00011244

THE
ASIATIC SOCIETY OF BOMBAY
Town Hall, Bombay.

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 05 April, 2016

॥ अथ श्रीमहाभारते वनपर्व प्रारभ्यते ॥

ASIATIC SOCIETY OF BOMBAY
LIBRARY
Vana
11244
3 Vana

00011244

श्रीगणेशायनमः॥ योदेवोमुनिनिचयचक्षुधाक्षुधावान्यत्तृष्यामुनिनिवहोपितृमिमाप ॥ तस्यैवंनिजजगदंतरात्मभावंव्याकर्त्तुःपदमुपयामगोपसूनोः ॥ १ ॥ यज्जिज्ञासालभ्यतेयज्ञमुख्यैर्यत्रैकाग्र्यंप्रार्थ्यतेसंयमाद्यैः॥ तंसेवेऽहंसद्गुरुंलक्ष्मणार्यंब्रह्मब्रह्मज्ञानिवंशावतंसं ॥२॥ प्रणम्यनारायणतीर्थवर्यान्धीरेशमिश्रांश्चहमीरपुर्यान् ॥ कुर्मोगुरूणांत्वदयानुरूपमारण्यकेपर्वणिभावदीपं ॥३॥ तत्रपूर्वस्मिन्पर्वणिद्रौपदीत्राणेनभक्तेर्माहात्म्यंदर्शितं साचप्रतिज्ञापालनसत्समागमतीर्थाटनस्वधर्माचरणादिनालभ्यतइतितत्तदाख्यायिकामुखेनेहप्रतिपाद्यद्रौपदीदत्तशाकलेशाशनेनकृष्णेतृप्तेसतिदौर्वाससोपाख्यानेनभगवतोजगदंतरात्मत्वंदर्शितंधमर्युधिष्ठिरसंवादेनभगवत्तत्त्वमधिगमोपायसहितंचसंक्षेपेणोक्तं एवंद्यूतजिताःपार्थाइत्यादिनामंत्रायसमुपाविशन्नित्यंतेनग्रंथेन तत्रप्रथमेऽध्यायेसदसत्संगयोर्गुणदोषौद्वितीयेशौनकयुधि

नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं॥देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत्॥१॥ ॥जंनमेजयउवाच॥ ॥एवंद्यूतजिताःपार्थाःकोपिताश्चदुरात्मभिः॥ धार्त्तराष्ट्रैःसहामात्यैर्निकृत्याद्विजसत्तम॥ १ ॥ श्राविताःपरुषावाचःसृजद्भिर्वैरमुत्तमं॥ किमकुर्वतकौरव्याममपूर्वपितामहाः॥ २ ॥ कथंचैश्वर्यविभ्रष्टाःसहसादुःखमेयुषः॥ वनेविजह्रिरेपार्थाःशक्रप्रतिमतेजसः ॥ ३ ॥ केवैतानन्ववर्त्तंतप्राप्तान्व्यसनमुत्तमं॥ किमाचाराःकिमाहाराःक्वचवासोमहात्मनां॥४॥ कथंचद्वादशसमावनेतेषांमहामुने॥ व्यतीयुर्ब्राह्मणश्रेष्ठशूराणामरिघातिनां॥ ५॥ कथंचराजपुत्रीसाप्रवरासर्वयोषितां ॥ पतिव्रतामहाभागासततंसत्यवादिनी ॥६॥ वनवासमदुःखार्हादारुणंप्रत्यपद्यत॥ एतदाचक्ष्वमेसर्वं विस्तरेणतपोधन ॥ ७॥ श्रोतुमिच्छामिचरितंभूरिद्रविणतेजसां॥ कथ्यमानंत्वयाविप्रपरंकौतूहलंहिमे॥८॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवंद्यूतजिताःपार्थाःकोपिताश्चदुरात्मभिः॥ धार्त्तराष्ट्रैःसहामात्यैर्निर्ययुर्गजसाह्वयात् ॥ ९ ॥ वर्द्धमानपुरद्वारादभिनिष्क्रम्यपांडवाः॥ उदङ्मुखाःशस्त्रभृतःप्रययुःसहकृष्णया ॥ १० ॥ इंद्रसेनादयश्चैवभृत्याःपरिचतुर्दश॥ रथैरनुययुःशीघ्रैःस्त्रियआदायसर्वशः ॥ ११ ॥ गतानेतान्विदित्वातुपौराःशोकाभिपीडिताः॥ गर्हयंतोऽसकृद्भीष्मविदुरद्रोणगौतमान्॥१२॥ ऊचुर्विगतसंत्रासाःसमागम्यपरस्परं॥ ॥पौराऊचुः॥ ॥नेदमस्तिकुलंसर्वंनवयंनचनोगृहाः॥ १३ ॥ यत्रदुर्योधनःपापःसौबलेयेनपालितः॥ कर्णदुःशासनाभ्यांचराज्यमेतच्चिकीर्षति॥ १४॥

ष्ठिरसंवादेनकाम्यधर्मनिंदायोगप्रशंसाचदर्शिता एवमिति पार्थाइनिच्छत्रिन्यायेनमाद्रीसुतयोरप्युपलक्षणं दुरात्मभिर्दुष्टचित्तैः सहामात्यैःकर्णादिभिः निकृत्याछलेन॥ १ ॥ पूर्वःपितापरीक्षितस्तस्यपितामहाः ॥ २ ॥ एयुषःप्राप्तवंतः ॥ ३॥ उत्तमंतीव्रं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ द्रविणंपराक्रमस्तेजोदेहकांतिश्चतेउभेपुष्कलेयेषांतेभूरिद्रविणतेजसः द्रविणंचपराक्रमेइतिविश्वः ॥ ८ ॥ गजसाह्वयात्हस्तिनापुरात् ॥ ९ ॥ वर्द्धमानपुरंनामग्रामविशेषस्तदभिमुखंद्वारंतस्मात् वृधुहिंसायां वर्द्धमानाहिंसकास्तेषांपुरंकुत्सितमार्गेणनिःसारिताइत्यन्ये ॥ १० ॥ परिचतुर्दशअधिकचतुर्दशाः पंचदशेत्यर्थः संख्ययाव्ययासन्नेतिसमासः समासांतविधेरनित्यत्वाद्बहुव्रीहौसंख्येयेइतिप्राप्तस्यडच्प्रत्ययस्याभावः॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ प्रकृतिनिर्घृणःस्वभावनिर्दयः ॥ १६ ॥ १७ ॥ सानुक्रोशाःसदयाः महात्मानउदारचित्ताः विजिताःइंद्रियाणिचशत्रवश्चयैस्तेविजितेंद्रियशत्रवः ह्रीरकार्यान्निवर्त्तिकाचित्तवृत्तिः धर्मोयमनियमादिस्तस्यआचरणमाचारोधर्माचारः ॥ १८ ॥ कौंतेयत्वंमाद्रेयत्वंचच्छत्रिन्यायेनप्रत्येकंपंचस्वपिपर्याप्तं माद्रीतिङस्त्वत्वमार्षं ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ भक्तानाराधनापरान् अनुरक्तान्प्रीतिमतः सुहृदोवेतनाद्युपकारमनपेक्ष्योपकारकान् प्रियान्प्रीतिविषयान् हितेरतानभ्युदयसाधनपरान् हितेरतानित्यलुकूसमासः प्रियाश्चतेहितेरताश्चेतिविग्रहः नविनश्येमविनाशंनप्रार्थयामहे प्रार्थनायांलिङ्

नतत्कुलंनचाचारोनधर्मोर्थःकुतःसुखं॥ यत्रपापसहायोयंपापोराज्यंचिकीर्षति॥ १५॥ दुर्योधनोगुरुद्वेषीत्यक्ताचारसुहृज्जनः॥ अर्थलुब्धोभिमानीचनीचः प्रकृतिनिर्घृणः॥ १६॥ नेयमस्तिमहीकृत्स्नायत्रदुर्योधनोनृपः॥ साधुगच्छामहेसर्वेयत्रगच्छंतिपांडवाः॥ १७॥ सानुक्रोशामहात्मानोविजितेंद्रियशत्रवः॥ ह्रीमंतःकीर्त्तिमंतश्चधर्माचारपरायणाः॥ १८॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ एवमुक्तानुजग्मुस्तेपांडवांस्तान्समेत्यच॥ ऊचुःप्रांजलयःसर्वेकौंतेयान्माद्रिनंदनान्॥ १९॥ क्वगमिष्यथभद्रंवस्त्यक्त्वास्मान्दुःखभागिनः॥ वयमप्यनुयास्यामोयत्रयूयंगमिष्यथ॥ २०॥ अधर्मेणजितान्श्रुत्वायुष्मांस्त्यक्तघृणैःपरैः॥ उद्विग्नाःस्मोभृशंसर्वेनास्मान्हातुमिहार्हथ॥ २१॥ भक्तानुरक्तान्सुहृदःसदाप्रियहितेरतान्॥ कुराजाधिष्ठितेराज्येनविनश्येमसर्वशः॥ २२॥ श्रूयतांचाभिधास्यामोगुणदोषान्नरर्षभाः॥ शुभाशुभाधिवासेनसंसर्गःकुरुतेयथा॥ २३॥ वस्त्रमापस्तिलान्भूमिंगंधोवासयतेयथा॥ पुष्पाणामधिवासेनतथासंसर्गजागुणाः॥ २४॥ मोहजालस्ययोनिर्हिमूढैरेवसमागमः॥ अहन्यहनिधर्मस्ययोनिःसाधुसमागमः॥ २५॥ तस्मात्प्राज्ञैश्चवृद्धैश्चसुस्वभावैस्तपस्विभिः॥ सद्भिश्चसहसंसर्गःकार्यःशमपरायणैः॥ २६॥ येषांत्रीण्यवदातानिविद्यायोनिश्चकर्मच॥ तान्सेवेत्तैःसमास्याहिशास्त्रेभ्योपिगरीयसी॥ २७॥ निरारंभात्यपिवयंपुण्यशीलेषुसाधुषु॥ पुण्यमेवाप्नुयामेहपापंपापोपसेवनात्॥ २८॥

नेतिवितर्के विनश्येमेतितर्कयामहइतिप्राञ्चः ॥२२॥२३॥ आपःअपः ॥२४॥२५॥२६॥अवदातानिशुद्धानि विद्यावैदिकीनतुकौलिक्यादिः कर्मवेदार्थानुष्ठानं योनिःपूर्वप्रज्ञा श्येनयागादेर्हिंसासाधनस्यवेदार्थत्वेपिनावदातत्वमस्त्यतोजन्मांतरीयसंस्कारोपिशुद्धएवापेक्षितः तंविद्याकर्मणीसमन्वारभेतेपूर्वप्रज्ञाचेतिश्रुतेरत्रयोनिशब्देनमुख्यंप्रवृत्तिकारणंपूर्वप्रज्ञैवग्राह्यं अन्येतुयोनिशब्देनपितृमातृशुद्धिमाहुः समास्यासंगतिः संपूर्वस्यासगतावित्यस्यरूपं अपिशब्दाच्छास्त्रमपिसम्यकूज्ञानहेतुतयागुरु सत्संगस्तुततोपिगरीयान् नगाथागाथिनंशास्तीतिकेवलशास्त्रस्यप्रागेवाकिंचित्करत्वोक्तेः ॥ २७ ॥ निरारंभाःअग्निहोत्राद्यकुर्वाणाअपि हिशब्दएतद्धस्मवैतद्विद्वांसःपूर्वेग्निहोत्रंनजुहवांचक्रिरइतिश्रौतीप्रसिद्धिंद्योतयति तत्संगाल्लब्धात्मविद्यानांकिमग्निहोत्रादिनेतिभावः ॥ २८ ॥

नसिध्यंतिसिद्धिश्चित्तशुद्धिस्तांनप्राप्नुवंति धर्माचारहीनत्वात् ॥ २९ ॥ ३०॥ अविषयैःअगोचरैरपरिचितैरित्यर्थः धर्मकामार्थसंभवाःधर्मादीनांसंभवउत्पत्तिर्येभ्यस्ते शिष्टानांवेदप्रामाण्यवादिनांसंमताः ॥ ३१ ॥ समस्ताःएकीभूताःव्यस्ताःपृथक्पृथग्भूताः श्रेयःस्वर्गादपिप्रशस्ततरमात्मसुखं ॥ ३२ ॥ एवंपौरवचनैःसत्संगगुणाः असत्संगदोषाश्चउपादानायहानायचउक्ताःधन्याइत्यादिना शत्रोरपिसुखंदेयमितिदर्शयतिपौरनिवर्तनप्रसंगेन ॥ ३३ ॥ स्नेहोवात्सल्यंतत्सहिताअनुकंपादयास्नेहानुकंपातया ॥३४॥३५॥ शोकसंतापविह्वलाःशोकःइष्टवियोगजंदुःखंतेनसंतापःदेहेंद्रियादेखसादस्तेनविह्वलाःव्याकुलाः

असतांदर्शनात्स्पर्शात्संजल्पाच्चसहासनात्॥ धर्माचाराःप्रहीयंतेसिद्ध्यंतिचनमानवाः॥ २९॥ बुद्धिश्चहीयतेपुंसांनीचैःसहसमागमात्॥ मध्यमैर्मध्यतांयातिश्रेष्ठतांयातिचोत्तमैः॥ ३०॥ अनीचैर्नाप्यविषयैर्नाधर्मिष्ठैर्विशेषतः॥ येगुणाःकीर्तितालोकेधर्मकामार्थसंभवाः॥ लोकाचारेषुसंभूतावेदोक्ताःशिष्टसंमताः॥ ३१॥ तेयुष्मासुसमस्ताश्चव्यस्ताश्चैवेहसद्गुणाः॥ इच्छामोगुणवन्मध्येवस्तुंश्रेयोभिकांक्षिणः॥ ३२॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ धन्यावयंयदस्माकंस्नेहकारुण्ययंत्रिताः॥ असतोपिगुणानाहुर्ब्राह्मणप्रमुखाःप्रजाः॥ ३३॥ तदहंभ्रातृसहितःसर्वान्विज्ञापयामिवः॥ नान्यथातद्धिकर्त्तव्यमस्मत्स्नेहानुकंपया॥ ३४॥ भीष्मःपितामहोराजाविदुरोजननीचमे॥ सुहृज्जनश्चप्रायोमेनगरेनागसाह्वये॥ ३५॥ तेत्वस्मद्धितकामार्थंपालनीयाःप्रयत्नतः॥ युष्माभिःसहिताःसर्वेशोकसंतापविह्वलाः॥ ३६॥ निवर्त्ततागताद्दूरंसमागमनशापिताः॥ स्वजनेन्यासभूतेमेकार्यास्नेहान्वितामतिः॥ ३७॥ एतद्धिममकार्याणांपरंमंत्स्दिसंस्थितं॥ कृतातेनतुतुष्टिर्मेसत्कारश्चभविष्यति॥ ३८॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ तथानुमंत्रितास्तेनधर्मराजेनताःप्रजाः॥ चक्रुरार्त्तस्वरंघोरंहाराजन्निितिसंहताः॥ ३९॥ गुणान्पार्थस्यसंस्मृत्यदुःखार्त्ताःपरमातुराः॥ अकामाःसंन्यवर्त्तंतसमागम्याथपांडवान्॥ ४०॥ निवृत्तेषुतुपौरेषुरथानास्थायपांडवाः॥ आजग्मुर्जाह्नवीतीरेप्रमाणाख्यंमहावटं॥ ४१॥ तेतंदिवसशेषेणवटंगत्वातुपांडवाः॥ ऊषुस्तांरजनींवीराःसंस्पृश्यसलिलंशुचि॥ ४२॥ उदकेनैवतांरात्रिमूषुस्तेदुःखकर्शिताः॥ अनुजग्मुश्चतत्रैतान्स्नेहात्केचिद्द्विजातयः॥ ४३॥ साग्नयोनग्नयश्चैवसशिष्यगणबांधवाः॥ सतैःपरिवृतोराजाशुशुभेब्रह्मवादिभिः॥ ४४॥ तेषांप्रादुष्कृताग्नीनांमुहूर्त्तेरम्यदारुणे॥ ब्रह्मघोषपुरस्कारःसंजल्पःसमजायत॥ ४५॥

कुलाः ॥ ३६ ॥ आगमनेत्यविभक्तिकं अस्माभिःसहआगमनेशापिताःममशपथकारिताइत्यर्थः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ समागम्यसंपृच्छ्य ॥ ४० ॥ निवृत्तेषुतुपौरेष्वित्यादिनाधिकपापान्धृतराष्ट्रजानित्यंतेनयंथेनधर्मात्मानमनिच्छंतमपिबलात्संतोऽनुगृह्णंतीत्युच्यते ॥४१॥ ऊषुःवासंचक्रुः ॥४२ ॥ उदकेनैवनत्वन्नेन ऊषुर्निन्युः ॥ ४३ ॥ साग्नयःदारैःसहिताः अनग्नयस्तदन्येस्नातकब्रह्मचार्यादयः ॥४४॥ प्रादुष्कृताःप्रकटीकृताःअग्नयोयैस्ते रम्यत्वंतापविरहात्संध्यारागादिशोभातश्च दारुणोरक्षःपिशाचादिसंचारकालत्वात् ब्रह्मघोषपुरस्कारःउच्चैःश्रुत्युपन्यासपूर्वकःसंजल्पःपरस्परसंवादः ॥ ४५ ॥

आश्वासयंतःवनवासस्यापिश्रेयस्करत्वोपपादनेनेतिशेषः ॥४६॥ ॥इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेप्रथमोऽध्यायः ॥१॥ ॥७॥ ॥प्रभातायामरुणोदयेनउद्दीपितायां रजन्याश्चरमभागेइति यावत् यियासतांयातुंगंतुमिच्छतां भिक्षाभुजःब्राह्मणाः ॥ १ ॥ धनंराज्यंतदुभयकृताश्रीःब्राह्मणतर्पणादिरूपाशोभाचास्माकंनष्टेत्याह वयंहीति ॥ २ ॥ व्यालाःश्वापदाःवृकव्याघ्रादयः व्यालोभुजंगमेकूरेश्वापदेदुष्टदंतिनीतिविश्वः ॥ ३ ॥ ४ ॥ भक्ताअपिमूढाश्चेत्स्युःकिंतर्हितैरित्यतआहुः सद्धर्मदर्शिनइति सतोब्रह्मणोयेधर्माःसत्यकामत्वसत्यसंकल्पत्वादयस्तदनुभविनः ॥५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

राजानंतुकुरुश्रेष्ठंतेहंसामधुरस्वराः॥ आश्वासयंतोविप्राग्र्याःक्षपांसर्वांव्यनोदयन्॥४६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेप० अरण्यपर्वणिपौरप्रत्यागमने प्रथमोऽध्यायः॥ १॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥प्रभातायांतुशर्वर्य्यांतेषामक्लिष्टकर्मणां॥ वनंयियासतांविप्रास्तस्थुर्भिक्षाभुजोग्रतः॥ १॥ तानुवाचततोराजाकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ वयंहिहृतसर्वस्वाहृतराज्याहृतश्रियः॥२॥ फलमूलामिषाहारावनंगच्छामदुःखिताः॥वनंचदोषबहुलंबहुव्यालसरीसृपं॥३॥ परिक्लेशश्चवोमन्येध्रुवंतत्रभविष्यति॥ ब्राह्मणानांपरिक्लेशोदैवतान्यपिसादयेत्॥ किंपुनर्मामितोविप्रानिवर्त्तध्वंयथेष्टतः॥४॥ ब्राह्मणाऊचुः॥ गतिर्याभवतांराजंस्तांवयंगंतुमुद्यताः॥ नार्हस्यस्मान्परित्यक्तुंभक्तान्सद्धर्मदर्शिनः॥५॥ अनुकंपांहिभक्तेषुदेवताअपिकुर्वते॥ विशेषतोब्राह्मणेषुसदाचारावलंबिषु॥६॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ममापिपरमाभक्तिर्ब्राह्मणेषुसदाद्विजाः॥सहायविपरिभ्रंशस्त्वयंसादयतीवमां॥७॥ आहरेयुरिमेयेपिफलमूलमृगांस्तथा ॥तइमेशोकजैर्दुःखैर्भ्रातरोमेविमोहिताः॥८॥ द्रौपद्याविप्रकर्षेणराज्यापहरणेनच॥दुःखार्दितानिमान्क्लेशैर्नाहंयोक्तुमिहोत्सहे॥९॥ ॥ब्राह्मणाऊचुः॥ ॥अस्मत्पोषणजाचिंतामाभूत्तेहृदिपार्थिव॥ स्वयमाहृत्यचान्नानित्वानुयास्यामहेवयं ॥ १० ॥ अनुध्यानेनजप्येनविधास्यामःशिवंतव॥ कथाभिश्चाभिरम्याभिःसहरंस्यामहेवयं॥ ११॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥एवमेतन्नसंदेहोरमेऽहंसततंद्विजैः॥ न्यूनभावात्तुपश्यामिप्रत्यादेशमिवात्मनः॥ १२॥ कथंद्रक्ष्यामिवःसर्वान्स्वयमाहृत्यभोजिनः॥ मद्भक्त्याक्लिश्यतोनर्हान्धिक्पापान्धृतराष्ट्रजान्॥१३॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्युक्त्वासनृपःशोचन्निषसादमहीतले॥ तमध्यात्मरतोविद्वान्शौनकोनामवैद्विजः॥ १४॥ योगेसांख्येचकुशलोराजानमिदमब्रवीत्॥ १५॥ ॥२॥

अनुध्यानेनइष्टचिंतनेनजप्येनस्वस्त्ययनेनेत्यदृष्टद्वाराउपकारमुक्त्वादृष्टद्वारापितमाहुः कथाभिरिति ॥ ११ ॥ प्रत्यादेशंधिक्कारं ॥ १२ ॥ १३ ॥ एवंब्राह्मणभरणसामर्थ्याभावात्खिन्नंराजानंप्रतिशोकमोहनिवर्तकंवचनंशौनकआहेत्याह इत्युक्त्वेति अध्यात्मंआत्मानंशारीरमधिकृत्यप्रवृत्तंशास्त्रमध्यात्मंवेदांतस्तत्ररतः ॥ १४ ॥ योगश्चित्तवृत्तिनिरोधःसांख्यंप्रकृतिपुरुषविवेकस्तयोर्निष्णातः ॥ १५ ॥

शोकेस्थीयतेऽनेनेतिव्युत्पत्त्यास्थानशब्दोहेतुवचनः शोकोमनस्तापः भयंमरणात्त्रासः तयोर्हेतवइष्टवियोगानिष्टसंयोगादयस्तेषांसहस्रादीनि ॥ १६ ॥ ननुधर्मेसामर्थ्याभावादेवममशोकभयेनतुराज्यच्युतिवनवासकृतेइत्याशंक्याह नहीति प्रवृत्तिरूपोयज्ञदानादिधर्मोज्ञानविरोधी ज्ञानेहि यत्रत्वस्यसर्वमात्मैवाभूत्तत्केनकंपश्येदितिद्वैतोपमर्दःश्रूयते कर्माणितुद्वैतोपजीवनान्यतस्तयोर्विरोधःप्रसिद्धइतिहिशब्दोद्योतयति पशुबीजवधादिसाध्यत्वाद्दोषबहुलश्चातएवश्रेयोघातीमोक्षविरोधी तत्रनसज्जंतेनात्यंतमभिनिवेशिनोभवंति ॥१७॥ एवंकर्मनिष्ठांनिंदित्वायोगनिष्ठांग्राहयति अष्टांगामिति यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयोष्टावंगानीतियोगसूत्रोक्तानिसंकल्पसंबाधादीनिवावक्ष्यमाणान्यष्टावंगानियस्याःसा बुद्धिस्तत्त्वमस्यादिवाक्यजाप्रज्ञा यांसर्वंकृत्स्नमश्रेयोमूलाज्ञानंतदभिघातिनींश्रुतिस्मृतिभ्यांसमायुक्तांसम्यकूदृढीकृतां सात्वय्यव्यवस्थिताऽस्मत्सन्निधानादितिभावः॥१८॥अर्थकृच्छ्रेषुधननाशेषु अशनवसनाद्यभावात्दुर्गेषुदुस्तरेषुशारीरदुःखेषुविपरीतास्वापत्सुस्त्रीकर्षणादिषुम

शोकस्थानसहस्राणिभयस्थानशतानिच॥ दिवसेदिवसेमूढमाविशंतिनपंडितं ॥ १६ ॥ नहिज्ञानविरुद्धेषुबहुदोषेषुकर्मसु ॥ श्रेयोघातिषुसज्जंतेबुद्धिमंतोभवद्विधाः॥ १७॥ अष्टांगांबुद्धिमाहुर्यांसर्वाश्रेयोभिघातिनीं॥ श्रुतिस्मृतिसमायुक्तांराजन्सात्वय्यवस्थिता॥ १८॥ अर्थकृच्छ्रेषुदुर्गेषुव्यापत्सुस्वजनस्यच॥ शारीरमानसैर्दुःखैर्नसीदंतिभवद्विधाः॥ १९॥ श्रूयतांचाभिधास्यामिजनकेनयथापुरा ॥ आत्मव्यवस्थानकरागीताःश्लोकामहात्मना॥ २०॥ मनोदेहसमुत्थाभ्यांदुःखाभ्यामर्दितंजगत् ॥ तयोर्व्याससमासाभ्यांशमोपायमिमंशृणु ॥ २१ ॥ व्याधेरनिष्टसंस्पर्शाच्छ्रमादिष्टविवर्जनात् ॥ दुःखंचतुर्भिःशारीरंकारणैःसंप्रवर्त्तते॥ २२॥ तदात्वप्रतिकाराच्चसततंचाविचिंतनात् ॥ आधिव्याधिप्रशमनंक्रियायोगद्वयेनतु॥ २३॥ मतिमंतोह्यतोवैद्याःशमंप्रागेवकुर्वते॥ मानसस्यप्रियाख्यानैःसंभोगोपनयैर्नृणां॥ २४॥ मानसेनहिदुःखेनशरीरमुपतप्यते ॥ अयःपिंडेनतप्तेनकुंभसंस्थमिवोदकं॥ २५ ॥ मानसंशमयेत्तस्माज्ज्ञानेनाग्निमिवांबुना॥ प्रशांतेमानसेह्यस्यशारीरमुपशाम्यति॥ २६॥

नोदुःखेषुचोपस्थितेषुतैःसंतोनावसीदंति शारीरंदुःखंतितिक्षयामानसंविवेकेनचनाशयितुंसमर्थाइत्यर्थः ॥ १९ ॥ आत्मव्यवस्थानकराः मनःस्थैर्यहेतवः॥ २०॥ व्याससमासाभ्यांविस्तरसंक्षेपाभ्यां ॥२१॥ व्याधिःप्रसिद्धः अनिष्टंकंटकादिः श्रमोव्यायामः इष्टमन्नादि ॥ २२ ॥ प्रतिकारादौषधोपानत्स्वास्थ्यान्नादिभिरुपशमनात्आधिव्याधिप्रशमनमविचिंतनाच्च क्वचिद्विषयेऽत्यंतनिमग्नचित्तस्यनमनोव्यथाव्याधिप्रभवावेदनाचभवतीतिप्रसिद्धं इदमेवक्रियायोगद्वयं ॥ २३ ॥ मतीति अतोवक्ष्यमाणाद्धेतोः वैद्याविद्यावंतःप्रागेवमानसस्यशमंकुर्वते प्रियाख्यानैरनुकूलवचनैः बहुलाभदर्शनैर्धनहान्यादिजं संभोगोपनयैःस्त्र्यादिसमर्पणैःकामादिजं ॥ २४ ॥ मानसस्यप्राक्प्रशमनेहेतुमाह मानसेनहीति ॥ २५ ॥ २६ ॥

स्नेहोरागः सज्जतेप्रवर्त्तते प्रवृत्त्याचदुःखयोगमुपैति ॥ २७ ॥ आयासःक्लेशः स्नेहात्तूरागात् ॥ २८ ॥ भावोभावनासंकल्पसंज्ञा अनुरागःपश्चाद्भाविनीप्रीतिः अयंभावः दुःखजन्मप्रवृत्तिदोषमिथ्याज्ञानाना मुत्तरोत्तरापायेतदनंतरापायादपवर्गःदोषनिमित्तंरूपादयोविषयाःसंकल्पकृताःइतिन्यायसूत्राभ्यामज्ञानात्संकल्पस्ततोविषयस्ततस्तत्रप्रीतिस्ततस्तल्लाभायप्रवृत्तिस्ततोजन्मततःसुखदुःखेततोरागद्वेषवासना ततःपुनःसंकल्पइतिक्रमः तत्रमूलभूतोरागःस्नेहशब्देनोक्तःसभावस्यहेतुः ततोविषयसिद्ध्युत्तरंजायमानोरागोऽनुरागइति तत्रभावानुरागयोर्मध्येपूर्वोभावोत्यंतमश्रेयस्करः तस्मात्संकल्पत्यागएवमुख्यं साधनं तथाचवक्ष्यति यत्किंचिदपिसंकल्प्यनरोदुःखेनिमज्जति नांकिंचिदपिसंकल्प्यसुखमक्षय्यमश्नुतइति ॥ २९ ॥ कोटरेति रागएवदोषः ॥ ३० ॥ विप्रयोगेविषयेणसहवियोगेत्यागीनांकिंतुसत्यपिस मागमेयोविषयदोषदर्शीसएवत्यागी सएवचविरागंभजते निर्वैरश्चद्वेषाभावान्निरवग्रहःप्रतिबंधशून्यः ॥ ३१ ॥ मित्राणिधनानिचप्राप्यतेषुस्नेहंनलिप्सेतनकामयेत् मित्रेभ्यइत्यादिकेल्यब्लोपेपंचम्यौ किं

मनसोदुःखमूलंतुस्नेहइत्युपलभ्यते ॥ स्नेहात्तुसज्जतेजंतुर्दुःखयोगमुपैतिच ॥ २७ ॥ स्नेहमूलानिदुःखानिस्नेहजानिभयानिच ॥ शोकहर्षौतथायासःसर्वंस्नेहात्प्र वर्त्तते ॥ २८ ॥ स्नेहाद्भावोनुरागश्चप्रजज्ञेविषयेतथा ॥ अश्रेयस्कावुभावेतौपूर्वस्तत्रगुरुःस्मृतः ॥ २९ ॥ कोटराग्निर्यथाऽशेषंसमूलंपादपंदहेत् ॥ धर्मार्थौतुत थाल्पोपिरागदोषोविनाशयेत् ॥ ३० ॥ विप्रयोगेनतुत्यागीदोषदर्शीसमागमे ॥ विरागंभजतेजंतुर्निर्वैरोनिरवग्रहः ॥ ३१ ॥ तस्मात्स्नेहंनलिप्सेतमित्रेभ्योध नसंचयात् ॥ स्वशरीरसमुत्थंचज्ञानेनविनिवर्त्तयेत् ॥ ३२ ॥ ज्ञानान्वितेषुयुक्तेषुशास्त्रज्ञेषुकृतात्मसु ॥ नतेषुसज्जतेस्नेहःपद्मपत्रेष्विवोदकं ॥ ३३ ॥ रागाभिभूतः पुरुषःकामेनपरिकृष्यते ॥ इच्छासंजायतेतस्यततस्तृष्णाविवर्धते ॥ ३४ ॥ तृष्णाहिसर्वपापिष्ठानित्योद्वेगकरीस्मृता ॥ अधर्मबहुलाचैवघोरापापानुबंधिनी ॥ ३५ ॥ यादुस्त्यजादुर्मतिभिर्यानजीर्यतिजीर्यतः ॥ योसौप्राणांतिकोरोगस्तांतृष्णांत्यजतःसुखं ॥ ३६ ॥ अनाद्यंतातुसातृष्णाअंतर्देहगतानृणां ॥ विनाश यतिभूतानिअयोनिजइवानलः ॥ ३७ ॥ यथैधःस्वसमुत्थेनवह्निनानाशमृच्छति ॥ तथाऽकृतात्मालोभेनसहजेनविनश्यति ॥ ३८ ॥

च स्वशरीराल्लिंगाख्यात्समुत्थमुत्पन्नमपिस्नेहंज्ञानेनभोग्यानामवस्तुत्वानित्यत्वज्ञानेननाशयेत् ॥ ३२ ॥ ज्ञानान्वितेषुनित्यानित्यविवेकवत्सु युक्तेषुनित्यवस्तुप्राप्तयेउद्युक्तेषु ततएवशास्त्रज्ञेषु कृतात्मसुध्यानेन संस्कृतचित्तेषु तेषुप्रसिद्धेषुस्नेहोरागोनसज्जतेनसंगंप्राप्नोति ॥ ३३ ॥ रागोरम्यवस्तुदर्शनेचित्तस्योत्फुल्लता कामस्तल्लिप्सा इच्छालब्धेतस्मिंत्रुच्यतिशयात्पुनस्तदभिलाषः पुनःपुनस्तल्लाभेप्यतृप्तिस्तृष्णा ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ जीर्यतःजरामृत्युग्रस्तस्य ॥ ३६ ॥ अनाद्यंतातन्मूलवासनानामनादित्वात् अंतर्देहःबाह्यतरोदेहोऽन्नमयःबाह्योलिंगशरीरंअंतर्देहोमनस्तद्गता अयस्तप्तायःपिंडनिजःस्वरूपस्थः अनलो वह्निः अयोनिजमिवानलमितिपाठेतुनास्तिअलंपर्याप्तिर्यस्यतत् इंधनसहस्रैरतृप्तमंतेजोऽग्न्याख्यमितिविशेष्यमध्याहृत्ययोज्यं ॥ ३७ ॥ अकृतात्माअनिर्जितचेताः ॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥ ४० ॥ केषांचिन्मूढानांधीमतामप्यर्थोनात्यंतिकश्रेयस्करइत्याह अर्थश्रेयसिअर्थसाध्येश्रेयसिज्योतिष्टोमादौ ॥ ४१ ॥ कार्पण्यमर्थव्ययोपस्थितौदैन्यं दर्पःपरपरिभवेच्छा मानोऽहमेवश्रेष्ठइति मतिः भयंस्वोच्छेदशंका उद्वेगःशंकाकृतंचित्तस्यानवस्थितत्वं ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ सहंतिसहंते ॥ ४४ ॥ अर्थाःदुःखंप्रयच्छंतियदिपरित्यक्तुमिष्यंतेतस्मान्नाशमर्थार्जनादिजंदुःखंनचिंतयेत् ॥ ४५ ॥ पिपासाया स्तृष्णायाः ॥ ४६ ॥ नगृध्येतइच्छांनकुर्यात् तत्रयौवनादौ ॥ ४७ ॥ संचयान्अर्थान् तज्जान्अर्थत्यागजान् अनीहार्थोयदृच्छालब्धोर्थः ॥ ४८ ॥ नस्पर्शनमस्पर्शनं सुप्सुपेतिनशब्देननैकधेत्यादिवत्स

राजतःसलिलादग्नेश्चोरतःस्वजनादपि ॥ भयमर्थवतांनित्यंमृत्योःप्राणभृतामिव ॥ ३९ ॥ यथाह्यामिषमाकाशेपक्षिभिःश्वापदैर्भुवि ॥ भक्ष्यतेसलिलेमत्स्यैस्त थासर्वत्रवित्तवान् ॥ ४० ॥ अर्थएवहिकेषांचिदनर्थंभजतेनृणां ॥ अर्थश्रेयसिचासक्तोनश्रेयोविंदतेनरः ॥ ४१ ॥ तस्मादर्थागमाःसर्वेमनोमोहविवर्द्धनाः ॥ कार्पण्यंदर्पमानौचभयमुद्वेगएवच ॥ ४२ ॥ अर्थजानिविदुःप्राज्ञादुःखान्येतानिदेहिनां ॥ अर्थस्योत्पादनेचैवपालनेचतथाक्षये ॥ ४३ ॥ सहंतिचमहद्दुःखंघ्नंति चैवार्थकारणात् ॥ अर्थादुःखंपरित्यक्तुंपालिताश्चैवशत्रवः ॥ ४४ ॥ दुःखेनचाधिगम्यंतेतस्मान्नाशंनचिंतयेत् ॥ असंतोषपरामूढाःसंतोषंयांतिपंडिताः ॥ ४५ ॥ अंतोनास्तिपिपासायाःसंतोषःपरमंसुखं ॥ तस्मात्संतोषमेवेहपरंपश्यंतिपंडिताः ॥ ४६ ॥ अनित्यंयौवनंरूपंजीवितंरत्नसंचयः ॥ ऐश्वर्यंप्रियसंवासोगृध्येत्त त्रनपंडितः ॥ ४७ ॥ त्यजेतसंचयांस्तस्मात्तज्जान्क्लेशान्सहेतच ॥ नहिसंचयवान्कश्चिद्दृश्यतेनिरुपद्रवः ॥ अतश्चधार्मिकैःपुंभिरनीहार्थःप्रशस्यते ॥ ४८ ॥ ध र्मार्थंयस्यवित्तेहावरंतस्यनिरीहता ॥ प्रक्षालनाद्धिपंकस्यश्रेयोनस्पर्शनंनृणां ॥ ४९ ॥ युधिष्ठिरैवंसर्वेषुनस्पृहांकर्तुमर्हसि ॥ धर्मेणयदितेकार्यंविमुक्तेच्छोभ वार्थतः ॥ ५० ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ नार्थोपभोगलिप्सार्थमियमर्थेप्सुताமम ॥ भरणार्थंतुविप्राणांब्रह्मन्कांक्षेनलोभतः ॥ ५१ ॥ कथंह्यस्मद्विधोब्रह्मन्व र्त्तमानोगृहाश्रमे ॥ भरणंपालनंचापिनकुर्यादनुयायिनां ॥ ५२ ॥ संविभागोहिभूतानांसर्वेषामेवदृश्यते ॥ तथैवापचमानेभ्यःप्रदेयंगृहमेधिना ॥ ५३ ॥ तृणानिभू मिरुदकंवाक्चतुर्थीचसूनृता ॥ सतामेतानिगेहेषुनोच्छिद्यंतेकदाचन ॥ ५४ ॥ देयमार्तस्यशयनंस्थितश्रांतस्यचासनं ॥ तृषितस्यचपानीयंक्षुधितस्यचभोजनं ॥ ५५

मासः ॥ ४९ ॥ एवंसर्वेष्वर्थवद्यौवनादिषु अर्थतःधनात् ॥ ५० ॥ अर्थोपभोगःविषयोपभोगः अर्थेप्सुताधनेप्सुता अर्थःप्रकारेविषयेवित्तकारणवस्तुष्वितिविश्वः आत्मोपभोगेतिपाठोनिर्मूलः ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ भूतानामितिदेवपितृमनुष्याणामुपलक्षणं दृश्यतेपंचमहायज्ञेषु अपचमानेभ्यः यतिश्चब्रह्मचारीचपक्वान्नस्वामिनावुभावितिस्मृतेर्यत्यादिभ्यः ॥ ५३ ॥ तृणान्यासनार्थानि ॥ ५४ ॥ स्थितश्रांतस्य स्थितऊर्ध्वंस्थितस्तत्सहितस्यश्रांतस्यचासनंतृणमयंदद्यादतिथयेइतिशेषः ॥ ५५ ॥

न्यायेनवर्णाश्रमानुरूप्येण ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ वृथाश्राद्धयज्ञादिनिमित्तंविना देवान्पितॄन्समभ्यर्च्यखादन्मांसंनदोषभागितिस्मृतेः यदन्नंननिर्वपेन्नदद्यात् देवपितृभूतमनुष्येभ्यइतिशेषः ॥ ५८ ॥ विश्वं सर्वजातीयंप्राणिजातंदेवोदेवतायस्मिंस्तद्विश्वदेवं स्वार्थेतद्धितः वैश्वदेवंनामकर्म ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ अपरिक्लिष्टंकार्पण्यंविना अध्वनिवर्त्ततेमार्गस्थाय ॥ ६२ ॥ धर्मपरं गार्हस्थ्यात्परोधर्मोनास्ती तिभावः ॥ ६३ ॥ अपत्रपतेनिर्लज्जइत्यपवादंलभते ॥ ६४ ॥ अप्राज्ञइतिच्छेदः प्रकर्षेणअज्ञःप्राज्ञइतिवा शिश्नोदरकृतेइति दिव्यांगनाभोगलिप्सयादिव्यरूपादिभोगलिप्सयाचविघसंदेवताद्युपयुक्तशे षंकामुकोबहुकरोति मोहआत्माज्ञानं रागस्तज्जेप्रपंचेप्रीतिः वशंइच्छाऐश्वर्यंवातैःआक्रांतः वशमिच्छाप्रभुत्वयोरितिविश्वः इंद्रियार्थाःशब्दादयस्तेषांवशआयत्ततातदनुगस्तदर्थी॥६५॥ हारिभिःहरणशी लैः एवंवर्णाश्रमाभिमानपूर्वकंयज्ञादीननुतिष्ठतामात्मस्वरूपाज्ञानात्तत्तत्कर्मफलतयोपस्थितेषुविषयेषुराभवतामिंद्रियैर्विषयान्प्रतिह्रतानांतत्रनिमग्नचित्तानांपरमार्थस्यात्यंतास्फुरणलक्षणंविमूढसंज्ञत्वंभव

चक्षुर्दद्यान्मनोदद्याद्वाचंदद्यात्सुभाषितां ॥ उत्थायचासनंदद्यादेषधर्मःसनातनः ॥ प्रत्युत्थायाभिगमनंकुर्यान्न्यायेनचार्चनं ॥ ५६ ॥ अग्निहोत्रमनड्वांश्चज्ञात योतिथिबांधवाः ॥ पुत्रादाराश्चभृत्याश्चनिर्दहेयुरपूजिताः ॥५७॥ आत्मार्थंपाचयेन्नान्नंनवृथाघातयेत्पशून् ॥ नचतत्स्वयमश्नीयाद्विधिवद्यन्ननिर्वपेत् ॥५८॥ श्वभ्यश्चश्वपचेभ्यश्चवयोभ्यश्चावपेद्भुवि ॥ वैश्वदेवंहिनामैतत्सायंप्रातश्चदीयते ॥ ५९ ॥ विघसाशीभवेत्तस्मान्नित्यंचामृतभोजनः ॥ विघसोभुक्तशेषंतुय ज्ञशेषंतथाऽमृतं ॥ ६० ॥ चक्षुर्दद्यान्मनोदद्याद्वाचंदद्याच्चसूनृतां ॥ अनुव्रजेदुपासीतसयज्ञःपंचदक्षिणः ॥ ६१ ॥ योदद्यादपरिक्लिष्टमन्नमध्वनिवर्त्तते ॥ श्रांता यादृष्टपूर्वायतस्यपुण्यफलंमहत् ॥६२॥ एवंयोवर्त्ततेवृत्तिंवर्तमानोगृहाश्रमे ॥ तस्यधर्मंपरंप्राहुःकथंवाविप्रमन्यसे ॥६३॥ ॥शौनकउवाच॥ ॥अहोबतम हत्कष्टंविपरीतमिदंजगत् ॥ येनापत्रपतेसाधुरसाधुस्तेनतुष्यति ॥ ६४ ॥ शिश्नोदरकृतेऽप्राज्ञःकरोतिविघसंबहु ॥ मोहरागवशाक्रांतइंद्रियार्थवशानुगः ॥६५॥ ह्रियतेबुध्यमानोपिनरोहारिभिरिंद्रियैः ॥ विमूढसंज्ञोदुष्टाश्वैरुद्भ्रांतैरिवसारथिः ॥ ६६ ॥ षडिंद्रियाणिविषयंसमागच्छंतिवैयदा ॥ तदाप्रादुर्भवत्येषांपूर्वसंक ल्पजंमनः ॥ ६७ ॥ मनोयस्येंद्रियस्येहविषयान्यातिसेवितुं ॥ तस्यौत्सुक्यंसंभवतिप्रवृत्तिश्चोपजायते ॥ ६८ ॥

तीत्युक्तं ॥ ६६ ॥ तदुपपादयति षडिति दीपप्रभावत्तैजसंमनोनेत्रादिद्वारातत्तद्विषयंप्रतिगत्वातदावरकमज्ञानमभिभाव्यतंविषयंप्रकाशयतियदातदैषांविषयविदांमनस्तत्तद्विषयहानोपादानोपेक्षालोचना रूपमननात्मकमंतःकरणंप्रादुर्भवतिविशेषेणपीनंभवति तत्रपूर्वसंकल्पजंयथापूर्वसंस्कारंहीनेप्युपादेयबुद्धिरुत्तमेहानबुद्धिर्विपरीतावाबुद्धिर्भवतिसोयंमनःप्रादुर्भावः ॥ ६७ ॥ तस्मिंश्चजातेकिंस्यात्तदाह मनोयस्येति यस्यपुंसोमनइंद्रियस्येंद्रियाणांविषयान्शब्दादीन्सेवितुंयातिउच्चलतितस्यतद्विषयभोगार्थमौत्सुक्यंविलंबासहत्वंभवतिच ततःप्रवृत्तिर्जायते ॥ ६८ ॥

प्रवृत्तश्चलोभाग्नौमोहाग्नौपतति यतःकामेनविषयबाणैर्निहतःअतिरागान्मुह्यतीत्यर्थः ॥ ६९ ॥ महामोहेअंधेतमसि ॥ ७० ॥ अविद्याआत्माज्ञानं ततःपरमानंदतिरोधानात्क्षुद्रानंदप्राप्तयेकर्म ततस्तत्फल भोगेष्ववृत्तिस्तृष्णा ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ अबुधानांगृहस्थानांविघसाशनमेवपरमोधर्मइतिमन्वानानांगतिःकर्मनिष्ठाफलमुक्तं बुधानांतेभ्योन्येषांसंन्यासिनामपिगतिमेमत्तःशृणु धर्मेश्रेयसिप्रवृत्तिधर्मोपिप्रश स्यःनिवृत्तिधर्मःप्रशस्यतरस्तस्मिन्रताः अतएवविमोक्षरतयः ॥ ७३ ॥ तदिदमिति कुर्वन्नेवेहकर्माणिजिजीविषेच्छतंसमाइति त्यजतैवहितज्ज्ञेयंत्यक्तुःप्रत्यक्परंपदमितिचद्विविधाअपिश्रुतयःसंति तत्रयेऽ भिमानात्कर्मकुर्वंतेतेपूर्वोक्तरीत्यांधंतमोविशंति येचशुद्धाःसंन्यासिनस्तेकृतकृत्याएवभवंतितवतुमध्यमस्यगतिरियमित्याह तस्मादिति तथाचवक्ष्यति एतान्यपितुकर्माणिसंगंत्यक्त्वाफलानिच कर्त्तव्यानी

ततःसंकल्पबीजेनकामेनविषयेषुभिः ॥ विद्धःपततिलोभाग्नौज्योतिर्लोभात्पतंगवत् ॥ ६९ ॥ ततोविहारैराहारैर्मोहितश्चयथेप्सया ॥ महामोहेसुखेमग्नोनात्मा नमवबुध्यते ॥ ७० ॥ एवंपततिसंसारेतासुतास्विहयोनिषु ॥ अविद्याकर्मतृष्णाभिर्भ्राम्यमाणोथचक्रवत् ॥ ७१ ॥ ब्रह्मादिषुतृणांतेषुभूतेषुपरिवर्तते ॥ जलेभु वितथाकाशेजायमानःपुनःपुनः ॥ ७२ ॥ अबुधानांगतिस्त्वेषाबुधानामपिमेशृणु ॥ येधर्मेश्रेयसिरताविमोक्षरतयोजनाः ॥ ७३ ॥ तदिदंवेदवचनंकुरुकर्मत्य जेतिच ॥ तस्माद्धर्मानिमान्सर्वान्नाभिमानात्समाचरेत् ॥ ७४ ॥ इज्याध्ययनदानानितपःसत्यंक्षमादमः ॥ अलोभइतिमार्गोयंधर्मस्याष्टविधःस्मृतः ॥ ७५ ॥ अत्रपूर्वश्चतुर्वर्गःपितृयाणपथेस्थितः ॥ कर्त्तव्यमितियत्कार्यंनाभिमानात्समाचरेत् ॥ ७६ ॥ उत्तरोदेवयानस्तुसद्भिराचरितःसदा ॥ अष्टांगेनैवमार्गेणविशु द्धात्मासमाचरेत् ॥ ७७ ॥ सम्यक्संकल्पसंबंधात्सम्यक्चेंद्रियनिग्रहात् ॥ सम्यग्व्रतविशेषाच्चसम्यक्चगुरुसेवनात् ॥ ७८ ॥ सम्यगाहारयोगाच्चसम्यक्चाध्य यनागमात् ॥ सम्यक्कर्मोपसंन्यासात्सम्यक्चित्तनिरोधनात् ॥ ७९ ॥ एवंकर्माणिकुर्वंतिसंसारविजिगीषवः ॥ रागद्वेषविनिर्मुक्ताऐश्वर्यंदेवतागताः ॥ ८० ॥ रु द्राःसाध्यास्तथादित्यावसवोथतथाश्विनौ ॥ योगैश्वर्येणसंयुक्ताधारयंतिप्रजाइमाः ॥ ८१ ॥ तथात्वमपिकौंतेयशममास्थायपुष्कलं ॥ तपसासिद्धिमन्विच्छयो गसिद्धिंचभारत ॥ ८२ ॥

तिमेपार्थनिश्चितंमतमुत्तममिति ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ पितृयाणपथेधूमादिमार्गेआवृत्तिफले कर्त्तव्यमवश्यानुष्ठेयंनित्याग्निहोत्रसंध्योपासनादि अभिमानात्संगात् ॥ ७६ ॥ उत्तरश्चतुर्वर्गःसत्यंदमःक्षमाअलो भश्चदेवयानोऽर्चिरादिमार्गोऽनावृत्तिफलःअष्टांगेनवक्ष्यमाणसंकल्पसंबंधाद्यंगाष्टकवतामार्गेणप्रकारेणयत्कर्त्तव्यंतदाचरेदितिपूर्वेणसंबंधः शुद्धात्माशुद्धचित्तः ॥ ७७ ॥ संकल्पोमानसंकर्मतस्यसंबंधोनिरोध स्तेनअंतरिंद्रियनिग्रहाख्यःशमउक्तः इंद्रियनिग्रहोदमः व्रतविशेषःअहिंसादीनिव्रतानितेषांविशेषःसार्वभौमत्वं सर्वदेशकालेषुचसर्वप्रकारेणहिंसात्यागइत्यर्थः ॥ ७८ ॥ आहारोहितमितमेध्याशनंतस्ययो गात् कर्मणांविधिवत्त्यागः ततश्चित्तनिरोधनात् ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥

कर्ममयीयज्ञयुद्धादिकर्मरूपसाधनप्रधानासिद्धिः पितृमातृमयीद्यौःपितापृथिवीमातेतिश्रुतेः परलोकइहलोककफलप्रधानासात्वयाप्राप्ते वचकारएवशब्दार्थः तपसादेवताध्यानजपादिनायासिद्धिस्तां ॥ ८३ ॥ अनुग्रहात्तपसइतिशेषः ॥ ८४ ॥ ॥इत्यारण्यकेप०नै०भा०द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥ ॥७॥ ॥ शौनकेनेति ॥१॥ २ ॥ ३ ॥ धर्मेणयोगमयेननतुकर्मणा ॥४ ॥ सूर्याराधनंविवक्षुःसूर्यस्यसार्वात्म्यंतावदाहप्ररोचनार्थं सवितापसवितउत्पादकः परमात्मेत्यर्थः ॥५ ॥ तेजोरसान्जलानि उद्धृत्यादायमहींनिविशतेस्वोष्मणामहींवासयति ॥ ६ ॥ ओषधीपतिश्चंद्रः दिवस्तेजःअंतरिक्षगतंमेघा

पितृमातृमयीसिद्धिःप्राप्ताकर्ममयीचते॥ तपसासिद्धिमन्विच्छद्विजानांभरणायवै॥ ८३॥ सिद्धाहियद्यदिच्छंतिकुर्वतेतदनुग्रहात्॥ तस्मात्तपःसमास्थायकुरुष्वात्ममनोरथं ॥ ८४ ॥ ॥इ०म०भा०आरण्यकेप०अ०प०पांडवानांप्रव्रजनेद्वितीयोऽध्यायः॥ २॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥शौनकेनैवमुक्तस्तुकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ पुरोहितमुपागम्यभ्रातृमध्येब्रवीदिदं॥ १ ॥ प्रस्थितंमानुयांतीमेब्राह्मणावेदपारगाः॥ नचास्मिपोषणेशक्तोबहुदुःखसमन्वितः॥ २ ॥ परित्यक्तुंनशक्तोस्मिदानशक्तिश्चनास्तिमे॥ कथमत्रमयाकार्यंतद्ब्रूहिभगवन्मम ॥३॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ मुहूर्त्तमिवसध्यात्वाधर्मेणान्विष्यतांगतिं॥ युधिष्ठिरमुवाचेदंधौम्योधर्मभृतांवरः ॥ ४ ॥ ॥धौम्यउवाच॥ ॥ पुरासृष्टानिभूतानिपीड्यंतेक्षुधयाभृशं॥ ततोनुकंपयातेषांसवितास्वपितायथा ॥ ५॥ गत्वोत्तरायणंतेजोरसानुद्धृत्यरश्मिभिः॥ दक्षिणायनमावृत्तोमहींनिविशतेरविः॥ ६॥ क्षेत्रभूतेततस्तस्मिन्नोषधीरोषधीपतिः॥ दिवस्तेजःसमुद्धृत्यजनयामासवारिणा॥ ७॥ निषिक्तश्चंद्रतेजोभिःस्वयोनौनिर्गतेरविः॥ ओषध्यःषड्रसामेध्यास्तदन्नंप्राणिनांभुवि॥ ८॥ एवंभानुमयंह्यन्नंभूतानांप्राणधारणं॥ पितैषसर्वभूतानांतस्मात्तंशरणंव्रज॥ ९॥ राजानोहिमहात्मानोयोनिकर्मविशोधिताः॥ उद्धरंतिप्रजाःसर्वास्तपआस्थायपुष्कलं॥ १०॥ भीमेनकार्त्तवीर्येणवैन्येननहुषेणच॥ तपोयोगसमाधिस्थैरुद्धृताह्यापदःप्रजाः ॥ ११ ॥ तथात्वमपिधर्मात्मन्कर्मणाचविशोधितः॥ तपआस्थायधर्मेणद्विजातीन्भरभारत॥ १२॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥कथंकुरूणामृषभःसतुराजायुधिष्ठिरः॥ विप्रार्थमाराधितवान्सूर्यमद्भुतदर्शनं॥ १३॥ ॥५॥

कारेणपरिणतंतेजःउद्धृत्यमेघानुद्भाव्येत्यर्थः जनयामासतदुत्थेनवारिणाओषधीः ॥ ७ ॥ स्वयोनौबीजेनिर्गतेअंकुरादिरूपेणनिष्पन्नेसतिरविरेवओषधीरूपोभवति तदन्नंताभ्यओषधीभ्योन्नंअदनीयंधान्यंतच्चपुनर्जलोष्मयोगादंकुरादिक्रमेणधान्ययोनिरितिरविरेवान्नमन्नयोनित्वात् अन्येतुयदादर्शेचंद्रेस्वयोनौसूर्यएकतांगच्छतितदाचंद्रतेजोभिरमृतमयैर्निषिक्तोभवति ततश्चंद्ररूपेणबहिर्निर्गत्यओषधीराप्याययतितेनान्नंभवतीत्याहुः ॥ ८ ॥ ९ ॥१० ॥ तपोयोगोव्रतस्वीकारस्तत्पूर्वकःसमाधिर्ध्यानंतत्स्थैस्तन्निष्ठैः ॥ ११॥ धर्मेणध्यानेन ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ सूर्योर्यमेति अत्रसूर्योपाधिकंब्रह्मसर्वकर्तृत्वसर्वज्ञत्वसर्वात्मत्वादिभिर्धर्मैस्तूयते तद्यथा सूर्यःसूतेआलोकमितिसूर्यः १ अर्यमागतिमत्वात् २ भगःसर्वैश्वर्यसंपन्नत्वात् ३ त्वष्टाविश्वशिल्पकरत्वात् ४ पूषापोषकः ५ अर्कःअर्चनीयः ६ सविताजगत्प्रसवनात् ७ रविःवेदत्रयीशब्दमयः ८ गभस्तिमान्सहस्रकिरणः ९ अजोऽनादिः १० कालःमुहूर्तादितत्प्रवर्त्तकत्वात् ११ मृत्युःप्राणहर्ता १२ धाताजगत्कर्ता १३ प्रभाकरःदीप्तिकरः १४ ॥ १६ ॥ पृथिवीत्यादिनामभिःसार्वात्म्यस्यैवप्रपंचः परायणंमूलकारणं २० ॥ १७ ॥ २८ शुचिरग्निः २९ शौरिःकृष्णः ३० ॥ १८॥ ४० तेजसांपतिःसूर्यः ४१ धर्मध्वजोधर्मप्रधानः ४२ ४३ वेदांगःवेदशरीरःत्रयीमयत्वात् ४४ ४५ ॥ १९ ॥ ४८ कलिःसर्वमलाश्रयइत्येकंनाम ४९ ॥ २० ॥ अश्वत्थःसंसारवृक्षःसएवसंवत्सरकरः नतुषष्ठःपदार्थः

॥वैशंपायनउवाच॥ ॥शृणुष्वावहितोराजन्शुचिर्भूत्वासमाहितः॥ क्षणंचकुरुराजेंद्रसंप्रवक्ष्याम्यशेषतः॥ १४॥ धौम्येनतुयथापूर्वंपार्थायसुमहात्मने॥ नामाष्टशतमाख्यातंतच्छृणुष्वमहामते॥ १५॥ ॥धौम्यउवाच॥ ॥सूर्योर्यमाभगस्त्वष्टापूषार्कःसवितारविः॥ गभस्तिमानजःकालोमृत्युर्धाताप्रभाकरः॥ १६॥ पृथिव्यापश्चतेजश्चखंवायुश्चपरायणं॥ सोमोबृहस्पतिःशुक्रोबुधोंगारकएवच ॥ १७॥ इंद्रोविवस्वान्दीप्तांशुःशुचिःशौरिःशनैश्वरः॥ ब्रह्माविष्णुश्चरुद्रश्चस्कंदोवैवरुणोयमः॥ १८॥ वैद्युतोजाठरश्चाग्निरैंधनस्तेजसांपतिः॥ धर्मध्वजोवेदकर्त्तावेदांगोवेदवाहनः॥ १९ ॥ कृतंत्रेताद्वापरश्चकलिःसर्वमलाश्रयः ॥ कलाकाष्ठामुहूर्त्ताश्चक्षपायामस्तथाक्षणः॥ २० ॥ संवत्सरकरोश्वत्थःकालचक्रोविभावसुः॥ पुरुषःशाश्वतोयोगीव्यक्ताव्यक्तःसनातनः॥ २१ ॥ कालाध्यक्षःप्रजाध्यक्षोविश्वकर्मातमोनुदः॥ वरुणःसागरोंशुश्चजीमूतोजीवनोरिहा॥ २२॥ भूताश्रयोभूतपतिःसर्वलोकनमस्कृतः॥ स्रष्टासंवर्त्तकोवह्निःसर्वस्यादिरलोलुपः ॥ २३॥ अनंतःकपिलोभानुःकामदःसर्वतोमुखः॥ शयोविशालोवरदःसर्वधातुनिषेचिता॥ २४॥

कालोनामकश्चिदस्ति कालोपाधिभूतंद्रव्यमेवस्वस्यअतीतानागतादिव्यवहारहेतुर्भवतीतिभावः ५६ कालचक्रःकालप्रवर्त्तकोयोविभावसुःसइत्येकंनाम ५७ पुरुषःपूर्युकर्मेंद्रियपंचकज्ञानेंद्रियपंचकमनआदिचतुष्टयप्राणादिपंचकभूतपंचककामकर्माविद्याख्यासुवसतीतिपुरुषःजीवरूपः ५८ सएवशाश्वतआद्यंतशून्यः ५९ योगीकर्मज्ञानाधिकारी ६० व्यक्ताव्यक्तःकार्यकारणात्मा ६१ सनातनोनिरुपाधिः ६२ ॥ २१ ॥ ६५ तमोनुदःअज्ञानहंतामोक्षदइत्यर्थः ६६ अंशःअंशयतिविभाजयतिकर्मफलानीत्यंशः ६९७० जीवनःजलवज्जीवनहेतुः ७१७२ ॥ २२ ॥ संवर्तकःप्रलयकालिकोवह्निरित्येकं ७७ ॥ २३ ॥ सर्वेषांधातूनांत्वगादीनांदेहगतानांनिषेचितासेचकआप्यायकः ८८ ॥ २४ ॥

मनोरूपीसुपर्णइत्येकं ८९ भूतादिरहंकारः ९० आदिदेवोऽदितेःसुतइत्येकंनाम विष्णुरित्यर्थः ९५ ॥ २५ ॥ पितामातापितामहः द्यावापृथिव्योःपिताहिरण्यगर्भस्तस्यापिपितेत्यर्थः ९८ स्वर्गद्वारंब्रह्मलोकप्राप्तिद्वारं सूर्यद्वारेणतेविरजाःप्रयांतीतिश्रुतेस्तदेवप्रजाद्वारं अग्नौप्रास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्याज्जायतेदृष्टिर्वृष्टेरन्नंततःप्रजाइतिक्रमेणइहपरलोकप्रापकइत्यर्थः ९९ मोक्षद्वारंक्रममुक्तिस्थानभूतंत्रिविष्टपंस्वर्गभूमिरित्येकं १०० ॥२६॥मैत्रेयःमित्रेषुसर्वभूताभयप्रदेषुसाधुर्मैत्रेयः १०७ करुणान्वितइतिपतितव्रात्यादीनामपित्रातेत्यर्थः १०८ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ शुचिश्वासौ

मनःसुपर्णोभूतादिःशीघ्रगःप्राणधारकः॥धन्वंतरिर्धूमकेतुरादिदेवोऽदितेःसुतः॥२५॥ द्वादशात्मारविंदाक्षःपितामातापितामहः॥ स्वर्गद्वारंप्रजाद्वारंमोक्षद्वारं त्रिविष्टपं॥ २६ ॥ देहकर्त्ताप्रशांतात्माविश्वात्माविश्वतोमुखः ॥ चराचरात्मासूक्ष्मात्मामैत्रेयःकरुणान्वितः ॥ २७॥ एतद्वैकीर्त्तनीयस्यसूर्यस्यामिततेजसः॥ नामाष्टशतकंचेदंप्रोक्तमेतत्स्वयंभुवा ॥ २८ ॥ सुरगणपितृयक्षसेवितंह्यसुरनिशाचरसिद्धवंदितं ॥ वरकनकहुताशनप्रभंप्रणिपतितोस्मिहितायभास्करं ॥ २९॥ सूर्योदयेयःसुसमाहितःपठेत्सपुत्रदारान्धनरत्नसंचयान् ॥ लभेतजातिस्मरतांनरःसदाधृतिंचमेधांचसविंदतेपुमान् ॥ ३० ॥ इमंस्तवंदेववरस्ययोनरःप्रकीर्त्तयेच्छुचिसुमनाःसमाहितः॥ विमुच्यतेशोकदवाग्निसागराल्लभेतकामान्मनसायथेप्सितान्॥ ३१॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवमुक्तस्तुधौम्येनतत्कालसदृशंवचः॥ विप्रत्यागसमाधिस्थःसंयतात्मादृढव्रतः॥ ३२॥ धर्मराजोविशुद्धात्मातपआतिष्ठदुत्तमं॥ पुष्पोपहारैर्बलिभिरर्चयित्वादिवाकरं ॥ ३३ ॥ सोवगाह्यजलंराजादेवस्याभिमुखोभवत्॥ योगमास्थायधर्मात्मावायुभक्षोजितेंद्रियः ॥ ३४॥ गांगेयंवार्युपस्पृश्यप्राणायामेनतस्थिवान् ॥ शुचिःप्रयतवाग्भूत्वास्तोत्रमारब्धवांस्ततः॥ ३५॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥त्वंभानोजगतश्चक्षुस्त्वमात्मासर्वदेहिनां॥ त्वंयोनिःसर्वभूतानांत्वमाचारःक्रियावतां॥३६॥

सुमनाश्चेतिकर्मधारयः शोकएवदवाग्निर्यस्मिन्तस्मात्सागरात्सागरवदपारात्संसारात् ॥ ३१ ॥ विप्रत्यागसमाधिस्थःविप्रेभ्यस्त्यागःत्यज्यमानमन्नंतदर्थंसमाधिस्थःनियमस्थः यूपदार्वादिवत्प्रकृतिविकाराभावेपिचतुर्थीसमासः अश्वघासादिवत्षष्ठीसमासोवा संयतात्मानियमितचित्तः ॥ ३२ ॥ तपःसूर्याष्टशतनामजपाख्यं ॥ ३३ ॥ योगंचित्तैकाग्र्यं आस्थायकृत्वा ॥ ३४ ॥ प्राणानामासमंतात्यमनंनिग्रहस्तेनप्राणायामेन आरब्धवान्ततःजपानंतरं ॥ ३५ ॥ चक्षुःचक्षुरादिप्रवर्त्तकत्वात् बाह्यरूपेणचचक्षुरनुग्राहकत्वात् अतएवसर्वदेहिनामात्मायोनिःउत्पत्तिलयस्थानं भूतानांवियदादीनां आचारःआसमंताच्चारयतीत्याचारोंतर्यामी ॥ ३६ ॥

सांख्यानांज्ञाननिष्ठानांयोगिनांचित्तनिरोधकानामनावृतार्गलद्वारंत्वंआवृणोतीत्यावृतंकपाटं कर्त्तरिक्तः अर्गलाकपाटविष्टंभकंतिर्यक्काष्ठंतदुभयरहितंमुक्तिद्वारंत्वं मुमुक्षतांगतिश्चत्वमेव प्राप्यंपदमपित्वमेवेत्यर्थः ॥ ३७ ॥ निर्व्याजंराजवत्प्रत्युपकाराशाख्यंमिषंविनाकेवलंकृपयैवेत्यर्थः ॥३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ त्रयस्त्रिंशत् अष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्याःप्रजापतिश्चवषट्कारश्चेतिश्रुतिप्रसिद्धाःगणास्तदन्यानिविश्वेदेवादीनिसमुदायदैवतानि सिद्धिर्ज्ञानं ॥ ४१ ॥ उपयांतित्वामेव त्वांअर्चयित्वातुप्राप्तमनोरथाभवंति ॥ ४२ ॥ सप्तार्यमाग्निष्वात्तादयः प्रधानतांजगत्कारणतां ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अस्य

त्वंगतिःसर्वसांख्यानांयोगिनांत्वंपरायणं॥ अनावृतार्गलद्वारंत्वंगतिस्त्वंमुमुक्षतां॥३७॥ त्वयासंधार्यतेलोकस्त्वयालोकःप्रकाश्यते॥ त्वयापवित्रीक्रियतेनिर्व्याजंपाल्यतेत्वया॥ ३८॥ त्वामुपस्थायकालेतुब्राह्मणावेदपारगाः॥ स्वशाखाविहितैर्मंत्रैरर्चंत्यृषिगणार्चित॥ ३९॥ तवदिव्यंरथंयांतमनुयांतिवरार्थिनः॥ सिद्धचारणगंधर्वायक्षगुह्यकपन्नगाः ॥ ४० ॥ त्रयस्त्रिंशच्चवैदेवास्तथावैमानिकागणाः॥ सोपेंद्राःसमहेंद्राश्चत्वामिष्ट्वासिद्धिमागताः ॥ ४१ ॥ उपयांत्यर्चयित्वातुत्वांवैप्राप्तमनोरथाः॥ दिव्यमंदारमालाभिस्तूर्णंविद्याधरोत्तमाः॥ ४२॥ गुह्याःपितृगणाःसप्तयेदिव्यायेचमानुषाः॥ तेपूजयित्वात्वामेवगच्छंत्याशुप्रधानतां॥ ४३॥ वसवोमरुतोरुद्रायेचसाध्यामरीचिपाः॥ वालखिल्यादयःसिद्धाःश्रेष्ठत्वंप्राणिनांगताः ॥ ४४॥ सब्रह्मकेषुलोकेषुसप्तस्वप्यखिलेषुच॥ नतद्भूतमहंमन्येयदर्कादतिरिच्यते॥ ४५॥ संतिचान्यानिसत्वानिवीर्यवंतिमहांतिच॥ नतुतेषांतथादीप्तिःप्रभावोवायथातव ॥ ४६॥ ज्योतींषित्वयिसर्वाणित्वंसर्वज्योतिषांपतिः॥ त्वयिसत्यंचसत्त्वंचसर्वेभावाश्चसात्त्विकाः॥४७॥ त्वत्तेजसाकृतंचक्रंसुनाभंविश्वकर्मणा॥ देवारीणांमदोयेननाशितःशार्ङ्गधन्वना॥ ४८॥ त्वमादायांशुभिस्तेजोनिदाघेसर्वदेहिनां॥ सर्वौषधिरसानांचपुनर्वर्षासुमुंचसि॥ ४९॥ तपंत्यन्येदहंत्यन्येगर्जंत्यन्येतथाघनाः॥ विद्योतंतेप्रवर्षंतितवप्रावृषिरश्मयः॥ ५० ॥ नतथासुखयत्यग्निर्नप्रावारानकंबलाः॥ शीतवातार्दितंलोकंयथातवमरीचयः॥ ५१ ॥ त्रयोदशद्वीपवतींगोभिर्भासयसेमहीं॥ त्रयाणामपिलोकानांहितायैकःप्रवर्त्तसे ॥५२॥ तवयद्युदयोनस्यादंधंजगदिदंभवेत्॥ नचधर्मार्थकामेषुप्रवर्त्तेरन्मनीषिणः॥ ५३॥ आधानपशुबंधेष्टिमंत्रयज्ञतपःक्रियाः॥ त्वत्प्रसादादवाप्यंतेब्रह्मक्षत्रविशांगणैः॥ ५४॥

सार्वात्म्यमाह सब्रह्मकेष्विति नमन्येनास्तीतिमन्ये सर्वस्यैकात्म्यात् ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ सत्यंसत्पृथिव्यप्तेजांसि त्यत्वाय्वाकाशौतदात्मकंसत्यं सत्त्वंबुद्धिसत्त्वं सात्विकाभावाःधर्मोज्ञानंविरागऐश्वर्यमित्याद्याः ॥ ४७॥ सुनाभंसुदर्शनं ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ प्रावाराःवस्त्रविशेषाः ॥ ५१ ॥ त्रयोदशद्वीपवतीं सुदर्शनाद्यवांतरद्वीपयोगात् गोभिःरश्मिभिः ॥ ५२॥५३ ॥ ५४ ॥

॥ ५५ ॥ अमानवस्येतिच्छेदः अमानवोऽर्चिरादिमार्गेणगतस्यब्रह्मलोकप्रापकःपुरुषः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ त्वद्दीधितयस्त्वत्किरणाः सैरावताःमेघस्योपरियोमेघःसऐरावतस्तत्सहिताः आभूतंयावच्चतुर्विधभूत
ग्रामंतस्यसंप्लवःजलेनाभिप्लावनं ॥ ५८ ॥ द्वादशधाअरुणोमाघमासेतुसूर्योवैफाल्गुनेतथेत्यादिस्मृत्युक्तारुणादिरूपेण ॥ ५९ ॥ ६० ॥ हंतिगच्छतिविश्वंसंहरतीतिवाहंसः वृषाकपिःहरोहरिर्वा ॥ ६१ ॥

यदहर्ब्रह्मणःप्रोक्तंसहस्रयुगसंमितं ॥ तस्यत्वमादिरंतश्चकालज्ञैःपरिकीर्त्तितः ॥ ५५ ॥ मनूनांमनुपुत्राणांजगतोऽमानवस्यच ॥ मन्वंतराणांसर्वेषामीश्वराणां
त्वमीश्वरः ॥ ५६ ॥ संहारकालेसंप्राप्तेतवक्रोधविनिःसृतः ॥ संवर्त्तकाग्निस्त्रैलोक्यंभस्मीकृत्यावतिष्ठते ॥ ५७ ॥ त्वद्दीधितिसमुत्पन्नानानावर्णामहाघनाः ॥ सै
रावताःसाशनयःकुर्वंत्याभूतसंप्लवं ॥ ५८ ॥ कृत्वाद्वादशधात्मानंद्वादशादित्यतांगतः ॥ संहृत्यैकार्णवंसर्वंत्वंशोषयसिरश्मिभिः ॥ ५९ ॥ त्वामिंद्रमाहुस्त्वंरुद्र
स्त्वंविष्णुस्त्वंप्रजापतिः ॥ त्वमग्निस्त्वंमनःसूक्ष्मंप्रभुस्त्वंब्रह्मशाश्वतं ॥ ६० ॥ त्वंहंसःसविताभानुरंशुमालीवृषाकपिः ॥ विवस्वान्मिहिरःपूषामित्रोधर्मस्तथैवच
॥ ६१ ॥ सहस्ररश्मिरादित्यस्तपनस्त्वंगवांपतिः ॥ मार्त्तंडोर्कोरविःसूर्यःशरण्योदिनकृत्तथा ॥ ६२ ॥ दिवाकरःसप्तसप्तिर्धामकेशीविरोचनः ॥ आशुगामीतमो
घ्नश्चहरिताश्वश्चकीर्त्यसे ॥ ६३ ॥ सप्तम्यामथवाषष्ठ्यांभक्त्यापूजांकरोतियः ॥ अनिर्विण्णोनहंकारीतंलक्ष्मीर्भजतेनरं ॥ ६४ ॥ नतेषामापदःसंतिनाधयोव्या
धयस्तथा ॥ येतवानन्यमनसाकुर्वंत्यर्चनवंदनं ॥ ६५ ॥ सर्वरोगैर्विरहिताःसर्वपापविवर्जिताः ॥ त्वद्भावभक्ताःसुखिनोभवंतिचिरजीविनः ॥ ६६ ॥ त्वंममाप
न्नकामस्यसर्वातिथ्यंचिकीर्षतः ॥ अन्नमन्नपतेदातुमभितःश्रद्धयार्हसि ॥ ६७ ॥ येचतेऽनुचराःसर्वेपादोपांतंसमाश्रिताः ॥ माठरारुणदंडाद्यास्तांस्तान्वंदेऽश
निक्षुभान् ॥ ६८ ॥ क्षुभयासहितामैत्रीयाश्चान्याभूतमातरः ॥ ताश्चसर्वानमस्यामिपांतुमांशरणागतं ॥ ६९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंस्तुतोमहाराज
भास्करोलोकभावनः ॥ ततोदिवाकरःप्रीतोदर्शयामासपांडवं ॥ दीप्यमानःस्ववपुषाज्वलन्निवहुताशनः ॥ ७० ॥ ॥ विवस्वानुवाच ॥ ॥ यत्तेऽभिलषितंकिं
चित्तत्त्वंसर्वमवाप्स्यसि ॥ अहमन्नंप्रदास्यामिसप्तपंचचतेसमाः ॥ ७१ ॥

गवांरश्मीनां ॥ ६२ ॥ सप्तसप्तिःसप्ताश्वः धामकेशीज्योतिर्मयकिरणवान् आशुगामीत्यत्राशावहइतिपाठेदिग्व्यवहारनिर्वाहकः आशायाःप्रसिद्धायाइष्टार्थसमर्पणेनपूरकोवा ॥ ६३ ॥ अनिर्विण्णःपू
जनेआसक्तः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ त्वद्भावभक्ताःसूर्यएवसर्वत्रास्तीतिभावोभावनातत्रभक्ताआदृताः ॥ ६६ ॥ श्रद्धयाआतिथ्यंचिकीर्षतइतिसंबंधः ॥ ६७ ॥ अशनिक्षुभान्विद्युदशन्यादिप्रवर्त्तकान् ॥ ६८ ॥
क्षुभामैत्र्यौनिग्रहानुग्रहकर्त्र्यौदेवते भूतमातरःगौरीपद्माद्यःब्राह्मीमाहेश्वर्यादयश्च ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥

गृह्णीष्वगृहाण पिठरंपरिवेषणपात्रं ताम्रंताम्रमयं वत्स्यंतिवृत्तिजनजीविकारूपांकरिष्यति पात्रेणपात्रप्रसूतेनान्नेन ॥ ७२ ॥ यावद्वत्स्यंतितावदन्नाद्यमोदनादिकमक्षय्यंभविष्यतीतिसंबंधः चतुर्विधंलेह्यंचो
ष्यंभक्ष्यंपेयंच ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ महानसेपाकशालायां साधयामासकारयामासअन्नमितिशेषः ॥ ८१ ॥ संस्कृतंपक्वं ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ पार्षतीपृषतःद्रुपदपितुः

गृह्णीष्वपिठरंताम्रंमयादत्तंनराधिप ॥ यावद्वत्स्यंतिपांचालीपात्रेणानेनसुव्रत ॥ ७२ ॥ फलमूलामिषंशाकंसंस्कृतंयन्महानसे ॥ चतुर्विधंतदन्नाद्यमक्षय्यंतेभ
विष्यति ॥ ७३ ॥ इतश्चतुर्दशेवर्षेभूयोराज्यमवाप्स्यसि ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वातुभगवांस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ७४ ॥ इमंस्तवंप्रयतमनाःसमाधि
नापठेदिहान्योपिवरंसमर्थयन् ॥ तत्तस्यदद्याच्चरविर्मनीषितंतदाप्नुयाद्यद्यपितत्सुदुर्लभं ॥ ७५ ॥ यश्चेदंधारयेन्नित्यंशृणुयाद्वाप्यभीक्ष्णशः ॥ पुत्रार्थीलभतेपुत्रं
धनार्थीलभतेधनं ॥ विद्यार्थीलभतेविद्यांपुरुषोप्यथवास्त्रियः ॥ ७६ ॥ उभेसंध्येपठेन्नित्यंनारीवापुरुषोयदि ॥ आपदंप्राप्यमुच्येतबद्धोमुच्येतबंधनात् ॥ ७७ ॥
एतद्ब्रह्माददौपूर्वंशक्रायसुमहात्मने ॥ शक्राच्चनारदःप्राप्तोधौम्यस्तुतदनंतरं ॥ धौम्याद्युधिष्ठिरःप्राप्यसर्वान्कामानवाप्तवान् ॥ ७८ ॥ संग्रामेचजयेन्नित्यंविपु
लंचाप्नुयाद्वसु ॥ मुच्यतेसर्वपापेभ्यःसूर्यलोकंसगच्छति ॥ ७९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ लब्ध्वावरंतुकौंतेयोजलादुत्तीर्यधर्मवित् ॥ जग्राहपादौधौम्यस्य
भ्रातॄंश्चपरिषस्वजे ॥ ८० ॥ द्रौपद्यासहसंगम्यवंद्यमानस्तयाप्रभुः ॥ महानसेतदानींतुसाधयामासपांडवः ॥ ८१ ॥ संस्कृतंप्रसवंयातिस्वल्पमन्नंचतुर्विधं ॥ अ
क्षय्यंवर्धतेचान्नंतेनभोजयतेद्विजान् ॥ ८२ ॥ भुक्तवत्सुचविप्रेषुभोजयित्वानुजानपि ॥ शेषंविघससंज्ञंतुपश्चाद्भुंक्तेयुधिष्ठिरः ॥ ८३ ॥ युधिष्ठिरंभोजयित्वाशे
षमश्नातिपार्षती ॥ द्रौपद्यांभुज्यमानायांतदन्नंक्षयमेतिच ॥ एवंदिवाकरात्प्राप्यदिवाकरसमप्रभः ॥ ८४ ॥ कामान्मनोभिलषितान्ब्राह्मणेभ्योददात्प्रभुः ॥
पुरोहितपुरोगाश्चतिथिनक्षत्रपर्वसु ॥ यज्ञियार्थाःप्रवर्त्तंतेविधिमंत्रप्रमाणतः ॥ ८५ ॥ ततःकृतस्वस्त्ययनाधौम्येनसहपांडवाः ॥ द्विजसंघैःपरिवृताःप्रययुःका
म्यकंवनं ॥ ८६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेप० अरण्यपर्वणिकाम्यकवनप्रवेशेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

गोत्रापत्यं ॥ ८४ ॥ यज्ञियार्थाःयज्ञार्हाणिवस्तूनिआज्यपशुपुरोडाशीयादीनि प्रवर्त्तंतेनिःसरंति विधिमंत्रप्रमाणतः विधिर्वसंतेवसंतेज्योतिषायजेतेत्यादिरज्ञातज्ञापनरूपः मंत्रःअनुष्ठेयार्थस्मारकइषेत्वे
त्यादिः तावेवप्रमाणेताभ्यामित्यर्थः ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेकाम्यकप्रवेशेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

ननुएवंकर्मजसिध्यपेक्षयायोगजसिद्धेःप्राबल्यंचेत्किमितिसर्वैपितांनाद्रियंतइत्याशंक्यमूढाःदृष्टद्वारकफलेष्वर्थेषुहितोपदेष्टारंद्विषंतिकिमुतादृष्टद्वारकेष्वित्याह वनंप्रविष्टेष्वित्यध्यायेन आंबिकेयइतिपूर्वरूपमार्षं ॥ १ ॥सूक्ष्मोधर्मोज्ञानंतद्वत्त्वादेवत्वंकौरवाणांपांडवधार्त्तराष्ट्राणांसमःपक्षपातशून्यः एषांपांडवानांममचसपुत्रस्येतिशेषः ॥२ ॥ एवंगते एवंपांडवप्रव्राजनाद्युक्तरूपेसंकटेगतेप्राप्तेसति उद्धरेयुः

॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ वनंप्रविष्टेष्वथपांडवेषुप्रज्ञाचक्षुस्तप्यमानोंबिकेयः॥ धर्मात्मानंविदुरमगाधबुद्धिंसुखासीनोवाक्यमुवाचराजा॥१॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥ प्रज्ञाचतेभार्गवस्येवशुद्धाधर्मंचत्वंपरमंवेत्थसूक्ष्मं ॥ समश्चत्वंसंमतःकौरवाणांपथ्यंचैषांममचैवब्रवीहि ॥ २॥ एवंगतेविदुरयदद्यकार्यंपौराश्चेमेकथमस्मान्भजेरन्॥ तेचाप्यस्मान्नोद्धरेयुःसमूलांस्तत्त्वंब्रूयाःसाधुकार्याणिवेत्सि॥ ३॥ ॥ विदुरउवाच॥ ॥ त्रिवर्गोयंधर्ममूलोनरेंद्रराज्यंचेदंधर्ममूलंवदंति॥ धर्मेराजन्वर्त्तमानःस्वशक्त्यापुत्रान्सर्वान्पाहिपांडोःसुतांश्च॥ ४॥ सवैधर्मोविप्रलब्धःसभायांपापात्मभिःसौबलेयप्रधानैः॥ आहूयकुंतीसुतमक्षवत्यांपराजैषीत्सत्यसंधंसुतस्ते॥ ५॥ एतस्यतेदुष्प्रणीतस्यराजञ्छेषस्याहंपरिपश्याम्युपायं॥ यथापुत्रस्तवकौरव्यपापान्मुक्तोलोकेप्रतितिष्ठेतसाधु॥ ६॥ तद्वैसर्वंपांडुपुत्रालभंतांयत्तद्राजन्नभिसृष्टंत्वयासीत्॥ एषधर्मःपरमोयत्स्वकेनराजातुष्येन्नपरस्वेषुगृध्येत्॥ ७॥ यशोननश्येज्ज्ञातिभेदश्चनस्याद्धर्मोनस्यान्नैवचैवंकृतेत्वां॥ एतत्कार्यंतवसर्वप्रधानंतेषांतुष्टिःशकुनेश्चावमानः॥ ८॥ एवंशेषंयदिपुत्रेषुतेस्यादेतद्राजंस्त्वरमाणःकुरुष्व ॥ तथैतदेवंनकरोषिराजन्ध्रुवंकुरूणांभविताविनाशः॥ ९॥ नहिक्रुद्धोभीमसेनोर्जुनोवाशेषंकुर्याच्छात्रवाणामनीके॥ येषांयोद्धासव्यसाचीकृतास्त्रोधनुर्येषांगांडिवंलोकसारं॥ १०॥ येषांभीमोबाहुशालीचयोद्धातेषांलोकेकिंनुनप्राप्यमस्ति ॥ उक्तंपूर्वंजातमात्रेसुतेतेमयायत्तेहितमासीत्तदानीं ॥ ११ ॥ पुत्रंत्यजेममहितंकुलस्यहितंपरंनचतत्त्वंचकर्थ ॥ इदंचराजन्हितमुक्तंनचेत्त्वमेवंकर्त्तापरितप्तासिपश्चात्॥ १२॥ यद्येतदेवमनुमंतासुतस्तेसंप्रीयमाणःपांडवैरेकराज्यं ॥ तापोनतेभविताप्रीतियोगान्नचेन्निगृह्णीष्वसुतंसुखाय॥ १३॥ दुर्योधनंत्वहितंवैनिगृह्यपांडोःपुत्रंप्रकुरुष्वाधिपत्ये॥ अजातशत्रुर्हिविमुक्तरागोधर्मेणेमांपृथिवींशास्तुराजन्॥ १४॥

उन्मूलयेयुः ॥३॥४॥ सइति यउक्तविधःसएवधर्मोयुधिष्ठिररूपोविप्रलब्धःवंचितः अक्षवत्यांद्यूतक्रीडायां सत्यासंधाप्रतिज्ञायस्यतं ॥५॥ दुष्प्रणीतस्यदुरात्मभिःकृतस्यशेषस्यपांडवमानहानिलक्षणस्यवधस्यउपायंदोषप्रशांतिप्रकारं ॥६॥ अभिसृष्टंदत्तं स्वकेनधनेनेतिशेषः ॥७॥ एवंकृतेसतित्वांधर्मोनस्यादितिनैवांकितुस्यादेवस्यादित्यव्ययंसज्जेदित्यर्थे ॥ ८॥ एवंकृत्वाशेषंनष्टावशिष्टंभाग्यं ॥ ९ ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ चकर्थकृतवान् इदंचवक्ष्यमाणंचकर्त्ताकरिष्यसि ॥ १२ ॥ एकराज्यंयदिअनुमंतातर्हितापोनभविता नचेत्यदिवानुमंतातर्हिसुतंनिगृह्णीष्व ॥ १३ ॥ पक्षांतरमाह दुर्योधनमिति ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ याचतुमदपराधंक्षमस्वेतिप्रार्थयतु ॥ १६ ॥ १७ ॥ नावैतिनांगीकरोति ॥ १८ ॥ तत्रहेतुमाह इदमिति तथादुर्योधनबंधनंयुधिष्ठिरायराज्यप्रदानमित्येवंप्रकारकंसुखोपायंयदात्थतदिदंकुतएवनिश्चितंनकुतश्चित् गतइतिपाठेपांडवानामर्थेगतःप्राप्तइत्यर्थः लब्धपदाःपांडवामदीयान्नर्हिस्युरित्यत्रनियामकंनास्तीतिभावः ॥ १९ ॥ २० ॥ जिह्मंकुटिलं ॥ २१ ॥ नेदमस्तीदंकुलं ॥ २२ ॥ इत्यार

ततोराजन्पार्थिवाःसर्वएववैश्याइवास्मानुपतिष्ठंतुसद्यः॥ दुर्योधनःशकुनिःसूतपुत्रःप्रीत्याराजन्पांडुपुत्रान्भजंतु॥ १५ ॥ दुःशासनोयाचतुभीमसेनंसभामध्येद्रुपदस्यात्मजांच॥ युधिष्ठिरंत्वंपरिसांत्वयस्वराज्येचैनंस्थापयस्वाभिपूज्य॥ १६ ॥ त्वयापृष्टःकिमहमन्यद्वदेयमेतत्कृत्वाकृतकृत्योसिराजन् ॥ १७॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥ एतद्वाक्यंविदुरयत्तेसभायामिहप्रोक्तंपांडवान्प्राप्यमांच॥ हितंतेषामहितंमामकानामेतत्सर्वंममनावैतिचेतः॥ १८ ॥ इदंत्विदानींगतएवनिश्चितंतेषामर्थेपांडवानांयदात्थ॥ तेनाद्यमन्येनासिहितोममेतिकथंहिपुत्रंपांडवार्थेत्यजेयं॥ १९ ॥ असंशयंतेपिममैवपुत्रादुर्योधनस्तुममदेहात्प्रसूतः॥ स्वंवैदेहंपरहेतोस्त्यजेतिकोनुब्रूयात्समतामन्ववेक्ष्य ॥ २० ॥ समांजिह्मंविदुरसर्वंब्रवीषिमानंचतेहमधिकंधारयामि ॥ यथेच्छकंगच्छवातिष्ठवात्वंसुसांत्व्यमानाप्यसतीस्त्रीजहाति॥ २१॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ एतावदुक्त्वाधृतराष्ट्रोन्वपद्यदंतर्वेश्मसहसोत्थायराजन्॥ नेदमस्तीत्यथविदुरोभाषमाणःसंप्राद्रवद्यत्रपार्थाबभूवुः॥ २२॥ ॥ इत्यारण्यकेप० अ०प० विदुरवाक्यप्रत्याख्यानेचतुर्थोध्यायः॥ ४॥ ॥ ५॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ पांडवास्तुवनेवासमुद्दिश्यभरतर्षभाः॥ प्रययुर्जाह्नवीकूलात्कुरुक्षेत्रंसहानुगाः॥ १ ॥ सरस्वतीदृषद्वत्यौयमुनांचनिषेव्यते॥ ययुर्वनेनैववनंसततंपश्चिमांदिशं॥ २॥ ततःसरस्वतीकूलेसमेषुमरुधन्वसु॥ काम्यकंनामददृशुर्वनंमुनिजनप्रियं॥ ३॥ तत्रतेन्यवसन्वीरावनेबहुमृगद्विजे॥ अन्वास्यमानामुनिभिःसांत्व्यमानाश्चभारत॥ ४॥ विदुरस्त्वथपांडूनांसदादर्शनलालसः॥ जगामैकरथेनैवकाम्यकंवनमृद्धिमत्॥ ५॥ ततोगत्वाविदुरःकाम्यकंतच्छीघ्रैरश्वैर्वाहिनास्यंदनेन॥ ददर्शासीनंधर्मात्मानंविविक्तेसार्द्धंद्रौपद्याभ्रातृभिर्ब्राह्मणैश्च॥ ६॥ ततोपश्यद्विदुरंतूर्णमारादभ्यायांतंसत्यसंधःसराजा ॥ अथाब्रवीद्भ्रातरंभीमसेनंकिंनुक्षत्तावक्ष्यतिनःसमेत्य ॥ ७॥ कच्चिन्नायंवचनात्सौबलस्यसमाह्वातादेवनायोपयातः॥ कच्चित्क्षुद्रःशकुनिर्नायुधानिजेष्यत्यस्मान्पुनरेवाक्षवत्यां ॥ ८ ॥ समाहूतःकेनचिदाद्रवेतिनाहंशक्तोभीमसेनापयातुं॥ गांडीवेचसंशयितेकथंनुराज्यप्राप्तिःसंशयिताभवेन्नः॥ ९॥

ण्यकेप०नैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥५॥ ॥ हितोपदेशेपिदुष्टाःकुप्यंतीत्युक्त्वासंतस्तत्रैवतुष्यंतीत्याह पांडवाइत्यध्यायेन ॥१॥२ ॥ मरुधन्वसुमरुषुनिर्जलदेशेषु धन्वसुजांगलदेशेषु धन्वाजांगलदेशेस्यादितिविश्वः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ आराद्दूरतः ॥ ७ ॥ ८ ॥ आद्रवआगच्छ अपयातुंनिवर्तितुं संशयितेपणीकृतेसति कथंनःराज्यप्राप्तिर्यतःसंशयिता गांडीवनाशादित्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ यथावृत्तःयादृशाचारः ॥ ११ ॥ अनुगुममनुरक्षितारं हितोपदेशेनेतिशेषः कर्त्तरिक्तः ब्रवीहीत्यवोचदितिसंबंधः ॥ १२ ॥ रुचांप्रीति अन्यत्साम्नोऽन्यद्वैरं ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ परैतिपरामृश ति पुष्करस्यकमलस्य ॥ १६ ॥ श्रद्धाइष्टोयमितिधीः ॥ १७ ॥ धार्यतांनविस्मर्त्तव्यं ॥ १८ ॥ उपासतेउपास्तेप्रतीक्षते तृणैःस्तोकमग्निमिवात्मानंसहायसंपत्त्यासंवर्धयन् एकएव शत्रूणांकात्स्न्येंनोच्छे

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततउत्थायविदुरंपांडवेयाःप्रत्यगृह्णन्नृपतेसर्वएव ॥ तैःसत्कृतःसचतानाजमीढोयथोचितंपांडुपुत्रान्समेयात् ॥ १० ॥ समाश्वस्तंवि दुरंतेनरर्षभास्ततोपृच्छन्नागमनायहेतुं ॥ सचापितेभ्योविस्तरतःशशंसयथावृत्तोधृतराष्ट्रोंबिकेयः ॥ ११ ॥ ॥ विदुरउवाच ॥ ॥ अवोचन्मांधृतराष्ट्रोनुगुप्त मजातशत्रोपरिगृह्याभिपूज्य ॥ एवंगतेसमतामभ्युपेत्यपथ्यंतेषांममचैवब्रवीहि ॥ १२ ॥ मयाप्युक्तंयत्क्षमंकौरवाणांहितंपथ्यंधृतराष्ट्रस्यचैव ॥ तद्वैतस्मैनरु चामभ्युपैतिततश्चाहंक्षममन्यन्नमन्ये ॥ १३ ॥ परंश्रेयःपांडवेयामयोक्तंनमेतच्चश्रुतवानांबिकेयः ॥ यथातुरस्येवहिपथ्यमन्नंनरोचतेस्मास्यतदुच्यमानं ॥ १४ ॥ नश्रेयसेनीयतेऽजातशत्रोस्त्रीश्रोत्रियस्येवगृहेप्रदुष्टा ॥ ध्रुवंनरोचेद्भरतर्षभस्यपतिःकुमार्याइव[illegible]वर्षः ॥ १५ ॥ ध्रुवंविनाशोनृपकौरवाणांनवैश्रेयो धृतराष्ट्रःपरैति ॥ यथाचपर्णेपुष्करस्यावसिक्तंजलंनतिष्ठेत्पथ्यमुक्तंतथास्मिन् ॥ १६ ॥ ततःक्रुद्धोधृतराष्ट्रोब्रवीन्मांयस्मिन्श्रद्धाभारततत्रयाहि ॥ नाहंभूयःका मयेत्वांसहायंमहीमिमांपालयितुंपुरंवा ॥ १७ ॥ सोहंत्यक्तोधृतराष्ट्रेणराज्ञाप्रशासितुंत्वामुपयातोनरेंद्र ॥ तद्वैसर्वंयन्मयोक्तंसभायांतद्धार्यतांयत्प्रवक्ष्यामिभूयः ॥ १८ ॥ क्लेशैस्तीव्रैर्युज्यमानःसपत्नैःक्षमांकुर्वन्कालमुपासतेयः ॥ संवर्धयन्स्तोकमिवाग्निमात्मवान्सवैभुंक्तेपृथिवीमेकएव ॥ १९ ॥ यस्याविभक्तंवसुराज न्सहायैस्तस्यदुःखेप्यंशभाजःसहायाः ॥ सहायानामेषसंग्रहणेभ्युपायःसहायाप्तौपृथिवीप्राप्तिमाहुः ॥ २० ॥ सत्यंश्रेष्ठंपांडवविप्रलापंतुल्यंचान्नंसहभोज्यंस हायैः ॥ आत्माचैषामग्रतोनस्मपूज्यएवंवृत्तिर्वर्द्धतेभूमिपालः ॥ २१ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ एवंकरिष्यामियथाब्रवीषिपरांबुद्धिमुपगम्याप्रमत्तः ॥ यच्चाप्य न्यद्देशकालोपपन्नंतद्वैवाच्यंतत्करिष्यामिकृत्स्नं ॥ २२ ॥ ॥ इ० म० भा० आरण्यकेप० अरण्यप० विदुरनिर्वासेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ६॥ ॥ वैशंपाय नउवाच ॥ ॥ गतेतुविदुरेराजन्नाश्रमंपांडवान्प्रति ॥ धृतराष्ट्रोमहाप्राज्ञःपर्यतप्यतभारत ॥ १ ॥

दात् ॥ १९ ॥ सहायार्जनोपायमाह यस्येति अविभक्तंसाधारणं वसुवित्तं ॥ २० ॥ विप्रलापंविगतःप्रलापोऽनर्थकंवचोयस्मात्त्तथा पूज्यःस्तव्यःवनवासेतिबहुनाधनेनबहून्सहायान्प्राप्यत्वमेवशत्रू च्छेदंकृत्वाराज्यंप्राप्स्यसीत्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेप० नै० भा० पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ गतेइति महाप्राज्ञः विदुरोपदेशेस्थितानांजयोभविष्यतीतिजानन् ॥ १ ॥

संधिविग्रहकारितं संधिविग्रहादिनीतिज्ञत्वकृतं भविष्यतिआगामिनिकाले ॥ २ ॥ विदुरस्मारमोहितःस्मरःकामस्तस्मात्केनचिद्व्यतिबद्धादुत्पन्नोद्वेषःस्मारइत्युच्यते विदुरद्वेषेणममनाशोभविष्यतीतिचिंत यामोहंप्राप्तइत्यर्थः स्नेहेत्यपपाठः ॥ ३ ॥ ४ ॥ द्वेषमेवस्नेहरूपेणनाटयितुंसभाद्वारेराज्ञांसमक्षंपतित्वोत्थायआह भ्रातेत्यादि ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ निर्धुतोनिःसारितः ॥ ८ ॥ व्यलीकमप्रियं ॥ ९ ॥ १० ॥

विदुरस्यप्रभावंचसंधिविग्रहकारितं ॥ विवृद्धिंचपरांमत्वापांडवानांभविष्यति ॥ २ ॥ ससभाद्वारमागम्यविदुरस्मारमोहितः ॥ समक्षंपार्थिवेंद्राणांपपाताविं सृष्टचेतनः ॥ ३ ॥ सतुलब्ध्वापुनःसंज्ञांसमुत्थायमहीतलात् ॥ समीपोपस्थितंराजासंजयंवाक्यमब्रवीत् ॥ ४ ॥ भ्राताममसुहृच्चैवसाक्षाद्धर्मइवापरः ॥ तस्यस्मृ त्याद्यसुभृशंहृदयंदीर्यतीवमे ॥ ५ ॥ तमानयस्वधर्मज्ञंममभ्रातरमाशुवै ॥ इतिब्रुवन्सनृपतिःकृपणंपर्यदेवयत् ॥ ६ ॥ पश्चात्तापाभिसंतप्तोविदुरस्मारमोहितः ॥ भ्रातृस्नेहादिदंराजासंजयंवाक्यमब्रवीत् ॥ ७ ॥ गच्छसंजयजानीहिभ्रातरंविदुरंमम ॥ यदिजीवतिरोषेणमयापापेननिर्धुतः ॥ ८ ॥ नहितेनममभ्रात्रासुसू क्ष्ममपिकिंचन ॥ व्यलीकंकृतपूर्वंवैप्राज्ञेनामितबुद्धिना ॥ ९ ॥ सव्यलीकंपरंप्राप्तोमत्तःपरमबुद्धिमान् ॥ त्यक्ष्यामिजीवितंप्राज्ञतंगच्छानयसंजय ॥ १० ॥ तस्य तद्वचनंश्रुत्वाराज्ञस्तमनुमान्यच ॥ संजयोबाढमित्युक्त्वाप्राद्रवत्काम्यकंप्रति ॥ ११ ॥ सोचिरेणसमासाद्यतद्वनंयत्रपांडवाः ॥ रौरवाजिनसंवीतंददर्शाथयुधि ष्ठिरं ॥ १२ ॥ विदुरेणसहासीनंब्राह्मणैश्चसहस्रशः ॥ भ्रातृभिश्चाभिसंगुप्तंदेवैरिवपुरंदरं ॥ १३ ॥ युधिष्ठिरमुपागम्यपूजयामाससंजयः ॥ भीमार्जुनयमाश्चापि तद्युक्तंप्रतिपेदिरे ॥ १४ ॥ राज्ञापृष्टःसकुशलंसुखासीनश्चसंजयः ॥ शशंसागमनेहेतुमिदंचैवाब्रवीद्वचः ॥ १५ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ राजास्मरतितेक्षत्तर्धृत राष्ट्रोंबिकासुतः ॥ तंपश्यगत्वात्वंक्षिप्रंसंजीवयचपार्थिवं ॥ १६ ॥ सोनुमान्यनरश्रेष्ठान्पांडवान्कुरुनंदनान् ॥ नियोगाद्राजसिंहस्यगंतुमर्हसिसत्तम ॥ १७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तस्तुविदुरोधीमान्स्वजनवत्सलः ॥ युधिष्ठिरस्यानुमतेपुनरायाद्गजाह्वयं ॥ १८ ॥ तमब्रवीन्महातेजाधृतराष्ट्रोंबिकासुतः ॥ दिष्ट्या प्राप्तोसिधर्मज्ञदिष्ट्यास्मरसिमेनघ ॥ १९ ॥ अद्यचाहंदिवारात्रौत्वत्कृतेभरतर्षभ ॥ प्रजागरेप्रपश्यामिविचित्रंदेहमात्मनः ॥ २० ॥ सोंकमानीयविदुरंमूर्द्धन्या घ्रायचैवह ॥ क्षम्यतामितिचोवाचयदुक्तोसिमयानघ ॥ २१ ॥

मानितःसन्नितरान्मानयित्वेत्यनुमान्येत्यस्यार्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ १८ ॥ धृतराष्ट्रःप्रतापवानितिपाठेमोहेनप्रकृष्टंतापंप्राप्तइत्यर्थः ॥ १९ ॥ प्रजागरेआधिभवायामुन्निद्रतायां विचित्रंविगतदिव्यवस्तुकं अपेतलक्ष्मीकमित्यर्थः ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ भवंतीति दीनत्वात्पांडवेषुममपक्षपातोनतुत्वत्पुत्रद्वेषादितिभावः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेप० नै० भार० षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ श्रुत्वाचेति ॥ १ ॥ अबुद्धिर ज्ञानंतज्जंनमोरागद्वेषात्मकंमोहं ॥ २ ॥ सुहृत्शुभचिंतकः हितेरतःशुभकर्त्ता ॥ ३ ॥ ४ ॥ वारणोवानवग्रहइतिपाठेवाशब्दइवार्थे नवगृहीतोगजइवेत्यर्थः निरंबुर्निरवग्रहइतिपाठेनिरवग्रहःप्रतिबंधाभा वेपिनिरंबुर्निराहारोभूत्वाशोषंगमिष्यामीत्यर्थः प्रतिबंधेप्यवग्रहइतिविश्वः निरयुरितिनिरासुरितिचपाठौचिंत्यौ ॥ ५ ॥ मरणार्थंविषादिकंकरिष्येस्वीकरिष्ये ऋद्धानृद्धिमतः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ पणः

विदुरउवाच ॥ ॥क्षांतमेवमयाराजन्गुरुर्मेपरमोभवान् ॥ एषोहमागतःशीघ्रंत्वद्दर्शनपरायणः ॥ २२ ॥ भवंतिहिनरव्याघ्रपुरुषाधर्मचेतसः ॥ दीनाभिपाति नोराजन्नात्रकार्याविचारणा ॥ २३ ॥ पांडोःसुतायादृशामेतादृशास्तवभारत ॥ दीनाइतीवमेबुद्धिरभिपन्नाद्यतान्प्रति ॥ २४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ अ न्योन्यमनुनीयैवंभ्रातरौद्वौमहाद्युती ॥ विदुरोधृतराष्ट्रश्चलेभातेपरमांमुदं ॥ २५ ॥ ॥ इ० म० भा० आरण्यकेप० अरण्यप० विदुरप्रत्यागमनेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥श्रुत्वाचविदुरंप्राप्तंराज्ञाचपरिसांत्वितं ॥ धृतराष्ट्रात्मजोराजापर्यतप्यतदुर्मतिः ॥ १ ॥ ससौबलेयमानाय्यकर्णदुःशासनौतथा ॥ अब्र वीद्वचनंराजाप्रविश्याबुद्धिजंतमः ॥ २ ॥ एषप्रत्यागतोमंत्रीधृतराष्ट्रस्यधीमतः ॥ विदुरःपांडुपुत्राणांसुहृद्विद्वान्हितेरतः ॥ ३ ॥ यावदस्यपुनर्बुद्धिंविदुरोनापक र्षति ॥ पांडवानयनेतावन्मंत्रयध्वंहितंमम ॥ ४ ॥ अथपश्याम्यहंपार्थान्प्राप्तानिहकथंचन ॥ पुनःशोषंगमिष्यामिनिरंबुर्निरवग्रहः ॥ ५ ॥ विषमुद्बंधनंचैवशस्त्रम ग्निप्रवेशनं ॥ करिष्येनहितानृद्धान्पुनर्द्रष्टुमिहोत्सहे ॥ ६ ॥ ॥ शकुनिरुवाच ॥ किंबालिशमतिंराजन्नास्थितोसिविशांपते ॥ गतास्तेसमयंकृत्वानैतदेवंभविष्य ति ॥ ७ ॥ सत्यवाक्येस्थिताःसर्वेपांडवाभरतर्षभ ॥ पितुस्तेवचनंतातनग्रहीष्यंतिकर्हिचित् ॥ ८ ॥ अथवातेग्रहीष्यंतिपुनरेष्यंतिवापुरं ॥ निरस्यसमयंसर्वेपणो स्माकंभविष्यति ॥ ९ ॥ सर्वेभवामोमध्यस्थाराज्ञश्छंदानुवर्तिनः ॥ छिद्रंबहुप्रपश्यंतःपांडवानांसुसंवृताः ॥ १० ॥ ॥ दुःशासनउवाच ॥ ॥ एवमेतन्महाप्रा ज्ञयथावदसिमातुल ॥ नित्यंहिमेकथयतस्तवबुद्धिर्विरोचते ॥ ११ ॥ ॥ कर्णउवाच ॥ ॥ काममीक्षामहेसर्वेदुर्योधनतवेप्सितं ॥ ऐकमत्यंहिनोराजन्सर्वेषा मेवलक्षये ॥ १२ ॥ नागमिष्यंतितेधीराअकृत्वाकालसंविदं ॥ आगमिष्यंतिचेन्मोहात्पुनर्द्यूतेनतान्जय ॥ १३ ॥ ॥ १० ॥

कार्याकार्यविवेकलक्षणोव्यवहारः अस्माकमितिपांडवानपिगृहीत्वोक्तं ॥ ९ ॥ छिद्रंसमयातिक्रमदोषं बहुबहुलंप्रपश्यंतोन्येपिसुसंवृताः पांडवेभ्योऽधर्मवद्योभीताःसंतोनिलीयस्थास्यंतीत्यर्थः ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

नातिहृष्टमनाः पांडवानांनिंदायांसत्यामपिआगमनासहिष्णुत्वात् कर्णेनस्वपराक्रमयोग्यस्यवचनस्यानुक्तेश्च ॥ १४ ॥ उपलभ्यदुर्योधनाशयमितिशेषः ॥ १५ ॥ उद्यम्योत्क्षिप्य आत्मानंदेहं ॥ १६ ॥ वयंकिंकराःपाणयइवकिंकरपाणयः पश्यंतश्चारचक्षुषेतिवत् किंकुर्मइतिकृत्वाकृतांजलिपाणयइतिप्राञ्चः प्रियंचिकीर्षामोनतुशक्नुमःप्रियेस्थातुमितिसंबंधः धृतराष्ट्रेणनिरुद्धत्वात् ॥ १७ ॥ दंशिताः

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥एवमुक्तस्तुकर्णेनराजादुर्योधनस्तदा ॥ नातिहृष्टमनाःक्षिप्रमभवत्सपराङ्मुखः ॥ १४ ॥ उपलभ्यततःकर्णोविवृत्यनयनेशुभे ॥ रोषाद्दुः शासनंचैवसौबलंचतमेवच ॥ १५ ॥ उवाचपरमक्रुद्धउद्यम्यात्मानमात्मना ॥ अथोमममतंयत्तुतन्निबोधतभूमिपाः ॥ १६ ॥ प्रियंसर्वेकरिष्यामोराज्ञःकिंक रपाणयः ॥ नचास्यशक्नुमःस्थातुंप्रियेसर्वेत्यतंद्रिताः ॥ १७ ॥ वयंतुशस्त्राण्यादायरथानास्थायदंशिताः ॥ गच्छामःसहिताहंतुंपांडवान्वनगोचरान् ॥ १८ ॥ तेषु सर्वेषुशांतेषुगतेष्वविदितांगतिं ॥ निर्विवादाभविष्यंतिधार्तराष्ट्रास्तथावयं ॥ १९ ॥ यावदेवपरिद्यूनायावच्छोकपरायणाः ॥ यावन्मित्रविहीनाश्चतावच्छक्या मतंमम ॥ २० ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वापूजयंतःपुनःपुनः ॥ बाढमित्येवतेसर्वेप्रत्यूचुःसूतजंतदा ॥ २१ ॥ एवमुक्त्वासुसंरब्धारथैःसर्वेपृथक्पृथक् ॥ निर्ययुःपांडवान् हंतुंसहिताःकृतनिश्चयाः ॥ २२ ॥ तान्प्रस्थितान्परिज्ञायकृष्णद्वैपायनःप्रभुः ॥ आजगामविशुद्धात्माद्दृष्ट्वादिव्येनचक्षुषा ॥ २३ ॥ प्रतिषिध्याथतान्सर्वान्भगवां ल्लोकपूजितः ॥ प्रज्ञाचक्षुषमासीनमुवाचाभ्येत्यसत्वरं ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअरण्यपर्वणिव्यासागमनेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ धृतराष्ट्रमहाप्राज्ञनिबोधवचनंमम ॥ वक्ष्यामित्वांकौरवाणांसर्वेषांहितमुत्तमं ॥ १ ॥ नमेप्रियंमहाबाहोयद्गताःपांडवावनं ॥ निकृत्यानिकृता श्चैवदुर्योधनपुरोगमैः ॥ २ ॥ तेस्मरंतःपरिक्लेशान्वर्षेपूर्णेत्रयोदशे ॥ विमोक्ष्यंतिविषंक्रुद्धाःकौरवेयेषुभारत ॥ ३ ॥ तदयंकिंनुपापात्मातवपुत्रःसुमंदधीः ॥ पांडवा न्नित्यसंक्रुद्धोराज्यहेतोर्जिघांसति ॥ ४ ॥ वार्यतांसाध्वयंमूढःशमंगच्छतुतेसुतः ॥ वनस्थांस्तानयंहंतुमिच्छन्प्राणान्विमोक्ष्यति ॥ ५ ॥ यथाहिविदुरःप्राज्ञो यथाभीष्मोयथावयं ॥ यथाकृपश्चद्रोणश्चतथासाधुर्भवानपि ॥ ६ ॥ विग्रहोहिमहाप्राज्ञस्वजनेनविगर्हितः ॥ अधर्म्यमयशस्यंचमाराजन्प्रतिपद्यतां ॥ ७ ॥ स मीक्षायादृशीत्व्यस्यपांडवान्प्रतिभारत ॥ उपेक्ष्यमाणासाराजन्महांतमनर्थंस्पृशेत् ॥ ८ ॥

सन्नद्धाः ॥ १८ ॥ १९ ॥ परिद्यूनाःखिन्नावर्जितविजिगीषावा शक्याजेतुमितिशेषः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ इतिआरण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ धृतेति ॥ १ ॥ निकृताःनिर्जिताः ॥ २ ॥ विषमिवविषंशस्त्रं ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ भवानपिअस्तीतिशेषः ॥ ६ ॥ स्वजनेनसार्द्धंविग्रहंमाप्रतिपद्यतांभवान्मागादित्यर्थः ॥ ७ ॥ समीक्षाविचारपूर्विकाबुद्धिः ॥ ८ ॥

अथवेति भीमादिवद्वनेसहवासात्तवपुत्रस्ययुधिष्ठिरेणस्नेहश्चेत्त्वंकृतकृत्योभविष्यसीत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ एतदपिदुर्घटमित्याह अथवेति नमृतस्यापिसर्पतीतिपाठेसहजोदोषोजन्मांतरेप्यनुवर्त्ततइत्यर्थः ॥ ११ ॥ अत्रयत्क्षमंउचितंतत्पुराकार्यमन्यथावोयुष्माकमर्थःप्रयोजनमभिवर्द्धतेनश्यति निवर्त्ततइतिपाठेपिसएवार्थः अतिवर्त्ततेइतिपाठे वोयुष्मानर्थोऽतिक्रामतिअतीत्यगच्छतीत्यर्थः ॥ १२ ॥ ॥ इतिआरण्यकेप०नै०भा०अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ भगवन्निति ॥ १॥ २॥ ३ ॥ परंशत्रुं शोकहेतुत्वात् परंश्रेष्ठंप्रीतिहेतुत्वात् नकुपुत्रात्परःशत्रुर्नसत्पुत्रात्परःसखेत्युक्तेः ॥ ४ ॥ सुरभ्यादे

अथवायंसुमंदात्मावनंगच्छतुतेसुतः॥ पांडवैःसहितोराजन्नेकएवासहायवान्॥ ९ ॥ ततःसंसर्गजःस्नेहःपुत्रस्यतवपांडवैः॥ यदिस्यात्कृतकार्योद्यभवेस्त्वंम
नुजेश्वर॥ १०॥ अथवाजायमानस्ययच्छीलमनुजायते॥ श्रूयतेतन्महाराजनामृतस्यापसर्पति ॥ ११ ॥ कथंवामन्यतेभीष्मोद्रोणोथविदुरोपिवा ॥ भवा
न्वात्रक्षमंकार्यंपुरावोर्थोभिवर्द्धते॥ १२॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअरण्यपर्वणिव्यासवाक्येऽष्टमोध्यायः॥ ८॥ ॥ ९॥ ॥धृतराष्ट्रउवाच॥
भगवन्नाहमप्येतद्रोचयेद्यूतसंभवं॥ मन्येतद्विधिनाकृष्यकारितोस्मीतिवैमुने॥१॥ नैतद्रोचयतेभीष्मोनद्रोणोविदुरोनच॥ गांधारीनेच्छतिद्यूतंतत्रमोहात्प्रव
र्त्तितं॥२॥ परित्यक्तुंनशक्नोमिदुर्योधनमचेतनं॥ पुत्रस्नेहेनभगवन्जानन्नपिप्रियव्रत॥३॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥वैचित्रवीर्यनृपतेसत्यमाहयथाभवान्॥ दृढं
विद्मःपरंपुत्रंपरंपुत्रान्नविद्यते॥४॥ इंद्रोप्यश्रुनिपातेनसुरभ्याप्रतिबोधितः॥अन्यैःसमृद्धैरप्यर्थैर्नसुतान्मन्यतेपरं॥५॥अत्रतेवर्त्तयिष्यामिमहदाख्यानमुत्तमं॥
सुरभ्याश्चैवसंवादमिंद्रस्यचविशांपते॥ ६॥ त्रिविष्टपगताराजन्सुरभीप्रारुदत्किल॥ गवांमातापुरातातताभिंद्रोन्वकृपायत॥ ७॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥कि
मिदंरोदिषिशुभेकच्चित्क्षेमंदिवौकसां॥ मनुष्येष्वथनागेषुनैतदल्पंभविष्यति ॥८॥ ॥ सुरभिरुवाच॥ ॥ विनिपातोनतेकश्चिद्दृश्यतेत्रिदशाधिप॥ अहंतुपु
त्रंशोचामितेनरोदिमिकौशिक॥ ९ ॥ पश्यैनंकर्षकंक्षुद्रंदुर्बलंममपुत्रकं॥ प्रतोदेनाभिनिघ्नंतंलांगलेनचपीडितं ॥ १० ॥ निषीदमानंसोत्कंठंवध्यमानंसुराधि
प॥ कृपाविष्टास्मिदेवेंद्रमनश्चोद्विजतेमम॥ एकस्तत्रबलोपेतोधुरमुद्वहतेधिकां॥ ११ ॥ अपरोप्यबलप्राणःकृशोधमनिसंततः॥ कृच्छ्रादुद्वहतेभारंतंवैशोचा
मिवासव॥ १२॥

वधेन्वा अन्यैरन्नवस्त्रादिभिर्हेतुभिःपरंश्रेष्ठंस्थानंनविद्यतेअपितुपुत्रादेव तथाचश्रुतिः अन्नंहप्राणंशरणंहवासोरूपंहिरण्यंपशवोविवाहाः सखाहजायाकृपणंहदुहिताज्योतिर्हपुत्रःपरमेव्योमन्निति ॥ ५ ॥ अत्रपुत्रस्यशोकहेतुत्वेर्थे ॥ ६ ॥ अन्वकृपायतानुकंपितवान् ॥७॥८॥ कौशिकहेइंद्र ॥ ९ ॥ प्रतोदेनतीक्ष्णाग्रलोहवतादंडेन ॥ १० ॥ धुरंभारं ॥ ११ ॥ धमनिसंततःशिराभिर्व्याप्तः निर्मांसइत्यर्थः ॥१२॥

वधोदंडाघातेन तोदःप्रतोदेन ॥ १३ ॥ १४ ॥ कृपायितवतीकृपांकृतवती पाठांतरेकृपायितंकृपैव हन्यतिहन्यमाने पुत्रएकोहिहन्यतेइतिपाठेबहुषुपुत्रेषुहिप्रसिद्धंएकःकश्चिद्धन्यतएवेत्यर्थः ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ १७ ॥ उल्बणमुत्कटं ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ मंदास्त्वत्पुत्रवत्कपटानभिज्ञाः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥

वध्यमानःप्रतोदेनतुद्यमानःपुनःपुनः॥ नैवशक्नोतितंभारमुद्वोढुंपश्यवासव॥१३॥ ततोहंतस्यशोकार्ताविरौमिभृशदुःखिता॥ अश्रूण्यावर्त्तयंतीचनेत्राभ्यांक
रुणायती॥१४॥ ॥शक्रउवाच॥ ॥तवपुत्रसहस्रेषुपीड्यमानेषुशोभने॥ किंकृपायितवत्यत्रपुत्रएकत्रहन्यति॥१५॥ ॥सुरभिरुवाच॥ ॥ यदिपुत्रसहस्राणि
सर्वत्रसमतैवमे॥दीनस्यतुसतःशक्रपुत्रस्याभ्यधिकाकृपा॥१६॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥तदिंद्रःसुरभीवाक्यंनिशम्यभृशविस्मितः॥जीवितेनापिकौरव्यमेनेभ्य
धिकमात्मजं॥१७॥प्रववर्षचतत्रैवसहसातोयमुल्बणं॥ कर्षकस्याचरन्विघ्नंभगवान्पाकशासनः॥१८॥ तद्यथासुरभिःप्राहसमवेतास्तुतेतथा॥ सुतेषुराजन्स
र्वेषुहीनेष्वभ्यधिकाकृपा॥ १९॥ यादृशोमेसुतःपांडुस्तादृशोमेऽसिपुत्रक॥ विदुरश्चमहाप्राज्ञःस्नेहादेतद्ब्रवीम्यहं॥ २०॥ चिरायतवपुत्राणांशतमेकश्चभारत॥
पांडोःपंचैवलक्ष्यंतेतेपिमंदाःसुदुःखिताः॥ २१ ॥ कथंजीवेयुरत्यंतंकथंवर्धेयुरित्यपि ॥ इतिदीनेषुपार्थेषुमनोमेपरितप्यते ॥ २२॥ यदिपार्थिवकौरव्यान्जी
वमानानिहेच्छसि॥ दुर्योधनस्तवसुतःशमंगच्छतुपांडवैः॥ २३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअरण्यपर्वणिसुरभ्युपाख्यानेनवमोऽध्यायः॥ ९॥
॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥एवमेतन्महाप्राज्ञयथावदसिनोमुने॥ अहंचैवविजानामिसर्वेचेमेनराधिपाः॥१॥ भवांश्चमन्यतेसाधुयत्कुरूणांमहोदयं॥ तदेवविदुरो
प्याहभीष्मोद्रोणश्चमांमुने॥ २॥ यदित्वहमनुग्राह्यःकौरव्येषुदयायदि॥ अन्वशाधिदुरात्मानंपुत्रंदुर्योधनंमम॥ ३॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥ अयमायातिवै
राजन्मैत्रेयोभगवानृषिः॥ अन्विष्यपांडवान्भ्रातॄन्नितैत्यस्मद्दिदृक्षया॥ ४॥ एषदुर्योधनंपुत्रंतवराजन्महानृषिः॥ अनुशास्तायथान्यायंशमायास्यकुलस्यच
॥५॥ ब्रूयाद्यदेषकौरव्यतत्कार्यमविशंकया॥अक्रियायांतुकार्यस्यपुत्रंतेशप्स्यतेरुषा॥६॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवमुक्तायययौव्यासोमैत्रेयःप्रत्यदृश्यत॥
पूजयाप्रतिजग्राहसपुत्रस्तंनराधिपः॥ ७॥ अर्घाद्याभिःक्रियाभिर्वैविश्रांतंमुनिसत्तमं॥ प्रश्रयेणाब्रवीद्राजाधृतराष्ट्रोंबिकासुतः॥८॥

एवमिति विनाशकालेसाधूनपिमूढाअवजानंतीत्यध्यायतात्पर्यं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ अन्विष्यअवेक्ष्य भ्रातॄन्पंचेतिशेषः ॥ ४ ॥ अनुशास्ताअनुशासिष्यति ॥ ५ ॥ अक्रियायामकरणे कार्यस्यावश्यकर्त्तव्यस्य ॥ ६ ॥ ७ ॥ क्रियाभिःसत्कारैः ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ यदृच्छयादैवात् ॥ ११ ॥ १२ ॥ विभ्रमंद्यूतानर्थेप्यर्थबुद्धिं ॥ १३ ॥ १४ ॥ औपयिकंयोग्यं ॥ १५ ॥ मेढीभूतःखलदामस्तंभीभूतः प्रग्रहेअनुग्रहे ॥ १६ ॥ १७ ॥ व्यावृत्याभिमुखीभूयेत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ विक्रांतयोधिनःविक्रांताश्चयुद्धशीलाश्च वज्रसंहननाःवज्रकायाअतएवदृढाः ॥ २१ ॥ २२ ॥ प्रद्रवतांगच्छतां ॥ २३ ॥ समरेजेतुमितिपाठेक्षमइत्यध्याहारः ॥२४॥

सुखेनागमनंकच्चिद्भगवन्कुरुजांगलान् ॥ कच्चित्कुशलिनोवीराभ्रातरःपंचपांडवाः ॥ ९ ॥ समयेस्थातुमिच्छंतिकच्चिच्चभरतर्षभाः ॥ कच्चित्कुरूणांसौभ्रात्रमव्युच्छिन्नंभविष्यति ॥ १० ॥ ॥ मैत्रेयउवाच ॥ ॥ तीर्थयात्रामनुक्रामन्प्राप्तोस्मिकुरुजांगलान् ॥ यदृच्छयाधर्मराजंदृष्टवान्काम्यकेवने ॥ ११ ॥ तंजटाजिनसंवीतंतपोवननिवासिनं ॥ समाजग्मुर्महात्मानंद्रष्टुंमुनिगणाःप्रभो ॥ १२ ॥ तत्राश्रौषंमहाराजपुत्राणांतवविभ्रमं ॥ अनयंद्यूतरूपेणमहाभयमुपस्थितं ॥ १३ ॥ ततोहंत्वामनुप्राप्तःकौरवाणामवेक्षया ॥ सदाह्यभ्यधिकःस्नेहःप्रीतिश्चत्वयिमेप्रभो ॥ १४ ॥ नैतदौपयिकंराजंस्त्वयिभीष्मेचजीवति ॥ यदन्योन्येनतेपुत्राविरोध्यंतेकथंचन ॥ १५ ॥ मेढीभूतःस्वयंराजन्निग्रहेप्रग्रहेभवान् ॥ किमर्थमनयंघोरमुत्पद्यंतमुपेक्षसे ॥ १६ ॥ दस्यूनामिवयद्वृत्तंसभायांकुरुनंदन ॥ तेननभ्राजसेराजंस्तापसानांसमागमे ॥ १७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोव्यावृत्यराजानंदुर्योधनममर्षणं ॥ उवाचश्लक्ष्णयावाचामैत्रेयोभगवानृषिः ॥ १८ ॥ ॥ मैत्रेयउवाच ॥ ॥ दुर्योधनमहाबाहोनिबोधवदतांवर ॥ वचनंमेमहाभागब्रुवतोयद्धितंतव ॥ १९ ॥ माद्रुहःपांडवान्राजन्कुरुष्वप्रियमात्मनः पांडवानांकुरूणांचलोकस्यचनरर्षभ ॥ २० ॥ तेहिसर्वेनरव्याघ्राःशूराविक्रांतयोधिनः ॥ सर्वेनागायुतप्राणावज्रसंहननादृढाः ॥ २१ ॥ सत्यव्रतधराःसर्वेसर्वेपुरुषमानिनः ॥ हंतारोदेवशत्रूणांरक्षसांकामरूपिणां ॥ २२ ॥ हिडिंबबकमुख्यानांकिर्मीरस्यचरक्षसः ॥ इतःप्रद्रवतांरात्रौयःसतेषांमहात्मनां ॥ २३ ॥ आवृत्यमार्गंरौद्रात्मातस्थौगिरिरिवाचलः ॥ तंभीमःसमरश्लाघीबलेनबलिनांवरः ॥ २४ ॥ जघानपशुमारेणव्याघ्रःक्षुद्रमृगंयथा ॥ पश्यदिग्विजयेराजन्यथाभीमेनपातितः ॥ २५ ॥ जरासंधोमहेष्वासोनागायुतबलोयुधि ॥ संबंधीवासुदेवश्चश्यालाःसर्वेचपार्षताः ॥ २६ ॥ कस्तान्युधिसमासीतजरामरणवान्नरः ॥ तस्यतेशमएवास्तुपांडवैर्भरतर्षभ ॥ २७ ॥ कुरुमेवचनंराजन्मामन्युवशमन्वगाः ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंतुब्रुवतस्तस्यमैत्रेयस्यविशांपते ॥ २८ ॥ ऊरुंगजकराकारंकरेणाभिजघानसः ॥ दुर्योधनःस्मितंकृत्वाचरणेनोल्लिखन्महीं ॥ २९ ॥ नोकिंचिदुक्त्वादुर्मेधास्तस्थौकिंचिदवाङ्मुखः ॥ तमशुश्रूषमाणंतुविलिखंतंवसुंधरां ॥ ३० ॥

पशुमारेणपशुमारणप्रकारेण ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ मन्युवशंक्रोधवशं मेतिनिषेधार्थोनिपातोनतुमाङ् ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥ प्रणुदितःप्रेरितः प्रचुदितइतिपाठेपिसएवार्थः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ विलक्षयन्भीमस्यबलंविशेषेणअयमस्मज्जय्योनवेतिराक्षसबलद्वारालक्षयन् हेतौशतृप्रत्ययः विलक्षणइतिपाठेदुर्योधनस्यदुराग्रहेणशापभयाद्विच्छायः वलक्षस्तत्रेतिपाठेवलक्षोधवलोर्जुनइतिकोशात्सएवार्थः ॥ ३७॥३८॥ किर्मीरवधसंविग्नःकिर्मीरस्यवधोयस्मात्तस्माद्भीमसेनात्संविग्नः शत्रुयशोदुःखश्रवण

दृष्ट्वादुर्योधनंराजन्मैत्रेयंकोपआविशत् ॥ सकोपवशमापन्नोमैत्रेयोमुनिसत्तमः ॥ ३१ ॥ विधिनासंप्रणुदितःशापायास्यमनोदधे ॥ ततःसवार्युपस्पृश्यकोपसंरक्तलोचनः ॥ मैत्रेयोधार्त्तराष्ट्रंतमशपद्दुष्टचेतसं ॥ ३२ ॥ यस्मात्त्वंमामनादृत्यनेमांवाचंचिकीर्षसि ॥ तस्मादस्याभिमानस्यसद्यःफलमवाप्नुहि ॥ ३३ ॥ त्वदभिद्रोहसंयुक्तंयुद्धमुत्पत्स्यतेमहत् ॥ तत्रभीमोगदाघातैस्तवोरुंभेत्स्यतेबली ॥ ३४ ॥ इत्येवमुक्तेवचनेधृतराष्ट्रोमहीपतिः ॥ प्रसादयामासमुनिंनैतदेवंभवेदिति ॥ ३५ ॥ ॥ मैत्रेयउवाच ॥ ॥ शमंयास्यतिचेत्पुत्रस्तवराजन्यदातदा ॥ शापोनभवितातातविपरीतेभविष्यति ॥ ३६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ विलक्षयंस्तुराजेंद्रोदुर्योधनपितातदा ॥ मैत्रेयंप्राहकिर्मीरःकथंभीमेनपातितः ॥ ३७ ॥ ॥ मैत्रेयउवाच ॥ ॥ नाहंवक्ष्यामितेभूयोनतेशुश्रूषतेसुतः ॥ एषतेविदुरःसर्वमाख्यास्यतिगतेमयि ॥ ३८ ॥ इत्येवमुक्त्वामैत्रेयःप्रातिष्ठतयथागतं ॥ किर्मीरवधसंविग्नोबहिर्दुर्योधनोययौ ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअरण्यपर्वणिमैत्रेयशापेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ समाप्तंचारण्यपर्व ॥ अथकिर्मीरवधपर्व ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ किर्मीरस्यवधंक्षत्तःश्रोतुमिच्छामिकथ्यतां ॥ रक्षसाभीमसेनस्यकथमासीत्समागमः ॥ १ ॥ ॥ विदुरउवाच ॥ ॥ शृणुभीमस्यकर्मेदमतिमानुषकर्मणः ॥ श्रुतपूर्वंमयातेषांकथांतेषुपुनःपुनः ॥ २ ॥ इतःप्रयाताराजेंद्रपांडवाद्यूतनिर्जिताः ॥ जग्मुस्त्रिभिरहोरात्रैःकाम्यकंनामतद्वनं ॥ ३ ॥ रात्रौनिशीथेत्वाभीलेगतेर्धसमयेनृप ॥ प्रचारेपुरुषादानांरक्षसांघोरकर्मणां ॥ ४ ॥ तद्वनंतापसानित्यंगोपाश्चवनचारिणः ॥ दूरात्परिहरंतिस्मपुरुषादभयात्किल ॥ ५ ॥ तेषांप्रविशतांतत्रमार्गमावृत्यभारत ॥ दीप्ताक्षंभीषणंरक्षःसोल्मुकंप्रत्यपद्यत ॥ ६ ॥ बाहूमहांतौकृत्वाचतथास्यंचभयानकं ॥ स्थितमावृत्यपंथानंयेनयांतिकुरूद्वहाः ॥ ७ ॥ स्पष्टाष्टदंष्ट्रंताम्राक्षंप्रदीप्तोर्ध्वशिरोरुहं ॥ सार्करश्मितडिच्चक्रंसबलाकमिवांबुदं ॥ ८ ॥ सृजंतंराक्षसींमायांमहानादनिनादितं ॥ मुंचंतंविपुलान्नादान्सतोयमिवतोयदं ॥ ९ ॥

मित्यर्थः ॥ ३९ ॥ ॥ इतिआरण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ किर्मीरस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ आभीलेभयंकरे स्वाभीलेइत्यपिपाठः आभीलंभीषणेकृच्छ्रेइतिविश्वः अर्द्धसमयेऽर्द्धज्ञानेगतेसति लोकेतद्भावतिसतीत्यर्थः समयःशपथाचारकालेसिद्धांतसंविदोरितिविश्वः संग्रामेइत्यपपाठः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ स्पष्टेति अक्षिबलाकयोःकेशार्करश्म्योर्दंततडितोश्चोपमोपमेयभावः तडिच्चक्रमित्यपपाठः ॥ ८ ॥ महानादःकुंजरेस्याद्वार्षिकाब्देभयानकेइतिविश्वः ॥ ९ ॥

संपेतुःएकीबभूवुः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ पंचानांशब्दादीनामिंद्रियार्थानामिंद्रियैरर्थ्यमानानांकृतेशोकावेशःशोकागमः ॥ १४ ॥ १५॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

तस्यनादेनसंत्रस्ताःपक्षिणःसर्वतोदिशं॥ विमुक्तनादाःसंपेतुःस्थलजाजलजैःसह ॥ १० ॥ संप्रद्रुतमृगद्वीपिमहिषर्क्षसमाकुलं॥ तद्वनंतस्यनादेनसंप्रस्थित
मिवाभवत्॥ ११ ॥ तस्योरुवाताभिहतास्ताम्रपल्लवबाहवः॥ विदूरजाताश्चलताःसमाश्लिष्यंतिपादपान्॥ १२॥ तस्मिन्क्षणेथप्रववौमारुतोभृशदारुणः॥
रजसासंवृतंतेननष्टज्योतिरभून्नभः॥ १३ ॥ पंचानांपांडुपुत्राणामविज्ञातोमहारिपुः॥ पंचानामिंद्रियार्थानांशोकावेशइवातुलः ॥ १४॥ सदृष्ट्वापांडवान्दूरा
त्कृष्णाजिनसमावृतान्॥ आवृणोत्तद्वनद्वारंमैनाकइवपर्वतः॥१५॥ तंसमासाद्यवित्रस्ताकृष्णाकमललोचना॥ अदृष्टपूर्वसंत्रासान्न्यमीलयतलोचने॥१६॥
दुःशासनकरोत्सृष्टविप्रकीर्णशिरोरुहा॥ पंचपर्वतमध्यस्थानदीवाकुलतांगता॥ १७॥ मोमुह्यमानांतांतत्रजगृहुःपंचपांडवाः॥ इंद्रियाणिप्रसक्तानिविषये
षुयथारतिं॥१८॥ अथतांराक्षसीमायामुत्थितांघोरदर्शनां॥ रक्षोघ्नैर्विविधैर्मंत्रैर्धौम्यःसम्यक्प्रयोजितैः॥१९॥ पश्यतांपांडुपुत्राणांनाशयामासवीर्यवान्॥
सनष्टमायोऽतिबलःक्रोधविस्फारितेक्षणः॥ २० ॥ काममूर्त्तिधरःक्रूरःकालकल्पोव्यदृश्यत॥ तमुवाचततोराजादीर्घप्रज्ञोयुधिष्ठिरः॥ २१॥ कोभवान्कस्यवा
किंतेक्रियतांकार्यमुच्यतां॥ प्रत्युवाचाथतद्रक्षोधर्मराजंयुधिष्ठिरं॥ २२॥ अहंबकस्यवैभ्राताकिर्मीरइतिविश्रुतः॥ वनेस्मिन्काम्यकेशून्येनिवसामिगतज्व
रः॥ २३॥ युधिनिर्जित्यपुरुषानाहारंनित्यमाचरन्॥ केयूयमभिसंप्राप्ताभक्ष्यभूताममांतिकं॥ युधिनिर्जित्यवःसर्वान्भक्षयिष्येगतज्वरः॥ २४॥ ॥वैशं
पायनउवाच॥ ॥युधिष्ठिरस्तुतच्छ्रुत्वावचस्तस्यदुरात्मनः॥ आचचक्षेततःसर्वंगोत्रनामादिभारत॥ २५॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ पांडवोधर्मराजोहंय
दितेश्रोत्रमागतः॥ सहितोभ्रातृभिःसर्वैर्भीमसेनार्जुनादिभिः॥ २६॥ हृतराज्योवनेवासंवस्तुंकृतमतिस्ततः॥ वनमभ्यागतोघोरमिदंतवपरिग्रहं॥ २७॥ ॥
विदुरउवाच॥ ॥किर्मीरस्त्वब्रवीदेनंदिष्ट्यादेवैरिदंमम॥ उपपादितमद्येहचिरकालान्मनोगतं॥ २८॥ भीमसेनवधार्थंहिनित्यमभ्युद्यतायुधः॥ चरामिपृथि
वींकृत्स्नांनैनंचासादयाम्यहं॥ २९॥ सोयमासादितोदिष्ट्याभ्रातृहाकांक्षितश्चिरं॥ अनेनहिममभ्राताबकोविनिहतःप्रियः॥३०॥ वैत्रकीयवनेराजन्ब्राह्मण
च्छद्मरूपिणा॥ विद्याबलमुपाश्रित्यनह्यस्त्यस्यौरसंबलं॥ ३१॥ हिडिंबश्चसखामह्यंदयितोवनगोचरः॥ हतोदुरात्मनानेनस्वसाचास्यहृतापुरा॥ ३२॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥२९ ॥ ३० ॥ वैत्रकीयवनेएकचक्रायां ॥ ३१ ॥ मह्यंमम ॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ लब्धास्मिलप्स्यामि ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ महासुरंवातापिं ॥३७॥३८॥ आरुज्यभंक्त्वा दशव्यामंव्यामोविस्तारितयोःकरयोस्तिर्यगंतरं उद्विद्धमुत्पाटितं ॥३९ ॥ वज्रेणनिष्पेषश्चूर्णीभावोय
स्यपर्वतस्यतद्वत्गौरवंगुरुत्वंयस्यतत्तथा ४० ॥ ४१ ॥ कक्ष्यामुत्पीड्यपरिधानवस्त्रंदृढीकृत्य ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ उदस्तमुत्क्षिप्तं अलातमुल्मुकं ॥ ४५ ॥ रक्षःराक्षसं आव्रजत्आगच्छत् ॥ ४६ ॥

सोयमभ्यागतोमूढोममेदंगहनंवनं॥ प्रचारसमयेस्माकमर्द्धरात्रेस्थितेसमे॥ ३३ ॥ अद्यास्ययातयिष्यामितद्वैरंचिरसंभृतं॥ तर्पयिष्यामिचबकंरुधिरेणास्य
भूरिणा॥ ३४॥ अद्याहमनृणोभूत्वाभ्रातुःसख्युस्तथैवच॥ शांतिंलब्धास्मिपरमांहत्वाराक्षसकंटकं॥ ३५ ॥ यदितेनपुरामुक्तोभीमसेनोबकेनवै॥ अद्यैनंभ
क्षयिष्यामिपश्यतस्तेयुधिष्ठिर॥ ३६॥ एनंहिविपुलप्राणमद्यहत्वावृकोदरं॥ संभक्ष्यजरयिष्यामियथागस्त्योमहासुरं॥ ३७॥ एवमुक्तस्तुधर्मात्मासत्यसंधो
युधिष्ठिरः॥ नैतदस्तीतिसक्रोधोभर्त्सयामासराक्षसं॥ ३८॥ ततोभीमोमहाबाहुरारुज्यतरसाद्रुमं॥ दशव्याममथोद्विद्धंनिष्पत्रमकरोत्तदा॥ ३९॥ चकारस
ज्यंगांडीवंवज्रनिष्पेषगौरवं॥ निमेषांतरमात्रेणतथैवविजयोर्जुनः॥ ४०॥ निवार्यभीमोजिष्णुंतंतद्रक्षोमेघनिःस्वनं॥ अभिद्रुत्याब्रवीद्वाक्यंतिष्ठतिष्ठेतिभा
रत॥ ४१॥ इत्युक्त्वैनमतिक्रुद्धःकक्ष्यामुत्पीड्यपांडवः॥ निष्पिष्यपाणिनापाणिंसंदष्टौष्ठपुटोबली॥ ४२॥ तमभ्यधावद्वेगेनभीमोवृक्षायुधस्तदा॥ यमदंडप्रती
काशंततस्तंतस्यमूर्धनि॥ ४३॥ पातयामासवेगेनकुलिशंमघवानिव॥ असंभ्रांतंतुतद्रक्षःसमरेप्रत्यदृश्यत॥ ४४॥ चिक्षेपचोल्मुकंदीप्तमशनिंज्वलितामि
व॥ तदुदस्तमलातंतुभीमःप्रहरतांवरः॥ ४५॥ पदासव्येनचिक्षेपतद्रक्षःपुनराव्रजत्॥ किर्मीरश्चापिसहसावृक्षमुत्पाट्यपांडवं॥ ४६॥ दंडपाणिरिवक्रुद्धःस
मरेप्रत्यधावत॥ तद्वृक्षयुद्धमभवन्महीरुहविनाशनं॥ ४७॥ वालिसुग्रीवयोर्भ्रात्रोर्यथास्त्रीकांक्षिणोःपुरा॥ शीर्षयोःपतितावृक्षाबिभिदुर्नैकधातयोः
॥४८॥ यथैवोत्पलमालानिमत्तयोर्द्विपयोस्तथा॥ मुंजवज्जर्जरीभूताबहवस्तत्रपादपाः॥ ४९॥ चीराणीवव्युदस्तानिरेजुस्तत्रमहावने॥ तद्वृक्षयुद्धमभवन्मु
हूर्त्तंभरतर्षभ॥ राक्षसानांचमुख्यस्यनराणामुत्तमस्यच॥५०॥ ततःशिलांसमुत्क्षिप्यभीमस्ययुधितिष्ठतः॥ प्राहिणोद्राक्षसःक्रुद्धोभीमश्चनचचालह॥ ५१॥
तंशिलाताडनजडंपर्यधावतराक्षसः॥ बाहुविक्षिप्तकिरणःस्वर्भानुरिवभास्करं॥ ५२॥ तावन्योन्यंसमाश्लिष्यप्रकर्षंतौपरस्परं॥ उभावपिचकाशेतेप्रवृद्धौवृ
षभाविव॥ ५३॥ तयोरासीत्सुतुमुलःसंप्रहारःसुदारुणः॥ नखदंष्ट्रायुधवतोर्व्याघ्रयोरिवदृप्तयोः॥ ५४॥

॥ ४७ ॥ स्त्रीतारा ॥ ४८ ॥ उत्पलमालानिपद्मक्षेत्राणि मालंक्षेत्रेजनेमालइतिविश्वः पद्मसमूहइत्यर्थः ॥ ४९ ॥ चीराणिवृक्षवल्कलानि ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

निकारात्परिभवात् कृष्णानयनंदृष्ट्येनसतथा द्रौपद्याकर्षणेनकुपितइत्यर्थः ॥ ५५ ॥ प्रभिन्नकरटामुखंप्रभिन्नेव्यक्तीभूतेकरटयोर्गंडयोर्मुखेमदनिर्गममार्गौयस्यतं ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९॥ व्यस्पं

दुर्योधननिकाराच्चबाहुवीर्याच्चदर्पितः ॥ कृष्णानयनदृष्टश्चव्यवर्द्धतवृकोदरः ॥ ५५ ॥ अभिपद्यचबाहुभ्यांप्रत्यगृह्णादमर्षितः ॥ मातंगमिवमातंगःप्रभिन्नकर
टामुखं ॥ ५६ ॥ सचाप्येनंततोरक्षःप्रतिजग्राहवीर्यवान् ॥ तमाक्षिपद्भीमसेनोबलेनबलिनांवरः ॥ ५७ ॥ तयोर्भुजविनिष्पेषादुभयोर्बलिनोस्तदा ॥ शब्दःस
मभवद्घोरोवेणुस्फोटसमोयुधि ॥ ५८ ॥ अथैनमाक्षिप्यबलाद्गृह्यमध्येवृकोदरः ॥ धूनयामासवेगेनवायुश्चंडइवद्रुमं ॥ ५९ ॥ सभीमेनपरामृष्टोदुर्बलोबलिना
रणे ॥ व्यस्पंदतयथाप्राणंविचकर्षचपांडवं ॥ ६० ॥ ततएनंपरिश्रांतमुपलक्ष्यवृकोदरः ॥ योक्रयामासबाहुभ्यांपशुंरशनयायथा ॥ ६१ ॥ विनदंतंमहानादंभि
न्नभेरीस्वनंबली ॥ भ्रामयामाससुचिरंविस्फुरंतमचेतसं ॥ ६२ ॥ तंविषीदंतमाज्ञायराक्षसंपांडुनंदनः ॥ प्रगृह्यतरसादोर्भ्यांपशुमारममारयत् ॥ ६३ ॥ आक्र
म्यचकटीदेशेजानुनाराक्षसाधमं ॥ पीडयामासपाणिभ्यांतस्यकंठंवृकोदरः ॥ ६४ ॥ अथजर्जरसर्वांगंव्याविद्धनयनांबरं ॥ भूतलेभ्रामयामासवाक्यंचेदमु
वाचह ॥ ६५ ॥ हिडिंबबकयोःपापनत्वमश्रुप्रमार्जनं ॥ करिष्यसिगतश्चापियमस्यसदनंप्रति ॥ ६६ ॥ इत्येवमुक्त्वापुरुषप्रवीरस्तंराक्षसंक्रोधपरीतचेताः ॥ वि
स्रस्तवस्त्राभरणंस्फुरंतमुद्भ्रांतचित्तंव्यसुमुत्ससर्ज ॥ ६७ ॥ तस्मिन्हतेतोयदतुल्यरूपेकृष्णांपुरस्कृत्यनरेंद्रपुत्राः ॥ भीमंप्रशस्याथगुणैरनेकैर्हृष्टास्ततोद्वैतवनाय
जग्मुः ॥ ६८ ॥ ॥ विदुरउवाच ॥ ॥ एवंविनिहतःसंख्येकिर्मीरोमनुजाधिप ॥ भीमेनवचनात्तस्यधर्मराजस्यकौरव ॥ ६९ ॥ ततोनिष्कंटकंकृत्वावनंतदपराजि
तः ॥ द्रौपद्यासहधर्मज्ञोवसतिंतामुवासह ॥ ७० ॥ समाश्वास्यचतेसर्वेद्रौपदींभरतर्षभाः ॥ प्रहृष्टमनसःप्रीत्याप्रशशंसुर्वृकोदरं ॥ ७१ ॥ भीमबाहुबलोत्पिष्टेविनि
ष्टेराक्षसेततः ॥ विविशुस्तेवनंवीराःक्षेमंनिहतकंटकं ॥ ७२ ॥ समयागच्छतामार्गेविनिकीर्णोभयावहः ॥ वनेमहतिदुष्टात्मादृष्टोभीमबलाद्धतः ॥ ७३ ॥ तत्राश्रौ
षमहंचैतत्कर्मभीमस्यभारत ॥ ब्राह्मणानांकथयतांयेतत्रासन्समागताः ॥ ७४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंविनिहतंसंख्येकिर्मीरंरक्षसांवरं ॥ श्रुत्वाध्या
नपरोराजानिशश्वासार्त्तवत्तदा ॥ ७५ ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेपर्वणिकिर्मीरवधपर्वणिविदुरवाक्येएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ समाप्तंचकिर्मीरवधपर्व ॥१४॥
॥ अथार्जुनाभिगमनपर्व ॥ ७ ॥ दताकिंचिच्चलनंकृतवान् ॥ ६० ॥ योक्रयामासबबंध रशनयापशुमिव ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ पशुमारंपशुमिवमारयित्वा कषादित्वादनुप्रयोगःसमूलघातंन्य
वधीदरींश्चेतिवत् ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥

एवमधर्मरुचीनांदुर्योधनादीनांव्यासादिभिराप्तैरुपदेशेकृतेऽपिमैत्रेयशापेपिकिर्मीरवधेनमहाभयेपिप्रत्युपस्थितेसतिनधर्मेरुचिरुत्पद्यतइत्युक्तं संप्रतिधर्मरुचीनांपांडवानामुपरिपरमेश्वरस्येतरेषांचानुग्रहंपां
डवानांकृष्णतत्त्वविज्ञानंचवर्णयति भोजाःप्रव्रजितानित्यादिनाऽध्यायेन ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ दुःशासनश्चतुर्थोयेषां ॥ ५ ॥ तस्यदुर्योधनस्य पदानुगाःसहायाः ॥ ६ ॥ निकृत्याछलेनोपचरन्वर्त्तमानः
॥ ७ ॥ अभिषंगेणदुःखेनपराभवेनवा ॥ ८ ॥ ९ ॥ पुरुषस्यपुरिशरीरेशयानस्याप्रमेयस्याहंकारादिवत्प्रमातुमयोग्यस्यविषयित्वात् अतएवसत्यस्यकालत्रयेपिबाधशून्यस्य विषयस्यहिबाधःस्वमा

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ भोजाःप्रव्रजितान्श्रुत्वावृष्णयश्चांधकैःसह ॥ पांडवान्दुःखसंतप्तान्समाजग्मुर्महावने ॥ १ ॥ पांचालस्यचदायादोधृष्टकेतुश्चचेदि
पः ॥ केकयाश्चमहावीर्याभ्रातरोलोकविश्रुताः ॥ २ ॥ वनेद्रष्टुंययुःपार्थान्क्रोधामर्षसमन्विताः ॥ गर्हयंतोधार्त्तराष्ट्रान्किंकुर्मइतिचाब्रुवन् ॥ ३ ॥ वासुदेवंपुरस्कृ
त्यसर्वेतक्षत्रियर्षभाः ॥ परिवार्योपविविशुर्धर्मराजंयुधिष्ठिरं ॥ अभिवाद्यकुरुश्रेष्ठंविषण्णःकेशवोब्रवीत् ॥ ४ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ दुर्योधनस्यकर्णस्य
शकुनेश्चदुरात्मनः ॥ दुःशासनचतुर्थानांभूमिःपास्यतिशोणितं ॥ ५ ॥ एतान्निहत्यसमरेयेचतस्यपदानुगाः ॥ तांश्चसर्वान्विनिर्जित्यसहितान्सनराधिपान्
॥ ६ ॥ ततःसर्वेभिषिंचामोधर्मराजंयुधिष्ठिरं ॥ निकृत्योपचरन्वध्यएषधर्मःसनातनः ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ पार्थानामभिषंगेणतथाक्रुद्धंजनार्द
नं ॥ अर्जुनःशमयामासदिधक्षंतमिवप्रजाः ॥ ८ ॥ संक्रुद्धंकेशवंदृष्ट्वापूर्वदेहेषुफाल्गुनः ॥ कीर्त्तयामासकर्माणिसत्यकीर्त्तेर्महात्मनः ॥ ९ ॥ पुरुषस्याप्रमेयस्य
सत्यस्यामिततेजसः ॥ प्रजापतिपतेर्विष्णोर्लोकनाथस्यधीमतः ॥ १० ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ दशवर्षसहस्राणियत्रसायंगृहोमुनिः ॥ व्यचरस्त्वंपुराकृष्ण
पर्वतेगंधमादने ॥ ११ ॥ दशवर्षसहस्राणिदशवर्षशतानिच ॥ पुष्करेष्ववसःकृष्णत्वमपोभक्षयन्पुरा ॥ १२ ॥ ऊर्ध्वबाहुर्विशालायांबदर्यांमधुसूदन ॥ अतिष्ठ
एकपादेनवायुभक्षःशतंसमाः ॥ १३ ॥ अवकृष्टोत्तरासंगःकृशोधमनिसंततः ॥ आसीःकृष्णसरस्वत्यांसत्रेद्वादशवार्षिके ॥ १४ ॥ प्रभासमप्यथासाद्यतीर्थंपु
ण्यजनोचितं ॥ तथाकृष्णमहातेजादिव्यंवर्षसहस्रकं ॥ १५ ॥

वौदृष्टः अमिततेजसस्त्रिविधपरिच्छेदशून्यचिन्मात्रस्य प्रजापतिपतेःसूत्रविराजोरपिस्वामिनः विष्णोर्व्यापकस्यलोकनाथस्यांतर्यामिणः एवंतत्पदार्थमुक्त्वात्वंपदार्थमाह धीमतइति बुद्ध्युपाधेः अनयोः
सामानाधिकरण्यादभेदः अस्यैवसूत्रभूतस्यश्लोकस्यविवरणमुत्तरोग्रंथः ॥ १० ॥ तत्रतपस्विनांक्षमैवोचितेतिदर्शयितुंभगवतःक्रोधोपशमनायतदीयंजन्मांतरीयंतपएवतावदुदाहरति दशेत्यादिना यत्रसा
यंकालस्तत्रैवगृहंयस्यसयत्रसायंगृहइत्येकंपदं ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ अवकृष्टोत्तरासंगस्त्यक्तोत्तरीयवस्त्रः ॥ १४ ॥ १५ ॥

तपसःप्रयोजनमाह लोकेति ॥ १६ ॥क्षेत्रज्ञःसर्वभूतानामादिरंतश्चकेशवेत्यस्यार्थः क्षेत्रं महाभूतान्यहंकारोबुद्धिरव्यक्तमेवच इंद्रियाणिदशैकंचपंचचेंद्रियगोचराः इच्छाद्वेषःसुखंदुःखंसंघातश्चेतनाधृतिः एतत्क्षेत्रमितिभगवताव्याख्यातंकोशपंचकात्मकंतज्ज्ञस्तत्प्रकाशकोंऽतरात्मेत्यर्थः सर्वभूतानांसर्वेषांवियदादीनांजरायुजादीनांचजीवानामादिःपरमकारणं अंतोलयस्थानं रजतस्येवशुक्तिः अवांतरकारणानामविद्याकामकर्मादीनांक्षेत्रमध्येअव्यक्तेच्छादिपदैरुपात्तत्वात् एतेनप्रपंचस्यमिथ्यात्वाज्जीवपरयोरैक्याच्चाद्वैतंकृष्णतत्त्वमुक्तं ॥ १७ ॥ भौमंभूमिपुत्रं प्रथमोत्पादितंसर्वभूतानांप्रथमेनाहंकारेणोत्पादितं भूतादिरहंकारइतिप्रसिद्धं मेध्यंयज्ञियं ॥ १८ ॥ तत्कर्मअश्वोत्सर्गाख्यं ॥ १९ ॥ २० ॥ सत्वंक्षेत्रज्ञःशुद्धचिन्मात्रोभूस्थानीयःसन्नारायणोनरेणपरमात्मनास्रष्टंनारंस्थूलसूक्ष्मकारणरूपमुपाधि

आतिष्ठस्त्वमथैकेनपादेननियमस्थितः॥ लोकप्रवृत्तिहेतोस्त्वमितिव्यासोममाब्रवीत्॥ १६॥ क्षेत्रज्ञःसर्वभूतानामादिरंतश्चकेशव॥ निधानंतपसांकृष्णयज्ञस्त्वंचसनातनः॥ १७॥ निहत्यनरकंभौममाहृत्यमणिकुंडले॥ प्रथमोत्पादितंकृष्णमेध्यमश्वमवासृजः ॥ १८॥ कृत्वातत्कर्मलोकानामृषभःसर्वलोकजित्॥ अवधीस्त्वंरणेसर्वान्समेतान्दैत्यदानवान्॥ १९ ॥ ततःसर्वेश्वरत्वंचसंप्रदायशचीपतेः॥ मानुषेषुमहाबाहोप्रादुर्भूतोसिकेशव ॥ २०॥ सत्वंनारायणोभूत्वाहरिरासीःपरंतप॥ ब्रह्मासोमश्चसूर्यश्चधर्मोधातायमोऽनलः॥ २१ ॥ वायुर्वैश्रवणोरुद्रःकालःखंपृथिवीदिशः॥ अजश्चराचरगुरुःस्रष्टात्वंपुरुषोत्तम॥ २२॥ परायणंदेवमूर्धाक्रतुभिर्मधुसूदन॥ अयजोभूरितेजावैकृष्णचैत्ररथेवने॥ २३॥ शतंशतसहस्राणिसुवर्णस्यजनार्दन॥ एकैकस्मिंस्तदायज्ञेपरिपूर्णानिभागशः॥ २४॥ अदितेरपिपुत्रत्वमेत्ययादवनंदन॥ त्वंविष्णुरितिविख्यातइंद्रादवरजोविभुः॥ २५॥ शिशुर्भूत्वादिवंखंचपृथिवींचपरंतप॥ त्रिभिर्विक्रमणैःकृष्णक्रांतवानसितेजसा॥ २६॥ संप्राप्यदिवमाकाशमादित्यस्यंदनेस्थितः॥ अत्यरोचश्चभूतात्मन्भास्करंस्वेनतेजसा ॥ २७॥ प्रादुर्भावसहस्रेषुतेषुतेषुत्वयाविभो॥ अधर्मरुचयःकृष्णनिहताःशतशोऽसुराः॥ २८॥ सादितामौरवाःपाशानिसुंदनरकौहतौ॥ कृतःक्षेमःपुनःपंथाःपुरंप्राग्ज्योतिषंप्रति ॥ २९॥ जारूथ्यामाहुतिःक्राथःशिशुपालोजनैःसह॥ जरासंधश्चशैब्यश्चशतधन्वाचनिर्जितः॥ ३०॥

त्रयंतदेवायनंवासस्थानंयस्यसतथा वृक्षांकुरबीजस्थानीयविराट्सूत्रांतर्यामिरूपोभूत्वाहरिःपरिणतबीजसहस्रगर्भफलस्थानीयःसांबमूर्त्तिरासीः ईषत्पक्वफलोपमाश्चब्रह्मादयस्त्वमेव ॥ २१ ॥ हेपुरुषोत्तमउक्तेभ्योबीजादिस्थानीयेभ्यउत्तमभूस्थानीयनिर्विशेषचिन्मात्ररूप अजोविष्णुः चराचरगुरूरुद्रः स्रष्टादक्षप्रजापत्यादिः॥ २२ ॥ परायणंसर्वोत्कृष्टंप्राप्यं देवमूर्धादेवश्रेष्ठः क्रतुभिरयजइत्यन्वयः अधृष्यइतिपाठेत्वयजइत्यध्याहारः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ संप्राप्यसम्यग्व्याप्य आदित्यस्यंदनेसूर्यदेहे भास्करंमंडलाभिमानिनंजीवं ॥ २७ ॥ २८ ॥ सादिताश्छिन्नामौरवाआंत्रतंतिमयाः मुरवेष्टनेअस्मादौणादिकेउकूप्रत्ययेतद्धितः मौर्वीशब्दोप्यतएवमध्यमस्वरलोपेननिष्पन्नः ॥ २९ ॥ जारूथ्यांनगर्यां ॥ ३० ॥ ॥१५॥

अवाप्सीरवाप्तवानसि भोज्यांभोजवंशजां ॥ ३१ ॥ सौभंखेचरंपुरं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ नृशंस्यंनिर्दयत्वं दीर्घपाठेत्वाङ्पूर्वोयंशब्दोज्ञेयः ॥ ३५ ॥ आसीनंचैत्यमध्येत्वांचैत्यमायतनंआध्यात्मिकंहृदयपुंडरीकंबाह्यंदेवालयादि चित्तमध्यस्थमित्यपिपाठः नित्यमध्यस्थमितिपाठेपिमध्यंहृदयाब्जमेव ॥ ३६ ॥ आत्मनैवनिमित्तांतरंविना आत्मसादात्ममात्रं ॥ ३७ ॥ युगादौतववार्ष्णेयेत्यादिसार्द्ध

तथापर्जन्यघोषेणरथेनादित्यवर्चसा॥ अवाप्सीर्महिषींभोज्यांरणेनिर्जित्यरुक्मिणं॥ ३१॥ इंद्रद्युम्नोहतःकोपाद्यवनश्चकसेरुमान्॥ हतःसौभपतिःशाल्वस्त्वयासौभंचपातितं॥ ३२ ॥ एवमेतेयुधिहताभूयश्चान्यान्शृणुष्वह॥ इरावत्यांहतोभोजःकार्तवीर्यसमोयुधि॥ ३३ ॥ गोपतिस्तालकेतुश्चत्वयाविनिहतावुभौ॥ तांचभोगवतींपुण्यामृषिकांतांजनार्दन ॥ ३४ ॥ द्वारकामात्मसात्कृत्वासमुद्रंगमयिष्यसि ॥ नक्रोधोनचमात्सर्यंनानृतंमधुसूदन ॥ त्वयितिष्ठतिदाशार्हननृशंस्यंकुतोनृजु॥ ३५॥ आसीनंचैत्यमध्येत्वांदीप्यमानंस्वतेजसा ॥ आगम्यऋषयःसर्वेऽयाचंताभयमच्युत ॥ ३६॥ युगांतेसर्वभूतानिसंक्षिप्यमधुसूदन॥ आत्मनैवात्मसात्कृत्वाजगदासीःपरंतप ॥ ३७॥ युगादौतववार्ष्णेयनाभिपद्मादजायत॥ ब्रह्माचराचरगुरुर्यस्येदंसकलंजगत्॥ ३८ ॥ तंहंतुमुद्यतौघोरौदानवौमधुकैटभौ ॥ तयोर्व्यतिक्रमंदृष्ट्वाक्रुद्धस्यभवतोहरेः॥ ३९ ॥ ललाटाज्जातवान्शंभुःशूलपाणिस्त्रिलोचनः॥ इत्थंतावपिदेवेशौत्वच्छरीरसमुद्भवौ॥ ४० ॥ त्वन्नियोगकरावेतावितिमेनारदोब्रवीत् ॥ तथानारायणपुराक्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ॥ ४१॥ इष्टवांस्त्वंमहासत्रंकृष्णचैत्ररथेवने॥ नैवंपरेनापरेवाकरिष्यंतिकृतानिवा॥ ४२ ॥ यानिकर्माणिदेवत्वंबालएवमहाबलः॥ कृतवान्पुंडरीकाक्षबलदेवसहायवान् ॥ कैलासभवनेचापिब्राह्मणैर्न्यवसःसह॥ ४३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ एवमुक्त्वामहात्मानमात्माकृष्णस्यपांडवः॥ तूष्णीमासीत्ततःपार्थमित्युवाचजनार्दनः॥४४॥ ममैवत्वंतवैवाहंयेमदीयास्तवैवते॥ यस्त्वांद्वेष्टिसमांद्वेष्टियस्त्वामनुसमामनु॥ ४५॥ नरस्त्वमसिदुर्द्धर्षहरिर्नारायणोह्यहं ॥ कालेलोकमिमंप्राप्तौनरनारायणावृषी ॥ ४६ ॥ अनन्यःपार्थमत्तस्त्वंत्वत्तश्चाहंतथैवच॥ नावयोरंतरंशक्यंवेदितुंभरतर्षभ॥४७॥ श्लोकत्रयंक्वचित्नदृष्टं यस्यकृतिरिदंसकलं असौदेवोपित्वन्नियोगकरइतिविपरिणामेनयोज्यं ॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥ कर्माणिपूतनावधादीनि॥४३॥ एवंतत्पदार्थस्वरूपंप्रपंच्यतस्यत्वंपदार्थाभेदमाह एवमिति॥४४॥ममैवत्वंब्रह्मणएवस्वरूपंजीवः तवैवाहंजीवस्यैवशुद्धंरूपंब्रह्मनततोन्यत् येमदीयास्तवैवतेब्रह्मगताऔपाधिकाःसर्वेश्वरत्वादयस्तेपिजीवस्यैव तस्माद्योजीवंद्वेष्टिसब्रह्मद्वेष्टियोजीवंयातिसब्रह्मयाति अद्रोहीसन्सर्वभूतेषुभगवद्भावंपश्येदित्यर्थः॥४५॥४६ ननुमित्रयोर्ममात्मात्वंतवात्माहमित्यभेदोपचारोदृष्टोनत्वभेदइत्याशंक्याहानन्यइति मित्रयोर्ह्यनन्यत्वंप्रत्यक्षदृष्टंतदिहनिरस्यते अपूर्वार्थज्ञापकत्वाद्वाक्यस्य अनन्यत्वमप्यौपचारिकमस्त्वित्याशंक्याह नावयोरिति अंतरंभेदः वेदितुंविचारयितुं जीवेशयोर्भेदोदुर्निरूपइत्यर्थः तथाहि किंदेहभेदादात्मभेदउतात्मभेदात् नाद्यःकायव्यूहकृतयोगिन्यव्याप्तेः नांत्यः उपाधिपरामर्शंविनाभेदस्याविभाव्यमानत्वात् मुक्तात्मानौजीवेशौवानस्वभावभिन्नौ उक्तहेतोः घटमठाकाशवदिति ॥४७

समावायेसमूहे संरब्धेषुकुपितेषु ॥४८॥४९॥ एवंविधस्यात्मतत्त्वस्याधिगमायध्यानस्तवनसेवादिनाकृष्णएवशरणीकरणीयइत्याह द्रौपदीवाक्येनपूर्वेइत्यादिना पूर्वेसृष्टेःप्राक्कालेत्वामेकमाहुःसदेवसोम्ये दमग्रआसीदित्याद्याःश्रुतयः प्रजाभिसर्गेचप्रजापतित्वमाहुःसर्वस्यवशीसर्वस्येशानइत्याद्याःश्रुतयः ईशत्वमपिनराजवत्किंतूपादानत्वेनेत्याह स्रष्टारमिति॥५०॥ विष्णुःविशतीतिविष्णुः अंतःप्रविष्टःशा स्ताजनानामितिश्रुतेः कारयिताक्रियाकर्त्ताकर्मचत्वमेवासीतिपादचतुष्टयार्थः ॥ ५१ ॥ क्षमादुःखसहता सत्यंसत्पृथिव्यप्तेजांसि त्यत्वाय्वाकाशौतदात्मकं तस्माच्चसंभूतोयज्ञोपित्वमसि ॥ ५२ ॥ भूत भावनवियदादिस्रष्टः भूतेशभूतनियंतः यआकाशमंतरोयमयतीत्यादिश्रुतेराकाशादेरपिनियम्यत्वादस्मदादिवच्चेतनत्वंद्रष्टव्यं तत्रचेतनानुपलंभस्त्वरणिस्थाग्नेरिवानभिव्यक्तत्वान्नत्वभावादितिभावः॥५३॥

॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवमुक्तेतुवचनेकेशवेनमहात्मना॥तस्मिन्वीरसमावायेसंरब्धेष्वथराजसु॥४८॥धृष्टद्युम्नमुखैर्वीरैर्भ्रातृभिःपरिवारिता॥पांचाली पुंडरीकाक्षमासीनंभ्रातृभिःसह॥ अभिगम्याब्रवीत्क्रुद्धाशरण्यंशरणैषिणी॥४९॥ ॥द्रौपद्युवाच॥ ॥पूर्वेप्रजाभिसर्गेत्वामाहुरेकंप्रजापतिं ॥स्रष्टारंसर्व लोकानामसितोदेवलोब्रवीत्॥५०॥विष्णुस्त्वमसिदुर्द्धर्षत्वंयज्ञोमधुसूदन॥ यष्टात्वमसियष्टव्योजामदग्न्योयथाब्रवीत्॥ ५१ ॥ ऋषयस्त्वांक्षमामाहुःसत्यं चपुरुषोत्तम॥सत्याद्यज्ञोसिसंभूतःकश्यपस्त्वांयथाब्रवीत्॥५२॥साध्यानामपिदेवानांशिवानामीश्वरेश्वर॥भूतभावनभूतेशयथात्वांनारदोब्रवीत्॥५३॥ ब्रह्मशंकरशक्राद्यैर्देववृंदैःपुनःपुनः॥क्रीडसेत्वंनरव्याघ्रबालःक्रीडनकैरिव॥ ५४ ॥द्यौश्चतेशिरसाव्याप्तापद्भ्यांचपृथिवीप्रभो॥ जठरंतेइमेलोकाःपुरुषोसिस नातनः॥५५॥विद्यातपोभितप्तानांतपसाभावितात्मनां॥आत्मदर्शनतृप्तानामृषीणामसिसत्तमः॥ ५६ ॥राजर्षीणांपुण्यकृतामाहवेष्वनिवर्त्तिनां॥सर्वध र्मोपपन्नानांत्वंगतिःपुरुषर्षभ॥त्वंप्रभुस्त्वंविभुश्चत्वंभूतात्मात्वंविचेष्टसे॥ ५७॥लोकपालाश्चलोकाश्चनक्षत्राणिदिशोदश ॥ नभश्चंद्रश्चसूर्यश्चत्वयिसर्वंप्र तिष्ठितं॥५८॥

ब्रह्मादिनियंतृत्वंवैश्वरूप्यंचाहद्वाभ्यां ब्रह्मेति ॥ ५४ ॥ ५५॥ विद्यावेदाधिगमोब्रह्मचारिधर्मः तपस्तदर्थानुष्ठानंगृहस्थधर्मः तपसाकृच्छ्रचांद्रायणादिनावानप्रस्थधर्मेणचभावितात्मनांशोधितचित्तानाम तएवात्मदर्शनतृप्तानांयतीनांसत्तमःसत्यतमः सत्यंस्वप्नेंद्रजालादिप्रातिभासिकं सत्यतरोव्यवहारः सत्यतमंब्रह्म इतरयोर्बाधावधिभूतत्वात्॥५६॥ सर्वेधर्माःपापपुण्यादयस्तैरुपपन्नानामपित्वमेवगतिः दी नदयालुत्वात्पापिष्ठानामप्युद्धर्त्तेतिभावः प्रभुर्नियंता विभुर्व्यापकः भूतात्माजीवः बुध्याद्याकारपरिणतानिभूतान्येवात्मत्वेनमन्यमानः अस्तिखल्वन्योऽपरोभूतात्मायोयंसितासितैःकर्मफलैरभिभूय मानःसदसद्योनिमापद्यतइतिमैत्रायणीयेभूतात्मपदस्यजीवेरूढिदर्शनात् विचेष्टसेकर्माणिकुरुषे ॥ ५७ ॥ त्वयिसर्वंप्रतिष्ठितं लोकपालादिपदस्यत्वमेवप्रापकइत्यर्थः ॥ ५८ ॥

अस्यैवव्याख्या मर्त्यताचेति मर्त्यतासंसारः भूतानांसाधारणजीवानां अमृतत्वंमुक्तिः दिवौकसांदिव्यदृष्टिमतांसात्विकानां ॥ ५९ ॥ एवंस्वर्गापवर्गार्थिभिःकृष्णएवशरणीकरणीयइतिकृष्णस्तुतिप्रसंगा दुक्तं संप्रतिदृष्टफलार्थमपिसएवानुसर्त्तव्यइत्याह सातेहंदुःखमाख्यास्येइत्यादिना अत्रात्मनिकृष्णस्यकरुणोत्पादनार्थंदुःखनिवेदनंतत्प्रसंगेनमहामहिम्नामपिसंसारिणांदुर्गतिःप्रपंचितावैराग्योत्पादनाय प्र

मर्त्यताचैवभूतानाममरत्वंदिवौकसां॥त्वयिसर्वंमहाबाहोलोककार्यंप्रतिष्ठितं॥५९॥सातेहंदुःखमाख्यास्येप्रणयान्मधुसूदन॥ईशस्त्वंसर्वभूतानांयेदिव्या येचमानुषाः॥६०॥कथंनुभार्यापार्थानांतवकृष्णसखीविभो॥धृष्टद्युम्नस्यभगिनीसभांकृष्येतमादृशी॥६१॥स्त्रीधर्मिणीवेपमानाशोणितेनसमुक्षिता॥ए कवस्त्राविकृष्टास्मिदुःखिताकुरुसंसदि॥६२॥राज्ञांमध्येसभायांतुरजसातिपरिप्लुता॥दृष्ट्वाचमांधार्त्तराष्ट्राःप्राहसन्पापचेतसः॥६३॥दासीभावेनमांभोक्तु मीषुस्तेमधुसूदन॥जीवत्सुपांडुपुत्रेषुपंचालेषुचवृष्णिषु॥६४॥नन्वहंकृष्णभीष्मस्यधृतराष्ट्रस्यचोभयोः॥स्नुषाभवामिधर्मेणसाहंदासीकृताबलात्॥६५॥ गर्हयेपांडवांस्त्वेवयुधिश्रेष्ठान्महाबलान्॥यत्क्लिश्यमानांप्रेक्षंतेधर्मपत्नींयशस्विनीं॥६६॥ धिग्बलंभीमसेनस्यधिक्पार्थस्यचगांडिवं ॥ यौमांविप्रकृतांक्षु द्रैर्मर्षयेतांजनार्दन॥६७॥शाश्वतोयंधर्मपथःसद्भिराचरितःसदा॥यद्भार्यांपरिरक्षंतिभर्त्तारोल्पबलाअपि॥६८॥ भार्यायांरक्ष्यमाणायांप्रजाभवतिरक्षि ता॥प्रजायांरक्ष्यमाणायामात्माभवतिरक्षितः॥६९॥ आत्माहिजायतेतस्यांतस्माज्जायाभवत्युत॥भर्त्ताचभार्ययारक्ष्यःकथंजायान्ममोदरे॥७०॥नन्वि मेशरणंप्राप्तंनत्यजंतिकदाचन॥तेमांशरणमापन्नांनान्वपद्यंतपांडवाः॥७१॥पंचभिःपतिभिर्जाताःकुमारामेमहौजसः॥ एतेषामप्यवेक्षार्थंत्रातव्यास्मि जनार्दन॥७२॥प्रतिविंध्योयुधिष्ठिरात्सुतसोमोवृकोदरात्॥ अर्जुनाच्छ्रुतकीर्तिश्चशतानीकस्तुनाकुलिः॥७३॥ कनिष्ठाच्छ्रुतकर्माचसर्वेसत्यपराक्रमाः॥ प्रद्युम्नोयादृशःकृष्णतादृशास्तेमहारथाः॥७४॥नन्विमेधनुषिश्रेष्ठाअजेयायुधिशात्रवैः॥किमर्थंधार्त्तराष्ट्राणांसहंतेदुर्बलीयसां॥७५॥अधर्मेणहृतंराज्यंसर्वे दासाःकृतास्तथा॥सभायांपरिकृष्टाहमेकवस्त्रारजस्वला॥७६॥नाधिज्यमपियच्छक्यंकर्तुमन्येनगांडिवं॥अन्यत्रार्जुनभीमाभ्यांत्वयावामधुसूदन॥७७॥

णयाद्विश्रंभात् आख्यानेहेतुमाह ईशस्त्वमिति॥ ६०॥६१॥ स्त्रीधर्मिणीरजस्वला ॥ ६२॥६३॥ ईषुःऐच्छन् ॥६४॥ स्नुषावधूः ॥ ६५॥ धर्मपत्नीयज्ञसंयोगिनीं ॥ ६६ ॥ विप्रकृतांदुःखंप्रापितां मर्षयेतां क्षमेतां ॥ ६७॥ ६८ ॥६९॥ जायामुत्पद्येत्॥ ७० ॥ नान्वपद्यंतनानुगृहीतवंतः ॥७१॥७२॥ ७३॥ ७४ ॥ धार्त्तराष्ट्राणामपराधं दुर्बलीयसांदुर्बलतराणां ॥७५॥७६॥ अधिज्यमारोपितगुणं ॥७७॥

॥ ७८ ॥ आक्षिपत्दूरेकृतवान् अविहिंसकान्अदुःखदान् ॥ ७९ ॥ संभृतंसहितं संभूतमितिपाठेबहुलं ॥ ८० ॥ सशेषत्वात् आयुषइतिशेषः ॥ ८१ ॥ प्रमाणकोट्यांप्रमाणाख्योगंगातीरस्थोवटविशेष

धिग्बलंभीमसेनस्यधिक्पार्थस्यचपौरुषं ॥ यत्रदुर्योधनःकृष्णमुहूर्त्तमपिजीवति ॥ ७८ ॥ यएतानाक्षिपद्राष्ट्रात्सहमात्राऽविहिंसकान् ॥ अधीयानान्पुराबाला
न्व्रतस्थान्मधुसूदन ॥ ७९ ॥ भोजनेभीमसेनस्यपापःप्राक्षेपयद्विषं ॥ कालकूटंनवंतीक्ष्णंसंभृतंलोमहर्षणं ॥ ८० ॥ तज्जीर्णमविकारेणसहान्नेनजनार्दन ॥ स
शेषत्वान्महाबाहोभीमस्यपुरुषोत्तम ॥ ८१ ॥ प्रमाणकोट्यांविश्वस्तंतथासुप्तंवृकोदरं ॥ बद्ध्वैनंकृष्णगंगायांप्रक्षिप्यपुरमाव्रजत् ॥ ८२ ॥ यदाविबुद्धःकौंतेय
स्तदासंछिद्यबंधनं ॥ उदतिष्ठन्महाबाहुर्भीमसेनोमहाबलः ॥ ८३ ॥ आशीविषैःकृष्णसर्पैर्भीमसेनमदंशयत् ॥ सर्वेष्वेवांगदेशेषुनममारचशत्रुहा ॥ ८४ ॥ प्र
तिबुद्धस्तुकौंतेयःसर्वान्सर्पानपोथयत् ॥ सारथिंचास्यदयितमपहस्तेनजघ्निवान् ॥ ८५ ॥ पुनःसुप्तानुपाधाक्षीद्बालकान्वारणावते ॥ शयानानार्यया सार्द्धंकोनु
तत्कर्तुमर्हति ॥ ८६ ॥ यत्रार्यारुदतीभीतापांडवानिदमब्रवीत् ॥ महद्व्यसनमापन्नाशिखिनापरिवारिता ॥ ८७ ॥ हाहतास्मिकुतोन्वद्यभवेच्छांतिरिहानलात् ॥
अनाथाविनशिष्यामिबालकैःपुत्रकैःसह ॥ ८८ ॥ तत्रभीमोमहाबाहुर्वायुवेगपराक्रमः ॥ आर्यामाश्वासयामासभ्रातॄंश्चापिवृकोदरः ॥ ८९ ॥ वैनतेयोयथा
पक्षीगरुत्मान्पततांवरः ॥ तथैवाभिपतिष्यामिभयंवोनेहविद्यते ॥ ९० ॥ आर्यामंकेनवामेनराजानंदक्षिणेनच ॥ अंसयोश्चयमौकृत्वापृष्ठेबीभत्सुमेवच ॥ ९१ ॥
सहसोत्पत्यवेगेनसर्वानादायवीर्यवान् ॥ भ्रातॄनार्यांचबलवान्मोक्षयामासपावकात् ॥ ९२ ॥ तेरात्रौप्रस्थिताःसर्वेसहमात्रायशस्विनः ॥ अभ्यगच्छन्महार
ण्येहिडिंबवनमंतिकात् ॥ ९३ ॥ श्रांताःप्रसुप्तास्तत्रेमेमात्रासहसुदुःखिताः ॥ सुप्तांश्चैनानभ्यगच्छद्धिडिंबानामराक्षसी ॥ ९४ ॥ सादृष्ट्वापांडवांस्तत्रसुप्तान्मा
त्रासहक्षितौ ॥ हृच्छयेनाभिभूतात्माभीमसेनमकामयत् ॥ ९५ ॥ भीमस्यपादौकृत्वातुस्वउत्संगेततोबला ॥ पर्यमर्दतसंहृष्टाकल्याणीमृदुपाणिना ॥ ९६ ॥
तामबुध्यदमेयात्माबलवान्सत्यविक्रमः ॥ पर्यपृच्छततांभीमःकिमिहेच्छस्यनिंदिते ॥ ९७ ॥ एवमुक्तातुभीमेनराक्षसीकामरूपिणी ॥ भीमसेनंमहात्मानमा
हचैवमनिंदिता ॥ ९८ ॥ पलायध्वमितःक्षिप्रंममभ्रातैषवीर्यवान् ॥ आगमिष्यतिवोहंतुंतस्माद्गच्छतमाचिरं ॥ ९९ ॥

स्तत्प्रदेशे ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ अपोथयत्प्रहृतवान् अपहस्तेनहस्तपृष्ठेन ॥ ८५ ॥ उपाधाक्षीत्दाहार्थंउपहृतवान् आर्याश्वश्रूः ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ वैनतेयःविनतापुत्रः ॥ ९० ॥ ९१ ॥
॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥

॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ कृपासंगृहीतेनस्नेहवशेन ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ संहत्यमुष्टीकृत्य ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ दिव्येनअमानुषे

अथभीमोभ्युवाचैनांसाभिमानमिदंवचः ॥ नोद्विजेयमहंतस्मान्निहनिष्येहमागतं ॥ १०० ॥ तयोःश्रुत्वातुसंजल्पमागच्छद्राक्षसाधमः ॥ भीमरूपोमहा
नादान्विसृजन्भीमदर्शनः ॥ १ ॥ ॥ राक्षसउवाच ॥ ॥ केनसार्धंकथयसिआनयैनंममांतिकं ॥ हिडिंबेभक्षयिष्यामोनचिरंकर्तुमर्हसि ॥ २ ॥ साकृपासंगृहीते
नहृदयेनमनस्विनी ॥ नैनमैच्छत्तदाख्यातुमनुक्रोशादनिंदिता ॥ ३ ॥ सनादान्विनदन्घोरान्राक्षसःपुरुषादकः ॥ अभ्यद्रवतवेगेनभीमसेनंतदाकिल ॥ ४ ॥
तमभिद्रुत्यसंक्रुद्धोवेगेनमहताबली ॥ अगृह्णात्पाणिनापाणिंभीमसेनस्यराक्षसः ॥ ५ ॥ इंद्राशनिसमस्पर्शंवज्रसंहननंदृढं ॥ संहत्यभीमसेनायव्याक्षिपत्सह
साकरं ॥ ६ ॥ गृहीतंपाणिनापाणिंभीमसेनस्यरक्षसा ॥ नामृष्यतमहाबाहुस्तत्राक्रुध्यद्वृकोदरः ॥ ७ ॥ तदासीत्तुमुलंयुद्धंभीमसेनहिडिंबयोः ॥ सर्वास्त्रविदुषो
र्घोरंवृत्रवासवयोरिव ॥ ८ ॥ विक्रीड्यसुचिरंभीमोराक्षसेनसहानघ ॥ निजघानमहावीर्यस्तंतदानिर्बलंबली ॥ ९ ॥ हत्वाहिडिंबंभीमोथप्रस्थितोभ्रातृभिः
सह ॥ हिडिंबामग्रतःकृत्वायस्यांजातोघटोत्कचः ॥ ११० ॥ ततःसंप्राद्रवन्सर्वेसहमात्रापरंतपाः ॥ एकचक्रामभिमुखाःसंवृताब्राह्मणव्रजैः ॥ ११ ॥ प्रस्थानेव्या
सएषांचमंत्रीप्रियहितेरतः ॥ ततोगच्छन्नेकचक्रांपांडवाःसंशितव्रताः ॥ १२ ॥ तत्राप्यासादयामासुर्बकंनाममहाबलं ॥ पुरुषादंप्रतिभयंहिडिंबेनैवसंमितं
॥ १३ ॥ तंचापिविनिहत्योग्रंभीमःप्रहरतांवरः ॥ सहितोभ्रातृभिःसर्वैर्द्रुपदस्यपुरंययौ ॥ १४ ॥ लब्धाहमपितत्रैववसतासव्यसाचिना ॥ यथात्वयाजिताकृष्ण
रुक्मिणीभीष्मकात्मजा ॥ १५ ॥ एवंसुयुद्धेपार्थेनजिताहंमधुसूदन ॥ स्वयंवरेमहत्कर्मकृत्वानसुकरंपरैः ॥ १६ ॥ एवंक्लेशैःसुबहुभिःक्लिश्यमानासुदुःखिता ॥
निवसाम्यार्ययाहीनाकृष्णधौम्यपुरःसरा ॥ १७ ॥ तइमेसिंहविक्रांतावीर्येणाभ्यधिकाःपरैः ॥ निहीनैःपरिक्लिश्यंतींसमुपेक्षंतिमांकथं ॥ १८ ॥ एतादृशानिदुःखा
निसहंतीदुर्बलीयसां ॥ दीर्घकालंप्रदीप्तास्मिपापानांपापकर्मणां ॥ १९ ॥ कुलेमहतिजातास्मिदिव्येनविधिनाकिल ॥ पांडवानांप्रियाभार्यास्नुषापांडोर्महात्मनः
॥ १२० ॥ कचग्रहमनुप्राप्तास्मिकृष्णवरासती ॥ पंचानांपांडुपुत्राणांप्रेक्षतांमधुसूदन ॥ २१ ॥ इत्युक्त्वाप्ररुदत्कृष्णामुखंप्रच्छाद्यपाणिना ॥ पद्मकोशप्र
काशेनमृदुनामृदुभाषिणी ॥ २२ ॥ स्तनावपतितौपीनौसुजातौशुभलक्षणौ ॥ अभ्यवर्षतपांचालीदुःखजैरश्रुबिंदुभिः ॥ २३ ॥

ण अग्निकुंडोद्भवत्वात् ॥ १२० ॥ २१ ॥ २२ ॥ सुजातौसंलग्नौ ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ विशोकवद्विशोकाइव ॥ २६ ॥ संबंधात्पितृष्वस्रीयभार्यात्वात् गौरवादग्निकुंडोद्भवत्वात् सख्यात्भक्तिमत्वात् प्रभुत्वेनसामर्थ्यवत्त्वेनत्वदीयेन ॥ २७॥ २८ ॥ २९ ॥ १३० ॥ द्रौपदीवाक्यंप्रतिवाक्यंचश्रुत्वाऽर्जुनआबभाषेइतिव्यवहितेनसंबंधः ॥ ३१ ॥ अत्रहेतुः यतःपांचालीसाचीकृतंवक्रीभूतंयथास्यात्तथामध्यमंपतिंतमेवावैक्षदितियतइत्यध्याहृत्ययोज्यं ॥ ३२॥ ३३ ॥ ३४॥ स्वसःहेभगिनि ॥ ३५ ॥ १३६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्रौपदीसांत्वनेद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ निरूपितासंसाधनाब्रह्मविद्या संप्रतिभगवत्स्मरणमेवतत्सान्नि

चक्षुषीपरिमार्जंतीनिःश्वसंतीपुनःपुनः॥ बाष्पपूर्णेनकंठेनक्रुद्धावचनमब्रवीत्॥ २४॥ नैवमेपतयःसंतिनपुत्रानचबांधवाः ॥ नभ्रातरोनचपितानैवत्वंमधुसूदन॥ २५॥ येमांविप्रकृतांक्षुद्रैरुपेक्षध्वंविशोकवत्॥ नचमेशाम्यतेदुःखंकर्णोयत्प्राहसत्तदा॥ २६॥ चतुर्भिःकारणैःकृष्णत्वयारक्ष्यास्मिनित्यशः॥ संबंधाद्गौरवात्सख्यात्प्रभुत्वेनैवकेशव ॥ २७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥अथतामब्रवीत्कृष्णस्तस्मिन्वीरसमागमे॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥ रोदिष्यंतिस्त्रियोह्येवंयेषांक्रुद्धासिभाविनि॥ बीभत्सुशरसंछन्नान्शोणितौघपरिप्लुतान्॥ २८ ॥ निहतान्वल्लभान्वीक्ष्यशयानान्वसुधातले ॥ यत्समर्थंपांडवानांतत्करिष्यामिमाशुचः॥ २९॥ सत्यंतेप्रतिजानामिराज्ञांराज्ञीभविष्यसि॥ पतेद्द्यौर्हिमवान्शीर्येत्पृथिवीशकलीभवेत्॥ ३०॥ शुष्येत्तोयनिधिःकृष्णेनमेमोघंवचोभवेत्॥ तच्छ्रुत्वाद्रौपदीवाक्यंप्रतिवाक्यमथाच्युतात्॥ १३१॥ साचीकृतमवैक्षत्सापांचालीमध्यमंपतिं॥ आबभाषेमहाराजद्रौपदीमर्जुनस्तदा ॥ ३२॥ मारोदीःशुभताम्राक्षियदाहमधुसूदनः॥ तथातद्भवितादेविनान्यथावरवर्णिनि॥ ३३॥ ॥ धृष्टद्युम्नउवाच ॥ ॥ अहंद्रोणंहनिष्यामिशिखंडीतुपितामहं॥ दुर्योधनंभीमसेनःकर्णंहंताधनंजयः॥ ३४॥ रामकृष्णौव्यपाश्रित्यअजेयाःस्मरणेस्वसः॥ अपिवृत्रहणायुद्धेकिंपुनर्धृतराष्ट्रजैः ॥ ३५ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ इत्युक्तेभिमुखावीरावासुदेवमुपास्थिताः॥ तेषांमध्येमहाबाहुःकेशवोवाक्यमब्रवीत्॥ १३६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुनाभिगमनपर्वणिद्रौपद्याश्वासनेद्वादशोऽध्यायः॥१२॥ ॥७॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥नैतत्कृच्छ्रमनुप्राप्तोभवान्स्याद्वसुधाधिप॥ यद्यहंद्वारकायांस्यांराजन्सन्निहितःपुरा॥ १॥

ध्यहेतुःसान्निध्यंचसर्वापत्तरणकदितिभंग्यंतरेणप्रतिपाद्यते नैतदित्यादिनाऽध्यायेन यदहंद्वारकायांनवद्वारवत्यांदेहनगर्यांतवमांचितयतःसन्निहितःस्यांतर्हिएनत्कृच्छ्रंवनवाससंकटंभवान्नानुप्राप्तःस्यात् यथाद्रौपदीकृच्छ्रकालेमांस्मृतवतीवस्त्रराशिप्रदानेनमयासभायांकृच्छ्रान्मोचितातथात्वमप्यक्षपातनकालेमांयदिस्मरेस्तर्हिनैतत्कृच्छ्रंप्राप्नुयाः प्रत्युततवैवजयःस्यादितिभावः ॥ १ ॥

अनाहूतोपिस्वक्षेमार्थमप्रार्थितोपिवारयेयंद्यूतमंतर्यामित्वेन कथापक्षेत्वजुरेवार्थः ॥२ ॥ बहिर्यामित्वेनापिद्यूतवारणोपायमाह भीष्मेतिद्वाभ्यां ॥ ३ ॥ राजेंद्रधृतराष्ट्रतवपुत्राणांद्यूतेनालमितिवैचित्रवीर्यादीन्प्रतित्वन्निमित्तं हेप्रभोयुधिष्ठिरअहंतत्रद्यूतेदोषान्अचक्षंव्यक्तंकथितवान्स्यामितिसंबंधः ॥४॥ वीरसेनसुतःनलः यैःअक्षैरितिशेषः ॥५॥ सातत्यमविच्छेदं प्रसंगस्यद्यूतक्रीडायाःहीयमानोपिजयाशया पुनःपुनर्दीव्यत्येवेत्यर्थः ॥ ६ ॥ कामःरागः ॥ ७ ॥ वक्तव्यमधिगंतव्यंज्ञातव्यं गत्यर्थस्यवजेरिदंरूपंवचेरेववार्थांतरं ॥ ८ ॥ तदेवाह एकाहादिति व्यसनंराज्यभ्रंशादि अर्थानांधर्मार्थकामानांपुमर्थानां ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अपनीतेनान्यायेन दुरोदरान्द्यूतकारान् ॥ १३ ॥ आनर्त्तेष्वासमंतान्नर्त्तयंतितेषुधीविलासेषु पक्षेदेशविशेषेषु ॥ १४ ॥ कथांतरमवतारयितुंकथापक्षमेवानुसरति सोहमि

आगच्छेयमहंद्यूतमनाहूतोपिकौरवैः॥ आंबिकेयेनदुर्द्धर्षराज्ञादुर्योधनेनच॥ वारयेयमहंद्यूतंबहून्दोषान्प्रदर्शयन्॥ २॥ भीष्मद्रोणौसमानाय्यकृपंबाह्लीकमेवच॥ वैचित्रवीर्यराजानमलंद्यूतेनकौरव॥ ३॥ पुत्राणांतवराजेंद्रत्वन्निमित्तमितिप्रभो॥ तत्राचक्षमहंदोषान्यैर्भवान्व्यतिरोपितः॥ ४॥ वीरसेनसुतोयैस्तुराज्यात्प्रभ्रंशितःपुरा॥ अतर्कितविनाशश्चदेवनेनविशांपते॥ ५॥ सातत्यंचप्रसंगस्यवर्णयेयंयथातथं॥ ६॥ स्त्रियोक्षामृगयापानमेतत्कामसमुत्थितं॥ दुःखंचतुष्टयंप्रोक्तंयैर्नरोभ्रश्यतेश्रियः॥ ७॥ तत्रसर्वत्रवक्तव्यंमन्यंतेशास्त्रकोविदाः॥ विशेषतश्चवक्तव्यंद्यूतेपश्यंतितद्विदः॥ ८॥ एकाहाद्द्रव्यनाशोत्रध्रुवंव्यसनमेवच॥ अभुक्तनाशश्चार्थानांवाक्पारुष्यंचकेवलं॥ ९॥ एतच्चान्यच्चकौरव्यप्रसंगिकटुकोदयं॥ द्यूतेब्रूयांमहाबाहोसमासाद्यांबिकासुतं॥ १०॥ एवमुक्तोयदिमयागृह्णीयाद्वचनंमम॥ अनामयंस्याद्धर्मश्चकुरूणांकुरुवर्द्धन॥ ११॥ नचेत्समराजेंद्रगृह्णीयान्मधुरंवचः॥ पथ्यंचभरतश्रेष्ठनिगृह्णीयांबलेनतं॥ १२॥ अथैनमपनीतेनसुहृदोनामदुर्हृदः॥ सभासदोनुवर्त्तेरंस्तांश्चहन्यांदुरोदरान्॥ १३॥ असान्निध्यंतुकौरव्यममानर्त्तेष्वभूत्तदा॥ येनेदंव्यसनंप्राप्ताभवंतोद्यूतकारितं ॥ १४॥ सोहमेत्यकुरुश्रेष्ठद्वारकांपांडुनंदन॥ अश्रौषंत्वांव्यसनिनंयुयुधानाद्यथातथं ॥ १५॥ श्रुत्वैवचाहंराजेंद्रपरमोद्विग्नमानसः॥ तूर्णमभ्यागतोस्मित्वांद्रष्टुकामोविशांपते॥ १६॥ अहोकृच्छ्रमनुप्राप्ताःसर्वेस्मभरतर्षभ॥ सोहंत्वांव्यसनेमग्नंपश्यामिसहसोदरैः॥ १७॥ इ० म० भा० आ० प० अर्जु० प० वासुदेववाक्यंत्रयोदशोऽध्यायः॥ १३॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥असान्निध्यंकथंकृष्णतवासीद्वृष्णिनंदन॥ क्वचासीद्विप्रवासस्तेकिंचाकार्षीःप्रवासतः॥ १॥

त्यादिना एत्यागत्य युयुधानात्सात्यकेः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोदशोऽध्यायः॥ १३॥ ॥ ७ ॥ ॥ असान्निध्यमिति अत्रसंक्षेपविस्ताराभ्यांसौभवधउपाख्यायते तस्यतात्पर्यंसंसारसागरमध्येद्वारकाख्येस्थूलसूक्ष्मदेहद्वयरूपेक्षेत्रेविस्मरणरूपाद्भगवदसंनिधानात्कामगमंमनोरथाख्यंसौभमारुह्यागतेनशाल्वाख्येनमहामोहेनशोकाद्यैरुपद्रुतेसतिप्रद्युम्नादिस्वरूपायज्ञादयोधर्मास्तंवारयितुमक्षमाअभूवन् ततोहंचित्तद्वारकामेत्यचिदात्मानंमामधिक्षिपंतंशाल्वमोहमहंब्रह्मविद्यास्त्रेणहतवान्तत्पुरंचमनोरथसौभंपातितवानिति एवमेवयुद्धादिरूपकेणसर्वत्राख्यायिकातात्पर्यमुन्नेयं तथाचश्रुतिः द्वयाहप्राजापत्यादेवाश्चासुराश्चेत्यादिनादेवासुरशब्दैःशमकामादीन्विवक्षितत्वात्युद्धरूपकेणाध्यात्मिकमर्थंनिरूपयतितद्वदिहापिज्ञेयं श्रुत्यनुसारित्वाद्भारतस्मृतेः ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ सरोषवशंरोषेणसहितंसामर्थ्यं वशमिच्छाप्रभुत्वयोरितिविश्वः दुरात्मवान्दुष्टचित्तः यद्वादुःस्थितः रोषवत्त्वात् आत्मवान्युद्धादौधृतिमान्सामर्थ्यवत्त्वात् दुःस्थितश्चासावात्मवांश्चेतिसमासः ॥ ४ ॥ इहस्थेत्वत्समीपस्थे ॥ ५ ॥ सौभंसुष्ठुभांतितेसुभाःकांचनादयोधातवस्तज्जं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ आनर्त्ताःओआनर्त्तदेश्याः आख्यातकथयत ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ क्षिप्त्वा

॥ कृष्णउवाच ॥ ॥ शाल्वस्यनगरंसौभंगतोहंभरतर्षभ ॥ निहंतुंकौरवश्रेष्ठतत्रमेशृणुकारणं ॥ २ ॥ महातेजामहाबाहुर्यःसराजामहायशाः ॥ दमघोषात्मजो
वीरःशिशुपालोमयाहतः ॥ ३ ॥ यज्ञेतेभरतश्रेष्ठराजसूयेर्हणांप्रति ॥ सरोषंवशमापन्नोनामृष्यतदुरात्मवान् ॥ ४ ॥ श्रुत्वातंनिहतंशाल्वस्तीव्ररोषसमन्वितः ॥
उपायाद्द्वारकांशून्यामिहस्थेमयिभारत ॥ ५ ॥ सतत्रयोधितोराजन्कुमारैर्वृष्णिपुंगवैः ॥ आगतःकामगंसौभमाहत्यैवंनृशंसवत् ॥ ६ ॥ ततोवृष्णिप्रवीरांस्तान्
बालान्हत्वाबहूंस्तदा ॥ पुरोद्यानानिसर्वाणिभेदयामासदुर्मतिः ॥ ७ ॥ उक्तवांश्चमहाबाहोक्वासौवृष्णिकुलाधमः ॥ वासुदेवःसमंदात्मावसुदेवसुतोगतः ॥ ८ ॥
तस्ययुद्धार्थिनोदर्पंयुद्धेनाशयितास्म्यहं ॥ आनर्त्ताःसत्यमाख्याततत्रगंतास्मियत्रसः ॥ ९ ॥ तंहत्वाविनिवर्त्तिष्येकंसकेशिनिषूदनं ॥ अहत्वाननिवर्त्तिष्येसत्ये
नायुधमालभे ॥ १० ॥ क्वासौक्वासावितिपुनस्तत्रतत्रप्रधावति ॥ मयाकिलरणेयोद्धुंकांक्षमाणःससौभराट् ॥ ११ ॥ अद्यतंपापकर्माणंक्षुद्रंविश्वासघातिनं ॥
शिशुपालवधामर्षाद्गमयिष्येयमक्षयं ॥ १२ ॥ ममपापस्वभावेनभ्रातायेननिपातितः ॥ शिशुपालोमहीपालस्तंवधिष्येमहीपते ॥ १३ ॥ भ्राताबालश्चराजाच
नचसंग्राममूर्धनि ॥ प्रमत्तश्चहतोवीरस्तंहनिष्येजनार्दनं ॥ १४ ॥ एवमादिमहाराजविलप्यदिवमास्थितः ॥ कामगेनससौभेनक्षिप्त्वामांकुरुनंदन ॥ १५ ॥ त
मश्रौषमहंगत्वायथावृत्तःसदुर्मतिः ॥ मयिकौरव्यदुष्टात्मामार्त्तिकावतकोनृपः ॥ १६ ॥ ततोहमपिकौरव्यरोषव्याकुलमानसः ॥ निश्चित्यमनसाराजन्वधा
यास्यमनोदधे ॥ १७ ॥ आनर्त्तेषुविमर्दंचक्षेपंचात्मनिकौरव ॥ प्रवृद्धमवलेपंचतस्यदुष्कृतकर्मणः ॥ १८ ॥ ततःसौभवधायाहंप्रतस्थेपृथिवीपते ॥ समयासा
गरावर्त्तेदृष्टआसीत्परीप्सता ॥ १९ ॥ ततःप्रध्माप्यजलजंपांचजन्यमहंनृप ॥ आहूयशाल्वंसमरेयुद्धायसमवस्थितः ॥ २० ॥ तन्मुहूर्त्तमभूद्युद्धंतत्रमेदानवैः
सह ॥ वशीभूताश्चमेसर्वेभूतलेचनिपातिताः ॥ २१ ॥

कुत्सयित्वा ॥ १५ ॥ मार्तिकावतकःएतन्नामकदेशवासी ॥ १६ ॥ १७ ॥ अवलेपंगर्वंज्ञात्वेतिशेषः ॥ १८ ॥ सागरस्यआसमंताद्वर्त्तोवर्त्तनंयस्मिन्सागरद्वीपेइत्यर्थः ॥ १९ ॥ जलजंशंखं ॥ २० ॥ २१ ॥

द्यूतंश्रुत्वैवहास्तिनपुरमागतवान् ॥ २२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्दशोध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अर्थाधीनौधर्मकामावर्थस्तुस्वराज्यरक्षापरराज्यावमर्दाभ्यांराज्ञाप्राप्यतइति तावेवशाल्वप्रसंगात्सम्यक्श्रोतुकामःपृच्छति वासुदेवेति कथ्यतःकथयतः कंड्वादियगंतात्शत्रंतस्यरूपं ॥ १ ॥ श्रुतश्रवाशिशुपालमातातज्जंश्रौतश्रवं उपायात्उपागतः ॥ २ ॥ अरुंधत्सेनया वैहायसंखेच रंव्यूह्यस्वरक्षापरोपमर्दयोग्यरचनाविशेषेणस्थापयित्वाधिष्ठितःसम्यक्स्थितः ॥ ३ ॥ अभितःपरितउपरितश्चायुधानांसरणंनिःसरणमभिसारस्तेनसर्वेणाच्छिद्रेण सर्वाभ्योदिग्भ्योयुगपदविरलायुधसमूहागमेने त्यर्थः ॥ ४ ॥ पताकाध्वजांचलः तोरणानिबहिर्द्वाराणि चक्राणियोधगणाः हुडास्तदाश्रयस्थानानिभाषायांबुरुजसंज्ञानि अन्येतुविण्मूत्रोत्सर्जनशृंगाणिहुडाइत्याहुः उदाहरंतिच कल्प्यंतेहुडशृंगाणिरथस्यो परिसूरिभिः विण्मूत्रस्पर्शशुद्ध्यर्थंकरादिस्पर्शउद्यतइति यंत्राण्याग्नेयौषधबलेनदृषत्पिंडोत्क्षेपणानिमहांतिकमानसंज्ञानिक्षुद्राणिसीसगुलिकोत्क्षेपणानिबंदूखसंज्ञानि खनकाःसुरंगद्वारागुप्तमार्गकर्त्तारः ॥ ५ ॥

एतत्कार्यंमहाबाहोयेनाहंनागमंतदा ॥ श्रुत्वैवहास्तिनपुरंद्यूतंचाविनयोत्थितं ॥ द्रुतमागतवान्युष्मान्द्रष्टुकामःसुदुःखितान् ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआ
रण्यकेपर्वणिअर्जुनाभिगमनपर्वणिसौभवधोपाख्यानेचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ वासुदेवमहाबाहोविस्तरे
णमहामते ॥ सौभस्यवधमाचक्ष्वनहितृप्यामिकथ्यतः ॥ १ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ हतंश्रुत्वामहाबाहोमयाश्रौतश्रवंनृप ॥ उपायाद्भरतश्रेष्ठशाल्वोद्वारव
तींपुरीं ॥ २ ॥ अरुंधत्तांसुदुष्टात्मासर्वतःपांडुनंदन ॥ शाल्वोवैहायसंचापितत्पुरंव्यूह्यधिष्ठितः ॥ ३ ॥ तत्रस्थोथमहीपालोयोधयामासतांपुरीं ॥ अभिसारेणस
र्वेणतत्रयुद्धमवर्त्तत ॥ ४ ॥ पुरीसमंताद्विहितासपताकासतोरणा ॥ सचक्रासहुडाचैवसयंत्रखनकातथा ॥ ५ ॥ सोपशल्यप्रतोलीकासाट्टाट्टालकगोपुरा ॥ स
चक्रग्रहणीचैवसोल्कालातावपोथिका ॥ ६ ॥ सोष्ट्रिकाभरतश्रेष्ठसभेरीपणवानका ॥ सतोमरांकुशाराजन्सशतघ्नीकलांगला ॥ ७ ॥ सभुशुंड्यश्मगुडकासा
युधासपरश्वधा ॥ लोहचर्मवतीचापिसाग्निःसगुडशृंगिका ॥ ८ ॥ शास्त्रदृष्टेनविधिनासुयुक्ताभरतर्षभ ॥ रथैरनेकैर्विविधैर्गदसांबोद्धवादिभिः ॥ ९ ॥

उपशल्यालोहमुखाःकीलास्तद्युक्ताःप्रतोल्योरथ्यामार्गायस्यांसा अट्टालकाउपरिगृहाः गोपुराणिपुरद्वाराणि साट्टानिअट्टेनान्नेनसहितानिअट्टालकादीनियस्यांसा (साट्टेतिविशेषणंउपशल्यस्यग्रामां तस्यरथ्यायाश्चावृत्त्यासंबध्यते) चक्रग्रहणींसैन्यनिग्राहिकामोर्चाइतिम्लेच्छप्रसिद्धा सोल्कालातावपोथिकासोल्कमलातंज्वालासहितमुल्मुकंयस्यांसासोल्कालाता अवबद्धाःपोथिकायंत्रबद्धाःका ष्ठपाषाणादयोरिपूणामुपरिपातनाययस्यामितिप्राञ्चः उल्केवोल्काप्राणहरत्वाद्यंत्रोत्क्षिप्तोगोलः अलातंसकाष्ठदंडंलोहमयमाग्नेयंप्रहरणंबाणइतिभाषायांप्रसिद्धं तयोरप्रत्याख्येयगत्योरपिपोथिकाःपात यित्र्योमंत्रमय्यःशक्तयःकर्णायेंद्रदत्तशक्तिसदृशास्तद्युक्ताःसोल्कालातावपोथिका ॥ ६ ॥ उष्ट्रिकामृच्चर्ममयानिभांडानि सर्ष्टिकेतिपाठेऋष्टयआयुधविशेषाः ॥ ७ ॥ अश्मगुडकावर्त्तुलीकृताःपाषाणाः लोह मयानिचर्माणिकमठपृष्ठाकाराणिप्रहारवारकाणि साग्निःआग्नेयौषधसहिता गुडागोलकाःशृंगिकास्तदुत्क्षेपकयंत्राणि शत्रूणामुपरिपातनायतप्तोगुडोद्रवीभूतोयत्रशिखरेस्थाप्यतेतत्सहितेत्यन्ये ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ मध्यमोगुल्मः यत्रस्थितेनयोधसंघेनचतुर्दिगवस्थितारिपवोद्रष्टुंबाणादिनाप्रहर्त्तुंचशक्यंतेतादृशमुच्चस्थानं उत्क्षिप्तगुल्मैःपरकीयगुल्मोच्चाटनकरैः ॥ ११॥ १२ ॥ अप्रमत्ताइतिच्छेदः ॥ १३ ॥
॥ १४ ॥ संक्रमानदीसेतवः कीलैःशूलैः सुनिचिताव्याप्ताः ॥ १५ ॥ उदपानाःकूपाः अंबरीषोभवेद्भ्राष्ट्रइतिविश्वः गुप्ताग्निरित्यन्ये विषमालोहकंटकाद्याकीर्णा ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

पुरुषैःकुरुशार्दूलसमर्थैःप्रतिवारणे॥ अतिख्यातकुलैर्वीरैर्दृष्टवीर्यैश्चसंयुगे ॥ १० ॥ मध्यमेनचगुल्मेनरक्षिभिःसासुरक्षिता ॥ उत्क्षिप्तगुल्मैश्चतथाहयैश्चसप
ताकिभिः ॥ ११ ॥ आघोषितंचनगरेनपातव्यासुरेतिवै॥ प्रमादंपरिरक्षद्भिरुग्रसेनोद्धवादिभिः ॥ १२॥ प्रमत्तेष्वभिघातंहिकुर्याच्छाल्वोनराधिपः ॥ इतिकृ
त्वाऽप्रमत्तास्तेसर्वेवृष्ण्यंधकाःस्थिताः॥ १३ ॥ आनर्ताश्चतथासर्वेनटानर्त्तकगायनाः॥ बहिर्निवासिताःक्षिप्रंरक्षद्भिर्वित्तसंचयं ॥ १४॥ संक्रमाभेदिताःसर्वे
नावश्चप्रतिषेधिताः॥ परिखाश्चापिकौरव्यकीलैःसुनिचिताःकृताः ॥ १५ ॥ उदपानाःकुरुश्रेष्ठतथैवाप्यंबरीषकाः॥ समंतात्क्रोशमात्रंचकारिताविषमाचभूः
॥ १६ ॥प्रकृत्याविषमंदुर्गंप्रकृत्याचसुरक्षितं॥ प्रकृत्याचायुधोपेतंविशेषेणतदानघ ॥ १७॥ सुरक्षितंसुगुप्तंचसर्वायुधसमन्वितं॥ तत्पुरंभरतश्रेष्ठयथेंद्रभवनंत
था॥ १८॥ नचामुद्रोभिनिर्यातिनचामुद्रःप्रवेश्यते॥ वृष्ण्यंधकपुरेराजंस्तदासौभसमागमे॥ १९॥ अनुरथ्यासुसर्वासुचत्वरेषुचकौरव॥ बलंबभूवराजेंद्रप्र
भूतगजवाजिमत्॥ २० ॥ दत्तवेतनभक्तंचदत्तायुधपरिच्छदं॥ कृतोपधानंचतदाबलमासीन्महाभुज॥ २१ ॥ नकुप्यवेतनीकश्चिन्नचातिक्रांतवेतनी ॥ नानु
ग्रहभृतःकश्चिन्नचादृष्टपराक्रमः॥ २२ ॥ एवंसुविहिताराजन्द्वारकाभूरिदक्षिणा॥ आहुकेनसुगुप्ताचराज्ञाराजीवलोचन॥ २३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआर
ण्यकेपर्वणिअर्जुनाभिगमनपर्वणिसौभवधोपाख्यानेपंचदशोऽध्यायः॥ १५॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥तांतूपयातोराजेंद्रशाल्वःसौभप
तिस्तदा॥प्रभूतनरनागेनबलेनोपविवेशह॥१॥समेनिविष्टासासेनाप्रभूतसलिलाशये॥ चतुरंगबलोपेताशाल्वराजाभिपालिता॥२॥ वर्जयित्वाश्मशानानि
देवतायतनानिच॥ वल्मीकांश्चैत्यवृक्षांश्चतन्निविष्टमभूद्बलं॥३॥ अनीकानांविभागेनपंथानःसंवृताभवन्॥ प्रवणायचनैवासन्शाल्वस्यशिबिरेनृप ॥४॥

अनुरथ्यासुप्रतिरथ्यं ॥ २० ॥ वेतनंधनं भक्तंनित्यभोजनं कृतोपधानंकृतविशेषं ॥ २१ ॥ कुप्यंस्वर्णरूप्येतरद्धनंताम्रादि ग्रहोरणोद्यमस्तमनुलक्षीकृत्यभृतोऽनुग्रहभृतस्तत्कालस्वीकृतोनकश्चित्किंतुचिर
संभृताएवकृपाभृतोनांकिंतुशौर्यभृतएवेतिवा ॥२२॥ भूरिदक्षिणाबहवोदाक्षिण्ययुक्तायस्यां आहुकेनउग्रसेनेन ॥२३॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ७॥
तामिति ॥ १ ॥ समेदेशे चतुरंगंचत्वारिरथनागाश्वपादातान्यंगानियस्य ॥ २ ॥ ३ ॥ पंथानःपुरेधान्याद्यागमनमार्गाः प्रवणायगूढभावेननिम्नगमनाय ॥ ४ ॥

कलिलंसंकटं ॥ ५ ॥ ६ ॥ अभिसारयामासनगरसमीपंगमयामास सैन्यंपतगेंद्रवत्सौभंचोपरितःअभिसारयामास ॥ ७॥ आपतंतमापतन् निर्यायनिर्गत्यपुराद्बहिः ॥ ८ ॥ ९ ॥ दंशिताःसंनद्धाः
॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अपायात्पलायितः जवनैःशीघ्रगैः ॥ १६ ॥ १७ ॥ अभिपन्नःआभिमुख्येनासादितः ॥ १८ ॥ व्याविद्ध्यभ्रामयित्वा ॥ १९ ॥ रुग्णःक्षुण्णश्च

सर्वायुधसमोपेतंसर्वशस्त्रविशारदं॥ रथनागाश्वकलिलंपदातिध्वजसंकुलं॥ ५ ॥ तुष्टपुष्टबलोपेतंवीरलक्षणलक्षितं ॥ विचित्रध्वजसन्नाहंविचित्ररथकार्मु
कं॥ ६ ॥ सन्निवेश्यचकौरव्यद्वारकायांनरर्षभ॥ अभिसारयामासतदावेगेनपतगेंद्रवत्॥ ७॥ तदापतंतंसंदृश्यबलंशाल्वपतेस्तदा॥ निर्याययोधयामासुःकु
माराव्रृष्णिनंदनाः॥ ८ ॥ असहंतोभियानंतच्छाल्वराजस्यकौरव॥ चारुदेष्णश्चसांबश्चप्रद्युम्नश्चमहारथः॥९॥ तेरथैर्दंशिताःसर्वेविचित्राभरणध्वजाः॥ संस
क्ताःशाल्वराजस्यबहुभिर्योधपुंगवैः॥ १० ॥ गृहीत्वाकार्मुकंसांबःशाल्वस्यसचिवंरणे॥ योधयामाससंहृष्टःक्षेमवृद्धिंचमूपतिं॥ ११॥ तस्यबाणमयंवर्षंजां
बवत्याःसुतोमहत्॥ मुमोचभरतश्रेष्ठयथावर्षंसहस्रदृक् ॥ १२ ॥ तद्बाणवर्षंतुमुलंविषेहेसचमूपतिः ॥ क्षेमवृद्धिर्महाराजहिमवानिवनिश्चलः ॥ १३॥ ततः
सांबायराजेंद्रक्षेमवृद्धिरपिस्वयं॥ मुमोचमायाविहितंशरजालंमहत्तरं ॥ १४॥ ततोमायामयंजालंमाययैवविदीर्यसः ॥ सांबःशरसहस्रेणरथमस्याभ्यवर्ष
त॥ १५॥ ततः सविद्धः सांबेनक्षेमवृद्धिश्चमूपतिः॥ अपायाज्जवनैरश्वैःसांबबाणप्रपीडितः॥ १६ ॥ तस्मिन्विप्रद्रुतेक्रूरेशाल्वस्याथचमूपतौ॥ वेगवान्नामदै
तेयःसुतंमेभ्यद्रवद्बली॥ १७॥ अभिपन्नस्तुराजेंद्रसांबोवृष्णिकुलोद्वहः॥ वेगंवेगवतोराजंस्तस्थौवीरोविधारयन्॥ १८॥ सवेगवतिकौंतेयसांबोवेगवतींग
दां॥ चिक्षेपतरसावीरोव्याविद्ध्यसत्यविक्रमः॥ १९॥ तयात्वभिहतोराजन्वेगवान्न्यपतद्भुवि॥ वातरुग्णइवक्षुण्णोजीर्णमूलोवनस्पतिः॥ २० तस्मिन्विनि
हतेवीरेगदानुन्नेमहासुरे॥ प्रविश्यमहतींसेनांयोधयामासमेसुतः॥ २१ ॥ चारुदेष्णेनसंसक्तोविविंध्योनामदानवः॥ महारथःसमाज्ञातोमहाराजमहाधनुः
॥ २२ ॥ ततःसुतुमुलंयुद्धंचारुदेष्णविविंध्ययोः॥ वृत्रवासवयोराजन्यथापूर्वंतथाभवत्॥ २३ ॥ अन्योन्यस्याभिसंक्रुद्धावन्योन्यंजघ्नतुःशरैः ॥ विनदंतौम
हारावान्सिंहाविवमहाबलौ॥ २४॥ रौक्मिणेयस्ततोबाणमग्न्यर्कोपमवर्चसं ॥ अभिमंत्र्यमहास्त्रेणसंदधेशत्रुनाशनं॥ २५॥ सविविंध्यायसक्रोधःसमाहू
यमहारथः॥ चिक्षेपमेसुतोराजन्सगतासुरथापतत्॥ २६ ॥ विविंध्यंनिहतंदृष्ट्वातांचविक्षोभितांचमूम्॥ कामगेनससौभेनशाल्वःपुनरुपागमत्॥ २७॥

गजादिपदाघातैः॥ २० ॥ २१॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ सौभेनखेचरेणपुरेण ॥ २७॥

॥ २८ ॥ निर्यायनिर्गत्य अवस्थाप्यआश्वास्य आनर्त्तानांद्वारकावासिनां ॥ २९ ॥ ३० ॥ धनुर्भुजविनिर्मुक्तैःधनुषःभुजेनकौटिल्येनअत्याकर्षणजेननिर्मुक्तैः भुजकौटिल्येतुदादिः ॥ ३१॥ नश्यतिआ
शुमरिष्यति वर्त्तमानसामीप्येवर्त्तमानवद्वेतिलट् ॥ ३२ ॥ धिष्ठितमधिष्ठितं धिषावचनप्रागल्भ्येनस्थितमितिवा ॥ ३३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषोडशोऽध्यायः ॥ १६॥ ॥७॥

ततोव्याकुलितंसर्वंद्वारकावासितद्बलं ॥ दृष्ट्वाशाल्वंमहाबाहोसौभस्थंनृपतेतदा ॥ २८ ॥ ततोनिर्यायकौरव्यअवस्थाप्यचतद्बलं ॥ आनर्त्तानांमहाराजप्रद्युम्नो
वाक्यमब्रवीत् ॥ २९ ॥ सर्वेभवंतस्तिष्ठंतुसर्वेपश्यंतुमांयुधि ॥ निवारयंतंसंग्रामेबलात्सौभंसराजकं ॥ ३० ॥ अयंसौभपतेःसेनामायसैर्भुजगैरिव ॥ धनुर्भुज
विनिर्मुक्तैर्नाशयाम्यद्ययादवाः ॥ ३१ ॥ आश्वसध्वंनभीःकार्यासौभराडद्यनश्यति ॥ मयाभिपन्नोदुष्टात्मासससौभोविनशिष्यति ॥ ३२ ॥ एवंब्रुवतिसंहृष्टेप्रद्यु
म्नेपांडुनंदन ॥ धिष्ठितंतद्बलंवीरयुयुधेचयथासुखं ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुनाभिगमनपर्वणिसौभवधोपाख्यानेषोडशोऽध्यायः
॥ १६ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वारौक्मिणेयोयादवान्भरतर्षभ ॥ दंशितैर्हरिभिर्युक्तंरथमास्थायकांचनं ॥ १ ॥ उच्छ्रित्यमकरं
केतुंव्यात्ताननमिवांतकं ॥ उत्पतद्भिरिवाकाशंतैर्हयैरन्वयात्परान् ॥ २ ॥ विक्षिपन्नादयंश्चापिधनुःश्रेष्ठंमहाबलैः ॥ तूणखड्गधरःशूरोबद्धगोधांगुलित्रवान्
॥३॥ सविद्युच्छुरितंचापंविहरन्वैतलात्तलं ॥ मोहयामासदैतेयान्सर्वान्सौभनिवासिनः ॥४॥ तस्यविक्षिपतश्चापंसंदधानस्यचासकृत् ॥ नांतरंददृशेकश्चिन्नि
घ्नतःशात्रवान्रणे ॥ ५ ॥ मुखस्यवर्णोनविकल्पतेस्यचेलुश्चगात्राणिनचापितस्य ॥ सिंहोन्नतंचाप्यभिगर्जतोस्यशुश्रावलोकोद्भुतवीर्यमग्र्यं ॥ ६ ॥ जलेचरः
कांचनयष्टिसंस्थोव्यात्ताननःसर्वतिमिप्रमाथी ॥ वित्रासयन्राजतिवाहमुख्येशल्वास्यसेनाप्रमुखेध्वजाग्र्यः ॥ ७ ॥ ततस्तूर्णंविनिष्पत्यप्रद्युम्नःशत्रुकर्षणः ॥
शाल्वमेवाभिदुद्रावविधित्सुःकलहंनृप ॥८॥ अभियानंतुवीरेणप्रद्युम्नेनमहारणे ॥ नामर्षयतसंक्रुद्धःशाल्वःकुरुकुलोद्वह ॥९॥ सरोषमदमत्तोवैकामगादवरुह्य
च ॥ प्रद्युम्नंयोधयामासशाल्वःपरपुरंजयः ॥ १० ॥ तयोःसुतुमुलंयुद्धंशाल्ववृष्णिप्रवीरयोः ॥ समेतादददृशुर्लोकाबलिवासवयोरिव ॥ ११ ॥ तस्यमायाम
योवीररथोहेमपरिष्कृतः ॥ सपताकःसध्वजश्चसानुकर्षःसतूणवान् ॥ १२ ॥ सतंरथवरंश्रीमान्समारुह्यकिलप्रभो ॥ मुमोचबाणान्कौरव्यप्रद्युम्नायमहाब
लः ॥ १३ ॥ एवमुक्त्वेति हरिभिरश्वैः ॥ १ ॥ अन्वयादुपगतः ॥ २ ॥ विक्षिपन्परान्धिक्कुर्वन् महाबलैर्हयैः ॥ ३ ॥ समानंविद्युच्छुरितेनविद्युत्कंपनेनेतिसविद्युच्छुरितं तलात्तलंसव्यापसव्यहस्तत
लपरिवर्त्तेन ॥ ४ ॥ विक्षिपतःकर्षतः ॥५ ॥ विकल्पतेभिद्यते ॥६॥ जलेचरोमीनः तिमिर्मीनः वाहमुख्येरथश्रेष्ठे ॥७॥८॥ ९॥१०॥११॥ सानुकर्षःरथाधस्थकाष्ठमनुकर्षः सःरथःतूणवान् ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ आपततेतिविसर्गलोपआर्षः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८॥ १९ ॥२०॥२१॥ जत्रुदेशेकंठमूले व्यवासीदद्विशेषेणावसादंप्रापः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैल

ततोबाणमयंवर्षंव्यसृजत्तरसारणे ॥ प्रद्युम्नोभुजवेगेनशाल्वंसंमोहयन्निव ॥ १४ ॥ सतैरभिहतःसंख्येनामर्षयतसौभराट् ॥ शरान्दीप्ताग्निसंकाशान्मुमोच
तनयेमम ॥ १५॥ तानापततबाणौघान्सचिच्छेदमहाबलः ॥ ततश्चान्यान्शरान्दीप्तान्प्रचिक्षेपसुतेमम ॥१६॥ सशाल्वबाणैराजेंद्रविद्धोरुक्मिणिनंदनः ॥
मुमोचबाणंत्वरितोमर्मभेदिनमाहवे ॥ १७॥ तस्यवर्मविभिद्याशुसबाणोमत्सुतेरितः ॥ विव्याधहृदयंपत्रीसमुमोहपपातच ॥ १८ ॥ तस्मिन्निपतितेवीरेशा
ल्वराजेविचेतसि ॥ संप्राद्रवन्दानवेंद्रादारयंतोवसुंधरां ॥ १९ ॥ हाहाकृतमभूत्सैन्यंशाल्वस्यपृथिवीपते ॥ नष्टसंज्ञेनिपतितेतदासौभपतौनृपे ॥ २० ॥ ततउ
त्थायकौरव्यप्रतिलभ्यचचेतनां ॥ मुमोचबाणान्सहसाप्रद्युम्नायमहाबलः ॥ २१ ॥ तैःसविद्धोमहाबाहुःप्रद्युम्नःसमरेस्थितः ॥ जत्रुदेशेभृशंवीरोव्यवासीदद्रथे
तदा ॥ २२ ॥ तंसविद्ध्वामहाराजशाल्वोरुक्मिणिनंदनं ॥ ननादसिंहनादंवैनादेनापूरयन्महीं ॥ २३ ॥ ततोमोहंसमापन्नेतनयेममभारत ॥ मुमोचबाणांस्त्व
रितःपुनरन्यान्दुरासदान् ॥ २४ ॥ सतैरभिहतोबाणैर्बहुभिस्तेनमोहितः ॥ निश्चेष्टःकौरवश्रेष्ठप्रद्युम्नोभूद्रणाजिरे ॥२५॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणि
अर्जुनाभिगमनपर्वणिसौभवधोपाख्यानेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ शाल्वबाणार्दितेतस्मिन्प्रद्युम्ने
बलिनांवरे ॥ वृष्णयोभग्नसंकल्पाविव्यथुःपृतनागताः ॥ १ ॥ हाहाकृतमभूत्सर्ववृष्ण्यंधकबलंततः ॥ प्रद्युम्नेमोहितेराजन्परेचमुदिताभृशं ॥ २ ॥ तंतथामोहितंदृ
ष्ट्वासारथिर्जवनैर्हयैः ॥ रणादपाहरत्तूर्णंशिक्षितोदारुकिस्तदा ॥ ३ ॥ नातिदूरापयातेतुरथेरथवरप्रणुत् ॥ धनुर्गृहीत्वायंतारंलब्धसंज्ञोब्रवीदिदं ॥ ४ ॥ सौतेकिंते
व्यवसितंकस्माद्यासिपराङ्मुखः ॥ नैषवृष्णिप्रवीराणामाहवेधर्मउच्यते ॥ ५ ॥ कच्चित्सौतेनतेमोहःशाल्वंदृष्ट्वामहाहवे ॥ विषादोवारणंदृष्ट्वाब्रूहिमेत्वंयथात
थं ॥६॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ जनार्दनेनमेमोहोनापिमांभयमाविशत् ॥ अतिभारंतुतेमन्येशाल्वंकेशवनंदन ॥ ७॥ सोपयामिशनैर्वीरबलवानेषपापकृत् ॥
मोहितश्चरणेशूरोरक्ष्यःसारथिनारथी ॥ ८ ॥ आयुष्मंस्त्वंमयानित्यंरक्षितव्यस्त्वयाप्यहं ॥ रक्षितव्योरथीनित्यमितिकृत्वाऽपयाम्यहं ॥ ९ ॥ एकश्चासिमहाबा
होबहवश्चापिदानवाः ॥ नसमंरौक्मिणेयाहंरणेमत्वाऽपयामिवै ॥ १० ॥

कंठीयेभारतभावदीपेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शाल्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ शिनेर्नप्तासात्यकिः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

एवंब्रुवतिसूतेतुतदामकरकेतुमान् ॥ उवाचसूतंकौरव्यनिवर्त्तयरथंपुनः ॥ ११ ॥ दारुकात्मजमैवंत्वंपुनःकार्षीःकथंचन ॥ व्यपयानंरणात्सौतेजीवतोमम कर्हिचित् ॥ १२ ॥ नसवृष्णिकुलेजातोयोवैत्यजतिसंगरं ॥ योवानिपतितंहंतितवास्मीतिचवादिनं ॥ १३ ॥ तथास्त्रियंचयोहंतिबालंवृद्धंतथैवच ॥ विरथंवि प्रकीर्णंचभग्नशस्त्रायुधंतथा ॥ १४ ॥ त्वंचसूतकुलेजातोविनीतःसूतकर्मणि ॥ धर्मज्ञश्चासिवृष्णीनामाहवेष्वपिदारुके ॥ १५ ॥ सजानंश्चरितंकृत्स्नंवृष्णीनां पृतनामुखे ॥ अपयानंपुनःसौतेमैवंकार्षीःकथंचन ॥ १६ ॥ अपयातंहतंपृष्ठेभ्रांतंरणपलायितं ॥ गदाग्रजोदुराधर्षःकिंमांवक्ष्यतिमाधवः ॥ १७ ॥ केशवस्या ग्रजोवापिनीलवासामदोत्कटः ॥ किंवक्ष्यतिमहाबाहुर्बलदेवःसमागतः ॥ १८ ॥ किंवक्ष्यतिशिनेर्नप्तानरसिंहोमहाधनुः ॥ अपयातंरणात्सूतसांबश्चसमितिं जयः ॥ १९ ॥ चारुदेष्णश्चदुर्धर्षस्तथैवगदसारणौ ॥ अक्रूरश्चमहाबाहुःकिंमांवक्ष्यतिसारथे ॥ २० ॥ शूरंसंभावितंशांतंनित्यंपुरुषमानिनं ॥ स्त्रियश्चवृष्णिवी राणांकिंमांवक्ष्यंतिसंहताः ॥ २१ ॥ प्रद्युम्नोयमुपायातिभीतस्त्यक्त्वामहाहवं ॥ धिगेनमितिवक्ष्यंतिनतुवक्ष्यंतिसाध्विति ॥ २२ ॥ धिग्वाचापरिहासोपिममवा मद्विधस्यवा ॥ मृत्युनाभ्यधिकःसौतेसत्वंमाव्यपयाःपुनः ॥ २३ ॥ भारंहिमयिसंन्यस्ययातोमधुनिहाहरिः ॥ यज्ञंभारतसिंहस्यनहिशक्योद्यमर्षितुं ॥ २४ ॥ कृत वर्मामयावीरोनिर्यास्यन्नेववारितः ॥ शाल्वंनिवारयिष्येहंतिष्ठत्वमितिसूतज ॥ २५ ॥ सचसंभावयन्मांवैनिवृत्तोहृदिकात्मजः ॥ तंसमेत्यरणंत्यक्त्वाकिंवक्ष्या मिमहारथं ॥ २६ ॥ उपयांतंदुराधर्षंशंखचक्रगदाधरं ॥ पुरुषंपुंडरीकाक्षंकिंवक्ष्यामिमहाभुजं ॥ २७ ॥ सात्यकिंबलदेवंचयेचान्येंधकवृष्णयः ॥ मयास्पर्धंति सततंकिंनुवक्ष्यामितानहं ॥ २८ ॥ त्यक्त्वारणमिमंसौतेपृष्ठतोभ्याहतःशरैः ॥ त्वयापनीतोविवशोनजीवेयंकथंचन ॥ २९ ॥ सनिवर्त्तरथेनाशुपुनर्दारुकनंदन ॥ नचैतदेवंकर्त्तव्यमथापत्सुकथंचन ॥ ३० ॥ नजीवितमहंसौतेबहुमन्येकथंचन ॥ अपयातोरणाद्भीतःपृष्ठतोभ्याहतःशरैः ॥ ३१ ॥ कदापिसूतपुत्रत्वंजानीषेमां भयार्दितं ॥ अपयातंरणंहित्वायथाकापुरुषंतथा ॥ ३२ ॥ नयुक्तंभवतात्यक्तंसंग्रामंदारुकात्मज ॥ मयियुद्धार्थिनिभृशंसत्वंयाहियतोरणं ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्री महाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुनाभिगमनपर्वणिसौभवधोपाख्यानेऽष्टादशोध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

एवमुक्तइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ यमकानिसदृशानि इतराणिविसदृशानि ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ एवमुक्तस्तुकौंतेयसूतपुत्रस्ततोब्रवीत् ॥ प्रद्युम्नंबलिनांश्रेष्ठंमधुरंश्लक्ष्णमंजसा ॥ १ ॥ नमेभयंरौक्मिणेयसंग्रामेयच्छतोहयान् ॥ युद्ध ज्ञोस्मिचवृष्णीनांनात्रकिंचिदतोन्यथा ॥ २ ॥ आयुष्मन्नुपदेशस्तुसारथ्येवर्ततांस्मृतः ॥ सर्वार्थेषुरथीरक्ष्यस्त्वंचापिभृशपीडितः ॥ ३ ॥ त्वंहिशाल्वप्रयुक्तेनशरे णाभिहतोभृशं ॥ कश्मलाभिहतोवीरततोहमपयातवान् ॥ ४ ॥ सत्वंसात्वतमुख्याद्यलब्धसंज्ञोयदृच्छया ॥ पश्यमेहयसंयानेशिक्षांकेशवनंदन ॥ ५ ॥ दारुके णाहमुत्पन्नोयथावच्चैवशिक्षितः ॥ वीतभीःप्रविशाम्येतांशाल्वस्यप्रथितांचमूं ॥ ६ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वाततोवीरहयान्संचोद्यसंगरे ॥ रश्मि भिस्तुसमुद्यम्यजवेनाभ्यपतत्तदा ॥ ७ ॥ मंडलानिविचित्राणियमकानीतराणिच ॥ सव्यानिचविचित्राणिदक्षिणानिचसर्वशः ॥ ८ ॥ प्रतोदेनाहताराजन्र श्मिभिश्चसमुद्यताः ॥ उत्पतंतइवाकाशेव्यचरंस्तेहयोत्तमाः ॥ ९ ॥ तेहस्तलाघवोपेतंविज्ञायनृपदारुकिं ॥ दह्यमानाइवतदानास्पृशंश्चरणैर्महीं ॥ १० ॥ सोप सव्यांचमूंतस्यशाल्वस्यभरतर्षभ ॥ चकारनातियत्नेनतदद्भुतमिवाभवत् ॥ ११ ॥ अमृष्यमाणोपसव्यंप्रद्युम्नेनचसौभराट् ॥ यंतारमस्यसहसात्रिभिर्बाणैःस मार्दयत् ॥ १२ ॥ दारुकस्यसुतस्तत्रबाणवेगमचिंतयन् ॥ भूयएवमहाबाहोप्रययावपसव्यतः ॥ १३ ॥ ततोबाणान्बहुविधान्पुनरेवससौभराट् ॥ मुमोचत नयेवीरममरुक्मिणिनंदने ॥ १४ ॥ तानप्राप्तान्शितैर्बाणैश्चिच्छेदपरवीरहा ॥ रौक्मिणेयःस्मितंकृत्वादर्शयन्हस्तलाघवं ॥ १५ ॥ छिन्नान्दृष्ट्वातुतान्बाणान् प्रद्युम्नेनचसौभराट् ॥ आसुरींदारुणींमायामास्थायव्यसृजच्छरान् ॥ १६ ॥ प्रयुज्यमानमाज्ञायदैतेयास्त्रंमहाबलं ॥ ब्रह्मास्त्रेणांतराच्छित्वामुमोचान्यान्पत त्रिणः ॥ १७ ॥ तेतदस्त्रंविधूयाशुविव्यधूरुधिराशनाः ॥ शिरस्युरसिवक्त्रेचसमुमोहपपातच ॥ १८ ॥ तस्मिन्निपतितेक्षुद्रेशाल्वेबाणप्रपीडिते ॥ रौक्मिणेयोप रंबाणंसंदधेशत्रुनाशनं ॥ १९ ॥ तमर्चितंसर्वदाशार्हपूगैराशीविषाग्निज्वलनप्रकाशं ॥ दृष्ट्वाशरंज्यामभिनीयमानंबभूवहाहाकृतमंतरिक्षं ॥ २० ॥ ततोदेवग णाःसर्वेसेंद्राःसहधनेश्वराः ॥ नारदंप्रेषयामासुःश्वसनंचमनोजवं ॥ २१ ॥ तौरौक्मिणेयमागम्यवचोऽब्रूतांदिवौकसां ॥ नैषवध्यस्त्वयावीरशाल्वराजःकथं चन ॥ २२ ॥ संहरस्वपुनर्बाणमवध्योयंत्वयारणे ॥ एतस्यचशरस्याजौनावध्योस्तिपुमान्कश्चित् ॥ २३ ॥ ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥७॥ ॥ अनार्तेति ॥ १ ॥ २ ॥ हृदिकात्मजंकृतवर्माणं ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ ९ ॥ त्रिःसामात्रिस्वरानीचमंद्रतारभावेन त्रिःसमाहन्यतामित्यपिपठंति ॥ १० ॥ ११ ॥ वाचयित्वास्वस्तिवादानितिशेषः ॥ १२ ॥ १३ ॥ जितकाशिनाजयशोभिना जिताःकाशयोदेशविशेषाये

मृत्युरस्यमहाबाहोरणेदेवकिनंदनः ॥ कृष्णःसंकल्पितोधात्रातन्मिथ्यानभवेदिति ॥ २४ ॥ ततःपरमसंहृष्टःप्रद्युम्नःशरमुत्तमं ॥ संजहारधनुःश्रेष्ठात्तूणेचैवन्य वेशयत् ॥ २५ ॥ ततउत्थायराजेंद्रशाल्वःपरमदुर्मनाः ॥ व्यपायात्सबलस्तूर्णंप्रद्युम्नशरपीडितः ॥ २६ ॥ सद्वारकांपरित्यज्यक्रूरोवृष्णिभिरार्दितः ॥ सौभमास्थाय राजेंद्रदिवमाचक्रमेतदा ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुनाभिगमनपर्वणिसौभवधोपाख्यानेएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥७॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ आनर्त्तनगरंमुक्तंततोहमगमंतदा ॥ महाक्रतौराजसूयेनिवृत्तेनृपतेतव ॥ १ ॥ अपश्यंद्वारकांचाहंमहाराजहतत्विषं ॥ निःस्वाध्यायवषट् कारांनिर्भूषणवरस्त्रियं ॥ २ ॥ अनभिज्ञेयरूपाणिद्वारकोपवनानिच ॥ दृष्ट्वाशंकोपपन्नोहमपृच्छंहृदिकात्मजं ॥ ३ ॥ अस्वस्थनरनारीकमिदंवृष्णिकुलंभृशं ॥ किमिदंनरशार्दूलश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ ४ ॥ एवमुक्तःसतुमयाविस्तरेणेदमब्रवीत् ॥ रोधंमोक्षंचशाल्वेनहार्दिक्योराजसत्तम ॥ ५ ॥ ततोहंभरतश्रेष्ठश्रुत्वा सर्वमशेषतः ॥ विनाशेशाल्वराजस्यतदैवाकरवंमतिं ॥ ६ ॥ ततोहंभरतश्रेष्ठसमाश्वास्यपुरेजनं ॥ राजानमाहुकंचैवतथैवानकदुंदुभिं ॥ ७ ॥ सर्वान्वृष्णिप्र वीरांश्चहर्षयन्नब्रुवंतदा ॥ अप्रमादःसदाकार्योनगरेयादवर्षभाः ॥ ८ ॥ शाल्वराजविनाशायप्रयातंमांनिबोधत ॥ नाहत्वातंनिवर्त्तिष्येपुरींद्वारवतींप्रति ॥ ९ ॥ सशाल्वंसौभनगरंहत्वाद्रष्टास्मिवःपुनः ॥ त्रिःसामाहन्यतामेषादुंदुभिःशत्रुभीषणा ॥ १० ॥ तेमयाश्वासितावीरायथावद्भरतर्षभ ॥ सर्वेमामब्रुवन्हृष्टाःप्र याहिजहिशात्रवान् ॥ ११ ॥ तैःप्रहृष्टात्मभिर्वीरैराशीर्भिरभिनंदितः ॥ वाचयित्वाद्विजश्रेष्ठान्प्रणम्यशिरसाभवं ॥ १२ ॥ शैब्यसुग्रीवयुक्तेनरथेनानादयन्दि शः ॥ प्रध्मायशंखप्रवरंपांचजन्यमहंनृप ॥ १३ ॥ प्रयातोस्मिनरव्याघ्रबलेनमहतावृतः ॥ कॢप्तेनचतुरंगेणयत्तेनजितकाशिना ॥ १४ ॥ समतीत्यबहून्देशान्गि रींश्चबहुपादपान् ॥ सरांसिसरितश्चैवमार्तिकावतमासदं ॥ १५ ॥ तत्राश्रौषंनरव्याघ्रशाल्वंसागरमंतिकात् ॥ प्रयांतंसौभमास्थायतमहंपृष्ठतोन्वयां ॥ १६ ॥ ततःसागरमासाद्यकुक्षौतस्यमहोर्मिणः ॥ समुद्रनाभ्यांशाल्वोभूत्सौभमास्थायशत्रुहन् ॥ १७ ॥

नेतिवा तेहिशूरत्वेनातिप्रसिद्धाः काश्योवावैदेहोवेतिश्रुतिलिंगात् ॥ १४ ॥ मार्त्तिकावतंदेशविशेषमासदंप्राप्तः ॥ १५ ॥ सागरमंतिकात्सागरसमीपे अन्वयामनुगतवानस्मि ॥ १६ ॥ महोर्मिणःमहोर्मिमतःद्वीपादित्वादिनिः नाभ्यांगर्भेगुप्तइत्यर्थः ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ तस्यपुरंमदीयैःशरैर्नासाद्यतेतिसंबंधः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ नतानिनिम्नीकृतानिपर्वाणिग्रंथयोयेषांश्लक्ष्णानामित्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ आमंत्रितानामभिमंत्रितानां दिव्येनविधिना अलौकिकयाऽस्त्रविद्यया ॥ २५ ॥ विषयोगोचरः तत्रहेतुः खेविषक्तंलग्नं ॥ २६ ॥ तलस्वनैर्हस्ततलशब्दैः ॥ २७ ॥ दानवानामंगेष्विंतिसंबंधः रुचिरापांगाश्चित्रपुंखाः ॥ २८ ॥ वध्यतांवध्यमाना

ससमालोक्यदूरान्मांस्मयन्निवयुधिष्ठिर ॥ आह्वयामासदुष्टात्मायुद्धायैवमुहुर्मुहुः ॥ १८ ॥ तस्यशार्ङ्गविनिर्मुक्तैर्बहुभिर्मर्मभेदिभिः ॥ पुरंनासाद्यतशरैस्ततो मांरोषआविशत् ॥ १९ ॥ सचापिपापप्रकृतिर्दैतेयापसदोनृप ॥ मय्यवर्षतदुर्धर्षःशरधाराःसहस्रशः ॥ २० ॥ सैनिकान्ममसूतंचहयांश्चसमाकिरत् ॥ अचिं तयंतस्तुशरान्वयंयुद्ध्यामभारत ॥ २१ ॥ ततःशतसहस्राणिशराणांनतपर्वणां ॥ चिक्षिपुःसमरेवीरामयिशाल्वपदानुगाः ॥ २२ ॥ तेहयांश्चरथंचैवतदादारुक मेवच ॥ छादयामासुरसुरास्तैर्बाणैर्मर्मभेदिभिः ॥ २३ ॥ नहयानरथोवीरनयंताममदारुकः ॥ अदृश्यंतशरैश्छन्नास्तथाहंसैनिकाश्चमे ॥ २४ ॥ ततोहमपिकौं तेयशराणामयुतान्बहून् ॥ आमंत्रितानांधनुषादिव्येनविधिनाऽक्षिपं ॥ २५ ॥ नतत्रविषयस्त्वासीन्ममसैन्यस्यभारत ॥ खेविषक्तंहितत्सौभंक्रोशमात्रइवाभव त् ॥ २६ ॥ ततस्तेप्रेक्षकाःसर्वेरंगवाटइवस्थिताः ॥ हर्षयामासुरुच्चैर्मांसिंहनादतलस्वनैः ॥ २७ ॥ मत्कराग्रविनिर्मुक्तादानवानांशरास्तथा ॥ अंगेषुरुचिरापां गाविविशुःशलभाइव ॥ २८ ॥ ततोहलहलाशब्दःसौभमध्येव्यवर्धत ॥ वध्यतांविशिखैस्तीक्ष्णैःपततांचमहार्णवे ॥ २९ ॥ तेनिकृत्तभुजस्कंधाःकबंधाकृतिदर्श नाः ॥ नदंतोभैरवान्नादान्निपतंतिस्मदानवाः ॥ ३० ॥ पतितास्तेपिभक्ष्यंतेसमुद्रांभोनिवासिभिः ॥ ततोगोक्षीरकुंदेंदुमृणालरजतप्रभं ॥ ३१ ॥ जलजंपांचजन्यंवै प्राणेनाहमपूरयं ॥ तान्दृष्ट्वापतितांस्तत्रशाल्वःसौभपतिस्ततः ॥ ३२ ॥ मायायुद्धेनमहतायोधयामासमांयुधि ॥ ततोगदाहलाःप्रासाःशूलशक्तिपरश्वधाः ॥ ३३ ॥ असयःशक्तिकुलिशपाशर्ष्टिकनपाःशराः ॥ पट्टिशाश्चभुशुंड्यश्चप्रपतंत्यनिशंमयि ॥ ३४ ॥ तामहंमाययैवाशुप्रतिगृह्यव्यनाशयं ॥ तस्यांहतायांमायायांगिरि शृंगैरयोधयत् ॥ ३५ ॥ ततोऽभवत्तमइवप्रकाशइवचाभवत् ॥ दुर्दिनंसुदिनंचैवशीतमुष्णंचभारत ॥ ३६ ॥ अंगारपांशुवर्षंचशस्त्रवर्षंचभारत ॥ एवंमायांप्र कुर्वाणोयोधयामासमांरिपुः ॥ ३७ ॥

नां ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ प्राणेनबलेन ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ असयःखड्गाः शक्तिःकौमारी कुलिशानिवज्राणि पाशावारुणाः ऋष्टयोदंडाः शक्त्यादीनांकनोदीप्तिर्गतिःशोभावातांपातितेशक्तिकुलिशपाश र्ष्टिकनपाः कार्त्तिकेयेंद्रवरुणयमायुधतुल्याइत्यर्थः कनीत्रिश्रीगतियुतावितिबोपदेवः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ तदस्त्रंमायामयं ॥ ४१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥७॥ ॥ एवंसइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ बाणवरोत्पी
डात्क्षतस्थानात् उल्बणमुत्कटं ॥ ८ ॥ अस्तंभयमाश्वासितवान् ॥ ९ ॥ अथमांपुरुषःकश्चिदित्यादेरध्यायशेषस्यतात्पर्यंभगवानपिक्षुद्रजनमायायामोहितःकिमुतक्षुद्रजनोभगवन्मायायेति शुद्धचैतन्या

॥ २४ ॥ विज्ञायतदहंसर्वंमाययैवव्यनाशयं ॥ यथाकालंतुयुद्धेनव्यधमंसर्वतःशरैः ॥ ३८ ॥ ततोव्योममहाराजशतसूर्यमिवाभवत् ॥ शतचंद्रंचकौंतेयसहस्रायुततार ३
कं ॥ ३९ ॥ ततोनाज्ञायततदादिवारात्रंतथादिशः ॥ ततोहंमोहमापन्नःप्रज्ञास्त्रंसमयोजयं ॥ ४० ॥ ततस्तदस्त्रंकौंतेयधूतंतूलमिवानिलैः ॥ तथातदभवद्युद्धंतुमु
लंलोमहर्षणं ॥ लब्धालोकस्तुराजेंद्रपुनःशत्रुमयोधयं ॥ ४१ ॥ ॥ इतिश्रीम० भा० आरण्यकेपर्वणिअर्जुना० प० सौभवधोपाख्यानेविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥
॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ एवंसपुरुषव्याघ्रःशाल्वराजोमहारिपुः ॥ युध्यमानोमयासंख्येवियदभ्यगमत्पुनः ॥ १ ॥ ततःशतघ्नीश्चमहागदाश्चदीप्तांश्चशूलान्मुस
लानसींश्च ॥ चिक्षेपरोषान्मयिमंदबुद्धिःशाल्वोमहाराजजयाभिकांक्षी ॥ २ ॥ तानाशुगैरापततोऽहमाशुनिवार्यहंतुंखगमान्खएव ॥ द्विधात्रिधाचाच्छिनमा
शुमुक्तैस्ततोंतरिक्षेनिनदोबभूव ॥ ३ ॥ ततःशतसहस्रेणशराणांनतपर्वणां ॥ दारुकंवाजिनश्चैवरथंचसमवाकिरत् ॥ ४ ॥ ततोमामब्रवीद्वीरदारुकोविह्वलन्नि
व ॥ स्थातव्यमितितिष्ठामिशाल्वबाणप्रपीडितः ॥ अवस्थातुंनशक्नोमिअंगंमेव्यवसीदति ॥ ५ ॥ इतितस्यनिशम्याहंसारथेःकरुणंवचः ॥ अवेक्षमाणोयंतारम
पश्यंशरपीडितं ॥ ६ ॥ नतस्योरसिनोमूर्ध्निनकायेनभुजद्वये ॥ अंतरंपांडवश्रेष्ठपश्याम्यनिचितंशरैः ॥ ७ ॥ सतुबाणवरोत्पीडाद्विस्रवत्यसृगुल्बणं ॥ अभिवृष्टेय
थामेघेगिरिर्गैरिकधातुमान् ॥ ८ ॥ अभीषुहस्तंतंदृष्ट्वासीदंतंसारथिंरणे ॥ अस्तंभयंमहाबाहोशाल्वबाणप्रपीडितं ॥ ९ ॥ अथमांपुरुषःकश्चिद्द्वारकानिलयोब्र
वीत् ॥ त्वरितोरथमारोप्यसौहृदादिवभारत ॥ १० ॥ आहुकस्यवचोवीरतस्यैवपरिचारकः ॥ विषण्णःसन्नकंठेनतन्निबोधयुधिष्ठिर ॥ ११ ॥ द्वारकाधिपतिर्वी
रआहत्वामाहुकोवचः ॥ केशवैहिविजानीष्वयत्त्वांपितृसखोब्रवीत् ॥ १२ ॥ उपायायाद्यशाल्वेनद्वारकांवृष्णिनंदन ॥ विषक्तेत्वयिदुर्धर्षहतःशूरसुतोबलात् ॥ २४ ॥
॥ १३ ॥ तदलंसाधुयुद्धेननिवर्तस्वजनार्दन ॥ द्वारकामेवरक्षस्वकार्यमेतन्महत्तव ॥ १४ ॥ इत्यहंतस्यवचनंश्रुत्वापरमदुर्मनाः ॥ निश्चयंनाधिगच्छामिकर्त्तव्य
स्येतरस्यच ॥ १५ ॥ सात्यकिंबलदेवंचप्रद्युम्नंचमहारथं ॥ जगर्हेमनसावीरतच्छ्रुत्वामहदप्रियं ॥ १६ ॥

श्रितमेवाज्ञानमितिवा ॥ १० ॥ ११ ॥ पितृसखआहुकः ॥ १२ ॥ उपायायोपगम्य विषक्तेन्यत्रव्यासक्ते शूरसुतोवसुदेवः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अहंजगर्हे वैचित्र्यात्पारोक्ष्येलिट् निंदितवान् ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७ ॥
ततोहमिति ॥ १ ॥ सुवाससःसुपुंखान् ॥ २ ॥ ३ ॥ विकृताननमूर्धजाइतितेषांस्वरूपकथनंनतुतद्दर्शनं धिष्ठितेप्रागल्भ्येनस्थिते विष्ठितेइतिपाठेपिसएवार्थः ॥ ४ ॥ शब्दएवसाहोलक्ष्यंयत्रतत्तथाशब्दवेधि

अहंहिद्वारकायाश्चपितुश्चकुरुनंदन ॥ तेषुरक्षांसमाधायप्रयातःसौभपातने ॥ १७ ॥ बलदेवोमहाबाहुःकच्चिज्जीवतिशत्रुहा ॥ सात्यकीरौक्मिणेयश्चचारुदेष्णं
श्चवीर्यवान् ॥ १८ ॥ सांबप्रभृतयश्चैवेत्यहमासंसुदुर्मनाः ॥ एतेषुहिनरव्याघ्रजीवत्सुनकथंचन ॥ १९ ॥ शक्यःशूरसुतोहंतुमपिवज्रभृतास्वयं ॥ हतःशूरसुतो
व्यक्तंव्यक्तंचैतेपरासवः ॥ २० ॥ बलदेवमुखाःसर्वइतिमेनिश्चितामतिः ॥ सोहंसर्वविनाशंतंचिंतयानोमुहुर्मुहुः ॥ सुविह्वलोमहाराजपुनःशाल्वमयोधयं
॥ २१ ॥ ततोपश्यंमहाराजप्रपतंतमहंतदा ॥ सौभाच्छूरसुतंवीरततोमांमोहआविशत् ॥ २२ ॥ तस्यरूपंप्रपततःपितुर्ममनराधिप ॥ ययातेःक्षीणपुण्यस्यस्वर्गा
दिवमहीतलं ॥ २३ ॥ विशीर्णमलिनोष्णीषप्रकीर्णांबरमूर्धजः ॥ प्रपतन्दृश्यतेहस्मक्षीणपुण्यइवग्रहः ॥ २४ ॥ ततःशार्ङ्गधनुःश्रेष्ठंकरात्प्रपतितंमम ॥ मोहाप
न्नश्चकौंतेयरथोपस्थउपाविशं ॥ २५ ॥ ततोहाहाकृतंसर्वसैन्यंमेगतचेतनं ॥ मांदृष्ट्वारथनीडस्थंगतासुमिवभारत ॥ २६ ॥ प्रसार्यबाहूपततःप्रसार्यचरणावपि
रूपंपितुर्मेविबभौशकुनेःपततोयथा ॥ २७ ॥ तंपतंतंमहाबाहोशूलपट्टिशपाणयः ॥ अभिघ्नंतोभृशंवीरममचेतोव्यकंपयन् ॥ २८ ॥ ततोमुहूर्तात्प्रतिलभ्यसंज्ञा
महंतदावीरमहाविमर्दे ॥ नतत्रसौभंनरिपुंचशाल्वंपश्यामिवृद्धंपितरंनचापि ॥ २९ ॥ ततोममासीन्मनसिमायेयमितिनिश्चितं ॥ प्रबुद्धोस्मिततोभूयःशतशोवा
किरञ्छरान् ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुना० पर्वणिसौभवधोपाख्यानेएकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ त
तोहंभरतश्रेष्ठप्रगृह्यरुचिरंधनुः ॥ शरैरपातयंसौभाच्छिरांसिविबुधद्विषां ॥ १ ॥ शरांश्चाशीविषाकारानूर्ध्वगांस्तिग्मतेजसः ॥ प्रेषयंशाल्वराजायशार्ङ्गमुक्तान्सु
वाससः ॥ २ ॥ ततोनादृश्यततदासौभंकुरुकुलोद्वह ॥ अंतर्हितंमाययाभूत्ततोहंविस्मितोभवं ॥ ३ ॥ अथदानवसंघास्तेविकृताननमूर्धजाः ॥ उदक्रोशन्महाराज
धिष्ठितेमयिभारत ॥ ४ ॥ ततोस्त्रंशब्दसाहंवैत्वरमाणोमहारणे ॥ अयोजयंतद्वधायततःशब्दउपारमत् ॥ ५ ॥ हतास्तेदानवाःसर्वेयैःसशब्दउदीरितः ॥ शरैरादि
त्यसंकाशैर्ज्वलितैःशब्दसाधनैः ॥ ६ ॥ तस्मिन्नुपरतेशब्देपुनरेवान्यतोऽभवत् ॥ शब्दोऽपरोमहाराजतत्रापिप्राहरंशरैः ॥ ७ ॥

शब्देस्त्रमुपारमन्व्यपतदित्यर्थः शब्दसाहंशब्दबाधानिवारकंवा ॥ ५ ॥ शब्दसाधनैःशब्दएवसाधनंलक्ष्यसंबंधेकारणंयेषांतैः पुरस्यादृश्यत्वात् ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ प्राग्ज्योतिषंपूर्वसमुद्रतीरस्थंनगरविशेषं यतःकामगममतःप्राग्ज्योतिषंगत्वाव्यदृश्यत ॥ ९ ॥ १० ॥११ ॥ अप्रख्यातिमदर्शनं इयांप्राप्तवान् ॥१२॥१३॥१४॥१५॥ एवमिति हेवीरहेऽच्युतएवंमां सौभराजोविजितवान्एतदप्यहंपश्चादश्रौषंपूर्वंमोहमापन्नःसन्संज्ञालाभानंतरंश्रुतवान्सारथिमुखेनेतिशेषः॥१६॥इंद्रदयितमिंद्रदैवत्यं वज्रंवज्रास्त्रं यद्वाइंद्रोप्यस्यैवविभूतिरतस्तच्छस्त्रमप्येतदीयमेवेतिध्येयं

॥२५॥ एवंदशदिशःसर्वास्तिर्यगूर्ध्वंचभारत॥नादयामासुरसुरास्तेचापिनिहतामया॥८॥ ततःप्राग्ज्योतिषंगत्वापुनरेवव्यदृश्यत॥ सौभंकामगमंवीरमोहयन्ममच ३
क्षुषी॥ ९॥ ततोलोकांतकरणोदानवोदारुणाकृतिः॥ शिलावर्षेणमहतासहसामांसमावृणोत्॥ १० ॥ सोहंपर्वतवर्षेणवध्यमानःपुनःपुनः॥ वल्मीकइवराजें
द्रपर्वतोपचितोभवं॥११॥ ततोहंपर्वतचितःसहयःसहसारथिः॥ अप्रख्यातिमियांराजन्सर्वतःपर्वतैश्चितः॥१२॥ ततोवृष्णिप्रवीरायेममासन्सैनिकास्तदा॥ ते
भयार्त्तादिशःसर्वेसहसाविप्रदुद्रुवुः॥ १३॥ ततोहाहाकृतमभूत्सर्वंकिलविशांपते॥ द्यौश्चभूमिश्चखंचैवादृश्यमानेतथामयि॥ १४॥ ततोविषण्णमनसोमम
राजन्सुहृज्जनाः॥ रुरुदुश्चुकुशुश्चैवदुःखशोकसमन्विताः॥ १५॥ द्विषतांचप्रहर्षोभूदार्तिश्चाद्विषतामपि॥ एवंविजितवान्वीरपश्चादश्रौषमच्युत॥ १६॥ ततो
हमिंद्रदयितंसर्वपाषाणभेदनं॥ वज्रमुद्यम्यतान्सर्वान्पर्वतान्समशातयं॥ १७॥ ततःपर्वतभारार्त्तामंदप्राणविचेष्टिताः॥ हयाममममहाराजवेपमानाइवाभव
न्॥१८॥ मेघजालइवाकाशेविदार्याभ्युदितंरविं॥ दृष्ट्वामांबांधवाःसर्वेहर्षमाहारयन्पुनः॥१९॥ ततःपर्वतभारार्त्तान्मंदप्राणविचेष्टितान्॥हयान्संदृश्यमांसूतः
प्राहतात्कालिकंवचः॥ २० ॥साधुसंपश्यवार्ष्णेयशाल्वंसौभपतिंस्थितं॥ अलंकृष्णावमन्यैनंसाधुयत्नंसमाचर॥ २१॥ मार्दवंसखितांचैवशाल्वादद्यव्यपा
हर॥ जहिशाल्वंमहाबाहोमैनंजीवयकेशव॥ २२॥ सर्वैःपराक्रमैर्वीरवध्यःशत्रुरमित्रहन्॥ नशत्रुरवमंतव्योदुर्बलोपिबलीयसा॥ २३॥ योपिस्यात्पीठगःक
श्चित्किंपुनःसमरेस्थितः॥ सत्वंपुरुषशार्दूलसर्वयत्नैरिमंप्रभो॥ २४॥ जहिवृष्णिकुलश्रेष्ठमात्वांकालोत्यगात्पुनः॥ नैषमार्दवसाध्योवैमतोनापिसखातव
॥ २५॥ येनत्वंयोधितोवीरद्वारकाचावमर्दिता॥ एवमादितुकौंतेयश्रुत्वाहंसारथेर्वचः॥ २६॥ तत्त्वमेतदितिज्ञात्वायुद्धेमतिमधारयं॥ वधायशाल्वराजस्य ॥२५॥
सौभस्यचनिपातने॥ २७॥ दारुकंचाब्रुवंवीरमुहूर्तंस्थीयतामिति॥ ततोप्रतिहतंदिव्यमभेद्यमतिवीर्यवान्॥ २८॥ आग्नेयमस्त्रंदयितंसर्वसाहंमहाप्रभं॥ यो
जयंतत्रधनुषादानवांतकरंरणे॥ २९॥

समशातयंनाशितवान्॥ १७॥ १८॥ आहारयन्प्राप्तवंतः॥ १९॥ तात्कालिकंतत्कालयोग्यं॥ २०॥ २१॥२२॥२३॥ पीठगःस्वासनस्थः अयुध्यमानोपीत्यर्थः॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥

प्रतिलोमानांविपरीताचाराणांम्लेच्छानां॥ ३०॥ क्षुरांतंतीक्ष्णपरिधि॥ ३१॥ तस्मैसौभायप्राहिणवंप्रहितवान्॥ ३२॥ ३३॥ क्रकचःदंतुरखड्गः॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ॥ ४०॥ ४१॥ यद्यागच्छेयंतर्हिनहिजीवेत्॥ ४२॥ किंकरिष्यामिअद्याहमकिंचित्करइत्यर्थः उदकंधारयितुमितिशेषः॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ धृष्टकेतुःशिशुपाल

यक्षाणांराक्षसानांचदानवानांचसंयुगे॥ राज्ञांचप्रतिलोमानांभस्मांतकरणंमहत्॥ ३०॥ क्षुरांतममलंचक्रंकालांतकयमोपमं॥ अनुमंत्र्याहमतुलंद्विषतां
विनिबर्हणं॥ ३१॥ जहिसौभंस्ववीर्येणयेचात्ररिपवोमम॥ इत्युक्त्वाभुजवीर्येणतस्मैप्राहिणवंरुषा॥ ३२॥ रूपंसुदर्शनस्यासीदाकाशेपततस्तदा॥ द्वितीय
स्येवसूर्यस्ययुगांतेप्रतपिष्यतः॥ ३३॥ तत्समासाद्यनगरंसौभंव्यपगतत्विषं॥ मध्येनपाटयामासक्रकचोदार्विवोच्छ्रितं॥ ३४॥ द्विधाकृतंततःसौभंसुदर्शन
बलाद्धतं॥ महेश्वरशरोद्धूतंपपातत्रिपुरंयथा॥ ३५॥ तस्मिन्निपतितेसौभेचक्रमागात्करंमम॥ पुनश्चादायवेगेनशाल्वायेत्यहमब्रुवं॥ ३६॥ ततःशाल्वंगदां
गुर्वीमाविध्यंतंमहाहवे॥ द्विधाचकारसहसाप्रजज्वालचतेजसा॥ ३७॥ तस्मिन्विनिहतेवीरेदानवास्त्रस्तचेतसः॥ हाहाभूतादिशोजग्मुरर्दितामससायकैः
॥ ३८॥ ततोहंसमवस्थाप्यरथंसौभसमीपतः॥ शंखंप्रध्माप्यहर्षेणसुहृदःपर्यहर्षयं॥ ३९॥ तन्मेरुशिखराकारंविध्वस्ताट्टालगोपुरं॥ दह्यमानमभिप्रेक्ष्यस्त्रि
यस्ताःसंप्रदुद्रुवुः॥ ४०॥ एवंनिहत्यसमरेसौभंशाल्वंनिपात्यच॥ आनर्त्तान्पुनरागम्यसुहृदांप्रीतिमावहं॥ ४१॥ तदेतत्कारणंराजन्यदहंनागसाह्वयं॥ नाग
मंपरवीरघ्नहिजीवेत्सुयोधनः॥ ४२॥ मय्यागतेथवावीरद्यूतंनभवितातथा॥ अद्याहंकिंकरिष्यामिभिन्नसेतुरिवोदकं॥ ४३॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ए
वमुक्त्वामहाबाहुःकौरवंपुरुषोत्तमः॥ आमंत्र्यप्रययौश्रीमान्पांडवान्मधुसूदनः॥ ४४॥ अभिवाद्यमहाबाहुर्धर्मराजंयुधिष्ठिरं॥ राज्ञामूर्धन्युपाघ्रातोभी
मेनचमहाभुजः॥ ४५॥ परिष्वक्तश्चार्जुनेनयमाभ्यांचाभिवादितः॥ संमानितश्चधौम्येनद्रौपद्याचार्चितोश्रुभिः॥ ४६॥ सुभद्रामभिमन्युंचरथमारोप्यकां
चनं॥ आरुरोहरथंकृष्णःपांडवैरभिपूजितः॥ ४७॥ शैब्यसुग्रीवयुक्तेनरथेनादित्यवर्चसा॥ द्वारकांप्रययौकृष्णःसमाश्वास्ययुधिष्ठिरं॥ ४८॥ ततःप्रयातेदा
शार्हेधृष्टद्युम्नोपिपार्षतः॥ द्रौपदेयानुपादायप्रययौस्वपुरंतदा॥ ४९॥ धृष्टकेतुःस्वसारंचसमादायाथचेदिराट्॥ जगामपांडवान्दृष्ट्वारम्यांशुक्तिमतींपुरीं
॥ ५०॥ केकयाश्चाप्यनुज्ञाताःकौंतेयेनामितौजसा॥ आमंत्र्यपांडवान्सर्वान्प्रययुस्तेपिभारत॥ ५१॥

सुतः स्वसारंकरेणुमतींनकुलभार्यां॥ ५०॥ केकयाःसहदेवश्यालाः॥ ५१॥

॥ ५२ ॥ समवायःमेलकः ॥५३॥ शशासआज्ञापयामास एवमुक्त्वामहाबाहुरित्याद्यध्यायशेषस्याग्रिमाध्यायसहितस्यतात्पर्यंपांडवेष्विवसाधुषुसर्वेनिसर्गात्रज्यंतेधार्त्तराष्ट्रेष्विवासाधुषुद्वेषवंतोभवंतीति ॥५४॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसौभवधोपाख्यानेद्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥ ॥ø॥ ॥ तस्मिन्निति ॥ १ ॥ भूतपतिःशिवः निष्कःअष्टोत्तरशतंसुवर्णानिवक्षोऽलंकारोवा शिक्षेतिव्याकरणाद्यंगानामुपलक्षणं अक्षराणिवेदः नित्यत्वात्क्षरणशून्यः वाचाविरूपनित्ययेतिश्रुतेः मंत्रःप्रणवः तान्पाठतोऽर्थतश्चजानन्तःशिक्षाक्षरमंत्रविदः ॥ २ ॥ प्रेष्याःकर्मकराः पुरःप्रागेव जघन्यंपाश्चा

ब्राह्मणाश्चविशश्चैवतथाविषयवासिनः॥ विसृज्यमानाःसुभृशंनत्यजंतिस्मपांडवान् ॥ ५२॥ समवायःसराजेंद्रसुमहाद्भुतदर्शनः ॥ आसीन्महात्मनांतेषां काम्यकेभरतर्षभ ॥ ५३ ॥ युधिष्ठिरस्तुविप्रांस्ताननुमान्यमहामनाः॥ शशासपुरुषान्कालेरथान्योजयतेतिवै ॥ ५४॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणि अर्जुनाभिगमनपर्वणिसौभवधोपाख्यानेद्वाविंशोऽध्यायः॥ २२॥ ॥ø॥ ॥ø॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तस्मिन्दशार्हाधिपतौप्रयातेयुधिष्ठिरोभीमसेनार्जुनौच॥ यमौचकृष्णाचपुरोहितश्चरथान्महार्हान्परमाश्वयुक्तान् ॥ १॥ आस्थायवीराःसहितावनायप्रतस्थिरेभूतपतिप्रकाशाः॥ हिरण्यनिष्कान्वसनानिगाश्चप्रादायशिक्षाक्षरमंत्रविद्भ्यः॥ २॥ प्रेष्याःपुरोविंशतिरात्तशस्त्राधनूंषिशस्त्राणिशरांश्चदीप्तान् ॥ मौर्वीश्चयंत्राणिचसायकांश्चसर्वेसमादायजघन्यमीयुः॥ ३॥ ततस्तुवासांसिचराजपुत्र्याधात्र्यश्चदास्यश्चविभूषणंच॥ तदिंद्रसेनस्त्वरितःप्रगृह्यजघन्यमेवोपययौरथेन ॥ ४॥ ततःकुरुश्रेष्ठमुपेत्यपौराःप्रदक्षिणंचक्रुरदीनसत्वाः॥ तंब्राह्मणाश्चाभ्यवदन्प्रसन्नामुख्याश्चसर्वेकुरुजांगलानां॥ ५॥ सचापितानभ्यवदत्प्रसन्नःसहैवतैर्भ्रातृभिर्धर्मराजः॥ तस्थौचतत्राधिपतिर्महात्माद्दष्ट्वाजनौघंकुरुजांगलानां ॥ ६ ॥ पितेवपुत्रेषुसुतेषुभावंचक्रेकुरूणामृषभोमहात्मा ॥ तेचापितस्मिन्भरतप्रबर्हेतदाबभूवुःपितरीवपुत्राः ॥ ७॥ततस्तमासाद्यमहाजनौघाःकुरुप्रवीरंपरिवार्यतस्थुः॥ हानाथहाधर्मइतिब्रुवाणाह्रीताश्चसर्वेऽश्रुमुखाश्चराजन् ॥ ८ ॥ वरःकुरूणामधिपःप्रजानांपितेवपुत्रानपहायचास्मान्॥ पौरानिमाञ्जानपदांश्चसर्वान्हित्वाप्रयातःक्वनुधर्मराजः॥ ९ ॥ धिग्धार्त्तराष्ट्रंसुनृशंसबुद्धिंधिक्सौबलंपापमतिंचकर्णं ॥ अनर्थमिच्छंतिनरेंद्रपापायेधर्मनित्यस्यसतस्त्ववैवं ॥ १० ॥

त्यंद्वारकादेशं ॥ ३ ॥ राजपुत्र्यासुभद्रयासह ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ प्रबर्हेश्रेष्ठे ॥ ७ ॥ ह्रीताःकुराज्येतिष्ठामइतिहेतोःशंकयालज्जिताः भीताइतिपाठांतरं ॥ ८ ॥ ९ ॥ अनर्थंद्यूतजं एवमेवंप्रकारं ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ बीभत्सुरर्जुनः आदास्यतेआच्छिद्यग्रहीष्यतियशांसि यशस्कराणिदिव्यसभादीनि ॥१३ ॥ भवद्भिःपौरैः वाच्याःप्रार्थ्याः ॥ १४ ॥१५ ॥ १६॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ø॥ ॥ ततइति सत्यसंगरःसत्यप्रतिज्ञः ॥ १ ॥ समाःवर्षाणि संधिरार्षः ॥ २ ॥ शरदोवत्सरान् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अनुभावान्कर्त्तव्याकर्त्त

स्वयंनिवेश्याप्रतिमंमहात्मापुरंमहादेवपुरप्रकाशं ॥ शतक्रतुप्रस्थममेयकर्माहित्वाप्रयातःक्वनुधर्मराजः ॥ ११ ॥ चकारयामप्रतिमांमहात्मासभांमयोदेवसभाप्रकाशां ॥ तांदेवगुप्तामिवदेवमायांहित्वाप्रयातःक्वनुधर्मराजः॥ १२॥ तान्धर्मकामार्थविदुत्तमौजाबीभत्सुरुच्चैःसहितानुवाच ॥ आदास्यतेवासमिमंनिरुष्यवनेषुराजाद्विषतांयशांसि ॥ १३ ॥ द्विजातिमुख्याःसहिताःपृथक्चभवद्भिरासाद्यतपस्विनश्च ॥ प्रसाद्यधर्मार्थविदश्चवाच्यायथार्थसिद्धिःपरमाभवेन्नः ॥ १४॥ इत्येवमुक्तेवचनेर्जुनेनतेब्राह्मणाःसर्ववर्णाश्चराजन्॥ मुदाऽभ्यनंदन्सहिताश्चचक्रुःप्रदक्षिणंधर्मभृतांवरिष्ठं ॥ १५॥ आमंत्र्यपार्थंचवृकोदरंचधनंजयंयाज्ञसेनींयमौच ॥ प्रतस्थिरेराष्ट्रमपेतहर्षायुधिष्ठिरेणानुमतायथास्वं ॥ १६॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुनाभिगमनपर्वणिद्वैतवनप्रवेशेत्रयोविंशोऽध्यायः॥ २३॥ ॥ø॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ ततस्तेषुप्रयातेषुकौंतेयःसत्यसंगरः॥ अभ्यभाषतधर्मात्माभ्रातॄन्सर्वान्युधिष्ठिरः ॥ १ ॥ द्वादशेमाःसमास्माभिर्वस्तव्यंनिर्जनेवने ॥ समीक्षध्वंमहारण्येदेशंबहुमृगद्विजं ॥ २॥ बहुपुष्पफलंरम्यंशिवंपुण्यजनावृतं ॥ यत्रेमाःशरदःसर्वाःसुखंप्रतिवसेमहि॥ ३॥ एवमुक्तेप्रत्युवाचधर्मराजंधनंजयः ॥ गुरुवन्मानवगुरुंमानयित्वामनस्विनं॥ ४॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ भवानेवमहर्षीणांवृद्धानांपर्युपासिता ॥ अज्ञातंमानुषेलोकेभवतोनास्तिकिंचन ॥ ५॥ त्वयाह्युपासितानित्यंब्राह्मणाभरतर्षभ॥ द्वैपायनप्रभृतयोनारदश्चमहातपाः॥ ६॥ यःसर्वलोकद्वाराणिनित्यंसंचरतेवशी ॥ देवलोकाद्ब्रह्मलोकंगंधर्वाप्सरसामपि ॥ ७॥ अनुभावांश्चजानासिब्राह्मणानांनसंशयः॥ प्रभावांश्चैववेत्थत्वंसर्वेषामेवपार्थिव ॥ ८॥ त्वमेवराजञ्जानासिश्रेयःकारणमेवच॥ यत्रेच्छसिमहाराजनिवासंतत्रकुर्महे ॥ ९ ॥ इदंद्वैतवनंनामसरःपुण्यजलोचितं ॥ बहुपुष्पफलंरम्यंनानाद्विजनिषेवितं॥ १०॥ यत्रेमाद्वादशसमाविहरेमेतिरोचये॥ यदितेनुमतंराजन्किमन्यन्मन्यतेभवान्॥ ११ ॥

व्यविषयान्निश्चयान् प्रभावोनिग्रहानुग्रहशक्तिः अनुभावोनिश्चयेस्याद्यभावःशक्तितेजसोरितिविश्वः ॥ ८ ॥ श्रेयोमोक्षः कारणंतत्साधनं ॥९ ॥ द्वैतंद्वौशोकमोहौइतौगतौयस्मात्तद्वीतंद्वीतमेवद्वैतं स्वार्थेतद्धितः वनंजलंयस्मिनद्वैतवनं पुण्येनपावनेनजलेनउचितंसमवेतं एतेनद्वैतवनशब्दार्थःसूचितः उचसमवायेदिवादिः ॥ १० ॥ विहरेमप्रीत्यानयेम ॥ ११ ॥

॥१२॥१३॥१४॥१५॥ यात्वागत्वा ॥१६॥ तपात्ययेवर्षासु महावलंमहावनं दंत्यादिरयंशब्दः देवांवैवलेगाःपर्यपश्यन्निति वनेवलशब्दप्रयोगदर्शनात् ॥१७॥१८ ॥ करेणुःहस्तिनी ॥ १९ ॥ भोगवतींसरस्वतींनदीं ॥ २० ॥ २१ ॥ चारणाःदेवगायनाः सिद्धाःमहर्षयः ॥२२॥२३॥ महाद्रुमःकदंबः ॥२४॥२५॥ लतावतानावनतःवल्लीतंतुभिराच्छततयानम्रः ॥२६॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभाव

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ममाप्येतन्मतंपार्थत्वयायत्समुदाहृतं॥ गच्छामःपुण्यविख्यातंमहद्द्वैतवनंसरः॥१२॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततस्तेप्रययुःसर्वेपांडवाधर्मचारिणः॥ ब्राह्मणैर्बहुभिःसार्धंपुण्यंद्वैतवनंसरः॥ १३ ॥ ब्राह्मणाःसाग्निहोत्राश्चतथैवचनिरग्नयः॥स्वाध्यायिनोभिक्षवश्चतथैववनवासिनः ॥१४॥ बहवोब्राह्मणास्तत्रपरिवव्रुर्युधिष्ठिरं॥ तपःसिद्धामहात्मनःशतशःसंशितव्रताः॥१५॥ तेयात्वापांडवास्तत्रब्राह्मणैर्बहुभिःसह॥पुण्यंद्वैतवनंरम्यंविविशुर्भरतर्षभाः ॥ १६ ॥ तत्सालतालाम्रमधूकनीपकदंबसर्जार्जुनकर्णिकारैः॥ तपात्ययेपुष्पधरैरुपेतंमहावलंराष्ट्रपतिर्ददर्श॥ १७॥ महाद्रुमाणांशिखरेषुतस्थुर्मनोरमांवाचमुदीरयंतः॥ मयूरदात्यूहचकोरसंघास्तस्मिन्वनेबर्हिणकोकिलाश्च॥१८॥ करेणुयूथैःसहयूथपानांमदोत्कटानामचलप्रभाणां ॥ महांतियूथानिमहाद्विपानांतस्मिन्वनेराष्ट्रपतिर्ददर्श॥ १९ ॥ मनोरमांभोगवतीमुपेत्यपूतात्मनांचीरजटाधराणां॥ तस्मिन्वनेधर्मभृतांनिवासेददर्शसिद्धर्षिगणाननेकान् ॥ २० ॥ ततःसयानादवरुह्यराजासभ्रातृकःसजनःकाननंतत्॥ विवेशधर्मात्मवतांवरिष्ठस्त्रिविष्टपंशक्रइवामितौजाः॥ २१ ॥ तंसत्यसंधंसहिताभिपेतुर्दिदृक्षवश्चारणसिद्धसंघाः॥ वनौकसश्चापिनरेंद्रसिंहंमनस्विनंतंपरिवार्यतस्थुः॥२२॥ सतत्रसिद्धानभिवाद्यसर्वान्प्रत्यर्चितोराजवद्देववच्च॥ विवेशसर्वैःसहितोद्विजाग्र्यैःकृतांजलिर्धर्मभृतांवरिष्ठः॥२३॥ सपुण्यशीलःपितृवन्महात्मातपस्विभिर्धर्मपरैरुपेत्य॥ प्रत्यर्चितःपुष्पधरस्यमूलेमहाद्रुमस्योपविवेशराजा॥ २४ ॥ भीमश्चकृष्णाचधनंजयश्चयमौचतेचानुचरानरेंद्रं॥ विमुच्यवाहानवशाश्चसर्वेतत्रोपतस्थुर्भरतप्रबर्हाः॥२५॥लतावतानावनतःसपांडवैर्महाद्रुमःपंचभिरेवधन्विभिः॥ बभौनिवासोपगतैर्महात्मभिर्महागिरिर्वारणयूथपैरिव॥२६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुनाभिगमनपर्वणिद्वैतवनप्रवेशेचतुर्विंशोऽध्यायः॥२४॥ ॥२७॥
॥वैशंपायनउवाच॥ ॥तत्काननंप्राप्यनरेंद्रपुत्राःसुखोचितावासमुपेत्यकृच्छ्रं॥ विजह्रुरिंद्रप्रतिमाःशिवेषुसरस्वतीशालवनेषुतेषु॥ १ ॥

दीपेचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तत्काननमित्याद्यध्यायद्वयेनवृद्धतमाभ्यांमार्कंडेयदाल्भ्याभ्यांधर्मस्यात्यागोब्राह्मणभक्तिश्चकर्त्तव्येत्युच्यते तत्कारणमितिपाठेतद्वनंकारणंचिक्रीडिषाहेतुः कृच्छ्रंवनवाससंकटं ॥ १ ॥

॥ २ ॥ इष्टीर्दर्शपौर्णमासाद्याः पित्र्याणिपिंडपितृयज्ञदर्शश्राद्धादीनि ॥ ३ ॥ राष्ट्रादपेत्यनिर्गत्यवनेवसतां तीव्रंदुःसहंसमृद्धंपुष्कलंचतेजोयस्य ॥ ४ ॥ ५ ॥ अस्मयतविस्मितवान् ॥ ६ ॥ क्रियाप्रागल्भ्यसंकोचेन ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ सहस्रनेत्रःप्रतिमारूपांतरंयस्य देवानामस्मिवासवइत्युक्तत्वात् अतएवयमस्यनियंतुरपिनेतानिर्वाहकः नमुचेश्चहंताइतिसर्वामिद्रकर्मतस्यैवकर्मेत्यर्थः ॥ १० ॥ तदेवाह

यतींश्चराजासमुनींश्चसर्वांस्तस्मिन्वनेमूलफलैरुदग्रैः॥ द्विजातिमुख्यानृषभःकुरूणांसंतर्पयामासमहानुभावः॥ २॥ इष्टीश्चपित्र्याणितथाक्रियाश्चमहावनेवसतांपांडवानां॥ पुरोहितस्तत्रसमृद्धतेजाश्चकारधौम्यःपितृवत्कुरूपाणां ॥ ३॥ अपेत्यराष्ट्राद्वसतांतुतेषामृषिःपुराणोतिथिराजगाम॥ तमाश्रमंतीव्रसमृद्धतेजामार्कंडेयःश्रीमतांपांडवानां॥ ४॥ तमागतंज्वलितहुताशनप्रभंमहामनाःकुरुवृषभोयुधिष्ठिरः॥ अपूजयत्सुरऋषिमानवार्चितंमहामुनिंह्यनुपमसत्ववीर्यवान्॥५॥ ससर्वविद्द्रौपदींवीक्ष्यकृष्णांयुधिष्ठिरंभीमसेनार्जुनौच॥ संस्मृत्यरामंमनसामहात्मातपस्विमध्येऽस्मयतामितौजाः ॥ ६॥ तंधर्मराजोविमनाइवाब्रवीत्सर्वेह्रियासंतितपस्विनोऽमी॥ भवानिदंकिंस्मयतीवहृष्टस्तपस्विनांपश्यतांमामुदीक्ष्य॥७॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥नतातहृष्यामिनचस्मयामिप्रहर्षजोमांभजतेनदर्पः॥ तवापदंत्वद्यसमीक्ष्यरामंसत्यव्रतंदाशरथिंस्मरामि॥ ८॥ सचापिराजासहलक्ष्मणेनवनेनिवासंपितुरेवशासनात् ॥ धन्वीचरन्पार्थमयैवदृष्टोगिरेःपुराऋष्यमूकस्यसानौ॥ ९॥ सहस्रनेत्रप्रतिमोमहात्मायमस्यनेतानमुचेश्चहंता॥ पितुर्निदेशादनघःस्वधर्मंवासंवनेदाशरथिश्चकार॥ १०॥ सचापिशक्रस्यसमप्रभावोमहानुभावःसमरेष्वजेयः॥ विहायभोगानचरद्वनेषुनेशेबलस्येतिचरेदधर्मं॥ ११॥ भूपाश्चनाभागभगीरथादयोमहीमिमांसागरांतांविजित्य॥ सत्येनतेप्यजयंस्तातलोकान्नेशेबलस्येतिचरेदधर्मं॥ १२॥ अलर्कमाहुर्नरवर्यसंतंसत्यव्रतंकाशिकरूषराजं॥ विहायराज्यानिवसूनिचैवनेशेबलस्येतिचरेदधर्मं॥ १३॥ धात्राविधिर्योविहितःपुराणैस्तंपूजयंतोनरवर्यसंतः॥ सप्तर्षयःपार्थदिविप्रभांतिनेशेबलस्येतिचरेदधर्मं॥ १४॥ महाबलान्पर्वतकूटमात्रान्विषाणिनःपश्यगजान्नरेंद्र॥ स्थितान्निदेशेनरवर्यधातुर्नेशेबलस्येतिचरेदधर्मं॥ १५॥

सचेति शक्रस्यसमप्रभावःकृत्स्नप्रभावः समशब्दःसर्वपर्यायःसर्वनामा प्रभावःशक्तिः अनुभावोभावसूचनंविद्याबलमित्यर्थः शक्रस्यप्रभावादिकमयमेवातोसौसमरेष्वजेयः तस्मादितिसर्वत्राध्याहारः बलस्यबहुसामर्थ्यस्यईशेप्रभवामीतिहेतोरधर्मंनचरेत् शक्तौसत्यांधर्ममेवाचरेन्नत्वधर्ममित्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ धात्राईशेनपुराणैर्वेदवाक्यैर्विहितोविधिरग्निहोत्रादिः ॥ १४॥ पशवोपिबलवानस्मीतिदर्पेणाधर्मंनचरंतीत्याह महाबलानिति विषाणंदंतशृंगयोरितिकोशः ॥ १५ ॥

एवंसर्पादिष्वपिज्ञेयमित्याह सर्वाणीति स्वयोनितोजन्मानुरूपं ॥ १६ ॥ विभाप्रभासैववसुवित्तंयस्य ॥ १७ ॥ आदास्यसेग्रहीष्यसि ॥ १८ ॥ १९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपे पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वसत्स्विति अनुकीर्णंव्याप्तं ॥ १ ॥ २ ॥ गद्यानांब्राह्मणवाक्यानांपादाक्षरादिनियमहीनानां ॥ ३ ॥ ४ ॥ संध्यामुपास्येतिशेषः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

सर्वाणिभूतानिनरेंद्रपश्यतथायथावद्विहितंविधात्रा॥स्वयोनितःकर्मसदाचरंतिनेशेबलस्येतिचरेदधर्मं॥ १६॥ सत्येनधर्मेणयथार्हवृत्त्याह्रियातथासर्वभूता
न्यतीत्य॥यशश्चतेजश्चतवापिदीप्तंविभावसोर्भास्करस्येवपार्थ ॥ १७॥ यथाप्रतिज्ञंचमहानुभावकृच्छ्रंवनेवासमिमंनिरुष्य॥ ततःश्रियंतेजसातेनदीप्तामा
दास्यसेपार्थिवकौरवेभ्यः॥ १८॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥तमेवमुक्त्वावचनंमहर्षिस्तपस्विमध्येसहितंसुहृद्भिः॥ आमंत्र्यधौम्यंसहितांश्चपार्थांस्ततःप्रतस्थे
दिशमुत्तरांसः॥ १९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जु० द्वैतवनप्रवेशेपंचविंशोऽध्यायः॥ २५॥ ॥छ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥वसत्सुवैद्वैत
वनेपांडवेषुमहात्मसु॥ अनुकीर्णंमहारण्यंब्राह्मणैःसमपद्यत॥ १ ॥ईर्यमाणेनसततंब्रह्मघोषेणसर्वशः॥ ब्रह्मलोकसमंपुण्यमासीद्द्वैतवनंसरः॥ २॥ यजुषामृ
चांसाम्नांचगद्यानांचैवसर्वशः॥ आसीदुच्चार्यमाणानांनिःस्वनोहृदयंगमः॥ ३॥ ज्याघोषश्चैवपार्थानांब्रह्मघोषश्चधीमतां॥ संसृष्टंब्रह्मणाक्षत्रंभूयएवव्यरो
चत॥ ४॥ अथाब्रवीद्बकोदाल्भ्योधर्मराजंयुधिष्ठिरं॥ संध्यांकौंतेयमासीनमृषिभिःपरिवारितं॥ ५॥ पश्यद्वैतवनेपार्थब्राह्मणानांतपस्विनां॥ होमवेलांकुरुश्रे
ष्ठसंप्रज्वलितपावकां॥ ६॥ चरंतिधर्मंपुण्येऽस्मिंस्त्वयागुप्ताधृतव्रताः॥ भृगवोंगिरसश्चैववासिष्ठाःकाश्यपैःसह॥ ७॥ आगस्त्याश्चमहाभागाआत्रेयाश्चोत्त
मव्रताः॥ सर्वस्यजगतःश्रेष्ठाब्राह्मणाःसंगतास्त्वया॥ ८॥ इदंतुवचनंपार्थशृणुष्वगदतोमम॥ भ्रातृभिःसहकौंतेययत्त्वांवक्ष्यामिकौरव॥ ९॥ ब्रह्मक्षत्रेणसं
सृष्टंक्षत्रंचब्रह्मणासह॥ उदीर्णौदहतःशत्रून्वनानीवाग्निमारुतौ॥ १०॥ नाब्राह्मणस्तातचिरंबुभूषेदिच्छन्निमंलोकममुंचजेतुं॥ विनीतधर्मार्थमपेतमोहंल
ब्ध्वाद्विजंनुदतिनृपःसपत्नान्॥ ११॥ चरन्नैःश्रेयसंधर्मंप्रजापालनकारितं॥ नाध्यगच्छद्बलिर्लोकेतीर्थमन्यत्रवैद्विजात्॥ १२॥ अनूनमासीदसुरस्यकामैर्वै
रोचनेःश्रीरपिचाक्षयासीत्॥ लब्ध्वामहींब्राह्मणसंप्रयोगात्तेष्वाचरन्दुष्टमथोव्यनश्यत्॥ १३॥ नाब्राह्मणंभूमिरियंसभूतिर्वर्णंद्वितीयंभजतेचिराय॥ समुद्र
नेमिर्नमतेतुतस्मैयंब्राह्मणःशास्तिनयैर्विनीतं॥ १४॥

॥ १० ॥ अब्राह्मणोब्राह्मणहीनोनृपः बुभूषेदैश्वर्यमिच्छेत् तस्येच्छतोपिजयोदुर्लभइत्यर्थः विनीतौसम्यक्शिक्षितौधर्मार्थौयेन ॥ ११ ॥ तीर्थमुपायं ॥ १२ ॥ वैरोचनेर्बलेः ॥ १३ ॥ १४ ॥

अंकुशग्रहमंकुशेननिगृह्णातितं परिगृह्यवर्जयित्वा परिवर्जने ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ बुद्धिपर्येषणंबुद्धेःसाकल्येनसंग्रहणं ॥ १८ ॥ यथार्हतीर्थेयथायोग्यपात्रे प्रतिपादनायदानाय ॥ १९ ॥ वृत्तिर्वर्त

कुंजरस्येवसंग्रामेपरिगृह्यांकुशग्रहं॥ ब्राह्मणैर्विप्रहीनस्यक्षत्रस्यक्षीयतेबलं॥ १५॥ ब्राह्मण्यनुपमादृष्टिःक्षात्रमप्रतिमंबलं॥ तौयदाचरतःसार्धंतदालोकःप्र
सीदति॥ १६॥ यथाहिसुमहानग्निःकक्षंदहतिसानिलः॥ तथादहतिराजन्योब्राह्मणेनसमंरिपुं॥ १७॥ ब्राह्मणेष्वेवमेधावीबुद्धिपर्येषणंचरेत्॥ अलब्धस्यचलाभा
यलब्धस्यपरिवृद्धये॥ १८॥ अलब्धलाभायचलब्धवृद्धयेयथार्हतीर्थप्रतिपादनाय॥ यशस्विनंवेदविदंविपश्चितंबहुश्रुतंब्राह्मणमेववासय॥ १९॥ ब्राह्मणे
षूत्तमावृत्तिस्तवनित्यंयुधिष्ठिर॥ तेनतेसर्वलोकेषुदीप्यतेप्रथितंयशः॥ २०॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततस्तेब्राह्मणाःसर्वेबकंदाल्भ्यमपूजयन्॥ युधिष्ठिरे
स्तूयमानेभूयःसुमनसोऽभवन्॥ २१॥ द्वैपायनोनारदश्चजामदग्न्यःपृथुश्रवाः॥ इंद्रद्युम्नोभालुकिश्चकृतचेताःसहस्रपात्॥ २२॥ कर्णश्रवाश्चमुंजश्चलवणाश्व
श्वकाश्यपः॥ हारीतःस्थूणकर्णश्चअग्निवेश्योथशौनकः॥ २३॥ कृतवाक्सुवाक्चैवबृहदश्वोविभावसुः॥ ऊर्ध्वरेतावृषामित्रःसुहोत्रोहोत्रवाहनः॥ २४॥ एते
चान्येचबहवोब्राह्मणाःसंशितव्रताः॥ अजातशत्रुमानर्चुःपुरंदरमिवर्षयः॥ २५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुनाभिगमनपर्वणिद्वैतवनप्रवे
शेषड्विंशोऽध्यायः॥ २६॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततोवनगताःपार्थाःसायाह्नेसहकृष्णया॥ उपविष्टाःकथाश्चक्रुर्दुःखशोकपरायणाः
॥ १॥ प्रियाचदर्शनीयाचपंडिताचपतिव्रता॥ अथकृष्णाधर्मराजमिदंवचनमब्रवीत्॥ २॥ ॥द्रौपद्युवाच॥ ॥ननूनंतस्यपापस्यदुःखमस्मासुकिंचन॥ वि
द्यतेधार्तराष्ट्रस्यनृशंसस्यदुरात्मनः॥ ३॥ यस्त्वांराजन्मयासार्धमजिनैःप्रतिवासितं॥ वनंप्रस्थाप्यदुष्टात्मानान्वतप्यतदुर्मतिः॥ ४॥ आयसंहृदयंनूनंतस्यदु
ष्कृतकर्मणः॥ यस्त्वांधर्मपरंश्रेष्ठंरूक्षाण्यश्रावयत्तदा॥ ५॥ सुखोचितमदुःखार्हंदुरात्मासमुहृद्गणः॥ ईदृशंदुःखमानीयमोदतेपापपूरुषः॥ ६॥ चतुर्णामेव
पापानामस्त्रंनपतितंतदा॥ त्वयिभारतनिष्क्रांतेवनायाजिनवाससि॥ ७॥ दुर्योधनस्यकर्णस्यशकुनेश्चदुरात्मनः॥ दुर्भ्रातुस्तस्यचोग्रस्यराजन्दुःशासनस्य
च॥ ८॥ इतरेषांतुसर्वेषांकुरूणांकुरुसत्तम॥ दुःखेनाभिपरीतानांनेत्रेभ्यःप्रापतज्जलं॥ ९॥

नं ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥ ततइति इतोध्यायद्वयस्यतात्पर्यंसुशीलापिस्त्रीधर्मत्याजयति किमुनेतरेति ॥ १ ॥ २ ॥ अस्मासुदुःखितेष्वितिशेषः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ आनीयप्रापय्य ॥ ६ ॥ अस्रंनेत्रजलं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ दांतंगजदंतमयं कुशबृसींकुशासनं रुंधयतिआवृणोतिमोहयतीत्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ त्वाहंत्वामहं आदिग्धंलिप्तं ॥ १३ ॥ कौशिकैःकोशजैः ॥ १४ ॥ १५ ॥ अगृहाणांब्रह्मचारिणां ॥१६॥ सहस्राणिसहस्रसंज्ञानिसत्रपरिवेषणपात्राणि तेषांयत्सहस्रंसत्रपरिवेषणंतत्तेस्वर्यंतोदास्यंतीतिबद्धचब्राह्मणेदर्शनात् सत्कृतानिप्रत्यहमुपयोगात्संभावितानि सर्वकामैःकाम्यमानैरन्नैः यतूयैःसहस्रैःसर्वैःकामै

इदंचशयनंदृष्ट्वायच्चासीत्तेपुरातनं॥शोचामित्वांमहाराजदुःखानर्हंसुखोचितं ॥ १० ॥ दांतंयच्चसभामध्यआसनंरत्नभूषितं ॥ दृष्ट्वाकुशबृसींचेमांशोकोमां
रुंधयत्ययं॥ ११ ॥ यदपश्यंसभायांत्वांराजभिःपरिवारितं॥ तच्चराजन्नपश्यंत्याःकाशांतिर्हृदयस्यमे ॥ १२ ॥ यात्वाहंचंदनादिग्धमपश्यंसूर्यवर्चसं॥ सात्वां
पंकमलादिग्धंदृष्ट्वामुह्यामिभारत॥ १३॥ यात्वाहंकौशिकैर्वस्त्रैःशुभ्रैराच्छादितंपुरा॥ दृष्टवत्यस्मिराजेंद्रसात्वांपश्यामिचीरिणं ॥ १४॥ यच्चतद्रुक्मपात्रीभि
र्ब्राह्मणेभ्यःसहस्रशः॥ क्रियतेतेगृहादन्नंसंस्कृतंसार्वकामिकं॥ १५॥ यतीनामगृहाणांतेतथैवगृहमेधिनां॥ दीयतेभोजनंराजन्नतीवगुणवत्प्रभो ॥ १६ ॥ स
त्कृतानिसहस्राणिसर्वकामैःपुरागृहे॥ सर्वकामैःसुविहितैर्यदपूजयथाद्विजान्॥ १७॥ तच्चराजन्नपश्यंत्याःकाशांतिर्हृदयस्यमे॥ यत्तेभ्रातॄन्महाराजयुवानो
मृष्टकुंडलाः॥ १८॥ अभोजयंतमृष्टान्नैःसूदाःपरमसंस्कृतैः॥ सर्वांस्तानद्यपश्यामिवनेवन्येवजीविनः॥१९॥ अदुःखार्हान्मनुष्येंद्रनोपशाम्यतिमेमनः॥ भीम
सेनमिमंचापिदुःखितंवनवासिनं॥ २० ॥ ध्यायतःकिंनमन्युस्तेप्राप्तेकालेविवर्धते॥ भीमसेनंहिकर्माणिस्वयंकुर्वाणमच्युतं॥२१॥ सुखार्हंदुःखितंदृष्ट्वाकस्मा
न्मन्युर्नवर्धते॥ सत्कृतंविविधैर्यानैर्वस्त्रैरुच्चावचैस्तथा॥ २२ ॥ तंतेवनगतंदृष्ट्वाकस्मान्मन्युर्नवर्धते॥ अयंकुरून्रणेसर्वान्हंतुमुत्सहतेप्रभुः॥ २३॥ त्वत्प्रतिज्ञां
प्रतीक्षंस्तुसहतेयंवृकोदरः॥ योर्जुनेनार्जुनस्तुल्योद्विबाहुर्बहुबाहुना॥ २४॥ शरावमर्देशीघ्रत्वात्कालांतकयमोपमः॥ यस्यशस्त्रप्रतापेनप्रणताःसर्वपार्थिवाः
॥२५॥ यज्ञेतवमहाराजब्राह्मणानुपतस्थिरे॥ तमिमंपुरुषव्याघ्रंपूजितंदेवदानवैः॥२६॥ ध्यायंतमर्जुनंदृष्ट्वाकस्माद्राजन्नकुप्यसि॥ दृष्ट्वावनगतंपार्थमदुःखा
र्हंसुखोचितं॥ २७॥ नचतेवर्धतेमन्युस्तेनमुह्यामिभारत॥ योदेवांश्चमनुष्यांश्चसर्पांश्चैकरथोजयत्॥ २८॥ तंतेवनगतंदृष्ट्वाकस्मान्मन्युर्नवर्धते॥ योयानैर
द्भुताकारैर्हयैर्नागैश्चसंवृतः॥ २९॥

र्मनोरथैर्द्विजान्अपूजयथाः वनेतुएकमेवसूर्यदत्तंपरिवेषणपात्रमित्यर्थः॥१७॥१८॥१९॥२०॥मन्युःक्रोधः॥२१॥२२॥२३॥ अर्जुनेनकार्त्तवीर्येण॥२४॥ शरावमर्देबाणपाते॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥

आदत्तआत्तवान् ॥ ३० ॥ चर्मिणांखड्गचर्मधराणां ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ निर्वचनंक्षत्रियशब्दस्यक्षरतेहिनस्तीतिक्षत्रमिति ॥ ३७ ॥ हिंस्रत्वंनियमितिचेत्तत्राह योनेति तेजः क्रोधः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४०॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तविंशोऽध्यायः॥ २७॥ ॥९॥ ॥९॥ ॥ अत्रापीति ॥ १ ॥ आगतागमंप्राप्तरहस्यं ॥ २ ॥ ३ ॥ श्रेयःप्रशस्ततरं

प्रसह्यवित्तान्यादत्तपार्थिवेभ्यःपरंतप॥ क्षिपत्येकेनवेगेनपंचबाणशतानियः॥ ३०॥ तंतेवनगतंदृष्ट्वाकस्मान्मन्युर्नवर्धते॥ श्यामंबृहंतंतरुणंचर्मिणामुत्तमं
रणे॥३१॥ नकुलंतेवनेदृष्ट्वाकस्मान्मन्युर्नवर्धते॥ दर्शनीयंचशूरंचमाद्रीपुत्रंयुधिष्ठिर ॥ ३२॥ सहदेवंवनेदृष्ट्वाकस्मात्क्षमसिपार्थिव॥ नकुलंसहदेवंचदृष्ट्वा
तेदुःखितावुभौ॥ ३३ ॥ अदुःखार्हौमनुष्येंद्रकस्मान्मन्युर्नवर्धते॥ द्रुपदस्यकुलेजातांस्नुषांपांडोर्महात्मनः॥ ३४॥ धृष्टद्युम्नस्यभगिनींवीरपत्नीमनुव्रतां॥ मांवै
वनगतांदृष्ट्वाकस्मात्क्षमसिपार्थिव॥ ३५॥ नूनंचतववैनास्तिमन्युर्भरतसत्तम॥ यत्तेभ्रातॄंश्चमांचैवदृष्ट्वानव्यथतेमनः ॥ ३५॥ ननिर्मन्युःक्षत्रियोस्तिलोके
निर्वचनंस्मृतं ॥ तदद्यत्वयिपश्यामिक्षत्रियेविपरीतवत् ॥ ३७॥ योनदर्शयतेतेजःक्षत्रियःकालआगते ॥ सर्वभूतानितंपार्थसदापरिभवंत्युत ॥ ३८॥ तत्त्व
यानक्षमाकार्याशत्रून्प्रतिकथंचन॥ तेजसैवहितेशक्यानिहंतुंनात्रसंशयः॥ ३९ ॥ तथैवयःक्षमाकालेक्षत्रियोनोपशाम्यति॥ अप्रियःसर्वभूतानांसोमुत्रेहच
नश्यति॥ ४० ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुनाभिगमनपर्वणिद्रौपदीपरितापवाक्येसप्तविंशोऽध्यायः॥ २७॥ ॥९॥ ॥९॥
॥ द्रौपद्युवाच॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं॥ प्रह्लादस्यचसंवादंबलेर्वैरोचनस्यच॥१॥ असुरेंद्रंमहाप्राज्ञंधर्माणामागतागमं॥ बलिःपप्रच्छदैत्यें
द्रंप्रह्लादंपितरंपितुः॥ २॥ ॥ बलिरुवाच ॥ ॥ क्षमास्विच्छ्रेयसीतातउताहोतेजइत्युत॥ एतन्मेसंशयंतातयथावद्ब्रूहिपृच्छते॥ ३ ॥ श्रेयोयदत्रधर्मज्ञब्रूहिमेत
दसंशयं॥ करिष्यामिहितत्सर्वंयथावदनुशासनं॥ ४ ॥ तस्मैप्रोवाचतत्सर्वमेवंपृष्टःपितामहः॥ सर्वनिश्चयवित्प्राज्ञःसंशयंपरिपृच्छते॥५॥ ॥ प्रह्लादउवाच॥
नश्रेयःसततंतेजोननित्यंश्रेयसीक्षमा॥ इतितातविजानीहिद्वयमेतदसंशयं॥६॥ योनित्यंक्षमतेतातबहून्दोषान्सविंदति॥ भृत्याःपरिभवंत्येनमुदासीनास्तथा
रयः॥ ७॥ सर्वभूतानिचाप्यस्यननमंतेकदाचन॥ तस्मान्नित्यंक्षमातातपंडितैरपिवर्जिता ॥८॥ अवज्ञायहितंभृत्याभजंतेबहुदोषतां॥ आदातुंचास्यवित्ता
निप्रार्थयंतेल्पचेतसः ॥ ९॥ यानंवस्त्राण्यलंकारान्शयनान्यासनानिच॥ भोजनान्यथपानानिसर्वोपकरणानिच॥ १०॥

अत्रक्षमातेजसोर्मध्ये ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अस्यएनं ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

अधिकृताःअन्नपानादिसंरक्षणेनियुक्ताः प्रदिष्टानिइदमस्मैदेयमित्याज्ञापितानि ॥ ११॥ एनंक्षमिणं भर्तृपूजाभिःस्वाम्युचितमानेन ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ नित्यमुदिताःनित्यंहोलकाद्युत्सवपराः ॥१५॥ ॥ १६ ॥ तेजसाक्रोधेन ॥ १७ ॥ १८ ॥ उपालंभंधिक्कारं ॥ १९ ॥ २० ॥ उपकर्तॄनितिच्छेदः संधिरार्षः उपकर्तॄन्कोशादिवृद्धिकरान् हर्तॄन्चोरान्॥ २१ ॥ भवःऐश्वर्यं अंतरंछिद्रं विकुरुतेप्रथयति

आददीरन्नधिकृतायथाकाममचेतसः॥ प्रदिष्टानिचदेयानिनदद्युर्भर्तृशासनात्॥ ११ ॥ नचैनंभर्तृपूजाभिःपूजयंतिकथंचन॥ अवज्ञानंहिलोकेस्मिन्मरणादपिगर्हितं॥१२॥ क्षमिणंतादृशंतातब्रुवंतिकटुकान्यपि॥ प्रेष्याःपुत्राश्चभृत्याश्चतथोदासीनवृत्तयः॥१३॥ अथास्यदारानिच्छंतिपरिभूयक्षमावतः॥ दाराश्चास्यप्रवर्ततेयथाकाममचेतसः॥१४॥ तथाचनित्यमुदितायदिनाल्पमपीश्वरात्॥ दंडमर्हंतिदुष्यंतिदुष्टाश्चाप्यपकुर्वते॥१५॥ एतेचान्येचबहवोनित्यंदोषाःक्षमावतां॥ अथवैरोचनेदोषानिमान्विद्ध्यक्षमावतां॥१६॥ अस्थानेयदिवास्थानेसततंरजसावृतः॥ क्रुद्धोदंडान्प्रणयतिविविधान्स्वेनतेजसा॥१७॥ मित्रैःसहविरोधंचप्राप्नुतेतेजसावृतः॥ आप्नोतिद्वेष्यतांचैवलोकात्स्वजनतस्तथा॥१८॥ सोवमानादर्थहानिमुपालंभमनादरं॥ संतापद्वेषमोहांश्चशत्रूंश्चलभतेनरः॥१९॥ क्रोधाद्दंडान्मनुष्येषुविविधान्पुरुषोऽनयात्॥ भ्रश्यतेशीघ्रमैश्वर्यात्प्राणेभ्यःस्वजनादपि ॥ २० ॥ योपकर्तॄंश्चहर्तॄंश्चतेजसैवोपगच्छति॥ तस्मादुद्विजतेलोकःसर्पाद्वेश्मगतादिव॥ २१ ॥ यस्मादुद्विजतेलोकःकथंतस्यभवोभवेत्॥ अंतरंतस्यदृष्ट्वैवलोकोविकुरुतेध्रुवं ॥ २२॥ तस्मान्नात्युत्सृजेत्तेजोनचनित्यंमृदुर्भवेत्॥ कालेकालेतुसंप्राप्तेमृदुस्तीक्ष्णोपिवाभवेत्॥ २३॥ कालेमृदुर्योभवतिकालेभवतिदारुणः॥ सवैसुखमवाप्नोतिलोकेमुष्मिन्निहैवच॥ २४॥ क्षमाकालांस्तुवक्ष्यामिशृणुमेविस्तरेणतान्॥ येतेनित्यमसंत्याज्यायथाप्राहुर्मनीषिणः॥ २५॥ पूर्वोपकारीयस्तेस्यादपराधेगरीयसि॥ उपकारेणतत्तस्यक्षंतव्यमपराधिनः॥ २६॥ अबुद्धिमाश्रितानांतुक्षंतव्यमपराधिनां॥ नहिसर्वत्रपांडित्यंसुलभंपुरुषेणवै ॥ २७॥ अथचेद्बुद्धिजंकृत्वाब्रूयुस्तेतदबुद्धिजं॥ पापान्स्वल्पेपितान्हन्यादपराधेतथानृजून्॥ २८॥ सर्वस्यैकोपराधस्तेक्षंतव्यःप्राणिनोभवेत्॥ द्वितीयेसतिवध्यस्तुस्वल्पेप्यपकृतेभवेत्॥ २९॥ अजानताभवेत्कश्चिदपराधःकृतोयदि॥ क्षंतव्यमेवतस्याहुःसुपरीक्ष्यपरीक्षया॥ ३०॥ मृदुनादारुणंहंतिमृदुनाहंत्यदारुणं॥ नासाध्यंमृदुनाकिंचित्तस्मात्तीव्रतरंमृदु ॥ ३१॥ ॥३०॥

॥ २२॥ २३॥ २४ असंत्याज्याःक्रोधेनानतिक्रमणीयाः ॥ २५॥ पूर्वेषांपूर्वकालेवाउपकारीउपकर्ता ॥ २६॥ अबुद्धिमौढ्यं ॥ २७॥ २८॥ अपकृतेअपकारे॥२९॥३०॥ मृदुनासाम्ना ॥ ३१॥

सामापिदेशकालापेक्षयैवकर्त्तव्यमित्याह देशेति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ उत्स्रष्टुंप्रयोक्तुं ॥ ३५॥ ३६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टाविंशोध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ९ ॥
क्रोधइति परैरपकृताअग्निश्चोद्दीपिताःसामर्थ्यवंतोपिसंतःक्षमामेवश्रयंतइत्यध्यायतात्पर्यं भावयितावर्द्धयिता जितःसन्निति शेषः ॥ १ ॥ तदेवाह योहीति ॥ २ ॥ लोकआत्मास्वर्गोवातन्नाशनं ॥ ३ ॥

देशकालौतुसंप्रेक्ष्यबलाबलमथात्मनः॥ नादेशकालेकिंचित्स्याद्देशकालौप्रतीक्षतां॥ तथालोकभयाच्चैवक्षंतव्यमपराधिनः॥ ३२॥ एतएवंविधाःकालाःक्षमायाःपरिकीर्त्तिताः॥ अतोऽन्यथानुवर्त्तत्सुतेजसःकालउच्यते॥ ३३॥ तदहंतेजसःकालंतवमन्येनराधिप॥ धार्त्तराष्ट्रेषुलुब्धेषुसततंचापकारिषु॥ ३४॥ नहिकश्चित्क्षमाकालोविद्यतेऽद्यकुरून्प्रति॥ तेजसश्चागतेकालेतेजउत्स्रष्टुमर्हसि॥ ३५॥ मृदुर्भवत्यवज्ञातस्तीक्ष्णादुद्विजतेजनः॥ कालेप्राप्तेद्वयंचैतद्योवेदसमहीपतिः॥ ३६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुनाभिगमनपर्वणिद्रौपदीवाक्येअष्टाविंशोऽध्यायः॥ २८॥ ॥९॥ ॥९॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ क्रोधोहंतामनुष्याणांक्रोधोभावयितापुनः॥ इतिविद्धिमहाप्राज्ञेक्रोधमूलौभवाभवौ ॥ १ ॥ योहिसंहरतेक्रोधंभवस्तस्यसुशोभने॥ यःपुनःपुरुषःक्रोधंनित्यंनसहतेशुभे॥ तस्याभावायभवतिक्रोधःपरमदारुणः॥ २॥ क्रोधमूलोविनाशोहिप्रजानामिहदृश्यते॥ तत्कथंमादृशःक्रोधमुत्सृजेल्लोकनाशनं॥ ३॥ क्रुद्धःपापंनरःकुर्यात्क्रुद्धोहन्याद्गुरूनपि॥ क्रुद्धःपरुषयावाचाश्रेयसोप्यवमन्यते॥ ४॥ वाच्यावाच्येहिकुपितोनप्रजानातिकर्हिचित्॥ नाकार्यमस्तिक्रुद्धस्यनावाच्यंविद्यतेतथा॥ ५॥ हिंस्यात्क्रोधादवध्यांस्तुवध्यान्संपूजयीतच॥ आत्मानमपिचक्रुद्धःप्रेषयेद्यमसादनं॥ ६॥ एतान्दोषान्प्रपश्यद्भिर्जितःक्रोधोमनीषिभिः॥ इच्छद्भिःपरमंश्रेयइहचामुत्रचोत्तमं॥ ७॥ तंक्रोधंवर्जितंधीरैःकथमस्मद्विधश्चरेत्॥ एतद्द्रौपदिसंधायननमेमन्युःप्रवर्धते॥ ८॥ आत्मानंचपरांश्चैवत्रायतेमहतोभयात्॥ क्रुध्यंतमप्रतिक्रुध्यन्द्वयोरेषचिकित्सकः ॥ ९ ॥ मूढोयदिक्लिश्यमानःक्लिश्यतेऽशक्तिमान्नरः॥ बलीयसांमनुष्याणांत्यजत्यात्मानमात्मना॥ १०॥ तस्यात्मानंसंत्यजतोलोकानश्यंत्यनात्मनः॥ तस्माद्द्रौपद्यशक्तस्यमन्योर्नियमनंस्मृतं ॥ ११॥

तदेवाह क्रुद्धइति श्रेयसःश्रेष्ठान् श्रेयोपिप्राप्येतिवाल्यब्लोपेपंचमीमाश्रित्यव्याख्येयं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ तंक्रोधंविक्रमंधीरैरितिपाठेविपरीतःक्रमोयेनतमित्यर्थः चरेदाचरेत् ॥ ८ ॥ अप्रतिक्रुध्यन् त्रायते द्वयोरात्मपरयोःचिकित्सकःदोषापहर्त्ता ॥ ९ ॥ एतदेवाह मूढइति बलीयसामुपरियदिअशक्तिमान्क्लिश्यतेक्रुध्यतेतर्हिआत्मानंदेहंत्यजति ॥ १० ॥ अनात्मनःअजितचित्तस्य नियमनंकर्त्तव्यमितिस्मृतं अशक्तःक्रोधंजित्वाआत्मानमात्महत्यादोषात्परंचपरहत्यादोषात्त्रायतइत्यर्थः ॥ ११ ॥

शक्तस्यापिक्रोधजयेआत्मपरत्रातृत्वमाह विद्वानिति ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥१५ ॥ प्रसृजेत्प्रकर्षेणप्रयुंजीत सुयोधनवधादपिसुयोधनाद्वधंप्राप्यापीत्यर्थः यदुक्तंतेजसश्चागतेकालेतेजउत्स्रष्टुमर्हसीतित त्राह तेजस्वीति क्रोधजिदेवतेजस्वीनतुक्रोधीत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ प्रत्युतक्रोधाजयेदोषमाह क्रुद्धोहीति ॥ १८ ॥ तुदतिव्यथयति परुषोक्त्यादिना तेजसिसति क्रोधजयित्वमेवतेजोनान्यदित्यर्थः ॥ १९ ॥ एतदेवतेजोलक्षणप्रदर्शनेनप्रतिपादयति दाक्ष्यमिति दाक्ष्यंकर्मसुकौशलं अमर्षःशत्रोरपकारोपायचिंतनं शौर्यंपराभिभवशक्तिः शीघ्रत्वंआशुकारिता अंजसाआर्जवेन ॥ २० ॥ क्रुद्धैःकालयु

विद्वांस्तथैवयःशक्तःक्लिश्यमानोनकुप्यति ॥ अनाशयित्वाक्लेष्टारंपरलोकेचनंदति ॥ १२ ॥ तस्माद्बलवताचैवदुर्बलेनचनित्यदा ॥ क्षंतव्यंपुरुषेणाहुरापत्स्वपि विजानता ॥ १३ ॥ मन्योर्हिविजयंकृष्णेप्रशंसंतीहसाधवः ॥ क्षमावतोजयोनित्यंसाधोरिहसतांमतं ॥ १४ ॥ सत्यंचानृततःश्रेयोनृशंसाच्चानृशंसता ॥ तमेवंब हुदोषंतुक्रोधंसाधुविवर्जितं ॥ १५ ॥ मादृशःप्रसृजेत्कस्मात्सुयोधनवधादपि ॥ तेजस्वीतियमाहुर्वैपंडितादीर्घदर्शिनः ॥ १६ ॥ नक्रोधोऽभ्यंतरस्तस्यभवतीति विनिश्चितं ॥ यस्तुक्रोधंसमुत्पन्नंप्रज्ञयाप्रतिबाधते ॥ १७ ॥ तेजस्विनंतंविद्वांसोमन्यंतेतत्त्वदर्शिनः ॥ क्रुद्धोहिकार्यंसुश्रोणिनयथावत्प्रपश्यति ॥ नाकार्यंनचम र्यादांनरःक्रुद्धोनुपश्यति ॥ १८ ॥ हंत्यवध्यानपिक्रुद्धोगुरून्क्रुद्धस्तुदत्यपि ॥ तस्मात्तेजसिकर्त्तव्यःक्रोधोदूरेप्रतिष्ठितः ॥ १९ ॥ दाक्ष्यंह्यमर्षःशौर्यंचशीघ्रत्वमिति तेजसः ॥ गुणाःक्रोधाभिभूतेननशक्याःप्राप्तुमंजसा ॥ २० ॥ क्रोधंत्यक्त्वातुपुरुषःसम्यक्तेजोभिपद्यते ॥ कालयुक्तंमहाप्राज्ञक्रुद्धैस्तेजःसुदुःसहं ॥ २१ ॥ क्रोध स्तुपंडितैःशश्वत्तेजइत्यभिनिश्चितं ॥ रजस्तुलोकनाशायविहितंमानुषंप्रति ॥ २२ ॥ तस्माच्छश्वत्त्यजेत्क्रोधंपुरुषःसम्यगाचरन् ॥ श्रेयान्स्वधर्मानपगोनक्रुद्धइ तिनिश्चितं ॥ २३ ॥ यदिसर्वमबुद्धीनामतिक्रांतमचेतसां ॥ अतिक्रमोमद्विधस्यकथंस्वित्स्यादनिंदिते ॥ २४ ॥ यदिनस्युर्मानुषेषुक्षमिणःपृथिवीसमाः ॥ नस्या त्संधिर्मनुष्याणांक्रोधमूलोहिविग्रहः ॥ २५ ॥ अभिषक्तोह्यभिषजेदाहन्याद्गुरुणाहतः ॥ एवंविनाशोभूतानामधर्मःप्रथितोभवेत् ॥ २६ ॥ आक्रुष्टःपुरुषःसर्वं प्रत्याक्रोशेदनंतरं ॥ प्रतिहन्याद्धतश्चैवतथाहिंस्याच्चहिंसितः ॥ २७ ॥

क्तंदेशकालोपपन्नंतेजःसुदुःसहं ॥ २१ ॥ पंडितैरित्युपहासोमूर्खैरित्यर्थः अपंडितैरितिगौडपाठःस्वच्छः रजःरजोगुणपरिणामः ॥ २२ ॥ स्वधर्मानपगः अपहायगच्छतीतितथा द्वितीयायाअलुगार्षः जाति भ्रष्टात्पतितादपिक्रोधाहीनइत्यर्थः ॥ २३ ॥ सर्वंक्षमार्जवादिकं अबुद्धीनांमूढैः अतिक्रांतंलंघितं अनिंदितेप्रशस्तेविषयेक्षमादौ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अभिषक्तःतापितःअभिषजेत्तापयेत् गुरुणापिहतस्तंआ हन्यात्ताडयेत् किमुतान्यमितिभावः एवंविनाशःअधर्मश्चप्रथितोभवेत् ॥ २६ ॥ आक्रुष्टोवाचाताडितः हतोऽन्येनाभिगतः हिंसितस्ताडितः ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ जन्मोत्पत्तिः तत्रहेतुः प्रजानांसंधिःदंपत्योःप्रीतिः शमइतिपाठेक्षमा ॥ २९ ॥ तादृशेक्रोधपरेराज्ञिसतिक्षिपेरन्नश्येयुः अभवायानैश्वर्याय ॥ ३० ॥ जन्मप्रतिपद्यते अन्यथाक्रोधप्राबल्येपूर्वव यस्येवदंपत्योर्नाशाज्जन्मासंभवइत्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ बलीयसाबलवत्तरेणस्वाम्यादिनायथाआक्रुष्टस्ताडितोवाऽशक्तःक्षमतेतथायःप्रभाववानपिक्षमतेतस्यलोकाइतिसार्द्धश्लोकोवाक्यं ॥ ३३ ॥ अ

हन्युर्हिपितरःपुत्रान्पुत्राश्चापितथापितॄन् ॥ हन्युश्चपतयोभार्याःपतीन्भार्यास्तथैवच ॥ २८ ॥ एवंसंकुपितेलोकेजन्मकृष्णेनविद्यते ॥ प्रजानांसंधिमूलंहिजन्म विद्धिशुभानने ॥ २९ ॥ ताःक्षिपेरन्प्रजाःसर्वाःक्षिप्रंद्रौपदितादृशे ॥ तस्मान्मन्युर्विनाशायप्रजानामभवायच ॥ ३० ॥ यस्मात्तुलोकेदृश्यंतेक्षमिणःपृथिवीसमाः ॥ तस्माज्जन्मचभूतानांभवश्चप्रतिपद्यते ॥ ३१ ॥ क्षंतव्यंपुरुषेणेहसर्वापत्सुसुशोभने ॥ क्षमावतोहिभूतानांजन्मचैवप्रकीर्तितं ॥ ३२ ॥ आक्रुष्टस्ताडितःक्रुद्धः क्षमतेयोबलीयसा ॥ यश्चनित्यंजितक्रोधोविद्वानुत्तमपूरुषः ॥ प्रभाववानपिनरस्तस्यलोकाःसनातनाः ॥ ३३ ॥ क्रोधनस्त्वल्पविज्ञानःप्रेत्यचेहचनश्यति ॥ ३४ ॥ अत्राप्युदाहरंतीमागाथानित्यंक्षमावतां ॥ गीताःक्षमावतांकृष्णेकाश्यपेनमहात्मना ॥ ३५ ॥ क्षमाधर्मःक्षमायज्ञःक्षमावेदाःक्षमाश्रुतं ॥ यएतदेवं जानातिससर्वंक्षंतुमर्हति ॥ ३६ ॥ क्षमाब्रह्मक्षमासत्यंक्षमाभूतंचभाविच ॥ क्षमातपःक्षमाशौचंक्षमयेदंधृतंजगत् ॥ ३७ ॥ अतियज्ञविदांलोकान्क्षमिणः प्राप्नुवंतिच ॥ अतिब्रह्मविदांलोकानतिचापितपस्विनां ॥ ३८ ॥ अन्येवैयजुषांलोकाःकर्मिणामपरेतथा ॥ क्षमावतांब्रह्मलोकेलोकाःपरमपूजिताः ॥ ३९ ॥ क्ष मातेजस्विनांतेजःक्षमाब्रह्मतपस्विनां ॥ क्षमासत्यंसत्यवतांक्षमायज्ञःक्षमाशमः ॥ ४० ॥ तांक्षमांतादृशींकृष्णेकथमस्मद्विधस्त्यजेत् ॥ यस्यांब्रह्मचसत्यंचय ज्ञालोकाश्चधिष्ठिताः ॥ ४१ ॥ क्षंतव्यमेवसततंपुरुषेणविजानता ॥ यदाहिक्षमतेसर्वंब्रह्मसंपद्यतेतदा ॥ ४२ ॥ क्षमावतामयंलोकःपरश्चैवक्षमावतां ॥ इहस न्मानमृच्छंतिपरत्रचशुभांगतिं ॥ ४३ ॥ येषांमन्युर्मनुष्याणांक्षमयाभिहतःसदा ॥ तेषांपरतरेलोकास्तस्मात्क्षांतिःपरामता ॥ ४४ ॥ इतिगीताःकाश्यपेनगाथा नित्यंक्षमावतां ॥ श्रुत्वागाथाःक्षमायास्त्वंतुष्यद्रौपदिमाक्रुधः ॥ ४५ ॥

न्यथादोषमाहार्द्धेन क्रोधनस्त्विति ॥ ३४ ॥ अत्रेति क्षमावतांगाथाःप्रशंसाः क्षमावतांमध्येमहात्मना ॥ ३५ ॥ क्षमाधर्मइति क्षमाहीनस्यधर्मादिरनर्थकरइत्यर्थः यःधर्मादिफलार्थी ॥ ३६ ॥ ब्रह्मब्राह्मण जातिःसत्यंपरंब्रह्मापिक्षमाप्राप्यं भूतंसंचितंतपःभाविचक्षमैवरक्षति ॥ ३७ ॥ अतिअतिक्रम्यप्राप्नुवंति तदूर्ध्वंपदमितिशेषः ब्रह्मविदांवेदविदां ॥ ३८ ॥ यजुषांत्रेताग्निसाध्यकर्मवतां कर्मिणांवापीकूपा दिधर्मवतां ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ सर्वंमनःप्राणेंद्रियाणांवेगंक्षमतेसोढुंशक्नोति ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ परतरेसत्यलोके लोकाःभोग्यपदार्थाः ॥ ४४ ॥ तुष्यतुष्टाभव ॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ राजाधृतराष्ट्रःतत्पुत्रोवा दातादास्यति ॥ ४९ ॥ अभूतयेनाशाय ॥ ५० ॥ नार्हति राज्यमितिशेषः तत्रहेतुः इतीति एवंउक्तरीत्या ॥ ५१ ॥ अंजसातत्त्वतः ॥ ५२ ॥ इत्यारण्य
केपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ नमोधात्रेइति धात्रेईश्वराय विधात्रेपूर्वकर्मणे वृत्तेबलेनराज्याक्रमणरूपे ॥ १ ॥ ईश्वरस्यापिकर्मापेक्षत्वात्प्रथमंकर्म

पितामहःशांतनवःशमंसंपूजयिष्यति॥ कृष्णश्चदेवकीपुत्रःशमंसंपूजयिष्यति॥ ४६॥ आचार्योविदुरःक्षत्ताशममेववदिष्यतः॥ कृपश्चसंजयश्चैवशममेवव
दिष्यतः॥ ४७॥ सोमदत्तोयुयुत्सुश्चद्रोणपुत्रस्तथैवच॥ पितामहश्चनोव्यासःशमंवदतिनित्यशः॥ ४८॥ एतैर्हिराजानियतंचोद्यमानःशमंप्रति॥ राज्यंदातेति
मेबुद्धिर्नचेल्लोभान्नशिष्यति॥ ४९॥ कालोयंदारुणःप्राप्तोभरतानामभूतये॥ निश्चितंमेसदैवैतत्पुरस्तादपिभाविनि ॥ ५० ॥ सुयोधनोनार्हतीतिक्षमामेवंन
विंदति॥ अर्हस्तत्राहमित्येवंतस्मान्मांविंदतेक्षमा॥ ५१ ॥ एतदात्मवतांवृत्तमेषधर्मःसनातनः॥ क्षमाचैवानृशंस्यंचतत्कर्त्तास्म्यहमंजसा॥ ५२॥ ॥इतिश्री
महाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुना॰द्रौपदीयुधिष्ठिरसंवादेऊनत्रिंशोऽध्यायः॥ २९॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥द्रौपद्युवाच॥ ॥नमोधात्रे
विधात्रेचयौमोहंचक्रतुस्तव॥ पितृपैतामहेवृत्तेवोढव्येतेन्यथामतिः ॥ १ ॥ कर्मभिश्चिंतितोलोकोगत्यांगत्यांपृथग्विधः॥ तस्मात्कर्माणिनित्यानिलोभान्मो
क्षंयियासति ॥ २ ॥ नेहधर्मानृशंस्याभ्यांनक्षांत्यानार्जवेनच ॥ पुरुषःश्रियमाप्नोतिनघृणित्वेनकर्हिचित् ॥ ३ ॥ त्वांचव्यसनमभ्यागादिदंभारतदुःसहं॥ य
त्त्वंनार्हसिनापीमेभ्रातरस्तेमहौजसः॥ ४ ॥नहितेऽध्यगमन्जातुतदानींनाद्यभारत॥ धर्मात्प्रियतरंकिंचिदपिचेज्जीवितादिह ॥ ५ ॥ धर्मार्थमेवतेराज्यंधर्मार्थं
जीवितंचते॥ ब्राह्मणागुरवश्चैवजानंत्यपिचदेवताः॥ ६॥ भीमसेनार्जुनौचोभौमाद्रेयौचमयासह॥ त्यजेस्त्वमितिमेबुद्धिर्नतुधर्मंपरित्यजेः॥ ७॥ राजानंध
र्मगोप्तारंधर्मोरक्षतिरक्षितः ॥ इतिमेश्रुतमार्याणांत्वांतुमन्येनरक्षति ॥ ८ ॥ अनन्याहिनरव्याघ्रनित्यदाधर्ममेवते ॥ बुद्धिःसततमन्वेतिच्छायेवपुरुषंनिजा
॥ ९ ॥ नावमंस्याहिसदृशान्नावरान्श्रेयसःकुतः॥ अवाप्यपृथिवींकृत्स्नांनतेशृंगमवर्द्धत॥ १० ॥

प्राबल्यमेवाह कर्मभिरिति चिंतितःकल्पितोलोकोभोगसाधनं गत्यांगत्यांऊर्ध्वाधोमध्यमोत्तमाधमयोनिषु नित्यानिअपरिहार्यफलानि लोभात्मोहात्मोक्षंकर्मफलेभ्योदुःखेभ्योमुक्तिंयियासतिप्राप्तुमि
च्छति॥ २ ॥ कर्मनित्यत्वमेवाह नेहेति इहजन्मनिपुरुषःपूर्वकर्मभिर्बाध्यमानोधर्मादिनानश्रियमाप्नोति आनृशंस्यंदया घृणालोकापवादभयं ॥ ३ ॥ तत्रत्वमेवदृष्टांतइत्याह त्वामित्यादिना ॥ ४ ॥
तदानींराज्यकाले अद्यराज्यच्युतौ जातुकदाचिद्धर्मात्प्रियतरंनहितेअध्यगमन्ज्ञातवंतःकिंतुजीवितादपिप्रियतरंधर्ममेवाध्यगमन् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ शृंगंप्रभुत्वाभिमानः ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ तेत्वया मोक्षिणःसंन्यासिनोमोक्षाश्रमस्थाः ॥ १२ ॥ आरण्यकेभ्योवानप्रस्थेभ्यः लौहानिसौवर्णादीनि लोहानांकांचनंवरमितिलिंगात् ॥ १३ ॥ १४ ॥ पाकयज्ञागृह्याग्निसाध्याइष्टयः ॥ १५ ॥
॥ १६ ॥ १७ ॥ परीतयाविपरीतया ॥ १८ ॥ ऋजोरवक्रस्य मृदोर्दयालोः ॥ १९ ॥ निशाम्यआलोच्य मममनोमोहंमौढ्यमायातिपरिभूयतेचेत्यन्वयः परिभवआर्तिः ॥ २० ॥ लोकाभोग्यानिति
ष्ठंतेप्रकाशंते प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्चेतितङ् ॥ २१ ॥ धाताईश्वरः शुक्रंप्राक्कर्मबीजं उच्चरन्नुत्कर्षेणानुसरन् ॥ २२ ॥ यथेति हेनरवीर सूत्रधारेणसमाहितासम्यक्नियुक्तासतीअंगमीरयतितथाइमाःप्र

स्वाहाकारैःस्वधाभिश्चपूजाभिरपिचद्विजान् ॥ दैवतानिपितॄंश्चैवसततंपार्थसेवसे॥ ११ ॥ ब्राह्मणाःसर्वकामैस्तेसततंपार्थतर्पिताः ॥ यतयोमोक्षिणश्चैवगृह
स्थाश्चैवभारत॥ १२ ॥ भुंजतेरुक्मपात्रीभिर्यत्राहंपरिचारिका॥ आरण्यकेभ्योलौहानिभाजनानिप्रयच्छसि॥ नादेयंब्राह्मणेभ्यस्तेगृहेकिंचनविद्यते॥ १३॥
यदिदंवैश्वदेवंतेशांतयेक्रियतेगृहे॥ तद्दत्वातिथिभूतेभ्योराजन्शिष्टेनजीवसि॥ १४॥ इष्टयःपशुबंधाश्चकाम्यनैमित्तिकाश्चये॥ वर्ततेपाकयज्ञाश्चयज्ञकर्मच
नित्यदा॥ १५॥ अस्मिन्नपिमहारण्येविजनेदस्युसेविते॥ राष्ट्रादपेत्यवसतोधर्मस्तेनावसीदति॥ १६॥ अश्वमेधोराजसूयःपुंडरीकोथगोसवः॥ एतैरपिमहा
यज्ञैरिष्टंतेभूरिदक्षिणैः॥ १७॥ राजन्परीतयाबुद्ध्याविषमेऽक्षपराजये॥ राज्यंवसून्यायुधानिभ्रातॄन्मांचासिनिर्जितः ॥ १८॥ ऋजोर्मृदोर्वदान्यस्यह्रीमतःस
त्यवादिनः॥ कथमक्षव्यसनजाबुद्धिरापतितातव॥ १९॥ अतीवमोहमायातिमनश्चपरिभूयते॥ निशाम्यतेदुःखमिदमिमांचापदमीदृशीं ॥ २० ॥ अत्राप्यु
दाहरंतीममितिहासंपुरातनं॥ ईश्वरस्यवशेलोकास्तिष्ठंतेनात्मनोयथा॥ २१ ॥ धातैवखलुभूतानांसुखदुःखेप्रियाप्रिये॥ दधातिसर्वमीशानःपुरस्ताच्छुक्रमुच्च
रन्॥ २२ ॥ यथादारुमयीयोषानरवीरसमाहिता॥ ईरयत्यंगमंगानितथाराजन्निमाःप्रजाः॥ २३॥ आकाशइवभूतानिव्याप्यसर्वाणिभारत॥ ईश्वरोविदधा
तीहकल्याणंयच्चपापकं॥ २४ ॥ शकुनिस्तंतुबद्धोवानियतोऽयमनीश्वरः॥ ईश्वरस्यवशेतिष्ठेन्नान्येषांनात्मनःप्रभुः ॥ २५॥ मणिःसूत्रइवप्रोतोनस्योतइवगो
वृषः॥ स्रोतसोमध्यमापन्नःकूलाद्वृक्षइवच्युतः ॥ २६॥

जाःअंगानिहस्तादीनिईश्वरेणसमाहिताःसत्यईरयंति चेष्टयंत्यंगकर्माणीतिपाठेहेअंग कर्माणिकर्तॄणि कर्मानुरोधीईश्वरइत्यर्थः इमाःप्रजाश्चेष्टयंतीतिसंबंधः ॥ २३॥ अंतर्बहिर्व्याप्तौआकाशदृष्टांतः भूता
निजरायुजादीनि ॥ २४ ॥ बद्धोवाबद्धइव अन्येषामुपाध्यायादीनां ॥ २५ ॥ नसिनासिकायां नस्यंनासासूत्रंतेनवाओतःप्रोतः अत्रद्वौआकाशशकुनिसूत्रदृष्टांतौईश्वरस्यव्यापकत्वप्रेरकत्वयोः त्रयोम
णिवृषवृक्षदृष्टांताजीवस्यास्वातंत्र्ये ॥ २६ ॥

आदेशमाज्ञामन्वेतिअनुसरति तत्रहेतुः तन्मयोहितदर्पणइति यथामृन्मयोघटोमृद्येवलीयतेऽतोमध्येपिमृदधीनोनन्यएवंजीवोपीश्वरस्यैवरूपभेदस्तन्मयस्तदर्पणश्चातोमध्येपितत्प्रेर्यएवेत्यर्थः यथोक्तं अज निचयन्मयंतदविमुच्यनियंतृभवेदिति यद्यन्मयंतत्तन्नियम्यमितितस्यार्थः अयमात्माधीनोनकिंतुकंचनानिर्देश्यरूपंकालंकालयितारमीशंभजत्यनुसरति ॥२७॥२८॥२९॥ चरतेभुंक्ते कर्मव्यतिहारेतङ् फलप्रदत्वेनोपकारकमीशंजीवोभुंक्ते कर्मकर्तृत्वेनोपकारकंजीवमीशोभुंक्तइत्यर्थः अयमितिराजवत्तटस्थतयानचलक्ष्यते अंतर्यामित्वात् ॥३०॥ नन्वीश्वरोजीवादन्योऽनन्योवा आद्येनचायमितिलक्ष्य तइत्यनुपपन्नं द्वितीयेतयोःशास्तृशास्यभावानुपपत्तिरित्याशंक्याह हेतुमात्रमिति विभुश्चिदात्मायेनप्रयोज्येनकर्मकारयतेततइदंशरीरंमहाभूतान्यहंकारइत्यादिनोक्तरूपंस्थूलसूक्ष्मदेहद्वयं तदेवकर्तृइत्य र्थः ननुजडेकर्तृत्वासंभवइत्याशंक्याह धातुःक्षेत्रसंज्ञितंक्षेत्रमिवक्षेत्रंचिदात्मनआभासरूपबीजनिवापस्थानं चिदाभासयुक्तंक्षेत्रंकर्तृइत्यर्थः तच्चहेतुमात्रं इच्छाद्यात्मकत्वात् हेतुरपिनमुख्यहेतुभूतं बिंबप्र

धातुरादेशमन्वेतितन्मयोहितदर्पणः॥ नात्माधीनोमनुष्योयंकालंभजतिकंचन॥२७॥अज्ञोजंतुरनीशोयमात्मनःसुखदुःखयोः॥ ईश्वरप्रेरितोगच्छेत्स्वर्गंनर कमेवच॥ २८॥ यथावायोस्तृणाग्राणिवशंयांतिबलीयसः॥ धातुरेववशंयांतिसर्वभूतानिभारत॥ २९॥ आर्यकर्मणियुंजानःपापेवापुनरीश्वरः॥ व्याप्यभू तानिचरतेनचायमितिलक्ष्यते॥ ३०॥ हेतुमात्रमिदंधातुःशरीरंक्षेत्रसंज्ञितं॥ येनकारयतेकर्मशुभाशुभफलंविभुः॥ ३१॥ पश्यमायाप्रभावोयमीश्वरेणय थाकृतः॥ योहंतिभूतैर्भूतानिमोहयित्वात्ममायया॥ ३२॥ अन्यथापरिदृष्टानिमुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः॥ अन्यथापरिवर्त्ततेवेगाइवनभस्वतः॥ ३३॥ अन्यथैव हिमन्यंतेपुरुषास्तानितानिच॥ अन्यथैवप्रभुस्तानिकरोतिविकरोतिच॥ ३४॥ यथाकाष्ठेनवाकाष्ठमश्मानंचाश्मनापुनः॥ अयसाचाप्ययश्छिद्यान्निर्विचे ष्टमचेतनं॥ ३५॥ एवंसभगवान्देवःस्वयंभूःप्रपितामहः॥ हिनस्तिभूतैर्भूतानिच्छद्मकृत्वायुधिष्ठिर॥ ३६॥

तिबिंबदृष्टांतेनचिदाभासस्यचिदात्मतंत्रत्वात् तथाचाभासस्यान्यत्वमादायशास्तृशास्यभावोव्यावहारिकः परमार्थतस्तुक्षेत्रस्यसुप्तिसमाध्योरभावान्नचायमितिलक्ष्यतइत्युक्तमितिभावः ॥३१॥ अयंपूर्वो क्तोमायायाअघटितघटनापटीयस्याअनिर्वचनीयाज्ञानाख्यायाःप्रभावः यईश्वरोभूतैःपृथक्पृथक्क्षेत्राभिमानिभिर्मोहयित्वाअनात्मनिदेहादावात्मबुद्धिंजनयित्वा ॥ ३२ ॥ मोहमेवविवृणोतिद्वाभ्यां अन्यथेति तत्त्वदर्शिभिःस्वप्नमायेंद्रजालवद्दृष्टान्यपिमूढानांसत्यवत्परिवर्त्ततेभासंते वेगाःकरप्रसराः नभस्वतआकाशगामिनःसूर्यस्यतेजोमयाःसंतोजलरूद्रववद्भासंते ॥ ३३ ॥ अनित्याशुचिदुःखरूपा ण्यपितानिनित्यशुचिसुखस्वरूपाणिमन्यंते अन्यथाकरोतिगगनवदजातमप्यंकुरादिक्रमेणजनयति विकरोतिचजीर्णत्वादिभावंचनयति ॥ ३४ ॥ अयोवत्तरुवन्नकेवलंनिश्चेष्टंकिंत्वचेतनमपि ॥ ३५ ॥ छद्ममायां ॥ ३६ ॥

संप्रयोज्यसंयोगंकृत्वाकामकारइच्छातयैवकरोतीतिकामकारकरः बालःप्राकृतः क्रीडनकैःसारीप्रभृतिभिः ॥ ३७॥ नमात्रिति ईशोनदयालुःप्रत्युतनृशंसइत्यर्थः ॥३८॥ किंच ईशस्यदुष्टेषुपक्षपातःसाधु षुचद्वेषोदृश्यतेऽतःसनिंद्यएवेत्याह आर्यानित्यादित्रिभिः चिंतयाधनादिध्यानेन ॥ ३९ ॥ ४० ॥ धर्माभिशंकिनीतिपाठेधर्मश्रद्धाशून्ये फलंयज्ञादिनातृप्तिंकिमश्नुतेअपितुनैवेत्यर्थः ॥ ४१ ॥ कर्मेति कृतं कर्मयदिकर्त्तारमेवगच्छतिनत्वन्यंतर्हिकारयितृत्वादीश्वरोपिपापेनलिप्येतैवेत्यर्थः ॥ ४२ ॥ अथेति कर्त्तारंकारयितारमीश्वरंऐश्वर्यादेवकर्मनस्पृशतितर्हितत्प्रयोज्याजीवाएवकर्मभिर्हतास्तथाचईश्वरोब लाद्दीनान्नरकेपातयतीत्यत्यंतंनिंद्यएवसइतिभावः ॥ ४३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवंधर्मेश्वरयोराक्षेपेप्राप्तेप्रत्यक्षानुमानागमैस्तौसम

संप्रयोज्यवियोज्यायंकामकारकरःप्रभुः॥ क्रीडतेभगवान्भूतैर्बालःक्रीडनकैरिव॥ ३७॥ नमातृपितृवद्राजन्धाताभूतेषुवर्त्तते॥ रोषादिवप्रवृत्तोयंयथाय मितरोजनः॥ ३८॥ आर्यान्शीलवतोदृष्ट्वाह्रीमतोवृत्तिकर्षितान्॥ अनार्यान्सुखिनश्चैवविह्वलानिवचिंतया॥३९॥ तवेमामापदंदृष्ट्वासमृद्धिंचसुयोधने॥ धातारंगर्हयेपार्थविषमंयोनुपश्यति॥ ४०॥ आर्यशास्त्रातिगेक्रूरेलुब्धेधर्मापचायिनि॥ धार्त्तराष्ट्रेश्रियंदत्वाधाताकिंफलमश्नुते॥ ४१॥ कर्मचेत्कृतमन्वेतिक र्त्तारंनान्यमृच्छति॥ कर्मणातेनपापेनलिप्यतेनूनमीश्वरः॥ ४२॥ अथकर्मकृतंपापंनचेत्कर्त्तारमृच्छति॥ कारणंबलमेवेहजनान्शोचामिदुर्बलान्॥ ४३॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुना०द्रौपदीवाक्येत्रिंशोऽध्यायः॥३०॥ ॥७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ वल्गुचित्रपदंश्लक्ष्णंयाज्ञसेनित्वयावचः॥ उक्तंतच्छ्रुतमस्माभिर्नास्तिक्यंतुप्रभाषसे॥ १॥ नाहंकर्मफलान्वेषीराजपुत्रिचराम्युत॥ ददामिदेयमित्येवयजेयष्टव्यमित्युत॥ २॥ अस्तुवात्रफलंमावाकर्त्त व्यंपुरुषेणयत्॥ गृहेवावसताकृष्णेयथाशक्तिकरोमितत्॥ ३॥ धर्मंचरामिसुश्रोणिनधर्मफलकारणात्॥ आगमाननतिक्रम्यसतांवृत्तमवेक्ष्यच॥ ४॥

र्थयितुमध्यायआरभ्यते वल्गुचित्रेति वल्गुशोभनं श्लक्ष्णंसुकुमारं नास्तिक्यंवेदविद्विष्टं ॥ १ ॥ यदुक्तंत्वांचेद्व्यसनिनमित्यादिनाधर्मस्यनैष्फल्येत्वदभिभवएवदृष्टांतइतितत्राह नाहमिति कर्मधर्मं फलार्थि नाकृतोधर्मोयदिनिष्फलःस्यात्तर्हिभवेदयमाक्षेपोनत्वहंतथाचरामीत्यर्थः ननुफलेच्छायाअभावेकिमर्थंधर्मःकर्तव्यइत्यतआह ददामीत्यादिना देयमृणमित्येवददामि जायमानोवैब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवाजा यतेब्रह्मचर्येणऋषिभ्योयज्ञेनदेवेभ्यःप्रजयापितृभ्यइतिश्रुतेः ऋणवाऋणवान् (अनृणः देयमृणेइतिहिसूत्रं) ॥ २॥ यथाशक्तियत्कर्त्तव्यंतत्करोमीत्यन्वयः ॥ ३ ॥ धर्ममिति वेदवाक्यात्शिष्टाचाराच्चनि ष्काममेवधर्मंचरामि अग्निहोत्रंजुहुयात्स्वर्गकामइतिस्वर्गादिफलश्रुतिस्तुधर्मेप्ररोचनार्थेतिभावः ॥ ४ ॥

स्वभावात् शौर्यंतेजोधृतिर्दाक्ष्यंयुद्धेचाप्यपलायनं दानमीश्वरभावश्चक्षात्रंकर्मस्वभावजमितिगीतावचनोक्तधर्माचरणशीलएवक्षत्रियोनान्यइतिनियमान्मेमयाधर्मेमनोधृतं यतोधर्मवाणिज्यकोधर्मात्स्वर्गादिफलमिच्छन्हीनोमुख्यफलात्च्युतोतएवजघन्योनीचः ॥ ५ ॥ धर्मफलं तमेतंवेदानुवचनेनब्राह्मणाविविदिषंतियज्ञेनदानेनतपसानाशकेनेतिश्रुतेर्विद्याविविदिषावाधर्मफलंमुख्यंतन्नाप्नोति यश्चैनंधर्मंशंकतेविश्वासंनकुरुतेसोपिधर्मफलंनाप्नोति पापचेतनःपापबुद्धिः ॥ ६ ॥ अतिवादात्मानांतरमतिक्रांतोवादोवचनंतस्माद्वेदैकप्रामाण्यात् ॥ ७ ॥ आर्षंऋषयोमंत्रास्तद्द्रष्टारोमन्वादयोवाधर्ममूलभूतंमंत्रजातंवामन्वादिवाक्यंवेत्यर्थः अर्थेवेतिपाठेफलेविषयेइत्यर्थः दुर्बलात्मनःविवेकाक्षमचित्तस्य अपेयात्अपगच्छेत् लोकादात्मलोकात् स्वर्लोकादितिपाठेप्यानंदरूपादात्मलोकादित्यर्थः अ

धर्मएवमनःकृष्णेस्वभावाच्चैवमेधृतं॥धर्मवाणिज्यकोहीनोजघन्योधर्मवादिनां ॥५॥ नधर्मफलमाप्नोतियोधर्मंदोग्धुमिच्छति ॥ यश्चैनंशंकतेकृत्वानास्तिक्यात्पापचेतनः॥ ६ ॥ अतिवादाद्वदाम्येषमाधर्ममभिशंकिथाः॥ धर्माभिशंकीपुरुषस्तिर्यग्गतिपरायणः॥ ७॥ धर्मोयस्याभिशंक्यःस्यादार्षंवादुर्बलात्मनः॥ वेदाच्छूद्रइवापेयात्सलोकादजरामरात्॥ ८॥ वेदाध्यायीधर्मपरःकुलेजातोमनस्विनि॥ स्थविरेषुसयोक्तव्योराजर्षिर्धर्मचारिभिः॥ ९॥ पापीयान्सहिशूद्रेभ्यस्तस्करेभ्योविशिष्यते॥ शास्त्रातिगोमंदबुद्धिर्योधर्ममभिशंकते ॥ १० ॥ प्रत्यक्षंहित्वयादृष्टऋषिर्गच्छन्महातपाः ॥ मार्कंडेयोऽप्रमेयात्माधर्मेणचिरजीविता ॥ ११ ॥ व्यासोवसिष्ठोमैत्रेयोनारदोलोमशःशुकः॥ अन्येचऋषयःसर्वेधर्मेणैवसुचेतसः॥ १२॥ प्रत्यक्षंपश्यसिह्येतान्दिव्ययोगसमन्वितान्॥ शापानुग्रहणेशक्तान्देवेभ्योपिगरीयसः॥ १३॥ एतेहिधर्ममेवादौवर्णयंतिसदानघे॥ कर्तव्यममरप्रख्याःप्रत्यक्षागमबुद्धयः॥ १४॥ अतोनार्हसिकल्याणिधातारंधर्ममेवच॥ राज्ञिमूढेनमनसाक्षेप्तुंशंकितुमेवच॥ १५॥ उन्मत्तान्मन्यतेबालःसर्वानागतनिश्चयान्॥ धर्माभिशंकीनान्यस्मात्प्रमाणमधिगच्छति ॥ १६॥ आत्मप्रमाणउन्नद्धःश्रेयसोह्यवमन्यकः॥ इंद्रियप्रीतिसंबद्धंयदिदंलोकसाक्षिकं॥ एतावन्मन्यतेबालोमोहमन्यत्रगच्छति॥ १७॥ प्रायश्चित्तंनतस्यास्तियोधर्ममभिशंकते॥ ध्यायन्सकृपणःपापोनलोकान्प्रतिपद्यते॥ १८॥

नात्मलोकेषुअजरामरत्वयोरसंभवात् अजरामरात्मोक्षरूपात् ॥ ८ ॥ बालोपिस्थविरेषुयोक्तव्योनियोक्तव्योगणनीयः ॥ ९ ॥ १० ॥ एवंधर्मस्यवेदैकगम्यत्वादनतिशंक्यत्वंवेदस्यचश्रेष्ठप्रमाणत्वमुक्त्वाप्रत्यक्षत्वादपिधर्मफलस्यानतिशंक्यत्वमाह प्रत्यक्षंहीत्यादिना चिरजीविताचिरजीवी ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ धर्मंकर्तव्यंवर्णयंति प्रत्यक्षागमबुद्धयःअस्माकंवेदैकगम्यमप्यर्थंप्रत्यक्षेणपश्यंतइत्यर्थः॥ १४॥ क्षेपोनिंदा शंकाफलेसंशयः ॥ १५ ॥ एतच्चमूढकार्यमित्याह उन्मत्तानित्यादिना आगतनिश्चयान्प्राप्ततत्त्वनिश्चयान् ॥ १६ ॥ उन्नद्धोदृप्तः श्रेयसोधर्मस्य अन्यत्रातींद्रियेधर्माद्यर्थे ॥ १७ ॥ ध्यायन् अर्थांश्चिंतयन्नपि लोकान्धर्मप्राप्यान् ॥ १८ ॥

कामलोभावत्यत्यंतंगच्छतिप्राप्नोतीतिकामलोभातिगः ॥ १९ ॥ आनंत्यंब्रह्मभावं ॥ २० ॥ शंकल्याणं ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ अनुमानमपिधर्मेप्रमाणमित्याह अफलइति अयंभावः यदिधर्मोनस्यात्तर्हिऊर्ध्वगतिकश्चिदपिनाप्नुयात् जायस्वम्रियस्वेतिमशकादीनांपूर्वसंस्कारात्पुनःपुनस्तत्तज्जातीयदेहस्यैवप्राप्तिश्रुतेरंधतमःप्राप्तिरेवसर्वेषांस्यात् ततश्चशास्त्रानर्थक्यं यदितुधर्मोस्तितर्हितेषामपि विशिष्टदेशनिवासादिजनितस्यपुण्यस्यापरिहार्यत्वादूर्ध्वगतिःसंभवति ॥ २५ ॥ ननुयथातृणात्क्षीरंक्षीराद्दधीतिवत्परिणामक्रमादेवतत्तद्विशिष्टदेहलाभादूर्ध्वगतिर्भविष्यतिकिंधर्मेणेत्याशंक्याह निर्वाणमिति दध्नोपिगवोपभुक्तात्क्षीरमूत्रादिनीचपरिणामदृष्टेर्नैतद्युक्तं तथाचमोक्षासिद्धिः तस्यांचसत्यांबोधशून्याःपशुजीविकांजीवेयुरंधंतमःप्रविशेयुरेवेत्यर्थः ततश्चतेपशुतुल्याविद्यांविद्ययानैवयुज्येरन्

प्रमाणाद्धिनिवृत्तोहिवेदशास्त्रार्थनिंदकः॥ कामलोभातिगोमूढोनरकंप्रतिपद्यते ॥ १९॥ यस्तुनित्यंकृतमतिर्धर्ममेवाभिपद्यते ॥ अशंकमानःकल्याणिसोऽमुत्रानंत्यमश्नुते॥ २० ॥ आर्षंप्रमाणमुत्क्रम्यधर्मंनप्रतिपालयन्॥ सर्वशास्त्रातिगोमूढःशंजन्मसुनविंदति॥ २१ ॥ यस्यनार्षंप्रमाणंस्याच्छिष्टाचारश्चभाविनि॥ नवैतस्यपरोलोकोनायमस्तीतिनिश्चयः॥ २२॥ शिष्टैराचरितंधर्मंकृष्णेमाऽस्माभिशंकिथाः॥ पुराणमृषिभिःप्रोक्तंसर्वज्ञैःसर्वदर्शिभिः ॥ २३॥ धर्मएवप्लवोनान्यःस्वर्गंद्रौपदिगच्छतां॥ सैवनौःसागरस्येववणिजःपारमिच्छतः॥ २४॥ अफलोयदिधर्मःस्याच्चरितोधर्मचारिभिः ॥ अप्रतिष्ठेतमस्येतज्जगन्मज्जेदनिंदिते॥ २५॥ निर्वाणंनाधिगच्छेयुर्जीवेयुःपशुजीविकां॥ विद्यांतेनैवयुज्येयुर्नचार्थंकेचिदाप्नुयुः॥ २६॥ तपश्चब्रह्मचर्यंचयज्ञःस्वाध्यायएवच ॥ दानमार्जवमेतानियदिस्युरफलानिवै॥ २७॥ नाचरिष्यन्परेधर्मंपरेपरतरेचये ॥ विप्रलंभोऽयमत्यंतंयदिस्युरफलाःक्रियाः ॥ २८ ॥ ऋषयश्चैवदेवाश्चगंधर्वासुरराक्षसाः॥ ईश्वराःकस्यहेतोस्तेचरेयुर्धर्ममादृताः॥ २९॥ फलदंत्विहविज्ञायधातारंश्रेयसिध्रुवं॥ धर्मंतेव्यचरन्कृष्णेतद्धिश्रेयःसनातनं॥ ३०॥ सनायमफलोधर्मोनाधर्मोऽफलवानपि॥ दृश्यंतेपिहिविद्यानांफलानितपसांतथा॥ ३१॥

संतुतर्हिस्वभावेनैवसर्वेपिप्राणिनः किंविद्ययाकिंवामोक्षेणेत्याशंक्याह नचार्थंकेचिदाप्नुयुरिति अयंभावः घटशरावोदंचनादिकार्यवैचित्र्यंक्रियावैचित्र्यायत्तंयथादृष्टंतथाऐहिकयत्नाभावेपिनृषुपश्वादिषुज्ञानैश्वर्यतारतम्यंदृश्यमानंजन्मांतरीयक्रियानुमापकं तदभावेजगद्वैचित्र्यस्याकस्मिकनिधिलाभादेश्वासंभवःस्यादिति ॥ २६ ॥ अनादिपरंपरागतःशिष्टाचारोपिधर्मास्तित्वेप्रमाणमित्याह तपश्चेत्यादिना ॥ २७ ॥ विप्रलंभोवंचनं अयंयज्ञादिधर्मः ॥ २८ ॥ २९ ॥ श्रेयसिश्रेयोनिमित्तंधर्मंव्यचरन् तद्धिधर्मोहिश्रेयःश्रेयःसाधनं सनातनमनाद्यनंतं ॥ ३० ॥ ३१ ॥

अनुभवोपिधर्मेप्रमाणमित्याह त्वमिति अयंभावः अग्नौप्रास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्नंततःप्रजाइतिस्मृतेः पंचाग्निविद्यायांचद्युपर्जन्यपृथिवीपुरुषयोषाख्याग्निषुश्रद्धासोमव र्षान्नरेतआहुतयोहूयंतेततःशरीरमितिक्रमेणपंचम्यामाहुतावापःपुरुषवचसोभवंतीतिश्रुतेश्चसर्वेषांप्राणिनामुत्पत्तिरवगता तत्रगर्भवासाख्यारेतोद्रव्यकपंचम्याहुत्यवस्थाऽत्यंतदुःखमयीपुण्यवशात्द्रोणस्य नासीत्द्रौपदीधृष्टद्युम्नयोस्त्वतिपुण्यवशात्रेतोरूपमलपरिणामहेतुरन्नाहुतिरपिनास्ति साक्षादग्निकुंडोद्भवत्वात् तदिदंधर्मफलंतवानुभवसिद्धमतोधर्ममावमंस्थाइति ॥ ३२ ॥ उपमानंनिदर्शनं कर्मस्वादरव शादल्पेनअन्नाच्छादनमात्रेणतुष्टोभवतिनतुकर्माण्युपेक्ष्यबहुलाभार्थयततेइत्यर्थः ॥३३॥३४॥ श्रुतंवेदोदितंपुण्यंयेषां पापानामनिष्टसाधनानांचफलोदयःस्वर्गनरकहेतुत्वं प्रभवउत्पत्तिः अविद्येतियावत् अत्ययोनाशः विद्येतियावत् देवगुह्यानिवेदैकवेद्यत्वात् तस्माद्देषांतन्नप्रियंयदेतन्मनुष्याविद्युरितिश्रुतेर्देवगोप्यान्येतानि स्वपशुभूतपुरुषविनाशकत्वात् ॥३५॥ एतानीति अत्रएतेषुदेवगुह्येषुविषयेष्विमाःप्रा

त्वमात्मनोविजानीहिजन्मकृष्णेयथाश्रुतं॥ वेत्थचापियथाजातोधृष्टद्युम्नःप्रतापवान् ॥ ३२ ॥ एतावदेवपर्याप्तमुपमानंशुचिस्मिते॥ कर्मणांफलमाप्नोतिधी रोल्पेनापितुष्यति ॥ ३३ ॥ बहुनाप्यपिविद्वांसोनैवतुष्यंत्यबुद्धयः॥ तेषांनधर्मजंकिंचिप्रेत्यशर्मास्तिवापुनः॥ ३४॥ कर्मणांश्रुतपुण्यानांपापानांचफलोदयः॥ प्रभवश्चात्ययश्चैवदेवगुह्यानिभाविनि॥३५॥ एतानिवेदयःकश्चिन्मुह्यंतेत्रप्रजाइमाः॥ अपिकल्पसहस्रेणनसश्रेयोधिगच्छति॥३६॥ रक्ष्याण्येतानिदेवानां गूढमायाहिदेवताः॥ कृताशाश्चव्रताशाश्चतपसादग्धकिल्बिषाः॥ प्रसादैर्मानसैर्युक्ताःपश्यंत्येतानिवैद्विजाः॥ ३७॥ नफलादर्शनाद्धर्मःशंकितव्योनदेवताः॥ यष्टव्यंचप्रयत्नेनदातव्यंचानसूयता॥ ३८॥ कर्मणांफलमस्तीहतथैतद्धर्मशाश्वतं॥ ब्रह्माप्रोवाचपुत्राणांयदृषिर्वेदकश्यपः॥ ३९॥ तस्मात्तेसंशयःकृष्णेनीहा रइवनश्यतु॥ व्यवस्यसर्वमस्तीतिनास्तिक्यंभावमुत्सृज॥ ४०॥ ईश्वरंचापिभूतानांधातारंमाचवैक्षिप॥ शिक्षस्वैनंनमस्वैनंमातेभूद्बुद्धिरीदृशी॥ ४१ ॥

कृताःप्रजामुह्यंते अविद्यामपिविद्यात्वेनविद्यांचाविद्यात्वेनगृह्णंति एवंपुण्यपापविपर्ययोपिज्ञेयः अतएतानियस्तत्त्वतोवेदसश्रेयोदेवानांहिततरंकर्मनाधिगच्छतिनानुसरति कर्तृत्वादिमदंतःकरणस्यवि विक्तत्वादितिभावः ॥३६॥ कृतानाशिताआशायैस्ते कृहिंसायांस्वादिः व्रतंहितंमितंमेध्यंचाश्नंतितेकृताशाश्चव्रताशाश्च शांतादांताइत्यर्थः तपसाश्रवणमननात्मकेनालोचनेन मनःप्रसादैर्ध्यानफलैर्युक्ता द्विजायोगिनः एतानिदेवगुह्यानि ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ धर्मशाश्वतंधर्मस्यशश्वद्भवोयंस्वभावः ॥ ३९ ॥ व्यवस्यनिश्चित्य भावमभिप्रायं ॥ ४०॥ एवंधर्मश्रैष्ठ्यंनिश्चित्यईश्वरश्रैष्ठ्यमप्याह ईश्वरमिति धातारं दधातिकर्मफलानियथास्वंविभजतीतितं कर्मणामाशुतरविनाशित्वात् नष्टानांचकालांतरीयफलहेतुत्वायोगात् अपूर्वकल्पनायाश्चसर्वस्यवशीसर्वस्येशानइतिसर्वस्येश्वराधीनत्वप्रतिपादकश्रुत्याबाधात् लौकिकराजभृत्यदृष्टांताच्चकर्मभिस्तुष्टोरुष्टोवाईश्वरएवसदसत्फलविभाजकइतिभावः माक्षिपमानिंदांकुरु शिक्षस्वशास्त्राचार्योपदेशादधीष्व ॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नावमन्यइति ॥ १ ॥ २ ॥ स्थावराइतरेजनावाहियस्मादकर्माणोनजीवंत्यतः कर्मकर्त्तव्यमितियोजना तथाचायंप्रयोगः स्थावरजीविकाप्राक्कर्मपूर्विकाजीविकात्वात्पाकादिक्रियापूर्वकास्मदादिजीविकावदिति ॥ ३ ॥ स्थावरेषूक्तन्यायंतिर्यक्षुयोजयति यावदिति सद्योजातस्य गोवत्सस्यस्तनपानादिप्रवृत्तिरपिस्वजनकसंस्कारहेतुप्राक्तनकर्मसत्त्वेप्रमाणमित्यर्थः यावद्गोस्तनपानात्गोस्तनपानादेरित्यर्थः यावच्छायोपसेवनात्प्रतिमाद्वारकभोगादित्यर्थः अयंभावः कौलिकशास्त्र प्रसित्ध्याशत्रुनिर्मितायांचैत्रप्रतिमायांशत्रुणाकंटकादिनानुन्नायांचैत्रोव्यथते तत्रव्यथानिमित्तमांतरंधातुवैषम्यंवास्त्रंवाकंटकवेधादिनकिंचिद्दृष्टमस्तिकिंतुकेवलमदृष्टमेव अनेनैवन्यायेनजंतवःकर्म

यस्यप्रसादात्तद्भक्तोमर्त्योगच्छत्यमर्त्यतां॥ उत्तमंदेवतांकृष्णेमावमंस्थाःकथंचन ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुनाभिगमनपर्वणि युधिष्ठिरवाक्येएकत्रिंशोऽध्यायः॥ ३१॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ द्रौपद्युवाच॥ ॥ नावमन्येनगर्हेचधर्मंपार्थकथंचन॥ ईश्वरंकुतएवाहमवमंस्येप्रजापतिं ॥ १ ॥ आर्ताहंप्रलपामीदमितिमांविद्धिभारत॥ भूयश्चविलपिष्यामिसुमनास्त्वंनिबोधमे॥ २॥ कर्मखल्विहकर्त्तव्यंजानतामित्रकर्शन॥ अकर्माणोहिजीवं तिस्थावरानेतरेजनाः॥ ३॥ यावद्गोस्तनपानाच्चयावच्छायोपसेवनात्॥ जंतवःकर्मणावृत्तिमाप्नुवंतियुधिष्ठिर ॥ ४॥ जंगमेषुविशेषेणमनुष्याभरतर्षभ॥ इ च्छंतिकर्मणावृत्तिमवाप्तुंप्रेत्यचेहच॥ ५॥ उत्थानमभिजानंतिसर्वभूतानिभारत॥ प्रत्यक्षंफलमश्नंतिकर्मणांलोकसाक्षिकं ॥ ६॥ सर्वेहिस्वंसमुत्थानमुपजी वंतिजंतवः॥ अपिधाताविधाताचयथायमुदकेबकः॥ ७॥ अकर्मणांवैभूतानांवृत्तिःस्यान्नहिकाचन॥ तदेवाभिप्रपद्येतनविहन्यात्कदाचन ॥ ८॥ सकर्मकु रुमाग्लासीःकर्मणाभवदंशितः॥ कृतंहियोभिजानातिसहस्रेसोस्तिनास्तिच ॥ ९॥ तस्यचापिभवेत्कार्यंविवृद्धौरक्षणेतथा॥ भक्ष्यमाणोह्यनादानात्क्षीयेत हिमवानपि॥ १०॥

णाप्राचीनेनैववृत्तिजीवनमाप्नुवंति ॥ ४ ॥ जंगमेष्विति प्रेत्यमृत्वा ॥ ५॥ उत्थानंउत्तिष्ठतिप्रवर्त्ततेऽस्मादित्युत्थानंप्राक्कर्मसंस्कारस्तंसर्वेपिप्राणिनोऽभिजानंत्यनुभवंति ततःकर्मसुप्रवर्त्ततेतत्फलंचाप्नुवं ति तस्मात्कर्मतत्संस्कारपरंपरेयमनादिरित्यर्थः ॥ ६ ॥ सर्वेहीति यथायंबकःपूर्वसंस्कारात्वृत्त्यर्थीध्यायतिएवंधाताईश्वरोप्यनादिसंस्कारवशात्पूर्वपूर्वकल्पस्वरूपामेवसृष्टिंकरोति धातायथापूर्वमक ल्पयदितिश्रुतेः तथाविधाताधर्मोपिपूर्वसंस्कारानुरोधेनैवकर्मणिप्रवर्त्तयति अन्यथासंसारानादित्वानभ्युपगमेकृतहानाकृताभ्यागमादिदोषःस्यादितिभावः ॥ ७ ॥ एवंप्राक्तनकर्मप्राबल्यमुपपाद्यऐहिका नामपितेषांप्राबल्यमाह अकर्मणामिति याञ्चामुखचालनादिदृष्टयत्नशून्यानजीविकास्ति अतस्तदेवदृष्टफलंकर्मैवनविहन्यात् दैवपरोभूत्वानत्यजेदित्यर्थः ॥ ८ ॥ दंशितःसन्नद्धः कृतंकर्म कर्तुमितिशेषः ॥ ९ ॥ तस्यकर्मणःकार्यंप्रयोजनं रक्षणेऽर्थानामितिशेषः अनादानादसंग्रहात् लब्धेनार्थेननसंतोष्टव्यंकिंतुतद्विवृध्यर्थंकर्मकर्त्तव्यमित्यर्थः ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ अपिचेति कर्मणांक्वचिदफलत्वेप्यावश्यकत्वंनित्यमित्यर्थः ॥ १२ ॥ यश्चेति दिष्टपरोमंत्रौषधाद्यदृष्टद्वारैवार्थसाधनपरःकौलिकः हठवादिकःप्राग्जन्माभावादकृतमेवोपस्थास्यतीतिवदन्चार्वाकः एतौशठौ प्राक्कर्मानंगीकारात् पाठांतरेअपसदौअधमौ कर्मबुद्धिःप्राक्तनंतात्कालिकंचकर्मसहितंसदिष्टसाधनमितिबुद्धिमान् ॥ १३ ॥ निर्विचेष्टोदृष्टयत्नहीनः शयेत्शेयात् आमोऽपक्वः ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ हठादीन्व्याचष्टे अकस्मादिति अचिंतितस्यातर्कितस्यचलाभोहठः ॥१६ ॥ दैवंदेवताराधनं ॥ १७ ॥ पौरुषंयथोक्तप्रतिग्रहादिवृत्तिः ॥ १८ ॥ स्वभावोयःप्राक्कर्मानुग्रहः यथानष्टकपर्दिकान्वे

उत्सीदेरन्प्रजाःसर्वानकुर्युःकर्मचेद्भुवि ॥ तथाह्येतानवर्धेरन्कर्मचेदफलंभवेत् ॥ ११ ॥ अपिचाप्यफलंकर्मपश्यामःकुर्वतोजनान् ॥ नान्यथाह्यपिगच्छंतिवृत्तिंलोकाःकथंचन ॥ १२ ॥ यश्चदिष्टपरोलोकेयश्चापिहठवादिकः ॥ उभावपिशठावेतौकर्मबुद्धिःप्रशस्यते ॥ १३ ॥ योहिदिष्टमुपासीनोनिर्विचेष्टःसुखंशयेत् ॥ अवसीदेत्सदुर्बुद्धिरामोघटइवोदके ॥ १४ ॥ तथैवहठदुर्बुद्धिःशक्तःकर्मण्यकर्मकृत् ॥ आसीतनचिरंजीवेदनाथइवदुर्बलः ॥ १५ ॥ अकस्मादिहयःकश्चिदर्थंप्राप्नोतिपूरुषः ॥ तंहठेनेतिमन्यंतेसहियत्नोनकस्यचित् ॥ १६ ॥ यच्चापिकिंचित्पुरुषोदिष्टंनामभजत्युत ॥ दैवेनविधिनापार्थतद्दैवमितिनिश्चितं ॥ १७ ॥ यत्स्वयंकर्मणाकिंचित्फलमाप्नोतिपूरुषः ॥ प्रत्यक्षमेतल्लोकेषुतत्पौरुषमितिश्रुतं ॥ १८ ॥ स्वभावतःप्रवृत्तोयःप्राप्नोत्यर्थंनकारणात् ॥ तत्स्वभावात्मकंविद्धिफलंपुरुषसत्तम ॥ १९ ॥ एवंहठाच्चदैवाच्चस्वभावात्कर्मणस्तथा ॥ यानिप्राप्नोतिपुरुषस्तत्फलंपूर्वकर्मणां ॥ २० ॥ धातापिहिस्वकर्मैवतैस्तैर्हेतुभिरीश्वरः ॥ विदधातिविभज्येहफलंपूर्वकृतंनृणां ॥ २१ ॥ यद्ध्ययंपुरुषःकिंचित्कुरुतेवैशुभाशुभं ॥ तद्धातृविहितंविद्धिपूर्वकर्मफलोदयं ॥ २२ ॥ कारणंतस्यदेहोयंधातुःकर्मणिवर्त्तते ॥ सयथाप्रेरयत्येनंतथायंकुरुतेवशः ॥ २३ ॥ तेषुतेषुहिकृत्येषुविनियोक्तामहेश्वरः ॥ सर्वभूतानिकौंतेयकारयत्यवशान्यपि ॥ २४ ॥ मनसार्थान्विनिश्चित्यपश्चात्प्राप्नोतिकर्मणा ॥ बुद्धिपूर्वंस्वयंवीरपुरुषस्तत्रकारणं ॥ २५ ॥ संख्यातुंनैवशक्यानिकर्माणिपुरुषर्षभ ॥ अगारनगराणांहिसिद्धिःपुरुषहैतुकी ॥ २६ ॥ तिलेतैलंगविक्षीरंकाष्ठेपावकमंततः ॥ धियाधीरोविजानीयादुपायंचास्यसिद्धये ॥ २७ ॥

षणप्रवृत्तस्यरत्नलाभः ॥ १९ ॥ एतच्चतुष्टयजोपिलाभःपूर्वकर्मफलमेव ॥ २० ॥ स्वकर्मैवकर्माधीनएव विदधात्यर्पयति पूर्वकृतंपूर्वकर्मजं ॥ २१ ॥ एतदेवस्पष्टयति यद्धीति ॥ २२ ॥ कारणमिति यःकर्मणिवर्त्ततेसोयंमानुषदेहःप्राग्भवीयस्तस्यप्रवर्त्तकस्यधातुरपिकारणंप्रवर्त्तकःसधाता एनंवर्त्तमानदेहं बीजांकुरवत्धातृप्रेर्योदेहोदेहप्रेर्यश्चधातेत्यर्थः देहोदेहसाध्यंकर्म ॥ २३ ॥ २४ ॥ ननुपूर्वकर्मैवप्रवर्त्तकंचेत्किंपुरुषकारेणेत्याशंक्याह मनसेति ॥ २५ ॥ एतदपिप्राक्कर्मजमेवेत्याशंक्याह संख्यातुमिति संख्यातुंप्राक्कर्मैवकारणंनपुरुषकारइतिनिश्चेतुं तत्रहेतुः अगारेति ॥ २६ ॥ तिलेइति पंग्वंधन्यायेनप्राक्कर्मसिद्धमेवपुरुषकारोभिव्यनक्तीत्यर्थः अस्यतैलादेः सिद्धयेप्राप्तये ॥ २७ ॥

कारणैर्यंत्रनिपीडनादिभिः तांसिद्धिंतैलादिप्राप्तिं कर्मणामितिपाठेसिद्धिफलं तांतैलप्राप्तिं ॥ २८ ॥ कुशलेनेति विशेषात्फलभेदात् ऐहिककर्मणोपिप्राबल्यमस्तीत्यर्थः ॥ २९ ॥ विधिप्रतिषेधशास्त्रवैयर्थ्यान्यथानुपपत्त्यापिपुरुषकारस्यश्रैष्ठ्यमाह इष्टेतिद्वाभ्यां इष्टंयागादि आपूर्त्तंतडागारामादि ॥ ३० ॥ ३१ ॥ सर्वमिति हठादयोऽकस्मादिहयःकश्चिदित्यादिश्लोकत्रयेणव्याख्याताः स्वभावस्यापिहठेएवांतर्भावः हठेनैकेचार्वाकाः दैवेनैकेकौलिकाः प्रयत्नजंप्राकृताः ॥ ३२ ॥ एतैरेवनार्थसिद्धिरितिवैदिकाइत्याह नचेति अदृश्यंधर्माधर्मरूपंप्राक्कर्मतदेवदिष्टहठादिकंसर्वमित्यर्थः ॥ ३३ ॥ अत्रपूर्वपक्षः दृश्यतेहीति स्वभावतोयत्नतः ॥ ३४ ॥ चतुर्थंप्राक्कर्मकुशलाइत्युपहासः इतिप्रतिजानंतीत्यध्याहृत्ययोज्यं ॥ ३५ ॥ सिद्धांतमाह तथेति ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ त्रिद्वारामिति हठादित्रयंद्वारमेवार्थसिद्धेर्मुख्यं

ततःप्रवर्त्ततेपश्चात्कारणैस्तस्यसिद्धये ॥ तांसिद्धिमुपजीवंतिकर्मजामिहजंतवः ॥ २८ ॥ कुशलेनकृतंकर्मकर्त्रासाधुस्वनुष्ठितं ॥ इदंत्वकुशलेनेतिविशेषादुपलभ्यते ॥ २९ ॥ इष्टापूर्त्तफलंनस्यान्नशिष्योनगुरुर्भवेत् ॥ पुरुषःकर्मसाध्येषुस्याच्चेदयमकारणं ॥ ३० ॥ कर्तृत्वादेवपुरुषःकर्मसिद्धौप्रशस्यते ॥ असिद्धौनिंद्यतेचापिकर्मनाशात्कथंत्विह ॥ ३१ ॥ सर्वमेवहठेनैकेदैवेनैकेवदंत्युत ॥ पुंसःप्रयत्नजंकेचित्त्रैधमेतन्निरुच्यते ॥ ३२ ॥ नचैवैतावताकार्यमन्यंतइतिचापरे ॥ अस्तिसर्वमदृश्यंतुदिष्टंचैवतथाहठः ॥ ३३ ॥ दृश्यतेहिहठाच्चैवदिष्टाच्चार्थस्यसंततिः ॥ किंचिद्दैवाद्धठात्किंचित्किंचिदेवस्वभावतः ॥ ३४ ॥ पुरुषःफलमाप्नोतिचतुर्थंनात्रकारणं ॥ कुशलाःप्रतिजानंतियेवैतत्त्वविदोजनाः ॥ ३५ ॥ तथैवधाताभूतानामिष्टानिष्टफलप्रदः ॥ यदिनस्यान्नभूतानांकृपणोनामकश्चन ॥ ३६ ॥ यंयमर्थमभिप्रेप्सुःकुरुतेकर्मपूरुषः ॥ तत्तत्सफलमेवस्याद्यदिनस्यात्पुराकृतं ॥ ३७ ॥ त्रिद्वारामर्थसिद्धिंतुनानुपश्यंतियेनराः ॥ तथैवानर्थसिद्धिंचयथैवात्मातथैवते ॥ ३८ ॥ कर्त्तव्यमेवकर्मेतिमनोरेषविनिश्चयः ॥ एकांतेनत्वनीहोयंपराभवतिपूरुषः ॥ ३९ ॥ कुर्वतोहिभवत्येवप्रायेणेहयुधिष्ठिर ॥ एकांतफलसिद्धिंतुनविंदत्यलसःक्वचित् ॥ ४० ॥ असंभवेत्वस्यहेतुःप्रायश्चित्तंतुलक्षयेत् ॥ कृतेकर्मणिराजेंद्रतथानृण्यमवाप्नुते ॥ ४१ ॥ अलक्ष्मीराविशत्येनंशयानमलसंनरं ॥ निःसंशयंफलंलब्ध्वादक्षोभूतिमुपाश्नुते ॥ ४२ ॥

कारणंकर्मैवेत्यर्थः आत्मादेहः देहवत्तेजडाइत्यर्थः यथालोकाइतिपाठेलोकालोकायतिकाः ॥ ३८ ॥ कर्त्तव्यमेवेति यथाग्रामकामस्यसांग्रहणीष्टीराजसेवाचेतिद्वयमनुष्ठेयंतद्वदिहदिष्टपौरुषात्मकंकर्मकर्त्तव्यमेव हठपक्षस्त्याज्यएवेत्यर्थः एकांतेनातिशयेन अनीहोनिश्चेष्टः हठवादीत्यर्थः ॥ ३९ ॥ भवत्येवफलसिद्धिः अलसोसम्यक्कारी ॥ ४० ॥ असंभवेत्विति अंगवैकल्यात्कर्मफलानुत्पादेत्वस्यफलस्यहेतुःप्रायश्चित्तंदोषप्रतिसमाधानंलक्षयेत् कर्मतःफलाभावेंऽगवैकल्यंकल्प्यंनतुकर्मवैयर्थ्यमितिभावः कर्मणिसांगेकृते आनृण्यंफलानुत्पादेपिनिर्दोषत्वं ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

अनर्थाअर्थहीनाः ननुनिश्चितंधीरानिःसंशयादुर्लभाइत्यर्थः ॥ ४३ ॥ अनर्थोराज्यच्युतिः कर्मणिपौरुषे ॥ ४४ ॥ असिद्धिरितिच्छेदः कृतेपिपौरुषेयदिफलासिद्धिरेवस्यात्तर्हितदेवतेतवव्टकोदरादीनाम भिमानंसाकल्येनप्रमाणंराज्यानर्हत्वेस्यात् तदाराज्याशाविच्छेदान्ममराज्यार्थमुद्वेगःस्यादितिभावः ॥ ४५ ॥ अन्येषामस्माकंवाकर्मसफलंयथातथाकृतकर्मैवविप्रकर्षेणकर्मकरणांतेबुध्येत त्वंत्वकृतक र्मातत्कथंबुध्येरितिभावः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ निर्वेदोवैराग्यं द्वावन्यौपौरुषानिर्वेदौ अत्रफलसिद्धौ ॥ ५० ॥ सिद्धिरसिद्धिर्वास्तुकिंत्वप्रवृत्तिरेवमास्त्वित्यर्थः बहूनांसर्वेषांसमवायेसमुदाये भा वानांकारणानां ॥ ५१॥ गुणोऽप्रधानमंगंतदभावे गुणःशौर्यादिः ॥ ५२॥उपायाःसामादयः स्वस्तिवृद्धयेकल्याणवृद्धये ॥ ५३॥ अप्रमत्तेनेति तत्देशकालादियोगाख्यं कार्यमादरणीयं तत्रपराक्रमःपुरुष

अनर्थाःसंशयावस्थाःसिद्ध्यंतेमुक्तसंशयाः ॥ धीरानराःकर्मरतानतुनिःसंशयाःक्वचित् ॥ ४३ ॥ एकांतेनत्ह्यनर्थोयंवर्त्ततेऽस्मासुसांप्रतं ॥ सतुनिःसंशयंन स्यात्त्वयिकर्मण्यवस्थिते ॥ ४४ ॥ अथवाऽसिद्धिरेवस्यादभिमानंतदेवते ॥ वृकोदरस्यबीभत्सोर्भ्रात्रोश्चयमयोरपि ॥ ४५ ॥ अन्येषांकर्मसफलमस्माकमपि वापुनः ॥ विप्रकर्षेणबुद्ध्येतकृतकर्मायथाफलं ॥ ४६ ॥ पृथिवींलांगलेनेहभित्त्वाबीजंवपत्युत ॥ आस्तेथकर्षकस्तूष्णींपर्जन्यस्तत्रकारणं ॥ ४७ ॥ वृष्टिश्चेन्ना नुगृह्णीयादनेनास्तत्रकर्षकः ॥ यदन्यःपुरुषःकुर्यात्तत्कृतंसफलंमया ॥ ४८ ॥ तच्चेदंफलमस्माकमपराधोनमेक्वचित् ॥ इतिधीरोन्ववेक्ष्यैवनात्मानंतत्रगर्हयेत् ॥ ४९ ॥ कुर्वतोनार्थसिद्धिर्मेभवतीतिहभारत ॥ निर्वेदोनात्रकर्त्तव्योद्वावन्यौह्यत्रकारणं ॥ ५० ॥ सिद्धिर्वाप्यथवाऽसिद्धिरप्रवृत्तिरतोन्यथा ॥ बहूनांसमवाये हिभावानांकर्मसिद्धयः ॥ ५१ ॥ गुणाभावेफलंन्यूनंभवत्यफलमेवच ॥ अनारंभेहिनफलंनगुणोदृश्यतेक्वचित् ॥ ५२ ॥ देशकालावुपायांश्चमंगलंस्वस्तिवृ द्धये ॥ युनक्तिमेधयाधीरोयथाशक्तियथाबलं ॥ ५३ ॥ अप्रमत्तेनतत्कार्यमुपदेष्टापराक्रमः ॥ भूयिष्ठंकर्मयोगेषुदृश्यमेवपराक्रमः ॥ ५४ ॥ यत्रधीमानवेक्षे तश्रेयांसंबहुभिर्गुणैः ॥ साम्नैवार्थंततोलिप्सेत्कर्मचास्मैप्रयोजयेत् ॥ ५५ ॥ व्यसनंवास्यकांक्षेतविवासंवायुधिष्ठिर ॥ अपिसिंधोर्गिरेर्वापिकिंपुनर्मर्त्यधर्मि णः ॥ ५६ ॥ उत्थानयुक्तःसततंपरेषामंतरैषणे ॥ आनृण्यमाप्नोतिनरःपरस्यात्मनएवच ॥ ५७ ॥

कारस्तुउपदेष्टाकार्यकर्त्तामुख्यइत्यर्थः भूयिष्ठंश्रेष्ठं कर्मयोगेषुकार्यघटनासुपराक्रमोदृश्यमेवप्रसिद्धएवश्रेष्ठत्वेन तस्मात्पराक्रमेयतितव्यमितिभावः ॥ ५४ ॥ ननुभ्रातृषुधार्त्तराष्ट्रेषुकथंपराक्रांतुंशक्य मित्याशंक्यसामासंभवमाह यत्रेति अवेक्षेतादरंकुर्यात् श्रेयांसंप्रशस्ततरंकर्मचभेददानाख्यंवा ॥ ५५ ॥ दुर्मेधसिदुर्योधनेतुनसामभेददानानामुपायानांसंभवोस्तिअतस्तत्रदंडएवश्रेयानित्याह व्यसन मिति व्यसनंराष्ट्रोपप्लवादि विवासनंदेशान्निःसारणं ॥ ५६ ॥ उत्थानयुक्तोयत्नवान् अंतरैषणेछिद्रान्वेषणे आनृण्यंनिर्दोषत्वं परस्यामात्यादेः ॥ ५७ ॥

नन्वशक्तःकथमुत्थानंकुर्यामित्याशंक्याह नत्वेवेति ॥ ५८ ॥ एवंसंस्थितिकाईदृग्व्यवस्थावती सांसिद्धिकीतिपाठेस्वाभाविकीत्यर्थः सिद्धिःफलसिद्धिः तत्रेति कालावस्थयोरानुकूल्येनगतिरन्वेषणेयत्नः सैवसिद्धिःसिद्धिमूलं ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ कर्मवतीमागतांकिंचित्कार्योद्देशेनपितुरंतिकेआगतां ॥ ६२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ७ ॥ याज्ञसेन्याइति ॥ १ ॥ एवंद्रौपद्याप्राक्कर्माधीनांफलसिद्धिमंगीकृत्यापितद्द्वारभूतस्यपुरुषकारस्यप्राबल्येप्रतिपादितेराजानमुद्योजयन्भीमआह राज्यस्यपदवीमित्यादि पदवींप्राप्तिमार्गं धर्म्यांवनवासका

नत्वेवात्मावमंतव्यःपुरुषेणकदाचन ॥ नह्यात्मपरिभूतस्यभूतिर्भवतिशोभना ॥ ५८ ॥ एवंसंस्थितिकासिद्धिरियंलोकस्यभारत ॥ तत्रसिद्धिर्गतिःप्रोक्ताका लावस्थाविभागतः ॥ ५९ ॥ ब्राह्मणंमेपितापूर्ववासयामासपंडितं ॥ सोपिसर्वामिमांप्राहपित्रेमेभरतर्षभ ॥ ६० ॥ नीतिंबृहस्पतिप्रोक्तांभ्रातॄन्मेग्राहयत्पुरा ॥ तेषांसकाशादश्रौषमहमेतांतदागृहे ॥ ६१ ॥ समांराजन्कर्मवतीमागतामाहसांत्वयन् ॥ शुश्रूषमाणामासीनांपितुरंकेयुधिष्ठिर ॥ ६२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारते आरण्यकेपर्वणिअर्जुना० द्रौपदीवाक्येद्वात्रिंशोध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ याज्ञसेन्यावचःश्रुत्वाभीमसेनोत्यमर्षणः ॥ निःश्व सन्नुपसंगम्यक्रुद्धोराजानमब्रवीत् ॥ १ ॥ राज्यस्यपदवींधर्म्यांव्रजसत्पुरुषोचितां ॥ धर्मकामार्थहीनानांकिन्नोवस्तुंतपोवने ॥ २ ॥ नैवधर्मेणतद्राज्यंनार्जवे, नचौजसा ॥ अक्षकूटमधिष्ठायहृतंदुर्योधनेनवै ॥ ३ ॥ गोमायुनेवसिंहानांदुर्बलेनबलीयसां ॥ आमिषंविघसाशेनतद्वद्राज्यंहिनोहृतं ॥ ४ ॥ धर्मलेशप्रति च्छन्नःप्रभवंधर्मकामयोः ॥ अर्थमुत्सृज्यकिंराजन्दुःखेषुपरितप्यसे ॥ ५ ॥ भवतोऽनवधानेनराज्यंनःपश्यतांहृतं ॥ अहार्यमपिशक्रेणगुप्तंगांडीवधन्वना ॥ ॥ ६ ॥ कुणीनामिवबिल्वानिपंगूनामिवधेनवः ॥ हृतमैश्वर्यमस्माकंजीवतांभवतःकृते ॥ ७ ॥ भवतःप्रियमित्येवंमहद्व्यसनमीदृशं ॥ धर्मकामेप्रतीतस्यप्रति पन्नाःस्मभारत ॥ ८ ॥ कर्षयामःस्वमित्राणिनंदयामश्चशात्रवान् ॥ आत्मानंभवतांशास्त्रैर्नियम्यभरतर्षभ ॥ ९ ॥ यद्वयंनतदैवैतान्धार्त्तराष्ट्रान्निहन्महि ॥ भवतःशास्त्रमादायतन्नस्तपतिदुष्कृतं ॥ १० ॥

लपालनरूपाद्धर्मादनपेतां किंप्रयोजनमितिशेषः ॥ २ ॥ कूटंकपटं ॥ ३ ॥ विघसोभूतबलिशेषःश्वकाकादियोग्यस्तद्भक्षकेनशुनकेनेत्यर्थः ॥ ४ ॥ धर्मलेशःप्रतिज्ञापालनजस्तेनप्रतिच्छन्नआवृतः अर्थं राज्याख्यं ॥ ५ ॥ अनवधानेनप्रमादेन पश्यतामित्यनादरेषष्ठी ॥ ६ ॥ कुणीनांहस्तविकलानां पंगूनांपादविकलानां षष्ठीपूर्ववत् भवतःकृतेभवन्निमित्तं ॥ ७ ॥ धर्मकामेधर्मेच्छायां प्रतीतस्यविश्वस्त स्य धर्मकाम्याप्रतीतस्येतिपाठेधर्मेच्छायांविश्वस्तस्य ॥ ८ ॥ शास्त्रैःशमवचनैः भवतांभासमानानांयोगिनां ॥ ९ ॥ १० ॥

मृगचर्यामिव एनांवनचर्यां अबलस्थैर्निषेवितामित्येकंपदं बलवद्भिरसेवितामित्यर्थः ॥ ११ ॥१२॥ नआपन्नइतिसंबंधः ॥१३ ॥१४ ॥१५ ॥ अलंसमर्थान्सतः ॥ १६ ॥ १७ ॥ गांपृथिवीं ॥१८॥१९॥ कृत्यलक्षणेकरणीयस्वरूपे ॥ २० ॥ कुधर्मंतनोतीतिकुधर्मतत्कुधर्मबीजमित्यर्थः ॥ २१ ॥ धर्मार्थौबलसाध्यहेमंतप्रातःस्नानशत्रुजयसंभवौ ॥ २२ ॥ धर्मार्थंनत्वर्थकामार्थं अर्थंप्रयोजनं ॥ २३ ॥

अथैनामन्ववेक्षस्वमृगचर्यामिवात्मनः ॥ दुर्बलाचरितांराजन्नबलस्थैर्निषेवितां ॥ ११ ॥ यांनकृष्णोनबीभत्सुर्नाभिमन्युर्नसृंजयाः ॥ नचाहमभिनंदामिनच माद्रीसुतावुभौ ॥ १२ ॥ भवान्धर्मोधर्मइतिसततंव्रतकर्शितः ॥ कच्चिद्राजन्ननिर्वेदादापन्नःक्लीबजीविकां ॥ १३ ॥ दुर्मनुष्याहिनिर्वेदमफलंस्वार्थघातकं ॥ अ शक्ताःश्रियमाहर्तुमात्मनःकुर्वतेप्रियं ॥ १४ ॥ सभवान्दृष्टिमान्शक्तःपश्यन्नस्मासुपौरुषं ॥ आनृशंस्यपरोराजन्नानर्थमवबुध्यसे ॥ १५ ॥ अस्मानमीधार्त्तरा ष्ट्राःक्षममाणानलंसतः ॥ अशक्तानिवमन्यंतेतद्दुःखंनाहवेवधः ॥ १६ ॥ तत्रचेद्युध्यमानानामजिह्ममनिवर्तिनां ॥ सर्वशोहिवधःश्रेयान्प्रेत्यलोकान्लभेमहि ॥ १७ ॥ अथवावयमेवैतान्निहत्यभरतर्षभ ॥ आददीमहिगांसर्वांतथापिश्रेयएवनः ॥ १८ ॥ सर्वथाकार्यमेतन्नःस्वधर्ममनुतिष्ठतां ॥ कांक्षतांविपुलांकीर्तिंवै रंप्रतिचिकीर्षतां ॥ १९ ॥ आत्मार्थंयुध्यमानानांविदितेकृत्यलक्षणे ॥ अन्यैरपिहृतेराज्येप्रशंसैवनगर्हणा ॥ २० ॥ कर्षणार्थोहियोधर्मोमित्राणामात्मनस्तथा व्यसनंनामतद्राजन्नधर्मःसकुधर्मतत् ॥ २१ ॥ सर्वथाधर्मनित्यंतुपुरुषंधर्मदुर्बलं ॥ त्यजतस्तातधर्मार्थौप्रेतंदुःखसुखेयथा ॥ २२ ॥ यस्यधर्मोहिधर्मार्थंक्लेश भाङ्गःसपंडितः ॥ नसधर्मस्यवेदार्थंसूर्यस्यांधःप्रभामिव ॥ २३ ॥ यस्यचात्मार्थमेवार्थःसचनार्थस्यकोविदः ॥ रक्षेतभृतकोरण्येयथागास्तादृगेवसः ॥ २४ ॥ अ तिवेलंहियोर्थार्थीनेतरावनुतिष्ठति ॥ सवध्यःसर्वभूतानांब्रह्महेवजुगुप्सितः ॥ २५ ॥ सततंयश्चकामार्थीनेतरावनुतिष्ठति ॥ मित्राणितस्यनश्यंतिधर्मार्थाभ्यां चहीयते ॥ २६ ॥ तस्यधर्मार्थहीनस्यकामांतेनिधनंध्रुवं ॥ कामतोरममाणस्यमीनस्येवांभसःक्षये ॥ २७ ॥ तस्माद्धर्मार्थयोर्नित्यंनप्रमाद्यंतिपंडिताः ॥ प्रकृतिः साहिकामस्यपावकस्यारणिर्यथा ॥ २८ ॥ सर्वथाधर्ममूलोर्थोधर्मश्चार्थपरिग्रहः ॥ इतरेतरयोर्नीतौविद्धिमेघोदधीयथा ॥ २९ ॥ द्रव्यार्थस्पर्शसंयोगेयाप्रीति रुपजायते ॥ सकामश्चित्तसंकल्पःशरीरंनास्यदृश्यते ॥ ३० ॥

॥ २४ ॥ अतिवेलमत्यंतं ॥ २५ ॥ इतरावर्थकामौ ॥ २६ ॥ कामतोरममाणस्यतस्यकामांतेनिधनमितिसंबंधः ॥ २७ ॥ साहिधर्मार्थरूपाहि ॥ २८ ॥ अर्थपरिग्रहोऽर्थार्थमेवालंबनीयः इतरेतरयोर्नीतौ धर्मादर्थःप्रणीयतेऽर्थाच्चधर्मइत्यर्थः मेघादुदधिपुष्टिरुदधेर्मेघपूर्त्तिरिव ॥ २९ ॥ द्रव्यस्यस्रक्चंदनादेःस्पर्शः अर्थस्यस्वर्णादेःसंयोगोलाभः ॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥ उपयोगःसाक्षात्प्रीत्युत्पादनेनकृतार्थत्वं काष्ठाद्भस्मसाध्यंनतुभस्मतोपिभस्मांतरंसाध्यमस्तितद्वत् ॥ ३२ ॥ वैतंसिकोवीतंसेनजीवतीतिपक्षिहंता वीतंसंबंधनोपायेमृगाणांपक्षिणामपीतिविश्वः वि हिंसताविशिष्टहिंसावत्त्वं ॥ ३३ ॥ प्रकृतिस्वरूपं ॥ ३४ ॥ व्यक्तमिति अर्थःप्रयोजनंकामाख्यं सद्रव्येणस्त्रीधनगोहस्त्यश्वात्मनापरिगृह्यतइतिद्रव्यपरिग्रहः अस्यद्रव्यस्यप्रकृतिस्त्र्यादिरूपां विकृतिंत्याग भोगादिरूपां ॥ ३५ ॥ तस्यस्त्रीधनादिरूपद्रव्यस्यनाशे अदर्शनेअभावे विनाशेलब्धस्यवियोगे जरामरणेस्त्रीगोऽश्वादीनां सोयमनर्थःस्त्रीपरामर्शराज्यनाशादिरूपः अनर्थपरिहारायधर्मोपिलंघनीयइति

अर्थार्थीपुरुषोराजन्बृहंतंधर्ममिच्छति ॥ अर्थमिच्छतिकामार्थीनकामादन्यमिच्छति ॥ ३१ ॥ नहिकामेनकामोन्यःसाध्यतेफलमेवतत् ॥ उपयोगात्फलस्यै वकाष्ठाद्भस्मेवपंडितैः ॥ ३२ ॥ इमान्शकुनकान्राजन्हंतिवैतंसिकोयथा ॥ एतद्रूपमधर्मस्यभूतेषुहिविहिंसता ॥ ३३ ॥ कामाल्लोभाच्चधर्मस्यप्रकृतिंयोनप श्यति ॥ सवध्यःसर्वभूतानांप्रेत्यचेहचदुर्मतिः ॥ ३४ ॥ व्यक्तंतेविदितोराजन्नार्थोद्रव्यपरिग्रहः ॥ प्रकृतिंचापिवेत्थास्यविकृतिंचापिभूयसीं ॥ ३५ ॥ तस्यनाशे विनाशेवाजरयामरणेनवा ॥ अनर्थइतिमन्यंतेसोयमस्मासुवर्त्तते ॥ ३६ ॥ इंद्रियाणांचपंचानांमनसोहृदयस्यच ॥ विषयेवर्त्तमानानांयाप्रीतिरुपजायते ॥ ३७ ॥ सकामइतिमेबुद्धिःकर्मणांफलमुत्तमं ॥ एवमेवपृथग्दृष्ट्वाधर्मार्थौकाममेवच ॥ ३८ ॥ नधर्मपरएवस्यान्नचार्थपरमोनरः ॥ नकामपरमोवास्यात्स र्वान्सेवेतसर्वदा ॥ ३९ ॥ धर्मंपूर्वेधनंमध्येजघन्येकाममाचरेत् ॥ अहन्यनुचरेदेवमेषशास्त्रकृतोविधिः ॥ ४० ॥ कामंपूर्वेधनंमध्येजघन्येधर्ममाचरेत् ॥ वयस्य नुचरेदेवमेषशास्त्रकृतोविधिः ॥ ४१ ॥ धर्मंचार्थंचकामंचयथावद्वदतांवर ॥ विभज्यकालेकालज्ञःसर्वान्सेवेतपंडितः ॥ ४२ ॥ मोक्षोवापरमंश्रेयएषराजन्सु खार्थिनां ॥ प्राप्तिंवाबुद्धिमास्थायसोपायांकुरुनंदन ॥ ४३ ॥ तद्वाशुक्रियतांराजन्प्राप्तिंवाप्यधिगम्यतां ॥ जीवितंह्यातुरस्येवदुःखमंतरवर्तिनः ॥ ४४ ॥ विदित श्चैवमेधर्मःसततंचरितश्चते ॥ जानंतस्त्वयिशंसंतिसुहृदःकर्मचोदनां ॥ ४५ ॥ दानंयज्ञाःसतांपूजावेदधारणमार्जवं ॥ एषधर्मःपरोराजन्बलवान्प्रेत्यचेहच ॥ ४६ ॥ एषनार्थविहीनेनशक्योराजन्निषेवितुं ॥ अखिलाःपुरुषव्याघ्रगुणाःस्युर्यद्यपीतरे ॥ ४७ ॥ धर्ममूलंजगद्राजन्नान्यद्धर्माद्विशिष्यते ॥ धर्मश्चार्थेनमहता शक्योराजन्निषेवितुं ॥ ४८ ॥

भावः ॥ ३६ ॥ पंचानांश्रोत्रादीनांविषयेशब्दादौ मनसोविषयःसंकल्पः हृदयस्यनिश्चयः ॥ ३७ ॥ पृथक्भिन्नान्दृष्ट्वा ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ धर्मंपूर्वेअ हनिचरेत् ॥ ४० ॥ कामंपूर्वेवयसिचरेत् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ प्राप्तिमहोदयंवाराज्यलाभजं प्राप्तिर्लाभेमहोदयेइतिविश्वः तन्मोक्षाख्यंश्रेयः दुःखंदुःखदं ॥ ४४ ॥ कर्मचोदनांप्रवृत्तिजनकंवेदवाक्यं शंसंतिकथयंति ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ अखिलाःखिलंशल्यंतद्रहिताः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

क्लैब्येनकातर्येण वेत्तुंलब्धुं ॥ ४९ ॥ द्विजोब्राह्मणः तेजसापराभिभवशक्त्या ॥ ५० ॥ औरसमुत्साहः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ उदारमीश्वरभावं अवरेअनैश्वर्ये ॥ ५३ ॥ क्रूरंहिंसात्मकंक्षात्रंकर्मयस्य ॥ ५४॥ ॥ ५५॥ अपचितोहीनः ॥ ५६ ॥ शिथिलंदुर्बलं ॥ ५७ ॥ नभूतिमनैश्वर्यं नपुनःश्रियंनास्तिपुनःश्रीर्यस्येतिनभूतेरेवविशेषणं उभयत्रनैकधेतिवन्नशब्देनसमासः व्यजयत्पराभूतवान् ॥ ५८ ॥ जिह्वांजिह्वायाःप्रियंसाध्वन्नंउत्कोचमित्यर्थः क्षुद्राणांशत्रुपक्षीयाणां निकृत्याभेदरूपेणच्छलेन शल्यकोव्याधः सहिमृगेभ्योभक्ष्यंदत्वाविश्वास्यहत्वाआहारंलभतेतद्वत् शल्यकःश्वाविन्क्षुद्रान्मधुमक्षिकाविशे

नचार्थोभैक्ष्यचर्येणनापिक्लैब्येनकर्हिचित् ॥ वेत्तुंशक्यःसदाराजन्केवलंधर्मबुद्धिना ॥ ४९ ॥ प्रतिषिद्धाहितेयाञ्चाययासिध्यतिवैद्विजः ॥ तेजसैवार्थलिप्सा
यांयतस्वपुरुषर्षभ ॥ ५० ॥ भैक्ष्यचर्यानविहितानचविट्शूद्रजीविका ॥ क्षत्रियस्यविशेषेणधर्मस्तुबलमौरसं ॥ ५१ ॥ स्वधर्मंप्रतिपद्यस्वजहिशत्रून्समागता
न् ॥ धार्त्तराष्ट्रवनंपार्थमयापार्थेननाशय ॥ ५२ ॥ उदारमेवविद्वांसोधर्मंप्राहुर्मनीषिणः ॥ उदारंप्रतिपद्यस्वनावरेस्थातुमर्हसि ॥ ५३ ॥ अनुबुध्यस्वराजेंद्रवे
त्थधर्मान्सनातनान् ॥ क्रूरकर्माभिजातोसियस्मादुद्विजतेजनः ॥ ५४ ॥ प्रजापालनसंभूतंफलंतवनगर्हितं ॥ एषतेविहितोराजन्धात्राधर्मःसनातनः ॥ ५५ ॥
तस्मादपचितःपार्थलोकेहास्यंगमिष्यसि ॥ स्वधर्माद्धिमनुष्याणांचलनंनप्रशस्यते ॥ ५६ ॥ सक्षात्रंहृदयंकृत्वात्यक्त्वेदंशिथिलंमनः ॥ वीर्यमास्थायकौरव्य
धुरमुद्वहधुर्यवत् ॥ ५७ ॥ नहिकेवलधर्मात्मापृथिवींजातुकश्चन ॥ पार्थिवोव्यजयद्राजन्नभूतिंनपुनःश्रियं ॥ ५८ ॥ जिह्वांदत्वाबहूनांहिक्षुद्राणांलुब्धचेतसां
निकृत्यालभतेराज्यमाहारमिवशल्यकः ॥ ५९ ॥ भ्रातरःपूर्वजाताश्चसुसमृद्धाश्चसर्वशः ॥ निकृत्यानिर्जितादेवैरसुराःपार्थिवर्षभ ॥ ६० ॥ एवंबलवतःसर्वमिति
बुध्वामहीपते ॥ जहिशत्रून्महाबाहोपरांनिकृतिमास्थितः ॥ ६१ ॥ नह्यर्जुनसमःकश्चिद्युधियोधोधनुर्धरः ॥ भवितावापुमान्कश्चिन्मत्समोवागदाधरः ॥ ६२ ॥
सत्वेनकुरुतेयुद्धंराजन्सुबलवानपि ॥ नप्रमाणेननोत्साहात्सत्वस्थोभवपांडव ॥ ६३ ॥ सत्वंहिमूलमर्थस्यवितथंयदतोन्यथा ॥ नतुप्रसक्तंभवतिवृक्षच्छा
येवहैमनी ॥ ६४ ॥

षान्जिह्वांदत्वाबहिर्निःसार्यभक्षयतितद्वज्जिह्वांवाचंदत्वाशत्रूनजहीतिप्राञ्चः ॥ ५९ ॥ ६० ॥ बलवतःशत्रून् परांनिकृतिंसंवत्सरशब्दंमीमांसकन्यायेनदिनपरंकुर्वितिभावः ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ सत्वेनबलेन प्रमाणेनसंघेन उत्साहेनशत्रुपक्षीयैःसहसंधानलक्षणेनसूत्रेण प्रमाणंनित्यमर्यादासंघवादिप्रमादिषु उत्साहस्तूद्यमेसूत्रेइतिविश्वः अप्रमादीमहोत्साहीत्यपिपाठः ॥ ६३ ॥ सत्वादन्यस्यवितथत्वेहेतुः नत्विति प्रसक्तमुपकारकत्वेनप्रत्यासन्नं इष्टमित्यर्थः ॥ ६४ ॥

अर्थत्यागोपीति दुर्योधनेराज्यार्पणंनश्रेयसेऽपितुखरकंडूयनवदपकारायैव यथाखरकंडूयनंस्पर्शदोषात्सद्योदुःखदत्स्नाननिमित्तंगोकंडूयनवच्चपरत्रनहितंएवमेतदपीतिश्लोकद्वयार्थः ॥ ६५ ॥ विपणःप्रतिज्ञा नकार्योननिर्वाह्यः ॥ ६६ ॥ एवमेवबीजौपम्येन प्रतिज्ञानिर्वाहजमल्पंधर्मंत्यक्त्वाराज्यलाभजोदानयागादिर्महान्धर्मआदर्त्तव्यइत्यर्थः ॥ ६७ ॥ युवानमल्पबुद्धिं यदेकःस्थविरोवेत्तिनतत्तरुणकोटयइत्युक्तेः दुर्बलमित्यपिपाठः ॥ ६८ ॥ पक्वबुद्धेःसर्वत्रसावधानस्यमित्राणिदुर्भेद्यान्यतस्तादृशेदुर्योधनेबलमेवश्रेयइत्याह सत्वेनेति युद्धेनैवशत्रुजयेकृतेप्रजाःस्वाधीनाभवंति नतूद्यमेननिग्रहेणनहो

अर्थत्यागोपिकार्यःस्यादर्थंश्रेयांसमिच्छता ॥ बीजौपम्येनकौंतेयमातेभूदत्रसंशयः ॥ ६५ ॥ अर्थेनतुसमोऽनर्थोयत्रलभ्येतनोदयः ॥ नतत्रविपणःकार्यःखर
कंडूयनंहितत् ॥ ६६ ॥ एवमेवमनुष्येंद्रधर्मंत्यक्त्वाल्पकंनरः ॥ बृहंतंधर्ममाप्नोतिसबुद्धइतिनिश्चितं ॥ ६७ ॥ अमित्रंमित्रसंपन्नंमित्रैर्भिंदंतिपंडिताः ॥ भिन्नैर्मि
त्रैःपरित्यक्तंयुवानंकुरुतेवशं ॥ ६८ ॥ सत्वेनकुरुतेयुद्धंराजन्सुबलवानपि ॥ नोद्यमेननहोत्राभिःसर्वाःस्वीकुरुतेप्रजाः ॥ ६९ ॥ सर्वथासंहतैरेवदुर्बलैर्बलवान
पि ॥ अमित्रःशक्यतेहंतुंमधुहाभ्रमरैरिव ॥ ७० ॥ यथाराजन्प्रजाःसर्वाःसूर्यःपातिगभस्तिभिः ॥ अत्तिचैवतथैवत्वंसदृशःसवितुर्भव ॥ ७१ ॥ एतच्चापितपो
राजन्पुराणमितिनःश्रुतं ॥ विधिनापालनंभूमेर्यत्कृतंनःपितामहैः ॥ ७२ ॥ नतथातपसाराजन्लोकान्प्राप्नोतिक्षत्रियः ॥ यथासृष्टेनयुद्धेनविजयेनेतरेणवा
॥ ७३ ॥ अपेयात्किलभाःसूर्याल्लक्ष्मीश्चंद्रमसस्तथा ॥ इतिलोकोव्यवसितोदृष्ट्वेमांभवतोव्यथां ॥ ७४ ॥ भवतश्चप्रशंसाभिर्निंदाभिरितरस्यच ॥ कथायुक्ताःपरि
षदःपृथग्राजन्समागताः ॥ ७५ ॥ इदमभ्यधिकंराजन्ब्राह्मणाःकुरवश्चते ॥ समेताःकथयंतीहमुदिताःसत्यसंधतां ॥ ७६ ॥ यन्नमोहान्नकार्पण्यान्नलोभान्नभ
यादपि ॥ अनृतंकिंचिदुक्तंतेनकामान्नार्थकारणात् ॥ ७७ ॥ यदेनःकुरुतेकिंचिद्राजाभूमिमवाप्नुवन् ॥ सर्वंतन्नुदतेपश्चाद्यज्ञैर्विपुलदक्षिणैः ॥ ७८ ॥ ब्राह्मणे
भ्योददद्ग्रामान्गाश्चराजन्सहस्रशः ॥ मुच्यतेसर्वपापेभ्यस्तमोभ्यइवचंद्रमाः ॥ ७९ ॥

त्राभिःसांत्वनाऽऽह्वानैः ॥ ६९ ॥ संहतैर्मिलितैः मधुहामध्वर्थंगतः ओहाङ्गतावित्यस्यरूपं भ्रमरैर्मधुपटलस्थैःसविषवक्रैर्युगपद्दष्टोम्रियतइतिप्रसिद्धं कालप्रतीक्षायांहिशत्रुर्बलवान्भूत्वाऽस्मान्जेष्यतीतिभावः ॥ ७० ॥ यथेति अत्तिरसशोषणेन पातिवर्षेण तथात्वंदुर्योधनादीन्वशमानीयपालयेत्यर्थः ॥ ७१ ॥ एतद्भूमेःपालनंवक्ष्यमाणं तपःस्वधर्मः पुराणमनादिएतच्चावितथमितिपाठांतरेपुराणंवेदविहितमित्यर्थः ॥ ७२ ॥ सृष्टेनविहितेनधर्मेणेत्यर्थः इतरेणमरणेन ॥ ७३ ॥ अपेयात्अपगच्छेत् व्यवसितोनिश्चितः ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ननुकथंतर्हिमयाराज्यार्थमनृतंकर्त्तव्यमतआह यदेन इति एनःपापमवाप्नुवन्अवाप्तिहेतोः ॥ ७८ ॥ ७९ ॥

॥ ८० ॥ परस्यापिराज्यानर्हत्वादवरोपणमुचितमित्याह श्वदृताविति श्वदृतौसारमेयचर्मकोशे ब्रह्मवेदः वृषलेशूद्रे ॥ ८१॥ स्वाध्यायमधिकुर्वतेश्वदृतावितिश्लोकंवेदवत्तुल्यादयोनित्यंपठंतीत्यर्थः॥८२॥ भवताहेतुना उपद्रवेराज्यभ्रंशे ॥ ८३ ॥ अर्थविभावकोजयार्जितमर्थंप्रदातुं तुमुन्ण्वुलौक्रियायांक्रियार्थायामितिण्वुल् ॥ ८४ ॥ वाचयित्वाआशीर्वादान् ॥ ८५ ॥ धार्त्तराष्ट्रादितिच्छेदः ॥ ८६ ॥ गा

पौरजानपदाःसर्वेप्रायशःकुरुनंदन॥ सवृद्धबालसहिताःशंसंतित्वांयुधिष्ठिर॥८०॥ श्वदृतौक्षीरमासक्तंब्रह्मवावृषलेयथा ॥ सत्यंस्तेनेबलंनार्याराज्यंदुर्योध
नेतथा॥८१॥ इतिलोकेनिर्वचनंपुरश्चरतिभारत॥ अपिचैताःस्त्रियोबालाःस्वाध्यायमधिकुर्वते ॥८२॥ इमामवस्थांचगतेसहास्माभिररिंदम॥ हंतनष्टाःस्म
सर्वेवैभवतोपद्रवेसति॥८३॥ सभवान्रथमास्थायसर्वोपकरणान्वितं॥ त्वरमाणोभिनिर्यातुविप्रेभ्योर्थविभावकः ॥ ८४ ॥ वाचयित्वाद्विजश्रेष्ठानद्यैवग
जसाह्वयं॥ अस्त्रविद्भिःपरिवृतोभ्रातृभिर्दृढधन्विभिः॥८५॥ आशीविषसमैर्वीरैर्मरुद्भिरिववृत्रहा॥ अमित्रांस्तेजसामृद्नन्नसुरानिववृत्रहा॥ श्रियमादत्स्वकौं
तेयधार्त्तराष्ट्रान्महाबल॥८६॥ नहिगांडीवमुक्तानांशराणांगार्ध्रवाससां॥ स्पर्शमाशीविषाभानांमर्त्यःकश्चनसंसहेत्॥८७॥ नंसवीरोनमातंगोनचसोऽश्वो
स्तिभारत॥ यःसहेतगदावेगंममक्रुद्धस्यसंयुगे॥८८॥ सृंजयैःसहकैकेयैर्वृष्णीनांवृषभेणच॥ कथंस्विद्युधिकौंतेयनराज्यंप्राप्नुयामहे॥८९॥ शत्रुहस्तगतांरा
जन्कथंस्विन्नाहरेर्महीं॥ इहयत्नमुपाहृत्यबलेनमहतान्वितः॥ ९० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुं० भीमवाक्येत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः॥ ३३॥ ॥
॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ सएवमुक्तस्तुमहानुभावःसत्यव्रतोभीमसेनेनराजा॥ अजातशत्रुस्तदनंतरंवैधैर्यान्वितोवाक्यमिदंबभाषे॥१॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥
असंशयंभारतसत्यमेतद्यन्मांतुदन्वाक्यशल्यैःक्षिणोषि॥ नत्वांविगर्हेप्रतिकूलमेवममानयाद्धिव्यसनंवआगात्॥ २॥ अहंह्यक्षानन्वपद्यंजिहीर्षन्राज्यंसरा
ष्ट्रंधृतराष्ट्रस्यपुत्रात्॥ तन्मांशठःकितवःप्रत्यदेवीत्सुयोधनार्थंसुबलस्यपुत्रः॥३॥ महामायःशकुनिःपार्वतीयःसभामध्येप्रवपन्नक्षपूगान्॥ अमायिनंमायया
प्रत्यजैषीत्ततोपश्यंवृजिनंभीमसेन॥४॥ ॥ ४० ॥

गार्ध्रवाससांगृध्रपक्षमयपुंखवतां संसहेत्सम्यक्सहेत ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ सृंजयादिभिःसहायैः स्विदितिविस्मयेनशिरश्चालने ॥ ८९ ॥ उपाहृत्यआलंब्य ॥ ९० ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारत
भावदीपेत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ – ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सएवमिति ॥ १ ॥ एवमममैव वोयुष्मान् ॥ २ ॥ अन्वपद्यमनुसृतवान् जिहीर्षन्हर्त्तुमिच्छन् शठःकूटपाशकर्तृत्वात् कि
तवोद्यूतकारः ॥ ३ ॥ प्रवपन्पातयन् अक्षपूगान्पाशसमूहान् वृजिनंदुःखदंव्यसनं ॥ ४ ॥

कामानुकूलानिच्छानुकूलान् अयुजोविषमान् युजःसमान् शक्यमिति यःपुरुषस्यधैर्यंहन्यात्समन्युर्यदिनाभविष्यत्तह्यात्मामनोनियंतुंशक्यमभविष्यदित्यध्याहृत्ययोज्यं परस्यानुकूलानक्षान्दृष्ट्वा
मन्युवशान्ममद्यूतोपरमेबुद्धिर्नासीदित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ समावर्षाणि अथापरंवर्षं ॥ ९ ॥ अवभोत्स्यंतेज्ञास्यंति ॥ १० ॥ नोइतिनिपातः वितस्त्यादिपंचनद्युपलक्षितोदेशः ॥११ ॥ सर्वेशतमपि

अक्षांश्चदृष्ट्वाशकुनेर्यथावत्कामानुकूलानयुजोयुजश्च॥ शक्यंनियंतुमभविष्यदात्मामन्युस्तुहन्यात्पुरुषस्यधैर्यं॥५॥ यंतुंनात्माशक्यतेपौरुषेणमानेनवीर्ये
णचताततनद्धः॥ नतेवाचोभीमसेनाभ्यसूयेमन्येतथातद्भवितव्यमासीत्॥६॥ सनोराजाधृतराष्ट्रस्यपुत्रोन्यपातयद्व्यसनेराज्यमिच्छन्॥ दास्यंचनोगमयद्भीम
सेनयत्राभवच्छरणंद्रौपदीनः॥७॥ त्वंचापितद्वेत्थधनंजयश्चपुनर्द्यूतायागतांस्त्वांसभांनः॥ यन्मांब्रवीद्धृतराष्ट्रस्यपुत्रएकग्लहार्थंभरतानांसमक्षं॥८॥ वने
समाद्वादशराजपुत्रयथाकामंविदितमजातशत्रो॥ अथापरंचाविदितश्चरेथाःसर्वैःसहभ्रातृभिश्छद्मगूढः॥ ९ ॥ त्वांचेच्छ्रुत्वाताततथाचरंतमवभोत्स्यंतेभा
रतानांचराश्च॥ अन्यांश्चरेथास्तावतोब्दांस्तथात्वंनिश्चित्यतत्प्रतिजानीहिपार्थ॥ १० ॥ चरैश्चेन्नोविदितःकालमेतंयुक्तोराजन्मोहयित्वामदीयान् ॥ ब्रवीमि
सत्यंकुरुसंसदीहतवैवताभारतपंचनद्यः ॥ ११ ॥ वयंचैतद्भारतसर्वएवत्वयाजिताःकालमपास्यभोगान्॥ वसेमइत्याहपुरासराजामध्येकुरूणांसमयोक्तस्त
थेति॥ १२॥ तत्रद्यूतमभवन्नोजघन्यंतस्मिञ्जिताःप्रव्रजिताश्चसर्वे॥ इत्थंतुदेशाननुसंचरामोवनानिकृच्छ्राणिचकृच्छ्ररूपाः॥ १३॥ सुयोधनश्चापिनशांति
मिच्छन्भूयःसमन्योर्वशमन्वगच्छत्॥ उद्योजयामासकुरूंश्चसर्वान्येचास्यकेचिद्वशमन्वगच्छन्॥ १४॥ तंसंधिमास्थायसतांसकाशेकोनामजह्यादिहरा
ज्यहेतोः ॥ आर्यस्यमन्येमरणाद्गरीयोयद्धर्ममुत्क्रम्यमहींप्रशासेत् ॥ १५ ॥ तदैवचेद्वीरकर्माकरिष्योयदाद्यूतेपरिघंपर्यमृक्षः॥ बाहूदिधक्षन्वारितःफाल्गुनेन
किंदुष्कृतंभीमतदाऽभविष्यत् ॥ १६ ॥ प्रागेवचैवंसमयक्रियायाःकिंनाब्रवीःपौरुषमाविदानः ॥ प्राप्तंतुकालंत्वभिपद्यपश्चात्किंमामिदानीमतिवेलमात्थ
॥ १७॥ भूयोपिदुःखंममभीमसेनदूयेविषस्येवरसंहिपीत्वा॥ यद्याज्ञसेनींपरिक्लिश्यमानांसंदृश्यतत्क्षांतमितिस्मभीम॥ १८॥

भ्रातरः सराजादुर्योधनः ॥ १२ ॥ नोऽस्माकं जघन्यंनीचं कृच्छ्ररूपाःक्लिष्टरूपाः ॥ १३ ॥ शांतिनेच्छन्अनिच्छन् उद्योजयामासोत्कर्षेणस्वेच्छयातेषुतेषुदुर्गदेशादिपालनकार्येष्विष्टान्योजितवान्
॥ १४ ॥ १५ ॥ पर्यमृक्षःपरामृष्टवानसि दिधक्षन्दग्धुमिच्छन् ॥ १६ ॥ समयक्रियातःप्रागेवचेदिदमब्रवीस्तर्हिकिंदुष्कृतमभविष्यन्नकिमपीत्यर्थः आविदानोजानन् प्राप्तंकालंकालतुल्यांविपदमभि
पद्यस्वीकृत्य अतिवेलमतिशयेन ॥ १७ ॥ भूयोपिबद्धपि दूयेउपतप्ये ॥ १८ ॥

यदुक्तंयांप्रतिज्ञांकृत्वा बीजवापःकृषीवलः ॥ १९ ॥ पूर्वंनिकृतोवंचितः वैरंवैरिसमूहं सपुष्पंसफलंविदित्वापुष्टतरंज्ञात्वा यदायदि निकृंतेच्छिद्यात्तदाहिप्रसिद्धंमहागुणंमहांतंगुणंहरत्याहरति ॥ २० ॥
॥ २१ ॥ अमृतात्देवभावात् कलांषोडशंभागं ॥ २२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संधिमिति पतत्रिणाबाणवच्छीघ्रगामिनाप्रा
णहरेणवा स्रोतसानित्यवाहिना ॥१॥ प्रत्यक्षंप्रत्यक्षेणज्ञातं कालबंधनःकालवश्यः फेनधर्मानिःसारः फलधर्मापतनशीलः ॥ २ ॥ सूच्येवांजनचूर्णस्य यथाकज्जलक्षोदस्यातिश्लक्ष्णस्यसूक्ष्माययासूच्या
पिकिंचिदपचीयते एवंनिमेषादपियस्यायुरपचीयतेसकिमित्यवधिप्रतिपालयेन्नकथमपीत्यध्याहृत्ययोज्यं चूर्णःक्षोदेक्षारभेदेइतिविश्वः शून्येवेतिपाठेपिसएवार्थः श्वयतेप्रविशतीतिशूनः स्थूलसूचीसू

नत्वद्यशक्यंभरतप्रवीरकृत्वायदुक्तंकुरुवीरमध्ये॥ कालंप्रतीक्षस्वसुखोदयस्यपक्तिंफलानामिवबीजवापः ॥ १९ ॥ यदाहिपूर्वंनिकृतोनिकृंतेद्वैरंसपुष्पंसफलं
विदित्वा ॥ महागुणंहरतिहिपौरुषेणतदावीरोजीवतिजीवलोके ॥ २० ॥ श्रियंचलोकेलभतेसमग्रांमन्येचास्मैशत्रवःसन्नमंते॥ मित्राणिचैनमचिराद्भजंतेदे
वाइवेंद्रमुपजीवंतिचैनं॥ २१ ॥ ममप्रतिज्ञांचनिबोधसत्यांवृणेधर्मममृताज्जीविताच्च॥ राज्यंचपुत्राश्चयशोधनंचसर्वंनसत्यस्यकलामुपैति॥ २२ ॥ ॥इति
श्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जु० युधिष्ठिरवाक्येचतुस्त्रिंशोऽध्यायः॥ ३४ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥भीमसेनउवाच॥ ॥संधिंकृत्वैवकालेनत्वंतकेनपतत्रि
णा॥ अनंतेनाप्रमेयेणस्रोतसासर्वहारिणा॥ १ ॥ प्रत्यक्षंमन्यसेकालंमर्त्यःसन्कालबंधनः॥ फेनधर्मामहाराजफलधर्मातथैवच॥ २ ॥ निमेषादपिकौंतेयय
स्यायुरपचीयते॥ सूच्येवांजनचूर्णस्यकिमितिप्रतिपालयेत्॥ ३ ॥ योनूनममितायुःस्यादथवापिप्रमाणवित्॥ सकालंवैप्रतीक्षेतसर्वप्रत्यक्षदर्शिवान्॥ ४ ॥
प्रतीक्ष्यमाणःकालोनःसमाराजंस्त्रयोदश॥ आयुषोपचयंकृत्वामरणायोपनेष्यति॥ ५ ॥ शरीरिणांहिमरणंशरीरेनित्यमाश्रितं॥ प्रागेवमरणात्तस्माद्राज्यायै
वघटामहे॥ ६ ॥ योनयातिप्रसंख्यानमस्पष्टोभूमिवर्धनः॥ आयातयित्वावैराणिसोवसीदतिगौरिव ॥ ७ ॥ योनयातयतेवैरमल्पसत्वोद्यमःपुमान्॥ अफलं
जन्मतस्याहंमन्येदुर्जातजायिनः॥ ८ ॥ हैरण्यौभवतोबाहूश्रुतिर्भवतिपार्थिवी॥ हत्वाद्विषंतंसंग्रामेभुंक्ष्वबाहुजितंवसु ॥ ९ ॥

वाइतिप्रसिद्धः अल्पःशूनःशूनीतयेतियोगात् पूर्णस्येत्यपपाठः ॥ ३ ॥ प्रमाणविदायुःप्रमाणज्ञः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ यातिप्राप्नोति प्रसंख्यानंप्रकृष्टांसाधुकीर्त्तिं यतोऽस्पष्टःशौर्याद्यभावादितरैरविदितः
भूमिवर्धनोभूमिहिंसकः भूमेर्भारभूतइत्यर्थः अयातयित्वाअनिस्तीर्य गौर्बलीवर्दइव सोप्यशक्तश्चेत्गोषुसंख्यानंस्पष्टतांवाप्यप्राप्नुवन्भूमेर्भारभूतोभवति ॥७॥ दुर्जातजायिनोकुजन्मभाजः ॥८॥ हैरण्यौ
हिरण्यस्वामिनौ श्रुतिःकीर्त्तिः पार्थिवीपृथोराज्ञइवेत्यर्थः ॥ ९ ॥

निकर्त्तारंवंचकं अह्नायसद्यः सनरकमापदं ॥ १० ॥ ११ ॥ आशयेस्वस्थाने ॥ १२ ॥ अभिमनुतेहिनस्ति यदिवेममभिमंस्येकनीयोन्नंकरिष्येइतिबृहदारण्यकादावभिपूर्वस्यमन्यतेर्हिंसार्थत्वदृष्टेः इमं
प्रथमजंसूक्ष्मंबीजभूतमितिश्रुतिपदस्यार्थः आत्मजंचित्तजमूष्माणंतापं ॥ १३ ॥ १४ ॥ प्रतिविंध्यतःप्रतिविंध्यस्यमाताद्रौपदी ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ घृणाविष्टःकथंसत्यंत्यजेयमितिलज्जयाव्याप्तः

हत्वावैपुरुषोराजन्निकर्तारमरिंदम॥ अह्नायनरकंगच्छेत्स्वर्गेणास्यससंमितः॥ १० ॥ अमर्षजोहिसंतापःपावकाद्दीप्तिमत्तरः॥ येनाहमभिसंतप्तोननक्तंनदि
वाशये॥ ११ ॥ अयंचपार्थोबीभत्सुर्वरिष्ठोज्याविकर्षणे॥ आस्तेपरमसंतप्तोनूनंसिंहइवाशये॥ १२ ॥ योयमेकोभिमनुतेसर्वांल्लोकेधनुर्भृतः॥ सोयमात्मज
मूष्माणंमहाहस्तीवयच्छति॥ १३ ॥ नकुलःसहदेवश्चवृद्धामाताचवीरसूः॥ तवैवप्रियमिच्छंतआसतेजडमूकवत्॥ १४ ॥ सर्वेतेप्रियमिच्छंतिबांधवाःसहस्रं
जयैः॥ अहमेकश्चसंतप्तोमाताचप्रतिविंध्यतः॥ १५ ॥ प्रियमेवतुसर्वेषांयद्ब्रवीम्युतकिंचन॥ सर्वेहिव्यसनंप्राप्ताःसर्वेयुद्धाभिनंदिनः॥ १६ ॥ नातःपापीयसी
काचिदापद्राजन्भविष्यति॥ यन्नोनीचैरल्पबलैराज्यमाच्छिद्यभुज्यते॥ १७ ॥ शीलदोषाद्घृणाविष्टआनृशंस्यात्परंतप॥ क्लेशांस्तितिक्षसेराजन्नान्यःकश्चित्प्र
शंसति॥ १८ ॥ श्रोत्रियस्येवतेराजन्मंदकस्याविपश्चितः॥ अनुवाकहताबुद्धिर्नैषातत्त्वार्थदर्शिनी॥ १९ ॥ घृणीब्राह्मणरूपोसिकथंक्षत्रेषुजायथाः॥ अस्यां
हियोनौजायंतेप्रायशःक्रूरबुद्धयः॥ २० ॥ अश्रौषीस्त्वंराजधर्मान्यथावैमनुरब्रवीत्॥ क्रूरान्निकृतिसंपन्नान्विहितानशमात्मकान् ॥ २१ ॥ धार्त्तराष्ट्रान्महा
राजक्षमसेकिंदुरात्मनः॥ कर्त्तव्येपुरुषव्याघ्रकिमास्सेपीठसर्पवत्॥ २२ ॥ बुद्ध्यावीर्येणसंयुक्तःश्रुतेनाभिजनेनच॥ तृणानांमुष्टिनैकेनहिमवंतंचपर्वतं॥ २३ ॥
छन्नमिच्छसिकौंतेययोस्मान्संवर्तुमिच्छसि॥ अज्ञातचर्यागूढेनपृथिव्यांविश्रुतेनच॥ २४ ॥ दिवीवपार्थसूर्येणनशक्याचरितुंत्वया॥ बृहच्छालइवानूपेशा
खापुष्पपलाशवान्॥ २५ ॥ हस्तीश्वेतइवाज्ञातःकथंजिष्णुश्चरिष्यति॥ इमौचसिंहसंकाशौभ्रातरौसहितौशिशू ॥ २६ ॥ नकुलःसहदेवश्चकथंपार्थचरिष्यतः
पुण्यकीर्तीराजपुत्रीद्रौपदीवीरसूरियं॥ २७ ॥ विश्रुताकथमज्ञाताकृष्णापार्थचरिष्यति॥ मांचापिराजन्जानंतिव्याकुमारमिमाःप्रजाः॥ २८ ॥

आनृशंस्याद्दयालुत्वात् ॥ १८ ॥ मंदकस्यकुत्सितमंदस्य अनुवाकोगुरूक्तिमनुवचनंतेनहता अर्थज्ञानशून्यस्यवेदाक्षरमात्राभ्यासिनः ॥ १९ ॥ घृणीदयालुः जायथाःजातोसि ॥ २० ॥ २१ ॥ आस्से
तूष्णींभूतोसि पीठसर्पवदजगरवत् ॥ २२ ॥ अज्ञातवासस्यदुष्करत्वमाह तृणानामिति ॥ २३ ॥ संवर्तुंसंवरीतुंछादितुं ॥ २४ ॥ अनूपेबहुजलेदेशे ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ निकर्त्तव्यंनीचंसूचनादिकर्मकर्त्तव्यं ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ योमासःससंवत्सरइतिश्रुतेर्मासःप्रतिनिधिःसंवत्सरस्यास्ति सोमाभावेपूतिकानभिषुणुयादितिश्रुतेःपूतिकाःसोमस्यप्रतिनिधयः॥ ३३॥ अनडुहेपूर्णंघासमुपाहृत्यानृतान्मुच्यतइतिधर्मशास्त्रोक्तंप्रायश्चित्तंवाकर्त्तव्यमित्याहाथवेति सौहित्यमातृप्तिभोजनंतस्यदानात्एतस्मात्मिथ्यावादकृतादेनसःपापात् ॥३४ ॥३५॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणि नैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीमसेनेति ॥ १॥ आयत्यामुत्तरकाले तदात्वेवर्त्तमानकाले यस्तान्पश्यति ॥ २ ॥ जानमानोजानन् श्नम्विकरणत्वमा

नाज्ञातचर्यापश्यामिमेरोरिवनिगूहनं॥ तथैवबहवोस्माभीराष्ट्रेभ्योविप्रवासिताः॥ २९ ॥ राजानोराजपुत्राश्चधृतराष्ट्रमनुव्रताः॥ नहितेप्युपशाम्यंतिनिकृता वानिराकृताः॥ ३० ॥ अवश्यंतैर्निकर्त्तव्यमस्माकंतत्प्रियैषिभिः ॥ तेप्यस्मासुप्रयुंजीरन्प्रच्छन्नान्सुबहूंश्चरान् ॥ आचक्षीरंश्चनोज्ञात्वाततःस्यात्सुमहद्भयं ॥ ३१ ॥ अस्माभिरुषिताःसम्यग्वनेमासास्त्रयोदश ॥ परिमाणेनतान्पश्यतावतःपरिवत्सरान् ॥३२॥ अस्तिमासःप्रतिनिधिर्यथाप्राहुर्मनीषिणः॥ पूतिकानिव सोमस्यतथेदंक्रियतामिति॥ ३३ ॥ अथवाऽनडुहेराजन्साधवेसाधुवाहिने॥ सौहित्यदानादेतस्मादेनसःप्रतिमुच्यते॥ ३४॥ तस्माच्छत्रुवधेराजन्क्रियतांनि श्चयस्त्वया॥ क्षत्रियस्यहिसर्वस्यनान्योधर्मोस्तिसंयुगात्॥३५॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुना० भीमवाक्येपंचत्रिंशोऽध्यायः॥ ३५॥ ॥७॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ भीमसेनवचःश्रुत्वाकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ निःश्वस्यपुरुषव्याघ्रःसंप्रदध्यौपरंतपः ॥ १ ॥ श्रुतामेराजधर्माश्चवर्णानांचविनिश्चयाः॥ आयत्यांचतदात्वेचयःपश्यतिसपश्यति॥ २ ॥ धर्मस्यजानमानोहंगतिमग्र्यांसुदुर्विदां॥ कथंबलात्करिष्यामिमेरोरिवविमर्दनं॥ ३॥ समुहूर्त्तमिवध्यात्वावि निश्चित्येतिकृत्यतां॥ भीमसेनमिदंवाक्यमपदांतरमब्रवीत्॥ ४॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ एवमेतन्महाबाहोयथावदसिभारत ॥ इदमन्यत्समादत्स्ववाच्यंमे वाच्यकोविद॥ ५॥ महापापानिकर्माणियानिकेवलसाहसात्॥ आरभ्यंतेभीमसेनव्यथंतेतानिभारत ॥ ६ ॥ सुमंत्रितेसुविक्रांतेसुकृतेसुविचारिते॥ सिद्ध्यं त्यर्थामहाबाहोदैवंचात्रप्रदक्षिणं॥ ७॥ यत्तुकेवलचापल्याद्बलदर्पोत्थितःस्वयं॥ आरब्धव्यमिदंकार्यमन्यसेशृणुतत्रमे॥८॥ भूरिश्रवाःशलश्चैवजलसंधश्च वीर्यवान्॥ भीष्मोद्रोणश्चकर्णश्चद्रोणपुत्रश्चवीर्यवान्॥ ९॥ धार्त्तराष्ट्रादुराधर्षादुर्योधनपुरोगमाः॥ सर्वएवकृतास्त्राश्चसततंचाततायिनः॥ १०॥

र्षं ॥ ३ ॥ इतिकृत्यतामितिकर्त्तव्यतां अपदांतरमविलंबितं ॥ ४ ॥ समादत्स्वांगीकुरु ॥ ५॥ व्यथंतेव्यथयंति ॥ ६॥ सुमंत्रितेशोभनमंत्रेक्रियमाणेसति सुविक्रांतेउत्कर्षेणोपस्थितेसुकृतेपुण्यकर्मणि सुविचारितेनिश्चितेसति चकारोयद्यर्थे ॥ ७॥ बलंशारीरंसामर्थ्यं दर्पोगर्वस्ताभ्यामुत्थितःप्रवृत्तः ॥ ८॥ ९ ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ सैन्यस्यसैन्यसंबंधिनःसर्वे मात्राभिरंशपरिच्छेदैः ॥ १३ ॥ १४॥ १५ ॥ राजपिंडोराजदत्तोग्रासोनिर्वेश्यआनृण्यार्थंशोधनीयः ॥ १६ ॥ १७॥ १८॥ १९॥ लाघवंशीघ्रतां

राजानःपार्थिवाश्चैवयेऽस्माभिरुपतापिताः॥ संश्रिताःकौरवंपक्षंजातस्नेहाश्चतंप्रति॥ ११॥ दुर्योधनहितेयुक्तानतथास्मासुभारत॥ पूर्णकोशाबलोपेताःप्रय तिष्यंतिसंगरे॥ १२॥ सर्वेकौरवसैन्यस्यसपुत्रामात्यसैनिकाः॥ संविभक्ताहिमात्राभिर्भोगैरपिचसर्वशः॥ १३॥ दुर्योधनेनतेवीरामानिताश्चविशेषतः॥ प्रा णांस्त्यक्ष्यंतिसंग्रामेइतिमेनिश्चितामतिः॥ १४॥ समाययपिभीष्मस्यवृत्तिरस्मासुतेषुच॥ द्रोणस्यचमहाबाहोकृपस्यचमहात्मनः॥ १५ ॥ अवश्यंराजपिंड स्तैर्निर्वेश्यइतिमेमतिः॥ तस्मात्त्यक्ष्यंतिसंग्रामेप्राणानपिसुदुस्त्यजान्॥ १६ ॥ सर्वेदिव्यास्त्रविद्वांसःसर्वेधर्मपरायणाः ॥ अजेयाश्चेतिमेबुद्धिरपिदेवैःसवास वैः॥ १७॥ अमर्षीनित्यसंरब्धस्तत्रकर्णोमहारथः॥ सर्वास्त्रविदनाधृष्योत्वभेद्यकवचावृतः॥ १८॥ अनिर्जित्यरणेसर्वानेतान्पुरुषसत्तमान् ॥ अशक्योत्ह्यस हायेनहंतुंदुर्योधनस्त्वया॥ १९॥ ननिद्रामधिगच्छामिचिंतयानोवृकोदर॥ अतिसर्वान्धनुर्ग्राहान्सूतपुत्रस्यलाघवं॥ २०॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ एत द्वचनमाज्ञायभीमसेनोत्यमर्षणः॥ बभूवविमनास्त्रस्तोनचैवोवाचकिंचन॥ २१॥ तयोःसंवदतोरेवंतदापांडवयोर्द्वयोः॥ आजगाममहायोगीव्यासःसत्यव तीसुतः॥ २२॥ सोभिगम्ययथान्यायंपांडवैःप्रतिपूजितः॥ युधिष्ठिरमिदंवाक्यमुवाचवदतांवरः॥ २३॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ युधिष्ठिरमहाबाहोवेद्मितेत्वद यस्थितं॥ मनीषयाततःक्षिप्रमागतोस्मिनरर्षभ॥ २४॥ भीष्माद्द्रोणात्कृपात्कर्णाद्द्रोणपुत्राच्चभारत॥ दुर्योधनान्नृपसुतात्तथादुःशासनादपि ॥ २५॥ यत्तेभ यममित्रघ्नत्वदिसंपरिवर्त्तते॥ तत्तेहंनाशयिष्यामिविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ २६ ॥ तच्छ्रुत्वाधृतिमास्थायकर्मणाप्रतिपादय॥ प्रतिपाद्यतुराजेंद्रततःक्षिप्रंज्वरंजहि ॥ २७॥ ततएकांतमुन्नीयपाराशर्योयुधिष्ठिरं॥ अब्रवीदुपपन्नार्थमिदंवाक्यविशारदः॥ २८॥ श्रेयसस्तेपरःकालःप्राप्तोभरतसत्तम॥ येनाभिभविताशत्रून्र णेपार्थोधनुर्द्धरः॥ २९॥ गृहाणेमांमयाप्रोक्तांसिद्धिंमूर्त्तिमतीमिव॥ विद्यांप्रतिस्मृतिंनामप्रपन्नायब्रवीमिते॥३०॥यामवाप्यमहाबाहुरर्जुनःसाधयिष्यति॥ अस्त्रहेतोर्महेंद्रंचरुद्रंचैवाभिगच्छतु॥ ३१॥ वरुणंचकुबेरंचधर्मराजंचपांडव॥ शक्तोह्येषसुरान्द्रष्टुंतपसाविक्रमेणच ॥ ३२॥ ऋषिरेषमहातेजानारायणस हायवान्॥ पुराणःशाश्वतोदेवस्त्वजेयोजिष्णुरच्युतः॥ ३३॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ साधयिष्यतिराज्यं ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३॥

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ उपयोगोव्ययः वीरुधःप्रतानवत्यः औषध्यःफलपाकांताः ॥ ३७ ॥३८ ॥ अनुज्ञायपृष्ट्वा ॥ ३९ ॥ ब्रह्ममंत्रं ॥ ४०॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणि नैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ कस्यचित्कस्मिंश्चित् ॥ १ ॥ २ ॥ वनवासंद्रौपदीवियोगं गृहिणीगृहमुच्यतइतिस्मृतेः ॥ ३ ॥ चतुष्पादः

अस्त्राणींद्राच्चरुद्राच्चलोकपालेभ्यएवच ॥ समादायमहाबाहुर्महत्कर्मकरिष्यति ॥ ३४ ॥ वनादस्माच्चकौंतेयवनमन्यद्विचिंत्यतां ॥ निवासार्थाययद्युक्तंभवेद्वः पृथिवीपते ॥ ३५ ॥ एकत्रचिरवासोहिनप्रीतिजननोभवेत् ॥ तापसानांचसर्वेषांभवेदुद्वेगकारकः ॥ ३६ ॥ मृगाणामुपयोगश्चवीरुदौषधिसंक्षयः ॥ बिभर्षि चबहून्विप्रान्वेदवेदांगपारगान् ॥ ३७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वाप्रपन्नायशुचयेभगवान्प्रभुः ॥ प्रोवाचलोकतत्त्वज्ञोयोगीविद्यामनुत्तमां ॥ ३८ ॥ धर्मराजायधीमान्सव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ अनुज्ञायचकौंतेयंतत्रैवांतरधीयत ॥ ३९ ॥ युधिष्ठिरस्तुधर्मात्मातद्ब्रह्ममनसायतः ॥ धारयामासमेधावीकालेका लेसदाऽभ्यसन् ॥ ४० ॥ सव्यासवाक्यमुदितोवनाद्वैतवनात्ततः ॥ ययौसरस्वतीकूलेकाम्यकंनामकाननं ॥ ४१ ॥ तमन्वयुर्महाराजशिक्षाक्षरविशारदाः ॥ ब्राह्मणास्तपसायुक्तादेवेंद्रमृषयोयथा ॥ ४२ ॥ ततःकाम्यकमासाद्यपुनस्तेभरतर्षभ ॥ न्यविशंतमहात्मानःसामात्याःसपरिच्छदाः ॥ ४३ ॥ तत्रतेन्यवसन्राजन् किंचित्कालंमनस्विनः ॥ धनुर्वेदपरावीराःशृण्वंतोवेदमुत्तमं ॥ ४४ ॥ चरंतोमृगयांनित्यंशुद्धैर्बाणैर्मृगार्थिनः ॥ पितृदैवतविप्रेभ्योनिर्वपंतोयथाविधि ॥ ४५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुना० काम्यकवनगमनेषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ कस्यचित्त्वथकालस्य धर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ संस्मृत्यमुनिर्संदेशमिदंवचनमब्रवीत् ॥ १ ॥ विविक्तेविदितप्रज्ञमर्जुनंपुरुषर्षभ ॥ सांत्वपूर्वंस्मितंकृत्वापाणिनापरिसंस्पृशन् ॥ २ ॥ समुहूर्तमिवध्यात्वावनवासमरिंदमः ॥ धनंजयंधर्मराजोरहसीदमुवाचह ॥ ३ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ भीष्मेद्रोणेकृपेकर्णेद्रोणपुत्रेचभारत ॥ धनुर्वेदश्चतुष्पादएतेष्वद्यप्रतिष्ठितः ॥ ४ ॥ दैवंब्राह्मंमानुषंचसयत्नंसचिकित्सितं ॥ सर्वास्त्राणांप्रयोगंचअभिजानंतिकृत्स्नशः ॥ ५ ॥ तेसर्वेधृतराष्ट्रस्यपुत्रेणपरिसांत्विताः ॥ संविभक्ताश्चतुष्टाश्चगुरुवत्तेषुवर्त्तते ॥ ६ ॥ सर्वयोधेषुचैवास्यसदाप्रीतिरनुत्तमा ॥ आचार्यामानितास्तुष्टाःशांतिंव्यवहरंत्युत ॥ ७ ॥

आदानसंधानविसर्गसंहाराश्चत्वारःपादायस्य ॥ ४ ॥ दैवमिंद्रवरुणाद्यस्त्रं ब्राह्मंब्रह्मास्त्रं मानुषंधनुर्बाणादि यत्नोग्रहणधारणप्रयोगरूपः चिकित्सापरप्रयुक्तानामेषांप्रतीकारः एवंतेसर्वास्त्राणांप्रयोगमभितः साकल्येनजानंति ॥ ५ ॥ गुरुवत्गुरुष्विव ॥ ६ ॥ शांतिदोषपरिहारंकर्तुंव्यवहरंतियतंते ॥ ७ ॥

शक्तिसामर्थ्यंनहापयिष्यंतित्याजयिष्यंत्यपितुउद्दीपयिष्यंति ॥ ८ ॥ ९ ॥ उपनिषत्रहस्यविद्यां ॥ १० ॥ ११ ॥ प्रतिपालयप्राप्नुहि ॥ १२ ॥ मार्गंनददत्अददत् ॥ १३ ॥ बलंसर्वास्त्ररूपं ॥ १४ ॥

शक्तिंनहापयिष्यंतितेकालेप्रतिपूजिताः ॥ अद्यचेयंमहीकृत्स्नादुर्योधनवशानुगा ॥ ८ ॥ सग्रामनगरापार्थससागरवनाकरा ॥ भवानेवप्रियोऽस्माकंत्वयिभारः समाहितः ॥ ९ ॥ अत्रकृत्यंप्रपश्यामिप्राप्तकालमरिंदम ॥ कृष्णद्वैपायनात्तातगृहीतोपनिषन्मया ॥ १० ॥ तयाप्रयुक्तयासम्यक्जगत्सर्वंप्रकाशते ॥ तेनत्वंब्रह्मणाऽतातसंयुक्तःसुसमाहितः ॥ ११ ॥ देवतानांयथाकालंप्रसादंप्रतिपालय ॥ तपसायोजयात्मानमुग्रेणभरतर्षभ ॥ १२ ॥ धनुष्मान्कवचीखड्गीमुनिःसाधुव्रते स्थितः ॥ नकस्यचिद्ददन्मार्गंगच्छतातोत्तरांदिशं ॥ १३ ॥ इंद्रेह्यस्त्राणिदिव्यानिसमस्तानिधनंजय ॥ वृत्राद्भीतैर्बलंदेवैस्तदाशक्रेसमर्पितं ॥ १४ ॥ तान्येकस्थानि सर्वाणिततस्त्वंप्रतिपत्स्यसे ॥ शक्रमेवप्रपद्यस्वसतेऽस्त्राणिप्रदास्यति ॥ १५ ॥ दीक्षितोद्यैवगच्छत्वंद्रष्टुंदेवंपुरंदरं ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वाधर्मराजस्तमध्यापयतप्रभुः ॥ १६ ॥ दीक्षितंविधिनानेनधृतवाक्कायमानसं ॥ अनुजज्ञेतदावीरंभ्राताभ्रातरमग्रजः ॥ १७ ॥ निदेशाद्धर्मराजस्यद्रष्टुकामःपुरंदरं ॥ धनुर्गांडीवमादायतथाक्षय्येमहेषुधी ॥ १८ ॥ कवचीसतलत्राणोबद्धगोधांगुलित्रवान् ॥ हुत्वाग्निंब्राह्मणान्निष्कैःस्वस्तिवाच्यमहाभुजः ॥ १९ ॥ प्रातिष्ठतमहाबाहुःप्रगृहीतशरासनः ॥ वधायधार्त्तराष्ट्राणांनिःश्वस्योर्ध्वमुदीक्ष्यच ॥ २० ॥ तंदृष्ट्वातत्रकौंतेयंप्रगृहीतशरासनं ॥ अब्रुवन्ब्राह्मणाःसिद्धाभूतान्यंतर्हितानिच ॥ २१ ॥ क्षिप्रमाप्नुहिकौंतेयमनसायद्यदिच्छसि ॥ अब्रुवन्ब्राह्मणाःपार्थमितिकृत्वाजयाशिषः ॥ २२ ॥ संसाधयस्वकौंतेयध्रुवोस्तुविजयस्तव ॥ तंतथाप्रस्थितंवीरंशालस्कंधोरुमर्जुनं ॥ २३ ॥ मनांस्यादायसर्वेषांकृष्णावचनमब्रवीत् ॥ ॥ कृष्णोवाच ॥ ॥ यत्तेकुंतीमहाबाहोजातस्यैच्छद्धनंजय ॥ २४ ॥ तत्तेस्तुसर्वं कौंतेययथाचस्वयमिच्छसि ॥ मास्माकंक्षत्रियकुलेजन्मकश्चिदवाप्नुयात् ॥ २५ ॥ ब्राह्मणेभ्योनमोनित्यंयेषांभैक्ष्येणजीविका ॥ इदंमेपरमंदुःखंयःसपापःसुयोधनः ॥ २६ ॥ दृष्ट्वामांगौरितिप्राहप्रहसन्राजसंसदि ॥ तस्माद्दुःखादिदंदुःखंगरीयइतिमेमतिः ॥ २७ ॥ यत्तत्परिषदोमध्येबह्वयुक्तमभाषत ॥ नूनंतेभ्रातरः सर्वेत्वत्कथाभिःप्रजागरे ॥ २८ ॥ रंस्यंतेवीरकर्माणिकथयंतःपुनःपुनः ॥ नैवनःपार्थभोगेषुनधनेनोतजीविते ॥ २९ ॥

ततःशक्रात् ॥ १५ ॥ दीक्षितःस्वीकृतव्रतः अध्यापयतविद्ययायोजितवान् ॥ १६ ॥ अनुजज्ञेगमनायानुज्ञातवान् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ इतिवक्ष्यमाणमब्रुवन् ॥ २२ ॥ २३ ॥ यत्मंगलं तेतव ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ गौरितिबहुपुरुषभोग्येत्युपहासः ॥ २७ ॥ अभाषतशत्रुर्यत्तस्मात्दुःखादिदंत्वद्वियोगजमितिपूर्वेणसंबंधः ॥ २८ ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ तवत्वां ॥ ३३ ॥ ज्येष्ठापचायीज्येष्ठपूजनशीलः ज्येष्ठोपचायीतिपाठेज्येष्ठवृद्धिकरणशीलः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ शुष्मिणोबलिनः शुष्ममितिबलनामेतियास्कः

तुष्टिर्बुद्धिर्भविन्त्रीवात्वयिदीर्घप्रवासिनि॥ त्वयिनःपार्थसर्वेषांसुखदुःखेसमाहिते॥ ३० ॥ जीवितंमरणंचैवराज्यमैश्वर्यमेवच॥ आपृष्टोमेसिकौंतेयस्वस्तिप्राप्नुहिभारत॥ ३१ ॥ बलवद्भिर्विरुद्धंनकार्यमेतत्त्वयानघ॥ प्रयाह्यविघ्नेनैवाशुविजयायमहाबल॥ नमोधात्रेविधात्रेचस्वस्तिगच्छह्यनामयं॥ ३२॥ ह्रीःश्रीःकीर्त्तिर्द्युतिःपुष्टिरुमालक्ष्मीःसरस्वती॥ इमावैतवपांथस्यपालयंतुधनंजय॥ ३३ ॥ ज्येष्ठापचायीज्येष्ठस्यभ्रातुर्वचनकारकः॥ प्रपद्येहंवसून्रुद्रानादित्यान्समरुद्गणान्॥ ३४ ॥ विश्वेदेवांस्तथासाध्यान्शांत्यर्थंभरतर्षभ॥ स्वस्तितेऽस्त्वांतरिक्षेभ्यःपार्थिवेभ्यश्चभारत॥ ३५॥ दिव्येभ्यश्चैवभूतेभ्योयेचान्येपरिपंथिनः॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवमुक्ताशिषःकृष्णाविररामयशस्विनी ॥ ३६ ॥ ततःप्रदक्षिणंकृत्वाभ्रातॄन्धौम्यंचपांडवः ॥ प्रातिष्ठतमहाबाहुःप्रगृह्यरुचिरंधनुः ॥ ३७॥ तस्यमार्गादपाक्रामन्सर्वभूतानिगच्छतः॥ युक्तस्यैंद्रेणयोगेनपराक्रांतस्यशुष्मिणः॥ ३८॥ सोगच्छत्पर्वतांस्तातपोधननिषेवितान्॥ दिव्यंहैमवतंपुण्यंदेवजुष्टंपरंतपः॥ ३९ ॥ अगच्छत्पर्वतंपुण्यमेकाह्नैवमहामनाः॥ मनोजवगतिर्भूत्वायोगयुक्तोयथानिलः॥ ४० ॥ हिमवंतमतिक्रम्यगंधमादनमेवच ॥ अत्यक्रामत्सदुर्गाणिदिवारात्रमतंद्रितः॥ ४१ ॥इंद्रकीलंसमासाद्यततोऽतिष्ठद्धनंजयः॥ अंतरिक्षेतिशुश्रावतिष्ठेतिसवचस्तदा॥४२॥ तच्छ्रुत्वासर्वतोदृष्टिंचारयामासपांडवः॥ अथापश्यत्सव्यसाचीवृक्षमूलेतपस्विनं॥ ४३ ॥ ब्राह्म्याश्रियादीप्यमानंपिंगलंजटिलंकृशं॥ सोब्रवीदर्जुनंतत्रस्थितंदृष्ट्वामहातपाः॥४४॥ कस्त्वंतातेहसंप्राप्तोधनुष्मान्कवचीशरी ॥ निबद्धासितलत्राणःक्षत्रधर्ममनुव्रतः ॥ ४५॥ नेहशस्त्रेणकर्त्तव्यंशांतानामेषआलयः॥ विनीतक्रोधहर्षाणांब्राह्मणानांतपस्विनां॥ ४६ ॥नेहास्तिधनुषाकार्यंनसंग्रामोत्रकर्हिचित्॥ निक्षिपैतद्धनुस्तातप्राप्तोसिपरमांगतिं ॥ ४७ ॥ ओजसातेजसावीरयथानान्यःपुमान्क्वचित् ॥ तथाहसन्निवाभीक्ष्णंब्राह्मणोर्जुनमब्रवीत् ॥ नचैनंचालयामासधैर्यात्सुधृतनिश्चयं ॥ ४८ ॥ तमुवाचततःप्रीतःसद्विजःप्रहसन्निव ॥ वरंवृणीष्वभद्रंतेशक्रोहमरिसूदन॥ ४९ ॥ एवमुक्तःसहस्राक्षंप्रत्युवाचधनंजयः॥ प्रांजलिःप्रणतोभूत्वाशूरःकुरुकुलोद्वहः ॥ ५० ॥ ईप्सितोह्येषवैकामोवरंचैनंप्रयच्छमे॥ त्वत्तोद्यभगवन्नस्त्रंकृत्स्नमिच्छामिवेदितुं॥ ५१ ॥ प्रत्युवाचमहेंद्रस्तंप्रीतात्माप्रहसन्निव॥ इहप्राप्तस्यकिंकार्यमस्त्रैस्तवधनंजय॥ ५२॥

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ विनीतौजितौक्रोधहर्षौयैः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

कामान्काम्यंतइतिव्युत्पत्त्याइष्टान्लोकान्भोगान् ॥ ५३ ॥ नलोभान्नपुनःकामादितिनशब्दौवाशब्दार्थौ लोभाद्वाकामाद्वेत्यर्थः ॥ ५४ ॥ अप्रतियात्यानिस्तीर्य एतेनज्येष्ठभ्रात्रादिसेवनमैंद्रपदप्राप्तावपिनोपेक्षणीयमित्युक्तं ॥ ५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभा०सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥भगवन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५॥ दैन्यहर्षातिवि

कामान्वृणीष्वलोकांस्त्वंप्राप्तोसिपरमांगतिं॥ एवमुक्तःप्रत्युवाचसहस्राक्षंधनंजयः॥ ५३॥ नलोभान्नपुनःकामान्नदेवत्वंपुनःसुखं॥ नचसर्वामरैश्वर्यंकामयेत्रिदशाधिप॥ ५४॥ भ्रातॄंस्तान्विपिनेत्यक्त्वावैरमप्रतियात्यच॥ अकीर्त्तिंसर्वलोकेषुगच्छेयंशाश्वतीःसमाः ॥ ५५॥ एवमुक्तःप्रत्युवाचवृत्रहापांडुनंदनं॥ सांत्वयन्श्लक्ष्णयावाचासर्वलोकनमस्कृतः॥५६ ॥ यदाद्रक्ष्यसिभूतेशंत्र्यक्षंशूलधरंशिवं॥ तदादातास्मितेतातदिव्यान्यस्त्राणिसर्वशः ॥ ५७॥ क्रियतांदर्शनेयत्नोदेवस्यपरमेष्ठिनः॥ दर्शनात्तस्यकौंतेयसंसिद्धःस्वर्गमेष्यसि॥ ५८॥ इत्युक्त्वाफाल्गुनंशक्रोजगामादर्शनंपुनः॥ अर्जुनोप्यथतत्रैवतस्थौयोगसमन्वितः ॥५९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिअर्जुनाभिगमनपर्वणिइंद्रदर्शनेसप्तत्रिंशोऽध्यायः॥ ३७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ समाप्तंचार्जुनाभिगमनपर्व॥ ॥अथकैरातपर्व॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥भगवन्श्रोतुमिच्छामिपार्थस्याक्लिष्टकर्मणः॥विस्तरेणकथामेतांयथास्त्राण्युपलब्धवान्॥१॥ यथाचपुरुषव्याघ्रोदीर्घबाहुर्धनंजयः॥ वनंप्रविष्टस्तेजस्वीनिर्मनुष्यमभीतवत्॥ २॥ किंचतेनकृतंतत्रवसताब्रह्मवित्तम॥ कथंचभगवान्स्थाणुर्देवराजश्चतोषितः॥ ३॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंत्वत्प्रसादाद्द्विजोत्तम॥ त्वंहिसर्वज्ञदिव्यंचमानुषंचैववेत्थह॥४॥ अत्यद्भुततमंब्रह्मन्रोमहर्षणमर्जुनः॥ भवेनसहसंग्रामंचकाराप्रतिमंकिल॥ ५॥ पुराप्रहरतांश्रेष्ठःसंग्रामेष्वपराजितः॥ यच्छ्रुत्वानरसिंहानांदैन्यहर्षातिविस्मयात्॥ ६॥ शूराणामपिपार्थानांहृदयानिचकंपिरे॥ यद्यच्चकृतवानन्यत्पार्थस्तदखिलंवद॥ ७॥ नह्यस्यनिंदितंजिष्णोःसुसूक्ष्ममपिलक्षये॥ चरितंतस्यशूरस्यतन्मेसर्वंप्रकीर्तय॥८॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥कथयिष्यामितेतातकथामेतांमहात्मनः॥ दिव्यांपौरवशार्दूलमहतीमद्भुतोपमां॥ ९॥ गात्रसंस्पर्शसंबद्धांत्र्यंबकेणसहानघ॥ पार्थस्यदेवदेवेनशृणुसम्यक्समागमं ॥ १०॥ युधिष्ठिरनियोगात्सजगामामितविक्रमः॥ शक्रंसुरेश्वरंद्रष्टुंदेवदेवंचशंकरं॥ ११॥ दिव्यंतद्धनुरादायखड्गंचकनकत्सरुं॥ महाबलोमहाबाहुरर्जुनःकार्यसिद्धये॥ १२॥ दिशंह्युदीचींकौरव्योहिमवच्छिखरंप्रति॥ ऐंद्रिःस्थिरमनाराजन्सर्वलोकमहारथः॥ १३॥

स्मयात् दैन्यंनाशभयात् हर्षोमहादेवप्रतिभटत्वात् विस्मयस्तत्प्रसादेनालौकिकसामर्थ्यलाभात् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ । कनकत्सरुंस्वर्णमुष्टि ॥ १२ ॥ ऐंद्रिरर्जुनः ॥१३॥

कंटकितंकंटकाक्रांतं ॥१४ ॥ १५॥१६॥१७ ॥१८॥ वल्गुमधुरं ॥१९॥२० ॥२१॥२२॥ दर्भचीरंतृणमयंवासः निवस्यपरिधाय समुपयुक्तवान्भुक्तवान् ॥ २३ ॥ द्विगुणेनषड्रात्रेणात्ययादतिवाहि

त्वरयापरयायुक्तस्तपसेधृतनिश्चयः॥ वनंकंटकितंघोरमेकएवान्वपद्यत ॥ १४॥ नानापुष्पफलोपेतंनानापक्षिनिषेवितं॥ नानामृगगणाकीर्णंसिद्धचारणसे वितं॥ १५॥ ततःप्रयातेकौंतेयेवनंमानुषवर्जितं॥ शंखानांपटहानांचशब्दःसमभवद्दिवि ॥ १६॥ पुष्पवर्षंचानुमहन्निपपातमहीतले॥ मेघजालंचविततंछा दयामाससर्वतः॥ १७॥ सोतीत्यवनदुर्गाणिसन्निकर्षेमहागिरेः॥ शुशुभेहिमवत्पृष्ठेवसमानोर्जुनस्तदा॥ १८॥ तत्रापश्यद्द्रुमान्फुल्लान्विहगैर्वल्गुनादितान्॥ नदीश्चविपुलावर्तावैदूर्यविमलप्रभाः॥ १९॥ हंसकारंडवोद्गीताःसारसाभिरुतास्तथा॥ पुंस्कोकिलरुताश्चैवक्रौंचबर्हिणनादिताः ॥ २० ॥ मनोहरवनोपेता स्तस्मिन्नतिरथोर्जुनः॥ पुण्यशीतामलजलाःपश्यन्प्रीतमनाभवत्॥ २१॥ रमणीयेवनोद्देशेरममाणोर्जुनस्तदा॥ तपस्युग्रेवर्तमानउग्रतेजामहामनाः॥२२॥ दर्भचीरंनिवस्याथदंडाजिनविभूषितः॥ शीर्णंचपतितंभूमौपर्णंसमुपयुक्तवान्॥ २३॥ पूर्णेपूर्णेत्रिरात्रेतुमासमेकंफलाशनः॥ द्विगुणेनहिकालेनद्वितीयंमास मत्ययात्॥ २४॥ तृतीयमपिमासंसपक्षेणाहारमाचरन्॥ चतुर्थेत्वथसंप्राप्तेमासेभरतसत्तमः ॥ २५॥ वायुभक्षोमहाबाहुरभवत्पांडुनंदनः॥ ऊर्ध्वबाहुर्निं रालंबःपदांगुष्ठाग्रधिष्ठितः ॥ २६॥ सदोपस्पर्शनाच्चास्यबभूवुरमितौजसः॥ विद्युदंभोरुहनिभाजटास्तस्यमहात्मनः॥ २७॥ ततोमहर्षयःसर्वेजग्मुर्देवंपिना किनं॥ विवेदयिषवःपार्थंतपस्युग्रेसमास्थितं॥ २८॥ तंप्रणम्यमहादेवंशशंसुःपार्थकर्मतत्॥ एषपार्थोमहातेजाहिमवत्पृष्ठमास्थितः॥२९॥ उग्रेतपसिदुष्पा रेस्थितोधूमाययन्दिशः॥ तस्यदेवेशनवयंविद्मःसर्वेचिकीर्षितं ॥ ३० ॥ संतापयतिनःसर्वानसौसाधुनिवार्यतां ॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वामुनीनांभावितात्मनां ॥३१॥ उमापतिर्भूतपतिर्वाक्यमेतदुवाचह॥ ॥महादेवउवाच॥ ॥नवोविषादःकर्त्तव्यःफाल्गुनंप्रतिसर्वशः॥३२॥ शीघ्रंगच्छतसंहृष्टायथागतमतंद्रिताः॥ अहमस्यविजानामिसंकल्पंमनसिस्थितं॥ ३३॥ नास्यस्वर्गस्पृहाकाचिन्नैश्वर्यस्यतथायुषः॥ यत्तस्यकांक्षितंसर्वंतत्करिष्येऽहमद्यवै ॥ ३४ ॥ ॥वैशंपायन उवाच॥ ॥तच्छ्रुत्वाशर्ववचनमृषयःसत्यवादिनः॥ प्रहृष्टमनसोजग्मुर्यथास्वान्पुनरालयान्॥ ३५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिकैरातप० मुनि शंकरसंवादेअष्टत्रिंशोऽध्यायः॥ ३८॥

तवान् ॥ २४ ॥२५॥ निरालंबोनिराश्रयः ॥२६॥२७॥२८॥२९॥ धूमाययन्धूमवतीरिवकुर्वन् ॥ ३०॥३१॥ ३२॥ संकल्पंमनोरथं॥३३ ॥३४ ॥३५ ॥ ॥ इत्या०नै०भा०अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८॥

गतेष्विति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ भूतैःप्रमथाख्यैःस्वपार्षदैः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अर्जुनंहंतुंतर्कयंतमिच्छंतं क्रोधेनदीप्यमानमिव ॥ ८॥ ९ ॥ नेतानेष्यामि ॥ १० ॥ ११ ॥ इंद्रकीलोमाहेंद्रमणिमयःपर्वतः

॥वैशंपायनउवाच॥ ॥गतेषुतेषुसर्वेषुतपस्विषुमहात्मसु॥ पिनाकपाणिर्भगवान्सर्वपापहरोहरः ॥ १ ॥ कैरातंवेषमास्थायकांचनद्रुमसन्निभं॥ विभ्राज मानोविपुलोगिरिर्मेरुरिवापरः॥२॥ श्रीमद्धनुरुपादायशरांश्चाशीविषोपमान्॥ निष्पपातमहावेगोदहनोदेहवानिव ॥३॥ देव्यासहोमयाश्रीमान्समानव्रत वेषया॥ नानावेषधरैर्हृष्टैर्भूतैरनुगतस्तदा॥ ४॥ किरातवेषसंछन्नःस्त्रीभिश्चापिसहस्रशः ॥ अशोभततदाराजन्सदेशोतीवभारत ॥५॥ क्षणेनतद्वनंसर्वंनिः शब्दमभवत्तदा॥ नादःप्रस्रवणानांचपक्षिणांचाप्युपारमत्॥ ६॥ ससन्निकर्षमागम्यपार्थस्याक्लिष्टकर्मणः॥ मूकंनामदनोःपुत्रंददर्शाद्भुतदर्शनं॥ ७॥ वारा हंरूपमास्थायतर्कयंतमिवार्जुनं॥ हंतुंपरंदीप्यमानंतमुवाचाथफाल्गुनः॥८॥ गांडीवंधनुरादायशरांश्चाशीविषोपमान्॥ सज्यंधनुर्वरंकृत्वाज्याघोषेणनिना दयन्॥ ९॥ यन्मांप्रार्थयसेहंतुमनागसमिहागतं॥ तस्मात्त्वांपूर्वमेवाहंनेताऽद्ययमसादनं॥ १०॥ दृष्ट्वातंप्रहरिष्यंतंफाल्गुनंदृढधन्विनं॥ किरातरूपीसहसावा रयामासशंकरः॥ ११ ॥ मयैषप्रार्थितःपूर्वमिंद्रकीलसमप्रभः ॥ अनादृत्यचतद्वाक्यंप्रजहाराथफाल्गुनः ॥ १२॥ किरातश्चसमंतस्मिन्नेकलक्ष्येमहाद्युतिः॥ प्रमुमोचाशनिप्रख्यंशरमग्निशिखोपमं॥ १३॥ तौमुक्तौसायकौताभ्यांसमंतत्रनिपेततुः॥ मूकस्यगात्रेविस्तीर्णेशैलसंहननेतदा ॥ १४ ॥ यथाशनेर्विनिर्घो षोवज्रस्येवचपर्वते॥ तथातयोःसन्निपातःशरयोरभवत्तदा॥१५॥ सविद्धोबहुभिर्बाणैर्दीप्तास्यैःपन्नगैरिव ॥ ममारराक्षसंरूपंभूयःकृत्वाविभीषणं ॥ १६॥ सददर्शततोजिष्णुःपुरुषंकांचनप्रभं॥ किरातवेषसंछन्नंस्त्रीसहायममित्रहा॥ १७॥ तमब्रवीत्प्रीतमनाःकौंतेयःप्रहसन्निव ॥ कोभवानटतेशून्येवनेस्त्रीगणसं वृतः॥ १८ ॥नत्वमस्मिन्वनेघोरेबिभेषिकनकप्रभ॥ किमर्थंचत्वयाविद्धोवराहोमत्परिग्रहः॥ १९॥ मयाभिपन्नःपूर्वंहिराक्षसोऽयमिहागतः ॥ कामात्परिभ वाद्वापिनमेजीवन्विमोक्ष्यसे॥ २० ॥ नह्येषमृगयाधर्मोयस्त्वयाद्यकृतोमयि॥ तेनत्वांभ्रंशयिष्यामिजीवितात्पर्वताश्रयं ॥ २१॥ इत्युक्तःपांडवेयेनकिरातःप्र हसन्निव॥ उवाचश्लक्ष्णयावाचापांडवंसव्यसाचिनं॥ २२॥

॥ १२ ॥ सममेककालं ॥ १३ ॥ शैलसंहननेशैलवद्दृढे ॥ १४ ॥ अशनिर्मेघजंवज्रं वज्रमिंद्रप्रहरणं संनिपातोयोगः ॥ १५ ॥ सदानवः राक्षसमिव ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ अभिपन्नःपरिगृहीतः कामाद्यदृच्छातः परिभवान्ममाभिभवाय ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

मल्कृतेमन्निमित्तं वनमंतिकाद्वनस्यसमीपे ॥ २३ ॥ प्ररोचितःस्वीकृतः ॥ २४ ॥ २५॥ पावकिःस्वामीकार्तिकेयः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ दोषान्मृगयाधर्मातिक्रमरूपान् ॥ ३० ॥ स्थिरःसन्

नमत्कृतेत्वयावीरभीःकार्यावनमंतिकात्॥इयंभूमिःसदास्माकमुचितावसतांवने ॥ २३॥ त्वयातुदुष्करःकस्मादिहवासःप्ररोचितः ॥ वयंतुबहुसत्त्वेऽस्मिन्
निवसामस्तपोधन॥ २४॥भवांस्तुकृष्णवर्त्माभःसुकुमारःसुखोचितः॥ कथंशून्यमिमंदेशमेकाकीविचरिष्यति॥ २५॥ ॥अर्जुनउवाच॥ ॥गांडीवमाश्र
यंकृत्वानाराचांश्चाग्निसन्निभान्॥ निवसामिमहारण्येद्वितीयइवपावकिः ॥ २६ ॥ एषचापिमयाजंतुर्मृगरूपंसमाश्रितः॥राक्षसोनिहतोघोरोहंतुंमामिहचा
गतः॥ २७॥ ॥किरातउवाच॥ ॥मयैषधन्वनिर्मुक्तैस्ताडितःपूर्वमेवहि॥बाणैरभिहतःशेतेनीतश्चयमसादनं ॥ २८ ॥ ममैषलक्ष्यभूतोहिममपूर्वपरिग्रहः॥
ममैवचप्रहारेणजीविताद्व्यपरोपितः॥ २९॥दोषान्स्वान्नार्हसेऽन्यस्मैवक्तुंस्वबलदर्पितः॥अवलिप्तोसिमंदात्मन्नमेजीवन्विमोक्ष्यसे॥ ३० ॥ स्थिरोभवस्वमो
क्ष्यामिसायकानशनीनिव ॥घटस्वपरयाशक्त्यामुंचत्वमपिसायकान् ॥ ३१ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाकिरातस्यार्जुनस्तदा॥ रोषमाहारयामासताडयामासचेषु
भिः॥ ३२ ॥ततोहृष्टेनमनसाप्रतिजग्राहसायकान्॥ भूयोभूयइतिप्राहमंदमंदेत्युवाचह॥ ३३॥ प्रहरस्वशरानेतान्नाराचान्मर्मभेदिनः ॥ इत्युक्तोबाणवर्षंस
मुमोचसहसार्जुनः॥ ३४ ॥ ततस्तौतत्रसंरब्धौराजमानौमुहुर्मुहुः॥ शरैराशीविषाकारैस्ततक्षातेपरस्परं॥ ३५॥ ततोर्जुनःशरवर्षंकिरातेसमवासृजत् ॥ तत्प्र
सन्नेनमनसाप्रतिजग्राहशंकरः॥ ३६ ॥ मुहूर्तंशरवर्षंतत्प्रतिगृह्यपिनाकधृक्॥ अक्षतेनशरीरेणतस्थौगिरिरिवाचलः ॥ ३७ ॥ सदृष्ट्वाबाणवर्षंतुमोघीभूतंध
नंजयः॥ परमंविस्मयंचक्रेसाधुसाध्वितिचाब्रवीत्॥ ३८ ॥ अहोयंसुकुमारांगोहिमवच्छिखराश्रयः॥ गांडीवमुक्तान्नाराचान्प्रतिगृह्णात्यविह्वलः॥ ३९ ॥को
यंदेवोभवेत्साक्षाद्रुद्रोयक्षःसुरोऽसुरः॥ विद्यतेहिगिरिश्रेष्ठेत्रिदशानांसमागमः॥ ४० ॥ नहिमद्बाणजालानामुत्सृष्टानांसहस्रशः ॥ शक्तोन्यःसहितुंवेगमृतेदेवं
पिनाकिनं॥ ४१ ॥ देवोवायदिवायक्षोरुद्रादन्योव्यवस्थितः॥ अहमेनंशरैस्तीक्ष्णैर्नयामियमसादनं॥ ४२ ॥ ततोहृष्टमनाजिष्णुर्नाराचान्मर्मभेदिनः॥ व्यसृ
जच्छतधाराजन्मयूखानिवभास्करः॥ ४३ ॥ तान्प्रसन्नेनमनसाभगवान्लोकभावनः॥ शूलपाणिःप्रत्यगृह्णात्शिलावर्षमिवाचलः॥ ४४ ॥ क्षणेनक्षीणबा
णोथसंवृत्तःफाल्गुनस्तदा॥ भीश्चैनमाविशत्तीव्रातंदृष्ट्वाशरसंक्षयं॥ ४५॥

भवस्वप्रामुहि ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ नाराचान्शरजातिभेदान् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अहोयमितिसंधिरार्षः ॥ ३९॥ ४० ॥ सहितुंसोढुं ऋतेविना ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ संप्रयुद्धः सम्यक्प्रयुद्धंप्रवृत्तंप्रहारोयस्यसः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ असक्तमकुंठितं ॥ ५२ ॥ पफालविशीर्णः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ धूमंक्रोधावेशेन ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥

चिंतयामासजिष्णुस्तुभगवंतंहुताशनं॥ पुरस्तादक्षयौदत्तौतूणौयेनास्यखांडवे ॥ ४६ ॥ किंनुमोक्ष्यामिधनुषायन्मेबाणाःक्षयंगताः॥ अयंचपुरुषःकोपिबा
णान्ग्रसतिसर्वशः॥ ४७॥ हत्वाचैनंधनुष्कोट्याशूलाग्रेणेवकुंजरं॥ नयामिदंडधारस्ययमस्यसदनंप्रति॥ ४८ ॥ प्रगृह्याथधनुष्कोट्याज्यापाशेनावकृष्यच॥
मुष्टिभिश्चापिहतवान्वज्रकल्पैर्महाद्युतिः॥ ४९ ॥ संप्रयुद्धोधनुष्कोट्याकौंतेयःपरवीरहा ॥ तदप्यस्यधनुर्दिव्यंजग्राहगिरिगोचरः॥ ५० ॥ ततोर्जुनोग्रस्तधनुः
खड्गपाणिरतिष्ठत॥ युद्धस्यांतमभीप्सन्वैवेगेनाभिजगामतं॥ ५१ ॥ तस्यमूर्ध्निशितंखड्गमसक्तंपर्वतेष्वपि ॥ मुमोचभुजवीर्येणविक्रम्यकुरुनंदनः॥ ५२ ॥ त
स्यमूर्धानमासाद्यपफालासिवरोहिसः॥ ततोवृक्षैःशिलाभिश्चयोधयामासफाल्गुनः॥ ५३ ॥ तदावृक्षान्महाकायःप्रत्यगृह्णादथोशिलाः॥ किरातरूपीभगवां
स्ततःपार्थोमहाबलः॥ ५४ ॥ मुष्टिभिर्वज्रसंकाशैर्धूममुत्पादयन्मुखे॥ प्रजहारदुराधर्षेकिरातसमरूपिणि ॥५५॥ ततःशक्राशनिसमैर्मुष्टिभिर्भृशदारुणैः॥ कि
रातरूपीभगवानर्दयामासफाल्गुनं॥ ५६ ॥ ततश्चटचटाशब्दःसुघोरःसमपद्यत ॥ पांडवस्यचमुष्टीनांकिरातस्यचयुध्यतः ॥ ५७ ॥ सुमुहूर्तंतुतद्युद्धमभव
ल्लोमहर्षणं॥ भुजप्रहारसंयुक्तंवृत्रवासवयोरिव ॥५८॥ जघानाथततोजिष्णुःकिरातमुरसाबली ॥ पांडवंचविचेष्टंतंकिरातोप्यहनद्बली ॥ ५९ ॥ तयोर्भुज
विनिष्पेषात्संघर्षेणोरसोस्तथा ॥ समजायतगात्रेषुपावकोंगारधूमवान् ॥ ६० ॥ ततएनंमहादेवःपीड्यगात्रैःसुपीडितं॥ तेजसाव्यक्रमद्रोषाच्चेतस्तस्यविमो
हयन्॥६१॥ ततोभिपीडितैर्गात्रैःपिंडीकृतइवाबभौ॥ फाल्गुनोगात्रसंरुद्धोदेवदेवेनभारत॥६२॥निरुच्छ्वासोभवच्चैवसन्निरुद्धोमहात्मना॥पपातभूम्यांनिश्चे
ष्टोगतसत्वइवाभवत्॥६३॥ समुहूर्तंतथाभूत्वासचेताःपुनरुत्थितः ॥ रुधिरेणाप्लुतांगस्तुपांडवोभृशदुःखितः ॥ ६४ ॥ शरण्यंशरणंगत्वाभगवंतंपिनाकिनं॥
मृन्मयंस्थंडिलंकृत्वामाल्येनापूजयद्भवं॥ ६५॥ तच्चमाल्यंतदापार्थःकिरातशिरसिस्थितं॥ अपश्यत्पांडवश्रेष्ठोहर्षेणप्रकृतिंगतः॥६६॥ पपातपादयोस्तस्यत
तःप्रीतोभवद्भवः॥ उवाचचैनंवचसामेघगंभीरगीर्हरः॥ जातविस्मयमालोक्यततःक्षीणांगसंहतिं ॥६७॥ ॥भवउवाच॥ ॥भोभोफाल्गुनतुष्टोस्मिकर्म
णाऽप्रतिमेनते॥ शौर्येणानेनधृत्याचक्षत्रियोनास्तितेसमः॥ ६८॥

॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ पीड्यनिपीड्य ॥ ६१ ॥ गात्रेषुसंरुद्धश्चलनहीनः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ प्रकृतिंस्वास्थ्यं ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

॥ ६९॥ चक्षुर्दिव्यज्ञानं ॥ ७०॥७१॥७२॥७३॥ कपर्दिन्नित्यादिनामानिशिवसहस्रनामव्याख्यायांव्याख्यास्यंते ॥७४॥७५॥७६॥ मीढुषेवर्षकाय ॥ ७७॥ मार्जालीयायकिरातायशुद्धदेहायवा मार्जा

समंतेजश्चवीर्यंचममाद्यतवचानघ ॥ प्रीतस्तेहंमहाबाहोपश्यमांभरतर्षभ ॥६९॥ ददामितेविशालाक्षचक्षुःपूर्वऋषिर्भवान् ॥ विजेष्यसिरणेशत्रूनपिसर्वान्
दिवौकसः ॥ ७० ॥ प्रीत्याचतेहंदास्यामियदस्त्रमनिवारितं ॥ त्वंहिशक्तोमदीयंतदस्त्रंधारयितुंक्षणात् ॥ ७१ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोदेवंमहादेवंगिरि
शंशूलपाणिनं ॥ ददर्शफाल्गुनस्तत्रसहदेव्यामहाद्युतिं ॥७२॥ सजानुभ्यांमहींगत्वाशिरसाप्रणिपत्यच ॥ प्रसादयामासहरंपार्थःपरपुरंजयः ॥ ७३ ॥ ॥ अर्जु
नउवाच ॥ ॥ कपर्दिन्सर्वदेवेशभगनेत्रनिपातन ॥ देवदेवमहादेवनीलग्रीवजटाधर ॥ ७४॥ कारणानांचपरमंजानेत्वांत्र्यंबकंविभुं ॥ देवानांचगतिंदेवंत्वत्प्र
सूतमिदंजगत् ॥ ७५ ॥ अजेयस्त्वंत्रिभिर्लोकैःसदेवासुरमानुषैः ॥ शिवायविष्णुरूपायविष्णवेशिवरूपिणे ॥ ७६ ॥ दक्षयज्ञविनाशायहरिरुद्रायवैनमः ॥ ल
लाटाक्षायशर्वायमीढुषेशूलपाणये ॥७७॥ पिनाकगोप्त्रेसूर्यायमार्जालीयायवेधसे ॥ प्रसादयेत्वांभगवन्सर्वभूतमहेश्वर ॥७८॥ गणेशंजगतःशंभुंलोकका
रणकारणं ॥ प्रधानपुरुषातीतंपरंसूक्ष्मतरंहरं ॥ ७९ ॥ व्यतिक्रमंमेभगवन्क्षंतुमर्हसिशंकर ॥ भगवन्दर्शनाकांक्षीप्राप्तोस्मीमंमहागिरिं ॥ ८० ॥ दयितंतवदेवे
शतापसालयमुत्तमं ॥ प्रसादयेत्वांभगवन्सर्वलोकनमस्कृतं॥८१॥नमेस्यादपराधोयंमहादेवातिसाहसात्॥कृतोमयायमज्ञानाद्विमर्दोयस्त्वयासह ॥ शरणं
प्रतिपन्नायतत्क्षमस्वाद्यशंकर ॥ ८२ ॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तमुवाचमहातेजाःप्रहस्यवृषभध्वजः ॥ प्रगृह्यरुचिरंबाहुंक्षांतमित्येवफाल्गुनं ॥ ८३॥ परि
ष्वज्यचबाहुभ्यांप्रीतात्माभगवान्हरः ॥ पुनःपार्थंसांत्वपूर्वमुवाचवृषभध्वजः ॥ ८४ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिकैरातपर्वणिमहादेवस्तवेएकोन
चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ॐ॥ ॥ॐ॥ ॥देवदेवउवाच ॥ ॥ नरस्त्वंपूर्वदेहेवैनारायणसहायवान् ॥ बदर्यांतप्तवानुग्रंतपोवर्षायुतान्बहून् ॥ १ ॥ त्व
यिवापरमंतेजोविष्णौवापुरुषोत्तमे ॥ युवाभ्यांपुरुषाग्र्याभ्यांतेजसाधार्यतेजगत् ॥ २ ॥ शक्राभिषेकेसुमहद्धनुर्जलदनिःस्वनं ॥ प्रगृह्यदानवाःशस्तास्त्वयाकृ
ष्णेनचप्रभो ॥ ३ ॥ तदेतदेवगांडीवंतवपार्थकरोचितं ॥ मायामास्थाययद्ग्रस्तंमयापुरुषसत्तम ॥ ४ ॥ तूणौचाप्यक्षयौभूयस्तवपार्थयथोचितौ ॥ भविष्यतिश ॥४७॥
रीरंचनीरुजंकुरुनंदन ॥ ५ ॥ प्रीतिमानस्मितेपार्थभवान्सत्यपराक्रमः ॥ गृहाणवरमस्मत्तःकांक्षितंपुरुषोत्तम ॥ ६॥ लीयःस्मृतःशूद्रेबिडालेकायशोधनेइतिविश्वः

॥ ७८॥ ७९ ॥८०॥८१॥८२॥८३॥८४॥ ॥ इत्या०नै०भा०एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३९॥ ॥ॐ॥ नरस्त्वमिति ॥ १ ॥ २ ॥ शस्तामारिताः ॥ ३ ॥ त्वयापुरुषइतिपाठेसममित्यध्याहारः ॥४॥५॥६॥

त्वत्प्रधानंत्वमेवश्रेष्ठोयस्मिन्क्षत्रे ॥ ७ ॥ कामंवरं ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ विनिर्वृत्तोविशेषेणकृतकृत्यः ॥ १४ ॥ संहारेनिवर्त्तने ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ मनसासंकल्पमात्रेण

नत्वयापुरुषःकश्चित्पुमान्मर्त्येषुमानद ॥ दिविवावर्त्ततेक्षत्रंत्वत्प्रधानमरिंदम ॥ ७॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ भगवन्ददासिचेन्मह्यंकामंप्रीत्यावृषध्वज ॥ का
मयेदिव्यमस्त्रंतद्घोरंपाशुपतंप्रभो ॥ ८ ॥ यत्तद्ब्रह्मशिरोनामरौद्रंभीमपराक्रमं ॥ युगांतेदारुणेप्राप्तेकृत्स्नंसंहरतेजगत् ॥ ९ ॥ कर्णभीष्मकृपद्रोणैर्भवितातुमहाह
वः ॥ त्वत्प्रसादान्महादेवजयेयंतान्यथायुधि ॥ १० ॥ दहेयंयेनसंग्रामेदानवान्राक्षसांस्तथा ॥ भूतानिचपिशाचांश्चगंधर्वानथपन्नगान् ॥ ११ ॥ यस्मिन्शूल
सहस्राणिगदाश्चोग्रप्रदर्शनाः ॥ शराश्चाशीविषाकाराःसंभवंत्यनुमंत्रिते ॥ १२ ॥ युध्येयंयेनभीष्मेणद्रोणेनचकृपेणच ॥ सूतपुत्रेणचरणेनित्यंकटुकभाषि
णा ॥ १३ ॥ एषमेप्रथमःकामोभगवन्भगनेत्रहन् ॥ त्वत्प्रसादाद्विनिर्वृत्तःसमर्थःस्यामहंयथा ॥ १४ ॥ ॥भवउवाच ॥ ॥ ददामितेस्त्रंदयितमहंपाशुपतंवि
भो ॥ समर्थोधारणे मोक्षेसंहारेचासिपांडव ॥ १५ ॥ नैतद्वेदमहेंद्रोपिनयमोनचयक्षराट् ॥ वरुणोप्यथवावायुःकुतोवेत्स्यंतिमानवाः ॥ १६ ॥ नत्वेतत्सहसापा
र्थमोक्तव्यंपुरुषेक्वचित् ॥ जगद्विनाशयेत्सर्वमल्पतेजसिपातितं ॥ १७ ॥ अवध्योनामनास्त्यत्रत्रैलोक्येसचराचरे ॥ मनसाचक्षुषावाचाधनुषाचनिपातयेत्
॥ १८ ॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वात्वरितःपार्थःशुचिर्भूत्वासमाहितः ॥ उपसंगम्यविश्वेशमधीष्वेत्यथसोब्रवीत् ॥ १९ ॥ ततस्त्वध्यापयामाससरह
स्यनिवर्त्तनं ॥ तदस्त्रंपांडवश्रेष्ठंमूर्त्तिमंतमिवांतकं ॥ २० ॥ उपतस्थेचतत्पार्थंयथात्र्यक्षमुमापतिं ॥ प्रतिजग्राहतच्चापिप्रीतिमानर्जुनस्तदा ॥ २१ ॥ ततश्चचाल
पृथिवीसपर्वतवनद्रुमा ॥ ससागरवनोद्देशासग्रामनगराकरा ॥ २२ ॥ शंखदुंदुभिघोषाश्चभेरीणांचसहस्रशः ॥ तस्मिन्मुहूर्त्तेसंप्राप्तेनिर्घाताश्चापतन्मुहुः
॥ २३ ॥ अथास्त्रंजाज्वलद्घोरंपांडवस्यामितौजसः ॥ मूर्त्तिमद्वैस्थितंपार्श्वेददृशुर्देवदानवाः ॥ २४ ॥ स्पृष्टस्यत्र्यंबकेणाथफाल्गुनस्यामितौजसः ॥ यत्किंचिदशुभंदे
हेतत्सर्वंनाशमीयिवत् ॥ २५ ॥ स्वर्गंगच्छेत्यनुज्ञातस्त्र्यंबकेणतदार्जुनः ॥ प्रणम्यशिरसाराजन्प्रांजलिर्देवमैक्षत ॥ २६ ॥ ततःप्रभुस्त्रिदिवनिवासिनांवशीमहाम
तिर्गिरिशउमापतिःशिवः ॥ धनुर्महद्दितिजपिशाचसूदनंददौभवःपुरुषवरायगांडिवं ॥ २७ ॥

निपातयेत्शत्रुं धनुषेतिबाणप्रयोगेण ॥ १८ ॥ अधीष्वाध्यापय ॥ १९ ॥ २० ॥ उपतस्थे कर्मव्यतिहारेतङ् पार्थोस्त्रंप्रत्युपनतएवमस्त्रंपार्थंप्रतीत्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ निर्घाताउत्पाताः ॥ २३ ॥ २४ ॥
॥ २५ ॥ २६ ॥ वशीवशइच्छातद्वान् तज्जयीत्यर्थः ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तस्येति अस्तंस्वस्थानमदर्शनंच ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ परमत्यंतंकृतार्थंकृत

ततःशुभ्रंगिरिवरमीश्वरस्तदासहोमयासिततटसानुकंदरं ॥ विहायतंपतगमहर्षिसेवितंजगामखंपुरुषवरस्यपश्यतः ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यके पर्वणिकैरा० शिवप्रस्थानेचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तस्यसंपश्यतस्त्वेवपिनाकीवृषभध्वजः ॥ जगामादर्शनं भानुर्लोकस्येवास्तमीयिवान् ॥ १ ॥ ततोर्जुनःपरंचक्रेविस्मयंपरवीरहा ॥ मयासाक्षान्महादेवोदृष्टइत्येवभारत ॥ २ ॥ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मियन्मयाच्यंबको हरः ॥ पिनाकीवरदोरूपीदृष्टःस्पृष्टश्चपाणिना ॥ ३ ॥ कृतार्थंचावगच्छामिपरमात्मानमाहवे ॥ शत्रूंश्चविजितान्सर्वान्निर्वृत्तंचप्रयोजनं ॥ ४ ॥ इत्येवंचिंतयान स्यपार्थस्यामिततेजसः ॥ ततोवैदूर्यवर्णाभोभासयन्सर्वतोदिशः ॥ यादोगणवृतःश्रीमानाजगामजलेश्वरः ॥ ५ ॥ नागैर्नदैर्नदीभिश्चदैत्यैःसाध्यैश्चदैवतैः ॥ वरु णोयादसांभर्त्तावशीतंदेशमागमत् ॥ ६ ॥ अथजांबूनदवपुर्विमानेनमहार्चिषा ॥ कुबेरःसमनुप्राप्तोयक्षैरनुगतःप्रभुः ॥ ७ ॥ विद्योतयन्निवाकाशमद्भुतोपम दर्शनः ॥ धनानामीश्वरःश्रीमानर्जुनंद्रष्टुमागतः ॥ ८ ॥ तथालोकांतकृच्छ्रीमान्यमःसाक्षात्प्रतापवान् ॥ मर्त्यमूर्त्तिधरैःसार्धंपितृभिर्लोकभावनैः ॥ ९ ॥ दंड पाणिरचिंत्यात्मासर्वभूतविनाशकृत् ॥ वैवस्वतोधर्मराजोविमानेनावभासयन् ॥ १० ॥ त्रीन्लोकान्गुह्यकांश्चैवगंधर्वांश्चसपन्नगान् ॥ द्वितीयइवमार्त्तंडो युगांतेसमुपस्थिते ॥ ११ ॥ तेभानुमंतिचित्राणिशिखराणिमहागिरेः ॥ समास्थायार्जुनंतत्रददृशुस्तपसान्वितं ॥ १२ ॥ ततोमुहूर्त्ताद्भगवानैरावतशिरोगतः ॥ आजगामसहेंद्राण्याशक्रःसुरगणैर्वृतः ॥ १३ ॥ पांडुरेणातपत्रेणध्रियमाणेनमूर्द्धनि ॥ शुशुभेतारकाराजःसितमभ्रमिवस्थितः ॥ १४ ॥ संस्तूयमानोगंधर्वै र्ऋषिभिश्चतपोधनैः ॥ शृंगंगिरेःसमासाद्यतस्थौसूर्यइवोदितः ॥ १५ ॥ अथमेघस्वनोधीमान्व्याजहारशुभांगिरं ॥ यमःपरमधर्मज्ञोदक्षिणांदिशमास्थितः ॥ १६ ॥ अर्जुनार्जुनपश्यास्मान्लोकपालान्समागतान् ॥ दृष्टिंतेवितरामोद्यभवानर्हतिदर्शनं ॥ १७ ॥ पूर्वर्षिरमितात्मात्वंनरोनाममहाबलः ॥ नियोगाद्ब्रह्मण स्तातमर्त्यतांसमुपागतः ॥ १८ ॥ त्वयाचवसुसंभूतोमहावीर्यःपितामहः ॥ भीष्मःपरमधर्मात्मासंसाध्यश्चरणेनघ ॥ १९ ॥

कृत्यं निर्वृत्तंनिष्पन्नं ॥ ४ ॥ वैदूर्यरत्नविशेषः यादांसिजलजंतवस्तेषांगणः ॥ ५ ॥ नागैःसर्पैः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ भानुमंतिदीप्तिमंति ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ वितरामो यच्छामः ॥ १७ ॥ १८ ॥ संसाध्योजेतव्यः ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ ममपितुःसूर्यस्य ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ मृधेसंग्रामे ॥ २४ ॥ लघ्वीभारशून्या ॥ २५ ॥ सोपचारंसेतिकर्त्तव्यताकं ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ संयतानिबद्धानि ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

क्षत्रंचाग्निसमस्पर्शंभारद्वाजेनरक्षितं ॥ दानवाश्चमहावीर्यायेमनुष्यत्वमागताः ॥ २० ॥ निवातकवचाश्चैवदानवाःकुरुनंदन ॥ पितुर्ममांशोदेवस्यसर्वलो कप्रतापिनः ॥ २१ ॥ कर्णश्चसुमहावीर्यस्त्वयावध्योधनंजय ॥ अंशाश्चक्षितिसंप्राप्तादेवदानवरक्षसां ॥ २२ ॥ त्वयानिपातितायुद्धेस्वकर्मफलनिर्जितां ॥ ग तिंप्राप्स्यंतिकौंतेययथास्वमरिकर्षण ॥ २३ ॥ अक्षयातवकीर्तिश्चलोकेस्थास्यतिफाल्गुन ॥ त्वयासाक्षान्महादेवस्तोषितोहिमहामृधे ॥ २४ ॥ लघ्वीवसुमती चापिकर्त्तव्याविष्णुनासह ॥ गृहाणास्त्रंमहाबाहोदंडमप्रतिवारणं ॥ अनेनास्त्रेणसुमहत्त्वंहिकर्मकरिष्यसि ॥ २५ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ प्रतिजग्राहतत्पा र्थोविधिवत्कुरुनंदनः ॥ समंत्रंसोपचारंचसमोक्षविनिवर्त्तनं ॥ २६ ॥ ततोजलधरश्यामोवरुणोयादसांपतिः ॥ पश्चिमांदिशमास्थायगिरमुच्चारयन्प्रभुः ॥ २७ ॥ पार्थक्षत्रियमुख्यस्त्वंक्षत्रधर्मेव्यवस्थितः ॥ पश्यमांपृथुताम्राक्षवरुणोस्मिजलेश्वरः ॥ २८ ॥ मयासमुद्यतान्पाशान्वारुणानानिवारितान् ॥ प्रतिगृह्णीष्वकौं तेयसरहस्यनिवर्त्तनान् ॥ २९ ॥ एभिस्तदामयावीरसंग्रामेतारकामये ॥ दैतेयानांसहस्राणिसंयतानिमहात्मनां ॥ ३० ॥ तस्मादिमान्महासत्वमत्प्रसादसमु त्थितान् ॥ गृहाणनहितेमुच्येदंतकोप्याततायिनः ॥ ३१ ॥ अनेनत्वंयदास्त्रेणसंग्रामेविचरिष्यसि ॥ तदानिःक्षत्रियाभूमिर्भविष्यतिनसंशयः ॥ ३२ ॥ ॥ वैशं पायनउवाच ॥ ॥ ततःकैलासनिलयोधनाध्यक्षोभ्यभाषत ॥ दत्तेष्वस्त्रेषुदिव्येषुवरुणेनयमेनच ॥ ३३ ॥ प्रीतोहमपितेप्राज्ञपांडवेयमहाबल ॥ त्वयासहसमा गम्यअजितेनतथैवच ॥ ३४ ॥ सव्यसाचिन्महाबाहोपूर्वदेवसनातन ॥ सहास्माभिर्भवान्श्रांतःपुराकल्पेषुनित्यशः ॥ ३५ ॥ दर्शनात्तेत्विदंदिव्यंप्रदिशामिन रर्षभ ॥ अमनुष्यान्महाबाहोदुर्जयानपिजेष्यसि ॥ ३६ ॥ मत्तश्चैवभवानाशुगृह्णात्वस्त्रमनुत्तमं ॥ अनेनत्वमनीकानिधार्त्तराष्ट्रस्यधक्ष्यसि ॥ ३७ ॥ तदिदंप्रति गृह्णीष्वअंतर्धानंप्रियंमम ॥ ओजस्तेजोद्युतिकरंप्रस्वापनमरातिनुत् ॥ ३८ ॥ महात्मनाशंकरेणत्रिपुरंनिहतंयदा ॥ तदैतदस्त्रंनिर्मुक्तंयेनदग्धामहासुराः ॥ ३९ ॥ त्वदर्थमुद्यतंचेदंमयासत्यपराक्रम ॥ त्वमर्होधारणेचास्यमेरुप्रतिमगौरव ॥ ४० ॥ ततोर्जुनोमहाबाहुर्विधिवत्कुरुनंदनः ॥ कौबेरमधिजग्राहदिव्यमस्त्रंमहाब लः ॥ ४१ ॥ ततोब्रवीद्देवराजःपार्थमक्लिष्टकारिणं ॥ सांत्वयन्श्लक्ष्णयावाचामेघदुंदुभिनिःस्वनः ॥ ४२ ॥

॥ ३३ ॥ अजितेनकृष्णेनयथातथैवप्रीतोस्मि ॥ ३४ ॥ पूर्वदेवनर नारायणसख ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ उद्यतमुपस्थितं ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

देवगतिंदेवानांपरायणत्वं ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ आगंताआयास्यति ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ॥इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥७॥ ॥७॥
गतेष्विति ॥ १ ॥ २ ॥ पाटयन्द्विधाकुर्वन् ॥ ३ ॥ ४ ॥ तुलागुडाभांडगोलकाः भांडानितुनालबंदूखइत्यादिम्लेच्छभाषयाप्रसिद्धान्याग्नेयौषधबलेनपाषाणगोलकादिनिक्षेपपात्राणि वायुस्फोटाः

कुंतीमातर्महाबाहोत्वमीशानःपुरातनः॥ परांसिद्धिमनुप्राप्तःसाक्षाद्देवगतिंगतः॥ ४३ ॥ देवकार्यंतुसुमहत्त्वयाकार्यमरिंदम॥ आरोढव्यस्त्वयास्वर्गःसज्जीभ
वमहाद्युते॥ ४४ ॥ रथोमातलिसंयुक्तआगंतात्वत्कृतेमहीं॥ तत्रतेहंप्रदास्यामिदिव्यान्यस्त्राणिकौरव ॥ ४५ ॥ तान्दृष्ट्वालोकपालांस्तुसमेतान्गिरिमूर्धनि॥
जगामविस्मयंधीमान्कुंतीपुत्रोधनंजयः॥ ४६ ॥ ततोर्जुनोमहातेजालोकपालान्समागतान्॥ पूजयामासविधिवद्वाग्भिरद्भिःफलैरपि॥ ४७॥ ततःप्रतिययु
र्देवाःप्रतिमान्यधनंजयं॥ यथागतेनविबुधाःसर्वेकाममनोजवाः॥ ४८ ॥ ततोर्जुनोमुदंलेभेलब्धास्त्रःपुरुषर्षभः॥कृतार्थमथचात्मानंसमेनेपूर्णमानसं॥४९॥
इतिश्रीम०भा०आ०कै०देवप्रस्थानेएकचत्वारिंशोऽध्यायः॥४१॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥कैरातपर्वसमाप्तं॥ ॥अथेंद्रलोकाभिगमनपर्व॥ ॥वैशंपायनउ
वाच॥ ॥गतेषुलोकपालेषुपार्थःशत्रुनिबर्हणः॥ चिंतयामासराजेंद्रदेवराजरथंप्रति॥ १ ॥ ततश्चिंतयमानस्यगुडाकेशस्यधीमतः ॥ रथोमातलिसंयुक्तआ
जगाममहाप्रभः॥ २ ॥ नभोवितिमिरंकुर्वन्जलदान्पाटयन्निव॥ दिशःसंपूरयन्नादैर्महामेघरवोपमैः ॥ ३ ॥ असयःशक्तयोभीमागदाश्चोग्रप्रदर्शनाः॥ दि
व्यप्रभावाःप्रासाश्चविद्युतश्चमहाप्रभाः॥ ४ ॥ तथैवाशनयश्चैवचक्रयुक्तास्तुलागुडाः॥ वायुस्फोटाःसनिर्घातामहामेघस्वनास्तथा ॥ ५ ॥ तत्रनागामहाका
याज्वलितास्याःसुदारुणाः॥ सिताभ्रकूटप्रतिमाःसंहताश्चतथोपलाः॥ ६ ॥ दशवाजिसहस्राणिहरीणांवातरंहसां॥ वहंतियंनेत्रमुषंदिव्यंमायामयंरथं॥ ७॥
तत्रापश्यन्महानीलंवैजयंतंमहाप्रभं॥ ध्वजमिंदीवरश्यामंवंशंकनकभूषणं ॥८॥ तस्मिन्रथेस्थितंसूतंतप्तहेमविभूषितं ॥ दृष्ट्वापार्थोमहाबाहुर्देवमेवान्वत
र्कयत्॥ ९ ॥ तथातर्कयतस्तस्यफाल्गुनस्याथमातलिः॥ सन्नतःप्रस्थितोभूत्वावाक्यमर्जुनमब्रवीत्॥ १० ॥ ॥मातलिरुवाच॥ ॥भोभोशक्रात्मजश्रीमान्॥४१॥
शक्रस्त्वांद्रष्टुमिच्छति॥ आरोहतुभवान्शीघ्रंरथमिंद्रस्यसंमतं॥ ११ ॥ आहमाममरश्रेष्ठःपितातवशतक्रतुः॥ कुंतीसुतमिहप्राप्तंपश्यंतुत्रिदशालयाः॥ १२ ॥

वेगवशाद्वायुंजनयंतः सनिर्घाताअशनिध्वनियुक्ताश्चमहामेघस्वनाः ॥ ५ ॥ ६ ॥ त्वक्केशवालरोमाणिसुवर्णाभानियस्यतु हरिःसवर्णतोऽश्वस्तुपीतकौशेयसंनिभः वातरंहसांहरीणांवाजिनांसहस्राणीत्ये
कदेशान्वयः नेत्रमुषंदृष्टिचोरं ॥ ७ ॥ वैजयंतनाम्नादेवेंद्रध्वजं ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ येमेनियमितवान् ॥ १९ ॥ आप्लुतःस्नातः २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ललितंक्रीडितं ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

एषशक्रःपरिवृतोदेवैर्ऋषिगणैस्तथा॥ गंधर्वैरप्सरोभिश्चत्वांदिदृक्षुःप्रतीक्षते॥ १३ ॥ अस्माल्लोकाद्देवलोकंपाकशासनशासनात्॥ आरोहत्वंमयासार्धंलब्धा
स्त्रःपुनरेष्यसि ॥ १४ ॥ ॥अर्जुनउवाच॥ ॥मातलेगच्छशीघ्रंत्वमारोहस्वरथोत्तमं॥ राजसूयाश्वमेधानांशतैरपिसुदुर्लभं॥ १५॥ पार्थिवैःसुमहाभागैर्य
ज्वभिर्भूरिदक्षिणैः॥ दैवतैर्वासमारोढुंदानवैर्वारथोत्तमं॥ १६ ॥ नातप्ततपसाशक्यएषदिव्योमहारथः॥ द्रष्टुंवाप्यथवास्प्रष्टुमारोढुंकुतएवच ॥ १७ ॥ त्वयिप्र
तिष्ठितेसाधोरथस्थेस्थिरवाजिनि॥ पश्चादहमथारोक्ष्येसुकृतीसत्पथंयथा॥ १८ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥तस्यतद्वचनंश्रुत्वामातलिःशक्रसारथिः॥ आरु
रोहरथंशीघ्रंहयान्येमेचरश्मिभिः॥ १९ ॥ ततोऽर्जुनोहृष्टमनागंगायामाप्लुतःशुचिः॥ जजापजप्यंकौंतेयोविधिवत्कुरुनंदनः॥ २० ॥ ततःपितॄन्यथान्यायंतर्प
यित्वायथाविधि॥ मंदरंशैलराजंतमाप्रष्टुमुपचक्रमे॥ २१ ॥ साधूनांपुण्यशीलानांमुनीनांपुण्यकर्मणां॥ त्वंसदासंश्रयःशैलस्वर्गमार्गाभिकांक्षिणां॥ २२॥
त्वत्प्रसादात्सदाशैलब्राह्मणाःक्षत्रियाविशः॥ स्वर्गंप्राप्ताश्चरंतिस्मदेवैःसहगतव्यथाः ॥ २३ ॥ अद्रिराजमहाशैलमुनिसंश्रयतीर्थवन्॥ गच्छाम्यामंत्रयित्वा
त्वांसुखमस्म्युषितस्त्वयि ॥ २४ ॥ तवसानूनिकुंजाश्चनद्यःप्रस्रवणानिच ॥ तीर्थानिचसुपुण्यानिमयादृष्टान्यनेकशः ॥ २५ ॥ फलानिचसुगंधीनिभक्षिता
नितततस्ततः ॥ सुसुगंधाश्चवार्यौघास्त्वच्छरीरविनिःस्तृताः ॥ २६ ॥ अमृतास्वादनीयामेपीताःप्रस्रवणोदकाः ॥ शिशुर्यथापितुरंकेसुसुखंवर्ततेनग॥ २७॥
तथातवांकेललितंशैलराजमयाप्रभो ॥ अप्सरोगणसंकीर्णेब्रह्मघोषानुनादिते॥ २८॥ सुखमस्म्युषितःशैलतवसानुषुनित्यदा॥ एवमुक्त्वार्जुनःशैलमामंत्र्य
परवीरहा॥ २९ ॥ आरुरोहरथंदिव्यंद्योतयन्निवभास्करः॥ सतेनादित्यरूपेणदिव्येनाद्भुतकर्मणा ॥ ३० ॥ ऊर्ध्वमाचक्रमेधीमान्प्रहृष्टःकुरुनंदनः॥ सोऽदर्श
नपथंयातोमर्त्यानांधर्मचारिणां॥ ३१ ॥ ददर्शाद्भुतरूपाणिविमानानिसहस्रशः॥ नतत्रसूर्यःसोमोवाद्योततेनचपावकः ॥ ३२ ॥ स्वयैवप्रभयातत्रद्योतंतेपु
ण्यलब्धया॥ तारारूपाणियानीहदृश्यंतेद्युतिमंतिवै॥ ३३ ॥ दीपवद्विप्रकृष्टत्वात्तनूनिसुमहांत्यपि॥ तानितत्रप्रभास्वंतिरूपवंतिचपांडवः॥ ३४ ॥ ददर्शस्वेषुधि
ष्ण्येषुदीप्तिमंतःस्वयार्चिषा॥ तत्रराजर्षयःसिद्धावीराश्चनिहतायुधि॥ ३५॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ विप्रकृष्टत्वाद्दूरत्वात् सुमहांत्यपितनूनिसूक्ष्माणिदृश्यंते ॥ ३४ ॥ धिष्ण्येषुस्थानेषु ॥ ३५ ॥

॥३६॥ आत्मनैवसूर्यादिवद्भांतितानात्मप्रभान् ॥ ३७॥ ३८ ॥ वैजयिनंविजयिनमेववैजयिनं स्वार्थेतद्धितः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ संक्रमनूगच्छन् अमरावतींनाम्ना ॥ ४२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणि नैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ददर्शेति ॥ १ ॥ सौगंधिकानांकह्लाराणांपुष्पाणांचमिश्रेणवायुनेतिसंबंधः ॥ २ ॥ नंदनंनामतः ॥ ३ ॥ नातप्ततपसइति तपआदीनांनिषेधमुखेनस्वर्गसाधनत्वंविधीयते ॥ ४ ॥५॥ यज्ञहनैः द्रव्यंदेवताचयज्ञस्वरूपंतत्रयोदक्षिणाहीनंदेवतास्वरूपज्ञानहीनंचयज्ञंकरोतिसवथापशुबीजघातीयज्ञहनइत्युच्यते तथाचश्रूयतेशतपथे

तपसाचजितंस्वर्गंसंपेतुःशतसंघशः ॥ गंधर्वाणांसहस्राणिसूर्यज्वलिततेजसां ॥ ३६ ॥ गुह्यकानामृषीणांचतथैवाप्सरसांगणान् ॥ लोकानात्मप्रभान्पश्यन् फाल्गुनोविस्मयान्वितः ॥ ३७ ॥ पप्रच्छमातलिंप्रीत्यासचाप्येनमुवाचह ॥ एतेसुकृतिनःपार्थस्वेषुधिष्ण्येष्ववस्थिताः ॥ ३८ ॥ तान्दृष्टवानसिविभोतारारूपाणिभूतले ॥ ततोऽपश्यत्स्थितंद्वारिशुभ्रंवैजयिनंगजं ॥ ३९ ॥ ऐरावतंचतुर्दंतंकैलासमिवशृंगिणं ॥ ससिद्धमार्गमाक्रम्यकुरुपांडवसत्तमः ॥ ४० ॥ व्यरोचत यथापूर्वंमांधातापार्थिवोत्तमः ॥ अभिचक्रामलोकान्सराज्ञांराजीवलोचनः ॥ ४१ ॥ एवंससंक्रमंस्तत्रस्वर्गलोकेमहायशाः ॥ ततोददर्शशक्रस्यपुरींताममरावतीं ॥ ४२ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिइंद्रलोकाभिगमनपर्वणिद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ददर्शसपुरींरम्यांसिद्धचारणसेवितां ॥ सर्वर्तुकुसुमैःपुण्यैःपादपैरुपशोभितां ॥ १ ॥ तत्रसौगंधिकानांचपुष्पाणांपुण्यगंधिनां ॥ उद्वीज्यमानोमिश्रेणवायुना पुण्यगंधिना ॥२॥ नंदनंचवनंदिव्यमप्सरोगणसेवितं ॥ ददर्शदिव्यकुसुमैराह्वयद्भिरिवद्रुमैः ॥ ३ ॥ नातप्ततपसाशक्योद्रष्टुंनानाहिताग्निना ॥ सलोकःपुण्यकर्तॄणांनापियुद्धेपराङ्मुखैः ॥ ४ ॥ नायज्वभिर्नाव्रतिकैर्नवेदश्रुतिवर्जितैः ॥ नानाप्लुतांगैस्तीर्थेषुयज्ञदानबहिष्कृतैः ॥ ५ ॥ नापियज्ञहनैःक्षुद्रैर्द्रष्टुंशक्यःकथंचन ॥ पानपैर्गुरुतल्पैश्चमांसादैर्वादुरात्मभिः ॥ ६ ॥ सतद्दिव्यंवनंपश्यन्दिव्यगीतनिनादितं ॥ प्रविवेशमहाबाहुःशक्रस्यदयितांपुरीं ॥ ७ ॥ तत्रदेवविमानानिकामगानिसहस्रशः ॥ संस्थितान्यभियातानिददर्शायुतशस्तदा ॥ ८ ॥

घ्नंतिवाएतद्यज्ञंयदेनंतन्वतेयत्खेवराजानमभिषुण्वंतितत्तंघ्नंतियत्पशुंसंज्ञपयंतिविशासतितत्तंघ्नंत्युलूखलमुसलाभ्यांदृषदुपलाभ्यांहविर्यज्ञंघ्नंतिसएषयज्ञोहतोनददक्षेतंदेवादक्षिणाभिरदक्षयंस्तद्यदेनंदक्षिणाभिरदक्षयंस्तद्दक्षिणानामेति राजानंसोमवल्लीं अभिषुण्वंतिकंडयंति संज्ञपयंतिघ्नंति विशासतिविशसनंकरोति नददक्षेदक्षोनबभूव अदक्षयन्दक्षमकुर्वन् असंज्ञायामपिहंतेर्घः यज्ञहरैरित्यपपाठः अतएवक्षुद्रैर्लुब्धैः पानशब्दोनिरुपपदोमद्यवाची गुरुतल्पसमभिव्याहाराद्वापानपैर्मद्यपैः मांसादैर्दृथामांसभक्षकैः अन्यत्रतु देवान्पितॄन्समभ्यर्च्यखादन्मांसंनदोषभागितिस्मृतेर्नदोषः अतएवदुरात्मभिर्हिंस्रैः ॥ ६ ॥ ७ ॥ अभितोयांतिएतान्देशानित्यभियातान्यापानभूमयः ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥१० ॥११ ॥१२ ॥१३ ॥१४ ॥१५ ॥ पाकशासनंपाकशब्दःप्रशस्तेनीचेचवर्त्तते योमापाकेनमनसाचरतं योऽस्मात्पाकतरइत्यादिप्रयोगात् तेनदेवादीनामधिपतिरितिवादुष्टानांदंडयितेतिवापाकशासनपदस्यावयवार्थःपाकनामादैत्यइत्यन्ये ॥१६॥१७॥ स्तुतिवंदिभिःस्तुत्यावंदमानैः ॥१८॥१९ ॥२०॥ प्रश्रयावनतंविनयेनप्रह्वीभूतं ॥२१॥२२॥२३॥२४ ॥ वज्रग्रहणस्यचिह्नंकिणोयस्मिन् ॥२५॥

संस्तूयमानोगंधर्वैरप्सरोभिश्चपांडवः ॥ पुष्पगंधवहैःपुण्यैर्वायुभिश्चानुवीजितः ॥ ९ ॥ ततोदेवाःसगंधर्वाःसिद्धाश्चपरमर्षयः ॥ हृष्टाःसंपूजयामासुःपार्थमक्लिष्टकारिणं ॥ १० ॥ आशीर्वादैःस्तूयमानोदिव्यवादित्रनिःस्वनैः ॥ प्रतिपेदेमहाबाहुःशंखदुंदुभिनादितं ॥ ११ ॥ नक्षत्रमार्गंविपुलंसुरवीथीतिविश्रुतं ॥ इंद्राज्ञयाययौपार्थःस्तूयमानःसमंततः ॥ १२ ॥ तत्रसाध्यास्तथाविश्वेमरुतोथाश्विनौतथा ॥ आदित्यावसवोरुद्रास्तथाब्रह्मर्षयोमलाः ॥ १३ ॥ राजर्षयश्चबहवो दिलीपप्रमुखान्नृपाः ॥ तुंबुरुर्नारदश्चैवगंधर्वौचहाहाहूहूः ॥ १४ ॥ तान्ससर्वान्समागम्यविधिवत्कुरुनंदनः ॥ ततोपश्यद्देवराजंशतक्रतुमरिंदमः ॥ १५ ॥ ततः पार्थोमहाबाहुरवतीर्यरथोत्तमात् ॥ ददर्शसाक्षाद्देवेशंपितरंपाकशासनं ॥ १६ ॥ पांडुरेणातपत्रेणहेमदंडेनचारुणा ॥ दिव्यगंधाधिवासेनव्यजनेनविधूयता ॥ १७ ॥ विश्वावसुप्रभृतिभिर्गंधर्वैःस्तुतिवंदिभिः ॥ स्तूयमानंद्विजाग्र्यैश्चऋग्यजुःसामसंभवैः ॥ १८ ॥ ततोभिगम्यकौंतेयःशिरसाभ्यगमद्बली ॥ सचैनंवृत्तपीनाभ्यांबाहुभ्यांप्रत्यगृह्णत ॥ १९ ॥ ततःशक्रासनेपुण्येदेवर्षिगणसेविते ॥ शक्रःपाणौगृहीत्वैनमुपावेशयदंतिके ॥ २० ॥ मूर्ध्निचैनमुपाघ्रायदेवेंद्रःपरवीरहा ॥ अंकमारोपयामासप्रश्रयावनतंतदा ॥ २१ ॥ सहस्राक्षनियोगात्सपार्थःशक्रासनंगतः ॥ अध्यक्रामदमेयात्माद्वितीयइववासवः ॥ २२ ॥ ततःप्रेम्णावृत्रशत्रुरर्जुनस्यशुभंमुखं ॥ पस्पर्शपुण्यगंधेनकरेणपरिसांत्वयन् ॥ २३ ॥ प्रमार्जमानःशनकैर्बाहूचास्यायतौशुभौ ॥ ज्याशरक्षेपकठिनौस्तंभाविवहिरण्मयौ ॥ २४ ॥ वज्रग्रहणचिह्नेनकरेणपरिसांत्वयन् ॥ मुहुर्मुहुर्वज्रधरोबाहूचास्फोटयन्शनैः ॥ २५ ॥ स्मयन्निवगुडाकेशंप्रेक्षमाणःसहस्रदृक् ॥ हर्षेणोत्फुल्लनयनोनचातृप्यतवृत्रहा ॥ २६ ॥ एकासनोपविष्टौतौशोभयांचक्रतुःसभां ॥ सूर्याचंद्रमसौव्योमचतुर्दश्यामिवोदितौ ॥ २७ ॥ तत्रस्मगाथागायंतिसाम्नापरमवल्गुना ॥ गंधर्वास्तुंबुरुश्रेष्ठाःकुशलागीतसामसु ॥ २८ ॥ घृताचीमेनकारंभापूर्वचित्तिःस्वयंप्रभा ॥ उर्वशीमिश्रकेशीचदंडगौरीवरूथिनी ॥ २९ ॥ गोपालीसहजन्याचकुंभयोनिःप्रजागरा ॥ चित्रसेनाचित्रलेखासहाचमधुरस्वरा ॥ ३० ॥ ॥ २६ ॥ चतुर्दश्यामिति यद्यपिदर्शेएवसूर्येंद्वोरेकासनगतत्वमेकनक्षत्रस्थत्वादस्तिनचतुर्दश्यांतथापिसामीप्यलक्षणयाएकराशिस्थत्वमत्रग्राह्यं अन्यथाश्विनीस्थेसूर्येचतुर्दश्यांरेवतीयोगेएकराशिस्थितत्वस्याप्यलाभात् ॥२७॥ साम्नाप्रीत्या वल्गुनारम्येण गीतानिअमंत्रोपरिगानं साममंत्रोपरिगानं ॥२८ ॥२९ ॥ ३०॥

॥ ३१ ॥ चेतोऽलोचनात्मिकाचित्तवृत्तिः बुद्धिरध्यवसायरूपा मनःसंकल्पविकल्पात्मकं कटाक्षादिभिश्चित्तस्यवृत्त्यंतरंहरंतीत्यर्थः ॥ ३२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिचत्वारिंशो ऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ मेघबर्हिणलक्षणाःअकालेपिउद्यतैर्मेघैर्नृत्यमानैश्चमयूरैर्यदशन्यस्त्रंदेशांतरेप्रयुक्तमितिलक्ष्यते देशांतरीयैस्ताअशनीर्बद्धीरित्य

एताश्चान्याश्चननृतुस्तत्रतत्रसहस्रशः ॥ चित्तप्रसादनेयुक्ताःसिद्धानांपद्मलोचनाः ॥ ३१ ॥ महाकटितटश्रोण्यःकंपमानैःपयोधरैः ॥ कटाक्षहावमाधुर्यैश्चेतो बुद्धिमनोहरैः ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिइंद्रलोकाभिगमनपर्वणिइंद्रसभादर्शनेत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोदेवाःसगंधर्वाःसमादायार्घ्यमुत्तमं ॥ शक्रस्यमतमाज्ञायपार्थमानर्चुरंजसा ॥ १ ॥ पाद्यमाचमनीयंचप्रतिग्राह्यनृपात्मजं ॥ प्रवेशयामासुरथोपुरंदरनिवेशनं ॥ २ ॥ एवंसंपूजितोजिष्णुरुवासभवनेपितुः ॥ उपशिक्षन्महास्त्राणिससंहाराणिपांडवः ॥ ३ ॥ शक्रस्यहस्तादयितंवज्रमस्त्रंच दुःसहं ॥ अशनीश्चमहानादामेघबर्हिणलक्षणाः ॥ ४ ॥ गृहीतास्त्रस्तुकौंतेयोभ्रातॄन्सस्मारपांडवः ॥ पुरंदरनियोगाच्चपंचाब्दानवसत्सुखी ॥ ५ ॥ ततःशक्रोब्रवीत्पार्थंकृतास्त्रंकालआगते ॥ नृत्यंगीतंचकौंतेयचित्रसेनादवाप्नुहि ॥ ६ ॥ वादित्रंदेवविहितंनृलोकेयन्नविद्यते ॥ तदर्जयस्वकौंतेयश्रेयोवैतेभविष्यति ॥ ७ ॥ सखायंप्रददौचास्यचित्रसेनंपुरंदरः ॥ सतेनसहसंगम्यरेमेपार्थोनिरामयः ॥ ८ ॥ गीतवादित्रनृत्यानिभूयएवादिदेशह ॥ तथापिनालभच्छर्मतरस्वीद्यूतकारितं ॥ ९ ॥ दुःशासनवधामर्षीशकुनेःसौबलस्यच ॥ ततस्तेनातुलांप्रीतिमुपागम्यक्कचित्क्कचित् ॥ गांधर्वमतुलंनृत्यंवादित्रंचोपलब्धवान् ॥ १० ॥ सशिक्षितोनृत्यगुणाननेकान्वादित्रगीतार्थगुणांश्चसर्वान् ॥ नशर्मलेभेपरवीरहंताभ्रातॄन्स्मरन्मातरंचैवकुंतीं ॥ ११ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिइंद्रलोकाभिगमनपर्वणिचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ आदावेवाथतंशक्रश्चित्रसेनंरहोब्रवीत् ॥ पार्थस्यचक्षुरुर्वश्यां सक्तंविज्ञायवासवः ॥ १ ॥ गंधर्वराजगच्छाद्यप्रहितोप्सरसांवरां ॥ उर्वशींपुरुषव्याघ्रसोपातिष्ठतुफाल्गुनं ॥ २ ॥ यथार्चितोगृहीतास्त्रोविद्ययामन्नियोगतः ॥ तथात्वयाविधातव्यंस्त्रीषुसंगविशारदः ॥ ३ ॥ एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वासोनुज्ञांप्राप्यवासवात् ॥ गंधर्वराजोप्सरसमभ्यगादुर्वशींवरां ॥ ४ ॥

र्थः ॥ ४ ॥ भ्रातॄन्सस्मार स्वर्गेपिदुःखितभ्रातृस्मरणेनदुःखवानेवाभूदित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ आदाविति ॥ १ ॥ उर्वशींगच्छ साचफाल्गुनमुपातिष्ठतु ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ प्रतिभानंसमयेस्फूर्तिः ॥ ७ ॥ वर्चःशरीरेविद्यैश्वर्यादिजंतेजस्तद्वान्वर्चस्वी तेजःशौर्यंतेनयुक्तः चतुराख्यानपंचमान्चतुश्चतुःसंख्यान् विभक्तिलोपआर्षः आख्यानंभारतादि चतुरप्रियमाख्यानं चतुराख्यानमितिमध्यमपदलोपेनवाशाकपार्थिवादिवत्समासः ॥ ८ ॥ गुरुशुश्रूषांमेधांचप्रत्येकमष्टगुणामधीतेप्राप्नोति गुणाश्चवाक्यशेषादेवयथायथमूह्याः ब्रह्मचर्यमुपस्थनिग्रहः दाक्ष्यंअनालस्यंप्रसवैर्द्वैमातुःकुलेद्वेपितुस्तैश्चतुर्भिः वयसातारुण्येन ॥ ९ ॥ रक्षितापालकः अकत्थनइतिपालकश्चेतिश्लाघाराहित्यं स्थूलमिवसुज्ञेयंलक्ष्यंलक्षयितुंयोग्यंसूक्ष्मंयस्य सूक्ष्मानप्यर्थान्स्थूलवज्झटित्येवावगच्छतीत्यर्थः दातावा ॥ १० ॥ रूपवान्सुंदरः ॥ ११ ॥ कांतःसुखदः अतएवप्रियःप्रेमास्पदं प्रसववयोव्यतिरिक्ताब्रह्मचर्यादयोऽष्टौशुश्रूषागुणाःसत्यवाक्त्वादयःपूजितत्वादन्येष्टौमेधागुणाइतिविभागः यद्वा शुश्रू

तांदृष्ट्वाविदितोहृष्टःस्वागतेनार्चितस्तया ॥ सुखासीनःसुखासीनांस्मितपूर्ववचोऽब्रवीत् ॥ ५ ॥ विदितंतेस्तुसुश्रोणिप्रहितोहमिहागतः ॥ त्रिदिवस्यैकराजेनत्वत्प्रसादाभिनंदिना ॥ ६ ॥ यस्तुदेवमनुष्येषुप्रख्यातःसहजैर्गुणैः ॥ श्रियाशीलेनरूपेणव्रतेनचदमेनच ॥ प्रख्यातोबलवीर्येणसंमतःप्रतिभानवान् ॥ ७ ॥ वर्चस्वीतेजसायुक्तःक्षमावान्वीतमत्सरः ॥ सांगोपनिषदान्वेदांश्चतुराख्यानपंचमान् ॥ ८ ॥ योधीतेगुरुशुश्रूषांमेधांचाष्टगुणाश्रयां ॥ ब्रह्मचर्येणदाक्ष्येणप्रसवैर्वयसापिच ॥ ९ ॥ एकोवैरक्षिताचैवत्रिदिवंमघवानिव ॥ अकत्थनोमानयितास्थूललक्ष्यःप्रियंवदः ॥ १० ॥ सुहृदश्चान्नपानेनविविधेनाभिवर्षति ॥ सत्यवाक्पूजितोवक्तारूपवाननहंकृतः ॥ ११ ॥ भक्तानुकंपीकांतश्चप्रियश्चस्थिरसंगरः ॥ प्रार्थनीयैर्गुणगणैर्महेंद्रवरुणोपमः ॥ १२ ॥ विदितस्तेर्जुनोवीरःसस्वर्गफलमाप्नुयात् ॥ तवशक्राभ्यनुज्ञातःपादावद्यप्रपद्यतां ॥ तदेवंकुरुकल्याणिप्रपन्नस्त्वांधनंजयः ॥ १३ ॥ एवमुक्तास्मितंकृत्वासंमानंबहुमन्यच ॥ प्रत्युवाचोर्वशीप्रीताचित्रसेनमनिंदिता ॥ १४ ॥ यस्त्वस्यकथितःसत्योगुणोद्देशस्त्वयामम ॥ तंश्रुत्वाऽव्यथयंपुंसोवृणुयांकिमतोर्जुनं ॥ १५ ॥ महेंद्रस्यनियोगेनत्वत्तःसंप्रणयेनच ॥ तस्यचाहंगुणौघेनफाल्गुनेजातमन्मथा ॥ गच्छत्वंहियथाकाममागमिष्याम्यहंसुखं ॥ १६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिइंद्रलोकाभिगमनपर्वणिचित्रसेनोर्वशीसंवादेपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोविसृज्यगंधर्वंकृतकृत्यंशुचिस्मिता ॥ उर्वशीचाकरोत्स्नानंपार्थप्रार्थनलालसा ॥ १ ॥

षाश्रवणंचैवग्रहणंधारणंतथा ऊहापोहार्थविज्ञानंतत्त्वज्ञानंचधीगुणाइतिधीगुणाष्टकंग्राह्यं ॥ १२ ॥ स्वर्गफलंत्वत्संगं तवपादावितिप्रपन्नइतिचरतार्थिनोदीनतादर्शिता ॥ १३ ॥ बहुमन्यमत्वा ॥ १४ ॥ गुणोद्देशःगुणलेशः तमर्जुनं पुंसःयतःकुतश्चित्सकाशाच्छ्रुत्वाअव्यथयं स्वार्थेणिच् प्रागेवकामव्यथांप्राप्तवत्यस्मिअतोहेतोरर्जुनंकिंवृणुयामितिकाक्काप्रागेववृतत्वंदर्शयति ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥

रूपेणसौंदर्येण ॥ २ ॥ ३ ॥ रमंतीरमयंती ॥ ४ ॥ ५॥ केशहस्तेनहस्तःशुंडादंडःतेनेव वेण्येत्यर्थः ॥ ६ ॥ आह्वयंतीस्पर्धयाएहियुध्यावहेइतिवदंतीव ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ उन्नतःपीवरश्चनितंबएवेति विशेषणंविशे

स्नानालंकरणैर्हृद्यैर्गंधमाल्यैश्चसुप्रभैः॥ धनंजयस्यरूपेणशरैर्मन्मथचोदितैः॥ २॥ अतिविद्धेनमनसामन्मथेनप्रदीपिता॥ दिव्यास्तरणसंस्तीर्णेविस्तीर्णेशयनो
त्तमे॥ ३॥ चित्तसंकल्पभावेनसुचित्तानन्यमानसा॥ मनोरथेनसंप्राप्तंरमंत्येनंहिफाल्गुनं॥ ४॥ निर्गम्यचंद्रोदयनेविगाढेरजनीमुखे॥ प्रस्थितासापृथुश्रोणीपा
र्थस्यभवनंप्रति॥ ५॥ मृदुकुंचितदीर्घेणकुमुदोत्करधारिणा॥ केशहस्तेनललनाजगामाथविराजती॥ ६॥ भ्रूक्षेपालापमाधुर्यैःकांत्यासौम्यतयापिच॥ शशिनं
वक्रचंद्रेणसाह्वयंतीवगच्छती॥ ७॥ दिव्यांगरागौसुमुखौदिव्यचंदनरूषितौ॥ गच्छंत्याहाररुचिरौस्तनौतस्याववल्गतुः॥ ८॥ स्तनोद्वहनसंक्षोभान्नम्यमाना
पदेपदे॥ त्रिवलीदामचित्रेणमध्येनातीवशोभिना॥ ९ ॥ अधोभूधरविस्तीर्णंनितंबोन्नतपीवरं॥ मन्मथायतनंशुभ्रंरसनादामभूषितं ॥ १० ॥ ऋषीणामपि
दिव्यानांमनोव्याघातकारणं॥ सूक्ष्मवस्त्रधरंरेजेजघनंनिरवद्यवत् ॥ ११ ॥ गूढगुल्फधरौपादौताम्रायततलांगुली ॥ कूर्मपृष्ठोन्नतौचापिशोभेतेकिंकिणीकि
णौ॥ १२॥ सीधुपानेनचाल्पेनतुष्ट्याथमदनेनच॥ विलासनैश्चविविधैःप्रेक्षणीयतराभवत्॥ १३॥ सिद्धचारणगंधर्वैःसाप्रयाताविलासिनी॥ बह्वाश्चर्येपिवै
स्वर्गेदर्शनीयतमाकृतिः ॥ १४ ॥ सुसूक्ष्मेणोत्तरीयेणमेघवर्णेनराजता ॥ तनुरभ्रावृताव्योम्निचंद्रलेखेवगच्छती ॥ १५ ॥ ततःप्राप्ताक्षणेनैवमनःपवनगामि
नी॥ भवनंपांडुपुत्रस्यफाल्गुनस्यशुचिस्मिता॥ १६॥ तत्रद्वारमनुप्राप्ताद्वारस्थैश्चनिवेदिता॥ अर्जुनस्यनरश्रेष्ठउर्वशीशुभलोचना॥ १७॥ उपातिष्ठततद्वेश्म
निर्मलंसुमनोहरं॥ सशंकितमनाराजन्प्रत्युद्गच्छततांनिशि॥ १८॥ दृष्ट्वैवचोर्वशींपार्थोलज्जासंवृतलोचनः॥ तदाभिवादनंकृत्वागुरुपूजांप्रयुक्तवान्॥ १९॥
॥ ॥ अर्जुनउवाच॥ ॥ अभिवादयेत्वांशिरसाप्रवराप्सरसांवरे॥ किमाज्ञापयसेदेविप्रेष्यस्तेहमुपस्थितः॥ २०॥ फाल्गुनस्यवचःश्रुत्वागतसंज्ञातदोर्वशी॥
गंधर्ववचनंसर्वंश्रावयामासतंतदा॥ २१॥ ॥ उर्वश्युवाच॥ ॥ यथामेचित्रसेनेनकथितंमनुजोत्तम ॥ तत्तेहंसंप्रवक्ष्यामियथाचाहमिहागता॥ २२॥ उप
स्थानेमहेंद्रस्यवर्त्तमानेमनोरमे॥ तवागमनतोवृत्तेस्वर्गस्यपरमोत्सवे॥ २३॥ रुद्राणांचैवसान्निध्यमादित्यानांचसर्वशः॥ समागमेऽश्विनोश्चैववसूनांचन
रोत्तम॥ २४॥ महर्षीणांचसंघेषुराजर्षिप्रवरेषुच॥ सिद्धचारणयक्षेषुमहोरगगणेषुच॥ २५॥

ष्येणबहुलमितिबाहुलकात्समासः ॥ १० ॥ अवद्यवत्दोषवत्तदभावोनिरवद्यवत् ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ अवभृथोयज्ञांतस्नानंतस्मिन्प्राप्ये ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ तेनचित्रसेनेनतवपित्राचेंद्रेणचशुश्रूषितुंसेवितुं ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ दुःश्रुतंमेस्तुममश्रवणंव्यर्थमस्तुयतत्वमेवं

उपविष्टेषुसर्वेषुस्थानमानप्रभावतः॥ ऋध्याप्रज्वलमानेषुअग्निसोमार्कवर्ष्मसु॥ २६॥ वीणासुवाद्यमानासुगंधर्वैःशक्रनंदन॥ दिव्येमनोरमेगेयेप्रवृत्तेपृथु
लोचन॥ २७॥ सर्वाप्सरःसुमुख्यासुप्रनृत्तासुकुरूद्वह॥ त्वंकिलानिमिषःपार्थमामेकांतत्रदृष्टवान्॥ २८॥ तत्रचावभृथेतस्मिन्नुपस्थानेदिवौकसां॥ तवपित्रा
भ्यनुज्ञातागताःस्वंस्वंगृहंसुराः॥ २९॥ तथैवाप्सरसः सर्वाविशिष्टाःस्वगृहंगताः॥ अपिचान्याश्चशत्रुघ्नतवपित्राविसर्जिताः ॥ ३० ॥ ततःशक्रेणसंदिष्टश्चित्र
सेनोममांतिकं॥ प्राप्तःकमलपत्राक्षसचमामब्रवीदथ ॥ ३१ ॥ त्वत्कृतेहंसुरेशेनप्रेषितोवरवर्णिनि॥ प्रियंकुरुमहेंद्रस्यममचैवात्मनश्चह ॥ ३२ ॥ शक्रतुल्यं
रणेशूरंसदौदार्यगुणान्वितं॥ पार्थंप्रार्थयसुश्रोणित्वमित्येवंतदाब्रवीत् ॥ ३३ ॥ ततोहंसमनुज्ञातातेनपित्राचतेनघ ॥ तवांतिकमनुप्राप्ताशुश्रूषितुमरिंदम
॥ ३४ ॥ त्वद्गुणाकृष्टचित्ताहमनंगवशमागता॥ चिराभिलषितोवीरममाप्येषमनोरथः॥ ३५॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ तांतथाब्रुवतींश्रुत्वाभृशंलज्जावृतो
र्जुनः॥ उवाचकर्णौहस्ताभ्यांपिधायत्रिदशालये॥ ३६॥ दुःश्रुतंमेस्तुसुभगेयन्मांवदसिभाविनि ॥ गुरुदारैःसमानामेनिश्चयेनवरानने॥ ३७॥ यथाकुंतीम
हाभागायथेंद्राणीशचीमम॥ तथात्वमपिकल्याणीनात्रकार्याविचारणा॥ ३८॥ यच्चेक्षितासिविस्पष्टंविशेषेणमयाशुभे ॥ तच्चकारणपूर्वंहिशृणुसत्यंशुचि
स्मिते॥ ३९॥ इयंपौरववंशस्यजननीमुदितेतिह॥ त्वामहंदृष्टवांस्तत्रविज्ञायोत्फुल्ललोचनः॥ ४०॥ नमामर्हसिकल्याणिअन्यथाध्यातुमप्सरः॥ गुरोर्गुरुतरा
मेत्वंममत्वंवंशवर्धिनी॥ ४१॥ ॥ उर्वश्युवाच॥ ॥ अनावृताश्चसर्वाःस्मदेवराजाभिनंदन॥ गुरुस्थानेनमांवीरनियोक्तुंत्वमिहार्हसि ॥ ४२॥ पुरोर्वंशेहि
येपुत्रानप्तारोवात्विहागताः॥ तपसारमयंत्यस्मान्नचतेषांव्यतिक्रमः॥ ४३ ॥ तत्प्रसीदनमामार्तांविसर्जयितुमर्हसि ॥ हृच्छयेनचसंतप्तांभक्तांचभजमान
द॥ ४४॥ ॥ अर्जुनउवाच॥ ॥ शृणुसत्यंवरारोहेयत्त्वांवक्ष्याम्यनिंदिते॥ शृण्वंतुमेदिशश्चैवविदिशश्चसदेवताः॥ ४५॥ यथाकुंतीचमाद्रीचशचीचैवममा
नघे॥ तथाचवंशजननीत्वंहिमेद्यगरीयसी॥ ४६॥ गच्छमूर्ध्नाप्रपन्नोस्मिपादौतेवरवर्णिनि॥ त्वंहिमेमातृवत्पूज्यारक्ष्योहंपुत्रवत्त्वया॥ ४७॥

विधदुष्कर्मयोग्यतांमयिसंभावयसीत्यर्थः ॥ ३७॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ अप्सरइत्येकत्वमार्षं यद्वास्यादेकत्वेऽप्सराअपीतिशब्दार्णवादेकत्वंसाधु ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७॥

भृकुट्यावक्रानतुमनसाहितार्थत्वाच्छापस्येतिभावः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैल

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तातुपार्थेनउर्वशीक्रोधमूर्छिता ॥ वेपंतीभ्रुकुटीवक्राशशापाथधनंजयं ॥ ४८ ॥ ॥ उर्वश्युवाच ॥ ॥ तवपित्राभ्यनुज्ञातांस्व
यंचगृहमागतां ॥ यस्मान्मांनाभिनंदेथाःकामबाणवशंगतां ॥ ४९ ॥ तस्मात्त्वंनर्तनःपार्थस्त्रीमध्येमानवर्जितः ॥ अपुमानितिविख्यातःषंढवद्विचरिष्यसि
॥ ५० ॥ एवंदत्वार्जुनेशापंस्फुरदोष्ठीश्वसंत्यथ ॥ पुनःप्रत्यागताक्षिप्रमुर्वशीगृहमात्मनः ॥ ५१ ॥ ततोर्जुनस्त्वरमाणश्चित्रसेनमरिंदमः ॥ संप्राप्यरजनीवृत्तंतदु
र्वश्यायथातथा ॥ ५२ ॥ निवेदयामासतदाचित्रसेनायपांडवः ॥ तत्रचैवंयथावृत्तंशापंचैवपुनःपुनः ॥ ५३ ॥ अवेदयच्चशक्रस्यचित्रसेनोपिसर्वशः ॥ ततआ
नाय्यतनयंविविक्तेहरिवाहनः ॥ ५४ ॥ सांत्वयित्वाशुभैर्वाक्यैःस्मयमानोभ्यभाषत ॥ सुपुत्राद्यपृथातातत्वयापुत्रेणसत्तम ॥ ५५ ॥ ऋषयोपिहिधैर्येणजितावै
तेमहाभुज ॥ यत्तुदत्तवतीशापमुर्वशीतवमानद ॥ ५६ ॥ सचापितेर्थकृत्तातसाधकश्चभविष्यति ॥ ५७ ॥ अज्ञातवासोवस्तव्योभवद्भिर्भूतलेनघ ॥ वर्षेत्रयो
दशेवीरतंतत्रक्षपयिष्यसि ॥ ५८ ॥ तेननर्तनवेषेणअपुंस्त्वेनतथैवच ॥ वर्षमेकंविहृत्यैवततःपुंस्त्वमवाप्स्यसि ॥ ५९ ॥ एवमुक्तस्तुशक्रेणफाल्गुनःपरवीरहा ॥
मुदंपरमिकांलेभेनचशापंव्यचिंतयत् ॥ ६० ॥ चित्रसेनेनसहितोगंधर्वेणयशस्विना ॥ रेमेसस्वर्गभवनेपांडुपुत्रोधनंजयः ॥ ६१ ॥ इदंयःशृणुयाद्वृत्तंनित्यंपां
डुसुतस्यवै ॥ नतस्यकामःकामेषुपापकेषुप्रवर्त्तते ॥ ६२ ॥ इदममरवरात्मजस्यघोरंशुचिचरितंविनिशम्यफाल्गुनस्य ॥ व्यपगतमददंभरागदोषास्त्रिदिवग
ताभिरमंतिमानवेंद्राः ॥ ६३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिइंद्रलोकाभिगमनपर्वणिउर्वशीशापोनामषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ ७ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ कदाचिदटमानस्तुमहर्षिरुतलोमशः ॥ जगामशक्रभवनंपुरंदरदिदृक्षया ॥ १ ॥ ससमेत्यनमस्कृत्यदेवराजंमहामुनिः ॥ ददर्शार्धास
नगतंपांडवंवासवस्यहि ॥ २ ॥ ततःशक्राभ्यनुज्ञातआसनेविष्टरोत्तरे ॥ निषसादद्विजश्रेष्ठःपूज्यमानोमहर्षिभिः ॥ ३ ॥ तस्यदृष्ट्वाभवद्बुद्धिःपार्थमिंद्रासनेस्थितं ॥
कथंनुक्षत्रियःपार्थःशक्रासनमवाप्तवान् ॥ ४ ॥ किंत्वस्यसुकृतंकर्मकेलोकावैविनिर्जिताः ॥ सएवमनुसंप्राप्तःस्थानंदेवनमस्कृतं ॥ ५ ॥ तस्यविज्ञायसंकल्पं
शक्रोवृत्रनिषूदनः ॥ लोमशंप्रहसन्वाक्यमिदमाहशचीपतिः ॥ ६ ॥ ब्रह्मर्षेश्रूयतांयत्तेमनसैतद्विवक्षितं ॥ नायंकेवलमर्त्योवैमानुषत्वमुपागतः ॥ ७ ॥

कंठीयेभारतभावदीपेषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ कदाचिदिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ देवनिकायादेवसमूहानालंनसमर्थाः ॥ १७ ॥ कपिलः ऋषिंपुराणंकपिलंयस्तमग्रेज्ञानैर्बिभर्तिजायमानंचपश्येदितिश्रुतिप्रसिद्धः अग्रेजायमानंपा

महर्षेममपुत्रोयंकुंत्यांजातोमहाभुजः ॥ अस्त्रहेतोरिहप्राप्तःकस्माच्चित्कारणांतरात् ॥ ८ ॥ अहोनैनंभवान्वेत्तिपुराणमृषिसत्तमं ॥ शृणुमेवदतोब्रह्मन्योयंयच्चा
स्यकारणं ॥ ९ ॥ नरनारायणौयौतौपुराणावृषिसत्तमौ ॥ ताविमावनुजानीहिहृषीकेशधनंजयौ ॥ १० ॥ विख्यातौत्रिषुलोकेषुनरनारायणावृषी ॥ कार्यार्थ
मवतीर्णौतौपृथ्वींपुण्यप्रतिश्रयां ॥ ११ ॥ यन्नशक्यंसुरैर्द्रष्टुमृषिभिर्वामहात्मभिः ॥ तदाश्रमपदंपुण्यंबदरीनामविश्रुतं ॥ १२ ॥ सनिवासोऽभवद्विप्रविष्णोर्जि
ष्णोस्तथैवच ॥ यतःप्रववृतेगंगासिद्धचारणसेविता ॥ १३ ॥ तौमन्नियोगाद्ब्रह्मर्षेक्षितौजातौमहाद्युती ॥ भूमेर्भारावतरणंमहावीर्यौकरिष्यतः ॥ १४ ॥ उद्वृत्ता
स्त्वसुराःकेचिन्निवातकवचाइति ॥ विप्रियेषुस्थितास्माकंवरदानेनमोहिताः ॥ १५ ॥ तर्कयंतेसुरान्हंतुंबलदर्पसमन्विताः ॥ देवान्नगणयंत्येतेतथादत्तवराहिते
॥ १६ ॥ पातालवासिनोरौद्रादनोःपुत्रामहाबलाः ॥ सर्वदेवनिकायाहिनालंयोधयितुंहितान् ॥ १७ ॥ योसौभूमिगतःश्रीमान्विष्णुर्मधुनिषूदनः ॥ कपिलोनाम
देवोसौभगवानजितोहरिः ॥ १८ ॥ येनपूर्वंमहात्मानःखनमानारसातलं ॥ दर्शनादेवनिहताःसगरस्यात्मजाविभो ॥ १९ ॥ तेनकार्यंमहत्कार्यमस्माकंद्विजस
त्तम ॥ पार्थेनचमहायुद्धेसमेताभ्यांनसंशयः ॥ २० ॥ सोऽसुरान्दर्शनादेवशक्तोहंतुंसहानुगान् ॥ निवातकवचान्सर्वान्नागानिवमहाह्रदे ॥ २१ ॥ किंतुनाल्पेन
कार्येणप्रबोध्योमधुसूदनः ॥ तेजसःसुमहाराशिःप्रबुद्धःप्रदहेज्जगत् ॥ २२ ॥ अयंतेषांसमस्तानांशक्तःप्रतिसमासने ॥ तान्निहत्यरणेशूरःपुनर्यास्यतिमानुषा
न् ॥ २३ ॥ भवानस्मन्नियोगेनयातुतावन्महीतलं ॥ काम्यकेद्रक्ष्यसेवीरंनिवसंतंयुधिष्ठिरं ॥ २४ ॥ सवाच्योममसंदेशाद्धर्मात्मासत्यसंगरः ॥ नोत्कंठाफाल्गुने
कार्याकृतास्त्रःशीघ्रमेष्यति ॥ २५ ॥ नाशुद्धबाहुवीर्येणनाकृतास्त्रेणवारणे ॥ भीष्मद्रोणादयोयुद्धेशक्याःप्रतिसमासितुं ॥ २६ ॥ गृहीतास्त्रोगुडाकेशोमहाबाहुर्म
हामनाः ॥ नृत्यवादित्रगीतानांदिव्यानांपारमीयिवान् ॥ २७ ॥ भवानपिविविक्तानितीर्थानिमनुजेश्वर ॥ भ्रातृभिःसहितःसर्वैर्द्रष्टुमर्हत्यरिंदम ॥ २८ ॥ तीर्थेष्वा
प्लुत्यपुण्येषुविपाप्माविगतज्वरः ॥ राज्यंभोक्ष्यसिराजेंद्रसुखीविगतकल्मषः ॥ २९ ॥ भवांश्चैनंद्विजश्रेष्ठपर्यटंतंमहीतलं ॥ त्रातुमर्हतिविप्राग्र्यतपोबलसमन्वि
तः ॥ ३० ॥ गिरिदुर्गेषुचसदादेशेषुविषमेषुच ॥ वसंतिराक्षसारौद्रास्तेभ्योरक्षांविधास्यति ॥ ३१ ॥

चरात्रागमेऽनिरुद्धत्वेनवेदेसूत्रात्मत्वेनचव्य
क्तंनारायणं ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ प्रबोध्योविज्ञाप्यः ॥ २२ ॥ तेषांनिवातकवचानां प्रतिसमासनेसंक्षेपणे ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ गुडाकेशोऽर्जुनः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ संप्रतिज्ञायांगीकृत्य ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ अत्यद्भुतमिदंकर्मेत्यादेर

एवमुक्तेमहेंद्रेणबीभत्सुरपिलोमशं ॥ उवाचप्रयतोवाक्यंरक्षेथाःपांडुनंदनं ॥ ३२ ॥ यथागुप्तस्त्वयाराजाचरेत्तीर्थानिसत्तम ॥ दानंदद्याद्यथाचैवतथाकुरुमहामुने ॥ ३३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तथेतिसंप्रतिज्ञायलोमशःसुमहातपाः ॥ काम्यकंवनमुद्दिश्यसमुपायान्महीतलं ॥ ३४ ॥ ददर्शतत्रकौंतेयंधर्मराजमरिंदमं ॥ तापसैर्भ्रातृभिश्चैवसर्वतःपरिवारितं ॥ ३५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिइंद्रलोकाभिगमनपर्वणिलोमशगमनेसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ अत्यद्भुतमिदंकर्मपार्थस्यामिततेजसः ॥ धृतराष्ट्रोमहाप्राज्ञःश्रुत्वाविप्रकिमब्रवीत् ॥ १ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ शक्रलोकगतंपार्थंश्रुत्वाराजांबिकासुतः ॥ द्वैपायनादृषिश्रेष्ठात्संजयंवाक्यमब्रवीत् ॥ २ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ श्रुतंमेसूतकार्त्स्न्येनकर्मपार्थस्यधीमतः ॥ कच्चित्तवापिविदितंयाथातथ्येनसारथे ॥ ३ ॥ प्रमत्तोग्राम्यधर्मेषुमंदात्मापापनिश्चयः ॥ ममपुत्रःसुदुर्बुद्धिःपृथिवींघातयिष्यति ॥ ४ ॥ यस्यनित्यमृतावाचःस्वैरेष्वपिमहात्मनः ॥ त्रैलोक्यमपितस्यस्याद्योद्धायस्यधनंजयः ॥ ५ ॥ अस्यतःकर्णिनाराचान्तीक्ष्णाग्रांश्चशिलाशितान् ॥ कोर्जुनस्याग्रतस्तिष्ठेदपिमृत्युर्जरातिगः ॥ ६ ॥ ममपुत्रादुरात्मानःसर्वेमृत्युवशानुगाः ॥ येषांयुद्धंदुराधर्षैःपांडवैःप्रत्युपस्थितं ॥ ७ ॥ तथैवचनपश्यामियुधिगांडीवधन्वनः ॥ अनिशंचिंतयानोपियएनमुदियाद्रथी ॥ ८ ॥ द्रोणकर्णौप्रतीयातांयदिभीष्मोपिवारणे ॥ महान्स्यात्संशयोलोकेतत्रपश्यामिनोजयं ॥ ९ ॥ घृणीकर्णःप्रमादीचआचार्यःस्थविरोगुरुः ॥ अमर्षीबलवान्पार्थःसंरंभीदृढविक्रमः ॥ १० ॥ संभवेत्तुमुलंयुद्धंसर्वशोप्यपराजितं ॥ सर्वेह्यस्त्रविदःशूराःसर्वेप्राप्तामहद्यशः ॥ ११ ॥ अपिसर्वेश्वरत्वंहितेवांछंत्यपराजिताः ॥ वधेनूनंभवेच्छांतिरेतेषांफाल्गुनस्यवा ॥ १२ ॥ नतुहंतार्जुनस्यास्तिजेतावास्यनविद्यते ॥ मन्युस्तस्यकथंशाम्येन्मांचैवप्रतिसंहितः ॥ १३ ॥ त्रिदशेशसमोवीरःखांडवेग्निमतर्पयत् ॥ जिगायपार्थिवान्सर्वान्राजसूयेमहाक्रतौ ॥ १४ ॥ शेषंकुर्याद्गिरेर्वज्रोनिपतन्मूर्ध्निसंजय ॥ नतुकुर्युःशराःशेषंक्षिप्तास्तातकिरीटिना १५ ॥ यथाहिकिरणाभानोस्तपंतीहचराचरं ॥ तथापार्थभुजोत्सृष्टाःशरास्तप्स्यंतिमत्सुतान् ॥ १६ ॥

ध्यायद्वयस्यतात्पर्यंपरोत्कर्षश्रुतेस्वनाशशंकयामूढस्तप्यतइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ऋताःसत्याः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ प्रतीयातांप्रतिगच्छेतां ॥ ९ ॥ घृणीदयालुः प्रमादीअनवहितः संरंभीउद्यमी ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

अपीति सव्यसाचिनोरथघोषेणापि तत्तत्त्रणे ॥ १७ ॥ यत्यद्वा उद्वमन्निषंगादुद्धरन् प्रवपन्प्रेरयन् स्थातास्थास्यति आततायीशस्त्रपाणिः यथोक्तं अग्निदोगरदश्चैवशस्त्रपाणिर्धनापहः क्षेत्रदारापहारीचषडेतेआततायिनः अपारणीयःअनुल्लंघनीयःजेतुमशक्यः ॥ १८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेइंद्रलोकाभिगमनपर्वणिअष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ यदेतदिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

अपितद्रथघोषेणभयार्त्तासव्यसाचिनः ॥ प्रतिभातिविदीर्णेवसर्वतोभारतीचमूः ॥ १७ ॥ यदुद्वमन्प्रवपंश्चैवबाणान्स्थाताततायीसमरेकिरीटी ॥ सृष्टोंतकःसर्वहरोविधात्राभवेद्यथातद्वदपारणीयः ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिइंद्रलोकाभिगमनपर्वणिधृतराष्ट्रविलापेअष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ यदेतत्कथितंराजंस्त्वयादुर्योधनंप्रति ॥ सर्वमेतद्यथातत्त्वंनैतन्मिथ्यामहीपते ॥ १ ॥ मन्युनाहिसमाविष्टाःपांडवास्तेमहौजसः ॥ दृष्ट्वाकृष्णांसभांनीतांधर्मपत्नींयशस्विनीं ॥ २ ॥ दुःशासनस्यतावाचःश्रुत्वातेदारुणोदयाः ॥ कर्णस्यचमहाराजजुगुप्संतीतिमेमतिः ॥ ३ ॥ श्रुतंहिमेमहाराजयथापार्थेनसंयुगे ॥ एकादशतनुःस्थाणुर्धनुषापरितोषितः ॥ ४ ॥ कैरातंवेषमास्थाययोधयामासफाल्गुनं ॥ जिज्ञासुःसर्वदेवेशःकपर्दीभगवान्स्वयं ॥ ५ ॥ तत्रैनंलोकपालास्तेदर्शयामासुरच्युतं ॥ अस्त्रहेतोःपराक्रांतंतपसाकौरवर्षभं ॥ ६ ॥ नैतदुत्सहतेचान्योलब्धुमन्यत्रफाल्गुनात् ॥ साक्षाद्दर्शनमेतेषामीश्वराणांनरोभुवि ॥ ७ ॥ महेश्वरेणयोराजन्नजीर्णोऽष्टमूर्त्तिना ॥ कस्तमुत्सहतेवीरोयुद्धेजरयितुंपुमान् ॥ ८ ॥ आसादितमिदंघोरंतुमुलंलोमहर्षणं ॥ द्रौपदींपरिकर्षद्भिःकोपयद्भिश्चपांडवान् ॥ ९ ॥ यत्तुप्रस्फुरमाणौष्ठोभीमःप्राहवचोर्थवत् ॥ दृष्ट्वादुर्योधनेनोरूद्रौपद्यादर्शितावुभौ ॥ १० ॥ ऊरूभेत्स्यामितेपापगदयाभीमवेगया ॥ त्रयोदशानांवर्षाणामंतेदुर्द्यूतदेविनः ॥ ११ ॥ सर्वेप्रहरतांश्रेष्ठाःसर्वेचामिततेजसः ॥ सर्वेसर्वास्त्रविद्वांसोदेवैरपिसुदुर्जयाः ॥ १२ ॥ मन्येमन्युसमुद्भूताःपुत्राणांतवसंयुगे ॥ अंतंपार्थाःकरिष्यंतिभार्यामर्षसमन्विताः ॥ १३ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ किंकृतंसूतकर्णेनवदतापरुषंवचः ॥ पर्याप्तंवैरमेतावद्यत्कृष्णासासभांगता ॥ १४ ॥ अपीदानींममसुतास्तिष्ठेरन्मंदचेतसः ॥ येषांभ्राताग्रुरुर्ज्येष्ठोविनयेनावतिष्ठते ॥ १५ ॥ ममापिवचनंसूतनशुश्रूषतिमंदभाक् ॥ दृष्ट्वामांचक्षुषाहीनंनिर्विचेष्टमचेतसं ॥ १६ ॥ येचास्यसचिवामंदाःकर्णसौबलकादयः ॥ तेतस्यभूयसोदोषान्वर्द्धयंतिविचेतसः ॥ १७ ॥ स्वैरमुक्तान्यपिशराःपार्थेनामिततेजसा ॥ निर्दहेयुर्ममसुतान्किंपुनर्मन्युनेरिताः ॥ १८ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ नजीर्णोनक्षीणः अष्टौपंचभूतानिसूर्यचंद्रपुरुषाश्चमूर्त्तयोयस्य ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ दुर्द्यूतदेविनःछद्मद्यूतेनजेतुकामस्य ॥ ११ ॥ १२ ॥ अंतंनाशं ॥ १३ ॥ १४ ॥ विनयेनीतौ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ नहि संतीतिशेषः ॥ २३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेप० नै० भा० एकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥७॥ ॥ यदिदंशोचितमित्यादेरध्यायद्वयस्यतात्पर्यंसत्यसंरक्षणेकृतेदे

पार्थबाहुबलोत्सृष्टामहाचापविनिःसृताः॥ दिव्यास्त्रमंत्रमुदिताःसादयेयुःसुरानपि॥ १९ ॥ तस्यमंत्रीचगोप्ताचसुहृच्चैवजनार्दनः॥ हरिस्त्रैलोक्यनाथःसकिं
नुतस्यननिर्जितं॥ २० ॥ इदंहिसुमहच्चित्रमर्जुनस्येहसंजय ॥ महादेवेनबाहुभ्यांयत्समेतइतिश्रुतिः ॥ २१ ॥ प्रत्यक्षंसर्वलोकस्यखांडवेयत्कृतंपुरा॥ फाल्गु
नेनसहायार्थेवह्नेर्दामोदरेणच॥ २२ ॥ सर्वथानहिमेपुत्राःसहामात्याःससौबलाः॥ क्रुद्धेपार्थेचभीमेचवासुदेवेचसात्वते॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआर
ण्यकेपर्वणिइंद्रलोकाभिगमनपर्वणिधृतराष्ट्रखेदेएकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः॥ ४९॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥ यदिदंशोचितंराज्ञाधृतरा
ष्ट्रेणवैमुने॥ प्रव्राज्यपांडवान्वीरान्सर्वमेतन्निरर्थकं॥ १ ॥ कथंचराजपुत्रंतमुपेक्षेताल्पचेतसं॥ दुर्योधनंपांडुपुत्रान्कोपयानंमहारथान् ॥ २ ॥ किमासीत्पांडु
पुत्राणांवनेभोजनमुच्यतां॥ वानेयमथवाकृष्टमेतदाख्यातुनोभवान्॥ ३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ वानेयंचमृगांश्चैवशुद्धैर्बाणैर्निपातितान्॥ ब्राह्मणानां
निवेद्याग्रमभुंजन्पुरुषर्षभाः॥ ४ ॥ तांस्तुशूरान्महेष्वासांस्तदानिवसतोवने॥ अन्वयुर्ब्राह्मणाराजन्साग्नयोनग्नयस्तथा ॥ ५॥ ब्राह्मणानांसहस्राणिस्नातकानां
महात्मनां॥ दशमोक्षविदांतत्रयान्बिभर्तियुधिष्ठिरः॥६॥ रुरून्कृष्णमृगांश्चैवमेध्यांश्चान्यान्वनेचरान्॥ बाणैरुन्मथ्यविविधैर्ब्राह्मणेभ्योन्यवेदयत् ॥ ७॥ नत
त्रकश्चिद्दुर्वर्णोव्याधितोवापिदृश्यते॥ कृशोवादुर्बलोवापिदीनोभीतोपिवापुनः ॥ ८ ॥ पुत्रानिवप्रियान्भ्रातॄन्ज्ञातीनिवसहोदरान् ॥ पुपोषकौरवश्रेष्ठोधर्म
राजोयुधिष्ठिरः॥ ९ ॥ पतींश्चद्रौपदीसर्वान्द्विजातींश्चयशस्विनी॥ मातृवद्भोजयित्वाग्रेशिष्टमाहारयत्तदा ॥ १० ॥ प्राचींराजादक्षिणांभीमसेनोयमौप्रती
चीमथवाप्युदीचीं॥ धनुर्धरामांसहेतोर्मृगाणांक्षयंचक्रुर्नित्यमेवोपगम्य ॥ ११ ॥ तथातेषांवसतांकाम्यकेवैविहीनानामर्जुनेनोत्सुकानां॥ पंचैववर्षाणित
थाव्यतीयुरधीयतांजपतांजुह्वतांच॥ १२॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिइंद्रलोका० पार्थाहारकथनेपंचाशत्तमोऽध्यायः॥ ५० ॥ ॥७॥ ॥ वैशं
पायनउवाच॥ ॥ तेषांतच्चरितंश्रुत्वामनुष्यातीतमद्भुतं॥ चिंताशोकपरीतात्मामन्युनाभिपरिप्लुतः ॥ १ ॥

वामानुषाश्चानुगृह्णंतीति ॥ १ ॥ २ ॥ वानेयंवनभवंनीवारादि कृष्टंकर्षणजंग्राम्यधान्यं॥ ३ ॥ शुद्धैर्विषालिप्तैः विषलिप्तेनबाणेनयौहतौमृगपक्षिणौ तयोर्मांसंकलंजंतद्भुक्त्वाचांद्रायणंचरेदितिस्मृते :अ
ग्र्यंहंतकारप्रदेयं ॥४॥अनग्नयःपरिव्राजकाः ॥५॥६ ॥७॥८॥९॥ आहारयत्आहारंकृतवती॥१०॥११॥१२॥ ॥इत्यारण्यकेपर्वणिनै० भा० पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५०॥ ७॥तेषामिति मन्युनादैन्येन ॥१॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ नक्षंस्येतेक्षमांनकरिष्यतः ॥ ९ ॥ १० ॥ सहितुंसोढुं ॥ ११ ॥ शैक्ययाशिक्यस्थया भूमिंभित्त्वापातालंप्रवेक्ष्यतीतिभयादंतरिक्षेएवधृतयेत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥

दीर्घमुष्णंचनिःश्वस्यधृतराष्ट्रोंबिकासुतः॥ अब्रवीत्संजयंसूतमामंत्र्यपुरुषर्षभ॥ २ ॥ नरात्रौनदिवासूतशांतिंप्राप्नोमिवैक्षणं ॥ संचिंत्यदुर्नयंघोरमतीतंद्यूत
जंहितत्॥ ३ ॥ तेषामसत्ववीर्याणांशौर्यंधैर्यंधृतिंपरां॥ अन्योन्यमनुरागंचभ्रातॄणामतिमानुषं॥ ४ ॥ देवपुत्रौमहाभागौदेवराजसमद्युती॥ नकुलःसहदेवश्च
पांडवौयुद्धदुर्मदौ॥ ५ ॥ दृढायुधौदूरपातौयुद्धेचकृतनिश्चयौ॥ शीघ्रहस्तौदृढक्रोधौनित्ययुक्तौतरस्विनौ॥ ६ ॥ भीमार्जुनौपुरोधाययदातौरणमूर्धनि॥ स्थास्ये
तेसिंहविक्रांतावश्विनाविवदुःसहौ॥ ७॥ निःशेषमिहपश्यामिममसैन्यस्यसंजय॥ तौह्यप्रतिरथौयुद्धेदेवपुत्रौमहारथौ॥ ८ ॥ द्रौपद्यास्तंपरिक्लेशंनक्षंस्येतेत्व
मर्षिणौ॥ वृष्णयोथमहेष्वासाःपंचालावामहौजसः ॥ ९ ॥ युधिसत्याभिसंधेनवासुदेवेनरक्षिताः॥ प्रधक्ष्यंतिरणेपार्थाःपुत्राणांममवाहिनीं॥ १० ॥ रामकृ
ष्णप्रणीतानांवृष्णीनांसूतनंदन॥ नशक्यःसहितुंवेगःसर्वैस्तैरपिसंयुगे॥ ११ ॥ तेषांमध्येमहेष्वासोभीमोभीमपराक्रमः॥ शैक्ययावीरघातिन्यागदयाविचरि
ष्यति॥ १२ ॥ तथागांडीवनिर्घोषंविस्फूर्जितमिवाशनेः॥ गदावेगंचभीमस्यनालंसोढुंनराधिपाः॥ १३ ॥ ततोहंसुहृदांवाचोदुर्योधनवशानुगः॥ स्मरणीयाः
स्मरिष्यामिमयायानकृताःपुरा॥ १४॥ ॥ संजयउवाच॥ ॥ व्यतिक्रमोयंसुमहांस्त्वयाराजन्नुपेक्षितः॥ समर्थेनापियन्मोहात्पुत्रस्तेननिवारितः॥ १५ ॥ श्रु
त्वाहिनिर्जितान्द्यूतेपांडवान्मधुसूदनः॥ त्वरितःकाम्यकेपार्थान्समभावयदच्युतः ॥ १६ ॥ द्रुपदस्यतथापुत्राधृष्टद्युम्नपुरोगमाः॥ विराटोधृष्टकेतुश्चकेकयाश्च
महारथाः ॥ १७ ॥ तैश्चयत्कथितंराजन्दृष्ट्वापार्थान्पराजितान्॥ चारेणविदितंसर्वंतन्मयावेदितंचते॥ १८ ॥ समागम्यवृतस्तत्रपांडवैर्मधुसूदनः॥ सारथ्येफा
ल्गुनस्याजौतथेत्याहचतान्हरिः॥ १९॥ अमर्षितोहिकृष्णोपिदृष्ट्वापार्थांस्तदागतान्॥ कृष्णाजिनोत्तरासंगानब्रवीच्चयुधिष्ठिरं॥ २०॥ यासासमृद्धिःपार्थानामिं
द्रप्रस्थेबभूवह॥ राजसूयेमयादृष्टानृपैरन्यैःसुदुर्लभा॥ २१ ॥ यत्रसर्वान्महीपालान्शस्त्रतेजोभयार्दितान्॥ सवंगांगान्सपौंड्रोड्रान्सचोलद्राविडांध्रकान्॥ २२॥
सागरानूपकांश्चैवयेचप्रांताभिवासिनः॥ सिंहलान्बर्बरान्म्लेच्छान्येचलंकानिवासिनः॥ २३ ॥ पश्चिमानिचराष्ट्राणिशतशःसागरांतिकान् ॥ पह्लवान्दरदा
न्सर्वान्किरातान्यवनान्शकान्॥ २४ ॥ हारहूणांश्चचीनांश्चतुषारान्सैंधवांस्तथा॥ जागुडान्रामठान्मुंडान्स्त्रीराज्यमथतंगणान्॥ २५॥

॥ १४ ॥ पुत्रस्तेत्वया ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ प्रतिसारिणीप्रतीपंसरतीतिनीचानुगामिनीत्यर्थः आहरिष्यामि इदानीमेवेतिशेषः अतएवप्रार्थनासत्यंमांकुर्विति ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ समयामासुःसमं

केकयान्मालवांश्चैवतथाकाश्मीरकानपि ॥ अद्राक्षमहमाहूतान्यज्ञेतेपरिवेषकान् ॥२६॥ सातेसमृद्धिर्यैरात्ताचपलाप्रतिसारिणी ॥ आदायजीवितंतेषामा
हरिष्यामितामहं ॥ २७॥ रामेणसहकौरव्यभीमार्जुनयमैस्तथा ॥ अक्रूरगदसांबैश्चप्रद्युम्नेनाहुकेनच ॥ २८ ॥ धृष्टद्युम्नेनवीरेणशिशुपालात्मजेनच ॥ दुर्योधनं
रणेहत्वासद्यःकर्णंचभारत ॥ २९ ॥ दुःशासनंसौबलेयंयश्चान्यःप्रतियोत्स्यते ॥ ततस्त्वंहास्तिनपुरेभ्रातृभिःसहितोवसन् ॥ ३० ॥ धार्त्तराष्ट्रींश्रियंप्राप्यप्रशा
धिपृथिवीमिमां ॥ अथैनमब्रवीद्राजातस्मिन्वीरसमागमे ॥ ३१ ॥ ॥शृण्वत्स्वेतेषुवीरेषुधृष्टद्युम्नमुखेषुच ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥प्रतिगृह्णामितेवाचमिमां
सत्यांजनार्दन ॥ ३२ ॥ अमित्रान्मेमहाबाहोसानुबंधान्हनिष्यसि ॥ वर्षात्त्रयोदशादूर्ध्वंसत्यंमांकुरुकेशव ॥ ३३ ॥ प्रतिज्ञातोवनेवासोराजमध्येमयाह्ययं ॥त
द्धर्मराजवचनंप्रतिश्रुत्यसभासदः ॥ ३४ ॥ धृष्टद्युम्नपुरोगास्तेसमयामासुरंजसा ॥ केशवंमधुरैर्वाक्यैःकालयुक्तैरमर्षितं ॥ ३५॥ पांचालींप्राहुरक्लिष्टांवासुदेव
स्यशृण्वतः ॥ दुर्योधनस्तवक्रोधाद्देवित्यक्ष्यतिजीवितं ॥ ३६ ॥ प्रतिजानीमहेसत्यंमाशुचोवरवर्णिनि ॥ येस्मतेऽक्षजितांकृष्णेदृष्ट्वात्वांप्राहसंस्तदा ॥ मांसानि
तेषांखादंतोहरिष्यंतिवृकद्विजाः ॥ ३७॥ पास्यंतिरुधिरंतेषांगृध्रागोमायवस्तथा ॥ उत्तमांगानिकर्षंतोयैःकृष्टासिसभातले ॥ ३८ ॥ तेषांद्रक्ष्यसिपांचालिगात्रा
णिपृथिवीतले ॥ क्रव्यादैःकृष्यमाणानिभक्ष्यमाणानिचासकृत् ॥ ३९ ॥ परिक्लिष्टासियैस्तत्रयैश्चासिसमुपेक्षिता ॥ तेषामुत्कृत्तशिरसांभूमिःपास्यतिशोणितं
॥ ४० ॥एवंबहुविधावाचस्तऊचुर्भरतर्षभाः ॥ सर्वेतेजस्विनःशूराःसर्वेचाहतलक्षणाः ॥ ४१ ॥ तेधर्मराजेनवृतावर्षादूर्ध्वंत्रयोदशात् ॥ पुरस्कृत्योपयास्यंतिवा
सुदेवंमहारथाः ॥ ४२ ॥ रामश्चकृष्णश्चधनंजयश्चप्रद्युम्नसांबौयुयुधानभीमौ ॥ माद्रीसुतौकेकयराजपुत्राःपंचालपुत्राःसहमत्स्यराज्ञा ॥४३॥ एतान्सर्वान्लो
कवीरानजेयान्महात्मनःसानुबंधान्ससैन्यान् ॥ कोजीवितार्थीसमरेभ्युदीयात्क्रुद्धान्सिंहान्केसरिणोयथैव ॥ ४४ ॥ ॥धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥यन्माऽब्रवीद्विदु
रोद्यूतकालेत्वंपांडवान्जेष्यसिचेन्नरेंद्र ॥ ध्रुवंकुरूणामयमंतकालोमहाभयोभविताशोणितौघः ॥ ४५ ॥

युक्तमित्याचख्युः समशब्दात्तदाचष्टइतिणिच् लिटिआम् शमयामासुरितिपाठेस्पष्टोऽर्थः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ अहतलक्षणाअखंडितध्वजाः आहवलक्षणाइतिपाठेआहव
योग्यानिशौर्यद्योतकानिलक्षणानिसामुद्रिकचिह्नानियेषामित्यर्थः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ युयुधानःसात्यकिः ॥ ४३ ॥ केसरिणःक्रोधेनोच्छ्रितसटान् ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

॥४६॥ इत्या०नै०भारत०भा०एकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५१॥ ॥७॥ अस्त्रेति ॥१॥ आवसन्आवासंकृतवंतः ॥२॥३॥ पुप्लुवेप्लावितवान् ॥ ४॥५॥ निदेशात्आज्ञातः ॥६॥७॥८॥९॥ अमुंलोकंपरलोकं॥

मन्येतथातद्भवितेतिसूतयथाक्षत्ताप्राहवचःपुरामां ॥ असंशयंभवितायुद्धमेतद्गतेकालेपांडवानांयथोक्तं ॥ ४६ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिइंद्र
लोकाभिगमनपर्वणिधृतराष्ट्रविलापेएकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥समाप्तमिंद्रलोकाभिगमनपर्व ॥ ॥ अथनलोपाख्यानपर्व ॥
॥जनमेजयउवाच ॥ ॥अस्त्रहेतोर्गतेपार्थेशक्रलोकंमहात्मनि ॥ युधिष्ठिरप्रभृतयःकिमकुर्वतपांडवाः ॥ १ ॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥अस्त्रहेतोर्गतेपार्थेशक्र
लोकंमहात्मनि ॥ आवसन्कृष्णयासार्धंकाम्यकेभरतर्षभाः ॥ २ ॥ ततःकदाचिदेकांतेविविक्तइवशाद्वले ॥ दुःखार्त्ताभरतश्रेष्ठानिषेदुःसहकृष्णया ॥ ३ ॥ धनंज
यंशोचमानाःसाश्रुकंठाःसुदुःखिताः ॥ तद्वियोगार्दितान्सर्वान्शोकःसमभिपुप्लुवे ॥ ४ ॥ धनंजयवियोगाच्चराज्यभ्रंशाच्चदुःखिताः ॥ अथभीमोमहाबाहुर्युधि
ष्ठिरमभाषत ॥ ५ ॥ निदेशात्तेमहाराजगतोसौभरतर्षभः ॥ अर्जुनःपांडुपुत्राणांयस्मिन्प्राणाःप्रतिष्ठिताः ॥ ६ ॥ यस्मिन्विनष्टेपंचालाःसहपुत्रैस्तथावयं ॥ सा
त्यकिर्वासुदेवश्चविनश्येयुर्नसंशयः ॥ ७॥ योसौगच्छतिधर्मात्माबहून्क्लेशान्विचिंतयन् ॥ भवन्नियोगाद्बीभत्सुस्ततोदुःखतरंनुकिं ॥ ८ ॥ यस्यबाहूसमाश्रि
त्यवयंसर्वेमहात्मनः ॥ मन्यामहेजितानाजौपरान्प्राप्तांचमेदिनीं ॥ ९ ॥ यस्यप्रभावान्नमयासभामध्येधनुष्मतः ॥ नीतालोकममुंसर्वेधार्त्तराष्ट्राःससौबलाः
॥ १० ॥ तेवयंबाहुबलिनःक्रोधमुत्थितमात्मनः ॥ सहामहेभवन्मूलंवासुदेवेनपालिताः ॥ ११ ॥ वयंहिसहकृष्णेनहत्वाकर्णमुखान्परान् ॥ स्वबाहुविजितांकृत्स्नां
प्रशासेमवसुंधरां ॥ १२ ॥ भवतोद्यूतदोषेणसर्वेवयमुपप्लुताः ॥ अहीनपौरुषाबालाबलिभिर्बलवत्तराः ॥ १३ ॥ क्षात्रंधर्मंमहाराजत्वमवेक्षितुमर्हसि ॥ नहि
धर्मोमहाराजक्षत्रियस्यवनाश्रयः ॥ १४ ॥ राज्यमेवपरंधर्मंक्षत्रियस्यविदुर्बुधाः ॥ सक्षत्रधर्मविद्राजामाधर्म्यान्नीनशःपथः ॥ १५ ॥ प्राग्द्वादशसमाराजन्
धार्त्तराष्ट्रान्निहन्महि ॥ निवर्त्यचवनात्पार्थमानाय्यचजनार्दनं ॥ १६ ॥ व्यूढानीकान्महाराजजवेनैवमहामते ॥ धार्त्तराष्ट्रानमुंलोकंगमयामिविशांपते ॥ १७ ॥
सर्वानहंहनिष्यामिधार्त्तराष्ट्रान्ससौबलान् ॥ दुर्योधनंचकर्णंचयोवान्यःप्रतियोत्स्यते ॥ १८ ॥ मयाप्रशमितेपश्चात्त्वमेष्यसिवनंपुनः ॥ एवंकृतेनतेदोषोभविष्यं
तिविशांपते ॥ १९ ॥ यज्ञैश्चविविधैस्तातकृतंपापमरिंदम ॥ अवधूयमहाराजगच्छेमस्वर्गमुत्तमं ॥ २० ॥

॥१०॥११॥१२ ॥ अहीनपौरुषाअपिवयंउपप्लुताःकृताः येबालामूर्खादुर्योधनादयस्तेबलिभिःसामंतदत्तैर्धनैर्बलवत्तराःकृताः ॥१३॥१४॥ मानीनशःमानाशय ॥ १५ ॥१६ ॥१७ ॥१८ ॥१९॥ २० ॥

बालिशःबालवद्वृथाहठी दीर्घसूत्रश्चिरकारी ॥२१॥२२॥२३॥ वेदेश्रूयते विश्वसृजाऽसहस्रसंवत्सरमिति अत्रहिसंवत्सरशब्दोदिनपरःकृतः अन्यथाशतायुर्वैपुरुषइतिश्रुतेरनधिकारिकंशास्त्रमप्रमाणंस्यात् तावदायुषोलोकेऽदर्शनाच्च कृच्छ्रतइति द्वादशवार्षिकंप्रायश्चित्तंप्रतिज्ञातंततत्कृच्छ्रतःकृच्छ्रैरपिसद्योभवति तथाहि त्रिशताप्राजापत्यकृच्छ्रैरेकोब्दोभवति एवंमित्रविंदेष्टिपवित्रेष्टिमृगारेष्टिप्रभृतिभिर्द

एवमेतद्भवेद्राजन्यदिराजानबालिशः॥ अस्माकंदीर्घसूत्रःस्याद्भवान्धर्मपरायणः॥ २१ ॥ निकृत्यानिकृतिप्रज्ञाहंतव्याइतिनिश्चयः ॥ नहिनैकृतिकंहत्वानिकृत्यापापमुच्यते॥ २२॥ तथाभारतधर्मेषुधर्मज्ञैरिहदृश्यते॥ अहोरात्रंमहाराजतुल्यंसंवत्सरेणह॥ २३॥ तथैववेदवचनंश्रूयतेनित्यदाविभो ॥ संवत्सरोमहाराजपूर्णोभवतिकृच्छ्रतः॥ २४॥ यदिवेदाःप्रमाणास्तेदिवसादूर्ध्वमच्युत॥ त्रयोदशसमाःकालोज्ञायतांपरिनिष्ठितः॥ २५॥ कालोदुर्योधनंहंतुंसानुबंधमरिंदम॥ एकाग्रंपृथिवींसर्वांपुराराजन्करोतिसः॥ २६॥ द्यूतप्रियेणराजेंद्रतथातद्भवताकृतं॥ प्रायेणाज्ञातचर्यायांवयंसर्वेनिपातिताः॥ २७॥ नतंदेशंप्रपश्यामि यत्रसोस्मान्सुदुर्जनः॥ नविज्ञास्यतिदुष्टात्माचारैरितिसुयोधनः॥२८॥ अधिगम्यचसर्वान्नोवनवासमिमंततः॥प्रव्राजयिष्यतिपुनर्निकृत्याधमपूरुषः॥२९॥ यद्यस्मानभिगच्छेतपापःसहिकथंचन ॥ अज्ञातचर्यामुत्तीर्णान्दृष्ट्वाचपुनराह्वयेत्॥ ३०॥ द्यूतेनतेमहाराजपुनर्द्यूतमवर्त्तत ॥ भवांश्चपुनराहूतोद्यूतेनैवापनेष्यति॥ ३१॥ सतथाक्षेषुकुशलोनिश्चितोगतचेतनः॥ चरिष्यसिमहाराजवनेषुवसतीःपुनः॥ ३२॥ यद्यस्मान्सुमहाराजकृपणान्कर्तुमर्हसि ॥ यावज्जीवमवेक्षस्ववेदधर्मांश्चकृत्स्नशः॥ ३३॥ निकृत्यानिकृतिप्रज्ञोहंतव्यइतिनिश्चयः॥ अनुज्ञातस्त्वयागत्वायावच्छक्तिसुयोधनं॥ ३४॥ यथैवकक्षमुत्सृष्टोदहेदनिलसारथिः॥ हनिष्यामितथामंदमनुजानातुमेभवान्॥ ३५॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंब्रुवाणंभीमंतुधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ उवाचसांत्वयन्राजामूर्ध्न्युपाघ्रायपांडवं॥ ३६॥ असंशयंमहाबाहोहनिष्यसिसुयोधनं॥ वर्षात्त्रयोदशादूर्ध्वंसहगांडीवधन्वना॥ ३७॥ ॥५७॥

शदशप्राजापत्यस्थानेधर्मशास्त्रेविहिताभिर्द्वादशवार्षिकंव्रतंसमापितुंशक्यमित्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ पुराअग्रे ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३०॥ द्यूतेनद्यूतार्थंपुनराह्वयेत् नन्वाहूतोप्यहंनगमिष्यामीत्याशंक्याह पुनर्द्यूतमवर्त्तत पूर्वमप्यनुद्यूतस्यकृतत्वात्पुनरपिद्यूतंकरिष्यस्येवेत्यर्थः अपनेष्यतिदूरीकरिष्यति श्रियमितिशेषः ॥ ३१॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ कक्षंतृणं अभिलक्ष्येतिशेषः ॥३५॥३६॥३७॥

अनृतमिति विश्वसृजांसत्रेसंवत्सरशब्दोनकालपरः किंतुपंचपंचाशतस्त्रिवृतःसंवत्सराः पंचपंचाशतःपंचदशाइत्यादिश्रुतौ संवत्सरपदस्यत्रिवृदादिशब्दसामानाधिकरण्यादहःशब्दवाच्यक्रतुपरत्वंदृष्टं अतः संवत्सरशब्दोदिनपरइतिप्रवादमात्रं पंचपंचाशतइतिपंचाशदधिकंशतद्वयमुच्यते नहिकालेनकर्त्तव्यंव्रतंकर्मणासमापयितुंशक्यमितिभावः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

यत्त्वमाभाषसेपार्थप्राप्तःकालइतिप्रभो॥ अनृतंनोत्सहेवक्तुंनह्येतन्ममविद्यते ॥ ३८ ॥ अंतरेणापिकौंतेयनिकृतिंपापनिश्चयं ॥ हंतात्वमसिदुर्धर्षसानुबंधंसुयोधनं॥ ३९॥ एवंब्रुवतिभीमंतुधर्मराजेयुधिष्ठिरे॥ आजगाममहाभागोबृहदश्वोमहानृषिः ॥ ४०॥ तमभिप्रेक्ष्यधर्मात्मासंप्राप्तंधर्मचारिणं॥ शास्त्रवन्मधुपर्केणपूजयामासधर्मराट्॥ ४१॥ आश्वस्तंचैनमासीनमुपासीनोयुधिष्ठिरः॥ अभिप्रेक्ष्यमहाबाहुःकृपणंबह्वभाषत ॥ ४२॥ अक्षद्यूतेचभगवन्धनंराज्यंचमेहृतं॥ आहूयनिकृतिप्रज्ञैःकितवैरक्षकोविदैः॥ ४३॥ अनक्षज्ञस्यहिसतोनिकृत्यापापनिश्चयैः ॥ भार्याचमेसभांनीताप्राणेभ्योपिगरीयसी ॥ ४४॥ पुनर्द्यूतेनमांजित्वावनवासंसुदारुणं॥ प्राव्राजयन्महारण्यमजिनैःपरिवारितं॥ ४५॥ अहंवनेदुर्वसतीर्वसन्परमदुःखितः॥ अक्षद्यूताधिकारेचगिरःशृण्वन्सुदारुणाः॥ ४६॥ आर्त्तानांसुहृदांवाचोद्यूतप्रभृतिशंसतां॥ अहंहृदिश्रिताःस्मृत्वासर्वरात्रीर्विचिंतयन्॥ ४७॥ यस्मिंश्चैवसमस्तानांप्राणागांडीवधन्वनि॥ विनामहात्मनातेनगतसत्वइवाभवं॥ ४८॥ कदाद्रक्ष्यामिबीभत्सुंकृतास्त्रंपुनरागतं॥ प्रियवादिनमक्षुद्रंदयायुक्तमतंद्रितः॥ ४९॥ अस्तिराजामयाकश्चिदल्पभाग्यतरोभुवि॥ भवतादृष्टपूर्वोवाश्रुतपूर्वोपिवाक्वचित्॥ नमत्तोदुःखिततरःपुमानस्तीतिमेमतिः॥ ५०॥ ॥ बृहदश्वउवाच॥ ॥ यद्ब्रवीषिमहाराजनमत्तोविद्यतेक्वचित्॥ अल्पभाग्यतरःकश्चित्पुमानस्तीतिपांडव॥ ५१॥ अत्रतेवर्णयिष्यामियदिशुश्रूषसेनघ॥ यस्त्वत्तोदुःखिततरोराजासीत्पृथिवीपते॥ ५२॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ अथैनमब्रवीद्राजाब्रवीतुभगवानिति॥ इमामवस्थांसंप्राप्तंश्रोतुमिच्छामिपार्थिवं॥ ५३॥ ॥ बृहदश्वउवाच॥ ॥ शृणुराजन्नवहितःसहभ्रातृभिरच्युत॥ यस्त्वत्तोदुःखिततरोराजासीत्पृथिवीपते॥ ५४॥ निषधेषुमहीपालोवीरसेनइतिश्रुतः॥ तस्यपुत्रोऽभवन्नाम्नानलोधर्मार्थकोविदः॥ ५५॥ सनिकृत्याजितोराजापुष्करेणेतिनःश्रुतं॥ वनवासंसुदुःखार्तोभार्ययान्यवसत्सह॥ ५६॥ नतस्यदासानरथोनभ्रातानचबांधवाः॥ वनेनिवसतोराजन्शिष्यंतेस्मकदाचन॥ ५७॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ अत्रैवार्थेसत्यंसर्वथानत्याज्यमितिआख्यायिकाद्वाराभीमसेनंबोधयितुंराज्ञाबृहदश्वःप्रवर्त्यते अस्तिराजामयाकश्चिदित्यादिना ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ पुष्करेणराज्ञा ॥ ५६ ॥ शिष्यंतेअवशिष्टाः कालस्त्वविवक्षितः ॥ ५७ ॥

॥ ५८ ॥ ५९॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५२॥ ॥७॥ आसीदिति उपपन्नोयुक्तः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥
सौदामनीप्रावृषेण्यमेघसंबंधिनी सुष्ठुजगतोजीवनंददतितेसुदामानोमेघास्तेषांसमूहःसौदामनःप्रावृट्कालस्तत्संबंधिनी साहिअत्यंतंद्योतमानाभवतीतिप्रसिद्धं ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ मूर्त्तिमान्शरीरी

भवान्हिसंवृतोवीरैर्भ्रातृभिर्देवसंमितैः॥ ब्रह्मकल्पैर्द्विजाग्र्यैश्चतस्मान्नार्हसिशोचितुं ॥ ५८ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ विस्तरेणाहमिच्छामिनलस्यसुमहात्म
नः॥ चरितंवदतांश्रेष्ठतन्ममाख्यातुमर्हसि ॥ ५९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारते आ० नलोपाख्यानप० द्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥
॥ बृहदश्वउवाच ॥ ॥ आसीद्राजानलोनामवीरसेनसुतोबली॥ उपपन्नोगुणैरिष्टैरूपवानश्वकोविदः ॥ १ ॥ अतिष्ठन्मनुजेंद्राणांमूर्ध्निदेवपतिर्यथा॥ उपर्युप
रिसर्वेषामादित्यइवतेजसा॥ २ ॥ ब्रह्मण्योवेदविच्छूरोनिषधेषुमहीपतिः॥ अक्षप्रियःसत्यवादीमहानक्षौहिणीपतिः ॥ ३ ॥ ईप्सितोवरनारीणामुदारःसंयतें
द्रियः॥ रक्षिताधन्विनांश्रेष्ठःसाक्षादिवमनुःस्वयं॥ ४ ॥ तथैवासीद्विदर्भेषुभीमोभीमपराक्रमः॥ शूरःसर्वगुणैर्युक्तःप्रजाकामःसचाप्रजः॥ ५ ॥ सप्रजार्थेपरंय
त्नमकरोत्सुसमाहितः॥ तमभ्यगच्छद्ब्रह्मर्षिर्दमनोनामभारत ॥ ६ ॥ तंसभीमःप्रजाकामस्तोषयामासधर्मवित् ॥ महिष्यासहराजेंद्रसत्कारेणसुवर्चसं॥ ७॥
तस्मैप्रसन्नोदमनःसभार्यायवरंददौ ॥ कन्यारत्नंकुमारांश्चत्रीनुदारान्महायशाः ॥ ८॥ दमयंतींदमंदांतंदमनंचसुवर्चसं ॥ उपपन्नान्गुणैःसर्वैर्भीमान्भीमप
राक्रमान्॥ ९ ॥ दमयंतीतुरूपेणतेजसायशसाश्रिया॥ सौभाग्येनचलोकेषुयशःप्रापसुमध्यमा ॥ १० ॥ अथतांवयसिप्राप्तेदासीनांसमलंकृतं॥ शतंशतंस
खीनांचपर्युपासच्छचीमिव॥ ११ ॥ तत्रस्मराजतेभैमीसर्वाभरणभूषिता॥ सखीमध्येऽनवद्यांगीविद्युत्सौदामनीयथा॥ १२ ॥ अतीवरूपसंपन्नाश्रीरिवाय
तलोचना॥ नदेवेषुनयक्षेषुतादृग्रूपवतीक्वचित् ॥ १३ ॥ मानुषेष्वपिचान्येषुदृष्टपूर्वाथवाश्रुता॥ चित्तप्रसादनीबालादेवानामपिसुंदरी ॥ १४ ॥ नलश्चनर
शार्दूलोलोकेष्वप्रतिमोभुवि॥ कंदर्पइवरूपेणमूर्त्तिमानभवत्स्वयं॥ १५॥ तस्याःसमीपेतुनलंप्रशशंसुःकुतूहलात्॥ नैषधस्यसमीपेतुदमयंतींपुनःपुनः॥ १६॥
तयोरदृष्टःकामोभूच्छृण्वतोःसततंगुणान् ॥ अन्योन्यंप्रतिकौंतेयसव्यवर्धतहृच्छयः ॥ १७॥ अशक्नुवन्नलःकामंतदाधारयितुंहृदा ॥ अंतःपुरसमीपस्थेवन ॥ ५८ ॥
आस्तेरहोगतः॥ १८॥ सददर्शततोहंसान्जातरूपपरिष्कृतान्॥ वनेविचरतांतेषामेकंजग्राहपक्षिणं॥ १९॥

॥ १५ ॥ प्रशशंसुःवार्त्ताहराइतिशेषः॥ १६ ॥ हृच्छयःकामः॥ १७॥ १८॥ जातरूपपरिष्कृतान्सुवर्णपक्षान् ॥ १९॥

अंतरिक्षगःखगः ॥२०॥२१॥२२॥ गरुत्मंतःपक्षवंतः ॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥संग्रामःकामयुद्धंसुरतमित्यर्थः संगमइतिपाठेपिसएवार्थः॥३१॥३२॥ ॥ इत्या० नै० भा० त्रिपंचाशत्तमो

ततोंतरिक्षगोवाचंव्याजहारनलंतदा ॥ हंतव्योस्मिनतेराजन्करिष्यामितवप्रियं ॥ २० ॥ दमयंतीसकाशेत्वांकथयिष्यामिनैषध ॥ यथात्वदन्यंपुरुषंनसामं
स्यतिकर्हिचित्॥ २१ ॥ एवमुक्तस्ततोहंसमुत्ससर्जमहीपतिः॥ तेतुहंसाःसमुत्पत्यविदर्भानगमंस्ततः॥ २२ ॥ विदर्भनगरींगत्वादमयंत्यास्तदांतिके ॥ निपेतुस्ते
गरुत्मंतःसाददर्शचतान्खगान्॥ २३ ॥ सातानद्भुतरूपान्वैदृष्ट्वासखिगणावृता॥ हृष्टाग्रहीतुंखगमांस्त्वरमाणोपचक्रमे॥ २४ ॥ अथहंसाविससृपुःसर्वतःप्र
मदावने॥ एकैकशस्तदाकन्यास्तान्हंसान्समुपाद्रवन्॥ २५॥ दमयंतीतुयंहंसंसमुपाधावदंतिके॥ समानुषींगिरंकृत्वादमयंतीमथाब्रवीत्॥ २६॥ दमयंतिन
लोनामनिषधेषुमहीपतिः॥ अश्विनोःसदृशोरूपेणसमास्तस्यमानुषाः॥ २७ ॥ कंदर्पइवरूपेणमूर्त्तिमानभवत्स्वयं ॥ तस्यवैयदिभार्यात्वंभवेथावरवर्णिनि॥
॥ २८॥ सफलंतेभवेज्जन्मरूपंचेदंसुमध्यमे॥ वयंहिदेवगंधर्वमनुष्योरगराक्षसान् ॥ २९ ॥ दृष्टवंतोनचास्माभिर्दृष्टपूर्वस्तथाविधः॥ त्वंचापिरत्नंनारीणांनरेषु
चनलोवरः॥ ३०॥ विशिष्टयाविशिष्टेनसंग्रामोगुणवान्भवेत्॥॥ एवमुक्तातुहंसेनदमयंतीविशांपते॥ ३१ ॥ अब्रवीत्तत्रतंहंसंत्वमप्येवंनलेवद॥ तथेत्युक्त्वां
डजःकन्यांविदर्भस्यविशांपते॥ पुनरागम्यनिषधान्नलेसर्वंन्यवेदयत्॥ ३२॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानप० हंसदमयंतीसंवादेत्रिपं
चाशत्तमोऽध्यायः॥ ५३॥ ॥७॥ ॥७॥ बृहदश्वउवाच॥ ॥ दमयंतीतुतच्छ्रुत्वावचोहंसस्यभारत॥ ततःप्रभृतिनस्वस्थानलंप्रतिबभूवसा
॥ १ ॥ ततश्चिंतापरादीनाविवर्णवदनाकृशा॥ बभूवदमयंतीतुनिःश्वासपरमातदा॥ २॥ ऊर्ध्वदृष्टिर्ध्यानपराबभूवोन्मत्तदर्शना॥ पांडुवर्णाक्षणेनाथहृच्छया
विष्टचेतना॥ ३॥ नशय्यासनभोगेषुरतिंविंदतिकर्हिचित्॥ ननक्तंनदिवाशेतेहाहेतिरुदतीपुनः ॥ ४ ॥ तामस्वस्थांतदाकारांसख्यस्ताजज्ञुरिंगितैः॥ ततोविदर्भ
पतयेदमयंत्याःसखीजनः॥ ५॥ न्यवेदयत्तामस्वस्थांदमयंतींनरेश्वरे॥ तच्छ्रुत्वानृपतिर्भीमोदमयंतींसखीगणात् ॥ ६ ॥ चिंतयामासतत्कार्यंसुमहत्स्वांसुतां
प्रति॥ किमर्थंदुहितामेद्यनातिस्वस्थेवलक्ष्यते॥ ७॥ ससमीक्ष्यमहीपालःस्वांसुतांप्राप्तयौवनां ॥ अपश्यदात्मनाकार्यंदमयंत्याःस्वयंवरं॥ ८ ॥ ससन्निमंत्रया
मासमहीपालान्विशांपतिः॥ अनुभूयतामयंवीराःस्वयंवरइतिप्रभो॥ ९ ॥

ऽध्यायः ॥५३॥ ॥७॥ दमयंतीति ॥१॥२॥३॥४॥ जज्ञुःज्ञातवत्यःइंगितैःअभिप्रायसूचकैश्चेष्टितैः ॥५॥ नरेश्वरेनलनिमित्तं ॥६ ॥७॥८ ॥ सन्निमंत्रयामासआमंत्रितवान् अनुभूयतांप्रेक्ष्यतांभवद्भिः ॥ ९॥

॥ १०॥ ११ ॥ १२॥ १३ ॥ १४ ॥ १५॥ १६ ॥ १७॥ १८ ॥ १९ ॥ महीक्षितःपृथ्वीश्वराः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ विगतोविनष्टःदमयंतीप्राप्स्याम

श्रुत्वातुपार्थिवाःसर्वेदमयंत्याःस्वयंवरं ॥ अभिजग्मुस्ततोभीमंराजानोभीमशासनात् ॥ १० ॥ हस्त्यश्वरथघोषेणपूरयंतोवसुंधरां ॥ विचित्रमाल्याभरणैर्ब
लैर्दृश्यैःस्वलंकृतैः ॥ ११ ॥ तेषांभीमोमहाबाहुःपार्थिवानांमहात्मनां ॥ यथार्हमकरोत्पूजांतेऽवसंस्तत्रपूजिताः ॥ १२ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुसुराणामृषिसत्तमौ ॥
अटमानौमहात्मानाविंद्रलोकमितोगतौ ॥ १३ ॥ नारदःपर्वतश्चैवमहाप्राज्ञौमहाव्रतौ ॥ देवराजस्यभवनंविविशातेसुपूजितौ ॥ १४ ॥ तावर्चयित्वामघवात
तःकुशलमव्ययं ॥ पप्रच्छानामयंचापितयोःसर्वगतंविभुः ॥ १५ ॥ ॥नारदउवाच॥ ॥ आवयोःकुशलंदेवसर्वत्रगतमीश्वर ॥ लोकेचमघवन्कृत्स्नेनृपाःकुशलि
नोविभो ॥ १६ ॥ ॥बृहदश्वउवाच॥ ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वापप्रच्छबलवृत्रहा ॥ धर्मज्ञाःपृथिवीपालास्त्यक्तजीवितयोधिनः ॥ १७ ॥ शस्त्रेणनिधनंकालेयेग
च्छंत्यपराङ्मुखाः ॥ अयंलोकोऽक्षयस्तेषांयथैवममकामधुक् ॥ १८ ॥ क्वनुतेक्षत्रियाःशूरानहिपश्यामितानहं ॥ आगच्छतोमहीपालान्दयितानतिथीन्मम
॥ १९ ॥ एवमुक्तस्तुशक्रेणनारदःप्रत्यभाषत ॥ ॥नारदउवाच॥ ॥ शृणुमेमघवन्येननदृश्यंतेमहीक्षितः ॥ २० ॥ विदर्भराज्ञोदुहितादमयंतीतिविश्रुता ॥ रूपे
णसमतिक्रांतापृथिव्यांसर्वयोषितः ॥ २१ ॥ तस्याःस्वयंवरःशक्रभवितानचिराद्दिव ॥ तत्रगच्छंतिराजानोराजपुत्राश्चसर्वशः ॥ २२ ॥ तांरत्नभूतांलोकस्यप्रा
र्थयंतोमहीक्षितः ॥ कांक्षंतिस्मविशेषेणबलवृत्रनिषूदन ॥ २३ ॥ एतस्मिन्कथ्यमानेतुलोकपालाश्चसाग्निकाः ॥ आजग्मुर्देवराजस्यसमीपममरोत्तमाः ॥ २४ ॥
ततस्तेशुश्रुवुःसर्वेनारदस्यवचोमहत् ॥ श्रुत्वैवचाब्रुवन्हृष्टागच्छामोवयमप्युत ॥ २५ ॥ ततःसर्वेमहाराजसगणाःसहवाहनाः ॥ विदर्भानभिजग्मुस्तेयतःस
र्वेमहीक्षितः ॥ २६ ॥ नलोपिराजाकौंतेयश्रुत्वाराज्ञांसमागमं ॥ अभ्यगच्छददीनात्मादमयंतीमनुव्रतः ॥ २७ ॥ अथदेवाःपथिनलंददृशुर्भूतलेस्थितं ॥ साक्षा
दिवस्थितंमूर्त्यामन्मथंरूपसंपदा ॥ २८ ॥ तंदृष्ट्वालोकपालास्तेभ्राजमानंयथारविं ॥ तस्थुर्विगतसंकल्पाविस्मितारूपसंपदा ॥ २९ ॥ ततोंतरिक्षेविष्टभ्यविमा
नानिदिवौकसः ॥ अब्रुवन्नैषधंराजन्नवतीर्यनभस्तलात् ॥ ३० ॥ भोभोनिषधराजेंद्रनलसत्यव्रतोभवान् ॥ अस्माकंकुरुसाहाय्यंदूतोभवनरोत्तम ॥ ३१ ॥
इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानपर्वणिइंद्रनारदसंवादेचतुःपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

इतिसंकल्पायेषां ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुःपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥७॥ ॥ ७ ॥

तेभ्यइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ एकार्थमेकप्रयोजनं यूयमिवाहमपिदमयंतींप्रार्थयामीत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ प्रवेक्ष्यसीति अदर्शनशक्तिस्तुभ्यंदत्तेतिभावः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ बृहदश्वउवाच ॥ ॥ तेभ्यःप्रतिज्ञायनलःकरिष्यइतिभारत ॥ अथैतान्परिपप्रच्छकृतांजलिरुपस्थितः ॥ १ ॥ केवैभवंतःकश्चासौयस्याहंदूतईप्सितः ॥ किंचत
द्वोमयाकार्यंकथयध्वंयथातथं ॥ २ ॥ एवमुक्तेनैषधेनमघवानभ्यभाषत ॥ अमरान्वैनिबोधास्मान्दमयंत्यर्थमागतान् ॥ ३ ॥ अहमिंद्रोयमग्निश्चतथैवायम
पांपतिः ॥ शरीरांतकरोनृणांयमोयमपिपार्थिव ॥ ४ ॥ त्वंवैसमागतानस्मान्दमयंत्यैनिवेदय ॥ लोकपालामहेंद्राद्याःसमायांतिदिदृक्षवः ॥ ५ ॥ प्राप्तुमिच्छंति
देवास्त्वांशक्रोग्निर्वरुणोयमः ॥ तेषामन्यतमंदेवंपतित्वेवरयस्वह ॥ ६ ॥ एवमुक्तःसशक्रेणनलःप्रांजलिरब्रवीत् ॥ एकार्थंसमुपेतंमांनप्रेषयितुमर्हथ ॥ ७ ॥ कथंतु
जातसंकल्पःस्त्रियमुत्सृजतेपुमान् ॥ परार्थमीदृशंवक्तुंतत्क्षमंतुमहेश्वराः ॥ ८ ॥ ॥देवाऊचुः॥ ॥ करिष्यइतिसंश्रुत्यपूर्वमस्मासुनैषध ॥ नकरिष्यसिकस्मात्त्वं
व्रजनैषधमाचिरं ॥ ९ ॥ ॥बृहदश्वउवाच॥ ॥ एवमुक्तःसदेवैस्तैर्नैषधःपुनरब्रवीत् ॥ सुरक्षितानिवेश्मानिप्रवेष्टुंकथमुत्सहे ॥ १० ॥ प्रवेक्ष्यसीतितंशक्रःपुनरे
वाभ्यभाषत ॥ जगामसतथेत्युक्त्वादमयंत्यानिवेशनं ॥ ११ ॥ ददर्शतत्रवैदर्भींसखीगणसमावृतां ॥ देदीप्यमानांवपुषाश्रियाचवरवर्णिनीं ॥ १२ ॥ अतीवसु
कुमारांगींतनुमध्यांसुलोचनां ॥ आक्षिपंतीमिवप्रभांशशिनःस्वेनतेजसा ॥ १३ ॥ तस्यदृष्ट्वैववव्रधेकामस्तांचारुहासिनीं ॥ सत्यंचिकीर्षमाणस्तुधारयामास
हृच्छयं ॥ १४ ॥ ततस्तानैषधंदृष्ट्वासंभ्रांताःपरमांगनाः ॥ आसनेभ्यःसमुत्पेतुस्तेजसातस्यधर्षिताः ॥ १५ ॥ प्रशशंसुश्चसुप्रीतानलंताविस्मयान्विताः ॥ नचै
नमभ्यभाषंतमनोभिस्त्वभ्यपूजयन् ॥ १६ ॥ अहोरूपमहोकांतिरहोधैर्यंमहात्मनः ॥ कोयंदेवोथवायक्षोगंधर्वोवाभविष्यति ॥ १७ ॥ नतास्तंशक्नुवंतिस्मव्या
हर्तुमपिकिंचन ॥ तेजसाधर्षितास्तस्यलज्जावत्योवरांगनाः ॥ १८ ॥ अथैनंस्मयमानंतुस्मितपूर्वाभिभाषिणी ॥ दमयंतीनलंवीरमभ्यभाषतविस्मिता ॥ १९ ॥
कस्त्वंसर्वानवद्यांगममहृच्छयवर्धन ॥ प्राप्तोस्यमरवद्वीरज्ञातुमिच्छामितेनघ ॥ २० ॥ कथमागमनंचेहकथंचासिनलक्षितः ॥ सुरक्षितंहिमेवेश्मराजाचैवो
ग्रशासनः ॥ २१ ॥ एवमुक्तस्तुवैदर्भ्यानलस्तांप्रत्युवाचह ॥ ॥नलउवाच॥ ॥ नलंमांविद्धिकल्याणिदेवदूतमिहागतं ॥ २२ ॥ देवास्त्वांप्राप्तुमिच्छंतिशक्रोग्नि
र्वरुणोयमः ॥ तेषामन्यतमंदेवंपतिंवरयशोभने ॥ २३ ॥

॥ १४ ॥ धर्षिताअभिभूताः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

THE ... LIBR... BOMBAY

॥२४॥२५॥ ॥ इत्यारण्यकेप०नै०भारतभा०पंचपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५५॥ ॥७॥ ॥सेति यथाश्रद्धंदेवेभ्योनमस्कृत्यप्रणयस्वेतिसंबंधः प्रणयस्वपरिणयस्व मामितिशेषः॥१॥विश्रब्धंसविश्वासंयथा

तेषामेवप्रभावेणप्रविष्टोहमलक्षितः॥ प्रविशंतंनमांकश्चिदपश्यन्नाप्यवारयत् ॥ २४ ॥ एतदर्थमहंभद्रेप्रेषितःसुरसत्तमैः॥ एतच्छ्रुत्वाशुभेबुद्धिंप्रकुरुष्वयथे च्छसि॥ २५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानपर्वणिनलस्यदेवदौत्येपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५५॥ ॥७॥ ॥बृहदश्वउवाच॥ सानमस्कृत्यदेवेभ्यःप्रहस्यनलमब्रवीत्॥ प्रणयस्वयथाश्रद्धंराजन्किंकरवाणिते ॥ १ ॥ अहंचैवहियच्चान्यन्ममास्तिवसुकिंचन॥ तत्सर्वंतवविश्रब्धंकुरुप्रण यमीश्वर॥ २॥ हंसानांवचनंयत्तुतन्मांदहतिपार्थिव॥ त्वत्कृतेहिमयावीरराजानःसन्निपातिताः॥३॥ यदित्वंभजमानांमांप्रत्याख्यास्यसिमानद॥ विषमग्निं जलंरज्जुमास्थास्येतवकारणात्॥ ४॥ एवमुक्तस्तुवैदर्भ्यानलस्तांप्रत्युवाचह॥ तिष्ठत्सुलोकपालेषुकथंमानुषमिच्छसि॥ ५॥ येषामहंलोककृतामीश्वराणांम हात्मनां॥ नपादरजसातुल्योमनस्तेतेषुवर्त्ततां॥ ६॥ विप्रियंह्याचरन्मर्त्योदेवानांमृत्युमृच्छति॥ त्राहिमामनवद्यांगिवरयस्वसुरोत्तमान्॥ ७॥ विरजांसिच वासांसिदिव्याश्चित्राःस्रजस्तथा॥ भूषणानितुमुख्यानिदेवान्प्राप्यतुभुंक्ष्ववै॥८॥ यइमांपृथिवींकृत्स्नांसंक्षिप्यग्रसतेपुनः॥ हुताशमीशंदेवानांकातंनवरये त्पतिं॥ ९॥ यस्यदंडभयात्सर्वेभूतग्रामाःसमागताः॥ धर्ममेवानुरुध्यंतिकातंनवरयेत्पतिं॥ १०॥ धर्मात्मानंमहात्मानंदैत्यदानवमर्दनं॥ महेंद्रंसर्वदेवानांका तंनवरयेत्पतिं॥ ११॥ क्रियतामविशंकेनमनसायदिमन्यसे॥ वरुणंलोकपालानांसुहृद्वाक्यमिदंशृणु॥ १२॥ नैषधेनैवमुक्तासादमयंतीवचोब्रवीत्॥ समा प्लुताभ्यांनेत्राभ्यांशोकजेनाथवारिणा॥ १३॥ देवेभ्योहंनमस्कृत्यसर्वेभ्यःपृथिवीपते॥ वृणेत्वामेवभर्त्तारंसत्यमेतद्ब्रवीमिते॥ १४॥ तामुवाचततोराजावेप मानांकृतांजलिं॥ दौत्येनागत्यकल्याणितथाभद्रेविधीयतां॥ १५॥ कथंह्यहंप्रतिश्रुत्यदेवतानांविशेषतः॥ परार्थेयत्नमारभ्यकथंस्वार्थमिहोत्सहे॥ १६॥ एष धर्मोयदिस्वार्थोममापिभविताततः॥ एवंस्वार्थंकरिष्यामितथाभद्रेविधीयतां॥ १७॥ ततोबाष्पाकुलांवाचंदमयंतीशुचिस्मिता॥ प्रत्याहरंतीशनकैर्नलंराजा ॥६०॥ नमब्रवीत्॥ १८॥ उपायोयंमयादृष्टोनिरपायोनरेश्वर॥ येनदोषोनभवितातवराजन्कथंचन॥ १९॥ त्वंचैवहिनरश्रेष्ठदेवाश्चेंद्रपुरोगमाः॥ आयांतुसहिताः सर्वेममयत्रस्वयंवरः॥ २०॥ ततोहंलोकपालानांसन्निधौत्वांनरेश्वर॥ वरयिष्येनरव्याघ्रनैवंदोषोभविष्यति॥ २१॥

स्यात्तथाप्रणयंपरिणयनंविवाहं॥ २॥ सन्निपातिताःमेलिताः॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ महाकक्षंमहांतंराजद्वारप्रदेशं ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ ॥ ७ ॥

एवमुक्तस्तुवैदर्भ्यानलोराजाविशांपते॥ आजगामपुनस्तत्रयत्रदेवाःसमागताः॥ २२॥ तमपश्यंस्तथायांतंलोकपालामहेश्वराः॥ दृष्ट्वाचैनंततोपृच्छन्वृत्तां तंसर्वमेवतं॥ २३॥ कच्चिद्दृष्टात्वयाराजन्दमयंतीशुचिस्मिता॥ किमब्रवीच्चनःसर्वान्वदभूमिपतेनघ॥ २४॥ ॥नलउवाच॥ ॥भवद्भिरहमादिष्टोदमयंत्या निवेशनं॥ प्रविष्टःसुमहाकक्षंदंडिभिःस्थविरैर्वृतं॥ २५॥ प्रविशंतंचमांतत्रनकश्चिद्दृष्टवान्नरः॥ ऋतेतांपार्थिवसुतांभवतामेवतेजसा॥ २६॥ सख्यश्चास्या मयादृष्टास्ताभिश्चाप्युपलक्षितः॥ विस्मिताश्चाभवन्सर्वादृष्ट्वामांविबुधेश्वराः॥ २७॥ वर्ण्यमानेषुचमयाभवत्सुरुचिरानना॥ मामेवगतसंकल्पावृणीतेसा सुरोत्तमाः॥ २८॥ अब्रवीच्चैवमांबालाआयांतुसहिताःसुराः॥ त्वयासहनरव्याघ्रममयत्रस्वयंवरः॥ २९॥ तेषामहंसंनिधौत्वांवरयिष्यामिनैषध॥ एवंतव महाबाहोदोषोनभवितेतिह॥ ३०॥ एतावदेवविबुधायथावृत्तमुपाहृतं॥ मयाशेषेप्रमाणंतुभवंतस्त्रिदशेश्वराः॥ ३१॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्व णिनलोपाख्यानप०नलकर्तृकदेवदूत्येषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः॥५६॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥बृहदश्वउवाच॥ ॥अथकालेशुभेप्राप्तेतिथौपु ण्येक्षणेतथा॥ आजुहावमहीपालान्भीमोराजास्वयंवरे॥ १॥ तच्छ्रुत्वापृथिवीपालाःसर्वेहृच्छयपीडिताः॥ त्वरिताःसमुपाजग्मुर्दमयंतीमभीप्सवः॥ २॥ कनकस्तंभरुचिरंतोरणेनविराजितं॥ विविशुस्तेनृपारंगंमहासिंहाइवाचलं॥३॥ तत्रासनेषुविविधेष्वासीनाःपृथिवीक्षितः॥ सुरभिस्रग्धराःसर्वेप्रमृष्टमणिकुं डलाः॥ ४॥ तांराजसमितिंपुण्यांनागैर्भोगवतीमिव॥ संपूर्णांपुरुषव्याघ्रैर्व्याघ्रैर्गिरिगुहामिव॥५॥ तत्रस्मपीनादृश्यंतेबाहवःपरिघोपमाः॥ आकारवर्णसुश्ल क्ष्णाःपंचशीर्षाइवोरगाः॥ ६॥ सुकेशांतानिचारूणिसुनासाक्षिभ्रुवाणिच॥ मुखानिराज्ञांशोभंतेनक्षत्राणियथादिवि॥ ७॥ दमयंतीततोरंगंप्रविवेशशुभा नना॥ मुष्णंतीप्रभयाराज्ञांचक्षूंषिचमनांसिच॥ ८॥ तस्यागात्रेषुपतितातेषांदृष्टिर्महात्मनां॥ तत्रतत्रैवसक्ताभून्नचचालचपश्यतां॥ ९॥ ततःसंकीर्त्यमानेषु राज्ञांनामसुभारत॥ ददर्शभैमीपुरुषान्पंचतुल्याकृतीनिह॥ १०॥ तान्समीक्ष्यततःसर्वान्निर्विशेषाकृतीन्स्थितान्॥ संदेहादथवैदर्भीनाभ्यजानान्नलंनृपं॥ ॥ ११॥ यंयंहिददृशेतेषांतंतंमेनेनलंनृपं॥ साचिंतयंतीबुद्ध्याथतर्कयामासभाविनी॥ १२॥

अथेति॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ मुष्णंतीहरंती॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ मनुष्याःसस्वेदाःसनिमेषाम्लायमानस्रजः सरजस्काभूमिस्पृशः देवास्तद्विपरीताः त्वषितस्रजश्चतेरजोहीनाश्चेतिसमा

कथंहिदेवान्जानीयांकथंविद्यांनलंनृपं ॥ एवंसंचिंतयंतीसावैदर्भीभृशदुःखिता ॥ १३ ॥ श्रुतानिदेवलिंगानितर्कयामासभारत ॥ देवानांयानिलिंगानिस्थ
विरेभ्यःश्रुतानिमे ॥ १४ ॥ तानीहतिष्ठतांभूमावेकस्यापिनलक्षये ॥ साविनिश्चित्यबहुधाविचार्यचपुनःपुनः ॥ १५ ॥ शरणंप्रतिदेवानांप्राप्तकालममन्यत ॥
वाचाचमनसाचैवनमस्कारंप्रयुज्यसा ॥ १६ ॥ देवेभ्यःप्रांजलिर्भूत्वावेपमानेदमब्रवीत् ॥ हंसानांवचनंश्रुत्वायथामेनैषधोवृतः ॥ पतित्वेतेनसत्येनदेवास्तंप्र
दिशंतुमे ॥ १७ ॥ मनसावचसाचैवयथानाभिचराम्यहं ॥ तेनसत्येनविबुधास्तमेवप्रदिशंतुमे ॥ १८ ॥ यथादेवैःसमेभर्त्ताविहितोनिषधाधिपः ॥ तेनसत्येनमे
देवास्तमेवप्रदिशंतुमे ॥ १९ ॥ यथेदंव्रतमारब्धंनलस्याराधनेमया ॥ तेनसत्येनमेदेवास्तमेवप्रदिशंतुमे ॥ २० ॥ स्वंचैवरूपंकुर्वंतुलोकपालामहेश्वराः ॥ य
थाहमभिजानीयांपुण्यश्लोकंनराधिपं ॥ २१ ॥ निशम्यदमयंत्यास्तत्करुणंप्रतिदेवितं ॥ निश्चयंपरमंतथ्यमनुरागंचनैषधे ॥ २२ ॥ मनोविशुद्धिंबुद्धिंचभक्तिं
रागंचनैषधे ॥ यथोक्तंचक्रिरेदेवाःसामर्थ्यंलिंगधारणे ॥ २३ ॥ सापश्यद्विबुधान्सर्वानस्वेदान्स्तब्धलोचनान् ॥ त्वषितस्रग्रजोहीनान्स्थितानस्पृशतःक्षितिं
॥ २४ ॥ छायाद्वितीयोम्लानस्रग्रजःस्वेदसमन्वितः ॥ भूमिष्ठोनैषधश्चैवनिमेषेणचसूचितः ॥ २५ ॥ सासमीक्ष्यतुतान्देवान्पुण्यश्लोकंचभारत ॥ नैषधंवरया
मासभैमीधर्मेणपांडव ॥ २६ ॥ विलज्जमानावस्त्रांतेजग्राहायतलोचना ॥ स्कंधदेशेऽसृजत्तस्यस्रजंपरमशोभनां ॥ २७ ॥ वरयामासचैवैनंपतित्वेवरवर्णि
नी ॥ ततोहाहेतिसहसामुक्तःशब्दोनराधिपैः ॥ २८ ॥ देवैर्महर्षिभिस्तत्रसाधुसाध्वितिभारत ॥ विस्मितैरीरितःशब्दःप्रशंसद्भिर्नलंनृपं ॥ २९ ॥ दमयंतींतुकौरव्य
वीरसेनोसुतोनृपः ॥ आश्वासयद्वरारोहांप्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ ३० ॥ यत्त्वंभजसिकल्याणिपुमांसंदेवसन्निधौ ॥ तस्मान्मांविद्धिभर्तारमेतत्तेवचनेरतं ॥ ३१ ॥
यावच्चमेधरिष्यंतिप्राणादेहेशुचिस्मिते ॥ तावत्त्वयिभविष्यामिसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ ३२ ॥ दमयंतीतथावाग्भिरभिनंद्यकृतांजलिः ॥ तौपरस्परतःप्रीतौदृष्ट्वात्व
ग्निपुरोगमान् ॥ ३३ ॥ तानेवशरणंदेवान्जग्मतुर्मनसातदा ॥ वृतेतुनैषधेभैम्यालोकपालामहौजसः ॥ ३४ ॥ प्रहृष्टमनसःसर्वेनलायाष्टौवरान्ददुः ॥ प्रत्यक्ष
दर्शनंयज्ञेगतिंचानुत्तमांशुभां ॥ ३५ ॥

सः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ यद्यस्मान्मांभजसितस्मात्तेतववचनेरतमित्येतत्विद्धि ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

॥६१॥

आत्मभवमात्मनआविर्भावं ॥ ३६ ॥ अन्नरसंयादृशेतादृशेप्यन्नेविशिष्टरसवत्तां ॥ ३७ ॥ भावंसत्तां मिथुनमेकैकेनद्वयंद्वयमपीत्यर्थः ॥ ३८ ॥ अनुभूयदृष्ट्वा ॥ ३९ ॥ ४० ॥ उष्यवासंकृत्वा ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

नैषधायददौशक्रःप्रीयमाणःशचीपतिः ॥ अग्निरात्मभवंप्रादाद्यत्रवांछतिनैषधः ॥ ३६ ॥ लोकानात्मप्रभांश्चैवददौतस्मैहुताशनः ॥ यमस्त्वन्नरसंप्रादाद्धर्मेच
परमांस्थितिं ॥ ३७ ॥ अपांपतिरपांभावंयत्रवांछतिनैषधः ॥ स्रजश्चोत्तमगंधाढ्याःसर्वेचमिथुनंददुः ॥ ३८ ॥ वरानेवंप्रदायास्यदेवास्तेत्रिदिवंगताः ॥ पार्थि
वाश्चानुभूयास्यविवाहंविस्मयान्विताः ॥ ३९ ॥ दमयंत्याश्चमुदिताःप्रतिजग्मुर्यथागतं ॥ गतेषुपार्थिवेंद्रेषुभीमःप्रीतोमहामनाः ॥ ४० ॥ विवाहंकारयामास
दमयंत्यानलस्यच ॥ उष्यतत्रयथाकामंनैषधोद्विपदांवरः ॥ ४१ ॥ भीमेनसमनुज्ञातोजगामनगरंस्वकं ॥ अवाप्यनारीरत्नंतुपुण्यश्लोकोपिपार्थिवः ॥ ४२ ॥
रेमेसहतयाराजन्शच्येवबलवृत्रहा ॥ अतीवमुदितोराजाभ्राजमानोंशुमानिव ॥ ४३ ॥ अरंजयत्प्रजावीरोधर्मेणपरिपालयन् ॥ ईजेचाप्यश्वमेधेनयया
तिरिवनाहुषः ॥ ४४ ॥ अन्यैश्चबहुभिर्धीमान्क्रतुभिश्चाप्तदक्षिणैः ॥ पुनश्चरमणीयेषुवनेषूपवनेषुच ॥ ४५ ॥ दमयंत्यासहनलोविजहारामरोपमः ॥ जनयामा
सचततोदमयंत्यांमहामनाः ॥ इंद्रसेनंसुतंचापिइंद्रसेनांचकन्यकां ॥ ४६ ॥ एवंसयजमानश्चविहरंश्चनराधिपः ॥ ररक्षवसुसंपूर्णांवसुधांवसुधाधिपः ॥ ४७ ॥
॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानपर्वणिदमयंतीस्वयंवरेसप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ बृहदश्वउवाच ॥ ॥ वृतेतुनैषधेभैम्या
लोकपालामहौजसः ॥ यांतोददृशुरायांतंद्वापरंकलिनासह ॥ १ ॥ अथाब्रवीत्कलिंशक्रःसंप्रेक्ष्यबलवृत्रहा ॥ द्वापरेणसहायेनकलेब्रूहिक्कयास्यसि ॥ २ ॥ ततोऽब्र
वीत्कलिःशक्रंदमयंत्याःस्वयंवरं ॥ गत्वाहिवरयिष्येतांमनोहिममतांगतं ॥ ३ ॥ तमब्रवीत्प्रहस्येंद्रोनिर्वृत्तःसस्वयंवरः ॥ वृतस्तयानलोराजापतिरस्मत्समीपतः ॥ ४ ॥
एवमुक्तस्तुशक्रेणकलिःकोपसमन्वितः ॥ देवानामंत्र्यतान्सर्वानुवाचेदंवचस्तदा ॥ ५ ॥ देवानांमानुषंमध्येयत्सापतिमविंदत ॥ तत्रतस्याभवेन्न्याय्यंविपुलंदं
डधारणं ॥ ६ ॥ एवमुक्तेतुकलिनाप्रत्यूचुस्तेदिवौकसः ॥ अस्माभिःसमनुज्ञातेदमयंत्यानलोवृतः ॥ ७ ॥ काचसर्वगुणोपेतंनाश्रयेतनलंनृपं ॥ योवेदधर्मानखि
लान्यथावच्चरितव्रतः ॥ ८ ॥ योधीतेचतुरोवेदान्सर्वानाख्यानपंचमान् ॥ नित्यंतृप्तागृहेयस्यदेवायज्ञेषुधर्मतः ॥ अहिंसानिरतोयश्चसत्यवादीदृढव्रतः ॥ ९ ॥

॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एवंदेवेभ्योलब्धवरस्यरूपौदार्यादिमतोदमयंती
लाभजंसुखमुक्त्वातस्यैवसंप्रतिदुर्व्यसनजामापदंवक्तुमुपक्रमते वृतेतुनैषधेइत्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ निर्वृत्तःसमाप्तः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

यस्मिन्निति दाक्ष्यंनित्योत्साहः सत्यमितिपाठेयथार्थभाषणं धृतिर्वाङ्मनःकायानामवसादप्राप्तौतदुत्तंभनार्थेयत्नविशेषोमनोधर्मः ज्ञानंशब्दतोर्थतश्च तपःस्वधर्मनिष्ठा शौचंबाह्यंमृज्जलादिजमाभ्यंतरं भावशुद्धिः दमोबाह्येंद्रियनिग्रहः शमोमनोनिग्रहः ध्रुवाणिविघ्नैरप्यबाध्यानि ॥ १०॥११॥१२॥१३॥१४॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ ७ ॥

यस्मिन्दाक्ष्यंधृतिर्ज्ञानंतपःशौचंदमःशमः॥ ध्रुवाणिपुरुषव्याघ्रेलोकपालसमेनृपे ॥ १० ॥ एवंरूपंनलंयोवैकामयेच्छपितुंकले ॥ आत्मानंसशपेन्मूढोहन्यादा
त्मानमात्मना ॥ ११ ॥ एवंगुणंनलंयोवैकामयेच्छपितुंकले॥ कृच्छ्रेसनरकेमज्जेदगाधेविपुलेह्रदे॥ एवमुक्त्वाकलिंदेवाद्वापरंचदिवंययुः॥ १२ ॥ ततोगतेषुदे
वेषुकलिर्द्वापरमब्रवीत्॥ संहर्तुंनोत्सहेकोपंनलेवत्स्यामिद्वापर ॥ १३ ॥ भ्रंशयिष्यामितंराज्यान्नभैम्यासहरंस्यते ॥ त्वमप्यक्षान्समाविश्यसाहाय्यंकर्तुमर्हसि
॥ १४ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानपर्वणिकलिदेवसंवादेअष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५८॥ ॥७॥ ॥बृहदश्वउवाच॥ ॥एवंस
मयंकृत्वाद्वापरेणकलिःसह॥ आजगामततस्तत्रयत्रराजासनैषधः॥ १ ॥ सनित्यमंतरप्रेप्सुर्निषधेष्ववसच्चिरं॥ अथास्यद्वादशेवर्षेददर्शकलिरंतरं॥ २ ॥ कृ
त्वामूत्रमुपस्पृश्यसंध्यामन्वास्तनैषधः॥ अकृत्वापादयोःशौचंतत्रैनंकलिराविशत्॥ ३ ॥ ससमाविश्यचनलंसमीपंपुष्करस्यच ॥ गत्वापुष्करमाहेदमेहिदीव्य
नलेनवै॥ ४ ॥ अक्षद्यूतेनलंजेताभवान्हिसहितोमया॥ निषधान्प्रतिपद्यस्वजित्वाराज्यंनलंनृपं॥ ५॥ एवमुक्तस्तुकलिनापुष्करोनलमभ्ययात्॥ कलिश्चैववृषो
भूत्वागवांपुष्करमभ्ययात्॥ ६ ॥ आसाद्यतुनलंवीरंपुष्करःपरवीरहा॥ दीव्यावेत्यब्रवीद्भ्रातावृषेणेतिमुहुर्मुहुः॥ ७॥ नचक्षमेततोराजासमाह्वानंमहामनाः॥
वैदर्भ्याःप्रेक्षमाणायाःपणकालममन्यत॥ ८ ॥ हिरण्यस्यसुवर्णस्ययानयुग्यस्यवाससां॥ आविष्टःकलिनाद्यूतेजीयतेस्मनलस्तदा॥ ९ ॥ तमक्षमदसंमत्तंसु
हृदांनतुकश्चन॥ निवारणेभवच्छक्तोदीव्यमानमरिंदमं॥ १० ॥ ततःपौरजनाःसर्वेमंत्रिभिःसहभारत॥ राजानंद्रष्टुमागच्छन्निवारयितुमातुरं ॥ ११ ॥ ततः
सूतउपागम्यदमयंत्यैन्यवेदयत्॥ एषपौरजनोदेविद्वारितिष्ठतिकार्यवान्॥ १२ ॥ निवेद्यतांनैषधायसर्वाःप्रकृतयःस्थिताः॥ अमृष्यमाणाव्यसनंराज्ञोधर्मार्थ
दर्शिनः॥ १३ ॥ ततःसाबाष्पकलयावाचादुःखेनकर्शिता॥ उवाचनैषधंभैमीशोकोपहतचेतना॥ १४॥

एवमिति समयंसंकेतं ॥ १ ॥ २ ॥ अन्वास्तउपासितवान् सोंस्तेस्मेतिपाठेसउपास्तेस्मेत्यर्थः आर्षःसंधिः ॥ ३ ॥ सकलिः नलंसमाविश्यरूपांतरेणपुष्करंचाब्रवीत् दीव्ययूतंकुरु ॥ ४ ॥ ५॥ साहाय्यमेवाह कलिश्चेति गवांवृषः अत्रगोशब्दोलक्षितलक्षणयाऽक्षशब्दवाच्येषुपाशेषुवर्त्तते वृषःश्रेष्ठःपाशश्रेष्ठोभूत्वा ॥ ६ ॥ वृषेणाक्षमुख्येन ॥ ७ ॥ पणकालंद्यूतकालं ॥ ८ ॥ यानेषुयुग्यंयुगवहंरथादितस्य ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ नायमस्तिनष्टोयमित्यर्थः पुण्यःपावनःश्लोकोयशोयस्य अजीयतजितः ॥ १८ ॥ ॥इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ ॥ ७ ॥

राजन्पौरजनोद्वारित्वांदिदृक्षुरवस्थितः॥ मंत्रिभिःसहितःसर्वैराजभक्तिपुरस्कृतः॥ १५॥ तंद्रष्टुमर्हसीत्येवंपुनःपुनरभाषत॥ तांतथारुचिरापांगींविलपंतींतथा
विधां॥ १६ ॥ आविष्टःकलिनाराजानाभ्यभाषतकिंचन॥ ततस्तेमंत्रिणःसर्वेतेचैवपुरवासिनः ॥ १७॥ नायमस्तीतिदुःखार्ताव्रीडिताजग्मुरालयान्॥ तथा
तदभवद्द्यूतंपुष्करस्यनलस्यच॥ युधिष्ठिरबहून्मासान्पुण्यश्लोकस्त्वजीयत॥ १८ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानपर्वणिनलद्यूतेएको
नषष्टितमोऽध्यायः॥५९॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥बृहदश्वउवाच॥ ॥दमयंतीततोदृष्ट्वापुण्यश्लोकंनराधिपं॥ उन्मत्तवदनुन्मत्तादेवनेगतचेत
सं॥ १ ॥ भयशोकसमाविष्टाराजन्भीमसुतातततः॥ चिंतयामासतत्कार्यंसुमहत्पार्थिवंप्रति॥ २ ॥ साशंकमानातत्पापंचिकीर्षंतीचतत्प्रियं॥ नलंचहृतसर्वस्व
मुपलभ्येदमब्रवीत्॥ ३ ॥ बृहत्सेनामतियशांतांधात्रींपरिचारिकां॥ हितांसर्वार्थकुशलामनुरक्तांसुभाषितां ॥ ४ ॥ बृहत्सेनेव्रजामात्यानानाय्यनलशासना
त्॥ आचक्ष्वयद्धृतंद्रव्यमवशिष्टंचयद्वसु ॥ ५ ॥ ततस्तेमंत्रिणःसर्वेविज्ञायनलशासनं॥ अपिनोभागधेयंस्यादित्युक्त्वानलमाव्रजन्॥ ६ ॥ तास्तुसर्वाःप्रकृत
योद्वितीयंसमुपस्थिताः॥ न्यवेदयद्भीमसुतानचतत्प्रत्यनंदत॥ ७॥ वाक्यमप्रतिनंदंतंभर्त्तारमभिवीक्ष्यसा॥ दमयंतीपुनर्वेश्मव्रीडिताप्रविवेशह ॥ ८ ॥ निश
म्यसततंचाक्षान्पुण्यश्लोकपराङ्मुखान्॥ नलंचहृतसर्वस्वंधात्रींपुनरुवाचह॥ ९ ॥ बृहत्सेनेपुनर्गच्छवार्ष्णेयंनलशासनात्॥ सूतमानयकल्याणिमहत्कार्य
मुपस्थितं॥ १० ॥ बृहत्सेनातुसाश्रुत्वादमयंत्याःप्रभाषितं ॥ वार्ष्णेयमानयामासपुरुषैराप्तकारिभिः ॥ ११ ॥ वार्ष्णेयंतुततोभैमीसांत्वयच्छ्लक्ष्णयागिरा॥ उ
वाचदेशकालज्ञाप्राप्तकालमनिंदिता॥ १२॥ जानीषेत्वंयथाराजासम्यग्वृत्तःसदात्वयि॥ तस्यत्वंविषमस्थस्यसाहाय्यंकर्तुमर्हसि॥ १३ ॥ यथायथाहिनृपतिः
पुष्करेणैवजीयते॥ तथातथास्यवैद्यूतेरागोभूयोभिवर्धते॥ १४ ॥ तथाचपुष्करस्याक्षाःपतंतिवशवर्त्तिनः॥ तथाविपर्ययश्चापिनलस्याक्षेषुदृश्यते ॥ १५॥ सु
हृत्स्वजनवाक्यानियथावन्नशृणोतिच॥ ममापिचतथावाक्यंनाभिनंदतिमोहितः॥ १६ ॥ नूनंमन्येनदोषोस्तिनैषधस्यमहात्मनः॥ यत्तुमेवचनंराजानाभिनं
दतिमोहितः॥ १७॥ शरणंत्वांप्रपन्नास्मिसारथेकुरुमद्वचः॥ नहिमेशुध्यतेभावःकदाचिद्विनशेदपि॥ १८॥

दमयंतीति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ द्वितीयंद्वितीयवारं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ विनशेद्विनश्येत् नलइतिशेषः ॥ १८ ॥

मिथुनंकुमारींकुमारंच कुंडिनंभीमस्यनगरं ॥ १९ ॥ २० ॥ मुख्यशोमुख्येषुमुख्येषु ॥ २१ ॥ वाहिनाअश्वरथेन ॥ २२ ॥ २३ ॥ अटमानोवेतनार्थीपर्यटन् ॥ २४ ॥ भृतिर्वेतनं ॥ २५ ॥ ॥ इत्यार

नलस्यदयितानश्वान्योजयित्वामनोजवान्॥ इदमारोप्यमिथुनंकुंडिनंयातुमर्हसि॥१९॥ ममज्ञातिषुनिक्षिप्यदारकौस्यंदनंतथा॥ अश्वांश्चेमान्यथाकामंव
सवाऽन्यत्रगच्छवा॥२०॥दमयंत्यास्तुतद्वाक्यंवार्ष्णेयोनलसारथिः॥ न्यवेदयदशेषेणनलामात्येषुमुख्यशः॥२१॥ तैःसमेत्यविनिश्चित्यसोनुज्ञातोमहीपते॥
ययौमिथुनमारोप्यविदर्भांस्तेनवाहिना॥२२॥ हयांस्तत्रविनिक्षिप्यसूतोरथवरंचतं॥ इंद्रसेनांचतांकन्यामिंद्रसेनंचबालकं॥२३॥ आमंत्र्यभीमंराजानमा
र्तःशोचन्नलंनृपं॥ अटमानस्ततोऽयोध्यांजगामनगरींतदा॥ २४॥ ऋतुपर्णसराजानमुपतस्थेसुदुःखितः॥ भृतिंचोपययौतस्यसारथ्येनमहीपते॥२५॥ ॥इ
तिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानपर्वणिकुंडिनंप्रतिकुमारकुमारीप्रस्थापनेषष्टितमोऽध्यायः॥ ६०॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥
॥ बृहदश्वउवाच॥ ततस्तुयातेवार्ष्णेयेपुण्यश्लोकस्यदीव्यतः॥ पुष्करेणहृतंराज्यंयच्चान्यद्वसुकिंचन॥ १॥ हृतराज्यंनलंराजन्प्रहसन्पुष्करोब्रवीत्॥ द्यूतंप्रवर्त
तांभूयःप्रतिपाणोस्तिकस्तव॥ २॥ शिष्टातेदमयंत्येकासर्वमन्यज्जितंमया॥ दमयंत्याःपणःसाधुवर्त्ततांयदिमन्यसे॥ ३॥ पुष्करेणैवमुक्तस्यपुण्यश्लोकस्यम
न्युना॥ व्यदीर्यतेवहृदयंनचैनंकिंचिदब्रवीत्॥ ४॥ ततःपुष्करमालोक्यनलःपरममन्युमान्॥ उत्सृज्यसर्वगात्रेभ्योभूषणानिमहायशाः॥ ५॥ एकवासाह्यसं
वीतःसुहृच्छोकविवर्धनः॥ निश्चक्रामततोराजात्यक्त्वासुविपुलांश्रियं॥ ६॥ दमयंत्येकवस्त्राथगच्छंतंपृष्ठतोन्वगात्॥ सतयाबाह्यतःसार्धंत्रिरात्रंनैषधोवस
त्॥ ७॥ पुष्करस्तुमहाराजघोषयामासवैपुरे॥ नलेयःसम्यगातिष्ठेत्सगच्छेद्वध्यतांमम॥ ८॥ पुष्करस्यतुवाक्येनतस्यविद्वेषणेनच॥ पौरानतस्यसत्कारंकृतवं
तोयुधिष्ठिर॥ ९॥ सतथानगराभ्यासेसत्कारार्होनसत्कृतः॥ त्रिरात्रमुषितोराजाजलमात्रेणवर्तयन्॥ १०॥ पीड्यमानःक्षुधातत्रफलमूलानिकर्षयन्॥ प्राति
ष्ठतततोराजादमयंतीतमन्वगात्॥ ११॥ क्षुधयापीड्यमानस्तुनलोबहुतिथेहनि॥ अपश्यच्छकुनान्कांश्चिद्धिरण्यसदृशच्छदान्॥१२॥ सचिंतयामासतदानि
षधाधिपतिर्बली॥ अस्तिभक्ष्योममाद्यायंवसुचेदंभविष्यति॥१३॥ ततस्तान्परिधानेनवाससासमावृणोत्॥ तस्यतद्वस्त्रमादायसर्वेजग्मुर्विहायसा॥ १४॥

ण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषष्टितमोऽध्यायः॥ ६०॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ततइति॥ १॥ प्रतिपाणःपणनीयंद्रव्यं॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ तयासार्धंबाह्यतःबहिः॥७॥
॥ ८॥ तस्यनलस्य॥ ९॥ नगराभ्यासेनगरसमीपे॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥

॥ १५॥१६॥१७॥ १८॥१९॥२०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥२९॥ ३०॥ अलमत्यर्थं॥ ३१॥ ३२॥ अपकृष्टेनकलिकर्षितेन॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ यद्यपिपूज

उत्पतंतःखगावाक्यमेतदाहुस्ततोनलं॥ दृष्ट्वादिग्वाससंभूमौस्थितंदीनमधोमुखं॥ १५॥ वयमक्षाःसुदुर्बुद्धेतववासोजिहीर्षवः॥ आगतानहिनःप्रीतिःसवा
ससिगतेत्वयि॥ १६॥ तान्समीपगतानक्षानात्मानंचविवाससं॥ पुण्यश्लोकस्तदाराजन्दमयंतीमथाब्रवीत्॥ १७॥ येषांप्रकोपादैश्वर्यात्प्रच्युतोहमनिंदि
ते॥ प्राणयात्रांनविंदेयंदुःखितःक्षुधयान्वितः॥१८॥ येषांकृतेनसत्कारमकुर्वन्मयिनैषधाः॥ इमेतेशकुनाभूत्वावासोभीरुहरंतिमे॥१९॥ वैषम्यंपरमंप्राप्तोदुः
खितोगतचेतनः॥ भर्त्तातेहंनिबोधेदंवचनंहितमात्मनः॥ २०॥ एतेगच्छंतिबहवःपंथानोदक्षिणापथं॥ अवंतीमृक्षवंतंचसमतिक्रम्यपर्वतं॥ २१॥ एषविं
ध्योमहाशैलःपयोष्णीचसमुद्रगा॥ आश्रमाश्चमहर्षीणांबहुमूलबलान्विताः॥ २२॥ एषपंथाविदर्भाणामसौगच्छतिकोसलान्॥ अतःपरंचदेशोयंदक्षिणे
दक्षिणापथः॥ २३॥ एतद्वाक्यंनलोराजादमयंतींसमाहितः॥ उवाचासकृदार्तोहिभैमीमुद्दिश्यभारत॥ २४॥ ततःसाबाष्पकलयावाचादुःखेनकर्षिता॥उवा
चदमयंतीतंनैषधंकरुणंवचः॥ २५॥ उद्वेजतेमेहृदयंसीदंत्यंगानिसर्वशः॥ तवपार्थिवसंकल्पंचिंतयंत्याःपुनःपुनः॥ २६॥ हृतराज्यंहृतद्रव्यंविवस्त्रंक्षुच्छ्रमा
न्वितं॥ कथमुत्सृज्यगच्छेयमहंत्वांनिर्जनेवने॥ २७॥ श्रांतस्यतेक्षुधार्त्तस्यचिंतयानस्यतत्सुखं॥ वनेघोरेमहाराजनाशयिष्याम्यहंक्लमं॥ २८॥ नचभार्यास
मंकिंचिद्विद्यतेभिषजांमतं॥ औषधंसर्वदुःखेषुसत्यमेतद्ब्रवीमिते॥ २९॥ ॥नलउवाच॥ ॥एवमेतद्यथात्थत्वंदमयंतिसुमध्यमे॥ नास्तिभार्यासमंमित्रंन
रस्यार्त्तस्यभेषजं॥ ३०॥ नचाहंत्यक्तुकामस्त्वांकिमलंभीरुशंकसे॥ त्यजेयमहमात्मानंनचैवत्वामनिंदिते॥ ३१॥ ॥दमयंत्युवाच॥ ॥यदिमांत्वंमहाराज
नविहातुमिहेच्छसि॥ तत्किमर्थंविदर्भाणांपंथाःसमुपदिश्यते॥ ३२॥ अवैमिचाहंनृपतेनतुमांत्यक्तुमर्हसि॥ चेतसात्वपकृष्टेनमांत्यजेथामहीपते॥३३॥ पंथा
नंहिममाभीक्ष्णमाख्यासिचनरोत्तम॥ अतोनिमित्तंशोकंमेवर्धयस्यमरोपम॥ ३४॥ यदिचायमभिप्रायस्तवज्ञातीन्व्रजेदिति॥ सहितावेवगच्छावोविद
र्भान्यदिमन्यसे॥ ३५॥ विदर्भराजस्तत्रत्वांपूजयिष्यतिमानद॥ तेनत्वंपूजितोराजन्सुखंवत्स्यसिनोगृहे॥३६॥ ॥इ० म० भा० आरण्यकेप० नलोपाख्यान
प० नलवनयात्रायामेकषष्टितमोध्यायः॥६१॥ ॥७॥ ॥नलउवाच॥ ॥यथाराज्यंतवपितुस्तथाममनसंशयः॥नतुतत्रगमिष्यामिविषमस्थःकथंचन॥१॥

यिष्यतितथापित्वंसुखंनोवत्स्यसिनवासंकरिष्यसिश्वशुरगृहवासस्यनीचतावहत्वात्॥३६॥ ॥ इत्यारण्य० नै० भा० एकषष्टितमोध्यायः॥ ६१॥ ॥७॥ ॥ एतदेवसमर्थयन्नलउवाच यथेति॥१॥

॥ २ ॥ ३ ॥ पाठांतरेउपोषतुःउपेत्यवासंचक्रतुः ॥ ४ ॥ ५ ॥ विकटःकटस्तृणासनंतद्रहितः अतएवपांसुगुंठितः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ परिध्वंसंकलिनावस्त्रापहरणादिक्लेशं ॥ ९ ॥ जनस्यपरिशेषाद्भार्याया

कथंसमृद्धोगत्वाहंतवहर्षविवर्धनः॥ परिच्युतोगमिष्यामितवशोकविवर्धनः॥ २॥ ॥बृहदश्वउवाच॥ ॥इतिब्रुवन्नलोराजादमयंतींपुनःपुनः॥ सांत्वयामा
सकल्याणींवाससोर्धेनसंवृतां॥ ३॥ तावेकवस्त्रसंवीतावटमानावितस्ततः॥ क्षुत्पिपासापरिश्रांतौसभांकांचिदुपेयतुः॥४॥ तांसभामुपसंप्राप्यतदासनिषधा
धिपः॥ वैदर्भ्यासहितोराजानिषसादमहीतले॥ ५॥ सवैविवस्त्रोविकटोमलिनःपांसुगुंठितः॥ दमयंत्यासहश्रांतःसुष्वापधरणीतले॥६॥ दमयंत्यपिकल्याणी
निद्रयापहृताततः॥ सहसादुःखमासाद्यसुकुमारीतपस्विनी॥ ७॥ सुप्तायांदमयंत्यांतुनलोराजाविशांपते॥ शोकोन्मथितचित्तात्मानस्मशेतेयथापुरा॥ ८॥
सतद्राज्यापहरणंसुहृत्त्यागंचसर्वशः॥ वनेचतंपरिध्वंसंप्रेक्ष्यचिंतामुपेयिवान्॥ ९॥ किंनुमेस्यादिदंकृत्वाकिंनुमेस्यादकुर्वतः॥ किंनमेमरणंश्रेयःपरित्यागो
जनस्यवा॥ १०॥ मामियंह्यनुरक्तैवंदुःखमाप्नोतिमत्कृते॥ मद्विहीनात्वियंगच्छेत्कदाचित्स्वजनंप्रति॥ ११॥ मयिनिःसंशयंदुःखमियंप्राप्स्यत्यनुव्रता॥ उ
त्सर्गेसंशयःस्यात्तुविंदेतापिसुखंक्वचित्॥ १२॥ सविनिश्चित्यबहुधाविचार्यचपुनःपुनः॥ उत्सर्गंमन्यतेश्रेयोदमयंत्यानराधिप॥ १३॥ नचैषातेजसाशक्या
कैश्चिद्धर्षयितुंपथि॥ यशस्विनीमहाभागामद्भक्तेयंपतिव्रता॥ १४॥ एवंतस्यतदाबुद्धिर्दमयंत्यांन्यवर्त्तत॥ कलिनादुष्टभावेनदमयंत्याविसर्जने॥ १५॥ सोऽ
वस्त्रतामात्मनश्चतस्याश्चाप्येकवस्त्रतां॥ चिंतयित्वाध्यगाद्राजावस्त्रार्धस्यावकर्त्तनं॥ १६॥ कथंवासोविकर्त्तेयंनचबुध्येतमेप्रिया॥ विचिंत्यैवंनलोराजास
भांपर्यचरत्तदा॥ १७॥ परिधावन्नथनलइतश्चेतश्चभारत॥ आससादसभोद्देशेविकोशंखड्गमुत्तमं॥ १८॥ तेनार्धंवाससश्छित्त्वानिवस्यचपरंतपः॥ सुप्तामु
त्सृज्यवैदर्भीप्राद्रवद्गतचेतनां॥ १९॥ ततोनिवृत्तहृदयःपुनरागम्यतांसभां॥ दमयंतींतदादृष्ट्वारुरोदनिषधाधिपः॥ २०॥ यांनवायुर्नचादित्यःपुरापश्यतिमे
प्रियां॥ सेयमद्यसभामध्येशेतेभूमावनाथवत्॥ २१॥ इयंवस्त्रावकर्त्तेनसंवीताचारुहासिनी॥ उन्मत्तेववरारोहाकथंबुद्ध्वाभविष्यति॥ २२॥ कथमेकासती
भैमीमयाविरहिताशुभा॥ चरिष्यतिवनेघोरेमृगव्यालनिषेविते॥ २३॥ आदित्यावसवोरुद्राअश्विनौसमरुद्गणौ॥ रक्षंतुत्वांमहाभागेधर्मेणासिसमावृता
॥ २४॥ एवमुक्त्वाप्रियांभार्यांरूपेणाप्रतिमांभुवि॥ कलिनापहृतज्ञानोनलःप्रातिष्ठदुद्यतः॥ २५॥

एव ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ दमयंत्यांविषयेन्यवर्त्तत निवृत्तासतीविसर्जनेऽभूदितिशेषः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ निवस्यपरिधाय ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२॥२३॥२४॥२५॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ इत्यारण्यके० नै० भा० द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥६२ ॥ ॥६३॥ ॥ अपेति ॥१॥२॥३॥तथासत्यंयत्स्वयंवरेउक्तंत्वांनत्यक्ष्यामीति॥४॥अनपकृतेअपकाराभावे॥५॥६॥७॥

गत्वागत्वानलोराजापुनरेतिसभांमुहुः॥ आकृष्यमाणःकलिनासौहृदेनावकृष्यते॥ २६॥ द्विधेवहृदयंतस्यदुःखितस्याभवत्तदा॥ दोलेवमुहुरायातियातिचै
वसभांप्रति॥ २७॥ अवकृष्टस्तुकलिनामोहितःप्राद्रवन्नलः॥ सुप्तामुत्सृज्यतांभार्यांविलप्यकरुणंबहु॥ २८॥ नष्टात्माकलिनास्पृष्टस्तत्तद्विगणयन्नृपः॥ जगा
मैकांवनेशून्येभार्यामुत्सृज्यदुःखितः॥ २९॥ ॥इ० महाभा० आरण्यकप० नलोपाख्यानपर्वणिदमयंतीपरित्यागेद्विषष्टितमोऽध्यायः॥ ६२॥ ॥६३॥
बृहदश्वउवाच॥ ॥ अपक्रांतेनलेराजन्दमयंतीगतक्लमा॥ अबुध्यतवरारोहासंत्रस्ताविजनेवने॥ १॥ अपश्यमानाभर्त्तारंशोकदुःखसमन्विता॥ प्राक्रोशदु
च्चैःसंत्रस्तामहाराजेतिनैषधं॥ २॥ हानाथहामहाराजहास्वामिन्किंजहासिमां॥ हाहतास्मिविनष्टास्मिभीतास्मिविजनेवने॥ ३॥ ननुनाममहाराजधर्मज्ञः
सत्यवागसि॥ कथमुक्त्वातथासत्यंसुप्तामुत्सृज्यकानने॥ ४॥ कथमुत्सृज्यगंतासिदक्षांभार्यामनुव्रतां॥ विशेषतोऽनपकृतेपरेणापकृतेसति॥ ५॥ शक्यसे
तागिरःसम्यक्कर्तुंमयिनरेश्वर॥ यास्तेषांलोकपालानांसन्निधौकथिताःपुरा॥ ६॥ नाकालेविहितोमृत्युर्मर्त्यानांपुरुषर्षभ॥ यत्रकांतात्वयोत्सृष्टामुहूर्त्तमपि
जीवति॥ ७॥ पर्याप्तःपरिहासोयमेतावान्पुरुषर्षभ॥ भीताहमतिदुर्धर्षदर्शयात्मानमीश्वर॥ ८॥ दृश्यसेदृश्यसेराजन्नेषदृष्टोसिनैषध॥ आवार्यगुल्मैरात्मा
नंकिंमांनप्रतिभाषसे॥ ९॥ नृशंसंबतराजेंद्रयन्मामेवंगतामिह॥ विलपंतींसमागम्यनाश्वासयसिपार्थिव॥ १०॥ नशोचाम्यहमात्मानंनचान्यदपिकिंच
न॥ कथंनुभवितास्येकइतित्वांनृपशोचिमि॥ ११॥ कथंनुराजंस्तृषितःक्षुधितःश्रमकर्षितः॥ सायाह्नेवृक्षमूलेषुमामपश्यन्भविष्यसि॥ १२॥ ततःसातीव्रशो
कार्त्ताप्रदीप्तेवचमन्युना॥ इतश्चेतश्चरुदतीपर्यधावतदुःखिता॥ १३॥ मुहुरुत्पततेबालामुहुःपततिविह्वला॥ मुहुरालीयतेभीतामुहुःक्रोशतिरोदिति॥ १४॥
अतीवशोकसंतप्तामुहुर्निःश्वस्यविह्वला॥ उवाचभैमीनिःश्वस्यरुदत्यथपतिव्रता॥ १५॥ यस्याभिशापाद्दुःखार्तोदुःखंविंदतिनैषधः॥ तस्यभूतस्यनोदुःखाद्दुः
खमप्यधिकंभवेत्॥ १६॥ अपापचेतसंपापोयएवंकृतवान्नलं॥ तस्माद्दुःखतरंप्राप्यजीवत्वसुखजीविकां॥ १७॥ एवंतुविलपंतीसाराज्ञोभार्यामहात्मनः॥
अन्वेषमाणाभर्तारंवनेश्वापदसेविते॥ १८॥ उन्मत्तवद्भीमसुताविलपंतीइतस्ततः॥ हाहाराजन्निितिमुहुरितश्चेतश्चधावति॥ १९॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ शोचिमिशोचामि ॥ ११ ॥ १२ ॥ मन्युनाशोकेन ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ कलिशपति यस्येति अभिशापात्तथाद्वेषात् नोदुःखात्अस्मत्संबंधिदुःखात् ॥ १६ ॥१७॥१८॥१९॥

वाशतींक्रोशंतीं ॥ २० ॥ ग्राहःसर्पः अजगरःतद्वत्स्थूलः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ बुद्धिलाभादूर्ध्वंमांविनाकथंभविष्यसिकथंजीविष्यसि ॥२४॥२५॥२६ ॥२७॥ विशस्यविदार्य॥२८॥२९॥३० ॥३१॥ ॥ ३२ ॥ अरालानिकुटिलानिशोभमानानिवापक्ष्माणिनयनप्रांतकेशाययोस्तादृशेनयनेयस्याइतितथा ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ मन्युनाक्रोधेन ॥३५ ॥ ३६ ॥ पतिराज्यविनाकृतापत्याराज्येनचरहिता अती

तांक्रंदमानामत्यर्थंकुररीमिववाशतीं॥ करुणंबहुशोचंतींविलपंतींमुहुर्मुहुः॥ २० ॥ सहसाभ्यागतांभैमीमभ्यासपरिवर्तिनीं ॥ जग्राहाजगरोग्राहोमहाकायःक्षुधान्वितः॥ २१ ॥ साग्रस्यमानाग्राहेणशोकेनचपरिप्लुता ॥ नात्मानंशोचतितथायथाशोचतिनैषधं ॥ २२ ॥ हानाथमामिहवनेग्रस्यमानामनाथवत् ॥ ग्राहेणानेनविजनेकिमर्थंनानुधावसि॥ २३ ॥ कथंभविष्यसिपुनर्मामनुस्मृत्यनैषध ॥ कथंभवान्जगामाद्यमामुत्सृज्यवनेप्रभो ॥ २४ ॥ पापान्मुक्तःपुनर्लब्ध्वाबुद्धिंचेतोधनानिच ॥ श्रांतस्यतेक्षुधार्तस्यपरिग्लानस्यनैषध ॥ कःश्रमंराजशार्दूलनाशयिष्यतितेनघ॥ २५॥ ततःकश्चिन्मृगव्याधोविचरन्गहनेवने॥ आक्रंदमानांसंश्रुत्यजवेनाभिससारह॥ २६ ॥ तांतुदृष्ट्वातथाग्रस्तामुरगेणायतेक्षणां॥ त्वरमाणोमृगव्याधःसमभिक्रम्यवेगतः॥ २७॥ मुखतःपाटयामासशस्त्रेणनिशितेनच॥ निर्विचेष्टंभुजंगंतंविशस्यमृगजीवनः॥२८॥ मोक्षयित्वासतांव्याधःप्रक्षाल्यसलिलेनह॥ समाश्वास्यकृताहारामथपप्रच्छभारत॥२९॥ कस्यत्वंमृगशावाक्षिकथंचाभ्यागतावनं॥ कथंचेदंमहत्कृच्छ्रंप्राप्तवत्यसिभाविनि ॥ ३० ॥ दमयंतीतथातेनपृच्छ्यमानाविशांपते॥ सर्वमेतद्यथावृत्तमाचचक्षेस्यभारत॥ ३१ ॥ तामर्धवस्त्रसंवीतांपीनश्रोणिपयोधरां॥ सुकुमारानवद्यांगींपूर्णचंद्रनिभाननां॥ ३२॥ अरालपक्ष्मनयनांतथामधुरभाषिणीं ॥ लक्षयित्वामृगव्याधःकामस्यवशमीयिवान्॥ ३३ ॥ तामेवंश्लक्ष्णयावाचालुब्धकोमृदुपूर्वया॥ सांत्वयामासकामार्तस्तद्बुध्यतभाविनी ॥ ३४॥ दमयंत्यपितंदुष्टमुपलभ्यपतिव्रता॥ तीव्ररोषसमाविष्टाप्रजज्वालेवमन्युना॥ ३५॥ सतुपापमतिःक्षुद्रःप्रधर्षयितुमातुरः॥ दुर्धर्षांतर्कयामासदीप्तामग्निशिखामिव॥३६॥ दमयंतीतुदुःखार्तापतिराज्यविनाकृता॥ अतीतवाक्पथेकालेशशापैनंरुषान्विता॥ ३७॥ यद्यहंनैषधादन्यंमनसापिनचिंतये ॥ तथायंपततांक्षुद्रोपरासुर्मृगजीवनः॥ ३८॥ उक्तमात्रेतुवचनेतथासमृगजीवनः॥ व्यसुःपपातमेदिन्यामग्निदग्धइवद्रुमः॥ ३९॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानपर्वणिअजगरग्रस्तदमयंतीमोचनेत्रिषष्टितमोऽध्यायः॥ ६३॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

तवाक्पथेवाचाप्यनिवार्येसति कालेधूम्रवर्णेव्याधे ॥ ३७ ॥ परासुर्गतप्राणः ॥ ३८ ॥ व्यसुर्विगतप्राणः ॥ ३९ ॥ ॥ इत्यारण्यके०नै०भा०त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ ७ ॥

सेति प्रतिभयंभीषणं झिल्लिकातीक्ष्णशब्दःपतंगविशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११॥ १२ ॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६ ॥ १७॥ १८ ॥१९॥ अरण्यराट्शार्दूलः मांमम

बृहदश्वउवाच॥ ॥ सानिहत्यमृगव्याधंप्रतस्थेकमलेक्षणा॥ वनंप्रतिभयंशून्यंझिल्लिकागणनादितं॥ १ ॥ सिंहद्वीपिरुरुव्याघ्रमहिषर्क्षगणैर्युतं॥ नानापक्षिगणाकीर्णम्लेच्छतस्करसेवितं॥ २॥ शालवेणुधवाश्वत्थतिंदुकेंगुदकिंशुकैः ॥ अर्जुनारिष्टसंछन्नंस्यंदनैश्चसशाल्मलैः॥ ३ ॥ जंब्वाम्रलोध्रखदिरसालवेत्रसमाकुलं॥ पद्मकामलकप्लक्षकदंबोदुंबरावृतं॥ ४ ॥ बदरीबिल्वसंछन्नंन्यग्रोधैश्चसमाकुलं॥ प्रियालतालखर्जूरहरीतकिबिभीतकैः॥ ५ ॥ नानाधातुशतैर्नद्धान्विविधानपिचाचलान्॥ निकुंजान्परिसंघुष्टान्दरीश्चाद्भुतदर्शनाः॥ ६ ॥ नदीःसरांसिवापीश्चविविधांश्चमृगद्विजान् ॥ साबहून्भीमरूपांश्चपिशाचोरगराक्षसान्॥ ७॥ पल्वलानितडागानिगिरिकूटानिसर्वशः॥ सरितोनिर्झरांश्चैवददर्शाद्भुतदर्शनान्॥८ ॥ यूथशोददृशेचात्रविदर्भाधिपनंदिनी ॥ महिषांश्चवराहांश्चऋक्षांश्चवनपन्नगान्॥ ९ ॥ तेजसायशसालक्ष्म्यास्थित्याचपरयायुता ॥ वैदर्भीविचरत्येकानलमन्वेषतीतदा॥ १०॥ नाबिभ्यत्सानृपसुताभैमीतत्राथकस्यचित्॥ दारुणामटवींप्राप्यभर्तृव्यसनपीडिता॥ ११ ॥ विदर्भतनयाराजन्विललापसुदुःखिता॥ भर्तृशोकपरीतांगीशिलातलमथाश्रिता॥ १२॥ ॥ दमयंत्युवाच॥ ॥ व्यूढोरस्कमहाबाहोनैषधानांजनाधिप॥ क्वनुराजन्गतोस्यद्यविसृज्यविजनेवने॥ १३ ॥ अश्वमेधादिभिर्वीरक्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः॥ कथमिष्ट्वानरव्याघ्रमयिमिथ्याप्रवर्त्तसे॥ १४॥ यत्त्वयोक्तंनरश्रेष्ठमत्समक्षंमहाद्युते॥ स्मर्त्तुमर्हसिकल्याणवचनंपार्थिवर्षभ॥ १५ ॥ यच्चोक्तंविहगैर्हंसैःसमीपेतवभूमिप॥ मत्समक्षंयदुक्तंचतदवेक्षितुमर्हसि॥ १६॥ चत्वारएकतोवेदाःसांगोपांगाःसविस्तराः॥ स्वधीतामनुजव्याघ्रसत्यमेकंकिलैकतः॥ १७॥ तस्मादर्हसिशत्रुघ्नसत्यंकर्तुंनरेश्वर ॥ उक्तवानसियद्वीरमत्सकाशेपुरावचः ॥ १८॥ हावीरनलनामाहंनष्टाकिलतवानघ ॥ अस्यामटव्यांघोरायांकिंमांनप्रतिभाषसे ॥ १९॥ कर्षयत्येषमांरौद्रोव्यात्तास्योदारुणाकृतिः॥ अरण्यराट्क्षुधाविष्टःकिंमांनत्रातुमर्हसि॥ २० ॥ नमेत्वदन्याकाचिद्धिप्रियास्तीत्यब्रवीःसदा॥ तामृतांकुरुकल्याणपुरोक्तांभारतींनृप॥ २१ ॥ उन्मत्तांविलपंतींमांभार्यामिष्टांनराधिप॥ ईप्सितामीप्सितोसित्वंकिंमांनप्रतिभाषसे॥ २२ ॥ कृशांदीनांविवर्णांचमलिनांवसुधाधिप॥ वस्त्रार्धप्रावृतामेकांविलपंतीमनाथवत्॥ २३॥ यूथभ्रष्टामिवैकांमांहरिणींपृथुलोचन॥ नमानयसिमामार्यरुदंतीमरिकर्शन॥ २४ ॥ महाराजमहारण्येअहमेकाकिनीसती॥ दमयंत्यभिभाषेत्वांकिंमांनप्रतिभाषसे॥ २५॥

चित्तंकर्षयतिव्यथयति ॥२० ॥ २१॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ परव्यूहाःशत्रुसैन्यानि परव्यसनेतिपाठेपरेषांदुःखस्यनाशनं ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

कुलशीलोपसंपन्नचारुसर्वांगशोभन ॥ नाद्यत्वांप्रतिपश्यामिगिरावस्मिन्नरोत्तम ॥ २६ ॥ वनेचास्मिन्महाघोरेसिंहव्याघ्रनिषेविते ॥ शयानमुपविष्टंवास्थि तंवानिषधाधिप ॥ २७ ॥ प्रस्थितंवानरश्रेष्ठममशोकविवर्धन ॥ कंनुपृच्छामिदुःखार्त्तात्वदर्थेशोककर्शिता ॥ २८ ॥ कच्चिद्दृष्टस्त्वयारण्येसंगत्येहनलोनृपः ॥ कोनुमेवाथप्रष्टव्योवनेस्मिन्प्रस्थितंनलं ॥ २९ ॥ अभिरूपंमहात्मानंपरव्यूहविनाशनं ॥ यमन्वेषसिराजानंनलंपद्मनिभेक्षणं ॥ ३० ॥ अयंसइतिकस्याद्यश्रो ष्यामिमधुरांगिरं ॥ अरण्यराडयंश्रीमांश्चतुर्दंष्ट्रोमहाहनुः ॥ ३१ ॥ शार्दूलोभिमुखोभ्येतिव्रजाम्येनमशंकिता ॥ भवान्मृगाणामधिपस्त्वमस्मिन्काननेप्रभुः ॥ ३२ ॥ विदर्भराजतनयांदमयंतीतिविद्धिमां ॥ निषधाधिपतेर्भार्यांनलस्यामित्रघातिनः ॥ ३३ ॥ पतिमन्वेषतीमेकांकृपणांशोककर्पितां ॥ आश्वासयमृगें द्रेहयदिदृष्टस्त्वयानलः ॥ ३४ ॥ अथवात्वंवनपतेनलंयदिनशंससि ॥ मांखादयमृगश्रेष्ठदुःखादस्माद्विमोचय ॥ ३५ ॥ श्रुत्वारण्येविलपितंनमामाश्वासयत्य यं ॥ यामिमांस्वादुसलिलामापगांसागरंगमां ॥ ३६ ॥ इमंशिलोच्चयंपुण्यंशृंगैर्बहुभिरुच्छ्रितैः ॥ विराजद्भिरिवानेकैर्नैकवर्णैर्मनोरमैः ॥ ३७ ॥ नानाधातुस माकीर्णंविविधोपलभूषितं ॥ अस्यारण्यस्यमहतःकेतुभूतमिवोत्थितं ॥ ३८ ॥ सिंहशार्दूलमातंगवराहर्क्षमृगायुतं ॥ पतत्रिभिर्बहुविधैःसमंतादनुनादितं ॥ ३९ ॥ किंशुकाशोकबकुलपुन्नागैरुपशोभितं ॥ कर्णिकारधवप्लक्षैःसुपुष्पैरुपशोभितं ॥ ४० ॥ सरिद्भिःसविहंगाभिःशिखरैश्चसमाकुलं ॥ गिरिराजमिमंतावत्पृच्छा मिनृपतिंप्रति ॥ ४१ ॥ भगवन्नचलश्रेष्ठदिव्यदर्शनविश्रुत ॥ शरण्यबहुकल्याणनमस्तेस्तुमहीधर ॥ ४२ ॥ प्रणमेत्वाभिगम्याहंराजपुत्रींनिबोधमाम् ॥ राज्ञः स्नुषांराजभार्यांदमयंतीतिविश्रुतां ॥ ४३ ॥ राजाविदर्भाधिपतिःपितामममहारथः ॥ भीमोनामक्षितिपतिश्चातुर्वर्ण्यस्यरक्षिता ॥ ४४ ॥ राजसूयाश्वमेधानां क्रतूनांदक्षिणावतां ॥ आहर्त्तापार्थिवश्रेष्ठःपृथुचार्वंचितेक्षणः ॥ ४५ ॥ ब्रह्मण्यःसाधुवृत्तश्चसत्यवागनसूयकः ॥ शीलवान्वीर्यसंपन्नःपृथुश्रीर्धर्मविच्छुचिः ॥ ४६ ॥ सम्यग्गोप्ताविदर्भाणांनिर्जितारिगणःप्रभुः ॥ तस्यमांविद्धितनयांभगवंस्त्वामुपस्थितां ॥ ४७ ॥ निषधेषुमहाराजःश्वशुरोमेनरोत्तमः ॥ गृहीतनामावि ख्यातोवीरसेनइतिस्मह ॥ ४८ ॥ तस्यराज्ञःसुतोवीरःश्रीमान्सत्यपराक्रमः ॥ क्रमप्राप्तंपितुःस्वंयोराज्यंसमनुशास्तिह ॥ ४९ ॥

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ब्रह्मण्यःब्रह्मणिब्राह्मणजातौवेदेवैदिककर्मणिपरमात्मनिवासाधुः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

अग्निमान् नित्ययोगेमतुप् सर्वदैवाग्निविच्छेदशून्यइत्यर्थः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ आम्नायसारिणींवेदानुगांसत्यामित्यर्थः ऋद्धामदीनां आश्वासयतेतिबहु

नलोनामारिहाश्यामःपुण्यश्लोकइतिश्रुतः ॥ ब्रह्मण्योवेदविद्वाग्मीपुण्यकृत्सोमपोग्निमान् ॥ ५० ॥ यष्टादाताचयोद्धाचसम्यक्चैवप्रशासिता ॥ तस्यमामबलां श्रेष्ठांविद्धिभार्यामिहागतां ॥ ५१ ॥ त्यक्तश्रियंभर्तृहीनामनाथांव्यसनान्वितां ॥ अन्वेषमाणांभर्तारंत्वंमांपर्वतसत्तम ॥ ५२ ॥ समुल्लिखद्भिरेतैर्हित्वयाशृंगश तैर्नृपः ॥ कच्चिद्दृष्टोऽचलश्रेष्ठवनेस्मिन्वानलोनृपः ॥ ५३ ॥ गजेंद्रविक्रमोधीमान्दीर्घबाहुरमर्षणः ॥ विक्रांतःसत्त्ववान्वीरोभर्तामममहायशाः ॥ ५४ ॥ निषधा नामधिपतिःकच्चिद्दृष्टस्त्वयानलः ॥ किंमांविलपतीमेकांपर्वतश्रेष्ठविह्वलां ॥ ५५ ॥ गिरानाश्वासयस्यद्यस्वांसुतामिवदुःखितां ॥ वीरविक्रांतधर्मज्ञसत्यसंध महीपते ॥ ५६ ॥ यद्यस्यस्मिन्वनेराजन्दर्शयात्मानमात्मना ॥ कदासुस्निग्धगंभीरांजीमूतस्वनसन्निभां ॥ ५७ ॥ श्रोष्यामिनैषधस्याहंवाचंताममृतोपमां ॥ वैदर्भीत्येवविस्पष्टांशुभांराज्ञोमहात्मनः ॥ ५८ ॥ आम्नायसारिणीमृद्धांममशोकविनाशिनीं ॥ भीतामाश्वासयतमांनृपतेधर्मवत्सल ॥ ५९ ॥ इतिसातंगिरिश्रे ष्ठमुक्त्वापार्थिवनंदिनी ॥ दमयंतीततोभूयोजगामदिशमुत्तरां ॥ ६० ॥ सागत्वात्रीनहोरात्रान्ददर्शपरमांगना ॥ तापसारण्यमतुलंदिव्यकाननशोभितं ॥ ६१ ॥ वसिष्ठभृग्वत्रिसमैस्तापसैरुपशोभितं ॥ नियतैःसंयताहारैर्दमशौचसमन्वितैः ॥ ६२ ॥ अब्भक्षैर्वायुभक्षैश्चपत्राहारैस्तथैवच ॥ जितेंद्रियैर्महाभागैःस्वर्गमा र्गदिदृक्षुभिः ॥ ६३ ॥ वल्कलाजिनसंवीतैर्मुनिभिःसंयतेंद्रियैः ॥ तापसाध्युषितंरम्यंददर्शाश्रममंडलं ॥ ६४ ॥ नानामृगगणैर्जुष्टंशाखामृगगणायुतं ॥ तापसैःस मुपेतंचसादृष्ट्वैवसमाश्वसत् ॥ ६५ ॥ सुभ्रूःसुकेशीसुश्रोणीसुकुचासुद्विजानना ॥ वर्चस्विनीसुप्रतिष्ठास्वसितायतलोचना ॥ ६६ ॥ साविवेशाश्रमपदंवीरसेन सुतप्रिया ॥ योषिद्रत्नंमहाभागादमयंतीतपस्विनी ॥ ६७ ॥ साभिवाद्यतपोवृद्धान्विनयावनतास्थिता ॥ स्वागतंतइतिप्रोक्तातैःसर्वैस्तापसोत्तमैः ॥ ६८ ॥ पूजां चास्यायथान्यायंकृत्वातत्रतपोधनाः ॥ आस्यतामित्यथोचुस्तेब्रूहिकिंकरवामहे ॥ ६९ ॥ तानुवाचवरारोहाकच्चिद्भगवतामिह ॥ तपःस्वग्निषुधर्मेषुमृगपक्षिषु चानघाः ॥ ७० ॥ कुशलंवोमहाभागाःस्वधर्माचरणेषुच ॥ तैरुक्ताकुशलंभद्रेसर्वत्रेतियशस्विनी ॥ ७१ ॥

त्वंवक्तुर्वैक्लव्यान्नदोषावहं ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ अब्भक्षैरिति सर्ववाक्यंसावधारणमितिन्यायेनअंबुमात्रभक्षैरित्यर्थः ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ सुद्विजाननाशोभनदंतयुक्तमुखी वर्चस्विनीधर्म जेनतेजसायुक्ता सुप्रतिष्ठासुजघना प्रतितिष्ठत्यस्मिन्निति प्रतिष्ठशब्दोजघनवाची ॥ ६६ ॥ वीरसेनसुतस्यनलस्यप्रिया ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥

॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ श्रेयसामोक्षेणयोक्ष्येयोजयिष्ये योगबलेनदेहंत्यक्त्वामोक्षंप्राप्स्येइत्य

ब्रूहिसर्वानवद्यांगिकात्वंकिंचचिकीर्षसि ॥ दृष्ट्वैवतेपरंरूपंद्युतिंचपरमामिह ॥ ७२ ॥ विस्मयोनःसमुत्पन्नःसमाश्वसिहिमाशुचः ॥ अस्यारण्यस्यदेवीत्वमुता
होस्यमहीभृतः ॥ ७३ ॥ अस्याश्चनद्याःकल्याणिवदसत्यमनिंदिते ॥ साब्रवीत्तानृषीन्नाहमरण्यस्यास्यदेवता ॥ ७४ ॥ नचाप्यस्यगिरेर्विप्रानैवनद्याश्चदेवता ॥
मानुषींमांविजानीतयूयंसर्वेतपोधनाः ॥ ७५ ॥ विस्तरेणाभिधास्यामितन्मेशृणुतसर्वशः ॥ विदर्भेषुमहीपालोभीमोनाममहीपतिः ॥ ७६ ॥ तस्यमांतनयांस
र्वेजानीतद्विजसत्तमाः ॥ निषधाधिपतिर्धीमान्नलोनाममहायशाः ॥ ७७ ॥ वीरःसंग्रामजिद्विद्वान्ममभर्त्ताविशांपतिः ॥ देवताभ्यर्चनपरोद्विजातिजनवत्स
लः ॥ ७८ ॥ गोप्तानिषधवंशस्यमहातेजामहाबलः ॥ सत्यवान्धर्मवित्प्राज्ञःसत्यसंधोरिमर्दनः ॥ ७९ ॥ ब्रह्मण्योदैवतपरःश्रीमान्परपुरंजयः ॥ नलोनामनृपश्रे
ष्ठोदेवराजसमद्युतिः ॥ ८० ॥ ममभर्त्ताविशालाक्षःपूर्णेंदुवदनोऽरिहा ॥ आहर्त्ताक्रतुमुख्यानांवेदवेदांगपारगः ॥ ८१ ॥ सपत्नानांमृधेहंतारविसोमसमप्रभः ॥
सकैश्चिन्निकृतिप्रज्ञैरनार्यैरकृतात्मभिः ॥ ८२ ॥ आहूयपृथिवीपालःसत्यधर्मपरायणः ॥ देवनेकुशलैर्जिह्मैर्जितंराज्यंवसूनिच ॥ ८३ ॥ तस्यमामवगच्छध्वंभा
र्यांराजर्षभस्यवै ॥ दमयंतीतिविख्यातांभर्तुर्दर्शनलालसां ॥ ८४ ॥ सावनानिगिरींश्चैवसरांसिसरितस्तथा ॥ पल्वलानिचसर्वाणितथारण्यानिसर्वशः ॥ ८५ ॥
अन्वेषमाणाभर्त्तारंनलंरणविशारदं ॥ महात्मानंकृतास्त्रंचविचरामीहदुःखिता ॥ ८६ ॥ कच्चिद्भगवतांरम्यंतपोवनमिदंनृपः ॥ भवेत्प्राप्तोनलोनामनिषधानां
जनाधिपः ॥ ८७ ॥ यत्कृतेहमिदंब्रह्मन्प्रपन्नाभृशदारुणं ॥ वनंप्रतिभयंघोरंशार्दूलमृगसेवितं ॥ ८८ ॥ यदिकैश्चिदहोरात्रैर्नद्रक्ष्यामिनलंनृपं ॥ आत्मानंश्रेय
सायोक्ष्येदेहस्यास्यविमोचनात् ॥ ८९ ॥ कोनुमेजीवितेनार्थस्तमृतेपुरुषर्षभं ॥ कथंभविष्याम्यद्याहंभर्तृशोकाभिपीडिता ॥ ९० ॥ तथाविलपतीमेकामरण्ये
भीमनंदिनीं ॥ दमयंतीमथोचुस्तेतापसाःसत्यदर्शिनः ॥ ९१ ॥ उदर्कस्तवकल्याणिकल्याणोभविताशुभे ॥ वयंपश्यामतपसाक्षिप्रंद्रक्ष्यसिनैषधं ॥ ९२ ॥ निष
धानामधिपतिंनलंरिपुनिपातिनं ॥ भैमिधर्मभृतांश्रेष्ठंद्रक्ष्यसेविगतज्वरं ॥ ९३ ॥ विमुक्तंसर्वपापेभ्यःसर्वरत्नसमन्वितं ॥ तदेवनगरंश्रेष्ठंप्रशासतमरिंदमं ॥
॥ ९४ ॥ द्विषतांभयकर्त्तारंसुहृदांशोकनाशनं ॥ पतिंद्रक्ष्यसिकल्याणिकल्याणाभिजनंनृपं ॥ ९५ ॥

र्थः अन्यथाआत्महत्यादोषात्श्रेयोयोगोनसंभवेत् ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ उदर्कःउत्तरकालः ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ प्रशासतं जक्षित्यादयःषडितिनुमभावः ॥ ९४ ॥ ९५ ॥

तापसाइतिच्छेदः संधिरार्षः ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ बाष्पोबाष्पवदुष्णउच्छ्वासवायुस्तेनसंदिग्धयास्फुटाक्षरया ॥ १०१ ॥ पल्लवैरापीडितंभूषितं ॥ २ ॥ अगमःवृक्षःआपीडैः

एवमुक्त्वानलस्येष्टांमहिषींपार्थिवात्मजां ॥ तापसांतर्हिताःसर्वेसाग्निहोत्राश्रमास्तथा ॥ ९६ ॥ सादृष्ट्वामहदाश्चर्यंविस्मिताह्यभवत्तदा ॥ दमयंत्यनवद्यांगीवी
रसेननृपस्नुषा ॥ ९७ ॥ किंनुस्वप्नोमयादृष्टःकोयंविधिरिहाभवत् ॥ क्वनुतेतापसाःसर्वेक्वतदाश्रममंडलं ॥ ९८ ॥ क्वसापुण्यजलारम्यानदीद्विजनिषेविता ॥ क्वनु
तेहनगाहृद्याःफलपुष्पोपशोभिताः ॥ ९९ ॥ ध्यात्वाचिरंभीमसुतादमयंतीशुचिस्मिता ॥ भर्तृशोकपरादीनाविवर्णवदनाभवत् ॥ १०० ॥ सागत्वाथापरांभू
मिंबाष्पसंदिग्धयागिरा ॥ विललापाश्रुपूर्णाक्षीदृष्ट्वाऽशोकतरुंततः ॥ १ ॥ उपगम्यतरुश्रेष्ठमशोकंपुष्पितंवने ॥ पल्लवापीडितंहृद्यंविहंगैरनुनादितं ॥ २ ॥ अहो
बतायमगमःश्रीमानस्मिन्वनांतरे ॥ आपीडैर्बहुभिर्भातिश्रीमान्पर्वतराडिव ॥ ३ ॥ विशोकांकुरुमांक्षिप्रमशोकप्रियदर्शन ॥ वीतशोकभयाबाधंकच्चित्त्वंदृष्ट
वान्नृपं ॥ ४ ॥ नलंनामारिदमनंदमयंत्याःप्रियंपतिं ॥ निषधानामधिपतिंदृष्टवानसिमेप्रियं ॥ ५ ॥ एकवस्त्रार्धसंवीतंसुकुमारतनुत्वचं ॥ व्यसनेनार्दितंवीरमर
ण्यमिदमागतं ॥ ६ ॥ यथाविशोकागच्छेयमशोकनगतत्कुरु ॥ सत्यनामाभवाशोकअशोकःशोकनाशनः ॥ ७ ॥ एवंसाऽशोकवृक्षंतमार्त्तावैपरिगम्यह ॥
जगामदारुणतरंदेशंभैमीवरांगना ॥ ८ ॥ साददर्शनगान्नैकान्नैकाश्चसरितस्तथा ॥ नैकांश्चपर्वतान्रम्यान्नैकांश्चमृगपक्षिणः ॥ ९ ॥ कंदरांश्चनितंबांश्चनदी
श्चाद्भुतदर्शनाः ॥ ददर्शतान्भीमसुतापतिमन्वेषतीतदा ॥ १० ॥ गत्वाप्रकृष्टमध्वानंदमयंतीशुचिस्मिता ॥ ददर्शाथमहासार्थंहस्त्यश्वरथसंकुलं ॥ ११ ॥ उत्तरं
तंनदींरम्यांप्रसन्नसलिलांशुभां ॥ सुशीततोयांविस्तीर्णांह्रदिनींवेतसैर्वृतां ॥ १२ ॥ प्रोद्घुष्टांक्रौंचकुररैश्चक्रवाकोपकूजितां ॥ कूर्मग्राहझषाकीर्णांविपुलद्वीप
शोभितां ॥ १३ ॥ सादृष्ट्वैवमहासार्थंनलपत्नीयशस्विनी ॥ उपसर्पवरारोहाजनमध्यंविवेशह ॥ १४ ॥ उन्मत्तरूपाशोकार्त्तातथावस्त्रार्धसंवृता ॥ कृशाविवर्णाम
लिनापांसुध्वस्तशिरोरुहा ॥ १५ ॥ तांदृष्ट्वातत्रमनुजाःकेचिद्भीताःप्रदुद्रुवुः ॥ केचिच्चिंतापराजग्मुःकेचित्तत्रविचुक्रुशुः ॥ १६ ॥ प्रहसंतिस्मतांकेचिदभ्यसूयं
तिचापरे ॥ अकुर्वतदयांकेचित्पप्रच्छुश्चापिभारत ॥ १७ ॥ कासिकस्यासिकल्याणिकिंवामृगयसेवने ॥ त्वांदृष्ट्वाव्यथिताःस्मेहकच्चित्त्वमसिमानुषी ॥ १८ ॥

पुष्पफलादिरूपैरलंकारैः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ सुकुमाराद्दुःखासहायतस्तनुर्मृद्वीत्वक्यस्यतं ॥ ६ ॥ अशोकनगहेवीतशोकवृक्ष ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ महासार्थंमहांतंजनसमूहं ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥
उपसर्पउपसृसर्प अभ्यासलोपआर्षः वरारोहाविस्तीर्णजघना ॥ १४ ॥ पांसुयुक्ताःध्वस्ताःमुक्तबंधाश्चशिरोरुहाःकेशाःयस्याः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ मार्गामिअन्वेषयामि ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ॥ इत्यारण्य० नै० भा० चतुःषष्टितमोध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ७ ॥

वदसत्यंवनस्यास्यपर्वतस्याथवादिशः ॥ देवतात्वंहिकल्याणित्वांवयंशरणंगताः ॥ १९ ॥ यक्षीवाराक्षसीवात्वमुताहोसिवरांगना ॥ सर्वथाकुरुनःस्वस्तिरक्षवास्माननिंदिते ॥ २० ॥ यथायंसर्वथासार्थःक्षेमीशीघ्रमितोव्रजेत् ॥ तथाविधत्स्वकल्याणियथाश्रेयोहिनोभवेत् ॥ २१ ॥ तथोक्तातेनसार्थेनदमयंतीनृपात्मजा ॥ प्रत्युवाचततःसाध्वीभर्तृव्यसनपीडिता ॥ २२ ॥ सार्थवाहंचसार्थंचजनायेचात्रकेचन ॥ युवस्थविरबालाश्चसार्थस्यचपुरोगमाः ॥ २३ ॥ मानुषींमांविजानीतमनुजाधिपतेःसुतां ॥ नृपस्नुषांराजभार्यांभर्तृदर्शनलालसां ॥ २४ ॥ विदर्भराण्ममपिताभर्त्ताराजाचनैषधः ॥ नलोनाममहाभागस्तंमार्गाम्यपराजितं ॥ २५ ॥ यदिजानीतनृपतिंक्षिप्रंशंसतमेप्रियं ॥ नलंपुरुषशार्दूलममित्रगणसूदनं ॥ २६ ॥ तामुवाचानवद्यांगींसार्थस्यमहतःप्रभुः ॥ सार्थवाहःशुचिर्नामशृणुकल्याणिमद्वचः ॥ २७ ॥ अहंसार्थस्यनेतावैसार्थवाहःशुचिस्मिते ॥ मनुष्यंनलनामानंनपश्यामियशस्विनि ॥ २८ ॥ कुंजरद्वीपिमहिषशार्दूलर्क्षमृगानपि ॥ पश्याम्यस्मिन्वनेकृत्स्नेह्यमनुष्यनिषेविते ॥ २९ ॥ ऋतेत्वांमानुषींमर्त्यंनपश्यामिमहावने ॥ तथानोयक्षराडद्यमणिभद्रःप्रसीदतु ॥ ३० ॥ साब्रवीद्वणिजःसर्वान्सार्थवाहंचतंततः ॥ क्वनुयास्यतिसार्थोयमेतदाख्यातुमर्हसि ॥ ३१ ॥ ॥ सार्थवाहउवाच ॥ ॥ सार्थोयंचेदिराजस्यसुबाहोःसत्यदर्शिनः ॥ क्षिप्रंजनपदंगंतालाभायमनुजात्मजे ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेप० नलोपाख्यानपर्वणिदमयंतीसार्थवाहसंगमेचतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ७ ॥

॥ बृहदश्वउवाच ॥ ॥ सातच्छ्रुत्वानवद्यांगीसार्थवाहवचस्तदा ॥ जगामसहतेनैवसार्थेनपतिलालसा ॥ १ ॥ अथकालेबहुतिथेवनेमहतिदारुणे ॥ तडागंसर्वतोभद्रंपद्मसौगंधिकंमहत् ॥ २ ॥ ददृशुर्वणिजोरम्यंप्रभूतयवसेंधनं ॥ बहुपुष्पफलोपेतंनानापक्षिनिषेवितं ॥ ३ ॥ निर्मलस्वादुसलिलंमनोहारिसुशीतलं ॥ सुपरिश्रांतवाहास्तेनिवेशायमनोदधुः ॥ ४ ॥ संमतेसार्थवाहस्यविविशुर्वनमुत्तमं ॥ उवाससार्थःसुमहान्वेलामासाद्यपश्चिमां ॥ ५ ॥ अथार्धरात्रसमयेनिःशब्दस्तिमितेतदा ॥ सुप्तेसार्थेपरिश्रांतेहस्तियूथमुपागमत् ॥ ६ ॥ पानीयार्थंगिरिनदींमदप्रस्रवणाविलां ॥ अथापश्यतसार्थंतंसार्थजान्सुबहूनूगजान् ॥ ७ ॥ तेतान्ग्राम्यगजान्दृष्ट्वासर्वेवनगजास्तदा ॥ समाद्रवंतवेगेनजिघांसंतोमदोत्कटाः ॥ ८ ॥

सेति ॥ १ ॥ पद्मैःसौगंधिकैश्चपद्मविशेषैर्युक्तत्वात्पद्मसौगंधिकंनामसरः ॥ २ ॥ यवसंघासः ॥ ३ ॥ श्रांतवाहाःश्रांतवाहनाः निवेशायवासाय ॥ ४ ॥ पश्चिमांवेलांसंध्यांसरस्तीरभुवंवा ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ पद्मिन्याःपद्मवत्याःसरस्याः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ लोष्टभिरितिप्रयोगादेव

तेषामापततांवेगःकरिणांदुःसहोभवत् ॥ नगाग्रादिवशीर्णानांशृंगाणांपततांक्षितौ ॥ ९ ॥ स्पंदतामपिनागानांमार्गानष्टावनोद्भवाः ॥ मार्गंसंरुद्ध्यसंसुप्तंपद्मिन्याःसार्थमुत्तमं ॥ १० ॥ तेतंममर्दुःसहसाचेष्टमानंमहीतले ॥ हाहाकारंप्रमुंचंतःसार्थिकाःशरणार्थिनः ॥ ११ ॥ वनगुल्मांश्चधावंतोनिद्रांधाबहवोभवन् ॥ केचिद्दंतैःकरैःकेचित्केचित्पद्भ्यांहतागजैः ॥ १२ ॥ निहतोष्ट्राश्वबहुलाःपदातिजनसंकुलाः ॥ भयादाधावमानाश्चपरस्परहतास्तदा ॥ १३ ॥ घोरान्नादान्विमुंचंतोनिपेतुर्धरणीतले ॥ वृक्षेष्वारुह्यसंरब्धाःपतिताविषमेषुच ॥ १४ ॥ एवंप्रकारैर्बहुभिर्दैवेनाक्रम्यहस्तिभिः ॥ राजन्विनिहतंसर्वंसमृद्धंसार्थमंडलं ॥ १५ ॥ आरावःसुमहांश्चासीत्त्रैलोक्यभयकारकः ॥ एषोग्निरुत्थितःकष्टस्त्रायध्वंधावताधुना ॥ १६ ॥ रत्नराशिर्विशीर्णोयंगृह्णीध्वंकिंप्रधावत ॥ सामान्यमेतद्द्रविणंनमिथ्यावचनंमम ॥ १७ ॥ एवमेवाभिभाषंतोविद्रवंतिभयात्तदा ॥ पुनरेवाभिधास्यामिचिंतयध्वंसकातराः ॥ १८ ॥ तस्मिंस्तथावर्त्तमानेदारुणेजनसंक्षये ॥ दमयंतीचबुबुधेभयसंत्रस्तमानसा ॥ १९ ॥ अपश्यद्वैशसंतत्रसर्वलोकभयंकरं ॥ अदृष्टपूर्वंतद्दृष्ट्वाबालापद्मनिभेक्षणा ॥ २० ॥ संसक्तवदनाश्वासाउत्तस्थौभयविह्वला ॥ येतुतत्रविनिर्मुक्ताःसार्थात्केचिदविक्षताः ॥ २१ ॥ तेऽब्रुवन्सहिताःसर्वेकस्येदंकर्मणःफलं ॥ नूनंनपूजितोस्माभिर्मणिभद्रोमहायशाः ॥ २२ ॥ तथायक्षाधिपःश्रीमान्नवैवैश्रवणःप्रभुः ॥ नपूजाविघ्नकर्तॄणामथवाप्रथमंकृता ॥ २३ ॥ शकुनानांफलंवाथविपरीतमिदंध्रुवं ॥ ग्रहानविपरीतास्तुकिमन्यदिदमागतं ॥ २४ ॥ अपरेत्वब्रुवन्दीनाज्ञातिद्रव्यविनाकृता ॥ यासावद्यमहासार्थेनारीह्युन्मत्तदर्शना ॥ २५ ॥ प्रविष्टाविकृताकाराकृत्वारूपममानुषं ॥ तयेवंविहितापूर्वंमायापरमदारुणा ॥ २६ ॥ राक्षसीवाध्रुवंयक्षीपिशाचीवाभयंकरी ॥ तस्याःसर्वमिदंपापंनात्रकार्याविचारणा ॥ २७ ॥ यदिपश्यामतांपापांसार्थघ्नींनैकदुःखदां ॥ लोष्टभिःपांसुभिश्चैवतृणैःकाष्ठैश्चमुष्टिभिः ॥ २८ ॥ अवश्यमेवहन्यामःसार्थस्यकिलकृत्यकां ॥ दमयंतीतुतच्छ्रुत्वावाक्यंतेषांसुदारुणं ॥ २९ ॥ ह्रीताभीताचसंविग्नाप्राद्रवद्यत्रकाननं ॥ आशंकमानातत्पापमात्मानंपर्यदेवयत् ॥ ३० ॥ अहोममोपरिविधेःसंरंभोदारुणोमहान् ॥ नानुबध्नातिकुशलंकस्येदंकर्मणःफलं ॥ ३१ ॥ नस्मराम्यशुभंकिंचित्कृतंकस्यचिदण्वपि ॥ कर्मणामनसावाचाकस्येदंकर्मणःफलं ॥ ३२ ॥

लोष्टशब्दोनकारांतोप्यस्तीतिज्ञायते ॥ २८ ॥ कृत्यैवकृत्यका कुत्सिताकृत्याकृत्यकेतिवार्ता ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

अपश्चिमामपरावर्तिनीं ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ पापकृतंपापंकर्म ॥ ४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥४५॥ अमार्जितांधूसरवेणीं ॥ ४६॥४७॥४८॥४९॥५० ॥ प्रासादतलंप्रा

नूनंजन्मांतरकृतंपापमापतितंमहत् ॥ अपश्चिमामिमांकष्टामापदंप्राप्तवत्यहं॥ ३३॥ भर्तृराज्यापहरणंस्वजनाच्चपराजयः ॥ भर्त्रासहवियोगश्चतनयाभ्यां
चविच्युतिः॥ ३४॥ निर्नाथतावनेवासोबहुव्यालनिषेविते॥ अथापरेद्युःसंप्राप्तेहतशिष्टाजनास्तदा॥ ३५॥ देशात्तस्माद्विनिष्क्रम्यशोचंतेवैशसंकृतं॥ भ्रातरं
पितरंपुत्रंसखायंचनराधिप॥ ३६॥ अशोचत्तत्रवैदर्भीकिंनुमेदुष्कृतंकृतं॥ योपिमेनिर्जनेरण्येसंप्राप्तोयंजनार्णवः ॥ ३७॥ सहतोहस्तियूथेनमंदभाग्यान्म
मैवतत् ॥ प्राप्तव्यंसुचिरंदुःखंनूनंमयापिवैमया ॥ ३८॥ नाप्राप्तकालोम्रियतेश्रुतंवृद्धानुशासनं ॥ यानाहमद्यमृदिताहस्तियूथेनदुःखिता ॥ ३९ ॥ नह्यदैव
कृतंकिंचिन्नराणामिहविद्यते॥ नचमेबालभावेपिकिंचित्पापकृतंकृतं ॥ ४० ॥ कर्मणामनसावाचायदिदंदुःखमागतं॥ मन्येस्वयंवरकृतेलोकपालाःसमाग
ताः॥४१॥ प्रत्याख्यातामयातत्रनलस्यार्थायदेवताः॥ नूनंतेषांप्रभावेनवियोगंप्राप्तवत्यहं॥ ४२॥ एवमादीनिदुःखार्तासाविलप्यवरांगना॥ प्रलापानितदा
तानिदमयंतीपतिव्रता॥ ४३॥ हतशेषैःसहतदाब्राह्मणैर्वेदपारगैः॥ अगच्छद्राजशार्दूलचंद्रलेखेवशारदी॥ ४४ ॥ गच्छंतीसाचिराद्बालापुरमासादयन्महत्॥
सायाह्नेचेदिराजस्यसुबाहोःसत्यदर्शिनः॥ ४५॥ अथवस्त्रार्धसंवीताप्रविवेशपुरोत्तमं ॥ तांविह्वलांकृशांदीनांमुक्तकेशीममार्जितां ॥ ४६ ॥ उन्मत्तामिवग
च्छंतींददृशुःपुरवासिनः ॥ प्रविशंतींतुतांदृष्ट्वाचेदिराजपुरींतदा ॥ ४७ ॥ अनुजग्मुस्तत्रबालाग्रामिपुत्राःकुतूहलात् ॥ सातैःपरिवृतागच्छत्समीपंराजवेश्म
नः॥ ४८॥ तांप्रासादगतापश्यद्राजमाताजनैर्वृतां॥ धात्रीमुवाचगच्छैनामानयेहममांतिकं ॥ ४९ ॥ जनेनक्लिश्यतेबालादुःखिताशरणार्थिनी॥ तादृग्रूपं
चपश्यामिविद्योतयतिमेगृहं ॥ ५० ॥ उन्मत्तवेषाकल्याणीश्रीरिवायतलोचना ॥ साजनंवारयित्वातंप्रासादतलमुत्तमं ॥ ५१ ॥ आरोप्यविस्मिताराजन्
दमयंतीमपृच्छत॥ एवमप्यसुखाविष्टाबिभर्षिपरमंवपुः॥५२॥ भासिविद्युदिवाभ्रेषुशंसमेकासिकस्यवा ॥ नहितेमानुषंरूपंभूषणैरपिवर्जितं ॥ ५३ ॥ अ ॥६१॥
सहायानरेभ्यश्चनोद्विजस्यमरप्रभे ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्याभैमीवचनमब्रवीत् ॥ ५४ ॥ मानुषींमांविजानीहिभर्त्तारंसमनुव्रतां ॥ सैरंध्रींजातिसंपन्नांभुजि
ष्यांकामवासिनीं॥ ५५॥

सादोपरि ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ सैरंध्रांसीराःप्रतिसीरास्तासांसमूहंसैरंधारयित्रींनेपथ्यधारिणीमंतःपुरचरीमित्यर्थः भुजिष्यांदासींकामवासिनींयत्रकामइच्छातत्रैववसंतीं ॥ ५५॥

यत्रसायंकालस्तत्रैवप्रतिश्रयोगृहंयस्यास्तां ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ हेवीरप्रजायिनिवीरानेवप्रजायतेसूतेसावीरप्रजायिनी ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

फलमूलाशनामेकांयत्रसायंप्रतिश्रयाम्॥ असंख्येयगुणोभर्त्तामांचनित्यमनुव्रतः॥५६॥ भक्ताहमपितंवीरंछायेवानुगतापथि॥ तस्यदैवात्प्रसंगोभूदतिमा
त्रंसुदेवने॥ ५७॥ द्यूतेसनिर्जितश्चैववनमेकउपेयिवान्॥ तमेकवसनंवीरमुन्मत्तमिवविह्वलं॥ ५८ ॥ आश्वासयंतीभर्त्तारमहमप्यगमंवनं॥ सकदाचिद्वने
वीरःकस्मिंश्चित्कारणांतरे॥ ५९॥ क्षुत्परीतस्तुविमनास्तदप्येकंव्यसर्जयत्॥ तमेकवसनानग्नमुन्मत्तवदचेतसं॥ ६० ॥ अनुव्रजंतीबहुलानस्वपामिनिशास्त
दा॥ ततोबहुतिथेकालेसुप्तामुत्सृज्यमांक्वचित्॥ ६१ ॥ वाससोर्धंपरिच्छिद्यत्यक्तवान्मामनागसं॥ तंमार्गमाणाभर्त्तारंदह्यमानादिवानिशं॥ ६२॥ साहंक
मलगर्भाभमपश्यंतीहृदिप्रियं॥ नविंदाम्यमरप्रख्यंप्रियंप्राणेश्वरंप्रभुं॥६३॥ तामश्रुपरिपूर्णाक्षींविलपंतींतथाबहु॥ राजमाताब्रवीदार्त्तांभैमीमार्त्तस्वरांस्व
यं॥६४॥ वसस्वमयिकल्याणिप्रीतिर्मेपरमात्वयि॥ मृगयिष्यंतितेभद्रेभर्त्तारंपुरुषामम॥ ६५॥ अपिवास्वयमागच्छेत्परिधावन्नितस्ततः॥ इहैववसतीभद्रे
भर्त्तारमुपलप्स्यसे॥ ६६॥ राजमातुर्वचःश्रुत्वादमयंतीवचोब्रवीत्॥ समयेनोत्सहेवस्तुंत्वयिवीरप्रजायिनि॥ ६७॥ उच्छिष्टंनैवभुंजीयांनकुर्यांपादधावनं॥
नचाहंपुरुषानन्यान्प्रभाषेयंकथंचन॥ ६८॥ प्रार्थयेद्यदिमांकश्चिद्दंड्यस्तेसपुमान्भवेत्॥ वध्यश्चतेसकृन्मंदइतिमेव्रतमाहितं॥ ६९ ॥ भर्त्तुरन्वेषणार्थंतुपश्येयं
ब्राह्मणानहं॥ यद्येवमिहवत्स्यामित्वत्सकाशेनसंशयः ॥ ७० ॥ अतोन्यथानमेवासोवर्त्ततेहृदयेक्वचित्॥ तांप्रहृष्टेनमनसाराजमातेदमब्रवीत्॥ ७१ ॥ सर्व
मेतत्करिष्यामिदिष्ट्यातेव्रतमीदृशं॥ एवमुक्तातताभैमींराजमाताविशांपते ॥ ७२ ॥ उवाचेदंदुहितरंसुनंदांनामभारत॥ सैरंध्रीमभिजानीष्वसुनंदेदेवरूपि
णीं॥७३॥ वयसातुल्यतांप्राप्तासखीतवभवत्वियं॥ एतयासहमोदस्वनिरुद्विग्नमनाःसदा॥ ७४॥ ततःपरमसंहृष्टासुनंदागृहमागमत्॥ दमयंतीमुपादायस
खीभिःपरिवारिता॥ ७५॥ सातत्रपूज्यमानावैदमयंतीव्यनंदत॥ सर्वकामैःसुविहितैर्निरुद्वेगावसत्तदा ॥ ७६ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलो
पाख्यानपर्वणिदमयंतीचेदिराजगृहवासेपंचषष्टितमोऽध्यायः॥ ६५॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥बृहदश्वउवाच॥ ॥उत्सृज्यदमयंतींतुनलोराजाविशांपते॥
ददर्शदावंदह्यंतंमहांतंगहनेवने॥ १ ॥ तत्रशुश्रावशब्दंवैमध्येभूतस्यकस्यचित्॥ अभिधावनलेत्युच्चैःपुण्यश्लोकेतिचासकृत्॥ २ ॥

॥ ६९ ॥ पश्येयं दृष्ट्वाचतान्पृच्छेयमपि ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ॥ इत्यारण्यके०नै०भा०पंचषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥७॥ ॥ उत्सृज्येति ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ मयाप्रलब्धोब्रह्मर्षिर्नारदइतिपाठांतरं ॥ ५ ॥ तत्रकाले ॥ ६ ॥ ७ ॥ लघुर्गुरुत्वरहितः ॥ ८ ॥ दावविवर्जितंवह्निहीनं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ दशेत्युक्तेऽदशत् आज्ञांविनानागोनदशतीति

माभैरितिनलश्चोक्त्वामध्यमग्नेःप्रविश्यतं ॥ ददर्शनागराजानंशयानंकुंडलीकृतं॥ ३॥ सनागःप्रांजलिर्भूत्वावेपमानोनलंतदा ॥ उवाचमांविद्धिराजन्नागंकर्को
टकंनृप ॥ ४ ॥ मयाप्रलब्धोमहर्षिर्नारदःसुमहातपाः ॥ तेनमन्युपरीतेनशप्तोस्मिमनुजाधिप ॥ ५ ॥ तिष्ठत्वंस्थावरइवयावदेवनलःक्वचित् ॥ इतोनेताहितत्रत्वं
शापान्मोक्ष्यसिमत्कृतात् ॥ ६ ॥ तस्यशापान्नशक्तोस्मिपदाद्विचलितुंपदं ॥ उपदेक्ष्यामितेश्रेयस्त्रातुमर्हतिमांभवान् ॥ ७॥ सखाचतेभविष्यामिमत्समोनास्ति
पन्नगः॥ लघुश्चतेभविष्यामिशीघ्रमादायगच्छमां ॥८॥ एवमुक्त्वासनागेंद्रोबभूवांगुष्ठमात्रकः॥ तंगृहीत्वानलःप्रायाद्देशंदावविवर्जितं ॥ ९॥ आकाशदेशमा
साद्यविमुक्तंकृष्णवर्त्मना ॥ उत्स्रष्टुकामंतंनागःपुनःकर्कोटकोब्रवीत् ॥ १० ॥ पदानिगणयन्गच्छस्वानिनैषधकानिचित् ॥ तत्रतेहंमहाबाहोश्रेयोधास्यामियत्प
रं ॥ ११ ॥ ततःसंख्यातुमारब्धमदशद्दशमेपदे ॥ तस्यदष्टस्यतद्रूपंक्षिप्रमंतरधीयत ॥ १२ ॥ सदृष्ट्वाविस्मितस्तस्थावात्मानंविकृतंनलः ॥ स्वरूपधारिणंनागंदद
र्शसमहीपतिः ॥ १३ ॥ ततःकर्कोटकोनागःसांत्वयन्नलमब्रवीत् ॥ मयातेंतर्हितंरूपंनत्वांविद्युर्जनाइति ॥ १४ ॥ यत्कृतेचासिनिकृतोदुःखेनमहतानल ॥ विषेण
समदीयेनत्वयिदुःखंनिवत्स्यति ॥ १५ ॥ विषेणसंवृतैर्गात्रैर्यावत्त्वांनविमोक्ष्यति ॥ तावत्त्वयिमहाराजदुःखंवैसनिवत्स्यति ॥ १६ ॥ अनागायेननिकृतस्त्वम
नर्होजनाधिप ॥ क्रोधादसूययित्वातंरक्षामेभवतःकृता ॥ १७ ॥ नतेभयंनरव्याघ्रदंष्ट्रिभ्यःशत्रुतोपिवा ॥ ब्रह्मविद्भ्यश्चभवितामत्प्रसादान्नराधिप ॥ १८ ॥
राजन्विषनिमित्ताचनतेपीडाभविष्यति ॥ संग्रामेषुचराजेंद्रशश्वज्जयमवाप्स्यसि ॥ १९ ॥ गच्छराजन्नितःसूतोबाहुकोहमितिब्रुवन् ॥ समीपमृतुपर्णस्यस
हिचैवाक्षनैपुणः॥ २० ॥ अयोध्यांनगरींरम्यामद्यवैनिषधेश्वर ॥ सतेऽक्षहृदयंदाताराजाश्वहृदयेनवै ॥ २१ ॥ इक्ष्वाकुकुलजःश्रीमान्मित्रंचैवभविष्यति ॥ भ
विष्यसियदाऽक्षज्ञःश्रेयसायोक्ष्यसेतदा ॥ २२ ॥ सममेष्यसिदारैस्त्वंमास्मशोकेमनःकृथाः ॥ राज्येनतनयाभ्यांचसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ २३ ॥ स्वंरूपंचयदाद्रष्टु
मिच्छेथास्त्वंनराधिप ॥ संस्मर्त्तव्यस्तदातेहंवासश्चेदंनिवासयेः ॥ २४ ॥

भावः ॥ १२ ॥ १३॥१४ ॥ यत्कृतेइति सकलिः एतेनयोयच्छरीरेप्रविशतिसतेनशरीरेणसुखंदुःखंवाश्नातीतिसूचितं दृष्टंचैतद्ग्रहावेशादौ इदंदमयंत्यादत्तस्यशापस्यफलंकलिर्भुंक्तेइतिभावः॥१५॥१६॥
अनागाःनिरपराधः निकृतोवंचितः मेमया ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ अक्षहृदयंद्यूतेजयावहं अश्वहृदयेन विद्ययाविद्यांपरिवर्त्तयेदित्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ निवासयेःपरिधेहि ॥ २४॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ तस्मिन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ शतंशताशतानि मासिकंवे

अनेनवाससाच्छन्नःस्वंरूपंप्रतिपत्स्यसे ॥ इत्युक्त्वाप्रददौतस्मैदिव्यंवासोयुगंतदा ॥ २५ ॥ एवंनलंचसंदिश्यवासोदत्वाचकौरव ॥ नागराजस्ततोराजंस्तत्रैवां
तरधीयत ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानपर्वणिनलकर्कोटकसंवादेषट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
॥ बृहदश्वउवाच ॥ ॥ तस्मिन्नंतर्हितेनागेप्रययौनैषधोनलः ॥ ऋतुपर्णस्यनगरंप्राविशद्दशमेऽहनि ॥ १ ॥ सराजानमुपातिष्ठद्बाहुकोहमितिब्रुवन् ॥ अश्वानां
वाहनेयुक्तःपृथिव्यांनास्तिमत्समः ॥ २ ॥ अर्थकृच्छ्रेषुचैवाहंप्रष्टव्योनैपुणेषुच ॥ अन्नसंस्कारमपिचजानाम्यन्यैर्विशेषतः ॥ ३ ॥ यानिशिल्पानिलोकेस्मिन्यच्चै
वान्यत्सुदुष्करं ॥ सर्वंयतिष्येतत्कर्त्तुमृतुपर्णभरस्वमां ॥ ४ ॥ ॥ ऋतुपर्णउवाच ॥ ॥ वसबाहुकभद्रंतेसर्वमेतत्करिष्यसि ॥ शीघ्रयानेसदाबुद्धिर्ध्रियतेमेविशेष
तः॥ ५ ॥ सत्वमातिष्ठयोगंतंयेनशीघ्राहयामम ॥ भवेयुरश्वाध्यक्षोसिवेतनंतेशतंशता ॥ ६ ॥ त्वामुपस्थास्यतश्चैवनित्यंवार्ष्णेयजीवलौ ॥ एताभ्यांरंस्यसेसार्धं
वसवैमयिबाहुक ॥ ७ ॥ ॥ बृहदश्वउवाच ॥ ॥ एवमुक्तोनलस्तेनन्यवसत्तत्रपूजितः ॥ ऋतुपर्णस्यनगरेसहवार्ष्णेयजीवलः ॥ ८ ॥ सवैतत्रावसद्राजावैदर्भी
मनुचिंतयन् ॥ सायंसायंसदाचेमंश्लोकमेकंजगादह ॥ ९ ॥ क्वनुसाक्षुत्पिपासार्त्ताश्रांताशेतेतपस्विनी ॥ स्मरंतीतस्यमंदस्यकंवासाद्योपतिष्ठति ॥ १० ॥ एवं
ब्रुवंतंराजानंनिशायांजीवलोब्रवीत् ॥ कामेनांशोचसेनित्यंश्रोतुमिच्छामिबाहुक ॥ ११ ॥ आयुष्मन्कस्यवानारीयामेवमनुशोचसि ॥ तमुवाचनलोराजा
मंदप्रज्ञस्यकस्यचित् ॥ १२ ॥ आसीद्बहुमतानारीतस्याद्दृढतरंवचः ॥ सवैकेनचिदर्थेनतयामंदोव्ययुज्यत ॥ १३ ॥ विप्रयुक्तःसमंदात्माभ्रमत्यसुखपीडितः ॥
दह्यमानःसशोकेनदिवारात्रमतंद्रितः ॥ १४ ॥ निशाकालेस्मरंस्तस्याःश्लोकमेकंस्मगायति ॥ सविभ्रमन्महींसर्वांक्वचिदासाद्यकिंचन ॥ १५ ॥ वसत्यनर्हस्त
दुःखंभूयएवानुसंस्मरन् ॥ सातुतंपुरुषंनारीकृच्छ्रेप्यनुगतावने ॥ १६ ॥ त्यक्तातेनाल्पपुण्येनदुष्करंयदिजीवति ॥ एकाबालानभिज्ञाचमार्गाणामतथोचिता
॥ १७ ॥ क्षुत्पिपासापरीतांगीदुष्करंयदिजीवति ॥ श्वापदाचरितेनित्यंवनेमहतिदारुणे ॥ १८ ॥

तनंदशसहस्रंसुवर्णाइत्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ तस्यमंदस्यतंमंदं उपतिष्ठतिजीवनार्थमितिशेषः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अदृढतरं दमयंत्यांमिथ्याप्रतिज्ञात्वंस्वस्यानुसंधायेयमुक्तिः व्ययुज्यतवियुक्तः
॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

मारिषआर्य ॥ १९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभा०सप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥छ॥ ॥ द्यूतेति प्रैष्यतांदासतां ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ अयंब्राह्मणभोजनंतदर्थंक्रियंतेराजधनात्पृथक्

त्यक्तातेनाल्पभाग्येनमंदप्रज्ञेनमारिष॥ इत्येवंनैषधोराजादमयंतीमनुस्मरन्॥ अज्ञातवासंन्यवसद्राज्ञस्तस्यनिवेशने ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआर
ण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानपर्वणिनलविलापेसप्तषष्टितमोऽध्यायः॥६७॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥बृहदश्वउवाच॥ ॥ द्यूतराज्येनलेभीमःसभार्येप्रेष्यतांगते॥
द्विजान्प्रस्थापयामासनलदर्शनकांक्षया ॥ १ ॥ संदिदेशचतान्भीमोवसुदत्वाचपुष्कलं॥ मृगयध्वंनलंचैवदमयंतींचमेसुतां ॥ २॥ अस्मिन्कर्मणिसंपन्नेवि
ज्ञातेनिषधाधिपे॥ गवांसहस्रंदास्यामियोवस्तावानयिष्यति॥३॥ अग्रहारांश्चदास्यामिग्रामंनगरसंमितं॥ नचेच्छक्याविहानेतुंदमयंतीनलोपिवा॥४॥ ज्ञा
तमात्रेपिदास्यामिगवांदशशतंधनं॥ इत्युक्तास्तेययुर्हृष्टाब्राह्मणाःसर्वतोदिशं ॥ ५॥ पुरराष्ट्राणिचिन्वंतोनैषधंसहभार्यया॥ नैवक्वापिप्रपश्यंतिनलंवाभीमपु
त्रिकां॥ ६॥ ततश्चेदिपुरींरम्यांसुदेवोनामवैद्विजः॥ विचिन्वानोथवैदर्भीमपश्यद्राजवेश्मनि॥ ७॥ पुण्याहवाचनेराज्ञःसुनंदासहितांस्थितां॥ मंदंप्रख्यायमा
नेनरूपेणाप्रतिमेनतां॥८॥ निबद्धांधूमजालेनप्रभामिवविभावसोः॥ तांसमीक्ष्यविशालाक्षीमधिकंमलिनांकृशां ॥ तर्कयामासभैमीतिकारणैरुपपादयन्
॥ ९॥ ॥सुदेवउवाच॥ ॥यथेयंमेपुरादृष्टातथारूपेयमंगना॥ कृतार्थोस्म्यद्यदृष्ट्वेमांलोककांतामिवश्रियं ॥ १०॥ पूर्णचंद्रनिभांश्यामांचारुवृत्तपयोधरां॥
कुर्वतींप्रभयादेवींसर्वावितिमिरादिशः॥ ११॥ चारुपद्मविशालाक्षींमन्मथस्यरतीमिव॥ इष्टांसमस्तलोकस्यपूर्णचंद्रप्रभामिव॥ १२॥ विदर्भसरसस्तस्मा
द्दैवदोषादिवोद्धृतां॥ मलपंकानुलिप्तांगींमृणालीमिवचोद्धृतां ॥ १३॥ पौर्णमासीमिवनिशांराहुग्रस्तनिशाकरां॥ पतिशोकाकुलांदीनांशुष्कस्रोतांनदीमिव
॥१४॥ विध्वस्तपर्णकमलांवित्रासितविहंगमां॥ हस्तिहस्तपरामृष्टांव्याकुलामिवपद्मिनीं॥१५॥ सुकुमारींसुजातांगींरत्नगर्भगृहोचितां॥ दह्यमानामिवार्के
णमृणालीमिवचोद्धृतां॥ १६॥ रूपौदार्यगुणोपेतांमंडनार्हाममंडितां॥ चंद्रलेखामिवनवांव्योम्निनीलाभ्रसंवृतां ॥ १७॥ कामभोगैःप्रियैर्हीनांहीनांबंधुजने
नच॥ देहंधारयतींदीनांभर्तृदर्शनकांक्षया॥ १८॥ भर्त्तानामपरंनार्याभूषणंभूषणैर्विना॥ एषाहिरहितातेनशोभमानानशोभते॥ १९॥ ॥ ७१ ॥

क्रियंतेतेऽग्रहाराःक्षेत्रादयः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ कारणैर्लिंगैःउपपादयन्इयमेवदमयंतीतिनिश्चिन्वन् ॥ ९ ॥ १० ॥ श्यामांसदाषोडशवार्षिकीं शीतेचैवोष्मलानित्यंग्रीष्मेचातीवशीतला मध्यः
क्षीणस्तुयस्यास्तुसाश्यामेत्यभिधीयतइत्यन्ये ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ शुष्कस्रोतांशुष्कप्रवाहां छांदसंटाबंतत्वं ॥ १४ ॥ पद्मिनींसरसीं ॥ १५ ॥ सुजातांगींअन्यूनानधिकांगीं ॥१६॥१७॥१८॥१९॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ लब्ध्वाचलब्ध्वेव ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ सुनंदाकथयामासेतिसंबंधः ॥ ३३ ॥ वेदविचारय वेदयतेरिदंरूपं णिजभाव

दुष्करंकुरुतेत्यंतंहीनोयदनयानलः॥ धारयत्यात्मनोदेहंनशोकेनापिसीदति॥ २०॥ इमामसितकेशांतांशतपत्रायतेक्षणां॥ सुखार्हांदुःखितांदृष्ट्वाममापिव्य
थतेमनः॥ २१॥ कदानुखलुदुःखस्यपारंयास्यतिवैशुभा॥ भर्तुःसमागमात्साध्वीरोहिणीशशिनोयथा॥ २२॥ अस्यानूनंपुनर्लाभान्नैषधःप्रीतिमेष्यति ॥ रा
जाराज्यपरिभ्रष्टःपुनर्लब्ध्वाचमेदिनीं॥ २३॥ तुल्यशीलवयोयुक्तांतुल्याभिजनसंवृतां॥ नैषधोर्हतिवैदर्भींतंचेयमसितेक्षणा ॥ २४ ॥ युक्तंतस्याप्रमेयस्यवी
र्यसत्ववतोमया॥ समाश्वासयितुंभार्यांपतिदर्शनलालसां॥ २५॥ अहमाश्वासयाम्येनांपूर्णचंद्रनिभाननां॥ अदृष्टपूर्वांदुःखस्यदुःखार्तांध्यानतत्परां॥ २६॥
॥बृहदश्वउवाच॥ ॥ एवंविमृश्यविविधैःकारणैर्लक्षणैश्चतां॥ उपागम्यततोभैमींसुदेवोब्राह्मणोब्रवीत् ॥ २७॥ अहंसुदेवोवैदर्भिभ्रातुस्तेदयितःसखा ॥ भी
मस्यवचनाद्राज्ञस्त्वामन्वेष्टुमिहागतः॥ २८॥ कुशलीतेपिताराज्ञिजननीभ्रातरश्चते॥ आयुष्मंतौकुशलिनौतत्रस्थौदारकौचतौ॥ २९॥ त्वत्कृतेबंधुवर्गाश्चग
तसत्वाइवासते॥ अन्वेष्टारोब्राह्मणाश्चभ्रमंतिशतशोमहीं॥ ३०॥ ॥बृहदश्वउवाच॥ ॥ अभिज्ञायसुदेवंतंदमयंतीयुधिष्ठिर॥ पर्यपृच्छततान्सर्वान्क्र
मेणसुहृदःस्वकान्॥ ३१॥ रुरोदचभृशंराजन्वैदर्भीशोककर्शिता ॥ दृष्ट्वासुदेवंसहसाभ्रातुरिष्टंद्विजोत्तमं ॥ ३२॥ ततोरुदंतींतांदृष्ट्वासुनंदाशोककर्शिता ॥
सुदेवेनसहैकांतेकथयंतींचभारत॥ ३३॥ जनित्र्याःकथयामाससैरंध्रीरुदतेभृशं॥ ब्राह्मणेनसहागम्यतांवेदयदिमन्यसे ॥ ३४ ॥ अथचेदिपतेर्माताराज्ञश्चां
तःपुरात्तदा॥ जगामयत्रसाबालाब्राह्मणेनसहाभवत्॥ ३५॥ ततःसुदेवमानाय्यराजमाताविशांपते ॥ पप्रच्छभार्याकस्येयंसुतावाकस्यभाविनी ॥ ३६ ॥
कथंचनष्टाज्ञातिभ्योभर्तुर्वावामलोचना॥ त्वयाचविदिताविप्रकथमेवंगतासती ॥ ३७॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंत्वत्तःसर्वमशेषतः ॥ तत्त्वेनहिममाचक्ष्वपृच्छं
त्यादेवरूपिणीं॥ ३८॥ एवमुक्तस्तयाराजन्सुदेवोद्विजसत्तमः॥ सुखोपविष्टआचष्टदमयंत्यायथातथं ॥ ३९ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिन
लोपाख्यानपर्वणिदमयंतीसुदेवसंवादेअष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥६८॥ ॥छ॥ ॥ छ॥ ॥सुदेवउवाच॥ ॥ विदर्भराजोधर्मात्माभीमोनाम
महाद्युतिः॥ सुतेयंतस्यकल्याणीदमयंतीतिविश्रुता॥ १ ॥ राजातुनैषधोनामवीरसेनसुतोनलः॥ भार्येयंतस्यकल्याणीपुण्यश्लोकस्यधीमतः॥ २॥

आर्षः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ॥छ ॥ ॥ विदर्भराजइति ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ पिप्लुःरक्ततिलकाकृतिलांछनंमहाराष्ट्राणांमसइतिप्रसिद्धं ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अपकृष्टेनदूरीकृतेन ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

सद्यूतेनजितोभ्रात्राहृतराज्योमहीपतिः॥ दमयंत्यागतःसार्धनप्राज्ञायतकस्यचित्॥ ३॥ तेवयंदमयंत्यर्थेचरामःपृथिवीमिमां ॥ सेयमासादिताबालातवपु
त्रनिवेशने॥ ४॥ अस्यारूपेणसदृशीमानुषीनहिविद्यते॥ अस्यात्वेषभ्रुवोर्मध्येसहजःपिप्लुरुत्तमः॥ ५॥ श्यामायाःपद्मसंकाशोलक्षितोंतर्हितोमया ॥ मलेन
संवृतोह्यस्याश्छन्नोभ्रेणेवचंद्रमाः॥ ६॥ चिह्नभूतोविभूत्यर्थमयंधात्राविनिर्मितः॥ प्रतिपत्कलुषस्येंदोर्लेखानातिविराजते ॥ ७ ॥ नचास्यानश्यतेरूपंवपुर्म
लसमाचितं॥ असंस्कृतमभिव्यक्तंभातिकांचनसन्निभं॥ ८॥ अनेनवपुषाबालापिप्लुनानेनसूचिता॥ लक्षितेयंमयादेवीनिभृतोग्निरिवोष्मणा॥ ९॥ तच्छ्रुत्वा
वचनंतस्यसुदेवस्यविशांपते॥ सुनंदाशोधयामासपिप्लुप्रच्छादनंमलं॥ १०॥ समलेनापकृष्टेनपिप्लुस्तस्याव्यरोचत ॥ दमयंत्यायथाव्यभ्रेनभसीवनिशाक
रः॥ ११॥ पिप्लुंदृष्ट्वासुनंदाचराजमाताचभारत ॥ रुदंत्यौतांपरिष्वज्यमुहूर्त्तमिवतस्थतुः॥ १२॥ उत्सृज्यबाष्पंशनकैराजमातेदमब्रवीत्॥ भगिन्यादुहितामे
ऽसिपिप्लुनानेनसूचिता॥ १३॥ अहंचतवमाताचराज्ञस्तस्यमहात्मनः॥ सुतेदशार्णाधिपतेःसुदाम्नश्चारुदर्शने॥ १४॥ भीमस्यराज्ञःसादत्तावीरबाहोरहंपुनः॥
त्वंतुजातामयादृष्टादशार्णेषुपितुर्गृहे॥ १५॥ यथैवतेपितुर्गेहंतथैवममभाविनि॥ यथैवचममैश्वर्यंदमयंतितथातव॥ १६॥ तांप्रहृष्टेनमनसादमयंतीविशांप
ते॥ प्रणम्यमातुर्भगिनीमिदंवचनमब्रवीत्॥ १७॥ अज्ञायमानापिसतीसुखमस्म्युषितात्वयि॥ सर्वकामैःसुविहितारक्ष्यमाणासदात्वया॥ १८॥ सुखात्सुख
तरोवासोभविष्यतिनसंशयः॥ चिरविप्रोषितांमातर्मामनुज्ञातुमर्हसि॥ १९॥ दारकौचहिमेनीतौवसतस्तत्रबालकौ॥ पित्राविहीनौशोकार्तौमयाचैवकथंनु
तौ॥ २०॥ यदिचापिप्रियंकिंचिन्मयिकर्तुमिहेच्छसि॥ विदर्भान्यातुमिच्छामिशीघ्रंमेयानमादिश॥ २१॥ बाढमित्येवतामुक्त्वाहृष्टामातृष्वसानृप॥ गुप्तां
बलेनमहतापुत्रस्यानुमतेततः॥ २२॥ प्रास्थापयद्राजमाताश्रीमतींनरवाहिना॥ यानेनभरतश्रेष्ठस्वन्नपानपरिच्छदां॥ २३॥ ततःसानचिरादेवविदर्भानग ॥७२॥
मत्पुनः॥ तांतुबंधुजनःसर्वःप्रहृष्टःसमपूजयत्॥ २४॥ सर्वान्कुशलिनोदृष्ट्वाबांधवान्दारकौचतौ॥ मातरंपितरंचोभौसर्वंचैवसखीजनं॥ २५॥ देवताःपूज
यामासब्राह्मणांश्चयशस्विनी॥ परेणविधिनादेवीदमयंतीविशांपते॥ २६॥

दारकौसुतःसुताच बालकौअल्पवयस्कौ ॥२० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

॥ २७ ॥ व्युष्टावासंकृतवती ॥ २८ ॥ यतयत्नंकुरु अनुदात्तेत्त्वलक्षणस्यात्मनेपदस्यचक्षिङोङित्करणेनानित्यत्वज्ञापनात् ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ प्रदेशितःप्रकर्षेणप्रेरितः ॥ ३४ ॥ सृत्वा
गत्वातेतथाप्रस्थिताःसंतःअब्रुवन्नलान्वेषणायप्रस्थिताःस्मेतीतिशेषः ॥ ३५ ॥ ब्रूयास्तवदत ब्रुवध्वमितिपाठेत्वार्षस्तङ् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ वदस्व भासनोपसंभाषेत्यादिनावदेस्तङ् ॥ ३९ ॥ वायुने

अतर्पयत्सुदेवंचगोसहस्रेणपार्थिवः॥ प्रीतोदृष्ट्वैवतनयांग्रामेणद्रविणेनच॥ २७॥ साव्युष्टारजनींतत्रपितुर्वेश्मनिभाविनी॥ विश्रांतामातरंराजन्निदंवचन
मब्रवीत्॥ २८॥ ॥दमयंत्युवाच॥ ॥मांचेदिच्छसिजीवंतींमातःसत्यंब्रवीमिते॥ नरवीरस्यचैतस्यनलस्यानयनेयत॥ २९॥ दमयंत्यातथोक्तातुसादेवीभृ
शदुःखिता॥ बाष्पेणापिहिताराज्ञीनोत्तरंकिंचिदब्रवीत्॥ ३०॥ तदवस्थांतुतांदृष्ट्वासर्वमंतःपुरंतदा॥ हाहाभूतमतीवासीद्भृशंचप्ररुरोदह॥ ३१॥ ततोभीमंम
हाराजंभार्यावचनमब्रवीत्॥ दमयंतीतवसुताभर्तारमनुशोचति॥ ३२॥ अपकृष्यचलज्जांसास्वयमुक्तवतीनृप॥ प्रयतंतुतवप्रेष्याःपुण्यश्लोकस्यमार्गणे
॥ ३३॥ तयाप्रदेशितोराजाब्राह्मणान्वशवर्तिनः॥ प्रास्थापयद्दिशःसर्वायतध्वंनलमार्गणे॥ ३४॥ ततोविदर्भाधिपतेर्नियोगाद्ब्राह्मणास्तदा॥ दमयंतीमथोसृ
त्वाप्रस्थितास्तेतथाब्रुवन्॥ ३५॥ अथतानब्रवीद्भैमीसर्वराष्ट्रेष्विदंवचः॥ ब्रूयास्तजनसंसत्सुतत्रतत्रपुनःपुनः॥ ३६॥ क्वनुत्वंकितवच्छित्वावस्त्रार्धंप्रस्थितोम
म॥ उत्सृज्यविपिनेसुप्तामनुरक्तांप्रियांप्रिय॥ ३७॥ सावैयथात्वयादृष्टातथास्तेत्वत्प्रतीक्षिणी॥ दह्यमानाभृशंबालावस्त्रार्धेनाभिसंवृता॥ ३८॥ तस्यारुदंत्याः
सततंतेनशोकेनपार्थिव॥ प्रसादंकुरुवैवीरप्रतिवाक्यंवदस्वच॥ ३९॥ एवमन्यच्चवक्तव्यंकृपांकुर्याद्यथामयि॥ वायुनाधूयमानोहिवनंदहतिपावकः॥ ४०॥
भर्तव्यारक्षणीयाचपत्नीहिपतिनासदा॥ तन्नष्टमुभयंकस्माद्धर्मज्ञस्यसतस्तव॥ ४१॥ ख्यातःप्राज्ञःकुलीनश्चसानुक्रोशोभवान्सदा॥ संवृत्तोनिरनुक्रोशःशं
केमद्भाग्यसंक्षयात्॥ ४२॥ तत्कुरुष्वनरव्याघ्रदयांमयिनरर्षभ॥ आनृशंस्यंपरोधर्मस्त्वत्तएवहिमेश्रुतः॥ ४३॥ एवंब्रुवाणान्यदिवःप्रतिब्रूयात्कथंचन॥ स
नरःसर्वथाज्ञेयःकश्चासौक्वनुवर्तते॥ ४४॥ यश्चैवंवचनंश्रुत्वाब्रूयात्प्रतिवचोनरः॥ तदादायवचस्तस्यममावेद्यंद्विजोत्तमाः॥ ४५॥ यथाचवोनजानीयाद्ब्रुव
तोममशासनात्॥ पुनरागमनंचैवतथाकार्यमतंद्रितैः॥ ४६॥

ति शोकाग्निःकालवायुनादिनेदिनेवर्धमानोदमयंतीशरीरवनंधक्ष्यतीतिरूपकेणोक्तं दहतीतिलट्प्रयोगस्तुवर्त्तमानसामीप्ये ॥ ४० ॥ भर्त्तव्याऽन्नादिना रक्षणीयादस्युप्रभृतिभ्यः पतिनेतिपत्या असमासेपि
घिसंज्ञाकार्यमार्षं उभयंरक्षणभरणात्मकं ॥ ४१॥ सानुक्रोशःसदयः ॥ ४२॥ ४३॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ममशासनात्ब्रुवतोवःयुष्मान् यथावचइतिपाठेब्रुवतोभवत्समुदायस्यवचोनजानीयादितियोज्यं ॥४६ ॥

॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथेति ॥ १ ॥ भांगासुरिमृतुपर्णं ॥ २ ॥ ३ ॥

यदिवासौसमृद्धःस्याद्यदिवाप्यधनोभवेत् ॥ यदिवाप्यसमर्थःस्याज्ज्ञेयमस्यचिकीर्षितं ॥ ४७ ॥ एवमुक्तास्त्वगच्छंस्तेब्राह्मणाःसर्वतोदिशं ॥ नलंमृगयितुंरा जंस्तदाव्यसनिनंतथा ॥ ४८ ॥ तेपुराणिसराष्ट्राणिग्रामान्घोषांस्तथाश्रमान् ॥ अन्वेषंतोनलंराजन्नाधिजग्मुर्द्विजातयः ॥ ४९ ॥ तच्चवाक्यंतथासर्वंतत्रतत्रवि शांपते ॥ श्रावयांचक्रिरेविप्रादमयंत्यायथेरितं ॥ ५० ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यके० नलोपाख्यानपर्वणिनलान्वेषणेएकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ ७ ॥

॥ बृहदश्वउवाच ॥ ॥ अथदीर्घस्यकालस्यपर्णादोनामवैद्विजः ॥ प्रत्येत्यनगरंभैमीमिदंवचनमब्रवीत् ॥ १ ॥ नैषधंमृगयाणेनदमयंतिमयानलं ॥ अयोध्यांन गरींगत्वाभांगासुरिमुपस्थितः ॥ २ ॥ श्रावितश्चमयावाक्यंत्वदीयंसमहाजने ॥ ऋतुपर्णोमहाभागोयथोक्तंवरवर्णिनि ॥ ३ ॥ तच्छ्रुत्वानाब्रवीत्किंचिदृतुपर्णो नराधिपः ॥ नचपारिषदःकश्चिद्भाष्यमाणोमयासकृत् ॥ ४ ॥ अनुज्ञातंतुमांराज्ञाविजनेकश्चिदब्रवीत् ॥ ऋतुपर्णस्यपुरुषोबाहुकोनामनामतः ॥ ५ ॥ सूतस्त स्यनरेंद्रस्यविरूपोह्रस्वबाहुकः ॥ शीघ्रयानेषुकुशलोमृष्टकर्त्ताचभोजने ॥ ६ ॥ सविनिःश्वस्यबहुशोरुदित्वाचपुनःपुनः ॥ कुशलंचैवमांपृष्ट्वापश्चादिदमभाष त ॥ ७ ॥ वैषम्यमपिसंप्राप्तागोपायंतिकुलस्त्रियः ॥ आत्मानमात्मनासत्योजितःस्वर्गोनसंशयः ॥ ८ ॥ रहिताभर्तृभिश्चैवनकुप्यंतिकदाचन ॥ प्राणांश्चारित्रक वचान्धारयंतिवरस्त्रियः ॥ ९ ॥ विषमस्थेनमूढेनपरिभ्रष्टसुखेनच ॥ यत्सातेनपरित्यक्तातत्रनक्रोद्धुमर्हति ॥ १० ॥ प्राणयात्रांपरिप्रेप्सोःशकुनैर्हृतवाससः ॥ आधिभिर्दह्यमानस्यश्यामानक्रोद्धुमर्हति ॥ ११ ॥ सत्कृताऽसत्कृतावापिपतिंदृष्ट्वातथागतं ॥ भ्रष्टराज्यंश्रियाहीनंक्षुधितंव्यसनाप्लुतं ॥ १२ ॥ तस्यतद्वचनंश्रु त्वात्वरितोहमिहागतः ॥ श्रुत्वाप्रमाणंभवतीराज्ञश्चैवनिवेदय ॥ १३ ॥ एतच्छ्रुत्वाश्रुपूर्णाक्षीपर्णादस्यविशांपते ॥ दमयंतीरहोभ्येत्यमातरंप्रत्यभाषत ॥ १४ ॥ अयमर्थोनसंवेद्योभीमेमातःकदाचन ॥ त्वत्सन्निधौनियोक्ष्येहंसुदेवंद्विजसत्तमं ॥ १५ ॥ यथाननृपतिर्भीमःप्रतिपद्येतमेमतं ॥ तथात्वयाप्रकर्तव्यंममचेत्प्रिय मिच्छसि ॥ १६ ॥ यथाचाहंसमानीतासुदेवेनाशुबांधवान् ॥ तेनैवमंगलेनाशुसुदेवोयातुमाचिर ॥ १७ ॥ समानेतुंनलंमातरयोध्यांनगरीमितः ॥ विश्रांतंतु ततःपश्चात्पर्णादंद्विजसत्तमं ॥ १८ ॥ अर्चयामासवैदर्भीधनेनातीवभाविनी ॥ नलेचेहागतेतत्रभूयोदास्यामितेवसु ॥ १९ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ गोपायंतिपालयंति जितःस्वर्गस्ताभिरितिशेषः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥७३॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ संभाविनीसंभाविताइयंगतिरितिशेषः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

त्वयाहिमेबहुकृतंयदन्योनकरिष्यति ॥ यद्भर्त्राहंसमेष्यामिशीघ्रमेवद्विजोत्तम ॥ २० ॥ सएवमुक्तोथाश्वास्यआशीर्वादैःसुमंगलैः ॥ गृहानुपययौचापिकृतार्थः सुमहामनाः ॥ २१ ॥ ततःसुदेवमाभाष्यदमयंतीयुधिष्ठिर ॥ अब्रवीत्सन्निधौमातुर्दुःखशोकसमन्विता ॥ २२ ॥ गत्वासुदेवनगरीमयोध्यावासिनंनृपं ॥ ऋतु पर्णंवचोब्रूहिसंपतन्निवकामगः ॥ २३ ॥ आस्थास्यतिपुनर्भैमीदमयंतीस्वयंवरं ॥ तत्रगच्छंतिराजानोराजपुत्राश्चसर्वशः ॥ २४ ॥ तथाचगणितःकालःश्वो भूतेसभविष्यति ॥ यदिसंभाविनीयंतेगच्छशीघ्रमरिंदम ॥ २५ ॥ सूर्योदयेद्वितीयंसाभर्त्तारंवरयिष्यति ॥ नहिसज्ज्ञायतेवीरोनलोजीवतिवानवा ॥ २६ ॥ एवं तयायथोक्तोवैगत्वाराजानमब्रवीत् ॥ ऋतुपर्णंमहाराजसुदेवोब्राह्मणस्तदा ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानपर्वणिदमयंतीपुनः स्वयंवरकथनेसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ बृहदश्वउवाच ॥ ॥ श्रुत्वावचःसुदेवस्यऋतुपर्णोनराधिपः ॥ सांत्वयन्श्लक्ष्ण यावाचाबाहुकंप्रत्यभाषत ॥ १ ॥ विदर्भान्यातुमिच्छामिदमयंत्याःस्वयंवरं ॥ एकाह्नाहयतत्त्वज्ञमन्यसेयदिबाहुक ॥ २ ॥ एवमुक्तस्यकौंतेयतेनराज्ञानलस्य ह ॥ व्यदीर्यतमनोदुःखात्प्रदध्यौचमहामनाः ॥ ३ ॥ दमयंतीवदेदेतत्कुर्याद्दुःखेनमोहिता ॥ अस्मदर्थेभवेद्वायमुपायश्चिंतितोमहान् ॥ ४ ॥ नृशंसंबतवैदर्भीभ र्तृकामातपस्विनी ॥ मयाक्षुद्रेणनिकृताकृपणापापबुद्धिना ॥ ५ ॥ स्त्रीस्वभावश्चलोलोकेममदोषश्चदारुणः ॥ स्यादेवमपिकुर्यात्साविवासाद्गतसौहृदा ॥ ६ ॥ म मशोकेनसंविग्नानैराश्यात्तनुमध्यमा ॥ नैवंसाकर्हिचित्कुर्यात्सापत्याचविशेषतः ॥ ७ ॥ यदत्रसत्यंवाऽसत्यंगत्वावेत्स्यामिनिश्चयं ॥ ऋतुपर्णस्यवैकाममात्मा र्थंचकरोम्यहं ॥ ८ ॥ इतिनिश्चित्यमनसाबाहुकोदीनमानसः ॥ कृतांजलिरुवाचेदमृतुपर्णंजनाधिपं ॥ ९ ॥ प्रतिजानामितेवाक्यंगमिष्यामिनराधिप ॥ एकाह्ना पुरुषव्याघ्रविदर्भनगरींनृप ॥ १० ॥ ततःपरीक्षामश्वानांचक्रेराजन्सबाहुकः ॥ अश्वशालामुपागम्यभांगासुरिनृपाज्ञया ॥ ११ ॥ सत्वर्यमाणोबहुशऋतुपर्णे नबाहुकः ॥ अश्वान्जिज्ञासमानोवैविचार्यचपुनःपुनः ॥ अध्यगच्छत्कृशानश्वान्समर्थानध्वनिक्षमान् ॥ १२ ॥ तेजोबलसमायुक्तान्कुलशीलसमन्वितान् ॥ वर्जितान्लक्षणैर्हीनैःपृथुप्रोथान्महाहनून् ॥ १३ ॥

॥ श्रुत्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ सापत्याअपत्यसहिता ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ तेजःकांतिविशेषः बलंशक्तिः कुलंजातिविशेषः शीलंसादिचित्तानुसारिता हीनैर्लक्षणैःशतपदीप्रभृतिभिर्वर्जितान् प्रोथंनासिका हनुरधरंमुखफलकं ॥ १३ ॥

शुद्धान्नद्दावर्त्तादिदुष्टावर्त्तहीनान् सिंधुजान्सिंधुदेशजान् ॥ १४ ॥ तेत्वयानविप्रलब्धव्यानवंचनीयाः बलंभारसहिष्णुता प्राणोवेगवत्ता वक्ष्यंतिवहनंकरिष्यंति अध्वानंनिःशब्दं महददतिदूरं दमयंत्याःपुन र्भूत्वात्तद्वरणेमहतीलज्जातयाचअद्यतेमहत्तरालज्जेतिप्रच्छन्नतयैवतत्रगतमपिवेगवशादगतमिवयथाभवतितथागंतव्यमितिभावः ॥ १५॥ एकोललाटेद्वौमूर्ध्निद्वौद्वौपार्श्वोपपार्श्वयोः द्वौद्वौवक्षसिविज्ञेयौप्र

शुद्धान्दशभिरावर्तैःसिंधुजान्वातरंहसः॥ दृष्ट्वातानब्रवीद्राजाकिंचित्कोपसमन्वितः॥१४॥ किमिदंप्रार्थितंकर्तुंप्रलब्धव्यानतेवयं॥ कथमल्पबलप्राणावक्ष्यं तीमेहयाममम॥ महदध्वानमपिचगंतव्यंकथमीदृशैः ॥ १५॥ ॥बाहुकउवाच॥ ॥ एकोललाटेद्वेमूर्ध्निद्वौद्वौपार्श्वोपपार्श्वयोः॥ द्वौद्वौवक्षसिविज्ञेयौप्रयाणेचै कएवतु॥ १६॥ एतेहयागमिष्यंतिविदर्भान्नात्रसंशयः॥ यानन्यान्मन्यसेराजन्ब्रूहितान्योजयामिते॥ १७॥ ॥ऋतुपर्णउवाच॥ ॥ त्वमेवहयतत्त्वज्ञःकुश लोह्यसिबाहुक॥ यान्मन्यसेसमर्थांस्त्वंक्षिप्रंतानेवयोजय॥१८॥ ततःसदश्वांश्चतुरःकुलशीलसमन्वितान्॥ योजयामासकुशलोजवयुक्तान्रथेनलः॥१९॥ ततोयुक्तंरथंराजासमारोहत्त्वरान्वितः॥ अथपर्यपतन्भूमौजानुभिस्तेहयोत्तमाः ॥ २०॥ ततोनरवरःश्रीमान्नलोराजाविशांपते॥ सांत्वयामासतानश्वांस्ते जोबलसमन्वितान्॥२१॥ रश्मिभिश्चसमुद्यम्यनलोयातुमियेषसः॥ सूतमारोप्यवार्ष्णेयंजवमास्थायवैपरं॥२२॥ तेचोद्यमानाविधिवद्बाहुकेनहयोत्तमाः॥ समुत्पेतुरथाकाशंरथिनंमोहयन्निव॥ २३॥ तथातुदृष्ट्वातानश्वान्वहतोवातरंहसः॥ अयोध्याधिपतिःश्रीमान्विस्मयंपरमंययौ॥ २४॥रथघोषंतुतंश्रुत्वाहय संग्रहणंचतत्॥ वार्ष्णेयश्चिंतयामासबाहुकस्यहयज्ञतां॥ २५॥ किंनुस्यान्मातलिरयंदेवराजस्यसारथिः॥ तथातल्लक्षणंवीरेबाहुकेदृश्यतेमहत् ॥२६॥ शालि होत्रोथकिंनुस्याद्धयानांकुलतत्त्ववित्॥ मानुषंसमनुप्राप्तोवपुःपरमशोभनं॥ २७॥ उताहोस्विद्भवेद्राजानलःपरपुरंजयः ॥ सोयंनृपतिरायातइत्येवंसमचिंत यत्॥ २८॥ अथवेहनलोविद्यांवेत्तितामेवबाहुकः॥ तुल्यंहिलक्षयेज्ज्ञानंबाहुकस्यनलस्यच ॥ २९॥ अपिचेदंवयस्तुल्यंबाहुकस्यनलस्यच ॥ नायंनलोमहा वीर्यस्तद्विद्यश्चभविष्यति॥ ३०॥ प्रच्छन्नाहिमहात्मानश्चरंतिपृथिवीमिमां॥ दैवेनविधिनायुक्ताःशास्त्रोक्तैश्चनिरूपणैः॥ ३१॥ भवेन्नमतिभेदोमेगात्रवैरूप्य तांप्रति॥ प्रमाणात्परिहीनस्तुभवेदितिमतिर्मम॥३२॥ ॥७४॥

याणेचैकएवतुइतिश्लोकःक्वचिन्नदृश्यते तदर्थस्तुवक्षसिद्वौपुरस्ताद्द्वौपश्चादिति प्रयाणेपृष्ठभागे एवंद्वादश आवर्तपदमनुषज्ज्ययोज्यं॥ १६॥ एतेइति एतेषुस्थलेष्वावर्तवंतइतिशेषः ॥ १७॥ १८॥ १९॥ ॥ २०॥ २१ ॥ सूतमिति आरोप्यसूतस्थानादुपर्युपवेश्य स्वयमेवसूतत्वंचकारेत्यर्थः॥ २२ ॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ शालिहोत्रःअश्वशास्त्रप्रणेताआचार्यः ॥२७॥२८॥२९॥ ३०॥३१॥३२॥

अंततःनिर्णयेन ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥७॥ ७॥ ॥सइति ॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥

वयःप्रमाणंतत्तुल्यंरूपेणतुविपर्ययः॥ नलंसर्वगुणैर्युक्तंमन्येबाहुकमंततः॥ ३३॥ एवंविचार्यबहुशोवार्ष्णेयःपर्यचिंतयत्॥ हृदयेनमहाराजपुण्यश्लोकस्य सारथिः॥ ३४॥ ऋतुपर्णश्चराजेंद्रोबाहुकस्यहयज्ञतां॥ चिंतयन्मुमुदेराजासहवार्ष्णेयसारथिः॥ ३५॥ ऐकाग्र्यंचतथोत्साहंहयसंग्रहणंचतत्॥ परंयत्नंचसंप्रे क्ष्यपरांमुदमवापह॥ ३६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानपर्वणिऋतुपर्णविदर्भगमनेएकसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७१॥ ॥७॥ ॥७॥

बृहदश्वउवाच॥ ॥सनदीःपर्वतांश्चैववनानिचसरांसिच॥ अचिरेणातिचक्रामखेचरःखेचरन्निव॥ १॥ तथाप्रयातेतुरथेतदाभांगासुरिर्नृपः॥ उत्तरीयमधो पश्यद्भ्रष्टंपरपुरंजयः॥ २॥ ततःसत्वरमाणस्तुपटेनिपतितेतदा॥ ग्रहीष्यामीतितंराजानलमाहमहामनाः॥ ३॥ निगृह्णीष्वमहाबुद्धेहयानेतान्महाजवान्॥ वा र्ष्णेयोयावदेनंमेपटमानयतामिह॥ ४॥ नलस्तंप्रत्युवाचाथदूरेभ्रष्टःपटस्तव॥ योजनंसमतिक्रांतोनाहर्तुंशक्यतेपुनः॥५॥ एवमुक्तेनलेनाथतदाभांगासुरिर्नृ पः॥ आससादवनेराजन्फलवंतंबिभीतकं॥ ६॥ तंदृष्ट्वाबाहुकंराजात्वरमाणोभ्यभाषत॥ ममापिसूतपश्यत्वंसंख्यानेपरमंबलं॥७॥ सर्वःसर्वंनजानातिस र्वज्ञोनास्तिकश्चन॥ नैकत्रपरिनिष्ठास्तिज्ञानस्यपुरुषेक्वचित्॥ ८॥ वृक्षेस्मिन्यानिपर्णानिफलान्यपिचबाहुक॥ पतितान्यपियान्यत्रतत्रैकमधिकंशतं॥ ९॥ ए कपत्राधिकंचात्रफलमेकंचबाहुक॥ पंचकोट्योथपत्राणांद्वयोरपिचशाखयोः॥ १०॥ प्रचिनुह्यस्यशाखेद्वेयाश्चाप्यन्याःप्रशाखिकाः॥ आभ्यांफलसहस्रेद्वे पंचोनंशतमेवच॥ ११॥ ततोरथमवस्थाप्यराजानंबाहुकोब्रवीत्॥ परोक्षमिवमेराजन्कत्थसेशत्रुकर्शन॥१२॥ प्रत्यक्षमेतत्कर्तास्मिशातयित्वाबिभीतकं॥ अथात्रगणितेराजन्विद्यतेनपरोक्षता॥ १३॥ प्रत्यक्षंतेमहाराजशातयिष्येबिभीतकं॥ अहंहिनाभिजानामिभवेदेवंनवेतिवा॥ १४॥ संख्यास्यामिफलान्य स्यपश्यतस्तेजनाधिप॥ मुहूर्तमपिवार्ष्णेयोरश्मीन्यच्छतुवाजिनां॥ १५॥ तमब्रवीन्नृपःसूतंनायंकालोविलंबितुं॥ बाहुकस्त्वब्रवीदेनंपरंयत्नंसमास्थितः ॥ १६॥ प्रतीक्षस्वमुहूर्तंत्वमथवात्वरतेभवान्॥ एषयातिशिवःपंथायाहिवार्ष्णेयसारथिः॥ १७॥ अब्रवीदृतुपर्णस्तुसांत्वयन्कुरुनंदन॥ त्वमेवयंतानान्योस्ति पृथिव्यामपिबाहुक॥ १८॥ त्वत्कृतेयातुमिच्छामिविदर्भान्हयकोविद॥ शरणंत्वांप्रपन्नोस्मिनविघ्नंकर्तुमर्हसि॥ १९॥ कामंचतेकरिष्यामियन्मांवक्ष्यसिबा हुक॥ विदर्भान्यदियात्वाद्यसूर्यंदर्शयितासिमे॥ २०॥ ॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥

॥ २१ ॥ १२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अक्षहृदयज्ञं अक्षाणामक्षाभिमानिदेवतायाहृदयवद्वशीकरणार्थोमंत्रःअक्षहृदयं येनज्ञातेनद्यूतेऽक्षाअनुकूलाभवंति संख्यानेराशीकृतानांपत्रपुष्पफलधान्यादी
नांराश्यायामविस्तारोच्छ्रायाद्यालोचनेनपाटीगणितरीत्याझटितितत्संख्याकथने ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ अनयोर्मध्येऽक्षाणांहृदयंपरंश्रेष्ठं इतरसुत्वयापिज्ञायतइतिभावः ऋतुःकालःतद्वच्छीघ्रगामिपर्णं

अथाब्रवीद्बाहुकस्तंसंख्यायचबिभीतकं॥ ततोविदर्भान्यास्यामिकुरुष्वैवंवचोमम॥ २१॥ अकामइवतंराजागणयस्वेत्युवाचह॥ एकदेशंचशाखायाःसमा
दिष्टंमयानघ॥ २२॥ गणयस्वाश्वतत्त्वज्ञततस्त्वंप्रीतिमावह॥ सोवतीर्यरथात्तूर्णंशातयामासतंद्रुमं॥ २३॥ ततःसविस्मयाविष्टोराजानमिदमब्रवीत्॥ गण
यित्वायथोक्तानितावंत्येवफलानितु॥ २४॥ अत्यद्भुतमिदंराजन्दृष्टवानस्मितेबलं॥ श्रोतुमिच्छामितांविद्यांयथैतज्ज्ञायतेनृप॥२५॥ तमुवाचततोराजात्व
रितोगमनेनृप॥ विद्ध्यक्षहृदयज्ञंमांसंख्यानेचविशारदं॥ २६॥ बाहुकस्तमुवाचाथदेहिविद्यामिमांमम॥ मत्तोपिचाश्वहृदयंगृहाणपुरुषर्षभ॥ २७॥ ऋतुप
र्णस्ततोराजाबाहुकंकार्यगौरवात्॥ हयज्ञानस्यलोभाच्चतंतथेत्यब्रवीद्वचः॥ २८॥ यथोक्तंत्वंगृहाणेदमक्षाणांहृदयंपरं॥ निक्षेपोमेश्वहृदयंत्वयितिष्ठतुबाहु
क॥ एवमुक्त्वाददौविद्यामृतुपर्णोनलायवै॥ २९॥ तस्याक्षहृदयज्ञस्यशरीरान्निःसृतःकलिः॥ कर्कोटकविषंतीक्ष्णंमुखात्सततमुद्वमन्॥ ३०॥ कलेस्तस्यतदा
र्तस्यशापाग्निःसविनिःसृतः॥ सतेनकर्शितोराजादीर्घकालमनात्मवान्॥ ३१॥ ततोविषविमुक्तात्मास्वंरूपमकरोत्कलिः॥ तंशप्तुमैच्छत्कुपितोनिषधाधिप
तिर्नलः॥ ३२॥ तमुवाचकलिर्भीतोवेपमानःकृतांजलिः॥ कोपंसंयच्छनृपतेकीर्तिंदास्यामितेपरां॥ ३३॥ इंद्रसेनस्यजननीकुपितामांशपत्पुरा॥ यदात्वयाप
रित्यक्तातदोहंभृशपीडितः॥ ३४॥ अवसंत्वयिराजेंद्रसुदुःखमपराजित॥ विषेणनागराजस्यदह्यमानोदिवानिशं॥ ३५॥शरणंत्वांप्रपन्नोस्मिशृणुचेदंवचो
मम॥ येचत्वांमनुजालोकेकीर्तयिष्यंत्यतंद्रिताः॥ मत्प्रसूतंभयंतेषांनकदाचिद्भविष्यति॥ ३६॥ भयार्तंशरणंयातंयदिमांत्वंनशप्स्यसे॥ एवमुक्तोनलोराजा
न्ययच्छत्कोपमात्मनः॥ ३७॥ ततोभीतःकलिःक्षिप्रंप्रविवेशबिभीतकं॥ कलिस्त्वन्यैस्तदाऽदृश्यःकथयन्नैषधेनवै॥ ३८॥

प्रियतेव्याप्रियतेव्यायच्छतेदेशांतरमनेनेतिपर्णंवाहनंयस्येतिऋतुपर्णनामनिरुक्तिः अन्येतुऋतानिसत्यानिगणितानिपर्णानियस्येतिपाठांतरंविप्रकल्प्यव्याकुर्वते ॥ २९ ॥ तस्याक्षहृदयज्ञस्येतिसर्वेषांमंत्रा
णांतत्त्वंमनोमयकोशाख्यःसूत्रात्माऽतएवतंप्रकृत्यश्रूयते तस्ययजुरेवशिरः ऋग्दक्षिणःपक्षः सामोत्तरःपक्षइत्यादि तमजानंतंहिअत्यंतंधर्मिष्ठमपिकलिर्बाधते नतुमंत्रज्ञमितिभावः॥३०॥शापाग्निर्दमयंतीनि
सृष्टःसविषरूपः अनात्मवान्हृदयशून्योमूढइत्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ अदृश्यइतिच्छेदः कथयन्कथांकुर्वन् ॥ ३८ ॥

फलानिसंख्याय अक्षविद्यासामर्थ्यात्राशेरायामादिकमनालोच्यैवेतिभावः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ द्विजानिवपक्षिणइव ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ॥ इत्या०प०नै०भा०द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥७॥

ततोगतज्वरोराजानैषधःपरवीरहा॥ संप्रनष्टेकलौराजासंख्यायास्यफलान्युत॥ ३९॥ मुदापरमयायुक्तस्तेजसाथपरेणवै॥ रथमारुह्यतेजस्वीप्रययौजवनै
र्हयैः॥ ४०॥ बिभीतकश्चाप्रशस्तःसंवृत्तःकलिसंश्रयात्॥ हयोत्तमानुत्पततोद्विजानिवपुनःपुनः॥ ४१॥ नलःसंनोदयामासप्रहृष्टेनांतरात्मना॥ विदर्भाभिमु
खोराजाप्रययौसमहायशाः॥ ४२॥ नलेतुसमतिक्रांतेकलिरप्यगमद्गृहं॥ ततोगतज्वरोराजानलोभूत्पृथिवीपतिः॥ विमुक्तःकलिनाराजन्रूपमात्रवियो
जितः॥ ४३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यके० नलोपाख्यानप० कलिनिर्गमेद्विसप्ततितमोऽध्यायः॥७२॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥बृहदश्वउवाच॥ ॥
ततोविदर्भान्संप्राप्तंसायाह्नेसत्यविक्रमं॥ ऋतुपर्णंजनाराज्ञेभीमायप्रत्यवेदयन्॥ १॥ सभीमवचनाद्राजाकुंडिनंप्राविशत्पुरं॥ नादयन्रथघोषेणसर्वाःसवि
दिशोदिशः॥ २॥ ततस्तंरथनिर्घोषंनलाश्वास्तत्रशुश्रुवुः॥ श्रुत्वातुसमहृष्यंतपुरेवनलसन्निधौ॥ ३॥ दमयंतीतुशुश्रावरथघोषंनलस्यतं॥ यथामेघस्यनदतो
गंभीरंजलदागमे॥ ४॥ परंविस्मयमापन्नाश्रुत्वानादंमहास्वनं॥ नलेनसंगृहीतेषुपुरेवनलवाजिषु॥ सदृशंरथनिर्घोषंमेनेभैमीतथाहयाः॥५॥ प्रासादस्था
श्चशिखिनःशालास्थाश्चैववारणाः॥ हयाश्चशुश्रुवुस्तस्यरथघोषंमहीपतेः॥ ६॥ तच्छ्रुत्वारथनिर्घोषंवारणाःशिखिनस्तथा॥ प्रणेदुरुन्मुखाराजन्मेघना
दइवोत्सुकाः॥ ७॥ ॥दमयंत्युवाच॥ ॥ यथासौरथनिर्घोषःपूरयन्निवमेदिनीं॥ ममाह्लादयतेचेतोनलएषमहीपतिः॥८॥ अथचंद्राभवक्त्रंतंनपश्यामिन
लंयदि॥ असंख्येयगुणंवीरंविनंक्ष्यामिनसंशयः॥ ९॥ यदिवैतस्यवीरस्यबाह्वोर्नाद्याहमंतरं॥ प्रविशामिसुखस्पर्शंनभविष्याम्यसंशयं॥ १०॥ यदिमांमेघ
निर्घोषोनोपगच्छतिनैषधः॥ अद्यचामीकरप्रख्यंप्रवेक्ष्यामिहुताशनं॥ ११॥ यदिमांसिंहविक्रांतोमत्तवारणविक्रमः॥ नाभिगच्छतिराजेंद्रोविनंक्ष्यामिन
संशयः॥ १२॥ नस्मराम्यनृतंकिंचिन्नस्मराम्यपकारतां॥ नचपर्युषितंवाक्यंस्वैरेष्वपिकदाचन॥ १३॥ प्रभुःक्षमावान्वीरश्चदाताचाप्यधिकोनृपैः॥ रहोनी
चानुवर्तीचक्लीबवन्ममनैषधः॥ १४॥ गुणांस्तस्यस्मरंत्यामेतत्परायादिवानिशं॥ हृदयंदीर्यतइदंशोकात्प्रियविनाकृतं॥ १५॥

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ नलाश्वाःविदर्भनगरेयेदमयंत्याऽपत्याभ्यांसहप्रेषिताः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ शिखिनोमयूराःमेघध्वनितभ्रमाच्चुक्रुशुः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥११॥१२॥ पर्युषितंप्रतिज्ञातकाला
तिलंघि ॥ १३ ॥ जितेंद्रियत्वमेवाह रहइति रहसिकर्तव्येसुरतविषये नीचकर्मपारदार्यादितदनुवर्ततइति तदन्यःअनीचानुवर्ती परस्त्रीषुक्लीबइत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ नैतदेवं एतत्एतस्मिन्काले एवंविचार्यनव्यसर्जयत्किंतुविश्राम्यतामित्येवोवाचेत्युत्तरेणान्वयः ॥ २८ ॥

एवंविलपमानासानष्टसंज्ञेवभारत ॥ आरुरोहमहद्वेश्मपुण्यश्लोकदिदृक्षया ॥ १६ ॥ ततोमध्यमकक्षायांददर्शरथमास्थितं ॥ ऋतुपर्णमहीपालंसहवार्ष्णेयबाहुकं ॥ १७ ॥ ततोवतीर्यवार्ष्णेयोबाहुकश्वरथोत्तमात् ॥ हयांस्तानवमुच्याथस्थापयामासवैरथं ॥ १८ ॥ सोवतीर्यरथोपस्थादृतुपर्णोनराधिपः ॥ उपतस्थेमहाराजंभीमंभीमपराक्रमं ॥ १९ ॥ तंभीमःप्रतिजग्राहपूजयापरयाततः ॥ सतेनपूजितोराज्ञाऋतुपर्णोनराधिपः ॥ २० ॥ सतत्रकुंडिनेरम्येवसमानोमहीपतिः ॥ नचकिंचित्तदापश्यन्प्रेक्षमाणोमुहुर्मुहुः ॥ सतुराज्ञासमागम्यविदर्भपतिनातदा ॥ २१ ॥ अकस्मात्सहसाप्राप्तंस्त्रीमंत्रंनस्मविंदति ॥ किंकार्यंस्वागतंतेस्तुराज्ञापृष्टःसभारत ॥ २२ ॥ नाभिजज्ञेसनृपतिर्दुहित्रर्थेसमागतं ॥ ऋतुपर्णोपिराजासधीमान्सत्यपराक्रमः ॥ २३ ॥ राजानंराजपुत्रंवानस्मपश्यतिकंचन ॥ नैवस्वयंवरकथांनचविप्रसमागमं ॥ २४ ॥ ततोविगणयद्राजामनसाकोसलाधिपः ॥ आगतोस्मीत्युवाचैनंभवंतमभिवादकः ॥ २५ ॥ राजापिचस्मयन्भीमोमनसासमचिंतयन् ॥ अधिकंयोजनशतंतस्यागमनकारणं ॥ २६ ॥ ग्रामान्बहूनतिक्रम्यनाध्यगच्छद्यथातथं ॥ अल्पकार्यंविनिर्दिष्टंतस्यागमनकारणं ॥ २७ ॥ पश्चादुदर्केज्ञास्यामिकारणंयद्भविष्यति ॥ नैतदेवंसनृपतिस्तंसत्कृत्यव्यसर्जयत् ॥ २८ ॥ विश्राम्यतामित्युवाचक्लांतोसीतिपुनःपुनः ॥ ससत्कृतःप्रहृष्टात्माप्रीतःप्रीतेनपार्थिवः ॥ २९ ॥ राजप्रेष्यैरनुगतोदिष्टंवेश्मसमाविशत् ॥ ऋतुपर्णेगतेराजन्वार्ष्णेयसहितेनृपे ॥ ३० ॥ बाहुकोरथमादायरथशालामुपागमत् ॥ समोचयित्वातानश्वानुपचर्यचशास्त्रतः ॥ ३१ ॥ स्वयंचैतान्समाश्वास्यरथोपस्थउपाविशत् ॥ दमयंत्यपिशोकार्तादृष्ट्वाभांगासुरिंनृपं ॥ ३२ ॥ सूतपुत्रंचवार्ष्णेयंबाहुकंचतथाविधं ॥ चिंतयामासवैदर्भीकस्यैषरथनिःस्वनः ॥ ३३ ॥ नलस्येवमहानासीन्नचपश्यामिनैषधं ॥ वार्ष्णेयेनभवेन्नूनंविद्यासैवोपशिक्षिता ॥ ३४ ॥ तेनाद्यरथनिर्घोषोनलस्येवमहानभूत् ॥ आहोस्विदृतुपर्णोपियथाराजानलस्तथा ॥ यथायंरथनिर्घोषोनैषधस्येवलक्ष्यते ॥ ३५ ॥ एवंसातर्कयित्वातुदमयंतीविशांपते ॥ दूतींप्रस्थापयामासनैषधान्वेषणेशुभा ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानपर्वणिभीमपुरप्रवेशेत्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥७३॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ दमयंत्युवाच ॥ ॥ गच्छकेशिनिजानीहिकएषरथवाहकः ॥ उपविष्टोरथोपस्थेविकृतोह्रस्वबाहुकः ॥ १ ॥

॥ २९ ॥ दिष्टंनिर्दिष्टं ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥३३॥३४॥ आहोस्विदित्याश्चर्यार्थे अतएवसमानार्थकंवाक्यमावर्तितं ॥३५॥३६ ॥ ॥ इत्या० नै० भा० त्रिसप्ततितमोऽध्यायः॥७३॥ ॥७४॥ ॥गच्छेति॥१॥

॥ २ ॥ ३ ॥ पर्णादवचनं क्वनुत्वंकितवच्छित्वावस्त्रार्धंप्रस्थितोममेत्यादिश्रुत्वाविरूपोह्रस्वबाहुकःकश्चित्प्रत्युत्तरंदत्तवांस्तल्लक्षणएवायमितिभावः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

अभ्येत्यकुशलंभद्रेमृदुपूर्वंसमाहिता ॥ पृच्छेथाःपुरुषंह्येनंयथातत्त्वमनिंदिते ॥ २ ॥ अत्रमेमहतीशंकाभवेदेषनलोनृपः ॥ यथाचमनसस्तुष्टिर्हृदयस्यचनिर्वृतिः ॥ ३ ॥ ब्रूयाश्चैनंकथांतेत्वंपर्णादवचनंयथा ॥ प्रतिवाक्यंचसुश्रोणिबुध्येथास्त्वमनिंदिते ॥ ४ ॥ ततःसमाहितागत्वादूतीबाहुकमब्रवीत् ॥ दमयंत्यपिकल्याणीप्रासादस्थाह्युपैक्षत ॥ ५ ॥ ॥ केशिन्युवाच ॥ ॥ स्वागतंतेमनुष्येंद्रकुशलंतेब्रवीम्यहं ॥ दमयंत्यावचःसाधुनिबोधपुरुषर्षभ ॥ ६ ॥ कदावैप्रस्थितायूयंकिमर्थमिहचागताः ॥ तत्त्वंब्रूहियथान्यायंवैदर्भीश्रोतुमिच्छति ॥ ७ ॥ ॥ बाहुकउवाच ॥ ॥ श्रुतःस्वयंवरोराज्ञाकोसलेनमहात्मना ॥ द्वितीयोदमयंत्यावैभविताश्वइतिद्विजात् ॥ ८ ॥ श्रुत्वैतत्प्रस्थितोराजाशतयोजनयायिभिः ॥ हयैर्वातजवैर्मुख्यैरहमस्यचसारथिः ॥ ९ ॥ ॥ केशिन्युवाच ॥ ॥ अथयोसौतृतीयोवःसकुतःकस्यवापुनः ॥ त्वंचकस्यकथंचेदंत्वयिकर्मसमाहितं ॥ १० ॥ ॥ बाहुकउवाच ॥ ॥ पुण्यश्लोकस्यवैसूतोवार्ष्णेयइतिविश्रुतः ॥ सनलेविद्रुतेभद्रेभांगासुरिमुपस्थितः ॥ ११ ॥ अहमप्यश्वकुशलःसूतत्वेचप्रतिष्ठितः ॥ ऋतुपर्णेनसारथ्येभोजनेचवृतःस्वयं ॥ १२ ॥ ॥ केशिन्युवाच ॥ ॥ अथजानातिवार्ष्णेयःक्वनुराजानलोगतः ॥ कथंचत्वयिवातेनकथितंस्यात्तुबाहुक ॥ १३ ॥ ॥ बाहुकउवाच ॥ ॥ इहैवपुत्रौनिक्षिप्यनलस्यशुभकर्मणः ॥ गतस्ततोयथाकामंनैषजानातिनैषधं ॥ १४ ॥ नचान्यःपुरुषःकश्चिन्नलंवेत्तियशस्विनि ॥ गूढश्चरतिलोकेस्मिन्नष्टरूपोमहीपतिः ॥ १५ ॥ आत्मैवतुनलंवेदयाचास्यतदनंतरा ॥ नहिवैस्वानिलिंगानिनलःशंसतिकर्हिचित् ॥ १६ ॥ ॥ केशिन्युवाच ॥ ॥ योसावयोध्यांप्रथमंगतोसौब्राह्मणस्तदा ॥ इमानिनारीवाक्यानिकथयानःपुनःपुनः ॥ १७ ॥ क्वनुत्वंकितवच्छित्त्वावस्त्रार्धंप्रस्थितोमम ॥ उत्सृज्यविपिनेसुप्तामनुरक्तांप्रियांप्रिय ॥ १८ ॥ सावैयथासमादिष्टातथास्तेत्वत्प्रतीक्षिणी ॥ दह्यमानादिवारात्रौवस्त्रार्धेनाभिसंवृता ॥ १९ ॥ तस्यारुदंत्याःसततंतेनदुःखेनपार्थिव ॥ प्रसादंकुरुमेवीरप्रतिवाक्यंवदस्वच ॥ २० ॥ तस्यास्तत्प्रियमाख्यानंप्रवदस्वमहामते ॥ तदेववाक्यंवैदर्भीश्रोतुमिच्छत्यनिंदिता ॥ २१ ॥ एतच्छ्रुत्वाप्रतिवचस्तस्यदत्तंत्वयाकिल ॥ यत्पुरातत्पुनस्त्वत्तोवैदर्भीश्रोतुमिच्छति ॥ २२ ॥ ॥ बृहदश्वउवाच ॥ एवमुक्तस्यकेशिन्यानलस्यकुरुनंदन ॥ हृदयंव्यथितंचासीदश्रुपूर्णेचलोचने ॥ २३ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ विकारंहृदयव्यथाऽश्रुनेत्रत्वादिकं ॥ ३१ ॥ ॥इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥ ॥७॥ ॥७॥

सनिगृह्यात्मनोदुःखंदह्यमानोमहीपतिः ॥ बाष्पसंदिग्धयावाचापुनरेवेदमब्रवीत् ॥ २४ ॥ ॥बाहुकउवाच॥ ॥वैषम्यमपिसंप्राप्तागोपायंतिकुलस्त्रियः॥ आत्मानमात्मनासत्योजितःस्वर्गोनसंशयः॥ २५॥ रहिताभर्तृभिश्चापिनकुध्यंतिकदाचन॥ प्राणांश्चारित्रकवचान्धारयंतिवरस्त्रियः॥ २६॥ विषमस्थेनमूढेनपरिभ्रष्टसुखेनच ॥ यत्सातेनपरित्यक्तातत्रनक्रोद्धुमर्हति ॥ २७॥ प्राणयात्रांपरिप्रेप्सोःशकुनैर्हृतवाससः ॥ आधिभिर्दह्यमानस्यश्यामानक्रोद्धुमर्हति ॥ २८॥ सत्कृताऽसत्कृतावापिपतिंदृष्ट्वातथाविधं॥ राज्यभ्रष्टंश्रियाहीनंक्षुधितंव्यसनाप्लुतं॥ २९॥ एवंब्रुवाणस्तद्वाक्यंनलःपरमदुर्मनाः ॥ नबाष्पमशकत्सोढुंप्ररुरोदचभारत॥ ३०॥ ततःसाकेशिनीगत्वादमयंत्यैन्यवेदयत् ॥ तत्सर्वंकथितंचैवविकारंतस्यचैवतं ॥ ३१ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानप० नलकेशिनीसंवादेचतुःसप्ततितमोऽध्यायः॥७४॥ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥बृहदश्वउवाच॥ ॥दमयंतीतुतच्छ्रुत्वाभृशंशोकपरायणा॥ शंकमानानलंतंवैकेशिनीमिदमब्रवीत्॥ १॥ गच्छकेशिनिभूयस्त्वंपरीक्षांकुरुबाहुके॥ अब्रुवाणासमीपस्थाचरितान्यस्यलक्षय ॥ २ ॥ यदाचकिंचित्कुर्यात्सकारणंतत्रभामिनि॥ तत्रसंचेष्टमानस्यलक्षयंतीविचेष्टितं॥ ३॥ नचास्यप्रतिबंधेनदेयोग्निरपिकेशिनि॥ याचतेनजलंदेयंसर्वथात्वरमाणया ॥ ४॥ एतत्सर्वंसमीक्ष्यत्वंचरितंमेनिवेदय॥ निमित्तंयत्त्वयादृष्टंबाहुकेदैवमानुषं ॥ ५॥ यच्चान्यदपिपश्येथास्तच्चाख्येयंत्वयामम ॥ दमयंत्यैवमुक्तासाजगामाथचकेशिनी ॥ ६॥ निशम्याथहयज्ञस्यलिंगानिपुनरागमत्॥ सातत्सर्वंयथावृत्तंदमयंत्यैन्यवेदयत्॥ निमित्तंयत्तयादृष्टंबाहुकेदैवमानुषं ॥ ७॥ ॥केशिन्युवाच॥ ॥दृढंशुच्युपचारोसौनमयामानुषःक्वचित्॥ दृष्टपूर्वःश्रुतोवापिदमयंतितथाविधः॥ ८॥ ह्रस्वमासाद्यसंचारंनासौविनमतेक्वचित्॥ तंतुदृष्ट्वायथासंगमुत्सर्पतियथासुखं॥ ९॥ संकटेप्यस्यसुमहान्विवरोजायतेधिकः॥ ऋतुपर्णस्यचार्थायभोजनीयमनेकशः ॥ १०॥ प्रेषितंतत्रराज्ञातुमांसंबहुचपाशवं ॥ तस्यप्रक्षालनार्थायकुंभास्तत्रोपकल्पिताः॥ ११॥ तेतेनावेक्षिताःकुंभाःपूर्णाएवाभवंस्ततः॥ ततःप्रक्षालनंकृत्वासमधिश्रित्यबाहुकः॥ १२॥

दमयंतीति ॥ १ ॥ २ ॥ पाठांतरेसंलक्ष्यंलक्षणीयं तेत्वया ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ शुच्युपचारःजलस्थलशुद्ध्यादिपरः ॥ ८ ॥ संचारंद्वारंह्रस्वमप्युत्सर्पतिदीर्घंभवति ॥ ९ ॥ संकटेसंकुचिते एतेनभूमिजयोदर्शितः ॥ १० ॥ पाशवंपशुसंबंधि ॥ ११ ॥ कुंभाःपूर्णाएवेतिजलधातुजयउक्तः ॥ १२ ॥

वह्निजयमाह तृणेतित्रिभिः सवितुःसकाशात्समादधत्उद्दीपितवान् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ वायुजयमाह अतीवेतिद्वाभ्यां पुष्पेषुक्षीणोंशोझटितिवायुनाआपूर्यतइत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ कर्मपाकादि

तृणमुष्टिंसमादायसवितुस्तंसमादधत् ॥ अथप्रज्वलितस्तत्रसहसाहव्यवाहनः ॥ १३॥ तदद्भुततमंदृष्ट्वाविस्मिताहमिहागता ॥ अन्यच्चतस्मिन्सुमहदाश्चर्यंलक्षितंमया॥ १४ ॥ यदग्निमपिसंस्पृश्यनैवासौदह्यतेशुभे॥ छंदेनचोदकंतस्यवहत्यावर्जितंद्रुतं॥ १५॥ अतीवचान्यत्सुमहदाश्चर्यंदृष्टवत्यहं॥ यत्सपुष्पाण्युपादायहस्ताभ्यांमम्रदेशनैः॥ १६॥ मृद्यमानानिपाणिभ्यांतेनपुष्पाणिनान्यथा॥ भूयएवसुगंधीनिहृषितानिभवंतिहि॥ एतान्यद्भुतलिंगानिदृष्ट्वाहंद्रुतमागता ॥ १७॥ ॥बृहदश्वउवाच॥ ॥दमयंतीतुतच्छ्रुत्वापुण्यश्लोकस्यचेष्टितं॥ अमन्यतनलंप्राप्तंकर्मचेष्टाभिसूचितं॥ १८॥ साशंकमानाभर्तारंबाहुकंपुनरिंगितैः॥ केशिनींश्लक्ष्णयावाचारुदतीपुनरब्रवीत्॥ १९॥ पुनर्गच्छप्रमत्तस्यबाहुकस्योपसंस्कृतं॥ महानसाच्छ्रितंमांसमानयस्वेहभाविनि॥ २०॥ सागत्वाबाहुकस्याग्रेतन्मांसमपकृष्यच॥ अत्युष्णमेवत्वरितातत्क्षणात्प्रियकारिणी ॥ २१ ॥ दमयंत्यैततःप्रादात्केशिनीकुरुनंदन॥ साचितानलसिद्धस्यमांसस्यबहुशःपुरा ॥ २२॥ प्राश्यमत्वानलंसूतंप्राक्रोशद्भृशदुःखिता॥ वैक्लव्यंपरमंगत्वाप्रक्षाल्यचमुखंततः॥ २३॥ मिथुनंप्रेषयामासकेशिन्यासहभारत॥ इंद्रसेनांसहभ्रात्रासमभिज्ञायबाहुकः॥ २४॥ अभिद्रुत्यततोराजापरिष्वज्यांकमानयत्॥ बाहुकस्तुसमासाद्यसुतौसुरसुतोपमौ ॥ २५॥ भृशंदुःखपरीतात्मासुस्वरंप्ररुरोदह॥ नैषधोदर्शयित्वातुविकारमसकृत्तदा॥ उत्सृज्यसहसापुत्रौकेशिनीमिदमब्रवीत्॥२६॥ इदंचसदृशंभद्रेमिथुनंममपुत्रयोः॥ अतोदृष्ट्वैवसहसाबाष्पमुत्सृष्टवानहं॥ २७॥ बहुशःसंपतंतींत्वांजनःशंकेतदोषतः॥ वयंचदेशातिथयोगच्छभद्रेयथासुखं॥२८॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानपर्वणिकन्यापुत्रदर्शनेपंचसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७५॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥बृहदश्वउवाच ॥ ॥सर्वंविकारंदृष्ट्वातुपुण्यश्लोकस्यधीमतः॥ आगत्यकेशिनीसर्वंदमयंत्यैन्यवेदयत् ॥ १ ॥ दमयंतीततोभूयःप्रेषयामासकेशिनीं॥ मातुःसकाशंदुःखार्त्तानलदर्शनकांक्षया ॥ २॥ परीक्षितोमेबहुशोबाहुकोनलशंकया॥ रूपेमेसंशयस्त्वेकःस्वयमिच्छामिवेदितुं॥ ३॥ सवाप्रवेश्यतांमातर्मांवानुज्ञातुमर्हसि॥ विदितंवाथवाज्ञातंपितुर्मेसंविधीयतां॥ ४॥

चेष्टाभूतजयादि ॥ १८ ॥ बाहुकंबाहुकरूपिणमितिरूपभेदात्संशयोस्तिनतुक्रियातइत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ मांसस्यमांसं बहुशःबहुवारं ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ संपतंतींआयांतीं दोषतःकामदोषेण ॥ २८ ॥ ॥इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥सर्वमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ प्रतिश्रयःगृहं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४॥ २५॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३०॥

एवमुक्तातुवैदर्भ्यासादेवीभीममब्रवीत् ॥ दुहितुस्तमभिप्रायमन्वजानात्सपार्थिवः ॥ ५॥ सावैपित्राभ्यनुज्ञातामात्राचभरतर्षभ ॥ नलंप्रवेशयामासयत्रत
स्याःप्रतिश्रयः ॥६॥ तांस्मदृष्ट्वैवसहसादमयंतींनलोनृपः ॥ आविष्टःशोकदुःखाभ्यांबभूवाश्रुपरिप्लुतः ॥ ७॥ तंतुदृष्ट्वातथायुक्तंदमयंतीनलंतदा ॥ तीव्रशोकस
माविष्टाबभूववरवर्णिनी ॥८॥ ततःकाषायवसनाजटिलामलपंकिनी ॥ दमयंतीमहाराजबाहुकंवाक्यमब्रवीत् ॥९॥ पूर्वंदृष्टस्त्वयाकश्चिद्धर्मज्ञोनामबाहुक॥
सुप्तामुत्सृज्यविपिनेगतोयःपुरुषःस्त्रियं ॥ १० ॥ अनागसंप्रियांभार्यांविजनेश्रममोहितां ॥ अपहायतुकोगच्छेत्पुण्यश्लोकमृतेनलं ॥ ११ ॥ किमुतस्यमया
बाल्यादपराद्धंमहीपतेः ॥ योमामुत्सृज्यविपिनेगतवान्निद्रयार्दितां ॥ १२ ॥ साक्षाद्देवानपाहायवृतोयःसपुरामया ॥ अनुव्रतांसाभिकामांपुत्रिणींत्यक्तवान्
कथं ॥ १३ ॥ अग्नौपाणिंगृहीत्वातुदेवानामग्रतस्तथा ॥ भविष्यामीतिसत्यंतुप्रतिश्रुत्यक्वतद्गतं ॥१४ ॥ दमयंत्याब्रुवंत्यास्तुसर्वमेतदरिंदम ॥ शोकजंवारिनेत्रा
भ्यामसुखंप्रास्रवद्बहु ॥ १५॥ अतीवकृष्णसाराभ्यांरक्तांताभ्यांजलंतुतत् ॥ परिस्रवन्नलोदृष्ट्वाशोकार्त्तामिदमब्रवीत् ॥ १६ ॥ ममराज्यंप्रनष्टंयन्नाहंतत्कृत
वान्स्वयं ॥ कलिनातत्कृतंभीरुयच्चत्वामहमत्यजं ॥ १७॥ यत्त्वयाधर्मकृच्छ्रेतुशापेनाभिहतःपुरा ॥ वनस्थयादुःखितयाशोचंत्यामांदिवानिशं ॥१८॥ समच्छ
रीरेत्वच्छापाद्दह्यमानोवसत्कलिः ॥ त्वच्छापदग्धःसततंसोग्नावग्निरिवाहितः ॥ १९ ॥ ममचव्यवसायेनतपसाचैवनिर्जितः ॥ दुःखस्यांतेनचानेनभवितव्यं
हिनौशुभे ॥ २० ॥ विमुच्यमांगतःपापस्ततोहमिहचागतः ॥ त्वदर्थंविपुलश्रोणिनहिमेन्यत्प्रयोजनं ॥ २१ ॥ कथंनुनारीभर्तारमनुरक्तमनुव्रतं ॥ उत्सृज्यवरये
दन्यंयथात्वंभीरुकर्हिचित् ॥ २२ ॥ दूताश्चरंतिपृथिवींकृत्स्नांनृपतिशासनात् ॥ भैमीकिलस्मभर्तारंद्वितीयंवरयिष्यति ॥ २३ ॥ स्वैरवृत्तायथाकाममनुरूपमि
वात्मनः ॥ श्रुत्वैवचैवंत्वरितोभांगासुरिरुपस्थितः ॥ २४ ॥ दमयंतीतुतच्छ्रुत्वानलस्यपरिदेवितं ॥ प्रांजलिर्वेपमानाचभीतावचनमब्रवीत् ॥ २५॥ ॥ दमयंत्यु
वाच ॥ ॥ नमामर्हसिकल्याणदोषेणपरिशंकितुं ॥ मयाहिदेवानुत्सृज्यवृतस्त्वंनिषधाधिप ॥ २६ ॥ तवाभिगमनार्थंतुसर्वतोब्राह्मणागताः ॥ वाक्यानिममगा
थाभिर्गायमानादिशोदश ॥ २७॥ ततस्त्वांब्राह्मणोविद्वान्पर्णादोनामपार्थिव ॥ अभ्यगच्छत्कोसलायामृतुपर्णनिवेशने ॥२८॥ तेनवाक्येकृतेसम्यक्प्रतिवा
क्येतथाहृते ॥ उपायोयंमयादृष्टोनैषधानयनेतव ॥ २९ ॥ त्वामृतेनहिलोकेऽन्यएकाह्नापृथिवीपते ॥ समर्थोयोजनशतंगंतुमश्वैर्नराधिप ॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥ सदागतिर्वायुः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ चंद्रमाश्चित्ताभिमानिनीदेवता ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ कल्येप्रभाते

स्पृशेयंतेनसत्येनपादावेतौमहीपते ॥ यथानासत्कृतंकिंचिन्मनसापिचराम्यहं ॥ ३१ ॥ अयंचरतिलोकेस्मिन्भूतसाक्षीसदागतिः ॥ एषमेमुंचतुप्राणान्यदि
पापंचराम्यहं ॥ ३२ ॥ यथाचरतितिग्मांशुःपरेणभुवनंसदा ॥ समुंचतुममप्राणान्यदिपापंचराम्यहं ॥ ३३ ॥ चंद्रमाःसर्वभूतानामंतश्चरतिसाक्षिवत् ॥ समुंच
तुममप्राणान्यदिपापंचराम्यहं ॥ ३४ ॥ एतेदेवास्त्रयःकृत्स्नंत्रैलोक्यंधारयंतिवै ॥ विब्रुवंतुयथासत्यमेतद्देवास्त्यजंतुमां ॥ ३५ ॥ एवमुक्तस्तथावायुरंतरिक्षाद
भाषत ॥ नैषाकृतवतीपापंनलसत्यंब्रवीमिते ॥ ३६ ॥ राजन्शीलनिधिःस्फीतोदमयंत्यासुरक्षितः ॥ साक्षिणोरक्षिणश्चास्यावयंत्रीन्परिवत्सरान् ॥ ३७ ॥ उपा
योविहितश्चायंत्वदर्थमतुलोऽनया ॥ नह्येकाह्नाशतंगंतात्वामृतेन्यःपुमानिह ॥ ३८ ॥ उपपन्नात्वयाभैमीत्वंचभैम्यामहीपते ॥ नात्रशंकात्वयाकार्यासंगच्छस
हभार्यया ॥ ३९ ॥ तथाब्रुवतिवायौतुपुष्पवृष्टिःपपातह ॥ देवदुंदुभयोनेदुर्ववौचपवनःशिवः ॥ ४० ॥ तदद्भुतमयंदृष्ट्वानलोराजाथभारत ॥ दमयंत्यांविशंकां
तामुपाकर्षदरिंदमः ॥ ४१ ॥ ततस्तद्वस्त्रमजरंप्रावृणोद्वसुधाधिपः ॥ संस्मृत्यनागराजंततोलेभेस्वकंवपुः ॥ ४२ ॥ स्वरूपिणंतुभर्तारंदृष्ट्वाभीमसुतातदा ॥ प्रा
क्रोशदुच्चैरालिंग्यपुण्यश्लोकमनिंदिता ॥ ४३ ॥ भैमीमपिनलोराजाभ्राजमानोयथापुरा ॥ सस्वजेस्वसुतौचापियथावत्प्रत्यनंदत ॥ ४४ ॥ ततःस्वोरसिविन्य
स्यवक्त्रंतस्यशुभानना ॥ परीतातेनदुःखेननिशश्वासायतेक्षणा ॥ ४५ ॥ तथैवमलदिग्धांगींपरिष्वज्यशुचिस्मितां ॥ सुचिरंपुरुषव्याघ्रस्तस्थौशोकपरिप्लुतः
॥ ४६ ॥ ततःसर्वंयथावृत्तंदमयंत्यानलस्यच ॥ भीमायाकथयत्प्रीत्यावैदर्भ्याजननीनृप ॥ ४७॥ ततोब्रवीन्महाराजःकृतशौचमहंनलं ॥ दमयंत्यासहोपेतंकल्ये
द्रष्टासुखोषितं ॥ ४८ ॥ ततस्तौसहितौरात्रिंकथयंतौपुरातनं ॥ वनेविचरितंसर्वमूषतुर्मुदितौनृप ॥ ४९ ॥ गृहेभीमस्यनृपतेःपरस्परसुखैषिणौ ॥ वसेतांहृष्टसंक
ल्पौवैदर्भीचनलश्चह ॥ ५० ॥ सचतुर्थेततोवर्षेसंगम्यसहभार्यया ॥ सर्वकामैःसुसिद्धार्थोलब्धवान्परमांमुदं ॥ ५१ ॥ दमयंत्यपिभर्तारमासाद्याप्यायिताभृ
शं ॥ अर्धसंजातसस्येवतोयंप्राप्यवसुंधरा ॥ ५२ ॥ सैवंसमेत्यव्यपनीयतंद्रांशांतज्वराहर्षविवृद्धसत्त्वा ॥ रराजभैमीसमवाप्तकामाशीतांशुनारात्रिरिवोदिते
न ॥ ५३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभा० आरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानपर्वणिनलदमयंतीसमागमेषट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

अथेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ पुष्पभंगःपुष्पसंमर्दः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ उपाकर्तुंदातुं ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इत्या

बृहदश्वउवाच॥ ॥ अथतांव्युषितोरात्रिंनलोराजास्वलंकृतः ॥ वैदर्भ्यासहितःकालेददर्शवसुधाधिपं ॥ १ ॥ ततोभिवादयामासप्रयतःश्वशुरंनलः ॥ ततोनुद
मयंतीचववंदेपितरंशुभा ॥ २ ॥ तंभीमःप्रतिजग्राहपुत्रवत्परयामुदा ॥ यथार्हंपूजयित्वाचसमाश्वासयतप्रभुः ॥ ३ ॥ नलेनसहितांतत्रदमयंतींपतिव्रतां ॥ ता
मर्हणांनलोराजाप्रतिगृह्ययथाविधि ॥ ४ ॥ परिचर्यांस्वकांतस्मैयथावत्प्रत्यवेदयत् ॥ ततोबभूवनगरेसुमहान्हर्षजःस्वनः ॥ ५ ॥ जनस्यसंप्रहृष्टस्यनलंदृष्ट्वात
थागतं ॥ अशोभयच्चनगरंपताकाध्वजमालिनं ॥ ६ ॥ सिक्ताःसुमृष्टपुष्पाढ्याराजमार्गाःस्वलंकृताः ॥ द्वारिद्वारिचपौराणांपुष्पभंगोपकल्पिताः ॥ ७ ॥ अर्चिता
निचसर्वाणिदेवतायतनानिच ॥ ऋतुपर्णोपिशुश्रावबाहुकच्छद्मिनंनलं ॥ ८ ॥ दमयंत्यासमायुक्तंजहृषेचनराधिपः ॥ तमानाय्यनलंराजाक्षमयामासपार्थि
वं ॥ ९ ॥ सचतंक्षमयामासहेतुभिर्बुद्धिसंमितः ॥ ससत्कृतोमहीपालोनैषधंविस्मिताननः ॥ १० ॥ उवाचवाक्यंतत्त्वज्ञोनैषधंवदतांवरः ॥ दिष्ट्यासमेतोदारैःस्वै
र्भवानित्यभ्यनंदत ॥ ११ ॥ किंचित्तुनापराधंतेकृतवानस्मिनैषध ॥ अज्ञातवासेवसतोमद्गृहेवसुधाधिप ॥ १२ ॥ यदिवाऽबुद्धिपूर्वाणियदिबुद्ध्यापिकानिचि
त् ॥ मयाकृतान्यकार्याणितानित्वंक्षंतुमर्हसि ॥ १३ ॥ ॥ नलउवाच ॥ ॥ नमेपराधंकृतवांस्त्वंस्वल्पमपिपार्थिव ॥ कृतेपिचनमेकोपःक्षंतव्यंहिमयातव ॥ १४ ॥
पूर्वंह्यपिसखामेसिसंबंधीचजनाधिप ॥ अतऊर्ध्वंतुभूयस्त्वंप्रीतिमाहर्तुमर्हसि ॥ सर्वकामैःसुविहितैःसुखमस्म्युषितस्त्वयि ॥ १५ ॥ नतथास्वगृहेराजन्यथातवं
गृहेसदा ॥ इदंचैवहयज्ञानंत्वदीयंमयितिष्ठति ॥ १६ ॥ तदुपाकर्तुमिच्छामिमन्यसेयदिपार्थिव ॥ एवमुक्त्वाददौविद्यामृतुपर्णायनैषधः ॥ १७ ॥ सचतांप्रतिज
ग्राहविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ गृहीत्वाचाश्वहृदयंराजन्भांगासुरिर्नृपः ॥ १८ ॥ निषधाधिपतेश्चापिदत्वाक्षहृदयंनृपः ॥ सूतमन्यमुपादायययौस्वपुरमेवह ॥ १९ ॥
ऋतुपर्णेगतेराजन्नलोराजाविशांपते ॥ नगरेकुंडिनेकालंनातिदीर्घमिवावसत् ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानपर्वणिऋतुपर्ण
स्वदेशगमनेसप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ बृहदश्वउवाच ॥ ॥ समासमुष्यकौंतेयभीममामंत्र्यनैषधः ॥ पुरादल्पपरीवा
रोजगामनिषधान्प्रति ॥ १ ॥ रथेनैकेनशुभ्रेणदंतिभिःपरिषोडशैः ॥ पंचाशद्भिर्हयैश्चैवषट्शतैश्चपदातिभिः ॥ २ ॥

रण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ उष्यवासंकृत्वा ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ राज्यमेकपाणेनैव ममतुदमयंत्यादिच प्राणयोश्चपणावहेयुद्धमपिवर्त्ततामित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

सकंपयन्निवमहींत्वरमाणोमहीपतिः ॥ प्रविवेशाथसंरब्धस्तरसैवमहामनाः ॥ ३ ॥ ततःपुष्करमासाद्यवीरसेनसुतोनलः ॥ उवाचदीव्यावपुनर्बहुवित्तंमया
र्जितं ॥ ४ ॥ दमयंतीचयच्चान्यन्ममकिंचनविद्यते ॥ एषवैममसंन्यासस्तवराज्यंतुपुष्कर ॥ ५ ॥ पुनःप्रवर्ततांद्यूतमितिमेनिश्चितामतिः ॥ एकपाणेनभद्रंतेप्राण
योश्चपणावहे ॥ ६ ॥ जित्वापरस्वमाहृत्यराज्यंवायदिवावसु ॥ प्रतिपाणःप्रदातव्यःपरमोधर्मउच्यते ॥ ७ ॥ नचेद्वांछसित्वंद्यूतंयुद्धद्यूतंप्रवर्त्ततां ॥ द्वैरथेनास्तुवै
शांतिस्तववाममवानृप ॥ ८ ॥ वंशभोज्यमिदंराज्यमर्थितव्यंयथातथा ॥ येनकेनाप्युपायेनवृद्धानामितिशासनं ॥ ९ ॥ द्वयोरेकतरेबुद्धिःक्रियतामद्यपुष्कर ॥
कैतवेनाक्षवत्यांतुयुद्धेवानाम्यतांधनुः ॥ १० ॥ नैषधेनैवमुक्तस्तुपुष्करःप्रसहन्निव ॥ ध्रुवमात्मजयंमत्वाप्रत्याहपृथिवीपतिं ॥ ११ ॥ दिष्ट्यात्वयार्जितंवित्तंप्र
तिपाणायनैषध ॥ दिष्ट्याचदुष्कृतंकर्मदमयंत्याःक्षयंगतं ॥ १२ ॥ दिष्ट्याचध्रियसेराजन्सदारोद्यमहाभुज ॥ धनेनानेनवैभैमीजितेनसमलंकृता ॥ १३ ॥ मामु
पस्थास्यतिव्यक्तंदिविशक्रमिवाप्सराः ॥ नित्यशोहिस्मरामित्वांप्रतीक्षेपिचनैषध ॥ १४ ॥ देवनेनममप्रीतिर्नभवत्यसुहृद्गणैः ॥ जित्वात्वद्यवरारोहांदमयंती
मनिंदितां ॥ १५ ॥ कृतकृत्योभविष्यामिसाहिमेनित्यशोहृदि ॥ श्रुत्वातुतस्यतावाचोबद्धबद्धप्रलापिनः ॥ १६ ॥ इयेषसशिरश्छेत्तुंखड्गेनकुपितोनलः ॥ स्मयं
स्तुरोषताम्राक्षस्तमुवाचनलोनृपः ॥ १७ ॥ पणावःकिंव्याहरसेजितोनव्याहरिष्यसि ॥ ततःप्रावर्त्ततद्यूतंपुष्करस्यनलस्यच ॥ १८ ॥ एकपाणेनभद्रंतेनलेनसप
राजितः ॥ सरत्नकोशनिचयैःप्राणेनपणितोपिच ॥ १९ ॥ जित्वाचपुष्करंराजाप्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ममसर्वमिदंराज्यमव्यग्रंहतकंटकं ॥ २० ॥ वैदर्भीनत्वया
शक्याराजापसदवीक्षितुं ॥ तस्यास्त्वंसपरीवारोमूढदासत्वमागतः ॥ २१ ॥ नत्वयातत्कृतंकर्मयेनाहंविजितःपुरा ॥ कलिनातत्कृतंकर्मत्वंचमूढनबुध्यसे ॥ २२ ॥
नाहंपरकृतंदोषंत्वय्याधास्येकथंचन ॥ यथासुखंवैजीवत्वंप्राणानवसृजामिते ॥ २३ ॥ तथैवसर्वसंभारंस्वमंशंवितरामिते ॥ तथैवचममप्रीतिस्त्वयिवीरनसं
शयः ॥ २४ ॥ सौहार्दंचापिमेत्वत्तोनकदाचित्प्रहास्यति ॥ पुष्करत्वंहिमेभ्राातासंजीवशरदःशतं ॥ २५ ॥ एवंनलःसांत्वयित्वाभ्रातरंसत्यविक्रमः ॥ स्वपुरंप्रेषया
मासपरिष्वज्यपुनःपुनः ॥ २६ ॥ सांत्वितोनैषधेनैवंपुष्करःप्रत्युवाचतं ॥ पुण्यश्लोकंतदाराजन्नभिवाद्यकृतांजलिः ॥ २७ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रशांतेवीतशोके ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

कीर्तिरस्तुतवाक्षय्याजीववर्षायुतंसुखी ॥ योमेवितरसिप्राणानधिष्ठानंचपार्थिव ॥ २८ ॥ सतथासत्कृतोराज्ञामासमुष्यतदानृपः ॥ प्रययौपुष्करोहृष्टःस्वपुरं स्वजनावृतः ॥ २९ ॥ महत्यासेनयासार्धंविनीतैःपरिचारकैः ॥ भ्राजमानइवादित्योवपुषापुरुषर्षभ ॥ ३० ॥ प्रस्थाप्यपुष्करंराजावित्तवंतमनामयं ॥ प्रविवे शपुरंश्रीमानत्यर्थमुपशोभितां ॥ ३१ ॥ प्रविश्यसांत्वयामासपौरांश्चनिषधाधिपः ॥ पौराजानपदाश्चापिसंप्रहृष्टतनूरुहाः ॥ ३२ ॥ ऊचुःप्रांजलयःसर्वेसामा त्यप्रमुखाजनाः ॥ अद्यस्मनिर्वृताराजन्पुरेजनपदेपिच ॥ उपासितुंपुनःप्राप्तादेवाइवशतक्रतुं ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलोपाख्यानप र्वणिपुष्करपराभवपूर्वकंराज्यप्रत्यानयनेअष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ बृहदश्वउवाच ॥ ॥ प्रशांतेतुपुरेहृष्टेसंप्रवृत्तेमहोत्सवे ॥ महत्यासेनया राजादमयंतीमुपानयत् ॥ १ ॥ दमयंतीमपिपितासत्कृत्यपरवीरहा ॥ प्रास्थापयदमेयात्माभीमोभीमपराक्रमः ॥ २ ॥ आगतायांतुवैदर्भ्यांसपुत्रायांनलोनृ पः ॥ वर्तयामासमुदितोदेवराडिवनंदने ॥ ३ ॥ तथाप्रकाशतांयातोजंबूद्वीपेसराजसु ॥ पुनःशशासतद्राज्यंप्रत्याहृत्यमहायशाः ॥ ४ ॥ ईजेचविविधैर्यज्ञैर्विधि वच्चाप्तदक्षिणैः ॥ तथात्वमपिराजेंद्रससुहृद्वक्ष्यसेचिरात् ॥ ५ ॥ दुःखमेतादृशंप्राप्तोनलःपरपुरंजयः ॥ देवनेननरश्रेष्ठसभार्योभरतर्षभ ॥ ६ ॥ एकाकिनैवसुमह न्नलेनपृथिवीपते ॥ दुःखमासादितंघोरंप्राप्तश्चाभ्युदयःपुनः ॥ ७ ॥ त्वंपुनर्भ्रातृसहितःकृष्णयाचैवपांडव ॥ रमसेऽस्मिन्महारण्येधर्ममेवानुचिंतयन् ॥ ८ ॥ ब्रा ह्मणैश्चमहाभागैर्वेदवेदांगपारगैः ॥ नित्यमन्वास्यसेराजंस्तत्रकापरिदेवना ॥ ९ ॥ कर्कोटकस्यनागस्यदमयंत्यानलस्यच ॥ ऋतुपर्णस्यराजर्षेःकीर्तनंकलिना शनं ॥ १० ॥ इतिहासमिमंचापिकलिनाशनमच्युत ॥ शक्यमाश्वसितुंश्रुत्वात्वद्विधेनविशांपते ॥ ११ ॥ अस्थिरत्वंचसंचिंत्यपुरुषार्थस्यनित्यदा ॥ तस्योदयेव्य येचापिनचिंतयितुमर्हसि ॥ १२ ॥ श्रुत्वेतिहासंनृपतेसमाश्वसिहिमाशुचः ॥ व्यसनेत्वंमहाराजनविषीदितुमर्हसि ॥ १३ ॥ विषमावस्थितेदैवेपौरुषेऽफलतांग ते ॥ विषादयंतिनात्मानंसत्त्वापाश्रयिणोनराः ॥ १४ ॥ येचेदंकथयिष्यंतिनलस्यचरितंमहत् ॥ श्रोष्यंतिचाप्यभीक्ष्णंवैनालक्ष्मीस्तान्भजिष्यति ॥ १५ ॥ अर्था स्तस्योपपत्स्यंतेधन्यतांचगमिष्यति ॥ इतिहासमिमंश्रुत्वापुराणंशश्वदुत्तमं ॥ १६ ॥

वक्ष्यसेदीव्यसे वशकांतावित्यस्यरूपं ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ पुनर्द्यूतंकरिष्यसीतिराजानंप्रतिपूर्वंभीमसेनेनोक्तंतत्रपरिहारमाह वेदेति वेदवेद्मि उपपद्यस्वगृहाण ॥ १९ ॥ २० ॥ अश्वशिरोऽश्वविद्यां ययाबृहदश्वइतिमुनेर्नाम उपस्प्रष्टुंस्नानादिकंक र्तुं ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ जयंजयभाजमर्जुनं ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

पुत्रान्पौत्रान्पशूंश्चापिलभतेनृषुचाग्र्यतां ॥ आरोग्यप्रीतिमांश्चैवभविष्यतिनसंशयः ॥ १७ ॥ भयात्त्रस्यसियच्चत्वमाह्वयिष्यतिमांपुनः ॥ अक्षज्ञइतितत्तेहंना शयिष्यामिपार्थिव ॥ १८ ॥ वेदाक्षहृदयंकृत्स्नमहंसत्यपराक्रम ॥ उपपद्यस्वकौंतेयप्रसन्नोहंब्रवीमिते ॥ १९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोहृष्टमनाराजा बृहदश्वमुवाचह ॥ भगवन्नक्षहृदयंज्ञातुमिच्छामितत्त्वतः ॥ २० ॥ ततोक्षहृदयंप्रादात्पांडवायमहात्मने ॥ दत्वाचाश्वशिरोऽगच्छदुपस्प्रष्टुंमहातपाः ॥ २१ ॥ बृ हदश्वेगतेपार्थमश्रौषीत्सव्यसाचिनं ॥ वर्तमानंतपस्युग्रेवायुभक्षंमनीषिणं ॥ २२ ॥ ब्राह्मणेभ्यस्तपस्विभ्यःसंपतद्भ्यस्ततस्ततः ॥ तीर्थशैलवनेभ्यश्चसमेतेभ्योदृ ढव्रतः ॥ २३ ॥ इतिपार्थोमहाबाहुर्दुरापंतपआस्थितः ॥ नतथादृष्टपूर्वोन्यःकश्चिदुग्रतपाइति ॥ २४ ॥ यथाधनंजयःपार्थस्तपस्वीनियतव्रतः ॥ मुनिरेकचरःश्री मान्धर्मोविग्रहवानिव ॥ २५ ॥ तंश्रुत्वापांडवोराजंस्तप्यमानंमहावने ॥ अन्वशोचतकौंतेयःप्रियंवैभ्रातरंजयं ॥ २६ ॥ दह्यमानेनतुहृदाशरणार्थीमहावने ॥ ब्राह्मणान्विविधज्ञानान्पर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनलो० बृहदश्वगमनेऊनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ समाप्तंचनलोपाख्यानपर्व ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथतीर्थयात्रापर्व ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ भगवन्काम्यकात्पार्थेगतेमेप्रपितामहे ॥ पांडवाःकिमकुर्वंस्तेतमृ तेसव्यसाचिनं ॥ १ ॥ सहितेषांमहेष्वासोगतिरासीदनीकजित् ॥ आदित्यानांयथाविष्णुस्तथैवप्रतिभातिमे ॥ २ ॥ तेनेंद्रसमवीर्येणसंग्रामेष्वनिवर्तिना ॥ वि नाभूतावनेवीराःकथमासन्पितामहाः ॥ ३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ गतेतुपांडवेतातकाम्यकात्सत्यविक्रमे ॥ बभूवुःपांडवेयास्तेदुःखशोकपरायणाः ॥ ४ ॥ आक्षिप्तसूत्रामणयश्छिन्नपक्षाइवद्विजाः ॥ अप्रीतमनसःसर्वेबभूवुरथपांडवाः ॥ ५ ॥ वनंतुतदभूत्तेनहीनमक्लिष्टकर्मणा ॥ कुबेरेणयथाहीनंवनंचैत्ररथंतथा ॥ ६ ॥ तमृतेतेनरव्याघ्राःपांडवाजनमेजय ॥ मुदमप्राप्नुवंतोवैकाम्यकेन्यवसंस्तदा ॥ ७ ॥

भगवन्काम्यकात्पार्थेगतेमेप्रपितामहेइत्यादिरध्यायस्तीर्थयात्राप्रस्तावार्थः यज्ञदानाद्यसमर्थस्यहितीर्थयात्रैवावश्यकी यथोक्तं द्वाविमौग्रसतेभूमिःसर्पोबिलशयानिव राजानंचाविरोद्धारंदरिद्रंचाप्रवा सिनमिति तत्रापिबंधुवियोगःसर्वेषांदुःखदस्तेनचचित्तस्यानवस्थितत्वंभवतीत्यवांतरतात्पर्यं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ आक्षिप्तसूत्रान्छिन्नसूत्राद्विजाःपक्षिणः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

मेध्यान्यज्ञार्हान् ॥ ८ ॥ उपाकृत्यहिंसित्वा उपाहृत्ययज्ञार्थंसमाहृत्य ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ मौर्वीकृतकिणौ किणंआघातचिह्नं ॥ १८ ॥ निष्कांगदक

ब्राह्मणार्थेपराक्रांताःशुद्धैर्बाणैर्महारथाः ॥ निघ्नंतोभरतश्रेष्ठमेध्यान्बहुविधान्मृगान् ॥ ८ ॥ नित्यंहिपुरुषव्याघ्रावन्याहारमरिंदमाः ॥ उपाकृत्यउपाहृत्यब्राह्मणेभ्योन्यवेदयन् ॥ ९ ॥ सर्वेसंन्यवसंस्तत्रसोत्कंठाःपुरुषर्षभाः ॥ अहृष्टमनसःसर्वेगतेराजन्धनंजये ॥ १० ॥ विशेषतस्तुपांचालीस्मरंतीमध्यमंपतिं ॥ उद्विग्नंपांडवश्रेष्ठमिदंवचनमब्रवीत् ॥ ११ ॥ योर्जुनेनार्जुनस्तुल्योद्विबाहुर्बहुबाहुना ॥ तमृतेपांडवश्रेष्ठवनंनप्रतिभातिमे ॥ १२ ॥ शून्यामिवप्रपश्यामितत्रतत्रमहीमिमां ॥ बह्वाश्चर्यमिदंचापिवनंकुसुमितद्रुमं ॥ १३ ॥ नतथारमणीयंवैतमृतेसव्यसाचिनं ॥ नीलांबुदसमप्रख्यंमत्तमातंगगामिनं ॥ १४ ॥ तमृतेपुंडरीकाक्षंकाम्यकंनातिभातिमे ॥ यस्यवाधनुषोघोषःश्रूयतेचाशनिस्वनः ॥ नलभेशर्मवैराजन्स्मरंतीसव्यसाचिनं ॥ १५ ॥ तथालालप्यमानांतांनिशम्यपरवीरहा ॥ भीमसेनोमहाराजद्रौपदीमिदमब्रवीत् ॥ १६ ॥ ॥ भीमउवाच ॥ ॥ मनःप्रीतिकरंभद्रेयद्ब्रवीषिसुमध्यमे ॥ तन्मेप्रीणातिहृदयममृतप्राशनोपमं ॥ १७ ॥ यस्यदीर्घौसमौपीनौभुजौपरिघसन्निभौ ॥ मौर्वीकृतकिणौवृत्तौखड्गायुधधनुर्धरौ ॥ १८ ॥ निष्कांगदकृतापीडौपंचशीर्षाविवोरगौ ॥ तमृतेपुरुषव्याघ्रंनष्टसूर्यमिवांबरं ॥ १९ ॥ यमाश्रित्यमहाबाहुंपंचालाःकुरवस्तथा ॥ सुराणामपियत्तानांपृतनासुनबिभ्यति ॥ २० ॥ यस्यबाहूसमाश्रित्यवयंसर्वेमहात्मनः ॥ मन्यामहेजितानाजौपरान्प्राप्तांचमेदिनीं ॥ २१ ॥ तमृतेफाल्गुनंवीरंनलभेकाम्यकेधृतिं ॥ पश्यामिचदिशःसर्वास्तिमिरेणावृताइव ॥ २२ ॥ ततोब्रवीत्साश्रुकंठोनकुलःपांडुनंदनः ॥ ॥ नकुलउवाच ॥ ॥ यस्मिन्दिव्यानिकर्माणिकथयंतिरणाजिरे ॥ देवाअपियुधांश्रेष्ठंतमृतेकारतिर्वने ॥ २३ ॥ उदीचींयोदिशंगत्वाजित्वायुधिमहाबलान् ॥ गंधर्वमुख्यान्शतशोहयान्लेभेमहाद्युतिः ॥ २४ ॥ राज्ञेतित्तिरिकल्माषान्श्रीमतोऽनिलरंहसः ॥ प्रादाद्भ्रात्रेप्रियःप्रेम्णाराजसूयेमहाक्रतौ ॥ २५ ॥ तमृतेभीमधन्वानंभीमादवरजंवने ॥ कामयेकाम्यकेवासंनेदानीममरोपमं ॥ २६ ॥ ॥ सहदेवउवाच ॥ ॥ योधनानिचकन्याश्चयुधिजित्वामहारथः ॥ आजहारपुराराज्ञेराजसूयेमहाक्रतौ ॥ २७ ॥ यःसमेतान्मृधेजित्वायादवानमितद्युतिः ॥ सुभद्रामाजहारैकोवासुदेवस्यसंमते ॥ २८ ॥ तस्यजिष्णोर्बृसींदृष्ट्वाशून्यामिवनिवेशने ॥ हृदयंमेमहाराजनशाम्यतिकदाचन ॥ २९ ॥

तापीडौसाष्टशतंसुवर्णानिष्कस्तत्कृतेनांगदेनकृतभूषणौ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ बृसीमासनं ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअशीतितमोध्यायः ॥ ८० ॥ ॥छ॥ ॥ धनंजयेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥

वनादस्माद्विवासंतुरोचयेहमरिंदम ॥ नहिनस्तमृतेवीररमणीयमिदंवनं ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्राप० अर्जुनानुशोचनेअशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ धनंजयोत्सुकानांतुभ्रातॄणांकृष्णयासह ॥ श्रुत्वावाक्यानिविमनाधर्मराजोप्यजायत ॥ १ ॥ अथापश्यन्महात्मानंदेवर्षिंतत्रनारदं ॥ दीप्यमानंश्रियाब्राह्म्याद्दुतार्चिषमिवानलं ॥ २ ॥ तमागतमभिप्रेक्ष्यभ्रातृभिःसहधर्मराट् ॥ प्रत्युत्थाययथान्यायंपूजांचक्रेमहात्मने ॥ ३ ॥ सतैःपरिवृतःश्रीमान्भ्रातृभिःकुरुसत्तमः ॥ विबभावतिदीप्तौजादेवैरिवशतक्रतुः ॥ ४ ॥ यथाचवेदान्सावित्रीयाज्ञसेनीतथापतीन् ॥ नजहौधर्मतःपार्थान्मेरुमर्कप्रभायथा ॥ ५ ॥ प्रतिगृह्यचतांपूजांनारदोभगवानृषिः ॥ आश्वासयद्धर्मसुतंयुक्तरूपमिवानघ ॥ ६ ॥ उवाचचमहात्मानंधर्मराजंयुधिष्ठिरं ॥ ब्रूहिधर्मभृतांश्रेष्ठकेनार्थःकिंददानिते ॥ ७ ॥ अथधर्मसुतोराजाप्रणम्यभ्रातृभिःसह ॥ उवाचप्रांजलिर्भूत्वानारदंदेवसंमितं ॥ ८ ॥ त्वयितुष्टेमहाभागसर्वलोकाभिपूजिते ॥ कृतमित्येवमन्येहंप्रसादात्तवसुव्रत ॥ ९ ॥ यदित्वहमनुग्राह्योभ्रातृभिःसहितोऽनघ ॥ संदेहंमेमुनिश्रेष्ठतत्त्वतश्छेत्तुमर्हसि ॥ १० ॥ प्रदक्षिणांयःकुरुतेपृथिवींतीर्थतत्परः ॥ किंफलंतस्यकार्त्स्न्येनतद्ब्रवान्वक्तुमर्हति ॥ ११ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्नवहितोयथाभीष्मेणधीमता ॥ पुलस्त्यस्यसकाशाद्वैसर्वमेतदुपश्रुतं ॥ १२ ॥ पुराभागीरथीतीरेभीष्मोधर्मभृतांवरः ॥ पित्र्यंव्रतंसमास्थायन्यवसन्मुनिभिःसह ॥ १३ ॥ शुभेदेशेतथाराजन्पुण्येदेवर्षिसेविते ॥ गंगाद्वारेमहाभागदेवगंधर्वसेविते ॥ १४ ॥ सपितॄंस्तर्पयामासदेवांश्चपरमद्युतिः ॥ ऋषींश्चतर्पयामासविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ १५ ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यजपन्नेवमहायशाः ॥ ददर्शाद्भुतसंकाशंपुलस्त्यमृषिसत्तमं ॥ १६ ॥ सतंदृष्ट्वोग्रतपसंदीप्यमानमिवश्रिया ॥ प्रहर्षमतुलंलेभेविस्मयंपरमंययौ ॥ १७ ॥ उपस्थितंमहाभागंपूजयामासभारत ॥ भीष्मोधर्मभृतांश्रेष्ठोविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ १८ ॥ शिरसाचार्घमादायशुचिःप्रयतमानसः ॥ नामसंकीर्तयामासतस्मिन्ब्रह्मर्षिसत्तमे ॥ १९ ॥ भीष्मोहमस्मिभद्रंतेदासोस्मितवसुव्रत ॥ तवसंदर्शनादेवमुक्तोहंसर्वकिल्बिषैः ॥ २० ॥ एवमुक्त्वामहाराजभीष्मोधर्मभृतांवरः ॥ वाग्यतःप्रांजलिर्भूत्वातूष्णीमासीद्युधिष्ठिर ॥ २१ ॥ तंदृष्ट्वानियमेनाथस्वाध्यायाम्नायकर्शितं ॥ भीष्मंकुरुकुलश्रेष्ठंमुनिःप्रीतमनाभवत् ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीम० आ० तीर्थयात्राप० पार्थनारदसंवादेएकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥छ॥ ॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥ ॥ इत्यार० नै० भा० एकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥

अनेनेति॥१॥ २ ॥ ३ ॥४ ॥ ५ ॥ ६॥ ७॥८॥ यस्यहस्तौचेति दुष्प्रतिग्रहपरपीडादिभ्योनिवृत्तिर्हस्तसंयमः दृष्टिपूतेदेशेपादन्यासःपादसंयमः परानिष्टचिंतनाभावोमनःसंयमः विद्यासंयमोऽभिचाररााहि

॥ पुलस्त्यउवाच ॥ ॥ अनेनतवधर्मज्ञप्रश्रयेणदमेनच ॥ सत्येनचमहाभागतुष्टोस्मितवसुव्रत ॥१॥ यस्येदृशस्तेधर्मोयंपितृभक्त्याश्रितोनघ ॥ तेनपश्यसिमां पुत्रप्रीतिश्चपरमात्वयि ॥२॥ अमोघदर्शीभीष्माहंब्रूहिकिंकरवाणिते ॥ यद्वक्ष्यसिकुरुश्रेष्ठतस्यदातास्मितेनघ ॥३॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ प्रीतेत्वयिमहाभाग सर्वलोकाभिपूजिते ॥ कृतमेतावतामन्येयदहंदृष्टवान्प्रभुं ॥ ४ ॥ यदित्वहमनुग्राह्यस्तवधर्मभृतांवर ॥ संदेहंतेप्रवक्ष्यामितन्मेत्वंछेत्तुमर्हसि ॥ ५ ॥ अस्तिमेहृदये कश्चित्तीर्थेभ्योधर्मसंशयः ॥ तमहंश्रोतुमिच्छामितद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ६ ॥ प्रदक्षिणांयःपृथिवींकरोत्यमरसन्निभ ॥ किंफलंतस्यविप्रर्षेतन्मेब्रूहितपोधन ॥ ७ ॥ ॥ पुलस्त्यउवाच ॥ ॥ हंततेकथयिष्यामियदृषीणांपरायणं ॥ तदेकाग्रमनाःपुत्रशृणुतीर्थेषुयत्फलं ॥८॥ यस्यहस्तौचपादौचमनश्चैवसुसंयतं ॥ विद्या तपश्चकीर्तिश्चसतीर्थफलमश्नुते ॥ ९ ॥ प्रतिग्रहादपावृत्तःसंतुष्टोयेनकेनचित् ॥ अहंकारनिवृत्तश्चसतीर्थफलमश्नुते ॥ १० ॥ अकल्ककोनिरारंभोलघ्वाहारो जितेंद्रियः ॥ विमुक्तःसर्वपापेभ्यःसतीर्थफलमश्नुते ॥ ११ ॥ अक्रोधनश्चराजेंद्रसत्यशीलोदृढव्रतः ॥ आत्मोपमश्चभूतेषुसतीर्थफलमश्नुते ॥ १२ ॥ ऋषिभिःक्रत वःप्रोक्तादेवेष्विहयथाक्रमं ॥ फलंचैवयथातथ्यंप्रेत्यचेहचसर्वशः ॥ १३ ॥ नतेशक्यादरिद्रेणयज्ञाःप्राप्तुंमहीपते ॥ बहूपकरणायज्ञानानासंभारविस्तराः ॥ १४ ॥ प्राप्यंतेपार्थिवैरेतैःसमृद्धैर्वानरैःक्वचित् ॥ नार्थन्यूनैर्नावगणैरेकात्मभिरसाधनैः ॥ १५ ॥ योदरिद्रैरपिविधिःशक्यःप्राप्तुंनरेश्वर ॥ तुल्योयज्ञफलैःपुण्यैस्तंनिबो धयुधांवर ॥ १६ ॥ ऋषीणांपरमंगुह्यमिदंभरतसत्तम ॥ तीर्थाभिगमनंपुण्यंयज्ञैरपिविशिष्यते ॥ १७ ॥ अनुपोष्यत्रिरात्राणितीर्थान्यनभिगम्यच ॥ अदत्वा कांचनंगाश्चदरिद्रोनामजायते ॥ १८ ॥ अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्ट्वाविपुलदक्षिणैः ॥ नतत्फलमवाप्नोतितीर्थाभिगमनेनयत् ॥ १९ ॥ नृलोकेदेवदेवस्यतीर्थंत्रै लोक्यविश्रुतं ॥ पुष्करंनामविख्यातंमहाभागःसमाविशेत् ॥ २० ॥ दशकोटिसहस्राणितीर्थानांवैमहामते ॥ सान्निध्यंपुष्करेयेषांत्रिसंध्यंकुरुनंदन ॥ २१ ॥ आदित्यावसवोरुद्राःसाध्याश्चसमरुद्गणाः ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैवनित्यंसन्निहिताविभो ॥ २२ ॥

त्यं तपःसंयमोदंभराहित्यं कीर्तिसंयमःपापकीर्तिराहित्यं ॥ ९ ॥ अस्यैवश्लोकस्यव्याख्यानंप्रतिग्रहादित्यादित्रितयं अपावृत्तोनिवृत्तः संतोषोऽलंबुद्धिः ॥ १० ॥ अकल्ककःदंभादिहीनः कल्कःशाठ्येच दंभेचेतिविश्वः ॥ ११ ॥ आत्मोपमोदयावान् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ अवगणैरसहायैर्नीचसहायैर्वा एकात्मभिरसहायैः असाधनैःपत्न्यादिरहितैः ॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ उपस्पृष्टंस्नातंभवेत् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ उष्वावासंकृत्वा ॥ ३५ ॥ क्रतून्सर्वान्प्राप्नोतिसंवत्सरात्मकप्रजापतिसायुज्यंप्राप्नोती त्यर्थः क्रतुर्भूत्वासंवत्सरमप्येतिसंवत्सरःप्रजापतिःप्रजापतिर्वावैषइतिश्रुतेः क्रतूनित्यपिपाठः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ अत्रपुष्करस्तुतिप्रस्तावेविषमश्लोकव्याख्यायां त्रीणिशृंगाणिशुभ्राणित्रीणिप्रस्रवणानिच पुष्कराण्यादिसिद्धानिनविद्मस्तत्रकारणमितिश्लोकःपठितोव्याख्यातश्च इदानींमंदबुद्धिभिर्दुर्व्याख्येयतयापरित्यक्तइतिनपुस्तकांतरेषुदृश्यते अत्रप्राचांव्याख्या श्रयतेःशृणातेर्वाशृंगाणिमुमुक्षुभिराश्रय णीयानिपापहिंसकानिवा शुभ्राणिभ्राजिष्णूनि त्रीणिपुष्कराणि तेषांमध्येसरस्वतीप्रस्रवतीतितान्येवत्रीणिप्रस्रवणानि आदिसिद्धानितीर्थांतरवदुत्पत्तिरहितानि अतएवतत्रतीर्थत्वापादकंकारणंनवि

यत्रदेवास्तपस्तप्त्वादित्याब्रह्मर्षयस्तथा ॥ दिव्ययोगामहाराजपुण्येनमहतान्विताः ॥ २३ ॥ मनसाप्यभिकामस्यपुष्कराणिमनस्विनः ॥ पूयंतेसर्वपापानिनाक पृष्ठेचपूज्यते ॥ २४ ॥ तस्मिंस्तीर्थेमहाराजनित्यमेवपितामहः ॥ उवासपरमप्रीतोभगवान्कमलासनः ॥ २५ ॥ पुष्करेषुमहाभागदेवाःसर्षिगणाःपुरा ॥ सिद्धिं समभिसंप्राप्ताःपुण्येनमहतान्विताः ॥ २६ ॥ तत्राभिषेकंयःकुर्यात्पितृदेवार्चनेरतः ॥ अश्वमेधाद्दशगुणंफलंप्राहुर्मनीषिणः ॥ २७ ॥ अप्येकंभोजयेद्विप्रंपुष्क रारण्यमाश्रितः ॥ तेनासौकर्मणाभीष्मप्रेत्यचेहचमोदते ॥ २८ ॥ शाकैर्मूलैःफलैर्वापियेनवर्तयतेस्वयं ॥ तद्वैदद्याद्ब्राह्मणायश्रद्धावाननसूयकः ॥ २९ ॥ तेनैवप्रा प्नुयात्प्राज्ञोहयमेधफलंनरः ॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्रावाराजसत्तम ॥ ३० ॥ नवैयोनौप्रजायंतेस्नातास्तीर्थेमहात्मनः ॥ कार्तिकींतुविशेषेणयोभिगच्छ तिपुष्करं ॥ ३१ ॥ प्राप्नुयात्सनरोलोकान्ब्रह्मणःसदनेऽक्षयान् ॥ सायंप्रातःस्मरेद्यस्तुपुष्कराणिकृतांजलिः ॥ ३२ ॥ उपस्पृष्टंभवेत्तेनसर्वतीर्थेषुभारत ॥ जन्मप्र भृतियत्पापंस्त्रियावापुरुषेणवा ॥ ३३ ॥ पुष्करेस्नातमात्रस्यसर्वमेवप्रणश्यति ॥ यथासुराणांसर्वेषामादिस्तुमधुसूदनः ॥ ३४ ॥ तथैवपुष्करंराजंस्तीर्थानामा दिरुच्यते ॥ उष्वाद्वादशवर्षाणिपुष्करेनियतःशुचिः ॥ ३५ ॥ क्रतून्सर्वानवाप्नोतिब्रह्मलोकंसगच्छति ॥ यस्तुवर्षशतंपूर्णमग्निहोत्रमुपासते ॥ ३६ ॥ कार्तिकींवा वसेदेकांपुष्करेसममेवतत् ॥ ३७ ॥ त्रीणिशृंगाणिशुभ्राणित्रीणिप्रस्रवणानिच ॥ पुष्कराण्यादिसिद्धानिनविद्मस्तत्रकारणं ॥ ३८ ॥

द्मइति वस्तुतस्तुवेदारण्यंपंचनदंगौरीमायूरमार्जुनं श्रीवांछंकुंभकोणंचकाशीक्षेत्रसमानिषडित्यादिवदिहकाशीसाम्येनपुष्करंस्तूयते तथाचायमर्थः पुराणांतरेषुवाराणस्यास्त्रिकोणत्वस्मरणात्त्रयःकोणा एवत्रीणिशृंगाणि शुभ्राणिरजस्तमोमलहीनत्वेनशुद्धसत्वमयानिज्ञानप्रदत्वात् तथाचश्रुतिरविमुक्तंप्रकृत्याह अत्रहिजंतोःप्राणेषूत्क्रममाणेषुरुद्रस्तारकंब्रह्मव्याचष्टेयेनासावमृतीभूत्वामोक्षीभवतीति त्री णिप्रस्रवणानित्रयःप्रवाहाअसीवरणयोर्गंगायाश्च अथवानेनत्रिवेण्येवग्राह्या तथात्रीणिपुष्कराण्येतानित्रीणिकाशीप्रयागपुष्कराण्यादिसिद्धानीत्यादिप्राग्वत् तेनकाश्याकाशीप्रयागाभ्यांवासमानमिदं पुष्करंत्रित्वसाम्यादितिपुष्करस्तुतिःकृताभवति ॥ ३८ ॥

॥३९॥४०॥४१॥४२॥ ४३॥४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥५२॥५३॥५४॥५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥६०॥६१॥६२॥६३॥६४॥

दुष्करंपुष्करेगंतुंदुष्करंपुष्करेतपः॥ दुष्करंपुष्करेदानंवस्तुंचैवसुदुष्करं॥३९॥उष्यद्वादशरात्रंतुनियतोनियताशनः॥ प्रदक्षिणमुपावृत्यजंबूमार्गंसमाविशेत्॥
॥ ४०॥ जंबूमार्गंसमाविश्यदेवर्षिपितृसेवितं॥ अश्वमेधमवाप्नोतिसर्वकामसमन्वितः ॥ ४१ ॥ तत्रोष्यरजनीःपंचपूतात्माजायतेनरः॥ नदुर्गतिमवाप्नोति
सिद्धिंप्राप्नोतिचोत्तमां ॥ ४२ ॥ जंबूमार्गादुपावृत्यगच्छेत्तंदुलिकाश्रमं॥ नदुर्गतिमवाप्नोतिब्रह्मलोकंचगच्छति॥ ४३॥ आगस्त्यंसरआसाद्यपितृदेवार्चनेर
तः॥ त्रिरात्रोपोषितोराजन्नग्निष्टोमफलंलभेत्॥ ४४॥ शाकवृत्तिःफलैर्वापिकौमारंविंदतेपरं॥ कण्वाश्रमंततोगच्छेच्छ्रीजुष्टंलोकपूजितं ॥ ४५॥ धर्मारण्यं
हितत्पुण्यमाद्यंचभरतर्षभ॥ यत्रप्रविष्टमात्रोवैसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ४६ ॥ अर्चयित्वापितॄन्देवान्नियतोनियताशनः ॥ सर्वकामसमृद्धस्ययज्ञस्यफलमश्नुते
॥ ४७॥ प्रदक्षिणंततःकृत्वाययातिपतनंव्रजेत्॥ हयमेधस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतितत्रवै॥ ४८॥ महाकालंततोगच्छेन्नियतोनियताशनः॥ कोटितीर्थमुपस्पृश्य
हयमेधफलंलभेत्॥ ४९॥ ततोगच्छेतधर्मज्ञःस्थाणोस्तीर्थमुमापतेः॥ नाम्नाभद्रवटंनामत्रिषुलोकेषुविश्रुतं॥ ५०॥ तत्राभिगम्यचेशानंगोसहस्रफलंलभेत्॥
महादेवप्रसादाच्चगाणपत्यंचविंदति॥ ५१॥ समृद्धमसपत्नंचश्रियायुक्तंनरोत्तमः॥ नर्मदांससमासाद्यनदींत्रैलोक्यविश्रुतां॥ ५२॥ तर्पयित्वापितॄन्देवानग्नि
ष्टोमफलंलभेत्॥ दक्षिणंसिंधुमासाद्यब्रह्मचारीजितेंद्रियः॥ ५३॥ अग्निष्टोममवाप्नोतिविमानंचाधिरोहति॥ चर्मण्वतींसमासाद्यनियतोनियताशनः॥ रंति
देवाभ्यनुज्ञातमग्निष्टोमफलंलभेत्॥ ५४॥ ततोगच्छेतधर्मज्ञहिमवत्सुतमर्बुदं॥ पृथिव्यांयत्रवैछिद्रंपूर्वमासीद्युधिष्ठिर॥ ५५॥ तत्राश्रमोवसिष्ठस्यत्रिषुलोके
षुविश्रुतः॥ तत्रोष्यरजनीमेकांगोसहस्रफलंलभेत्॥ ५६॥ पिंगतीर्थमुपस्पृश्यब्रह्मचारीजितेंद्रियः॥ कपिलानांनरश्रेष्ठशतस्यफलमश्नुते॥ ५७॥ ततोगच्छेत
राजेंद्रप्रभासंतीर्थमुत्तमं॥ तत्रसंनिहितोनित्यंस्वयमेवहुताशनः॥ ५८॥ देवतानांमुखंवीरज्वलनोऽनिलसारथिः॥ तस्मिंस्तीर्थेनरःस्नात्वाशुचिःप्रयतमानसः
॥ ५९॥ अग्निष्टोमातिरात्राभ्यांफलंप्राप्नोतिमानवः॥ ततोगत्वासरस्वत्याःसागरस्यचसंगमे ॥ ६०॥ गोसहस्रफलंतस्यस्वर्गलोकंचविंदति॥ प्रभयादीप्यते
नित्यमग्निवद्भरतर्षभ ॥ ६१॥ तीर्थेसलिलराजस्यस्नात्वाप्रयतमानसः॥ त्रिरात्रमुषितःस्नातस्तर्पयेत्पितृदेवताः॥ ६२॥ प्रभासतेयथासोमःसोऽश्वमेधंचविंद
ति॥ वरदानंततोगच्छेत्तीर्थंभरतसत्तम॥ ६३॥ विष्णोर्दुर्वाससायत्रवरोदत्तोयुधिष्ठिर॥ वरदानेनरःस्नात्वागोसहस्रफलंलभेत्॥ ६४॥

॥६५॥६६॥६७॥६८॥६९॥७०॥७१॥७२॥ ७३॥७४॥७५॥७६॥७७॥७८॥७९॥८०॥८१॥८२॥८३॥८४॥८५॥८६॥८७॥८८॥८९॥९०॥

ततोद्वारवतींगच्छेन्नियतोनियताशनः॥ पिंडारकेनरःस्नात्वालभेद्बहुसुवर्णकं॥६५॥ तस्मिंस्तीर्थेमहाभागपद्मलक्षणलक्षिताः॥ अद्यापिमुद्रादृश्यंतेतदद्भुतम
रिंदम॥ ६६॥ त्रिशूलांकानिपद्मानिदृश्यंतेकुरुनंदन॥ महादेवस्यसांनिध्यंतत्रवैपुरुषर्षभ ॥ ६७॥ सागरस्यचसिंधोश्चसंगमंप्राप्यभारत॥ तीर्थेसलिलराज
स्यस्नात्वाप्रयतमानसः॥ ६८॥ तर्पयित्वापितॄन्देवानृषींश्चभरतर्षभ॥ प्राप्नोतिवारुणंलोकंदीप्यमानंस्वतेजसा॥६९॥ शंकुकर्णेश्वरंदेवमर्चयित्वायुधिष्ठिर॥
अश्वमेधाद्दशगुणंप्रवदंतिमनीषिणः॥ ७०॥ प्रदक्षिणमुपावृत्यगच्छेतभरतर्षभ॥ तीर्थंकुरुवरश्रेष्ठत्रिषुलोकेषुविश्रुतं॥ ७१॥ दमीतिनाम्नाविख्यातंसर्वपाप
प्रणाशनं॥ तत्रब्रह्मादयोदेवाउपासंतेमहेश्वरं॥ ७२॥ तत्रस्नात्वाचपीत्वाचरुद्रंदेवगणैर्वृतं॥ जन्मप्रभृतियत्पापंतत्स्नातस्यप्रणश्यति ॥ ७३॥ दमीचात्रनरश्रे
ष्ठसर्वदेवैरभिष्टुतः ॥ तत्रस्नात्वानरव्याघ्रहयमेधमवाप्नुयात् ॥ ७४॥ गत्वायत्रमहाप्राज्ञविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ पुराशौचंकृतंराजन्हत्वादैतेयदानवान्
॥ ७५॥ ततोगच्छेतधर्मज्ञवसोर्धारामभिष्टुतां॥ गमनादेवतस्यांहिहयमेधफलंलभेत्॥ ७६॥ स्नात्वाकुरुवरश्रेष्ठप्रयतात्मासमाहितः॥ तर्प्यदेवान्पितॄंश्चैववि
ष्णुलोकेमहीयते॥ ७७॥ तीर्थेचात्रसरःपुण्यंवसूनांभरतर्षभ ॥ तत्रस्नात्वाचपीत्वाचवसूनांसंमतोभवेत् ॥ ७८ ॥ सिंधूत्तममितिख्यातंसर्वपापप्रणाशनं॥
तत्रस्नात्वानरश्रेष्ठलभेद्बहुसुवर्णकं॥ ७९॥ भद्रतुंगंसमासाद्यशुचिःशीलसमन्वितः॥ ब्रह्मलोकमवाप्नोतिगतिंचपरमांव्रजेत्॥ ८०॥ कुमारिकाणांशक्रस्यती
र्थंसिद्धनिषेवितं॥ तत्रस्नात्वानरःक्षिप्रंस्वर्गलोकमवाप्नुयात्॥ ८१॥ रेणुकायाश्चतत्रैवतीर्थंसिद्धनिषेवितं॥ तत्रस्नात्वाभवेद्विप्रोनिर्मलश्चंद्रमायथा ॥ ८२॥
अथपंचनदंगत्वानियतोनियताशनः॥ पंचयज्ञानवाप्नोतिक्रमशोयेनुकीर्तिताः॥ ८३॥ ततोगच्छेतराजेंद्रभीमायाःस्थानमुत्तमं॥ तत्रस्नात्वातुयोन्यांवैनरो
भरतसत्तम॥ ८४॥ देव्याःपुत्रोभवेद्राजंस्तप्तकुंडलविग्रहः॥ गवांशतसहस्रस्यफलंप्राप्नोतिमानवः॥ ८५॥ श्रीकुंडंतुसमासाद्यत्रिषुलोकेषुविश्रुतं॥ पितामहं
नमस्कृत्यगोसहस्रफलंलभेत्॥ ८६॥ ततोगच्छेतधर्मज्ञविमलंतीर्थमुत्तमं॥ अद्यापियत्रदृश्यंतेमत्स्याःसौवर्णराजताः॥ ८७॥ तत्रस्नात्वानरःक्षिप्रंवासवंलो
कमाप्नुयात्॥ सर्वपापविशुद्धात्मागच्छेतपरमांगतिं॥ ८८॥ वितस्तांचसमासाद्यसंतर्प्यपितृदेवताः॥नरःफलमवाप्नोतिवाजपेयस्यभारत ॥ ८९॥ काश्मी
रेष्वेवनागस्यभवनंतक्षकस्यच॥ वितस्ताख्यमितिख्यातंसर्वपापप्रमोचनं॥ ९०॥

॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १०१ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

तत्रस्नात्वानरोनूनंवाजपेयमवाप्नुयात्॥ सर्वपापविशुद्धात्मागच्छेच्चपरमांगतिं॥ ९१ ॥ ततोगच्छेतवडवांत्रिषुलोकेषुविश्रुतां ॥ पश्चिमायांतुसंध्यायामुप
स्पृश्ययथाविधि॥ ९२॥ चरुंसप्तार्चिषेराजन्यथाशक्तिनिवेदयेत्॥ पितॄणामक्षयंदानंप्रवदंतिमनीषिणः॥ ९३॥ ऋषयःपितरोदेवागंधर्वाप्सरसांगणाः॥ गुह्य
काःकिन्नरायक्षाःसिद्धाविद्याधरानराः॥ ९४॥ राक्षसादितिजारुद्राब्रह्माचमनुजाधिप॥ नियतःपरमांदीक्षामास्थायाब्दसहस्रिकीं॥ ९५॥ विष्णोःप्रसादनंकु
र्वंश्चरुंचश्रपयंस्तथा ॥ सप्तभिःसप्तभिश्चैवऋग्भिस्तुष्टावकेशवं ॥ ९६ ॥ ददावष्टगुणैश्वर्यंतेषांतुष्टस्तुकेशवः ॥ यथाभिलषितानन्यान्कामान्दत्वामहीपते
॥ ९७॥ तत्रैवांतर्दधेदेवोविद्युदभ्रेषुवैयथा॥ नाम्नासप्तचरुंतेनख्यातंलोकेषुभारत॥ ९८ ॥ गवांशतसहस्रेणराजसूयशतेनच॥ अश्वमेधसहस्रेणश्रेयान्सप्ता
र्चिषेचरुः॥ ९९ ॥ ततोनिवृत्तोराजेंद्ररुद्रंपदमथाविशेत्॥ अर्चयित्वामहादेवमश्वमेधफलंलभेत् ॥ १०० ॥ मणिमंतंसमासाद्यब्रह्मचारीसमाहितः ॥ एकरा
त्रोषितोराजन्नग्निष्टोमफलंलभेत् १०१ ॥ अथगच्छेतराजेंद्रदेविकांलोकविश्रुतां॥ प्रसूतिर्यत्रविप्राणांश्रूयतेभरतर्षभ ॥ २॥ त्रिशूलपाणेःस्थानंचत्रिषुलो
केषुविश्रुतं॥ देविकायांनरःस्नात्वासमभ्यर्च्यमहेश्वरं॥ ३॥ यथाशक्तिचरुंतत्रनिवेद्यभरतर्षभ॥ सर्वकामसमृद्धस्ययज्ञस्यलभतेफलं ॥ ४॥ कामाख्यंतत्ररु
द्रस्यतीर्थंदेवनिषेवितं ॥ तत्रस्नात्वानरःक्षिप्रंसिद्धिंप्राप्नोतिभारत ॥ ५ ॥ यजनंयाजनंचैवतथैवब्रह्मवालुकं ॥ पुष्पांभश्चउपस्पृश्यनशोचेन्मरणंगतः ॥ ६॥
अर्धयोजनविस्तारापंचयोजनमायता॥ एतावतीदेविकातुपुण्यादेवर्षिसेविता॥ ७॥ ततोगच्छेतधर्मज्ञदीर्घसत्रंयथाक्रमं॥ तत्रब्रह्मादयोदेवाःसिद्धाश्चपरमर्ष
यः॥ ८॥ दीर्घसत्रमुपासंतेदीक्षितानियतव्रताः॥ ९॥ गमनादेवराजेंद्रदीर्घसत्रमरिंदम॥ राजसूयाश्वमेधाभ्यांफलंप्राप्नोतिभारत ॥ १० ॥ ततोविनशनंग
च्छेन्नियतोनियताशनः॥ गच्छत्यंतर्हितायत्रमेरुपृष्ठेसरस्वती॥ ११ ॥ चमसेथशिवोद्भेदेनागोद्भेदेचदृश्यते॥ स्नात्वातुचमसोद्भेदेअग्निष्टोमफलंलभेत्॥ १२॥ ॥८४॥
शिवोद्भेदेनरःस्नात्वागोसहस्रफलंलभेत्॥ नागोद्भेदेनरःस्नात्वानागलोकमवाप्नुयात् ॥ १३॥ शशयानंचराजेंद्रतीर्थमासाद्यदुर्लभं ॥ शशरूपप्रतिच्छन्नाःपु
ष्करायत्रभारत॥ १४॥ सरस्वत्यांमहाराजअनुसंवत्सरंचते॥ दृश्यंतेभरतश्रेष्ठवृत्तांवैकार्तिकींसदा ॥ १५॥ तत्रस्नात्वानरव्याघ्रद्योततेशशिवत्सदा॥ गोसह
स्रफलंचैवप्राप्नुयाद्भरतर्षभ॥ १६॥ कुमारकोटीमासाद्यनियतःकुरुनंदन॥ तत्राभिषेकंकुर्वीतपितृदेवार्चनेरतः॥ १७॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
ततइति ॥ १॥ २ ॥३॥ ४ ॥५॥ ततोगच्छेतराजेंद्रकुरुक्षेत्रमितिकुरुक्षेत्रप्रस्तावेबृहस्पतिरुवाचयाज्ञवल्क्यंयदनुकुरुक्षेत्रंदेवानांदेवयजनंसर्वेषांभूतानांब्रह्मसदनमितिजाबालोपनिषत्सुप्रसिद्धमनुकुरुक्षेत्रंस्तौ

गवामयुतमाप्नोतिकुलंचैवसमुद्धरेत्॥ ततोगच्छेतधर्मज्ञरुद्रकोटिंसमाहितः ॥ १८॥ पुरायत्रमहाराजमुनिकोटिःसमागता॥ हर्षेणमहताविष्टारुद्रदर्शनकां
क्षया॥ १९॥ अहंपूर्वमहंपूर्वंद्रक्ष्यामिवृषभध्वजं॥ एवंसंप्रस्थिताराजन्नृषयःकिलभारत॥ २०॥ ततोयोगीश्वरेणापियोगमास्थायभूपते॥ तेषांमन्युप्रणाशा
र्थमृषीणांभावितात्मनां॥ २१॥ सृष्टाकोटीतिरुद्राणामृषीणामग्रतःस्थिता॥ मयापूर्वतरंदृष्टइतितेमेनिरेपृथक्॥ २२॥ तेषांतुष्टोमहादेवोमुनीनांभावितात्मनां॥
भक्त्यापरमयाराजन्वरंतेषांप्रदिष्टवान्॥ २३॥ अद्यप्रभृतियुष्माकंधर्मवृद्धिर्भविष्यति॥ तत्रस्नात्वानरव्याघ्ररुद्रकोट्यांनरःशुचिः ॥ २४॥ अश्वमेधमवाप्नो
तिकुलंचैवसमुद्धरेत्॥ ततोगच्छेतराजेंद्रसंगमंलोकविश्रुतं॥ २५॥ सरस्वत्यामहापुण्यंकेशवंसमुपासते॥ यत्रब्रह्मादयोदेवाऋषयश्चतपोधनाः ॥ २६॥ अ
भिगच्छंतिराजेंद्रचैत्रशुक्लचतुर्दशीं॥ तत्रस्नात्वानरव्याघ्रविंदेद्बहुसुवर्णकं॥ सर्वपापविशुद्धात्माब्रह्मलोकंचगच्छति॥ २७॥ ऋषीणांयत्रसत्राणिसमाप्तानि
नराधिप॥ तत्रावसानमासाद्यगोसहस्रफलंलभेत्॥ २८॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिपुलस्त्यतीर्थयात्रायांद्व्यशीतितमोऽध्यायः
॥८२॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ पुलस्त्यउवाच॥ ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रकुरुक्षेत्रमभिष्टुतं॥ पापेभ्योयत्रमुच्यंतेदर्शनात्सर्वजंतवः॥ १॥ कुरुक्षेत्रंगमिष्यामिकुरुक्षे
त्रेवसाम्यहं॥ यएवंसततंब्रूयात्सर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ २ ॥ पांसवोपिकुरुक्षेत्रेवायुनासमुदीरिताः ॥ अपिदुष्कृतकर्माणंनयंतिपरमांगतिं ॥ ३ ॥ दक्षिणेनसर
स्वत्यादृषद्वत्युत्तरेणच॥ येवसंतिकुरुक्षेत्रेतेवसंतित्रिविष्टपे॥ ४॥ तत्रमासंवसेद्धीरःसरस्वत्यांयुधिष्ठिर॥ यत्रब्रह्मादयोदेवाऋषयःसिद्धचारणाः॥ ५॥ गंधर्वा
प्सरसोयक्षाःपन्नगाश्चमहीपते॥ ब्रह्मक्षेत्रंमहापुण्यमभिगच्छंतिभारत ॥ ६॥ मनसाप्यभिकामस्यकुरुक्षेत्रंयुधिष्ठिर॥ पापानिविप्रणश्यंतिब्रह्मलोकंचग
च्छति॥ ७॥ गत्वाहिश्रद्धयायुक्तःकुरुक्षेत्रंकुरूद्वह॥ फलंप्राप्नोतिचतदाराजसूयाश्वमेधयोः॥ ८॥

ति ब्रह्मक्षेत्रमिति ॥ ६ ॥ कुत्सितंरौतीतिकुरुपापंतस्यक्षेपणात्त्रायतइतिकुरुक्षेत्रंपापनिवर्त्तकंब्रह्मोपलब्धिस्थानत्वाद्ब्रह्मसदनमितिश्रौतपदद्वयार्थंसंगृह्णात्यर्धेन पापानिचप्रणश्यंतिब्रह्मलोकंचगच्छतिब्रह्मै
वलोकस्तं ब्रह्मविद्भूत्वाब्रह्मैवभवतीत्यर्थः ॥ ७ ॥ श्रौतस्यदेवयजनपदस्यार्थंसंगृह्णाति राजसूयेति ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ कुरुक्षेत्रस्यप्रस्तुतस्यतत्प्रदक्षिणाभिवंदनादिकंद्वारंप्रापकंतच्चेदंकुरुक्षेत्रमविमुक्ता

ततोमचक्रुकंनामद्वारपालंमहाबलं ॥ यक्षंसमभिवाद्यैवगोसहस्रफलंलभेत् ॥ ९ ॥ ततोगच्छेतधर्मज्ञविष्णोःस्थानमनुत्तमं ॥ सततंनामराजेंद्रयत्रसन्निहितो
हरिः ॥ १० ॥ तत्रस्नात्वाचनत्वाचत्रिलोकप्रभवंहरिं ॥ अश्वमेधमवाप्नोतिविष्णुलोकंचगच्छति ॥ ११ ॥ ततःपारिप्लवंगच्छेत्तीर्थंत्रैलोक्यविश्रुतं ॥ अग्निष्टोमाति
रात्राभ्यांफलंप्राप्नोतिभारत ॥ १२ ॥ पृथिवीतीर्थमासाद्यगोसहस्रफलंलभेत् ॥ ततःशालूकिनींगत्वातीर्थसेवीनराधिप ॥ १३ ॥ दशाश्वमेधेस्नात्वाचतदेवफ
लमाप्नुयात् ॥ सर्पदेवींसमासाद्यनागानांतीर्थमुत्तमं ॥ १४ ॥ अग्निष्टोममवाप्नोतिनागलोकंचविंदति ॥ ततोगच्छेतधर्मज्ञद्वारपालंतरंतुकं ॥ १५ ॥ तत्रोष्यर
जनीमेकांगोसहस्रफलंलभेत् ॥ ततःपंचनदंगत्वानियतोनियताशनः ॥ १६ ॥ कोटितीर्थमुपस्पृश्यहयमेधफलंलभेत् ॥ अश्विनोस्तीर्थमासाद्यरूपवानभिजाय
ते ॥ १७ ॥ ततोगच्छेतधर्मज्ञवाराहंतीर्थमुत्तमं ॥ विष्णुर्वाराहरूपेणपूर्वंयत्रस्थितोभवत् ॥ १८ ॥ तत्रस्नात्वानरश्रेष्ठअग्निष्टोमफलंलभेत् ॥ ततोजयंत्यांराजेंद्र
सोमतीर्थंसमाविशेत् ॥ १९ ॥ स्नात्वाफलमवाप्नोतिराजसूयस्यमानवः ॥ एकहंसेनरःस्नात्वागोसहस्रफलंलभेत् ॥ २० ॥ कृतशौचंसमासाद्यतीर्थसेवीनराधिप ॥
पुंडरीकमवाप्नोतिकृतशौचोभवेच्चसः ॥ २१ ॥ ततोमुंजवटंनामस्थाणोःस्थानंमहात्मनः ॥ उपोष्यरजनीमेकांगाणपत्यमवाप्नुयात् ॥ २२ ॥ तत्रैवचमहाराजय
क्षिणींलोकविश्रुतां ॥ स्नात्वाभिगम्यराजेंद्रसर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ २३ ॥ कुरुक्षेत्रस्यतद्द्वारंविश्रुतंभरतर्षभ ॥ प्रदक्षिणमुपावृत्त्यतीर्थसेवीसमाहितः ॥ २४ ॥
संमितंपुष्कराणांचस्नात्वार्च्यपितृदेवताः ॥ जामदग्न्येनरामेणकृतंतत्सुमहात्मना ॥ २५ ॥ कृतकृत्योभवेद्राजन्नश्वमेधंचविंदति ॥ ततोरामह्रदानाच्छेत्तीर्थसे
वीसमाहितः ॥ २६ ॥ तत्ररामेणराजेंद्रतरसादीप्ततेजसा ॥ क्षत्रमुत्साद्यवीरेणह्रदाःपंचनिवेशिताः ॥ २७ ॥ पूरयित्वानरव्याघ्ररुधिरेणेतिविश्रुतं ॥ पितरस्तर्पि
ताःसर्वेतथैवप्रपितामहाः ॥ २८ ॥ ततस्तेपितरःप्रीतारामसूचुर्नराधिप ॥ ॥ पितरऊचुः ॥ ॥ रामराममहाभागप्रीताःस्मतवभार्गव ॥ २९ ॥ अनयापितृभक्त्या
चविक्रमेणचतेविभो ॥ वरंवृणीष्वभद्रंतेकिमिच्छसिमहाद्युते ॥ ३० ॥ एवमुक्तःसराजेंद्ररामःप्रहरतांवरः ॥ अब्रवीत्प्रांजलिर्वाक्यंपितॄन्सगगनेस्थितान् ॥ ३१ ॥

रव्यं अविमुक्तंवैकुरुक्षेत्रमितिश्रुतेः स्मृतिश्च इमानितुपवित्राणिकाशीप्रामिकराणिचेति अतएवानुकुरुक्षेत्रमितिश्रुत्यानिर्दिष्टंकुरुक्षेत्रादिसेवनप्राप्यत्वात् ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ काशीश्वरस्यतीर्थेषुमणिकर्णिकादिषुस्नानमात्रा

भवंतोयदिमेप्रीतायद्यनुग्राह्यतामयि ॥ पितृप्रसादमिच्छेयंतपआप्यायनंपुनः ॥ ३२ ॥ यच्चरोषाभिभूतेनक्षत्रमुत्सादितंमया ॥ ततश्चपापान्मुच्येयंयुष्माकं
तेजसाप्यहं ॥ ३३ ॥ ह्रदाश्वतीर्थभूतामेभवेयुर्भुविविश्रुताः ॥ एतच्छ्रुत्वाशुभंवाक्यंरामस्यपितरस्तदा ॥ ३४ ॥ प्रत्यूचुःपरमप्रीतारामंहर्षसमन्विताः ॥ तपस्ते
वर्धतांभूयःपितृभक्त्याविशेषतः ॥ ३५ ॥ यच्चरोषाभिभूतेनक्षत्रमुत्सादितंत्वया ॥ ततश्चपापान्मुक्तस्त्वंपतितास्तेस्वकर्मभिः ॥ ३६ ॥ ह्रदाश्वतवतीर्थत्वंगमिष्यं
तिनसंशयः ॥ ह्रदेषुतेषुयःस्नात्वापितॄन्संतर्पयिष्यति ॥ ३७ ॥ पितरस्तस्यवैप्रीतादास्यंतिभुविदुर्लभं ॥ ईप्सितंचमनःकामंस्वर्गलोकंचशाश्वतं ॥ ३८ ॥ एवंदत्वा
वरान्राजन्रामस्यपितरस्तदा ॥ आमंत्र्यभार्गवंप्रीत्यातत्रैवांतर्हितास्ततः ॥ ३९ ॥ एवंरामह्रदाःपुण्याभार्गवस्यमहात्मनः ॥ स्नात्वाह्रदेषुरामस्यब्रह्मचारीशु
भव्रतः ॥ ४० ॥ राममभ्यर्च्यराजेंद्रलभेद्बहुसुवर्णकं ॥ वंशमूलकमासाद्यतीर्थसेवीकुरूद्वह ॥ ४१ ॥ स्ववंशमुद्धरेद्राजन्स्नात्वावैवंशमूलके ॥ कायशोधनमा
साद्यतीर्थंभरतसत्तम ॥ ४२ ॥ शरीरशुद्धिःस्नातस्यतस्मिंस्तीर्थेनसंशयः ॥ शुद्धदेहश्चसंयातिशुभाँल्लोकाननुत्तमान् ॥ ४३ ॥ ततोगच्छेतधर्मज्ञतीर्थंत्रैलोक्यविश्रु
तं ॥ लोकायत्रोद्धृताःपूर्वंविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ ४४ ॥ लोकोद्धारंसमासाद्यतीर्थंत्रैलोक्यपूजितं ॥ स्नात्वातीर्थवरेराजन्लोकानुद्धरतेस्वकान् ॥ ४५ ॥ श्रीतीर्थं
चसमासाद्यस्नात्वानियतमानसः ॥ अर्चयित्वापितॄन्देवान्विंदतेश्रियमुत्तमां ॥ ४६ ॥ कपिलातीर्थमासाद्यब्रह्मचारीसमाहितः ॥ तत्रस्नात्वार्चयित्वाचपितॄन्स्वान्दै
वतान्यपि ॥ ४७ ॥ कपिलानांसहस्रस्यफलंविंदतिमानवः ॥ सूर्यतीर्थंसमासाद्यस्नात्वानियतमानसः ॥ ४८ ॥ अर्चयित्वापितॄन्देवानुपवासपरायणः ॥ अग्नि
ष्टोममवाप्नोतिसूर्यलोकंचगच्छति ॥ ४९ ॥ गवांभवनमासाद्यतीर्थसेवीयथाक्रमं ॥ तत्राभिषेकंकुर्वाणोगोसहस्रफलंलभेत् ॥ ५० ॥ शंखिनीतीर्थमासाद्यती
र्थसेवीकुरूद्वह ॥ देव्यास्तीर्थेनरःस्नात्वालभतेरूपमुत्तमं ॥ ५१ ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रद्वारपालमरंतुकं ॥ तच्चतीर्थंसरस्वत्यांयक्षेंद्रस्यमहात्मनः ॥ ५२ ॥ तत्रस्नात्वा
नरोराजन्नग्निष्टोमफलंलभेत् ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रब्रह्मावर्तंनरोत्तमः ॥ ५३ ॥ ब्रह्मावर्तेनरःस्नात्वाब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रसुतीर्थकमनुत्तमं
॥ ५४ ॥ तत्रसन्निहितानित्यंपितरोदैवतैःसह ॥ तत्राभिषेकंकुर्वीतपितृदेवार्चनेरतः ॥ ५५ ॥ अश्वमेधमवाप्नोतिपितृलोकंचगच्छति ॥ ततोंबुमत्यांधर्मज्ञसुती
र्थकमनुत्तमं ॥ ५६ ॥ काशीश्वरस्यतीर्थेषुस्नात्वाभरतसत्तम ॥ सर्वव्याधिविनिर्मुक्तोब्रह्मलोकेमहीयते ॥ ५७ ॥

द्ब्रह्मलोकेक्रममुक्तिस्थानेमहीयतेपूज्यते ॥ ५७ ॥

॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥

मातृतीर्थंचतत्रैवयत्रस्नातस्यभारत ॥ प्रजाविवर्धतेराजन्ननन्तांश्रियमश्नुते ॥ ५८ ॥ ततःसीतवनंगच्छेन्नियतोनियताशनः ॥ तीर्थंतत्रमहाराजमहदन्यत्रदु
र्लभं ॥ ५९ ॥ पुनातिगमनादेवदृष्टमेकंनराधिप ॥ केशानभ्युक्ष्यवैतस्मिन्पूतोभवतिभारत ॥ ६० ॥ तीर्थंतत्रमहाराजश्वाविल्लोमापहंस्मृतं ॥ यत्रविप्रानरव्या
घ्रविद्वांसस्तीर्थतत्पराः ॥ ६१ ॥ प्रीतिंगच्छंतिपरमांस्नात्वाभरतसत्तम ॥ श्वाविल्लोमापनयनेतीर्थेभरतसत्तम ॥ ६२ ॥ प्राणायामैर्निर्हरंतिस्वलोमानिद्विजोत्त
माः ॥ पूतात्मानश्चराजेंद्रप्रयांतिपरमांगतिं ॥ ६३ ॥ दशाश्वमेधिकंचैवतस्मिंस्तीर्थेमहीपते ॥ तत्रस्नात्वानरव्याघ्रगच्छेतपरमांगतिं ॥ ६४ ॥ ततोगच्छेतराजें
द्रमानुषंलोकविश्रुतं ॥ यत्रकृष्णमृगाराजन्व्याधेनशरपीडिताः ॥ ६५ ॥ विगाह्यतस्मिन्सरसिमानुषत्वमुपागताः ॥ तस्मिंस्तीर्थेनरःस्नात्वाब्रह्मचारीसमाहि
तः ॥ ६६ ॥ सर्वपापविशुद्धात्मास्वर्गलोकेमहीयते ॥ मानुषस्यतुपूर्वेणक्रोशमात्रेमहीपते ॥ ६७ ॥ आपगानामविख्यातानदीसिद्धनिषेविता ॥ श्यामाकंभोज
नेतत्रयःप्रयच्छतिमानवः ॥ ६८ ॥ देवान्पितॄन्समुद्दिश्यतस्यधर्मफलंमहत् ॥ एकस्मिन्भोजितेविप्रेकोटिर्भवतिभोजिता ॥ ६९ ॥ तत्रस्नात्वाऽर्चयित्वाचपितॄ
न्वैदैवतानिच ॥ उषित्वारजनीमेकामग्निष्टोमफलंलभेत् ॥ ७० ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रब्रह्मणःस्थानमुत्तमं ॥ ब्रह्मोदुंबरमित्येवप्रकाशंभुविभारत ॥ ७१ ॥ तत्रस
प्तर्षिकुंडेषुस्नातस्यनरपुंगव ॥ केदारेचैवराजेंद्रकपिलस्यमहात्मनः ॥ ७२ ॥ ब्रह्माणमधिगत्वाचशुचिःप्रयतमानसः ॥ सर्वपापविशुद्धात्माब्रह्मलोकंप्रपद्यते
॥ ७३ ॥ कपिष्ठलस्यकेदारंसमासाद्यसुदुर्लभं ॥ अंतर्धानमवाप्नोतितपसादग्धकिल्बिषः ॥ ७४ ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रसरकंलोकविश्रुतं ॥ कृष्णपक्षेचतुर्दश्याम
भिगम्यवृषध्वजं ॥ ७५ ॥ लभेतसर्वकामान्हिस्वर्गलोकंचगच्छति ॥ तिस्रःकोट्यस्तुतीर्थानांसरकेकुरुनंदन ॥ ७६ ॥ रुद्रकोट्यांतथाकूपेह्रदेषुचमहीपते ॥ इला
स्पदंचतत्रैवतीर्थंभरतसत्तम ॥ ७७ ॥ तत्रस्नात्वार्चयित्वाचदैवतानिपितॄनथ ॥ नदुर्गतिमवाप्नोतिवाजपेयंचविंदति ॥ ७८ ॥ किंदानेचनरःस्नात्वाकिंजप्येचम
हीपते ॥ अप्रमेयमवाप्नोतिदानंजप्यंचभारत ॥ ७९ ॥ कलश्यांवार्युपस्पृश्यश्रद्दधानोजितेंद्रियः ॥ अग्निष्टोमस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः ॥ ८० ॥ सरकस्यतुपू
र्वेणनारदस्यमहात्मनः ॥ तीर्थंकुरुकुलश्रेष्ठअंबाजन्मेतिविश्रुतं ॥ ८१ ॥ तत्रतीर्थेनरःस्नात्वाप्राणानुत्सृज्यभारत ॥ नारदेनाभ्यनुज्ञातोलोकान्प्राप्नोत्यनुत्तमान्
॥ ८२ ॥ शुक्लपक्षेदशम्यांचपुंडरीकंसमाविशेत् ॥ तत्रस्नात्वानरोराजन्पुंडरीकफलंलभेत् ॥ ८३ ॥

॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १०१ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

ततस्त्रिविष्टपंगच्छेत्त्रिषुलोकेषुविश्रुतं ॥ तत्रवैतरणीपुण्यानदीपापप्रणाशिनी ॥ ८४ ॥ तत्रस्नात्वार्चयित्वाचशूलपाणिंवृषध्वजं ॥ सर्वपापविशुद्धात्मागच्छे
तपरमांगतिं ॥ ८५ ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रफलकीवनमुत्तमं ॥ तत्रदेवाःसदाराजन्फलकीवनमाश्रिताः ॥ ८६ ॥ तपश्चरंतिविपुलंबहुवर्षसहस्रकं ॥ दृषद्वत्यांनरः
स्नात्वातर्पयित्वाचदेवताः ॥ ८७ ॥ अग्निष्टोमातिरात्राभ्यांफलंविंदतिभारत ॥ तीर्थेचसर्वदेवानांस्नात्वाभरतसत्तम ॥ ८८ ॥ गोसहस्रस्यराजेंद्रफलंविंदतिमा
नवः ॥ पाणिखातेनरःस्नात्वातर्पयित्वाचदेवताः ॥ ८९ ॥ अग्निष्टोमातिरात्राभ्यांफलंविंदतिभारत ॥ राजसूयमवाप्नोतिऋषिलोकंचविंदति ॥ ९० ॥ ततोगच्छे
तराजेंद्रमिश्रकंतीर्थमुत्तमं ॥ तत्रतीर्थानिराजेंद्रमिश्रितानिमहात्मना ॥ ९१ ॥ व्यासेननृपशार्दूलद्विजार्थमितिनःश्रुतं ॥ सर्वतीर्थेषुसस्नातिमिश्रकेस्नातियोनरः
॥ ९२ ॥ ततोव्यासवनंगच्छेन्नियतोनियताशनः ॥ मनोजवेनरःस्नात्वागोसहस्रफलंलभेत् ॥ ९३ ॥ गत्वामधुवटींचैवदेव्यास्तीर्थेनरःशुचिः ॥ तत्रस्नात्वार्चयि
त्वाचपितॄन्देवांश्चपूरुषः ॥ ९४ ॥ सदेव्यासमनुज्ञातोगोसहस्रफलंलभेत् ॥ कौशिक्याःसंगमेयस्तुदृषद्वत्याश्चभारत ॥ ९५ ॥ स्नातिवैनियताहारःसर्वपापैःप्रमुच्य
ते ॥ ततोव्यासस्थलीनामयत्रव्यासेनधीमता ॥ ९६ ॥ पुत्रशोकाभितप्तेनदेहत्यागेकृतामतिः ॥ ततोदेवैस्तुराजेंद्रपुनरुत्थापितस्तदा ॥ ९७ ॥ अभिगत्वास्थलीं
तस्यगोसहस्रफलंलभेत् ॥ किंदत्तंकूपमासाद्यतिलप्रस्थंप्रदायच ॥ ९८ ॥ गच्छेतपरमांसिद्धिमृणैर्मुक्तःकुरूद्वह ॥ वेदीतीर्थेनरःस्नात्वागोसहस्रफलंलभेत् ॥ ९९ ॥
अहश्चसुदिनंचैवद्वेतीर्थेलोकविश्रुते ॥ तयोःस्नात्वानरव्याघ्रसूर्यलोकमवाप्नुयात् ॥ १०० ॥ मृगधूमंततोगच्छेत्त्रिषुलोकेषुविश्रुतं ॥ तत्राभिषेकंकुर्वीतगंगायां
नृपसत्तम ॥ १ ॥ अर्चयित्वामहादेवमश्वमेधफलंलभेत् ॥ देव्यास्तीर्थेनरःस्नात्वागोसहस्रफलंलभेत् ॥ २ ॥ ततोवामनकंगच्छेत्त्रिषुलोकेषुविश्रुतं ॥ तत्रविष्णु
पदेस्नात्वाअर्चयित्वाचवामनं ॥ ३ ॥ सर्वपापविशुद्धात्माविष्णुलोकंसगच्छति ॥ कुलंपुनेनरःस्नात्वापुनातिस्वकुलंततः ॥ ४ ॥ पवनस्यह्रदेस्नात्वामरुतांतीर्थमु
त्तमं ॥ तत्रस्नात्वानरव्याघ्रविष्णुलोकेमहीयते ॥ ५ ॥ अमराणांह्रदेस्नात्वासमभ्यर्च्यामराधिपं ॥ अमराणांप्रभावेनस्वर्गलोकेमहीयते ॥ ६ ॥ शालिहोत्रस्यती
र्थेचशालिसूर्येयथाविधि ॥ स्नात्वानरवरश्रेष्ठगोसहस्रफलंलभेत् ॥ ७ ॥ श्रीकुंजंचसरस्वत्यास्तीर्थंभरतसत्तम ॥ तत्रस्नात्वानरश्रेष्ठअग्निष्टोमफलंलभेत् ॥ ८ ॥
ततोनैमिषकुंजंचसमासाद्यकुरूद्वह ॥ ऋषयःकिलराजेंद्रनैमिषेयास्तपस्विनः ॥ ९ ॥

॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ १२० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ हिमसन्निभमतिश्वेतमिक्षुविकारखंडशर्कराख्यम् ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

तीर्थयात्रांपुरस्कृत्यकुरुक्षेत्रंगताःपुरा ॥ ततःकुंजःसरस्वत्याःकृतोभरतसत्तम ॥ १० ॥ ऋषीणामवकाशःस्याद्यथातुष्टिकरोमहान् ॥ तस्मिन्कुंजेनरःस्नात्वाअ
ग्निष्टोमफलंलभेत् ॥ ११ ॥ ततोगच्छेतधर्मज्ञकन्यातीर्थमनुत्तमं ॥ कन्यातीर्थेनरःस्नात्वागोसहस्रफलंलभेत् ॥ १२ ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रब्रह्मणस्तीर्थमुत्तमं ॥ त
त्रवर्णावरःस्नात्वाब्राह्मण्यंलभतेनरः ॥ १३ ॥ ब्राह्मणश्वविशुद्धात्मागच्छेतपरमांगतिं ॥ ततोगच्छेन्नरश्रेष्ठसोमतीर्थमनुत्तमं ॥ १४ ॥ तत्रस्नात्वानरोराजन्सो
मलोकमवाप्नुयात् ॥ सप्तसारस्वतंतीर्थंततोगच्छेन्नराधिप ॥ १५ ॥ यत्रमंकणकःसिद्धोमहर्षिर्लोकविश्रुतः ॥ पुरामंकणकोराजन्कुशाग्रेणेतिनःश्रुतं ॥ १६ ॥ क्ष
तःकिलकरेराजंस्तस्यशाकरसोस्रवत् ॥ सवैशाकरसंदृष्ट्वाहर्षाविष्टःप्रनृत्तवान् ॥ १७ ॥ ततस्तस्मिन्प्रनृत्तेतुस्थावरंजंगमंचयत् ॥ प्रनृत्तमुभयंवीरतेजसातस्य
मोहितं ॥ १८ ॥ ब्रह्मादिभिःसुरैराजन्ऋषिभिश्वतपोधनैः ॥ विज्ञप्तोवैमहादेवऋषेरर्थेनराधिप ॥ १९ ॥ नायंनृत्येद्यथादेवतथात्वंकर्तुमर्हसि ॥ तंप्रनृत्तंसमासा
द्यहर्षाविष्टेनचेतसा ॥ सुराणांहितकामार्थमृषिंदेवोभ्यभाषत ॥ २० ॥ भोभोमहर्षेधर्मज्ञकिमर्थंनृत्यतेभवान् ॥ हर्षस्थानंकिमर्थंवातवाद्यमुनिपुंगव ॥ २१ ॥
॥ ऋषिरुवाच ॥ ॥ तपस्विनोधर्मपथेस्थितस्यद्विजसत्तम ॥ किन्नपश्यसिमेब्रह्मन्कराच्छाकरसंस्रुतं ॥ २२ ॥ यंदृष्ट्वाहंप्रनृत्तोहंहर्षेणमहतान्वितः ॥ तंप्रहस्याब्र
वीद्देवऋषिंरागेणमोहितं ॥ २३ ॥ अहंतुविस्मयंविप्रनगच्छामीतिपश्यमां ॥ एवमुक्त्वानरश्रेष्ठमहादेवेनधीमता ॥ २४ ॥ अंगुल्यग्रेणराजेंद्रस्वांगुष्ठस्ताडितोन
घ ॥ ततोभस्मक्षताद्राजन्निर्गतंहिमसन्निभं ॥ २५ ॥ तद्दृष्ट्वाव्रीडितोराजन्समुनिःपादयोर्गतः ॥ नान्यद्देवात्परंमेनेरुद्रात्परतरंमहत् ॥ २६ ॥ सुरासुरस्यजगतो
गतिस्त्वमसिशूलधृक् ॥ त्वयासर्वमिदंसृष्टंत्रैलोक्यंसचराचरं ॥ २७ ॥ त्वमेवसर्वान्ग्रससिपुनरेवयुगक्षये ॥ देवैरपिनशक्यस्त्वंपरिज्ञातुंकुतोमया ॥ २८ ॥ त्वयि
सर्वेप्रदृश्यंतेसुराब्रह्मादयोनघ ॥ सर्वस्त्वमसिलोकानांकर्ताकारयिताचह ॥ २९ ॥ त्वत्प्रसादात्सुराःसर्वेमोदंतीहाकुतोभयाः ॥ एवंस्तुत्वामहादेवमृषिर्वचनम
ब्रवीत् ॥ ३० ॥ त्वत्प्रसादान्महादेवततोमेनक्षरेतवै ॥ ततोदेवःप्रहृष्टात्माब्रह्मर्षिमिदमब्रवीत् ॥ ३१ ॥ तपस्तेवर्धतांविप्रमत्प्रसादात्सहस्रधा ॥ आश्रमेचेहवत्स्या ॥८७॥
मित्वयासहमहामुने ॥ ३२ ॥ सप्तसारस्वतेस्नात्वाअर्चयिष्यंतियेतुमां ॥ नतेषांदुर्लभंकिंचिदिहलोकेपरत्रच ॥ ३३ ॥ सारस्वतंचतेलोकंगमिष्यंतिनसंशयः ॥ ए
वमुक्त्वामहादेवस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ३४ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ १३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ १४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ पृथूदकेजप्यपरोयस्तनुंत्यजेत्तंश्वोमरणंपुनर्मरणंनतपेत् यद्वापूर्वेद्युरेवकृतजपंश्वोपिजीवितांतंमरणंनतपेत् एकरात्रेणै

ततस्त्वौशनसंगच्छेत्त्रिषुलोकेषुविश्रुतं ॥ यत्रब्रह्मादयोदेवाऋषयश्वतपोधनाः ॥ ३५ ॥ कार्तिकेयश्वभगवांस्त्रिसंध्यंकिलभारत ॥ सान्निध्यमकरोन्नित्यंभा
र्गवप्रियकाम्यया ॥ ३६ ॥ कपालमोचनंतीर्थंसर्वपापप्रमोचनं ॥ तत्रस्नात्वानरव्याघ्रसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ३७ ॥ अग्नितीर्थंततोगच्छेत्तत्रस्नात्वानरर्षभ ॥ अ
ग्निलोकमवाप्नोतिकुलंचैवसमुद्धरेत् ॥ ३८ ॥ विश्वामित्रस्यतत्रैवतीर्थंभरतसत्तम ॥ तत्रस्नात्वानरश्रेष्ठब्राह्मण्यमधिगच्छति ॥ ३९ ॥ ब्रह्मयोनिंसमासाद्यशु
चिःप्रयतमानसः ॥ तत्रस्नात्वानरव्याघ्रब्रह्मलोकंप्रपद्यते ॥ १४० ॥ पुनात्यासप्तमंचैवकुलंनास्त्यत्रसंशयः ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रतीर्थंत्रैलोक्यविश्रुतं ॥ ४१ ॥ पृथू
दकमितिख्यातंकार्तिकेयस्यवैनृप ॥ तत्राभिषेकंकुर्वीतपितृदेवार्चनेरतः ॥ ४२ ॥ अज्ञानाज्ज्ञानतोवापिस्त्रियावापुरुषेणवा ॥ यत्किंचिदशुभंकर्मकृतंमानुष
बुद्धिना ॥ ४३ ॥ तत्सर्वंनश्यतेतत्रस्नातमात्रस्यभारत ॥ अश्वमेधफलंचास्यस्वर्गलोकंचगच्छति ॥ ४४ ॥ पुण्यमाहुःकुरुक्षेत्रंकुरुक्षेत्रात्सरस्वती ॥ सरस्वत्या
श्वतीर्थानितीर्थेभ्यश्वपृथूदकं ॥ ४५ ॥ उत्तमंसर्वतीर्थानांयस्त्यजेदात्मनस्तनुं ॥ पृथूदकेजप्यपरोनैवश्वोमरणंतपेत् ॥ ४६ ॥ गीतंसनत्कुमारेणव्यासेनचमहा
त्मना ॥ एवंसनियतंराजन्नभिगच्छेत्पृथूदकं ॥ ४७ ॥ पृथूदकात्तीर्थतमंनान्यत्तीर्थंकुरूद्वह ॥ तन्मेध्यंतत्पवित्रंचपावनंचनसंशयः ॥ ४८ ॥ तत्रस्नात्वादिवंयांति
येपिपापकृतोनराः ॥ पृथूदकेनरश्रेष्ठएवमाहुर्मनीषिणः ॥ ४९ ॥ मधुस्रवंचतत्रैवतीर्थंभरतसत्तम ॥ तत्रस्नात्वानरोराजन्गोसहस्रफलंलभेत् ॥ १५० ॥ ततो
गच्छेतराजेंद्रतीर्थंमेध्यंयथाक्रमं ॥ सरस्वत्यारुणायाश्वसंगमंलोकविश्रुतं ॥ ५१ ॥ त्रिरात्रोपोषितःस्नात्वामुच्यतेब्रह्महत्यया ॥ अग्निष्टोमातिरात्राभ्यांफलंवि
दतिमानवः ॥ ५२ ॥ आसप्तमंकुलंचैवपुनातिभरतर्षभ ॥ अर्धकीलंचतत्रैवतीर्थंकुरुकुलोद्वह ॥ ५३ ॥ विप्राणामनुकंपार्थंदर्भिणानिर्मितंपुरा ॥ व्रतोपनयना
भ्यांचाप्युपवासेनवाप्युत ॥ ५४ ॥ क्रियामंत्रैश्वसंयुक्तोब्राह्मणःस्यान्नसंशयः ॥ क्रियामंत्रविहीनोपितत्रस्नात्वानरर्षभ ॥ चीर्णव्रतोभवेद्विद्वान्दृष्टमेतत्पुरात
नैः ॥ ५५ ॥ समुद्राश्वापिचत्वारःसमानीताश्वदर्भिणा ॥ तेषुस्नातोनरश्रेष्ठनदुर्गतिमवाप्नुयात् ॥ ५६ ॥ फलानिगोसहस्राणांचतुर्णांविंदतेचसः ॥ ततोगच्छेतध
र्मज्ञतीर्थंशतसहस्रकं ॥ ५७ ॥ साहस्रकंचतत्रैवद्वेतीर्थेलोकविश्रुते ॥ उभयोर्हिनरःस्नात्वागोसहस्रफलंलभेत् ॥ ५८ ॥

वसर्वपापविमोकोभवतीत्यर्थः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ १५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥

॥ ५९ ॥ १६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ १७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥७८ ॥ ७९ ॥ १८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥

दानंवाप्युपवासोवासहस्रगुणितंभवेत् ॥ ततोगच्छेतराजेंद्ररेणुकातीर्थमुत्तमं ॥ ५९ ॥ तीर्थाभिषेकंकुर्वीतपितृदेवार्चनेरतः ॥ सर्वपापविशुद्धात्माअग्निष्टोम
फलंलभेत् ॥ १६० ॥ विमोचनमुपस्पृश्यजितमन्युर्जितेंद्रियः ॥ प्रतिग्रहकृतैर्दोषैःसर्वैःसपरिमुच्यते ॥ ६१ ॥ ततःपंचवटींगत्वाब्रह्मचारीजितेंद्रियः ॥ पुण्येनम
हतायुक्तःसतांलोकेमहीयते ॥ ६२ ॥ यत्रयोगेश्वरःस्थाणुःस्वयमेववृषध्वजः ॥ तमर्चयित्वादेवेशंगमनादेवसिध्यति ॥ ६३ ॥ तैजसंवारुणंतीर्थंदीप्यमानंस्वते
जसा ॥ यत्रब्रह्मादिभिर्देवैर्ऋषिभिश्चतपोधनैः ॥ ६४ ॥ सैनापत्येनदेवानामभिषिक्तोगुहस्तदा ॥ तैजसस्यतुपूर्वेणकुरुतीर्थंकुरूद्वह ॥ ६५ ॥ कुरुतीर्थेनरःस्नात्वा
ब्रह्मचारीजितेंद्रियः ॥ सर्वपापविशुद्धात्माब्रह्मलोकंप्रपद्यते ॥ ६६ ॥ स्वर्गद्वारंततोगच्छेन्नियतोनियताशनः ॥ स्वर्गलोकमवाप्नोतिब्रह्मलोकंचगच्छति ॥ ६७ ॥
ततोगच्छेदनरकंतीर्थसेवीनराधिप ॥ तत्रस्नात्वानरोराजन्नदुर्गतिमवाप्नुयात् ॥ ६८ ॥ तत्रब्रह्मास्वयंनित्यंदेवैःसहमहीपते ॥ अन्वास्तेपुरुषव्याघ्रनारायणपु
रोगमैः ॥ ६९ ॥ सान्निध्यंतत्रराजेंद्ररुद्रपत्न्याःकुरूद्वह ॥ अभिगम्यचतांदेवींनदुर्गतिमवाप्नुयात् ॥ १७० ॥ तत्रैवचमहाराजविश्वेश्वरमुमापतिं ॥ अभिगम्यम
हादेवंमुच्यतेसर्वकिल्बिषैः ॥ ७१ ॥ नारायणंचाभिगम्यपद्मनाभमरिंदम ॥ राजमानोमहाराजविष्णुलोकंचगच्छति ॥ ७२ ॥ तीर्थेषुसर्वदेवानांस्नातःसपुरुषर्ष
भ ॥ सर्वदुःखैःपरित्यक्तोद्योततेशशिवन्नरः ॥ ७३ ॥ ततःस्वस्तिपुरंगच्छेत्तीर्थसेवीनराधिप ॥ प्रदक्षिणमुपावृत्यगोसहस्रफलंलभेत् ॥ ७४ ॥ पावनंतीर्थमासाद्य
तर्पयेत्पितृदेवताः ॥ अग्निष्टोमस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिभारत ॥ ७५ ॥ गंगाह्रदश्चतत्रैवकूपश्चभरतर्षभ ॥ तिस्रःकोट्यस्तुतीर्थानांतस्मिन्कूपेमहीपते ॥ ७६ ॥ तत्र
स्नात्वानरोराजन्स्वर्गलोकंप्रपद्यते ॥ आपगानांनरःस्नात्वाअर्चयित्वामहेश्वरं ॥ ७७ ॥ गाणपत्यमवाप्नोतिकुलंचैवसमुद्धरेत् ॥ ततःस्थाणुवटंगच्छेत्त्रिषुलोकेषु
विश्रुतं ॥ ७८ ॥ तत्रस्नात्वास्थितोरात्रिंरुद्रलोकमवाप्नुयात् ॥ बदरीपाचनंगच्छेद्वसिष्ठस्याश्रमंगतः ॥ ७९ ॥ बदरींभक्षयेत्तत्रत्रिरात्रोपोषितोनरः ॥ सम्यग्द्वादश
वर्षाणिबदरींभक्षयेत्तुयः ॥ १८० ॥ त्रिरात्रोपोषितस्तेनभवेत्तुल्योनराधिप ॥ रुद्रमार्गंसमासाद्यतीर्थसेवीनराधिप ॥ ८१ ॥ अहोरात्रोपवासेनशक्रलोकेमही
यते ॥ एकरात्रंसमासाद्यएकरात्रोषितोनरः ॥ ८२ ॥ नियतःसत्यवादीचब्रह्मलोकेमहीयते ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रतीर्थंत्रैलोक्यविश्रुतं ॥ ८३ ॥ आदित्यस्याश्रमो
यत्रतेजोराशेर्महात्मनः ॥ तस्मिंस्तीर्थेनरःस्नात्वापूजयित्वाविभावसुं ॥ ८४ ॥

॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ १९० ॥ ९१ ॥ सन्निहत्यांकुरुक्षेत्रे अस्यैवनामांतरंसन्निहतीति ॥ ९२ ॥ तन्निर्वक्ति पृथिव्यामित्यादिना अत्रोपक्रमोपसंहारयोःकुरुक्षेत्रमात्रपरत्वात्तदेवांगि
तीर्थांतराणितुफलवत्संनिधावफलंतदंगमितिन्यायेनतत्प्राभावंगभूतानि तेषामपिपृथक्फलश्रवणंतुगुणफलन्यायेनज्ञेयं यथायोगांगानामपियमनियमादीनामहिंसाप्रतिष्ठादीनांतत्संनिधौवैरत्यागइत्यादि

आदित्यलोकंव्रजतिकुलंचैवसमुद्धरेत् ॥ सोमतीर्थेनरःस्नात्वातीर्थसेवीनराधिप ॥ ८५ ॥ सोमलोकमवाप्नोतिनरोनास्त्यत्रसंशयः ॥ ततोगच्छेतधर्मज्ञदधीच
स्यमहात्मनः ॥ ८६ ॥ तीर्थंपुण्यतमंराजन्पावनंलोकविश्रुतं ॥ यत्रसारस्वतोयातःसोंगिरास्तपसोनिधिः ॥ ८७ ॥ तस्मिंस्तीर्थेनरःस्नात्वावाजिमेधफलंलभेत् ॥
सारस्वतींगतिंचैवलभतेनात्रसंशयः ॥ ८८ ॥ ततःकन्याश्रमंगच्छेन्नियतोब्रह्मचर्यवान् ॥ त्रिरात्रोपोषितोराजन्नियतोनियताशनः ॥ ८९ ॥ लभेत्कन्याशतंदिव्यं
स्वर्गलोकंचगच्छति ॥ ततोगच्छेतधर्मज्ञतीर्थंसन्निहतीमपि ॥ १९० ॥ तत्रब्रह्मादयोदेवाऋषयश्चतपोधनाः ॥ मासिमासिसमायांतिपुण्येनमहतान्विताः ॥ ९१ ॥
सन्निहत्यामुपस्पृश्यराहुग्रस्तेदिवाकरे ॥ अश्वमेधशतंतेनतत्रेष्टंशाश्वतंभवेत् ॥ ९२ ॥ पृथिव्यांयानितीर्थानिअंतरिक्षचराणिच ॥ नद्योह्रदास्तडागाश्चसर्व
प्रस्रवणानिच ॥ ९३ ॥ उदपानानिवाप्यश्चतीर्थान्यायतनानिच ॥ निःसंशयममावास्यांसमेष्यंतिनराधिप ॥ ९४ ॥ मासिमासिनरव्याघ्रसन्निहत्यांनसंशयः ॥
तीर्थसन्निहनादेवसन्निहत्येतिविश्रुता ॥ ९५ ॥ तत्रस्नात्वाचपीत्वाचस्वर्गलोकेमहीयते ॥ अमावास्यांतुतत्रैवराहुग्रस्तेदिवाकरे ॥ ९६ ॥ यःश्राद्धंकुरुतेमर्त्यस्त
स्यपुण्यफलंशृणु ॥ अश्वमेधसहस्रस्यसम्यगिष्टस्ययत्फलं ॥ ९७ ॥ स्नातएवसमाप्नोतिकृत्वाश्राद्धंचमानवः ॥ यत्किंचिद्दुष्कृतंकर्मस्त्रियावापुरुषेणवा ॥ ९८ ॥
स्नातमात्रस्यतत्सर्वंनश्यतेनात्रसंशयः ॥ पद्मवर्णेनयानेनब्रह्मलोकंप्रपद्यते ॥ ९९ ॥ अभिवाद्यततोयक्षंद्वारपालंमचक्रुकं ॥ कोटितीर्थमुपस्पृश्यलभेद्बहुसुवर्ण
कं ॥ २०० ॥ गंगाह्रदश्चतत्रैवतीर्थंभरतसत्तम ॥ तत्रस्नायीतधर्मज्ञब्रह्मचारीसमाहितः ॥ १ ॥ राजसूयाश्वमेधाभ्यांफलंविंदतिमानवः ॥ पृथिव्यांनैमिषंतीर्थ
मंतरिक्षेचपुष्करं ॥ २०२ ॥

नापृथक्फलंस्मर्यतेतद्वदितिभावः ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ २०० ॥ २०१ ॥ पृथिव्यामिति नैमिषंनैमिषारण्येकृतंपुण्यंपृथिव्यामेवसंततिसंपत्तिसार्वभौमादिपदप्राप्तिहेतुरि
त्यर्थः अंतरिक्षेसूर्यचंद्रादिमार्गेनक्षत्रादिचक्रेपुष्करंप्रापयतीत्यर्थः ॥ २०२ ॥

त्रयाणामिंद्रादिलोकेनसहत्रयाणामुपरिब्रह्मलोके कुरुक्षेत्रसेवीक्रममुक्तिस्थानंप्राप्नोतीत्यर्थः नयंतिपरमांगतिमितिमुक्तिफलदर्शकवाक्यशेषात् अत्रकुरुक्षेत्रपदेनकाश्येव काशीश्वरस्यतीर्थेषुस्नात्वाभरत सत्तम सर्वव्याधिविनिर्मुक्तोब्रह्मलोकेमहीयतइत्यनेनसमानार्थत्वात् तथाचपाठक्रमादर्थक्रमस्यबलवत्त्वात् पृथिव्यांनैमिषंपुण्यमंतरिक्षेचपुष्करमित्यतःपरंयेवसंतिकुरुक्षेत्रेतेवसंतित्रिविष्टपेइत्ययंग्रंथोद्र ष्टव्यः अन्यथातृतीयलोकस्यानुक्तेस्त्रयाणामित्यसंगतंस्यात् त्रिविष्टपेइत्यध्याहारेणवावाक्यपूरणंस्यात् तच्चायुक्तंश्रौतार्थसंभवे दर्शिताचाविमुक्तेपिकुरुक्षेत्रपदस्यश्रौतीरूढिरविमुक्तंवैकुरुक्षेत्रमितिजा बालोपनिषदि नचोपक्रमोपसंहारैकरूप्येणप्रसिद्धकुरुक्षेत्रस्यप्राकरणिकत्वेनतीर्थांतरवद्वाराणस्यास्तत्प्रकरणपठितत्वात्तदंगत्वंस्यादितिवाच्यं प्रकरणाल्लिंगस्यबलीयस्त्वात् तथाहि तेवसंतित्रिविष्टपेस्वर्गे लोकेमहीयतइत्यादिवाक्यशेषात्स्वर्गप्राप्तिरेवकुरुक्षेत्रफलमवगम्यते नचात्रत्यंत्रिविष्टपादिपदंब्रह्मलोकपरंकर्त्तुंशक्यं ब्रह्मवेदीकुरुक्षेत्रमितिवाक्यशेषविरोधात् तत्रचवेदीशब्देनतस्यकर्मभूमित्वावगमात्ते षांकुरुक्षेत्रंवेदिरासीदितितैत्तिरीयकब्राह्मणात् तेषांकुरुक्षेत्रंदेवयजनमासेतिशतपथश्रुतेश्च नचकर्मभूमेर्विद्याफलप्रदत्वंयुज्यते कर्मणापितृलोकोविद्ययादेवलोकइतितयोःफलभेदश्रवणात् पितृलोकःस्वर्ग लोकः देवलोकोब्रह्मलोकः वाराणस्यास्तुज्ञानभूमित्वंसर्वश्रुतिस्मृतिप्रसिद्धं एतदेवात्र पांसवोपिकुरुक्षेत्राद्वायुनासमुदीरिताः अपिदुष्कृतकर्माणंनयंतिपरमांगतिमितिप्रदर्श्यदक्षिणेनसरस्वत्याउत्तरेणदृषद्वतीं

त्रयाणामपिलोकानांकुरुक्षेत्रंविशिष्यते॥ पांसवोपिकुरुक्षेत्राद्वायुनासमुदीरिताः॥ ३ ॥ अपिदुष्कृतकर्माणंनयंतिपरमांगतिं॥
दक्षिणेनसरस्वत्याउत्तरेणदृषद्वतीं॥ ४ ॥ येवसंतिकुरुक्षेत्रेतेवसंतित्रिविष्टपे॥ कुरुक्षेत्रंगमिष्यामिकुरुक्षेत्रेवसाम्यहं॥ ५ ॥ अप्ये
कांवाचमुत्सृज्यसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ब्रह्मवेदीकुरुक्षेत्रंपुण्यंब्रह्मर्षिसेवितं॥ ६ ॥ तस्मिन्वसंतियेमर्त्यानतेशोच्याःकथंचन ॥ ७ ॥

येवसंतिकुरुक्षेत्रेतेवसंतित्रिविष्टपेइत्यनंतरश्लोकेनप्रसिद्धकुरुक्षेत्रफलंप्रदर्श्यते नचैतदेवपूर्वश्लोकेनस्तूयतइतिवाच्यंश्रुतिस्मृतिप्रसिद्धिबलात्तस्यभूतार्थवादत्वेसंभवत्यभूतार्थवादत्वोपगमस्यायोगात् वाल्मी कीयेमोक्षोपायेषु छायासूचीतापसूचीमुख्यसूचीतिचत्रिकं त्रिकोणंतपसापूतंवाराणस्याःसमंकृतं गतास्तेनत्रिकोणेनयेकेचिदिहजंतवः वायवःपांसवोवापितेपिमुक्तिपरांगताइतिभंग्यंतरेणपूर्वश्लोकार्थ स्यप्रत्यभिज्ञानात् तयाचयद्यपिकाश्याःकुरुक्षेत्रांगत्वंप्रकरणात्प्रसक्तं तथापियोग्यतयाफलतारतम्यलिंगान्नतत्संभवति सांनिध्यात्तुपरस्पराकांक्षादिकमुत्थाप्यतीर्थांतरशेषीभूतस्यापिकुरुक्षेत्रस्यकाशीशे षत्वंज्ञेयं तथाचवाक्यात्नुदुर्बलोपिसंनिधिरानर्थक्यप्रतिहतानांविपरीतंबलाबलमितिन्यायेनबलवत्तयास्वर्गलोकेमहीयतइतिवाक्यावगतमपिकुरुक्षेत्रफलंतिरोधायप्रतितिष्ठंतिहवैयएतारात्रीरुपयंतीत्यादौ रात्रिसत्रस्यप्रतिष्ठाशेषितामिवपांसवोपिकुरुक्षेत्रइत्यर्थवादेनमुक्तिफलशेषितामविमुक्तसंज्ञस्यकुरुक्षेत्रस्यव्यवस्थापयन्नुसहैकवाक्यतांगत्वाप्रसिद्धकुरुक्षेत्रस्याविमुक्तशेषतांगमयति तथाचायंपांसवोपी त्यादिश्लोकद्वयार्थः येपरमगतिप्रदांकाशींगंतुमिच्छंतितेकुरुक्षेत्रेवसेयुरिति तेवसंतित्रिविष्टपेइतितुयोगांगफलवद्गुणफलमितिप्रागुक्तंनविस्मर्त्तव्यं तत्सिद्धंसर्वेषांतीर्थानांकुरुक्षेत्रप्रापकत्वंकुरुक्षेत्रस्यतुकाशी प्रापकत्वमिति ॥ २०३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥२०८॥ ॥ इत्यारण्य०नै०भा०त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥८३॥ ॥८४॥ ॥ ततइति॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥ शम्यामुद्गराकृतिर्यज्ञोपकरणविशेषःसबलवताक्षिप्तोयावद्दूरंपतेत्तावान्देशःशम्यानिपातः

तरंतुकारंतुकयोर्यदंतरंरामह्रदानांचमचक्रुकस्यच॥ एतत्कुरुक्षेत्रसमंतपंचकंपितामहस्योत्तरवेदिरुच्यते॥२०८॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रा प०पुलस्त्यतीर्थयात्रायांत्र्यशीतितमोऽध्यायः॥८३॥ ॥८४॥ ॥पुलस्त्यउवाच॥ ॥ ततोगच्छेन्महाराजधर्मतीर्थमनुत्तमं॥ यत्रधर्मोमहाभागस्तप्तवानु त्तमंतपः॥ १ ॥ तेनतीर्थंकृतंपुण्यंस्वेननाम्नाचविश्रुतं॥ तत्रस्नात्वानरोराजन्धर्मशीलःसमाहितः ॥ २ ॥ आसप्तमंकुलंचैवपुनीतेनात्रसंशयः ॥ ततोगच्छेतरा जेंद्रज्ञानपावनमुत्तमं॥ ३ ॥ अग्निष्टोममवाप्नोतिमुनिलोकंचगच्छति ॥ सौगंधिकवनंराजंस्ततोगच्छेतमानवः॥ ४ ॥ तत्रब्रह्मादयोदेवाऋषयश्चतपोधनाः॥ सिद्धचारणगंधर्वाःकिन्नराश्चमहोरगाः॥ ५ ॥ तद्वनंप्रविशन्नेवसर्वपापैःप्रमुच्यते॥ ततश्चापिसरिच्छ्रेष्ठानदीनामुत्तमानदी ॥ ६ ॥ प्लक्षादेवीस्मृताराजन्पुण्या देवीसरस्वती॥ तत्राभिषेकंकुर्वीतवल्मीकान्निःसृतेजले॥ ७॥ अर्चयित्वापितॄन्देवानश्वमेधफलंलभेत्॥ ईशानाध्युषितंनामतत्रतीर्थंसुदुर्लभं ॥ ८ ॥ षट्सुश म्यानिपातेषुवल्मीकादितिनिश्चयः॥ कपिलानांसहस्रंचवाजिमेधंचविंदति॥ ९ ॥ तत्रस्नात्वानरव्याघ्रदृष्टमेतत्पुरातने॥ सुगंधांशतकुंभांचपंचयक्षांचभारत ॥ १० ॥ अभिगम्यनरश्रेष्ठस्वर्गलोकेमहीयते॥ त्रिशूलखातंतत्रैवतीर्थमासाद्यभारत ॥ ११ ॥ तत्राभिषेकंकुर्वीतपितृदेवार्चनेरतः॥ गाणपत्यंचलभतेदेहंत्य क्त्वानसंशयः॥ १२ ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रदेव्याःस्थानंसुदुर्लभं॥ शाकंभरीतिविख्यातात्रिषुलोकेषुविश्रुता ॥ १३ ॥ दिव्यंवर्षसहस्रंहिशाकेनकिलसुव्रता॥ आ हारंसाकृतवतीमासिमासिनराधिप॥ १४ ॥ ऋषयोभ्यागतास्तत्रदेव्याभक्त्यातपोधनाः॥ आतिथ्यंचकृतंतेषांशाकेनकिलभारत॥ १५॥ ततःशाकंभरीत्येव नामतस्याःप्रतिष्ठितं॥ शाकंभरींसमासाद्यब्रह्मचारीसमाहितः॥ १६ ॥ त्रिरात्रमुषितःशाकंभक्षयित्वानरःशुचिः ॥ शाकाहारस्ययत्किंचित्वर्षैर्द्वादशभिःकृतं ॥ १७॥ तत्फलंतस्यभवतिदेव्याश्छंदेनभारत॥ ततोगच्छेत्सुवर्णाख्यंत्रिषुलोकेषुविश्रुतं ॥ १८॥ तत्रविष्णुःप्रसादार्थंरुद्रमाराधयत्पुरा ॥ वरांश्चसुबहून्लेभे दैवतेषुसुदुर्लभान् ॥ १९ ॥ उक्तश्चत्रिपुरघ्नेनपरितुष्टेनभारत॥ अपिचत्वंप्रियतरोलोकेकृष्णभविष्यसि ॥ २० ॥ त्वन्मुखंचजगत्सर्वंभविष्यतिनसंशयः॥ तत्रा भिगम्यराजेंद्रपूजयित्वावृषध्वजं॥ २१ ॥ अश्वमेधमवाप्नोतिगाणपत्यंचविंदति॥ धूमावतींततोगच्छेत्त्रिरात्रोपोषितोनरः॥ २२ ॥

तेषुषट्सु संपेतिपाठेसंपतत्यनयेतियष्टिःसंपा ॥ ९ ॥ पुरातनेभविष्यपुराणादौ ॥ १० ॥ ११ ॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥ छंदेनइच्छता ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ त्वन्मुखंत्वत्प्रधानं ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

मनसाप्रार्थितान्कामान्लभतेनात्रसंशयः॥ देव्यास्तुदक्षिणार्धेनरथावर्तोनराधिप॥ २३॥ तत्रारोहेतधर्मज्ञश्रद्दधानोजितेंद्रियः॥ महादेवप्रसादाद्धिगच्छेत
परमांगतिं॥ २४॥ प्रदक्षिणमुपावृत्यगच्छेतभरतर्षभ॥ धारांनाममहाप्राज्ञःसर्वपापप्रमोचनीं ॥ २५॥ तत्रस्नात्वानरव्याघ्रनशोचतिनराधिप॥ ततोगच्छे
तधर्मज्ञनमस्कृत्यमहागिरिं॥ २६॥ स्वर्गद्वारेणयत्तुल्यंगंगाद्वारंनसंशयः॥ तत्राभिषेकंकुर्वीतकोटितीर्थेसमाहितः ॥ २७॥ पुंडरीकमवाप्नोतिकुलंचैवसमुद्धरे
त्॥ उष्यैकांरजनींतत्रगोसहस्रफलंलभेत्॥ २८॥ सप्तगंगेत्रिगंगेचशक्रावर्तेचतर्पयन्॥ देवान्पितॄंश्चविधिवत्पुण्येलोकेमहीयते॥ २९॥ ततःकनखलेस्नात्वा
त्रिरात्रोपोषितोनरः॥ अश्वमेधमवाप्नोतिस्वर्गलोकंचगच्छति॥३०॥कपिलावटंततोगच्छेत्तीर्थसेवीनराधिप॥ उपोष्यरजनींतत्रगोसहस्रफलंलभेत्॥३१॥
नागराजस्यराजेंद्रकपिलस्यमहात्मनः॥ तीर्थंकुरुवरश्रेष्ठसर्वलोकेषुविश्रुतं ॥ ३२ ॥ तत्राभिषेकंकुर्वीतनागतीर्थेनराधिप॥ कपिलानांसहस्रस्यफलंविंदति
मानवः॥ ३३॥ ततोललितकंगच्छेत्शांतनोस्तीर्थमुत्तमं॥ तत्रस्नात्वानरोराजन्नदुर्गतिमवाप्नुयात् ॥ ३४॥ गंगायमुनयोर्मध्येस्नातियःसंगमेनरः॥ दशाश्व
मेधानाप्नोतिकुलंचैवसमुद्धरेत्॥ ३५॥ ततोगच्छेतराजेंद्रसुगंधंलोकविश्रुतं॥ सर्वपापविशुद्धात्माब्रह्मलोकेमहीयते॥३६॥ रुद्रावर्तंततोगच्छेत्तीर्थसेवीनरा
धिप॥ तत्रस्नात्वानरोराजन्स्वर्गलोकेचगच्छति ॥ ३७॥ गंगायाश्चनरश्रेष्ठसरस्वत्याश्चसंगमे॥ स्नात्वाश्वमेधंप्राप्नोतिस्वर्गलोकंचगच्छति॥ ३८॥ भद्रकर्णे
श्वरंगत्वादेवमर्च्ययथाविधि॥ नदुर्गतिमवाप्नोतिनाकपृष्ठेचपूज्यते॥ ३९॥ ततःकुब्जाम्रकेगच्छेत्तीर्थसेवीनराधिप॥ गोसहस्रमवाप्नोतिस्वर्गलोकंचगच्छति
॥ ४० ॥ अरुंधतीवटंगच्छेत्तीर्थसेवीनराधिप॥ सामुद्रकमुपस्पृश्यब्रह्मचारीसमाहितः ॥ ४१ ॥ अश्वमेधमवाप्नोतित्रिरात्रोपोषितोनरः॥ गोसहस्रफलंविद्या
त्कुलंचैवसमुद्धरेत्॥ ४२ ॥ ब्रह्मावर्तंततोगच्छेद्ब्रह्मचारीसमाहितः॥ अश्वमेधमवाप्नोतिसोमलोकंचगच्छति॥ ४३॥ यमुनाप्रभवंगत्वासमुपस्पृश्ययामुनं॥
अश्वमेधफलंलब्ध्वास्वर्गलोकेमहीयते॥४४॥ दर्वीसंक्रमणंप्राप्यतीर्थंत्रैलोक्यपूजितं॥ अश्वमेधमवाप्नोतिस्वर्गलोकंचगच्छति॥४५॥ सिंधोश्चप्रभवंगत्वा ॥ ९० ॥
सिद्धगंधर्वसेवितं॥ तत्रोष्यरजनीःपंचविंदेद्बहुसुवर्णकं॥४६॥ अथवेदींसमासाद्यनरःपरमदुर्गमां॥ अश्वमेधमवाप्नोतिस्वर्गलोकंचगच्छति॥४७॥ ऋषिकु
ल्यांसमासाद्यवासिष्ठंचैवभारत॥ वासिष्ठींसमतिक्रम्यसर्वेवर्णाद्विजातयः॥ ४८॥

॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ औशनसींगतिंशुक्रत्वं ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥

ऋषिकुल्यांसमासाद्यनरःस्नात्वाविकल्मषः॥ देवान्पितॄंश्चार्चयित्वाऋषिलोकंप्रपद्यते ॥ ४९॥ यदितत्रवसेन्मासंशाकाहारोनराधिप॥ भृगुतुंगंसमासाद्यवा
जिमेधफलंलभेत्॥ ५० ॥ गत्वावीरप्रमोक्षंचसर्वपापैःप्रमुच्यते॥ कृत्तिकामघयोश्चैवतीर्थमासाद्यभारत ॥ ५१ ॥ अग्निष्टोमातिरात्राभ्यांफलमाप्नोतिमान
वः॥ तत्रसंध्यांसमासाद्यविद्यातीर्थमनुत्तमं॥ ५२ ॥ उपस्पृश्यचवैविद्यांयत्रतत्रोपपद्यते॥ महाश्रमेवसेद्रात्रिंसर्वपापप्रमोचने ॥ ५३ ॥ एककालंनिराहारो
लोकानावसतेशुभान्॥ षष्ठकालोपवासेनमासमुष्यमहालये॥ ५४॥ सर्वपापविशुद्धात्माविंदेद्बहुसुवर्णकं॥ दशापरान्दशपूर्वान्नरानुद्धरतेकुलं॥ ५५ ॥ अ
थवेतसिकांगत्वापितामहनिषेवितां ॥ अश्वमेधमवाप्नोतिगच्छेदौशनसींगतिं॥५६॥ अथसुंदरिकातीर्थंप्राप्यसिद्धनिषेवितं॥ रूपस्यभागीभवतिदृष्टमेतत्पुरा
तनैः॥ ५७॥ ततोवैब्राह्मणींगत्वाब्रह्मचारीजितेंद्रियः॥ पद्मवर्णेनयानेनब्रह्मलोकंप्रपद्यते॥ ५८ ॥ ततस्तुनैमिषंगच्छेत्पुण्यंसिद्धनिषेवितं ॥ तत्रनित्यंनिवस
तिब्रह्मादेवगणैःसह॥ ५९ ॥ नैमिषंमृगयाणस्यपापस्यार्धंप्रणश्यति॥ प्रविष्टमात्रस्तुनरःसर्वपापैःप्रमुच्यते॥ ६० ॥ तत्रमासंवसेद्धीरोनैमिषेतीर्थतत्परः ॥ पृ
थिव्यांयानितीर्थानितानितीर्थानिनैमिषे॥ ६१ ॥ कृताभिषेकस्तत्रैवनियतोनियताशनः॥ गवांमेधस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिभारत॥ ६२ ॥ पुनात्यासप्तमंचैवकु
लंभरतसत्तम॥ यस्त्यजेन्नैमिषेप्राणानुपवासपरायणः॥ ६३ ॥ समोदेत्सर्वलोकेषुएवमाहुर्मनीषिणः॥ नित्यंमेध्यंचपुण्यंचनैमिषंनृपसत्तम॥ ६४ ॥ गंगोद्भे
दंसमासाद्यत्रिरात्रोपोषितोनरः ॥ वाजपेयमवाप्नोतिब्रह्मभूतोभवेत्सदा॥ ६५॥ सरस्वतींसमासाद्यतर्पयेत्पितृदेवताः॥ सारस्वतेषुलोकेषुमोदतेनात्रसंशयः
॥ ६६ ॥ ततश्चबाहुदांगच्छेद्ब्रह्मचारीसमाहितः॥ तत्रोष्यरजनीमेकांस्वर्गलोकेमहीयते॥ ६७॥ देवसत्रस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिकौरव॥ ततःक्षीरवतींगच्छेत्पु
ण्यांपुण्यतरैर्वृतां॥ ६८ ॥ पितृदेवार्चनपरोवाजपेयमवाप्नुयात्॥ विमलाशोकमासाद्यब्रह्मचारीसमाहितः ॥ ६९ ॥ तत्रोष्यरजनीमेकांस्वर्गलोकेमहीयते॥
गोप्रतारंततोगच्छेत्सरय्वास्तीर्थमुत्तमं॥ ७० ॥ यत्ररामोगतःस्वर्गंसभृत्यबलवाहनः॥ देहंत्यक्त्वामहाराजतस्यतीर्थस्यतेजसा ॥ ७१ ॥ रामस्यचप्रसादेनव्य
वसायाच्चभारत॥ तस्मिंस्तीर्थेनरःस्नात्वागोप्रतारेनराधिप॥ ७२ ॥ सर्वपापविशुद्धात्मास्वर्गलोकेमहीयते॥ रामतीर्थेनरःस्नात्वागोमत्यांकुरुनंदन॥ ७३॥ अ
श्वमेधमवाप्नोतिपुनातिचकुलंनरः॥ शतसाहस्रकंतीर्थंतत्रैवभरतर्षभ॥ ७४॥

व्यवसायान्निश्चयात्॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥

॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

तत्रोपस्पर्शनंकृत्वानियतोनियताशनः॥ गोसहस्रफलंपुण्यंप्राप्नोतिभरतर्षभ॥ ७५ ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रभर्तृस्थानमनुत्तमं ॥ अश्वमेधस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नो
तिमानवः ॥ ७६ ॥ कोटितीर्थेनरःस्नात्वाअर्चयित्वागुहंनृप ॥ गोसहस्रफलंविंद्यात्तेजस्वीचभवेन्नरः॥ ७७॥ ततोवाराणसींगत्वाअर्चयित्वावृषध्वजं॥ कपि
लाह्रदेनरःस्नात्वाराजसूयमवाप्नुयात्॥ ७८॥ अविमुक्तंसमासाद्यतीर्थसेवीकुरूद्वह ॥ दर्शनाद्देवदेवस्यमुच्यतेब्रह्महत्यया ॥ ७९॥ प्राणानुत्सृज्यतत्रैवमोक्षं
प्राप्नोतिमानवः॥ मार्कंडेयस्यराजेंद्रतीर्थमासाद्यदुर्लभं॥ ८०॥ गोमतीगंगयोश्चैवसंगमेलोकविश्रुते॥ अग्निष्टोममवाप्नोतिकुलंचैवसमुद्धरेत्॥ ८१ ॥ ततो
गयांसमासाद्यब्रह्मचारीसमाहितः॥ अश्वमेधमवाप्नोतिकुलंचैवसमुद्धरेत्॥८२॥ तत्राक्षयवटोनामत्रिषुलोकेषुविश्रुतः॥ तत्रदत्तंपितृभ्यस्तुभवत्यक्षयमुच्य
ते॥ ८३॥ महानद्यामुपस्पृश्यतर्पयेत्पितृदेवताः ॥ अक्षयान्प्राप्नुयाल्लोकान्कुलंचैवसमुद्धरेत्॥ ८४ ॥ ततोब्रह्मसरोगत्वाधर्मारण्योपशोभितं ॥ ब्रह्मलोकम
वाप्नोतिप्रभातामेवशर्वरीं॥ ८५॥ ब्रह्मणातत्रसरसियूपश्रेष्ठःसमुच्छ्रितः॥ यूपंप्रदक्षिणीकृत्वावाजपेयफलंलभेत्॥ ८६ ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रधेनुकंलोकविश्रु
तं॥ एकरात्रोषितोराजन्प्रयच्छेत्तिलधेनुकां॥ ८७॥ सर्वपापविशुद्धात्मासोमलोकंव्रजेद्ध्रुवं ॥ तत्रचिह्नंमहद्राजन्नद्यापिसुमहद्भृशं ॥ ८८ ॥ कपिलायाःस
वत्सायाश्चरंत्याःपर्वतेकृतं ॥ सवत्सायाःपदानिस्मदृश्यंतेऽद्यापिभारत ॥ ८९ ॥ तेषूपस्पृश्यराजेंद्रपदेषुनृपसत्तम ॥ यत्किंचिदशुभंकर्मतत्प्रणश्यतिभारत
॥ ९० ॥ ततोगृध्रवटंगच्छेत्स्थानंदेवस्यधीमतः॥ स्नायीतभस्मनातत्रअभिगम्यवृषध्वजं॥ ९१ ॥ ब्राह्मणेनभवेच्चीर्णव्रतंद्वादशवार्षिकं॥ इतरेषांतुवर्णानांसर्व
पापंप्रणश्यति॥ ९२॥ उद्यंतंचततोगच्छेत्पर्वतंगीतनादितं॥ सावित्र्यास्तुपदंतत्रदृश्यतेभरतर्षभ॥ ९३॥ तत्रसंध्यामुपासीतब्राह्मणःसंशितव्रतः ॥ तेनह्युपा
स्ताभवतिसंध्याद्वादशवार्षिकी॥ ९४॥ योनिद्वारंचतत्रैवविश्रुतंभरतर्षभ॥ तत्राभिगम्यमुच्येतपुरुषोयोनिसंकटात्॥ ९५॥ कृष्णशुक्लावुभौपक्षौगयायांयोव
सेन्नरः॥ पुनात्यासप्तमंराजन्कुलंनास्त्यत्रसंशयः॥ ९६ ॥ एष्टव्याबहवःपुत्रायद्येकोपिगयांव्रजेत्॥ यजेतवाश्वमेधेननीलंवावृषमुत्सृजेत्॥ ९७॥ ततःफल्गुं ॥९१॥
व्रजेद्राजंस्तीर्थसेवीनराधिप ॥ अश्वमेधमवाप्नोतिसिद्धिंचमहतींव्रजेत्॥ ९८ ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रधर्मप्रस्थंसमाहितः ॥ तत्रधर्मोमहाराजनित्यमास्तेयुधि
ष्ठिर॥ ९९ ॥ तत्रकूपोदकंकृत्वातेनस्नातःशुचिस्तथा॥ पितॄन्देवांस्तुसंतर्प्यमुक्तपापोदिवंव्रजेत् ॥ १०० ॥

॥ १०१ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ नित्यकंनैवेद्यंनैत्यकंचतदेव ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥१५॥ १६ ॥१७॥ १८ ॥ १९ ॥ १२० ॥ २१॥ २२ ॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥

मतंगस्याश्रमस्तत्रमहर्षेर्भावितात्मनः॥ तंप्रविश्याश्रमंश्रीमच्छ्रमशोकविनाशनं॥ १०१ ॥ गवामयनयज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः ॥ धर्मंतत्राभिसंस्पृश्यवा
जिमेधमवाप्नुयात्॥ २ ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रब्रह्मस्थानमनुत्तमं॥ तत्राभिगम्यराजेंद्रब्रह्माणंपुरुषर्षभ ॥ ३ ॥ राजसूयाश्वमेधाभ्यांफलंविंदतिमानवः॥ ततोरा
जगृहंगच्छेत्तीर्थसेवीनराधिप ॥ ४ ॥ उपस्पृश्यततस्तत्रकक्षीवानिवमोदते॥ यक्षिण्यानैत्यकंतत्रप्राश्नीतपुरुषःशुचिः ॥ ५॥ यक्षिण्यास्तुप्रसादेनमुच्यतेब्रह्म
हत्यया॥ मणिनागंततोगत्वागोसहस्रफलंलभेत्॥ ६॥ तैर्थिकंभुंजतेयस्तुमणिनागस्यभारत॥ दष्टस्याशीविषेणापिनतस्यक्रमतेविषं॥ ७॥ तत्रोष्यरजनीमे
कांगोसहस्रफलंलभेत्॥ ततोगच्छेतब्रह्मर्षेर्गौतमस्यवनंप्रियं॥ ८ ॥ अहल्याह्रदेस्नात्वाव्रजेतपरमांगतिं॥ अभिगत्वाश्रमंराजन्विंदतेश्रियमात्मनः ॥ ९॥
तत्रोदपानंधर्मज्ञत्रिषुलोकेषुविश्रुतं॥ तत्राभिषेकंकृत्वातुवाजिमेधमवाप्नुयात्॥ ११० ॥ जनकस्यतुराजर्षेःकूपस्त्रिदशपूजितः॥ तत्राभिषेकंकृत्वातुविष्णुलो
कमवाप्नुयात्॥ ११ ॥ ततोविनशनंगच्छेत्सर्वपापप्रमोचनं॥ वाजपेयमवाप्नोतिसोमलोकंचगच्छति॥ १२ ॥ गंडकींतुसमासाद्यसर्वतीर्थजलोद्भवां ॥ वा
जपेयमवाप्नोतिसूर्यलोकंचगच्छति॥ १३॥ ततोविशल्यामासाद्यनदींत्रैलोक्यविश्रुतां॥ अग्निष्टोममवाप्नोतिस्वर्गलोकंचगच्छति ॥ १४ ॥ ततोधिवंगंधर्म
ज्ञसमाविश्यततोवनं॥ गुह्यकेषुमहाराजमोदतेनात्रसंशयः॥ १५॥ कंपनांतुसमासाद्यनदींसिद्धनिषेवितां ॥ पुंडरीकमवाप्नोतिस्वर्गलोकंचगच्छति॥ १६॥
अथमाहेश्वरींधारांसमासाद्यधराधिप॥ अश्वमेधमवाप्नोतिकुलंचैवसमुद्धरेत् ॥ १७॥ दिवौकसांपुष्करिणींसमासाद्यनराधिप॥ नदुर्गतिमवाप्नोतिवाजि
मेधंचविंदति॥ १८॥ अथसोमपदंगच्छेद्ब्रह्मचारीसमाहितः॥ माहेश्वरपदेस्नात्वावाजिमेधफलंलभेत्॥ १९ ॥ तत्रकोटीतुतीर्थानांविश्रुताभरतर्षभ ॥ कूर्मरू
पेणराजेंद्रह्यसुरेणदुरात्मना॥ १२० ॥ क्रियमाणाहृताराजन्विष्णुनाप्रभविष्णुना॥ तत्राभिषेकंकुर्वीततीर्थकोट्यांयुधिष्ठिर॥ २१ ॥ पुंडरीकमवाप्नोतिविष्णु
लोकंचगच्छति॥ ततोगच्छेतराजेंद्रस्थानंनारायणस्यच ॥ २२॥ सदासन्निहितोयत्रविष्णुर्वसतिभारत॥ यत्रब्रह्मादयोदेवाऋषयश्चतपोधनाः॥ २३॥ आ
दित्यावसवोरुद्राजनार्दनमुपासते ॥ शालग्रामइतिख्यातोविष्णुरद्भुतकर्मकः ॥ २४ ॥ अभिगम्यत्रिलोकेशंवरदंविष्णुमव्ययं ॥ अश्वमेधमवाप्नोतिविष्णु
लोकंचगच्छति॥ २५॥ तत्रोपदानंधर्मज्ञसर्वपापप्रमोचनं॥ समुद्रास्तत्रचत्वारःकूपेसंनिहिताःसदा॥ २६॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ १३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ १४० ॥ ४१॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ १५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

तत्रोपस्पृश्यराजेंद्रनदुर्गतिमवाप्नुयात्॥ अभिगम्यमहादेवंवरदंरुद्रमव्ययं॥ २७॥ विराजतियथासोमोमेघैर्मुक्तोनराधिप ॥ जातिस्मरमुपस्पृश्यशुचिःप्रय
तमानसः॥ २८ ॥ जातिस्मरत्वमाप्नोतिस्नात्वातत्रनसंशयः॥ माहेश्वरपुरंगत्वाअर्चयित्वावृषध्वजं ॥ २९ ॥ ईप्सितांल्लभतेकामानुपवासान्नसंशयः॥ ततस्तु
वामनंगत्वासर्वपापप्रमोचनं॥१३०॥ अभिगम्यहरिंदेवंनदुर्गतिमवाप्नुयात्॥ कुशिकस्याश्रमंगच्छेत्सर्वपापप्रमोचनं॥३१ ॥ कौशिकींतत्रगच्छेतमहापाप
प्रणाशिनीं॥ राजसूयस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः॥ ३२ ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रचंपकारण्यमुत्तमं॥ तत्रोष्यरजनीमेकांगोसहस्रफलंलभेत्॥ ३३॥ अथजेष्ठि
लमासाद्यतीर्थंपरमदुर्लभं॥ तत्रोष्यरजनीमेकांगोसहस्रफलंलभेत् ॥ ३४ ॥ तत्रविश्वेश्वरंदृष्ट्वादेव्यासहमहाद्युतिं ॥ मित्रावरुणयोर्लोकानाप्नोतिपुरुषर्षभ
॥ ३५ ॥ त्रिरात्रोपोषितस्तत्रअग्निष्टोमफलंलभेत् ॥ कन्यासंवेद्यमासाद्यनियतोनियताशनः ॥ ३६ ॥ मनोःप्रजापतेर्लोकानाप्नोतिपुरुषर्षभ ॥ कन्यायांये
प्रयच्छंतिदानमण्वपिभारत॥ ३७॥ तदक्षय्यमितिप्राहुर्ऋषयःसंशितव्रताः ॥ ततोनिर्वीरमासाद्यत्रिषुलोकेषुविश्रुतं ॥ ३८ ॥ अश्वमेधमवाप्नोतिविष्णुलो
कंचगच्छति॥ येतुदानंप्रयच्छंतिनिर्वीरासंगमेनराः॥ ३९ ॥ तेयांतिनरशार्दूलशक्रलोकमनामयं॥ तत्राश्रमोवसिष्ठस्यत्रिषुलोकेषुविश्रुतः॥ १४०॥ तत्राभि
षेकंकुर्वाणोवाजपेयमवाप्नुयात्॥ देवकूटंसमासाद्यब्रह्मर्षिगणसेवितं॥ ४१ ॥ अश्वमेधमवाप्नोतिकुलंचैवसमुद्धरेत्॥ ततोगच्छेतराजेंद्रकौशिकस्यमुनेर्ह्रदं
॥ ४२ ॥ यत्रसिद्धिंपरांप्राप्तोविश्वामित्रोथकौशिकः॥ तत्रमासंवसेद्वीरकौशिक्यांभरतर्षभ ॥ ४३॥ अश्वमेधस्ययत्पुण्यंतन्मासेनाधिगच्छति॥ सर्वतीर्थवरे
चैवयोवसेतमहाह्रदे॥ ४४॥ नदुर्गतिमवाप्नोतिविंद्याद्बहुसुवर्णकं॥ कुमारमभिगम्याथवीराश्रमनिवासिनं॥ ४५॥ अश्वमेधमवाप्नोतिनरोनास्त्यत्रसंशयः
अग्निधारांसमासाद्यत्रिषुलोकेषुविश्रुतां॥ ४६॥ तत्राभिषेकंकुर्वाणोत्यग्निष्टोममवाप्नुयात् ॥ अभिगम्यमहादेवंवरदंविष्णुमव्ययं ॥ ४७ ॥ पितामहसरोग
त्वाशैलराजसमीपतः॥ तत्राभिषेकंकुर्वाणोत्यग्निष्टोममवाप्नुयात् ॥ ४८ ॥ पितामहस्यसरसःप्रस्रुतालोकपावनी ॥ कुमारधारातत्रैवत्रिषुलोकेषुविश्रुता
॥ ४९ ॥ यत्रस्नात्वाकृतार्थोस्मीत्यात्मानमवगच्छति॥ षष्ठकालोपवासेनमुच्यतेब्रह्महत्यया ॥ १५० ॥ ततोगच्छेतधर्मज्ञतीर्थसेवनतत्परः॥ शिखरंवैमहादे
व्यागौर्यास्त्रैलोक्यविश्रुतं॥ ५१ ॥ समारुह्यनरश्रेष्ठस्तनकुंडेषुसंविशेत्॥ स्तनकुंडमुपस्पृश्यवाजपेयफलंलभेत्॥ ५२ ॥

॥५३॥५४॥५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥६०॥६१॥६२॥६३॥ ॥ इत्या०नै०भा०चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथेति ॥ १॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥

तत्राभिषेकंकुर्वाणःपितृदेवार्चनेरतः॥ हयमेधमवाप्नोतिशक्रलोकंचगच्छति॥ ५३ ॥ ताम्रारुणंसमासाद्यब्रह्मचारीसमाहितः॥ अश्वमेधमवाप्नोतिब्रह्मलो
कंचगच्छति॥ ५४॥ नंदिन्यांचसमासाद्यकूपंदेवनिषेवितं ॥ नरमेधस्ययत्पुण्यंतदाप्नोतिनराधिप॥ ५५ ॥ कालिकासंगमेस्नात्वाकौशिक्यरुणयोर्गतः॥ त्रि
रात्रोपोषितोराजन्सर्वपापैःप्रमुच्यते॥ ५६॥ उर्वशीतीर्थमासाद्यततःसोमाश्रमंबुधः॥ कुंभकर्णाश्रमंगत्वापूज्यतेभुविमानवः॥ ५७॥ कोकामुखमुपस्पृश्य
ब्रह्मचारीयतव्रतः॥ जातिस्मरत्वमाप्नोतिदृष्टमेतत्पुरातनैः॥ ५८॥ प्राङ्नदींचसमासाद्यकृतात्माभवतिद्विजः॥ सर्वपापविशुद्धात्माशक्रलोकंचगच्छति॥५९॥
ऋषभद्वीपमासाद्यमेध्यंक्रौंचनिषूदनं॥ सरस्वत्यामुपस्पृश्यविमानस्थोविराजते॥६०॥ औद्दालकंमहाराजतीर्थंमुनिनिषेवितं॥ तत्राभिषेकंकृत्वावैसर्वपापैः
प्रमुच्यते॥ ६१ ॥ धर्मतीर्थंसमासाद्यपुण्यंब्रह्मर्षिसेवितं ॥ वाजपेयमवाप्नोतिविमानस्थश्चपूज्यते ॥ ६२ ॥ अथचंपांसमासाद्यभागीरथ्यांकृतोदकः॥ दंडार्क
मभिगत्वातुगोसहस्रफलंलभेत्॥ ६३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थ० पुलस्त्यतीर्थयात्रायांचतुरशीतितमोऽध्यायः॥ ८४॥ ॥ ७॥ ॥ पुल
स्त्यउवाच॥ ॥ अथसंध्यांसमासाद्यसंवेद्यंतीर्थमुत्तमं॥ उपस्पृश्यनरोविद्यांलभतेनात्रसंशयः ॥ १ ॥ रामस्यचप्रभावेणतीर्थंराजन्कृतंपुरा॥ तल्लौहित्यंसमा
साद्यविंद्याद्बहुसुवर्णकं॥२॥ करतोयांसमासाद्यत्रिरात्रोपोषितोनरः॥ अश्वमेधमवाप्नोतिप्रजापतिकृतोविधिः॥३॥ गंगायास्तत्रराजेंद्रसागरस्यचसंगमे॥
अश्वमेधंदशगुणंप्रवदंतिमनीषिणः ॥ ४ ॥ गंगायास्त्वपरंपारंप्राप्ययःस्नातिमानवः॥ त्रिरात्रमुषितोराजन्सर्वपापैःप्रमुच्यते॥ ५॥ ततोवैतरणींगच्छेत्सर्व
पापप्रमोचनीं॥ विरजंतीर्थमासाद्यविराजतियथाशशी ॥ ६॥ प्रतरेच्चकुलंपुण्यंसर्वपापंव्यपोहति ॥ गोसहस्रफलंलब्ध्वापुनातिस्वकुलंनरः॥ ७॥ शोणस्य
ज्योतिरथ्यायाःसंगमेनियतःशुचिः॥ तर्पयित्वापितॄन्देवानग्निष्टोमफलंलभेत्॥ ८ ॥ शोणस्यनर्मदायाश्चप्रभेदेकुरुनंदन॥ वंशगुल्मउपस्पृश्यवाजिमेधफलं
लभेत्॥ ९ ॥ ऋषभंतीर्थमासाद्यकोशलायांनराधिप ॥ वाजपेयमवाप्नोतित्रिरात्रोपोषितोनरः॥ १० ॥ गोसहस्रफलंविंद्यात्कुलंचैवसमुद्धरेत् ॥ कोशलांतु
समासाद्यकालतीर्थमुपस्पृशेत्॥ ११ ॥ वृषभैकादशफलंलभतेनात्रसंशयः ॥ पुष्पवत्यामुपस्पृश्यत्रिरात्रोपोषितोनरः॥ १२ ॥ गोसहस्रफलंलब्ध्वापुनातिस्व
कुलंनृप॥ ततोबदरिकातीर्थेस्नात्वाभरतसत्तम॥ १३ ॥ दीर्घमायुरवाप्नोतिस्वर्गलोकंचगच्छति ॥ तथाचंपांसमासाद्यभागीरथ्यांकृतोदकः॥ १४ ॥

॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥ निदर्शनमुदाहरणं ॥२९॥ तदेवाह गायत्रीमिति योयोनिसंकरजःसचेत्तत्रगायत्रींपठतितस्यसम्यक्पठतोपितीर्थमाहात्म्या

दंडाख्यमभिगम्यैवगोसहस्रफलंलभेत्॥ लपेटिकांततोगच्छेत्पुण्यांपुण्योपशोभितां॥ १५॥ वाजपेयमवाप्नोतिदेवैःसर्वैश्चपूज्यते॥ ततोमहेंद्रमासाद्यजामद ग्न्यनिषेवितं॥ १६॥ रामतीर्थेनरःस्नात्वाअश्वमेधफलंलभेत्॥ मतंगस्यतुकेदारस्तत्रैवकुरुनंदन॥ १७॥ तत्रस्नात्वाकुरुश्रेष्ठगोसहस्रफलंलभेत्॥ श्रीपर्वतं समासाद्यनदीतीरमुपस्पृशेत्॥ १८॥ अश्वमेधमवाप्नोतिपूजयित्वावृषध्वजं॥ श्रीपर्वतेमहादेवोदेव्यासहमहाद्युतिः॥ १९॥ न्यवसत्परमप्रीतोब्रह्माचत्रिद शैःसह॥ तत्रदेवह्रदेस्नात्वाशुचिःप्रयतमानसः॥ २०॥ अश्वमेधमवाप्नोतिपरांसिद्धिंचगच्छति॥ ऋषभंपर्वतंगत्वापांड्येदैवतपूजितं॥ वाजपेयमवाप्नोति नाकपृष्ठेचमोदते॥ २१॥ ततोगच्छेतकावेरींवृतामप्सरसांगणैः॥ तत्रस्नात्वानरोराजन्गोसहस्रफलंलभेत्॥ २२॥ ततस्तीरेसमुद्रस्यकन्यातीर्थमुपस्पृशेत्॥ तत्तोयंस्पृश्यराजेंद्रसर्वपापैःप्रमुच्यते॥ २३॥ अथगोकर्णमासाद्यत्रिषुलोकेषुविश्रुतं॥ समुद्रमध्येराजेंद्रसर्वलोकनमस्कृतं॥ २४॥ यत्रब्रह्मादयोदेवाऋषय श्चतपोधनाः॥ भूतयक्षपिशाचाश्चकिन्नराःसमहोरगाः॥ २५॥ सिद्धचारणगंधर्वमानुषाःपन्नगास्तथा॥ सरितःसागराःशैलाउपासंतउमापतिं॥ २६॥ तत्रे शानंसमभ्यर्च्यत्रिरात्रोपोषितोनरः॥ अश्वमेधमवाप्नोतिगाणपत्यंचविंदति॥ २७॥ उष्यद्वादशरात्रंतुपूतात्माचभवेन्नरः॥ ततएवचगायत्र्याःस्थानंत्रैलोक्य पूजितं॥ २८॥ त्रिरात्रमुषितस्तत्रगोसहस्रफलंलभेत्॥ निदर्शनंचप्रत्यक्षंब्राह्मणानांनराधिप॥ २९॥ गायत्रींपठतेयस्तुयोनिसंकरजस्तथा॥ गाथाचगाथि काचापितस्यसंपद्यतेनृप॥ ३०॥ अब्राह्मणस्यसावित्रींपठतस्तुप्रणश्यति॥ संवर्त्तस्यतुविप्रर्षेर्वापीमासाद्यदुर्लभां॥ ३१॥ रूपस्यभागीभवतिसुभगश्चप्रजा यते॥ ततोवेणांसमासाद्यत्रिरात्रोपोषितोनरः॥ ३२॥ मयूरहंससंयुक्तंविमानंलभतेनरः॥ ततोगोदावरींप्राप्यनित्यंसिद्धनिषेवितां॥ ३३॥ गवांमेधमवा प्नोतिवासुकेर्लोकमुत्तमं॥ वेणायाःसंगमेस्नात्वावाजिमेधफलंलभेत्॥ ३४॥ वरदासंगमेस्नात्वागोसहस्रफलंलभेत्॥ ब्रह्मस्थानंसमासाद्यत्रिरात्रोपोषि तोनरः॥ ३५॥ गोसहस्रफलंविंद्यात्स्वर्गलोकंचगच्छति॥ कुशप्लवनमासाद्यब्रह्मचारीसमाहितः॥ ३६॥ त्रिरात्रमुषितःस्नात्वाअश्वमेधफलंलभेत्॥ ततोदे वह्रदेरण्येकृष्णवेणाजलोद्भवे॥ ३७॥ जातिस्मरह्रदेस्नात्वाभवेज्जातिस्मरोनरः॥ यत्रक्रतुशतैरिष्ट्वादेवराजोदिवंगतः॥ ३८॥

त्सागायत्रीगाथास्वरनियमही नागद्यवन्मुखान्निःसरति गाथिकायाम्यगीतवत्स्वरवर्णविकृता गीतिकेतिपाठेपिसएवार्थः ॥३०॥ अब्राह्मणस्यतुप्राक्सिद्धापितत्रनस्फुरतीतिभावः ॥३१॥३२॥ ३३॥ ३४॥३५॥ ३६॥३७॥३८॥

॥ ३९॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥ ५१॥ ५२॥ ५३॥ ५४॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥

अग्निष्टोमफलंविंद्याद्गमनादेवभारत॥ ततःसर्वह्रदेस्नात्वागोसहस्रफलंलभेत्॥ ३९॥ ततोवापींमहापुण्यांपयोष्णींसरितांवरां॥ पितृदेवार्चनरतोगोसहस्र फलंलभेत्॥ ४०॥ दंडकारण्यमासाद्यपुण्यंराजन्नुपस्पृशेत्॥ गोसहस्रफलंतस्यस्नातमात्रस्यभारत॥ ४१॥ शरभंगाश्रमंगत्वाशुकस्यचमहात्मनः॥ नदुर्ग तिमवाप्नोतिपुनातिचकुलंनरः॥ ४२॥ ततःशूर्पारकंगच्छेज्जामदग्न्यनिषेवितं॥ रामतीर्थेनरःस्नात्वाविंद्याद्बहुसुवर्णकं॥ ४३॥ सप्तगोदावरेस्नात्वानियतोनि यताशनः॥ महत्पुण्यमवाप्नोतिदेवलोकंचगच्छति॥ ४४॥ ततोदेवपथंगत्वानियतोनियताशनः॥ देवसत्रस्ययत्पुण्यंतदेवाप्नोतिमानवः॥ ४५॥ तुंगकारण्य मासाद्यब्रह्मचारीजितेंद्रियः॥ वेदानध्यापयत्तत्रऋषिःसारस्वतःपुरा॥ ४६॥ तत्रवेदेषुनष्टेषुमुनेरंगिरसःसुतः॥ ऋषीणामुत्तरीयेषुसूपविष्टोयथासुखं॥ ४७॥ ओंकारेणयथान्यायंसम्यगुच्चारितेनह॥ येनयत्पूर्वमभ्यस्तंतत्सर्वंसमुपस्थितं॥ ४८॥ ऋषयस्तत्रदेवाश्चवरुणोग्निःप्रजापतिः॥ हरिर्नारायणस्तत्रमहादेवस्त थैवच॥ ४९॥ पितामहश्चभगवान्देवैःसहमहाद्युतिः॥ भृगुंनियोजयामासयाजनार्थेमहाद्युतिं॥ ५०॥ ततःसचक्रेभगवानृषीणांविधिवत्तदा॥ सर्वेषांपुनरा धानंविधिदृष्टेनकर्मणा॥ ५१॥ आज्यभागेनतत्राग्निंतर्पयित्वायथाविधि॥ देवाःस्वभवनंयाताऋषयश्चयथाक्रमं॥ ५२॥ तदरण्यंप्रविष्टस्यतुंगकंराजसत्त म॥ पापंप्रणश्यत्यखिलंस्त्रियोवापुरुषस्यवा॥ ५३॥ तत्रमासंवसेद्धीरोनियतोनियताशनः॥ ब्रह्मलोकंव्रजेद्राजन्कुलंचैवसमुद्धरेत्॥ ५४॥ मेधाविकंसमासा द्यपितॄन्देवांश्चतर्पयेत्॥ अग्निष्टोममवाप्नोतिस्मृतिंमेधांचविंदति॥ ५५॥ अत्रकालंजरंनामपर्वतंलोकविश्रुतं॥ तत्रदेवह्रदेस्नात्वागोसहस्रफलंलभेत्॥ ५६॥ योऽस्नातःस्नापयेत्तत्रगिरौकालंजरेनृप॥ स्वर्गलोकेमहीयेतनरोनास्त्यत्रसंशयः॥ ५७॥ ततोगिरिवरश्रेष्ठेचित्रकूटेविशांपते॥ मंदाकिनींसमासाद्यसर्वपाप प्रणाशिनीं॥ ५८॥ तत्राभिषेकंकुर्वाणःपितृदेवार्चनेरतः॥ अश्वमेधमवाप्नोतिगतिंचपरमांव्रजेत्॥ ५९॥ ततोगच्छेतधर्मज्ञभर्तृस्थानमनुत्तमं॥ यत्रनित्यं महासेनोगुहःसन्निहितोनृप॥ ६०॥ तत्रगत्वानृपश्रेष्ठगमनादेवसिध्यति॥ कोटितीर्थेनरःस्नात्वागोसहस्रफलंलभेत्॥ ६१॥ प्रदक्षिणमुपावृत्यज्येष्ठस्थानंव्र जेन्नरः॥ अभिगम्यमहादेवंविराजतियथाशशी॥ ६२॥ तत्रकूपेमहाराजविश्रुताभरतर्षभ॥ समुद्रास्तत्रचत्वारोनिवसंतियुधिष्ठिर॥ ६३॥ तत्रोपस्पृश्यरा जेंद्रपितृदेवार्चनेरतः॥ नियतात्मानरःपूतोगच्छेतपरमांगतिं॥ ६४॥

॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ चक्रचराःसूर्यादयः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ गंगायमुनयोरिति स्त्रीरूपायाःपृथिव्यामेरुपृष्ठशीर्षायाहरिद्वारादारभ्यजघनंनाभेरधोभागः ॥ ७५ ॥

ततोगच्छेतराजेंद्रश्रृंगवेरपुरंमहत् ॥ यत्रतीर्णोमहाराजरामोदाशरथिःपुरा ॥ ६५ ॥ तस्मिंस्तीर्थेमहाबाहोस्नात्वापापैःप्रमुच्यते ॥ गंगायांतुनरःस्नात्वाब्रह्म
चारीसमाहितः॥ ६६॥ विधूतपाप्माभवतिवाजपेयंचविंदति ॥ ततोमुंजवटंगच्छेत्स्थानंदेवस्यधीमतः ॥ ६७ ॥ अभिगम्यमहादेवमभिवाद्यचभारत ॥
प्रदक्षिणमुपावृत्यगाणपत्यमवाप्नुयात् ॥ ६८ ॥ तस्मिंस्तीर्थेतुजाह्नव्यांस्नात्वापापैःप्रमुच्यते ॥ ततोगच्छेतराजेंद्रप्रयागमृषिसंस्तुतं ॥ ६९ ॥ यत्रब्रह्मादयोदे
वादिशश्चसदिगीश्वराः॥ लोकपालाश्चसाध्याश्चपितरोलोकसंमताः ॥ ७० ॥ सनत्कुमारप्रमुखास्तथैवपरमर्षयः ॥ अंगिरःप्रमुखाश्चैवतथाब्रह्मर्षयोमलाः
॥ ७१ ॥ तथानागाःसुपर्णाश्चसिद्धाश्चक्रचरास्तथा ॥ सरितःसागराश्चैवगंधर्वाप्सरसोपिच ॥ ७२ ॥ हरिश्चभगवानास्तेप्रजापतिपुरस्कृतः ॥ तत्रत्रीण्यग्नि
कुंडानियेषांमध्येनजाह्नवी ॥ ७३ ॥ वेगेनसमतिक्रांतासर्वतीर्थपुरस्कृता ॥ तपनस्यसुतादेवीत्रिषुलोकेषुविश्रुता ॥ ७४ ॥ यमुनागंगयासार्द्धंसंगतालोकपा
वनी ॥ गंगायमुनयोर्मध्यंपृथिव्याजघनंस्मृतं ॥ ७५ ॥ प्रयागंजघनस्थानमुपस्थमृषयोविदुः ॥ प्रयागंसप्रतिष्ठानंकंबलाश्वतरौतथा ॥ ७६ ॥ तीर्थंभोगवती
चैववेदिरेषाप्रजापतेः ॥ तत्रवेदाश्चयज्ञाश्चमूर्त्तिमंतोयुधिष्ठिर ॥ ७७ ॥ प्रजापतिमुपासंतेऋषयश्चतपोधनाः ॥ यजंतेक्रतुभिर्देवास्तथाचक्रधरानृपाः ॥ ७८ ॥
ततःपुण्यतमंनामत्रिषुलोकेषुभारत ॥ प्रयागंसर्वतीर्थेभ्यःप्रवदंत्यधिकंविभो ॥ ७९ ॥ गमनात्तस्यतीर्थस्यनामसंकीर्त्तनादपि ॥ मृत्युकालभयाच्चापिनरःपा
पात्प्रमुच्यते ॥ ८० ॥ तत्राभिषेकंयःकुर्यात्संगमेलोकविश्रुते ॥ पुण्यंसफलमाप्नोतिराजसूयाश्वमेधयोः ॥ ८१ ॥ एषायजनभूमिर्हिदेवानामभिसंस्कृता ॥
तत्रदत्तंसूक्ष्ममपिमहद्भवतिभारत ॥ ८२ ॥

जघनस्यस्थानमवस्थानंसमाप्तिरंतइतियावत् तदेवोपस्थं तथाचपृथिव्याअपत्यभूतानितीर्थानितत्फलभूताःस्वर्गाश्चतानिसर्वाणिप्रयागादुत्पन्नानीतिप्रयागस्यतीर्थराजत्वमुक्तं ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥

नवेदवचनादिति लोकवेदविरुद्धस्यहठमरणस्यापवादोयं अहिंसाविधेरिवपश्वालंभविधिरितिप्राञ्चः वस्तुतस्तुवाराणसीमरणवद्यादृच्छिकमरणविषयएवायंग्रंथोनहठमरणप्रतिपादकः सितासितेसरितेयत्र संगथेतत्राप्लुतासोदिवमुत्पतंति येवैतन्वंविसृजंतिधीरास्तेजनासोअमृतत्वंभजंते ब्रह्मज्ञानेनमुच्यंतेप्रयागमरणेनवेत्यादिश्रुतयःस्मृतयश्चतादृशाएव हठमरणे जलेवापिस्थलेवापिशस्त्रेणोद्बन्धवापुनःनरकंतेप्र यांत्याशुआत्मानंघातयंतियेइतिदोषस्मरणात् नचास्यैवापवादःप्रयागमरणविधिरितिवाच्यं तस्यहठमरणपरत्वासिद्धेः सिद्धौवाअचिकित्स्यरोगादिदोषवतांभृगुपतनादिनापिमरणेप्राप्तेपिप्रयागमरणनियम विधिरयंभविष्यति नचकाम्योयंमरणविधिर्नित्यस्यमरणनिषेधविधेर्बाधकःकाम्यत्वाच्चनायमुल्लंघनेप्रत्यवायावहइतिवाच्यं उक्तेर्थेबाधकाभावेपिवाक्यस्यहठमरणपरत्वमपूर्वविध्यर्थत्वंचकल्पयतोगौ रवापत्तेः अभ्युपगमेवाब्राह्मणव्यतिरिक्तविषयएवायंविधिः भृग्वादिपतनेनमरणमन्यत्रब्राह्मणादितिस्मृतेः युक्तंतुशुद्धशबलब्रह्मज्ञानयोरिवकाशीप्रयागमरणयोःसद्योमुक्तिक्रममुक्तिपरत्वं तथाहि तीर्थमा

नवेदवचनात्तातनलोकवचनादपि ॥ मतिरुत्क्रमणीयातेप्रयागमरणंप्रति ॥ ८३ ॥ दशतीर्थसहस्राणिषष्टिःकोट्यस्तथापराः ॥ येषांसान्निध्यमत्रैवकीर्तितंकु
रुनंदन ॥ ८४ ॥ चतुर्विद्येचयत्पुण्यंसत्यवादिषुचैवयत् ॥ स्नातएवतदाप्नोतिगंगायमुनसंगमे ॥ ८५ ॥ तत्रभोगवतीनामवासुकेस्तीर्थमुत्तमं ॥ तत्राभिषेकंयः
कुर्यात्सोश्वमेधफलंलभेत् ॥ ८६ ॥ तत्रहंसप्रपतनंतीर्थंत्रैलोक्यविश्रुतं ॥ दशाश्वमेधिकंचैवगंगायांकुरुनंदन ॥ ८७ ॥ कुरुक्षेत्रसमागंगायत्रतत्रावगाहिता ॥
विशेषोवैकनखलेप्रयागेपरमंमहत् ॥ ८८ ॥ यद्यकार्यशतंकृत्वाकृतंगंगावसेचनं ॥ सर्वंतत्तस्यगंगापोदहत्यग्निरिवेंधनं ॥ ८९ ॥ सर्वंकृतयुगेपुण्यंत्रेतायांपु
ष्करंस्मृतं ॥ द्वापरेपिकुरुक्षेत्रंगंगाकलियुगेस्मृता ॥ ९० ॥ पुष्करेतुतपस्तप्येद्दानंदद्यान्महालये ॥ मलयेत्वग्निमारोहेद्भृगुतुंगेत्वनाशनं ॥ ९१ ॥ पुष्करेतुकुरुक्षेत्रे
गंगायांमगधेषुच ॥ स्नात्वातारयतेजंतुःसप्तसप्तावरांस्तथा ॥ ९२ ॥ पुनातिकीर्तितापापंदृष्टाभद्रंप्रयच्छति ॥ अवगाढाचपीताचपुनात्यासप्तमंकुलं ॥ ९३ ॥
यावदस्थिमनुष्यस्यगंगायाःस्पृशतेजलं ॥ तावत्सपुरुषोराजन्स्वर्गलोकेमहीयते ॥ ९४ ॥

हात्म्योपसंहारे यत्रगंगामहाराजसदेशस्तत्तपोवनं सिद्धिक्षेत्रंचविज्ञेयंगंगातीरसमाश्रितमितिगंगायास्तदाश्रितस्यसिद्धिक्षेत्रस्यचविज्ञेयत्वोत्त्यातयोरेवमहत्तरत्वंदर्शितं तत्रयमुनयासंगतायाएवगंगायाअ त्रग्रहणंप्रयागप्रशंसाधिकारात् प्रतिष्ठानेप्रतिष्ठितातीर्थयात्रेत्युपसंहाराच्च प्रतिष्ठानेप्रयागे सिद्धिक्षेत्रपदेनवाराणस्येव सिद्धिशब्दस्यनिरुपपदस्यमुक्तिवाचित्वात् काश्याश्चमुक्तिक्षेत्रत्वप्रसिद्धेःतदेवमध्या यचतुष्टयेपिभंग्यंतरेणसाक्षाद्वाकाशीकीर्त्तनादुक्तविधोपसंहाराच्चपुष्करगंगाप्रयागादीनांसेवनंकाशीप्राप्तिकरमिति अन्यानितुपवित्राणिकाशीप्राप्तिकराणिहि काशींप्राप्यविमुच्यंतेनान्यथाकल्पकोटि भिरित्यादिपूर्वोदाहृतपुराणांतरसंवादेनसिद्धं ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ चतुर्विद्येचतस्रोविद्याःवेदत्रयमात्मविद्याचेतिविद्यंतेस्मिन्सचतुर्विद्यस्तस्मिन् ॥ ८५॥ ८६॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥९०॥९१॥९२॥९३॥९४॥

॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ अगमानिअगम्यानि ॥ ४ ॥ समीक्षयादर्शनेच्छया ॥ ५ ॥ ६ ॥ भावितैःशुद्धैःकरणैरिंद्रियैः ॥ ७ ॥ अकृतात्माअवशीकृतचित्तः ॥ ८ ॥

यथापुण्यानितीर्थानिपुण्यान्यायतनानिच ॥ उपास्यपुण्यंलब्ध्वाचभवत्यमरलोकभाक् ॥ ९५ ॥ नगंगासदृशंतीर्थंनदेवःकेशवात्परः ॥ ब्राह्मणेभ्यःपरंनास्ति
एवमाहपितामहः ॥ ९६ ॥ यत्रगंगामहाराजसदेशस्तत्तपोवनं ॥ सिद्धिक्षेत्रंचतज्ज्ञेयंगंगातीरसमाश्रितं ॥ ९७ ॥ इदंसत्यंद्विजातीनांसाधूनामात्मजस्यच ॥
सुहृदांचजपेत्कर्णेशिष्यस्यानुगतस्यच ॥ ९८ ॥ इदंधन्यमिदंमेध्यमिदंस्वर्ग्यमनुत्तमं ॥ इदंपुण्यमिदंरम्यंपावनंधर्म्यमुत्तमं ॥ ९९ ॥ महर्षीणामिदंगुह्यंसर्वपाप
प्रमोचनं ॥ अधीत्यद्विजमध्येचनिर्मलःस्वर्गमाप्नुयात् ॥ १०० ॥ श्रीमत्स्वर्ग्यंतथापुण्यंसपत्नशमनंशिवं ॥ मेधाजननमग्र्यंवैतीर्थवंशानुकीर्तनं ॥ १०१ ॥ अपु
त्रोलभतेपुत्रमधनोधनमाप्नुयात् ॥ महींविजयतेराजावैश्योधनमवाप्नुयात् ॥ २ ॥ शूद्रोयथेप्सितान्कामान्ब्राह्मणःपारगःपठन् ॥ यश्चेदंशृणुयान्नित्यंतीर्थपुण्यं
नरःशुचिः ॥ ३ ॥ जातीःसस्मरतेबह्वीर्नाकपृष्ठेचमोदते ॥ गम्यान्यपिचतीर्थानिकीर्तितान्यगमानिच ॥ ४ ॥ मनसातानिगच्छेतसर्वतीर्थसमीक्षया ॥ एतानिव
सुभिःसाध्यैरादित्यैर्मरुदश्विभिः ॥ ५ ॥ ऋषिभिर्देवकल्पैश्चस्नातानिसुकृतैषिभिः ॥ एवंत्वमपिकौरव्यविधिनानेनसुव्रत ॥ ६ ॥ व्रजतीर्थानिनियतःपुण्यंपुण्ये
नवर्धयन् ॥ भावितैःकरणैःपूर्वमास्तिक्याच्छ्रुतिदर्शनात् ॥ ७ ॥ प्राप्यंतेतानितीर्थानिसद्भिःशास्त्रानुदर्शिभिः ॥ नाव्रतीनाकृतात्माचनाशुचिर्नचतस्करः ॥ ८ ॥
स्नातितीर्थेषुकौरव्यनचवक्रमतिर्नरः ॥ त्वयातुसम्यग्वृत्तेननित्यंधर्मार्थदर्शिना ॥ ९ ॥ पितापितामहश्चैवसर्वेचप्रपितामहाः ॥ पितामहपुरोगाश्चदेवाःसर्षिग
णानृप ॥ १० ॥ तवधर्मेणधर्मज्ञनित्यमेवाभितोषिताः ॥ अवाप्स्यसित्वंलोकान्वैवसूनांवासवोपम ॥ कीर्तिंचमहतींभीष्मप्राप्स्यसेभुविशाश्वतीं ॥ ११ ॥
॥ नारदउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वाभ्यनुज्ञायपुलस्त्योभगवानृषिः ॥ प्रीतःप्रीतेनमनसातत्रैवांतरधीयत ॥ १२ ॥ भीष्मश्चकुरुशार्दूलशास्त्रतत्त्वार्थदर्शिवान् ॥ पुल
स्त्यवचनाच्चैवपृथिवींपरिचक्रमे ॥ १३ ॥ एवमेषामहाभागाप्रतिष्ठानेप्रतिष्ठिता ॥ तीर्थयात्रामहापुण्यासर्वपापप्रमोचनी ॥ १४ ॥ अनेनविधिनायस्तुपृथिवीं
संचरिष्यति ॥ अश्वमेधशतंसाग्रंफलंप्रेत्यसभोक्ष्यति ॥ १५ ॥ ततश्चाष्टगुणंपार्थप्राप्स्यसेधर्ममुत्तमं ॥ भीष्मःकुरूणांप्रवरोयथापूर्वमवाप्तवान् ॥ १६ ॥

॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ प्रतिष्ठानेप्रयागे प्रतिष्ठितासमाप्ता ॥ १४ ॥ अश्वमेधेति अग्र्यंफलंक्रममुक्तिस्थानं उषावाअश्वस्यशिरइत्यादिश्रुतेःसोपानस्याश्वमेधस्यतत्प्रापकत्वावगमात् सामा
न्यफलंत्वैंद्रपदप्राप्तिरितिप्रसिद्धं ॥ १५ ॥ अष्टगुणमणिमाद्यष्टगुणयुक्तं धर्मंधर्मफलं ॥ १६ ॥

हेतुमाह नेताचेति गणफलेनतुल्यफलत्वान्नेतुरनंतंफलमित्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ महाभिषःशांतनुरूपेणावतीर्णः ॥ २४ ॥ २५ ॥ रश्मिवान्सूर्यः ॥ २६ ॥ २७ ॥

नेताचत्वमृषीन्यस्मात्तेनतेष्टगुणंफलं ॥ रक्षोगणविकीर्णानितीर्थान्येतानिभारत ॥ नगतानिमनुष्यैर्द्रस्त्वामृतेकुरुनंदन ॥ १७ ॥ इदंदेवर्षिचरितंसर्वतीर्थाभिसं
वृतं ॥ यःपठेत्कल्यमुत्थायसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ १८ ॥ ऋषिमुख्याःसदायत्रवाल्मीकिस्त्वथकश्यपः ॥ आत्रेयःकुंडजठरोविश्वामित्रोथगौतमः ॥ १९ ॥ असितो
देवलश्चैवमार्कंडेयोथगालवः ॥ भरद्वाजोवसिष्ठश्चमुनिरुद्दालकस्तथा ॥ २० ॥ शौनकःसहपुत्रेणव्यासश्चतपतांवरः ॥ दुर्वासाश्चमुनिश्रेष्ठोजाबालिश्चमहा
तपाः ॥ २१ ॥ एतेऋषिवराःसर्वेत्वत्प्रतीक्षास्तपोधनाः ॥ एभिःसहमहाराजतीर्थान्येतान्यनुव्रज ॥ २२ ॥ एषतेलोमशोनाममहर्षिरमितद्युतिः ॥ समेष्यतिमहा
राजतेनसार्धमनुव्रज ॥ २३ ॥ मयापिसहधर्मज्ञतीर्थान्येतान्यनुक्रमात् ॥ प्राप्स्यसेमहतींकीर्तिंयथाराजामहाभिषः ॥ २४ ॥ यथाययातिर्धर्मात्मायथाराजा
पुरूरवाः ॥ तथात्वंराजशार्दूलस्वेनधर्मेणशोभसे ॥ २५ ॥ यथाभगीरथोराजायथारामश्चविश्रुतः ॥ तथात्वंसर्वराजभ्योभ्राजसेरश्मिवानिव ॥ २६ ॥ यथा
मनुर्यथेक्ष्वाकुर्यथापूरुर्महायशाः ॥ यथावैन्योमहाराजतथात्वमपिविश्रुतः ॥ २७ ॥ यथाचवृत्रहासर्वान्सपत्नान्निर्दहन्पुरा ॥ त्रैलोक्यंपालयामासदेवराड्वि
गतज्वरः ॥ २८ ॥ तथाशत्रुक्षयंकृत्वात्वंप्रजाःपालयिष्यसि ॥ स्वधर्मविजितामुर्वींप्राप्यराजीवलोचन ॥ २९ ॥ ख्यातिंयास्यसिधर्मेणकार्तवीर्यार्जुनोयथा
॥ ३० ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमाश्वास्यराजानंनारदोभगवानृषिः ॥ अनुज्ञाप्यमहाराजतत्रैवांतरधीयत ॥ ३१ ॥ युधिष्ठिरोपिधर्मात्मातमेवार्थवि
चिंतयन् ॥ तीर्थयात्राश्रितंपुण्यमृषीणांप्रत्यवेदयत् ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिपुलस्त्यतीर्थयात्रायांनारदवाक्येपंचा
शीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ भ्रातॄणांमतमाज्ञायनारदस्यचधीमतः ॥ पितामहसमंधौम्यंप्राहराजायुधिष्ठिरः ॥ १ ॥
मयासपुरुषव्याघ्रोजिष्णुःसत्यपराक्रमः ॥ अस्त्रहेतोर्महाबाहुरमितात्माविवासितः ॥ २ ॥ सहिवीरोनुरक्तश्चसमर्थश्चतपोधनः ॥ कृतीचभृशमप्यस्त्रेवासुदेवइ
वप्रभुः ॥ ३ ॥ अहंह्येतावुभौब्रह्मन्कृष्णावरिविघातिनौ ॥ अभिजानामिविक्रांतौतथाव्यासःप्रतापवान् ॥ ४ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ भ्रातॄणामिति ॥ १ ॥ अमितात्माअमितधैर्यः आत्माबुद्धौ
धृतौदेहेइतिकोशात् ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

त्रियुगौधर्मस्यभार्यायांमूर्त्तिसंज्ञायांकृतयुगेऽवतीर्णौनरनारायणौ तावेवद्वापरांतेपिकेशवार्जुनावितिपुराणपुरुषावेतौनास्मदादिवन्मानुषावितिभावः पुंडरीकाक्षौसाक्षाद्विष्णू यद्वात्रीणियुगानियुगलानिष डैश्वर्याणिभगसंज्ञानिवाषडंगानिवाययोस्तौत्रियुगौ तानिचपुराणांतरेस्मर्यंते ऐश्वर्यस्यसमग्रस्यज्ञानस्ययशसःश्रियः वैराग्यस्यचधर्मस्यषण्णांभगइतींगना इंगनासंज्ञा सर्वज्ञतातृप्तिरनादिबोधःस्वतंत्रता नित्यमलुप्तशक्तिः अनंतशक्तिश्चविभोर्विभुज्ञाःषडाहुरंगानिमहेश्वरस्येति अन्येतुज्ञानैश्वर्येवीर्यबलेतेजःपराक्रमौचेतित्रीणियुगलानीत्याहुः तत्रज्ञानमनपरोधंत्रैकालिकार्थस्फुरणं ऐश्वर्यमिच्छानभिघा

त्रियुगौपुंडरीकाक्षौवासुदेवधनंजयौ॥ नारदोपितथावेदयोप्यशंसत्सदामम ॥ ५ ॥ तथाहमपिजानामिनरनारायणावृषी ॥ शक्तोयमित्यतोमत्वामयासप्रे षितोर्जुनः॥ ६ ॥ इंद्रादनवरःशक्रंसुरसूनुःसुराधिपं॥ द्रष्टुमस्त्राणिचादातुमिंद्रादितिविवासितः॥ ७॥ भीष्मद्रोणावतिरथौकृपोद्रौणिश्चदुर्जयः॥ धृतराष्ट्रस्यपु त्रेणवृतायुधिमहारथाः॥ ८ ॥ सर्वेवेदविदःशूराःसर्वास्त्रविदुषस्तथा॥ योद्धुकामाश्चपार्थेनसततंयेमहाबलाः॥ सचदिव्यास्त्रवित्कर्णःसूतपुत्रोमहारथः ॥ ९ ॥ योस्त्रवेगानिलबलःशरार्चिस्तलनिःस्वनः॥ रजोधूमोस्त्रसंपातोधार्त्तराष्ट्रानिलोद्धतः॥ १० ॥ निसृष्टइवकालेनयुगांतेज्वलनोमहान्॥ ममसैन्यमयंकक्षंप्रधक्ष्य तिनसंशयः॥ ११ ॥ तंसकृष्णानिलोद्धूतोदिव्यास्त्रज्वलनोमहान्॥ श्वेतवाजिबलाकाभृद्गांडीवेंद्रायुधोल्बणः ॥ १२ ॥ संरब्धःशरधाराभिःसुदीप्तंकर्णपावकं॥ अर्जुनोदीरितोमेघःशमयिष्यतिसंयुगे॥ १३ ॥ ससाक्षादेवसर्वाणिशक्रात्परपुरंजयः॥ दिव्यान्यस्त्राणिबीभत्सुस्ततश्चप्रतिपत्स्यते॥ १४॥ अलंसतेषांसर्वेषा मितिमेधीयतेमतिः॥ नास्तित्वतिकृतार्थानांरणेऽरीणांप्रतिक्रिया॥ १५॥ तेवयंपांडवंसर्वेगृहीतास्त्रमरिंदमं॥ द्रष्टारोनहिबीभत्सुर्भारमुद्यम्यसीदति ॥ १६ ॥ वयंतुतमृतेवीरंवनेस्मिन्द्विपदांवर॥ अवधानंनगच्छामःकाम्यकेसहकृष्णया॥ १७॥ भवानन्यद्वनंसाधुबह्वन्नंफलवच्छुचि ॥ आख्यातुरमणीयंचसेवितंपु ण्यकर्मभिः॥ १८॥ यत्रकंचिद्वयंकालंवसंतःसत्यविक्रमं॥ प्रतीक्षामोर्जुनंवीरंवृष्टिकामाइवांबुदं॥ १९॥ विविधानाश्रमान्कांश्चिद्द्विजातिभ्यःप्रतिश्रुतान्॥ सरांसिसरितश्चैवरमणीयांश्चपर्वतान्॥ २० ॥

तः बलमुपक्रांतनिर्वाहः वीर्यकाममंत्रशक्तिः तेजःपराभिघातः पराक्रमोयथाकालमुत्थानमितितद्व्याचक्षतेच तन्निर्मूलं पुनरुक्तिदोषादयुक्तंच ॥ ५ ॥ ६ ॥ अनवरोऽन्यूनः ॥ ७ ॥ ८ ॥ अस्त्रविदुषोऽस्त्रविद्वांसः ॥ ९ ॥ रजइतिरजःकार्यंक्रोधःसएवधूमोयस्य धार्त्तराष्ट्रैरनिलैरिवउद्धतउद्दीपितः॥ १० ॥ कक्षंतृणवनं ॥११॥ उल्बणोदुःसहः ॥ १२ ॥ अर्जुनोदीरितोऽर्जुननामा ॥ १३ ॥१४ ॥ अलंजेतुंपर्याप्तः तुशब्दःपक्षांतरे प्रतिक्रियाजयोपायः अर्जुनंविनाऽरयोदुर्जयाइत्यर्थः ॥ १५ ॥ द्रष्टारोद्रक्ष्यामः ॥ १६ ॥ अवधानंस्वास्थ्यं ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९॥ २० ॥

॥ २१ ॥ ॥ इत्या०नै०भा०षडशीतितमोऽध्यायः ॥८६॥ ॥८७॥ ॥ तानिति॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥ शामित्रंशमितुःकर्मयज्ञेपशुमारणं विवस्वतःपुत्रस्ययमस्येतिशेषः॥७॥ तीर्थांतरमाह तस्यामिति

आचक्ष्वनहिमेब्रह्मन्रोचतेतमृतेऽर्जुनं॥ वनेस्मिन्काम्यकेवासोगच्छामोन्यांदिशंप्रति ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिधौम्यतीर्थयात्रायांषडशीतितमोऽध्यायः॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ तान्सर्वानुत्सुकान्दृष्ट्वापांडवान्दीनचेतसः॥ आश्वासयंस्तथा धौम्योबृहस्पतिसमोब्रवीत्॥ १ ॥ ब्राह्मणानुमतान्पुण्यानाश्रमान्भरतर्षभ॥ दिशस्तीर्थानिशैलांश्चशृणुमेवदतोनघ ॥ २ ॥ यान्श्रुत्वागदतोराजन्विशोकोभ वितासिह॥ द्रौपद्याचानयासार्धंभ्रातृभिश्चनरेश्वर ॥ ३ ॥ श्रवणाच्चैवतेषांत्वंपुण्यमाप्स्यसिपांडव ॥ गत्वाशतगुणंचैवतेभ्यएवनरोत्तम ॥ ४ ॥ पूर्वंप्राचींदिशं राजन्राजर्षिगणसेवितां॥ रम्यांतेकथयिष्यामियुधिष्ठिरयथास्मृति ॥५॥ तस्यांदेवर्षिजुष्टायांनैमिषंनामभारत॥ यत्रतीर्थानिदेवानांपुण्यानिचपृथक्पृथक् ॥ ६ ॥ यत्रसागोमतीपुण्यारम्यादेवर्षिसेविता॥ यज्ञभूमिश्चदेवानांशामित्रंचविवस्वतः॥ ७॥ तस्यांगिरिवरःपुण्योगयोराजर्षिसत्कृतः ॥ शिवंब्रह्मसरोयत्र सेवितंत्रिदशर्षिभिः॥ ८ ॥ यदर्थेपुरुषव्याघ्रकीर्तयंतिपुरातनाः॥ एष्टव्याबहवःपुत्रायद्येकोपिगयांव्रजेत्॥ ९ ॥ यजेतवाश्वमेधेननीलंवावृषमुत्सृजेत् ॥ उत्ता रयतिसंतत्यादशपूर्वान्दशावरान्॥ १० ॥ महानदीचतत्रैवतथागयशिरोनृप ॥ यत्रासौकीर्त्यतेविप्रैरक्षय्यकरणोवटः॥ ११ ॥ यत्रदत्तंपितृभ्योन्नमक्षय्यंभ वतिप्रभो॥ साचपुण्यजलातत्रफल्गुनामामहानदी॥१२॥ बहुमूलफलाचापिकौशिकीभरतर्षभ ॥ विश्वामित्रोध्यगाद्यत्रब्राह्मणत्वंतपोधनः ॥ १३ ॥ गंगा यत्रनदीपुण्यायस्यास्तीरेभगीरथः॥ अयजत्तत्रबहुभिःक्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ॥ १४ ॥ पंचालेषुचकौरव्यकथयंत्युत्पलावनं ॥ विश्वामित्रोऽयजद्यत्रपुत्रेणस हकौशिकः ॥ १५॥ यत्रानुवंशंभगवान्जामदग्न्यस्तथाजगौ ॥ विश्वामित्रस्यतांदृष्ट्वाविभूतिमतिमानुषीं ॥ १६ ॥ कान्यकुब्जेऽपिबत्सोममिंद्रेणसहकौशि कः॥ ततःक्षत्रादपाक्रामद्ब्राह्मणोस्मीतिचाब्रवीत्॥ १७॥ पवित्रमृषिभिर्जुष्टंपुण्यंपावनमुत्तमं॥ गंगायमुनयोर्वीरसंगमंलोकविश्रुतं ॥ १८ ॥ यत्रायजतभू तात्मापूर्वमेवपितामहः॥ प्रयागमितिविख्यातंतस्माद्भरतसत्तम ॥ १९॥ अगस्त्यस्यतुराजेंद्रतत्राश्रमवरोनृप ॥ तत्तथातापसारण्यंतापसैरुपशोभितं ॥२०॥ हिरण्यबिंदुःकथितोगिरौकालंजरेमहान्॥ आगस्त्यपर्वतोरम्यःपुण्योगिरिवरःशिवः॥ २१ ॥

तस्यांप्राच्यांदिशि राजर्षिरपिगयसंज्ञः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ॥११॥१२॥१३॥१४॥१५ ॥१६॥१७॥ पवित्रमिति पविर्वज्रंतत्तुल्यंजन्ममरणादिदुःखंतस्मात्त्रायतइतिपवित्रं अतएवऋषिभिर्जुष्टंसेवितं पुण्यंधर्मवृद्धिहेतुः पावनंपापनाशनं॥ १८ ॥१९॥२०॥२१ ॥

॥ २२ ॥ यत्रभागीरथीति सरसिमणिकर्णिकाख्येप्रविष्टाआसीत् ब्रह्मशालाब्रह्मोपलब्धिसदृशंवाराणस्याख्यमविमुक्तंवैकुरुक्षेत्रंदेवानांदेवयजनंसर्वेषांभूतानांब्रह्मसदनमितिश्रुतिप्रसिद्धं ॥२३॥ आकीर्णा

महेंद्रोनामकौरव्यभार्गवस्यमहात्मनः॥ अयजत्तत्रकौंतेयपूर्वमेवपितामहः ॥ २२ ॥ यत्रभागीरथीपुण्यासरस्यासीद्युधिष्ठिर ॥ यत्रसाब्रह्मशालेतिपुण्या ख्याताविशांपते॥ २३॥ धूतपाप्मभिराकीर्णापुण्यंतस्याश्वदर्शनं॥ पवित्रोमंगलीयश्चख्यातोलोकेमहात्मनः॥ २४॥ केदारश्चमतंगस्यमहानाश्रमउत्तमः॥ कुंडोदःपर्वतोरम्योबहुमूलफलोदकः॥ २५॥ नैषधस्तृषितोयत्रजलंशर्मचलब्धवान् ॥ यत्रदेववनंपुण्यंतापसैरुपशोभितं ॥ २६ ॥ बाहुदाचनदीयत्रनंदाच गिरिमूर्धनि॥ तीर्थानिसरितःशैलाःपुण्यान्यायतनानिच॥२७॥ प्राच्यांदिशिमहाराजकीर्त्तितानिमयातव॥ तिसृष्वन्यानिपुण्यानिदिक्षुतीर्थानिमेशृणु ॥ सरितःपर्वतांश्चैवपुण्यान्यायतनानिच॥ २८॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्राप० धौम्यतीर्थयात्रायांसप्ताशीतितमोऽध्यायः॥८७॥ ॥७॥ धौम्यउवाच॥ ॥दक्षिणस्यांतुपुण्यानिशृणुतीर्थानिभारत॥ विस्तरेणयथाबुद्धिकीर्त्यमानानितानिवै॥ १॥ यस्यामाख्यायतेपुण्यादिशिगोदावरीनदी॥ बह्वारामाबहुजलातापसाचरिताशिवा॥ २॥ वेणाभीमरथीचैवनद्यौपापभयापहे ॥ मृगद्विजसमाकीर्णेतापसालयभूषिते ॥ ३॥ राजर्षेस्तस्यचसरिन्नृगस्य भरतर्षभ॥ रम्यतीर्थाबहुजलापयोष्णीद्विजसेविता॥ ४॥ अपिचात्रमहायोगीमार्कंडेयोमहायशाः॥ अनुवंश्यांजगौगाथांनृगस्यधरणीपतेः॥५॥ नृगस्य यजमानस्यप्रत्यक्षमितिनःश्रुतं ॥ अमाद्यदिंद्रःसोमेनदक्षिणाभिर्द्विजातयः ॥ ६ ॥ पयोष्ण्यांयजमानस्यवाराहेतीर्थउत्तमे॥ उद्धृतंभूतलस्थंवावायुनासमुदीरितं॥ पयोष्ण्याहरतेतोयंपापमामरणांतिकं॥ ७॥ स्वर्गादुत्तुंगममलंविषाणंयत्रशूलिनः॥ स्वमात्मविहितंदृष्ट्वामर्त्यःशिवपुरंव्रजेत् ॥८॥ एकतःसरितःसर्वागंगाद्याःसलिलोच्चयाः॥ पयोष्णीचैकतःपुण्यातीर्थेभ्योहिमतामम॥ ९॥ माठरस्यवनंपुण्यंबहुमूलफलंशिवं॥ यूपश्चभरतश्रेष्ठवरुणस्रोतसेगिरौ॥ १०॥ प्रवेण्युत्तरमार्गेतुपुण्येकण्वाश्रमेतथा॥ तापसानामरण्यानिकीर्त्तितानियथाश्रुति॥ ११॥ वेदीशूर्पारकेतातजमदग्नेर्महात्मनः॥ रम्यापाषाणतीर्थाचपुनश्चंद्राचभारत॥ १२ ॥ अशोकतीर्थंतत्रैवकौंतेयबहुलाश्रमं॥ अगस्त्यतीर्थंपांड्येषुवारुणंचयुधिष्ठिर॥ १३॥

व्यात्मा मंगलीयोमंगलावहः ॥ २४॥ केदारोपिकाश्यामेव ॥ २५॥ नैषधोनलः तत्रैवलोलार्कदक्षिणेनलयामस्यदर्शनात् तीर्थांतरमाह यत्रदेववनमिति ॥ २६ ॥ २७॥ २८॥ ॥इत्या०नै०भा०सप्ताशीतितमोऽध्यायः॥ ८७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥दक्षिणस्यामिति ॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ अनुवंश्यांवंशानुरूपांनतुनृगमात्रानुरूपां॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥

कुमार्यःकुमारीवाचरंतोबाल्याद्रागादिहीनाअपिपरमेवपतिंप्रार्थयंतोभगवद्भक्ताइत्यर्थः अतएवश्रीभागवतेद्रविडेष्वेवभगवद्भक्तभूयस्त्वंस्मर्यते पांड्येषुद्रविडविशेषेषु ॥ १४॥ महन्मोक्षफलं ॥ १५॥ ॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ तमांगःकृततपस्कः॥ २३ ॥ सनातनोधर्मः इज्याचारदमाहिंसादानस्वाध्यायकर्मणां अयंतुपरमोधर्मोयद्योगेनात्मदर्शनमितियाज्ञवल्क्योक्तः त

कुमार्यःकथिताःपुण्याःपांड्येष्वेवनरर्षभ ॥ ताम्रपर्णींतुकौंतेयकीर्त्तयिष्यामितांशृणु ॥ १४॥ यत्रदेवैस्तपस्तप्तंमहदिच्छद्भिराश्रमे॥ गोकर्णइतिविख्यातस्त्रिषुलोकेषुभारत॥ १५॥ शीततोयोबहुजलःपुण्यस्तातशिवःशुभः॥ ह्रदःपरमदुष्प्रापोमानुषैरकृतात्मभिः॥ १६॥ तत्रवृक्षतृणाद्यैश्चसंपन्नःफलमूलवान्॥ आश्रमोगस्त्यशिष्यस्यपुण्योदेवसमोगिरिः॥१७॥ वैदूर्यपर्वतस्तत्रश्रीमान्मणिमयःशिवः॥ अगस्त्यस्याश्रमश्चैवबहुमूलफलोदकः॥१८॥सुराष्ट्रेष्वपिवक्ष्यामिपुण्यान्यायतनानिच॥ आश्रमान्सरितश्चैवसरांसिचनराधिप॥ १९॥ चमसोद्भेदनंविप्रास्तत्रापिकथयंत्युत ॥ प्रभासंचोदधौतीर्थंत्रिदशानांयुधिष्ठिर॥२०॥ तत्रपिंडारकंनामतापसाचरितंशिवं ॥ उज्जयंतश्चशिखरीक्षिप्रंसिद्धिकरोमहान्॥ २१॥ तत्रदेवर्षिवर्येणनारदेनानुकीर्त्तितः॥ पुराणःश्रूयतेश्लोकस्तंनिबोध युधिष्ठिर॥ २२॥ पुण्येगिरौसुराष्ट्रेषुमृगपक्षिनिषेविते॥ उज्जयंतेस्मतप्तांगोनाकपृष्ठेमहीयते॥ २३॥ पुण्याद्वारवतीतत्रयत्रासौमधुसूदनः॥ साक्षाद्देवःपुराणोसौसहिधर्मःसनातनः॥ २४॥ येचवेदविदोविप्रायेचाध्यात्मविदोजनाः॥ तेवदंतिमहात्मानंकृष्णंधर्मंसनातनं ॥ २५ ॥ पवित्राणांहिगोविंदःपवित्रंपरमुच्यते॥ पुण्यानामपिपुण्योसौमंगलानांचमंगलं॥ त्रैलोक्येपुंडरीकाक्षोदेवदेवःसनातनः॥२६॥ अव्ययात्माव्ययात्माचक्षेत्रज्ञःपरमेश्वरः॥ आस्तेहरिरचिंत्यात्मातत्रैवमधुसूदनः॥ २७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिधौम्यतीर्थयात्रायामष्टाशीतितमोऽध्यायः॥ ८८॥ ॥७॥ धौम्यउवाच॥ ॥आनर्तेषुप्रतीच्यांवैकीर्त्तयिष्यामितेदिशि॥ यानितत्रपवित्राणिपुण्यान्यायतनानिच॥ १॥ प्रियंग्वाम्रवणोपेतावानीरफलमालिनी॥ प्रत्यक्स्रोतानदीपुण्यानर्मदातत्रभारत॥ २॥ त्रैलोक्येयानितीर्थानिपुण्यान्यायतनानिच॥ सरिद्वनानिशैलेंद्रादेवाश्चसपितामहाः ॥ ३ ॥ नर्मदायांकुरुश्रेष्ठसह सिद्धर्षिचारणैः॥ स्नातुमायांतिपुण्यौघैःसदावारिषुभारत॥ ४॥

त्रात्मदर्शनाख्यस्यधर्मस्यात्मनोनन्यत्वात्सहिधर्मइतिसामानाधिकरण्यं ॥ २४॥ एतदेवस्पष्टयति येचेत्यादिना ॥२५॥२६॥ अव्ययात्माअक्षरस्वरूपी व्ययात्माक्षरस्वरूपी क्षेत्रज्ञोजीवःसएवपरमेश्वरः क्षेत्रज्ञंचापिमांविद्धीतिभगवद्वचनात् क्षेत्रंजीवईशश्चत्रयमप्यव्ययाख्यंब्रह्मैवेत्यर्थः भोक्ताभोग्यंप्रेरितारंचमत्वासर्वंप्रोक्तंत्रिविधंब्रह्मैतदितिश्रुतेः॥२७॥ ॥इत्यारण्यकेपर्वणि०नै०भा०अष्टाशीतितमोऽध्यायः॥ ८८॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥आनर्तेषुपश्चिमाश्रितेषु अवंतिष्वितिपाठेअवंतिषुप्रतीच्यांचेति वैशब्दश्चार्थः॥ १॥ प्रत्यक्स्रोताःपश्चिमवाहिनी॥ २॥ ३॥ ४॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ बह्वाश्चर्यंवेदध्वनिश्रवणादि ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ शाम्यतांशमवतां ॥ १४ ॥ १५ ॥ वैखानसानांहैरण्यगर्भाणांकर्ममार्गत्यक्त्वाध्यानपराणामित्यर्थः ॥ १६ ॥

निकेतःश्रूयतेपुण्योयत्रविश्रवसोमुनेः॥ जज्ञेधनपतिर्यत्रकुबेरोनरवाहनः ॥ ५ ॥ वैदूर्यशिखरोनामपुण्योगिरिवरःशिवः॥ नित्यपुष्पफलास्तत्रपादपाहरित
च्छदाः॥ ६॥ तस्यशैलस्यशिखरेसरःपुण्यंमहीपते॥ फुल्लपद्मंमहाराजदेवगंधर्वसेवितं॥ ७॥ बह्वाश्चर्यंमहाराजदृश्यतेतत्रपर्वते ॥ पुण्येस्वर्गोपमेचैवदेवर्षिग
णसेविते॥ ८॥ कृदिनीपुण्यतीर्थाचराजर्षेस्तत्रवैसरित्॥ विश्वामित्रनदीराजन्पुण्यापरपुरंजय ॥ ९ ॥ यस्यास्तीरेसतांमध्येययातिर्नहुषात्मजः॥ पपातसपु
नर्लोकान्लेभेधर्मान्सनातनान्॥ १० ॥ तत्रपुण्योह्रदःख्यातोमैनाकश्चैवपर्वतः॥ बहुमूलफलोपेतस्त्वसितोनामपर्वतः ॥ ११ ॥ आश्रमःकक्षसेनस्यपुण्यस्त
त्रयुधिष्ठिर॥ च्यवनस्याश्रमश्चैवविख्यातस्तत्रपांडव ॥ १२ ॥ तत्राल्पेनैवसिध्यंतिमानवास्तपसाविभो॥ जंबूमार्गोमहाराजऋषीणांभावितात्मनां ॥ १३ ॥
आश्रमःशाम्यतांश्रेष्ठमृगद्विजनिषेवितः॥ ततःपुण्यतमाराजन्सततंतापसैर्युता ॥ १४॥ केतुमालाचमेध्याचगंगाद्वारंचभूमिप ॥ ख्यातंचसैंधवारण्यंपुण्यंद्वि
जनिषेवितं॥ १५॥ पितामहसरःपुण्यंपुष्करंनामनामतः॥ वैखानसानांसिद्धानामृषीणामाश्रमःप्रियः ॥ १६ ॥ अप्यत्रसंश्रयार्थायप्रजापतिरथोजगौ॥ पु
ष्करेषुकुरुश्रेष्ठगाथांसुकृतिनांवर॥ १७॥ मनसाप्यभिकामस्यपुष्कराणिमनस्विनः॥ विप्रणश्यंतिपापानिनाकपृष्ठेचमोदते॥१८॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआ
रण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिधौम्यतीर्थयात्रायामूननवतितमोऽध्यायः॥ ८९॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥ धौम्यउवाच॥ ॥ उदीच्यांराजशार्दूल
दिशिपुण्यानियानिवै॥ तानितेकीर्त्तयिष्यामिपुण्यान्यायतनानिच॥१॥ शृणुष्वावहितोभूत्वाममंत्रयतःप्रभो॥ कथाप्रतिग्रहोवीरश्रद्धांजनयतेशुभां॥२॥
सरस्वतीमहापुण्याकृदिनीतीर्थमालिनी॥ समुद्रगामहावेगायमुनायत्रपांडव॥ ३॥ यत्रपुण्यतरंतीर्थंप्लक्षावतरणंशुभं ॥ यत्रसारस्वतैरिष्ट्वागच्छंत्यवभृथैर्द्वि
जाः॥ ४॥ पुण्यंचाख्यायतेदिव्यंशिवमग्निशिरोऽनघ॥ सहदेवोयजद्यत्रशम्याक्षेपेणभारत ॥ ५॥ एतस्मिन्नेवचार्थेसौइंद्रगीतायुधिष्ठिर॥ गाथाचरतिलोके
स्मिन्गीयमानाद्विजातिभिः॥६॥ अग्नयःसहदेवेनसेवितायमुनामनु॥ तेतस्यकुरुशार्दूलसहस्रशतदक्षिणाः॥ ७॥ ॥९८॥

संश्रयार्थायवासार्थं ॥ १७ ॥ अभिकामस्यगंतुमिच्छोः ॥ १८ ॥ ॥ इत्यारण्य०नै०भा०ऊननवतितमोऽध्यायः॥८९॥ ॥छ॥ ॥ उदीच्यामिति ॥१॥ मंत्रयतःकथयतः कथाप्रतिग्रहःकथायामनसि
धारणं ॥ २ ॥ ३ ॥ सारस्वतैःसरस्वत्यांप्राप्तैः ॥ ४ ॥ सहदेवःसंजयपुत्रः शम्याक्षेपेणबलवताक्षिप्ताशम्यालगुडविशेषोयावद्दूरंपतेत्तावान्यज्ञमंडपोयस्मिन्यज्ञेसशम्याक्षेपस्तेन ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

विंशतिःविंशतिवारमावर्त्तिताःसप्तअष्टौचेतिअष्टाचत्वारिंशदधिकंशतं त्रयस्त्रिंशच्छतंराजेतितुश्रुतिः विंशतिमितिपाठेत्वेतद्धीनसंख्यत्वात्पंचत्रिंशत् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ एताकृष्णमृगीनद्ध

तत्रैवभरतोराजाचक्रवर्तीमहायशाः॥ विंशतिःसप्तचाष्टौचहयमेधानुपाहरत्॥ ८ ॥ कामकृद्योद्विजातीनांश्रुतस्तातयथापुरा ॥ अत्यंतमाश्रमःपुण्यःशरभंग
स्यविश्रुतः॥ ९ ॥ सरस्वतीनदीसद्भिःसततंपार्थपूजिता॥ वालखिल्यैर्महाराजयत्रेष्टमृषिभिःपुरा॥ १० ॥दृषद्वतीमहापुण्यायत्रख्यातायुधिष्ठिर॥ न्यग्रोधाख्य
स्तुपांचाल्यःपांचाल्योद्विपदांवर॥ ११॥दाल्भ्यघोषश्चदाल्भ्यश्चधरणीस्थोमहात्मनः॥ कौंतेयानंतयशसःसुव्रतस्यामितौजसः॥ १२॥ आश्रमःख्यायतेपुण्य
स्त्रिषुलोकेषुविश्रुतः॥ एतावर्णाववर्णौचविश्रुतौमनुजाधिप॥ १३ ॥वेदज्ञौवेदविद्वांसौवेदविद्याविदावुभौ॥ईजातेक्रतुभिर्मुख्यैःपुण्यैर्भरतसत्तम॥ १४॥ स
मेत्यबहुशोदेवाःसेंद्राःसवरुणाःपुरा॥ विशाखयूपेतप्यंततेनपुण्यतमश्चसः॥ १५॥ ऋषिर्महान्महाभागोजमदग्निर्महायशाः ॥ पलाशकेषुपुण्येषुरम्येष्वयज
तप्रभुः॥ १६॥ यत्रसर्वाःसरिच्छ्रेष्ठाःसाक्षात्तमृषिसत्तमं॥ स्वंस्वंतोयमुपादायपरिवार्योपतस्थिरे॥ १७॥ अपिचात्रमहाराजस्वयंविश्वावसुर्जगौ॥ इमंश्लो
कंतदावीरप्रेक्ष्यदीक्षांमहात्मनः॥१८॥ यजमानस्यवैदेवान्जमदग्नेर्महात्मनः॥ आगम्यसरितोविप्रान्मधुनासमतर्पयन्॥ १९ ॥ गंधर्वयक्षरक्षोभिरप्सरोभि
श्चसेवितं॥ किरातकिन्नरावासंशैलंशिखरिणांवरं॥ २० ॥ बिभेदतरसागंगागंगाद्वारंयुधिष्ठिर॥पुण्यंतत्ख्यायतेराजन्ब्रह्मर्षिगणसेवितं॥ २१ ॥ सनत्कुमा
रःकौरव्यपुण्यंकनखलंतथा॥ पर्वतश्चपुरुर्नामयत्रयातःपुरूरवाः॥२२॥ भृगुर्यत्रतपस्तेपेमहर्षिगणसेविते॥ राजन्सआश्रमःख्यातोभृगुतुंगोमहागिरिः॥२३॥
यःसभूतंभविष्यच्चभवच्चभरतर्षभ॥ नारायणःप्रभुर्विष्णुःशाश्वतःपुरुषोत्तमः ॥ २४॥ तस्यातियशसःपुण्यांविशालांबदरीमनु॥ आश्रमःख्यायतेपुण्यस्त्रिषु
लोकेषुविश्रुतः॥ २५ ॥ उष्णतोयवहागंगाशीततोयवहापुरा ॥ सुवर्णसिकताराजन्विशालांबदरीमनु॥ २६॥ ऋषयोयत्रदेवाश्चमहाभागामहौजसः॥ प्रा
प्यनित्यंनमस्यंतिदेवंनारायणंप्रभुं॥ २७॥ यत्रनारायणोदेवःपरमात्मासनातनः॥ तत्रकृत्स्नंजगत्सर्वंतीर्थान्यायतनानिच ॥ २८॥ तत्पुण्यंपरमंब्रह्मतत्तीर्थं
तत्तपोवनं॥ तत्परंपरमंदेवंभूतानांपरमेश्वरं॥ २९॥ शाश्वतंपरमंचैवधातारंपरमंपदं॥ यंविदित्वानशोचंतिविद्वांसःशास्त्रदृष्टयः ॥ ३० ॥ तत्रदेवर्षयःसिद्धाः
सर्वेचैवतपोधनाः॥ आदिदेवोमहायोगीयत्रास्तेमधुसूदनः॥३१॥ णौकृष्णौनरनारायणावित्यर्थः वस्तुतस्त्ववर्णौवर्णाःलोहितशुक्लकृष्णाःरजःसत्वतमां
सितद्रहितौ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१॥२२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ विशालांनामतः बदरीमनुबदरीसमीपे ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ विहरिष्यसिपरिहरिष्यसि ॥ ३४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेनवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥

पुण्यानामपितत्पुण्यमत्रतेसंशयोस्तुमा ॥ एतानिराजन्पुण्यानिपृथिव्यांपृथिवीपते ॥ ३२ ॥ कीर्त्तितानिनरश्रेष्ठतीर्थान्यायतनानिच ॥ एतानिवसुभिःसाध्यैरादित्यैर्मरुदश्विभिः ॥ ३३ ॥ ऋषिभिर्देवकल्पैश्चसेवितानिमहात्मभिः ॥ चरन्नेतानिकौंतेयसहितोब्राह्मणर्षभैः ॥ भ्रातृभिश्चमहाभागैरुत्कंठांविहरिष्यसि ॥ ३४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिधौम्यतीर्थयात्रायांनवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंसंभाषमाणेतुधौम्येकौरवनंदन ॥ लोमशःसमहातेजाऋषिस्तत्राजगामह ॥ १ ॥ तंपांडवाग्रजोराजासगणोब्राह्मणाश्चते ॥ उपातिष्ठन्महाभागंदिविशक्रमिवामराः ॥ २ ॥ समभ्यर्च्ययथान्यायंधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ पप्रच्छागमनेहेतुमटनेचप्रयोजनं ॥ ३ ॥ सपृष्टःपांडुपुत्रेणप्रीयमाणोमहामनाः ॥ उवाचश्लक्ष्णयावाचाहर्षयन्निवपांडवान् ॥ ४ ॥ संचरन्नस्मिकौंतेयसर्वान्लोकान्यदृच्छया ॥ गतःशक्रस्यभवनंतत्रापश्यंसुरेश्वरं ॥ ५ ॥ तवचभ्रातरंवीरमपश्यंसव्यसाचिनं ॥ शक्रस्यार्धासनगतंतत्रमेविस्मयोमहान् ॥ ६ ॥ आसीत्पुरुषशार्दूलदृष्ट्वापार्थंतथागतं ॥ आहमांतत्रदेवेशोगच्छपांडुसुतान्प्रति ॥ ७ ॥ सोहमभ्यागतःक्षिप्रंदिदृक्षुस्त्वांसहानुजं ॥ वचनात्पुरुहूतस्यपार्थस्यचमहात्मनः ॥ ८ ॥ आख्यास्येतेप्रियंतातमहत्पांडवनंदन ॥ ऋषिभिःसहितोराजन्कृष्णयाचैवतच्छृणु ॥ ९ ॥ यत्त्वयोक्तोमहाबाहुरस्त्रार्थंभरतर्षभ ॥ तदस्त्रमाप्तंपार्थेनरुद्रादप्रतिमंविभो ॥ १० ॥ यत्तद्ब्रह्मशिरोनामतपसारुद्रमागमत् ॥ अमृतादुत्थितंरौद्रंतल्लब्धंसव्यसाचिना ॥ ११ ॥ तत्समंत्रंससंहारंसप्रायश्चित्तमंगलं ॥ वज्रमस्त्राणिचान्यानिदंडादीनियुधिष्ठिर ॥ १२ ॥ यमात्कुबेराद्वरुणादिंद्राच्चकुरुनंदन ॥ अस्त्राण्यधीतवान्पार्थोदिव्यान्यमितविक्रमः ॥ १३ ॥ विश्वावसोस्तुतनयाद्गीतंनृत्यंचसामच ॥ वादित्रंचयथान्यायंप्रत्यविंदद्यथाविधि ॥ १४ ॥ एवंकृतास्त्रःकौंतेयोगांधर्वंवेदमाप्तवान् ॥ सुखंवसतिबीभत्सुरनुजस्यानुजस्तव ॥ १५ ॥ यदर्थंमांसुरश्रेष्ठइदंवचनमब्रवीत् ॥ तच्चतेकथयिष्यामियुधिष्ठिरनिबोधमे ॥ १६ ॥ भवान्मनुष्यलोकेपिगमिष्यतिनसंशयः ॥ ब्रूयाद्युधिष्ठिरंतत्रवचनान्मेद्विजोत्तम ॥ १७ ॥ ॥९९॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ समंत्रंप्रयोगादौमंत्रसहितं संहारस्यक्तस्याकर्षणं प्रायश्चित्तंअस्त्राग्निनानिरपराधानांदाहेयोदोषस्तस्यशोधनं मंगलंदग्धानामेवारामादीनां पुनर्विकसनं वज्रंवज्रवदप्रतीकार्यंरौद्रमेव ॥ १२ ॥ १३ ॥ गीतंलौकिकंगानं सामऋक्षुगानं ॥ १४ ॥ अनुजस्यभीमस्यानुजः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

सुरकार्यंनिवातकवचादीनांवधः दिवौकसैरितिबहुलंछंदसीत्यैस् ॥ १८ ॥ १९ ॥ सत्यसंधंसत्यप्रतिज्ञं ॥ २० ॥ वरवर्णिनमतिसुंदरं ॥ २१ ॥ महेश्वरसुतप्रख्यंस्कंदतुल्यं अतिस्कंधमुन्नतांसं ज्ञानगतिस्कंधमितिपाठे योगिश्रेष्ठं ॥ २२ ॥ २३ ॥ (अंपहरिष्यामिकवचकुंडलापहरणेइंद्रेणकृतेसतितदर्पाद्रस्यांतःप्रविश्यसंपादयिष्यामि आर्षेणाभेददर्शनेनाहंमनुरभवमित्यादिवदहमेवेंद्ररूपीकरिष्यामीति+) ॥ २४ ॥ तत्

आगमिष्यतितेभ्राताकृतास्त्रःक्षिप्रमर्जुनः ॥ सुरकार्यंमहत्कृत्वायदशक्यंदिवौकसैः ॥ १८ ॥ तपसापित्वमात्मानंयोजयभ्रातृभिःसह ॥ तपसोहिपरंनास्तितपसाविंदतेमहत् ॥ १९ ॥ अहंचकर्णंजानामियथावद्भरतर्षभ ॥ सत्यसंधंमहोत्साहंमहावीर्यंमहाबलं ॥ २० ॥ महाहवेष्वप्रतिमंमहायुद्धविशारदं ॥ महाधनुर्धरंवीरंमहास्त्रंवरवर्णिनं ॥ २१ ॥ महेश्वरसुतप्रख्यमादित्यतनयंप्रभुं ॥ तथार्जुनमतिस्कंधंसहजोल्बणपौरुषं ॥ २२ ॥ नसपार्थस्यसंग्रामेकलामर्हतिषोडशीं ॥ यच्चापितेभयंकर्णान्मनसिस्थमरिंदम ॥ २३ ॥ तच्चाप्यपहरिष्यामिसव्यसाचिन्युपागते ॥ यच्चतेमानसंवीरतीर्थयात्रामिमांप्रति ॥ समहर्षिर्लोमशस्तेकथयिष्यत्यसंशयं ॥ २४ ॥ यच्चकिंचित्तपोयुक्तंफलंतीर्थेषुभारत ॥ ब्रह्मर्षिरेषब्रूयात्तेनतच्छ्रद्धेयमन्यथा ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशसंवादेएकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ धनंजयेनचाप्युक्तंयत्तच्छृणुयुधिष्ठिर ॥ युधिष्ठिरंभ्रातरंमेयोजयेर्धर्म्ययाश्रिया ॥ १ ॥ त्वंहिधर्मान्परान्वेत्थतपांसिचतपोधन ॥ श्रीमतांचापिजानासिधर्मंराज्ञांसनातनं ॥ २ ॥ सभवान्परमंवेदपावनंपुरुषंप्रति ॥ तेनसंयोजयेथास्त्वंतीर्थपुण्येनपांडवान् ॥ ३ ॥ यथातीर्थानिगच्छेतगाश्चदद्यात्सपार्थिवः ॥ तथासर्वात्मनाकार्यमितिमामर्जुनोब्रवीत् ॥ ४ ॥ भवताचानुगुप्तोसौचरेत्तीर्थानिसर्वशः ॥ रक्षोभ्योरक्षितव्यश्चदुर्गेषुविषमेषुच ॥ ५ ॥ दधीचइवदेवेंद्रंयथाचाप्यंगिरारविं ॥ तथारक्षस्वकौंतेयान्राक्षसेभ्योद्विजोत्तम ॥ ६ ॥ यातुधानाहिबहवोराक्षसाःपर्वतोपमाः ॥ त्वयाभिगुप्तंकौंतेयंनविवर्त्तेयुरंतिकं ॥ ७ ॥ सोहमिंद्रस्यवचनान्नियोगादर्जुनस्यच ॥ रक्षमाणोभयेभ्यस्त्वांचरिष्यामित्वयासह ॥ ८ ॥ द्विस्तीर्थानिमयापूर्वंदृष्टानिकुरुनंदन ॥ इदंतृतीयंद्रक्ष्यामितान्येवभवतासह ॥ ९ ॥ इयंराजर्षिभिर्यातापुण्यकृद्भिर्युधिष्ठिर ॥ मन्वादिभिर्महाराजतीर्थयात्राभयापहा ॥ १० ॥ नानृजुर्नाकृतात्माचनाविद्योनचपापकृत् ॥ स्नातितीर्थेषुकौरव्यनचवक्रमतिर्नरः ॥ ११ ॥

श्रद्धेयंनत्वन्यथागृहीतव्यमित्यर्थः ॥ २५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ धनंजयेनेति योजयेःयोजय धर्म्ययाधर्मादनपेतया ॥ १ ॥ २ ॥ पुरुषंप्रतिपुरुषस्येत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ द्विःद्विवारं तृतीयंतृतीयवारं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

सत्यसंगरःसत्ययज्ञः यान्येवसंग्रामनामानितानियज्ञनामानीतियास्कवचनात् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ लघुरल्पपरिवारः ॥ १८ ॥ १९ ॥ विकल्पकाःमृष्टामृष्टविभाजकाः ॥ २० ॥

त्वंतुधर्ममतिर्नित्यंधर्मज्ञःसत्यसंगरः ॥ विमुक्तःसर्वसंगेभ्योभूयएवभविष्यसि ॥ १२ ॥ यथाभगीरथोराजाराजानश्चगयादयः ॥ यथाययातिःकौंतेयतथा त्वमपिपांडव ॥ १३ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ नहर्षात्संप्रपश्यामिवाक्यस्यास्योत्तरंक्वचित् ॥ स्मरेद्धिदेवराजोयंकोनामाभ्यधिकस्ततः ॥ १४ ॥ भवतासंग मोयस्यभ्राताचैवधनंजयः ॥ वासवःस्मरतेयस्यकोनामाभ्यधिकस्ततः ॥ १५ ॥ यच्चमांभगवानाहतीर्थानांदर्शनंप्रति ॥ धौम्यस्यवचनादेषाबुद्धिःपूर्वंकृतैव मे ॥ १६ ॥ तद्यदामन्यसेब्रह्मन्गमनंतीर्थदर्शने ॥ तदैवगंतास्मितीर्थान्येषमेनिश्चयःपरः ॥ १७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ गमनेकृतबुद्धिंतुपांडवंलोमशोब्र वीत् ॥ लघुर्भवमहाराजलघुःस्वैरंगमिष्यसि ॥ १८ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ भिक्षाभुजोनिवर्त्तंतांब्राह्मणायतयश्चये ॥ क्षुत्तृडध्वश्रमायासशीतार्तिमसहि ष्णवः ॥ १९ ॥ तेसर्वेविनिवर्त्तंतांयेचमिष्टभुजोद्विजाः ॥ पक्वान्नलेह्यपानानांमांसानांचविकल्पकाः ॥ २० ॥ तेपिसर्वेनिवर्त्तंतांयेचसूदानुयायिनः ॥ मयाय थोचिताजीव्यैःसंविभक्ताश्चवृत्तिभिः ॥ २१ ॥ येचाप्यनुगताःपौराराजभक्तिपुरःसराः ॥ धृतराष्ट्रंमहाराजमभिगच्छंतुतेचवै ॥ २२ ॥ सदास्यतियथाकालमु चितायस्ययाभृतिः ॥ सचेद्यथोचितांवृत्तिंनदद्यान्मनुजेश्वरः ॥ २३ ॥ अस्मत्प्रियहितार्थायपांचाल्योवःप्रदास्यति ॥ २४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोभूयि ष्ठशःपौरागुरुभारप्रपीडिताः ॥ विप्राश्चयतयोमुख्याजग्मुर्नागपुरंप्रति ॥ २५ ॥ तान्सर्वान्धर्मराजस्यप्रेम्णाराजांबिकासुतः ॥ प्रतिजग्राहविधिवद्धनैश्चसम तर्पयत् ॥ २६ ॥ ततःकुंतीसुतोराजालघुभिर्ब्राह्मणैःसह ॥ लोमशेनचसुप्रीतस्त्रिरात्रंकाम्यकेऽवसत् ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्व णिलोमशतीर्थयात्रायांद्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततःप्रयांतंकौंतेयंब्राह्मणावनवासिनः ॥ अभिगम्यत दाराजन्निदंवचनमब्रुवन् ॥ १ ॥ राजंस्तीर्थानिगंतासिपुण्यानिभ्रातृभिःसह ॥ ऋषिणाचैवसहितोलोमशेनमहात्मना ॥ २ ॥ अस्मानपिमहाराजनेतुमर्हसि पांडव ॥ अस्माभिर्हिनशक्यानित्वदृतेतानिकौरव ॥ ३ ॥ श्वापदैरुपसृष्टानिदुर्गाणिविषमाणिच ॥ अगम्यानिनरैरल्पैस्तीर्थानिमनुजेश्वर ॥ ४ ॥

आजीव्यैर्भृत्यादिभिः वृत्तिभिर्जीवनहेतुभिरन्नादिभिः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ पांचाल्योद्रुपदः वःयुष्मभ्यं ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विनवतित मोऽध्यायः ॥ ९२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ दुर्गाणिकंटकाद्याक्रांतत्वात् विषमाणिहिंस्रव्याघ्राद्यावृतत्वात् ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अनुकीर्णानिव्याप्तानि नोस्मान् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ आर्जवमृजुबुद्धिश्रद्धामित्यर्थः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

भवतोभ्रातरःशूराधनुर्धरवराःसदा ॥ भवद्भिःपालिताःशूरैर्गच्छामोवयमप्युत ॥ ५ ॥ भवत्प्रसादाद्धिवयंप्राप्नुयामःसुखंफलं ॥ तीर्थानांपृथिवीपालवनानां चविशांपते ॥ ६ ॥ तववीर्यपरित्राताःशुद्धास्तीर्थपरिप्लुताः ॥ भवेमधूतपाप्मानस्तीर्थसंदर्शनान्नृप ॥ ७ ॥ भवानपिनरेंद्रस्यकार्तवीर्यस्यभारत ॥ अष्टकस्यचरा जर्षेर्लोमपादस्यचैवह ॥ ८ ॥ भरतस्यचवीरस्यसार्वभौमस्यपार्थिव ॥ ध्रुवंप्राप्स्यतिदुष्प्रापान्लोकांस्तीर्थपरिप्लुतः ॥ ९ ॥ प्रभासादीनितीर्थानिमहेंद्रादींश्चप र्वतान् ॥ गंगाद्याःसरितश्चैवप्लक्षादींश्चवनस्पतीन् ॥ १० ॥ त्वयासहमहीपालद्रष्टुमिच्छामहेवयं ॥ यदितेब्राह्मणेष्वस्तिकाचित्प्रीतिर्जनाधिप ॥ ११ ॥ कुरुक्षि प्रंवचोऽस्माकंततःश्रेयोभिपत्स्यसे ॥ तीर्थानिहिमहाबाहोतपोविघ्नकरैःसदा ॥ १२ ॥ अनुकीर्णानिरक्षोभिस्तेभ्योनस्त्रातुमर्हसि ॥ तीर्थान्युक्तानिधौम्येननारदे नचधीमता ॥ १३ ॥ यान्युवाचचदेवर्षिर्लोमशःसुमहातपाः ॥ विधिवत्तानिसर्वाणिपर्यटस्वनराधिप ॥ १४ ॥ धूतपाप्मासहास्माभिर्लोमशेनाभिपालितः ॥ सराजापूज्यमानस्तैर्हर्षादश्रुपरिप्लुतः ॥ १५ ॥ भीमसेनादिभिर्वीरैर्भ्रातृभिःपरिवारितः ॥ बाढमित्यब्रवीत्सर्वांस्तानृषीन्पांडवर्षभः ॥ १६ ॥ लोमशंसमनुज्ञाप्य धौम्यंचैवपुरोहितं ॥ ततःसपांडवश्रेष्ठोभ्रातृभिःसहितोवशी ॥ १७ ॥ द्रौपद्याचानवद्यांग्यागमनायमनोदधे ॥ अथव्यासोमहाभागस्तथापर्वतनारदौ ॥ १८ ॥ काम्यकेपांडवंद्रष्टुंसमाजग्मुर्मनीषिणः ॥ तेषांयुधिष्ठिरोराजापूजांचक्रेयथाविधि ॥ सत्कृतास्तेमहाभागायुधिष्ठिरमथाब्रुवन् ॥ १९ ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ ॥ यु धिष्ठिरयमौभीममनसाकुरुतार्जवं ॥ मनसाकृतशौचावैशुद्धास्तीर्थानियास्यथ ॥ २० ॥ शरीरनियमंप्राहुर्ब्राह्मणामानुषंव्रतं ॥ मनोविशुद्धांबुद्धिंचदैवमाहु र्व्रतंद्विजाः ॥ २१ ॥ मनोत्यदुष्टंशौचायपर्याप्तंवैनराधिप ॥ मैत्रींबुद्धिंसमास्थायशुद्धास्तीर्थानिद्रक्ष्यथ ॥ २२ ॥ तेयूयंमानसैःशुद्धाःशरीरनियमव्रतैः ॥ दैवंव्रतं समास्थाययथोक्तंफलमाप्स्यथ ॥ २३ ॥ तेतथेतिप्रतिज्ञायकृष्णयासहपांडवाः ॥ कृतस्वस्त्ययनाःसर्वेमुनिभिर्दिव्यमानुषैः ॥ २४ ॥ लोमशस्योपसंगृह्यपादौ द्वैपायनस्यच ॥ नारदस्यचराजेंद्रदेवर्षेःपर्वतस्यच ॥ २५ ॥ धौम्येनसहितावीरास्तथातैर्वनवासिभिः ॥ मार्गशीर्ष्यामतीतायांपुष्येणप्रययुस्ततः ॥ २६ ॥ कठि नानिसमादायचीराजिनजटाधराः ॥ अभेद्यैःकवचैर्युक्तास्तीर्थान्यन्वचरंस्ततः ॥ २७ ॥ 11244

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ कठिनानियष्टीः काठीतिमहाराष्ट्रप्रसिद्धेः अन्येतुशिक्यानिकरंडानिवेतिव्याचख्युः ॥ २७ ॥

परिचतुर्दशैः पंचदशभिः चतुर्दशभ्यः परिउपरीतिव्युत्पत्तेः संख्ययाव्ययासन्नेतिसमासः बहुव्रीहौसंख्येयेडजितिडच् ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिनवतितमोऽध्याय: ॥ ९३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नवाइति निर्गुणमुत्तमगुणहीनं ॥ १ ॥ परान्शत्रून् ॥ २ ॥ ३ ॥ समूलःपुत्रपौत्रादिवंशवृद्धिमूलंतत्सहितः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ विविशुःस्नानार्थमितिशेषः अधर्मस्ती

इंद्रसेनादिभिर्भृत्यैरथैःपरिचतुर्दशैः ॥ महानसव्यापृतैश्चतथान्यैःपरिचारिकैः ॥ २८ ॥ सायुधाबद्धनिस्त्रिंशास्तूणवंतःसमार्गणाः ॥ प्राङ्मुखाःप्रययुर्वीराःपांडवाजनमेजय ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेप० तीर्थ० लोमशतीर्थयात्रायांत्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ नवैनिर्गुणमात्मानंमन्येदेवर्षिसत्तम ॥ तथास्मिदुःखसंतप्तोयथानान्योमहीपतिः ॥ १ ॥ परांश्चनिर्गुणान्मन्येनचधर्मगतानपि ॥ तेचलोमशलोकेस्मिन्नृध्यंतेकेनहेतुना ॥ २ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ नात्रदुःखंत्वयाराजन्कार्यपार्थकथंचन ॥ यदधर्मेणवर्धेयुरधर्मरुचयोजनाः ॥ ३ ॥ वर्धत्यधर्मेणनरस्ततोभद्राणिपश्यति ॥ ततःसपत्नान्जयतिसमूलस्तुविनश्यति ॥ ४ ॥ मयाहिदृष्टादैतेयादानवाश्चमहीपते ॥ वर्धमानाह्यधर्मेणक्षयंचोपगताःपुनः ॥ ५ ॥ पुरादेवयुगेचैवदृष्टंसर्वंमयाविभो ॥ अरोचयन्सुराधर्मंधर्मंतत्यजिरेऽसुराः ॥ ६ ॥ तीर्थानिदेवाविविशुर्नाविशन्भारतासुराः ॥ तानधर्मकृतोदर्पःपूर्वमेवसमाविशत् ॥ ७ ॥ दर्पान्मानःसमभवन्मानात्क्रोधोव्यजायत ॥ क्रोधादह्रीस्ततोऽलज्जावृत्तंतेषांततोऽनशत् ॥ ८ ॥ तानलज्जान्गतह्रीकान्हीनवृत्तान्वृथाव्रतान् ॥ क्षमालक्ष्मीःस्वधर्मश्चनचिरात्प्रजहुस्ततः ॥ ९ ॥ लक्ष्मीस्तुदेवानगमदलक्ष्मीरसुरान्नृप ॥ तानलक्ष्मीसमाविष्टान्दर्पोपहतचेतसः ॥ १० ॥ दैतेयान्दानवांश्चैवकलिरप्याविशत्ततः ॥ तानलक्ष्मीसमाविष्टान्दानवान्कलिनाहतान् ॥ ११ ॥ दर्पाभिभूतान्कौंतेयक्रियाहीनानचेतसः ॥ मानाभिभूतानचिराद्विनाशःसमपद्यत ॥ १२ ॥ निर्यशस्कास्तथादैत्याःकृत्स्नशोविलयंगताः ॥ देवास्तुसागरांश्चैवसरितश्चसरांसिच ॥ १३ ॥ अभ्यगच्छन्धर्मशीलाःपुण्यान्यायतनानिच ॥ तपोभिःक्रतुभिर्दानैराशीर्वादैश्चपांडव ॥ १४ ॥ प्रजहुःसर्वपापानिश्रेयश्चप्रतिपेदिरे ॥ एवमादानवंतश्चनिरादानाश्चसर्वशः ॥ १५ ॥ तीर्थान्यगच्छन्विबुधास्तेनापुर्भूतिमुत्तमां ॥ तथात्वमपिराजेंद्रस्नात्वातीर्थेषुसानुजः ॥ १६ ॥

र्थयात्राऽप्रवेशजस्तत्कर्तॄन्अधर्मकृतः अधर्मेणकृतउत्पादितोवा दर्पोगर्वः ततोमानःपूज्योस्मीतिबुद्धिः ॥ ७ ॥ ततःपूजायाअलाभेप्रतिघातेवाक्रोधः ततःअह्रीःअकार्येप्रवृत्तिः ततःअलज्जालज्जाभिघतादोषाद्वृत्तंतस्यनाशः ॥ ८ ॥ नचिरात्शीघ्रमेव ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ आदानवंतःआर्जवादिनियमग्रहणवंतः निरादानाःअप्रतिबद्धाः सर्वशःदेवादिभिरपि ॥ १५ ॥ १६ ॥

वेत्स्यसिलप्स्यसे ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तेतथेति ॥ १ ॥ २ ॥

पुनर्वेत्स्यसितांलक्ष्मीमेषपंथाःसनातनः ॥ यथैवहिनृगोराजाशिविरौशीनरोयथा ॥ १७ ॥ भगीरथोवसुमनागयःपूरुःपुरूरवाः ॥ चरमाणास्तपोनित्यंस्पर्शनादंभसश्चते ॥ १८ ॥ तीर्थाभिगमनात्पूतादर्शनाच्चमहात्मनां ॥ अलभंतयशःपुण्यंधनानिचविशांपते ॥ १९ ॥ तथात्वमपिराजेंद्रलब्धासुविपुलांश्रियं ॥ यथाचेक्ष्वाकुरभवत्सपुत्रजनबांधवः ॥ २० ॥ मुचुकुंदोथमांधातामरुत्तश्चमहीपतिः ॥ कीर्तिंपुण्यामविंदंतयथादेवास्तपोबलात् ॥ २१ ॥ देवर्षयश्चकार्त्स्न्येनतथात्वमपिवेत्स्यसि ॥ धार्तराष्ट्रास्त्वधर्मेणमोहेनचवशीकृताः ॥ नचिराद्वैविनंक्ष्यंतिदैत्याइवनसंशयः ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायांचतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तेतथासहितावीरावसंतस्तत्रतत्रह ॥ क्रमेणपृथिवीपालनैमिषारण्यमागताः ॥ १ ॥ ततस्तीर्थेषुपुण्येषुगोमत्याःपांडवान्नृप ॥ कृताभिषेकाःप्रददुर्गाश्चवित्तंचभारत ॥ २ ॥ तत्रदेवान्पितॄन्विप्रांस्तर्पयित्वापुनःपुनः ॥ कन्यातीर्थेऽश्वतीर्थेचगवांतीर्थेचभारत ॥ कालकोट्यांवृषप्रस्थेगिरावुष्यचकौरवाः ॥ ३ ॥ बाहुदायांमहीपालचक्रुःसर्वेभिषेचनं ॥ प्रयागेदेवयजनेदेवानांपृथिवीपते ॥ ४ ॥ ऊषुराप्लुत्यगात्राणितपश्चातस्थुरुत्तमं ॥ गंगायमुनयोश्चैवसंगमेसत्यसंगराः ॥ ५ ॥ विपाप्मानोमहात्मानोविप्रेभ्यःप्रददुर्वसु ॥ तपस्विजनजुष्टांचततोवेदींप्रजापतेः ॥ ६ ॥ जग्मुःपांडुसुताराजन्ब्राह्मणैःसहभारत ॥ तत्रतेन्यवसन्वीरास्तपश्चातस्थुरुत्तमं ॥ ७ ॥ संतर्पयंतःसततंवन्येनहविषाद्विजान् ॥ ततोमहीधरंजग्मुर्धर्मज्ञेनाभिसंस्कृतं ॥ ८ ॥ राजर्षिणापुण्यकृतागयेनानुपमद्युते ॥ नगोगयशिरोण्यत्रपुण्याचैवमहानदी ॥ ९ ॥ वानीरमालिनीरम्यानदीपुलिनशोभिता ॥ दिव्यंपवित्रकूटंचपवित्रधरणीधरं ॥ १० ॥ ऋषिजुष्टंसुपुण्यंतत्तीर्थंब्रह्मसरोत्तमं ॥ अगस्त्योभगवान्यत्रगतोवैवस्वतंप्रति ॥ ११ ॥ उवासचस्वयंतत्रधर्मराजःसनातनः ॥ सर्वासांसरितांचैवसमुद्भेदोविशांपते ॥ १२ ॥ यत्रसंनिहितोनित्यंमहादेवःपिनाकधृक् ॥ तत्रतेपांडवावीराश्चातुर्मास्यैस्तदेजिरे ॥ १३ ॥ ऋषियज्ञेनमहतायत्राक्षयवटोमहान् ॥ अक्षयेदेवयजनेअक्षयंयत्रवैफलं ॥ १४ ॥ येतुतत्रोपवासांस्तुचक्रुर्निश्चितमानसाः ॥ ब्राह्मणास्तत्रशतशःसमाजग्मुस्तपोधनाः ॥ १५ ॥ चातुर्मास्येनायजंतआर्षेणविधिनातदा ॥ तत्रविद्यातपोवृद्धाब्राह्मणावेदपारगाः ॥ कथांप्रचक्रिरेपुण्यांसदसिस्थामहात्मनां ॥ १६ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ वानीरमालिनीवेत्रपंक्तियुक्ता ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ब्रह्मशब्देनवेदध्वनिना ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ सिकतादिवद्यज्ञेदक्षिणानगणयितुंशक्याइत्यन्वयः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणि

तत्रविद्याव्रतस्नातःकौमारंव्रतमास्थितः॥ शमठोकथयद्राजन्नामूर्तरयसंगयं॥१७॥ ॥ शमठउवाच ॥ ॥ अमूर्तरयसःपुत्रोगयोराजर्षिसत्तमः॥ पुण्यानि यस्यकर्माणितानिमेश्टणुभारत॥ १८॥ यस्ययज्ञोबभूवेहबह्वन्नोबहुदक्षिणः॥ यत्रान्नपर्वताराजन्शतशोथसहस्रशः ॥ १९ ॥ घृतकुल्याश्चदध्नश्चनद्योबहु शतास्तथा॥ व्यंजनानांप्रवाहाश्चमहार्हाणांसहस्रशः॥ २० ॥ अहन्यहनिचाप्येवंयाचतांसंप्रदीयते॥ अन्येचब्राह्मणाराजन्भुंजतेऽन्नंसुसंस्कृतं ॥ २१ ॥ तत्र वैदक्षिणाकालेब्रह्मघोषोदिवंगतः॥ नचप्रज्ञायतेकिंचिद्ब्रह्मशब्देनभारत ॥ २२ ॥ पुण्येनचरताराजन्भूर्दिशःखंनभस्तथा ॥ आपूर्णमासीच्छब्देनतदप्यासी न्महाद्भुतं॥ २३ ॥ यत्रस्मगाथागायंतिमनुष्याभरतर्षभ॥ अन्नपानैःशुभैस्तृप्तादेशेदेशेसुवर्चसः ॥ २४॥ गयस्ययज्ञेकेत्वद्यप्राणिनोभोक्तुमीप्सवः॥ तत्रभो जनशिष्टस्यपर्वताःपंचविंशतिः॥ २५॥ नतत्पूर्वेजनाश्चक्रुर्नकरिष्यंतिचापरे ॥ गयोयदकरोद्यज्ञेराजर्षिरमितद्युतिः ॥ २६॥ कथंतुदेवाहविषागयेनपरितर्पि ताः॥ पुनःशक्ष्यंत्युपादातुमन्यैर्दत्तानिकानिचित्॥ २७॥ सिकतावायथालोकेयथावादिवितारकाः॥ यथावावर्षतोधाराअसंख्येयाःस्मकेनचित् ॥ तथागण यितुंशक्यागययज्ञेनदक्षिणाः॥ २८॥ एवंविधाःसुबहवस्तस्ययज्ञामहीपतेः॥ बभूवुरस्यसरसःसमीपेकुरुनंदन॥ २९॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेप० तीर्थया त्राप० लोमशतीर्थयात्रायांगययज्ञकथनेपंचनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५॥ ॥ ९६॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ ततःसंप्रस्थितोराजाकौंतेयोभूरिदक्षिणः॥ अगस्त्याश्रममासाद्यदुर्जयायामुवासह॥ १ ॥ तत्रैवलोमशंराजापप्रच्छवदतांवरः॥ अगस्त्येनेहवातापिःकिमर्थमुपशामितः ॥ २॥ आसीद्वाकिंप्रभावश्च सदैत्योमानवांतकः॥ किमर्थंचोदितोमन्युरगस्त्यस्यमहात्मनः॥ ३॥ ॥ लोमशउवाच॥ ॥ इल्वलोनामदैतेयआसीत्कौरवनंदन॥ मणिमत्यांपुरिपुरावाता पिस्तस्यचानुजः॥ ४॥ सब्राह्मणंतपोयुक्तमुवाचदितिनंदनः॥ पुत्रंमेभगवानेकमिंद्रतुल्यंप्रयच्छतु ॥ ५ ॥ तस्मैसब्राह्मणोनादात्पुत्रंवासवसंमितं॥ चुक्रोध सोसुरस्तस्यब्राह्मणस्यततोभृशं॥ ६॥ तदाप्रभृतिराजेंद्रइल्वलोब्रह्महाऽसुरः ॥ मन्युमान्भ्रातरंछागंमायावीत्यकरोत्ततः॥ ७॥ मेषरूपीचवातापिःकामरूप्य भवत्क्षणात्॥ संस्कृत्यचभोजयतिततोविप्रंजिघांसति॥ ८॥

नैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५॥ ॥ ९६॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ततइति दुर्जयायांवातापिपुर्यांमणिमतीसंज्ञायां ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ नादात्नदत्तवान् ॥ ६ ॥ ७॥ कामरूपीयथाकामंरूपाणिकर्तुंसमर्थः संस्कृत्यपक्त्वा ॥ ८॥

सचइल्वलश्च ॥९॥ १० ॥ ११ ॥१२ ॥ १३ ॥१४॥ सापृच्छदिति तान्भवंलंबमानेनरूपेणतेषामुद्भवंअपृच्छत् पृच्छतिर्द्विकर्मा किमर्थंयूयंलंबध्वमित्यपृच्छदित्यर्थः तेऋषयःकंपिताइवसंतस्तेतवसंतान हेतोरयमस्माकंभवइतिप्रत्यूचुरितिसंबंधः ॥ १५ ॥ एतस्यैवविवरणंतेतस्माइति ॥ १६ ॥ १७ ॥ वःयुष्माकंकामंईप्सितंकरिष्ये ॥ १८ ॥ प्रसवसंतानंसंततेरविच्छेदं ॥ १९ ॥ तस्यतस्यसिंहमृगादेःअंगं कटिदृष्ट्यादि सर्वगुणवतीमित्यर्थः ॥२०॥२१॥ जज्ञेजाता सौदामनीतिविशेष्यं विद्युदितिविशेषणंद्युतिविशेषोपपादनार्थं कुर्याद्धरस्यापिपिनाकपाणेर्धैर्यच्युतिंकेममधन्विनोन्येइत्यादौपिनाकपाणिपदं

सचाह्वयतियंवाचागतंवैवस्वतक्षयं॥ सपुनर्देहमास्थायजीवन्स्मप्रत्यदृश्यत॥९॥ ततोवातापिमसुरंछागंकृत्वासुसंस्कृतं॥ तंब्राह्मणंभोजयित्वापुनरेवसमा ह्वयत्॥ १० ॥ तामिल्वलेनमहतास्वरेणवाचमीरितां॥ श्रुत्वातिमायोबलवान्क्षिप्रंब्राह्मणकंटकः ॥ ११ ॥ तस्यपार्श्वंविनिर्भिद्यब्राह्मणस्यमहासुरः॥ वाता पिःप्रहसन्राजन्निश्चक्रामविशांपते ॥ १२ ॥ एवंसब्राह्मणान्राजन्भोजयित्वापुनःपुनः॥ हिंसयामासदैतेयइल्वलोदुष्टचेतनः ॥ १३॥ अगस्त्यश्चापिभग वानेतस्मिन्कालएवतु ॥ पितॄन्ददर्शगर्तेवैलंबमानानधोमुखान् ॥ १४ ॥ सोपृच्छल्लंबमानांस्तान्भवंतइवकंपिताः ॥ संतानहेतोरितितेप्रत्यूचुर्ब्रह्मवादिनः ॥ १५ ॥ ततस्मैकथयामासुर्वयंतेपितरःस्वकाः॥ गर्तमेतमनुप्राप्तालंबामःप्रसवार्थिनः॥ १६॥ यदिनोजनयेथास्त्वमगस्त्यापत्यमुत्तमं॥ स्यान्नोस्मान्निरया न्मोक्षस्त्वंचपुत्राप्नुयागतिं॥ १७॥ सतानुवाचतेजस्वीसत्यधर्मपरायणः॥ करिष्येपितरःकामंव्येतुवोमानसोज्वरः ॥ १८॥ ततःप्रसवसंतानंचिंतयन्भगवा नृषिः॥ आत्मनःप्रसवस्यार्थेनापश्यत्सदृशींस्त्रियं॥ १९ ॥ सतस्यतस्यसत्वस्यतत्तदंगमनुत्तमं॥ संगृह्यतत्समैरंगैर्निर्ममेस्त्रियमुत्तमां॥ २० ॥ सतांविदर्भराज स्यपुत्रार्थंतप्यतस्तपः॥ निर्मितामात्मनोर्थायमुनिःप्रादान्महातपाः॥ २१॥ सातत्रजज्ञेसुभगाविद्युत्सौदामनीयथा॥ विभ्राजमानावपुषाव्यवर्धतशुभानना ॥ २२ ॥ जातमात्रांचतांदृष्ट्वावैदर्भःपृथिवीपतिः॥ प्रहर्षेणद्विजातिभ्योन्यवेदयतभारत॥ २३ ॥ अभ्यनंदंततांसर्वेब्राह्मणावसुधाधिप॥ लोपामुद्रेतितस्याश्च चक्रिरेनामतेद्विजाः॥ २४॥ ववृधेसामहाराजबिभ्रतीरूपमुत्तमं॥ अप्स्विवोत्पलिनीशीघ्रमग्नेरिवशिखाशुभा॥ २५॥

ऊर्जितचापवत्त्वद्योतनार्थमुपक्षीणंसन्नविशेष्यसमर्पणायालमितिहरस्येतिपृथक्प्रत्युक्तंतद्वदिहापिध्येयं ॥२२॥२३॥ मुद्राणांतत्तन्मृगादिजातिगतानामसाधारणानांचिह्नानांकमनीयचक्षुष्ट्वादीनांलोपइ वलोपस्तिरस्कारोययासालोपामुद्रा आहिताग्न्यादिवत्पूर्वनिपातः अन्येष्वपिदृश्यतइतिदीर्घः प्रकारांतरेणयोगेतुवेदेपदपाठलोपआमुद्रेत्यवग्रहःस्यात्सचनदृश्यतेतउक्तविधैवव्युत्पत्तिर्युक्ता ॥२४॥२५॥

वंशानुगाः इच्छानुरूपाः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ यदेति ॥ १ ॥ निवेशेविवाहे

तांयौवनस्थांराजेंद्रशतंकन्याःस्वलंकृताः॥ दास्यःशतंचकल्याणीमुपातस्थुर्वशानुगाः ॥ २६॥ सास्मदासीशतवृतामध्येकन्याशतस्यच ॥ आस्तेतेजस्विनीक
न्यारोहिणीवदिविप्रभा॥ २७॥ यौवनस्थामपिचतांशीलाचारसमन्वितां॥ नववे्रपुरुषःकश्चिद्भयात्तस्यमहात्मनः॥ २८॥ सातुसत्यवतीकन्यारूपेणाप्सरसो
प्यति॥ तोषयामासपितरंशीलेनस्वजनंतथा॥ २९॥ वैदर्भीतुतथायुक्तांयुवतींप्रेक्ष्यवैपिता॥ मनसाचिंतयामासकस्मैदद्यामिमांसुतां॥ ३०॥ ॥ इतिश्रीम
हाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांअगस्त्योपाख्यानेषण्णवतितमोऽध्यायः॥ ९६॥ ॥ ९७॥ ॥ ९७॥ ॥ लोमशउवाच॥
यदात्वमन्यतागस्त्योगार्हस्थ्येतांक्षमामिति॥ तदाभिगम्यप्रोवाचवैदर्भंपृथिवीपतिं॥ १॥ राजन्निवेशेबुद्धिर्मेवर्ततेपुत्रकारणात्॥ वरयेत्वांमहीपाललोपामु
द्रांप्रयच्छमे ॥ २॥ एवमुक्तःसमुनिनामहीपालोविचेतनां॥ प्रत्याख्यानायचाशक्तःप्रदातुंचैवनैच्छत ॥ ३॥ ततःसभार्यामभ्येत्यप्रोवाचपृथिवीपतिः॥ मह
र्षिर्वीर्यवानेषक्रुद्धःशापाग्निनादहेत् ॥ ४॥ तंतथादुःखितंदृष्ट्वासभार्यंपृथिवीपतिं॥ लोपामुद्राभिगम्येदंकालेवचनमब्रवीत् ॥ ५॥ नमत्कृतेमहीपालपीडाम
भ्येतुमर्हसि॥ प्रयच्छमामगस्त्यायत्राह्यात्मानंमयापितः॥ ६॥ दुहितुर्वचनाद्राजासोगस्त्यायमहात्मने॥ लोपामुद्रांततःप्रादाद्विधिपूर्वंविशांपते॥ ७॥ प्राप्य
भार्यामगस्त्यस्तुलोपामुद्रामभाषत॥ महार्हाण्युत्सृजैतानिवासांस्याभरणानिच॥८॥ ततःसादर्शनीयानिमहार्हाणितनूनिच॥ समुत्ससर्जरंभोरूर्वसनान्या
यतेक्षणा॥ ९॥ ततश्चीराणिजग्राहवल्कलान्यजिनानिच॥ समानव्रतचर्याचबभूवायतलोचना॥ १०॥ गंगाद्वारमथागम्यभगवानृषिसत्तमः॥ उग्रमातिष्ठ
ततपःसहपत्न्यानुकूलया॥ ११॥ साप्रीताबहुमानाच्चपतिंपर्यचरत्तदा॥ अगस्त्यश्चपरांप्रीतिंभार्यायामचरत्प्रभुः ॥ १२॥ ततोबहुतिथेकालेलोपामुद्रांविशां
पते॥ तपसाद्योतितांस्नातांददर्शभगवानृषिः॥ १३॥ सतस्याःपरिचारेणशौचेनचदमेनच॥ श्रियारूपेणचप्रीतोमैथुनायाजुहावतां॥ १४॥ ततःसाप्रांजलिर्भू
त्वालज्जमानेवभाविनी॥ तदासप्रणयंवाक्यंभगवंतमथाब्रवीत्॥ १५॥ असंशयंप्रजाहेतोर्भार्यांपतिरविंदत॥ यातुत्वयिममप्रीतिस्तामृषेकर्तुमर्हसि॥ १६॥
यथापितुर्गृहेविप्रप्रासादेशयनंमम॥ तथाविधेत्वंशयनेमामुपैतुमिहार्हसि॥ १७॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ स्नातांऋतावितिशेषः ॥ १३ ॥ परिचारेणसेवया ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ भूषणोयंचीरकाषायादिस्तपस्विनांश्लाघ्योयंसामग्रीकलापोभोगसंपर्केणापवित्रोनैवभवत्वितिशेषः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ ऋतोःकालःषोडशदिनानितेष्वल्पोऽवशिष्टः ॥ २३ ॥

इच्छामित्वांस्रग्विणंचभूषणैश्चविभूषितं॥ उपसर्तुंयथाकामंदिव्याभरणभूषिता ॥ १८ ॥ अन्यथानोपतिष्ठेयंचीरकाषायवासिनी॥ नैवापवित्रोविप्रर्षेभूष
णोयंकथंचन॥ १९॥ ॥ अगस्त्यउवाच॥ ॥ नतेधनानिविद्यंतेलोपामुद्रेतथामम॥ यथाविधानिकल्याणिपितुस्तवसुमध्यमे॥ २०॥ ॥ लोपामुद्रोवाच॥
ईशोसितपसासर्वंसमाहर्तुंतपोधन॥ क्षणेनजीवलोकेयद्वसुकिंचनविद्यते॥ २१॥ ॥ अगस्त्यउवाच॥ ॥ एवमेतद्यथात्थत्वंतपोव्ययकरंतुतत्॥ यथातुमेन
नश्येततपस्तन्मांप्रचोदय॥ २२॥ ॥ लोपामुद्रोवाच॥ ॥ अल्पावशिष्टःकालोयमृतोर्ममतपोधन॥ नचान्यथाहमिच्छामित्वामुपैतुंकथंचन॥ २३॥ नचापि
धर्ममिच्छामिविलोप्तुंतेकथंचन॥ एवंतुमेयथाकामंसंपादयितुमर्हसि॥ २४॥ ॥ अगस्त्यउवाच॥ ॥ यद्येषकामःसुभगेतवबुद्ध्याविनिश्चितः॥ हर्तुंगच्छाम्य
हंभद्रेचरकाममिहस्थिता॥ २५॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेपर्वणितीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायामगस्त्योपाख्यानेसप्तनवतितमोऽध्यायः॥ ९७॥ ॥ ९८॥
॥ लोमशउवाच॥ ॥ ततोजगामकौरव्यसोगस्त्योभिक्षितुंवसु॥ श्रुतर्वाणंमहीपालंयंवेदाभ्यधिकंनृपैः॥ १॥ सविदित्वातुनृपतिःकुंभयोनिमुपागतं॥ विषयां
तेसहामात्यःप्रत्यगृह्णात्सुसत्कृतं॥ २॥ तस्मैचार्घ्यंयथान्यायमानीयपृथिवीपतिः॥ प्रांजलिःप्रयतोभूत्वापप्रच्छागमनेर्थितां॥ ३॥ ॥ अगस्त्यउवाच॥ ॥ वि
त्तार्थिनमनुप्राप्तंविद्धिमांपृथिवीपते॥ यथाशक्त्यविहिंस्यान्यान्संविभागंप्रयच्छमे॥ ४॥ ॥ लोमशउवाच॥ ॥ ततआयव्ययौपूर्णौतस्मैराजान्यवेदयत्॥
अतोविद्वन्नुपादत्स्वयदत्रवसुमन्यसे॥ ५॥ ततआयव्ययौदृष्ट्वासमौसममतिर्द्विजः॥ सर्वथाप्राणिनांपीडामुपादानादमन्यत॥ ६॥ सश्रुतर्वाणमादायब्रध्नश्व
मगमत्ततः॥ सचतौविषयस्यांतेप्रत्यगृह्णाद्यथाविधि॥ ७॥ तयोरर्घ्यंचपाद्यंचब्रध्नश्वःप्रत्यवेदयत्॥ अनुज्ञाप्यचपप्रच्छप्रयोजनमुपक्रमे॥ ८॥ ॥ अगस्त्यउ०॥
वित्तकामाविहप्राप्तौविद्ध्यावांपृथिवीपते॥ यथाशक्त्यविहिंस्यान्यान्संविभागंप्रयच्छनौ॥ ९॥ ॥ लोमशउवाच॥ ॥ ततआयव्ययौपूर्णौताभ्यांराजान्यवेद
यत्॥ अतोज्ञात्वातुगृह्णीतंयदत्रव्यतिरिच्यते॥ १०॥ ततआयव्ययौदृष्ट्वासमौसममतिर्द्विजः॥ सर्वथाप्राणिनांपीडामुपादानादमन्यत॥ ११॥ पौरुकुत्संततोज
ग्मुस्त्रसदस्युंमहाधनं॥ अगस्त्यश्चश्रुतर्वाचब्रध्नश्वश्चमहीपतिः॥ १२॥ ॥ २४ ॥ २५॥ ॥ इत्यारण्य० नै० भा० सप्तनवतितमोऽध्यायः॥ ९७॥ ॥ ९८॥ ॥ ततइति यंवेदवेत्ति॥ १॥
विषयांतेदेशसीमांते॥ २॥ आगमनेनिमित्तभूतामर्थितां किमिच्छन्नागतोसीतिपप्रच्छेत्यर्थः॥ ३॥ ४॥ ५॥ उपादानात्धनग्रहणात् ॥ ६ ॥ ७ ॥ उपक्रमेआगमने॥ ८॥ नौआवाभ्यां॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ वसुमान् धनवान् ॥ १९ ॥ अध्यायतात्पर्यंब्राह्मणेनापिहिंसापूर्वकंभिक्षानकर्तव्येति ॥ २०॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टनवतित

त्रसदस्युसुतान्दृष्ट्वाप्रत्यगृह्णाद्यथाविधि॥ अभिगम्यमहाराजविषयांतेमहामनाः ॥ १३ ॥ अर्चयित्वायथान्यायमिक्ष्वाकूराजसत्तमः॥ समस्तांश्चततोऽपृ
च्छत्प्रयोजनमुपक्रमे॥१४॥ ॥ अगस्त्यउवाच॥ ॥वित्तकामानिहप्राप्तान्विद्धिनःपृथिवीपते॥ यथाशक्त्यविहिंस्यान्यान्संविभागंप्रयच्छनः॥ १५॥ ॥लो
मशउवाच॥ ॥ततआयव्ययौपूर्णौतेषांराजान्यवेदयत्॥ एतज्ज्ञात्वात्युपादध्वंयदत्रव्यतिरिच्यते॥ १६॥ ततआयव्ययौदृष्ट्वासमौसममतिर्द्विजः॥ सर्वथा
प्राणिनांपीडामुपादानादमन्यत॥ १७॥ ततःसर्वेसमेत्याथतेनृपास्तंमहामुनिं॥ इदमूचुर्महाराजसमवेक्ष्यपरस्परं ॥ १८ ॥ अयंवैदानवोऽस्त्यत्रइल्वलोवसु
मान्भुवि॥ तमतिक्रम्यसर्वेद्यवयंचार्थामहेवसु ॥ १९॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥तेषांतदासीदुचितमिल्वलस्यैवभिक्षणं॥ ततस्तेसहिताराजन्निल्वलंसमुपा
द्रवन्॥ २०॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायामगस्त्योपाख्यानेअष्टनवतितमोऽध्यायः॥ ९८॥ ॥ ७॥ ॥७॥
॥लोमशउवाच॥ ॥इल्वलस्तान्विदित्वातुमहर्षिसहितान्नृपान्॥ उपस्थितान्सहामात्योविषयांतेव्यपूजयत्॥ १॥ तेषांततोऽसुरश्रेष्ठस्त्वातिथ्यमकरोत्तदा॥
सुसंस्कृतेनकौरव्यभ्रात्रावातापिनातदा॥ २॥ ततोराजर्षयःसर्वेविषण्णागतचेतसः॥ वातापिंसंस्कृतंदृष्ट्वामेषभूतंमहासुरं॥३॥ अथाब्रवीदगस्त्यस्तान्राज
र्षीन्नृषिसत्तमः॥ विषादोवोनकर्तव्योह्यहंभोक्ष्येमहासुरं॥४॥ धुर्यासनमथासाद्यनिषसादमहानृषिः॥ तंपर्यवेषद्दैत्येंद्रइल्वलःप्रहसन्निव॥ ५॥ अगस्त्यएवकृ
त्स्नंतुवातापिंबुभुजेततः॥ भुक्तवत्यसुरोह्वानमकरोत्तस्यचेल्वलः॥ ६॥ ततोवायुःप्रादुरभूदधस्तस्यमहात्मनः॥ शब्देनमहतातातगर्जन्निवयथाघनः॥ ७॥ वा
तापेनिष्क्रमस्वेतिपुनःपुनरुवाचह॥ तंप्रहस्याब्रवीद्राजन्नगस्त्योमुनिसत्तमः॥८॥ कुतोनिष्क्रमितुंशक्तोमयाजीर्णस्तुसोसुरः॥ इल्वलस्तुविषण्णोभूद्दृष्ट्वाजीर्णंम
हासुरं॥ ९॥ प्रांजलिश्चसहामात्यैरिदंवचनमब्रवीत्॥ किमर्थमुपयाताःस्थब्रूतकिंकरवाणिवः॥ १०॥ प्रत्युवाचततोऽगस्त्यःप्रहसन्निल्वलंतदा॥ ईशंह्यसुर ॥१०४॥
विद्मस्त्वांवयंसर्वेधनेश्वरं॥ ११॥ एतेचनातिधनिनोधनार्थश्चमहान्मम॥ यथाशक्त्यविहिंस्यान्यान्संविभागंप्रयच्छनः॥ १२॥ ततोभिवाद्यतमृषिमिल्वलो
वाक्यमब्रवीत्॥ दित्सितंयदिवेत्सित्वंततोदास्यामितेवसु॥ १३॥

मोऽध्यायः॥ ९८॥ ॥७॥ ॥इल्वलइति॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ दित्सितंमयायुष्मभ्यंदातुमिष्टं एतेनपरचित्ताभिज्ञत्वमगस्त्यस्यपरीक्षितं॥१३॥

॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥ दशसंमितंदशशतसंमितं॥२१॥२२॥समभवत्संगमंचकार ॥ २३॥ शारदान्शरदाकृतुनायुक्तान्संवत्सरानित्यर्थः॥२४॥ प्राच्यवदुदरान्निर्गतोभवदित्यर्थः ॥ २५ ॥

॥ अगस्त्यउवाच॥ ॥गवांदशसहस्राणिराज्ञामेकैकशोऽसुर॥ तावदेवसुवर्णस्यदित्सितंतेमहासुर॥१४॥ मह्यंततोवैद्विगुणंरथश्चैवहिरण्मयः॥ मनोजवौ
वाजिनौचदित्सितंतेमहासुर॥ १५॥ जिज्ञास्यतांरथःसद्योव्यक्तएषहिरण्मयः॥ ततःप्रव्यथितोदैत्योददावभ्यधिकंवसु॥ १६॥ विरावश्चसुरावश्चतस्मिन्यु
क्तौरथेहयौ॥ ऊहतुःसवसूनाशुतावगस्त्याश्रमंप्रति ॥ १७॥ सर्वान्राज्ञःसहागस्त्यान्निमेषादिवभारत॥ अगस्त्येनाभ्यनुज्ञाताजग्मूराजर्षयस्तदा॥ कृतवां
श्चमुनिःसर्वंलोपामुद्राचिकीर्षितं॥ १८॥ ॥लोपामुद्रोवाच॥ ॥ कृतवानसितत्सर्वंभगवन्ममकांक्षितं॥ उत्पादयसकृन्मह्यमपत्यंवीर्यवत्तरं ॥ १९॥ अग
स्त्यउवाच॥ ॥तुष्टोहमस्मिकल्याणितववृत्तेनशोभने॥ विचारणामपत्येतुतववक्ष्यामितांशृणु ॥ २०॥ सहस्रंतेस्तुपुत्राणांशतंवादशसंमितं॥ दशवाशततु
ल्याःस्युरेकोवापिसहस्रजित्॥ २१॥ ॥लोपामुद्रोवाच॥ ॥सहस्रसंमितःपुत्रएकोप्यस्तुतपोधन॥ एकोहिबहुभिःश्रेयान्विद्वान्साधुरसाधुभिः॥ २२॥ स
तथेतिप्रतिज्ञायतयासमभवन्मुनिः॥ समयेसमशीलिन्याश्रद्धावान्श्रद्दधानया॥२३॥ ततंआधायगर्भंतमगमद्वनमेवसः॥ तस्मिन्वनगतेगर्भोवर्धेसप्तशा
रदान्॥२४॥ सप्तमेब्देगतेचापिप्राच्यवत्समहाकविः॥ ज्वलन्निवप्रभावेनदृढस्युर्नामभारत॥२५॥ सांगोपनिषदान्वेदान्जपन्निवमहातपाः॥ तस्यपुत्रोभव
दृषेःसतेजस्वीमहाद्विजः॥ २६॥ सबालएवतेजस्वीपितुस्तस्यनिवेशने॥ इध्मानांभारमाजह्रेइध्मवाहस्ततोभवत्॥२७॥ तथायुक्तंतुतंदृष्ट्वामुमुदेसमुनिस्तदा॥
एवंसजनयामासभारतापत्यमुत्तमं॥२८॥ लेभिरेपितरश्चास्यलोकान्राजन्यथेप्सितान्॥ ततऊर्ध्वमयंख्यातस्त्वगस्त्यस्याश्रमोभुवि॥ २९॥ प्राह्लादिरेवंवा
तापिरगस्त्येनोपशामितः॥ तस्यायमाश्रमोराजन्रमणीयैर्गुणैर्युतः॥ ३०॥ एषाभागीरथीपुण्यादेवगंधर्वसेविता॥ वातेरितापताकेवविराजतिनभस्तले
॥३१॥ प्रतार्यमाणाकूटेषुयथानिम्नेषुनित्यशः॥ शिलातलेषुसंत्रस्तापन्नगेंद्रवधूरिव॥३२॥ दक्षिणांवैदिशंसर्वांप्लावयंतीचमातृवत्॥ पूर्वंशंभोर्जटाभ्रष्टासमु
द्रमहिषीप्रिया॥ अस्यांनद्यांसुपुण्यायांयथेष्टमवगाह्यतां॥३३॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥युधिष्ठिरनिबोधेदंत्रिषुलोकेषुविश्रुतं॥ भृगोस्तीर्थंमहाराजमहर्षिग
णसेवितं॥ ३४॥ यत्रोपस्पृष्टवान्रामोहृतंतेजस्तदामवान्॥ अत्रत्वंभ्रातृभिःसार्धंकृष्णयाचैवपांडव॥ ३५॥

॥ २६ ॥ २७॥ युक्तमध्ययनेध्मवाहनादौ॥ २८ ॥ २९॥ प्राह्लादिःप्रह्लादगोत्रोद्भवः ॥ ३० ॥ ३१॥ शिलानांतलेष्वधोभागेषुसंत्रस्तालीना तेनपातालगामित्वमुक्तं शेषेणस्वर्गभूगतत्वमितित्रिपथ
गात्वमुक्तंगंगायाः॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ रामोजामदग्न्यः हृतंदाशरथिरामेण॥ ३५॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ तस्ययुधिष्ठिरस्य तीर्थस्यतीर्थेस्नातस्य ॥ ३८ ॥ वपुस्तेजः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ दाशरथेःश्रुत्वाधनुर्भंजनादिपराक्रममितिशेषः कर्मणिवाषष्ठी ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ कृत

दुर्योधनहृतंतेजःपुनरादातुमर्हसि॥ कृतवैरेणरामेणयथाचोपहृतंपुनः ॥ ३६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ सतत्रभ्रातृभिश्चैवकृष्णयाचैवपांडवः॥ स्नात्वादे
वान्पितृंश्चैवतर्पयामासभारत॥ ३७॥ तस्यतीर्थस्यरूपंवैदीप्तादीप्ततरंबभौ॥ अप्रधृष्यतरश्चासीच्छात्रवाणांनरर्षभ ॥ ३८॥ अपृच्छच्चैवराजेंद्रलोमशंपांडु
नंदनः॥ भगवन्किमर्थंरामस्यहृतमासीद्वपुःप्रभो॥ कथंप्रत्याहृतंचैवएतदाचक्ष्वपृच्छतः॥३९॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥शृणुरामस्यराजेंद्रभार्गवस्यचधी
मतः॥ जातोदशरथस्यासीत्पुत्रोरामोमहात्मनः॥ ४०॥ विष्णुःस्वेनशरीरेणरावणस्यवधायवै॥ पश्यामस्तमयोध्यायांजातंदाशरथिंततः॥ ४१॥ ऋचीकनंद
नोरामोभार्गवोरेणुकासुतः॥ तस्यदाशरथेःश्रुत्वारामस्याक्लिष्टकर्मणः॥ ४२॥ कौतूहलान्वितोरामस्त्वयोध्यामगमत्पुनः॥ धनुरादायतद्दिव्यंक्षत्रियाणांनिब
र्हणं॥ ४३॥ जिज्ञासमानोरामस्यवीर्यंदाशरथेस्तदा॥ तंवैदशरथःश्रुत्वाविषयांतमुपागतं॥ ४४ ॥ प्रेषयामासरामस्यरामंपुत्रंपुरस्कृतं ॥ सतमभ्यागतंदृष्ट्वा
उद्यतास्त्रमवस्थितं ॥ ४५॥ प्रहसन्निवकौंतेयरामोवचनमब्रवीत्॥ कृतकालंहिराजेंद्रधनुरेतन्मयाविभो ॥ ४६ ॥ समारोपययत्नेनयदिशक्नोषिपार्थिव ॥ इ
त्युक्तस्त्वाहभगवंस्त्वंनाधिक्षेप्तुमर्हसि ॥ ४७॥ नाहमप्यधमोधर्मेक्षत्रियाणांद्विजातिषु॥ इक्ष्वाकूणांविशेषेणबाहुवीर्येणकत्थनं॥ ४८ ॥ तमेवंवादिनंतत्ररा
मोवचनमब्रवीत्॥ अलंवैव्यपदेशेनधनुरायच्छराघव ॥ ४९ ॥ ततोजग्राहरोषेणक्षत्रियर्षभसूदनं॥ रामोदाशरथिर्दिव्यंहस्ताद्रामस्यकार्मुकं॥ ५० ॥ धनुरा
रोपयामाससलीलइवभारत॥ ज्याशब्दमकरोच्चैवस्मयमानःसवीर्यवान् ॥ ५१ ॥ तस्यशब्दस्यभूतानिवित्रसंत्यशनेरिव ॥ अथाब्रवीत्तदारामोरामंदाशरथि
स्तदा॥ ५२ ॥ इदमारोपितंब्रह्मन्किमन्यत्करवाणिते॥ तस्यरामोददौदिव्यंजामदग्न्योमहात्मनः॥ शरमाकर्णदेशांतमयमाकृष्यतामिति ॥ ५३ ॥ ॥ लोमश
उवाच॥ ॥एतच्छ्रुत्वाब्रवीद्रामःप्रदीप्तइवमन्युना॥ श्रूयतेक्षम्यतेचैवदर्पपूर्णोसिभार्गव ॥ ५४॥ त्वयात्वधिगतंतेजःक्षत्रियेभ्योविशेषतः॥ पितामहप्रसादे
नतेनमांक्षिपसिध्रुवं॥ ५५॥ पश्यमांस्वेनरूपेणचक्षुस्तेवितराम्यहं॥ ततोरामशरीरेवैरामःपश्यतिभार्गवः॥ ५६॥ आदित्यान्सवसून्रुद्रान्साध्यांश्चसमरुद्ग ॥१०५॥
णान्॥ पितरोहुताशनश्चैवनक्षत्राणिग्रहास्तथा॥ ५७॥

कालंकृताःहिंसिताःकालतुल्याःक्षत्रियायेनतद्धनुः कहिंसायां स्वादेरिदंरूपं ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ बाहुवीर्येविषयेनकत्थनंश्लाघनंनास्ति ॥ ४८ ॥ व्यपदेशेनउक्त्या ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ श्रू
यतेचकाराद्दृश्यतेच तवदर्पयुक्तत्वमितिशेषः अथापिक्षम्यते ॥ ५४ ॥ क्षत्रियेभ्यःक्षत्रियान्जित्वा ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥

॥ ५८ ॥ ५९ ॥ चेतोमंतिचेतनावंति आर्षपदत्वप्रयुक्तंरुत्वं चेतस्वंतीत्यपेक्षितं ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठी

गंधर्वाराक्षसायक्षानद्यस्तीर्थानियानिच॥ ऋषयोवालखिल्याश्चब्रह्मभूताःसनातनाः॥ ५८॥ देवर्षयश्चकार्त्स्न्येनसमुद्राःपर्वतास्तथा॥ वेदाश्चसोपनिषदोव
षट्कारैःसहाध्वरैः॥ ५९ ॥ चेतोमंतिचसामानिधनुर्वेदश्चभारत॥ मेघवृंदानिवर्षाणिविद्युतश्चयुधिष्ठिर॥ ६० ॥ ततःसभगवान्विष्णुस्तंवैबाणंमुमोचह ॥ शु
ष्काशनिसमाकीर्णंमहोल्काभिश्चभारत॥ ६१ ॥ पांसुवर्षेणमहतामेघवर्षैश्चभूतलं॥ भूमिकंपैश्चनिर्घातैर्नादैश्चविपुलैरपि॥ ६२॥ सरामंविह्वलंकृत्वातेजश्चा
क्षिप्यकेवलं॥ आगच्छज्ज्वलितोबाणोरामबाहुप्रचोदितः॥ ६३॥ सतुविह्वलतांगत्वाप्रतिलभ्यचचेतनां॥ रामःप्रत्यागतप्राणःप्राणमद्विष्णुतेजसं ॥ ६४ ॥
विष्णुनासोभ्यनुज्ञातोमहेंद्रमगमत्पुनः॥ भीतस्तुतत्रन्यवसद्व्रीडितस्तुमहातपाः ॥ ६५ ॥ ततःसंवत्सरेतीतेहृतौजसमवस्थितं॥ निर्मदंदुःखितंदृष्ट्वापितरोराम
मब्रुवन्॥ ६६॥ ॥ पितरऊचुः॥ ॥ नवैसम्यगिदंपुत्रविष्णुमासाद्यवैकृतं॥ सहिपूज्यश्चमान्यश्चत्रिषुलोकेषुसर्वदा॥ ६७॥ गच्छपुत्रनदींपुण्यांवधूसरकृताह्व
यां॥ तत्रोपस्पृश्यतीर्थेषुपुनर्वपुरवाप्स्यसि॥ ६८॥ दीप्तोदंनामतत्तीर्थंयत्रतेप्रपितामहः॥ भृगुर्देवयुगेरामतप्तवानुत्तमंतपः॥ ६९॥ तत्तथाकृतवान्रामःकौंते
यवचनात्पितुः॥ प्राप्तवांश्चपुनस्तेजस्तीर्थेस्मिन्पांडुनंदन॥ ७०॥ एतदीदृशकंतातरामेणाक्लिष्टकर्मणा॥ प्राप्तमासीन्महाराजविष्णुमासाद्यवैपुरा॥ ७१॥ ॥इ
तीश्रीम० आ० प० तीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायांजामदग्न्यतेजोहानिकथनेएकोनशततमोऽध्यायः॥९९॥ ॥छ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥भूयएवाहमि
च्छामिमहर्षेस्तस्यधीमतः॥ कर्मणांविस्तरंश्रोतुमगस्त्यस्यद्विजोत्तम॥ १॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥शृणुराजन्कथांदिव्यामद्भुतामतिमानुषीं॥ अगस्त्यस्यम
हाराजप्रभावममितौजसः॥ २॥ आसन्कृतयुगेघोरादानवायुद्धदुर्मदाः॥ कालकेयाइतिख्यातागणाःपरमदारुणाः॥ ३॥ तेतुवृत्रंसमाश्रित्यनानाप्रहरणोद्य
ताः॥ समंतात्पर्यधावंतमहेंद्रप्रमुखान्सुरान्॥ ४॥ ततोवृत्रवधेयत्नमकुर्वंस्त्रिदशाःपुरा॥ पुरंदरंपुरस्कृत्यब्रह्माणमुपतस्थिरे ॥ ५॥ कृतांजलींस्तुतान्सर्वान्परमे
ष्ठीत्युवाचह॥ विदितंमेसुराःसर्वंयद्वःकार्यंचिकीर्षितं॥ ६ ॥ तमुपायंप्रवक्ष्यामियथावृत्रंवधिष्यथ॥ दधीचइतिविख्यातोमहानृषिरुदारधीः॥ ७॥ तंगत्वासहि
ताःसर्वेवरंवैसंप्रयाचत॥ सवोदास्यतिधर्मात्मासुप्रीतेनांतरात्मना ॥ ८ ॥ सवाच्यःसहितैःसर्वैर्भवद्भिर्जयकांक्षिभिः॥ स्वान्यस्थीनिप्रयच्छेतित्रैलोक्यस्यहि
तायवै॥ ९॥

येभारतभावदीपेएकोनशततमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥ ॥छ॥ ॥ भूयइति॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ सवोदास्यतिईप्सितमितिशेषः ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥१०॥ षडस्रिषट्कोणं ॥ ११॥१२॥१३ ॥ जीवंजीववदिवेतिलुप्तोपमा यतोजीवकैःक्षुद्रजीवैःपश्वादिभिर्नादितमतश्चेतनमिवेत्यर्थः ॥ १४॥१५॥ करेणुभिर्हस्तिनीभिःप्रभिन्नंमदस्राविकरटामदोद्भेदस्था

सशरीरंसमुत्सृज्यस्वान्यस्थीनिप्रदास्यति ॥ तस्यास्थिभिर्महाघोरंवज्रंसंक्रियतांदृढं ॥ १० ॥ महच्छत्रुहणंघोरंषडस्रिभीमनिःस्वनं ॥ तेनवज्रेणवैवृत्रंवधिष्य तिशतक्रतुः ॥ ११ ॥ एतद्वःसर्वमाख्यातंतस्माच्छीघ्रंविधीयतां ॥ एवमुक्तास्ततोदेवाअनुज्ञाप्यपितामहं ॥१२॥ नारायणंपुरस्कृत्यदधीचस्याश्रमंययुः ॥ सरस्व त्याःपरेपारेनानाद्रुमलतावृतं ॥ १३ ॥ षट्पदोद्गीतनिनदैर्विघुष्टंसामगैरिव ॥ पुंस्कोकिलरवोन्मिश्रंजीवंजीवकनादितं ॥ १४ ॥ महिषैश्चवराहैश्चसृमरैश्चमरैर पि ॥ तत्रतत्रानुचरितंशार्दूलभयवर्जितैः ॥ १५ ॥ करेणुभिर्वारणैश्चप्रभिन्नकरटामुखैः ॥ सरोवगाढैःक्रीडद्भिःसमंतादनुनादितं ॥१६॥ सिंहव्याघ्रैर्महानादान्न दद्भिरनुनादितं ॥ अपरैश्चापिसंलीनैर्गुहाकंदरशायिभिः ॥ १७॥ तेषुतेष्ववकाशेषुशोभितंसुमनोरमं ॥ त्रिविष्टपसमप्रख्यंदधीचाश्रममागमन् ॥ १८ ॥ तत्रा पश्यन्दधीचंतंदिवाकरसमद्युतिं ॥ जाज्वल्यमानंवपुषायथालक्ष्म्यापितामहं ॥ १९ ॥ तस्यपादौसुराराजन्नभिवाद्यप्रणम्यच ॥ अयाचंतवरंसर्वेयथोक्तंपरमे ष्ठिना ॥ २० ॥ ततोदधीचःपरमप्रतीतःसुरोत्तमांस्तानिदमभ्युवाच ॥ करोमियद्वोहितमद्यदेवाःस्वंचापिदेहंस्वयमुत्सृजामि ॥ २१ ॥ सएवमुक्त्वाद्विपदांवरिष्ठः प्राणान्वशीस्वान्सहसोत्ससर्ज ॥ ततःसुरास्तेजगृहुःपरासोरस्थीनितस्याथयथोपदेशं ॥ २२ ॥ प्रहृष्टरूपाश्चजयायदेवास्त्वष्टारमागम्यतमर्थमूचुः ॥ त्वष्टातुते षांवचनंनिशम्यप्रहृष्टरूपःप्रयतःप्रयत्नात् ॥२३॥ चकारवज्रंभृशमुग्ररूपंकृत्वाचशक्रंसउवाचहृष्टः ॥ अनेनवज्रप्रवरेणदेवभस्मीकुरुष्वाद्यसुरारिमुग्रं ॥२४॥ ततोहतारिःसगणःसुखंवैप्रशाधिकृत्स्नंत्रिदिवंदिविष्ठः ॥ त्वष्ट्रातथोक्तस्तुपुरंदरस्तद्वज्रंप्रहृष्टःप्रयतोह्यगृह्णात् ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांवज्रनिर्माणकथनेशततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ ततःसवज्रीबलिभिर्दैवतैर भिरक्षितः ॥ आससादततोवृत्रंस्थितमावृत्यरोदसी ॥ १ ॥ कालकेयैर्महाकायैःसमंतादभिरक्षितं ॥ समुद्यतप्रहरणैःसशृंगैरिवपर्वतैः ॥ २॥ ततोयुद्धंसमभवद्दे वानांदानवैःसह ॥ मुहूर्तंभरतश्रेष्ठलोकत्रासकरंमहत् ॥ ३ ॥ उद्यतप्रतिपिष्टानांखड्गानांवीरबाहुभिः ॥ आसीत्सुतुमुलःशब्दःशरीरेष्वभिपात्यतां ॥ ४ ॥

नंगंडस्थलैकदेशस्तस्यमुखमुपरिभागोयेषांतैः ॥ १६ ॥ १७ ॥ त्रिविष्टपसमप्रख्यंस्वर्गतुल्यप्रकाशं ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ परासोःगतप्राणस्य ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥ इत्यारण्यके पर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेशततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति रोदसीद्यावापृथिव्यौ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ वीरबाहुभिःसार्धमादावुद्यताःपश्चादन्यैःप्रतिपिष्टास्तेषां ॥ ४ ॥

तालैस्तालफलैः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ व्यदधत्निहितवान् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ बलस्थंबलवंतं ॥ १३ ॥ १४ ॥ माल्यधारीमालाधारी ॥ १५ ॥ हतमपिवृत्रंभयान्नहतमिवमेने ॥ १६ ॥

शिरोभिःप्रपतद्भिश्चाप्यंतरिक्षान्महीतलं ॥ तालैरिवमहाराजवृंताद्भ्रष्टैरदृश्यत ॥ ५ ॥ तेहेमकवचाभूत्वाकालेयाःपरिघायुधाः ॥ त्रिदशानभ्यवर्तंतदावदग्धाइवाद्रयः ॥ ६ ॥ तेषांवेगवतांवेगंसाभिमानंप्रधावतां ॥ नशेकुस्त्रिदशाःसोढुंतेभग्नाःप्राद्रवन्भयात् ॥ ७ ॥ तान्दृष्ट्वाद्रवतोभीतान्सहस्राक्षःपुरंदरः ॥ वृत्रेविवर्धमानेचकश्मलंमहदाविशत् ॥ ८ ॥ कालेयभयसंत्रस्तोदेवःसाक्षात्पुरंदरः ॥ जगामशरणंशीघ्रंतंतुनारायणंप्रभुं ॥ ९ ॥ तंशक्रंकश्मलाविष्टंदृष्ट्वाविष्णुःसनातनः ॥ स्वतेजोव्यदधच्छक्रेबलमस्यविवर्धयन् ॥ १० ॥ विष्णुनागोपितंशक्रंदृष्ट्वादेवगणास्ततः ॥ सर्वेतेजःसमादध्युस्तथाब्रह्मर्षयोमलाः ॥ ११ ॥ ससमाप्यायितः शक्रोविष्णुनादैवतैःसह ॥ ऋषिभिश्चमहाभागैर्बलवान्समपद्यत ॥ १२ ॥ ज्ञात्वाबलस्थंत्रिदशाधिपंतुननादवृत्रोमहतोनिनादान् ॥ तस्यप्रणादेनधरादिशश्चखंद्यौर्नगाश्चापिचचालसर्वं ॥ १३ ॥ ततोमहेंद्रःपरमाभितप्तःश्रुत्वारवंघोररूपंमहांतं ॥ भयेनिमग्नस्त्वरितोमुमोचवज्रंमहत्तस्यवधायराजन् ॥ १४ ॥ सशक्रवज्राभिहतःपपातमहासुरःकांचनमाल्यधारी ॥ यथामहाशैलवरःपुरस्तात्समंदरोविष्णुकराद्विमुक्तः ॥ १५ ॥ तस्मिन्हतेदैत्यवरेभयार्तःशक्रःप्रदुद्रावसरःप्रवेष्टुं ॥ वज्रंसमेनेनकराद्विमुक्तंवृत्रंभयाच्चापिहतंनमेने ॥ १६ ॥ सर्वेचदेवामुदिताःप्रहृष्टामहर्षयश्चेंद्रमभिष्टुवंतः ॥ सर्वांश्चदैत्यांस्त्वरिताःसमेत्यजघ्नुःसुरावृत्रवधाभितप्तान् ॥ १७॥ तैस्त्रास्यमानास्त्रिदशैःसमेतैःसमुद्रमेवाविविशुर्भयार्ताः ॥ प्रविश्यचैवोदधिमप्रमेयंझषाकुलंनक्रसमाकुलंच ॥ १८ ॥ तदास्ममंत्रंसहिताःप्रचक्रुस्त्रैलोक्यनाशार्थमभिस्मयंतः ॥ तत्रस्मकेचिन्मतिनिश्चयज्ञास्तांस्तानुपायानुपवर्णयंति ॥ १९ ॥ तेषांतुतत्रक्रमकालयोगाद्घोरामतिश्चिंतयतांबभूव ॥ येसंतिविद्यातपसोपपन्नास्तेषांविनाशःप्रथमंतुकार्यः ॥ २० ॥ लोकाहिसर्वेतपसाध्रियंतेतस्मात्त्वरध्वंतपसःक्षयाय ॥ येसंतिकेचिच्चवसुंधरायांतपस्विनोधर्मविदश्चतज्ज्ञाः ॥ २१ ॥ तेषांवधःक्रियतांक्षिप्रमेवतेषुप्रनष्टेषुजगत्प्रनष्टं ॥ एवंहिसर्वेगतबुद्धिभावाजगद्विनाशेपरमप्रहृष्टाः ॥ २२ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ ध्रियंतेजीवंति ॥ २१ ॥ गतबुद्धिभावाःप्राप्तधीनिश्चयाः ॥ २२ ॥

वरुणस्यालयंसमुद्रं ॥२३॥ ॥ इत्यारण्य०नै०भा०एकाधिकशततमाऽध्यायः॥१०१॥ ॥७॥ ॥समुद्रमिति कालेयाःकालायाःकश्यपभार्यायाःपुत्राः॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥ कालोपसृष्टाःमृत्युनायस्ताः ॥७॥ तापसेषुप्रवृत्तान्दैत्यांस्तापसाएवतपसाकुतोनवारयंतिइत्याशंक्याह तपस्विष्विति तपसैवधनवत्सु देहनाशेपितपोनाशोमाभूदितिभावः॥८॥ शरीरैर्मांसादिरहितत्वादस्थिमात्रैरित्यर्थः॥९॥ अतएवशंख

दुर्गंसमाश्रित्यमहोर्मिमंतंरत्नाकरंवरुणस्यालयंस्म ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायांवृत्रवधोपाख्यानेए
काधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ समुद्रंतेसमाश्रित्यवरुणंनिधिमंभसः ॥ कालेयाःसंप्रवर्तंतत्रैलोक्यस्यविना
शने ॥ १ ॥ तेरात्रौसमभिक्रुद्धाभक्षयंतिसदामुनीन् ॥ आश्रमेषुचयेसंतिपुण्येष्वायतनेषुच ॥ २ ॥ वसिष्ठस्याश्रमेविप्राभक्षितास्तैर्दुरात्मभिः ॥ अशीतिःशतम
ष्टौचनवचान्येतपस्विनः ॥ ३ ॥ च्यवनस्याश्रमंगत्वापुण्यंद्विजनिषेवितं ॥ फलमूलाशनानांहिमुनीनांभक्षितंशतं ॥ ४ ॥ एवंरात्रौस्मकुर्वंतिविविशुश्चार्णवंदि
वा ॥ भरद्वाजाश्रमेचैवनियताब्रह्मचारिणः ॥ ५ ॥ वाय्वाहारांबुभक्षाश्चविंशतिःसंनिषूदिताः ॥ एवंक्रमेणसर्वांस्तानाश्रमान्दानवास्तदा ॥ ६ ॥ निशायांपरिबा
धंतेमत्ताभुजबलाश्रयात् ॥ कालोपसृष्टाःकालेयाघ्नंतोद्विजगणान्बहून् ॥ ७ ॥ नचैनानन्वबुध्यंतमनुजामनुजोत्तम ॥ एवंप्रवृत्तान्दैत्यांस्तांस्तापसेषुतपस्विषु
॥ ८ ॥ प्रभातेसमदृश्यंतनियताहारकर्शिताः ॥ महीतलस्थामुनयःशरीरैर्गतजीवितैः ॥ ९ ॥ क्षीणमांसैर्विरुधिरैर्विमज्जांत्रैर्विसंधिभिः ॥ आकीर्णैराबभौभूमिः
शंखानामिवराशिभिः ॥ १० ॥ कलशैर्विप्रविद्धैश्चस्रुवैर्भग्नैस्तथैवच ॥ विकीर्णैरग्निहोत्रैश्चभूर्बभूवसमावृता ॥ ११ ॥ निःस्वाध्यायवषट्कारंनष्टयज्ञोत्सवक्रि
यं ॥ जगदासीन्निरुत्साहंकालेयभयपीडितं ॥ १२ ॥ एवंसंक्षीयमाणाश्चमानवामनुजेश्वर ॥ आत्मत्राणपराभीताःप्राद्रवंतदिशोभयात् ॥ १३ ॥ केचिद्गुहाःप्र
विविशुर्निर्झरांश्चापरेतथा ॥ अपरेमरणोद्विग्नाभयात्प्राणान्समुत्सृजन् ॥ १४ ॥ केचिदत्रमहेष्वासाःशूराःपरमहर्षिताः ॥ मार्गमाणाःपरंयत्नंदानवानांप्रचक्रि
रे ॥ १५ ॥ नचैतानधिजग्मुस्तेसमुद्रंसमुपाश्रितान् ॥ श्रमंजग्मुश्चपरममाजग्मुःक्षयमेवच ॥ १६ ॥ जगत्युपशमंयातेनष्टयज्ञोत्सवक्रिये ॥ आजग्मुःपरमामा
र्तिंत्रिदशामनुजेश्वर ॥ १७ ॥ समेत्यसमहेंद्राश्चभयान्मंत्रंप्रचक्रिरे ॥ शरण्यंशरणंदेवंनारायणमजंविभुं ॥ १८ ॥ तेभिगम्यनमस्कृत्यवैकुंठमपराजितं ॥ ततो
देवाःसमस्तास्तेतदोचुर्मधुसूदनं ॥ १९ ॥ त्वंनःस्रष्टाचभर्ताचहर्ताचजगतःप्रभो ॥ त्वयासृष्टमिदंविश्वंयच्चेंगंयच्चनेंगति ॥ २० ॥

राशितुल्यैः ॥१०॥ कलशैःशिरोघटैः ॥११॥१२॥१३॥१४॥ दानवानांवधायेतिशेषः ॥१५॥ क्षयंग्रहंनाशंवा ॥१६॥१७॥१८॥१९॥ इंगतिचलतीतिइंगं पचाद्यच् जंगमं नेंगतिस्थावरं ॥२० ॥

॥ २१॥२२ ॥२३॥ २४॥२५॥ २६॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तवेति चतुर्विधाःसुरनरतिर्यक्स्थावराः दिवौकसोदेवान् ॥१॥

त्वयाभूमिःपुरानष्टासमुद्रात्पुष्करेक्षण ॥ वाराहंवपुराश्रित्यजगदर्थेसमुद्धृता ॥ २१ ॥ आदिदैत्योमहावीर्योहिरण्यकशिपुःपुरा ॥ नारसिंहंवपुःकृत्वासूदितः
पुरुषोत्तम ॥ २२ ॥ अवध्यःसर्वभूतानांबलिश्चापिमहासुरः ॥ वामनंवपुराश्रित्यत्रैलोक्याद्भ्रंशितस्त्वया ॥ २३ ॥ असुरश्चमहेष्वासोजंभइत्यभिविश्रुतः ॥ यज्ञ
क्षोभकरःक्रूरस्त्वयैवविनिपातितः ॥ २४ ॥ एवमादीनिकर्माणियेषांसंख्यानविद्यते ॥ अस्माकंभयभीतानांत्वंगतिर्मधुसूदन ॥ २५ ॥ तस्मात्त्वांदेवदेवेशलो
कार्थंज्ञापयामहे ॥ रक्षलोकांश्चदेवांश्चशक्रंचमहतोभयात् ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायांविष्णुस्तवेद्व्य
धिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ तवप्रसादाद्वर्धंतेप्रजाःसर्वाश्चतुर्विधाः ॥ ताभाविताभावयंतिहव्यकव्यैर्दिवौकसः
॥ १ ॥ लोकाह्येवंविवर्धंतेह्यन्योन्यंसमुपाश्रिताः ॥ त्वत्प्रसादान्निरुद्विग्नास्त्वयैवपरिरक्षिताः ॥ २ ॥ इदंचसमनुप्राप्तंलोकानांभयमुत्तमं ॥ नचजानीमकेनेमे
रात्रौवध्यंतिब्राह्मणाः ॥ ३ ॥ क्षीणेषुचब्राह्मणेषुपृथिवीक्षयमेष्यति ॥ ततःपृथिव्यांक्षीणायांत्रिदिवंक्षयमेष्यति ॥ ४ ॥ त्वत्प्रसादान्महाबाहोलोकाःसर्वेजगत्प
ते ॥ विनाशंनाधिगच्छेयुस्त्वयावैपरिरक्षिताः ॥ ५ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ विदितंमेसुराःसर्वंप्रजानांक्षयकारणं ॥ भवतांचापिवक्ष्यामिशृणुध्वंविगतज्वराः
॥ ६ ॥ कालेयइतिविख्यातोगणःपरमदारुणः ॥ तैश्चवृत्रंसमाश्रित्यजगत्सर्वंप्रमाथितं ॥ ७ ॥ तेवृत्रंनिहतंदृष्ट्वासहस्राक्षेणधीमता ॥ जीवितंपरिरक्षंतःप्रविष्टा
वरुणालयं ॥ ८ ॥ तेप्रविश्योदधिंघोरंनक्रग्राहसमाकुलं ॥ उत्सादनार्थंलोकानांरात्रौघ्नंतिऋषीनिह ॥ ९ ॥ नतुशक्याःक्षयंनेतुंसमुद्राश्रयगाहिते ॥ समुद्रस्यक्ष
येबुद्धिर्भवद्भिःसंप्रधार्यतां ॥ १० ॥ अगस्त्येनविनाकोहिशक्तोन्योर्णवशोषणे ॥ अन्यथाहिनशक्यास्तेविनासागरशोषणं ॥ ११ ॥ एतच्छ्रुत्वातदादेवाविष्णु
नासमुदाहृतं ॥ परमेष्ठिनमाज्ञाप्यअगस्त्यस्याश्रमंययुः ॥ १२ ॥ तत्रापश्यन्महात्मानंवारुणिंदीप्ततेजसं ॥ उपास्यमानमृषिभिर्देवैरिवपितामहं ॥ १३ ॥ तेऽभि
गम्यमहात्मानंमैत्रावरुणिमच्युतं ॥ आश्रमस्थंतपोराशिंकर्मभिःस्वैरभिष्टुवन् ॥ १४ ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ नाहुषेणाभितप्तानांत्वंलोकानांगतिःपुरा ॥ भ्रंशित
श्चसुरैश्वर्यात्स्वर्लोकाल्लोककंटकः ॥ १५ ॥ क्रोधात्प्रवृद्धःसहसाभास्करस्यनगोत्तमः ॥ वचस्तवानतिक्रामन्विंध्यःशैलोनवर्धते ॥ १६ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ वारुणिंमैत्रावरुणपुत्रं ॥ १३ ॥ अभिष्टुवन्अस्तुवन् अडभावआर्षः ॥ १४ ॥ १५ ॥ नगोत्तमःपर्वतेषुश्रेष्ठः विंध्योनाम्ना ॥१६ ॥

तमसावृतेविंध्यवृद्ध्या आवृते यस्तालोके लोके जगतिसति ॥१७॥ १८॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

तमसाचावृतेलोकेमृत्युनाभ्यर्दिताःप्रजाः॥ त्वामेवनाथमासाद्यनिर्वृतिंपरमांगताः॥ १७॥ अस्माकंभयभीतानांनित्यशोभगवान्गतिः॥ ततस्त्वार्ताःप्रया
चामोवरंत्वांवरदोह्यसि॥ १८॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायामगस्त्यमाहात्म्यकथनेत्र्यधिकशततमो
ध्यायः॥ १०३॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ किमर्थंसहसाविंध्यःप्रवृद्धःक्रोधमूर्छितः॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंविस्तरेणमहामुने
॥ १॥ ॥ लोमशउवाच॥ ॥ अद्रिराजंमहाशैलंमेरुंकनकपर्वतं॥ उदयास्तमनेभानुःप्रदक्षिणमवर्तत॥ २॥ तंतुदृष्ट्वातथाविंध्यःशैलःसूर्यमथाब्रवीत्॥ यथा
हिमेरुर्भवतानित्यशःपरिगम्यते॥ ३॥ प्रदक्षिणश्चक्रियतेमामेवंकुरुभास्कर॥ एवमुक्तस्ततःसूर्यःशैलेंद्रंप्रत्यभाषत॥ ४॥ नाहमात्मेच्छयाशैलंकरोम्येनंप्रद
क्षिणं॥ एषमार्गःप्रदिष्टोमेयेनेदंनिर्मितंजगत्॥ ५॥ एवमुक्तस्ततःक्रोधात्प्रवृद्धःसहसाचलः॥ सूर्याचंद्रमसोर्मार्गंरोद्धुमिच्छन्परंतप॥ ६॥ ततोदेवाःसहिताः
सर्वएवविंध्यंसमागम्यमहाद्रिराजं॥ निवारयामासुरुपायतस्तंनचस्मतेषांवचनंचकार॥ ७॥ अथाभिजग्मुर्मुनिमाश्रमस्थंतपस्विनंधर्मभृतांवरिष्ठं॥ अग
स्त्यमत्यद्भुतवीर्यवंतंतंचार्थमूचुःसहिताःसुरास्ते॥ ८॥ ॥ देवाऊचुः॥ ॥ सूर्याचंद्रमसोर्मार्गंनक्षत्राणांगतिंतथा॥ शैलराजोवृणोत्येषविंध्यःक्रोधवशानुगः
॥ ९॥ तंनिवारयितुंशक्तोनान्यःकश्चिद्द्विजोत्तम॥ ऋतेत्वांहिमहाभागतस्मादेनंनिवारय॥ १०॥ तच्छ्रुत्वावचनंविप्रःसुराणांशैलमभ्यगात्॥ सोभिगम्याब्र
वीद्विंध्यंसदारःसमुपस्थितं॥ ११॥ मार्गमिच्छाम्यहंदत्तंभवतापर्वतोत्तम॥ दक्षिणामभिगंतास्मिदिशंकार्येणकेनचित्॥ १२॥ यावदागमनंमत्थंतावत्त्वंप्र
तिपालय॥ निवृत्तेमयिशैलेंद्रततोवर्धस्वकामतः॥ १३॥ एवंससमयंकृत्वाविंध्येनामित्रकर्शन॥ अद्यापिदक्षिणादेशाद्वारुणिर्ननिवर्तते॥ १४॥ एतत्तेसर्व
माख्यातंयथाविंध्योनवर्धते॥ अगस्त्यस्यप्रभावेणयन्मांत्वंपरिपृच्छसि॥ १५॥ कालेयास्तुयथाराजन्सुरैःसर्वैर्निषूदिताः॥ अगस्त्याद्वरमासाद्यतन्मेनिगदतः
शृणु॥ १६॥ त्रिदशानांवचःश्रुत्वामैत्रावरुणिरब्रवीत्॥ किमर्थमभियाताःस्थवरंमत्तःकमिच्छथ॥ एवमुक्तास्ततस्तेनदेवतामुनिमब्रुवन्॥ १७॥ एवंत्वये
च्छामकृतंहिकार्यंमहार्णवंपीयमानंमहात्मन्॥ ततोवधिष्यामसहानुबंधान्कालेयसंज्ञान्सुरविद्विषस्तान्॥ १८॥

॥ किमर्थमिति॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥

॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुरधिकशततमोऽध्यायः॥ १०४॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ समुद्रमिति॥ १॥ २॥

त्रिदशानांवचःश्रुत्वातथेतिमुनिरब्रवीत्॥ करिष्येभवतांकामंलोकानांचमहत्सुखं॥ १९॥ एवमुक्त्वाततोगच्छत्समुद्रंसरितांपतिं॥ ऋषिभिश्चतपःसिद्धैःसार्धं
देवैश्चसुव्रत॥ २०॥ मनुष्योरगगंधर्वयक्षकिंपुरुषास्तथा॥ अनुजग्मुर्महात्मानंद्रष्टुकामास्तदद्भुतं॥ २१॥ ततोभ्यगच्छन्सहिताःसमुद्रंभीमनिःस्वनं॥ नृत्यंत
मिवचोर्मीभिर्वल्गंतमिववायुना॥ २२॥ हसंतमिवफेनौघैःस्खलंतंकंदरेषुच॥ नानाग्राहसमाकीर्णंनानाद्विजगणान्वितं॥ २३॥ अगस्त्यसहितादेवाःसगंधर्व
महोरगाः॥ ऋषयश्चमहाभागाःसमासेदुर्महोदधिं॥ २४॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायामगस्त्यो० चतुरधिकश
ततमोऽध्यायः॥ १०४॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ लोमशउवाच॥ ॥ समुद्रंससमासाद्यवारुणिर्भगवानृषिः॥ उवाचसहितान्देवानृषींश्चैवसमागतान्॥ १॥
अहंलोकहितार्थंवैपिबामिवरुणालयं॥ भवद्भिर्यदनुष्ठेयंतच्छीघ्रंसंविधीयतां॥ २॥ एतावदुक्त्वावचनंमैत्रावरुणिरच्युतः॥ समुद्रमपिबत्क्रुद्धःसर्वलोकस्यप
श्यतः॥ ३॥ पीयमानंसमुद्रंतंदृष्ट्वासेंद्रास्तदामराः॥ विस्मयंपरमंजग्मुःस्तुतिभिश्चाप्यपूजयन्॥ ४॥ त्वंनस्त्राताविधाताचलोकानांलोकभावन॥ त्वत्प्रसादा
त्समुच्छेदंनगच्छेत्सामरंजगत्॥ ५॥ सपूज्यमानस्त्रिदशैर्महात्मागंधर्वतूर्येषुनदत्सुसर्वशः॥ दिव्यैश्चपुष्पैरवकीर्यमाणोमहार्णवंनिःसलिलंचकार॥ ६॥
दृष्ट्वाकृतंनिःसलिलंमहार्णवंसुराःसमस्ताःपरमप्रहृष्टाः॥ प्रगृह्यदिव्यानिवरायुधानितान्दानवाञ्जघ्नुरदीनसत्वाः॥ ७॥ तेवध्यमानास्त्रिदशैर्महात्मभिर्महा
बलैर्वेगिभिरुन्नदद्भिः॥ नसेहिरेवेगवतांमहात्मनांवेगंतदाधारयितुंदिवौकसां॥ ८॥ तेवध्यमानास्त्रिदशैर्दानवाभीमनिःस्वनाः॥ चक्रुःसुतुमुलंयुद्धंमुहूर्तमिव
भारत॥ ९॥ तेपूर्वंतपसादग्धामुनिभिर्भावितात्मभिः॥ यतमानाःपरंशक्त्यात्रिदशैर्विनिषूदिताः॥ १०॥ तेहेमनिष्काभरणाःकुंडलांगदधारिणः॥ निहताबह्व
शोभंतपुष्पिताइवकिंशुकाः॥ ११॥ हतशेषास्ततःकेचित्कालेयामनुजोत्तम॥ विदार्यवसुधांदेवींपातालतलमास्थिताः॥ १२॥ निहतान्दानवान्दृष्ट्वात्रिदशा
मुनिपुंगवं॥ तुष्टुवुर्विविधैर्वाक्यैरिदंवचनमब्रुवन्॥ १३॥ त्वत्प्रसादान्महाबाहोलोकैःप्राप्तंमहत्सुखं॥ त्वत्तेजसाचनिहताःकालेयाःक्रूरविक्रमाः॥ १४॥
पूरयस्वमहाबाहोसमुद्रंलोकभावन॥ यत्त्वयासलिलंपीतंतदस्मिन्पुनरुत्सृज॥ १५॥

॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥

एवमुक्तःप्रत्युवाचभगवान्मुनिपुंगवः॥ जीर्णंतद्धिमयातोयमुपायोन्यःप्रचिंत्यतां ॥ १६ ॥ पूरणार्थंसमुद्रस्यभवद्भिर्यत्नमास्थितैः॥ एतच्छ्रुत्वातुवचनंमहर्षेर्भावितात्मनः॥ १७॥ विस्मिताश्चविषण्णाश्चबभूवुःसहिताःसुराः॥ परस्परमनुज्ञाप्यप्रणम्यमुनिपुंगवं॥ १८॥ प्रजाःसर्वामहाराजविप्रजग्मुर्यथागतं॥ त्रिदशाविष्णुनासार्धमुपजग्मुःपितामहं॥ १९॥ पूरणार्थंसमुद्रस्यमंत्रयित्वापुनःपुनः॥ ऊचुःप्रांजलयःसर्वेसागरस्याभिपूरणं ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारते आरण्यकेपर्वणितीर्थ०लोमशतीर्थयात्रायामगस्त्योपाख्यानेपंचाधिकशततमोऽध्यायः॥ १०५॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥तानुवाचसमेतांस्तुब्रह्मालोकपितामहः॥ गच्छध्वंविबुधाःसर्वेयथाकामंयथेप्सितं॥ १॥ महताकालयोगेनप्रकृतिंयास्यतेऽर्णवः॥ ज्ञातींश्चकारणंकृत्वामहाराज्ञोभगीरथात्॥ २॥ पितामहवचःश्रुत्वासर्वेविबुधसत्तमाः॥ कालयोगंप्रतीक्षंतोजग्मुश्चापियथागतं॥ ३॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ कथंवैज्ञातयोब्रह्मन्कारणंचात्रकिंमुने॥ कथंसमुद्रःपूर्णश्चभगीरथप्रतिश्रयात्॥ ४॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंविस्तरेणतपोधन॥ कथ्यमानंत्वयाविप्रराज्ञांचरितमुत्तमं॥५॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ एवमुक्तस्तुविप्रेंद्रोधर्मराज्ञामहात्मना॥ कथयामासमाहात्म्यंसगरस्यमहात्मनः॥६॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ इक्ष्वाकूणांकुलेजातःसगरोनामपार्थिवः॥ रूपसत्वबलोपेतःसचापुत्रःप्रतापवान्॥७॥ सहैहयान्समुत्साद्यतालजंघांश्चभारत॥वशेचकृत्वाराजन्यान्स्वराज्यमन्वशासत॥८॥ तस्यभार्येत्वभवतांरूपयौवनदर्पिते॥ वैदर्भीभरतश्रेष्ठशैब्याचभरतर्षभ॥ ९॥ सपुत्रकामोनृपतिस्तप्यतेस्ममहत्तपः॥ पत्नीभ्यांसहराजेंद्रकैलासंगिरिमाश्रितः॥ १०॥ सतप्यमानःसुमहत्तपोयोगसमन्वितः॥ आससादमहात्मानंत्र्यक्षंत्रिपुरमर्दनं॥ ११॥ शंकरंभवमीशानंपिनाकिंशूलपाणिनं॥ त्र्यंबकंशिवमुग्रेशंबहुरूपमुमापतिं॥ १२॥ सतंदृष्ट्वैववरदंपत्नीभ्यांसहितोनृपः॥ प्रणिपत्यमहाबाहुःपुत्रार्थंसमयाचत॥ १३॥ तंप्रीतिमान्हरःप्राहसभार्यंनृपसत्तमं॥ यस्मिन्वृतोमुहूर्तेऽहंत्वयेहनृपतेवरं॥ १४॥ षष्टिःपुत्रसहस्राणिशूराःपरमदर्पिताः॥ एकस्यांसंभविष्यंतिपत्न्यांनरवरोत्तम॥ १५॥ तेचैवसर्वेसहिताःक्षयंयास्यंतिपार्थिव॥ एकोवंशधरःशूरएकस्यांसंभविष्यति॥ १६॥ एवमुक्त्वातुतंरुद्रस्तत्रैवांतरधीयत॥ सचापिसगरोराजाजगामस्वंनिवेशनं॥ १७॥ पत्नीभ्यांसहितस्तत्रसोतिहृष्टमनास्तदा॥ तस्यतेमनुजश्रेष्ठभार्येकमललोचने॥ १८॥ वैदर्भीचैवशैब्याचगर्भिण्यौसंबभूवतुः॥ ततःकालेनवैदर्भीगर्भालाबुंव्यजायत॥ १९॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषडधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ एतच्छ्रुत्वेति ॥ १ ॥ २ ॥

शैब्याचसुषुवेपुत्रंकुमारंदेवरूपिणं॥ तदालाबुंसमुत्स्रष्टुंमनश्चक्रेसपार्थिवः॥ २० ॥ अथांतरिक्षाच्छुश्रावववाचंगंभीरनिःस्वनां॥ राजन्मासाहसंकार्षीःपुत्रान्नत्यक्तुमर्हसि॥ २१॥ अलाबुमध्यान्निष्कृष्यबीजंयत्नेनगोप्यतां॥ सोपस्वेदेषुपात्रेषुघृतपूर्णेषुभागशः॥ २२॥ ततःपुत्रसहस्राणिषष्टिंप्राप्स्यसिभारत॥ महादेवेनदिष्टंतेपुत्रजन्मनराधिप॥ अनेनक्रमयोगेनमातेबुद्धिरतोन्यथा ॥ २३ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांसगरसंततिकथनेषडधिकशततमोऽध्यायः॥ १०६॥ ॥७॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥ एतच्छ्रुत्वांतरिक्षाच्चसराजाराजसत्तमः॥ यथोक्तंतच्चकाराथश्रद्दधद्भरतर्षभ॥ १॥ एकैकशस्ततःकृत्वाबीजंबीजंनराधिपः॥ घृतपूर्णेषुकुंभेषुतान्भागान्विदधेततः॥ २॥ धात्रीश्चैकैकशःप्रादात्पुत्ररक्षणतत्परः॥ ततःकालेनमहतासमुत्तस्थुर्महाबलाः॥ ३॥ षष्टिःपुत्रसहस्राणितस्याप्रतिमतेजसः॥ रुद्रप्रसादाद्राजर्षेःसमजायंतपार्थिव॥ ४॥ तेघोराःक्रूरकर्माणआकाशपरिसर्पिणः॥ बहुत्वाच्चावजानंतःसर्वाँल्लोकान्सहामरान्॥ ५॥ त्रिदशांश्चाप्यबाधंततथागंधर्वराक्षसान्॥ सर्वाणिचैवभूतानिशूराःसमरशालिनः॥ ६॥ वध्यमानास्ततोलोकाःसागरैर्मंदबुद्धिभिः॥ ब्रह्माणंशरणंजग्मुःसहिताःसर्वदैवतैः॥ ७॥ तानुवाचमहाभागःसर्वलोकपितामहः॥ गच्छध्वंत्रिदशाःसर्वेलोकैःसार्धंयथागतं॥ ८॥ नातिदीर्घेणकालेनसागराणांक्षयोमहान्॥ भविष्यतिमहाघोरःस्वकृतैःकर्मभिःसुराः॥ ९॥ एवमुक्तास्तुतेदेवालोकाश्चमनुजेश्वर॥ पितामहमनुज्ञाप्यविप्रजग्मुर्यथागतं॥ १०॥ ततःकालेबहुतिथेव्यतीतेभरतर्षभ॥ दीक्षितःसगरोराजाहयमेधेनवीर्यवान्॥ ११॥ तस्याश्वोव्यचरद्भूमिंपुत्रैःसपरिरक्षितः॥ समुद्रंससमासाद्यनिस्तोयंभीमदर्शनं॥ १२॥ रक्ष्यमाणःप्रयत्नेनतत्रैवांतरधीयत॥ ततस्तेसागरास्तातहृतंमत्वाहयोत्तमं॥ १३॥ आगम्यपितुराचख्युरदृश्यंतुरगंहृतं॥ तेनोक्तादिक्षुसर्वासुसर्वेऽमार्गतवाजिनं॥ १४॥ ततस्तेपितुराज्ञायदिक्षुसर्वासुतंहयं॥ अमार्गंतमहाराजसर्वंचपृथिवीतलं॥ १५॥ ततस्तेसागराःसर्वेसमुपेत्यपरस्परं॥ नाध्यगच्छंततुरगमश्वहर्तारमेवच॥ १६॥ आगम्यपितरंचोचुस्ततःप्रांजलयोग्रतः॥ ससमुद्रवनद्वीपासनदीनदकंदरा॥ १७॥ सपर्वतवनोद्देशानिखिलेनमहीनृप॥ अस्माभिर्विचिताराजन्शासनात्तवपार्थिव॥ १८॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ न्हेषुकैःन्हेषयतिसर्पयत्येभिरितिमृत्तिकोत्क्षेपणैःसदंडैर्लोहपत्रैः न्हेषृप्रसर्पणेऽस्यरूपं ॥ २३ ॥ सागरैःसगरसमूहैः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ पूर्वोत्तरेऐशान्यां

नचाश्वमधिगच्छामोनाश्वहर्तारमेवच ॥ श्रुत्वातुवचनंतेषांसराजाक्रोधमूर्छितः ॥ १९ ॥ उवाचवचनंसर्वांस्तदादैववशान्नृप ॥ अनागमायगच्छध्वंभूयो
॥११०॥ मार्गतवाजिनं ॥ २० ॥ यज्ञियंतंविनात्यश्वंनागंतव्यंहिपुत्रकाः ॥ प्रतिगृह्यतुसंदेशंपितुस्तेसगरात्मजाः ॥ २१ ॥ भूयएवमहींकृत्स्नांविचेतुमुपचक्रमुः ॥ अथाप
श्यंततेवीराःपृथिवीमवदारितां ॥ २२ ॥ समासाद्यबिलंतच्चाप्यखनन्सगरात्मजाः ॥ कुद्दालैर्ह्रेषुकैश्चैवसमुद्रंयत्नमास्थिताः ॥ २३ ॥ सखन्यमानःसहितैःसागरैर्व
रुणालयः ॥ अगच्छत्परमामार्तिंदीर्यमाणःसमंततः ॥ २४ ॥ असुरोरगरक्षांसिसत्वानिविविधानिच ॥ आर्तनादमकुर्वंतवध्यमानानिसागरैः ॥ २५ ॥ छिन्न
शीर्षाविदेहाश्चभिन्नत्वगस्थिसंधयः ॥ प्राणिनःसमदृश्यंतशतशोथसहस्रशः ॥ २६ ॥ एवंहिखनतांतेषांसमुद्रंवरुणालयं ॥ व्यतीतःसुमहान्कालोनचाश्वःसम
दृश्यत ॥ २७ ॥ ततःपूर्वोत्तरेदेशेसमुद्रस्यमहीपते ॥ विदार्यपातालमथसंक्रुद्धाःसगरात्मजाः ॥ २८ ॥ अपश्यंतहयंतत्रविचरंतंमहीतले ॥ कपिलंचमहात्मानंते
जोराशिमनुत्तमं ॥ तेजसादीप्यमानंतुज्वालाभिरिवपावकं ॥ २९ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ तेतंदृष्ट्वाहयंराजन्संप्रहृष्टतनूरुहाः ॥ अनादृत्यमहात्मानंक
पिलंकालचोदिताः ॥ ३० ॥ संक्रुद्धाःसंप्रधावंतअश्वग्रहणकांक्षिणः ॥ ततःक्रुद्धोमहाराजकपिलोमुनिसत्तमः ॥ ३१ ॥ वासुदेवेतियंप्राहुःकपिलंमुनिपुंगवं ॥ स
चक्षुर्विकृतंकृत्वातेजस्तेषुसमुत्सृजन् ॥ ३२ ॥ ददाहसुमहातेजामंदबुद्धीन्ससागरान् ॥ तान्दृष्ट्वाभस्मसाद्भूतान्नारदःसुमहातपाः ॥ ३३ ॥ सगरांतिकमागच्छ
त्तच्चतस्मैन्यवेदयत् ॥ सतच्छ्रुत्वावचोघोरंराजामुनिमुखोद्गतं ॥ ३४ ॥ मुहूर्तंविमनाभूत्वास्थाणोर्वाक्यमचिंतयत् ॥ अंशुमंतंसमाहूयअसमंजःसुतंतदा ॥ ३५ ॥
पौत्रंभरतशार्दूलइदंवचनमब्रवीत् ॥ षष्टिस्तानिसहस्राणिपुत्राणाममितौजसां ॥ ३६ ॥ कापिलंतेजआसाद्यमत्कृतेनिधनंगताः ॥ तवचापिपितातातपरित्य
क्तोमयानघ ॥ धर्मंसंरक्षमाणेनपौराणांहितमिच्छता ॥ ३७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ किमर्थंराजशार्दूलःसगरःपुत्रमात्मजं ॥ त्यक्तवान्दुस्त्यजंवीरंतन्मेब्रू
हितपोधन ॥ ३८ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ असमंजाइतिख्यातःसगरस्यसुतोह्यभूत् ॥ यंशैब्याजनयामासपौराणांसहिदारकान् ॥ ३९ ॥ गलेषुक्रोशतोगृह्यनद्यां ॥११०॥
चिक्षेपदुर्बलान् ॥ ततःपौराःसमाजग्मुर्भयशोकपरिप्लुताः ॥ ४० ॥ सगरंचाभ्यभाषंतसर्वेप्रांजलयःस्थिताः ॥ त्वंनस्त्राताममहाराजपरचक्रादिभिर्भयात् ॥ ४१ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥

असमंजोभयाद्घोरात्ततोनस्त्रातुमर्हसि ॥ पौराणांवचनंश्रुत्वाघोरंनृपतिसत्तमः ॥ ४२ ॥ मुहूर्तंविमनाभूत्वासचिवानिदमब्रवीत् ॥ असमंजाःपुराद्द्यसुतोमे
विप्रवास्यतां ॥ ४३ ॥ यदिवोमत्प्रियंकार्यमेतच्छीघ्रंविधीयतां ॥ एवमुक्तानरेंद्रेणसचिवास्तेनराधिप ॥ ४४ ॥ यथोक्तंत्वरिताश्चक्रुर्यथाज्ञापितवान्नृपः ॥ एत
त्तेसर्वमाख्यातंयथापुत्रोमहात्मना ॥ ४५ ॥ पौराणांहितकामेनसगरेणविवासितः ॥ अंशुमांस्तुमहेष्वासोयदुक्तःसगरेणहि ॥ तत्तेसर्वंप्रवक्ष्यामिकीर्त्यमानं
निबोधमे ॥ ४६ ॥ ॥ सगरउवाच ॥ ॥ पितुश्चतेऽहंत्यागेनपुत्राणांनिधनेनच ॥ अलाभेनतथाश्वस्यपरितप्यामिपुत्रक ॥ ४७ ॥ तस्माद्दुःखाभिसंतप्तंयज्ञवि
घ्नाच्चमोहितं ॥ हयस्यानयनात्पौत्रनरकान्मांसमुद्धर ॥ ४८ ॥ अंशुमानेवमुक्तस्तुसगरेणमहात्मना ॥ जगामदुःखात्तंदेशंयत्रवैदारितामही ॥ ४९ ॥ सतुतेनैव
मार्गेणसमुद्रंप्रविवेशह ॥ अपश्यच्चमहात्मानंकपिलंतुरगंचतं ॥ ५० ॥ सदृष्ट्वातेजसोराशिंपुराणमृषिसत्तमं ॥ प्रणम्यशिरसाभूमौकार्यमस्मैन्यवेदयत्
॥ ५१ ॥ ततःप्रीतोमहाराजकपिलोंशुमतोभवत् ॥ उवाचचैनंधर्मात्मावरदोस्मीतिभारत ॥ ५२ ॥ सवव्रेतुरगंतत्रप्रथमंयज्ञकारणात् ॥ द्वितीयंवरकंवव्रेपितॄणां
पावनेच्छया ॥ ५३ ॥ तमुवाचमहातेजाःकपिलोमुनिपुंगवः ॥ ददानितवभद्रंतेयद्यत्प्रार्थयसेनघ ॥ ५४ ॥ त्वयिक्षमाचधर्मश्चसत्यंचापिप्रतिष्ठितं ॥ त्वयाकृता
र्थःसगरःपुत्रवांश्चत्वयापिता ॥ ५५ ॥ तवचैवप्रभावेनस्वर्गंयास्यंतिसागराः ॥ पौत्रश्चतेत्रिपथगांत्रिदिवादानयिष्यति ॥ ५६ ॥ पावनार्थंसागराणांतोषयित्वा
महेश्वरं ॥ हयंनयस्वभद्रंतेयज्ञियंनरपुंगव ॥ ५७ ॥ यज्ञःसमाप्यतांतातसगरस्यमहात्मनः ॥ अंशुमानेवमुक्तस्तुकपिलेनमहात्मना ॥ ५८ ॥ आजगामहयंगृह्य
यज्ञवाटंमहात्मनः ॥ सोभिवाद्यततःपादौसगरस्यमहात्मनः ॥ ५९ ॥ मूर्ध्नितेनाप्युपाघ्रातस्तस्मैसर्वंन्यवेदयत् ॥ यथादृष्टंश्रुतंचापिसागराणांक्षयंतथा ॥ ६० ॥
तंचास्मैहयमाचष्टयज्ञवाटमुपागतं ॥ तच्छ्रुत्वासगरोराजापुत्रजंदुःखमत्यजत् ॥ ६१ ॥ अंशुमंतंचसंपूज्यसमापयततंक्रतुं ॥ समाप्तयज्ञःसगरोदेवैःसर्वैःस
भाजितः ॥ ६२ ॥ पुत्रत्वेकल्पयामाससमुद्रंवरुणालयं ॥ प्रशास्यसुचिरंकालंराज्यंराजीवलोचनः ॥ ६३ ॥ पौत्रेभारंसमावेश्यजगामत्रिदिवंतदा ॥ अंशुमा
नपिधर्मात्मामहींसागरमेखलां ॥ ६४ ॥ प्रशशासमहाराजयथैवास्यपितामहः ॥ तस्यपुत्रःसमभवद्दिलीपोनामधर्मवित् ॥ ६५ ॥ तस्मैराज्यंसमाधायअंशुमा
नपिसंस्थितः ॥ दिलीपस्तुततःश्रुत्वापितॄणांनिधनंमहत् ॥ ६६ ॥

॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ताधिकशततमोध्यायः ॥ १०७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सत्विति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

पर्यतप्यतदुःखेनतेषांगतिमचिंतयत् ॥ गंगावतरणेयत्नंसुमहच्चाकरोन्नृपः ॥ ६७ ॥ नचावतारयामासचेष्टमानोयथाबलं ॥ तस्यपुत्रःसमभवच्छ्रीमान्धर्मप
रायणः ॥ ६८ ॥ भगीरथइतिख्यातःसत्यवागनसूयकः ॥ अभिषिच्यतुतंराज्येदिलीपोवनमाश्रितः ॥ ६९ ॥ तपःसिद्धिसमायोगात्सराजाभरतर्षभ ॥ वनाज्जगा
मत्रिदिवंकालयोगेनभारत ॥ ७० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायामगस्त्यमाहात्म्यकथनेसप्ताधिकशततमोऽध्या
यः ॥ १०७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ सतुराजामहेष्वासश्चक्रवर्तीमहारथः ॥ बभूवसर्वलोकस्यमनोनयननंदनः ॥ १ ॥ सशुश्रावमहाबा
हुःकपिलेनमहात्मना ॥ पितॄणांनिधनंघोरमप्राप्तिंत्रिदिवस्यच ॥ २ ॥ सराज्यंसचिवेन्यस्यहृदयेनविदूयता ॥ जगामहिमवत्पार्श्वंतपस्तप्तुंनरेश्वर ॥ ३ ॥ आरि
राधयिषुर्गंगांतपसादग्धकिल्बिषः ॥ सोपश्यतनरश्रेष्ठहिमवंतंनगोत्तमं ॥ ४ ॥ शृंगैर्बहुविधाकारैर्धातुमद्भिरलंकृतं ॥ पवनालंबिभिर्मेघैःपरिषिक्तंसमंततः ॥ ५ ॥
नदीकुंजनितंबैश्चप्रासादैरुपशोभितं ॥ गुहाकंदरसंलीनसिंहव्याघ्रनिषेवितं ॥ ६ ॥ शकुनैश्चविचित्रांगैःकूजद्भिर्विविधागिरः ॥ भृंगराजैस्तथाहंसैर्दात्यूहैर्जलकुक्कु
टैः ॥ ७ ॥ मयूरैःशतपत्रैश्चजीवंजीवककोकिलैः ॥ चकोरैरसितापांगैस्तथापुत्रप्रियैरपि ॥ ८ ॥ जलस्थानेषुरम्येषुपद्मिनीभिश्चसंकुलं ॥ सारसानांचमधुरैर्व्याहृतैः
समलंकृतं ॥ ९ ॥ किन्नरैरप्सरोभिश्चनिषेवितशिलातलं ॥ दिग्वारणविषाणाग्रैःसमंताद्घृष्टपादपं ॥ १० ॥ विद्याधरानुचरितंनानारत्नसमाकुलं ॥ विषोल्बणभुजं
गैश्चदीप्तजिह्वैर्निषेवितं ॥ ११ ॥ क्वचित्कनकसंकाशंक्वचिद्रजतसंनिभं ॥ क्वचिदंजनपुंजाभंहिमवंतमुपागमत् ॥ १२ ॥ सतुतत्रनरश्रेष्ठस्तपोघोरंसमाश्रितः ॥
फलमूलांबुसंभक्षःसहस्रपरिवत्सरान् ॥ १३ ॥ संवत्सरसहस्रेतुगतेदिव्येमहानदी ॥ दर्शयामासतंगंगातदामूर्तिमतीस्वयं ॥ १४ ॥ ॥ गंगोवाच ॥ ॥ किमिच्छ
सिमहाराजमत्तःकिंचददानिते ॥ तद्ब्रवीहिनरश्रेष्ठकरिष्यामिवचस्तव ॥ १५ ॥ एवमुक्तःप्रत्युवाचराजाहैमवतींतदा ॥ पितामहामेवरदेकपिलेनमहानदि ॥ १६ ॥
अन्वेषमाणास्तुरगंनीतावैवस्वतक्षयं ॥ षष्टिस्तानिसहस्राणिसागराणांमहात्मनां ॥ १७ ॥ कपिलंदेवमासाद्यक्षणेननिधनंगताः ॥ तेषामेवंविनष्टानांस्वर्गेवासो
नविद्यते ॥ १८ ॥ यावत्तानिशरीराणित्वंजलैर्नाभिषिंचसि ॥ तावत्तेषांगतिर्नास्तिसागराणांमहानदि ॥ १९ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

स्वर्गंनयमहाभागेमत्पितॄन्सगरात्मजान् ॥ तेषामर्थेनयाचामित्वामहंवैमहानदि ॥ २० ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वावचोराज्ञोगंगालोकनमस्कृता ॥
भगीरथमिदंवाक्यंसुप्रीतासमभाषत ॥ २१ ॥ करिष्यामिमहाराजवचस्तेनात्रसंशयः ॥ वेगंतुममदुर्धार्यंपतंत्यागगनाद्भुवं ॥ २२ ॥ नशक्तस्त्रिषुलोकेषुक
श्चिद्धारयितुंनृप ॥ अन्यत्रविबुधश्रेष्ठान्नीलकंठान्महेश्वरात् ॥ २३ ॥ तंतोषयमहाबाहोतपसावरदंहरं ॥ सतुमांप्रच्युतांदेवःशिरसाधारयिष्यति ॥ २४ ॥ सकरि
ष्यतितेकामंपितॄणांहितकाम्यया ॥ एतच्छ्रुत्वाततोराजन्महाराजोभगीरथः ॥ २५ ॥ कैलासंपर्वतंगत्वातोषयामासशंकरं ॥ तपस्तीव्रमुपागम्यकालयोगेनकेन
चित् ॥ २६ ॥ अगृह्णाच्चवरंतस्माद्गंगायाधारणेनृप ॥ स्वर्गेवासंसमुद्दिश्यपितॄणांसनरोत्तमः ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणि
लोमशतीर्थयात्रायामगस्त्योपाख्यानेअष्टाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ भगीरथवचःश्रुत्वाप्रियार्थंचदिवौक
सां ॥ एवमस्त्वितिराजानंभगवान्प्रत्यभाषत ॥ १ ॥ धारयिष्येमहाभागगगनात्प्रच्युतांशिवां ॥ दिव्यांदेवनदींपुण्यांत्वत्कृतेनृपसत्तम ॥ २ ॥ एवमुक्त्वामहाबा
होहिमवंतमुपागमत् ॥ वृतःपारिषदैर्घोरैर्नानाप्रहरणोद्यतैः ॥ ३ ॥ तत्रस्थित्वानरश्रेष्ठंभगीरथमुवाचह ॥ प्रयाचस्वमहाबाहोशैलराजसुतांनदीं ॥ ४ ॥ पतमानां
सरिच्छ्रेष्ठांधारयिष्येत्रिविष्टपात् ॥ एतच्छ्रुत्वावचोराजाशर्वेणसमुदाहृतं ॥ ५ ॥ प्रयतःप्रणतोभूत्वागंगांसमनुचिंतयत् ॥ ततःपुण्यजलारम्याराज्ञासमनुचिंति
ता ॥ ६ ॥ ईशानंचस्थितंदृष्ट्वागगनात्सहसाच्युता ॥ तांप्रच्युतामथोदृष्ट्वादेवाःसार्धंमहर्षिभिः ॥ ७ ॥ गंधर्वोरगयक्षाश्चसमाजग्मुर्दिदृक्षवः ॥ ततःपपातगगनाद्गं
गाहिमवतःसुता ॥ ८ ॥ समुद्भूतमहावर्तामीनग्राहसमाकुला ॥ तांदधारहरोराजन्गंगांगगनमेखलां ॥ ९ ॥ ललाटदेशेपतितांमालांमुक्तामयीमिव ॥ साबभूव
विसर्पंती त्रिधाराजन्समुद्रगा ॥ १० ॥ फेनपुंजाकुलजलाहंसानामिवपंक्तयः ॥ क्वचिदाभोगकुटिलाप्रस्खलंतीक्वचित्क्वचित् ॥ ११ ॥ साफेनपटसंवीतामत्तेव
प्रमदाव्रजत् ॥ क्वचित्सातोयनिनदैर्नदंतीनादमुत्तमं ॥ १२ ॥ एवंप्रकारान्सुबहून्कुर्वतीगगनाच्च्युता ॥ पृथिवीतलमासाद्यभगीरथमथाब्रवीत् ॥ १३ ॥ दर्श
यस्वमहाराजमार्गंकेनव्रजाम्यहं ॥ त्वदर्थमवतीर्णास्मिपृथिवींपृथिवीपते ॥ १४ ॥

भगीरथवचइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेनवाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ भावान्पदार्थान् ॥ २ ॥ वाताबद्धावातेनाबद्धामेघाउपलाश्चभवन् वातंविनैवसहसामेघाःशिलाश्चप्रयुज्यंतेइत्यर्थः भवन्नित्यडभावआर्षः वाचायत्रभवन्निति पाठेशब्दोच्चारणेनैवयत्रमेघाउपलाश्चहे

एतच्छ्रुत्वावचोराजाप्रातिष्ठतभगीरथः॥ यत्रतानिशरीराणिसागराणांमहात्मनां॥१५॥ प्लावनार्थंनरश्रेष्ठपुण्येनसलिलेनच॥ गंगायाधारणंकृत्वाहरोलोकनमस्कृतः॥ १६॥ कैलासंपर्वतश्रेष्ठंजगामत्रिदशैःसह ॥ समासाद्यसमुद्रंचगंगयासहितोनृपः॥ १७ ॥ पूरयामासवेगेनसमुद्रंवरुणालयं॥ दुहितृत्वेचनृपतिर्गंगांसमनुकल्पयत्॥ १८॥ पितॄणांचोदकंतत्रददौपूर्णमनोरथः॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंगंगात्रिपथगायथा॥१९॥ पूरणार्थंसमुद्रस्यपृथिवीमवतारिता॥ समुद्रश्चयथापीतःकारणार्थंमहात्मना॥ २०॥ वातापिश्चयथानीतःक्षयंसब्रह्महाप्रभो॥ अगस्त्येनमहाराजयन्मांत्वंपरिपृच्छसि॥ २१॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायामगस्त्यमाहात्म्यकथनेनवाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०९॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःप्रयातःकौंतेयःक्रमेणभरतर्षभ॥ नंदामपरनंदांचनद्यौपापभयापहे॥ १॥ पर्वतंससमासाद्यहेमकूटमनामयं॥ अचिंत्यानद्भुतान्भावान्ददर्शसुबहून्नृपः ॥ २॥ वाताबद्धाभवन्मेघाउपलाश्चसहस्रशः॥ नाशक्नुवंस्तमारोढुंविषण्णमनसोजनाः ॥ ३॥ वायुर्नित्यंववौतत्रनित्यंदेवश्चवर्षति॥ स्वाध्यायघोषश्चतथाश्रूयतेनचदृश्यते॥ ४॥ सायंप्रातश्चभगवान्दृश्यतेहव्यवाहनः॥ मक्षिकाश्चादशंस्तत्रतपसःप्रतिघातिकाः॥ ५॥ निर्वेदोजायतेतत्रगृहाणिस्मरतेजनः॥ एवंबहुविधान्भावानद्भुतान्वीक्ष्यपांडवः॥ लोमशंपुनरेवाथपर्यपृच्छत्तदद्भुतं॥ ६ ॥लोमशउवाच॥ ॥ यथाश्रुतमिदंपूर्वमस्माभिररिकर्शन॥ तदेकाग्रमनाराजन्निबोधगदतोमम॥ ७॥ अस्मिन्नृषभकूटेभूदृषभोनामतापसः॥ अनेकशतवर्षायुस्तपस्वीकोपनोभृशं॥ ८॥ सवैसंभाष्यमाणोन्यैःकोपाद्गिरिमुवाचह॥ यइहव्याहरेत्कश्चिदुपलानुत्सृजेस्तथा॥ ९॥ वातंचाहूयमाशब्दमित्युवाचसतापसः॥ व्याहरंश्चेहपुरुषोमेघशब्देनवार्यते ॥ १०॥ एवमेतानिकर्माणिराजंस्तेनमहर्षिणा॥ कृतानिकानिचित्क्रोधात्प्रतिषिद्धानिकानिचित्॥ ११ ॥ नंदांत्वभिगतादेवाःपुराराजन्नितिश्रुतिः॥ अन्वपद्यंतसहसापुरुषादेवदर्शिनः॥ १२ ॥ ॥११२॥

भवन्भासमान आविर्भवंतीतिशेषः ॥ ३ ॥ नचदृश्यतेऽध्येता ॥ ४ ॥ ५ ॥ निर्वेदोगिरिदर्शनेवैराग्यं गृहाणिरूयादीनि ॥ ६ ॥ पृष्टश्चलोमशउवाच यथाश्रुतमिति ॥ ७ ॥ ऋषभकूटेऋषभाश्रितेशैलशृंगे ॥ ८ ॥ ९ ॥ माशब्दंकुर्वितिशेषः ॥ १० ॥ ११ ॥ अन्वपद्यंतअनुगतवंतः देवदर्शिनोदेवदर्शनार्थिनः ॥ १२ ॥

प्रत्यूहरूपकंदर्शनेविघ्नरूपं ॥ १३ ॥ १४ ॥ नियतवाङ्मौनवान् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ हेकुरुश्रेष्ठ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ काश्यपस्यविभांडकस्य ऋश्येतितालव्यादिः मूर्धन्यादिपा

तेदर्शनंत्वनिच्छंतोदेवाःशक्रपुरोगमाः॥ दुर्गंचक्रुरिमंदेशंगिरिंप्रत्यूहरूपकं॥ १३॥ तदाप्रभृतिकौंतेयनरागिरिमिमंसदा॥ नाशक्नुवन्नभिद्रष्टुंकुतएवाधिरोहितुं॥ १४॥ नातप्ततपसाशक्योद्रष्टुमेषमहागिरिः॥ आरोढुंवापिकौंतेयतस्मान्नियतवाग्भव॥ १५॥ इहदेवास्तदासर्वेयज्ञानाजह्रुरुत्तमान्॥ तेषामेतानिलिंगानिदृश्यंतेद्यापिभारत॥ १६॥ कुशाकारेवदूर्वेयंसंस्तीर्णेवचभूरियं॥ यूपप्रकाराबहवोवृक्षाश्चेमेविशांपते॥ १७॥ देवाश्चऋषयश्चैववसंत्यद्यापिभारत॥ तेषांसायंतथाप्रातर्दृश्यतेहव्यवाहनः॥ १८॥ इहाप्लुतानांकौंतेयसद्यःपाप्माभिहन्यते॥ कुरुश्रेष्ठाभिषेकंवैतस्मात्कुरुसहानुजः॥१९॥ ततोनंदाप्लुतांगस्त्वंकौशिकीमभियास्यसि॥ विश्वामित्रेणयत्रोग्रंतपस्तप्तमनुत्तमं ॥ २०॥ ततस्तत्रसमाप्लुत्यगात्राणिसगणोनृपः॥ जगामकौशिकींपुण्यांरम्यांशीतजलांशुभां॥२१॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥एषादेवनदीपुण्याकौशिकीभरतर्षभ॥ विश्वामित्राश्रमोरम्यएषचात्रप्रकाशते॥ २२॥ आश्रमश्चैवपुण्याख्यःकाश्यपस्यमहात्मनः॥ ऋश्यशृंगःसुतोयस्यतपस्वीसंयतेंद्रियः॥ २३॥ तपसोयःप्रभावेनवर्षयामासवासवं॥ अनावृष्ट्यांभयाद्यस्यववर्षबलवृत्रहा ॥ २४॥ मृग्यांजातःसतेजस्वीकाश्यपस्यसुतःप्रभुः॥ विषयेलोमपादस्ययश्चकाराद्भुतंमहत्॥ २५॥ निर्वर्तितेषुसस्येषुयस्मैशांतांददौनृपः॥ लोमपादोदुहितरंसावित्रींसवितायथा॥ २६॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ऋश्यशृंगःकथंमृग्यामुत्पन्नःकाश्यपात्मजः॥ विरुद्धेयोनिसंसर्गेकथंचतपसायुतः॥२७॥ किमर्थंचभयाच्छक्रस्तस्यबालस्यधीमतः॥ अनावृष्ट्यांप्रवृत्तायांववर्षबलवृत्रहा॥ २८॥ कथंरूपाचसाशांताराजपुत्रीयतव्रता॥ लोभयामासयाचेतोमृगभूतस्यतस्यवै॥ २९॥ लोमपादश्चराजर्षिर्यदाश्रूयतधार्मिकः॥ कथंवैविषयेतस्यनावर्षत्पाकशासनः॥ ३०॥ एतन्मेभगवन्सर्वंविस्तरेणयथातथं॥ वक्तुमर्हसिशुश्रूषोर्मेऋश्यशृंगस्यचेष्टितं॥३१॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥विभांडकस्यविप्रर्षेस्तपसाभावितात्मनः॥ अमोघवीर्यस्यसतःप्रजापतिसमद्युतेः॥ ३२॥ शृणुपुत्रोयथाजातऋश्यशृंगःप्रतापवान्॥ महाह्रदस्यमहातेजाबालःस्थविरसंमतः॥ ३३॥ महाह्रदंसमासाद्यकाश्यपस्तपसिस्थितः॥ दीर्घकालंपरिश्रांतऋषिःसदेवसम्मितः॥ ३४॥ तस्यरेतःप्रचस्कंददृष्ट्वाप्सरसमुर्वशीं॥ अप्सूपस्पृशतोराजन्मृगीतच्चापिबत्तदा॥ ३५॥

ठःप्रामादिकः ऋश्योमृगस्तस्येवशृंगमस्यास्तीतिऋश्यशृंगः ऋश्योनतृष्यन्नितिमंत्रवर्णात् ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ शुश्रूषोर्मेइतिसंबंधः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ महाह्रदस्यातिपूज्यस्य ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

तोयेनसहापिबदित्यन्वयः ॥ ३६ ॥ सूयप्रसूय विधेर्विधिवाक्यस्यदैवनिर्मिताद्धेतोर्भाविलात्अपरिहार्यत्वाच्च ॥३७॥३८॥३९॥४०॥ अंगानांदेशानां ॥४१॥तेनकामात्बुद्धिपूर्वं ब्राह्मणस्य प्रतिश्रुत्येतिशे
षः मिथ्याकृतं मयातुभ्यंदातुंकिमपिनप्रतिश्रुतमित्यपलापंकृतवानित्यर्थः ॥ ४२ ॥ तत्रहेतुःपुरोहितस्यापचारोदोषःसोपियदृच्छयाब्राह्मणापराधाभावेपिस्वेच्छयाकृतः ॥ ४३ ॥४४॥४५॥ निष्कृतिप्राय

सहतोयेनतृषितागर्भिणीचाभवत्ततः॥सापुरोक्ताभगवताब्रह्मणालोककर्तृणा ॥ ३६ ॥ देवकन्यामृगीभूत्वामुनिंसूयविमोक्ष्यसे ॥ अमोघत्वाद्विधेश्चैवभा
विलाद्दैवनिर्मितात्॥ ३७॥ तस्यांमृग्यांसमभवत्तस्यपुत्रोमहानृषिः॥ ऋश्यशृंगस्तपोनित्योवनएवाभ्यवर्तत॥ ३८ ॥ तस्यर्षेःशृंगंशिरसिराजन्नासीन्महात्म
नः॥ तेनर्श्यशृंगइत्येवंतदासप्रथितोभवत्॥ ३९॥ नतेनदृष्टपूर्वोन्यःपितुरन्यत्रमानुषः॥ तस्मात्तस्यमनोनित्यंब्रह्मचर्येभवन्नृप ॥ ४० ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुस
खादशरथस्यवै ॥ लोमपादइतिख्यातोह्यंगानामीश्वरोभवत् ॥ ४१ ॥ तेनकामात्कृतंमिथ्याब्राह्मणस्येतिनःश्रुतिः ॥ सब्राह्मणैःपरित्यक्तस्ततोवैजगतःपतिः
॥४२॥पुरोहितापचाराच्चतस्यराज्ञोयदृच्छया॥ नववर्षसहस्राक्षस्ततोऽपीड्यंतवैप्रजाः॥४३॥ सब्राह्मणान्पर्यपृच्छत्तपोयुक्तान्मनीषिणः॥ प्रवर्षणेसुरेंद्रस्य
समर्थान्पृथिवीपते॥ ४४॥ कथंप्रवर्षेत्पर्जन्यउपायःपरिदृश्यतां॥ तमूचुश्चोदितास्तेतुस्वमतानिमनीषिणः ॥ ४५॥ तत्रत्वेकोमुनिवरस्तंराजानमुवाचह ॥ कु
पितास्तवराजेंद्रब्राह्मणानिष्कृतिंचर ॥ ४६ ॥ ऋश्यशृंगंमुनिसुतमानयस्वचपार्थिव ॥ वानेयमनभिज्ञंचनारीणामार्जवेरतं ॥ ४७ ॥ सचेदवतरेद्राजन्विषयं
तेमहातपाः॥ सद्यःप्रवर्षेत्पर्जन्यइतिमेनात्रसंशयः॥ ४८ ॥ एतच्छ्रुत्वावचोराजन्कृत्वानिष्कृतिमात्मनः॥ सगत्वापुनरागच्छत्प्रसन्नेषुद्विजातिषु॥ ४९॥ राजा
नमागतंश्रुत्वाप्रतिसंजहृषुःप्रजाः॥ ततोंगपतिराहूयसचिवान्मंत्रकोविदान् ॥ ५० ॥ ऋश्यशृंगागमेयत्नमकरोन्मंत्रनिश्चये॥ सोध्यगच्छदुपायंतुतैरमात्यैः
सहाच्युतः॥ ५१ ॥ शास्त्रज्ञैरलमर्थज्ञैर्नीत्यांचपरिनिष्ठितैः॥ ततश्चानाययामासवारमुख्यामहीपतिः॥ ५२॥ वेश्याःसर्वत्रनिष्णातास्ताउवाचसपार्थिवः ॥ ऋ
श्यशृंगमृषेःपुत्रमानयध्वमुपायतः॥ ५३॥ लोभयित्वाभिविश्वास्यविषयंममशोभनाः॥ ताराजभयभीताश्चशापभीताश्चयोषितः ॥ ५४ ॥ अशक्यमूचुस्त
त्कार्यंविवर्णागतचेतसः॥ तत्रत्वेकाजरद्योषाराजानमिदमब्रवीत्॥५५॥प्रयतिष्येमहाराजतमानेतुंतपोधनं॥अभिप्रेतांस्तुमेकामांस्त्वमनुज्ञातुमर्हसि॥५६॥
ततःशक्ष्याम्यानयितुमृश्यशृंगमृषेःसुतं॥ तस्याःसर्वमभिप्रेतमन्वजानात्सपार्थिवः॥ ५७॥

श्चित्तं ॥ ४६ ॥ वानेयंवनभवं ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ सर्वत्रपरवंचनादौनिष्णाताःकुशलाः ॥५३॥ ५४ ॥ जरद्योषावृद्धास्त्री ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ अन्वजानादनुज्ञातवान् ॥ ५७ ॥

॥ ५८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सात्विति नाव्याश्रमंनावातार्यमाश्रमं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ मुनेर्वि

धनंचप्रददौभूरिरत्नानिविविधानिच॥ ततोरूपेणसंपन्नावयसाचमहीपते॥ स्त्रियआदायकाश्चित्साजगामवनमंजसा ॥ ५८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआर
ण्यकेप० तीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायामृश्यशृंगोपाख्यानेदशाधिकशततमोऽध्यायः॥ ११० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ लोमशउवाच॥
सातुनाव्याश्रमंचक्रेराजकार्यार्थसिद्धये ॥ संदेशाच्चैवनृपतेःस्वबुद्ध्याचैवभारत॥ १ ॥ नानापुष्पफलैर्वृक्षैःकृत्रिमैरुपशोभितैः॥ नानागुल्मलतोपेतैःस्वादुका
मफलप्रदैः॥ २ ॥ अतीवरमणीयंतदतीवचमनोहरं॥ चक्रेनाव्याश्रमंरम्यमद्भुतोपमदर्शनं॥ ३॥ ततोनिबध्यतांनावमदूरेकाश्यपाश्रमात्॥ चारयामासपुरु
षैर्विहारंतस्यवैमुनेः॥ ४ ॥ ततोदुहितरंवेश्यांसमाधायेतिकार्यतां॥ दृष्ट्वांतरंकाश्यपस्यप्राहिणोद्बुद्धिसंमतां ॥ ५॥ सातत्रगत्वाकुशलातपोनित्यस्यसंनिधौ॥
आश्रमंतंसमासाद्यददर्शतमृषेःसुतं॥ ६ ॥ ॥ वेश्योवाच॥ ॥ कच्चिन्मुनेकुशलंतापसानांकच्चिच्चवोमूलफलंप्रभूतं॥ कच्चिद्भवान्रमतेचाश्रमेस्मिंस्त्वांवैद्रष्टुं
सांप्रतमागतोस्मि॥ ७॥ कच्चित्तपोवर्द्धतेतापसानांपिताचतेकच्चिदहीनतेजाः॥ कच्चित्त्वयाप्रीयतेचैवविप्रकच्चित्स्वाध्यायःक्रियतेचर्श्यशृंग॥८॥ ॥ ऋश्यशृं
गउवाच॥ ॥ऋद्धाभवान्ज्योतिरिवप्रकाशतेमन्येचाहंत्वामभिवादनीयं॥ पाद्यंवैतेसंप्रदास्यामिकामाद्यथाधर्मंफलमूलानिचैव॥९॥ कौश्यांबृस्यामास्वय
थोपजोषंकृष्णाजिनेनावृतायांसुखायां॥ क्वचाश्रमस्तवकिंनामचेदंव्रतंब्रह्मंश्चरसिहिदेववत्त्वं॥१०॥ ॥ वेश्योवाच॥ ॥ ममाश्रमःकाश्यपपुत्ररम्यस्त्रियोजं
नंशैलमिमंपरेण॥ तत्रस्वधर्मोनाभिवादनंमेनचोदकंपाद्यमुपस्पृशामि ॥ ११ ॥ भवतानाभिवाद्योहमभिवाद्योभवान्मया ॥ व्रतमेतादृशंब्रह्मन्परिष्वज्योभ
वान्मया ॥ १२ ॥ ॥ ऋश्यशृंगउवाच॥ ॥ फलानिपक्वानिददानितेऽहंभल्लातकान्यामलकानिचैव ॥ करूषकानींगुदधन्वनानिपिप्पलानांकामकारंकुरुष्व
॥ १३॥ ॥ लोमशउवाच॥ ॥ सातानिसर्वाणिविवर्जयित्वाभक्ष्याण्यनर्हाणिददौनतोस्य॥ तान्यृश्यशृंगस्यमहारसानिभृशंसुरूपाणिरुचिंददुर्हि ॥ १४॥ द
दौचमाल्यानिसुगंधवंतिचित्राणिवासांसिचभानुमंति॥ पेयानिचाग्र्याणिततोमुमोदचिक्रीडचैवप्रजहासचैव॥ १५॥

भांडकस्यविहारंबहिर्गमनंचारयामासचारैरधिगतवती ॥ ४ ॥ समाधायबोधयित्वा इतिकार्यतामितिकर्तव्यतां अंतरमसान्निध्यं ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ कौश्यांबृस्यामास्वकुशासनेउपविश य
थोपजोषंयथासुखं सुखायांसुखकर्यां ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ अनर्हाण्यत्युत्तमत्वादमूल्यानि ॥ १४ ॥ १५ ॥

मूलेसमीपे विभज्यमानाअंगमोटनादीनिकुर्वाणा निषेवमाणासूचीवदभ्यंतरंप्रविशंती षिवुतंतुसंतानेइतिधातुः ॥ १६ ॥ १७ ॥ कायंदेहंपीड्यआलिंगनेननिपीड्य अपदेशंछलं ॥ १८ ॥ भावेनाभिप्रा
येण ॥ १९ ॥ प्रवेष्टितोव्याप्तः ॥ २० ॥ २१ ॥ कल्प्यंतेसिद्धाःक्रियंते निर्णिक्तंप्रक्षालितं सवत्साकृता दोहनायेतिशेषः ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकादशाधि

साकंदुकेनारमतास्यमूलेविभज्यमानाफलितालतेव ॥ गात्रैश्चगात्राणिनिषेवमाणासमाश्लिषच्चासकृदृष्यशृंगं ॥ १६ ॥ सर्जानशोकांस्तिलकांश्चवृक्षान्सु
पुष्पितानवनाम्यावभज्य ॥ विलज्जमानेवमदाभिभूताप्रलोभयामाससुतंमहर्षेः ॥ १७ ॥ अथर्ष्यशृंगंविकृतंसमीक्ष्यपुनःपुनःपीड्यचकायमस्य ॥ अवेक्ष्यमा
णाशनकैर्जगामकृत्वाग्निहोत्रस्यतदापदेशं ॥ १८ ॥ तस्यांगतायांमदनेनमत्तोविचेतनश्चाभवदृष्यशृंगः ॥ तामेवभावेनगतेनशून्येविनिःश्वसन्नार्तरूपोबभू
व ॥ १९ ॥ ततोमुहूर्त्ताद्धरिपिंगलाक्षःप्रवेष्टितोरोमभिरानखाग्रात् ॥ स्वाध्यायवान्वृत्तसमाधियुक्तोविभांडकःकाश्यपःप्रादुरासीत् ॥ २० ॥ सोपश्यदासीनमु
पेत्यपुत्रंध्यायंतमेकंविपरीतचित्तं ॥ विनिःश्वसंतंमुहुरूर्ध्वदृष्टिंविभांडकःपुत्रमुवाचदीनं ॥ २१ ॥ नकल्प्यंतेसमिधःकिन्नुतातकच्चिद्धुतंचाग्निहोत्रंत्वयाद्य ॥ सु
निर्णिक्तंस्रुक्स्रुवंहोमधेनुःकच्चित्सवत्साद्यकृतात्वयाच ॥ २२ ॥ नवैयथापूर्वमिवासिपुत्रचिंतापरश्चासिविचेतनश्च ॥ दीनोतिमात्रंत्वमिहाद्यकिंतुपृच्छामित्वां
कइहाद्यागतोभूत् ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायामृष्यशृंगोपाख्यानेएकादशाधिकशततमोऽध्यायः
॥ १११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऋष्यशृंगउवाच ॥ ॥ इहागतोजटिलोब्रह्मचारीनवैह्रस्वोनातिदीर्घोमनस्वी ॥ सुवर्णवर्णःकमलायताक्षःस्व
तःसुराणामिवशोभमानः ॥ १ ॥ समृद्धरूपःसवितेवदीप्तःसुश्लक्ष्णकृष्णाक्षिरतीवगौरः ॥ नीलाःप्रसन्नाश्चजटाःसुगंधाहिरण्यरज्जुग्रथिताःसुदीर्घाः ॥ २ ॥
आधाररूपापुनरस्यकंठेविभ्राजतेविद्युदिवांतरिक्षे ॥ द्वौचास्यपिंडावधरेणकंठादजातरोमौसुमनोहरौच ॥ ३ ॥ विलग्नमध्यश्चसनाभिदेशेकटिश्चतस्याति
कृतप्रमाणा ॥ तथास्यचीरांतरतःप्रभातिहिरण्मयीमेखलामेयथेयं ॥ ४ ॥ अन्यच्चतस्याद्भुतदर्शनीयंविकूजितंपादयोःसंप्रभाति ॥ पाण्योश्चतद्वत्स्वनवन्निब
द्धौकलापकावक्षमालायथेयं ॥ ५ ॥ विचेष्टमानस्यचतस्यतानिकूजंतिहंसाःसरसीवमत्ताः ॥ चीराणितस्याद्भुतदर्शनानिनेमानितद्वन्ममरूपवंति ॥ ६ ॥

कशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इहागतइति स्वतएवनालंकारादिना ॥ १ ॥ २ ॥ आधाररूपाआलवालसदृशीकंठाभरणविशेषः आधारश्चाधिकरणेप्यालवा
लेंबुधारणेइतिविश्वः ॥ ३ ॥ विलग्नइवेतिकृशत्वंलक्ष्यते अतिकृतप्रमाणातिकृशा ॥ ४ ॥ कलापकौभूषणविशेषौ स्वार्थेकः कलापःसंहतेबर्हेतूणीरेभूषणेहरेइतिविश्वः कंकणावित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ तथाफलंफलसदृशंकंदुकं ॥ १० ॥ प्रीतिराह्लादः रतिरासक्तिः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ भूश्चलितेवेतिमधुपानजाभ्रांतिःसूचिता ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ ॥ इ

वक्त्रंचतस्याद्भुतदर्शनीयंप्रव्याहृतंह्लादयतीवचेतः ॥ पुंस्कोकिलस्येवचतस्यवाणीतांशृण्वतोमेव्यथितोंतरात्मा ॥ ७ ॥ यथावनंमाधवमासिमध्येसमीरितंश्व
सनेनेवभाति ॥ तथासभात्युत्तमपुण्यगंधीनिषेव्यमाणःपवनेनतात ॥ ८ ॥ सुसंयताश्चापिजटाविषक्ताद्वैधीकृतानातिसमाललाटे ॥ कर्णौचचित्रैरिवचक्रवा
कैःसमावृतौतस्यसुरूपवद्भिः ॥ ९ ॥ तथाफलंवृत्तमथोविचित्रंसमाहरत्पाणिनादक्षिणेन ॥ तद्भूमिमासाद्यपुनःपुनश्चसमुत्पतत्यद्भुतरूपमुच्चैः ॥ १० ॥ तच्चाभि
हत्वापरिवर्त्ततेसौवातेरितोवृक्षइवावघूर्णन् ॥ तंप्रेक्षतःपुत्रमिवामराणांप्रीतिःपरातातरतिश्चजाता ॥ ११ ॥ समेसमाश्लिष्यपुनःशरीरंजटासुगृह्याभ्यवना
म्यवक्त्रं ॥ वक्त्रेणवक्त्रंप्रणिधायशब्दंचकारतन्मेजनयत्प्रहर्षं ॥ १२ ॥ नचापिपाद्यंबहुमन्यतेसौफलानिचेमानिमयाहृतानि ॥ एवंव्रतोस्मीतिचमामवोचत्फला
निचान्यानिसमाददन्मे ॥ १३ ॥ मयोपयुक्तानिफलानियानिनेमानितुल्यानिरसेनतेषां ॥ नचापितेषांत्वगियंयथैषांसाराणिनैषामिवसंतितेषां ॥ १४ ॥ तो
यानिचैवातिरसानिमह्यंप्रादात्सवैपातुमुदाररूपः ॥ पीत्वैवयान्यभ्यधिकःप्रहर्षोममाभवद्भूश्चलितेवचासीत् ॥ १५ ॥ इमानिचित्राणिचगंधवंतिमाल्यानित
स्योद्ग्रथितानिपट्टैः ॥ यानिप्रकीर्येहगतःस्वमेवसआश्रमंतपसाद्योतमानः ॥ १६ ॥ गतेनतेनास्मिकृतोविचेतागात्रंचमेसंपरिदह्यतीव ॥ इच्छामितस्यांतिक
माशुगंतुंतंचेहनित्यंपरिवर्तमानं ॥ १७ ॥ गच्छामितस्यांतिकमेवतातकानामसाब्रह्मचर्याचतस्य ॥ इच्छाम्यहंचरितुंतेनसार्धंयथातपःसचरत्यार्यधर्मा ॥ १८ ॥
चर्तुंतथेच्छाहृदयेममास्तिदुनोतिचित्तंयदितंनपश्ये ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेप० तीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायामृष्यशृंगोपाख्यानेद्वा
दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ विभांडकउवाच ॥ ॥ रक्षांसिचैतानिचरंतिपुत्ररूपेणतेनाद्भुतदर्शनेन ॥ अतुल्यवीर्याण्यभिरू
पवंतिविघ्नंसदातपसश्चिंतयंति ॥ १ ॥ सुरूपरूपाणिचतानितातप्रलोभयंतेविविधैरुपायैः ॥ सुखाच्चलोकाच्चनिपातयंतितान्युग्ररूपाणिमुनीन्वनेषु ॥ २ ॥ न
तानिसेवेतमुनिर्यतात्मासतांलोकान्प्रार्थयानःकथंचित् ॥ कृत्वाविघ्नंतापसानांरमंतेपापाचारास्तापसस्तान्नपश्येत् ॥ ३ ॥

त्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ रक्षांसीति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ श्रमायआश्रमाय ॥ ५ ॥ अश्रावणेनअपाखंडेनवैदिकेन श्रावणोमासिपाखंडेइतिविश्वः आश्रावणेनेतिप्रश्लेषेतुइष्ट्याद्यर्थं तत्राश्रावयेत्यादिशब्दप्रयोगात् वेशयोषावेश्या ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

असज्जनेनाचरितानिपुत्रपापान्यपेयानिमधूनितानि ॥ माल्यानिचैतानिनवैमुनीनांस्मृतानिचित्रोज्वलगंधवंति ॥ ४ ॥ रक्षांसितानीतिनिवार्यपुत्रंविभांड
कस्तांम्मृगयांबभूव ॥ नासादयामासयदाग्र्यहेणतदासपर्यावहृतेश्रमाय ॥ ५ ॥ यदापुनःकाश्यपोवैजगामफलान्याहर्तुंविधिनाश्रावणेन ॥ तदापुनर्लोभयितुं
जगामसावेशयोषामुनिमृश्यशृंगं ॥ ६ ॥ दृष्ट्वैवतामृश्यशृंगःप्रहृष्टःसंभ्रांतरूपोभ्यपतत्तदानीं ॥ प्रोवाचचैनांभवतोश्रमायगच्छावयावन्नपितामभैति ॥ ७ ॥
ततोराजन्काश्यपस्यैकपुत्रंप्रवेश्ययोगेनविमुच्यनावं ॥ प्रमोदयंत्योविविधैरुपायैराजग्मुरंगाधिपतेःसमीपं ॥ ८ ॥ संस्थाप्यतामाश्रमदर्शनेतुसंतारितांनाव
मथातिशुभ्रां ॥ नीराद्रुपादायतथैवचक्रेनाव्याश्रमंनामवनंविचित्रं ॥ ९ ॥ अंतःपुरेतंतुनिवेश्यराजाविभांडकस्यात्मजमेकपुत्रं ॥ ददर्शदेवंसहसाप्रविष्टमापू
र्यमाणंचजगज्जलेन ॥ १० ॥ सलोमपादःपरिपूर्णकामःसुतांददावृश्यशृंगायशांतां ॥ क्रोधप्रतीकारकरंचचक्रेगाश्वैवमार्गेषुचकर्षणानि ॥ ११ ॥ विभांडक
स्याव्रजतःसराजापशून्प्रभूतान्पशुपांश्ववीरान् ॥ समादिशत्पुत्रगृद्धीमहर्षिर्विभांडकःपरिपृच्छेद्यदावः ॥ १२ ॥ सवक्तव्यःप्रांजलिभिर्भवद्भिःपुत्रस्यतेपशवः
कर्षणंच ॥ किंतेप्रियंवैक्रियतांमहर्षेदासाःस्मसर्वेतववाचिबद्धाः ॥ १३ ॥ अथोपायात्समुनिश्चंडकोपःस्वमाश्रमंमूलफलंगृहीत्वा ॥ अन्वेषमाणश्चनतत्रपुत्रं
ददर्शचुक्रोधततोभृशंसः ॥ १४ ॥ ततःसकोपेनविदीर्यमाणआशंकमानोनृपतेर्विधानं ॥ जगामचंपांप्रतिधक्ष्यमाणस्तमंगराजंसपुरंसराष्ट्रं ॥ १५ ॥ सवैश्रां
तःक्षुधितःकाश्यपस्तान्घोषान्समासादितवान्समृद्धान् ॥ गोपैश्चतैर्विधिवत्पूज्यमानोराजेवतांरात्रिमुवासतत्र ॥ १६ ॥ अवाप्यसत्कारमतीवतेभ्यःप्रोवाच
कस्यप्रथिताःस्थगोपाः ॥ ऊचुस्ततस्तेऽभ्युपगम्यसर्वंधनंतवेदंविहितंसुतस्य ॥ १७ ॥ देशेषुदेशेषुसपूज्यमानस्तांश्चैवशृण्वन्मधुरान्प्रलापान् ॥ प्रशांतभूयिष्ठ
रजाःप्रहृष्टःसमाससादांगपतिंपुरस्थं ॥ १८ ॥ सपूजितस्तेननरर्षभेणददर्शपुत्रंदिविदेवंयथेंद्रं ॥ शांतांस्नुषांचैवददर्शतत्रसौदामनीमुच्चरंतींयथैव ॥ १९ ॥ ग्रा
मांश्चघोषांश्चसुतस्यदृष्ट्वाशांतांचशांतोस्यपरःसकोपः ॥ चकारतस्यैवपरंप्रसादंविभांडकोभूमिपतेर्नरेंद्र ॥ २० ॥ सतत्रनिक्षिप्यसुतंमहर्षिरुवाचसूर्याग्निसम
प्रभावः ॥ जातेचपुत्रेवनमेवाव्रजेथाराज्ञःप्रियाण्यस्यसर्वाणिकृत्वा ॥ २१ ॥

आश्रमोयत्रस्थैर्दृश्यतेतावतिदेशे आश्रमदर्शने ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

॥२२॥२३॥२४॥२५॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥११३॥ ॥ ५ ॥ ॥ ततइति ॥१॥२॥३॥४॥ उत्तरंतीरंवैतरण्याः ॥५॥६॥७॥ मापरस्वमभिद्रो

सतद्वचःकृतवानृश्यशृंगोययौचयत्रास्यपिताबभूव ॥ शांताचैनंपर्यचरन्नरेंद्रखेरोहिणीसोममिवानुकूला ॥ २२ ॥ अरुंधतीवासुभगावसिष्ठंलोपामुद्रावाय
थाप्यगस्त्यं ॥ नलस्यवैदमयंतीयथाभूद्यथाशचीवज्रधरस्यचैव ॥ २३ ॥ नारायणीचेंद्रसेनाबभूववश्यानित्यंमुद्गलस्याजमीढ ॥ तथाशांताऋश्यशृंगंवनस्थं
प्रीत्यायुक्तापर्यचरन्नरेंद्र ॥ २४ ॥ तस्याश्रमःपुण्यएषोवभातिमहाह्रदंशोभयन्पुण्यकीर्तिः ॥ अत्रस्नातःकृतकृत्योविशुद्धस्तीर्थान्यन्यान्यनुसंयाहिराजन् ॥ २५ ॥
॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायामृश्यशृंगो० त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ वैशंपायनउ
वाच ॥ ॥ ततःप्रयातःकौशिक्याःपांडवोजनमेजय ॥ आनुपूर्व्येणसर्वाणिजगामायतनान्यथ ॥ १ ॥ ससागरंसमासाद्यगंगायाःसंगमेनृप ॥ नदीशतानांपं
चानांमध्येचक्रेसमाप्लवं ॥ २ ॥ ततःसमुद्रतीरेणजगामवसुधाधिपः ॥ भ्रातृभिःसहितोवीरःकलिंगान्प्रतिभारत ॥ ३ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ एतेकलिंगाः
कौंतेयतत्रवैतरणीनदी ॥ यत्रायजतधर्मोपिदेवान्शरणमेत्यवै ॥ ४ ॥ ऋषिभिःसमुपायुक्तंयज्ञियंगिरिशोभितं ॥ उत्तरंतीरमेतद्धिसततंद्विजसेवितं ॥ ५ ॥ समा
नंदेवयानेनपथास्वर्गमुपेयुषः ॥ अत्रवैऋषयोन्येपिपुराक्रतुभिरीजिरे ॥ ६ ॥ अत्रैवरुद्रोराजेंद्रपशुमादत्तवान्मखे ॥ पशुमादायराजेंद्रभागोयमितिचाब्रवीत्
॥ ७ ॥ हृतेपशौतदादेवास्तमूचुर्भरतर्षभ ॥ मापरस्वमभिद्रोग्धामाधर्मान्सकलान्वशीः ॥ ८ ॥ ततःकल्याणरूपाभिर्वाग्भिस्तेरुद्रमस्तुवन् ॥ इष्ट्याचैनंतर्पयित्वामा
नयांचक्रिरेतदा ॥ ९ ॥ ततःसपशुमुत्सृज्यदेवयानेनजग्मिवान् ॥ तत्रानुवंशोरुद्रस्यतंनिबोधयुधिष्ठिर ॥ १० ॥ अयातयामंसर्वेभ्योभागेभ्योभागमुत्तमं ॥ देवाः
संकल्पयामासुर्भयाद्रुद्रस्यशाश्वतं ॥ ११ ॥ इमांगाथामत्रगायन्नपःस्पृशतियोनरः ॥ देवयानोस्यपंथाश्चचक्षुषाभिप्रकाशते ॥ १२ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥
ततोवैतरणींसर्वेपांडवाद्रौपदीतथा ॥ अवतीर्यमहाभागास्तर्पयांचक्रिरेपितॄन् ॥ १३ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ उपस्पृश्येहविधिवदस्यांनद्यांतपोबलात् ॥ मा
नुषादस्मिविषयादपेतःपश्यलोमश ॥ १४ ॥ सर्वान्लोकान्प्रपश्यामिप्रसादात्तवसुव्रत ॥ वैखानसानांजपतामेषशब्दोमहात्मनां ॥ १५ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥
त्रिशतंवैसहस्राणियोजनानांयुधिष्ठिर ॥ यत्रध्वनिंशृणोष्येनंतूष्णीमास्वविशांपते ॥ १६ ॥

ग्धापरभागस्यनाशंमाकुर्वित्यर्थः धर्मान्मावशीःधर्मसाधनान्यज्ञभागान्सर्वान्कामयेथाः वशकांतौअस्यलुङिरूपं ॥८॥ ९ ॥१०॥ अयातयामंतात्कालिकं ॥११॥ १२ ॥१३॥ १४ ॥१५॥ १६ ॥

भूमिर्हजगावित्युदाहरंतिनमामर्त्यःकश्चनदातुमर्हतिविश्वकर्मन्भौवनमांदिदासिथनिमंक्ष्येहंसलिलस्यमध्येमोघस्तएषकश्यपायाससंगरइतिश्रुतेरर्थंसंगृह्णाति यत्रायजतराजेंद्रेत्यादिना ॥ १७ ॥ १८ ॥
॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥ स्नानाद्यर्थंसमुद्रप्रार्थनामंत्रमाह ओंनमइति विश्वंगुप्तंलीनमस्मिन्प्रलयेइतिविश्वगुप्तः विश्वस्मात्परायश्रेष्ठाय विष्णवेइत्यर्थः लवणांभसिक्षारोदके ॥२६॥ अग्नि

एतत्स्वयंभुवोराजन्वनंदिव्यंप्रकाशते ॥ यत्रायजतराजेंद्रविश्वकर्माप्रतापवान् ॥ १७ ॥ यस्मिन्यज्ञेहिभूर्दत्ताकश्यपायमहात्मने ॥ सपर्वतवनोद्देशादक्षि
णार्थेस्वयंभुवा ॥ १८ ॥ अवासीदच्चकौंतेयदत्तमात्रामहीतदा ॥ उवाच्चचापिकुपितालोकेश्वरमिदंप्रभुं ॥ १९ ॥ नमांमर्त्यायभगवन्कस्मैचिद्दातुमर्हसि ॥
प्रदानंमोघमेतत्तेयास्याम्येषारसातलं ॥ २० ॥ विषीदंतींतुतांदृष्ट्वाकश्यपोभगवानृषिः ॥ प्रसादयांबभूवाथततोभूमिंविशांपते ॥ २१ ॥ ततःप्रसन्नापृथिवी
तपसातस्यपांडव ॥ पुनरुन्मज्यसलिलाद्वेदीरूपास्थिताबभौ ॥ २२ ॥ सैषाप्रकाशतेराजन्वेदीसंस्थानलक्षणा ॥ आरुह्यात्रमहाराजवीर्यवान्वैभविष्यसि
॥ २३ ॥ सैषासागरमासाद्यराजन्वेदीसमाश्रिता ॥ एतामारुह्यभद्रंतेत्वमेकस्तरसागरं ॥ २४ ॥ अहंचतेस्वस्त्ययनंप्रयोक्ष्येयथात्वमेनामधिरोहसेद्य ॥ स्पृष्टा
हिमर्त्येनततःसमुद्रमेषावेदीप्रविशत्याजमीढ ॥ २५ ॥ ओंनमोविश्वगुप्तायनमोविश्वपरायते ॥ सान्निध्यंकुरुदेवेशसागरेलवणांभसि ॥ २६ ॥ अग्निर्मित्रोयो
निरापोथदेव्योविष्णोरेतस्त्वममृतस्यनाभिः ॥ एवंब्रुवन्पांडवसत्यवाक्यंवेदीमिमांत्वंतरसाधिरोह ॥ २७ ॥ अग्निश्चतेयोनिरिडाचदेहोरेतोधाविष्णोरमृतस्यना
भिः ॥ एवंजपन्पांडवसत्यवाक्यंततोवगाहेतपतिंनदीनां ॥ २८ ॥ अन्यथाहिकुरुश्रेष्ठदेवयोनिरपांपतिः ॥ कुशाग्रेणापिकौंतेयनस्प्रष्टव्योमहोदधिः ॥ २९ ॥ ॥ वै
शंपायनउवाच ॥ ॥ ततःकृतस्वस्त्ययनोमहात्मायुधिष्ठिरःसागरमभ्यगच्छत् ॥ कृत्वाचतच्छासनमस्यसर्वंमहेंद्रमासाद्यनिशामुवास ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीमहा
भारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायांमहेंद्राचलगमनेचतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥
सतत्रतामुषित्वैकांरजनींपृथिवीपतिः ॥ तापसानांपरंचक्रेसत्कारंभ्रातृभिःसह ॥ १ ॥ लोमशस्तस्यतान्सर्वानाचख्यौतत्रतापसान् ॥ भृगूनंगिरसश्चैववसिष्ठा
नथकाश्यपान् ॥ २ ॥ तान्समेत्यसराजर्षिरभिवाद्यकृतांजलिः ॥ रामस्यानुचरंवीरमपृच्छदकृतव्रणं ॥ ३ ॥

मित्रश्चतेजस्त्वादग्निवत्सूर्योप्यपांयोनिः अपामितिशेषः विष्णोर्व्यापकस्यात्मनोरेतःशरीराकारपरिणतमभिव्यक्तिस्थानंत्वंहेसमुद्र अमृतस्यनाभिःसुधायागर्भस्थानं ॥ २७ ॥ इडायज्ञःविष्णोःरेतोधाःवि
ष्णोरेतःजीवःसधीयतेस्मिन्देहे अमृतस्यनाभिःमोक्षस्यसाधनं ॥२८॥ देवयोनिःदेवस्थानं ॥२९॥३०॥ ॥ इत्या० नै० भा० चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥११४॥ ॥७॥ ॥ सइति ॥ १॥२॥३॥

॥ ४ ॥ आयान्आगच्छन् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ एकतइति बहिःश्यामाअंतरा

कदातुरामोभगवांस्तापसान्दर्शयिष्यति ॥ तेनैवाहंप्रसंगेनद्रष्टुमिच्छामिभार्गवं ॥ ४ ॥ ॥ अकृतव्रणउवाच ॥ ॥ आयानेवासिविदितोरामस्यविदितात्म
नः ॥ प्रीतिस्त्वयिचरामस्यक्षिप्रंत्वांदर्शयिष्यति ॥ ५ ॥ चतुर्दशीमष्टमींचरामंपश्यंतितापसाः ॥ अस्यांरात्र्यांव्यतीतायांभवित्रीश्वश्चतुर्दशी ॥ ६ ॥ ॥ युधिष्ठिर
उवाच ॥ ॥ भवाननुगतोरामंजामदग्न्यंमहाबलं ॥ प्रत्यक्षदर्शीसर्वस्यपूर्ववृत्तस्यकर्मणः ॥ ७ ॥ सभवान्कथयत्वद्ययथारामेणनिर्जिताः ॥ आहवेक्षत्रियाः
सर्वेकथंकेनचहेतुना ॥ ८ ॥ ॥ अकृतव्रणउवाच ॥ ॥ हंततेकथयिष्यामिमहदाख्यानमुत्तमं ॥ भृगूणांराजशार्दूलवंशेजातस्यभारत ॥ ९ ॥ रामस्यजामदग्न्य
स्यचरितंदेवसंमितं ॥ हैहयाधिपतेश्चैवकार्तवीर्यस्यभारत ॥ १० ॥ रामेणचार्जुनोनामहैहयाधिपतिर्हतः ॥ तस्यबाहुशतान्यासंस्त्रीणिसप्तचपांडव ॥ ११ ॥
दत्तात्रेयप्रसादेनविमानंकांचनंतथा ॥ ऐश्वर्यंसर्वभूतेषुपृथिव्यांपृथिवीपते ॥ १२ ॥ अव्याहतगतिश्चैवरथस्तस्यमहात्मनः ॥ रथेनतेनतुसदावरदानेनवीर्यवा
न् ॥ १३ ॥ ममर्ददेवान्यक्षांश्चऋषींश्चैवसमंततः ॥ भूतांश्चैवससर्वांस्तुपीडयामाससर्वतः ॥ १४ ॥ ततोदेवाःसमेत्याहुर्ऋषयश्चमहाव्रताः ॥ देवदेवंसुरारिघ्नं
विष्णुंसत्यपराक्रमं ॥ १५ ॥ भगवन्भूतरक्षार्थमर्जुनंजहिवैप्रभो ॥ विमानेनचदिव्येनहैहयाधिपतिःप्रभुः ॥ १६ ॥ शचीसहायंक्रीडंतंधर्षयामासवासवं ॥ तत
स्तुभगवान्देवःशक्रेणसहितस्तदा ॥ कार्तवीर्यविनाशार्थंमंत्रयामासभारत ॥ १७ ॥ यत्तद्भूतहितंकार्यंसुरेंद्रेणनिवेदितं ॥ संप्रतिश्रुत्यतत्सर्वंभगवाँल्लोकपूजि
तः ॥ १८ ॥ जगामबदरींरम्यांस्वमेवाश्रममंडलं ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुपृथिव्यांपृथिवीपतिः ॥ १९ ॥ कान्यकुब्जेमहानासीत्पार्थिवःसुमहाबलः ॥ गाधीतिविश्रु
तोलोकेवनवासंजगामह ॥ २० ॥ वनेतुतस्यवसतःकन्याजज्ञेऽप्सरःसमा ॥ ऋचीकोभार्गवस्तांचवरयामासभारत ॥ २१ ॥ तमुवाचततोगाधिर्ब्राह्मणंसंशि
तव्रतं ॥ उचितंनःकुलेकिंचित्पूर्वैर्यत्संप्रवर्तितं ॥ २२ ॥ एकतःश्यामकर्णानांपांडुराणांतरस्विनां ॥ सहस्रंवाजिनांशुल्कमितिविद्धिद्विजोत्तम ॥ २३ ॥ नचापिभ
गवान्वाच्योदीयतामितिभार्गव ॥ देयामेदुहिताचैवत्वद्विधायमहात्मने ॥ २४ ॥ ॥ ऋचीकउवाच ॥ ॥ एकतःश्यामकर्णानांपांडुराणांतरस्विनां ॥ दास्याम्यश्व
सहस्रंतेममभार्यासुतास्तुते ॥ २५ ॥ ॥ अकृतव्रणउवाच ॥ ॥ सतथेतिप्रतिज्ञायराजन्वरुणमब्रवीत् ॥ एकतःश्यामकर्णानांपांडुराणांतरस्विनां ॥ २६ ॥

रक्ताःकर्णायेषांतेएकतःश्यामकर्णास्तेषां ॥ २५ ॥ २६ ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ जन्याः वरपक्षीयाः ॥ २९ ॥ ३० ॥ अवलोकको ऽवलोकनार्थी ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ विश्वं विराट्पुरुषमावर्तयित्वा मुहुर्मुहुरनुसंधाय एतयोश्वर्वोर्भक्षणेन विश्वस्र
ष्टृतुल्यौ पुत्रौ भविष्यत इति भावः ॥ ३६ ॥ तेउभेप्रतीत्युक्तेतीकारलोपः संधिर्वाआर्षः आलिंगने अश्वत्थोदुंबरयोः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ॥ इ

॥११७॥ सहस्रंवाजिनामेकंशुल्कार्थंप्रतिदीयतां ॥ तस्मैप्रादात्सहस्रंवैवाजिनांवरुणस्तदा ॥ २७ ॥ तदश्वतीर्थंविख्यातमुत्थितायत्रतेहयाः ॥ गंगायांकान्यकुब्जेवैद
दौसत्यवतींतदा ॥ २८ ॥ ततोगाधिःसुतांचास्मैजन्याश्चासन्सुरास्तदा ॥ लब्ध्वाहयसहस्रंतुतांश्चदृष्ट्वादिवौकसः ॥ २९ ॥ धर्मेणलब्ध्वातांभार्यामृचीकोद्विज
सत्तमः ॥ यथाकामंयथाजोषंतयारेमेसुमध्यया ॥ ३० ॥ तंविवाहेकृतेराजन्सभार्यमवलोककः ॥ आजगामभृगुश्रेष्ठःपुत्रंदृष्ट्वाननंदह ॥ ३१ ॥ भार्यापतीतमा
सीनंगुरुंसुरगणार्चितं ॥ अर्चित्वापर्युपासीनौप्रांजलीतस्थतुस्तदा ॥ ३२ ॥ ततःस्नुषांसभगवान्प्रहृष्टोभृगुरब्रवीत् ॥ वरंवृणीष्वसुभगेदाताह्यस्मितवेप्सितं
॥ ३३ ॥ सावैप्रसादयामासतंगुरुंपुत्रकारणात् ॥ आत्मनश्चैवमातुश्चप्रसादंचचकारसः ॥ ३४ ॥ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ ऋतौत्वंचैवमाताचस्नातेपुंसवनायवै ॥
आलिंगेतांपृथग्वृक्षौसाश्वत्थंत्वमुदुंबरं ॥ ३५ ॥ चरुद्वयमिदंभद्रेजनन्याश्चतवैवच ॥ विश्वमावर्तयित्वातुमयायत्नेनसाधितं ॥ ३६ ॥ प्राशितव्यंप्रयत्नेनतेत्यु
क्त्वादर्शनंगतः ॥ आलिंगनेचरौचैवचक्रतुस्तेविपर्ययं ॥ ३७ ॥ ततःपुनःसभगवान्कालेबहुतिथेगते ॥ दिव्यज्ञानाद्विदित्वातुभगवानागतःपुनः ॥ ३८ ॥ अथो
वाचमहातेजाभृगुःसत्यवतींस्नुषां ॥ उपयुक्तश्चरुर्भद्रेवृक्षेचालिंगनंकृतं ॥ ३९ ॥ विपरीतेनतेसुभ्रूर्मात्राचैवासिवंचिता ॥ ब्राह्मणःक्षत्रवृत्तिर्वैतवपुत्रोभविष्यति
॥ ४० ॥ क्षत्रियोब्राह्मणाचारोमातुस्तवसुतोमहान् ॥ भविष्यतिमहावीर्यःसाधूनांमार्गमास्थितः ॥ ४१ ॥ ततःप्रसादयामासश्वशुरंसापुनःपुनः ॥ नमेपुत्रोभ
वेदीदृक्कामंपौत्रोभवेदिति ॥ ४२ ॥ एवमस्त्वितिसातेनपांडवप्रतिनंदिता ॥ जमदग्निंततःपुत्रंजज्ञेसाकालआगते ॥ ४३ ॥ तेजसावर्चसाचैवयुक्तंभार्गवनंदनं
॥ सवर्धमानस्तेजस्वीवेदस्याध्ययनेनच ॥ ४४ ॥ बहूनृषीन्महातेजाःपांडवेयात्यवर्तत ॥ तंतुकृत्स्नोधनुर्वेदःप्रत्यभाद्भरतर्षभ ॥ चतुर्विधानिचास्त्राणिभास्करो ॥११७॥
पमवर्चसं ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायांकार्तवीर्योपाख्यानेपंचदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥
अकृतव्रणउवाच ॥ ॥ सवेदाध्ययनेयुक्तोजमदग्निर्महातपाः ॥ तपस्तेपेततोवेदान्नियमाद्वशमानयत् ॥ १ ॥

त्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सवेदेति ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ततस्तस्यस्पृहयामासतमैच्छत् ॥ ७ ॥ अंभसिसरस्येवक्लिन्नाद्रुता तथाचोक्तं सुंदरंपुरुषंदृष्ट्वाभ्रातरंपितरंसुतं योनिर्द्रवतिनारीणांसत्यंसत्यंजनार्दनेति ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

सप्रसेनजितंराजन्नधिगम्यनराधिपं ॥ रेणुकांवरयामाससचतस्मैददौनृपः ॥ २ ॥ रेणुकांत्वथसंप्राप्यभार्यांभार्गवनंदनः ॥ आश्रमस्थस्तयासार्धंतपस्तेपेऽनुकू
लया ॥ ३ ॥ तस्याःकुमाराश्चत्वारोजज्ञिरेरामपंचमाः ॥ सर्वेषामजघन्यस्तुरामआसीज्जघन्यजः ॥ ४ ॥ फलाहारेषुसर्वेषुगतेष्वथसुतेषुवै ॥ रेणुकास्नातुमगम
त्कदाचिन्नियतव्रता ॥ ५ ॥ सातुचित्ररथंनाममार्तिकावतकंनृपं ॥ ददर्शरेणुकाराजन्नागच्छंतीयदृच्छया ॥ ६ ॥ क्रीडंतंसलिलेदृष्ट्वासभार्यंपद्ममालिनं ॥ ऋ
द्धिमंतंततस्तस्यस्पृहयामासरेणुका ॥ ७ ॥ व्यभिचाराच्चतस्मात्साक्लिन्नांभसिविचेतना ॥ प्रविवेशाश्रमंत्रस्तातांवैभर्तान्वबुध्यत ॥ ८ ॥ सतांदृष्ट्वाच्युतांधैर्या
द्ब्राह्म्यालक्ष्म्याविवर्जितां ॥ धिक्शब्देनमहातेजागर्हयामासवीर्यवान् ॥ ९ ॥ ततोज्येष्ठोजामदग्न्योरुमण्वान्नामनामतः ॥ आजगामसुषेणश्चवसुर्विश्वाव
सुस्तथा ॥ १० ॥ तानानुपूर्व्याद्भगवान्वधेमातुरचोदयत् ॥ नचतेजातसंस्नेहाःकिंचिदूचुर्विचेतसः ॥ ११ ॥ ततःशशापतान्क्रोधात्तेशप्ताश्चेतनांजहुः ॥ मृगपक्षि
सधर्माणःक्षिप्रमासन्जडोपमाः ॥ १२ ॥ ततोरामोभ्ययात्पश्चादाश्रमंपरवीरहा ॥ तमुवाचमहाबाहुंजमदग्निर्महातपाः ॥ १३ ॥ जहीमांमातरंपापांमाचपुत्र
व्यथांकृथाः ॥ ततआदायपरशुंरामोमातुःशिरोहरत् ॥ १४ ॥ ततस्तस्यमहाराजजमदग्नेर्महात्मनः ॥ कोपोभ्यगच्छत्सहसाप्रसन्नश्चाब्रवीदिदं ॥ १५ ॥ ममे
दंवचनात्तातकृतंतेकर्मदुष्करं ॥ वृणीष्वकामान्धर्मज्ञयावतोवांछसेहृदा ॥ १६ ॥ सवव्रेमातुरुत्थानमस्मृतिंचवधस्यवै ॥ पापेनतेनचास्पर्शंभ्रातॄणांप्रकृतिं
तथा ॥ १७ ॥ अप्रतिद्वंद्वतांयुद्धेदीर्घमायुश्चभारत ॥ ददौचसर्वान्कामांस्तान्जमदग्निर्महातपाः ॥ १८ ॥ कदाचित्तुतथैवास्यविनिष्क्रांताःसुताःप्रभो ॥ अथानूप
पतिर्वीरःकार्तवीर्योभ्यवर्तत ॥ १९ ॥ तमाश्रमपदंप्राप्तमृषेर्भार्यासमार्चयत् ॥ सयुद्धमदसंमत्तोनाभ्यनंदत्तथार्चनं ॥ २० ॥ प्रमथ्यचाश्रमात्तस्माद्धोमधेनो
स्तथाबलात् ॥ जहारवत्संक्रोशंत्याबभंजचमहाद्रुमान् ॥ २१ ॥ आगतायचरामायतदाचष्टपितास्वयं ॥ गांचरोरुदतींदृष्ट्वाकोपोरामंसमाविशत् ॥ २२ ॥ स
मृत्युवशमापन्नंकार्तवीर्यमुपाद्रवत् ॥ तस्याथयुधिविक्रम्यभार्गवःपरवीरहा ॥ २३ ॥ चिच्छेदनिशितैर्भल्लैर्बाहून्परिघसंनिभान् ॥ सहस्रसंमितान्राजन्प्रगृह्य
रुचिरंधनुः ॥ २४ ॥ अभिभूतःसरामेणसंयुक्तःकालधर्मणा ॥ अर्जुनस्याथदायादारामेणकृतमन्यवः ॥ २५ ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ कालधर्मणामृत्युना ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥२८॥ भार्यावधदोषात्स्वयमपितादृशमेवमरणंप्रापेत्याशयः ॥ २९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥११६॥ ॥७॥ ॥ ममेति ॥१॥

आश्रमस्थंविनारामंजमदग्निमुपाद्रवन्॥ तेतंजघ्नुर्महावीर्यमयुध्यंतंतपस्विनं ॥ २६ ॥ असकृद्रामरामेतिविक्रोशंतमनाथवत् ॥ कार्तवीर्यस्यपुत्रास्तुजमद
ग्निंयुधिष्ठिर॥ २७॥ पीडयित्वाशरैर्जग्मुर्यथागतमरिंदमाः॥ अपक्रांतेषुवैतेषुजमदग्नौतथागते ॥ २८॥ समित्पाणिरुपागच्छदाश्रमंभृगुनंदनः॥ सदृष्ट्वापि
तरंवीरस्तथामृत्युवशंगतं॥ अनर्हंतंतथाभूतंविललापसुदुःखितः ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायांकार्तवी
र्योपाख्यानेजमदग्निवधेषोडशाधिकशततमोऽध्यायः॥ ११६॥ ॥७॥ ॥रामउवाच॥ ॥ ममापराधात्तैःक्षुद्रैर्हतस्त्वंतातबालिशैः॥ कार्तवीर्यस्यदाया
दैर्वनेमृगइवेषुभिः॥ १ ॥ धर्मज्ञस्यकथंतातवर्तमानस्यसत्पथे॥ मृत्युरेवंविधोयुक्तःसर्वभूतेष्वनागसः॥ २॥ किंनुतैर्नकृतंपापंयैर्भवांस्तपसिस्थितः॥ अयुध्य
मानोवृद्धःसन्हतःशरशतैःशितैः॥ ३ ॥ किंनुतेतत्रवक्ष्यंतिसचिवेषुसुहृत्सुच॥ अयुध्यमानंधर्मज्ञमेकंहत्वाऽनपत्रपाः॥ ४॥ लालप्यैवंसकरुणंबहुनानाविधं
नृप॥ प्रेतकार्याणिसर्वाणिपितुश्चक्रेमहातपाः॥ ५॥ ददाहपितरंचाग्नौरामःपरपुरंजयः॥ प्रतिजज्ञेवधंचापिसर्वक्षत्रस्यभारत ॥ ६ ॥ संक्रुद्धोतिबलःसंख्येश
स्त्रमादायवीर्यवान्॥ जघ्निवान्कार्तवीर्यस्यसुतानेकोंऽतकोपमः ॥ ७॥ तेषांचानुगतायेचक्षत्रियाःक्षत्रियर्षभ॥ तांश्चसर्वानवामृद्नाद्रामःप्रहरतांवरः॥ ८॥
त्रिःसप्तकृत्वःपृथिवींकृत्वानिःक्षत्रियांप्रभुः॥समंतपंचकेपंचचकाररुधिरह्रदान्॥९॥ सतेषुतर्पयामासभृगून्भृगुकुलोद्वहः॥ साक्षाद्ददर्शचर्चीकंसचरामंन्यवा
रयत्॥ १०॥ ततोयज्ञेनमहताजामदग्न्यःप्रतापवान्॥ तर्पयामासदेवेंद्रमृत्विग्भ्यःप्रददौमहीं॥ ११॥ वेदींचाप्यददद्धैमींकश्यपायमहात्मने ॥ दशव्यामाय
तांकृत्वानवोत्सेधांविशांपते ॥ १२॥ तांकश्यपस्यानुमतेब्राह्मणाःखंडशस्तदा ॥ व्यभजंस्तेतदाराजन्प्रख्याताःखांडवायनाः॥ १३॥ सप्रदायमहींतस्मैकश्य
पायमहात्मने॥ अस्मिन्महेंद्रेशैलेंद्रेवसत्यमितविक्रमः ॥ १४ ॥ एवंवैरमभूत्तस्यक्षत्रियैर्लोकवासिभिः ॥पृथिवीचापिविजितारामेणामिततेजसा ॥ १५॥
॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततश्चतुर्दशींरामःसमयेनमहामनाः॥ दर्शयामासतान्विप्रान्धर्मराजंचसानुजं ॥ १६॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥दशव्यामायतां व्यामोहस्तचतुष्टयं चत्वारिंशद्धस्तायामविस्तारां नवोत्सेधांषट्त्रिंशद्धस्तोच्छ्रायांचेत्यर्थः व्यायामेतिप्रमादपाठः ॥१२॥ खंडशःखंडानिखंडानिकृत्वाव्यभजन् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

आनर्चअर्चितवान् ॥१७॥ तेनचउदितइतिच्छेदः उष्यउषित्वा ॥१८॥ ॥ इत्या०नै०भा०सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥११७॥ ॥७॥ ॥ गच्छन्निति ॥१॥ वृत्तवान्सद्वृत्तः पार्थिवःपृथ्वीपतिःकश्यपस्तस्यपुत्रःसूर्यस्तस्यपौत्रोयुधिष्ठिरः तत्पितुर्धर्मस्यसूर्यपुत्रत्वात् प्रशस्तांनामनदीं ॥२॥३॥ नारीतीर्थानिग्राहरूपाःपंचाप्सरसोमुनिशापवशाद्यत्रस्थिताअर्जुनेनचशापान्मोचितास्तानिनारीतीर्थानि ॥४॥

सतमानर्चराजेंद्रभ्रातृभिःसहितःप्रभुः॥ द्विजानांचपरांपूजांचक्रेनृपतिसत्तमः॥ १७॥ अर्चित्वाजामदग्न्यंसपूजितस्तेनचोदितः ॥ महेंद्रउष्यतांरात्रिंप्रययौ
दक्षिणामुखः ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांकार्तवीर्योपाख्यानेसप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥
॥११७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥गच्छन्सतीर्थानिमहानुभावःपुण्यानिरम्याणिददर्शराजा ॥ सर्वाणिविप्रैरुपशोभितानिक्वचित्क्व
चिद्भारतसागरस्य॥ १ ॥ सवृत्तवांस्तेषुकृताभिषेकःसहानुजःपार्थिवपुत्रपौत्रः ॥ समुद्रगांपुण्यतमांप्रशस्तांजगामपारिक्षितपांडुपुत्रः॥ २ ॥ तत्रापिचाप्लुत्य
महानुभावःसंतर्पयामासपितॄन्सुरांश्च ॥ द्विजातिमुख्येषुधनंविसृज्यगोदावरींसागरगामगच्छत् ॥ ३ ॥ ततोविपाप्माद्रविडेषुराजन्समुद्रमासाद्यचलोकपु
ण्यं॥ अगस्त्यतीर्थंचमहापवित्रंनारीतीर्थान्यथवीरोददर्श॥ ४॥ तत्रार्जुनस्याग्र्यधनुर्धरस्यनिशम्यतत्कर्मनरैरशक्यं ॥ संपूज्यमानःपरमर्षिसंघैःपरांमुदंपांडु
सुतःसलेभे॥ ५॥ सतेषुतीर्थेष्वभिषिक्तगात्रःकृष्णासहायःसहितोनुजैश्च॥ संपूजयन्विक्रममर्जुनस्यरेमेमहीपालपतिःपृथिव्याः ॥ ६ ॥ ततःसहस्राणिगवांप्र
दायतीर्थेषुतेष्वंबुधरोत्तमस्य॥ हृष्टःसहभ्रातृभिरर्जुनस्यसंकीर्तयामासगवांप्रदानं॥ ७॥ सतानितीर्थानिचसागरस्यपुण्यानिचान्यानिबहूनिराजन्॥ क्रमेण
गच्छन्परिपूर्णकामःशूर्पारकंपुण्यतमंददर्श॥ ८॥ तत्रोदधेःकंचिदतीत्यदेशंख्यातंपृथिव्यांवनमाससाद ॥ तप्तंसुरैरत्रतपःपुरस्तादिष्टंतथापुण्यपरैर्नरेंद्रैः॥ ९ ॥
सतत्रतामग्र्यधनुर्धरस्यवेदींददर्शायतपीनबाहुः॥ ऋचीकपुत्रस्यतपस्विसंघैःसमावृतांपुण्यकृदर्चनीयां ॥ १० ॥ ततोवसूनांवसुधाधिपःसमरुद्गणानांचत
थाश्विनोश्च॥ वैवस्वतादित्यधनेश्वराणामिंद्रस्यविष्णोःसवितुर्विभोश्च ॥ ११ ॥ भवस्यचंद्रस्यदिवाकरस्यपतेरपांसाध्यगणस्यचैव ॥ धातुःपितॄणांचतथाम
हात्मारुद्रस्यराजन्सगणस्यचैव ॥ १२ ॥ सरस्वत्याःसिद्धगणस्यचैवपुण्याश्चयेचाप्यमरास्तथान्ये ॥ पुण्यानिचाप्यायतनानितेषांददर्शराजासुमनोहराणि
॥ १३ ॥ तेषूपवासान्विबुधानुपोष्यदत्वाचरत्नानिमहांतिराजा॥ तीर्थेषुसर्वेषुपरिप्लुतांगःपुनःसशूर्पारकमाजगाम॥ १४॥

॥५॥६॥ अंबुधरोत्तमस्यसमुद्रस्य ॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥ तेषुतीर्थेषु उपवासान्समीपवासिनोविबुधान्पंडितानुपोष्यवस्त्रैरावास्यरत्नानिचतेभ्यएवदत्वा ॥ १४ ॥

तेनतीर्थेनासिंधुतीरमार्गेण ॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥ कार्ष्णिप्रद्युम्नं पौत्रंसात्यकिं ॥२०॥२१॥२२॥२३॥ ॥ इत्यारण्य० नै० भा० अष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥११८॥ ॥७॥ ॥ प्रभासेति ॥१॥

सतेनतीर्थेनतुसागरस्यपुनःप्रयातःसहसोदरीयैः॥ द्विजैःपृथिव्यांप्रथितंमहद्भिस्तीर्थंप्रभासंसमुपाजगाम ॥ १५ ॥ तत्राभिषिक्तःपृथुलोहिताक्षःसहानुजैर्देव
गणान्पितॄंश्च॥ संतर्पयामासतथैवकृष्णातेचापिविप्राःसहलोमशेन॥ १६॥ सद्वादशाहंजलवायुभक्षःकुर्वन्क्षपाहःसुतदाभिषेकं॥ समंततोग्नीनुपदीपयित्वा
तेपेतपोधर्मभृतांवरिष्ठः॥ १७॥ तमुग्रमास्थायतपश्चरंतंशुश्रावरामश्चजनार्दनश्च॥ तौसर्ववृष्णिप्रवरौससैन्यौयुधिष्ठिरंजग्मतुराजमीढं॥१८॥ तेवृष्णयःपां
डुसुतान्समीक्ष्यभूमौशयानान्मलदिग्धगात्रान् ॥ अनर्हतींद्रौपदींचापिदृष्ट्वासुदुःखिताश्चुक्रुशुरार्तनादं ॥ १९ ॥ ततःसरामंचजनार्दनंचकार्ष्णिंचसांबंच
शिनेश्चपौत्रं॥ अन्यांश्चवृष्णीनुपगम्यपूजांचक्रेयथाधर्ममहीनसत्वः॥ २० ॥ तेचापिसर्वान्प्रतिपूज्यपार्थांस्तैःसत्कृताःपांडुसुतैस्तथैव ॥ युधिष्ठिरंसंपरिवार्य
राजन्नुपाविशन्देवगणायथेंद्रं॥ २१ ॥ तेषांससर्वंचरितंपरेषांवनेचवासंपरमप्रतीतः॥ अस्त्रार्थमिंद्रस्यगतंचपार्थंनिवेशनंहृष्टमनाःशशंस ॥ २२ ॥ श्रुत्वातु
तेतस्यवचःप्रतीतास्तांश्चापिदृष्ट्वासुकृशानतीव॥ नेत्रोद्भवंसंमुमुचुर्महार्हादुःखार्तिजंवारिमहानुभावाः॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थ
यात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांप्रभासेयादवपांडवसमागमेअष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११८॥ ॥७॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥प्रभासतीर्थ
मासाद्यपांडवावृष्णयस्तथा ॥ किमकुर्वन्कथाश्चैषांकास्तत्रासंस्तपोधन ॥ १ ॥ तेहिसर्वेमहात्मानःसर्वशास्त्रविशारदाः॥ वृष्णयःपांडवाश्चैवसुहृदश्चपरस्प
रं॥ २॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥प्रभासतीर्थंसंप्राप्यपुण्यंतीर्थंमहोदधेः॥ वृष्णयःपांडवान्वीराःपरिवार्योपतस्थिरे॥ ३ ॥ ततोगोक्षीरकुंदेंदुमृणालरजतप्र
भः॥ वनमालीहलीरामोबभाषेपुष्करेक्षणं॥ ४॥ ॥बलदेवउवाच॥ ॥नकृष्णधर्मश्चरितोभवायजंतोरधर्मश्चपराभवाय॥ युधिष्ठिरोयत्रजटीमहात्मावना
श्रयःक्लिश्यतिचीरवासाः॥ ५ ॥ दुर्योधनश्चापिमहींप्रशास्तिनचास्यभूमिर्विवरंददाति॥ धर्मादधर्मश्चरितोवरीयानितीवमन्येतनरोल्पबुद्धिः ॥ ६ ॥ दुर्योधने
चापिविवर्धमानेयुधिष्ठिरेचासुखमात्तराज्ये॥ किंत्वत्रकर्तव्यमितिप्रजाभिःशंकामिथःसंजनितानराणां ॥ ७॥ अयंसधर्मप्रभवोनरेंद्रोधर्मेधृतःसत्यधृतिःप्र ॥११९॥
दाता॥ चलेद्धिराज्याच्चसुखाच्चपार्थोधर्मादपेतस्तुकथंविवर्धेत् ॥ ८ ॥ ॥ २ ॥ ३ ॥ हलीतिहलधरत्वाद्धर्मस्यापिनिंदांकरिष्यतीतिध्वनितं ॥ ४ ॥ भवायअभ्युदयाय ॥ ५ ॥ विवरं
शरीरगूहनायनददातीत्यर्थः ॥ ६ ॥ मिथःशंकाधर्माधर्मयोःकिंबलीयइतिशास्त्रानुभवयोर्विरोधात्संशयः ॥ ७ ॥ राज्याच्चसुखाच्चचलेन्नतुधर्मादितिशेषः तत्रहेतुः धर्मादिति कथमित्युपहासार्थं ॥ ८ ॥

॥९॥ अवनिप्रधानोधृतराष्ट्रः ॥१०॥ नासाविति किंनामपापंकृत्वाऽहमचक्षुर्जातःकौंतेयंप्रव्राज्य कीदृशोभविष्यामीतिधियानासौपश्यतीत्यध्याहृत्ययोज्यं ॥११॥ चामीकराभान्कनकप्रभान् एतन्मरण
चिह्नं नृशंसंनिंद्यंकर्म ॥१२॥ इमान्भीष्मादीनृच्छणातिहिनस्ति शृणोतीतिलेखकप्रमादः नशृणोतीतिगौडपाठेतुअयमग्निर्वैश्वानरोयोयमंतःपुरुषेयेनेदमन्नंपच्यतेयदिदमद्यतेतस्यैषघोषोभवतियमेतत्कर्णाव

कथंनुभीष्मश्चकृपश्चविप्रोद्रोणश्चराजाचकुलस्यवृद्धः॥ प्रव्राज्यपार्थान्सुखमाप्नुवंतिधिक्पापबुद्धीन्भरतप्रधानान् ॥ ९ ॥ किंनामवक्ष्यत्यवनिप्रधानःपितॄ
न्समागम्यपरत्रपापः॥ पुत्रेषुसम्यक्चरितंमयेतिपुत्रानपापान्व्यपरोप्यराज्यात् ॥ १०॥ नासौधियासंप्रतिपश्यतिस्मकिंनामकृत्वाहमचक्षुरेवं॥ जातःपृथिव्या
मितिपार्थिवेषुप्रव्राज्यकौंतेयमितिस्मराज्यात्॥ ११ ॥ नूनंसमृद्धान्पितृलोकभूमौचामीकराभान्क्षितिजान्प्रफुल्लान्॥ विचित्रवीर्यस्यसुतःसपुत्रःकृत्वानृशं
संबतपश्यतिस्म ॥ १२ ॥ व्यूढोत्तरांसान्पृथुलोहिताक्षानिमान्स्मपृच्छन्सशृणातिनूनं॥ प्रास्थापयद्यत्सवनंसशंकोयुधिष्ठिरंसानुजमात्तशस्त्रं ॥ १३ ॥ योयंप
रषांपृतनांसमृद्धांनिरायुधोदीर्घभुजोनिहन्यात्॥ श्रुत्वैवशब्दंहिवृकोदरस्यमुंचंतिसैन्यानिशकृत्समूत्रं॥ १४॥ सक्षुत्पिपासाध्वकृशस्तरस्वीसमेत्यनानायुधबा
णपाणिः॥ वनेस्मरन्वासमिमंसुघोरंशेषंनकुर्यादितिनिश्चितंमे ॥ १५ ॥ नह्यस्यवीर्येणबलेनकश्चित्समःपृथिव्यामपिविद्यतेन्यः॥ सशीतवातातपकर्शितांगो
नशेषमाजावसुहृत्सकुर्यात्॥ १६ ॥ प्राच्यांनृपानेकरथेनजित्वावृकोदरःसानुचरान्रणेषु॥ स्वस्त्यागमद्योतिरथस्तरस्वीसोयंवनेक्लिश्यतिचीरवासाः॥ १७॥
यःसिंधुकूलेव्यजयन्नृदेवान्समागतान्दाक्षिणात्यान्महीपान्॥ तंपश्यतेमंसहदेवमद्यतरस्विनंतापसवेषरूपं॥ १८॥ यःपार्थिवानेकरथेनजिग्येदिशंप्रतीचींप्र
तियुद्धशौंडः॥ सोयंवनेमूलफलेनजीवन्जटीचरत्यद्यमलाचितांगः ॥ १९ ॥ सत्रेसमृद्धेतिरथस्यराज्ञोवेदीतलादुत्पतितासुताया॥ सेयंवनेवासमिमंसुदुःखं
कथंसहत्यद्यसतीसुखार्हा॥ २० ॥ त्रिवर्गमुख्यस्यसमीरणस्यदेवेश्वरस्याप्यथवाश्विनोश्च॥ एषांसुराणांतनयाःकथंनुवनेचरन्त्यस्तसुखाःसुखार्हाः॥ २१ ॥
जितेहिधर्मस्यसुतेसभार्येसभ्रातृकेसानुचरेनिरस्ते॥ दुर्योधनेचापिविवर्धमानेकथंनसीदत्यवनिःसशैला॥ २२॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिती
र्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांबलरामवाक्येऊनविंशाधिकशततमोऽध्यायः॥ ११९॥ ॥७॥ ॥७॥

पिधायशृणोतिसयदोत्क्रमिष्यन्भवतिनैनंघोषंशृणोतीतिश्रुत्यर्थोनुसंधेयः ॥१३॥१४॥ शेषंनकुर्यान्निःशेषमेवनाशयेदित्यर्थः ॥१५॥१६॥ स्वस्तिक्षेमेण आगमत्आगतः ॥१७॥१८॥ सोयंनकुलः ॥१९॥
राज्ञोद्रुपदस्य ॥२०॥ त्रिवर्गमुख्यस्यधर्मस्य त्रिवर्गोधर्मकामार्थैरित्यमरः वनेअचरन्हिअस्तसुखाइतिच्छेदः ॥२१॥२२॥ ॥ इत्या० नै० भा० ऊनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः॥११९॥ ॥७॥ ॥७॥

नरामेति ॥१॥ नाथवंतःऐश्वर्यवंतः भावेघञ् नात्मनानस्वयं नाथाःकार्यसाधकाः शिब्यादयइत्येवपाठः शैब्यादयइतिपाठेतुस्वार्थेष्यञ् ॥२॥३॥४॥५॥६॥सपार्थोपितिष्ठत्वितिपूर्वेणान्वयः यदर्थंशत्रुवधा

॥ सात्यकिरुवाच ॥ ॥ नरामकालःपरिदेवनाययदुत्तरंत्वत्रतदेवसर्वे ॥ समाचरामोह्यनतीतकालंयुधिष्ठिरोयद्यपिनाहकिंचित् ॥ १ ॥ येनाथवंतोह्यभवंतिलो
केतेनात्मनाकर्मसमारभंते ॥ तेषांतुकार्येषुभवंतिनाथाःशिब्यादयोरामयथाययातेः ॥ २ ॥ येषांतथारामसमारभंतेकार्याणिनाथाःस्वमतेनलोके ॥ तेनाथवं
तःपुरुषप्रवीरानानाथवत्कृच्छ्रमवाप्नुवंति ॥ ३ ॥ कस्मादिमौरामजनार्दनौचप्रद्युम्नसांबौचमयासमेतौ ॥ वसंत्यरण्येसहसोदरीयैस्त्रैलोक्यनाथानभिगम्यपा
र्थाः ॥४॥ निर्यातुसाध्वद्यदशार्हसेनाप्रभूतनानायुधचित्रवर्मा ॥ यमक्षयंगच्छतुधार्तराष्ट्रःसबांधवोवृष्णिबलाभिभूतः ॥५॥ त्वंह्येवकोपात्पृथिवीमपीमांसंवेष्ट
येस्तिष्ठतुशार्ङ्गधन्वा ॥ सधार्तराष्ट्रंजहिसानुबंधंवृत्रंयथादेवपतिर्महेंद्रः ॥ ६ ॥ भ्राताचमेयःससखागुरुश्चजनार्दनस्यात्मसमश्चपार्थः ॥ यदर्थमैच्छन्मनुजाःसु
पुत्रंशिष्यंगुरुंचाप्रतिकूलवादं ॥ ७ ॥ यदर्थमभ्युद्यतमुत्तमंतत्करोतिकर्माग्र्यमपारणीयं ॥ तस्यास्त्रवर्षाण्यहमुत्तमास्त्रैर्विहत्यसर्वाणिरणेभिभूय ॥ ८ ॥ काया
च्छिरःसर्पविषाग्निकल्पैःशरोत्तमैरुन्मथितास्मिराम ॥ खड्गेनचाहंनिशितेनसंख्येकायाच्छिरस्तस्यबलात्प्रमथ्य ॥ ९ ॥ ततोस्यसर्वाननुगान्हनिष्येदुर्योधनंचा
पिकुरूंश्चसर्वान् ॥ आत्तायुधंमामिहरौहिणेयपश्यंतुभौमायुधिजातहर्षाः ॥ १० ॥ निघ्नंतमेकंकुरुयोधमुख्यानग्निंमहाकक्षमिवांतकाले ॥ प्रद्युम्नमुक्तान्निशिता
न्नशक्ताःसोढुंकृपद्रोणविकर्णकर्णाः ॥ ११ ॥ जानामिवीर्यंचजयात्मजस्यकार्ष्णिर्भवत्येवयथारणस्थः ॥ सांबःससूतंसरथंभुजाभ्यांदुःशासनंशास्तुबलात्प्र
मथ्य ॥ १२ ॥ नविद्यतेजांबवतीसुतस्यरणेविषह्यंहिरणोत्कटस्य ॥ एतेनबालेनहिशंबरस्यदैत्यस्यसैन्यंसहसाप्रणुन्नं ॥ १३ ॥ वृत्तोरुरत्यायतपीनबाहुरेतेनसं
ख्येनिहतोश्वचक्रः ॥ कोनामसांबस्यमहारथस्यरणेसमक्षंरथमभ्युदीयात् ॥ १४ ॥ यथाप्रविश्यांतरमंतकस्यकालेमनुष्योनविनिष्क्रमेत ॥ तथाप्रविश्यांतरम
स्यसंख्येकोनामजीवन्पुनराव्रजेच्च ॥ १५ ॥ द्रोणंचभीष्मंचमहारथौतौसुतैर्वृतंचाप्यथसोमदत्तं ॥ सर्वाणिसैन्यानिचवासुदेवःप्रधक्ष्यतेसायकवह्निजालैः
॥ १६ ॥ किंनामलोकेषुविषह्यमस्तिकृष्णस्यसर्वेषुसदेवकेषु ॥ आत्तायुधस्योत्तमबाणपाणेश्चक्रायुधस्याप्रतिमस्ययुद्धे ॥ १७ ॥ ततोनिरुद्धोप्यसिचर्मपाणि
र्महीमिमांधार्तराष्ट्रैर्विसंज्ञैः ॥ हृतोत्तमांगैर्निहतैःकरोतुकीर्णांकुशैर्वेदिमिवाध्वरेषु ॥ १८ ॥ ॥१२०॥

र्थं ॥७॥ तत्सुपुत्रादिकं अस्माकमस्तीतिशेषः ॥ ८ ॥९॥ भैमाभीमकर्मकर्तारोभीमवंशजावा ॥ १० ॥ ११ ॥ जयात्मजस्याभिमन्योः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ माधवमधुदेशोमथुराप्रदेशस्तत्रजात ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ सुतेनअभिषुतेन यज्ञेसोमपानतुल्यंतज्जलपानमित्यर्थः पयोष्णीं

गदोल्मुकौबाहुकभानुनीथाःशूरश्चसंख्येनिशठःकुमारः ॥ रणोत्कटौसारणचारुदेष्णौकुलोचितंविप्रथयंतुकर्म ॥ १९ ॥ सवृष्णिभोजांधकयोधमुख्यासमाग
तासात्वतशूरसेना ॥ हत्वारणेतान्धृतराष्ट्रपुत्रांल्लोकेयशःस्फीतमुपाकरोतु ॥ २० ॥ ततोभिमन्युःपृथिवींप्रशास्तुयावद्व्रतंधर्मभृतांवरिष्ठः ॥ युधिष्ठिरःपारयते
महात्माद्यूतेयथोक्तंकुरुसत्तमेन ॥ २१ ॥ अस्मत्प्रमुक्तैर्विशिखैर्जितारिस्ततोमहींभोक्ष्यतिधर्मराजः ॥ निर्धार्तराष्ट्रांहतसूतपुत्रामेतद्धिनःकृत्यतमंयशस्यं ॥ २२ ॥
॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ असंशयंमाधवसत्यमेतद्गृह्णीमतेवाक्यमदीनसत्व ॥ स्वाभ्यांभुजाभ्यामजितांतुभूमिंनेच्छेत्कुरूणामृषभःकथंचित् ॥ २३ ॥ नह्येषका
मान्नभयान्नलोभाद्युधिष्ठिरोजातुजह्यात्स्वधर्मं ॥ भीमार्जुनौचातिरथौयमौचतथैवकृष्णाद्रुपदात्मजेयं ॥ २४ ॥ उभौहियुद्धेऽप्रतिमौपृथिव्यांवृकोदरश्चैवधनं
जयश्च ॥ कस्मान्नकृत्स्नांपृथिवींप्रशासेन्माद्रीसुताभ्यांचपुरस्कृतोयं ॥ २५ ॥ यदातुपंचालपतिर्महात्मासकेकयश्चेदिपतिर्वयंच ॥ युध्येमविक्रम्यरणेसमेतास्त
दैवसर्वेरिपवोहिनस्युः ॥ २६ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ नेदंचित्रंमाधवयद्ब्रवीषिसत्यंतुमेरक्ष्यतमंनराज्यं ॥ कृष्णस्तुमांवेदयथावदेकःकृष्णंचवेदाहमथोयथा
वत् ॥ २७ ॥ यदैवकालंपुरुषप्रवीरोवेत्स्यत्ययंमाधवविक्रमस्य ॥ तदारणेत्वंचशिनिप्रवीरसुयोधनंजेष्यसिकेशवश्च ॥ २८ ॥ प्रतिप्रयांत्वद्यदशार्हवीरादृष्टो
स्मिनाथैर्नरलोकनाथैः ॥ धर्मेऽप्रमादंकुरुताप्रमेयाद्रष्टास्मिभूयःसुखिनःसमेतान् ॥ २९ ॥ तेन्योन्यमामंत्र्यतथाभिवाद्यवृद्धान्परिष्वज्यशिशूंश्चसर्वान् ॥ यदु
प्रवीराःस्वगृहाणिजग्मुस्तेचापितीर्थान्यनुसंविचेरुः ॥ ३० ॥ विसृज्यकृष्णंत्वथधर्मराजोविदर्भराजोपचितांसुतीर्थां ॥ जगामपुण्यांसरितंपयोष्णींसभ्रातृभृ
त्यःसहलोमशेन ॥ ३१ ॥ सुतेनसोमेनविमिश्रतोयांपयःपयोष्णींप्रतिसोध्युवास ॥ द्विजातिमुख्यैर्मुदितैर्महात्मासंस्तूयमानःस्तुतिभिर्वराभिः ॥ ३२ ॥ ॥ इति
श्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायांयादवगमनेविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥
नृगेणयजमानेनसोमेनेहपुरंदरः ॥ तर्पितःश्रूयतेराजन्सतृप्तोमुदमभ्यगात् ॥ १ ॥ इहदेवैःसहेंद्रैश्चप्रजापतिभिरेवच ॥ इष्टंबहुविधैर्यज्ञैर्महद्भिर्भूरिदक्षिणैः ॥ २ ॥
आमूर्तरयसश्चेहराजावज्रधरंप्रभुः ॥ तर्पयामाससोमेनहयमेधेषुसप्तसु ॥ ३ ॥

प्रतिपयोष्ण्यांपयोमात्रमध्युवासभक्षितवान् ॥ ३२ ॥ ॥ इत्यारण्य० नै० भा० विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नृगेणेति ॥ १ ॥ २ ॥ आमूर्तरयसोगयनामा ॥ ३ ॥

वानस्पत्यंवृक्षजंचषालादि भौमंमृन्मयंस्थाल्यादि ॥ ४ ॥ चषालोयूपकटकः यूपोयज्ञस्तंभः चमसाःसोमपानपात्राणि पाञ्योहविःस्थापनार्थानिमृन्मयानिपात्राणि स्रुचःहविःप्रदानार्थाः स्रुवाःहविरव

तस्यसप्तसुयज्ञेषुसर्वमासीद्धिरण्मयं॥ वानस्पत्यंचभौमंचयद्द्रव्यंनियतंमखे॥४॥ चषालयूपचमसाःस्थाल्यःपाञ्यःस्रुचःस्रुवाः॥ तेष्वेवचास्ययज्ञेषुप्रयोगाः
सप्तविश्रुताः॥५॥ सप्तैकैकस्ययूपस्यचषालाश्चोपरिस्थिताः॥ तस्यस्मयूपान्यज्ञेषुभ्राजमानान्हिरण्मयान्॥६॥ स्वयमुत्थापयामासुर्देवाःसेंद्रायुधिष्ठिर॥ ते
षुतस्यमखाग्र्येषुगयस्यपृथिवीपतेः॥७॥ अमाद्यदिंद्रःसोमेनदक्षिणाभिर्द्विजातयः॥ प्रसंख्यानानसंख्येयान्प्रत्यगृह्णन्द्विजातयः॥८॥ सिकतावायथालोके
यथावादिवितारकाः॥ यथावावर्षतोधाराअसंख्येयाःस्मकेनचित्॥९॥ तथैवतदसंख्येयंधनंयत्प्रददौगयः॥ सदस्येभ्योमहाराजतेषुयज्ञेषुसप्तसु॥१०॥ भ
वेत्संख्येयमेतद्धियदेतत्परिकीर्तितं॥ नतस्यशक्याःसंख्यातुंदक्षिणादक्षिणावतः॥ ११ ॥ हिरण्मयीभिर्गोभिश्चकृताभिर्विश्वकर्मणा॥ ब्राह्मणांस्तर्पयामास
नानादिग्भ्यःसमागतान्॥१२॥ अल्पावशेषापृथिवीचैत्यैरासीन्महात्मनः॥ गयस्ययजमानस्यतत्रतत्रविशांपते॥१३॥ सलोकान्प्राप्तवानैंद्रान्कर्मणातेन
भारत॥ सलोकतांतस्यगच्छेत्पयोष्ण्यांयउपस्पृशेत्॥१४॥ तस्मात्त्वमत्रराजेंद्रभ्रातृभिःसहितोच्युत॥ उपस्पृश्यमहीपालधूतपाप्माभविष्यसि॥१५॥ ॥वै
शंपायनउवाच॥ ॥सपयोष्ण्यांनरश्रेष्ठःस्नात्वावैभ्रातृभिःसह॥ वैदूर्यपर्वतंचैवनर्मदांचमहानदीं॥१६॥ समागमततेजस्वीभ्रातृभिःसहितोनघ॥ तत्रास्य
सर्वाण्याचख्यौलोमशोभगवानृषिः॥१७॥ तीर्थानिरमणीयानिपुण्यान्यायतनानिच॥ यथायोगंयथाप्रीतिप्रययौभ्रातृभिःसह॥ तत्रतत्राददद्वित्तंब्राह्मणे
भ्यःसहस्रशः॥१८॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥देवानामेतिकौंतेयतथाराज्ञांसलोकतां॥ वैदूर्यपर्वतंदृष्ट्वानर्मदामवतीर्यच॥१९॥ संधिरेषनरश्रेष्ठत्रेतायाद्वाप
रस्यच॥ एनमासाद्यकौंतेयसर्वपापैःप्रमुच्यते॥२०॥ एषशर्यातियज्ञस्यदेशस्तातप्रकाशते॥ साक्षाद्यत्रापिबत्सोममश्विभ्यांसहकौशिकः॥२१॥ चुकोप
भार्गवश्चापिमहेंद्रस्यमहातपाः॥ संस्तंभयामासचतंवासवंच्यवनःप्रभुः॥ सुकन्यांचापिभार्यांसराजपुत्रीमवाप्तवान्॥२२॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥कथं
विष्टंभितस्तेनभगवान्पाकशासनः॥ किमर्थंभार्गवश्चापिकोपंचक्रेमहातपाः॥२३॥

दानार्थाः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ प्रसंख्यानान्एकयत्नेनभूयःस्वर्णमुद्रादेर्मापकान्खारीद्रोणादीन् ॥ ८॥९॥१०॥११॥१२॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥१९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

सोमस्यपीथःपानंतद्वंतौसोमपीथिनौ ॥ २४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२१ ॥ ॥ ७॥ ॥ भृगोरिति ॥ १ ॥ वीरस्थानेनवीरासनेन

नासत्यौचकथंब्रह्मन्कृतवान्सोमपीथिनौ॥ एतत्सर्वंयथावृत्तमाख्यातुभगवान्मम॥२४॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमश
तीर्थयात्रायांसौकन्येएकविंशाधिकशततमोऽध्यायः॥१२१॥ ॥७॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥भृगोर्महर्षेःपुत्रोभूच्च्यवनोनामभारत॥ समीपेसरस
स्त्वस्यतपस्तेपेमहाद्युतिः॥१॥ स्थाणुभूतोमहातेजावीरस्थानेनपांडव॥ अतिष्ठतचिरंकालमेकदेशेविशांपते॥२॥ सवल्मीकोभवदृषिर्लताभिरिवसंवृतः॥
कालेनमहताराजन्समाकीर्णःपिपीलिकैः॥३॥ तथाससंवृतोधीमान्मृत्पिंडइवसर्वशः॥ तप्यतेस्मतपोघोरंवल्मीकेनसमावृतः॥४॥ अथदीर्घस्यकालस्यश
र्यातिर्नामपार्थिवः॥ आजगामसरोरम्यंविहर्तुमिदमुत्तमं॥५॥ तस्यस्त्रीणांसहस्राणिचत्वार्यासन्परिग्रहः॥ एकैवचसुतासुभ्रूःसुकन्यानामभारत॥६॥ सा
सखीभिःपरिवृतादिव्याभरणभूषिता॥ चंक्रम्यमाणावल्मीकंभार्गवस्यसमासदत्॥७॥ सावैवसुमतींतत्रपश्यंतीसुमनोरमां॥ वनस्पतीन्विचिन्वंतीविजहा
रसखीवृता॥८॥ रूपेणवयसाचैवमदनेनमदेनच॥ बभंजवनवृक्षाणांशाखाःपरमपुष्पिताः॥९॥ तांसखीरहितामेकामेकवस्त्रामलंकृतां॥ ददर्शभार्गवो
धीमांश्चरंतीमिवविद्युतं॥१०॥ तांपश्यमानोविजनेसरेमेपरमद्युतिः॥ क्षामकंठश्चविप्रर्षिस्तपोबलसमन्वितः॥११॥ तामाबभाषेकल्याणींसाचास्यनशृ
णोतिवै॥ ततःसुकन्यावल्मीकेदृष्ट्वाभार्गवचक्षुषी॥१२॥ कौतूहलात्कंटकेनबुद्धिमोहबलात्कृता॥ किंनुखल्विदमित्युक्त्वानिर्बिभेदास्यलोचने॥१३॥ अक्रु
ध्यत्सतयाविद्धेनेत्रेपरममन्युमान्॥ ततःशर्यातिसैन्यस्यशकृन्मूत्रेसमावृणोत्॥१४॥ ततोरुद्धेशकृन्मूत्रेसैन्यमानाहदुःखितं॥ तथागतमभिप्रेक्ष्यपर्यपृच्छ
त्सपार्थिवः॥१५॥ तपोनित्यस्यवृद्धस्यरोषणस्यविशेषतः॥ केनापकृतमद्येहभार्गवस्यमहात्मनः॥१६॥ ज्ञातंवायदिवाऽज्ञातंतद्द्रुतंब्रूतमाचिरं॥ तमूचुःसै
निकाःसर्वेनविद्मोऽपकृतंवयं॥१७॥ सर्वोपायैर्यथाकामंभवांस्तदधिगच्छतु॥ ततःसपृथिवीपालःसाम्नाचोग्रेणचस्वयं॥१८॥ पर्यपृच्छत्सुहृद्वर्गंपर्यजान
न्नचैवते॥ आनाहार्तंततोदृष्ट्वातत्सैन्यमसुखार्दितं॥१९॥ पितरंदुःखितंदृष्ट्वासुकन्येदमथाब्रवीत्॥ मयाटंत्येहवल्मीकेदृष्टंसत्वमभिज्वलत्॥२०॥ खद्योतव
दभिज्ञातंतन्मयाविद्धमंतिकात्॥ एतच्छ्रुत्वातुवल्मीकंशर्यातिस्तूर्णमभ्ययात्॥२१॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ क्षामकंठःक्षीणध्वनिः ॥ ११ ॥ अतएवसातद्वचनंनशृणोति ॥१२॥१३॥१४॥ आनाहोमलविष्टंभः ॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥ २० ॥२१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वाविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कस्यचिदिति विवृता

तत्रापश्यत्तपोवृद्धंवयोवृद्धंचभार्गवं ॥ अयाचदथसैन्यार्थंप्रांजलिःपृथिवीपतिः ॥ २२ ॥ अज्ञानाद्बालयायत्तेकृतंतत्क्षंतुमर्हसि ॥ ततोऽब्रवीन्महीपालंच्यवनो
भार्गवस्तदा ॥ २३ ॥ अपमानादहंविद्धोह्यनयादर्पपूर्णया ॥ रूपौदार्यसमायुक्तांलोभमोहबलात्कृतां ॥ २४ ॥ तामेवप्रतिगृह्याहंराजन्दुहितरंतव ॥ क्षंस्यामी
तिमहीपालसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ २५ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ ऋषेर्वचनमाज्ञायशर्यातिरविचारयन् ॥ ददौदुहितरंतस्मैच्यवनायमहात्मने ॥ २६ ॥ प्रतिगृह्य
चतांकन्यांभगवान्प्रससादह ॥ प्राप्तप्रसादोराजावैससैन्यःपुरमाव्रजत् ॥ २७ ॥ सुकन्यापिपतिंलब्ध्वातपस्विनमनिंदिता ॥ नित्यंपर्यचरत्प्रीत्यातपसानियमे
नच ॥ २८ ॥ अग्नीनामतिथीनांचशुश्रूषुरनसूयिका ॥ समाराधयतक्षिप्रंच्यवनंसाशुभानना ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्राप०
लोमशतीर्थयात्रायांसौकन्येद्वाविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यत्रिदशावश्विनौनृ
प ॥ कृताभिषेकांविवृतांसुकन्यांतामपश्यतां ॥ १ ॥ तांदृष्ट्वादर्शनीयांगींदेवराजसुतामिव ॥ ऊचतुःसमभिद्रुत्यनासत्यावश्विनाविदं ॥ २ ॥ कस्यत्वमसिवामो
रुवनेस्मिन्किंकरोषिच ॥ इच्छावभद्रेज्ञातुंत्वांतत्वमाख्याहिशोभने ॥ ३ ॥ ततःसुकन्यासव्रीडातावुवाचसुरोत्तमौ ॥ शर्यातितनयांवित्तंभार्यांमांच्यवनस्य
च ॥ ४ ॥ अथाश्विनौप्रहस्यैतामब्रूतांपुनरेवतु ॥ कथंत्वमसिकल्याणिपित्रादत्तागताध्वने ॥ ५ ॥ भ्राजसेस्मिन्वनेभीरुविद्युत्सौदामनीयथा ॥ नदेवेष्वपितुल्यां
हित्वयापश्यावभाविनि ॥ ६ ॥ अनाभरणसंपन्नापरमांबरवर्जिता ॥ शोभयस्यधिकंभद्रेवनमप्यनलंकृता ॥ ७ ॥ सर्वाभरणसंपन्नापरमांबरधारिणी ॥ शो
भसेत्वनवद्यांगिनत्वेवंमलपंकिनी ॥ ८ ॥ कस्मादेवंविधाभूत्वाजराजर्जरितंपतिं ॥ त्वमुपास्सेहकल्याणिकामभोगबहिष्कृतं ॥ ९ ॥ असमर्थंपरित्राणेपोषणे
तुशुचिस्मिते ॥ सात्वंच्यवनमुत्सृज्यवरयस्वैकमावयोः ॥ १० ॥ पत्यर्थंदेवगर्भाभेमावृथायौवनंकृथाः ॥ एवमुक्तासुकन्यापिसुरौताविदमब्रवीत् ॥ ११ ॥ र
ताहंच्यवनेपत्यौमैवंमांपर्यशंकतं ॥ तावब्रूतांपुनस्त्वेनामावांदेवभिषग्वरौ ॥ १२ ॥ युवानंरूपसंपन्नंकरिष्यावःपतिंतव ॥ ततस्तस्यावयोश्चैववृणीष्वान्यतमं ॥१२२॥
पतिं ॥ १३ ॥ एतेनसमयेनैनमामंत्रयपतिंशुभे ॥ सातयोर्वचनाद्राजन्नुपसंगम्यभार्गवं ॥ १४ ॥

मनाच्छादितां ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ गताध्वनेअतीतवयसेइत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ अश्विनौवैदेवानामसोमपावास्तामितिश्रुतंतस्यैतदुपबृंहणं तस्माद्युवामिति युवयोरसोमपत्वंमिषतःपश्यतःदूरीकरिष्यामीत्यर्थः ॥ २३ ॥

उवाचवाक्यंयत्ताभ्यामुक्तंभृगुसुतंप्रति ॥ तच्छ्रुत्वाच्यवनोभार्यामुवाचक्रियतामिति ॥ १५ ॥ ऊचतूराजपुत्रींतांपतिस्तवविशत्वपः ॥ ततोंभश्च्यवनःशीघ्रंरू
पार्थीप्रविवेशह ॥ १६ ॥ अश्विनावपितद्राजन्सरःप्राविशतांतदा ॥ ततोमुहूर्तादुत्तीर्णाःसर्वेतेसरसस्तदा ॥ १७ ॥ दिव्यरूपधराःसर्वेयुवानोमृष्टकुंडलाः ॥ तुल्य
वेषधराश्चैवमनसःप्रीतिवर्धनाः ॥ १८ ॥ तेऽब्रुवन्सहिताःसर्वेवृणीष्वान्यतमंशुभे ॥ अस्माकमीप्सितंभद्रेपतित्वेवरवर्णिनि ॥ १९ ॥ यत्रवाप्यभिकामासितंवृ
णीष्वसुशोभने ॥ सासमीक्ष्यतुतान्सर्वांस्तुल्यरूपधरान्स्थितान् ॥ २० ॥ निश्चित्यमनसाबुद्ध्यादेवीवव्रेस्वकंपतिं ॥ लब्ध्वातुच्यवनोभार्यांवयोरूपंचवांछितं
॥ २१ ॥ हृष्टोऽब्रवीन्महातेजास्तौनासत्याविदंवचः ॥ यथाहंरूपसंपन्नोवयसाचसमन्वितः ॥ २२ ॥ कृतोभवद्भ्यांवृद्धःसन्भार्यांचप्राप्तवानिमां ॥ तस्माद्युवांक
रिष्यामिप्रीत्याहंसोमपीथिनौ ॥ मिषतोदेवराजस्यसत्यमेतद्ब्रवीमिवां ॥ २३ ॥ तच्छ्रुत्वाहृष्टमनसौदिवंतौप्रतिजग्मतुः ॥ च्यवनश्चसुकन्याचसुराविवविजह्र
तुः ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांसौकन्येत्रयोविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥ ॥ ७ ॥
लोमशउवाच ॥ ॥ ततःशुश्रावशर्यातिर्वयस्थंच्यवनंकृतं ॥ सुहृष्टःसेनयासार्धमुपायाद्भार्गवाश्रमं ॥ १ ॥ च्यवनंचसुकन्यांचदृष्ट्वादेवसुताविव ॥ रेमेसभार्यः
शर्यातिःकृत्स्नांप्राप्यमहीमिव ॥ २ ॥ ऋषिणासत्कृतस्तेनसभार्यःपृथिवीपतिः ॥ उपोपविष्टःकल्याणीःकथाश्चक्रेमनोरमाः ॥ ३ ॥ अथैनंभार्गवोराजन्नुवाचप
रिसांत्वयन् ॥ याजयिष्यामिराजंस्त्वांसंभारानवकल्पय ॥ ४ ॥ ततःपरमसंहृष्टःशर्यातिरवनीपतिः ॥ च्यवनस्यमहाराजतद्वाक्यंप्रत्यपूजयत् ॥ ५ ॥ प्रशस्तेऽह
नियज्ञीयेसर्वकामसमृद्धिमत् ॥ कारयामासशर्यातिर्यज्ञायतनमुत्तमं ॥ ६ ॥ तत्रैनंच्यवनोराजन्याजयामासभार्गवः ॥ अद्भुतानिचतत्रासन्यानितानिनिबो
धमे ॥ ७ ॥ अगृह्णाच्च्यवनःसोममश्विनोर्देवयोस्तदा ॥ तमिंद्रोवारयामासगृह्णानंसतयोर्ग्रहं ॥ ८ ॥ ॥ इंद्रउवाच ॥ ॥ उभावेतौनसोमार्हौनासत्यावितिमेम
तिः ॥ भिषजौदिविदेवानांकर्मणातेननार्हतः ॥ ९ ॥ ॥ च्यवनउवाच ॥ ॥ महोत्साहौमहात्मानौरूपद्रविणवत्तरौ ॥ यौचक्रतुर्मांमघवन्वृंदारकमिवाजरं ॥ १० ॥

॥ २४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वतइति वयस्थंयुवानं युवंच्यवानमश्विनाजरंतंपुनर्युवानंचरथायचक्रथुरितिमंत्र
लिंगात् च्यवानंच्यवनं चरथायधर्माचरणार्थं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ संभारान्यज्ञोपकरणानि ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ यहंसोमस्य गृह्णानंतयोरर्थे ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

सर्वसोमं ॥ ११ ॥ १२ ॥ आम्रेडयतिपुनःपुनरावर्तयति ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभा

ऋतेत्वांविबुधांश्चान्यान्कथंवैनार्हतःसवं ॥ अश्विनावपिदेवेंद्रदेवौविद्धिपुरंदर ॥ ११ ॥ ॥ इंद्रउवाच ॥ ॥ चिकित्सकौकर्मकरौकामरूपसमन्वितौ ॥ लोकेच
रंतौमर्त्यानांकथंसोममिहार्हतः ॥ १२ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ एतदेवयदावाक्यमाम्रेडयतिदेवराट् ॥ अनादृत्यततःशक्रंग्रहंजग्राहभार्गवः ॥ १३ ॥ ग्रहीष्यं
तंतुतंसोममश्विनोरुत्तमंतदा ॥ समीक्ष्यबलभिद्देवइदंवचनमब्रवीत् ॥ १४ ॥ आभ्यामर्थायसोमंत्वंग्रहीष्यसियदिस्वयं ॥ वज्रंतेप्रहरिष्यामिघोररूपमनुत्त
मं ॥ १५ ॥ एवमुक्तःस्मयन्निंद्रमभिवीक्ष्यसभार्गवः ॥ जग्राहविधिवत्सोममश्विभ्यामुत्तमंग्रहं ॥ १६ ॥ ततोस्मैप्राहरद्वज्रंघोररूपंशचीपतिः ॥ तस्यप्रहरतोबा
हुंस्तंभयामासभार्गवः ॥ १७ ॥ तंस्तंभयित्वाच्यवनोजुहुवेमंत्रतोऽनलं ॥ कृत्यार्थीसुमहातेजादेवंहिंसितुमुद्यतः ॥ १८ ॥ ततःकृत्याथसंजज्ञेमुनेस्तस्यतपोबला
त् ॥ मदोनाममहावीर्योबृहत्कायोमहासुरः ॥ १९ ॥ शरीरंयस्यनिर्देष्टुमशक्यंतुसुरासुरैः ॥ तस्यास्यमभवद्घोरंतीक्ष्णाग्रदशनंमहत् ॥ २० ॥ हनुरेकास्थितात्व
स्यभूमावेकादिवंगता ॥ चतस्रश्चायतादंष्ट्रायोजनानांशतंशतं ॥ २१ ॥ इतरेतस्यदशनाबभूवुर्दशयोजनाः ॥ प्रासादशिखराकाराःशूलाग्रसमदर्शनाः ॥ २२ ॥
बाहूपर्वतसंकाशावायतावयुतंसमौ ॥ नेत्रेरविशशिप्रख्येवक्रंकालाग्निसंनिभं ॥ २३ ॥ लेलिहन्जिह्वयावक्रंविद्युच्चपललोलया ॥ व्यात्ताननोघोरदृष्टिर्ग्रसन्नि
वजगद्बलात् ॥ २४ ॥ सभक्षयिष्यन्संक्रुद्धःशतक्रतुमुपाद्रवत् ॥ महताघोररूपेणलोकान्शब्देननादयन् ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थया
त्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांसौकन्येचतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ तंदृष्ट्वाघोरवदनंमदं
देवःशतक्रतुः ॥ आयांतंभक्षयिष्यंतंव्यात्ताननमिवांतकं ॥ १ ॥ भयात्संस्तंभितभुजःस्रक्किणीलेलिहन्मुहुः ॥ ततोब्रवीद्देवराजश्च्यवनंभयपीडितः ॥ २ ॥ सोमा
र्हावश्विनावेतावद्यप्रभृतिभार्गव ॥ भविष्यतःसत्यमेतद्वचोविप्रप्रसीदमे ॥ ३ ॥ नतेमिथ्यासमारंभोभवत्वेषपरोविधिः ॥ जानामिचाहंविप्रर्षेनमिथ्यात्वंकरि
ष्यसि ॥ ४ ॥ सोमार्हावश्विनावेतौयथावाद्यकृतौत्वया ॥ भूयएवतुतेवीर्यंप्रकाशेदितिभार्गव ॥ ५ ॥ सुकन्यायाःपितुश्चास्यलोकेकीर्तिःप्रथेदिति ॥ अतोमयैत ॥१२३॥
द्विहितंतववीर्यप्रकाशनं ॥ ६ ॥ तस्मात्प्रसादंकुरुमेभवत्वेवंयथेच्छसि ॥ एवमुक्तस्यशक्रेणभार्गवस्यमहात्मनः ॥ ७ ॥

वदीपेचतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तंदृष्ट्वेति ॥ १ ॥ स्रक्किणीगल्लुगर्भौ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

मदंचेति सुरापानस्त्रीद्यूतमृगयाव्यसनानिमदकरत्वात्त्याज्यानीतिभावः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ संधिर्द्वयोरिति संप्रतिकलिद्वापरसंधावप्यत्रतीर्थेत्रेताद्वापरसंधितुल्यःकालोस्ति
अत्रस्नातानांकलिस्पर्शोनास्तीतिभावः ॥ १४ ॥ १५ ॥ सदास्रोतःसदाप्रवाहयुक्तं ॥ १६ ॥ पावकाइवदीप्यमानाःपावकाः ॥ १७ ॥ त्रीणिशृंगाणीतिप्राग्व्याख्यातरीत्यात्रिकोणंवाराणसीक्षेत्रं त्रीणिप्र

समन्युर्व्यगमच्छीघ्रंमुमोचचपुरंदरं ॥ मदंचव्यभजद्राजन्पानेस्त्रीषुचवीर्यवान् ॥ ८ ॥ अक्षेषुमृगयायांचपूर्वसृष्टंपुनःपुनः ॥ तदामदंविनिक्षिप्यशक्रंसंतर्प्य
चेंदुना ॥ ९ ॥ अश्विभ्यांसहितान्देवान्याजयित्वाचतंनृपं ॥ विख्याप्यवीर्यंलोकेषुसर्वेषुवदतांवरः ॥ १० ॥ सुकन्ययासहारण्येविजहारानुकूलया ॥ तस्यैतद्वि
जसंघुष्टंसरोराजन्प्रकाशते ॥ ११ ॥ अत्रत्वंसहसोदर्यैःपितॄन्देवांश्चतर्पय ॥ एतद्दृष्ट्वामहीपालसिकताक्षंचभारत ॥ १२ ॥ सैंधवारण्यमासाद्यकुल्यानांकुरुद
र्शनं ॥ पुष्करेषुमहाराजसर्वेषुचजलंस्पृश ॥ १३ ॥ स्थाणोर्मंत्राणिचजपन्सिद्धिंप्राप्स्यसिभारत ॥ संधिर्द्वयोर्नरश्रेष्ठत्रेतायाद्वापरस्यच ॥ १४ ॥ अयंहिदृश्यते
पार्थसर्वपापप्रणाशनः ॥ अत्रोपस्पृशचैवत्वंसर्वपापप्रणाशने ॥ १५ ॥ आर्चीकपर्वतश्चैवनिवासोवैमनीषिणां ॥ सदाफलःसदास्रोतोमरुतांस्थानमुत्तमं
॥ १६ ॥ चैत्याश्चैतेबहुविधास्त्रिदशानांयुधिष्ठिर ॥ एतच्चंद्रमसस्तीर्थमृषयःपर्युपासते ॥ वैखानसावालखिल्याःपावकावायुभोजनाः ॥ १७ ॥ शृंगाणित्रीणि
पुण्यानित्रीणिप्रस्रवणानिच ॥ सर्वाण्यनुपरिक्रम्ययथाकाममुपस्पृश ॥ १८ ॥ शांतनुश्चात्रराजेंद्रशुनकश्चनराधिपः ॥ नरनारायणौचोभौस्थानंप्राप्ताःसना
तनं ॥ १९ ॥ इहनित्यशयादेवाःपितरश्चमहर्षिभिः ॥ आर्चीकपर्वतेतेपुस्तान्यजस्वयुधिष्ठिर ॥ २० ॥ इहतेवैचरून्प्राश्नन्नृषयश्चविशांपते ॥ यमुनाचाक्षयस्रोताः
कृष्णश्चेहतपोरतः ॥ २१ ॥ यमौचभीमसेनश्चकृष्णाचामित्रकर्शन ॥ सर्वेचात्रगमिष्यामस्त्वयैवसहपांडव ॥ २२ ॥ एतत्प्रस्रवणंपुण्यमिंद्रस्यमनुजेश्वर ॥ यत्र
धाताविधाताचवरुणश्चोर्ध्वमागताः ॥ २३ ॥ इहतेप्यवसन्राजन्क्षांताःपरमधर्मिणः ॥ मैत्राणामृजुबुद्धीनामयंगिरिवरःशुभः ॥ २४ ॥ एषासायमुनाराज
न्महर्षिगणसेविता ॥ नानायज्ञचिताराजन्पुण्यापापभयापहा ॥ २५ ॥ अत्रराजामहेष्वासोमांधातायजतस्वयं ॥ साहदेविश्चकौंतेयसोमकोददतांवरः ॥ २६ ॥
इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांसौकन्येपंचविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२५ ॥ ॥ ७ ॥

स्रवणानीतिचप्रयागं एतानिसर्वाण्यनुपरिक्रम्यप्रदक्षिणीकृत्ययथाकाममिहस्नाहि यथाकाममित्यस्यकाशीप्रयागसेविनांचंद्रतीर्थसेवनमैच्छिकमितरेषामत्यावश्यकमितिभावः गौडास्तुत्रीणिशृंगाणिशु
भ्राणित्रीणिप्रस्रवणानिच पुष्कराण्यादिसिद्धानिनविद्मस्तत्रकारणमितिश्लोकमत्रापिपठंतिसचप्रागेवव्याख्यातः अत्रपाठस्तुकाश्यादिस्तुत्यापूर्वोक्तार्थस्यदृढीकारार्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ नित्यशयानित्यंशया
नाःसन्निहिताइत्यर्थः तेपुस्तपश्चक्रुः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ साहदेविःसृंजयपुत्रस्यपुत्रः ॥ २६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२५ ॥

यौवनाश्वोयुवनाश्वपुत्रः ॥ १ ॥ परांकाष्ठांस्वर्गिष्वेवश्रेष्ठंस्थानं ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ आत्मानंचित्तं आत्मवान्जितचित्तः संयोज्येष्टदेवतयाऐक्यंनीत्वा ॥ ८ ॥ ९ ॥ सौद्युम्नेःयुवनाश्वस्य

युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ मांधाताराजशार्दूलस्त्रिषुलोकेषुविश्रुतः ॥ कथंजातोमहाब्रह्मन्यौवनाश्वोनृपोत्तमः॥ १ ॥ कथंचैनांपरांकाष्ठांप्राप्तवानमितद्युतिः॥ यस्यलोकास्त्रयोवश्याविष्णोरिवमहात्मनः॥ २॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंचरितंतस्यधीमतः ॥ यथामांधातृशब्दश्चतस्यशक्रसमद्युतेः ॥ जन्मचाप्रतिवीर्यस्यकुशलोह्यसिभाषितुं॥ ३॥ ॥लोमशउवाच ॥ ॥शृणुष्वावहितोराजन्राज्ञस्तस्यमहात्मनः॥ यथामांधातृशब्दोवैलोकेषुपरिगीयते॥ ४॥ इक्ष्वाकुवंशप्रभवोयुवनाश्वोमहीपतिः॥सोयजत्पृथिवीपालःक्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ॥५॥ अश्वमेधसहस्रंचप्राप्यधर्मभृतांवरः॥ अन्यैश्चक्रतुभिर्मुख्यैरयजत्स्वाप्तदक्षिणैः॥ ६ ॥ अनपत्यस्तुराजर्षिःसमहात्मामहाव्रतः॥ मंत्रिष्वाधायतद्राज्यंवननित्योबभूवह॥ ७॥ शास्त्रदृष्टेनविधिनासंयोज्यात्मानमात्मवान्॥ सकदाचिन्नृपोराजन्नुपवासेनदुःखितः॥ ८॥ पिपासाशुष्कहृदयःप्रविवेशाश्रमंभृगोः॥ तामेवरात्रिंराजेंद्रमहात्माभृगुनंदनः॥९ ॥ इष्टिंचकारसौद्युम्नेर्महर्षिःपुत्रकारणात्॥ संभृतोमंत्रपूतेनवारिणाकलशोमहान्॥ १० ॥ तत्रातिष्ठतराजेंद्रपूर्वमेवसमाहितः॥ यत्प्राश्यप्रसवेत्तस्यपत्नीशक्रसमंसुतं॥ ११ ॥ तंन्यस्यवेद्यांकलशंसुषुपुस्तेमहर्षयः॥ रात्रिजागरणाच्छ्रांतान्सौद्युम्निःसमतीत्यतान्॥ १२ ॥ शुष्ककंठःपिपासार्तःपानीयार्थीभृशंनृपः॥ तंप्रविश्याश्रमंश्रांतःपानीयंसोभ्ययाचत॥ १३॥ तस्यश्रांतस्यशुष्केणकंठेनक्रोशतस्तदा॥ नाश्रौषीत्कश्चनतदाशकुनेरिववाशतः ॥ १४ ॥ ततस्तंकलशंदृष्ट्वाजलपूर्णंसपार्थिवः ॥ अभ्यद्रवतवेगेनपीत्वाचांभोव्यवासृजत् ॥ १५॥ सपीत्वाशीतलंतोयंपिपासार्तोमहीपतिः॥ निर्वाणमगमद्धीमान्सुसुखीचाभवत्तदा॥ १६॥ ततस्तेप्रत्यबुध्यंतमुनयःसतपोधनाः॥ निस्तोयंतंचकलशंददृशुःसर्वएवते॥ १७॥ कस्यकर्मेदमितितेपर्यपृच्छन्समागताः॥ युवनाश्वोममेत्येवंसत्यंसमभिपद्यत॥ १८ ॥ नयुक्तमितितंप्राहभगवान्भार्गवस्तदा॥ सुतार्थंस्थापिताह्यापस्तपसाचैवसंभृताः॥ १९ ॥ मयात्यत्राहितंब्रह्मतपआस्थायदारुणं॥ पुत्रार्थंतवराजर्षेमहाबलपराक्रम॥ २० ॥ महाबलोमहावीर्यस्तपोबलसमन्वितः ॥ यःशक्रमपिवीर्येणगमयेद्यमसादनं॥ २१ ॥ अनेनविधिनाराजन्मयैतदुपपादितं ॥ अब्भक्षणंत्वयाराजन्नयुक्तंकृतमद्यवै ॥ २२॥ नत्वद्यशक्यमस्माभिरेतत्कर्तुमतोन्यथा॥ नूनंदैवकृतंह्येतद्यदेवंकृतवानसि॥ २३॥ ॥१२४॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ वाशतःशब्दंकुर्वतः ॥ १४ ॥ १५ ॥ निर्वाणंतपःफलं ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ इष्टिमिच्छितं ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ किंधास्यतिपास्यतिस्तन्याभावात् ॥ २९ ॥ मांधास्यतिमांधाता धातेतिलुडंतस्यव्याख्यानंधास्यतीति प्रदेशिनीतर्जनी ॥ ३० ॥ ३१॥ किष्कून्

पिपासितेनयाःपीताविधिमंत्रपुरस्कृताः॥ आपस्त्वयामहाराजमत्तपोवीर्यसंभृताः॥ २४ ॥ ताभ्यस्त्वमात्मनापुत्रमीदृशंजनयिष्यसि॥ विधास्यामोवयंतत्रतवेष्टिंपरमाद्भुतां॥ २५॥ यथाशक्रसमंपुत्रंजनयिष्यसिवीर्यवान्॥ गर्भधारणजंवापिनखेदंसमवाप्स्यसि ॥ २६ ॥ ततोवर्षशतेपूर्णेतस्यराज्ञोमहात्मनः॥ वामंपार्श्वंविनिर्भिद्यसुतःसूर्यइवस्थितः॥ २७॥ निश्चक्राममहातेजानचतंमृत्युराविशत्॥ युवनाश्वंनरपतिंतदद्भुतमिवाभवत् ॥ २८॥ ततःशक्रोमहातेजास्तंदिदृक्षुरुपागमत्॥ ततोदेवामहेंद्रंतमपृच्छन्धास्यतीतिकिं ॥ २९ ॥ प्रदेशिनींततोस्यास्येशक्रःसमभिसंदधे ॥ मामयंधास्यतीत्येवंभाषितेचैववज्रिणा॥ ॥ ३० ॥ मांधातेतिचनामास्यचक्रुःसेंद्रादिवौकसः॥ ३१ ॥ प्रदेशिनींशक्रदत्तामास्वाद्यसशिशुस्तदा॥ अवर्धतमहातेजाःकिष्कून्राजंस्त्रयोदश ॥ ३२ ॥ वेदास्तंसधनुर्वेदादिव्यान्यस्त्राणिचेश्वरं ॥ उपतस्थुर्महाराजध्यातमात्रस्यसर्वशः ॥ ३३ ॥ आजगवंनामधनुःशराःशृंगोद्भवाश्चये ॥ अभेद्यंकवचंचैवसद्यस्तमुपशिश्रियुः॥ ३४॥ सोभिषिक्तोमघवतास्वयंशक्रेणभारत॥ धर्मेणव्यजयल्लोकांस्त्रीन्विष्णुरिवविक्रमैः ॥ ३५॥ तस्याप्रतिहतंचक्रंप्रावर्ततमहात्मनः ॥ रत्नानिचैवराजर्षिंस्वयमेवोपतस्थिरे॥ ३६॥ तस्येयंवसुसंपूर्णावसुधावसुधाधिप॥ तेनेष्टंविविधैर्यज्ञैर्बहुभिःस्वाप्तदक्षिणैः॥ ३७॥ चितचैत्योमहातेजाधर्मान्प्राप्यचपुष्कलान् ॥ शक्रस्यार्धासनंराजँल्लब्धवानमितद्युतिः ॥ ३८ ॥ एकाह्नापृथिवीतेनधर्मनित्येनधीमता॥ विजिताशासनादेवसरत्नाकरपत्तना ॥ ३९ ॥ तस्यचैत्यैर्महाराजक्रतूनांदक्षिणावतां॥ चतुरंतामहीव्याप्तानासीत्किंचिदनावृतं ॥ ४०॥ तेनपद्मसहस्राणिगवांदशमहात्मना ॥ ब्राह्मणानांमहाराजदत्तानीतिप्रचक्षते ॥ ४१ ॥ तेनद्वादशवार्षिक्यामनावृष्ट्यांमहात्मना॥ वृष्टंसस्यविवृद्ध्यर्थंमिषतोवज्रपाणिनः ॥ ४२॥ तेनसोमकुलोत्पन्नोगांधाराधिपतिर्महान्॥ गर्जन्निवमहामेघःप्रमथ्यनिहतःशरैः॥ ४३॥ प्रजाश्चतुर्विधास्तेनत्राताराजन्कृतात्मना॥ तेनात्मतपसालोकास्तापिताश्चातितेजसा॥४४॥ तस्यैतद्देवयजनंस्थानमादित्यवर्चसः॥ यस्यपुण्यतमेदेशेकुरुक्षेत्रस्यमध्यतः॥ ४५॥

हस्तान्वितस्तीन्वा किष्कुर्हस्तेवितस्तौचेत्यमरः ॥३२॥ ध्यातमात्रस्यइंद्रेणायमेवंविधोभवत्वितिसंकल्पितस्य ॥३३॥शृंगोद्भवाःस्वर्गजाः शृंगंप्रभुत्वेशिखरेइत्यादिः स्वर्गमीनविशेषयोरितिविश्वः दिव्याइत्यर्थः ॥ ३४॥३५ ॥ चक्रमाज्ञा ॥३६॥३७॥ चितचैत्यःकृतचयनक्रतुः ॥३८॥३९॥४०॥ पद्मंशतकोटयस्तेषामपिसहस्राणिदश ॥ ४१ ॥ ४२॥४३ ॥ चतुर्विधाःसुरनरतिर्यक्स्थावराः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

॥ ४६॥४७॥ ॥ इत्यारण्यके०नै०भा०षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१२६॥ ॥ ७ ॥ ॥ कथमिति॥१॥२॥३॥४॥५॥स्फिचिकट्यां॥६॥७॥अमात्यपर्षदोमध्येमंत्रिसभांतः॥८॥क्षत्तादौवारिकः

एतत्तेसर्वमाख्यातंमांधातुश्चरितंमहत्॥ जन्मचाग्र्यंमहीपालयन्मांत्वंपरिपृच्छसि॥ ४६॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवमुक्तःसकौंतेयोलोमशेनमहर्षिणा॥ प्रपच्छानंतरंभूयःसोमकंप्रतिभारत॥ ४७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांमांधातोपाख्यानेषड्विंशत्यधिक शततमोऽध्यायः॥ १२६॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ कथंवीर्यःसराजाभूत्सोमकोवदतांवर॥ कर्माण्यस्यप्रभावंचश्रोतुमिच्छा मितत्त्वतः॥ १॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥युधिष्ठिरासीन्नृपतिःसोमकोनामधार्मिकः॥ तस्यभार्याशतंराजन्सदृशीनामभूत्तदा॥ २॥ सवैयत्नेनमहतातासुपुत्रं महीपतिः॥ कंचिन्नासादयामासकालेनमहताप्यपि॥ ३॥ कदाचित्तस्यवृद्धस्यघटमानस्ययत्नतः॥ जंतुर्नामसुतस्तस्मिन्स्त्रीशतेसमजायत॥ ४॥ तंजातंमा तरःसर्वाःपरिवार्यसमासते॥ सततंपृष्ठतःकृत्वाकामभोगान्विशांपते॥ ५॥ ततःपिपीलिकाजंतुंकदाचिदृदशत्स्फिचि॥ सदष्टोव्यनदन्नादंतेनदुःखेनबालकः ॥ ६॥ ततस्तामातरःसर्वाःप्राक्रोशन्भृशदुःखिताः॥ प्रवार्यजंतुंसहसासशब्दस्तुमुलोभवत्॥ ७॥ तमार्तनादंसहसाशुश्रावसमहीपतिः॥ अमात्यपर्षदोमध्ये उपविष्टःसहर्त्विजा॥८॥ ततःप्रस्थापयामासकिमेतदितिपार्थिवः॥ तस्मैक्षत्तायथावृत्तमाचचक्षेसुतंप्रति॥ ९॥ त्वरमाणःसचोत्थायसोमकःसहमंत्रिभिः॥ प्रविश्यांतःपुरंपुत्रमाश्वासयदरिंदमः॥ १०॥ सांत्वयित्वातुतंपुत्रंनिष्क्रम्यांतःपुरान्नृपः॥ ऋत्विजासहितोराजन्सहामात्यउपाविशत्॥ ११॥ ॥सोमकउ वाच॥ ॥धिगस्त्विहैकपुत्रत्वमपुत्रत्वंवरंभवेत्॥ नित्यातुरत्वाद्भूतानांशोकएवैकपुत्रता॥ १२॥ इदंभार्याशतंब्रह्मन्परीक्ष्यसदृशंप्रभो॥ पुत्रार्थिनामयावोढं नतासांविद्यतेप्रजा॥ १३॥ एकःकथंचिदुत्पन्नःपुत्रोजंतुरयंमम॥ यतमानासुसर्वासुकिंनुदुःखमतःपरं॥ १४॥ वयश्चसमतीतंमेसभार्यस्यद्विजोत्तम॥ आसांप्राणाःसमायत्ताममचात्रैकपुत्रके॥ १५॥ स्यात्तुकर्मतथायुक्तंयेनपुत्रशतंभवेत्॥ महतालघुनावापिकर्मणादुष्करेणवा॥ १६॥ ॥ऋत्विगुवाच॥ अस्तिचैतादृशंकर्मयेनपुत्रशतंभवेत्॥ यदिशक्नोषितत्कर्तुमथवक्ष्यामिसोमक॥ १७॥ ॥सोमकउवाच॥ ॥कार्यंवायदिवाऽकार्यंयेनपुत्रशतंभवेत्॥ कृत मेवेतितद्विद्धिभगवान्प्रब्रवीतुमे॥ १८॥ ॥ऋत्विगुवाच॥ ॥यजस्वजंतुनाराजंस्त्वंमयाविततेक्रतौ॥ ततःपुत्रशतंश्रीमद्भविष्यत्यचिरेणते॥ १९॥

॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥ जंतुनापशुभूतेन सवरुणंराजानमुपससारपुत्रोमेजायतांतेनत्वायजाइतीतिपुत्रस्यापिपशूकरणंबह्वृचब्राह्मणेपरामृष्टंततोनशास्त्रविरोधः॥ १९॥

॥२०॥ २१॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १२७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ब्रह्मन्निति॥ १॥ २॥ वाशंत्यःक्रोशंत्यः॥ ३॥

वपायांहूयमानायांधूममाघ्रायमातरः॥ ततस्ताःसुमहावीर्यान्जनयिष्यंतितेसुतान्॥ २०॥ तस्यामेवतुतेजंतुर्भवितापुनरात्मजः॥ उत्तरेचास्यसौवर्णंलक्ष्म पार्श्वेभविष्यति॥ २१॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यके० तीर्थ० लोमशतीर्थयात्रायांजंतूपाख्यानेसप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १२७॥ ॥ ७॥ ॥सोमकउवाच॥ ॥ब्रह्मन्यद्यद्यथाकार्यंतत्कुरुष्वतथातथा॥ पुत्रकामतयासर्वंकरिष्यामिवचस्तव॥ १॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥ततःसयाजयामाससोम कंतेनजंतुना॥ मातरस्तुबलात्पुत्रमपाकर्षुःकृपान्विताः॥ २॥ हाहताःस्मेतिवाशंत्यस्तीव्रशोकसमाहताः॥ रुदंत्यःकरुणंवापिगृहीत्वादक्षिणेकरे॥ ३॥ सव्ये पाणौगृहीत्वातुयाजकोपिस्मकर्षति॥ कुररीणामिवार्तानांसमाकृष्यतुतंसुतं॥ ४॥ विशस्यचैनंविधिवद्वपामस्यजुहावसः॥ वपायांहूयमानायांगंधमाघ्राय मातरः॥ ५॥ आर्तानिपेतुःसहसापृथिव्यांकुरुनंदन॥ सर्वाश्चगर्भानलभंस्ततस्ताःपरमांगनाः॥ ६॥ ततोदशसुमासेषुसोमकस्यविशांपते॥ जज्ञेपुत्रशतं पूर्णंतासुसर्वासुभारत॥७॥ जंतुर्ज्येष्ठःसमभवज्जनित्र्यामेवपार्थिव॥ सतासामिष्टएवासीन्नतथातेनिजाःसुताः॥ ८॥ तच्चलक्षणमस्यासीत्सौवर्णंपार्श्वउ त्तरे॥ तस्मिन्पुत्रशतेचाग्र्यःसबभूवगुणैरपि॥ ९॥ ततःसलोकमगमत्सोमकस्यगुरुःपरं॥ अथकालेव्यतीतेतुसोमकोप्यगमत्परं॥ १०॥ अथतंनरकेघोरेप च्यमानंददर्शसः॥ तमपृच्छत्किमर्थंत्वंनरकेपच्यसेद्विज॥ ११॥तमब्रवीद्गुरुःसोथपच्यमानोग्निनाभृशं॥ त्वंमयायाजितोराजंस्तस्येदंकर्मणःफलं॥१२॥ एत च्छ्रुत्वासराजर्षिर्धर्मराजानमब्रवीत्॥ अहमत्रप्रवेक्ष्यामिमुच्यतांममयाजकः॥१३॥ मत्कृतेहिमहाभागःपच्यतेनरकाग्निना॥ ॥धर्मउवाच॥ ॥नान्यःकर्तुः फलंराजन्नुपभुंक्तेकदाचन॥ इमानितववृश्यंतेफलानिवदतांवर॥ १४॥ ॥सोमकउवाच॥ ॥पुण्यान्नकामयेलोकानृतेहंब्रह्मवादिनं॥ इच्छाम्यहमनेनैव सहवस्तुंसुरालये॥ १५॥ नरकेवाधर्मराजकर्मणास्यसमोह्यहं॥ पुण्यापुण्यफलंदेवसममस्त्वावयोरिदं॥ १६॥ ॥धर्मराजउवाच॥ ॥यद्येवमीप्सितंरा जन्भुंक्ष्वास्यसहितःफलं॥ तुल्यकालंसहानेनपश्चात्प्राप्स्यसिसद्गतिं॥ १७॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥सचकारतथासर्वंराजाराजीवलोचनः॥ क्षीणपापश्चत स्मात्सविमुक्तोगुरुणासह॥ १८॥ लेभेकामान्शुभान्राजन्कर्मणानिर्जितान्स्वयं॥ सहतेनैवविप्रेणगुरुणासगुरुप्रियः॥ १९॥

॥ ४॥ वपादेहांतर्गतमपूपाकारंमांसं॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ लक्षणंचिह्नं॥ ९॥ सोमकस्यऋत्विगितिशेषः॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥

क्षांतःक्षमावान् उष्यउषित्वा ॥ २० ॥ अभिचारपापंकुमार्गोपदेष्टृषुयाजकेष्वेव याज्यस्यनिपातस्तुगुरौकरुणाप्रयुक्तःस्वयंकृतोनतुन्याय्यइत्यध्यायतात्पर्यं ॥ २१॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीये भारतभावदीपेअष्टाविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अस्मिन्निति ॥ १ ॥ दशपद्मानि गवामितिशेषः तस्यद्वादशशतंदक्षिणाइतियागीयदक्षिणादौसर्वत्रगोपदस्यैवाध्याहारदर्शनात् अभिसृष्टवान्दत्तवान् ॥ २ ॥ ३ ॥ यज्ञवास्तुयज्ञभूमिः इहअस्मिन्वास्तुनि इदमुत्तरान्वयि ॥ ४ ॥ अग्निभिरग्निस्थापनार्थैरिष्टकारचितैःस्थंडिलैः ॥ ५ ॥ शमीआमिक्षार्थंदध्युत्पादनार्थमानीताशमीशाखा एकपत्राशातितपत्रा अंतर्वेदिशाखायाःपलाशान्यसर्वाणिप्रशात्यमूलतःशाखांपरिवा

एषतस्याश्रमःपुण्योयएषोग्रेविराजते॥ क्षांतउष्यात्रषड्रात्रंप्राप्नोतिसुगतिंनरः॥ २०॥ एतस्मिन्नपिराजेंद्रवस्त्यामोविगतज्वराः॥ षड्रात्रंनियतात्मानःसज्जी भवकुरूद्वह॥ २१॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यके० तीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांजंतूपाख्यानेअष्टाविंशाधिकशततमोऽध्यायः॥ १२८॥ ॥ ७ ॥
॥लोमशउवाच॥ ॥अस्मिन्किलस्वयंराजन्निष्टवान्वैप्रजापतिः॥सत्रमिष्टीकृतंनामपुरावर्षसहस्रिकं॥ १ ॥ अंबरीषश्चनाभागइष्टवान्यमुनामनु॥ यत्रेष्ट्वा दशपद्मानिसदस्येभ्योभिसृष्टवान्॥ २॥ यज्ञैश्चतपसाचैवपरांसिद्धिमवापसः॥ देशश्चनाहुषस्यायंयज्वनःपुण्यकर्मणः ॥ ३ ॥ सार्वभौमस्यकौंतेययथातेर मितौजसः॥स्पर्धमानस्यशक्रेणतस्येदंयज्ञवास्त्विह॥ ४॥ पश्यनानाविधाकारैरग्निभिर्निचितांमहीं॥ मज्जंतीमिवचाक्रांतांययातेर्यज्ञकर्मभिः॥ ५॥ एषाश म्येकपत्रायासरकंचैतदुत्तमं॥ पश्यरामह्रदानेतान्पश्यनारायणाश्रमं॥ ६॥ एतच्चर्चीकपुत्रस्ययोगैर्विचरतोमहीं॥ प्रसर्पणंमहीपालरौप्यायाममितौजसः ॥ ७॥ अत्रानुवंशंपठतःशृणुमेकुरुनंदन॥ उलूखलैराभरणैःपिशाचीयदभाषत॥ ८॥

स्योपवेषंकरोतीतिसूत्रात् यापूर्वमेकपत्रशाखाभूत्सैषाउपवेषरूपेणावशिष्टादृश्यतेअपभागस्यवक्रीभूतत्वात् परिवास्यच्छित्वा सरकंसुरापहपात्रं सरकोस्त्रीसीधुपात्रेइतिमेदिनी ॥ ६ ॥ प्रसर्पणंसंचारभूमिः रौप्यायांरूप्यवत्श्वेतवर्णायांस्थल्यांनद्यांवा सामीप्येसप्तमी प्रसर्पणंतीर्थमित्यन्ये ॥ ७॥ अनुवंशंपरंपरागतमाख्यानश्लोकं उलूखलैरिति उलूखलसदृशानिस्त्रीणांकर्णाभरणानिभवंतीतिस्वयमुलूखलैरेवाभरणैर्युक्तासतीतिशेषः एतेनविकृतवेषत्वंपिशाच्याः ॥ ८ ॥

उक्तंभाषणमेवाहद्वाभ्यां युगंधरइति अत्रप्राञ्चः अस्मिंस्तीर्थेसपुत्रांब्राह्मणींस्नातुमागतातांप्रतिपिशाचीवदति त्वयायुगंधरेपर्वतेदेशेवादधिप्राशनंकृतं तत्रोष्ट्रीक्षीरंगर्दभ्यादिक्षीरंचदधिक्रियते तथाअच्युतस्थलाख्येसंकरजानांग्रामेवासश्चकृतः तथाभूतिलयाख्येदस्युग्रामेऽग्निदग्धानांमृतानांक्षेपणंयस्यांनद्यांक्रियतेतस्यांस्नातासि अतोदोषत्रयवतीत्वं एतत्करणेहिप्रायश्चित्तंधर्मशास्त्रेप्रसिद्धं औष्ट्रमैकशफंक्षीरंसुरातुल्यमिति संसृज्यसंकरैःसार्धंप्राजापत्यंव्रतंचरेदिति प्रोष्यभूतिलयेविप्रःप्राजापत्यंव्रतंचरेदितिच तत्त्वयानकृतमतःकथमत्रवस्तुमिच्छसि दोषवतामिहतीर्थेवासोदुर्लभइत्यर्थः एवंपिशाचीवाक्यंश्रुत्वापिसाब्राह्मणीतत्रस्नानादिकंकृतवतीततस्तयाराक्षस्यातस्याघटपिठरादिकंनाशितं उक्तंच एतत्तवदिवावृत्तंरात्रौवृत्तंतुद्रक्ष्यसीति वृत्तंजातं रात्रौतुतवपुत्रमपिनाशयिष्यामीतिभावः अथापिद्विती यांरात्रिंवस्तुमिच्छसिचेत्तवभूयांसमपकारंकरिष्यामीतियुगंधरादिदेशत्रयंनिंदापरत्वेनव्याचख्युः अर्वाञ्चस्तुयुगंधरादौदधिप्राशनादिकंत्रयमधिकारकारणंकृत्वाएकरात्रमिहयदिवस्तुमिच्छसिचेद्वस अत्र पिशाचीवचनव्याजेनैकरात्रवासोनियम्यते यदितुद्वितीयांदिवारात्रंवत्स्यसितर्हिएतत्तवदिवाकालेवृत्तंभविष्यति एतदितिवस्त्रपात्राहारताडनादिकमभिनीयदर्शयति रात्रौत्वतोन्यथाप्राणापहारांतमित्यर्थइति ब्रह्मज्ञानिवंशावतंसलक्ष्मणानुचरास्तु द्वारमेतत्कुरुक्षेत्रस्येत्युपसंहारादस्यक्षेत्रस्यद्विविधकुरुक्षेत्रप्रापकत्वमवगतं कुरुक्षेत्रद्वयंच एकंशतपथेप्रवर्ग्यकांडेतेषांकुरुक्षेत्रंदेवयजनमासतस्मादाहुःकुरुक्षेत्रंदेवानांदेवयजनमितिकर्मांगंकुरुदेशांतर्गतंप्रसिद्धं अपरंचअविमुक्तंवैकुरुक्षेत्रमित्यादिनाज्ञानांगमविमुक्ताख्यंजाबालरामतापनीयोपनिषदोःप्रसिद्धं ततश्चास्यक्षेत्रस्यक्रममुक्तौसद्योमुक्तौपरंपरयाहेतुत्वादत्रवा

युगंधरेदधिप्राश्यउषित्वाचाच्युतस्थले॥ तद्वद्भूतलयेस्नात्वासपुत्रावस्तुमर्हसि॥ ९॥

संदेवाविघ्नमाचरंति मुक्तोहिदेवपशुत्वान्निवर्ततइति तथाबृहदारण्यकेआत्मेत्येवोपासीतेत्यैकात्म्यंज्ञेयमित्युक्त्वाथयोन्यांदेवतामुपास्तेऽन्योसावन्योऽहमितिनसवेदयथापशुरेवसदेवानामितिभेददर्शिनोदेवपशुत्वमुक्त्वातस्मादेषांतन्नप्रियंयदेतन्मनुष्याविद्युरित्यैकात्म्यज्ञानंदेवानामप्रियंपशुनाशइवपशुपतेरित्युक्तं ज्ञातैकात्म्यस्यतुदेवाअप्रियंकर्तुमसमर्थास्तथाचतत्रैवश्रूयते तस्यहनदेवाश्चनाभूत्याईशतआत्माह्येषांसभवतीति देवाश्चनदेवाअपि अभूत्यैअनैश्वर्याय एवंसतियदिब्रह्मिष्ठासितर्ह्यत्रचिरकालंवस्तुमर्हसीतिपिशाचीकांचित्सपुत्रांस्त्रियमिहवस्तुमिच्छंतींप्रतिप्रब्रवीति युगंधरइति युगानिकृतत्रेताद्वापरकलिसंज्ञानिधारयतीतियुगंधरःस्थूलशरीराभिमानीजीवः तथाहिश्रुतिः कलिःशयानोभवतिसंजिहानस्तुद्वापरः उत्तिष्ठंस्त्रेताभवतिकृतंसंपद्यतेचरन्निति शयानोधर्ममाचार्यादिमुखादजानन्पुरुषःकलिः स एवसंजिहानस्तंजानन्द्वापरोभवति उत्तिष्ठन्धर्मानुष्ठानार्थंयतमानस्त्रेताभवति धर्मंचरन्ननुतिष्ठंस्तुकृतंभवतीतिपुंसएवयुगंधरत्वमाह दधिप्राशनशब्देनधर्मप्रजासंपत्त्यर्थोदारसंयोगउच्यते तथाहिगृह्यसूत्रे समंजंतुविश्वेदेवाइतिदध्नःप्राश्यप्रतिप्रयच्छेदितिविवाहांतेदंपत्योर्हृदयसंधानार्थंदधिप्राशनंविधीयतेतत्रसमापोहृदयानिनौ संमातरिश्वासंधातासमुदेष्ट्रीदधातुनौइतिमंत्रशेषः मंत्रार्थस्तुविश्वेदेवाःनौआवयोर्हृदयानि वृत्तिबहुत्वात्बहुवचनं समंजंतुस्निग्धानिकुर्वंतु संशब्दावृत्त्यासमंजंत्वित्यस्याप्यावृत्तिर्ज्ञेया आपोनौहृदयानिसमंजंत्वित्यर्थः स्निग्धयोर्हिद्वयोःसंधानंभवतीति मातरिश्वाप्राणवायुर्नौहृदयानिसंदधातु एवंधातासंदधातु उनिश्चितं देष्ट्रीअंतर्यामिणीदेवताचसंदधातु व्यवहिताश्चेतिच्छंदसिव्यवहितोपसर्गेणापिक्रियायाःसंबंधः पूर्ववदुपसर्गावृत्त्याक्रियापदस्यावृत्तिरिति तथाचक्षौमेवसानौजाया

पत्नीसहौभौचरतांधर्मंप्रजांप्रजनयावहाइतिश्रुतिलिंगाभ्यांधर्मप्रजोत्पादनेसहाधिकारात् जायमानोवैब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवाजायतेब्रह्मचर्येणऋषिभ्योयज्ञेनदेवेभ्यःप्रजयापितृभ्यइतिचश्रुतानामृणानाम पाकरणंदारसंयोगंविनानभवतीतिदधिप्राशनशब्देनलक्षितलक्षणयाआनृण्यंग्राह्यं तेनस्वधर्मनिष्ठःप्रजावानेतत्तीर्थंसेवितुमर्हतीतिपूर्वपादार्थः अच्युतस्थलेच्युतियोग्यस्थूलशरीरापेक्षयाअच्युतंस्थललिंग शरीरंतत्रउषित्वासूत्रात्मानमुपास्येत्यर्थः भूतानिवियदादीनिलीयंतेस्मिन्निति कारणंब्रह्मभूतलयः भूतिलयइतिपाठेभूतिरैश्वर्यंतस्यापिचलयोस्मिन्निति शुद्धंब्रह्म तयोरन्यतरत्रस्नात्वामलंत्यक्त्वायथैषीक तूलमग्नौप्रोतंप्रदूयेतैवंहास्यसर्वेपाप्मानःप्रदूयंतइतितज्ज्ञानफलश्रवणात् तद्वदितितच्छब्देनपूर्वार्धोक्तकर्मोपास्तीउच्येतेताभ्यांयुक्तंयथास्यात्तथाभूतलयेस्नानं तेनदैनंदिनसुषुप्तेर्निवृत्तिः तत्रापिप्रत्यहंब्रह्म प्राप्तिःश्रूयते यत्रैतत्पुरुषःस्वपितिनामसतासोम्यतदासंपन्नोभवतीति सताब्रह्मणा तथाचकर्मोपास्तिपूर्वकंयोब्रह्मजानातिसोत्रवस्तुमर्हतीतितिस्यपिशाचादिबाधानास्तीत्यर्थः ॥९॥ त्वंत्वब्रह्मविदेकरात्रमेवा

एकरात्रमुषित्वेहद्वितीयंयदिवत्स्यसि॥ एतद्वैतेदिवावृत्तंरात्रौवृत्तमितोन्यथा ॥ १० ॥ अद्यचात्रनिवत्स्यामःक्षपांभरतसत्तम॥ द्वारमेतत्तुकौंतेयकुरुक्षेत्रस्य भारत॥ ११ ॥ अत्रैवनाहुषोराजाराजन्क्रतुभिरिष्टवान्॥ ययातिर्बहुरत्नैर्यैत्रेंद्रोमुदमभ्यगात्॥ १२ ॥ एतत्प्लक्षावतरणंयमुनातीर्थमुत्तमं॥ एतद्वैनाकपृष्ठ स्यद्वारमाहुर्मनीषिणः॥ १३ ॥ अत्रसारस्वतैर्यज्ञैरीजानाःपरमर्षयः॥ यूपोलूखलिकास्तातगच्छंत्यवभृथप्लवं॥ १४ ॥ अत्रवैभरतोराजाराजन्क्रतुभिरिष्टवा न्॥ हयमेधेनयज्ञेनमेध्यमश्वमवासृजत्॥ १५ ॥ असकृत्कृष्णसारंगंधर्मेणाप्यचमेदिनीं॥ अत्रैवपुरुषव्याघ्रमरुत्तःसत्रमुत्तमं॥ १६ ॥ प्रापचैवर्षिमुख्येनसं वर्तेनाभिपालितः॥ अत्रोपस्पृश्यराजेंद्रसर्वाँल्लोकान्प्रपश्यति॥ पूयतेदुष्कृताच्चैवअत्रापिसमुपस्पृश॥ १७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तत्रसभ्रातृकःस्नात्वा स्तूयमानोमहर्षिभिः॥ लोमशंपांडवश्रेष्ठइदंवचनमब्रवीत्॥ १८ ॥ सर्वाँल्लोकान्प्रपश्यामितपसासत्यविक्रम॥ इहस्थःपांडवश्रेष्ठंपश्यामिश्वेतवाहनं ॥ १९ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ एवमेतन्महाबाहोपश्यंतिपरमर्षयः॥ सरस्वतीमिमांपुण्यांपुण्यैकशरणावृतां॥ २० ॥

त्रवस्तुंयोग्या यदिद्वितीयांवस्तुमिच्छसितर्हितेतवएतन्मदीयंवृत्तंभविष्यतिमद्वत्पिशाचीभूत्वात्रस्नानंनलप्स्यसे एतदितिस्ववृत्तस्याभिनीयप्रदर्शनं द्वितीयदिनवासस्यैवैतत्फलं द्वितीयरात्रिवासेतुइतोन्य थाअहल्यादिवन्मोहप्राप्त्याशिलाभावोभविष्यतितेनतीर्थदर्शनमपिनलप्स्यसेइति ॥ १० ॥ अतोत्रक्षपांरात्रिमेवएकांवत्स्याम.प्रातरेवप्रस्थास्यामइतिभावः द्वारमित्यर्धंतुउक्तार्थमस्ति ॥ ११ ॥ अत्रैव कुरुक्षेत्रद्वारे ॥ १२ ॥ १३ ॥ सारस्वतैर्ब्राह्मणैर्ऋत्विग्भिर्यज्ञैरीजानाः यूपोलूखलिकाः यूपानुलूखलानिचयज्ञसाधनान्याददतेयूपोलूखलिकाः पशुभिःपुरोडाशैश्चइष्टवंतइत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ कृष्ण सारंगंकृष्णहरिणसदृशं एकदेशेकृष्णवर्णंश्यामकर्णमित्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ इहस्थोयमुनांतर्गतप्लक्षावतरणस्थः ॥ १९ ॥ तीर्थांतरमाह सरस्वतीमिति ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १२९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इहेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ बद्ध्वापाशैरितिशेषः विपाशःपाशहीनः अतएवविपाशानाम ॥ ९ ॥ १० ॥ औत्तराणामौदीच्यानां ॥ ११ ॥ वर्षवसतिस्थानं ॥ १२ ॥ एषइति योरामःप्रख्यातःसत्यविक्रमश्चविदेहादुत्तरंचयद्वा

यत्रस्नात्वानरश्रेष्ठधूतपाप्माभविष्यसि॥ इहसारस्वतैर्यज्ञैरिष्टवंतःसुरर्षयः॥ ऋषयश्चैवकौंतेयतथाराजर्षयोपिच ॥ २१ ॥ वेदीप्रजापतेरेषासमंतात्पंचयोज ना॥ कुरोर्वैयज्ञशीलस्यक्षेत्रमेतन्महात्मनः॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायामेकोनत्रिंशाधिकशततमो ऽध्यायः॥ १२९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ इहमर्त्यास्तनूस्त्यक्त्वास्वर्गंगच्छंतिभारत॥ मर्तुकामानराराजन्निहायांतिसहस्रशः॥ १ ॥ एव माशीःप्रयुक्ताहिदक्षेणयजतापुरा॥ इहयेवैमरिष्यंतितेवैस्वर्गजितोनराः॥ २ ॥ एषासरस्वतीरम्यादिव्याचौघवतीनदी॥ एतद्विनशनंनामसरस्वत्याविशांपते ॥ ३ ॥ द्वारंनिषादराष्ट्रस्ययेषांदोषात्सरस्वती॥ प्रविष्टापृथिवींवीरमानिषादाहिमांविदुः॥ ४ ॥ एषवैचमसोद्भेदोयत्रदृश्यासरस्वती॥ यत्रैनामभ्यवर्तंतसर्वाःपु ण्याःसमुद्रगाः॥ ५ ॥ एतत्सिंधोर्महत्तीर्थंयत्रागस्त्यमरिंदम॥ लोपामुद्रासमागम्यभर्तारमवृणीतवै ॥ ६ ॥ एतत्प्रकाशतेतीर्थंप्रभासंभास्करद्युते॥ इंद्रस्यदयि तंपुण्यंपवित्रंपापनाशनं॥ ७ ॥ एतद्विष्णुपदंनामदृश्यतेतीर्थमुत्तमं॥ एषारम्याविपाशाचनदीपरमपावनी॥ ८ ॥ अत्रवैपुत्रशोकेनवसिष्ठोभगवानृषिः॥ ब द्ध्वात्मानंनिपतितोविपाशःपुनरुत्थितः॥ ९ ॥ काश्मीरमंडलंचैतत्सर्वपुण्यमरिंदम॥ महर्षिभिश्चाध्युषितंपश्येदंभ्रातृभिःसह॥ १० ॥ यत्रौत्तराणांसर्वेषामृषीणां नाहुषस्यच॥ अग्नेश्चैवात्रसंवादःकाश्यपस्यचभारत॥ ११ ॥ एतद्द्वारंमहाराजमानसस्यप्रकाशते॥ वर्षमस्यगिरेर्मध्येरामेणश्रीमताकृतं॥ १२ ॥ एषवातिक षंडोवैप्रख्यातःसत्यविक्रमः॥ नात्यवर्ततयद्द्वारंविदेहादुत्तरंचयः॥ १३ ॥ इदमाश्चर्यमपरंदेशेस्मिन्पुरुषर्षभ॥ क्षीणेयुगेतुकौंतेयशर्वस्यसहपार्षदैः॥ १४ ॥ सहो मयाचभवतिदर्शनंकामरूपिणः॥ अस्मिन्सरसिसत्रैर्वैचैत्रेमासिपिनाकिनं ॥ १५ ॥ यजंतेयाजकाःसम्यक्परिवारंशुभार्थिनः॥ अत्रोपस्पृश्यसरसिश्रद्दधा नोजितेंद्रियः॥ १६ ॥

रंयद्वर्षस्यद्वारमेषोऽनुभूयमानोवातिकषंडोवातानीतःपद्मादिसमूहोनात्यवर्ततनेरामेणकृतमितिपूर्वेणान्वयः अनेनवायोरप्यस्मिन्वर्षेप्रवेशोनास्तिकिमुतेतरस्येतिपद्मादेर्वातानीतस्यात्राप्रवेशाद्रामसामर्थ्यं प्रत्यक्षमाश्चर्यमित्यर्थः ॥ १३ ॥ युगंपंचसंवत्सरात्मकंतस्मिन्क्षीणेसमाप्तेसतियदासौरसावनबार्हस्पत्यनाक्षत्रचांद्राःसंवत्सराएककालंसमाप्यंतेसयुगक्षयकालस्तस्मिन्नित्यर्थः युगेक्षीणेइत्यस्यसंवत्सरांतइति वार्थः चैत्रप्रतिपत्युगादिरितिव्यवहारात् ॥ १४ ॥ अतएवपूर्वदिनेशिवंदृष्ट्वाप्रतिपदमारभ्यमासमात्रंपिनाकिनंयजंतइतिसंगच्छते ॥ १५ ॥ १६ ॥

पावकिःस्कंदः शांतवान्शमंप्राप वसिष्ठोपिशांतवान् ॥१७॥ कुशवान्जलवान् शरंवनंकुशंनीरमितिधनंजयः अकोपनाजितक्रोधा॥१८॥समासःसंक्षेपः यस्मिन्दृष्टेसमाधिफलंभवतीत्यर्थः ॥१९॥२०॥

क्षीणपापःशुभाँल्लोकान्प्राप्नुतेनात्रसंशयः॥ एषउज्जानकोनामपावकिर्यत्रशांतवान् ॥ अरुंधतीसहायश्चवसिष्ठोभगवानृषिः ॥ १७॥ ह्रदश्चकुशवानेषयत्र
पद्मंकुशेशयं॥ आश्रमश्चैवरुक्मिण्यायत्राशाम्यदकोपना ॥१८॥ समाधीनांसमासस्तुपांडवेयश्रुतस्त्वया॥ तंद्रक्ष्यसिमहाराजभृगुतुंगंमहागिरिं॥१९॥ वित
स्तांपश्यराजेंद्रसर्वपापप्रमोचनीं॥ महर्षिभिश्चाध्युषितांशीततोयांसुनिर्मलां ॥ २०॥ जलांचोपजलांचैवयमुनामभितोनदीं॥ उशीनरोवैयत्रेष्ट्वावासवाद
त्यरिच्यत॥ २१ ॥तांदेवसमितिंतस्यवासवश्चविशांपते॥ अभ्यागच्छन्नृपवरंज्ञातुमग्निश्चभारत ॥ २२॥ जिज्ञासमानौवरदौमहात्मानमुशीनरं॥ इंद्रःश्येनः
कपोतोग्निर्भूत्वायज्ञेभिजग्मतुः॥ २३॥ ऊरुंराज्ञःसमासाद्यकपोतःश्येनजाद्भयात्॥ शरणार्थीतदाराजन्निलिल्येभयपीडितः॥ २४॥ ॥इतिश्रीम० आरण्य
केपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांश्येनकपोतीयेत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १३०॥ ॥ ७॥ ॥श्येनउवाच॥ ॥ धर्मात्मानंत्वाहुरेकंस
र्वेराजन्महीक्षितः॥ सर्वधर्मविरुद्धंत्वंकस्मात्कर्मचिकीर्षसि॥ १॥विहितंभक्षणंराजन्पीड्यमानस्यमेक्षुधा॥ मारक्षीर्धर्मलोभेनधर्ममुत्सृष्टवानसि॥२॥ ॥रा
जोवाच॥ ॥संत्रस्तरूपस्त्राणार्थीत्वत्तोभीतोमहाद्विज॥ मत्सकाशमनुप्राप्तःप्राणगृध्नुरयंद्विजः॥ ३॥ एवमभ्यागतस्येहकपोतस्याभयार्थिनः॥ अप्रदानेपरं
धर्मंकथंश्येननपश्यसि॥ ४॥ प्रस्पंदमानःसंभ्रांतःकपोतःश्येनलक्ष्यते॥ मत्सकाशंजीवितार्थीतस्यत्यागोविगर्हितः ॥ ५॥ योहिकश्चिद्द्विजान्हन्याद्गांवालोक
स्यमातरं॥ शरणागतंचत्यजतेतुल्यंतेषांहिपातकं॥६॥ ॥श्येनउवाच॥ ॥आहारात्सर्वभूतानिसंभवंतिमहीपते॥ आहारेणविवर्धंतेतेनजीवंतिजंतवः॥७॥
शक्यतेदुस्त्यजेप्यर्थेचिररात्रायजीवितुं॥ नतुभोजनमुत्सृज्यशक्यंवर्तयितुंचिरं ॥८॥ भक्ष्याद्वियोजितस्याद्यममप्राणाविशांपते॥ विसृज्यकायमेष्यंतिपंथा
नमकुतोभयं॥ ९॥ प्रमृतेमयिधर्मात्मन्पुत्रदारादिनंक्ष्यति॥ रक्षमाणःकपोतंत्वंबहून्प्राणान्नरक्षसि॥ १०॥ धर्मंयोबाधतेधर्मोनसधर्मःकुवर्त्मतत्॥ अविरो
धात्तुयोधर्मःसधर्मःसत्यविक्रम॥११॥ विरोधिषुमहीपालनिश्चित्यगुरुलाघवं॥नबाधाविद्यतेयत्रतंधर्मंसमुपाचरेत्॥१२॥गुरुलाघवमादायधर्माधर्मविनि
श्चये॥यतोभूयांस्ततोराजन्कुरुष्वधर्मनिश्चयं॥१३॥ ॥राजोवाच॥ ॥बहुकल्याणसंयुक्तंभाषसेविहगोत्तम॥सुपर्णःपक्षिराट्किंत्वंधर्मज्ञश्चास्यसंशयं॥१४॥ ॥१२८॥

॥ २१ ॥देवसमितिंराजसभां॥२२॥२३॥निलिल्येलीनः॥२४॥ ॥इ० नै० भा० त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥१३०॥ ॥७॥ ॥धर्मात्मानमिति॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ कदलीस्कंधमासजेतिकदलीस्कंधतुल्येनिःसारेस्मिन्धर्मेमासज्जोभवेत्यर्थः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

तथाहिधर्मसंयुक्तंबहुचित्रंचभाषसे॥ नतेस्त्यविदितंकिंचिदितित्वांलक्षयाम्यहं॥ १५॥शरणैषिपरित्यागंकथंसाध्वितिमन्यसे॥ आहारार्थसमारंभस्तवचा
यंविहंगम॥ १६॥ शक्यश्चाप्यन्यथाकर्तुमाहारोप्यधिकस्त्वया॥ गोवृषोवावराहोवामृगोवामहिषोपिवा ॥ त्वदर्थमद्यक्रियतांयच्चान्यदिहकांक्षसि॥ १७॥
॥श्येनउवाच॥ ॥नवराहंनचोक्षाणंनमृगान्विविधांस्तथा॥ भक्षयामिमहाराजकिंममान्येनकेनचित् ॥ १८॥ यस्तुमेदेवविहितोभक्षःक्षत्रियपुंगव॥ तमु
त्सृजमहीपालकपोतमिममेवमे॥ १९॥ श्येनःकपोतानत्तीतिस्थितिरेषासनातनी॥ माराजन्सारमज्ञात्वाकदलीस्कंधमासज॥ २०॥ ॥राजोवाच॥ ॥रा
ष्ट्रंशिबीनामृद्धंवैददानितवखेचर॥ यंवाकामयसेकामंश्येनसर्वंददानिते॥२१॥ विनेमंपक्षिणंश्येनशरणार्थिनमागतं॥ येनेमंवर्जयेथास्त्वंकर्मणापक्षिसत्त
म॥ तदाचक्ष्वकरिष्यामिनहिदास्येकपोतकं॥२२॥ ॥श्येनउवाच॥ ॥उशीनरकपोतेतेयदिस्नेहोनराधिप॥ आत्मनोमांसमुत्कृत्यकपोततुलयाधृतं॥२३॥
यदासमंकपोतेनतवमांसंनृपोत्तम॥ तदादेयंतुतन्मत्यंसामेतुष्टिर्भविष्यति ॥ २४॥ ॥राजोवाच॥ ॥अनुग्रहमिमंमन्येश्येनयन्माभियाचसे॥ तस्मात्तेद्य
प्रदास्यामिस्वमांसंतुलयाधृतं॥२५॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥उत्कृत्यसस्वयंमांसंराजापरमधर्मवित्॥ तुलयामासकौंतेयकपोतेनसमंविभो॥२६॥ ध्रियमा
णःकपोतस्तुमांसेनात्यतिरिच्यते॥ पुनश्चोत्कृत्यमांसानिराजाप्रादादुशीनरः॥ २७॥ नविद्यतेयदामांसंकपोतेनसमंधृतं॥ ततउत्कृत्तमांसोसावारुरोहस्वयंतु
लां॥ २८॥ ॥श्येनउवाच॥ ॥इंद्रोहमस्मिधर्मज्ञकपोतोहव्यवाडयं॥ जिज्ञासमानौधर्मेत्वांयज्ञवाटमुपागतौ॥ २९॥ यत्तेमांसानिगात्रेभ्यउत्कृत्तानिवि
शांपते॥ एषातेभास्वतीकीर्तिर्लोकानभिभविष्यति॥३०॥ यावल्लोकेमनुष्यास्त्वांकथयिष्यंतिपार्थिव॥ तावत्कीर्तिश्चलोकाश्चस्थास्यंतितवशाश्वताः॥३१॥
इत्येवमुक्त्वाराजानमारुरोहदिवंपुनः॥ उशीनरोपिधर्मात्माधर्मेणावृत्यरोदसी॥ ३२॥ विभ्राजमानोवपुषाप्यारुरोहत्रिविष्टपं॥ तदेतत्सदनंराजन्राज्ञस्तस्य
महात्मनः॥ ३३॥ पश्यस्वैतन्मयासार्धंपुण्यंपापप्रमोचनं॥ तत्रवैसततंदेवामुनयश्चसनातनाः॥ दृश्यंतेब्राह्मणैराजन्पुण्यवद्भिर्महात्मभिः॥ ३४॥ ॥इतिश्री
महाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांश्येनकपोतीयेएकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १३१॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ स्वदेहत्यागेनापिशरणागतोरक्षणीयइत्यध्यायतात्पर्यं ॥ ३४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३१ ॥ ॥ ७ ॥

य:कथ्यतेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ बंदिंबंदिनं निजग्राहतुर्निजगृहतुः संप्रसारणाभावाघार्षं नितरांग्राहवदाचरतुरितिवा ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अष्टकृत्वोऽष्टवारमष्टसुस्थानेष्वित्य

॥लोमशउवाच॥ ॥यःकथ्यतेमंत्रविदग्धबुद्धिरौद्दालकिःश्वेतकेतुःपृथिव्यां॥तस्याश्रमंपश्यनरेंद्रपुण्यंसदाफलैरुपपन्नंमहीजैः॥ १ ॥साक्षादत्रश्वेतकेतुर्दद
र्शसरस्वतींमानुषदेहरूपां॥वेत्स्यामिवाणीमितिसंप्रवृत्तांसरस्वतींश्वेतकेतुर्बभाषे ॥ २ ॥अस्मिन्युगेब्रह्मकृतांवरिष्ठावास्तांमुनीमातुलभागिनेयौ ॥ अष्टा
वक्रश्चैवकहोडसूनुरौद्दालकिःश्वेतकेतुःपृथिव्यां॥ ३ ॥ विदेहराजस्यमहीपतेस्तौविप्रावुभौमातुलभागिनेयौ ॥ प्रविश्ययज्ञायतनंविवादेबंदिंनिजग्राहतुरप्र
मेयौ॥ ४ ॥उपास्स्वकौंतेयसहानुजस्त्वंतस्याश्रमंपुण्यतमंप्रविश्य॥ अष्टावक्रंयस्यदौहित्रमाहुर्योसौबंदिंजनकस्याथयज्ञे॥ ५॥ वादीविप्राग्र्योबालएवाभि
गम्यवादेभंक्त्वामज्जयामासनद्यां ॥ ६ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥कथंप्रभावःसबभूवविप्रस्तथाभूतंयोनिजग्राहबंदिं ॥ अष्टावक्रःकेनचासौबभूवतत्सर्वंमे
लोमशशंसतत्त्वं॥७॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥उद्दालकस्यनियतःशिष्यएकोनाम्नाकहोडइतिविश्रुतोभूत्॥शुश्रूषुराचार्यवशानुवर्तीदीर्घकालंसोध्ययनंचकार
॥८॥तंवैविप्रःपर्यचरत्सशिष्यस्तांचज्ञात्वापरिचर्यांगुरुःसः॥तस्मैप्रादात्सद्यएवश्रुतंचभार्यांचवैदुहितरंस्वांसुजातां ॥ ९ ॥तस्यागर्भःसमभवदग्निकल्पःसो
धीयानंपितरंचाप्युवाच ॥ सर्वांरात्रिमध्ययनंकरोषिनेदंपितःसम्यगिवोपवर्तते ॥ १० ॥ उपालब्धःशिष्यमध्येमहर्षिःसतंकोपादुदरस्थंशशाप ॥ यस्मात्कु
क्षौवर्तमानोब्रवीषितस्माद्वक्रोभवितास्यष्टकृत्वः ॥ ११ ॥सवैतथावक्रएवाभ्यजायदष्टावक्रःप्रथितोवैमहर्षिः ॥ अस्यासीद्वैमातुलःश्वेतकेतुःसतेनतुल्योवय
साबभूव॥ १२ ॥संपीड्यमानातुतदासुजातासावर्धमानेनसुतेनकुक्षौ॥उवाचभर्तारमिदंरहोगताप्रसाद्यहीनंवसुनाधनार्थिनी ॥ १३ ॥ कथंकरिष्याम्यध
नामहर्षेमासश्चायंदशमोवर्ततेमे॥नैवास्तितेवसुकिंचित्प्रजातायेनाहमेतामापदंनिस्तरेयं ॥ १४ ॥उक्तस्त्वेवंभार्ययावैकहोडोवित्तस्यार्थेजनकमथाभ्यग
च्छत्॥सवैतदावादविदानिगृह्यनिमज्जितोबंदिनेहाप्सुविप्रः॥ १५ ॥उद्दालकस्तंतुतदानिशम्यसूतेनवादेप्सुनिमज्जितंतथा॥उवाचतांतत्रततःसुजातामष्टा
वक्रेगूहितव्योयमर्थः॥१६॥ररक्षसाचापितमस्यमंत्रंजातोप्यसौनैवशुश्रावविप्रः॥उद्दालकंपितृवच्चापिमेनेतथाष्टावक्रोभ्रातृवच्छ्वेतकेतुं ॥१७॥ ततोवर्षे
द्वादशेश्वेतकेतुरष्टावक्रंपितुरंकेनिषण्णं॥अपाकर्षद्गृह्यपाणौरुदंतंनायंतवांकःपितुरित्युक्तवांश्च॥ १८ ॥

र्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ प्रजाताप्रसूता ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३२ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ अंधस्येति अंधादीनामक्षमत्वान्मार्गोदेय
इत्यर्थः असमेत्यसमीपमप्राप्य ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ऐंद्रद्युम्नेहेजनक ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ज्ञानागमेज्ञानशास्त्रेवेदांतेष्वित्यर्थः निष्ठांनिश्चयं ॥ ७ ॥ वेदजानीतेयदितर्हिईरय जुष्टांमुनिसेवितां एकमेवाक्षरं

यत्तेनोक्तंदुरुक्तंतत्तदानींहृदिस्थितंतस्यसुदुःखमासीत्॥गृहंगत्वामातरंसोभिगम्यपप्रच्छेदंक्वनुतातोममेति॥ १९ ॥ ततःसुजातापरमार्तरूपाशापाद्भीतास
र्वमेवाचचक्षे॥तद्वैतत्त्वंसर्वमाज्ञायरात्रावित्यब्रवीच्छ्वेतकेतुंसविप्रः॥ २० ॥गच्छावयज्ञंजनकस्यराज्ञोबह्वाश्चर्यःश्रूयतेतस्ययज्ञः॥श्रोष्यावोत्रब्राह्मणानां
विवादमर्थंचाग्र्यंतत्रभोक्ष्यावहेच॥ २१ ॥विचक्षणत्वंचभविष्यतेनौशिवश्चसौम्यश्चहिब्रह्मघोषः॥ २२ ॥तौजग्मतुर्मातुलभागिनेयौयज्ञंसमृद्धंजनकस्यरा
ज्ञः॥ अष्टावक्रःपथिराज्ञासमेत्यप्रोत्सार्यमाणोवाक्यमिदंजगाद॥ २३ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायाम
ष्टावक्रीयेद्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १३२ ॥ ॥अष्टावक्रउवाच॥ ॥अंधस्यपंथाबधिरस्यपंथाःस्त्रियःपंथाभारवाहस्यपंथाः॥ राज्ञःपंथाब्राह्मणे
नासमेत्यसमेत्यतुब्राह्मणस्यैवपंथाः॥१॥ ॥राजोवाच॥ ॥पंथाअयंतेद्यमयातिदिष्टोयेनेच्छसितेनकामंव्रजस्व॥नपावकोविद्यतेवैलघीयानिंद्रोपिनित्यं
नमतेब्राह्मणानां॥२॥ ॥अष्टावक्रउवाच॥ ॥प्राप्तौस्वयज्ञंनृपसंदिदृक्षूकौतूहलंनौबलवन्नरेंद्र॥प्राप्ताविहावामतिथीप्रवेशंकांक्षावहेद्वारपतेस्तवाज्ञां॥३॥
ऐंद्रद्युम्नेयज्ञदृशाविहावांविवक्षूवैजनकेंद्रंदिदृक्षू॥तौवैक्रोधव्याधिनादह्यमानावयंचनौद्वारपालोरुणद्धि॥ ४ ॥ ॥द्वारपालउवाच॥ ॥वंदेसमादेशकरावयं
स्मनिबोधवाक्यंचमयेर्यमाणं॥नवैबालाःप्रविशंत्यत्रविप्रावृद्धाविदग्धाःप्रविशंत्यत्रविप्राः॥ ५ ॥ ॥अष्टावक्रउवाच॥ ॥यद्यत्रवृद्धेषुकृतःप्रवेशोयुक्तंप्र
वेष्टुंममद्वारपाल ॥ वयंहिवृद्धाश्चरितव्रताश्चवेदप्रभावेनसमन्विताश्च ॥ ६ ॥ शुश्रूषवश्चापिजितेंद्रियाश्चज्ञानागमेचापिगताःस्मनिष्ठां ॥ नबालइत्येवमंत
व्यमाहुर्बालोप्यग्निर्दहतिस्पृश्यमानः॥७॥ ॥द्वारपालउवाच॥ ॥सरस्वतीमीरयवेदजुष्टामेकाक्षरांबहुरूपांविराजं ॥ अंगात्मानंसमवेक्षस्वबालंकिंश्ला
घसेदुर्लभोवैमनीषी॥ ८ ॥ ॥अष्टावक्रउवाच॥ ॥नज्ञायतेकायवृद्ध्याविवृद्धिर्यथाष्ठीलाशाल्मलेःसंप्रवृद्धा ॥ ह्रस्वोल्पकायःफलितोविवृद्धोयश्चाफलस्त
स्यनवृद्धभावः॥ ९ ॥

ब्रह्मप्रतिपाद्यंयस्यांतामेकाक्षरां बहुरूपांमंत्रार्थवादादिरूपां विराजंविशेषेणकर्मकां
डादाधिक्येनराजमानां अंगेतिसंबोधने ॥ ८ ॥ शाल्मलेरष्ठीलाशाल्मलिफलांतर्गतग्रंथिःसहिकेवलतूलमयत्वान्निःसारः अतोदेहवृद्धिर्व्यर्था अल्पकायःकृशः ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥अनूचानःसांगवेदाध्यायी ॥ १२ ॥ पुष्करमालिनेस्वर्णमालाधारिणे ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ उपायतःप्रयतिष्येइत्युक्त्वायज्ञवाटादन्यत्रतस्यराजदर्शनंकारयित्वाआहप्रवेशनेकुरुयत्नमि

॥द्वारपालउवाच॥ ॥वृद्धेभ्यएवेहमतिंस्मबालागृह्णंतिकालेनभवंतिवृद्धाः॥नहिज्ञानमल्पकालेनशक्यंकस्माद्बालःस्थविरइवप्रभाषसे॥१०॥ ॥अष्टावक्र
उवाच॥ ॥नतेनस्थविरोभवतियेनास्यपलितंशिरः॥बालोपियःप्रजानातितंदेवाःस्थविरंविदुः॥ ११ ॥नहायनैर्नपलितैर्नवित्तेननबंधुभिः ॥ ऋषयश्चक्रिरे
धर्मंयोनूचानःसनोमहान्॥ १२ ॥ दिदृक्षुरस्मिसंप्राप्तोबंदिनंराजसंसदि॥ निवेदयस्वमांद्वास्थराज्ञेपुष्करमालिने॥ १३ ॥ द्रष्टास्यद्यवदतोस्मान्द्वारपालमनी
षिभिः॥सहवादेविवृद्धेतुबंदिनंचापिनिर्जितं॥ १४ ॥ पश्यंतुविप्राःपरिपूर्णविद्याःसहैवराज्ञासपुरोधमुख्याः ॥ उताहोवाप्युच्चतांनीचतांवातूष्णींभूतेष्वेवसर्वे
ष्वथाद्य॥ १५॥ ॥द्वारपालउवाच॥ ॥ कथंयज्ञंदशवर्षोविशेस्त्वंविनीतानांविदुषांसंप्रवेश्यं ॥ उपायतःप्रयतिष्येतवाहंप्रवेशनेकुरुयत्नंयथावत्॥ १६॥
अष्टावक्रउवाच॥ ॥भोभोराजन्जनकानांवरिष्ठत्वंवैसम्राट्त्वयिसर्वंसमृद्धं ॥ त्वंवाकर्ताकर्मणांयज्ञियानांययातिरेकोनृपतिर्वापुरस्तात्॥ १७॥ वृद्धान्बं
दीवादविदोनिगृह्यवादेभग्नानप्रतिशंकमानः॥त्वयाभिसृष्टैःपुरुषैराप्तकृद्भिर्जलेसर्वान्मज्जयतीतिनःश्रुतं॥१८॥ सोहंश्रुत्वाब्राह्मणानांसकाशेब्रह्माद्वैतंकथयि
तुमागतोस्मि॥क्वासौबंदीयावदेनंसमेत्यनक्षत्राणीवसवितानाशयामि॥१९॥ ॥राजोवाच॥ ॥आशंससेबंदिनंवैविजेतुमविज्ञायत्वंवाक्यबलंपरस्य॥
विज्ञातवीर्यैःशक्यमेवंप्रवक्तुंदृष्टश्चासौब्राह्मणैर्वेदशीलैः॥ २० ॥ आशंससेत्वंबंदिनंवैविजेतुमविज्ञात्वातुबलंबंदिनोस्य ॥ समागताब्राह्मणास्तेनपूर्वंनशोभं
तेभास्करेणेवताराः ॥ २१ ॥ आशंसंतोबंदिनंजेतुकामास्तस्यांतिकंप्राप्यविलुप्तशोभाः॥ विज्ञानमत्तानिःसृताश्चैवतातकथंसदस्यैर्वचनंविस्तरेयुः॥ २२ ॥
॥ अष्टावक्रउवाच॥ ॥विवादितोसौनहिमादृशैर्हिसिंहीकृतस्तेनवदत्यभीतः॥समेत्यमांनिहतःशेष्यतेद्यमार्गेभग्नंशकटमिवाचलाक्षं॥२३॥

॥१३०॥

ति राज्ञःपुरस्तात्किंचित्ज्ञानंप्रकाशयेत्यर्थः ॥ १६ ॥ सम्राट्सार्वभौमः ॥ १७ ॥ १८ ॥ सोहमद्वैतंब्रह्मकथयितुमागतोस्मि एतेनकृत्स्नस्यास्यप्रबंधस्यतात्पर्यमुपन्यस्तं ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ विज्ञा
नमत्ताअपिपराजयंप्राप्यसभातोनिःसृताः ॥ २२ ॥ निहतोनिर्जितः शेष्यतेप्रसुप्तपुरुषवज्जडोभविष्यति ॥ २३ ॥

ब्रह्माद्वैतंकथयितुमागतोस्मीतिप्रतिजानानमष्टावक्रंप्रतिपृच्छतिराजा त्रिंशकेति उभयतस्तीक्ष्णाग्राभिःषड्भिःशलाकाभिरेकस्मिन्शंकौप्रोतमध्याभिःपृथग्गताभिर्द्वादशारंषण्णाभिचक्रंजायते तत्रद्वादशरा
शयःअराःराशिद्वयात्मानःषड्ऋतवोनाभयःएकैकस्मिन्राशौत्रिंशत्त्रिंशदंशास्तदेतद्व्रचक्रंषष्ट्यानाडीभिःपरिवर्तते अस्यषष्ट्यधिकशतत्रयपरिवर्तैःसावनःसंवत्सरोभवति अस्मिंश्चक्रेकुलालचक्रवत्प्रदक्षि
णमावर्तमानेपिपीलिकापंक्तिवत्प्रतीपंसूर्यादयःपरिभ्रमंति तत्रचंद्रस्यसप्तविंशत्यहोरात्रैर्भगणभोगः सूर्यस्यसपादपंचषष्ट्यधिकेनाह्नांशतत्रयेणसएवसौरःसंवत्सरः अस्मिंश्चक्रेस्वस्वगत्यागच्छतोःसूर्यचं
द्रयोर्यदात्यंतंविप्रकर्षस्तदापौर्णमासीयदात्यंतंसन्निकर्षस्तदादर्शस्तेद्वेपर्वणी एवंचतुर्विंशत्यापर्वभिश्चतुष्पंचाशदधिकेनाह्नांशतत्रयेणचांद्रःसंवत्सरस्तत्रयंपृच्छति त्रयाणामपिपृथक्कर्मसुविनियोगात् तथाचो
क्तंमाधवे अब्दःपंचविधश्चांद्रोव्रतादौतिलकादिके सुजन्मादिव्रतेसौरोगोसत्रादिषुसावनइति त्रिंशकद्वादशांशस्यत्रिंशतोगणास्त्रिंशकस्तेएवद्वादशसंख्याकाअंशायस्येतिसौरसंवत्सरप्रश्नः चतुर्विंशतिपर्वणं

राजोवाच ॥ ॥ त्रिंशकद्वादशांशस्यचतुर्विंशतिपर्वणः ॥ यस्त्रिषष्टिशतारस्यवेदार्थंसपरःकविः ॥ २४॥
अष्टावक्रउवाच॥ ॥चतुर्विंशतिपर्वत्वांषण्णाभिद्वादशप्रधि॥तत्त्रिषष्टिशतारंवैचक्रंपातुसदागति॥ २५॥
राजोवाच ॥ ॥ वडवेइवसंयुक्तेश्येनपातेदिवौकसां ॥ कस्तयोर्गर्भमाधत्तेगर्भंसुषुवतुश्चकं ॥ २६॥

इतिचांद्रस्य त्रीणिषष्ट्यासहितानिशतान्यरायस्येतिसावनस्य त्रिविधस्यास्यकालचक्रस्ययोर्थंप्रयोजनंवेदसपरःकविरुत्कृष्टःक्रांतदर्शी ॥ २४ ॥ इतिपृष्टोऽपरआहोत्तरं षण्णाभीतिविशेषार्थोक्त्याविद्व
त्ताप्रकाशः शेषोनुवादः प्रधयोमासाराशयोवा तेषुहित्रिंशदहोरात्राअंशावाप्रत्येकंप्रत्येकंप्रधीयंते चक्रंपात्वस्मिन्कालेयथाकालंविहितोधर्मस्त्वांपात्वित्यर्थः एतेनधर्मस्यश्रेयःसाधनत्वंविधीयते केवल
कालज्ञानस्यापुरुषार्थत्वात् मानांतरानवगतंप्रयोजनवदर्थंप्रतिपादयद्धिशास्त्रंभवति अन्यथाशास्त्रत्वव्याघातः एवमन्यत्रापिविधानंद्रष्टव्यं राशिस्त्रिंशल्लवस्तान्द्विषडनुपततार्केणसौरोब्दइष्टःसोमेप्विष्टौ
तुचांद्रीशरदपिचचतुर्विंशकात्पर्वणांस्यात् गोसत्रेसावनोऽब्दोगगनरसगुणैरात्र्यहैराशियुग्मादृत्वाख्यश्चर्तुयाजांस्त्वसमयविहिताःश्रेयसेस्युर्मखाद्याः ॥ २५ ॥ रथसंयुक्तेअश्वेइवसहचारिण्यौश्येनपातेश्ये
नवदकस्मात्पतनशीलेयेउभेवर्तेते दिवौकसांदेवानांमध्येतयोःसंबंधिनंगर्भंकोधत्ते कस्यगर्भेतेउत्पद्येतेकंचजनयतइत्यर्थः ॥ २६ ॥

उत्तरंतयोर्नामाप्यमंगलमितिमत्वापरोक्षेणनिर्दिशति तेउभेअधिदैवंविद्युदशनी अध्यात्मंदुःखमृत्यू विद्युदर्चिरशनिरंगाराइतिपंचाग्निविद्यायांतयोर्भेदेनव्यपदेशात् क्रमादाकाशेनदेहेनचरथेनवडवेइवनि त्यसंयुक्तेश्येनपातेचतेतवगृहेमास्मस्यातांराजन् तवशात्रवाणामपिगृहेमास्मस्याताmित्यत्यंतामंगलत्वंतयोर्दर्शितं वातसारथिर्मेघोमनश्च आगंताआकाशाद्वृष्ट्यर्थंसुषुप्त्याख्यात्कारणात्कर्मफलभोगार्थ मुदेष्यंस्तेउभेपूर्वोक्तेविद्युदशनीदुःखमृत्यूचगर्भंधत्तइत्येकमुत्तरं तेचतमेववातसारथिंवैद्युतमग्निमनश्चसुषुवतुरित्यपरं यथाधूमज्योतिरादिसन्निपातरूपत्वादग्निरूपोमेघोग्निमेवविद्युदादिद्वारासूते एवंमनः प्रभवौदुःखमृत्यूस्ववासनारूपेणमनसःकारणेभवतः तथाचबीजांकुरवन्मनसोदुःखादेश्वहेतुहेतुमद्भावान्मनसोलयोदुःखाभावार्थमभ्यसनीयइत्यर्थः एतेनाश्वापिनद्धंमधुपर्यपश्यन्मत्स्यंनदीनउदनिक्षियंत मितिमंत्रवर्णउपबृंहितः अश्वाअशनवताजलंशोषयतामेघेनविषयान्भुंजानेनमनसावामधुसलिलंतद्धृदेकरसंब्रह्मवापिनद्धमाच्छादितं मनसोदुःखहेतुत्वंदृष्टांतमुखेनाह मत्स्यमिति नेत्युपमार्थोनिपातः दीने ल्पेउदनिउदकेक्षियंतंनिवसंतंमत्स्यंन मीनमिवाकुलमित्यर्थः क्षियंतमित्यस्यैववाक्लिश्यमानमित्यर्थः ह्रन्मेघोदुःखमृत्यूतडिदशनिसमेश्येनवच्छीघ्रपातेनित्योद्बद्धेरथेश्वेइवकरणसुराधीश्वरःप्राज्ञखोत्थः स्वे गर्भंधत्तएनंसुषुवतुरितरेवासनातंतुजन्यांचेतःशाटींनिरुंध्यादसुपवनवशांविश्वचित्रांमुमुक्षुः ॥ २७ ॥ स्वमङितिस्वपितृषोर्नजिङितिजकारांतस्यस्वमजूशब्दस्यस्वमावस्थावद्वाचित्वं सुषुप्त्यवस्थांप्राप्तंकिनं

अष्टावक्रउवाच ॥ ॥ मास्मतेतेगृहेराजन्शात्रवाणामपिध्रुवं ॥ वातसारथिरागंतागर्भंसुषुवतुश्रुतं ॥ २७॥
राजोवाच॥ ॥किंस्वित्सुप्तंननिमिषतिकिंस्विज्जातंनचोपति॥कस्यस्विद्धृदयंनास्तिकिंस्विद्वेगेनवर्धते॥ २८॥
अष्टावक्रउवाच॥ ॥मत्स्यःसुप्तोननिमिषत्यंडंजातंनचोपति ॥ अश्मनोहृदयंनास्तिनदीवेगेनवर्धते ॥ २९॥

निमिषतिलुप्तदृङ्नभवतीतिप्रश्नार्थः ॥ २८ ॥ तद्यथामहान्मत्स्यउभेकूलेअनुसंचरतीत्यादिश्रुत्यामत्स्योपमितश्चिद्रूपःपुरुषोजाग्रत्स्वप्नयोरिहपरलोकयोश्चसंचरणेनश्रांतोमत्स्यइवकूलद्वयसंचारेणसुप्तिप्र लययोःकार्यकारणसंघातस्यनिखिलप्राणनादिशक्त्युपरमेऽनुपरतदृक्शक्तिरेकएवास्ते नहिद्रष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपोविद्यतेविनाशित्वादितिश्रुतेस्तदुपरमाभ्युपगमेकृतहानादिदोषप्राप्तिःसुखमहमेतावंतंकालम स्वाप्समितिपरामर्शानुपपत्तिश्च अस्याविनाशित्वादजातत्वं यत्तुजातमंडंब्रह्मांडंभूतभौतिकात्मकंतन्नचोपति चुपमंदायांगतौ नचेष्टतेकिंत्वयमेवतच्चेष्टयतेइत्यर्थः अश्मनोऽशरीरस्यहृदयंशोकायतनंना स्ति श्मशरीरमितियास्कः अशरीरंवावसंतंनप्रियाप्रियेस्पृशतः तीर्णोहितदासर्वान्शोकान्हृदयस्यभवतीतिश्रुत्योस्तद्दृष्टेर्देहाद्यसंगेयोगीनिर्मनस्कोजीवन्मुक्तोभवतीत्यर्थः नदीचित्तनदीयोगिनोव्युत्थितस्य वेगेनसद्यःकृत्स्नप्रपंचरूपेणवर्धते योगिदृष्ट्यास्वाप्नवद्व्यावहारिकोपिप्रपंचोदृष्टिसमसमयोत्पत्तिकइत्यर्थः एवंदृगलोपोदृश्यस्यजाड्यंदेहासंगिनोमुक्तिःसंसारस्यमनोमात्रत्वंचात्रदर्शितं पुंमीनोनिर्निमेषःस्व पिनिभवनदीचारखिन्नःस्वरूपेजातंब्रह्मांडपिंडंजडमपिजवतेयेनलोहाश्मनीत्या यस्याकायस्यनास्तिक्वचिदपिहृदयंशोकनीडंसमाधौयत्स्थामायानदीयंद्रुतमहमिदमाद्यात्मनोदेतिसोस्मि ॥ २९ ॥

वाक्प्रलापेवाचाप्रकृष्टेसंलापे एषबंदीदृश्यतामितिशेषः ॥ ३० ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अत्रेति ॥१॥ ग्लहंपराजितस्यजलेनिपातनरूपंपणं प्रपन्नःस्वीकृतवान् मेममपुरतोनवक्ष्यसिप्रत्युत्तरमितिशेषः समिद्धतेजसःप्रलयकालेऽत्यंतप्रदीप्तस्याग्नेःपुरोयथानदीवेगःशुष्यतितथाशुष्कोभविष्यसीत्यर्थः ॥ २ ॥ मामांप्रबोधजानीहि भौवादिकस्यबुधेर्लोटिरूपं असंधिरार्षः पदाहतस्यमत्पितुर्निग्रहणादहंपूर्वमेवत्वयापदाहतस्तस्यमेशिरोभिहत्यत्वंनमुच्यसेअदष्टःसन् ॥ ३ ॥ संहननेनदेहेनदृढकायत्वेनोपपन्नः ॥४॥

॥राजोवाच॥ ॥नत्वांमन्येमानुषंदेवसत्वनत्वंबालःस्थविरःसंमतोमे ॥ नतेतुल्योविद्यतेवाक्प्रलापेतस्माद्द्वारंवितराम्येषबंदी ॥ ३०॥ ॥ इतिश्रीम० आ० तीर्थयात्राप० लोमशतीर्थयात्रायामष्टावक्रीयेत्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥अष्टावक्रउवाच॥ ॥अत्रोग्रसेनसमितेषु राजन्समागतेष्वप्रतिमेषुराजसु॥नावैमिबंदिंवरमत्रवादिनांमहाजलेहंसमिवाददामि ॥ १ ॥ नमेद्यवक्ष्यस्यतिवादिमानिन्ग्लहंप्रपन्नःसरितामिवागमः॥ हुताशनस्येवसमिद्धतेजसःस्थिरोभवस्वेहममाद्यबंदिन् ॥ २॥ व्याघ्रंशयानंप्रतिमाप्रबोधआशीविषंसृक्किणीसंलिहानं ॥ पदाहतस्येहशिरोभिहत्यनादष्टोवै मोक्ष्यसेतन्निबोध ॥ ३॥ योवैदर्पात्संहननोपपन्नःसुदुर्बलःपर्वतमाविहंति॥ तस्यैवपाणिःसनखोविदीर्यतेनचैवशैलस्यहिदृश्यतेव्रणः॥ ४॥ सर्वेराज्ञोमैथिल स्यमैनाकस्येवपर्वताः॥ निकृष्टभूताराजानोवत्साह्यनडुहोयथा ॥ ५॥ यथामहेंद्रःप्रवरःसुराणांनदीषुगंगाप्रवरायथैव ॥ तथानृपाणांप्रवरस्त्वमेकोबंदिंस मभ्यानयमत्सकाशं॥ ६॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥एवमष्टावक्रःसमितौहिगर्जन्जातक्रोधोबंदिनमाहराजन्॥ उक्तेवाक्येचोत्तरंमेब्रवीहिवाक्यस्यचाप्युत्तरं तेब्रवीमि॥ ७॥ ॥बंद्युवाच॥ ॥एकएवाग्निर्बहुधासमिध्यतेएकःसूर्यःसर्वमिदंविभाति॥एकोवीरोदेवराजोरिहंतायमःपितॄणामीश्वरश्चैकएव ॥ ८॥

॥ ५॥ बंदिंबंदिनं विभक्त्यलोपेनकारलोपआर्षः ॥ ६ ॥ ७ ॥ पूर्वंप्रतिज्ञातंब्रह्माद्वैतमेववादकथामुखेनप्रपंचयन्बंदिमुखेनबौद्धपक्षमुत्थापयति एकएवेति यथाएकोग्निःसूर्योवाइतराप्रकाश्योन्यप्रकाशक श्चएवंदेवानामिंद्रियाणांराजाप्रधानभूतोधीधातुरहमिदमाद्याकारेणप्रकाशमानोवीरोरिहंतेतिपराभिमततत्त्वांतराभिभावकोयमःसर्वेंद्रियाणांनियंतापितॄणांविषयोपहारद्वारापालयितॄणामिंद्रियाणामीश्व रोभोक्ताकर्ताचप्रधानभूतएकएवनान्यत्तत्त्वंपृथगस्ति स्वप्नेसर्वेषांक्रियाकारकादीनांबुद्धिमात्रत्वोपलंभादित्यर्थः धीर्देवेंद्राग्निवत्सातदिदमहमितिव्यक्तनानास्वरूपास्वंचान्यंचस्वयंसाप्रथयतिरविवत्सा रिपुःसाचमृत्युः साश्रोत्रादेःप्रयोक्त्रीसकलमिदमिहस्वप्नवद्धीमयंस्यादित्येवंतार्किकेणप्रथममुपगतोबंदिनाबौद्धपक्षः ॥ १ ॥ ८ ॥

अष्टावक्रोद्वासुपर्णेतिमंत्रेतयोरन्यःपिप्पलंस्वाद्वत्तीतिसत्वमनश्नन्न्योभिपश्यतिज्ञइतिपैंगिरहस्यव्याख्यातेनप्रकारेणबुद्धिचैतन्ययोःसखायावित्युक्तेरिद्राग्न्यादिवत्तौसहैवचरतः नहिदृश्यायाबुद्धेर्द्रष्टृत्वंसं भवतिप्रकाश्यस्यैवप्रकाशत्वमितिपरिहरतिद्वाविंद्राग्नीइति स्वमेपिबाधिताद्बोद्धव्यादबाधितोबोद्धान्योस्तीतिभावः स्वातंत्र्यादिंद्रआत्मानलवदिहपराधीनसिद्धिश्चबुद्धिर्दृग्दृश्येतेज्ञसत्वेइतिखलुविवृतेपैंगि नाद्वेतिमंत्रे भिन्नेदेवर्षिदस्रप्रभृतिवदपितेसूर्यच्चित्रांशुकाभेअन्योन्यापेक्षयाचव्यवह्रतिपथगेचक्रवद्दंपतीवत् ॥ २ ॥ ९ ॥ बंदीबोद्धुःकर्माधीनत्वमितिमीमांसकमतमाह त्रिरिति पुण्येनदेवस्थावरमानुषरू पंजन्मत्रयंसुकृतेनैवलभते पापेननारकस्थावरतिर्यग्रूपं स्वर्गान्नरकाद्वाच्युतस्यौषधिभावपूर्वकमेवरेतोद्वारानृपशुतिर्यग्योनिसंभवस्यश्रौतप्रसिद्धेः अतएवत्रयोवेदायुक्तास्तात्पर्येणसन्नद्धाइववाजपेयोप लक्षितमाश्रमत्रयोचितंकृत्स्नंकर्मजातंवहंति वेदस्यापिकर्ममात्रपरत्वमित्यर्थः अध्वर्यवोयज्ञस्ययोक्तारस्त्रैवर्णिकास्त्रीण्येवप्रातःसवनादीनितन्वते तेनयथाकालंकृतस्यकर्मणःफलंकालानुरोध्येवानुभवंती त्यर्थः त्रयोलोकाःस्वर्गोनरकोभूश्चेतिभोगभूमयः त्रीण्येववेदेज्योतिष्मतांज्योतींषिसुखमार्गप्रकाशकानिजाग्रदादीनि तस्यत्रयआवसथास्त्रयःस्वमाइतिश्रुतेः नास्तिततोन्यत्तत्त्वमित्यर्थः देवःस्थाणुर्नरः

अष्टावक्रउवाच॥ ॥द्वाविंद्राग्नीचरतोवैसखायौद्वौदेवर्षीनारदपर्वतौच॥द्वावश्विनौद्वेरथस्यापिचक्रेभार्यापतीद्वौविहितौविधात्रा ॥९॥
बंदुवाच॥ ॥ त्रिःसूयतेकर्मणावैप्रजेयंत्रयोयुक्तावाजपेयंवहंति ॥ अध्वर्यवस्त्रिसवनानितन्वतेत्रयोलोकास्त्रीणिज्योतींषिचाहुः ॥१०॥
अष्टावक्रउवाच॥ ॥चतुष्टयंब्राह्मणानांनिकेतंचत्वारोवर्णायज्ञमिमंवहंति॥ दिशश्चतस्रोवर्णचतुष्टयंचचतुष्पदागौरपिशश्वदुक्ता ॥११॥

स्यात्सुकृतकृदितरोनारकस्थाणुतिर्यग्जन्मात्रैवर्णिकःस्याच्छ्रुतियुगधिकृतोवाजपेयादियज्ञे कालेकालेयजंतेफलमपिचतथाभुंजतेयज्ञभाजःसत्वाद्यैर्यांतिलोकान्स्वरवनिनरकान्स्वमजाग्रत्सुषुप्तीः ॥ ३ ॥ ॥ १० ॥ अष्टावक्रएतद्दूषयति चतुष्टयमिति ब्राह्मणानांब्रह्मविदांनिकेतंज्ञानोपलब्धिस्थानंचतुष्टयंचतुःसंख्यावयवोपेतं आश्रमत्रयादन्योस्तिमोक्षाश्रमोयदहरेवविरजेत्तदहरेवप्रव्रजेदितिश्रुतिसिद्धइ त्यर्थः यज्ञंज्ञानयज्ञं शूद्रस्याप्यस्यत्राधिकारोऽकर्मरूपत्वादित्यर्थः दिशःदिश्यंतइतिदिशउपदिष्टाःसंति चतस्रोऽवस्थाःविराट्सूत्रांतर्यामितुर्यसाक्षात्काररूपा विश्वतैजसप्राज्ञेभ्यःसर्वप्राणिप्रसिद्धेभ्योन्या इत्यर्थः अतएवतासांवाचकंचतुष्टयमकारउकारमकारार्धमात्रारूपमुपनिषत्प्रसिद्धं नचार्धमात्रायाअप्रसिद्धत्वंवाच्यं यस्माच्चतुष्पदापरापश्यंतीमध्यमावैखरीतिपादचतुष्टयवतीगीर्वाणीशश्वत्सदैवो क्ता चत्वारिवाक्परिमितापदानीतिमंत्रेइतिशेषः जिज्ञास्यंब्रह्मसन्निव्रतिवनियतिभिर्ज्ञानयज्ञेधिकारिचातुर्वर्ण्यंचतुष्पात्तदुपदिशतिवागंडसूत्रेशशुद्धं चत्वारोवाचिवर्णाअउमदलकलावैखरीमध्यमाख्यौ पश्यंत्याख्यःपराख्यःसचतुरवयवःप्रत्ययोस्याःप्रसिद्धः ॥ ४ ॥ ११ ॥

तुरीयमपलपन्बंदुवाच पंचाग्नयोगार्हपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयसभ्यावसथ्याः पंचपदाऽष्टाक्षरैःपादैःपंक्तिश्छंदः यज्ञाःपंचअग्निहोत्रंदर्शपूर्णमासौचातुर्मास्यानिपशुःसोमइतिश्रुताः एतेत्रयःपंचकायथाए वंपंचैवेंद्रियाणिशब्दादिपंचकग्राहकाणि नषष्ठोविषयइंद्रियंवास्तीत्यर्थः दृष्टावेदे अप्सराआपःपुरुषवचसोभवंतीतिश्रुतेःशरीराकारपरिणतेषुजलप्रधानेषुभूतेषुसरत्यनुगच्छतीत्यप्सराश्चितिः पंचचू डापंचैवतत्तद्विषयाकारतयाप्रमाणविपर्ययविकल्पनिद्रास्मृतिरूपवृत्तिपंचकसारूप्येणशिखापंचकवत्येवदृष्टा वृत्तिनिरोधस्यसमाधेरपिनिद्रायामेवांतर्भावइतिभावः लोकेपिपंचानांविषयस्रोतसांसमा हारःपंचनदमुपेयमेवमेवचितिशक्तेरेवकर्तृत्वभोक्तृत्वेइत्युत्तरार्धार्थः अग्निच्छंदःक्रतूनामिवखलुमनसःखानिपंचैवभागाभ्रांतिर्निद्राविकल्पःस्मृतिरमलमतिर्वृत्तयःपंचतस्य ताभिःशाखावतीवस्वरिहजलप रीणामकायानुकर्त्रीशुद्धाशुद्धप्रवाहाभवतिचितिनदीतज्जसौख्यादिभोक्त्री ॥ ५ ॥ १२ ॥ कर्तृत्वादिधर्मकमस्तिषष्ठमिंद्रियंमनः सुषुप्तावितरवत्तल्लयस्याप्यनुभूयमानत्वात् कर्तृत्वादेस्तत्सहभावनियतत्वदृ ष्टेश्च चित्ताभावसाक्षीत्वात्मातंतःपृथक्कर्त्रादिरूपःसप्तमोस्तीत्याहाष्टावक्रः षडाधानेइति षट्गाइतिशेषः दक्षिणादयोमनसश्चक्षुरादिसाजात्येदृष्टांताः साद्यस्कायज्ञविशेषाः गोनक्षत्रर्तुयज्ञाइवसमवपुषः

॥ बंदुवाच॥ ॥पंचाग्नयःपंचपदाचपंक्तिर्यज्ञाःपंचैवाप्यथपंचेंद्रियाणि॥ दृष्टावेदेपंचचूडाप्सराश्चलोकेख्यातंपंचनदंचपुण्यं॥ १२ ॥ ॥ अष्टा वक्रउवाच ॥ ॥ षडाधानेदक्षिणामाहुरेकेषट्चैवेमेऋतवःकालचक्रं ॥ षडिंद्रियाण्युतषट्कृत्तिकाश्चषट्साद्यस्काःसर्ववेदेषुदृष्टाः ॥ १३ ॥
॥ बंदुवाच ॥ ॥ सप्तग्राम्याःपशवःसप्तवन्याःसप्तच्छंदांसिक्रतुमेकंवहंति ॥ सप्तर्षयःसप्तचाप्यर्हणानिसप्ततंत्रीप्रथिताचैववीणा ॥ १४ ॥

षट्षडेवंसचित्ताःश्रोत्राद्याद्युःखशब्दाद्यनुभविनइतोन्यानुभूतिःससाक्षी धीयोगात्सप्तभिस्तैरनुभवकरणैरत्रसप्तर्षिसंज्ञैर्भुंक्तेछंदोभिधानानपरिमितवपुश्छादकानष्टमोर्थान् ॥ ६ ॥ १३ ॥ अथतर्कमतेनबंदी प्रत्यवतिष्ठते सप्तग्राम्याः मनःषष्ठैरिंद्रियैर्बुध्याचात्मगुणभूतयासमर्पितामंतव्यबोद्धव्यशब्दादयोविषयास्तेष्वेकैकस्मिन्नासक्तएकैकःपुरुषपशुस्तेचग्राम्याऐहिकावन्याआमुष्मिकाविषयास्तेष्वासक्ततया प्रत्येकंसप्तसप्तपुरुषपशवःसप्तच्छंदांसिच्छादयंतिस्वस्वरूपार्पणजातसुखलेशेनपरमात्मानंगूहयंतीतितान्सप्तविषयान् एकंक्रतुंकर्तारमात्मानंवहंतिप्रापयंति केसप्तर्षयः प्राणावाऋषयइतिश्रुतेः सप्तैवोत्काम नआदयस्तदुपनीतानिसप्तचैवार्हणान्यर्हणीयानिसुखानि यथासप्तभिस्तंत्रीभिर्वाद्यमानाएकावीणाशब्दंनिर्वर्तयतिएवमेतैःसप्तभिरात्मासुखमनुभवति अन्यथाऽकरणात्वात्सुप्तौजडएवन्यस्तवास्यतक्षवत् अवादितवीणावच्चतिष्ठति नतावतास्यकर्तृत्वापगमइत्यर्थः भौमेष्वर्थेषुदिव्येष्वपिनरपशवःसप्तसप्तैवबद्धाभोक्तारंप्रापयंतिक्रतुपदविदितंसप्ततान्सप्तखानि सप्तैवैषांसुखानिप्रतिविषयभवान्येकवीणेवदेही भोगंतंत्रींद्रियाढ्योरवमिवकुरुतेयोत्रकर्तासभोक्ता ॥ ७ ॥ १४ ॥

उक्तानेवसप्तकर्तृत्वादिधर्मवताहंकारेणसार्धमष्टौविवक्षन्नष्टावक्रोऽष्टौग्रहाअष्टावतिग्रहाइतिश्रुतेंद्रियविषयरूपग्रहातिग्रहरूपंबंधनमुपन्यस्यतदन्यमात्मानंपृथक्करोति अष्टौशाणाइति शाणाःशणसूत्रेण निर्वृत्तागोण्यआवपनविशेषास्ताइवइंद्रियप्रवेशयोग्याविषयाअष्टौतेशतमानमनंतंप्रमाणंधारयंति संक्षेपेणाष्टावप्यनंताविषयाइत्यर्थः अष्टौपादाःविषयदेशंप्रतिगतिसाधनानींद्रियाणियस्यसःशरभःशं लभंतेस्मात् एतस्यैवानंदस्यान्यानिभूतानिमात्रामुपजीवंतीतिश्रुतेःपरमानंदरूपःपरमात्मासोयंज्ञातःसन्सिंहघातीहिनस्तिदुःखंददातीतिसिंहोद्वैतं द्वितीयाद्वैभयंभवतीतिश्रुतेः तस्यद्वैतस्यघातकः सुषुप्तौजड त्वेसुखमहमस्वाप्समितिव्युत्थितस्यस्वरूपसुखपरामर्शानुपपत्तिः नचदुःखाभावस्यैवैषपरामर्शः तत्प्रकाशकस्यसाक्षिणःसत्त्वेतस्यतदानींजडत्वोक्त्ययोगात् अतएवाष्टौवसूत्वासनाः देवतास्वेवतत्तदिंद्रिया धिष्ठात्रीषुलिंगात्मनीतियावत् शुश्रुमवेदेनत्वात्मनीत्यर्थः यूपश्चयोपयतिमोहयतीतियूपोनृपशोर्बंधनस्थानमज्ञानंतदेवाष्टास्रिरष्टकोणमष्टधारंसत्सर्वयज्ञेषुग्रहातिग्रहसंज्ञकविषयेंद्रियसंयोगेषुवर्ततइति

॥ अष्टावक्रउवाच॥ ॥अष्टौशाणाःशतमानंवहंतितथाष्टपादःशरभःसिंहघाती॥ अष्टौवसूनशुश्रुमदेवतासुयूपश्चाष्टास्रिर्विहितःसर्वयज्ञे॥१५॥
॥ बंद्युवाच॥ ॥ नवैवोक्ताःसामिधेन्यःपितॄणांतथाप्राहुर्नवयोगंविसर्गं॥ नवाक्षराबृहतीसंप्रदिष्टानवैवयोगोगणनामेतिशश्वत्॥ १६ ॥

शेषः शाणागोण्योष्टतेर्थाःशतमथशरभःप्रत्यगानंदएतैःपूर्वोक्तैःसाहमर्थैर्व्रजतिसविषयान्खानितान्यंग्रयोस्य सिंहघ्नोहिंस्रभेदद्विडितिवसुपदंभेदसंस्कारजातंलिंगस्थेदेवतौघेवसतिसनृपशोर्बंधनेमोहयूपे ॥८॥१५॥ तत्रद्वैतघातित्वंशरभस्यानुपपन्नंसर्वेषांयुगपत्संसारोच्छेदापत्तेरित्याशंकतेबंदी नवैवेति यथापितॄणामिष्टौएकैवउशंतस्त्वानिधीमहीतिऋक्त्रिरभ्यस्ताप्रत्येकंत्रिसमित्कानवसामिधेन्योग्निसमि धनार्थाऋचःसंपद्यंतेतथाएकाप्रकृतिरेवत्रयोगुणाःस्वस्वेतरप्रधानगुणभावेनप्रत्येकंत्रिविधाःसंतोनवैवसंयुज्यमानाअंशानांबहुत्वाल्पत्वतारतम्येनविविधंसर्गंकुर्वंति यथानवाक्षरैश्चतुर्भिःपादैर्बृहतीसंज्ञकंछं दोभवति यथावानवैवांकाःक्रमभेदेनस्थितायथेष्टंसंख्यावाचिनोभवंत्येवंगुणानवैवोक्तविधयासंतोनेकधाभावंभजंतेतस्मात्प्रधाननित्यतायाअवश्याभ्युपगंतव्यत्वाद्वैतंसत्यमेवेतिभावः त्रिःपाठेनानुपाठं त्रिसमिदितियथासामिधेन्यृक्नवत्वंप्राप्नोत्येवंप्रधानंत्रिगुणमनुगुणंत्रिप्रवेशान्नवत्वं गत्वानंतंनवांकीगणितमिवमहन्मुख्यमेतत्प्रसूतेतस्मान्नैतत्प्रधानाधिकमिहबृहतीवाक्षरेभ्योनवभ्यः॥ ९ ॥१६॥

॥१३३॥

तदेतदिंद्रोमायाभिःपुरुरूपईयतेयुक्ताह्यस्यहरयःशतादशेतिश्रुत्यनुसाराद्वैतस्यानिर्वचनीयमायासहायेब्रह्मण्येवभानोपपत्तौनसत्याप्रकृतिरभ्युपेयेत्याशयवानष्टावक्रःपरिहरन्नाह दिशइति तावाएतादशै वभूतमात्राअधिप्रज्ञंदशप्रज्ञामात्राअधिभूतमितितस्यवाचास्तष्टौपृथिवीचाग्निश्चेतिचकौषीतकीयैतरेयकयोर्दर्शनाद्दशैववागाद्याःप्रज्ञामात्राअग्न्यादीनांभूतमात्राणांस्त्रष्ट्र्यः दिशंतिविषयस्वरूपमतिसृजंति तादिशोवागाद्यादशैवपुरुषस्यदेहाख्येपुरेवसतोजीवस्यपूर्णपरंब्रह्मैवदशशतानिसहस्रंचविभूतिभेदेनमाययाबहुरूपंभूत्वास्तीत्याहुर्वेदाः एतेनायंवैहरयोयंवैदशचसहस्राणिप्रयुतान्यर्बुदानीतियुक्ताह्यस्यहर यःशतादशेत्येवमंत्यपादस्यश्रौतीव्याख्यादर्शिता तथाचरज्जूरगवन्मायाबुद्धस्यबाधितापीतरस्यास्तीतिवकुंशक्यं परमतेतुविभोरलुप्तदृशःपुरुषस्यमुक्तौतद्दर्शनोक्तिरनुपपन्नादृष्टांताभावादितिभावः परापू र्वेषांसख्यावृणक्तिवितर्तुराणोअपरेभिरेति अनानुभूतीरवधून्वानःपूर्वीरिंद्रःशरदस्तर्तरीति रूपंरूपंप्रतिरूपोबभूवतदस्यरूपंप्रविचक्षणाय इंद्रोमायाभिःपुरुरूपईयतेयुक्ताह्यस्यहरयःशतादशेतिदाशतय्यां ४ ॥ ७ अष्टकाध्यायवर्गेऋचावैंद्र्यौआम्नायेते अनयोरर्थः द्वयाहप्राजापत्यादेवाश्चासुराश्चतत्रकानीयसाएवदेवाज्यायांसोअसुराइतिश्रुतिप्रसिद्धाःपूर्वदेवाःस्वाभाविकासंगपाप्मरूपाःकामक्रोधा दयस्तेषांसख्यासख्यानिपरावृणक्तिदूराद्वर्जयति वितर्तुराणःततारेतितर्तुराणःस्तीर्णवान् तरतेर्लिडादेशःकानचूद्वित्वंबहुलंछंदसीत्युकारोंतादेशोरपरः तीव्रवैराग्याभ्यासादिमान् अपरेभिः अपरैर्देवैःशास्त्रीयैः

॥ अष्टावक्रउवाच॥ ॥दिशोदशोक्ताःपुरुषस्यलोकेसहस्रमाहुर्दशपूर्णशतानि॥ दशैवमासान्बिभ्रतिगर्भवत्योदशेरकादशदासादशार्हाः॥१७॥

शमदमादिभिरतिप्राप्नोति सख्येत्यनुषंज्यते कामादीन्जित्वाऽत्यादरेणशमादिपरोभवतीत्यर्थः एवंभूतःअनानुभूतीरननुभवान्भ्रांतिज्ञानानिशुक्तिरजतज्ञानतुल्यानिदेहाद्यात्मज्ञानान्यवधून्वानोऽपनुदन्ना त्मनस्तत्तदुपाध्याकारतांनिषेधन्निंद्रःपरमेश्वरोप्यविद्ययाजीवभावमापन्नःसन्लब्धात्मतत्त्वोविद्वान्पूर्वीःशरदःअनादिकालप्रवृत्तकर्मवासनास्तर्तरीत्यतिशयेनतरति वीतबंधोभवतीत्यर्थः अत्रअननुभूतिप देनशुक्तौरजतंपश्यन्रजतंवाशुक्तिंवानानुभवतीतिलौकिकप्रयत्नेनदेहाद्यात्मज्ञानस्याननुभूतित्वंवदंतीश्रुतिर्देहादेर्मिथ्यात्वंसूचयति तद्व्युत्पादनायमंत्रोरूपमित्यादिस्तत्रमाययेतिअनृतेनाज्ञानेनेत्यर्थः सत्यत्वे तत्कार्यपदार्थदर्शनस्याननुभूतित्वायोगादिति शेषंस्पष्टार्थं अनानुभूतीरित्यत्रश्रावयादीन्प्रकृत्यआद्याक्षरंप्लुतंतेषामनन्वित्यस्यमध्यमित्यनेनाननुइतिवर्णत्रयस्यमध्यंप्लुतंदीर्घंभवतीतिप्रातिशाख्येदीर्घत्ववि धानादननुभूतीरित्यर्थः पदपाठश्चैवमेवेतिदिक् दशैवमासानिति यथास्त्रियोगर्भेणांतरालिकःसंबंधोबीजकुसूलन्यायेनैवमसंगस्यचिदात्मनोहंकारेणेत्यर्थः दशेरकाः आसमंतादीरयंत्युपदिशंतितत्त्वमित्ये रकास्तत्त्वदर्शिनउपदेष्टारः दशमासास्तत्त्वस्यक्षेपकाः दशअर्हास्तत्त्वविद्याधिकारिणः एवमुक्तविधंब्रह्माद्वैतंबुधानामनुभवसिद्धंमूढानांविद्वेष्यंचित्तशुद्धिमतांश्रद्धेयमित्यर्थः स्त्रोत्थप्रज्ञादिशोस्मिन्दशपुरि वसतःपूर्वविद्याष्टकात्माताःपूर्णवस्त्वनंताःस्त्रगहिसमपुरांव्यापनात्पूर्णतास्य पुंपुर्योर्गर्भमात्रोरिवपृथगपृथक्त्वेनसत्यानृतेस्तःकेप्यारूढाःपदंतत्कतिचनविमुखाःकेपितत्प्राप्तियोग्याः॥ १० ॥ १७ ॥

एकादशेति प्राणभृतांपशूनांजीवपशूनां एकादशिनःएकादशेंद्रियाणिप्रकाशकानियेषुतेविषयाःशब्दादयस्तेएकादशैवसंख्याताः तएवसर्वेपिप्रत्येकंयूपाबंधकारागादयः नैषांकश्चिदप्यबंधकोस्तीतिवक्तुं पुनरेकादशग्रहणं अतोत्रअविमृष्टविधेयांशतादोषोनास्तीतिज्ञेयं विकाराःशब्दादिप्रहजाहर्षविषादाः तएतेदिविस्वर्गेपिरुद्रारोदयितारोदेवानामपिसंतिकिमुतमनुष्याणां तथाचसत्यात्मनोसंगत्वंकथंस्यातूप्रत्यक्षेणदुःखानुभवादित्याक्षेपः रुद्राएकादशोक्ताःस्वरपिसुरपशूनूरोदयंतींद्रियाणितेषामेकादशार्थान्पशुनिगडनेयूपभूताभवंति रागद्वेषद्वयानिप्रतिविषयममीतद्युजांस्युर्विकारास्तद्वंतस्तेपिचैकादशयदिहसिनोत्येकएकैकमेषां ॥ ११ ॥ १८ ॥ दृष्टांतमुखेनैवदार्ष्टांतिकंनिर्दिशन्परिहरत्यष्टावक्रः यद्यप्यत्रसंवत्सरजगत्यौमासाक्षरेभ्योनतिरिक्तेएवंसंघातादन्यःशुद्धश्चेतनोमूढानामप्रसिद्धस्तथापिआनंदा

॥ बंद्युवाच ॥ ॥ एकादशैकादशिनःपशूनामेकादशैवात्रभवंतियूपाः ॥ एकादशप्राणभृतांविकाराएकादशोक्तादिविदेवेषुरुद्राः ॥ १८ ॥ ॥ अष्टावक्रउवाच ॥ ॥ संवत्सरंद्वादशमासमाहुर्जगत्याःपादोद्वादशैवाक्षराणि ॥ द्वादशाहःप्राकृतोयज्ञउक्तोद्वादशादित्यान्कथयंतीहधीराः ॥ १९ ॥

द्ध्येवखल्विमानिभूतानिजायंतइतिश्रुतेर्यथाअहर्गणानांद्वादशाहएवंसंघातस्यकृत्स्नस्यशुद्धंब्रह्मैवप्रकृतिः एतदेवकुतइत्यपेक्षायांचित्तशुद्ध्यैकगम्योयमर्थोनशुष्कतर्कगम्यइत्याह द्वादशादित्यानिति धीराःध्यानवंतोयोगिनः आदित्यान्आददतेइंद्रियाणिस्वस्वविषयेभ्योव्यावर्तयंतितद्वाराप्रत्यकूतत्त्वमधिगमयंतितान्द्वादशसंख्याकानाहुःसनत्सुजाताद्याउद्योगादौ धर्मश्चसत्यंचदमस्तपश्चअमात्सर्यंह्रीस्तितिक्षानसूया यज्ञश्चदानंचधृतिर्यमोमहान्व्रतानिवैद्वादशब्राह्मणस्येति बंधप्रत्यक्षमेतद्दृढमथजगतीवर्षवद्वर्णमासात्संघातात्स्यगात्मानधिकइतियदप्यस्तिलोकेतथापि वागारभ्योविकारःप्रकृतिरविकृतिर्द्वादशाहादिवत्कोप्यस्त्येषांभानआत्माशमिभिरधिगतोवैकृतानैनमीयुः ॥ १२ ॥ १९ ॥

ब्रह्मलोकंगतानामेवज्ञानंभवतीतिकेषांचिन्निर्बंधः कृतयुगादावेवज्ञानंभवतिनकलावित्यपिकेचित्तान्निराचष्टे त्रयोदशीति देशकालापेक्षाचित्तशुद्धिर्नपुरुषयत्नसाध्येत्याक्षेपोबंदिप्रोक्तपूर्वार्धेन नत्रेतादौ सधर्मःसकलुषसमयेनापिभूरादिषट्केनोपातालेषुसप्तस्वपितुकृतयुगेसत्यलोकेचसोस्ति तस्माद्यासर्वसिद्धातिथिरियमपिनस्वाप्तयेतीत्रशस्तानोवालोकास्तपोंताइतिमखतपसीश्रेयसेनात्मचर्चा १३उत्तरार्धेतुकेशीअग्निर्वायुःसूर्यश्चकेशिनइतिवैदिकप्रसिद्धेरग्न्यादिवदसंगआत्मा त्रयोदशसंख्यानिदशेंद्रियाणिबुद्धिमनोहंकाराख्यानि अहःशब्दोत्रक्रतुवाच्यपिलक्षणयाविषयेंद्रियसंबंधरूपभोगाख्येयज्ञेवर्ततेअसंगस्याप्यात्मनोबुद्ध्यादिसंगात्ध्यायतीवलेलायतीवेत्यादिश्रुतेःसंगित्वमिवभाति अतोबुद्ध्यादयःशोधनीयाएवनतूदासीत नतस्यप्राणाउत्क्रामंत्यत्रैवसमवनीयंतेतदिदमप्येतर्हियएवंवेदाहंब्रह्मास्मीतिश्रुत्यवष्टंभेनेहैवदेशेकालेचमुक्तिरस्तीतिभावः यतोऽतिच्छंदांसिच्छादकमज्ञानमतिक्रांतानिधर्मादीनिद्वादश त्रयोदशादीनित्रयोदशानांबुद्ध्यादीनामादीन्यदनशीलानि धर्मादिबलादुत्पन्नेज्ञानेबुद्ध्यादयोनिवर्तं

॥ बंद्युवाच ॥ ॥ त्रयोदशीतिथिरुक्ताप्रशस्तात्रयोदशद्वीपवतीमहीच ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ एतावदुक्त्वाविरराममबंदीश्लोकस्यार्धंव्याजहाराष्टवक्रः ॥ ॥ अष्टावक्रउवाच ॥ ॥ त्रयोदशाहानिससारकेशीत्रयोदशादीन्यतिच्छंदांसिचाहुः ॥ २० ॥ ततोमहानुदतिष्ठन्निनादस्तूष्णींभूतंसूतपुत्रंनिशम्य ॥ अधोमुखंध्यानपरंतदानीमष्टावक्रंचाप्युदीर्यंतमेव ॥ २१ ॥ तस्मिंस्तथासंकुलेवर्तमानेस्फीतेयज्ञेजनकस्योतराज्ञः ॥ अष्टावक्रंपूजयंतोभ्युपेयुर्विप्राःसर्वेप्रांजलयःप्रतीताः ॥ २२ ॥ ॥ अष्टावक्रउवाच ॥ ॥ अनेनैवब्राह्मणाःशुश्रुवांसोवादेजित्वासलिलेमज्जिताःप्राक् ॥ तानेवधर्मानयमद्यबंदीप्राप्नोतुगृह्याशुनिमज्जयैनं ॥ २३ ॥ ॥ बंद्युवाच ॥ ॥ अहंपुत्रोवरुणस्योतराज्ञस्तत्रासससत्रंद्वादशवार्षिकंवै ॥ सत्रेणतेजनकतुल्यकालंतदर्थंतेप्रहितामेद्विजाग्र्याः ॥ २४ ॥ तेतुसर्वेवरुणस्योतयज्ञंद्रष्टुंगताइमआयांतिभूयः ॥ अष्टावक्रंपूजयेपूजनीयंयस्यहेतोर्जनितारंसमेष्ये ॥ २५ ॥

तद्दत्यर्थः तेषुबुद्ध्यादिषुनिवृत्तेषुब्रह्माद्वैतंकथयितुमागतोस्मीतिप्राक्प्रतिज्ञातंतदिहस्वयमेवप्रकाशतइत्युक्तमितिभावः एतदर्थंचैवदेवाइवमुनिमनुजायांतिसार्वात्म्यमित्याद्युक्तेःसाहंमनोधीखदशकमनुयन्नग्निवाय्वर्कतुल्यः संगीवासंग्यपिस्यात्रिदशगणमदंत्येवधर्मादयस्तेयेतिच्छंदोभिधानास्तिमिरमतिगताएवमद्वैतसिद्धिः १४तदयंसंग्रहः तत्त्वंधीसाक्षिसाक्ष्येश्रुतिषुकृतिपरोस्त्यत्रकर्तापिसोत्तापंचानांषष्ठमेतत्खमथसमतिकैस्तैःकरोत्यष्टमोन्यः सोहंसाक्षीततोन्येगुणमयमखिलंचिन्मयास्तेसदुःखाचित्स्यात्दुःखीतरासाशमयुगिहचिदद्वैतभागष्टवक्रः १५ग्रंथविस्तरभयाद्दुदाहृतोपक्रमाननुगुण्यात्क्लिष्टत्वात्प्रयोजनवदर्थापर्यवसायित्वाच्चटीकांतरोक्ताअर्थानेहप्रदर्शिताः ॥ २० ॥ सूतपुत्रंशोभनःऊतःपटस्तद्वत्प्रकृतिविकृत्यात्मिकस्तंतुभिरोतुंभिश्चप्रोतत्वादूतःक्रतुरपिसूतःशोभनयज्ञोवरुणस्तस्यपुत्रं सइत्तंतुंसविजानात्योतुमितिमंत्रवर्णात्तत्त्वाद्यात्मकस्यक्रतोरूतशब्दवाच्यत्वं उदीर्यंतमुदीर्यमाणंस्तूयमानमित्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ शुश्रुवांसःपंडिताः ॥ २३ ॥ २४ ॥ जनितारंवरुणं ॥ २५ ॥

विप्राइति वाचाउच्चैःपाठेनैव उतमेधयाऊहापोहकौशलेन विप्राविदानाःपंडिताअपिजितामज्जिताश्वतांप्रसिद्धांवाचंवेदमयींमेधयासहितांबंदिनाकृतकर्णिवेमज्जितामहंयथाउज्जहाराद्धृतवानस्मितथासं
तःसदसद्वचनविवेककुशलाअवचिन्वंतिपरीक्षयंति लोडर्थेलट् परीक्षयंत्वित्यर्थः॥ २६ ॥ ननुबंदिनोद्धृतांवाचंत्वमेवकृतकर्णिवेमज्जितवानसितत्रकिंसद्भिःपरीक्षणीयमित्याशंक्याह अग्निर्दहन्निति अग्नि
र्दहन्स्वभावेनदाहकोपि जातवेदाःजातानिसतामसतांचवृत्तानिवेदजानातीतिजातवेदाः सतांसत्याभिसंधीनांगृहान्शरीराणिविसर्जयन्वर्जयंस्तेजसायथाअधाक्षीत्स्मअर्थादनृताभिसंधिगृहान् नशब्द

॥अष्टावक्रउवाच॥ ॥विप्राःसमुद्रांभसिमज्जितायेवाचाजितामेधयावाविदानाः॥तांमेधयावाचमथोज्जहारयथावाचमवचिन्वंतिसंतः॥ २६॥ अग्निर्दहन्
जातवेदाःसतांगृहान्विसर्जयंस्तेजसानस्मधाक्षीत्॥ बालेषुपुत्रेषुकृपणंवदत्सुतथावाचमवचिन्वंतिसंतः॥ २७॥ श्लेष्मातकीक्षीणवर्चाःशृणोषिउताहोत्वां
स्तुतयोमादयंति॥ हस्तीवत्वंजनकविनुद्यमानोनमामिकांवाचमिमांशृणोषि॥ २८॥ ॥जनकउवाच॥ ॥ शृणोमिवाचंतवदिव्यरूपाममानुषींदिव्यरूपो
सिसाक्षात्॥ अजैषीर्यद्बंदिनंत्वंविवादेनिसृष्टएषतवकामोद्यबंदी॥ २९॥ ॥अष्टावक्रउवाच॥ ॥नानेनजीवताकश्चिदर्थोमेबंदिनानृप॥ पितायद्यस्यवरु
णोमज्जयैनंजलाशये॥ ३०॥ ॥बंद्युवाच॥ ॥अहंपुत्रोवरुणस्योतराज्ञोनमेभयंविद्यतेमज्जितस्य॥इमंमुहूर्तंपितरंद्रक्ष्यतेयमष्टावक्रश्चिरनष्टंकहोडं॥ ३१॥
॥लोमशउवाच॥ ॥ततस्तेपूजिताविप्रावरुणेनमहात्मना॥ उदतिष्ठंस्ततःसर्वेजनकस्यसमीपतः॥ ३२॥ ॥कहोडउवाच॥ ॥इत्यर्थमिच्छंतिसुतान्जना
जननकर्मणा॥ यदहंनाशकंकर्तुंतत्पुत्रःकृतवान्मम॥ ३३॥ उताबलस्यबलवानुतबालस्यपंडितः॥ उतवाविदुषोविद्वान्पुत्रोजनकजायते॥ ३४॥ शितेनतेपर
शुनास्वयमेवांतकोनृप॥ शिरांस्यपाहरन्नाजौरिपूणांभद्रमस्तुते॥ ३५॥ महदौक्थ्यंगीयतेसामचाग्र्यंसम्यक्सोमःपीयतेचात्रसत्रे॥ शुचीन्भागान्प्रतिजगृह्णु
श्चहृष्टाःसाक्षाद्देवाजनकस्योतराज्ञः॥ ३६॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥समुत्थितेष्वथसर्वेषुराजन्विप्रेषुतेष्वधिकंसुप्रभेषु॥ अनुज्ञातोजनकेनाथराज्ञाविवेश
तोयंसागरस्योतबंदी॥ ३७॥ अष्टावक्रःपितरंपूजयित्वासंपूजितोब्राह्मणैस्तैर्यथावत्॥ प्रत्याजगामाश्रममेवचाग्र्यंजित्वासौतिंसहितोमातुलेन॥ ३८॥

उपमार्थे अपोननावादुरितातरेमेत्यादिवत् यथातप्तपरशुग्रहणेवह्निःसत्याभिसंधिनदहतिसत्यपक्षपातीनतुजातिवयोविद्यादिपक्षपाती एवंसंतोपिबालादिषु अतोबालवचनमितिमद्वाक्यंनावमंतव्यमितिभा
वः॥ २७ ॥ श्लेष्मातकीशब्दितस्तरुविशेषस्तस्यपत्रेषुभोजनंतत्फलभक्षणंचबुद्धिमंदोषकरंचेतिप्रसिद्धं ॥ २८ ॥ अद्यतवकामोनिसृष्टः एषबंदीदृश्यतामितिशेषः॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ इत्यर्थ
मेतदर्थं ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ शितेनतीक्ष्णेन तेतवरिपूणामित्यन्वयः यमादपितवशत्रुसंहरणशक्तिरधिकेतिभावः॥ ३५ ॥ औक्थ्यमुक्थ्याख्यक्रतुविशेषेगेयं साक्षादित्यपरोक्षंदेवतासान्निध्यमुच्यते ॥ ३६ ॥
॥ ३७ ॥ सौतिंसूतस्यवरुणस्यपुत्रं॥ ३८॥

समान्यंगानिकरोतीतिसमंगेतियोगोदर्शितः शकंध्वादित्वात्पररूपं ॥ ३९ ॥ ४०॥ प्रतीतोविश्रब्धः॥ ४१॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १३४ ॥

ततोष्टावक्रंमातुरथांतिकेपितानदींसमंगांशीघ्रमिमांविशस्व॥ प्रोवाचचैनंसतथाविवेशसमैरंगैश्चापिबभूवसद्यः॥ ३९॥ नदीसमंगाचबभूवपुण्यायस्यांस्ना
तोमुच्यतेकिल्बिषाद्धि॥ त्वमप्येनांस्नानपानावगाहैःसभ्रातृकःसहभार्योविशस्व॥ ४०॥ अत्रकौंतेयसहितोभ्रातृभिस्त्वंसुखोषितःसहविप्रैःप्रतीतः॥ पुण्या
न्यन्यानिशुचिकर्मैकभक्तिर्मयासार्धंचरितास्याजमीढ॥ ४१॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायामष्टावक्रीये
चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १३४॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥ एषामधुविलाराजन्समंगासंप्रकाशते॥ एतत्कर्दमिलंनामभरत
स्याभिषेचनं॥ १॥ अलक्ष्म्याकिलसंयुक्तोवृत्रंहत्वाशचीपतिः॥ आप्लुतःसर्वपापेभ्यःसमंगायांव्यमुच्यत॥ २॥ एतद्विनशनंकुक्षौमैनाकस्यनरर्षभ॥ अदिति
र्यत्रपुत्रार्थंतदन्नमपचत्पुरा॥ ३॥ एनंपर्वतराजानमारुह्यभरतर्षभाः॥ अयशस्यामसंशब्यामलक्ष्मींव्यपनोत्स्यथ॥ ४॥ एतेकनखलाराजन्ऋषीणांदयि
तानगाः॥ एषाप्रकाशतेगंगायुधिष्ठिरमहानदी॥ ५॥ सनत्कुमारोभगवानत्रसिद्धिमगात्पुरा॥ आजमीढावगाह्यैनांसर्वपापैःप्रमोक्ष्यसे॥ ६॥ अपांह्रदंचपु
ण्याख्यंभृगुतुंगंचपर्वतं॥ उष्णीगंगेचकौंतेयसामात्यःसमुपस्पृश॥ ७॥ आश्रमःस्थूलशिरसोरमणीयःप्रकाशते॥ अत्रमानंचकौंतेयक्रोधंचैवविवर्जय॥ ८॥
एषरैभ्याश्रमःश्रीमान्पांडवेयप्रकाशते॥ भारद्वाजोयत्रकविर्यवक्रीतोव्यनश्यत॥ ९॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ कथंयुक्तोभवदृषिर्भरद्वाजःप्रतापवान्॥ कि
मर्थंचयवक्रीतःपुत्रोनश्यतवैमुनेः॥ १०॥ एतत्सर्वंयथावृत्तंश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः॥ कर्मभिर्देवकल्पानांकीर्त्यमानैर्भृशंरमे॥ ११॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥
भरद्वाजश्चरैभ्यश्चसखायौसंबभूवतुः॥ तावूषतुरिहात्यंतंप्रीयमाणावनंतरं॥ १२॥ रैभ्यस्यतुसुतावास्तामर्वावसुपरावसू॥ आसीद्यवक्रीःपुत्रस्तुभरद्वाज
स्यभारत॥ १३॥ रैभ्योविद्वान्सहापत्यस्तपस्वीचेतरोभवत्॥ तयोश्चाप्यतुलाकीर्तिर्बाल्यात्प्रभृतिभारत॥ १४॥ यवक्रीःपितरंदृष्ट्वातपस्विनमसत्कृतं॥ दृष्ट्वाचस
त्कृतंविप्रैरैभ्यंपुत्रैःसहानघः॥ १५॥ पर्यतप्यततेजस्वीमन्युनाभिपरिप्लुतः॥ तपस्तेपेततोघोरंवेदज्ञानायपांडव॥ १६॥

एषेति मधुविलेतिअष्टावक्रांगसमीकरणात्पूर्वंसमंगायाएवनाम॥ १ ॥ २ ॥ अन्नंब्रह्मौदनं अदितिःपुत्रकामा साध्येभ्योदेवेभ्योब्रह्मौदनमपचदितिश्रुतेः ॥ ३ ॥ अयशस्यामयशस्करीं असंशब्यामकी
र्तनीयां॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ इतरोभरद्वाजस्तपस्व्येवनतुशिष्यादिसंपन्नः॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ सर्वज्ञानानिसर्वशास्त्राणि ॥ २० ॥ २१ ॥ विघातेनआत्मनाशनेन ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ नप्रतिभास्यंतीतिनकारावृत्त्यायोज्यं ॥२६॥२७॥२८॥२९ ॥ ३० ॥ ३१॥

ससमिद्धेमहत्यग्नौशरीरमुपतापयन्॥ जनयामाससंतापमिंद्रस्यसुमहातपाः॥ १७॥ ततइंद्रोयवक्रीतमुपगम्ययुधिष्ठिर ॥ अब्रवीत्कस्यहेतोस्त्वमास्थितस्त
पउत्तमं॥ १८॥ ॥ यवक्रीतउवाच॥ ॥ द्विजानामनधीतावैवेदाःसुरगणार्चित॥ प्रतिभांत्वितितप्येहमिदंपरमकंतपः॥ १९॥ स्वाध्यायार्थेसमारंभोममायं
पाकशासन॥ तपसाज्ञातुमिच्छामिसर्वज्ञानानिकौशिक॥ २० ॥ कालेनमहतावेदाःशक्यागुरुमुखाद्विभो॥ प्राप्तुंतस्मादयंयत्नःपरमोमेसमास्थितः॥ २१ ॥
॥ इंद्रउवाच॥ ॥ अमार्गएषविप्रर्षेयेनत्वंयातुमिच्छसि॥ किंविघातेनतेविप्रगच्छाधीहिगुरोर्मुखात्॥ २२॥ ॥ लोमशउवाच॥ ॥ एवमुक्त्वागतःशक्रोयव
क्रीरपिभारत॥ भूयएवाकरोद्यत्नंतपस्यमितविक्रमः॥ २३॥ घोरेणतपसाराजंस्तप्यमानोमहत्तपः॥ संतापयामासभृशंदेवेंद्रमितिनःश्रुतं ॥ २४ ॥ तंतथात
प्यमानंतुतपस्तीव्रंमहामुनिं ॥ उपेत्यबलभिद्देवोवारयामासवैपुनः॥ २५ ॥ अशक्योर्थःसमारब्धोनैतद्बुद्धिकृतंतव ॥ प्रतिभास्यंतिवैवेदास्तवचैवपितुश्चते
॥ २६ ॥ ॥ यवक्रीतउवाच॥ ॥ नचैतदेवंक्रियतेदेवराजममेप्सितं॥ महतानियमेनाहंतप्स्येघोरतरंतपः ॥ २७॥ समिद्धेग्नावुपकृत्यांगमंगंहोष्यामिवाम
घवंस्तन्निबोध॥ यद्येतदेवंनकरोषिकामंममेप्सितंदेवराजेहसर्वं॥ २८॥ ॥ लोमशउवाच॥ ॥ निश्चयंतमभिज्ञायमुनेस्तस्यमहात्मनः ॥ प्रतिवारणहेत्वर्थं
बुद्ध्यासंचिंत्यबुद्धिमान्॥ २९॥ ततइंद्रोकरोद्रूपंब्राह्मणस्यतपस्विनः॥ अनेकशतवर्षस्यदुर्बलस्यसयक्ष्मणः॥ ३०॥ यवक्रीतस्ययत्तीर्थमुचितंशौचकर्मणि॥
भागीरथ्यांतत्रसेतुंवालुकाभिश्चकारसः॥ ३१॥ यदास्यवदतोवाक्यंनसचक्रेद्विजोत्तमः॥ वालुकाभिस्ततःशक्रोगंगांसमभिपूरयन्॥ ३२॥ वालुकामुष्टिम
निशंभागीरथ्यांव्यसर्जयत् ॥ सेतुमभ्यारभच्छक्रोयवक्रीतंनिदर्शयन्॥ ३३ ॥ तंददर्शयवक्रीतोयत्नवंतंनिबंधने ॥ प्रहसंश्चाब्रवीद्वाक्यमिदंसमुनिपुंगवः
॥ ३४॥ किमिदंवर्ततेब्रह्मन्किंचतेहचिकीर्षितं॥ अतीवहिमहान्यत्नःक्रियतेयंनिरर्थकः॥ ३५॥ ॥ इंद्रउवाच॥ ॥ बंधिष्येसेतुनागंगांसुखःपंथाभविष्यति॥ ॥१३६॥
क्लिश्यतेहिजनस्तात्ततरमाणःपुनःपुनः॥ ३६॥ ॥ यवक्रीतउवाच ॥ ॥ नायंशक्यस्त्वयाबद्धुंमहानोघस्तपोधन ॥ अशक्याद्विनिवर्तस्वशक्यमर्थंसमारभ
॥ ३७॥ ॥ इंद्रउवाच॥ ॥ यथैवभवताचेदंतपोवेदार्थमुद्यतं॥ अशक्यंतद्वदस्माभिरयंभारःसमाहितः ॥ ३८ ॥ ॥ यवक्रीतउवाच॥ ॥ यथातवनिरर्थोय
मारंभस्त्रिदशेश्वर॥ तथायदिममापीदंमन्यसेपाकशासन॥ ३९॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अमर्त्यइतिच्छेदः अमरइत्यर्थः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ निमित्तंपर्वतान्भेदयामासखंडयामास ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ दिष्टंदैवविहितं

क्रियतांयद्भवेच्छक्यंत्वयासुरगणेश्वर॥ वरांश्चमेप्रयच्छान्यान्यैरन्यान्भवितास्म्यति॥ ४०॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ तस्मैप्रादाद्वरानिंद्रउक्तवान्यान्महात
पाः॥ प्रतिभास्यंतितेवेदाःपित्रासहयथेप्सिताः॥ ४१॥ यच्चान्यत्कांक्षसेकामंयवक्रीर्गम्यतामिति॥ सलब्धकामःपितरंसमेत्याथेदमब्रवीत्॥ ४२॥ ॥ यवक्री
तउवाच॥ ॥ प्रतिभास्यंतिवैवेदाममतातस्यचोभयोः॥ अतिचान्यान्भविष्यावोवरालब्धास्तथामया॥ ४३॥ ॥ भरद्वाजउवाच॥ ॥ दर्पस्तेभवितातातवरां
ल्लब्ध्वायथेप्सितान्॥ सदर्पपूर्णःकृपणःक्षिप्रमेवविनंक्ष्यसि॥ ४४॥ अत्राप्युदाहरंतीमागाथादेवैरुदाहृताः॥ मुनिरासीत्पुरापुत्रबालधिर्नामवीर्यवान्॥ ४५॥
सपुत्रशोकादुद्विग्नस्तपस्तेपेसुदुष्करं॥ भवेन्ममसुतोऽमर्त्यइतितंलब्धवांश्चसः ॥ ४६ ॥ तस्यप्रसादोवैदेवैःकृतोनत्वमरैःसमः॥ नामर्त्योविद्यतेमर्त्योनिमित्ता
युर्भविष्यति॥ ४७॥ ॥ बालधिरुवाच॥ ॥ यथेमेपर्वताःशश्वत्तिष्ठंतिसुरसत्तमाः॥ अक्षयास्तन्निमित्तंमेसुतस्यायुर्भविष्यति॥ ४८॥ ॥ भरद्वाजउवाच॥
तस्यपुत्रस्तदाजज्ञेमेधावीक्रोधनस्तदा॥ सतच्छ्रुत्वाकरोद्दर्पमृषींश्चैवावमन्यत॥ ४९॥ विकुर्वाणोमुनीनांचव्यचरत्समहीमिमां॥ आससादमहावीर्यंधनुषा
क्षंमनीषिणं॥ ५०॥ तस्यापचक्रेमेधावीतंशशापसवीर्यवान्॥ भवभस्मेतिचोक्तःसनभस्मसमपद्यत॥ ५१ ॥ धनुषाक्षस्तुतंदृष्ट्वामेधाविनमनामयं॥ निमि
त्तमस्यमहिषैर्भेदयामाससवीर्यवान्॥ ५२॥ सनिमित्तेविनष्टेतुममारसहसाशिशुः॥ तंमृतंपुत्रमादायविललापततःपिता॥ ५३ ॥ लालप्यमानंतंदृष्ट्वामुनयःप
रमार्तवत्॥ ऊचुर्वेदविदःसर्वेगाथांयांतांनिबोधमे॥ ५४ ॥ नदिष्टमर्थमत्येतुमीशोऽमर्त्यःकथंचन॥ महिषैर्भेदयामासधनुषाक्षोमहीधरान् ॥ ५५ ॥ एवंल
ब्ध्वावरान्बालादर्पपूर्णास्तपस्विनः॥ क्षिप्रमेवविनश्यंतियथानस्यात्तथाभवान्॥ ५६ ॥ एषरैभ्योमहावीर्यःपुत्रौचास्यतथाविधौ॥ तंयथापुत्रनाभ्येषितथा
कुर्यास्त्वतंद्रितः॥ ५७॥ सहिक्रुद्धःसमर्थश्चपुत्रपीडयितुंरुषा॥ रैभ्यश्चापितपस्वीचकोपनश्चमहानृषिः ॥ ५८ ॥ ॥ यवक्रीतउवाच॥ ॥ एवंकरिष्येमातापं
तातकार्षीःकथंचन॥ यथाहिमेभवान्मान्यस्तथारैभ्यःपितामम॥ ५९॥ ॥ लोमशउवाच॥ ॥ उक्त्वासपितरंश्लक्ष्णंयवक्रीरकुतोभयः॥ विप्रकुर्वन्नृषीनन्या
नतुष्यत्परयामुदा ॥ ६० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांयवक्रीतोपाख्यानेपंचत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः
॥ १३५॥ ॥ ७॥

॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३५ ॥ ॥ ७ ॥

चंक्रम्यमाणोभृशंपर्यटन् माधवेवैशाखे ॥ १ ॥ २ ॥ ह्रतचेतनोवशीकतचित्तः ॥ ३ ॥ ४ ॥ एकांतमुन्नीयएकांतेकार्यरतंसमाप्यमज्जयामासस्वमुद्रेइतिशेषः सज्जयामासेतिपाठेस्वशत्रुमपकर्तुंरैभ्यंसन्नद्धं

लोमशउवाच॥ ॥चंक्रम्यमाणःसतदायवक्रीरकुतोभयः॥जगाममाधवेमासिरैभ्याश्रमपदंप्रति॥१॥सददर्शाश्रमेरम्येपुष्पितद्रुमभूषिते॥ विचरंतींस्नुषां तस्यकिन्नरीमिवभारत ॥ २ ॥ यवक्रीस्तामुवाचेदमुपातिष्ठस्वमामिति ॥ निर्लज्जोलज्जयायुक्तांकामेनह्रतचेतनः॥ ३॥ सातस्यशीलमाज्ञायतस्माच्छापाच्चबिभ्यती॥तेजस्वितांचरैभ्यस्यतथेत्युक्त्वाजगामह॥४॥ततएकांतमुन्नीयमज्जयामासभारत॥ आजगामतदारैभ्यःस्वमाश्रममरिंदम ॥५॥ रुदतींचस्नुषांदृष्ट्वाभार्यामार्तांपरावसोः॥ सांत्वयन्श्लक्ष्णयावाचापर्यपृच्छद्युधिष्ठिर॥ ६ ॥ सातस्मैसर्वमाचष्टयवक्रीभाषितंशुभा॥प्रत्युक्तंचयवक्रीतंप्रेक्षापूर्वंतथात्मना॥ ७॥शृण्वानस्यैवरैभ्यस्ययवक्रेस्तद्विचेष्टनं॥दहन्निवतदाचेतःक्रोधःसमभवन्महान्॥८॥सतदामन्युनाविष्टस्तपस्वीकोपनोभृशं॥ अवलुच्यजटामेकांजुहावाग्नौसुसंस्कृतैः॥ ९॥ ततःसमभवन्नारीतस्यारूपेणसंमिता॥ अवलुच्यापरांचापिजुहावाग्नौजटांपुनः ॥ १० ॥ ततःसमभवद्रक्षोघोराक्षंभीमदर्शनं॥ अब्रूतांतौतदारैभ्यंकिंकार्यंकरवामहे॥ ११ ॥ तावब्रवीदृषिःक्रुद्धोयवक्रीर्वध्यतामिति॥ जग्मतुस्तौतथेत्युक्त्वायवक्रीतजिघांसया ॥ १२ ॥ ततस्तंसमुपास्थायकृत्यासृष्टामहात्मना ॥ कमंडलुंजहारास्यमोहयित्वेवभारत ॥ १३ ॥ उच्छिष्टंतुयवक्रीतमपकृष्टकमंडलुं॥ ततउद्यतशूलःसराक्षसःसमुपाद्रवत् ॥ १४॥ तमाद्रवंतंसंप्रेक्ष्यशूलहस्तंजिघांसया॥ यवक्रीःसहसोत्थायप्राद्रवद्येनवैसरः ॥ १५ ॥ जलहीनंसरोदृष्ट्वायवक्रीस्त्वरितःपुनः॥जगामसरितःसर्वास्ताश्चाप्यासन्विशोषिताः॥ १६॥सकाल्यमानोघोरेणशूलहस्तेनरक्षसा॥ अग्निहोत्रेपितुर्भीतःसहसाप्रविवेशह ॥ १७ ॥ सवैप्रविशमानस्तुशूद्रेणांधेनरक्षिणा॥ निगृहीतोबलाद्द्वारिसोवातिष्ठतपार्थिव ॥ १८ ॥ निगृहीतंतुशूद्रेणयवक्रीतंसराक्षसः ॥ ताडयामासशूलेनसभिन्नहृदयोऽपतत् ॥ १९ ॥ यवक्रीतंसहत्वातुराक्षसोरैभ्यमागमत्॥अनुज्ञातस्तुरैभ्येणतयानार्यासहावसत्॥ २०॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांयवक्रीतोपाख्यानेषट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥१३६॥ ॥७॥ ॥७॥

चकार तदेवाह आजगामेत्यादिना ॥ ५ ॥ ६ ॥ प्रत्युक्तंप्रत्याख्यातं मदुपरिबलात्कारंकृतवानित्युक्तवतीत्यर्थः ॥७ ॥८॥ सुसंस्कृतैःस्वरवर्णादिसंस्कारयुक्तैर्मंत्रैः॥९॥नारीकृत्या ॥ १०॥११॥१२॥१३ ॥ ॥१४॥१५॥१६॥ काल्यमानःसर्वतोनिषिध्यमानः अग्निहोत्रेअग्निहोत्रशालायां॥१७॥अवातिष्ठतबहिरेव॥१८॥१९॥२०॥ ॥इत्यारण्यके०नै०भा०षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥१३६॥ ॥७॥

भरद्वाजइति आह्निकंस्वाध्यायंप्रत्यहंकर्तव्यंब्रह्मयज्ञं ॥ १ ॥ ह्रतपुत्रत्वेनआशौचयुक्तत्वात् ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ शुद्ध्यतिनिःसंदेहंभवति ॥ ५ ॥ ६ ॥ अग्न्यगारंप्रविष्टस्यरक्षोभयंनभवेदितिभावः ॥ ७ ॥

॥लोमशउवाच॥ ॥भरद्वाजस्तुकौंतेयकृत्वास्वाध्यायमाह्निकं॥समित्कलापमादायप्रविवेशस्वमाश्रमं॥ १ ॥ तंस्मदृष्ट्वापुरासर्वेप्रत्युत्तिष्ठंतिपावकाः॥ नत्वेनमुपतिष्ठंतिहतपुत्रंतदाग्नयः॥ २ ॥ वैकृतंत्वग्निहोत्रेसलक्षयित्वामहातपाः॥ तमंधंशूद्रमासीनंगृहपालमथाब्रवीत्॥३॥ किंनुमेनाग्नयःशूद्रप्रतिनंदंतिदर्शनं॥ त्वंचापिनयथापूर्वंकच्चित्क्षेममिहाश्रमे॥ ४॥ कच्चिन्नरैभ्यंपुत्रोमेगतवानल्पचेतनः॥ एतदाचक्ष्वमेशीघ्रंनहिशुद्ध्यतिमेमनः ॥५॥ ॥शूद्रउवाच॥ ॥ रैभ्यंयातोनूनमयंपुत्रस्तेमंदचेतनः॥ तथाहिनिहतःशेतेराक्षसेनबलीयसा ॥ ६ ॥ प्रकाल्यमानस्तेनायंशूलहस्तेनरक्षसा॥ अग्न्यगारंप्रतिद्वारिमयादोर्भ्यांनिवारितः॥ ७॥ ततःसविहताशोत्रजलकामोऽशुचिर्ध्रुवं॥ निहतःसोतिवेगेनशूलहस्तेनरक्षसा॥८॥ भरद्वाजस्तुतच्छ्रुत्वाशूद्रस्यविप्रियंमहत्॥ गतासुंपुत्रमादायविललापसुदुःखितः॥ ९॥ ॥भरद्वाजउवाच॥ ॥ब्राह्मणानांकिलार्थायननुत्वंतप्तवांस्तपः॥ द्विजानामनधीतावैवेदाःसंप्रतिभांत्विति॥ १०॥ तथाकल्याणशीलस्त्वंब्राह्मणेषुमहात्मसु॥ अनागाःसर्वभूतेषुकर्कशत्वमुपेयिवान्॥११॥प्रतिषिद्धोमयातातरैभ्यावसथदर्शनात्॥गतवानेवतंद्रष्टुंकालांतकयमोपमं॥१२॥ यःसजानन्महातेजावृद्धस्यैकंममात्मजं॥ गतवानेवकोपस्यवशंपरमदुर्मतिः॥ १३॥ पुत्रशोकमनुप्राप्तएषरैभ्यस्यकर्मणा॥ त्यक्ष्यामित्वामृतेपुत्रप्राणानिष्टतमान्भुवि॥ १४॥ यथाहंपुत्रशोकेनदेहंत्यक्ष्यामिकिल्बिषी॥ तथाज्येष्ठःसुतोरैभ्यंहिंस्याच्छीघ्रमनागसं॥ १५॥ सुखिनोवैनरायेषांजात्यापुत्रोनविद्यते ॥ येपुत्रशोकमप्राप्यविचरंतियथासुखं॥ १६॥ येतुपुत्रकृताच्छोकाद्भृशंव्याकुलचेतसः॥ शपंतीष्टान्सखीनार्तास्तेभ्यःपापतरोनुकः॥ १७॥ परासुश्चसुतोदृष्टःशप्तश्चेष्टःसखामया॥ ईदृशीमापदंकोत्रद्वितीयोनुभविष्यति॥ १८॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ विलप्यैवंबहुविधंभरद्वाजोऽदहत्सुतं॥ सुसमिद्धंततःपश्चात्प्रविवेशहुताशनं॥ १९॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यकेप० तीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांयवक्रीतोपाख्यानेसप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३७॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥एतस्मिन्नेवकालेतुबृहद्द्युम्नोमहीपतिः॥ सत्रंतेनेमहाभागोरैभ्ययाज्यःप्रतापवान्॥ १॥

॥ ८ ॥ शूद्रस्यशूद्रकृतंविप्रियंपुत्रनिरोधेनकृतं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ किल्बिषीशोकाक्रांतः ॥ १५॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तत्रिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १३७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ एतस्मिन्निति ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ अवलोककः अवलोकनार्थी गृहान्भार्या ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ विटूपतेहेप्रजाधीश ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ प्रभाषितोमिथ्यावाद्यसीत्यधि

तेनरैभ्यस्यवैपुत्रावर्वावसुपरावसू ॥ वृतौसहायौसत्रार्थंबृहद्द्युम्नेनधीमता ॥ २ ॥ तत्रतौसमनुज्ञातौपित्राकौंतेयजग्मतुः ॥ आश्रमेत्वभवद्रैभ्योभार्याचैवपरावसोः ॥ ३ ॥ अथावलोककोऽगच्छद्गृहानेकःपरावसुः ॥ कृष्णाजिनेनसंवीतंददर्शपितरंवने ॥ ४ ॥ जघन्यरात्रेनिद्रांधःसावशेषेतमस्यपि ॥ चरंतंगहनेरण्येमेनेसपितरंमृगं ॥ ५ ॥ मृगंतुमन्यमानेनपितावैतेनहिंसितः ॥ अकामयानेनतदाशरीरत्राणमिच्छता ॥ ६ ॥ तस्यसप्रेतकार्याणिकृत्वासर्वाणिभारत ॥ पुनरागम्यतत्सत्रमब्रवीद्भ्रातरंवचः ॥ ७ ॥ इदंकर्मनशक्तस्त्वंवोढुमेकःकथंचन ॥ मयाचहिंसितस्तातोमन्यमानेनतंमृगं ॥ ८ ॥ सोस्मदर्थेव्रतंतातचरत्वंब्रह्महिंसनं ॥ समर्थोप्यहमेकाकीकर्मकर्तुमिदंमुने ॥ ९ ॥ ॥ अर्वावसुरुवाच ॥ ॥ करोतुवैभवान्सत्रंबृहद्द्युम्नस्यधीमतः ॥ ब्रह्मवध्यांचरिष्येहंत्वदर्थंनियतेंद्रियः ॥ १० ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ सतस्यब्रह्मवध्यायाःपारंगत्वायुधिष्ठिर ॥ अर्वावसुस्तदासत्रमाजगामपुनर्मुनिः ॥ ११ ॥ ततःपरावसुर्दृष्ट्वाभ्रातरंसमुपस्थितं ॥ बृहद्द्युम्नमुवाचेदंवचनंहर्षगद्गदं ॥ १२ ॥ एषतेब्रह्महायज्ञंमाद्रष्टुंप्रविशेदिति ॥ ब्रह्महाप्रेक्षितेनापिपीडयेत्त्वामसंशयं ॥ १३ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वैवतदाराजाप्रेष्यानाहसविटूपते ॥ प्रेष्यैरुत्सार्यमाणस्तुराजन्नर्वावसुस्तदा ॥ १४ ॥ नमयाब्रह्महत्येयंकृतेत्याहपुनःपुनः ॥ उच्यमानोऽसकृत्प्रेष्यैर्ब्रह्महन्नितिभारत ॥ १५ ॥ नैवस्मप्रतिजानातिब्रह्मवध्यांस्वयंकृतां ॥ ममभ्रात्राकृतमिदंमयासपरिमोक्षितः ॥ १६ ॥ सतथाप्रवदन्क्रोधात्तैश्चप्रेष्यैःप्रभाषितः ॥ तूष्णींजगामब्रह्मर्षिर्वनमेवमहातपाः ॥ १७ ॥ उग्रंतपःसमास्थायदिवाकरमथाश्रितः ॥ रहस्यवेदंकृतवान्सूर्यस्यद्विजसत्तमः ॥ १८ ॥ मूर्तिमांस्तंददर्शाथस्वयमग्रभुगव्ययः ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ प्रीतास्तस्याभवन्देवाःकर्मणार्वावसोर्नृप ॥ १९ ॥ तंतेप्रवरयामासुर्निरासुश्चपरावसुं ॥ ततोदेवावरंतस्मैददुरग्निपुरोगमाः ॥ २० ॥ सचापिवरयामासपितुरुत्थानमात्मनः ॥ अनागस्त्वंततोभ्रातुःपितुश्चास्मरणंवधे ॥ २१ ॥ भरद्वाजस्यचोत्थानंयवक्रीतस्यचोभयोः ॥ प्रतिष्ठांचापिवेदस्यसौरस्यद्विजसत्तमः ॥ एवमस्त्वितितंदेवाःप्रोचुश्चापिवरान्ददुः ॥ २२ ॥

क्षिमः ॥ १७ ॥ रहस्यवेदंसूर्यमंत्रप्रकाशकंवेदं घृणिरितिद्वेअक्षरे सूर्यइतित्रीणि आदित्यइतित्रीणि एतद्वैसावित्रस्याष्टाक्षरंपदंश्रियाभिषिक्तमितिकाठकब्राह्मणंकृतवानृददर्श ॥ १८ ॥ मूर्तिमान्सूर्यस्तंद्विजंददर्शआत्मानंदर्शयामास ॥ १९ ॥ तंदेवाःप्रकर्षेणवरयामासुः निरासुर्निराचक्रुर्यज्ञादितिशेषः ॥ २० ॥ २१ ॥ प्रतिष्ठांसंप्रदायप्रवृत्तिं सौरोवेदःपूर्वमुक्तः ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ समधीतंसम्यक्प्राप्तं ब्रह्मवेदः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥

ततःप्रादुर्बभूवुस्तेसर्वएवयुधिष्ठिर ॥ अथाब्रवीद्यवक्रीतोदेवानग्निपुरोगमान् ॥ २३ ॥ समधीतंमयाब्रह्मव्रतानिचरितानिच ॥ कथंचरैभ्यःशक्तोमामधीयानंतपस्विनं ॥ २४ ॥ तथायुक्तेनविधिनानिहंतुममरोत्तमाः ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ मैवंकृथायवक्रीतयथावदसिवैमुने ॥ ऋतेगुरुमधीताहिसुखंवेदास्त्वयापुरा ॥ २५ ॥ अनेनतुगुरून्दुःखात्तोषयित्वात्मकर्मणा ॥ कालेनमहताक्लेशाद्ब्रह्माधिगतमुत्तमं ॥ २६ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ यवक्रीतमथोक्त्वैवंदेवाःसेंद्रपुरोगमाः ॥ संजीवयित्वातान्सर्वान्पुनर्जग्मुस्त्रिविष्टपं ॥ २७ ॥ आश्रमस्तस्यपुण्योयंसदापुष्पफलद्रुमः ॥ अत्रोष्यराजशार्दूलसर्वपापंप्रमोक्ष्यसि ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांयवक्रीतोपाख्यानेअष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥

॥ लोमशउवाच ॥ ॥ उशीरबीजंमैनाकंगिरिंश्वेतंचभारत ॥ समतीतोसिकौंतेयकालशैलंचपार्थिव ॥ १ ॥ एषागंगासप्तविधाराजतेभरतर्षभ ॥ स्थानंविरजसंपुण्यंयत्राग्निर्नित्यमिध्यते ॥ २ ॥ एतद्वैमानुषेणाद्यनशक्यंद्रष्टुमद्भुतं ॥ समाधिंकुरुताव्यग्रास्तीर्थान्येतानिद्रक्ष्यथ ॥ ३ ॥ एतद्द्रक्ष्यसिदेवानामाक्रीडंचरणांकितं ॥ अतिक्रांतोसिकौंतेयकालशैलंचपर्वतं ॥ ४ ॥ श्वेतंगिरिंप्रवेक्ष्यामोमंदरंचैवपर्वतं ॥ यत्रमाणिवरोयक्षःकुबेरश्चैवयक्षराट् ॥ ५ ॥ अष्टाशीतिसहस्राणिगंधर्वाःशीघ्रगामिनः ॥ तथाकिंपुरुषाराजन्यक्षाश्चैवचतुर्गुणाः ॥ ६ ॥ अनेकरूपसंस्थानानानाप्रहरणाश्चते ॥ यक्षेंद्रंमनुजश्रेष्ठमाणिभद्रमुपासते ॥ ७ ॥ तेषामृद्धिरतीवात्रगतौवायुसमाश्चते ॥ स्थानात्प्रच्यावयेयुर्येदेवराजमपिध्रुवं ॥ ८ ॥ तैस्तातबलिभिर्गुप्तायातुधानैश्चरक्षिताः ॥ दुर्गमाःपर्वताःपार्थसमाधिंपरमंकुरु ॥ ९ ॥ कुबेरसचिवाश्चान्येरौद्रामैत्राश्चराक्षसाः ॥ तैःसमेष्यामकौंतेयसंयतोविक्रमेणच ॥ १० ॥ कैलासःपर्वतोराजन्षड्योजनसमुच्छ्रितः ॥ यत्रदेवाःसमायांतिविशालायत्रभारत ॥ ११ ॥ असंख्येयास्तुकौंतेययक्षराक्षसकिन्नराः ॥ नागाःसुपर्णागंधर्वाःकुबेरसदनंप्रति ॥ १२ ॥ तान्विगाहस्वपार्थाद्यतपसाचदमेनच ॥ रक्ष्यमाणोमयाराजन्भीमसेनबलेनच ॥ १३ ॥ स्वस्तितेवरुणोराजायमश्चसमितिंजयः ॥ गंगाचयमुनाचैवपर्वतश्चदधातुते ॥ १४ ॥ मरुतश्चसहाश्विभ्यांसरितश्चसरांसिच ॥ स्वस्तिदेवासुरेभ्यश्चवसुभ्यश्चमहाद्युते ॥ १५ ॥

उशीरेति ॥ १ ॥ यत्राग्निर्नित्यमिध्यतइतित्रियोगिनारायणाख्यंहरिद्वारात्परतःस्थानमस्ति ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ विशालाबदरी ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

इंद्रस्यइंद्रसंबंधिनोजांबूनदंसुवर्णंतन्मयात्पर्वतान्मेरोः गोपाययेतिणिजंतस्यरूपं देवैरितिशेषः स्वार्थेवाणिच् आजमीढवंशेअपचितंपूजितंश्रेष्ठमित्यर्थः ॥ १६ ॥ ददस्वदेहि ॥ १७ ॥ शौचंवाङ्मनःकाय

इंद्रस्यजांबूनदपर्वताद्वैश्टणोमिघोषंतवदेविगंगे ॥ गोपाययेमंसुभगेगिरिभ्यःसर्वाजमीढोपचितंनरेंद्रं ॥ १६ ॥ ददस्वशर्मप्रविविक्षतोस्यशैलानिमाञ्छैलसुतेनृपस्य ॥ उक्त्वातथासागरगांसविप्रोयत्तोभवस्वेतिशशासपार्थं ॥ १७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ अपूर्वोयंसंभ्रमोलोमशस्यकृष्णांचसर्वेरक्षतमाप्रमादं॥ देशोव्ययंदुर्गतमोमतोस्यतस्मात्परंशौचमिहाचरध्वं ॥१८॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततोब्रवीद्भीममुदारवीर्यंकृष्णांयत्तःपालयभीमसेन॥ शून्येऽर्जुनेऽसन्निहितेचतातत्वामेवकृष्णाभजतेभयेषु ॥ १९ ॥ ततोमहात्मासयमौसमेत्यमूर्धन्युपाघ्रायविमृज्यगात्रे ॥ उवाचतौबाष्पकलंसराजामाभैष्टमागच्छतमप्रमत्तौ ॥ २० ॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यके० तीर्थ० लोमशतीर्थयात्रायांकैलासादिगिरिप्रवेशेऊनचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १३९ ॥ ॥ ७ ॥

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ अंतर्हितानिभूतानिबलवंतिमहांतिच ॥ अग्निनातपसाचैवशक्यंगंतुंवृकोदर ॥१॥ सन्निवर्तयकौंतेयक्षुत्पिपासेबलाश्रयात्॥ ततोबलंचदाक्ष्यंचसंश्रयस्ववृकोदर ॥ २ ॥ ऋषेस्त्वयाश्रुतंवाक्यंकैलासंपर्वतंप्रति ॥ बुध्याप्रपश्यकौंतेयकथंकृष्णागमिष्यति ॥ ३ ॥ अथवासहदेवेनधौम्येनचसमंविभो ॥ सूतैःपौरोगवैश्चैवसर्वैश्चपरिचारकैः ॥ ४ ॥ रथैरश्वैश्चयेचान्येविप्राःक्लेशासहाःपथि ॥ सर्वैस्त्वंसहितोभीमनिवर्तस्वायतेक्षण ॥५॥ त्रयोवयंगमिष्यामोलध्वाहारायतव्रताः ॥ अहंचनकुलश्चैवलोमशश्चमहातपाः ॥ ६ ॥ ममागमनमाकांक्षन्गंगाद्वारेसमाहितः ॥ वसेहद्रौपदींरक्षन्यावदागमनंमम ॥ ७ ॥ ॥भीमउवाच॥ ॥राजपुत्रीश्रमेणार्ताdुःखार्ताचैवभारत ॥ व्रजत्येवहिकल्याणीश्वेतवाहदिदृक्षया ॥ ८ ॥ तवचाप्यरतिस्तीव्रावर्ततेतमपश्यतः ॥ गुडाकेशंमहात्मानंसंग्रामेष्वपलायिनं ॥ ९ ॥ किंपुनःसहदेवंचमांचकृष्णांचभारत ॥ द्विजाःकामंनिवर्तंतांसर्वेचपरिचारकाः ॥१०॥सूताःपौरोगवाश्चैवयंचमन्येतनोभवान् ॥ नत्वहंहातुमिच्छामिभवंतमिहकर्हिचित् ॥ ११ ॥ शैलेऽस्मिन्राक्षसाकीर्णेदुर्गेषुविषमेषुच ॥ इयंचापिमहाभागाराजपुत्रीपतिव्रता ॥१२॥ त्वामृतेपुरुषव्याघ्रनोत्सहेद्विनिवर्तितुं ॥ तथैवसहदेवोयंसततंत्वामनुव्रतः ॥१३॥ नजातुविनिवर्तेतमनोज्ञोह्यहमस्यवै ॥ अपिचात्रमहाराजसव्यसाचिदिदृक्षया ॥१४॥ ॥१३९॥
सर्वेलालसभूताःस्मतस्माद्यास्यामहेसह ॥ यद्यशक्योरथैर्गंतुंशैलोयंबहुकंदरः ॥ १५ ॥ शुद्धि ॥ १८ ॥ १९ ॥ भैष्टमितिच्छेदः ॥ २० ॥

॥ इत्यारण्यके० नै० भा० ऊनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अंतर्हितानीति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ परिदायरक्षार्थंसमर्प्य ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचत्वारिंशदधिकशतत

पद्भिरेवगमिष्यामोमाराजन्विमनाभव ॥ अहंवहिष्येपांचालींयत्रयत्रनशक्ष्यति ॥ १६ ॥ इतिमेवर्ततेबुद्धिर्माराजन्विमनाभव ॥ सुकुमारौतथावीरौमाद्रीनंदिकरावुभौ ॥ दुर्गेसंतारयिष्यामियत्राशक्तौभविष्यतः ॥ १७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥एवंतेभाषमाणस्यबलंभीमाभिवर्धतां॥ यत्त्वमुत्सहसेवोढुंपांचालींचयशस्विनीं ॥ १८ ॥ यमजौचापिभद्रंतेनैतदन्यत्रविद्यते ॥ बलंतवयशश्चैवधर्मःकीर्तिश्चवर्धतां ॥१९॥ यत्त्वमुत्सहसेनेतुंभ्रातरौसहकृष्णया ॥ मातेग्लानिर्महाबाहोमाचतेस्तुपराभवः ॥२०॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततःकृष्णाब्रवीद्वाक्यंप्रहसंतीमनोरमा ॥ गमिष्यामिनसंतापःकार्योमांप्रतिभारत ॥२१॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥तपसाशक्यतेगंतुंपर्वतंगंधमादनं ॥ तपसाचैवकौंतेयसर्वेयोक्ष्यामहेवयं ॥२२॥ नकुलःसहदेवश्चभीमसेनश्चपार्थिव ॥ अहंचत्वंचकौंतेयद्रक्ष्यामःश्वेतवाहनं ॥२३॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवंसंभाषमाणास्तेसुबाहुविषयंमहत् ॥ ददृशुर्मुदिताराजन्प्रभूतगजवाजिमत् ॥२४॥ किराततंगणाकीर्णंपुलिंदशतसंकुलं ॥ हिमवत्यमरैर्जुष्टंबह्वाश्चर्यसमाकुलं ॥ सुबाहुश्चापितान्दृष्ट्वापूजयाप्रत्यगृह्णत ॥ २५ ॥ विषयांतेकुलिंदानामीश्वरःप्रीतिपूर्वकं ॥ ततस्तेपूजितास्तेनसर्वएवसुखोषिताः ॥ २६ ॥ प्रतस्थुर्विमलेसूर्येहिमवंतंगिरिंप्रति ॥ इंद्रसेनमुखांश्चापिभृत्यान्पौरोगवांस्तथा ॥ २७॥ सूदांश्चपारिबर्हांश्चद्रौपद्याःसर्वशोनृप ॥ राज्ञःकुलिंदाधिपतेःपरिदायमहारथाः ॥ २८ ॥ पद्भिरेवमहावीर्याययुःकौरवनंदनाः ॥ तेशनैःप्राद्रवन्सर्वेकृष्णयासहपांडवाः ॥ तस्माद्देशात्सुसंहृष्टाद्रष्टुकामाधनंजयं ॥ २९ ॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यकेपर्वणितीर्थ० लोमशतीर्थयात्रायांगंधमादनप्रवेशेचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१४०॥ ॥७॥

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥भीमसेनयमौचोभौपांचालिचनिबोधत ॥ नास्तिभूतस्यनाशोवैपश्यतास्मान्वनेचरान् ॥१॥ दुर्बलाःक्लेशिताःस्मेतियद्ब्रुवामेतरेतरं॥ अशक्येपिव्रजामोयद्धनंजयदिदृक्षया ॥ २ ॥ तन्मेदहतिगात्राणितूलराशिमिवानलः ॥ यच्चवीरंनपश्यामिधनंजयमुपांतिकात् ॥ ३ ॥ तस्यदर्शनतृष्णंमांसानुजंवनमास्थितं ॥ याज्ञसेन्याःपरामर्शःसचवीरदहत्युत ॥ ४ ॥ नकुलात्पूर्वजंपार्थंनपश्याम्यमितौजसं ॥ अजेयमुग्रधन्वानंतेनतप्येवृकोदर ॥५॥ तीर्थानिचैवरम्याणिवनानिचसरांसिच ॥ चरामिसहयुष्माभिस्तस्यदर्शनकांक्षया ॥ ६ ॥ पंचवर्षाण्यहंवीरंसत्यसंधंधनंजयं ॥ यन्नपश्यामिबीभत्सुंतेनतप्येवृकोदर ॥ ७ ॥

मोऽध्यायः ॥ १४० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीमसेनेति भूतस्यप्राक्तनकर्मणः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ परामर्शःकेशेषुग्रहणं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ अप्रतिमानंनास्तिप्रतिमानंसादृश्यंयस्यसोऽप्रतिमानस्तं ॥ ९ ॥ प्रभिन्नंस्रवन्मदं ॥ १० ॥ अनवरोऽहीनः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ अभयस्यचदाता अमितात्मामहामनाः ॥ १५ ॥ १६ ॥

तंवैश्यामंगुडाकेशंसिंहविक्रांतगामिनं॥ नपश्यामिमहाबाहुंतेनतप्येवृकोदर॥८॥ कृतास्त्रंनिपुणंयुद्धेऽप्रतिमानंधनुष्मतां ॥ नपश्यामिकुरुश्रेष्ठतेनतप्येवृको
दर॥ ९ ॥ चरंतमरिसंघेषुकालेक्रुद्धमिवांतकं॥ प्रभिन्नमिवमातंगंसिंहस्कंधंधनंजयं ॥ १० ॥ यःसशक्रादनवरोवीर्येणद्रविणेनच ॥ यमयोःपूर्वजःपार्थःश्वे
ताश्वोमितविक्रमः॥ ११ ॥ दुःखेनमहताविष्टस्तंनपश्यामिफाल्गुनं॥ अजेयमुग्रधन्वानंतेनतप्येवृकोदर॥१२॥ सततंयःक्षमाशीलःक्षिप्यमाणोप्यणीयसा॥
ऋजुमार्गप्रपन्नस्यशर्मदाताऽभयस्यच॥ १३॥ सतुजिह्मप्रवृत्तस्यमाययाभिजिघांसतः॥ अपिवज्रधरस्यापिभवेत्कालविषोपमः ॥ १४॥ शत्रोरपिप्रपन्न
स्यसोनृशंसःप्रतापवान् ॥ दाताऽभयस्यबीभत्सुरमितात्मामहाबलः ॥ १५ ॥ सर्वेषामाश्रयोस्माकंरणेरीणांप्रमर्दिता ॥ आहर्तासर्वरत्नानांसर्वेषांनःसुखा
वहः॥ १६॥ रत्नानियस्यवीर्येणदिव्यान्यासन्पुरामम॥ बहूनिबहुजातीनियानिप्राप्तःसुयोधनः॥ १७॥ यस्यबाहुबलाद्वीरसभाचासीत्पुरामम॥ सर्वरत्नमयी
ख्यातात्रिषुलोकेषुपांडव॥ १८॥ वासुदेवसमंवीर्येकार्तवीर्यसमंयुधि॥ अजेयममितंयुद्धेतंनपश्यामिफाल्गुनं ॥ १९॥ संकर्षणंमहावीर्यंत्वांचभीमापराजि
तं॥ अनुयातःस्ववीर्येणवासुदेवंचशत्रुहा॥ २०॥ यस्यबाहुबलेतुल्यःप्रभावेचपुरंदरः॥ जवेवायुर्मुखेसोमःक्रोधेमृत्युःसनातनः॥ २१॥ तेवयंतंनरव्याघ्रंसर्वे
वीरदिदृक्षवः॥ प्रवेक्ष्यामोमहाबाहोपर्वतंगंधमादनं॥ २२॥ विशालाबदरीयत्रनरनारायणाश्रमः॥ तंसदाध्युषितंयक्षैर्द्रक्ष्यामोगिरिमुत्तमं ॥ २३॥ कुबेरन
लिनींरम्यांराक्षसैरभिसेवितां॥ पद्भिरेवगमिष्यामस्तप्यमानामहत्तपः॥ २४॥ नचयानवताशक्योगंतुंदेशोवृकोदर॥ ननृशंसेनलुब्धेननाप्रशांतेनभारत॥ २५॥
तत्रसर्वेगमिष्यामोभीमार्जुनगवेषिणः॥ सायुधाबद्धनिस्त्रिंशाःसार्धंविप्रैर्महाव्रतैः॥ २६॥ मक्षिकादंशमशकान्सिंहान्व्याघ्रान्सरीसृपान्॥ प्राप्नोत्यनियतःपा
र्थनियतस्तान्नपश्यति॥ २७॥ तेवयंनियतात्मानःपर्वतंगंधमादनं॥ प्रवेक्ष्यामोमिताहाराधनंजयदिदृक्षवः॥२८॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यके० तीर्थयात्राप०
लोमशतीर्थयात्रायांगंधमादनप्रवेशेएकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४१॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ अमितमहिंसितमजितमितियावत् ॥ १९ ॥ हेभीम ॥ २० ॥ सोमइतिमधुरवाक्यत्वंलक्ष्यते ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ नलिनींपुष्करिणीं ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ अनियतोऽशुचिः
॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

भोद्रष्टारःसर्वेमंदरादन्येपर्वताद्रष्टाइतिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ महानदीगंगाअलकनंदावा ॥ ४ ॥ उपयाताइष्टसिद्ध्यर्थंप्रार्थिता ॥ ५ ॥ सामगाः तैत्तिरीयकेब्रह्मविद्भिर्यत्साम श्रूयते एतत्सामगायन्नास्ते हा

॥ लोमशउवाच॥ ॥ द्रष्टारःपर्वताःसर्वेनद्यःसपुरकानना॥ तीर्थानिचैवश्रीमंतिस्पृष्टंचसलिलंकरैः॥१॥ पर्वतंमंदरंदिव्यमेषपंथाःप्रयास्यति॥ समाहितानि
रुद्विग्नाःसर्वेभवतपांडवाः ॥ २॥ अयंदेवनिवासोवैगंतव्योवोभविष्यति ॥ ऋषीणांचैवदिव्यानांनिवासःपुण्यकर्मणां॥ ३ ॥ एषाशिवजलापुण्यायातिसौ
म्यमहानदी॥ बदरीप्रभवाराजन्देवर्षिगणसेविता॥ ४ ॥ एषावैहायसैर्नित्यंवालखिल्यैर्महात्मभिः॥ अर्चिताचोपयाताचगंधर्वैश्चमहात्मभिः॥ ५ ॥ अत्रसा
मस्मगायंतिसामगाःपुण्यनिःस्वनाः॥ मरीचिःपुलहश्चैवभृगुश्चैवांगिरास्तथा॥ ६॥ अत्राह्निकंसुरश्रेष्ठोजपतेसमरुद्गणः॥ साध्याश्चैवाश्विनौचैवपरिधावंति
तंतदा॥ ७॥ चंद्रमाःसहसूर्येणज्योतींषिचग्रहैःसह॥ अहोरात्रविभागेननदीमेनामनुव्रजन्॥८॥ एतस्याःसलिलंमूर्ध्निवृषांकःपर्यधारयत्॥ गंगाद्वारेमहाभा
गयेनलोकस्थितिर्भवेत्॥ ९ ॥ एतांभगवतींदेवींभवंतःसर्वएवहि॥ प्रयतेनात्मनातातप्रतिगम्याभिवादत॥ १० ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वालोमशस्यमहात्मनः॥
आकाशगंगांप्रयताःपांडवास्तेभ्यवादयन्॥ ११ ॥ अभिवाद्यचतेसर्वेपांडवाधर्मचारिणः॥ पुनःप्रयाताःसंहृष्टाःसर्वैर्ऋषिगणैःसह॥ १२ ॥ ततोदूरात्प्रकाशं
तंपांडुरंमेरुसंनिभं॥ ददृशुस्तेनरश्रेष्ठाविकीर्णंसर्वतोदिशं॥१३॥ तान्प्रष्टुकामान्विज्ञायपांडवान्सतुलोमशः॥ उवाचवाक्यंवाक्यज्ञःशृणुध्वंपांडुनंदनाः॥१४॥
एतद्विकीर्णंसुश्रीमत्कैलासशिखरोपमं॥ यत्पश्यसिनरश्रेष्ठपर्वतप्रतिमंस्थितं॥१५॥ एतान्यस्थीनिदैत्यस्यनरकस्यमहात्मनः॥ पर्वतप्रतिमंभातिपर्वतप्रस्तरा
श्रितं॥ १६॥ पुरातनेनदेवेनविष्णुनापरमात्मना॥ दैत्योविनिहतस्तेनसुरराजहितैषिणा॥ १७॥ दशवर्षसहस्राणितपस्तप्यन्महामनाः॥ ऐंद्रंप्रार्थयतेस्थानंत
पःस्वाध्यायविक्रमात्॥ १८॥ तपोबलेनमहताबाहुवेगबलेनच॥ नित्यमेवदुराधर्षोधर्षयन्सदितेःसुतः॥ १९ ॥ सतुतस्यबलंज्ञात्वाधर्मंचचरितव्रतं ॥ भया
भिभूतःसंविग्नःशक्रआसीत्तदानघ॥ २०॥ तेनसंचिंतितोदेवोमनसाविष्णुरव्ययः॥ सर्वत्रगःप्रभुःश्रीमानागतश्चस्थितोबभौ॥ २१॥ ऋषयश्चापितंसर्वेतुष्टु
वुश्चदिवौकसः॥ तंदृष्ट्वाज्वलमानश्रीर्भगवान्हव्यवाहनः॥ २२॥

३ वुहा ३ वुहा ३ वु अहमन्नमित्यादि मरीच्यादयोत्रसार्वात्म्यंस्वस्यपश्यंतोगायंतीत्यर्थः ॥ ६ ॥ आह्निकंनैयमिकंजपं परिधावंतिपरिचरंति तमिंद्रं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ वादतवादयत अक्षरलोपआर्षः
॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ पांडुरंश्वेतं अस्थ्नांराशिमितिशेषः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ नरकस्यभौमासुरस्य ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ पाणिनाचपेटाघातेनचेतनांहरत्प्राणान्जहार ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ केनचप्रकारेणउद्धरितापुनरुत्धृतेतिशेषः ॥ ३१ ॥ गताअधस्तादितिशेषः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

नष्टतेजाःसमभवत्तस्यतेजोभिभर्त्सितः॥ तंदृष्ट्वावरदंदेवंविष्णुंदेवगणेश्वरं॥ २३॥ प्रांजलिःप्रणतोभूत्वानमस्कृत्यचवज्रभृत्॥ प्राहवाक्यंततस्तत्त्वंयतस्तस्य
भयंभवेत्॥ २४॥ ॥विष्णुरुवाच॥ ॥जानामितेभयंशक्रदैत्येंद्रान्नरकात्ततः॥ ऐंद्रंप्रार्थयतेस्थानंतपःसिद्धेनकर्मणा॥ २५॥ सोहमेनंतवप्रीत्यातपःसिद्ध
मपिध्रुवं॥ वियुनज्मिदेहाद्देवेंद्रमुहूर्तंप्रतिपालय॥ २६॥ तस्यविष्णुर्महातेजाःपाणिनाचेतनांहरत्॥ सपपाततत्तोभूमौगिरिराजइवाहतः॥ २७॥ तस्यैतदस्थि
संघातंमायाविनिहतस्यवै ॥ इदंद्वितीयमपरंविष्णोःकर्मप्रकाशते ॥ २८ ॥ नष्टावसुमतीकृत्स्नापातालेचैवमज्जिता ॥ पुनरुद्धरितातेनवाराहेणैकशृंगिणा
॥२९॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥भगवन्विस्तरेणेमांकथांकथयतत्त्वतः॥ कथंतेनसुरेशेननष्टावसुमतीतदा॥३०॥ योजनानांशतंब्रह्मन्पुनरुद्धरितातदा॥ केन
चैवप्रकारेणजगतोधरणीध्रुवा॥ ३१॥ शिवादेवीमहाभागासर्वसस्यप्ररोहिणी॥ कस्यचैवप्रभावाद्धियोजनानांशतंगता ॥ ३२॥ केनतद्वीर्यसर्वस्वंदर्शितं
परमात्मनः॥एतत्सर्वंयथातत्त्वमिच्छामिद्विजसत्तम॥ श्रोतुंविस्तरशःसर्वंत्वंहितस्यप्रतिश्रयः॥ ३३॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥यत्तेहंपरिपृष्टोस्मिकथामेतांयु
धिष्ठिर॥ तत्सर्वमखिलेनेहश्रूयतांममभाषतः॥ ३४॥ पुराकृतयुगेतातवर्त्तमानेभयंकरे॥ यमत्वंकारयामासआदिदेवःपुरातनः॥ ३५॥ यमत्वंकुर्वतस्तस्यदे
वदेवस्यधीमतः॥ नतत्रम्रियतेकश्चिज्जायतेवातथाच्युत॥ ३६॥ वर्धंतेपक्षिसंघाश्चतथापशुगवेडकं॥ गवाश्वंचमृगाश्चैवसर्वेतेपिशिताशनाः॥ ३७॥ तथा
पुरुषशार्दूलमानुषाश्चपरंतप॥ सहस्रशोह्ययुतशोवर्धंतेसलिलंयथा ॥ ३८॥ एतस्मिन्संकुलेतातवर्त्तमानेभयंकरे ॥ अतिभाराद्वसुमतीयोजनानांशतंगता
॥ ३९॥ सावैव्यथितसर्वांगीभारेणाक्रांतचेतना॥ नारायणंवरंदेवंप्रपन्नाशरणंगता॥ ४०॥ ॥पृथिव्युवाच॥ ॥भगवंस्त्वत्प्रसादाद्धितिष्ठेयंसुचिरंत्विह॥
भारेणास्मिसमाक्रांतानशक्नोमिस्मवर्तितुं॥ ४१॥ ममेमंभगवन्भारंव्यपनेतुंत्वमर्हसि॥ शरणागतास्मितेदेवप्रसादंकुरुमेविभो ॥ ४२॥ तस्यास्तद्वचनंश्रु
त्वाभगवानक्षरःप्रभुः॥ प्रोवाचवचनंहृष्टःश्रव्याक्षरसमीरितं॥ ४३॥ ॥विष्णुरुवाच॥ ॥नतेमहिभयंकार्यंभारार्तेवसुधारिणि॥ अयमेवंतथाकुर्मियथा
लध्वीभविष्यसि॥ ४४॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥सतांविसर्जयित्वातुवसुधांशैलकुंडलां॥ ततोवराहःसंवृत्तएकशृंगोमहाद्युतिः॥ ४५॥

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ पशवश्चगावश्चएडकामेषाश्चपशुगवेडकं ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ नतेत्वया हेमहि कुर्मिकरोमि ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

धूमंधूपं ज्वलयन्निितिहेतौशतृप्रत्ययः यथायथाधूमोज्वलतितथातथाऽवर्धतेत्यर्थः ॥ ४६ ॥ अक्षरोवेदात्मा ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ वाक्यमुच्चारयन्नुच्चारितवंतः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

रक्ताभ्यांनयनाभ्यांतुभयमुत्पादयन्निव॥ धूमंचज्वलयँल्लक्ष्म्यातत्रदेशेव्यवर्धत ॥ ४६ ॥ सगृहीत्वावसुमतींशृंगेणैकेनभास्वता॥ योजनानांशतंवीरसमुद्ध
रतिसोक्षरः॥४७॥ तस्यांचोद्धार्यमाणायांसंक्षोभःसमजायत॥ देवाःसंक्षुभिताःसर्वेऋषयश्चतपोधनाः॥४८॥ हाहाभूतमभूत्सर्वंत्रिदिवंव्योमभूस्तथा॥ नप
र्यवस्थितःकश्चिद्देवोवामानुषोपिवा॥ ४९॥ ततोब्रह्माणमासीनंज्वलमानमिवश्रिया॥ देवाःसर्षिगणाश्चैवउपतस्थुरनेकशः॥ ५० ॥ उपसर्प्यचदेवेशंब्रह्मा
णंलोकसाक्षिकं॥ भूत्वाप्रांजलयःसर्वेवाक्यमुच्चारयंस्तदा॥ ५१॥ लोकाःसंक्षुभिताःसर्वेव्याकुलंचचराचरं॥ समुद्राणांचसंक्षोभस्त्रिदशेशप्रकाशते॥ ५२॥
सैषावसुमतीकृत्स्नायोजनानांशतंगता॥ किमेतत्किंप्रभावेणयेनेदंव्याकुलंजगत्॥ आख्यातुनोभवान्शीघ्रंविसंज्ञाःस्मेहसर्वशः॥ ५३॥ ॥ब्रह्मोवाच॥
असुरेभ्योभयंनास्तियुष्माकंकुत्रचित्क्वचित्॥ श्रूयतांयत्कृतेत्वेषसंक्षोभोजायतेऽमराः॥ ५४॥ योसौसर्वत्रगःश्रीमानक्षरात्माव्यवस्थितः॥ तस्यप्रभावात्सं
क्षोभस्त्रिदिवस्यप्रकाशते॥ ५५॥ यैषावसुमतीकृत्स्नायोजानानांशतंगता॥ समुद्धृतापुनस्तेनविष्णुनापरमात्मना॥ ५६॥ तस्यामुद्धार्यमाणायांसंक्षोभःस
मजायत॥ एवंभवंतोजानंतुच्छिद्यतांसंशयश्चवः॥ ५७॥ ॥देवाऊचुः॥ ॥क्वतद्भूतंवसुमतींसमुद्धरतिहृष्टवत्॥ तंदेशंभगवन्ब्रूहितत्रयास्यामहेवयं
॥५८॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥हंतगच्छतभद्रंवोनंदनेपश्यतस्थितं॥ एषोत्रभगवान्श्रीमान्सुपर्णःसंप्रकाशते॥ ५९॥ वाराहेणैवरूपेणभगवाँल्लोकभावनः
॥ कालानलइवाभातिपृथिवीतलमुद्धरन्॥ ६०॥ एतस्योरसिसुव्यक्तंश्रीवत्समभिराजते॥ पश्यध्वंविबुधाःसर्वेभूतमेतदनामयं॥ ६१॥ ॥लोमशउवाच॥
ततोदृष्ट्वामहात्मानंश्रुत्वाचामंत्र्यचामराः॥ पितामहंपुरस्कृत्यजग्मुर्देवायथागतं॥ ६२॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥श्रुत्वातुतांकथांसर्वेपांडवाजनमेजय
॥ लोमशादेशितेनाशुयथाजग्मुःप्रहृष्टवत्॥ ६३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांगंधमादनप्रवेशेद्विचत्वारिं
शदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४२॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥तेशूरास्ततधन्वानस्तूणवंतःसमार्गणाः॥ बद्धगोधांगुलित्राणाःखड्गवंतोमि
तौजसः॥ १॥ परिगृह्यद्विजश्रेष्ठान्ज्येष्ठाःसर्वधनुष्मतां॥ पांचालीसहिताराजन्प्रययुर्गंधमादनं॥ २॥

॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ नंदनेइंद्रवने अत्रएतत्समीपे ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ॥ इत्यार०नै०भा० द्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१४२॥ ॥७॥ ॥ तेशूराइति ॥१॥२॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ पथामार्गेण अनंतरान्सन्निहितान् निलिल्यिरेनिलीनाः ॥ १३ ॥ संगम्यादायेत्यन्वयः गत्वागृहीत्वेत्यर्थः ॥१४॥१५॥१६ ॥१७ ॥१८ ॥

सरांसिसरितश्चैवपर्वतांश्चवनानिच ॥ वृक्षांश्चबहुलच्छायान्ददृशुर्गिरिमूर्धनि ॥ ३ ॥ नित्यपुष्पफलान्देशान्देवर्षिगणसेवितान् ॥ आत्मन्यात्मानमाधाय वीरामूलफलाशिनः ॥४॥ चेरुरुच्चावचाकारान्देशान्विषमसंकटान् ॥ पश्यंतोमृगजातानिबहूनिविविधानिच ॥५॥ ऋषिसिद्धामरयुतंगंधर्वाप्सरसांप्रियं ॥ विविशुस्तेमहात्मानःकिन्नराचरितंगिरिं ॥ ६ ॥ प्रविशत्स्वथवीरेषुपर्वतंगंधमादनं ॥ चंडवातंमहद्वर्षंप्रादुरासीद्विशांपते ॥ ७॥ ततोरेणुःसमुद्भूतःसपत्रबहुलो महान् ॥ पृथिवींचांतरिक्षंचद्यांचैवसहसावृणोत् ॥ ८ ॥ नस्मप्रज्ञायतेकिंचिदावृतेव्योम्निरेणुना ॥ नचापिशेकुस्तत्कर्तुमन्योन्यस्याभिभाषणं ॥ ९ ॥ नचापश्यं स्ततोन्योन्यंतमसावृतचक्षुषः ॥ आकृष्यमाणावातेनसाश्मचूर्णेनभारत ॥ १० ॥ द्रुमाणांवातभग्नानांपततांभूतलेनिशं ॥ अन्येषांचमहीजानांशब्दःसमभव न्महान् ॥ ११ ॥ द्यौःस्वित्पततिकिंभूमिर्दीर्यतेपर्वतोनुकिं ॥ इतितेमेनिरेसर्वेपवनेनापिमोहिताः ॥ १२ ॥ तेपथानंतरान्वृक्षान्वल्मीकान्विषमाणिच ॥ पाणिभिः परिमार्गंतोभीतावायोर्निलिल्यिरे ॥ १३ ॥ ततःकार्मुकमादायभीमसेनोमहाबलः ॥ कृष्णामादायसंगम्यतस्थावाश्रित्यपादपं ॥ १४ ॥ धर्मराजश्चधौम्यश्च निलिल्यातेमहावने ॥ अग्निहोत्राण्युपादायसहदेवस्तुपर्वते ॥ १५ ॥ नकुलोब्राह्मणाश्चान्येलोमशश्चमहातपाः ॥ वृक्षानासाद्यसंत्रस्तास्तत्रतत्रनिलिल्यिरे ॥१६॥ मंदीभूतेतुपवनेतस्मिन्रजसिशाम्यति ॥ महद्भिर्जलधारौघैर्वर्षमभ्याजगामह ॥ १७ ॥ भृशंचटचटाशब्दोवज्राणांक्षिप्यतामिव ॥ ततस्ताश्चंचलाभा सश्चेरुरभ्रेषुविद्युतः ॥१८॥ ततोश्मसहिताधाराःसंवृण्वंत्यःसमंततः ॥ प्रपेतुरनिशंतत्रशीघ्रवातसमीरिताः ॥ १९ ॥ तत्रसागरगाख्यापःकीर्यमाणाःसमंततः ॥ प्रादुरासन्सकलुषाःफेनवत्योविशांपते ॥ २० ॥ वहंत्योवारिबहुलंफेनोडुपपरिप्लुतं ॥ परिसस्रुर्महाशब्दाःप्रकर्षंत्योमहीरुहान् ॥ २१ ॥ तस्मिन्नुपरतेशब्देवा तेचसमतांगते ॥ गतेत्यंभसिनिम्नानिप्रादुर्भूतेदिवाकरे ॥ २२ ॥ निर्जग्मुस्तेशनैःसर्वेसमाजग्मुश्चभारत ॥ प्रतस्थिरेपुनर्वीराःपर्वतंगंधमादनं ॥ २३ ॥ ॥ इति श्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांगंधमादनप्रवेशोत्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१४३॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशं पायनउवाच ॥ ॥ क्रोशमात्रंप्रयातेषुपांडवेषुमहात्मसु ॥ पद्भ्यामनुचितागंतुंद्रौपदीसमुपाविशत् ॥ १ ॥

अश्मसहिताःकरकासहिताः ॥ १९ ॥ २० ॥ वारिवहंत्योनद्यः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इत्यारण्यके०नै०भा०त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ क्रोशमात्रमिति ॥ १ ॥

॥१४२॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ विहगइवविहगःखेचरः ॥ २४ ॥ २५ ॥

श्रांतादुःखपरीताचवातवर्षेणतेनच ॥ सौकुमार्याच्चपांचालीसंमुमोहतपस्विनी ॥२॥ साकंपमानामोहेनबाहुभ्यामसितेक्षणा ॥ वृत्ताभ्यामनुरूपाभ्यामूरूस मवलंबत ॥ ३ ॥ आलंबमानासहितावूरूगजकरोपमौ ॥ पपातसहसाभूमौवेपंतीकदलीयथा ॥ ४ ॥ तांपतंतींवरारोहांभज्यमानांलतामिव ॥ नकुलःसमभि द्रुत्यपरिजग्राहवीर्यवान् ॥ ५ ॥ ॥ नकुलउवाच ॥ ॥ राजन्पंचालराजस्यसुतेयमसितेक्षणा ॥ श्रांतानिपतिताभूमौतामवेक्षस्वभारत ॥६॥ अदुःखार्हापरंदुः खंप्राप्तेयंमृदुगामिनी ॥ आश्वासयमहाराजतामिमांश्रमकर्शितां ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ राजातुवचनात्तस्यभृशंदुःखसमन्वितः ॥ भीमश्चसहदेव श्चसहसासमुपाद्रवन् ॥ ८ ॥ तामवेक्ष्यतुकौंतेयोविवर्णवदनांकृशां ॥ अंकमानीयधर्मात्मापर्यदेवयदातुरः ॥ ९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कथंवेश्मसुगुप्तेषु स्वास्तीर्णशयनोचिता ॥ भूमौनिपतिताशेतेसुखार्हावरवर्णिनी ॥ १० ॥ सुकुमारौकथंपादौमुखंचकमलप्रभं ॥ मत्कृतेद्यवरार्हायाःश्यामतांसमुपागतं ॥ ११ ॥ किमिदंद्यूतकामेनमयाकृतमबुद्धिना ॥ आदायकृष्णांचरतावनेमृगगणायुते ॥ १२ ॥ सुखंप्राप्स्यसिकल्याणिपांडवान्प्राप्यवैपतीन् ॥ इतिद्रुपदराजेनपित्राद त्तायतेक्षणा ॥ १३ ॥ तत्सर्वमनवाप्येयंश्रमशोकाध्वकर्शिता ॥ शेतेनिपतिताभूमौपापस्यममकर्मभिः ॥ १४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तथालालप्यमाने तुधर्मराजेयुधिष्ठिरे ॥ धौम्यप्रभृतयःसर्वेतत्राजग्मुर्द्विजोत्तमाः ॥ १५ ॥ तेसमाश्वासयामासुराशीर्भिश्चाप्यपूजयन् ॥ रक्षोघ्नांश्चतथामंत्राञ्जेपुश्चक्रुश्चतेक्रि याः ॥ १६ ॥ पठ्यमानेषुमंत्रेषुशांत्यर्थंपरमर्षिभिः ॥ स्पृश्यमानाकरैःशीतैःपांडवैश्चमुहुर्मुहुः ॥ १७ ॥ सेव्यमानाचशीतेनजलमिश्रेणवायुना ॥ पांचालीसुख मासाद्यलेभेचेतःशनैःशनैः ॥ १८ ॥ परिगृह्यचतांदीनांकृष्णामजिनसंस्तरे ॥ पार्थाविश्रामयामासुर्लब्धसंज्ञांतपस्विनीं ॥ १९ ॥ तस्यायमौरक्ततलौपादौपूजि तलक्षणौ ॥ कराभ्यांकिणजाताभ्यांशनकैःसंववाहतुः ॥ २० ॥ पर्याश्वासयदप्येनांधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ उवाचचकुरुश्रेष्ठोभीमसेनमिदंवचः ॥ २१ ॥ बहवःप र्वताभीमविषमाहिमदुर्गमाः ॥ तेषुकृष्णामहाबाहोकथंनुविचरिष्यति ॥ २२ ॥ ॥ भीमसेनउवाच ॥ ॥ त्वांराजन्राजपुत्रींचयमौचपुरुषर्षभ ॥ स्वयंनेष्यामि राजेंद्रमाविषादेमनःकृथाः ॥ २३ ॥ हैडिंबश्चमहावीर्योविहगोमद्बलोपमः ॥ वहेदनघसर्वान्नोवचनात्तेघटोत्कचः ॥ २४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ अनुज्ञा तोधर्मराज्ञापुत्रंसस्मारराक्षसं ॥ घटोत्कचस्तुधर्मात्मास्मृतमात्रःपितुस्तदा ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ · ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ धर्मज्ञइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

कृतांजलिरुपातिष्ठदभिवाद्याथपांडवान् ॥ ब्राह्मणांश्चमहाबाहुःसचतैरभिनंदितः ॥ २६ ॥ उवाचभीमसेनंसपितरंभीमविक्रमं ॥ स्मृतोस्मिभवताशीघ्रंशुश्रूषुरहमागतः ॥ २७॥ आज्ञापयमहाबाहोसर्वंकर्तास्म्यसंशयं ॥ तच्छ्रुत्वाभीमसेनस्तुराक्षसंपरिषस्वजे॥ २८॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांगंधमादनप्रवेशेचतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४४॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ धर्मज्ञोबलवान्शूरःसत्योराक्षसपुंगवः॥ भक्तोस्मानौरसःपुत्रोभीमगृह्णातुमाचिरं ॥ १ ॥ तवबाहुबलेनाहमतिभीमपराक्रम॥ अक्षतःसहपांचाल्यागच्छेयंगंधमादनं ॥२॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥भ्रातुर्वचनमाज्ञायभीमसेनोघटोत्कचं॥ आदिदेशनरव्याघ्रस्तनयंशत्रुकर्शनं॥३॥ ॥भीमसेनउवाच॥ ॥हैडिंबेयपरिश्रांतातवमातापराजिता ॥ त्वंचकामगमस्तातबलवान्वहतांखग ॥ ४ ॥ स्कंधमारोप्यभद्रंतेमध्येस्माकंविहायसा ॥ गच्छनीचिकयागत्यायथाचैनांनपीडयेः ॥५॥ ॥घटोत्कचउवाच॥ ॥धर्मराजंचधौम्यंचकृष्णांचयमजौतथा॥ एकोप्यहमलंवोढुंकिमुताद्यसहायवान् ॥ ६॥ अन्येचशतशःशूराविहंगाःकामरूपिणः॥ सर्वान्वोब्राह्मणैःसार्धंवक्ष्यंतिसहितानघ॥ ७॥ एवमुक्त्वाततःकृष्णामुवाहसघटोत्कचः॥पांडूनांमध्यगोवीरःपांडवानपिचापरे॥८॥ लोमशःसिद्धमार्गेणजगामानुपमद्युतिः॥ स्वेनैवसप्रभावेणद्वितीयइवभास्करः॥९॥ ब्राह्मणांश्चापितान्सर्वान्समुपादायराक्षसाः॥ नियोगाद्राक्षसेंद्रस्यजग्मुर्भीमपराक्रमाः ॥ १० ॥ एवंसुरमणीयानिवनान्युपवनानिच ॥ आलोकयंतस्तेजग्मुर्विशालांबदरींप्रति ॥ ११ ॥ तेत्वाशुगतिभिर्वीराराक्षसैस्तैर्महाजवैः॥ उह्यमानाययुःशीघ्रंमहदध्वानमल्पवत्॥ १२॥ देशान्म्लेच्छजनाकीर्णान्नानारत्नाकरायुतान्॥ ददृशुर्गिरिपादांश्चनानाधातुसमाचितान्॥ १३ ॥ विद्याधरसमाकीर्णान्युतान्वानरकिन्नरैः॥ तथाकिंपुरुषैश्चैवगंधर्वैश्चसमंततः॥ १४॥ मयूरैश्चमरैश्चैववानरैरुरुभिस्तथा॥ वराहैर्गवयैश्चैवमहिषैश्चसमावृतान् ॥ १५॥ नदीजालसमाकीर्णान्नानापक्षियुतान्बहून्॥ नानाविधमृगैर्जुष्टान्वानरैश्चोपशोभितान् ॥ १६ ॥ समदैश्चापिविहगैःपादपैरन्वितांस्तथा ॥ तेवतीर्यबहून्देशानुत्तरांश्चकुरूनपि॥ १७॥ ददृशुर्विविधाश्चर्यंकैलासंपर्वतोत्तमं॥ तस्याभ्याशेतुददृशुर्नरनारायणाश्रमं॥ १८॥

वक्ष्यंतिवहनंकरिष्यंति ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ रत्नाकरैरासमंताद्युतान् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ अभ्याशेसमीपे ॥

॥ १९॥२०॥२१॥२२॥२३॥स्वभावतएवविशेषेणहितेस्वभावविहिते जातांबदरीं ॥ २४॥२५॥२६॥२७॥ महर्षिगणसंबाधमृषिगणव्याप्तं ब्राह्म्यालक्ष्म्याऋग्यजुःसामात्मिकया ऋचःसामानियजूंषि

उपेतंपादपैर्दिव्यैःसदापुष्पफलोपगैः ॥ ददृशुस्तांचबदरींवृत्तस्कंधांमनोरमां ॥ १९ ॥ स्निग्धामविरलच्छायांश्रियापरमयायुतां ॥ पत्रैःस्निग्धैरविरलैरुपेतांमृदुभिःशुभां ॥ २० ॥ विशालशाखांविस्तीर्णामतिद्युतिसमन्वितां॥ फलैरुपचितैर्दिव्यैराचितांस्वादुभिर्भृशं॥ २१ ॥ मधुस्रवैःसदादिव्यांमहर्षिगणसेवितां॥ मदप्रमुदितैर्नित्यंनानाद्विजगणैर्युताम्॥ २२॥ अदंशमशकेदेशेबहुमूलफलोदके ॥ नीलशाद्वलसंछन्नेदेवगंधर्वसेविते॥ २३॥ सुसमीकृतभूभागेस्वभावविहितेशुभे॥ जातांहिममृदुस्पर्शेदेशेपहतकंटके॥ २४ ॥ तामुपेत्यमहात्मानःसहतैर्ब्राह्मणर्षभैः॥ अवतेरुस्ततःसर्वेराक्षसस्कंधतःशनैः॥ २५ ॥ ततस्तमाश्रमंरम्यंनरनारायणाश्रितं॥ ददृशुःपांडवाराजन्सहिताद्विजपुंगवैः॥२६॥ तमसारहितंपुण्यमनामृष्टंरवेःकरैः॥ क्षुत्तृट्शीतोष्णदोषैश्चवर्जितंशोकनाशनं॥२७॥ महर्षिगणसंबाधंब्राह्म्यालक्ष्म्यासमन्वितं॥ दुष्प्रवेशंमहाराजनरैर्धर्मबहिष्कृतैः॥ २८॥ बलिहोमार्चितंदिव्यंसुसंमृष्टानुलेपनं॥ दिव्यपुष्पोपहारैश्चसर्वतोभिविराजितं॥ २९॥ विशालैरग्निशरणैःस्रुग्भांडैराचितंशुभैः ॥ महद्भिस्तोयकलशैःकठिनैश्चोपशोभितं ॥ ३० ॥ शरण्यंसर्वभूतानांब्रह्मघोषनिनादितं॥ दिव्यमाश्रयणीयंतमाश्रमंश्रमनाशनं॥ ३१ ॥ श्रियायुतमनिर्देश्यंदेवचर्योपशोभितं॥ फलमूलाशनैर्दांतैश्चारुकृष्णाजिनांबरैः॥ ३२॥ सूर्यवैश्वानरसमैस्तपसाभावितात्मभिः॥ महर्षिभिर्मोक्षपरैर्यतिभिर्नियतेंद्रियैः ॥३३॥ ब्रह्मभूतैर्महाभागैरुपेतंब्रह्मवादिभिः ॥ सोभ्यगच्छन्महातेजास्तानृषीन्प्रयतःशुचिः ॥ ३४ ॥ भ्रातृभिःसहितोधीमान्धर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ दिव्यज्ञानोपपन्नास्तेदृष्ट्वाप्राप्तंयुधिष्ठिरं ॥ ३५ ॥ अभ्यगच्छंतसुप्रीताःसर्वएवमहर्षयः ॥ आशीर्वादान्प्रयुंजानाःस्वाध्यायनिरताभृशं॥ ३६॥ प्रीतास्तेतस्यसत्कारंविधिनापावकोपमाः॥ उपाजह्रुश्चसलिलंपुष्पमूलफलंशुचि॥ ३७॥ सतैःप्रीत्याथसत्कारमुपनीतंमहर्षिभिः॥ प्रयतःप्रतिगृह्याथधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ ३८॥ तंशक्रसदनप्रख्यंदिव्यगंधंमनोरमं॥ प्रीतःस्वर्गोपमंपुण्यंपांडवःसहकृष्णया॥ ३९॥ विवेशशोभयायुक्तंभ्रातृभिश्चसहानघ॥ ब्राह्मणैर्वेदवेदांगपारगैश्चसहस्रशः॥ ४०॥

साहिश्रीरमृतासतामितिश्रुतेः ॥ २८ ॥ सुष्ठुसंमृष्टंसंमार्जनमनुलेपनंचयत्रतत् ॥ २९ , अग्निशरणैरग्न्यगारैः आचितंव्याप्तं कठिनैःशिक्यैःकरंडैर्वा ॥ ३० ॥ ३१ ॥ देवचर्यासत्यसंकल्पत्वादिकातया उपशोभितं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ब्रह्मभूतैर्ब्रह्मविस्त्वेनब्रह्मभावंगतैः तथाचश्रुतिः ब्रह्मविद्ब्रह्मैवभवतीति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ सत्कारंचक्रुरितिशेषः ॥ ३७॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ तदुपेत्यस्थानंप्राप्य ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ पुष्पविकचैर्विकसितकुसुमैः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ सीतांनामतः प्रस्तारःसोपानपादगणादिरूपः घट्टइत्यर्थः ॥ ५० ॥ ५१ ॥

तत्रापश्यतधर्मात्मादेवदेवर्षिपूजितं ॥ नरनारायणस्थानंभागीरथ्योपशोभितं ॥ ४१ ॥ पश्यंतस्तेनरव्याघ्रारेमिरेतत्रपांडवाः ॥ मधुस्रवफलंदिव्यंब्रह्मर्षिगण
सेवितं ॥ ४२ ॥ तदुपेत्यमहात्मानस्तेवसन्ब्राह्मणैःसह ॥ मुदायुक्तामहात्मानोरेमिरेतत्रतेतदा ॥ ४३ ॥ आलोकयंतोमैनाकंनानाद्विजगणायुतं ॥ हिरण्यशिख
रंचैवतच्चबिंदुसरःशिवं ॥ ४४ ॥ तस्मिन्विहरमाणाश्चपांडवाःसहकृष्णया ॥ मनोज्ञेकाननवरेसर्वर्तुकुसुमोज्वले ॥ ४५ ॥ पादपैःपुष्पविकचैःफलभारावना
मिभिः ॥ शोभितेसर्वतोरम्यैःपुंस्कोकिलगणायुतैः ॥ ४६ ॥ स्निग्धपत्रैरविरलैःशीतच्छायैर्मनोरमैः ॥ सरांसिचविचित्राणिप्रसन्नसलिलानिच ॥ ४७ ॥ कमलैः
सोत्पलैश्चैवभ्राजमानानिसर्वशः ॥ पश्यंतश्चारुरूपाणिरेमिरेतत्रपांडवाः ॥४८॥ पुण्यगंधःसुखस्पर्शोववौतत्रसमीरणः ॥ ह्लादयन्पांडवान्सर्वान्द्रौपद्यासहि
तान्प्रभो ॥ ४९ ॥ भागीरथींसुतीर्थांचसीतांविमलपंकजां ॥ मणिप्रवालप्रस्तारांपादपैरुपशोभितां ॥ ५० ॥ दिव्यपुष्पसमाकीर्णांमनःप्रीतिविवर्धनीं ॥ वीक्ष
माणामहात्मानोविशालांबदरीमनु ॥ ५१ ॥ तस्मिन्देवर्षिचरितेदेशेपरमदुर्गमे ॥ भागीरथीपुण्यजलेतर्पयांचक्रिरेतदा ॥ ५२ ॥ देवानृषींश्चकौंतेयाःपरमंशौ
चमास्थिताः ॥ तत्रतेतर्पयंतश्चजपंतश्चकुरूद्वहाः ॥ ५३ ॥ ब्राह्मणैःसहितावीरात्यवसन्पुरुषर्षभाः ॥ कृष्णायास्तत्रपश्यंतःक्रीडितान्यमरप्रभाः ॥ विचित्राणिन
रव्याघ्रारेमिरेतत्रपांडवाः ॥ ५४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांगंधमादनप्रवेशेपंचचत्वारिंशदधिकशतत
मोऽध्यायः ॥ १४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तत्रतेपुरुषव्याघ्राःपरमंशौचमास्थिताः ॥ षड्रात्रमवसन्वीराधनंजयदिदृक्षवः ॥ १ ॥ ततःपूर्वो
त्तरेवायुःप्लवमानोयदृच्छया ॥ सहस्रपत्रमर्काभंदिव्यंपद्ममुपाहरत् ॥ २ ॥ तदवैक्षतपांचालीदिव्यगंधंमनोरमं ॥ अनिलेनाहृतंभूमौपतितंजलजंशुचि ॥ ३ ॥
तच्छुभाशुभमासाद्यसौगंधिकमनुत्तमं ॥ अतीवमुदिताराजन्भीमसेनमथाब्रवीत् ॥ ४ ॥ पश्यदिव्यंसुरुचिरंभीमपुष्पमनुत्तमं ॥ गंधसंस्थानसंपन्नंमनसो ॥१४४॥
ममनंदनं ॥ ५ ॥ इदंचधर्मराजायप्रदास्यामिपरंतप ॥ हरेदंममकामायकाम्यकेपुनराश्रमे ॥ ६ ॥

॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तत्रेति ॥ १ ॥ पूर्वोत्तरेऐशानकोणे ॥ २ ॥
॥ ३ ॥ शुभाकल्याणी शुभंशोभायुतं सौगंधिकंपद्मजातिभेदः ॥ ४ ॥ गंधेति संस्थानमाकारः ॥ ५ ॥ हरआहर इदमेतज्जातीयं ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ प्रभिन्नोमत्तः ॥ ११ ॥ ग्लानिर्वैक्लव्येदेहचित्तयोरवसादौ भयंतत्कारणंस्योच्छेदबुद्धिः भयाभावादेवमयायलेनगंतव्यमित्यादरःसंभ्रमःसोपितंनजुषतेसेवते तत्रहेतुः आत्मजमि
ति मातरिश्वनोवायोः सार्धः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ अभिप्रायान्देवऋषिगंधर्वादिलीलोन्नयनहेतून्पुष्पकुशादिसंस्तरान् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ पितुर्यथापुत्रस्पर्शःशीतस्तादृक्स्पर्शव
तावायुनेत्यर्थः पित्रावायुना ॥ २० ॥ २१ ॥ धातुविच्छेदैर्धातुभेदैः अंगुलैरिवविषमच्छेदैःसप्तपर्णादिभिर्नानाधातुरंजितपत्रैःरचितैः वलिभिस्त्रिपुंड्राकारैरनुलिप्तइवेत्यर्थः आंजनेतिकृष्णधातुग्रहणं पी

यदितेहंप्रियापार्थबहूनीमान्युपाहर ॥ तान्यहंनेतुमिच्छामिकाम्यकंपुनराश्रमं ॥ ७ ॥ एवमुक्त्वाशुभापांगीभीमसेनमनिंदिता ॥ जगामपुष्पमादायधर्मराजाय
तत्तदा ॥ ८ ॥ अभिप्रायंतुविज्ञायमहिष्याःपुरुषर्षभः ॥ प्रियायाःप्रियकामःसप्रायाद्भीमोमहाबलः ॥ ९ ॥ वातंतमेवाभिमुखोयतस्तत्पुष्पमागतं ॥ आजिहीर्षु
र्जगामाशुसपुष्पाण्यपराण्यपि ॥ १० ॥ रुक्मपृष्ठंधनुर्गृह्यशरांश्चाशीविषोपमान् ॥ मृगराडिवसंक्रुद्धःप्रभिन्नइवकुंजरः ॥ ११ ॥ ददृशुःसर्वभूतानिमहाबाण
धनुर्धरं ॥ नग्लानिर्नचवैक्लव्यंनभयंनचसंभ्रमः ॥ कदाचिज्जुषतेपार्थमात्मजंमातरिश्वनः ॥ १२ ॥ द्रौपद्याःप्रियमन्विच्छन्सबाहुबलमाश्रितः ॥ १३ ॥ व्यपेत
भयसंमोहःशैलमभ्यपतद्बली ॥ सतंद्रुमलतागुल्मच्छन्नंनीलशिलातलं ॥ १४ ॥ गिरिंचचाराविहरःकिन्नराचरितंशुभं ॥ नानावर्णधरैश्चित्रंधातुद्रुममृगांडजैः
॥ १५ ॥ सर्वभूषणसंपूर्णंभूमेर्भुजमिवोच्छ्रितं ॥ सर्वत्ररमणीयेषुगंधमादनसानुषु ॥ १६ ॥ सक्तचक्षुरभिप्रायान्हृदयेनानुचिंतयन् ॥ पुंस्कोकिलनिनादेषु
षट्पदाचरितेषुच ॥ १७ ॥ बद्धश्रोत्रमनश्चक्षुर्जगामामितविक्रमः ॥ आजिघ्रन्समहातेजाःसर्वर्तुकुसुमोद्भवं ॥ १८ ॥ गंधमुद्धतमुद्दामोवनेमत्तइवद्विपः ॥
वीज्यमानःसुपुण्येननानाकुसुमगंधिना ॥ १९ ॥ पितुःसंस्पर्शशीतेनगंधमादनवायुना ॥ क्रियमाणश्रमःपित्रासंप्रहृष्टतनूरुहः ॥ २० ॥ सयक्षगंधर्वसुरब्रह्म
र्षिगणसेवितं ॥ विलोकयामासतदापुष्पहेतोररिंदमः ॥ २१ ॥ विषमच्छेदैरचितैरनुलिप्तइवांगुलैः ॥ वलिभिर्धातुविच्छेदैःकांचनांजनराजतैः ॥ सपक्षमिवनृ
त्यंतंपार्श्वलग्नैःपयोधरैः ॥ २२ ॥ मुक्ताहारैरिवचितंच्युतैःप्रस्रवणोदकैः ॥ अभिरामदरीकुंजनिर्झरोदककंदरं ॥ २३ ॥ अप्सरोनूपुररवैःप्रनृत्तवरबर्हिणं ॥ दिग्वा
रणविषाणाग्रैर्घृष्टोपलशिलातलं ॥ २४ ॥ स्रस्तांशुकमिवाक्षोभ्यैर्निम्नगानिःसृतैर्जलैः ॥ सशष्पकवलैःस्वस्थैरदूरपरिवर्तिभिः ॥ २५ ॥

तत्कृष्णश्वेतधातुभिरित्यर्थः पयोधरैर्मेघैः ॥ २२ ॥ दरीबिलगृहं कंदरंमहाप्रपातः अभिरामादरीप्रभृतयोयस्मिन् ॥ २३ ॥ विषाणाग्रैर्दंताग्रैः विषाणंकुष्ठकेळ्ळीबंत्रिषुशृंगेभदंतयोरितिमेदिनी शिलाःसमपा
षाणाःशयनासनयोग्याः उपलास्तदन्ये ॥ २४ ॥ शष्पंबालतृणं कवलोग्रासस्तद्युक्तैः ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ कनकवर्णाभःपीतदीप्तिः सिंहसंहननःसिंहवदृढांगः ॥ २८ ॥ वारणानामपिवारणोनिवारकःसंग्रामादौ विचेष्टितैर्व्यावृत्ताभिर्निश्चेष्टाभिरेकाग्राभिरित्यर्थः ॥ २९ ॥ रूपस्यसौंदर्यस्य
रूपंस्वभावेसौंदर्येइतिमेदिनी ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ निर्घातउत्पातः पर्वसुउत्सवेषु ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ पोथयन्मर्दयन् लताभूचरा वल्लीवृक्षचरेतिभेदः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ अव

भयानभिज्ञैर्हरिणैःकौतूहलनिरीक्षितः॥ चालयानःस्ववेगेनलताजालान्यनेकशः ॥ २६ ॥ आक्रीडमानोहृष्टात्माश्रीमान्वायुसुतोययौ ॥ प्रियामनोरथंकर्तु
मुद्यतश्चारुलोचनः॥ २७॥ प्रांशुःकनकवर्णाभःसिंहसंहननोयुवा॥ मत्तवारणविक्रांतोमत्तवारणवेगवान्॥ २८॥ मत्तवारणताम्राक्षोमत्तवारणवारणः॥
प्रियपार्श्वोपविष्टाभिर्व्यावृत्ताभिर्विचेष्टितैः॥ २९॥ यक्षगंधर्वयोषाभिरदृश्याभिर्निरीक्षितः॥ नवावतारंरूपस्यविक्रीडन्निवपांडवः॥ ३० ॥ चचाररमणीये
षुगंधमादनसानुषु॥ संस्मरन्विविधान्क्लेशान्दुर्योधनकृतान्बहून् ॥ ३१ ॥ द्रौपद्यावनवासिन्याःप्रियंकर्तुंसमुद्यतः ॥ सोचिंतयद्गतेस्वर्गमर्जुनेमयिचागते॥
॥ ३२ ॥ पुष्पहेतोःकथंत्वार्यःकरिष्यतियुधिष्ठिरः ॥ स्नेहान्नरवरोनूनमविश्वासाद्बलस्यच ॥ ३३ ॥ नकुलंसहदेवंचनमोक्ष्यतियुधिष्ठिरः ॥ कथंतुकुसुमावाप्तिः
स्याच्छीघ्रमितिचिंतयन्॥ ३४ ॥ प्रतस्थेनरशार्दूलःपक्षिराडिववेगितः॥ सज्जमानमनोदृष्टिःफुल्लेषुगिरिसानुषु ॥ ३५ ॥ द्रौपदीवाक्यपाथेयोभीमःशीघ्रतरंय
यौ॥ कंपयन्मेदिनींपद्भ्यांनिर्घातइवपर्वसु॥ ३६॥ त्रासयन्गजयूथानिवातरंहावृकोदरः॥ सिंहव्याघ्रमृगांश्चैवमर्दयानोमहाबलः ॥ ३७॥ उन्मूलयन्महावृ
क्षान्पोथयंस्तरसाबली॥ लतावल्लीश्चवेगेनविकर्षन्पांडुनंदनः॥ उपर्युपरिशैलाग्रमारुरुक्षुरिवद्विपः ॥ ३८ ॥ विनर्दमानोतिभृशंसविद्युदिवतोयदः ॥ तेनश
ब्देनमहताभीमस्यप्रतिबोधिताः॥ ३९॥ गुहांसंतत्यजुर्व्याघ्रानिलिल्युर्वनवासिनः॥ समुत्पेतुःखगास्त्रस्तामृगयूथानिदुद्रुवुः ॥ ४० ॥ ऋक्षाश्चोत्ससृजुर्वृक्षां
स्तत्यजुर्हरयोगुहां॥ व्यजृंभंतमहासिंहामहिषाश्चावलोकयन्॥ ४१ ॥ तेनवित्रासितानागाःकरेणुपरिवारिताः॥ तद्वनंसंपरित्यज्यजग्मुरन्यन्महावनं॥ ४२॥
वराहमृगसंघाश्चमहिषाश्चवनेचराः॥ व्याघ्रगोमायुसंघाश्चप्रणेदुर्गवयैःसह ॥ ४३॥ रथांगसाह्वदात्यूहाहंसकारंडवप्लवाः॥ शुकाःपुंस्कोकिलाःक्रौंचाविसं
ज्ञाभेजिरेदिशः॥ ४४ ॥ तथान्येदर्पितानागाःकरेणुशरपीडिताः॥ सिंहव्याघ्राश्चसंक्रुद्धाभीमसेनमथाद्रवन्॥ ४५॥

लोकयन्व्यलोकयन् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ रथांगसाह्वाश्चक्रसमाननामानश्चक्रवाकाइतियावत् दात्यूहोमयूरश्चातकोवा दात्यूहःकालकंठके चातकेपीतिमेदिनी ॥ ४४ ॥ करेणुशरेणहस्तिनीकृतेनो
त्तेजनेनपीडिताः शरस्तूत्तेजनेबाणेइतिमेदिनी ॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ आस्रावीमत्तगजइवेत्यर्थः कदलीस्तंभान्मृगविशेषपादान् रंभावृक्षेथकदलीपताकामृगभेदयोरितिमेदिनी उत्तरश्लोकाद्बलिनामित्यपकृष्यबलिनांयक्षादी
नांपताकास्तंभान्वा ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ नलिनोत्पलंपद्मपुष्पं उत्पलीतुषपर्पट्यांक्लीबंकुष्ठप्रसूनयोरितिमेदिनी उद्दामोबंधनशून्यः ॥ ५९ ॥ अध्यगंपर्वतोपरिवनंगंतुमुद्य

शकृन्मूत्रंचमुंचानाभयविभ्रांतमानसाः॥ व्यादितास्यामहारौद्राव्यनदन्भीषणान्रवान् ॥ ४६ ॥ ततोवायुसुतःक्रोधात्स्वबाहुबलमाश्रितः ॥ गजेनान्यान्ग
जान्श्रीमान्सिंहंसिंहेनवाविभुः॥ ४७॥ तलप्रहारैरन्यांश्चव्यहनत्पांडवोबली॥ तेवध्यमानाभीमेनसिंहव्याघ्रतरक्षवः॥ ४८॥ भयाद्विसस्तृजुर्भीमंशकृन्मूत्रं
चसुस्रुवुः॥ प्रविवेशततःक्षिप्रंतानपास्यमहाबलः॥ ४९ ॥ वनंपांडुसुतःश्रीमान्शब्देनापूरयन्दिशः॥ अथापश्यन्महाबाहुर्गंधमादनसानुषु ॥ ५० ॥ सुरम्यंक
दलीषंडंबहुयोजनविस्तृतं॥ तमभ्यगच्छद्वेगेनक्षोभयिष्यन्महाबलः॥ ५१ ॥ महागजइवास्रावीप्रभंजन्विविधान्द्रुमान्॥ उत्पाट्यकदलीस्तंभान्बहुतालस
मुच्छ्रयान्॥ ५२ ॥ चिक्षेपतरसाभीमःसमंताद्बलिनांवरः॥ विनदन्सुमहातेजान्नृसिंहइवदर्पितः ॥ ५३ ॥ ततःसत्वान्युपाक्रामद्बहूनिसुमहांतिच ॥ रुरुवानर
सिंहांश्चमहिषांश्चजलाशयान्॥ ५४ ॥ तेनशब्देनचैवाथभीमसेनरवेणच ॥ वनांतरगताश्चापिवित्रेसुर्मृगपक्षिणः ॥ ५५॥ तंशब्दंसहसाश्रुत्वामृगपक्षिसमी
रितं॥ जलार्द्रपक्षाविहगाःसमुत्पेतुःसहस्रशः॥ ५६ ॥ तानौदकान्पक्षिगणान्निरीक्ष्यभरतर्षभः॥ तानेवानुसरन्रम्यंददर्शसुमहत्सरः॥५७॥ कांचनैःकदलीषंडै
र्मंदमारुतकंपितैः॥ वीज्यमानमिवाक्षोभ्यंतीरात्तीरविसर्पिभिः॥ ५८ ॥ तत्सरोथावतीर्याशुप्रभूतनलिनोत्पलं॥ महागजइवोद्दामश्चिक्रीडबलवद्बली॥५९॥
विक्रीड्यतस्मिन्रुचिरमुत्ततारामितद्युतिः॥ ततोध्यगंतुवेगेनतद्वनंबहुपादपं ॥ ६० ॥ दध्मौचशंखंस्वनवत्सर्वप्राणेनपांडवः ॥ आस्फोटयच्चबलवान्भीमःसं
नादयन्दिशः॥ ६१ ॥ तस्यशंखस्यशब्देनभीमसेनरवेणच॥ बाहुशब्देनचोग्रेणनदंतीवगिरेर्गुहाः॥ ६२ ॥ तंवज्रनिष्पेषसममास्फोटितमहारवं॥ श्रुत्वाशैलगु
हासुप्तैःसिंहैर्मुक्तोमहास्वनः॥ ६३ ॥ सिंहनादभयत्रस्तैःकुंजरैरपिभारत॥ मुक्तोविरावःसुमहान्पर्वतोयेनपूरितः॥६४॥ तंतुनादंततःश्रुत्वामुक्तंवारणपुंगवैः॥
भ्रातरंभीमसेनंतुविज्ञायहनुमान्कपिः॥ ६५॥ दिवंगमंरुरोधाथमार्गंभीमस्यकारणात्॥ अनेनहिपथामावैगच्छेदितिविचार्यसः ॥ ६६ ॥ आस्तएकायनेमा
र्गेकदलीषंडमंडिते॥ भ्रातुर्भीमस्यरक्षार्थंतंमार्गमवरुध्यवै॥ ६७॥ मात्रप्राप्स्यतिशापंवाधर्षणांवेतिपांडवः॥ कदलीषंडमध्यस्थोह्येवंसंचिंत्यवानरः॥६८॥

तःसन्नितिशेषः ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ आस्फोटितउद्भावितः बाहुघातोवा ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ दिवंगमंमार्गंस्वर्गमार्गं ॥ ६६ ॥ एकायनेअतिसंकुचिते ॥ ६७ ॥ वानरःकपिः वानानिशुष्कफलानि
रात्यादत्तइतिवानरः अहिंस्रइत्यर्थः ॥ ६८ ॥

॥ ६९ ॥ ७० ॥ उद्गारंप्रतिशब्दंगौरिवउत्ससर्ज ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ बाहोःस्वस्तिकंचतुरस्रंमूलंअंसइतियावत् तत्रन्यस्तकंधरमित्यर्थः तत्रहेतुः स्कंधेति विपुलांसत्वादित्यर्थः

प्राजृंभतमहाकायोहनूमान्नामवानरः॥ कदलीषंडमध्यस्थोनिद्रावशगतस्तदा ॥६९॥ जृंभमाणःसुविपुलंशक्रध्वजमिवोच्छ्रितं॥ आस्फोटयच्चलांगूलमिंद्रा
शनिसमस्वनं॥ ७० ॥ तस्यलांगूलनिनदंपर्वतःसुगुहामुखैः॥ उद्गारमिवगौर्नर्दन्नुत्ससर्जसमंततः ॥ ७१ ॥ लांगूलास्फोटशब्दाच्चचलितःसमहागिरिः ॥ विघू
र्णमानशिखरःसमंतात्पर्यशीर्यत॥ ७२ ॥ सलांगूलरवस्तस्यमत्तवारणनिःस्वनं॥ अंतर्धायविचित्रेषुचचारगिरिसानुषु ॥ ७३ ॥ सभीमसेनस्तच्छ्रुत्वासंप्रहृष्ट
तनूरुहः॥ शब्दप्रभवमन्विच्छंश्चचारकदलीवनं॥ ७४ ॥ कदलीवनमध्यस्थमथपीनेशिलातले॥ ददर्शसुमहाबाहुर्वानराधिपतिंतदा ॥ ७५॥ विद्युत्संपातदु
ष्प्रेक्षंविद्युत्संपातपिंगलं॥ विद्युत्संपातनिनदंविद्युत्संपातचंचलं॥७६॥ बाहुस्वस्तिकविन्यस्तपीनह्रस्वशिरोधरं॥ स्कंधभूयिष्ठकायत्वात्तनुमध्यकटीतटं॥७७॥
किंचिच्चाभुग्नशीर्षेणदीर्घरोमांचितेनच॥ लांगूलेनोर्ध्वगतिनाध्वजेनेवविराजितं ॥ ७८ ॥ ह्रस्वौष्ठंताम्रजिह्वास्यंरक्तवर्णचलद्भ्रुवं॥ विवृत्तदंष्ट्रादशनंशुक्लती
क्ष्णाग्रशोभितं॥ ७९ ॥ अपश्यद्वदनंतस्यरश्मिवंतमिवोडुपं॥ वदनाभ्यंतरगतैःशुक्लैर्दंतैरलंकृतं ॥ ८० ॥ केसरोत्करसंमिश्रमशोकानामिवोत्करं ॥ हिरण्मयी
नांमध्यस्थंकदलीनांमहाद्युतिं॥ ८१ ॥ दीप्यमानेनवपुषास्वर्चिष्मंतमिवानलं॥ निरीक्षंतमवित्रस्तंलोचनैर्मधुपिंगलैः॥ ८२ ॥ तंवानरवरंधीमानतिकायंमहा
बलं॥ स्वर्गपंथानमावृत्यहिमवंतमिवस्थितं॥ ८३ ॥ दृष्ट्वाचैनंमहाबाहुरेकंतस्मिन्महावने॥ अथोपसृत्यतरसाविभीर्भीमस्ततोबली ॥ ८४ ॥ सिंहनादंचका
रोग्रंवज्राशनिसमंबली॥ तेनशब्देनभीमस्यवित्रेसुर्मृगपक्षिणः॥ ८५ ॥ हनूमांश्चमहासत्वईषदुन्मील्यलोचने॥ दृष्ट्वातमथसावज्ञंलोचनैर्मधुपिंगलैः॥ स्मि
तेनचैनमासाद्यहनूमानिदमब्रवीत्॥ ८६॥ ॥हनूमानुवाच॥ ॥किमर्थंसरुजस्तेहंसुखसुप्तःप्रबोधितः॥ ननुनामत्वयाकार्यादयाभूतेषुजानता ॥ ८७॥ व
यंधर्मंनजानीमस्तिर्यग्योनिमुपाश्रिताः॥ नरास्तुबुद्धिसंपन्नादयांकुर्वंतिजंतुषु॥ ८८॥ क्रूरेषुकर्मसुकथंदेहवाक्चित्तदूषिषु॥ धर्मघातिषुसज्जंतेबुद्धिमंतोभव
द्विधाः॥ ८९॥ नत्वंधर्मंविजानासिबुधानोपासितास्त्वया॥ अल्पबुद्धितयाबाल्यादुत्सादयसियन्मृगान्॥ ९०॥ ब्रूहिकस्त्वंकिमर्थंवाकिमिदंवनमागतः॥ व ॥१४६॥
र्जितंमानुषैर्भावैस्तथैवपुरुषैरपि ॥ ९१ ॥

॥ ७७ ॥ आभुग्नंद्विगुणीकृतं ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ उडुपंचंद्रं ॥ ८० ॥ अशोकानामशोकपुष्पाणां ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ सरुजःसपीडः तेत्वया ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥

॥ ९२ ॥ ९३ ॥ आश्वसिहिविश्वासंकुरु ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ मत्तंमम ॥ ९६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
एतदिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ वैशसंविरोधं ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ निर्गुणइति गुणाःसत्वादयोरूपादयश्चतैर्वर्जितः अतएवपरमः कोशपंचकेहिअनात्मन्यात्मत्वममुख्यमाध्यासिकत्वात्तस्य ततोन्यस्तु

क्वचत्वयाद्यगंतव्यंप्रब्रूहिपुरुषर्षभ॥ अतःपरमगम्योयंपर्वतःसुदुरारुहः॥ ९२॥ विनासिद्धगतिंवीरगतिरत्रनविद्यते ॥ देवलोकस्यमार्गोयमगम्योमानुषैःस
दा॥ ९३ ॥ कारुण्यात्त्वामहंवीरवारयामिनिबोधमे ॥ नातःपरंत्वयाशक्यंगंतुमाश्वसिहिप्रभो॥ ९४॥ स्वागतंसर्वथैवेहतवाद्यमनुजर्षभ॥ इमान्यमृतकल्पा
निमूलानिचफलानिच॥ ९५॥ भक्षयित्वानिवर्तस्वमावृथाप्राप्स्यसेवधं॥ ग्राह्यंयदिवचोमत्तंहितंमनुजपुंगव॥ ९६॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यकेप० तीर्थया
त्राप० लोमशतीर्थयात्रायांभीमकदलीखंडप्रवेशेषट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४६॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥
॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यवानरेंद्रस्यधीमतः॥ भीमसेनस्तदावीरःप्रोवाचामित्रकर्षणः॥१॥ ॥भीमउवाच॥ ॥कोभवान्किंनिमित्तंवा
वानरंवपुरास्थितः॥ ब्राह्मणानंतरोवर्णःक्षत्रियस्त्वांतुपृच्छति॥ २॥ कौरवःसोमवंशीयःकुंत्यागर्भेणधारितः॥ पांडवोवायुतनयोभीमसेनइतिश्रुतः॥ ३॥ स
वाक्यंकुरुवीरस्यस्मितेनप्रतिगृह्यतत्॥ हनूमान्वायुतनयोवायुपुत्रमभाषत॥ ४॥ ॥हनूमानुवाच॥ ॥वानरोहंनतेमार्गंप्रदास्यामियथेप्सितं॥ साधुगच्छ
निवर्तस्वमात्वंप्राप्स्यसिवैशसं॥ ५॥ ॥भीमसेनउवाच॥ ॥वैशसंवास्तुयद्वान्यन्नत्वांपृच्छामिवानर॥ प्रयच्छमार्गमुत्तिष्ठमामत्तःप्राप्स्यसेव्यथां॥ ६॥
॥हनूमानुवाच॥ ॥नास्तिशक्तिर्ममोत्थातुंव्याधिनाक्लेशितोस्म्यहं॥ यद्यवश्यंप्रयातव्यंलंघयित्वाप्रयाहिमां॥ ७॥ ॥भीमउवाच॥ ॥निर्गुणःपरमात्मातुदे
हंव्याप्यावतिष्ठते॥ तमहंज्ञानविज्ञेयंनावमन्येनलंघये॥ ८॥ यद्यागमैर्नविद्यांचतमहंभूतभावनं॥ क्रमेयंत्वांगिरिंचैवहनूमानिवसागरं ॥ ९ ॥ ॥हनूमानु
वाच॥ ॥कएषहनुमान्नामसागरोयेनलंघितः॥ पृच्छामित्वांनरश्रेष्ठकथ्यतांयदिशक्यते॥ १०॥

निरुपाधिचिन्मात्रोमुख्यआत्माप्रत्यग्भूतआकाशोघटमिवदेहंव्याप्यस्थितः एतेनशुद्धस्त्वंपदार्थउक्तः अस्यनिर्गुणत्वेऽनुभवंप्रमाणयति ज्ञानविज्ञेयमिति ज्ञानंशास्त्रार्थध्यानजप्रमातेनज्ञेयं ज्ञातविज्ञेयमि
तिपाठेसर्वप्रकाशकमहंकारादिसाक्षिणमित्यर्थः तस्यावमाननाशालग्रामादिवत्तदुपाधिभूतस्यशरीरस्यलंघनेनभवत्यतस्तद्वयंनकुर्वेइत्यर्थः ॥ ८ ॥ भूतभावनंभूतानांवियदादीनांजरायुजादीनांचभावनं
रचनंयस्मात्तं आत्मनआकाशःसंभूतः आत्मनःसर्वएतआत्मानोव्युच्चरंतीत्यादिश्रुतिभ्यः एतेनतत्पदार्थउक्तः तयोःसामानाधिकरण्यादभेदेब्रह्माद्वैतंचदर्शितं ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ क्रमेणपादविक्षेपेण ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ एवमुक्तेसति तमित्यध्याहारः तंहीनवीर्यपराक्रममनसाऽचिंतयन्मेने ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

॥भीमउवाच॥ ॥भ्रातामममगुणश्लाघ्योबुद्धिसत्वबलान्वितः॥रामायणेऽतिविख्यातःश्रीमान्वानरपुंगवः॥११॥रामपत्नीकृतेयेनशतयोजनविस्तृतः॥सा
गरःप्लवगेंद्रेणक्रमेणैकेनलंघितः॥ १२॥समेभ्रातामहावीर्यस्तुल्योहंतस्यतेजसा॥ बलेपराक्रमेयुद्धेशक्तोहंतवनिग्रहे॥ १३॥उत्तिष्ठदेहिमेमार्गंपश्यमेचाद्य
पौरुषं॥ मच्छासनमकुर्वाणंत्वांवानेष्येयमक्षयं॥ १४॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥विज्ञायतंबलोन्मत्तंबाहुवीर्येणदर्पितं॥ हृदयेनावहस्यैनंहनूमान्वाक्यम
ब्रवीत्॥ १५॥ ॥हनूमानुवाच॥ ॥प्रसीदनास्तिमेशक्तिरुत्थातुंजरयानघ॥ममानुकंपयात्वेतत्पुच्छमुत्सार्यगम्यतां॥ १६ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥
एवमुक्तेहनुमताहीनवीर्यपराक्रमं॥ मनसाचिंतयद्भीमःस्वबाहुबलदर्पितः॥ १७॥पुच्छेप्रगृह्यतरसाहीनवीर्यपराक्रमं॥सालोक्यमंतकस्यैनंनयाम्यद्येहवा
नरं॥ १८॥सावज्ञमथवामेनस्मयन्जग्राहपाणिना॥नचाशकच्चालयितुंभीमःपुच्छंमहाकपेः॥ १९॥उच्चिक्षेपपुनर्दोर्भ्यामिंद्रायुधमिवोच्छ्रितं॥ नोद्धर्तुम
शकद्भीमोदोर्भ्यामपिमहाबलः॥ २०॥ उत्क्षिप्ताभ्रूर्विवृत्ताक्षःसंहतभ्रुकुटीमुखः॥ स्विन्नगात्रोभवद्भीमोनचोद्धर्तुंशशाकतं॥ २१॥ यत्नवानपितुश्रीमान्लां
गुलोद्धरणोद्धुरः॥ कपेःपार्श्वगतोभीमस्तस्थौव्रीडानताननः॥ २२॥ प्रणिपत्यचकौंतेयःप्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत्॥ प्रसीदकपिशार्दूलदुरुक्तंक्षम्यतांमम॥२३॥
सिद्धोवायदिवादेवोगंधर्वोवाथगुह्यकः॥ पृष्टःसन्कामयाब्रूहिकस्त्वंवानररूपधृक्॥ २४॥ नचेद्गुह्यंमहाबाहोश्रोतव्यंचेद्भवेन्मम॥ शिष्यवत्त्वांतुपृच्छामिउ
पपन्नोस्मितेनघ॥ २५॥ ॥हनूमानुवाच॥ ॥यत्तेममपरिज्ञानेकौतूहलमरिंदम॥तत्सर्वमखिलेनत्वंशृणुपांडवनंदन॥ २६॥अहंकेसरिणःक्षेत्रेवायुनाज
गदायुना॥ जातःकमलपत्राक्षहनूमान्नामवानरः॥ २७॥ सूर्यपुत्रंचसुग्रीवंशक्रपुत्रंचवालिनं॥ सर्वेवानरराजानस्तथावानरयूथपाः॥ २८॥ उपतस्थुर्महा
वीर्याममचामित्रकर्षण॥ सुग्रीवेणाभवत्प्रीतिरनिलस्याग्निनायथा॥ २९॥ निकृतःसततोभ्रात्राकस्मिंश्चित्कारणांतरे॥ ऋष्यमूकेमयासार्धंसुग्रीवोन्यवस
च्चिरं॥ ३०॥ अथदाशरथिर्वीरोरामोनाममहाबलः॥ विष्णुर्मानुषरूपेणचचारवसुधातलं॥३१॥ सपितुःप्रियमन्विच्छन्सहभार्यःसहानुजः॥ सधनुर्धन्विनां
श्रेष्ठोदंडकारण्यमाश्रितः॥ ३२॥ तस्यभार्याजनस्थानाच्छलेनापहृताबलात्॥ राक्षसेंद्रेणबलिनारावणेनदुरात्मना॥ ३३॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ उपतस्थुर्वालिनं ममचसुग्रीवेणप्रीतिरभवत्॥ २९ ॥ निकृतोनिरस्तः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ हृतदारइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

सुवर्णरत्नचित्रेणमृगरूपेणरक्षसा॥ वंचयित्वानरव्याघ्रंमारीचेनतदानघ॥ ३४॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यकेप० तीर्थ० लोमशतीर्थयात्रायांहनुमद्भीमसंवा
देसप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥हनूमानुवाच॥ ॥ हृतदारःसहभ्रात्रापत्नींमार्गन्सराघवः॥ दृष्टवान्शैलशिखरे
सुग्रीवंवानरर्षभं॥ १॥ तेनतस्याभवत्सख्यंराघवस्यमहात्मनः॥ सहत्वावालिनंराज्येसुग्रीवमभिषिक्तवान्॥२॥ सराज्यंप्राप्यसुग्रीवःसीतायाःपरिमार्गणे॥
वानरान्प्रेषयामासशतशोथसहस्रशः॥ ३॥ ततोवानरकोटीभिःसहितोहंनरर्षभ॥ सीतांमार्गन्महाबाहोप्रयातोदक्षिणांदिशं॥ ४॥ ततःप्रवृत्तिःसीतायागृध्रे
णसुमहात्मना॥ संपातिनासमाख्यातारावणस्यनिवेशने॥ ५॥ ततोहंकार्यसिद्ध्यर्थंरामस्याक्लिष्टकर्मणः॥ शतयोजनविस्तारमर्णवंसहसाप्लुतः॥ ६॥ अहस्व
वीर्यादुत्तीर्यसागरंमकरालयं॥ सुतांजनकराजस्यसीतांसुरसुतोपमां॥ ७॥ दृष्टवान्भरतश्रेष्ठरावणस्यनिवेशने॥ समेत्यतामहंदेवींवैदेहींराघवप्रियां॥८॥
दग्ध्वालंकामशेषेणसाट्टप्राकारतोरणां॥ प्रत्यागतश्चास्यपुनर्नामतत्रप्रकाश्यवै॥ ९॥ मद्वाक्यंचावधार्याशुरामोराजीवलोचनः॥ सबुद्धिपूर्वंसैन्यस्यबद्ध्वा
सेतुंमहोदधौ॥ १०॥॥ वृतोवानरकोटीभिःसमुत्तीर्णोमहार्णवं॥ ततोरामेणवीर्येणहत्वातान्सर्वराक्षसान्॥ ११॥ रणेतुराक्षसगणंरावणंलोकरावणं॥ नि
शाचरेंद्रंहत्वातुसभ्रातृसुतबांधवं॥ १२॥ राज्येभिषिच्यलंकायांराक्षसेंद्रंविभीषणं॥ धार्मिकंभक्तिमंतंचभक्तानुगतवत्सलं॥१३॥ ततःप्रत्याहृताभार्यानष्टा
वेदश्रुतिर्यथा॥ तयैवसहितःसाध्व्यापत्न्यारामोमहायशाः॥ १४॥ गत्वाततोतित्वरितःस्वांपुरींरघुनंदनः॥ अध्यावसत्ततोयोध्यामयोध्यांद्विषतांप्रभुः॥ १५॥
ततःप्रतिष्ठितोराज्येरामोनृपतिसत्तमः॥ वरंमयायाचितोसौरामोराजीवलोचनः॥१६॥ यावद्रामकथेयंतेभवेल्लोकेषुशत्रुहन्॥ तावज्जीवेयमित्येवंतथास्त्वि
तिचसोब्रवीत्॥ १७॥ सीताप्रसादाच्चसदामामिहस्थमरिंदम॥ उपतिष्ठंतिदिव्याहिभोगाभीमयथेप्सिताः॥ १८॥ दशवर्षसहस्राणिदशवर्षशतानिच॥ रा
ज्यंकारितवान्रामस्ततःस्वभवनंगतः॥ १९॥ तदिहाप्सरसस्तातगंधर्वाश्चसदानघ॥ तस्यवीरस्यचरितंगायंत्योरमयंतिमां॥ २०॥

समेत्यविदित्वासंभाषणादिनानिश्चित्येत्यर्थः ॥ ८ ॥ अस्यरामस्य तत्रलंकायां ॥ ९ ॥ अवधार्यनिश्चित्य ॥ १० ॥ ११ ॥ लोकरावणंलोकपीडाकरं ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ अयोध्यांयोद्धुमशक्यां
॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ कारितवान्कृतवान् स्वार्थेणिच् स्वभवनंवैकुंठं ॥ १९ ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ हरिर्वानरः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ वर्ष्मशरीरं ॥ ९ ॥ भावान्तत्त्वानि कर्मशुभाशुभं वीर्यफलोदयपर्यंतंशक्तिः भवाभवावुत्पत्तिविनाशौऐश्वर्यानैश्वर्येवा ॥ १० ॥ कृतमेवसर्वेकृतकृत्याएवेत्यर्थः ततएवहेतोःकृतयु

अयंचमार्गोमर्त्यानामगम्यःकुरुनंदन ॥ ततोहंरुद्धवान्मार्गंतवेमंदेवसेवितं ॥ २१ ॥ धर्षयेद्वाशपेद्वापिमाकश्चिदितिभारत ॥ दिव्योदेवपथोह्येषनात्रगच्छंतिमानुषाः ॥ यदर्थमागतश्चासिअतएवसरश्चतत् ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेप० तीर्थ० लोमशतीर्थयात्रायांहनुमद्भीमसंवादेअष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तोमहाबाहुर्भीमसेनःप्रतापवान् ॥ प्रणिपत्यततःप्रीत्याभ्रातरंहृष्टमानसः ॥ १ ॥ उवाचश्लक्ष्णयावाचाहनूमंतंकपीश्वरं ॥ मयाधन्यतरोनास्तियदार्यंदृष्टवानहं ॥ २ ॥ अनुग्रहोमेसुमहांस्तृप्तिश्चतवदर्शनात् ॥ एवंतुकृतमिच्छामित्वयाद्यप्रियमात्मनः ॥ ३ ॥ यत्तेतदासीत्प्लवतःसागरंमकरालयं ॥ रूपमप्रतिमंवीरतदिच्छामिनिरीक्षितुं ॥ ४ ॥ एवंतुष्टोभविष्यामिश्रद्धास्यामिचतेवचः ॥ एवमुक्तःसतेजस्वीप्रहस्यहरिरब्रवीत् ॥ ५ ॥ नतच्छक्यंत्वयाद्रष्टुंरूपंनान्येनकेनचित् ॥ कालावस्थातदाह्यन्यानसावर्ततिसांप्रतं ॥ ६ ॥ अन्यःकृतयुगेकालस्त्रेतायांद्वापरेपरः ॥ अयंप्रध्वंसनःकालोनाद्यतद्रूपमस्तिमे ॥ ७ ॥ भूमिर्नद्योनगाःशैलाःसिद्धादेवामहर्षयः ॥ कालंसमनुवर्तंतेयथाभावायुगेयुगे ॥ ८ ॥ बलवर्ष्मप्रभावाहिप्रहीयंत्युद्भवंतिच ॥ तदलंबततद्रूपंद्रष्टुंकुरुकुलोद्वह ॥ युगंसमनुवर्तामिकालोहिदुरतिक्रमः ॥ ९ ॥ ॥ भीमउवाच ॥ ॥ युगसंख्यांसमाचक्ष्वआचारंचयुगेयुगे ॥ धर्मकामार्थभावांश्चकर्मवीर्यंभवाभवौ ॥ १० ॥ ॥ हनूमानुवाच ॥ ॥ कृतंनामयुगंतातयत्रधर्मःसनातनः ॥ कृतमेवनकर्तव्यंतस्मिन्कालेयुगोत्तमे ॥ ११ ॥ नतत्रधर्माःसीदंतिक्षीयंतेनचवैप्रजाः ॥ ततःकृतयुगंनामकालेनगुणतांगतं ॥ १२ ॥ देवदानवगंधर्वयक्षराक्षसपन्नगाः ॥ नासन्कृतयुगेताततदानक्रयविक्रयः ॥ १३ ॥ नसामऋग्यजुर्वर्णाःक्रियानासीच्चमानवी ॥ अभिध्यायफलंतत्रधर्मःसंन्यासएवच ॥ १४ ॥ नतस्मिन्युगसंसर्गेव्याधयोनेंद्रियक्षयः ॥ नासूयानापिरुदितंनदर्पोनापिवैकृतं ॥ १५ ॥ नविग्रहःकुतस्तंद्रीनद्वेषोनचपैशुनं ॥ नभयंनापिसंतापोनचेर्ष्यानचमत्सरः ॥ १६ ॥ ॥१४८॥

गंनाम ॥ ११ ॥ गुणतांमुख्यमप्यमुख्यतांगतं ॥ १२ ॥ १३ ॥ नसामेति त्रयीधर्मस्यचित्तशुद्ध्यर्थत्वात्तस्याश्चतदानींस्वभावसिद्धत्वान्नसामादीन्यासन् मानवीक्रियाकृष्याद्यारंभरूपा किंतुअभिध्यायफलंसंकल्पादेवसर्वंसंपद्यतइत्यर्थः ॥ १४ ॥ वैकृतंकपटं ॥ १५ ॥ विग्रहोवैरं तंद्रीआलस्यं द्वेषःपरानिष्टचिंतनं पैशुनंतद्भाषणं ईर्ष्याअक्षमा मत्सरःपरोत्कर्षासहिष्णुत्वं ॥ १६ ॥

ततोऽसूयादित्यागात् परमकंपरमानंदात्मकंब्रह्म प्राप्यतइतिशेषः गतिःप्राप्यं आत्मेति श्वेतरक्तपीतकृष्णरूपाणिक्रमेणकृतादिषुभवंतीतिकृतेनारायणःशुक्लइत्युक्तं ॥ १७ ॥ कृतलक्षणाःकृतानिस्वतःसिद्धानिलक्षणानिशमोदमस्तपइत्यादीनियेषांते ॥ १८ ॥ समंब्रह्मतदेवआश्रयादिर्यस्यतत्तथा ब्रह्मैवफलप्राप्तयेश्रयेत् तत्प्राप्त्यर्थएवआचारोयस्य तस्यैवचज्ञानंकेवलंनिरुपाधिविषयं ब्रह्मैवकर्माणिगत्यागत्यादीनियेषांते अहमग्निरहंहुतमित्यादिवचनात् ॥ १९ ॥ एकोदेवःप्रत्यगात्मातत्रैवसदायुक्तायोगवंतः एकोमंत्रःप्रणवः एकोविधिर्वेदांतश्रवणादिः एकाक्रियाध्यानादिः एकएवतत्त्वप्रतिपादकोवेदोयेषां सर्वेपिज्ञाननिष्ठाएवननुकेवलकर्मठाव्यसनिनोवा ॥ २० ॥ कालोदर्शादिस्तद्युक्तेनकर्मणा कामफलेनेच्छितफलेनकृष्यादिनास्वर्गादिनावासंयोगस्तदभावात् ॥ २१ ॥ आत्मनिब्रह्मणियोगऐक्यंतेनसमा

ततःपरमकंब्रह्मसागतिर्योगिनांपरा ॥ आत्माचसर्वभूतानांशुक्लोनारायणस्तदा ॥ १७ ॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्राश्चकृतलक्षणाः ॥ कृतेयुगेसमभवन्स्वकर्मनिरताःप्रजाः ॥ १८ ॥ समाश्रयंसमाचारंसमज्ञानंचकेवलं ॥ तदाहिसमकर्माणोवर्णाधर्मानवाप्नुवन् ॥ १९ ॥ एकदेवसदायुक्ताएकमंत्रविधिक्रियाः ॥ पृथग्धर्मास्त्वेकवेदाधर्ममेकमनुव्रताः ॥ २० ॥ चातुराश्रम्ययुक्तेनकर्मणाकालयोगिना ॥ अकामफलसंयोगात्प्राप्नुवंतिपरांगतिं ॥ २१ ॥ आत्मयोगसमायुक्तोधर्मोयंकृतलक्षणः ॥ कृतेयुगेचतुष्पादश्चातुर्वर्ण्यस्यशाश्वतः ॥ २२ ॥ एतत्कृतयुगंनामत्रैगुण्यपरिवर्जितं ॥ त्रेतामपिनिबोधत्वंयस्मिन्सत्रंप्रवर्तते ॥ २३ ॥ पादेनह्रसतेधर्मोरक्ततांयातिचाच्युतः ॥ सत्यप्रवृत्ताश्चनराःक्रियाधर्मपरायणाः ॥ २४ ॥ ततोयज्ञाःप्रवर्तंतेधर्माश्चविविधाःक्रियाः ॥ त्रेतायांभावसंकल्पाःक्रियादानफलोपगाः ॥ २५ ॥ प्रचलंतिनवैधर्मात्तपोदानपरायणाः ॥ स्वधर्मस्थाःक्रियावंतोनरास्त्रेतायुगेऽभवन् ॥ २६ ॥ द्वापरेचयुगेधर्मोद्विभागोनःप्रवर्तते ॥ विष्णुर्वैपीततांयातिचतुर्धावेदएवच ॥ २७ ॥ ततोन्येचचतुर्वेदास्त्रिवेदाश्चतथापरे ॥ द्विवेदाश्चैकवेदाश्चाप्यनृचश्चतथापरे ॥ २८ ॥ एवंशास्त्रेषुभिन्नेषुबहुधानीयतेक्रिया ॥ तपोदानप्रवृत्ताचराजसीभवतिप्रजा ॥ २९ ॥

युक्तोऽयंधर्मोयोगाख्यःकृतलक्षणःकृतयुगसूचकः यदैवयत्रैवपुंसिईदृग्धर्मोवर्धतेतदैवकृतयुगमित्यर्थः चतुष्पादोऽविकलः ॥ २२ ॥ त्रैगुण्यंप्रवृत्तिप्रकाशमोहात्मकरजःसत्त्वतमसांसमाहारस्तेनवर्जितं सत्रंयज्ञक्रिया रजोमिश्रत्वात् ॥ २३ ॥ सत्येनैवप्रवृत्ताः ॥ २४ ॥ भावसंकल्पाः भावोभावनाक्रियाअहमनेनकर्मणाइदंफलमनेनप्रकारेणकरिष्यामीत्येवंरूपातद्विषयएवसंकल्पोयेषां अतएवक्रियादिभिःफलोपगाःफलभुजोनतुकृतवत्संकल्पसिद्धाः ॥ २५ ॥ २६ ॥ द्विभागोनःपादद्वयहीनश्चतुर्धावेदःकृतः कृत्स्नस्यैकेनधारयितुमशक्यत्वात् ॥ २७ ॥ अनृचःऋङ्मात्रेणापिहीनाअतिमांद्यात् यद्वा चतुर्वेदाइतिवेदत्रयोक्तंकर्मज्योतिष्टोमादिकमथर्वणोपनिषदुक्तंध्यानंचसहैववानुतिष्ठंतीतिकर्मोपास्तिसमुच्चयउक्तः त्रिवेदाइतिकेवलकर्मठाः द्विवेदाइतिस्वशाखोक्तंसंध्यावंदनादिकर्मध्यानंचानुतिष्ठंति एकवेदाध्यानैकनिष्ठाः अनृचःकृतकृत्याः विपर्यस्तोनिदिध्यासेत्किंध्यानमविपर्ययेइत्युक्तेर्ध्यानादपिविरक्ताः ॥ २८ ॥ २९ ॥

सत्त्वस्यबुद्धेर्विभ्रंशात्क्षयात् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ यैर्व्याधिभिःकामैश्च ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ तामसंतमोगुणप्रधानंकलि ॥ ३४ ॥ ईतयोऽतिवृष्ट्याद्यः ॥ ३५ ॥ व्यावर्ततेनश्यति ॥ ३६ ॥ भावाधर्मज्ञानाद
यः प्रार्थनानिविकुर्वते अन्यत्प्रार्थ्यतेऽन्यत्जायते पौष्टिकमपिकर्मविधिलोपान्नाशकंभवतीतिभावः ॥ ३७ ॥ चिरजीविनोमादृशाअपियुगानुवर्तिनःकालानुसारिणोभवंति ॥ ३८ ॥ अनर्थकेषुनिष्प्रयो

एकवेदस्यचाज्ञानाद्वेदास्तेबहवःकृताः ॥ सत्त्वस्यचेहविभ्रंशात्सत्येकश्चिदवस्थितः ॥ ३० ॥ सत्याच्च्यवमानानांव्याधयोबहवोभवन् ॥ कामाश्चोपद्रवाश्चैव
तदादैवकारिताः ॥ ३१ ॥ यैरर्द्यमानाःसुभृशंतपस्तप्यंतिमानवाः ॥ कामकामाःस्वर्गकामायज्ञांस्तन्वंतिचापरे ॥ ३२ ॥ एवंद्वापरमासाद्यप्रजाःक्षीयंत्यधर्म
तः ॥ पादेनैकेनकौंतेयधर्मःकलियुगेस्थितः ॥ ३३ ॥ तामसंयुगमासाद्यकृष्णोभवतिकेशवः ॥ वेदाचाराःप्रशाम्यंतिधर्मयज्ञक्रियास्तथा ॥ ३४ ॥ ईतयोव्याध
यस्तंद्रीदोषाःक्रोधादयस्तथा ॥ उपद्रवाःप्रवर्तंतेआधयःक्षुद्भयंतथा ॥ ३५ ॥ युगेष्वावर्तमानेषुधर्मोव्यावर्ततेपुनः ॥ धर्मेव्यावर्तमानेतुलोकोव्यावर्ततेपुनः
॥ ३६ ॥ लोकेक्षीणेक्षयंयांतिभावालोकप्रवर्तकाः ॥ युगक्षयकृताधर्माःप्रार्थनानिविकुर्वते ॥ ३७ ॥ एतत्कलियुगंनामअचिराद्यत्प्रवर्तते ॥ युगानुवर्तनंत्वेत
त्कुर्वंतिचिरजीविनः ॥ ३८ ॥ यच्चतेमत्परिज्ञानेकौतूहलमरिंदम ॥ अनर्थकेषुकोभावःपुरुषस्यविजानतः ॥ ३९ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥ यु
गसंख्यांमहाबाहोस्वस्तिप्राप्नुहिगम्यतां ॥ ४० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेप०तीर्थ०लोमश०यात्रायांकदलीषंडेहनूमद्भीमसंवादेऊनपंचाशदधि
कशततमोऽध्यायः ॥ १४९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीमसेनउवाच ॥ ॥ पूर्वरूपमदृष्ट्वातेनयास्यामिकथंचन ॥ यदितेऽहमनुग्राह्योदर्शयात्मानमात्मना ॥ १ ॥ ॥ वैशं
पायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तस्तुभीमेनस्मितंकृत्वाप्लवंगमः ॥ तद्रूपंदर्शयामासयद्वैसागरलंघने ॥ २ ॥ भ्रातुःप्रियमभीप्सन्वैचकारसुमहद्वपुः ॥ देहस्तस्यततोतीव
वर्धत्यायामविस्तरैः ॥ ३ ॥ सद्रुमंकदलीषंडंछादयन्नमितद्युतिः ॥ गिरिश्चोच्छ्रयमाक्रम्यतस्थौतत्रचवानरः ॥ ४ ॥ समुच्छ्रितमहाकायोद्वितीयइवपर्वतः ॥ ता
म्रेक्षणस्तीक्ष्णदंष्ट्रोभृकुटीकुटिलाननः ॥ ५ ॥ दीर्घलांगूलमाविध्यदिशोव्याप्यस्थितःकपिः ॥ तद्रूपंमहदालक्ष्यभ्रातुःकौरवनंदनः ॥ ६ ॥ विसिष्मियेतदाभीमोज ॥१४९॥
हृषेचपुनःपुनः ॥ तमर्कमिवतेजोभिःसौवर्णमिवपर्वतं ॥ ७ ॥

जनेषु भावोभिनिवेशः ॥ ३९ ॥ स्वस्तिकल्याणं ॥ ४० ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पूर्वरूपमिति ॥ १ ॥
॥ २ ॥ ३ ॥ गिरिश्चविंध्यगिरिरिव इवार्थेचः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ पर्याप्तःसमर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ अरिष्टंनिर्विघ्नं ॥ २१ ॥ २२ ॥ पुरुषेणमर्त्येन ॥ २३ ॥ २४ ॥ गमयस्वबोधपूर्वकम

प्रदीप्तमिवचाकाशंदृष्ट्वाभीमोन्यमीलयत् ॥ आबभाषेचहनुमान्भीमसेनंस्मयन्निव ॥ ८ ॥ एतावदिहशक्तस्त्वंद्रष्टुंरूपंममानघ ॥ वर्धेहंचाप्यतोभूयोयावन्मेम
नसिस्थितं ॥ भीमशत्रुषुचात्यर्थंवर्धतेमूर्तिरोजसा ॥ ९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तदद्भुतंमहारौद्रंविंध्यपर्वतसन्निभं ॥ दृष्ट्वाहनूमतोवर्ष्मसंभ्रांतःपवनात्म
जः ॥ १० ॥ प्रत्युवाचततोभीमःसंप्रहृष्टतनूरुहः ॥ कृतांजलिरदीनात्माहनूमंतमवस्थितं ॥ ११ ॥ दृष्टंप्रमाणंविपुलंशरीरस्यास्यतेविभो ॥ संहरस्वमहावीर्यस्व
यमात्मानमात्मना ॥ १२ ॥ नहिशक्नोमित्वांद्रष्टुंदिवाकरमिवोदितं ॥ अप्रमेयमनाधृष्यंमैनाकमिवपर्वतं ॥ १३ ॥ विस्मयश्चैवमेवीरसुमहान्मनसोद्यवै ॥ य
द्रामस्त्वयिपार्श्वस्थेस्वयंरावणमभ्यगात् ॥ १४ ॥ त्वमेवशक्तस्तांलंकांसयोधांसहवाहनां ॥ स्वबाहुबलमाश्रित्यविनाशयितुमंजसा ॥ १५ ॥ नहितेकिंचिदप्रा
प्यंमारुतात्मजविद्यते ॥ तवनैकस्यपर्याप्तोरावणःसगणोयुधि ॥ १६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तस्तुभीमेनहनूमान्प्लवगोत्तमः ॥ प्रत्युवाचततोवाक्यं
स्निग्धगंभीरयागिरा ॥ १७ ॥ ॥ हनूमानुवाच ॥ ॥ एवमेतन्महाबाहोयथावदसिभारत ॥ भीमसेननपर्याप्तोममासौराक्षसाधमः ॥ १८ ॥ मयातुनिहतेतस्मि
न्रावणेलोककंटके ॥ कीर्तिर्नश्येद्राघवस्यततएतदुपेक्षितं ॥ १९ ॥ तेनवीरेणतंहत्वासगणंराक्षसाधमं ॥ आनीतास्वपुरंसीताकीर्तिश्चाख्यापितानृषु ॥ २० ॥
तद्गच्छविपुलप्रज्ञभ्रातुःप्रियहितेरतः ॥ अरिष्टंक्षेममध्वानंवायुनापरिरक्षितः ॥ २१ ॥ एषपंथाःकुरुश्रेष्ठसौगंधिकवनायते ॥ द्रक्ष्यसेधनदोद्यानंरक्षितंयक्षरा
क्षसैः ॥ २२ ॥ नचतेतरसाकार्यःकुसुमावचयःस्वयं ॥ दैवतानिहिमान्यानिपुरुषेणविशेषतः ॥ २३ ॥ बलिहोमनमस्कारैर्मंत्रैश्चभरतर्षभ ॥ दैवतानिप्रसादंहि
भक्त्याकुर्वंतिभारत ॥ २४ ॥ मातातसाहसंकार्षीःस्वधर्मंपरिपालय ॥ स्वधर्मस्थःपरंधर्मंबुध्यस्वगमयस्वच ॥ २५ ॥ नहिधर्ममविज्ञायवृद्धाननुपसेव्यच ॥ ध
र्मार्थौवेदितुंशक्यौबृहस्पतिसमैरपि ॥ २६ ॥ अधर्मोयत्रधर्माख्योधर्मश्चाधर्मसंज्ञितः ॥ सविज्ञेयोविभागेनयत्रमुह्यंत्यबुद्धयः ॥ २७ ॥ आचारसंभवोधर्मोध
र्मेवेदाःप्रतिष्ठिताः ॥ वेदैर्यज्ञाःसमुत्पन्नायज्ञैर्देवाःप्रतिष्ठिताः ॥ २८ ॥ वेदाचारविधानोक्तैर्यज्ञैर्धार्यंतिदेवताः ॥ बृहस्पत्युशनःप्रोक्तैर्नयैर्धार्यंतिमानवाः ॥ २९ ॥

नुतिष्ठ स्वार्थेणिच् ॥ २५ ॥ २६ ॥ दुर्जनवधोऽधर्मोपिधर्मएव परोपघातकंसत्यंधर्मोप्यधर्मएव ॥ २७ ॥ आचारःशौचादिस्तेनधर्मःप्राप्यतेततोवेदाधिगमस्ततोयज्ञानुष्ठानंततोदेवताप्रसादइत्यर्थः
॥ २८ ॥ वेदेति यज्ञैर्देवानांनीत्यामनुष्याणांचस्थितिरित्यर्थः ॥ २९ ॥

पणोभृतिस्तामर्हतीतिपण्यासेवा पणोवराटमानेस्याद्दित्युपक्रम्यव्यवहारेभृतौधनेइतिमेदिनी वार्ताजीविकार्थावृत्तिः ॥ ३० ॥ साचक्रमेणब्राह्मणस्यत्रयीयाजनाध्यापनादिः वैश्यस्यवार्तापण्यादिः क्षत्रियस्यदंडादिः ॥३१॥ सालोकयात्रा ॥३२॥३३॥ ऋतंसत्यमात्मज्ञानाख्यं एकोवर्णःशुक्लःकेवलसात्विकः धर्मोयोगाख्यः ॥३४ ॥ ३५ ॥ भैक्ष्येति गुरौत्रिवर्णेवासितंवासोयेषांतेशूद्राभैक्ष्यादिभिर्हीनाभवं

पण्याकरवणिज्याभिःकृष्यागोजाविपोषणैः ॥ वार्तयाधार्यतेसर्वंधर्मैरेतैर्द्विजातिभिः ॥ ३० ॥ त्रयीवार्तादंडनीतिस्तिस्रोविद्याविजानतां ॥ ताभिःसम्यक्प्रयुक्ताभिर्लोकयात्राविधीयते ॥ ३१ ॥ साचेद्धर्मकृतानस्यात्त्रयीधर्ममृतेभुवि ॥ दंडनीतिमृतेचापिनिर्मर्यादमिदंभवेत् ॥ ३२ ॥ वार्ताधर्मेह्यवर्तिन्योविनश्येयुरिमाःप्रजाः ॥ सुप्रवृत्तैस्त्रिभिर्ह्येतैर्धर्मैःसूयंतिवैप्रजाः ॥ ३३ ॥ द्विजातीनामृतंधर्मोह्येकश्चैवैकवर्णिकः ॥ यज्ञाध्ययनदानानित्रयःसाधारणाःस्मृताः ॥ ३४ ॥ याजनाध्यापनंविप्रेधर्मश्चैवप्रतिग्रहः ॥ पालनंक्षत्रियाणांवैवैश्यधर्मश्चपोषणं ॥ ३५ ॥ शुश्रूषाचद्विजातीनांशूद्राणांधर्मउच्यते ॥ भैक्ष्यहोमव्रतैर्हीनास्तथैवगुरुवासिताः ॥ ३६ ॥ क्षत्रधर्मोत्रकौंतेयतवधर्मोत्ररक्षणं ॥ स्वधर्मंप्रतिपद्यस्वविनीतोनियतेंद्रियः ॥ ३७ ॥ वृद्धैःसंमंत्र्यसद्भिश्चबुद्धिमद्भिःश्रुतान्वितैः ॥ आस्थितःशास्तिदंडेनव्यसनीपरिभूयते ॥ ३८ ॥ निग्रहानुग्रहैःसम्यग्यदाराजाप्रवर्तते ॥ तदाभवतिलोकस्यमर्यादाःसुव्यवस्थिताः ॥ ३९ ॥ तस्माद्देशेचदुर्गेचशत्रुमित्रबलेषुच ॥ नित्यंचारेणबोद्धव्यंस्थानंवृद्धिःक्षयस्तथा ॥ ४० ॥ राज्ञामुपायश्चारश्चबुद्धिमंत्रपराक्रमाः ॥ निग्रहप्रग्रहौचैवदाक्ष्यंवैकार्यसाधकं ॥ ४१ ॥ साम्नादानेनभेदेनदंडेनोपेक्षणेनच ॥ साधनीयानिकर्माणिसमासव्यासयोगतः ॥ ४२ ॥ मंत्रमूलानयाःसर्वेचाराश्चभरतर्षभ ॥ सुमंत्रितेनयासिद्धिस्तांद्विजैःसहमंत्रयेत् ॥ ४३ ॥ स्त्रियामूढेनबालेनलुब्धेनलघुनापिवा ॥ नमंत्रयीतगुह्यानियेषुचोन्मादलक्षणं ॥ ४४ ॥ मंत्रयेत्सहविद्वद्भिःशक्तैःकर्माणिकारयेत् ॥ स्निग्धैश्चनीतिविन्यासान्मूर्खान्सर्वत्रवर्जयेत् ॥ ४५ ॥ धार्मिकान्धर्मकार्येषुअर्थकार्येषुपंडितान् ॥ स्त्रीषुक्लीबान्नियुंजीतक्रूरान्क्रूरेषुकर्मसु ॥ ४६ ॥ स्वेभ्यश्चैवपरेभ्यश्चकार्याकार्यसमुद्भवा ॥ बुद्धिःकर्मसुविज्ञेयारिपूणांचबलाबलं ॥ ४७ ॥ बुद्ध्यास्वप्रतिपन्नेषुकुर्यात्साधुष्वनुग्रहं ॥ निग्रहंचाप्यशिष्टेषुनिर्मर्यादेषुकारयेत् ॥ ४८ ॥ निग्रहेप्रग्रहेसम्यग्यदाराजाप्रवर्तते ॥ तदाभवतिलोकस्यमर्यादासुव्यवस्थिता ॥ ४९ ॥

ति ॥३६॥ क्षत्रधर्मोत्रप्रकरणेउच्यते सचतवधर्मोऽत्रलोके ॥३७॥ आस्थितोऽनुगृहीतः ॥३८॥३९॥ स्थानंसिद्धसंरक्षणं ॥४०॥४१॥ समासःसामादिपंचकेएकेनद्वित्रैर्वाकार्यसाधनं व्यासःसर्वैस्तत्सिद्धिः ॥४२॥४३॥४४॥स्निग्धैर्हितेप्सुभिः नीतेःप्रजापारपत्यादेर्विन्यासाःस्थापनानि॥४५॥४६॥स्वेभ्यश्चारेभ्यःपरेभ्यउत्कोचादिनालोभितेभ्यः॥४७॥बुद्ध्याजीवनाशया प्रतिपन्नेषुशरणागतेषु ॥ ४८ ॥ ४९॥

घोरोधर्मोराजधर्मः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

एषतेभिहितःपार्थघोरोधर्मोदुरन्वयः ॥ तंस्वधर्मविभागेनविनयस्थोनुपालय ॥ ५० ॥ तपोधर्मदमेज्याभिर्विप्रायांतियथादिवं ॥ दानातिथ्यक्रियाधर्मैर्यांतिवैश्याश्चसद्गतिं ॥ ५१ ॥ क्षत्रंयातितथास्वर्गंभुविनिग्रहपालनैः ॥ सम्यक्प्रणीतदंडाहिकामद्वेषविवर्जिताः ॥ अलुब्धाविगतक्रोधाःसतांयांतिसलोकतां ॥ ५२ ॥
॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांहनूमद्भीमसेनसंवादेपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततःसंहृत्यविपुलंतद्वपुःकामतःकृतं ॥ भीमसेनंपुनर्दोर्भ्यांपर्यष्वजतवानरः ॥ १ ॥ परिष्वक्तस्यतस्याशुभ्रात्राभीमस्यभारत ॥ श्रमोनाशमुपागच्छत्सर्वंचासीत्प्रदक्षिणं ॥ २ ॥ बलंचातिबलोमेनेनमेस्तिसदृशोमहान् ॥ ततःपुनरथोवाचपर्यश्रुनयनोहरिः ॥ ३ ॥ भीममाभाष्यसौहार्दाद्बाष्पगद्गदयागिरा ॥ गच्छवीरस्वमावासंस्मर्तव्योस्मिकथांतरे ॥ ४ ॥ इहस्थश्चकुरुश्रेष्ठननिवेद्योस्मिकर्हिचित् ॥ धनदस्यालयाच्चापिविसृष्टानांमहाबल ॥ ५ ॥ देशकालइहायातुंदेवगंधर्वयोषितां ॥ ममापिसफलंचक्षुःस्मारितश्चास्मिराघवं ॥ ६ ॥ रामाभिधानंविष्णुंहिजगद्धृदयनंदनं ॥ सीतावक्त्रारविंदार्कंदशास्यध्वांतभास्करं ॥ ७ ॥ मानुषंगात्रसंस्पर्शंगत्वाभीमत्वयासह ॥ तदस्मद्दर्शनंवीरकौंतेयामोघमस्तुते ॥ ८ ॥ भ्रातृत्वंत्वंपुरस्कृत्यवरंवरयभारत ॥ यदितावन्मयाक्षुद्रागत्वावारणसाह्वयं ॥ ९ ॥ धार्तराष्ट्रानिहंतव्यायावदेतत्करोम्यहं ॥ शिलयानगरंवापिमर्दितव्यंमयायदि ॥ १० ॥ बध्वादुर्योधनंचाद्यआनयामितवांतिकं ॥ यावदेतत्करोम्यद्यकामंतवमहाबल ॥ ११ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ भीमसेनस्तुतद्वाक्यंश्रुत्वातस्यमहात्मनः ॥ प्रत्युवाचहनूमंतंप्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ १२ ॥ कृतमेवत्वयासर्वंममवानरपुंगव ॥ स्वस्तितेस्तुमहाबाहोकामयेत्वांप्रसीदमे ॥ १३ ॥ सनाथाःपांडवाःसर्वेत्वयानाथेनवीर्यवन् ॥ तवैवतेजसासर्वान्विजेष्यामोवयंपरान् ॥ १४ ॥ एवमुक्तस्तुहनुमान्भीमसेनमभाषत ॥ भ्रातृत्वात्सौहृदाच्चैवकरिष्यामिप्रियंतव ॥ १५ ॥ चमूंविगाह्यशत्रूणांपरशक्तिसमाकुलां ॥ यदासिंहरवंवीरकरिष्यसिमहाबल ॥ १६ ॥ तदाहंबृंहयिष्यामिस्वरवेणरवंतव ॥ विजयस्यध्वजस्थश्चनादान्मोक्ष्यामिदारुणान् ॥ १७ ॥ शत्रूणांयेप्राणहराःसुखंयेनहनिष्यथ ॥ एवमाभाष्यहनुमांस्तदापांडवनंदनं ॥ १८ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१५१॥ ॥ ६१ ॥ ॥ गतेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥११॥१२॥१३॥

मार्गमाख्यायभीमायतत्रैवांतरधीयत ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांगंधमा० हनूमद्भीमसंवादेएकपं
चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५१ ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ गतेतस्मिन्हरिवरेभीमोपिबलिनांवरः ॥ तेनमार्गेणविपुलंव्यचर
द्गंधमादनं ॥ १ ॥ अनुस्मरन्वपुस्तस्यश्रियंचाप्रतिमांभुवि ॥ माहात्म्यमनुभावंचस्मरन्दाशरथेर्ययौ ॥ २ ॥ सतानिरमणीयानिवनान्युपवनानिच ॥ विलोक
यामासतदासौगंधिकवनेप्सया ॥ ३ ॥ फुल्लद्रुमविचित्राणिसरांसिसरितस्तथा ॥ नानाकुसुमचित्राणिपुष्पितानिवनानिच ॥ ४ ॥ मत्तवारणयूथानिपंकक्लि
न्नानिभारत ॥ वर्षतामिवमेघानांवृंदानिददृशेतदा ॥ ५ ॥ हरिणैश्चपलापांगैर्हरिणीसहितैर्वनं ॥ सशष्पकवलैःश्रीमान्पथिदृष्ट्वाद्रुतंययौ ॥ ६ ॥ महिषैश्चवराहै
श्चशार्दूलैश्चनिषेवितं ॥ व्यपेतभीर्गिरिंशौर्याद्भीमसेनोव्यगाहत ॥ ७ ॥ कुसुमानंतगंधैश्चताम्रपल्लवकोमलैः ॥ याच्यमानइवारण्येद्रुमैर्मारुतकंपितैः ॥ ८ ॥
कृतपद्मांजलिपुटामत्तषट्पदसेविताः ॥ प्रियतीर्थवनामार्गेपद्मिनीःसमतिक्रमन् ॥ ९ ॥ मज्जमानमनोदृष्टिःफुल्लेषुगिरिसानुषु ॥ द्रौपदीवाक्यपाथेयोभीमः
शीघ्रतरंययौ ॥ १० ॥ परिवृत्तेहनिततःप्रकीर्णहरिणेवने ॥ कांचनैर्विमलैःपद्मैर्ददर्शविपुलांनदीं ॥ ११ ॥ हंसकारंडवयुतांचक्रवाकोपशोभितां ॥ रचितामिव
तस्याद्रेर्मालांविमलपंकजां ॥ १२ ॥ तस्यांनद्यांमहासत्वःसौगंधिकवनंमहत् ॥ अपश्यत्प्रीतिजननंबालार्कसदृशद्युति ॥ १३ ॥ तद्दृष्ट्वालब्धकामःसमनसापां
डुनंदनः ॥ वनवासपरिक्लिष्टांजगाममनसाप्रियां ॥ १४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांसौगंधिकाहरणेद्विपं
चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ सगत्वानलिनींरम्यांराक्षसैरभिरक्षितां ॥ कैलासशिखराभ्याशेदद
र्शशुभकाननां ॥ १ ॥ कुबेरभुवनाभ्याशेजातांपर्वतनिर्झरैः ॥ सुरम्यांविपुलच्छायांनानाद्रुमलताकुलां ॥ २ ॥ हरितांबुजसंछन्नांदिव्यांकनकपुष्करां ॥ नाना
पक्षिजनाकीर्णांसूपतीर्थामकर्दमां ॥ ३ ॥ अतीवरम्यांसुजलांजातांपर्वतसानुषु ॥ विचित्रभूतांलोकस्यशुभामद्भुतदर्शनां ॥ ४ ॥ तत्राम्रृतरसंशीतंलघुकुंतीसु
तःशुभं ॥ ददर्शविमलंतोयंपिबंश्चबहुपांडवः ॥ ५ ॥

॥ १४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥ ॥ ६१ ॥ सगत्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ सूपतीर्थांशोभनानिउपतीर्थानितीराणियस्यांसा ॥ ३ ॥ ४ ॥ लघुआरोग्यकरं ॥ ५ ॥

जातरूपंस्वर्णं ॥ ६ ॥ हंसादिपोतैर्हंसायुद्भूतैर्वा ॥ ७ ॥ आक्रीडंक्रीडास्थानं ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिपंचा

तांतुपुष्करिणींरम्यांदिव्यसौगंधिकावृतां ॥ जातरूपमयैःपद्मैश्छन्नांपरमगंधिभिः ॥ ६ ॥ वैदूर्यवरनालैश्चबहुचित्रैर्मनोरमैः ॥ हंसकारंडवोद्धूतैःसृजद्भिरमलं
रजः ॥ ७ ॥ आक्रीडंराजराजस्यकुबेरस्यमहात्मनः ॥ गंधर्वैरप्सरोभिश्चदेवैश्चपरमार्चितां ॥ ८ ॥ सेवितामृषिभिर्दिव्यैर्यक्षैःकिंपुरुषैस्तथा ॥ राक्षसैःकिंनरैश्चा
पिगुप्तांवैश्रवणेनच ॥ ९ ॥ तांचदृष्ट्वैवकौंतेयोभीमसेनोमहाबलः ॥ बभूवपरमप्रीतोदिव्यंसंप्रेक्ष्यतत्सरः ॥ १० ॥ तच्चक्रोधवशानामराक्षसाराजशासनात् ॥
रक्षंतिशतसाहस्राश्चित्रायुधपरिच्छदाः ॥ ११ ॥ तेतुदृष्ट्वैवकौंतेयमजिनैःप्रतिवासितं ॥ रुक्मांगदधरंवीरंभीमंभीमपराक्रमं ॥ १२ ॥ सायुधंबद्धनिस्त्रिंशमशं
कितमरिंदमं ॥ पुष्करेप्सुमुपायांतमन्योन्यमभिचुक्रुशुः ॥ १३ ॥ अयंपुरुषशार्दूलःसायुधोऽजिनसंवृतः ॥ यच्चिकीर्षुरिहप्राप्तस्तत्संप्रष्टुमिहार्हथ ॥ १४ ॥ ततःस
र्वेमहाबाहुंसमासाद्यवृकोदरं ॥ तेजोयुक्तमपृच्छंतकस्त्वमाख्यातुमर्हसि ॥ १५ ॥ मुनिवेषधरश्चैवसायुधश्चैवलक्ष्यसे ॥ यदर्थमभिसंप्राप्तस्तदाचक्ष्वमहामते
॥ १६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेप० तीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांसौगंधिकाहरणेत्रिपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५३ ॥ ॥ ६१ ॥
॥ भीमउवाच ॥ ॥ पांडवोभीमसेनोहंधर्मराजादनंतरः ॥ विशालांबदरींप्राप्तोभ्रातृभिःसहराक्षसाः ॥ १ ॥ अपश्यत्तत्रपांचालीसौगंधिकमनुत्तमं ॥ अनिलो
द्धमितोनूनंसाबहूनिपरीप्सति ॥ २ ॥ तस्यामामनवद्यांग्याधर्मपत्न्याःप्रियेस्थितं ॥ पुष्पाहारमिहप्राप्तंनिबोधतनिशाचराः ॥ ३ ॥ ॥ राक्षसाऊचुः ॥ ॥ आक्री
डोयंकुबेरस्यदयितःपुरुषर्षभ ॥ नेहशक्यंमनुष्येणविहर्तुंमर्त्यधर्मणा ॥ ४ ॥ देवर्षयस्तथायक्षादेवाश्चात्रवृकोदर ॥ आमंत्र्ययक्षप्रवरंपिबंतिरमयंतिच ॥ गंध
र्वाप्सरसश्चैवविहरंत्यत्रपांडव ॥ ५ ॥ अन्यायेनेहयःकश्चिदवमन्यधनेश्वरं ॥ विहर्तुमिच्छेद्दुर्वृत्तःसविनश्येन्नसंशयः ॥ ६ ॥ तमनादृत्यपद्मानिजिहीर्षसिबला
द्‌तः ॥ धर्मराजस्यचात्मानंब्रवीषिभ्रातरंकथं ॥ ७ ॥ आमंत्र्ययक्षराजंवैततःपिबहरस्वच ॥ नातोन्यथात्वयाशक्यंकिंचित्पुष्करमीक्षितुं ॥ ८ ॥ ॥ भीमसेनउवा
च ॥ ॥ राक्षसास्तंनपश्यामिधनेश्वरमिहांतिके ॥ दृष्ट्वापिचमहाराजंनाहंयाचितुमुत्सहे ॥ ९ ॥ नहियाचंतिराजानएषधर्मःसनातनः ॥ नचाहंहातुमिच्छामि
क्षात्रधर्मंकथंचन ॥ १० ॥ इयंचनलिनीरम्याजातापर्वतनिर्झरे ॥ नेयंभवनमासाद्यकुबेरस्यमहात्मनः ॥ ११ ॥

शदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५३ ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ पांडवइति ॥ १ ॥ अनिलोद्धंवायुनाआनीतं ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ विहन्यविनाश्य वाल्यपील्यनुनासिकालोपपक्षेइदंरूपं ॥ २० ॥ सहितमेकीभूयाप्यशक्नुवंतः ॥ २१ ॥ २२ ॥ विक्रम्यजित्वाचअभि

तुल्याहिसर्वभूतानामियंवैश्रवणस्यच॥ एवंगतेषुद्रव्येषुकःकंयाचितुमर्हति ॥ १२॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्युक्काराक्षसान्सर्वान्भीमसेनोत्यमर्षणः॥ व्यगाहतमहाबाहुर्नलिनींतांमहाबलः॥ १३॥ ततःसराक्षसैर्वाचाप्रतिषिद्धःप्रतापवान्॥ मामैवमितिसक्रोधैर्भर्त्सयद्भिःसमंततः॥ १४॥ कदर्थीकृत्यतुसता न्राक्षसान्भीमविक्रमः॥ व्यगाहतमहातेजास्तेतंसर्वेन्यवारयन्॥ १५॥ गृह्णीतबध्नीतविकर्ततेमंपचामखादामचभीमसेनं॥ क्रुद्धाब्रुवंतोभियुर्द्रुतंतेशस्त्रा णिचोद्यम्यविवृत्तनेत्राः॥ १६॥ ततःसगुर्वीयमदंडकल्पांमहागदांकांचनपट्टनद्धां ॥ प्रगृह्यतानभ्यपतत्तरस्वीततोब्रवीत्तिष्ठततिष्ठतेति॥ १७॥ तेतंतदातोमर पट्टिशाद्यैर्व्याविद्धशस्त्रैःसहसानिपेतुः॥ जिघांसवःक्रोधवशाःसुभीमाभीमंसमंतात्परिवव्रुरुग्राः ॥ १८॥ वातेनकुंत्यांबलवान्सुजातःशूरस्तरस्वीद्विषतांनिहं ता॥ सत्येचधर्मेचरतःसचैवपराक्रमेशत्रुभिरप्रधृष्यः ॥ १९॥ तेषांसमार्गान्विविधान्महात्माविहन्यशस्त्राणिचशात्रवाणां॥ यथाप्रवीरान्निजघानभीमःप रंशतंपुष्करिणीसमीपे॥ २०॥ तेतस्यवीर्यंचबलंचदृष्ट्वाविद्याबलंबाहुबलंतथैव॥ अशक्नुवंतःसहितंसमंताद्धतंप्रवीराःसहसानिवृत्ताः॥ २१॥ विदीर्यमाणा स्ततएवहंतुमाकाशमास्थायविमूढसंज्ञाः॥ कैलासशृंगाण्यभिदुद्रुवुस्तेभीमार्दिताःक्रोधवशाःप्रभग्नाः॥ २२॥ सशक्रवद्दानवदैत्यसंघान्विक्रम्यजित्वाचर णेरिसंघान्॥ विगाह्यतांपुष्करिणींजितारिःकामायजग्राहततोंबुजानि॥ २३॥ ततःसपीत्वामृतकल्पमंभोभूयोबभूवोत्तमवीर्यतेजाः॥ उत्पाट्यजग्राहचसौं बुजानिसौगंधिकान्युत्तमगंधवंति॥ २४॥ ततस्तुतेक्रोधवशाःसमेत्यधनेश्वरंभीमबलप्रणुन्नाः॥भीमस्यवीर्यंचबलंचसंख्येयथावदाचख्युरतीवभीताः॥ २५॥ तेषांवचस्तत्तुनिशम्यदेवःप्रहस्यरक्षांसिततोभ्युवाच॥ गृह्णातुभीमोजलजानिकामात्कृष्णानिमित्तंविदितंममैतत्॥ २६॥ ततोभ्यनुज्ञाप्यधनेश्वरंतेजग्मुःकु रूणांप्रवरंविरोषाः॥ भीमंचतस्यांददृशुर्नलिन्यांयथोपजोषंविहरंतमेकं॥ २७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायां सौगंधिकाहरणेचतुष्पंचाशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १५४॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततस्तानिमहार्हाणिदिव्यानिभरतर्षभ॥ बहू निबद्धरूपाणिविरजांसिसमाददे॥ १॥ ततोवायुर्महान्शीघ्रोनीचैःशर्करकर्षणः॥ प्रादुरासीद्खरस्पर्शःसंग्राममभिचोदयन्॥ २॥

भूयवशीकृत्यचेत्यर्थः॥ २३॥ २४॥ २५॥ कामात्कामायस्वेष्टसिद्ध्यर्थं॥ २६॥ २७॥ ॥इत्यार०नै०भा०चतुष्पंचाशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १५४॥ ॥छ॥ ॥ततइति॥ १॥ २॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ स्वभ्यग्रःसुतरामासन्नः पराक्रमःपराक्रमकालः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

पपातमहतीचोल्कासनिर्घातामहाभया॥ निष्प्रभश्चाभवत्सूर्यश्छन्नरश्मिस्तमोवृतः॥ ३॥ निर्घातश्चाभवद्भीमोभीमेविक्रममास्थिते ॥ चचालपृथिवीचा पिपांसुवर्षंपपातच॥ ४॥ सलोहितादिशश्चासन्खरवाचोमृगद्विजाः॥ तमोवृतमभूत्सर्वंनप्राज्ञायतकिंचन॥ ५॥ अन्येचबहवोभीमाउत्पातास्तत्रजज्ञिरे॥ त दद्भुतमभिप्रेक्ष्यधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ ६॥ उवाचवदतांश्रेष्ठःकोस्मानभिभविष्यति॥सज्जीभवतभद्रंवःपांडवायुद्धदुर्मदाः॥ ७॥ यथारूपाणिपश्यामिस्वभ्यग्रोनः पराक्रमः॥ एवमुक्काततोराजावीक्षांचक्रेसमंततः॥ ८॥ अपश्यमानोभीमंतुधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ ततःकृष्णांयमौचापिसमीपस्थावरिंदमः॥ ९॥ पप्रच्छभ्रातरं भीमंभीमकर्माणमाहवे॥ कच्चित्कभीमःपांचालिकिंचित्कृत्यंचिकीर्षति ॥ १०॥ कृतवानपिवावीरःसाहसंसाहसप्रियः॥ इमेत्यकस्मादुत्पातामहासमरदर्श नाः॥ ११॥ दर्शयंतोभयंतीव्रंप्रादुर्भूताःसमंततः॥ तंतथावादिनंकृष्णाप्रत्युवाचमनस्विनी॥ प्रियाप्रियंचिकीर्षंतीमहिषीचारुहासिनी॥ १२॥ ॥द्रौपद्युवाच॥ यत्तत्सौगंधिकंराजन्नाहृतंमातरिश्वना॥ तन्मयाभीमसेनस्यप्रीतयाद्योपपादितं॥ १३॥ अपिचोक्तोमयावीरोयदिपश्येर्बहून्यपि॥ तानिसर्वाण्युपादायशी घ्रमागम्यतामिति॥ १४॥ सतुनूनंमहाबाहुःप्रियार्थंममपांडवः॥ प्रागुदीचींदिशंराजंस्तान्याहर्तुमितोगतः॥ १५॥ उक्तस्त्वेवंतयाराजायमाविदमथाब्रवीत्॥ गच्छामसहितास्तूर्णंयेनयातोवृकोदरः॥ १६॥ वहंतुराक्षसाविप्रान्यथाश्रांतान्यथाकृशान्॥ त्वमप्यमरसंकाशवहकृष्णांघटोत्कच ॥ १७॥ व्यक्तंदूरमितोभी मःप्रविष्टइतिमेमतिः॥ चिरंचतस्यकालोयंसचवायुसमोजवे॥ १८॥ तरस्वीवैनतेयस्यसदृशोभुविलंघने॥ उत्पतेदपिचाकाशंनिपतेच्चयथेच्छकं ॥ १९॥ त मन्वियामभवतांप्रभावाद्रजनीचराः॥ पुरासनापराध्नोतिसिद्धानांब्रह्मवादिनां॥ २०॥ तथेत्युक्कातुतेसर्वेहैडिंबप्रमुखास्तदा ॥ उद्देशज्ञाःकुबेरस्यनलिन्याभ रतर्षभ॥ २१॥ आदायपांडवांश्चैवतांश्चविप्राननेकशः॥ लोमशेनैवसहिताःप्रययुःप्रीतमानसाः॥ २२॥ तेसर्वेत्वरितागत्वाददृशुःशुभकाननं॥ पद्मसौगं धिकवतींनलिनींसुमनोरमां॥ २३॥ तंचभीमंमहात्मानंतस्यास्तीरेमनस्विनं॥ ददृशुर्निहतांश्चैवयक्षांश्चविपुलेक्षणान्॥ २४॥ भिन्नकायाक्षिबाहूरून्संचू र्णितशिरोधरान्॥ तंचभीमंमहात्मानंतस्यास्तीरेव्यवस्थितं॥ २५॥

उद्देशज्ञाःस्थलज्ञाः॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तस्मिन्निति ॥ १ ॥

सक्रोधंस्तब्धनयनंसंदष्टदशनच्छदं॥ उद्यम्यचगदांदोर्भ्यांनदीतीरेष्ववस्थितं ॥ २६॥ प्रजासंक्षेपसमयेदंडहस्तमिवांतकं॥ तंदृष्ट्वाधर्मराजस्तुपरिष्वज्यपुनः
पुनः॥ २७॥ उवाचश्लक्ष्णयावाचाकौंतेयकिमिदंकृतं॥ साहसंबतभद्रंतेदेवानामथचाप्रियं ॥ २८॥ पुनरेवंनकर्तव्यंममचेदिच्छसिप्रियं॥ अनुशिष्यतुकौंते
यंपद्मानिपरिगृह्यच॥ २९॥ तस्यामेवनलिन्यांतुविजह्रुरमरोपमाः॥ एतस्मिन्नेवकालेतुप्रगृहीतशिलायुधाः॥३०॥ प्रादुरासन्महाकायास्तस्योद्यानस्यरक्षि
णः॥ तेदृष्ट्वाधर्मराजानंमहर्षिंचापिलोमशं॥ ३१॥ नकुलंसहदेवंचतथान्यान्ब्राह्मणर्षभान्॥ विनयेननताःसर्वेप्रणिपत्यचभारत॥ ३२॥ सांत्विताधर्मरा
जेनप्रसेदुःक्षणदाचराः॥ विदिताश्चकुबेरस्यतत्रतेकुरुपुंगवाः॥ ३३॥ ऊषुर्नातिचिरंकालंरममाणाःकुरूद्वहाः॥ प्रतीक्षमाणाबीभत्सुंगंधमादनसानुषु॥३४॥
॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रायांसौगंधिकाहरणेपंचपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १५५॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥
॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ तस्मिन्निवसमानोथधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ कृष्णयासहितान्भ्रातॄन्नित्युवाचसहद्विजान्॥ १॥ दृष्टानितीर्थान्यस्माभिःपुण्यानिचशि
वानिच॥ मनसोह्लादनीयानिवनानिचपृथक्पृथक्॥ २॥ देवैःपूर्वविचीर्णानिमुनिभिश्चमहात्मभिः॥ यथाक्रमविशेषेणद्विजैःसंपूजितानिच॥ ३॥ ऋषीणां
पूर्वचरितंतथाकर्मविचेष्टितं॥ राजर्षीणांचचरितंकथाश्चविविधाःशुभाः॥ ४॥ शृण्वानास्तत्रतत्रस्मआश्रमेषुशिवेषुच॥ अभिषेकंद्विजैःसार्धंकृतवंतोविशे
षतः॥ ५॥ अर्चिताःसततंदेवाःपुष्पैरद्भिःसदाचवः॥ यथालब्धैर्मूलफलैःपितरश्चापितर्पिताः॥ ६॥ पर्वतेषुचरम्येषुसर्वेषुचसरस्सुच॥ उदधौचमहापुण्येसूप
स्पृष्टंमहात्मभिः॥ ७॥ इलासरस्वतींसिंधुर्यमुनानर्मदातथा॥ नानातीर्थेषुरम्येषुसूपस्पृष्टंसहद्विजैः॥ ८॥ गंगाद्वारमतिक्रम्यबहवःपर्वताःशुभाः॥ हिमवान्पर्व
तश्चैवनानाद्विजगणायुतः॥ ९॥ विशालाबदरीदृष्टानरनारायणाश्रमः॥ दिव्यपुष्करिणीदृष्टासिद्धदेवर्षिपूजिता॥ १०॥ यथाक्रमविशेषेणसर्वाण्यायतना
निच॥ दर्शितानिद्विजश्रेष्ठालोमशेनमहात्मना॥ ११॥ इमंवैश्रवणावासंपुण्यंसिद्धनिषेवितं॥ कथंभीमगमिष्यामोगतिरंतरधीयतां॥ १२॥ ॥ वैशंपायन ॥१५३॥
उवाच॥ ॥ एवंब्रुवतिराजेंद्रेवागुवाचाशरीरिणी॥ नशक्योदुर्गमोगंतुमितोवैश्रवणाश्रमात्॥ १३॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ गतिरंतरधीयतां अंतर्गतिःकुबेरभवनेप्रवेशःकथंभवेदित्यधीयतांविचार्यतां ॥ १२ ॥ इतोहेतोर्वैश्रवणाश्रमात्प्रतिगच्छपरावर्तस्व ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्पंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततस्तानिति ॥ १ ॥

अनेनैवपथाराजन्प्रतिगच्छयथागतं॥ नरनारायणस्थानंबदरीत्यभिविश्रुतं॥ १४॥ तस्माद्यास्यसिकौंतेयसिद्धचारणसेवितं॥ बहुपुष्पफलंरम्यमाश्रमंवृष
पर्वणः॥ १५॥ अतिक्रम्यचतंपार्थत्वार्ष्टिषेणाश्रमेवसेः॥ ततोद्रक्ष्यसिकौंतेयनिवेशंधनदस्यच॥ १६॥ एतस्मिन्नंतरेवायुर्दिव्यगंधवहःशुचिः॥ सुखप्रह्लादनः
शीतःपुष्पवर्षववर्षच॥ १७॥ श्रुत्वातुदिव्यामाकाशाद्वाचंसर्वेविसिस्मियुः॥ ऋषीणांब्राह्मणानांचपार्थिवानांविशेषतः॥ १८॥ श्रुत्वातन्महदाश्चर्यंद्विजोधौ
म्योब्रवीत्तदा॥ नशक्यमुत्तरंवक्तुमेवंभवतुभारत॥ १९॥ ततोयुधिष्ठिरोराजाप्रतिजग्राहतद्वचः॥ प्रत्यागम्यपुनस्तंतुनरनारायणाश्रमं॥ २०॥ भीमसेनादि
भिःसर्वैर्भ्रातृभिःपरिवारितः॥ पांचाल्याब्राह्मणाश्चैवन्यवसंतसुखंतदा॥ २१॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणितीर्थयात्रापर्वणिलोमशतीर्थयात्रा
यांपुनर्नारायणाश्रमागमनेषट्पंचाशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १५६॥ ॥ ७॥ ॥ समाप्तंचेदंतीर्थयात्रापर्व॥ ॥ अथजटासुरवधपर्व॥ ॥ वैशं
पायनउवाच॥ ॥ ततस्तान्परिविश्वस्तान्वसतस्तत्रपांडवान्॥ पर्वतेंद्रेद्विजैःसार्धंपार्थागमनकांक्षया॥ १॥ गतेषुतेषुरक्षःसुभीमसेनात्मजेपिच॥ रहितान्भी
मसेनेनकदाचित्तान्यदृच्छया॥ २॥ जहारधर्मराजानंयमौकृष्णांचराक्षसः॥ ब्राह्मणोमंत्रकुशलःसर्वशास्त्रविदुत्तमः॥ ३॥ इतिब्रुवन्पांडवेयान्पर्युपास्तेस्मनि
त्यदा॥ परीप्समानःपार्थानांकलापानिधनूंषिच॥ ४॥ अंतरंसंपरिप्रेप्सुर्द्रौपद्याहरणंप्रति॥ दुष्टात्मापापबुद्धिःसनाम्नाख्यातोजटासुरः॥ ५॥ पोषणंतस्यरा
जेंद्रचक्रेपांडवनंदनः॥ बुबुधेनचतंपापंभस्मच्छन्नमिवानलं॥ ६॥ सभीमसेनेनिष्क्रांतेमृगयार्थमरिंदम॥ घटोत्कचंसानुचरंदृष्ट्वाविप्रद्रुतंदिशः॥ ७॥ लोम
शप्रभृतींस्तांस्तुमहर्षींश्चसमाहितान्॥ स्नातुंविनिर्गतान्दृष्ट्वापुष्पार्थंचतपोधनान्॥ ८॥ रूपमन्यत्समास्थायविकृतंभैरवंमहत्॥ गृहीत्वासर्वशस्त्राणिद्रौपदींप
रिगृह्यच॥ ९॥ प्रातिष्ठतसदुष्टात्मात्रीन्गृहीत्वाचपांडवान्॥ सहदेवस्तुयत्नेनततोपक्रम्यपांडवः॥ १०॥ विक्रम्यकौशिकंखड्गंमोक्षयित्वाग्रहंरिपोः॥ आक्रंदद्भी
मसेनंवैयेनयातोमहाबलः॥ ११॥ तमब्रवीद्धर्मराजोह्रियमाणोयुधिष्ठिरः॥ धर्मस्तेहीयतेमूढनतत्त्वंसमवेक्षसे॥ १२॥ येन्येकेचिन्मनुष्येषुतिर्यग्योनिगताश्च
ये॥ धर्मंतेसमवेक्षंतेरक्षांसिचविशेषतः॥ १३॥ धर्मस्यराक्षसामूलंधर्मंतेविदुरुत्तमं॥ एतत्परीक्ष्यसर्वंत्वंसमीपेस्थातुमर्हसि॥ १४॥

॥ २ ॥ जहारधर्मादीनांमनोहृतवान् उत्तमोस्मीतिब्रुवन् ॥ ३ ॥ कलापानिनिषंगादीनि ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ कौशिकंकोशादागतं ग्रहंग्रहणं ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥१५॥१६॥ युष्माकंदेवासुरादीनां ऋध्यति ऋच्छतीतिपाठेर्वृद्धिंगच्छति ॥१७॥१८॥१९॥ विघसाशान्देवासुरब्राह्मणादिशेषान्नंविघसंतस्यआशोभोजनंयेषांतान्॥२०॥२१॥प्रतिश्रयोगृहं॥२२॥२३॥

देवाश्चऋषयःसिद्धाःपितरश्चापिराक्षस ॥ गंधर्वोरगरक्षांसिवयांसिपशवस्तथा ॥ १५॥ तिर्यग्योनिगताश्चैव अपिकीटपिपीलिकाः॥ मनुष्यानुपजीवंतितत
स्त्वमपिजीवसि॥१६॥ समृद्ध्यायस्यलोकस्यलोकोयुष्माकमृध्यति॥ इमंचलोकंशोचंतमनुशोचंतिदेवताः॥१७॥ पूज्यमानाश्चवर्धंतेहव्यकव्यैर्यथाविधि॥
वयंराष्ट्रस्यगोप्तारोरक्षितारश्चराक्षस॥ १८॥ राष्ट्रस्यारक्ष्यमाणस्यकुतोभूतिःकुतःसुखं॥ नचराजावमंतव्योरक्षसाजात्वनागसि ॥ १९॥ अणुरप्यपचारश्च
नास्त्यस्माकंनराशन॥ विघसाशान्यथाशक्त्याकुर्महेदेवतादिषु ॥ २०॥ गुरूंश्चब्राह्मणांश्चैवप्रमाणप्रवणाःसदा ॥ द्रोग्धव्यंनचमित्रेषुनविश्वस्तेषुकर्हिचित्
॥ २१॥ येषांचान्नानिभुंजीतयत्रचस्यात्प्रतिश्रयः ॥ सत्वंप्रतिश्रयेऽस्माकंपूज्यमानःसुखोषितः ॥ २२॥ भुक्त्वाचान्नानिदुष्प्रज्ञकथमस्मान्जिहीर्षसि॥ एव
मेववृथाचारोवृथावृद्धोवृथामतिः ॥ २३॥ वृथामरणमर्हश्चवृथाद्यनभविष्यसि॥ अथचेद्दुष्टबुद्धिस्त्वंसर्वैर्धर्मैर्विवर्जितः ॥ २४॥ प्रदायशस्त्राण्यस्माकंयुद्धे
नद्रौपदींहर॥ अथचेत्त्वमविज्ञानादिदंकर्मकरिष्यसि॥ २५॥ अधर्मंचाप्यकीर्तिंचलोकेप्राप्स्यसिकेवलं॥ एतामद्यपरामृश्यस्त्रियंराक्षसमानुषीं॥२६॥ विष
मेतत्समालोड्यकुंभेनप्राशितंत्वया॥ ततोयुधिष्ठिरस्तस्यगुरुकःसमपद्यत ॥ २७॥ सतुभाराभिभूतात्मानतथाशीघ्रगोभवत्॥ अथाब्रवीद्द्रौपदींचनकुलंचयु
धिष्ठिरः॥२८॥ माभैष्टराक्षसान्मूढाद्गतिरस्यमयाहृता॥ नातिदूरेमहाबाहुर्भवितापवनात्मजः॥ २९॥ अस्मिन्मुहूर्तेसंप्राप्तेनभविष्यतिराक्षसः॥ सहदेवस्तुतंदृ
ष्ट्वाराक्षसंमूढचेतनं॥ ३०॥ उवाचवचनंराजन्कुंतीपुत्रंयुधिष्ठिरं॥ राजन्किंनामसत्कृत्यंक्षत्रियस्यास्त्यतोधिकं ॥ ३१॥ यद्युद्धेभिमुखःप्राणांस्त्यजेच्छत्रुंज
येतवा॥ एषचास्मान्वयंचैनंयुध्यमानाःपरंतप ॥ ३२॥ सूदयेममहाबाहोदेशकालोह्ययंनृप॥ क्षत्रधर्मस्यसंप्राप्तःकालःसत्यपराक्रमः॥ ३३॥ जयंतोहन्य
मानावाप्राप्तुमर्हामसद्गतिं॥ राक्षसेजीवमानेद्यरविरस्तमियाद्यदि॥ ३४॥ नाहंब्रूयांपुनर्जातुक्षत्रियोस्मीतिभारत॥ भोभोराक्षसतिष्ठस्वसहदेवोस्मिपांडवः
॥ ३५॥ हत्वावामांनयस्वैनांहतोवाद्येहस्वप्स्यसि॥ तदाब्रुवतिमाद्रेयेभीमसेनोयदृच्छया॥ ३६॥ प्रत्यदृश्यद्गदाहस्तःसवज्रइववासवः॥ सोपश्यद्भ्रातरौतत्रद्रौ
पदींचयशस्विनीं॥ ३७॥ क्षितिस्थंसहदेवंचक्षिपंतंराक्षसंतदा॥ मार्गाच्चराक्षसंमूढंकालोपहतचेतसं॥ ३८॥

नभविष्यसिमरिष्यसि ॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥ सत्कृत्यंसाधुकार्यं ॥ ३१॥३२॥३३ ॥ राक्षसेइति सूर्यास्तात्प्रागयंमरिष्यतीत्यर्थः ॥३४ ॥ तिष्ठस्वस्थिरोभव ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७॥३८॥

क्रियतोक्रियमाणान् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ आस्थात्वन्मारणेआदरः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ बडिशोमत्स्यवेधनं भविष्यसिजीविष्यसि ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ अस्रेणलोहितेन ॥ ४९॥५०॥

भ्रमंतंतत्रतत्रैवदैवेनविनिवारितं॥ भ्रातृंस्तान्क्रियतोदृष्ट्वाद्रौपदींचमहाबलः॥ ३९॥ क्रोधमाहारयद्भीमोराक्षसंचेदमब्रवीत्॥ विज्ञातोसिमयापूर्वंपापःश
स्त्रपरीक्षणे॥ ४०॥ आस्थातुत्वयिमेनास्तियतोसिनहतस्तदा ॥ ब्रह्मरूपप्रतिच्छन्नोननोवदसिचाप्रियं॥ ४१॥ प्रियेषुरममाणंत्वांनचैवाप्रियकारिणं॥ अ
तिथिंब्रह्मरूपंचकथंहन्यामनागसं॥ ४२॥ राक्षसंजानमानोपियोहन्यान्नरकंव्रजेत्॥ अपक्वस्यचकालेनवधस्तवनविद्यते ॥४३॥ नूनमद्यासिसंपक्वोयथा
तेमतिरीदृशी॥ दत्ताकृष्णापहरणेकालेनाद्भुतकर्मणा॥ ४४॥ बडिशोयंत्वयाग्रस्तःकालसूत्रेणलंबितः ॥ मत्स्योंभसीवस्यूतास्यःकथमद्यभविष्यसि ॥४५॥
यंचासिप्रस्थितोदेशंमनःपूर्वंगतंचते॥ नतंगंतासिगंतासिमार्गंबकहिडिंबयोः ॥ ४६ ॥ एवमुक्तस्तुभीमेनराक्षसःकालचोदितः॥ भीतउत्सृज्यतान्सर्वान्यु
द्धायसमुपस्थितः॥ ४७॥ अब्रवीच्चपुनर्भीमंरोषात्प्रस्फुरिताधरः॥ नमेमूढादिशःपापत्वदर्थंमेविलंबितं॥ ४८॥ श्रुतामेराक्षसायेयेत्वयाविनिहतारणे॥ तेषा
मद्यकरिष्यामितवास्रेणोदकक्रियां॥ ४९॥ एवमुक्तस्ततोभीमःसृक्किणीपरिसंलिहन्॥ स्मयमानइवक्रोधात्साक्षात्कालांतकोपमः॥ ५०॥ बाहुसंरंभमेवै
क्षन्नभिदुद्रावराक्षसं॥ राक्षसोपितदाभीमंयुद्धार्थिनमवस्थितं ॥ ५१ ॥ मुहुर्मुहुर्व्याददानःसृक्किणीपरिसंलिहन्॥ अभिदुद्रावसंरब्धोबलिर्वज्रधरंयथा
॥ ५२॥ वर्तमानेतदाताभ्यांबाहुयुद्धेसुदारुणे॥ माद्रीपुत्रावतिक्रुद्धावुभावप्यभ्यधावतां ॥५३॥ न्यवारयत्तौप्रहसन्कुंतीपुत्रोवृकोदरः॥ शक्तोहंराक्षसस्ये
तिप्रेक्षध्वमितिचाब्रवीत्॥ ५४॥ आत्मनाभ्रातृभिश्चैवधर्मेणसुकृतेनच॥ इष्टेनचशपेराजन्सूदयिष्यामिराक्षसं ॥ ५५॥ इत्येवमुक्त्वातौवीरौस्पर्धमानौपर
स्परं॥ बाहुभ्यांसमसज्जेतामुभौरक्षोवृकोदरौ॥ ५६॥ तयोरासीत्संप्रहारःक्रुद्धयोर्भीमरक्षसोः॥ अमृष्यमाणयोःसंख्येदेवदानवयोरिव ॥ ५७॥ आरुज्या
रुज्यतौवृक्षानन्योन्यमभिजघ्नतुः॥ जीमूताविवगर्जंतौनिनदंतौमहाबलौ॥ ५८॥ बभंजतुर्महावृक्षानूरुभिर्बलिनांवरौ ॥ अन्योन्येनाभिसंरब्धौपरस्परवधै
षिणौ॥ ५९॥ तद्वृक्षयुद्धमभवन्महीरुहविनाशनं॥ वालिसुग्रीवयोर्भ्रात्रोःपुरास्त्रीकांक्षिणोर्यथा॥ ६०॥ आविध्याविध्यतौवृक्षान्मुहूर्तमितरेतरं॥ ताडयामा
सतुरुभौविनदंतौमुहुर्मुहुः॥ ६१॥

बाहुसंरम्भेतेआस्फोड्यतेयस्यांक्रियायांयथास्यात्तथाबाहुसंरंभं ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ आविध्यभ्रामयित्वा ॥ ६१ ॥

मुंजीकृताःरज्ज्वर्थंमुंजवज्जर्जरीकृताः ॥ ६२ ॥ महाभ्रैरिवेत्यभूतोपमा ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥६६॥ शिरोधरांग्रीवां ॥ ६७॥ अभ्यवर्तताधिकोत्साहवानभूत् ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ अरत्निनातलप्रहारेणेत्यर्थः

तस्मिन्देशेयदावृक्षाःसर्वएवनिपातिताः॥ मुंजीकृताश्चशतशःपरस्परवधेप्सया ॥६२॥ ततःशिलाःसमादायमुहूर्तमिवभारत॥ महाभ्रैरिवशैलेंद्रौयुयुधातेम हाबलौ॥६३॥ शिलाभिरुग्ररूपाभिर्बृहतीभिःपरस्परं॥ वज्रैरिवमहावेगैराजघ्नतुरमर्षणौ॥ ६४ ॥ अभिद्रुत्यचभूयस्तावन्योन्यबलदर्पितौ॥ भुजाभ्यांपरिगृ ह्याथचकर्षातेगजाविव॥ ६५॥ मुष्टिभिश्चमहाघोरैरन्योन्यमभिजघ्नतुः॥ ततःकटकटाशब्दोबभूवसुमहात्मनोः॥६६॥ ततःसंहृत्यमुष्टिंतुपंचशीर्षमिवोरगं॥ वेगेनाभ्यहनद्भीमोराक्षसस्यशिरोधरां॥६७॥ ततःश्रांतंतुतद्रक्षोभीमसेनभुजाहतं॥ सुपरिश्रांतमालक्ष्यभीमसेनोभ्यवर्तत॥६८॥ ततएनंमहाबाहुर्बाहुभ्या ममरोपमः॥ समुत्क्षिप्यबलाद्भीमोविनिष्पिष्यमहीतले॥ ६९ ॥ तस्यगात्राणिसर्वाणिचूर्णयामासपांडवः॥ अरत्निनाचाभिहत्यशिरःकायादपाहरत्॥ ७०॥ संदष्टौष्ठंविवृत्ताक्षंफलंवृक्षादिवच्युतं॥ जटासुरस्यतुशिरोभीमसेनबलाद्धृतं॥७१॥ पपातरुधिरादिग्धंसंदष्टदशनच्छदं॥ तंनिहत्यमहेष्वासोयुधिष्ठिरमुपाग मत्॥ स्तूयमानोद्विजाग्र्यैस्तुमरुद्भिरिववासवः॥७२॥ ॥इतिश्रीम०आरण्य०जटासुरवधप०सप्तपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः॥१५७॥ ॥७॥ समाप्तं चजटासुरवधपर्व॥ ॥अथयक्षयुद्धपर्व॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥निहतेराक्षसेतस्मिन्पुनर्नारायणाश्रमं॥ अभ्येत्यराजाकौंतेयोनिवासमकरोत्प्रभुः॥१॥ ससमानीयतान्सर्वान्भ्रातॄन्नित्यब्रवीद्वचः॥ द्रौपद्यासहितान्कालेसंस्मरन्भ्रातरंजयं ॥ २॥ समाश्चतस्रोभिगताःशिवेनचरतांवने ॥ कृतोद्देशःसबीभत्सुःपंच मीमभितःसमां॥ ३॥ प्राप्यपर्वतराजानंश्वेतंशिखरिणांवरं॥पुष्पितैर्द्रुमषंडैश्चमत्तकोकिलषट्पदैः॥ ४ ॥ मयूरैश्चातकैश्चापिनित्योत्सवविभूषितं॥ व्याघ्रैर्व राहैर्महिषैर्गवयैर्हरिणैस्तथा॥ ५॥ श्वापदैर्व्यालरूपैश्चरुरुभिश्चनिषेवितं॥ फुल्लैःसहस्रपत्रैश्चशतपत्रैस्तथोत्पलैः॥ ६॥ प्रफुल्लैःकमलैश्चैवतथानीलोत्पलैरपि॥ महापुण्यंपवित्रंचसुरासुरनिषेवितं॥ ७॥ तत्रापिचकृतोद्देशःसमागमदिदृक्षुभिः॥ कृतश्चसमयस्तेनपार्थेनामिततेजसा॥ ८ ॥ पंचवर्षाणिवत्स्यामिविद्या र्थीतिपुरामयि॥ अत्रगांडीवधन्वानमवाप्तास्त्रमरिंदमं॥ ९॥ देवलोकादिमंलोकंद्रक्ष्यामःपुनरागतं॥ इत्युक्त्वाब्राह्मणान्सर्वानामंत्रयतपांडवः॥ १०॥

॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ निहतेइति ॥ १॥ जयमर्जुनं ॥ २ ॥ कृ तोद्देशःपंचमेवर्षेमयाऽवश्यमागंतव्यमितिकृतसंकेतः॥ ३ ॥ श्वेतंकैलासं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ तत्रापिदेशे अस्माभिरितिशेषः उद्देशःकृतः संधिरार्षः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

॥११॥सुखोदर्कंसुखोदयं ॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥ श्वेतंहिमाचलं॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥ उपन्यस्यनिवेद्य ॥२८॥ अनुसंसार्यअनुगम्य ॥२९॥३०॥३१॥३२॥

कारणंचैवतत्तेषामाचचक्षेतपस्विनां॥ तानुग्रतपसःप्रीतान्कृत्वापार्थाःप्रदक्षिणां ॥ ११ ॥ ब्राह्मणास्तेऽन्वमोदंतशिवेनकुशलेनच॥ सुखोदर्कमिमंक्लेशम चिराद्भरतर्षभ॥१२॥ क्षत्रधर्मेणधर्मज्ञतीर्त्वागांपालयिष्यसि॥ तत्तुराजावचस्तेषांप्रतिगृह्यतपस्विनां॥ १३॥ प्रतस्थेसहविप्रैस्तैर्भ्रातृभिश्चपरंतपः॥ राक्षसै रनुयातोवैलोमशेनाभिरक्षितः॥१४॥ क्वचित्पद्भ्यांततोगच्छद्राक्षसैरुह्यतेक्वचित्॥ तत्रतत्रमहातेजाभ्रातृभिःसहसुव्रतः॥१५॥ ततोयुधिष्ठिरोराजाबहून्क्लेशा नविचिंतयन्॥ सिंहव्याघ्रगजाकीर्णामुदीचींप्रययौदिशं॥ १६॥ अवेक्ष्यमाणःकैलासंमैनाकंचैवपर्वतं॥ गंधमादनपादांश्चश्वेतंचापिशिलोच्चयं॥ १७॥ उपर्युपरिशैलस्यबह्वीश्चसरितःशिवाः॥ पृष्ठंहिमवतःपुण्यंययौसप्तदशेहनि ॥ १८ ॥ ददृशुःपांडवाराजन्गंधमादनमंतिकात्॥ पृष्ठेहिमवतःपुण्येनानाद्रुम लतावृते॥ १९॥ सलिलावर्तसंजातैःपुष्पितैश्चमहीरुहैः॥ समावृतंपुण्यतममाश्रमंवृषपर्वणः॥ २०॥ तमुपागम्यराजर्षिंधर्मात्मानमरिंदमाः॥ पांडवावृष पर्वाणमवंदंतगतक्लमाः॥ २१ ॥ अभ्यनंदत्सराजर्षिःपुत्रवद्भरतर्षभान्॥ पूजिताश्चावसंस्तत्रसप्तरात्रमरिंदमाः ॥ २२ ॥ अष्टमेहनिसंप्राप्तेतमृषिंलोकविश्रु तं॥ आमंत्र्यवृषपर्वाणंप्रस्थानंप्रत्यरोचयन्॥ २३॥ एकैकशश्चतान्विप्रान्निवेद्यवृषपर्वणि॥ न्यासभूतान्यथाकालंबंधूनिवसुसत्कृतान्॥ २४ ॥ पारिबर्हंच तंशेषंपरिदायमहात्मने॥ ततस्तेयज्ञपात्राणिरत्नान्याभरणानिच ॥ २५ ॥ न्यदधुःपांडवाराजन्नाश्रमेवृषपर्वणः॥ अतीतानागतेविद्वान्कुशलःसर्वधर्मवित् ॥ २६॥ अन्वशासत्सधर्मज्ञःपुत्रवद्भरतर्षभान् ॥ तेनुज्ञातामहात्मानःप्रययुर्दिशमुत्तरां॥ २७ ॥ तान्प्रस्थितानभ्यगच्छद्वृषपर्वामहीपतिः ॥ उपन्यस्यमहाते जाविप्रेभ्यःपांडवांस्तदा॥ २८॥ अनुसंसार्यकौंतेयानाशीर्भिरभिनंद्यच ॥ वृषपर्वानिववृतेपंथानमुपदिश्यच ॥ २९ ॥ नानामृगगणैर्जुष्टंकौंतेयःसत्यविक्र मः॥ पदातिर्भ्रातृभिःसार्धंप्रातिष्ठतयुधिष्ठिरः॥ ३०॥ नानाद्रुमनिरोधेषुवसंतःशैलसानुषु ॥ पर्वतंविविशुस्तेतंचतुर्थेहनिपांडवाः॥ ३१॥ महाभ्रघनसंकाशं सलिलोपहितंशुभं ॥ मणिकांचनरूपस्यशिलानांचसमुच्चयान् ॥ ३२ ॥ तेसमासाद्यपंथानंयथोक्तंवृषपर्वणा ॥ अनुसस्रुर्यथोद्देशंपश्यंतोविविधान्नगान् ॥ ३३॥ उपर्युपरिशैलस्यगुहाःपरमदुर्गमाः॥ सुदुर्गमांस्तेसुबहून्सुखेनैवाभिचक्रमुः॥ ३४॥ धौम्यःकृष्णाचपार्थाश्चलोमशश्चमहानृषिः॥ आगच्छन्सहिता स्तत्रनकश्चिदवहीयते॥ ३५॥ तेमृगद्विजसंघुष्टंनानाद्रुमलतायुतं॥ शाखामृगगणैश्चैवसेवितंसुमनोरमं॥ ३६॥ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ काश्मरीगंभारी ॥ ४६ ॥ क्षीरिकाराजादना ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ तामरसा

पुण्यंपद्मसरोयुक्तंसपल्वलमहावनं ॥ उपतस्थुर्महाभागामाल्यवंतंमहागिरिं ॥ ३७ ॥ ततःकिंपुरुषावासंसिद्धचारणसेवितं ॥ ददृशुर्हृष्टरोमाणःपर्वतंगंधमाद
नं ॥ ३८ ॥ विद्याधरानुचरितंकिन्नरीभिस्तथैवच ॥ गजसंघसमावासंसिंहव्याघ्रगणायुतं ॥ ३९ ॥ शरभोन्नादसंघुष्टंनानामृगनिषेवितं ॥ तेगंधमादनवनंत
न्नंदनवनोपमं ॥ ४० ॥ मुदिताःपांडुतनयामनोहृदयनंदनं ॥ विविशुःक्रमशोवीराःशरण्यंशुभकाननं ॥ ४१ ॥ द्रौपदीसहितावीरास्तैश्चविप्रैर्महात्मभिः ॥ शृ
ण्वंतःप्रीतिजननान्वल्गून्मंदकलान्शुभान् ॥ ४२ ॥ श्रोत्ररम्यान्सुमधुरान्शब्दान्खगमुखेरितान् ॥ सर्वर्तुफलभाराढ्यान्सर्वर्तुकुसुमोज्ज्वलान् ॥ ४३ ॥ प
श्यंतःपादपांश्चापिफलभारावनामितान् ॥ आम्रानाम्रातकान्भव्यान्नारिकेलान्सतिंदुकान् ॥ ४४ ॥ मुंजातकांस्तथाजीरान्दाडिमान्बीजपूरकान् ॥ पनसा
ल्लकुचान्मोचान्खर्जूरानम्लवेतसान् ॥ ४५ ॥ परावतांस्तथाक्षौद्रान्नीपांश्चापिमनोरमान् ॥ बिल्वान्कपित्थान्जंबूश्चकाश्मरीर्बदरीस्तथा ॥ ४६ ॥ प्लक्षानुदुं
बरवटानश्वत्थान्क्षीरिकास्तथा ॥ भल्लातकानामलकीर्हरीतकबिभीतकान् ॥ ४७ ॥ इंगुदान्करमर्दांश्चतिंदुकांश्चमहाबलान् ॥ एतानन्यांश्चविविधान्गंधमा
दनसानुषु ॥ ४८ ॥ फलैरमृतकल्पैस्तानाचितान्स्वादुभिस्तरून् ॥ तथैवचंपकाशोकान्केतकान्बकुलांस्तथा ॥ ४९ ॥ पुन्नागान्सप्तपर्णांश्चकर्णिकारान्सकेतका
न् ॥ पाटलाःकुटजान्रम्यान्मंदारेंदीवरांस्तथा ॥ ५० ॥ पारिजातान्कोविदारान्देवदारुद्रुमांस्तथा ॥ शालांस्तालांस्तमालांश्चपिप्पलान्हिंगुकांस्तथा ॥ ५१ ॥
शाल्मलीःकिंशुकाशोकान्शिंशपाःसरलांस्तथा ॥ चकोरैःशतपत्रैश्चभृंगराजैस्तथाशुकैः ॥ ५२ ॥ कोकिलैःकलविंकैश्चहारितैर्जीवजीवकैः ॥ प्रियकैश्चातकै
श्चैवतथान्यैर्विविधैःखगैः ॥ ५३ ॥ श्रोत्ररम्यंसुमधुरंकूजद्भिश्चाप्यधिष्ठितान् ॥ सरांसिचमनोज्ञानिसमंताज्जलचारिभिः ॥ ५४ ॥ कुमुदैःपुंडरीकैश्चतथाकोक
नदोत्पलैः ॥ कल्हारैःकमलैश्चैवआचितानिसमंततः ॥ ५५ ॥ कादंबैश्चक्रवाकैश्चकुररैर्जलकुक्कुटैः ॥ कारंडवैःप्लवैर्हंसैर्बकैर्मद्गुभिरेवच ॥ ५६ ॥ एतैश्चान्यैश्चकी
र्णानिसमंताज्जलचारिभिः ॥ हृष्टैस्तथातामरसरसासवमदालसैः ॥ ५७ ॥ पद्मोदरच्युतरजःकिंजल्कारुणरंजितैः ॥ मंजुस्वरैर्मधुकरैर्विरुतान्कमलाकरान् ॥१५६॥
॥ ५८ ॥ अपश्यंस्तेनरव्याघ्रागंधमादनसानुषु ॥ तथैवपद्मषंडैश्चमंडितांश्चसमंततः ॥ ५९ ॥

नांरक्तोत्पलानांरसएवआसवोमद्यंतज्जेनमदेनअलसाः ॥ ५७ ॥ विरुतान्विशिष्टशब्दयुतान् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ कुटजेषुवृक्षविशेषेषु वल्लीनांलताप्रतानानितैःसंकटेषुकुंजीकृतेषु ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ सिंधुवारान्पुष्पविशेषान् ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ कामवश्यानांनराणामौत्सुक्यकरान् ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥

शिखंडिनीभिःसहितान्लतामंडलकेषुच ॥ मेघतूर्यरवोद्दाममदनाकुलितान्भृशं ॥ ६० ॥ कृत्वैवकेकामधुरंसंगीतंमधुरस्वरं ॥ चित्रान्कलापान्विस्तीर्यस
विलासान्मदालसान् ॥ ६१ ॥ मयूरान्ददृशुर्हृष्टान्नृत्यतोवनलालसान् ॥ कांश्चित्प्रियाभिःसहितान्रममाणान्कलापिनः ॥ ६२ ॥ वल्लीलतासंकटेषुकुटजेषुस्थि
तांस्तथा ॥ कांश्चिच्चकुटजानांतुविटपेषूत्कटानिव ॥ ६३ ॥ कलापरुचिराटोपनिचितान्मुकुटानिव ॥ विवरेषुतरूणांचरुचिरान्ददृशुश्चते ॥ ६४ ॥ सिंधुवारांस्त
थोदारान्मन्मथस्येवतोमरान् ॥ सुवर्णवर्णकुसुमान्गिरीणांशिखरेषुच ॥ ६५ ॥ कर्णिकारान्विकसितान्कर्णपूरानिवोत्तमान् ॥ तथापश्यन्कुरबकान्वनरा
जिषुपुष्पितान् ॥ ६६ ॥ कामवश्यौत्सुक्यकरान्कामस्येवशरोत्करान् ॥ तथैववनराजीनामुदारान्रचितानिव ॥ ६७ ॥ विराजमानांस्तेपश्यंस्तिलकांस्तिल
कानिव ॥ तथानंगशराकारान्सहकारान्मनोरमान् ॥ ६८ ॥ अपश्यन्भ्रमरारावान्मंजरीभिर्विराजितान् ॥ हिरण्यसदृशैःपुष्पैर्दावाग्निसदृशैरपि ॥ ६९ ॥ लो
हितैरंजनाभैश्चवैदूर्यसदृशैरपि ॥ अतीववृक्षाराजंतेपुष्पिताःशैलसानुषु ॥ ७० ॥ तथाशालांस्तमालांश्चपाटलाबकुलानपि ॥ मालाइवसमासक्ताःशैलानांशि
खरेषुच ॥ ७१ ॥ विमलस्फाटिकाभानिपांडुरच्छदनैर्द्विजैः ॥ कलहंसैरुपेतानिसारसाभिरुतानिच ॥ ७२ ॥ सरांसिबहुशःपार्थाःपश्यंतःशैलसानुषु ॥ पद्मोत्प
लविमिश्राणिसुखशीतजलानिच ॥ ७३ ॥ एवंक्रमेणतेवीरावीक्षमाणाःसमंततः ॥ गंधवंत्यथमाल्यानिरसवंतिफलानिच ॥ ७४ ॥ सरांसिचमनोज्ञानिवृ
क्षांश्चातिमनोरमान् ॥ विविशुःपांडवाःसर्वेविस्मयोत्फुल्ललोचनाः ॥ ७५ ॥ कमलोत्पलकह्लारपुंडरीकसुगंधिना ॥ सेव्यमानावनेतस्मिन्सुखस्पर्शेनवायुना
॥ ७६ ॥ ततोयुधिष्ठिरोभीममाहेदंप्रीतिमद्वचः ॥ अहोश्रीमदिदंभीमगंधमादनकाननं ॥ ७७ ॥ वनेह्यस्मिन्मनोरम्येदिव्याःकाननजाद्रुमाः ॥ लताश्चविवि
धाकाराःपत्रपुष्पफलोपगाः ॥ ७८ ॥ भांत्येतेपुष्पविकचाःपुंस्कोकिलकुलाकुलाः ॥ नात्रकंटकिनःकेचिन्नचविद्यंत्यपुष्पिताः ॥ ७९ ॥ स्निग्धपत्रफलावृक्षागं
धमादनसानुषु ॥ भ्रमरारावमधुरानलिनीःफुल्लपंकजाः ॥ ८० ॥ विलोड्यमानाःपश्येमाःकरिभिःसकरेणुभिः ॥ पश्येमांनलिनींचान्यांकमलोत्पलमालिनीं
॥ ८१ ॥ स्रग्धरांविग्रहवतींसाक्षाच्छ्रियमिवापरां ॥ नानाकुसुमगंधाढ्यास्तस्येमाःकाननोत्तमे ॥ ८२ ॥

स्फाटिकाभानिनिर्मलानि सारसानामभिरुतं
चयेषुतानिसरांसीत्युत्तरेणान्वयः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ हेभीम- ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ नलिनींसरसीं कमलोत्पलयोरवांतरजातिभेदः ॥ ८१ ॥ विग्रहवतींशरीरवतीं तस्यशैलस्य ॥ ८२ ॥

॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ भृंगराजादयःपक्षिविशेषाः चतुर्विषाणाश्चतुर्दंताः पद्माभाःश्वेताः ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ यथोक्तंवृषपर्वणानिमित्तभूतेन

उपगीयमानाभ्रमरैराजंतेवनराजयः॥ पश्यभीमशुभान्देशान्देवाक्रीडान्समंततः॥ ८३॥ अमानुषगतिंप्राप्ताःसंसिद्धाःस्मवृकोदर॥ लताभिःपुष्पिताग्राभिः पुष्पिताःपादपोत्तमाः॥ ८४॥ संश्लिष्टाःपार्थशोभंतेगंधमादनसानुषु॥ शिखंडिनीभिश्चरतांसहितानांशिखंडिनां॥ ८५॥ नदतांशृणुनिर्घोषंभीमपर्वतसानुषु॥ चकोराःशतपत्राश्चमत्तकोकिलसारिकाः॥ ८६॥ पत्रिणःपुष्पितानेतान्संपतंतिमहाद्रुमान्॥ रक्तपीतारुणाःपार्थपादपाग्रगताःखगाः॥ ८७॥ परस्परमुदीक्षंतेबहवोजीवजीवकाः॥ हरितारुणवर्णानांशाद्वलानांसमीपतः॥ ८८॥ सारसाःप्रतिदृश्यंतेशैलप्रस्रवणेष्वपि॥ वदंतिमधुरावाचःसर्वभूतमनोरमाः॥ ८९॥ भृंगराजोपचक्राश्चलोहपृष्ठाःपतत्रिणः॥ चतुर्विषाणाःपद्माभाःकुंजराःसकरेणवः॥ ९०॥ एतेवैदूर्यवर्णाभंक्षोभयंतिमहत्सरः॥ बहुतालसमुत्सेधाःशैलशृंगपरिच्युताः॥ ९१॥ नानाप्रस्रवणेभ्यश्चवारिधाराःपतंतिच॥ भास्कराभप्रभाभीमाःशारदाभ्रघनोपमाः॥ ९२॥ शोभयंतिमहाशैलंनानारजतधातवः॥ क्वचिदंजनवर्णाभाःक्वचित्कांचनसन्निभाः॥ ९३॥ धातवोहरितालस्यक्वचिद्धिंगुलकस्यच॥ मनःशिलागुहाश्चैवसंध्याभ्रनिकरोपमाः॥ ९४॥ शशलोहितवर्णाभाःक्वचिद्गैरिकधातवः॥ सितासिताभ्रप्रतिमाबालसूर्यसमप्रभाः॥ ९५॥ एतेबहुविधाःशैलंशोभयंतिमहाप्रभाः॥ गंधर्वाःसहकांताभिर्यथोक्तंवृषपर्वणा॥ ९६॥ दृश्यंतेशैलशृंगेषुपार्थकिंपुरुषैःसह॥ गीतानांसमतालानांतथासाम्नांचनिःस्वनः॥ ९७॥ श्रूयतेबहुधाभीमसर्वभूतमनोहरः॥ महागंगामुदीक्षस्वपुण्यांदेवनदींशुभां॥ ९८॥ कलहंसगणैर्जुष्टामृषिकिन्नरसेवितां॥ धातुभिश्चसरिद्भिश्चकिन्नरैर्मृगपक्षिभिः॥ ९९॥ गंधर्वैरप्सरोभिश्चकाननैश्चमनोरमैः॥ व्यालैश्चविविधाकारैःशतशीर्षैःसमंततः॥ १००॥ उपेतंपश्यकौंतेयशैलराजमरिंदम॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥तेप्रीतमनसःशूराःप्राप्तागतिमनुत्तमाम्॥ ॥१०१॥ नातृप्यन्पर्वतेंद्रस्यदर्शनेनपरंतपाः॥ उपेतमथमाल्यैश्चफलवद्भिश्चपादपैः॥ २॥ आर्ष्टिषेणस्यराजर्षेराश्रमंददृशुस्तदा॥ ततस्तेतिग्मतपसंकृशंधमनिसंततं॥ पारगंसर्वधर्माणामार्ष्टिषेणमुपागमन्॥१०३॥ ॥इतिश्रीम० आ०प० यक्षयुद्धप०गंधमादनप्रवेशेअष्टपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः॥१५८॥ ॥१५७॥

उक्तंमयासुरेण तथाहिसभापर्वणिमयेनवृषपर्वकथायुधिष्ठिरंप्रतिसभाकरणप्रसंगादुक्तेत्युक्तं सपूर्वदेवचरितंतदातत्रविशांपते कथयामासदैतेयःपांडुपुत्रेषुभारतेति समयः पूर्वदेवोसुरःवृषपर्वा ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १०१ ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ ॥ इत्यार०नै०भा०अष्टपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

युधिष्ठिरइति नामकीर्तयन्युधिष्ठिरोहंत्वामभिवादयेइतिवदन् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ मुनिःआर्ष्टिषेणः ॥ ४ ॥ ५ ॥ वृत्तिर्यथायोग्यमाज्ञापालनश्राद्धकरणादिरूपा ॥ ६ ॥ वैद्याःविद्ययाविदिताः ॥ ७ ॥ सु

वैशंपायनउवाच॥ ॥युधिष्ठिरस्तमासाद्यतपसादग्धकिल्बिषं॥ अभ्यवादयतप्रीतःशिरसानामकीर्तयन्॥१॥ ततःकृष्णाचभीमश्चयमौचसुतपस्विनौ॥ शिरोभिःप्राप्यराजर्षिंपरिवार्योपतस्थिरे॥ २॥ तथैवधौम्योधर्मज्ञःपांडवानांपुरोहितः॥ यथान्यायमुपाक्रांतस्तमृषिंसंशितव्रतं॥३॥ अन्वजानात्सधर्मज्ञोमुनिर्दिव्येनचक्षुषा॥ पांडोःपुत्रान्कुरुश्रेष्ठानास्यतामितिचाब्रवीत्॥ ४॥ कुरूणामृषभंपार्थपूजयित्वामहातपाः॥ सहभ्रातृभिरासीनंपर्यपृच्छदनामयं॥ ५॥ नानृतेकुरुषेभावंकच्चिद्धर्मेप्रवर्तसे॥ मातापित्रोश्चतेवृत्तिःकच्चित्पार्थनसीदति॥ ६॥ कच्चित्तेगुरवःसर्वेवृद्धावैद्याश्चपूजिताः॥ कच्चिन्नकुरुषेभावंपार्थपापेषुकर्मसु॥ ७॥ सुकृतंप्रतिकर्तुंचकच्चिद्धातुंचदुष्कृतं॥ यथान्यायंकुरुश्रेष्ठजानासिनविकत्थसे॥८॥ यथार्हमानिताःकच्चित्त्वयानंदंतिसाधवः॥ वनेष्वपिवसन्कच्चिद्धर्ममेवानुवर्तसे॥ ९॥ कच्चिद्धौम्यस्त्वदाचारैर्नपार्थपरितप्यते॥ दानधर्मतपःशौचैरार्जवेनतितिक्षया॥१०॥ पितृपैतामहंवृत्तंकच्चित्पार्थानुवर्तसे॥ कच्चिद्राजर्षियातेनपथागच्छसिपांडव॥ ११॥ स्वेस्वेकिलकुलेजातेपुत्रेनप्तरिवापुनः॥ पितरःपितृलोकस्थाःशोचंतिचहसंतिच॥ १२॥ किंतस्यदुष्कृतेस्माभिःसंप्राप्तव्यंभविष्यति॥ किंचास्यसुकृतेस्माभिःप्राप्तव्यमितिशोभनं॥ १३॥ पितामातातथैवाग्निर्गुरुरात्माचपंचमः॥ यस्यैतेपूजिताःपार्थतस्यलोकावुभौजितौ॥१४॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥भगवन्नार्यमाहैतद्यथावद्धर्मनिश्चयं॥यथाशक्तियथान्यायंक्रियतेविधिवन्मया॥१५॥ ॥आर्ष्टिषेणउवाच॥ ॥अब्भक्षावायुभक्षाश्चप्लवमानाविहायसा॥ जुषंतेपर्वतश्रेष्ठमृषयःपर्वसंधिषु॥१६॥ कामिनःसहकांताभिःपरस्परमनुव्रताः॥ दृश्यंतेशैलशृंगस्थायथाकिंपुरुषान्नृप॥१७॥ अरजांसिचवासांसिवसानाःकौशिकानिच॥ दृश्यंतेबहवःपार्थगंधर्वाप्सरसांगणाः॥ १८॥ विद्याधरगणाश्चैवस्रग्विणःप्रियदर्शनाः॥ महोरगगणाश्चैवसुपर्णाश्चोरगादयः॥ १९॥ अस्यचोपरिशैलस्यश्रूयतेपर्वसंधिषु॥ भेरीपणवशंखानांमृदंगानांचनिःस्वनः॥ २०॥ इहस्थैरेवतत्सर्वंश्रोतव्यंभरतर्षभाः॥ नकार्यवःकथंचित्स्यात्तत्राभिगमनेमतिः॥ २१॥ नचाप्यतःपरंशक्यंगंतुंभरतसत्तमाः॥ विहारोह्यत्रदेवानाममानुषगतिस्तु सा॥ २२॥

कृतमस्यतमुपकारिणं दुष्कृतमपकारिणंहातुंत्यक्तुं नविकत्थसेज्ञातास्मीतिनश्लाघसे ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ यथावत्माहयथामामाह ॥ १५ ॥ पर्वसंधिषुप्रतिपत्पंचदश्योरंतराले ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ यानंमार्गं ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ उद्यानंक्रीडावनयुतं ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ आर्ष्टिषेणेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

ईषच्चपलकर्माणंमनुष्यमिहभारत ॥ द्विषंतिसर्वभूतानिताडयंतिचराक्षसाः ॥ २३ ॥ अस्यातिक्रम्यशिखरंकैलासस्ययुधिष्ठिर ॥ गतिःपरमसिद्धानांदेवर्षीणां प्रकाशते ॥ २४ ॥ चापलादिहगच्छंतंपार्थयानमितःपरं ॥ अयःशूलादिभिर्घ्नंतिराक्षसाःशत्रुसूदन ॥ २५ ॥ अप्सरोभिःपरिवृतःसमृद्ध्यानरवाहनः ॥ इहवैश्रवणस्तातपर्वसंधिषुदृश्यते ॥ २६ ॥ शिखरस्थंसमासीनमधिपंयक्षरक्षसां ॥ प्रेक्षंतेसर्वभूतानिभानुमंतमिवोदितं ॥ २७ ॥ देवदानवसिद्धानांतथावैश्रवणस्यच ॥ गिरेःशिखरमुद्यानमिदंभरतसत्तम ॥ २८ ॥ उपासीनस्यधनदंतुंबुरोःपर्वसंधिषु ॥ गीतसामस्वनस्तातश्रूयतेगंधमादने ॥ २९ ॥ एतदेवंविधंचित्रमिहतातयुधिष्ठिर ॥ प्रेक्षंतेसर्वभूतानिबहुशःसर्वसंधिषु ॥ ३० ॥ भुंजानामुनिभोज्यानिरसवंतिफलानिच ॥ वसध्वंपांडवश्रेष्ठायावदर्जुनदर्शनात् ॥ ३१ ॥ नतातचपलैर्भाव्यमिहप्राप्तैःकथंचन ॥ उषित्वेहयथाकामंयथाश्रद्धंविहृत्यच ॥ ततःशस्त्रजितांतातपृथिवींपालयिष्यसि ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेप० यक्षयुद्धपर्वणि आर्ष्टिषेणयुधिष्ठिरसंवादेऊनषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ आर्ष्टिषेणाश्रमेतस्मिन्ममपूर्वपितामहाः ॥ पांडोःपुत्रामहात्मानःसर्वेदिव्यपराक्रमाः ॥ १ ॥ कियंतंकालमवसन्पर्वतेगंधमादने ॥ किंचचक्रुर्महावीर्याःसर्वेतिबलपौरुषाः ॥ २ ॥ कानिचाभ्यवहार्याणितत्रतेषांमहात्मनां ॥ वसतांलोकवीराणामासंस्तद्ब्रूहिसत्तम ॥ ३ ॥ विस्तरेणचमेशंसभीमसेनपराक्रमं ॥ यद्यच्चक्रेमहाबाहुस्तस्मिन्हैमवतेगिरौ ॥ ४ ॥ नखल्वासीत्पुनर्युद्धंतस्ययक्षैर्द्विजोत्तम ॥ कच्चित्समागमस्तेषामासीद्वैश्रवणस्यच ॥ ५ ॥ तत्रह्यायातिधनदआर्ष्टिषेणोयथाब्रवीत् ॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंविस्तरेणतपोधन ॥ नहिमेशृण्वतस्तृप्तिरस्तितेषांविचेष्टितं ॥ ६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एतदात्महितंश्रुत्वातस्याप्रतिमतेजसः ॥ शासनंसततंचक्रुस्तथैवभरतर्षभाः ॥ ७ ॥ भुंजानामुनिभोज्यानिरसवंतिफलानिच ॥ शुद्धबाणहतानांचमृगाणांपिशितान्यपि ॥ ८ ॥ मेध्यानिहिमवत्पृष्ठेमधूनिविविधानिच ॥ एवंतेन्यवसंस्तत्रपांडवाभरतर्षभाः ॥ ९ ॥ तथानिवसतांतेषांपंचमंवर्षमभ्यगात् ॥ शृण्वतांलोमशोक्तानिवाक्यानिविविधान्युत ॥ १० ॥ कृत्यकालउपस्थास्यइतिचोक्त्वाघटोत्कचः ॥ राक्षसैःसहसर्वैश्चपूर्वमेवगतःप्रभो ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ पृथूविशिष्टौअंसौयस्यसपृथुव्यंसः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ग्लानिःश्रमः कातर्यंभयं वैक्लव्यमनुत्साहः मत्सरःपरोत्कर्षासहिष्णुत्वं ॥ ३४ ॥ एकायनंवामदक्षिणसंचारशून्यं ॥ ३५ ॥

आर्ष्टिषेणाश्रमेतेषांवसतांवैमहात्मनां ॥ अगच्छन्बहवोमासाःपश्यतांमहदद्भुतं ॥ १२ ॥ तैस्तत्रविहरद्भिश्चरममाणैश्चपांडवैः ॥ प्रीतिमंतोमहाभागामुनयश्चारणास्तथा ॥ १३ ॥ आजग्मुःपांडवान्द्रष्टुंशुद्धात्मानोयतव्रताः ॥ तेतैःसहकथांचक्रुर्दिव्यांभरतसत्तमाः ॥ १४ ॥ ततःकतिपयाहस्यमहाह्रदनिवासिनं ॥ ऋद्धिमंतंमहानागंसुपर्णःसहसाहरत् ॥ १५ ॥ प्राकंपतमहाशैलःप्रामृद्यंतमहाद्रुमाः ॥ ददृशुःसर्वभूतानिपांडवाश्चतदद्भुतं ॥ १६ ॥ ततःशैलोत्तमस्याग्रात्पांडवान्प्रतिमारुतः ॥ अवहत्सर्वमाल्यानिगंधवंतिशुभानिच ॥ १७ ॥ तत्रपुष्पाणिदिव्यानिसुहृद्भिःसहपांडवाः ॥ ददृशुःपंचवर्णानिद्रौपदीचयशस्विनी ॥ १८ ॥ भीमसेनंततःकृष्णाकालेवचनमब्रवीत् ॥ विविक्तेपर्वतोद्देशेसुखासीनंमहाभुजं ॥ १९ ॥ सुपर्णानिलवेगेनश्वसनेनमहाबलात् ॥ पंचवर्णानिपात्यंतेपुष्पाणिभरतर्षभ ॥ २० ॥ प्रत्यक्षंसर्वभूतानांनदीमश्वरथांप्रति ॥ खांडवेसत्यसंधेनभ्रात्रातवमहात्मना ॥ २१ ॥ गंधर्वोरगरक्षांसिवासवश्चनिवारितः ॥ हतामायाविनश्चोग्राधनुःप्रासंचगांडिवं ॥ २२ ॥ तवापिसुमहत्तेजोमहद्बाहुबलंचते ॥ अविषह्यमनाधृष्यंशक्रतुल्यपराक्रम ॥ २३ ॥ त्वद्बाहुबलवेगेनत्रासिताःसर्वराक्षसाः ॥ हित्वाशैलंप्रपद्यंतांभीमसेनदिशोदश ॥ २४ ॥ ततःशैलोत्तमस्याग्रंचित्रमाल्यधरंशिवं ॥ व्यपेतभयसंमोहाःपश्यंतुसुहृदस्तव ॥ २५ ॥ एवंप्रणिहितंभीमचिरात्प्रभृतिमेमनः ॥ द्रष्टुमिच्छामिशैलाग्रंत्वद्बाहुबलपालिता ॥ २६ ॥ ततःक्षिप्तमिवात्मानंद्रौपद्यासपरंतपः ॥ नामृष्यतमहाबाहुःप्रहारमिवसद्गवः ॥ २७ ॥ सिंहर्षभगतिःश्रीमानुदारःकनकप्रभः ॥ मनस्वीबलवान्दृप्तोमानीशूरश्चपांडवः ॥ २८ ॥ लोहिताक्षःपृथुव्यंसोमत्तवारणविक्रमः ॥ सिंहदंष्ट्रोबृहत्स्कंधःशालपोतइवोद्गतः ॥ २९ ॥ महात्माचारुसर्वांगःकंबुग्रीवोमहाभुजः ॥ रुक्मपृष्ठंधनुःखड्गंतूणांश्चापिपरामृशत् ॥ ३० ॥ सकेसरीवचोत्सिक्तःप्रभिन्नइववारणः ॥ व्यपेतभयसंमोहःशैलमभ्यपतद्बली ॥ ३१ ॥ तंमृगेंद्रमिवायांतंप्रभिन्नमिववारणं ॥ ददृशुःसर्वभूतानिबाणकार्मुकधारिणं ॥ ३२ ॥ द्रौपद्यावर्धयन्हर्षंगदामादायपांडवः ॥ व्यपेतभयसंमोहःशैलराजंसमाश्रितः ॥ ३३ ॥ नग्लानिर्नचकातर्यंनवैक्लव्यंनमत्सरः ॥ कदाचिज्जुषतेपार्थमात्मजंमातरिश्वनः ॥ ३४ ॥ तदेकायनमासाद्यविषमंभीमदर्शनं ॥ बहुतालोच्छ्रयंशृंगमारुरोहमहाबलः ॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ परिक्षिप्तंपरितआवृतं ॥ ३८ ॥ चयाट्टालकशोभिना चयःप्राकारस्यमूलबंधः अट्टालकउपरिगृहं चयःसमूहेप्राकारमूलबंधेसमाहितेइतिमेदिनी तोरणंबहिर्द्वारं निर्व्यूहःनागदंताख्यंगृहा

सकिन्नरमहानागमुनिगंधर्वराक्षसान्॥ हर्षयन्पर्वतस्याग्रमारुरोहसमहाबलः॥३६॥ ततोवैश्रवणावासंददर्शभरतर्षभः॥ कांचनैःस्फाटिकैश्चैववेश्मभिःस मलंकृतं॥ ३७॥ प्राकारेणपरिक्षिप्तंसौवर्णेनसमंततः॥ सर्वरत्नद्युतिमतासर्वोद्यानवतातथा॥ ३८॥ शैलादभ्युच्छ्रयवताचयाट्टालकशोभिना॥ द्वारतोरणनि र्व्यूहध्वजसंवाहशोभिना॥ ३९॥ विलासिनीभिरत्यर्थंनृत्यंतीभिःसमंततः॥ वायुनाधूयमानाभिःपताकाभिरलंकृतं ॥ ४० ॥ धनुष्कोटिमवष्टभ्यवक्रभावेन बाहुना॥ पश्यमानःसखेदेनद्रविणाधिपतेःपुरं॥ ४१ ॥ मोदयन्सर्वभूतानिगंधमादनसंभवः॥ सर्वगंधवहस्तत्रमारुतःसुसुखोववौ ॥ ४२ ॥ चित्राविविधव र्णाभाश्चित्रमंजरिधारिणः॥ अचिंत्याविविधास्तत्रद्रुमाःपरमशोभिनः॥ ४३ ॥ रत्नजालपरिक्षिप्तंचित्रमाल्यविभूषितं॥ राक्षसाधिपतेःस्थानंददृशेभरतर्षभः ॥ ४४ ॥ गदाखड्गधनुष्पाणिःसमभित्यक्तजीवितः॥ भीमसेनोमहाबाहुस्तस्थौगिरिरिवाचलः ॥ ४५ ॥ ततःशंखमुपाध्मासीद्द्विषतांलोमहर्षणं॥ ज्याघोषतल शब्दंचकृत्वाभूतान्यमोहयत् ॥ ४६ ॥ ततःप्रहृष्टरोमाणस्तंशब्दमभिदुद्रुवुः ॥ यक्षराक्षसगंधर्वाःपांडवस्यसमीपतः ॥ ४७॥ गदापरिघनिस्त्रिंशशूलशक्तिपर श्वधाः॥ प्रगृहीताव्यरोचंतयक्षराक्षसबाहुभिः॥ ४८ ॥ ततःप्रववृतेयुद्धंतेषांतस्यचभारत॥ तैःप्रयुक्तान्महामायैःशूलशक्तिपरश्वधान्॥ ४९॥ भल्लैर्भीमःप्रचि च्छेदभीमवेगतरैस्ततः ॥ अंतरिक्षगतानांचभूमिष्ठानांचगर्जतां ॥ ५० ॥ शरैर्विव्याधगात्राणिराक्षसानांमहाबलः॥ सालोहितमहावृष्टिरभ्यवर्षन्महाबलं ॥ ५१ ॥ गदापरिघपाणीनांरक्षसांकायसंभवा॥ कायेभ्यःप्रच्युताधाराराक्षसानांसमंततः ॥ ५२ ॥ भीमबाहुबलोत्सृष्टैरायुधैर्यक्षरक्षसां॥ विनिकृत्तानिदृ श्यंतेशरीराणिशिरांसिच ॥ ५३ ॥ प्रच्छाद्यमानंरक्षोभिःपांडवंप्रियदर्शनं॥ ददृशुःसर्वभूतानिसूर्यमभ्रगणैरिव ॥ ५४ ॥ सरश्मिभिरिवादित्यःशरैररिनिघाति भिः॥ सर्वानार्च्छन्महाबाहुर्बलवान्सत्यविक्रमः॥ ५५ ॥ अभितर्जयमानाश्चरुवंतश्चमहारवान्॥ नमोहंभीमसेनस्यददृशुःसर्वराक्षसाः ॥ ५६ ॥ यक्षाविकृत सर्वांगाभीमसेनभयार्दिताः॥ भीममार्तस्वरंचक्रुर्विप्रकीर्णमहायुधाः॥ ५७॥ ॥१५९॥

न्निर्गतंदारु निर्व्यूहोनागदंतेस्यादितिविश्वः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ वक्रभावेनवक्रेणबाहुनाउपलक्षितः एतेऽस्मान्नप्रत्युद्गच्छंतीतिवावक्रबुद्ध्या खेदेनतद्दर्शनात्स्वसंपत्स्मरणंतेन द्रविणाधिपतेःधनाधिपतेः ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ददृशेददर्श ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥

॥ ५८ ॥ ५९ ॥ अदर्शयदधीकारंस्वाम्यंप्राग्दर्शितवान्यःसमणिमानितियत्तदोरध्याहारेणयोज्यं ॥ ६० ॥ संख्येसंग्रामे ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ प्रत्यहन्यंतप्रतिहताः वेगितावेगवं

उत्सृज्यतेगदाशूलानसिशक्तिपरश्वधान्॥ दक्षिणांदिशमाजग्मुस्त्रासितादृढधन्वना ॥ ५८ ॥ तत्रशूलगदापाणिर्व्यूढोरस्कोमहाभुजः॥ सखावैश्रवणस्यासी न्मणिमान्नामराक्षसः ॥ ५९ ॥ अदर्शयदधीकारंपौरुषंचमहाबलः॥ सतान्दृष्ट्वापरावृत्तान्स्मयमानइवाब्रवीत् ॥ ६० ॥ एकेनबहवःसंख्येमानुषेणपराजि ताः॥ प्राप्यवैश्रवणावासंकिंवक्ष्यथधनेश्वरं॥ ६१ ॥ एवमाभाष्यतान्सर्वानभ्यवर्ततराक्षसः॥ शक्तिशूलगदापाणिरभ्यधावत्सपांडवं॥ ६२ ॥ तमापतंतंवेगे नप्रभिन्नमिववारणं॥ वत्सदंतैस्त्रिभिःपार्श्वेभीमसेनःसमार्दयत्॥ ६३॥ मणिमानपिसंक्रुद्धःप्रगृह्यमहतींगदां॥ प्राहिणोद्भीमसेनायपरिगृह्यमहाबलः॥ ६४॥ विद्युद्रूपांमहाघोरामाकाशेमहतींगदां॥ शरैर्बहुभिरानर्च्छद्भीमसेनःशिलाशितैः॥ ६५ ॥ प्रत्यहन्यंततेसर्वेगदामासाद्यसायकाः॥ नवेगंधारयामासुर्गदावेग स्यवेगिताः॥ ६६ ॥ गदायुद्धसमाचारंबुध्यमानःसवीर्यवान्॥ व्यंसयामासतंतस्यप्रहारंभीमविक्रमः ॥ ६७ ॥ ततःशक्तिंमहाघोरांरुक्मदंडामयस्मयीं॥ त स्मिन्नेवांतरेधीमान्प्रजहाराथराक्षसः॥ ६८ ॥ साभुजंभीमनिर्ह्रादाभित्त्वाभीमस्यदक्षिणं॥ साग्निज्वालामहारौद्रापपातसहसाभुवि ॥ ६९ ॥ सोतिविद्धोमहे ष्वासःशक्त्याऽमितपराक्रमः॥ गदांजग्राहकौंतेयःक्रोधपर्याकुलेक्षणः॥ ७० ॥ रुक्मपट्टपिनद्धांतांशत्रूणांभयवर्धिनीं॥ प्रगृह्याथनदन्भीमःशैक्यांसर्वायसीं गदां॥ ७१ ॥ तरसाचाभिदुद्रावमणिमंतंमहाबलं॥ दीप्यमानंमहाशूलंप्रगृह्यमणिमानपि ॥ ७२ ॥ प्राहिणोद्भीमसेनायवेगेनमहतानदन्॥ भंक्त्वाशूलंगदा ग्रेणगदायुद्धविशारदः॥ ७३ ॥ अभिदुद्रावतंहंतुंगरुत्मानिवपन्नगं॥ सोंतरिक्षमवप्लुत्यविधूयसहसागदां ॥ ७४ ॥ प्रचिक्षेपमहाबाहुर्विनद्यरणमूर्धनि॥ से द्राशनिरिवेंद्रेणविसृष्टावातरंहसा॥ ७५ ॥ हत्वारक्षःक्षितिंप्राप्यकृत्येवनिपपातह॥ तंराक्षसंभीमबलंभीमसेनेनपातितं॥ ७६॥ ददृशुःसर्वभूतानिसिंहेनेवग वांपतिं॥ तंप्रेक्ष्यनिहतंभूमौहतशेषानिशाचराः॥ भीममार्तस्वरंकृत्वाजग्मुःप्राचींदिशंप्रति॥ ७७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणियक्षयुद्धपर्वणिम णिमद्वधेषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

तोपि गदावेगस्यगदायांवेगोऽत्यभ्यासोयस्यतस्य ॥ ६६ ॥ सभीमः व्यंसयामासव्यर्थीचकार ॥ ६७ ॥ अयस्मयीं छांदसंभत्वं अयोमयीं ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ शैक्यांशीकयतिशत्रून्पराभवतीति शैक्या शीकयतेर्कहलोर्ण्यदितिण्यत् ततःस्वार्थिकोण् ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेप० नै० भा० षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६० ॥ ॥ ७ ॥

श्रुत्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ संप्रधार्यरक्षार्थंसमर्थ्य ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ मुनेरिवघनवासिनस्तेतवैतत्सदृशंनोचितं यत्मृषानिर्निमित्तं वधोरक्षसांहिंसा ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ श्रुत्वाबहुविधैःशब्दैर्नाद्यमानांगिरेर्गुहां ॥ अजातशत्रुःकौंतेयोमाद्रीपुत्रावुभावपि ॥ १ ॥ धौम्यःकृष्णाचविप्राश्चसर्वेचसुहृदस्तथा ॥
भीमसेनमपश्यंतःसर्वेविमनसोभवन् ॥ २ ॥ द्रौपदीमार्ष्टिषेणायसंप्रधार्यमहारथाः ॥ सहिताःसायुधाःशूराःशैलमारुरुहुस्तदा ॥ ३ ॥ ततःसंप्राप्यशैलाग्रंवीक्ष
माणामहारथाः ॥ ददृशुस्तेमहेष्वासाभीमसेनमरिंदमाः ॥ ४ ॥ स्फुरतश्चमहाकायान्गतसत्वांश्चराक्षसान् ॥ महाबलान्महासत्वान्भीमसेनेनपातितान् ॥ ५ ॥
शुशुभेसमहाबाहुर्गदाखड्गधनुर्धरः ॥ निहत्यसमरेसर्वान्दानवान्मघवानिव ॥ ६ ॥ ततस्तेभ्रातरंदृष्ट्वापरिष्वज्यमहारथाः ॥ तत्रोपविविशुःपार्थाःप्राप्तागतिमनु
त्तमां ॥ ७ ॥ तैश्चतुर्भिर्महेष्वासैर्गिरिश्रृंगमशोभत ॥ लोकपालैर्महाभागैर्दिवंदेववरैरिव ॥ ८ ॥ कुबेरसदनंदृष्ट्वाराक्षसांश्चनिपातितान् ॥ भ्राताभ्रातरमासीन
मब्रवीत्पृथिवीपतिः ॥ ९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ साहसाद्यदिवामोहाद्भीमपापमिदंकृतं ॥ नैतत्तेसदृशंवीरमुनेरिवमृषावधः ॥ १० ॥ राजद्विष्टंनकर्तव्यमि
तिधर्मविदोविदुः ॥ त्रिदशानामिदंद्विष्टंभीमसेनत्वयाकृतं ॥ ११ ॥ अर्थधर्मावनादृत्ययःपापेकुरुतेमनः ॥ कर्मणांपार्थपापानांसफलंविंदतेध्रुवं ॥ पुनरेवंनक
र्तव्यंममचेदिच्छसिप्रियं ॥ १२ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वासधर्मात्माभ्राताभ्रातरमच्युतं ॥ अर्थतत्त्वविभागज्ञःकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ १३ ॥ विररा
ममहातेजास्तमेवार्थंविचिंतयन् ॥ ततस्तेहतशिष्टायेभीमसेनेनराक्षसाः ॥ १४ ॥ सहिताःप्रत्यपद्यंतकुबेरसदनंप्रति ॥ तेजवेनमहावेगाःप्राप्यवैश्रवणालयं
॥ १५ ॥ भीममार्तस्वरंचक्रुर्भीमसेनभयार्दिताः ॥ न्यस्तशस्त्रायुधाःक्लांताःशोणिताक्ततनुच्छदाः ॥ १६ ॥ प्रकीर्णमूर्धजाराजन्यक्षाधिपतिमब्रुवन् ॥ गदापरिघ
निस्त्रिंशतोमरप्रासयोधिनः ॥ १७ ॥ राक्षसानिहताःसर्वेतवदेवपुरःसराः ॥ प्रमथ्यतरसाशैलंमानुषेणधनेश्वर ॥ १८ ॥ एकेनसहिताःसंख्येरणेक्रोधवशागणाः ॥
प्रवराराक्षसेंद्राणांयक्षाणांचनराधिप ॥ १९ ॥ शेरतेनिहतादेवगतसत्वाःपरासवः ॥ लब्धशेषावयंमुक्तामणिमांस्तेसखाहतः ॥ २० ॥ मानुषेणकृतंकर्मविध ॥१६०॥
त्स्वयदनंतरं ॥ सतच्छ्रुत्वातुसंक्रुद्धःसर्वयक्षगणाधिपः ॥ २१ ॥ कोपसंरक्तनयनःकथमित्यब्रवीद्वचः ॥ द्वितीयमपराध्यंतंभीमंश्रुत्वाधनेश्वरः ॥ २२ ॥

सहितामिलिताः ॥ १५ ॥ तनुच्छदःकवचादिः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ लब्धशेषालब्धप्रसादाः शेषःसंकर्षणेवधे अनंतेनाप्रसादेचेतिमेदिनी लब्धःशैलइतिगौडपाठेतुलब्धोभीमेनजितःशैलः शैलस्थराक्षसगणः ॥ २० ॥ २१ ॥ द्वितीयमिवद्वितीयंभयहेतुं द्वितीयाद्वैभयंभवतीतिश्रुतेः ॥ २२ ॥

युज्यतांरथइतिशेषः अभ्रघनःसजलमेघः अभ्रंमेघेचगगनेधातुभेदेचकांचनेइतिमेदिनीकोशात्कांचनमेघसंकाशमितिवा ॥ २३ ॥ गंधर्वैर्हयैर्योजयामासुः यक्षाइतिशेषः विमलाक्षाःदशावर्तशुद्धाः ॥ २४ ॥

चुक्रोधयक्षाधिपतिर्युज्यतामितिचाब्रवीत् ॥ अथाभ्रघनसंकाशंगिरिश्रृंगमिवोच्छ्रितं ॥ २३ ॥ रथंसंयोजयामासुर्गंधर्वैर्हेममालिभिः ॥ तस्यसर्वगुणोपेता
विमलाक्षाहयोत्तमाः ॥ २४ ॥ तेजोबलगुणोपेतानानारत्नविभूषिताः ॥ शोभमानारथेयुक्तास्तरिष्यंतइवाशुगाः ॥ २५ ॥ ह्रेषयामासुरन्योन्यंह्रेषितैर्विजया
वहैः ॥ सतमास्थायभगवान्राजराजोमहारथं ॥ २६ ॥ प्रययौदेवगंधर्वैःस्तूयमानोमहाद्युतिः ॥ तंप्रयांतंमहात्मानंसर्वेयक्षाधनाधिपं ॥ २७ ॥ रक्ताक्षाहेमसं
काशामहाकायामहाबलाः ॥ सायुधाबद्धनिस्त्रिंशायक्षादशशतावराः ॥ २८ ॥ तेजवेनमहावेगाःप्लवमानाविहायसा ॥ गंधमादनमाजग्मुःप्रकर्षंतइवांबरं
॥ २९ ॥ तत्केसरिमहाजालंधनाधिपतिपालितं ॥ कुबेरंचमहात्मानंयक्षरक्षोगणावृतं ॥ ३० ॥ ददृशुर्हृष्टरोमाणःपांडवाःप्रियदर्शनं ॥ कुबेरस्तुमहासत्वान्पांडोः
पुत्रान्महारथान् ॥ ३१ ॥ आत्तकार्मुकनिस्त्रिंशान्दृष्ट्वाप्रीतोभवत्तदा ॥ देवकार्यंचिकीर्षन्सहृदयेनतुतोषह ॥ ३२ ॥ तेपक्षिणइवापेतुर्गिरिश्रृंगंमहाजवाः ॥ त
स्थुस्तेषांसमभ्याशेधनेश्वरपुरःसराः ॥ ३३ ॥ ततस्तंहृष्टमनसंपांडवान्प्रतिभारत ॥ समीक्ष्ययक्षगंधर्वानिर्विकारमवस्थिताः ॥ ३४ ॥ पांडवाश्चमहात्मानःप्र
णम्यधनदंप्रभुं ॥ नकुलःसहदेवश्चधर्मपुत्रश्चधर्मवित् ॥ ३५ ॥ अपराद्धमिवात्मानंमन्यमानामहारथाः ॥ तस्थुःप्रांजलयःसर्वेपरिवार्यधनेश्वरं ॥ ३६ ॥ सत्वा
सनवरंश्रीमत्पुष्पकंविश्वकर्मणा ॥ विहितंचित्रपर्यंतमातिष्ठतधनाधिपः ॥ ३७ ॥ तमासीनंमहाकायाःशंकुकर्णामहाजवाः ॥ उपोपविविशुर्यक्षाराक्षसाश्च
सहस्रशः ॥ ३८ ॥ शतशश्चापिगंधर्वास्तथैवाप्सरसांगणाः ॥ परिवार्योपतिष्ठंतयथादेवाःशतक्रतुं ॥ ३९ ॥ कांचनींशिरसाबिभ्रद्भीमसेनःस्रजंशुभां ॥ पाश
खड्गधनुष्पाणिरुदैक्षतधनाधिपं ॥ ४० ॥ भीमसेनस्यनग्लानिर्विक्षतस्यापिराक्षसैः ॥ आसीत्तस्यामवस्थायांकुबेरमपिपश्यतः ॥ ४१ ॥ आददानंशितान्बा
णान्योद्धुकाममवस्थितं ॥ दृष्ट्वाभीमंधर्मसुतमब्रवीन्नरवाहनः ॥ ४२ ॥ विदुस्त्वांसर्वभूतानिपार्थभूतहितेरतम् ॥ निर्भयश्चापिशैलाग्रेवसत्वंभ्रातृभिःसह
॥ ४३ ॥ नचमन्युस्त्वयाकार्योभीमसेनस्यपांडव ॥ कालेनैतेहताःपूर्वंनिमित्तमनुजस्तव ॥ ४४ ॥ व्रीडाचात्रनकर्तव्यासाहसंयदिदंकृतं ॥ दृष्टश्चापिसुरैःपूर्वंवि
नाशोयक्षरक्षसां ॥ ४५ ॥ नभीमसेनेकोपोमेप्रीतोस्मिभरतर्षभ ॥ कर्मणाभीमसेनस्यममतुष्टिरभूत्पुरा ॥ ४६ ॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ केसरिमहाजालमश्वानांमहद्वृंदं ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ दृष्टोज्ञातः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ममभया संक्लेशोभाविदुःखं ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ कुशवत्यांकुशस्थलीसंज्ञेदेशविशेषे ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ एधितंसमिद्धं ॥ ५७ ॥ मौर्ख्यात्विचाराक्षमत्वात् अतएवअगस्त्योयमित्यज्ञानभावात् मौर्ख्यमपिदर्पात्संपत्तिगर्वात्सोपिमोहात्संपत्तेर्नश्वरत्वाज्ञानात् ॥ ५८ ॥ न्यष्ठीवत्थूत्कृतवान् ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ सैन्यानामिति तवसैन्यानांमध्येयत्तवआज्ञांकरि

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तातुराजानंभीमसेनमभाषत ॥ नैतन्मनसिमेतातवर्ततेकुरुसत्तम ॥ ४७ ॥ यदिदंसाहसंभीमकृष्णार्थेकृतवानसि ॥ मामनादृत्यदेवांश्चविनाशंयक्षरक्षसां ॥ ४८ ॥ स्वबाहुबलमाश्रित्यतेनाहंप्रीतिमांस्त्वयि ॥ शापादद्यविनिर्मुक्तोघोरादस्मिवृकोदर ॥ ४९ ॥ अहंपूर्वमगस्त्येनक्रुद्धेन परमर्षिणा ॥ शप्तोपराधेकस्मिंश्चित्तस्यैषानिष्कृतिःकृता ॥ ५० ॥ दृष्टोहिममसंक्लेशःपुरापांडवनंदन ॥ नतवात्रापराधोस्तिकथंचिदपिपांडव ॥ ५१ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कथंशप्तोसिभगवन्नगस्त्येनमहात्मना ॥ श्रोतुमिच्छाम्यहंदेवतवैतच्छापकारणं ॥ ५२ ॥ इदंचाश्चर्यभूतंमेयत्क्रोधात्तस्यधीमतः ॥ तदैवत्वंननिर्दग्धःसबलःसपदानुगः ॥ ५३ ॥ ॥ धनेश्वरउवाच ॥ ॥ देवतानामभून्मंत्रःकुशवत्यांनरेश्वर ॥ वृतस्तत्राहमगमंमहापद्मशतैस्त्रिभिः ॥ ५४ ॥ यक्षाणांघोररूपाणांविविधायुधधारिणां ॥ अध्वन्यहमथापश्यमगस्त्यमृषिसत्तमं ॥ ५५ ॥ उग्रंतपस्तप्यमानंयमुनातीरमाश्रितं ॥ नानापक्षिगणाकीर्णपुष्पितद्रुमशोभितं ॥ ५६ ॥ तमूर्ध्वबाहुंदृष्ट्वैवसूर्यस्याभिमुखेस्थितं ॥ तेजोराशिंदीप्यमानंहुताशनमिवैधितं ॥ ५७ ॥ राक्षसाधिपतिःश्रीमान्मणिमान्नाममेसखा ॥ मौर्ख्यादज्ञानभावाच्चदर्पान्मोहाच्चपार्थिव ॥ ५८ ॥ न्यष्ठीवदाकाशगतोमहर्षेस्तस्यमूर्धनि ॥ सकोपान्मामुवाचेदंदिशःसर्वादहन्निव ॥ ५९ ॥ मामवज्ञायदुष्टात्मायस्मादेषसखातव ॥ धर्षणांकृतवानेतांपश्यतस्तेधनेश्वर ॥ ६० ॥ तस्मात्सहैभिःसैन्यैस्तेवधंप्राप्स्यतिमानुषात् ॥ त्वंचाप्येभिर्हतैःसैन्यैःक्लेशंप्राप्येहदुर्मतिः ॥ तमेव मानुषंदृष्ट्वाकिल्बिषाद्विप्रमोक्ष्यसे ॥ ६१ ॥ सैन्यानांतुतवैतेषांपुत्रपौत्रबलान्वितं ॥ नशापंप्राप्यतेघोरंतत्तवाज्ञांकरिष्यति ॥ ६२ ॥ एषशापोमयाप्राप्तःप्राक्तस्माद्दृषिसत्तमात् ॥ सभीमेनमहाराजभ्रात्रातवविमोक्षितः ॥ ६३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणियक्षयुद्धपर्वणिकुबेरदर्शनेएकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

ष्यतितत्घोरंशापंमानुषात्मरणरूपंनप्राप्स्यते घोरत्वेहेतुः पुत्रेति पुत्रपौत्राःबलानिसैन्यानिचतेष्वन्वितं राक्षसाःसर्वेपुत्रादियुक्तामानुषवध्याभवंत्वित्येकस्यापराधेबहूनांदंडरूपइतिघोरत्वंशापस्येत्यर्थः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

एवंशापकीर्तनव्याजेनमहतामवज्ञानकर्तव्येतिसूचितमर्थंकंठतोपिवक्तुंप्राह युधिष्ठिरेत्यादिना धृतिःसंकटेष्वविक्लवता दाक्ष्यंयत्नशीलता पराक्रमःशत्रूणामभिभवनहेतुःक्रिया देशकालयोरानुकूल्यंचेति विधानानांकार्याणांविधिरभ्युदयहेतुः अदेशेअकालेचकृतंधृत्यादिकमभिभवहेतुरित्यर्थः ॥ १ ॥ धृतिमंतइति कृतयुगेहिज्ञानप्राधान्यात्ज्ञानस्यचसर्वस्मिन्देशेकालेचाभ्युदयहेतुत्वान्नतत्रदेशकालप्रतीक्षासीदित्यर्थः ॥ २ ॥ क्षत्रियाणांतुसर्वदैवैतत्पंचकमावश्यकमित्याह धृतिमानिति ॥ ३ ॥ ४ ॥ वृत्रहेतिपराक्रमंनिर्दिशति ॥ ५ ॥ संरंभात्कोपात् ॥ ६ ॥ ७ ॥ निकृतीनांवंचनापराणां ॥ ८ ॥ इममुपदेशंप्रकृतेयोजयति अधर्मज्ञइति अवलिप्तोगर्वितः ॥ ९ ॥ १० ॥ प्रथमंप्रथमोत्पन्नानिरक्षांसितत्संबंधित्वात्पक्षोपिप्रथमः रक्षोभयहेतावपितामिस्रपक्षेत्वंतत्रनिर्भयोवसेत्यर्थः केचित्तुइतएवप्रथमशब्दान्मा

धनदउवाच ॥ ॥ युधिष्ठिरधृतिर्दाक्ष्यंदेशकालपराक्रमाः ॥ लोकतंत्रविधानानामेषपंचविधोविधिः ॥ १ ॥ धृतिमंतश्चदक्षाश्चस्वेस्वेकर्मणिभारत ॥ पराक्रमविधानज्ञानराःकृतयुगेऽभवन् ॥ २ ॥ धृतिमान्देशकालज्ञःसर्वधर्मविधानवित् ॥ क्षत्रियःक्षत्रियश्रेष्ठप्रशास्तिपृथिवींचिरं ॥ ३ ॥ यएवंवर्ततेपार्थपुरुषःसर्वकर्मसु ॥ सलोकेलभतेवीरयशःप्रेत्यचसद्गतिं ॥ ४ ॥ देशकालांतरप्रेप्सुःकृत्वाशक्रःपराक्रमं ॥ संप्राप्तस्त्रिदिवेराज्यंवृत्रहावसुभिःसह ॥ ५ ॥ यस्तुकेवलसंरंभात्प्रपातंननिरीक्षते ॥ पापात्मापापबुद्धिर्यःपापमेवानुवर्तते ॥ ६ ॥ कर्मणामविभागज्ञःप्रेत्यचेहविनश्यति ॥ अकालज्ञःसुदुर्मेधाःकार्याणामविशेषवित् ॥ ७ ॥ वृथाचारसमारंभःप्रेत्यचेहविनश्यति ॥ साहसेवर्तमानानांनिकृतीनांदुरात्मनां ॥ ८ ॥ सर्वसामर्थ्यलिप्सूनांपापोभवतिनिश्चयः ॥ अधर्मज्ञोवलिप्तश्चबालबुद्धिरमर्षणः ॥ ९ ॥ निर्भयोभीमसेनोयंतंशाधिपुरुषर्षभ ॥ आर्ष्टिषेणस्यराजर्षेःप्राप्यभूयस्त्वमाश्रमं ॥ १० ॥ तामिस्रंप्रथमंपक्षंवीतशोकभयोवस ॥ अलकाःसहगंधर्वैर्यक्षाश्चसहकिन्नरैः ॥ ११ ॥ मन्नियुक्तामनुष्येंद्रसर्वेचगिरिवासिनः ॥ रक्षिष्यंतिमहाबाहोसहितंद्विजसत्तमैः ॥ १२ ॥ साहसादनुसंप्राप्तःप्रतिबुध्य वृकोदरः ॥ वार्यतांसाध्वयंराजंस्त्वयाधर्मभृतांवर ॥ १३ ॥ अतःपरंचवोराजन्द्रक्ष्यंतिवनगोचराः ॥ उपस्थास्यंतिवोराजन्रक्षिष्यंतेचवःसदा ॥ १४ ॥ तथैव चान्नपानानिस्वादूनिचबहूनिच ॥ आहरिष्यंतिमत्प्रेष्याःसदावःपुरुषर्षभाः ॥ १५ ॥ यथाजिष्णुर्महेंद्रस्ययथावायोर्वृकोदरः ॥ धर्मस्यत्वंयथातातयोगोत्पन्नोनिजःसुतः ॥ १६ ॥ आत्मजावात्मसंपन्नौयमौचोभौयथाश्विनोः ॥ रक्ष्यास्तद्वन्ममापीहयूयंसर्वेयुधिष्ठिर ॥ १७ ॥

सारंभेकृष्णपक्षस्यप्राथम्यमिच्छंति तदसत् पूर्वपक्षापरपक्षशब्दयोःक्रमेणशुक्लकृष्णयोरेवरूढत्वात्श्रौतेपिपौर्णमासतएवेष्ट्यारंभात् नचपूर्णोमासोस्यामितियोगात्पौर्णमास्यंतोमासइतिवाच्यं तत्रमासशब्दस्यचंद्रवाचित्वात् सूर्यामासाविचरंतादिवीतिमंत्रवर्णात् सूर्यामासासूर्याचंद्रमसावित्यर्थः निपुणतरमुपपादितमेतदस्माभिःकाण्वशतपथभाष्येएकपादीकांडे अलकाअलकावासिनः ॥ ११ ॥ मन्नियुक्तारक्षिष्यंतिसहितंत्वामितिशेषः ॥ १२ ॥ साहसादनुसंप्राप्तइतिप्रतिबुध्यवार्यतां ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ यथेति इंद्रादीनामौरसपुत्रत्वाद्यथायूयंरक्ष्यास्तथाममापीतिश्लोकद्वयार्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥

अर्थेति तत्त्वंयाथात्म्यं विधानंप्राप्युपायं ॥ १८ ॥ स्वर्ग्याःस्वर्गायहिताःसंपदः ॥ १९ ॥ ताएवाह दमइति तेजःशौर्यंपराभिभवसामर्थ्यं ॥ २० ॥ २१ ॥ कुरुतेअभ्यस्यति ॥ २२ ॥ २३॥२४ ॥ महा
मेधानश्वमेधान् ॥ २५ ॥ २६॥ २७ ॥ प्राध्वंकृत्वाबद्ध्वाउपसंहृत्येत्यर्थः प्राध्वंबंधनेइतिगतिसंज्ञायांकुगतिप्रादयइतिप्राप्तोपिसमासोमहाविभाषयानादृतः नमश्चक्रेस्वदोषानर्जुनगुणांश्चश्रुत्वालज्जितः

अर्थतत्त्वविधानज्ञःसर्वधर्मविधानवित्॥ भीमसेनादवरजःफाल्गुनःकुशलीदिवि ॥१८॥ याःकाश्चनमतालोकेस्वर्ग्याःपरमसंपदः॥ जन्मप्रभृतिताःसर्वाःस्थि
तास्तातधनंजये॥१९॥ दमोदानंबलंबुद्धिर्ह्रीर्धृतिस्तेजउत्तमं॥ एतान्यपिमहासत्वेस्थितान्यमिततेजसि॥ २०॥ नमोहात्कुरुतेजिष्णुःकर्मपांडवगर्हितं॥ नपा
र्थस्यमृषोक्तानिकथयंतिनरानृषु॥ २१ ॥ सदेवपितृगंधर्वैःकुरूणांकीर्तिवर्धनः॥ मानितःकुरुतेऽस्त्राणिशक्रसद्मनिभारत ॥ २२॥ योसौसर्वान्महीपालान्धर्मे
णवशमानयत्॥ सशांतनुर्महातेजाःपितुस्तवपितामहः॥ २३॥ प्रीयतेपार्थपार्थेनदिविगांडीवधन्वना॥ सम्यक्चासौमहावीर्यःकुलधुर्येणपार्थिवः॥ २४॥ पि
तॄन्देवानृषीन्विप्रान्पूजयित्वामहातपाः॥ सप्तमुख्यान्महामेधानाहरद्यमुनांप्रति ॥ २५॥ अधिराजःसराजंस्त्वांशांतनुःप्रपितामहः॥ स्वर्गजिच्छक्रलोकस्थः
कुशलंपरिपृच्छति॥ २६॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एतच्छ्रुत्वातुवचनंधनदेनप्रभाषितं ॥ पांडवाश्चततस्तेनबभूवुःसंप्रहर्षिताः॥ २७॥ ततःशक्तिंगदांखड्गं
धनुश्चभरतर्षभः॥ प्राध्वंकृत्वानमश्चक्रेकुबेरायवृकोदरः॥ २८॥ ततोब्रवीद्धनाध्यक्षःशरण्यःशरणागतं॥ मानहाभवशत्रूणांसुहृदांनंदिवर्धनः ॥ २९ ॥ स्वे
षुवेश्मसुरम्येषुवसतामित्रतापनाः॥ कामान्नपरिहास्यंतियक्षावोभरतर्षभाः ॥ ३० ॥ शीघ्रमेवगुडाकेशःकृतास्त्रःपुनरेष्यति॥ साक्षान्मघवतासृष्टःसंप्राप्स्य
तिधनंजयः॥ ३१ ॥ एवमुत्तमकर्माणमनुशिष्ययुधिष्ठिरं॥ अस्तंगिरिवरश्रेष्ठंप्रययौगुह्यकाधिपः ॥ ३२ ॥ तंपरिस्तोमसंकीर्णैर्नानारत्नविभूषितैः॥ यानैरनुय
युर्यक्षाराक्षसाश्चसहस्रशः॥ ३३ ॥ पक्षिणामिवनिर्घोषःकुबेरसदनंप्रति ॥ बभूवपरमाश्वानामैरावतपथेयथा ॥ ३४ ॥ तेजग्मुस्तूर्णमाकाशंधनाधिपतिवा
जिनः॥ प्रकर्षंतइवाभ्राणिपिबंतइवमारुतं॥३५॥ ततस्तानिशरीराणिगतसत्वानिरक्षसां॥ अपाकृष्यंतशैलाग्राद्धनाधिपतिशासनात्॥ ३६॥

स्वापराधंक्षमापयितुमित्यर्थः प्राज्यंकृत्वेत्यपिपाठः प्रकर्षेणअज्यंप्राज्यंज्यारहितमित्यर्थः ॥ २८ ॥ नंदिःसमृद्धिः ॥ २९ ॥ स्वेषुवेश्मसुअस्मदीयेषु वोयुष्मत्संबंधिनः कामान्काम्यमानानर्थान्नपरिहा
स्यंतिकिंतुसाधयिष्यंत्येवेत्यर्थः ॥ ३० ॥ सृष्टोविसर्जितः संप्राप्स्यतियुष्मान् ॥ ३१ ॥ अस्तंगृहं अपाःसोममस्तमिंद्रप्रयाहीतिमंत्रवर्णात् ॥ ३२ ॥ परिस्तोमाश्चित्रकंबलाहस्त्यादीनांपल्याणभूताः
॥ ३३ ॥ ऐरावतपथेइंद्रपुरीप्रदेशे ॥ ३४ ॥ ३५॥ अपाकृष्यंतअपाकृतानि ॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अर्जुनेनतपोबलाद्देवेभ्योऽस्त्राणिलब्धानीतिविस्मयोनक
र्तव्यएतदर्थंकर्मफलोर्जितविष्णुलोकप्राप्तंतांवर्णयत्यध्यायेनधौम्योयुधिष्ठिरगर्वपरिहारार्थं ततइत्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ प्रेतसत्वगतिर्मृतानांप्राणिनांगम्यां ॥ ८ ॥ संयमनंनाम

तेषांहिशापकालःसकृतोगस्त्येनधीमता॥ समरेनिहतास्तस्माच्छापस्यांतोभवत्तदा ॥ ३७॥ पांडवाश्चमहात्मानस्तेषुवेश्मसुताःक्षपाः ॥ सुखमूषुर्गतोद्वेगाः
पूजिताःसर्वराक्षसैः॥ ३८॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणियक्षयुद्ध०कुबेरवाक्येद्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६२॥ ॥७॥ ॥७॥
वैशंपायनउवाच॥ ॥ततःसूर्योदयेधौम्यःकृत्वाह्निकमरिंदम ॥ आर्ष्टिषेणेनसहितःपांडवानभ्यवर्तत ॥ १ ॥ तेभिवाद्यार्ष्टिषेणस्यपादौधौम्यस्यचैवह ॥ त
तःप्रांजलयःसर्वेब्राह्मणांस्तानपूजयन्॥ २ ॥ ततोयुधिष्ठिरंधौम्योगृहीत्वादक्षिणेकरे॥ प्राचींदिशमभिप्रेक्ष्यमहर्षिरिदमब्रवीत्॥ ३॥ असौसागरपर्यंतांभूमि
मावृत्यतिष्ठति॥ शैलराजोमहाराजमंदरोतिविराजते॥ ४॥ इंद्रवैश्रवणावेतांदिशंपांडवरक्षतः॥ पर्वतैश्चवनांतैश्चकाननैश्चैवशोभितां ॥५॥ एतदाहुर्महेंद्र
स्यराज्ञोवैश्रवणस्यच॥ ऋषयःसर्वधर्मज्ञाःसद्मतातमनीषिणः॥ ६॥ अतश्चोद्यंतमादित्यमुपतिष्ठंतिवैप्रजाः ॥ ऋषयश्चापिधर्मज्ञाःसिद्धाःसाध्याश्चदेवताः
॥ ७॥ यमस्तुराजाधर्मज्ञःसर्वप्राणभृतांप्रभुः॥ प्रेतसत्वगतिंत्वेनांदक्षिणामाश्रितोदिशं॥ ८॥ एतत्संयमनंपुण्यमतीवाद्भुतदर्शनं॥ प्रेतराजस्यभवनमृद्ध्याप
रमयायुतं॥ ९॥ तंप्राप्यसविताराजन्सत्येनप्रतितिष्ठति॥ अस्तंपर्वतराजानमेतमाहुर्मनीषिणः॥ १०॥ एतंपर्वतराजानंसमुद्रंचमहोदधिं ॥ आवसन्वरुणो
राजाभूतानिपरिरक्षति॥११॥ उदीचींदीपयन्नेषदिशंतिष्ठतिवीर्यवान्॥ महामेरुर्महाभागशिवोब्रह्मविदांगतिः॥१२॥ यस्मिन्ब्रह्मसदश्चैवभूतात्माचावतिष्ठ
ते॥ प्रजापतिःसृजन्सर्वंयत्किंचिज्जंगमागमं॥ १३॥ यानाहुर्ब्रह्मणःपुत्रान्मानसान्दक्षसप्तमान्॥ तेषामपिमहामेरुःशिवंस्थानमनामयं ॥ १४॥ अत्रैवप्र
तितिष्ठंतिपुनरेवोदयंतिच॥ सप्तदेवर्षयस्तातवसिष्ठप्रमुखास्तदा॥ १५॥ देशंविरजसंपश्यमेरोःशिखरमुत्तमं॥ यत्रात्मतृप्तैरध्यास्तेदेवैःसहपितामहः॥ १६॥
यमाहुःसर्वभूतानांप्रकृतेःप्रकृतिंध्रुवं॥ अनादिनिधनंदेवंप्रभुंनारायणंपरं॥ १७॥

तः ॥ ९ ॥ १० ॥ आवसन्नधितिष्ठन् ॥ ११ ॥ १२ ॥ भूतात्मासर्वेषांभूतानामात्मा संपूर्णब्रह्मांडपिंडाभिमानित्वात् ॥ १३ ॥ १४ ॥ अत्रैवप्रजापतौ ॥ १५ ॥ १६ ॥ यमिति प्रकृतेःपंचभूतात्मिका
याःप्रकृतिमुपादानं ॥ १७ ॥

ब्रह्मणश्चतुर्मुखस्य ॥ १८ ॥ १९ ॥ ननुसर्वंसोपाधिकंकार्यब्रह्मणोंत:पातीतिवैदिकसिद्धांतस्तत्कथंविष्णोःस्थानंततःपरमित्युच्यतेअतआह प्राच्यामिति मेरावेवायंतारतम्येनदेशविशेषविभागोनतुसोपाधि
कमपिकिंचिदजातमस्ति इममेवस्थानभेदमाश्रित्यब्रह्मलोकादावर्ततेनतुविष्णुलोकादितिपौराणिकीव्यवस्थाज्ञेया ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ध्रुवमक्षयमव्ययमिति उत्पत्तिह्रासनाश
शून्यमित्यर्थः एतच्चयथाघटाकाशयोर्मिथ्यात्वाविशेषेपिव्यवहारमाश्रित्यघटोनित्यआकाशोनित्यइतिविभागः एवंब्रह्मलोकांतमनित्यंवैकुंठंनित्यमिति परमार्थतस्तुक्रममुक्तिस्थानत्वादौपचारिकंध्रुव

ब्रह्मणःसदनात्तस्यपरंस्थानंप्रकाशते ॥ देवापियंनपश्यंतिसर्वतेजोमयंशुभं ॥ १८ ॥ अत्यर्कानलदीप्तंतत्स्थानंविष्णोर्महात्मनः ॥ स्वयैवप्रभयाराजन्दुष्प्रे
क्ष्यंदेवदानवैः ॥ १९ ॥ प्राच्यांनारायणस्थानंमेरावतिविराजते ॥ यत्रभूतेश्वरस्तातसर्वप्रकृतिरात्मभूः ॥ २० ॥ भासयन्सर्वभूतानिसुश्रियाभिविराजते ॥
नात्रब्रह्मर्षयस्तातकुतएवमहर्षयः ॥ २१ ॥ प्राप्नुवंतिगतिंह्येतांयतीनांकुरुसत्तम ॥ नतंज्योतींषिसर्वाणिप्राप्यभासंतिपांडव ॥ २२ ॥ स्वयंप्रभुरचिंत्यात्मातत्र
ह्यतिविराजते ॥ यतयस्तत्रगच्छंतिभक्त्यानारायणंहरिं ॥ २३ ॥ परेणतपसायुक्ताभाविताःकर्मभिःशुभैः ॥ योगसिद्धामहात्मानस्तमोमोहविवर्जिताः ॥ २४ ॥
तत्रगत्वापुनर्नेमंलोकमायांतिभारत ॥ स्वयंभुवंमहात्मानंदेवदेवंसनातनं ॥ २५ ॥ स्थानमेतन्महाभागध्रुवमक्षयमव्ययं ॥ ईश्वरस्यसदाह्येतत्प्रणमात्रयुधिष्ठि
र ॥ २६ ॥ एनंत्वहरहर्मेरुंसूर्याचंद्रमसौध्रुवं ॥ प्रदक्षिणमुपावृत्यकुरुतःकुरुनंदन ॥ २७ ॥ ज्योतींषिचाप्यशेषेणसर्वाण्यनघसर्वतः ॥ परियांतिमहाराजगिरि
राजंप्रदक्षिणं ॥ २८ ॥ एतंज्योतींषिसर्वाणिप्रकर्षन्भगवानपि ॥ कुरुतेवितमस्कर्माआदित्योभिप्रदक्षिणं ॥ २९ ॥ अस्तंप्राप्यततःसंध्यामतिक्रम्यदिवाकरः ॥
उदीचींभजतेकाष्ठांदिशमेषविभावसुः ॥ ३० ॥ समेरुमनुवृत्तःसपुनर्गच्छतिपांडव ॥ प्राङ्मुखःसवितादेवःसर्वभूतहितेरतः ॥ ३१ ॥ समासान्विभजन्कालंब
हुधापर्वसंधिषु ॥ तथैवभगवान्सोमोनक्षत्रैःसहगच्छति ॥ ३२ ॥ एवमेतंत्वतिक्रम्यमहामेरुमतंद्रितः ॥ भावयन्सर्वभूतानिपुनर्गच्छतिमंदरं ॥ ३३ ॥

त्वादिज्ञेयं प्रणमनमस्कुरु ॥ २६ ॥ उपावृत्यअप्रदक्षिणंगत्वैव भचक्रवेगात्कुलालचक्रेप्रतीपंक्रमंतीपिपीलिकेवप्रदक्षिणंकुरुतइत्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ प्रकर्षन्नभिभवन् प्रदक्षिणंकुरुतइत्यनुवादउत्त
रार्धार्थः ॥ २९ ॥ अस्तमदर्शनं अयमर्थः मेरुंप्रदक्षिणंकुर्वन्नादित्योयत्रस्थोनदृश्यतेतदेवास्तस्थानं ततउदीचींकाष्ठांदिशांमध्येतिश्रेष्ठांदिशंभजते अत्रसंध्योत्तरमुदङ्मुखः ॥ ३० ॥ ततउदीच्याःपरांका ॥१६३॥
ष्ठांप्राप्यप्राङ्मुखइतिवदतामेरोश्चतुष्कोणत्वंसूचितंभवति एतदेवतत्त्वमित्यास्थिताःपाखंडिनोद्वौसूर्याविति कल्पयंति वस्तुतोत्रपरभ्रांतिरनूद्यते आकारेतात्पर्याभावादितिज्ञेयं ॥ ३१ ॥ ससोमोमासान्विभ
जन्नितिसंबंधः तत्रमासविभागप्रकारोष्टावक्रीयेउक्तः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥ शिशिराणिशीतानि ॥ ३५ ॥ तेजांसिसमुपादत्तेग्रीष्मे ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ अनिर्देश्यंमार्गमंतरिक्षं ॥ ३८ ॥ वह्निवायूपरस्परंवर्धयंतौजलमुत्क्षिपतइतिप्रसिद्धं सजलस्थाल्यांवायूद्दीपितोग्निर्बाष्प
वायुंवर्धयतिवायुश्चस्थालीजलमुत्क्षिपतीतिवृष्टिमारुतसंतापान्प्रतिसूर्यस्यैवहेतुत्वंयुक्तमितिभावः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिषष्ट्यधिकशतत

तथातमिस्रहादेवोमयूखैर्भावयन्जगत् ॥ मार्गमेतदसंबाधमादित्यःपरिवर्तते ॥ ३४ ॥ सिसृक्षुःशिशिराण्येवदक्षिणांभजतेदिशं ॥ ततःसर्वाणिभूतानिकालो
ऽभ्यर्छतिशैशिरः ॥ ३५ ॥ स्थावराणांचभूतानांजंगमानांचतेजसा ॥ तेजांसिसमुपादत्तेनिवृत्तःसविभावसुः ॥ ३६ ॥ ततःस्वेदक्लमौतंद्रीग्लानिश्चभजतेनरान्
॥ प्राणिभिःसततंस्वप्नोह्यभीक्ष्णंचनिषेव्यते ॥ ३७ ॥ एवमेतदनिर्देश्यंमार्गमावृत्यभानुमान् ॥ पुनःसृजतिवर्षाणिभगवान्भावयन्प्रजाः ॥ ३८ ॥ वृष्टिमारुत
संतापैःसुखैःस्थावरजंगमान् ॥ वर्धयन्सुमहातेजाःपुनःप्रतिनिवर्तते ॥ ३९ ॥ एवमेषचरन्पार्थकालचक्रमतंद्रितः ॥ प्रकर्षन्सर्वभूतानिसवितापरिवर्तते ॥ ४० ॥
संततागतिरेतस्यनैषतिष्ठतिपांडव ॥ आदायैवतुभूतानांतेजोविसृजतेपुनः ॥ ४१ ॥ विभजन्सर्वभूतानामायुःकर्मचभारत ॥ अहोरात्रंकलाःकाष्ठाःसृजत्येष
सदाविभुः ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यके० यक्षयुद्धपर्वणि० मेरुदर्शनेत्रिषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तस्मिन्नगेंद्रेवसतांतुतेषांमहात्मनांसद्व्रतमास्थितानां ॥ रतिःप्रमोदश्चबभूवतेषामाकांक्षतांदर्शनमर्जुनस्य ॥ १ ॥ तान्वीर्ययुक्तान्सु
विशुद्धकामांस्तेजस्विनःसत्यधृतिप्रधानान् ॥ संप्रीयमाणाबहवोभिजग्मुर्गंधर्वसंघाश्चमहर्षयश्च ॥ २ ॥ तंपादपैःपुष्पधरैरुपेतंनगोत्तमंप्राप्यमहारथानां ॥
मनःप्रसादःपरमोबभूवयथादिवंप्राप्यमरुद्गणानां ॥ ३ ॥ मयूरहंसस्वननादितानिपुष्पोपकीर्णानिमहाचलस्य ॥ शृंगाणिसानूनिचपश्यमानागिरेःपरंहर्षम
वाप्यतस्थुः ॥ ४ ॥ साक्षात्कुबेरेणकृताश्चतस्मिन्नगोत्तमेसंवृतकूलरोधसः ॥ कादंबकारंडवहंसजुष्टाःपद्माकुलाःपुष्करिणीरपश्यन् ॥ ५ ॥ क्रीडाप्रदेशांश्चसमृ
द्धरूपान्सुचित्रमाल्यावृतजातशोभान् ॥ मणिप्रकीर्णांश्चमनोरमांश्चयथाभवेयुर्धनदस्यराज्ञः ॥ ६ ॥ अनेकवर्णैश्चसुगंधिभिश्चमहाद्रुमैःसंततमभ्रजालैः ॥
तपःप्रधानाःसततंचरंतःशृंगंगिरेश्चिंतयितुंनशेकुः ॥ ७ ॥

मोऽध्यायः ॥ १६३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तस्मिन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ महतीचलालक्ष्मीःशोभायस्यमहाचलस्य चलालक्ष्म्यांपुमान्कंपेइतिमेदिनी सानून्येवती
क्ष्णाग्राणिपुंसंचारायोग्यानिशृंगाणीत्युच्यंते ॥ ४ ॥ रोधसोरोधस्वत्यः नवशैवालादिनाच्छादितनीराइत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

विभक्तभावोनबभूवाहोरात्रविभागोनासीत् नित्यमौषधिप्रभोपेतत्वात् अहोइतिरुत्वमार्षं ॥ ८ ॥ यंसूर्यं विभावसुर्वह्निरास्थितः आदित्योवाअस्तंयन्नग्निमनुप्रविशतीतिश्रुतेः यस्यसूर्यस्याश्रयेणैवरा त्रौवह्निर्जगद्दीपयतितस्योदयमित्यन्वयः ॥ ९ ॥ तमिस्रागमनिर्गमाःअस्तोदयस्थानानि बहुत्वंलोकांतराभिप्रायं तथाहि यद्दाक्षिणात्यानामुदयस्थानंतदुदीच्यानामस्तस्थानं पाश्चात्यानांनिशीथस्थानं

स्वतेजसातस्यनगोत्तमस्यमहौषधीनांचतथाप्रभावात्॥ विभक्तभावोनबभूवकश्चिदहोनिशानांपुरुषप्रवीर॥८॥यमास्थितःस्थावरजंगमानिविभावसुर्भा वयतेऽमितौजाः॥ तस्योदयंचास्तमनंचवीरास्तत्रस्थितास्तेददृशुर्नृसिंहाः॥ ९ ॥ रवेस्तमिस्रागमनिर्गमांस्तेतथोदयंचास्तमनंचवीराः॥ समावृताःप्रेक्ष्यतमो नुदस्यगभस्तिजालैःप्रदिशोदिशश्च॥१०॥ स्वाध्यायवंतःसततक्रियाश्चधर्मप्रधानाश्चशुचिव्रताश्च॥ सत्येस्थितास्तस्यमहारथस्यसत्यव्रतस्यागमनप्रतीक्षाः ॥ ११ ॥ इहैवहर्षोस्तुसमागतानांक्षिप्रंकृतास्त्रेणधनंजयेन॥ इतिब्रुवंतःपरमाशिषस्तेपार्थास्तपोयोगपराबभूवुः ॥ १२ ॥ दृष्ट्वाविचित्राणिगिरौवनानिकिरीटि नंचिंतयतामभीक्ष्णं॥ बभूवरात्रिर्दिवसश्चतेषांसंवत्सरेणैवसमानरूपः॥१३॥ यदैवधौम्यानुमतेमहात्माकृत्वाजटांप्रव्रजितःसजिष्णुः॥तदैवतेषांनबभूवहर्षः कुतोरतिस्तद्गतमानसानां ॥ १४ ॥ भ्रातुर्नियोगात्तुयुधिष्ठिरस्यवनादसौवारणमत्तगामी॥ यत्काम्यकात्प्रव्रजितःसजिष्णुस्तदैवतेशोकहताबभूवुः॥ १५ ॥ त थैवतंचिंतयतांसिताश्वमस्त्रार्थिनंवासवमभ्युपेतं॥ मासोथकृच्छ्रेणतदाव्यतीतस्तस्मिन्नगेभारतभारतानां ॥ १६॥ उषित्वापंचवर्षाणिसहस्राक्षनिवेशने॥ अवाप्यदिव्यान्यस्त्राणिसर्वाणिविबुधेश्वरात्॥ १७ ॥ आग्नेयंवारुणंसौम्यंवायव्यमथवैष्णवं॥ ऐंद्रंपाशुपतंब्राह्मंपारमेष्ठ्यंप्रजापतेः॥ १८ ॥ यमस्यधातुःस वितुस्त्वष्टुर्वैश्रवणस्यच ॥ तानिप्राप्यसहस्राक्षादभिवाद्यशतक्रतुं ॥ १९ ॥ अनुज्ञातस्तदातेनकृत्वाचापिप्रदक्षिणं॥ आगच्छदर्जुनःप्रीतःप्रहृष्टोगंधमादनं ॥२०॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यकेपर्वणियक्षयुद्धप० अर्जुनाभिगमनेचतुःषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६४॥ ॥ ७॥ ॥समाप्तंचयक्षयुद्धपर्व॥ ॥अथनि वातकवचयुद्धपर्व॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततःकदाचिद्धरिसंप्रयुक्तंमहेंद्रवाहंसहसोपयातं॥ विद्युत्प्रभंप्रेक्ष्यमहारथानांहर्षोर्जुनंचिंतयतांबभूव ॥ १ ॥ ॥१६४॥

प्राच्यानांमध्याह्नस्थानमितिक्रमेणउदयादिस्थानानांबहुत्वंगम्यते उदयमुदयाचलं अस्तमितिमांतमव्ययमदर्शनवाचितदर्थंअनितिचेष्टतेस्मिन्नित्यस्तमनमस्तम[illegible]थानं अस्ताचलमित्यादौत्वस्तपदंगृह वाचि प्रदिशोदिशामंतरालानि ॥ १० ॥ सततक्रियाः अविच्छिन्नधर्माचरणाः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ यत्काम्यकात्यदाकाम्यकाख्यवनात् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुःषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६४ ॥ ॥ ७ ॥ ततइति हरिभिरश्वैःसंप्रयुक्तं महेंद्रस्यवाहंरथं ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ प्रह्वोनम्रः उपह्वरेसमीपे ॥ ५ ॥ ६ ॥ पूगान्यूथानि ॥ ७ ॥ एनंमातलिं ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ सुतसोमोभीमाद्द्रौपद्यांजातः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ आवसतिरात्रिं प्रतीतोहृष्टः

सदीप्यमानःसहसांतरिक्षंप्रकाशयन्मातलिसंगृहीतः॥ बभौमहोल्केवघनांतरस्थाशिखेवचाग्नेर्ज्वलिताविधूमा ॥ २ ॥ तमास्थितःसंददृशेकिरीटीस्रग्वीनवा न्याभरणानिबिभ्रत्॥ धनंजयोवज्रधरप्रभावःश्रियाज्वलन्पर्वतमाजगाम॥ ३ ॥ सशैलमासाद्यकिरीटमालीमहेंद्रवाहादवरुह्यतस्मात् ॥ धौम्यस्यपादाव भिवाद्यधीमानजातशत्रोस्तदनंतरंच ॥ ४॥ वृकोदरस्यापिचवंद्यपादौमाद्रीसुताभ्यामभिवादितश्च॥ समेत्यकृष्णांपरिसांत्व्यचैनांप्रह्वोभवद्भ्रातुरुपह्वरेसः ॥ ५॥ बभूवतेषांपरमःप्रहर्षस्तेनाप्रमेयेणसमागतानां॥ सचापितान्प्रेक्ष्यकिरीटमालीननंदराजानमभिप्रशंसन् ॥ ६ ॥ यमास्थितःसप्तजघानपूगान्दितेःसु तानांनमुचेर्निहंता॥ तमिंद्रवाहंसमुपेत्यपार्थाःप्रदक्षिणंचक्रुरदीनसत्वाः॥ ७॥ तेमातलेश्चक्रुरतीवहृष्टाःसत्कारमग्र्यंसुरराजतुल्यं ॥ सर्वान्यथावच्चदिवौक सस्तेपप्रच्छुरेनंकुरुराजपुत्राः॥ ८॥ तानप्यसौमातलिरभ्यनंदत्पितेवपुत्राननुशिष्यपार्थान्॥ ययौरथेनाप्रतिमप्रभेणपुनःसकाशंत्रिदिवेश्वरस्य॥ ९॥ गतेतु तस्मिन्नरदेववर्यःशक्रात्मजःशक्ररिपुप्रमाथी ॥ शक्रेणदत्तानिददौमहात्मामहाधनान्युत्तमरूपवंति ॥ १० ॥ दिवाकराभाणिविभूषणानिप्रियःप्रियायैसु तसोममात्रे॥ ततःसतेषांकुरुपुंगवानांतेषांचसूर्याग्निसमप्रभाणां॥ ११ ॥ विप्रर्षभाणामुपविश्यमध्येसर्वंयथावत्कथयांबभूव॥ एवंमयास्त्राण्युपशिक्षिता निशक्राच्चवाताच्चशिवाच्चसाक्षात्॥ १२ ॥ तथैवशीलेनसमाधिनाथप्रीताःसुरामेसहिताःसहेंद्राः ॥ संक्षेपतोवैसविशुद्धकर्मातेभ्यःसमाख्यायदिविप्रवासं ॥ १३॥ माद्रीसुताभ्यांसहितःकिरीटीसुष्वापतामावसतिंप्रतीतः ॥ १४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनिवातकवचयुद्धपर्वणिअर्जुनसमागमेपं चषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६५॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततोरजन्यांव्युष्टायांधर्मराजंयुधिष्ठिरं॥ भ्रातृभिःसहितःसर्वैरवंदतध नंजयः॥ १ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुसर्ववादित्रनिःस्वनः॥ बभूवतुमुलःशब्दस्त्वंतरिक्षेदिवौकसां॥ २ ॥ रथनेमिस्वनश्चैवघंटाशब्दश्चभारत ॥ पृथग्व्यालमृगा णांचपक्षिणामिवसर्वशः॥ ३॥ तेसमंतादनुययुर्गंधर्वाप्सरसांगणाः॥ विमानैःसूर्यसंकाशैर्देवराजमरिंदमं॥ ४ ॥ ततःसहरिभिर्युक्तंजांबूनदपरिष्कृतं॥ मेघ नादिनमारुह्यश्रियापरमयाज्वलन्॥ ५॥ पार्थानभ्याजगामाथदेवराजःपुरंदरः॥ आगत्यचसहस्राक्षोरथादवरुरोहवै॥ ६ ॥

॥ १४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६५॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ हरिभिर्युक्तंरथं ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ अमितात्माअमितबुद्धिः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ अदीनेतिच्छेदः ॥ १२ ॥ १३ ॥ कृतप्रियःशत्रुवधेन ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्

तंदृष्ट्वैवमहात्मानंधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ भ्रातृभिःसहितःश्रीमान्देवराजमुपागमत्॥ ७॥ पूजयामासचैवाथविधिवद्भूरिदक्षिणः॥ यथार्हममितात्मानंविधिदृष्टेनकर्मणा॥ ८॥ धनंजयश्चतेजस्वीप्रणिपत्यपुरंदरं॥ भृत्यवत्प्रणतस्तस्थौदेवराजसमीपत॰ ॥ ९॥ आघ्रायतंमहातेजाःकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ धनंजयमभिप्रेक्ष्यविनीतंस्थितमंतिके॥ १०॥ जटिलंदेवराजस्यतपोयुक्तमकल्मषं॥ हर्षेणमहताविष्टःफाल्गुनस्याथदर्शनात्॥ ११॥ बभूवपरमप्रीतोदेवराजंचपूजयन्॥ तंतथाऽदीनमनसंराजानंहर्षसंप्लुतं॥ १२॥ उवाचवचनंधीमान्देवराजःपुरंदरः॥ त्वमिमांपृथिवींराजन्प्रशासिष्यसिपांडव ॥ स्वस्तिप्राप्नुहिकौंतेयकाम्यकंपुनराश्रमं॥ १३॥ अस्त्राणिलब्धानिचपांडवेनसर्वाणिमत्तःप्रयतेनराजन्॥ कृतप्रियश्चास्मिधनंजयेनजेतुंनशक्यस्त्रिभिरेषलोकैः ॥ १४॥ एवमुक्त्वासहस्राक्षःकुंतीपुत्रंयुधिष्ठिरं॥ जगामत्रिदिवंहृष्टःस्तूयमानोमहर्षिभिः॥ १५॥ धनेश्वरगृहस्थानांपांडवानांसमागमं॥ शक्रेणयइदंविद्वानधीयीतसमाहितः॥ १६॥ संवत्सरंब्रह्मचारीनियतःसंशितव्रतः॥ सजीवेद्धिनिराबाधःसुसुखीशरदांशतं॥ १७॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनिवातकवचयुद्धपर्वणिइंद्रागमनेषट्षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६६॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ यथागतंगतेशक्रेभ्रातृभिःसहसंगतः॥ कृष्णयाचैवबीभत्सुर्धर्मपुत्रमपूजयत्॥ १ ॥ अभिवादयमानंतंमूर्ध्न्युपाघ्रायपांडवं॥ हर्षगद्गदयावाचाप्रहृष्टोऽर्जुनमब्रवीत्॥ २॥ कथमर्जुनकालोयंस्वर्गेव्यतिगतस्तव ॥ कथंचास्त्राण्यवाप्तानिदेवराजश्चतोषितः॥ ३॥ सम्यग्वातेगृहीतानिकच्चिदस्त्राणिपांडव॥ कच्चित्सुराधिपःप्रीतोरुद्रोवास्त्राण्यदात्तव ॥ ४ ॥ यथादृष्टश्चतेशक्रोभगवान्वापिनाकधृक्॥ यथैवास्त्राण्यवाप्तानियथैवाराधितश्चते॥ ५॥ यथोक्तवांस्त्वांभगवान्शतक्रतुररिंदम॥ कृतप्रियस्त्वयास्मीतितस्यतेकिंप्रियंकृतं ॥ ६॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंविस्तरेणमहाद्युते॥ यथातुष्टोमहादेवोदेवराजस्तथानघ॥ ७॥ यच्चापिवज्रपाणेस्तुप्रियंकृतमरिंदम ॥ एतदाख्याहिमेसर्वमखिलेनधनंजय ॥ ८॥ ॥ अर्जुनउवाच॥ ॥ शृणुहंतमहाराजविधिनायेनदृष्टवान्॥ शतक्रतुमहंदेवंभगवंतंचशंकरं ॥ ९॥ विद्यामधीत्यतांराजंस्त्वयोक्तामरिमर्दन॥ भवताचसमादिष्टस्तपसेप्रस्थितोवनं॥ १०॥ भृगुतुंगमथोगत्वाकाम्यकादास्थितस्तपः॥ एकरात्रोषितःकंचिदपश्यंब्राह्मणंपथि ॥ ११॥

षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ यथेति ॥१॥ प्रहृष्टोधर्मपुत्रः ॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥ हंतेत्यव्ययंवाक्यारंभेहर्षेवा हंतवाक्यारंभहर्षविषादेखेदसंभ्रमेइतिमेदिनी ॥९॥१०॥११॥

॥१२॥१३॥१४॥ शैशिरंहिममयं ॥१५॥१६॥प्राणोबलं ॥ १७॥ वराहवत्संस्थितमाकारोयस्य ॥१८॥ प्रोथेनमुखाग्रेणपोत्राख्येन विवर्तन्विषमेणभावेनवर्तमानःइतस्ततःपर्यटन्वा ॥ १९॥२०॥२१॥

समामपृच्छत्कौंतेयक्वासिगंताब्रवीहिमे॥ तस्माअवितथंसर्वमब्रुवंकुरुनंदन॥ १२ ॥ सतथ्यंममतच्छ्रुत्वाब्राह्मणोराजसत्तम॥ अपूजयतमांराजन्प्रीतिमांश्चाभवन्मयि॥ १३॥ ततोमामब्रवीत्प्रीतस्तपआतिष्ठभारत॥ तपस्वीनचिरेणत्वंद्रक्ष्यसेविबुधाधिपं॥ १४॥ ततोहंवचनात्तस्यगिरिमारुह्यशैशिरं॥ तपोतप्यंमहाराजमासंमूलफलाशनः॥ १५॥ द्वितीयश्चापिमेमासोजलंभक्षयतोगतः॥ निराहारस्तृतीयेथमासेपांडवनंदन॥ १६॥ ऊर्ध्वबाहुश्चतुर्थंतुमासमस्मिस्थितस्तदा॥ नचमेहीयतेप्राणस्तदद्भुतमिवाभवत्॥ १७॥ पंचमेत्वथसंप्राप्तेप्रथमेदिवसेगते॥ वराहसंस्थितंभूतंमत्समीपंसमागमत् ॥ १८ ॥ निघ्नन्प्रोथेनपृथिवींविलिखंश्चरणैरपि॥ संमार्जन्जठरेणोर्वींविवर्तश्चमुहुर्मुहुः॥ १९॥ अनुतस्यापरंभूतंमहत्कैरातसंस्थितं॥ धनुर्बाणासिमत्प्राप्तंस्त्रीगणानुगतंतदा॥ २०॥ ततोहंधनुरादायतथाक्षय्येमहेषुधी ॥ अताडयंशरेणाथतद्भूतंलोमहर्षणं ॥ २१॥ युगपत्तंकिरातस्तुविकृष्यबलवद्धनुः॥ अभ्याजघ्नेदृढतरंकंपयन्निवमेमनः ॥ २२॥ सतुमामब्रवीद्राजन्ममपूर्वपरिग्रहः॥ मृगयाधर्ममुत्सृज्यकिमर्थंताडितस्त्वया॥ २३॥ एषतेनिशितैर्बाणैर्दर्पंहन्मिस्थिरोभव ॥ सधनुष्मान्महाकायस्ततोमामभ्यभाषत॥ २४॥ ततोगिरिमिवात्यर्थमावृणोन्मांमहाशरैः॥ तंचाहंशरवर्षेणमहतासमवाकिरं ॥ २५॥ ततःशरैर्दीप्तमुखैर्यंत्रितैरनुमंत्रितैः॥ प्रत्यविध्यमहंतंतुवज्रैरिवशिलोच्चयं॥ २६॥ तस्यतच्छतधारूपमभवच्चसहस्रधा॥ तानिचास्यशरीराणिशरैरहमताडयं ॥ २७॥ पुनस्तानिशरीराणिएकीभूतानिभारत॥ अदृश्यंतमहाराजतान्यहंव्यधमंपुनः॥ २८॥ अणुर्बृहच्छिराभूत्वाबृहच्चाणुशिराःपुनः॥ एकीभूतस्तदाराजन्सोभ्यवर्ततमांयुधि ॥ २९॥ यदाभिभवितुंबाणैर्नचशक्नोमितंरणे॥ ततोमहास्त्रमातिष्ठंवायव्यंभरतर्षभ॥ ३० ॥ नचैनमशकंहंतुंतदद्भुतमिवाभवत्॥ तस्मिन्प्रतिहतेचास्त्रेविस्मयोमेमहानभूत् ॥ ३१॥ भूयएवमहाराजसविशेषमहंततः॥ अस्त्रपूगेनमहतारणेभूतमवाकिरं॥ ३२॥ स्थूणाकर्णमथोजालंशरवर्षमथोल्बणं ॥ शलभास्त्रमश्मवर्षंसमास्थायाहमभ्ययां॥ ३३॥ जग्रासप्रसभंतानिसर्वाण्यस्त्राणिमेनृप॥ तेषुसर्वेषुजग्धेषुब्रह्मास्त्रंमहदादिशं॥ ३४॥ ततःप्रज्वलितैर्बाणैःसर्वतःसोपचीयते॥ उपचीयमानश्चमयामहास्त्रेणव्यवर्धत॥ ३५॥ ततःसंतापितालोकामत्प्रसूतेनतेजसा॥ क्षणेनहिदिशःखंचसर्वतोहिविदीपितं॥ ३६॥

॥२२॥२३॥२४॥२५॥ अनुपश्चात् यंत्रितैर्दृढाकृष्टैः ॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥३१॥३२॥ स्थूणाकर्णइतिशंकुकर्णाख्योरुद्रावतारभेदस्तद्दैवत्यमस्त्रं जालंजलमयंवारुणं ॥ ३३ ॥३४ ॥३५ ॥३६ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ व्यायामंसंघट्टनं अपारयन्अशक्नुवन् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ गोवृषोबलीवर्दश्रेष्ठः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

तदप्यस्त्रंमहातेजाःक्षणेनैवव्यशातयत् ॥ ब्रह्मास्त्रेतुहतेराजन्भयंमांमहदाविशत् ॥ ३७ ॥ ततोहंधनुरादायतथाक्षय्येमहेषुधी ॥ सहसाभ्यहनंभूतंतान्यप्यस्त्राण्यभक्षयत् ॥ ३८ ॥ हतेष्वस्त्रेषुसर्वेषुभक्षितेष्वायुधेषुच ॥ ममतस्यचभूतस्यबाहुयुद्धमवर्तत ॥ ३९ ॥ व्यायामंमुष्टिभिःकृत्वातलैरपिसमागतैः ॥ अपारयंश्चतद्भूतंनिश्चेष्टमगमंमहीं ॥ ४० ॥ ततःप्रहस्यतद्भूतंतत्रैवांतरधीयत ॥ सहस्त्रीभिर्महाराजपश्यतोमेद्भुतोपमं ॥ ४१ ॥ एवंकृत्वासभगवांस्ततोन्यद्रूपमास्थितः ॥ दिव्यमेवमहाराजवसानोद्भुतमंबरं ॥ ४२ ॥ हित्वाकिरातरूपंचभगवांस्त्रिदशेश्वरः ॥ स्वरूपंदिव्यमास्थायतस्थौतत्रमहेश्वरः ॥ ४३ ॥ अदृश्यतततःसाक्षाद्भगवान्गोवृषध्वजः ॥ उमासहायोव्यालधृग्बहुरूपःपिनाकधृक् ॥ ४४ ॥ समामभ्येत्यसमरेतथैवाभिमुखंस्थितं ॥ शूलपाणिरथोवाचतुष्टोस्मीतिपरंतप ॥ ४५ ॥ ततस्तद्धनुरादायतूणौचाक्षय्यसायकौ ॥ प्रादान्ममैवभगवान्वरयस्वेतिचाब्रवीत् ॥ ४६ ॥ तुष्टोस्मितवकौंतेयब्रूहिकिंकरवाणिते ॥ मनोगतंवीरयत्तेतद्ब्रूहिवितराम्यहं ॥ ४७ ॥ अमरत्वमपाहायब्रूहियत्तेमनोगतं ॥ ततःप्रांजलिरेवाहमस्त्रेषुगतमानसः ॥ ४८ ॥ प्रणम्यमनसाशर्वंततोवचनमाददे ॥ भगवान्मेप्रसन्नश्चेदीप्सितोयंवरोमम ॥ ४९ ॥ अस्त्राणीच्छाम्यहंज्ञातुंयानिदेवेषुकानिचित् ॥ ददानीत्येवभगवानब्रवीत्त्र्यंबकश्चमां ॥ ५० ॥ रौद्रमस्त्रंमदीयंत्वामुपस्थास्यतिपांडव ॥ प्रददौचममप्रीतःसोस्त्रंपाशुपतंमहत् ॥ ५१ ॥ उवाचचमहादेवोदत्वामेस्त्रंसनातनं ॥ नप्रयोज्यंभवेदेतन्मानुषेषुकथंचन ॥ ५२ ॥ जगद्विनिर्दहेदेवमल्पतेजसिपातितं ॥ पीड्यमानेनबलवत्प्रयोज्यंस्याद्धनंजय ॥ ५३ ॥ अस्त्राणांप्रतिघातेचसर्वथैवप्रयोजयेत् ॥ तदप्रतिहतंदिव्यंसर्वास्त्रप्रतिषेधनं ॥ ५४ ॥ मूर्तिमन्मेस्थितंपार्श्वेप्रसन्नेगोवृषध्वजे ॥ उत्सादनममित्राणांपरसेनानिकर्तनं ॥ ५५ ॥ दुरासदंदुष्प्रसहंसुरदानवराक्षसैः ॥ अनुज्ञातस्त्वहंतेनतत्रैवसमुपाविशं ॥ ५६ ॥ प्रेक्षतश्चैवमेदेवस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ५७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनिवातकव० गंधमादनवासेयुधिष्ठिरार्जुनसंवादेसप्तषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६७ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ ततस्तामवसंप्रीतोरजनींतत्रभारत ॥ प्रसादाद्देवदेवस्यत्र्यंबकस्यमहात्मनः ॥ १ ॥ व्युषितोरजनींचाहंकृत्वापौर्वाह्णिकीःक्रियाः ॥ अपश्यंतंद्विजश्रेष्ठंदृष्टवानस्मियंपुरा ॥ २ ॥ तस्मैचाहंयथावृत्तंसर्वमेवन्यवेदयं ॥ भगवंतंमहादेवंसमेतोस्मीतिभारत ॥ ३ ॥ ॥१६६॥

॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६७ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ देवयानैर्विमानैः सद्मनिवासिनःस्त्रीबालादयःशचीजयंतादयइत्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ यथास्थानंप्राच्यामिंद्रंप्रतीच्यांवरुणमित्यादि ॥ १४ ॥

समामुवाचराजेंद्रप्रीयमाणोद्विजोत्तमः ॥ दृष्टस्त्वयामहादेवोयथानान्येनकेनचित् ॥ ४ ॥ समेत्यलोकपालैस्तुसर्वैर्वैवस्वतादिभिः ॥ द्रष्टास्यनघदेवेंद्रंसचतेस्त्राणिदास्यति ॥ ५ ॥ एवमुक्त्वासमांराजन्नाश्लिष्यचपुनःपुनः ॥ अगच्छत्सयथाकामंब्राह्मणःसूर्यसन्निभः ॥ ६ ॥ अथापराह्णेतस्याह्नःप्रावात्पुण्यःसमीरणः ॥ पुनर्नवमिमंलोकंकुर्वन्निवसपत्नहन् ॥ ७ ॥ दिव्यानिचैवमाल्यानिसुगंधीनिनवानिच ॥ शैशिरस्यगिरेःपादेप्रादुरासन्समीपतः ॥ ८ ॥ वादित्राणिचदिव्यानिसुघोराणिसमंततः ॥ स्तुतयश्चेंद्रसंयुक्ताअश्रूयंतमनोहराः ॥ ९ ॥ गणाश्चाप्सरसांतत्रगंधर्वाणांतथैवच ॥ पुरस्ताद्देवदेवस्यजगुर्गीतानिसर्वशः ॥ १० ॥ मरुतांचगणास्तत्रदेवयानैरुपागमन् ॥ महेंद्रानुचरायेचयेचसद्मनिवासिनः ॥ ११ ॥ ततोमरुत्वान्हरिभिर्युक्तैर्वाहैःस्वलंकृतैः ॥ शचीसहायस्तत्रायात्सहसर्वैस्तदामरैः ॥ १२ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुकुबेरोनरवाहनः ॥ दर्शयामाससमांराजन्लक्ष्म्यापरमयायुतः ॥ १३ ॥ दक्षिणस्यांदिशियमंप्रत्यपश्यंव्यवस्थितं ॥ वरुणंदेवराजंचयथास्थानमवस्थितं ॥ १४ ॥ तेमामूचुर्महाराजसांत्वयित्वानरर्षभ ॥ सव्यसाचिन्निरीक्षास्माँल्लोकपालानवस्थितान् ॥ १५ ॥ सुरकार्यार्थसिद्ध्यर्थंदृष्टवानसिशंकरं ॥ अस्मत्तोपिगृहाणत्वमस्त्राणीतिसमंततः ॥ १६ ॥ ततोहंप्रयतोभूत्वाप्रणिपत्यसुरर्षभान् ॥ प्रत्यगृह्णंतदास्त्राणिमहांतिविधिवद्विभो ॥ १७ ॥ गृहीतास्त्रस्ततोदेवैरनुज्ञातोस्मिभारत ॥ अथदेवाययुःसर्वेयथागतमरिंदम ॥ १८ ॥ मघवानपिदेवेशोरथमारुह्यसुप्रभं ॥ उवाचभगवान्स्वर्गंगंतव्यंफाल्गुनत्वया ॥ १९ ॥ पुरैवागमनादस्माद्वेदाहंत्वांधनंजय ॥ अतःपरंत्वहंवैत्वांदर्शयेभरतर्षभ ॥ २० ॥ त्वयाहितीर्थेषुपुरासमाप्लावःकृतोसकृत् ॥ तपश्चेदंमहत्तप्तंस्वर्गंगंतासिपांडव ॥ २१ ॥ भूयश्चैवचतप्तव्यंतपश्चरणमुत्तमं ॥ स्वर्गंत्ववश्यंगंतव्यंत्वयाशत्रुनिषूदन ॥ २२ ॥ मातलिर्मन्नियोगात्त्वांत्रिदिवंप्रापयिष्यति ॥ विदितस्त्वंहिदेवानांमुनीनांचमहात्मनां ॥ २३ ॥ ततोहमब्रुवंशक्रंप्रसीदभगवन्मम ॥ आचार्यंवरयेयंत्वामस्त्रार्थंत्रिदशेश्वर ॥ २४ ॥ ॥ इंद्रउवाच ॥ ॥ क्रूरकर्मास्त्रवित्तातभविष्यसिपरंतप ॥ यदर्थमस्त्राणीप्सुस्त्वंतंकामंपांडवाप्नुहि ॥ २५ ॥ ततोहमब्रुवंनाहंदिव्यान्यस्त्राणिशत्रुहन् ॥ मानुषेषुप्रयोक्ष्यामिविनास्त्रप्रतिघातनात् ॥ २६ ॥ तानिदिव्यानिमेस्त्राणिप्रयच्छविबुधाधिप ॥ लोकांश्चास्त्रजितान्पश्चाल्लभेयंसुरपुंगव ॥ २७ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ त्वंक्रूरकर्माभविष्यसीतिसंबंधः ॥ २५ ॥ अस्त्रस्यैवप्रतिघातार्थमस्त्रंमोक्ष्येनत्वन्यत्रमानुषे ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ मायामयमिवात्यद्भुतं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ पदात्स्थानान्नचलितः रथस्यभ्रमणेपिदृढासनइत्यर्थः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

॥इंद्रउवाच॥ ॥ परीक्षार्थंमयैतत्तेवाक्यमुक्तंधनंजय॥ ममात्मजस्यवचनंसूपपन्नमिदंतव॥ २८॥ शिक्षमेभवनंगत्वासर्वाण्यस्त्राणिभारत॥ वायोरग्नेर्वसु
भ्योपिवरुणात्समरुद्गणात्॥ २९ ॥ साध्यंपैतामहंचैवगंधर्वोरगरक्षसां॥ वैष्णवानिचसर्वाणिनैर्ऋतानितथैवच॥ ३०॥ मद्गतानिचजानीहिसर्वास्त्राणिकुरूद्व
ह॥ एवमुक्त्वातुमांशक्रस्तत्रैवांतरधीयत॥ ३१ ॥ अथापश्यंहरियुजंरथमैंद्रमुपस्थितं॥ दिव्यंमायामयंपुण्यंयत्तंमातलिनानृप ॥ ३२॥ लोकपालेषुयातेषुमा
मुवाचाथमातलिः॥ द्रष्टुमिच्छतिशक्रस्त्वांदेवराजोमहाद्युते॥ ३३॥ संसिद्ध्यस्वमहाबाहोकुरुकार्यमनंतरं॥ पश्यपुण्यकृतांलोकान्सशरीरोदिवंव्रज ॥ ३४॥
देवराजःसहस्राक्षस्त्वांदिदृक्षतिभारत॥ इत्युक्तोहंमातलिनागिरिमामंत्र्यशैशिरं ॥ ३५॥ प्रदक्षिणमुपावृत्यसमारोहंरथोत्तमं॥ चोदयामाससहयान्मनोमा
रुतरंहसः॥ ३६॥ मातलिर्हयतत्त्वज्ञोयथावद्भूरिदक्षिणः॥ अवैक्षतचमेवक्त्रंस्थितस्याथससारथिः॥ ३७॥ तथाभ्रांतेरथेराजन्विस्मितश्चेदमब्रवीत्॥ अत्यद्भु
तमिदंत्वद्यविचित्रंप्रतिभातिमे॥ ३८॥ यदास्थितोरथंदिव्यंपदान्नचलितःपदं॥ देवराजोपिहिमयानित्यमत्रोपलक्षितः ॥ ३९॥ विचलन्प्रथमोत्पातेहयानां
भरतर्षभ॥ त्वंपुनःस्थितएवात्ररथेभ्रांतेकुरूद्वह॥ ४०॥ अतिशक्रमिदंसर्वंतवेतिप्रतिभातिमे॥ इत्युक्त्वाकाशमाविश्यमातलिर्विबुधालयान्॥४१॥ दर्शयामा
समेराजन्विमानानिचभारत॥ सरथोहरिभिर्युक्तोत्यूर्ध्वमाचक्रमेततः ॥ ४२॥ ऋषयोदेवताश्चैवपूजयंतिनरोत्तम॥ ततःकामगमाँल्लोकानपश्यंवैसुरर्षिणां
॥४३॥ गंधर्वाप्सरसांचैवप्रभावममितौजसां॥ नंदनादीनिदेवानांवनान्युपवनानिच॥ ४४॥ दर्शयामासमेशीघ्रंमातलिःशक्रसारथिः॥ ततःशक्रस्यभवन
मपश्यममरावतीं॥ ४५॥ दिव्यैःकामफलैर्वृक्षैरत्नैश्चसमलंकृतां॥ नतत्रसूर्यस्तपतिनशीतोष्णेनचक्लमः॥ ४६॥ नबाधतेतत्ररजस्तत्रास्तिनजरानृप॥ नतत्र
शोकोदैन्यंवादौर्बल्यंचोपलक्ष्यते॥ ४७॥ दिवौकसांमहाराजनग्लानिररिमर्दन॥ नक्रोधलोभौतत्रास्तांसुरादीनांविशांपते॥४८॥ नित्यतुष्टाश्चतेराजन्प्राणि
नःसुरवेश्मनि॥ नित्यपुष्पफलास्तत्रपादपाहरितच्छदाः॥४९॥ पुष्करिण्यश्चविविधाःपद्मसौगंधिकायुताः॥ शीतस्तत्रववौवायुःसुगंधीजीवनःशुचिः॥५०॥
सर्वरत्नविचित्राचभूमिःपुष्पविभूषिता॥ मृगद्विजाश्चबहवोरुचिरामधुरस्वराः॥५१॥

सुरर्षिणामितिदैर्घ्याभावआर्षः समाहारबहुत्वंवाबहुसमुदायाभिप्रायेण ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥

॥५२॥५३॥ अन्वजानंतवीर्यादिमाभ्भवेत्याशीर्षांदान्ददुरित्यर्थः ॥५४॥५५॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ तत्सर्वमिति अनवज्ञायादृत्यादरपूर्वकं तथ्यंयथावदत्यर्थंपुरुषार्थइतिविज्ञाय प्रतिगृह्यरागशून्ये नमनसांगीकृत्याप्यहमस्त्रेष्वेवव्यवस्थितोऽभूवंनगीतादिषु ॥ ६० ॥ तेनकामेनास्त्रेच्छयानतुभोगेच्छया ॥६१॥६२॥६३॥६४॥६५॥६६ ॥ पंचभिःप्रयोगादिभिः आवृत्तिःपुनःपुनःप्रयोगोपसंहारौ ॥६७॥

विमानगामिनश्चात्रदृश्यंतेबहवोवरे॥ ततोपश्यंवसूनरुद्रान्साध्यांश्चसमरुद्गणान्॥ ५२॥ आदित्यानश्विनौचैवतान्सर्वान्प्रत्यपूजयं॥ तेमांवीर्येणयशसाते
जसाचबलेनच॥ ५३॥ अस्त्रैश्चाप्यन्वजानंतसंग्रामेविजयेनच॥ प्रविश्यतांपुरींदिव्यांदेवगंधर्वपूजितां॥५४॥ देवराजंसहस्राक्षमुपातिष्ठंकृतांजलिः॥ ददा
वर्धासनंप्रीतःशक्रोमेददतांवरः॥५५॥ बहुमानाच्चगात्राणिपस्पर्शममवासवः॥ तत्राहंदेवगंधर्वैःसहितोभूरिदक्षिणैः॥ ५६॥ अस्त्रार्थमवसंस्वर्गेशिक्षा
णोस्त्राणिभारत॥ विश्वावसोश्चवैपुत्रश्चित्रसेनोभवत्सखा॥५७॥ सचगांधर्वमखिलंग्राहयामासमांनृप॥ तत्राहमवसंराजन्गृहीतास्त्रःसुपूजितः॥ ५८॥
सुखंशक्रस्यभवनेसर्वकामसमन्वितः॥ शृण्वन्वैगीतशब्दंचतूर्यशब्दंचपुष्कलं॥ पश्यंश्चाप्सरसःश्रेष्ठानृत्यंतीर्भरतर्षभ॥ ५९॥ तत्सर्वमनवज्ञायतथ्यंविज्ञाय
भारत॥ अत्यर्थंप्रतिगृह्याहमस्त्रेष्वेवव्यवस्थितः॥ ६०॥ ततोतुष्यत्सहस्राक्षस्तेनकामेनमेविभुः॥ एवंमेवसतोराजन्नेषकालोत्यगाद्दिवि॥ ६१॥ कृतास्त्रमति
विश्वस्तमथमांहरिवाहनः॥ संस्पृश्यमूर्ध्निपाणिभ्यामिदंवचनमब्रवीत्॥ ६२॥ नत्वमद्ययुधाजेतुंशक्यःसुरगणैरपि॥ किंपुनर्मानुषेलोकेमानुषैरकृतात्मभिः
॥६३॥ अप्रमेयोऽप्रधृष्यश्चयुद्धेष्वप्रतिमस्तथा॥ अथाब्रवीत्पुनर्देवःसंप्रहृष्टतनूरुहः॥ ६४॥ अस्त्रयुद्धेसमोवीरनतेकश्चिद्भविष्यति॥ अप्रमत्तःसदादक्षःस
त्यवादीजितेंद्रियः॥ ६५॥ ब्रह्मण्यश्चास्त्रविच्चासिशूरश्चासिकुरूद्वह॥ अस्त्राणिसमवापानित्वयादशचपंचच॥ ६६॥ पंचभिर्विधिभिःपार्थविद्यतेनत्वयास
मः॥ प्रयोगमुपसंहारमावृत्तिंचधनंजय॥ ६७॥ प्रायश्चित्तंचवेत्थत्वंप्रतीघातंचसर्वशः॥ ततोगुर्वर्थकालोयंसमुत्पन्नःपरंतप॥६८॥ प्रतिजानीष्वतंकर्तुंततो
वेत्स्याम्यहंपरं॥ ततोहमब्रुवंराजन्देवराजमिदंवचः॥ ६९॥ विषह्यंयन्मयाकर्तुंकृतमेवनिबोधतत्॥ ततोमामब्रवीद्राजन्प्रहसन्बलवृत्रहा॥ ७०॥ नाविषह्यं
तवाद्यास्तित्रिषुलोकेषुकिंचन॥ निवातकवचानामदानवाममशत्रवः॥ ७१॥ समुद्रकुक्षिमाश्रित्यदुर्गेप्रतिवसंत्युत॥ तिस्रःकोट्यःसमाख्यातास्तुल्यरूपबल
प्रभाः॥ ७२॥ तांस्तत्रजहिकौंतेयगुर्वर्थस्तेभविष्यति॥ ततोमातलिसंयुक्तंमयूरसमरोमभिः॥ ७३॥

प्रायश्चित्तमस्त्राग्निनादग्धानामनागसांपुनरुज्जीवनं प्रतीघातंपरास्त्रेणाभिभूतस्यस्वास्त्रस्योद्दीपनं गुर्वर्थोदक्षिणा ॥६८॥वेत्स्यामिवेदयिष्यामि परंकार्यमितिशेषः ॥६९॥विषह्यंशक्यं॥७०॥७१॥७२॥७३॥

॥१६७॥

॥ ७४ ॥ ७५ ॥ प्रायांप्रयाणंकृतवान् ॥ ७६ ॥ ७७॥ ७८ ॥ ७९ ॥ आशास्तआशाध्वं ॥ ८० ॥ ८१॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ततोहमिति॥१॥२॥तिमिर्मत्स्यस्तंगिलतिमहामत्स्यस्तिमिंगिलःतमपिगिलतीतितिमितिमिंगिलः तिमिरिवगिलनीयस्तिमिंगिलोयस्येतिविग्रहः॥३॥४॥

हयैरुपेतंप्रादान्मेरथंदिव्यंमहाप्रभं ॥ बबंधचैवमेमूर्ध्निकिरीटमिदमुत्तमं ॥ ७४ ॥ स्वरूपसदृशंचैवप्रादादंगविभूषणं ॥ अभेद्यंकवचंचेदंस्पर्शरूपवदुत्तमं ॥ ७५॥ अजरांज्यामिमांचापिगांडीवेसमयोजयत्॥ ततःप्रायामहंतेनस्यंदनेनविराजता॥ ७६॥ येनाजयद्देवपतिर्बलिंवैरोचनिंपुरा॥ ततोदेवाःसर्वएवतेनघोषेणबोधिताः॥ ७७॥ मन्वानादेवराजंमांसमाजग्मुर्विशांपते॥ दृष्ट्वाचमामपृच्छंतकिंकरिष्यसिफाल्गुन ॥ ७८ ॥ तानब्रुवंयथाभूतमिदंकर्तास्मिसंयुगे॥ निवातकवचानांतुप्रस्थितंमांवधैषिणं॥ ७९ ॥ निबोधतमहाभागाःशिवंचाशास्तमेनघाः॥ तुष्टुवुर्मांप्रसन्नास्तेयथादेवंपुरंदरं ॥ ८० ॥ रथेनानेनमघवाजितवान्शंबरंयुधि॥ नमुचिंबलवृत्रौचप्रह्लादनरकावपि॥ ८१ ॥ बहूनिचसहस्राणिप्रयुतान्यर्बुदान्यपि॥ रथेनानेनदैत्यानांजितवान्मघवायुधि॥ ८२॥ त्वमप्यनेनकौंतेयनिवातकवचान्रणे॥ विजेतायुधिविक्रम्यपुरेवमघवावशी ॥ ८३॥ अयंचशंखप्रवरोयेनजेतासिदानवान्॥ अनेनविजितालोकाःशक्रेणापिमहात्मना॥ ८४॥ प्रदीयमानंदेवैस्तंदेवदत्तंजलोद्भवं॥ प्रत्यगृह्णंजयायैनंस्तूयमानस्तदामरैः॥ ८५॥ सशंखीकवचीबाणीप्रगृहीतशरासनः॥दानवालयमत्युग्रंप्रयातोस्मियुयुत्सया॥ ८६ ॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यकेप० निवातकवचयुद्धप० अर्जुनवाक्ये अष्टषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६८ ॥ ॥ ७॥

अर्जुनउवाच॥ ॥ततोहंस्तूयमानस्तुतत्रतत्रमहर्षिभिः॥ अपश्यमुदधिंभीममपांपतिमथाव्ययं॥ १ ॥ फेनवत्यःप्रकीर्णाश्चसंहताश्चसमुत्थिताः॥ ऊर्मयश्चात्रदृश्यंतेवल्गंतइवपर्वताः॥ २ ॥ नावःसहस्रशस्तत्ररत्नपूर्णाःसमंततः॥ तिमिंगिलाःकच्छपाश्चतथातिमितिमिंगिलाः॥ ३॥ मकराश्चात्रदृश्यंतेजलेमग्नाइवाद्रयः॥ शंखानांचसहस्राणिमग्नान्यप्सुसमंततः॥ ४ ॥ दृश्यंतेस्मयथारात्रौतारास्तन्वभ्रसंवृताः॥ तथासहस्रशस्तत्ररत्नसंघाःप्लवंत्युत ॥ ५॥ वायुश्चघूर्णतेभीमस्तदद्भुतमिवाभवत्॥ तमुदीक्ष्यमहावेगंसर्वांभोनिधिमुत्तमं ॥ ६ ॥ अपश्यंदानवाकीर्णंतद्दैत्यपुरमंतिकात्॥ तत्रैवमातलिस्तूर्णंनिपत्यपृथिवीतले ॥ ७ ॥ रथंतंतुसमालक्ष्यप्राद्रवद्रथयोगवित्॥ त्रासयन्रथघोषेणतत्पुरंसमुपाद्रवत्॥ ८॥

॥५॥घूर्णतेभ्रमति॥६॥निपत्यगत्वा पृथिवीतलेपाताले॥७॥आलक्ष्यसर्वसंपदुपेतमितिशेषः आश्लिष्येतिपाठेभूमाववतीर्यनिम्नस्थंरथचक्रंदृढमाश्लिष्यउन्नीतवानित्यर्थः प्राद्रवत्प्रकर्षेणवेगवानभूत् ॥८॥

॥९॥१०॥११॥१२॥ दिवंस्तब्ध्वाआकाशंव्याप्य ॥१३॥ दंशिताःसन्नद्धाः त्राणैःकवचैः ॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९ ॥ आप्लवंतपलायनंकृतवंतः गतैःसत्वैर्विगताभिर्बुद्धिभिरुपलक्षिताभ्रांताइत्य

रथघोषंतुतंश्रुत्वास्तनयित्नोरिवांबरे ॥ मन्वानादेवराजंमामाविग्नादानवाभवन् ॥ ९ ॥ सर्वेसंभ्रांतमनसःशरचापधराःस्थिताः॥ तथासिशूलपरशुगदामुसलपाणयः॥ १० ॥ ततोद्वाराणिपिदधुर्दानवास्त्रस्तचेतसः॥ संविधायपुरेरक्षांनस्मकश्चनदृश्यते ॥ ११ ॥ ततःशंखमुपादायदेवदत्तंमहास्वनं॥ परमांमुदमाश्रित्यप्राधमंतंशनैरहं ॥ १२ ॥ सतुशब्दोदिवंस्तब्ध्वाप्रतिशब्दमजीजनत्॥ वित्रेसुश्चनिलिल्युश्चभूतानिसुमहांत्यपि ॥ १३ ॥ ततोनिवातकवचाःसर्वएवस्वलंकृताः॥ दंशिताविविधैस्त्राणैर्विचित्रायुधपाणयः॥ १४ ॥ आयसैश्चमहाशूलैर्गदाभिर्मुसलैरपि॥ पट्टिशैःकरवालैश्चरथचक्रैश्चभारत॥ १५॥ शतघ्नीभिर्भुशुंडीभिःखड्गैश्चित्रैःस्वलंकृतैः॥ प्रगृहीतैर्दितेःपुत्राःप्रादुरासन्सहस्रशः ॥ १६ ॥ ततोविचार्यबहुशोरथमार्गेषुतान्हयान् ॥ प्राचोदयत्समेदेशेमातलिर्भरतर्षभ ॥ १७॥ तेनतेषांप्रणुन्नानामाशुत्वाच्छीघ्रगामिनां॥ नान्वपश्यंतदाकिंचित्तन्मेऽद्भुतमिवाभवत् ॥ १८ ॥ ततस्तेदानवास्तत्रवादित्राणिसहस्रशः॥ विकृतस्वररूपाणिभृशंसर्वाण्यनादयन्॥ १९ ॥ तेनशब्देनसहसासमुद्रेपर्वतोपमाः॥ आप्लवंतगतैःसत्वैर्मत्स्याःशतसहस्रशः ॥ २० ॥ ततोवेगेनमहतादानवामामुपाद्रवन्॥ विमुंचंतःशितान्बाणान्शतशोथसहस्रशः॥ २१ ॥ ससंप्रहारस्तुमुलस्तेषांचममभारत॥ अवर्ततमहाघोरोनिवातकवचांतकः॥ २२ ॥ ततोदेवर्षयश्चैवदानवर्षिगणाश्चये॥ ब्रह्मर्षयश्चसिद्धाश्चसमाजग्मुर्महामृधे॥ २३ ॥ तेवैमामनुरूपाभिर्मधुराभिर्जयैषिणः॥ अस्तुवन्मुनयोवाग्भिर्यथेंद्रंतारकामये॥ २४॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनिवातकवचयुद्धपर्वणियुद्धारंभेऊनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६९॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

॥ अर्जुनउवाच॥ ॥ ततोनिवातकवचाःसर्वेवेगेनभारत॥ अभ्यद्रवन्मांसहिताःप्रगृहीतायुधारणे॥ १ ॥ आच्छाद्यरथपंथानमुत्क्रोशंतोमहारथाः॥ आवृत्यसर्वतस्तेमांशरवर्षैरवाकिरन्॥ २ ॥ ततोपरेमहावीर्याःशूलपट्टिशपाणयः॥ शूलानिचभुशुंडीश्चमुमुचुर्दानवामयि॥ ३ ॥ तच्छूलवर्षंसुमहद्गदाशक्तिसमाकुलं॥ अनिशंसृज्यमानंतैरपतन्मद्रथोपरि॥ ४ ॥ अन्येमामभ्यधावंतनिवातकवचायुधि॥ जितशस्त्रायुधारौद्राःकालरूपाःप्रहारिणः॥ ५ ॥ तानहंविविधैर्बाणैर्वेगवद्भिरजिह्मगैः॥ गांडीवमुक्तैरभ्यघ्नमेकैकंदशभिर्मृधे॥ ६ ॥ तेकृताविमुखाःसर्वेमत्प्रयुक्तैःशिलाशितैः॥ ततोमातलिनातूर्णंहयास्तेसंप्रचोदिताः॥ ७॥

र्थः॥२०॥२१॥२२॥२३॥तारकामयेतारार्थेसंग्रामे॥२४॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६९ ॥ ॥७॥ ॥ ततइति ॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥ ७॥

॥ ८ ॥ शताःशतानिअयुतमित्यर्थः हरयोश्वाः शांताःपरीक्षिताः शमेरालोचनार्थान्निष्ठा ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ चिच्छेदअहमितिशेषः परोक्षार्थलिट्प्रयोगेणाजानतैवमयाएतत्कृतमि तिशत्रूणामत्यंतापकर्षःसूचितः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ अस्माभिः पूजायांबहुत्वं अश्वाद्यपेक्षयावा ॥ १७ ॥ लघुभिःशीघ्रगैः ॥ १८ ॥ १९ ॥ तिग्मतैजसंतीक्ष्णंदाहकं माधवंनाम मधोर्दैत्यस्यवधार्थं

मार्गान्बहुविधांस्तत्रविचेरुर्वातरंहसः॥ सुसंयतामातलिनाप्रामथ्नंतदितेःसुतान्॥ ८॥ शतंशतास्तेहरयस्तस्मिन्युक्तामहारथे ॥ शांतामातलिनायत्ताव्यच रन्नल्पकाइव॥ ९॥ तेषांचरणपातेनरथनेमिस्वनेनच॥ ममबाणनिपातैश्चहतास्तेशतशोसुराः॥ १०॥ गतासवस्तथैवान्येप्रगृहीतशरासनाः॥ हतसारथयस्त त्रव्यकृष्यंततुरंगमैः॥ ११॥ तेदिशोविदिशःसर्वेप्रतिरुध्यप्रहारिणः॥ अभ्यघ्नन्विविधैःशस्त्रैस्ततोमेव्यथितंमनः ॥ १२॥ ततोहंमातलेर्वीर्यमपश्यंपरमाद्भुतं॥ अश्वांस्तथावेगवतोयदयत्नादधारयत्॥ १३॥ ततोहंलघुभिश्चित्रैरस्त्रैस्तानसुरान्रणे ॥ चिच्छेदसायुधान्राजञ्छतशोथसहस्रशः ॥ १४॥ एवंमेचरतस्तत्र सर्वयत्नेनशत्रुहन्॥ प्रीतिमानभवद्वीरोमातलिःशक्रसारथिः॥ १५॥ वध्यमानास्ततस्तैस्तुहयैस्तेनरथेनच॥ अगमन्प्रक्षयंकेचिन्न्यवर्ततंतथापरे ॥ १६॥ स्प र्धमानाइवास्माभिर्निवातकवचारणे॥ शरवर्षैःशरार्तंमांमहद्भिःप्रत्यवारयन्॥ १७॥ ततोहंलघुभिश्चित्रैर्ब्रह्मास्त्रपरिमंत्रितैः॥ व्यधमंसायकैराशुशतशोथस हस्रशः॥ १८॥ ततःसंपीड्यमानास्तेक्रोधाविष्टामहारथाः॥ अपीडयन्मांसहिताःशक्तिशूलासिवृष्टिभिः॥ १९॥ ततोहमस्त्रमातिष्ठंपरमंतिग्मतैजसं॥ दयितंदे वराजस्यमाधवंनामभारत॥ २०॥ ततःखड्गत्रिशूलेनतोमरांश्चसहस्रशः॥ अस्त्रवीर्येणशतधातैर्मुक्तानहमच्छिदं ॥ २१॥ छित्त्वाप्रहरणान्येषांततस्तानपिस र्वशः॥ प्रत्यविध्यमहंरोषाद्दशभिर्दशभिःशरैः॥ २२॥ गांडीवाद्धितदासंख्येयथाभ्रमरपंक्तयः॥ निष्पतंतिमहाबाणास्तन्मातलिरपूजयत् ॥ २३॥ तेषामपितु बाणास्तेतन्मातलिरपूजयत्॥ अवाकिरन्मांबलवत्तानहंव्यधमंशरैः ॥ २४ ॥ वध्यमानास्ततस्तेतुनिवातकवचाःपुनः॥ शरवर्षैर्महद्भिर्मांसमंतात्पर्यवारयन् ॥ २५॥ शरवेगान्निहत्याहमस्त्रैरस्त्रविघातिभिः॥ ज्वलद्भिःपरमैःशीघ्रैस्तानविध्यंसहस्रशः ॥ २६ ॥ तेषांछिन्नानिगात्राणिविसृजंतिस्मशोणितं॥ प्रावृषीवा भिवृष्टानिशृंगाण्यथधराभृतां॥ २७॥ इंद्राशनिसमस्पर्शैर्वेगवद्भिरजिह्मगैः॥ मद्बाणैर्वध्यमानास्तेसमुद्विग्नाःस्मदानवाः॥ २८॥

निर्मितत्वात् ॥ २० ॥ ततोमाधवास्त्रादुत्पन्नेनखड्गसहितेनत्रिशूलेन खड्गांश्चशूलांश्चेतिपाठेशरैरित्युत्तरश्लोकादपकर्षणीयं ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ तेषांतेबाणामामवाकिरन्निति संबंधः तदपिमात लिरपूजयत् ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

॥ २९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततोश्मेति नगमात्रैर्वृक्षप्रमाणैः ॥ १ ॥ २ ॥ पावकप्रकरावह्निकणाः

शतधाभिन्नदेहास्तेक्षीणप्रहरणौजसः॥ ततोनिवातकवचामामयुध्यंतमायया॥ २९॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनिवातकवचयुद्धपर्वणिनि वातकवचवधेसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १७०॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ अर्जुनउवाच॥ ॥ ततोश्मवर्षंसुमहत्प्रादुरासीत्समंततः॥ नगमात्रैः शिलाखंडैस्तन्मांदृढमपीडयत्॥ १ ॥ तदहंवज्रसंकाशैर्महेंद्रास्त्रप्रचोदितैः॥ अचूर्णयंवेगवद्भिःशरजालैर्महाहवे ॥२॥ चूर्ण्यमानेश्मवर्षेतुपावकःसमजायत॥ तत्राश्मचूर्णान्यपतन्पावकप्रकराइव॥ ३॥ ततोश्मवर्षेविहतेजलवर्षमहत्तरं॥ धाराभिरक्षमात्राभिःप्रादुरासीन्ममांतिके ॥ ४॥ नभसःप्रच्युताधारास्तिग्म वीर्याःसहस्रशः॥ आवृण्वन्सर्वतोव्योमदिशश्चोपदिशस्तथा ॥ ५॥ धाराणांचनिपातेनवायोर्विस्फूर्जितेनच ॥ गर्जितेनचदैत्यानांनप्राज्ञायतकिंचन ॥ ६॥ धारादिविचसंबद्धावसुधायांचसर्वशः॥ व्यामोहयंतमांतत्रनिपतंत्योनिशंभुवि ॥ ७॥ तत्रोपदिष्टमिंद्रेणदिव्यमस्त्रंविशोषणं॥ दीप्तंप्राहिणवंघोरमशुष्यत्तेनत ज्जलं॥ ८॥ हतेश्मवर्षेचमयाजलवर्षेचशोषिते॥ मुमुचुर्दानवामायामग्निंवायुंचभारत॥ ९॥ ततोहमग्निंव्यधमंसलिलास्त्रेणसर्वशः॥ शैलेनचमहास्त्रेणवायो र्वेगमधारयं॥ १०॥ तस्यांप्रतिहतायांतेदानवायुद्धदुर्मदाः॥ प्राकुर्वन्विविधांमायांयौगपद्येनभारत॥ ११॥ ततोवर्षंप्रादुरभूत्सुमहल्लोमहर्षणं॥ अस्त्राणांघो ररूपाणामग्नेर्वायोस्तथाश्मनां॥ १२॥ सातुमायामयीवृष्टिःपीडयामासमांयुधि ॥ अथघोरंतमस्तीव्रंप्रादुरासीत्समंततः॥ १३॥ तमसासंवृतेलोकेघोरेणपरु षेणच ॥ हरयोविमुखाश्चासन्प्रास्खलच्चापिमातलिः॥ १४॥ हस्ताद्धिरण्मयश्चास्यप्रतोदःप्रापतद्भुवि॥ असकृच्चाहमांभीतःक्वासीतिभरतर्षभ ॥ १५॥ मांच भीराविशत्तीव्रातस्मिन्विगतचेतसि ॥ सचमांविगतज्ञानःसंत्रस्तमिदमब्रवीत्॥ १६॥ सुराणामसुराणांचसंग्रामःसुमहानभूत्॥ अमृतार्थंपुरापार्थसचदृष्टो मयानघ॥ १७॥ शंबरस्यवधेघोरःसंग्रामःसुमहानभूत् ॥ सारथ्यंदेवराजस्यतत्रापिकृतवानहं॥ १८॥ तथैववृत्रस्यवधेसंगृहीताहयामया॥ वैरोचनेर्महायु द्धंदृष्टंचापिसुदारुणं॥ १९॥ एतेमयामहाघोराःसंग्रामाःपर्युपासिताः॥ नचापिविगतज्ञानोभूतपूर्वोस्मिपांडव॥ २०॥ पितामहेनसंहारःप्रजानांविहितोध्रुवं॥ नहियुद्धमिदंयुक्तमन्यत्रजगतःक्षयात्॥ २१॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वासंस्तभ्यात्मानमात्मना॥ मोहयिष्यन्दानवानामहंमायाबलंमहत्॥ २२॥

राशयः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ वैरोचनेर्बलेः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ मोहनास्त्रेणपीड्यमानासुनश्यमानासु ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१७१॥ ॥७॥

अध्रुवंमातलिंभीतंपश्यमेभुजयोर्बलं ॥ अस्त्राणांचप्रभावंवैधनुषोगांडिवस्यच ॥ २३ ॥ अद्यास्त्रमाययैतेषांमायामेतांसुदारुणां ॥ विनिहन्मितमश्चोग्रंमा भैःसूतस्थिरोभव ॥ २४ ॥ एवमुक्त्वाहमसृजमस्त्रमायांनराधिप ॥ मोहनींसर्वभूतानांहितायत्रिदिवौकसां ॥ २५ ॥ पीड्यमानासुमायासुतासुतास्वसुरोत्त माः ॥ पुनर्बहुविधामायाःप्राकुर्वन्नमितौजसः ॥ २६ ॥ पुनःप्रकाशमभवत्तमसाग्रस्यतेपुनः ॥ भवत्यदर्शनोलोकःपुनरप्सुनिमज्जति ॥ २७ ॥ सुसंगृहीतैर्हरि भिःप्रकाशेसतिमातलिः ॥ व्यचरत्स्यंदनाग्र्येणसंग्रामेलोमहर्षणे ॥ २८ ॥ ततःपर्यपतन्नुग्रानिवातकवचामयि ॥ तानहंविवरंदृष्ट्वाप्राहिण्वंयमसादनं ॥ २९ ॥ वर्तमानेतथायुद्धेनिवातकवचांतके ॥ नापश्यंसहसासर्वान्दानवान्माययावृतान् ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनिवातकवचयुद्धप० मा यायुद्धेएकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ अदृश्यमानास्तेदैत्यायोधयंतिस्ममायया ॥ अदृ श्येनास्त्रवीर्येणतानप्यहमयोधयं ॥ १ ॥ गांडीवमुक्ताविशिखाःसम्यगस्त्रप्रचोदिताः ॥ अच्छिंदन्नुत्तमांगानियत्रयत्रस्मतेऽभवन् ॥ २ ॥ ततोनिवातकवचाव ध्यमानामयायुधि ॥ संहृत्यमायांसहसाप्राविशन्पुरमात्मनः ॥ ३ ॥ व्यपयातेषुदैत्येषुप्रादुर्भूतेचदर्शने ॥ अपश्यंदानवांस्तत्रहतान्शतसहस्रशः ॥ ४ ॥ विनि ष्पिष्टानितत्रैषांशस्त्राण्याभरणानिच ॥ शतशःस्मप्रदृश्यंतेगात्राणिकवचानिच ॥ ५ ॥ हयानांनांतरंह्यासीत्पदाद्विचलितुंपदं ॥ उत्पत्यसहसातस्थुरंतरिक्षग मास्ततः ॥ ६ ॥ ततोनिवातकवचाव्योमसंछाद्यकेवलं ॥ अदृश्याह्यत्यवर्तंतविसृजंतःशिलोच्चयान् ॥ ७ ॥ अंतर्भूमिगताश्चान्येहयानांचरणान्यथ ॥ व्यगृह्णन्दा नवाघोरारथचक्रेचभारत ॥ ८ ॥ विनिगृह्यहरीनश्वान्रथंचममयुध्यतः ॥ सर्वतोमामविध्यंतसरथंधरणीधरैः ॥ ९ ॥ पर्वतैरुपचीयद्भिःपतमानैस्तथापरैः ॥ सदेशोयत्रवर्तामगुहेवसमपद्यत ॥ १० ॥ पर्वतैश्छाद्यमानोहंनिगृहीतैश्चवाजिभिः ॥ अगच्छंपरमामार्तिंमातलिस्तदलक्षयत् ॥ ११ ॥ लक्षयित्वाचमांभी तमिदंवचनमब्रवीत् ॥ अर्जुनार्जुनमाभैस्त्वंवज्रमस्त्रमुदीरय ॥ १२ ॥ ततोहंतस्यतद्वाक्यंश्रुत्वावज्रमुदीरयं ॥ देवराजस्यदयितंभीममस्त्रंनराधिप ॥ १३ ॥ अ चलंस्थानमासाद्यगांडीवमनुमंत्र्यच ॥ अमुंचंवज्रसंस्पर्शानायसान्निशितान्शरान् ॥ १४ ॥

अदृश्यमानाइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ हरीन्अत्यंतंहरणशीलान् अविध्यंतव्याप्तवंतः अचिन्वंतेतिपाठेपिसएवार्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥१५॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ सारसाहंसाः लक्ष्मणाइतिपाठेसारस्यः ॥२१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ नआवासयंतिनाध्यासते ॥२९॥ अंतंनाशंनिवातकवचा

ततोमायाश्वताःसर्वानिवातकवचांश्चतान् ॥ तेवज्रचोदिताबाणावज्रभूताःसमाविशन् ॥ १५ ॥ तेवज्रवेगविहतादानवाःपर्वतोपमाः ॥ इतरेतरमाश्लिष्य न्यपतन्पृथिवीतले ॥ १६ ॥ अंतर्भूमौचयेगृह्णन्दानवारथवाजिनः ॥ अनुप्रविश्यतान्बाणाःप्राहिण्वन्यमसादनं ॥ १७ ॥ हतैर्निवातकवचैर्निरस्तैःपर्वतोपमैः समाच्छाद्यतदेशःसविकीर्णैरिवपर्वतैः ॥ १८ ॥ नहयानांक्षतिःकाचिन्नरथस्यनमातलेः ॥ ममचादृश्यततदातदद्भुतमिवाभवत् ॥ १९ ॥ ततोमांप्रहसन्राज न्मातलिःप्रत्यभाषत ॥ नैतदर्जुनदेवेषुत्वयिवीर्यंयदीक्ष्यते ॥ २० ॥ हतेष्वसुरसंघेषुदारास्तेषांतुसर्वशः ॥ प्राक्रोशन्नगरेतस्मिन्यथाशरदिसारसाः ॥ २१ ॥ त तोमातलिनासार्धमहंतत्पुरमभ्ययां ॥ त्रासयन्रथघोषेणनिवातकवचस्त्रियः ॥ २२ ॥ तान्दृष्ट्वादशसाहस्रान्मयूरसदृशान्हयान् ॥ रथंचरविसंकाशंप्राद्रवन् गणशःस्त्रियः ॥ २३ ॥ ताभिराभरणैःशब्दस्त्रासिताभिःसमीरितः ॥ शिलानामिवशैलेषुपततीनामभूत्तदा ॥ २४ ॥ वित्रस्तादैत्यनार्यस्ताःस्वानिवेश्मान्यथाविश न् ॥ बहुरत्नविचित्राणिशातकुंभमयानिच ॥ २५ ॥ तदद्भुताकारमहंदृष्ट्वानगरमुत्तमं ॥ विशिष्टंदेवनगरादपृच्छंमातलिंततः ॥ २६ ॥ इदमेवंविधंकस्माद्देवा नावासयंत्युत ॥ पुरंदरपुराद्धीदंविशिष्टमितिलक्षये ॥ २७ ॥ ॥ मातलिरुवाच ॥ ॥ आसीदिदंपुरापार्थदेवराजस्यनःपुरं ॥ ततोनिवातकवचैरितःप्रच्याविताः सुराः ॥ २८ ॥ तपस्तप्त्वामहत्तीव्रंप्रसाद्यचपितामहं ॥ इदंवृतंनिवासायदेवेभ्यश्चाभयंयुधि ॥ २९ ॥ ततःशक्रेणभगवान्स्वयंभूरितिचोदितः ॥ विधत्तांभगवानं तमात्मनोहितकाम्यया ॥ ३० ॥ ततउक्तोभगवतादिष्टमत्रेतिभारत ॥ भवितांतस्त्वमप्येषांदेहेनान्येनशत्रुहन् ॥ ३१ ॥ ततएषांवधार्थायशक्रोस्त्राणिददौतव ॥ नहिशक्याःसुरैर्हंतुंयएतेनिहतास्त्वया ॥ ३२ ॥ कालस्यपरिणामेनततस्त्वमिहभारत ॥ एषामंतकरःप्राप्तस्त्वयाचकृतंतथा ॥ ३३ ॥ दानवानांविनाशायअ स्त्राणांपरमंबलं ॥ ग्राहितस्त्वंमहेंद्रेणपुरुषेंद्रतदुत्तमं ॥ ३४ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ ततःप्रशाम्यनगरंदानवांश्चनिहत्यतान् ॥ पुनर्मातलिनासार्धमगच्छंदेवस द्मतत् ॥ ३५ ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेप० निवातकवचयुद्धपर्वणिनिवातकवचयुद्धेद्विसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
अर्जुनउवाच ॥ ॥ निवर्तमानेनमयामहद्दृष्टंततोपरं ॥ पुरंकामचरंदिव्यंपावकार्कसमप्रभं ॥ १ ॥

नामविशेषः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ प्रशाम्यप्रकर्षेणआलोच्य ॥ ३५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ निवर्तमानेनेति ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७॥८॥९॥१०॥११॥ खेपुरंखचरत्वात् ॥ १२॥१३॥१४॥१५॥१६॥ नवध्याइतिनअपितुवध्याएव ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥ २७ ॥

रत्नद्रुममयैश्चित्रैःसुस्वरैश्चपतत्रिभिः ॥ पौलोमैःकालकंजैश्चनित्यहृष्टैरधिष्ठितं ॥ २ ॥ गोपुराट्टालकोपेतंचतुर्द्वारंदुरासदं ॥ सर्वरत्नमयंदिव्यमद्भुतोपमदर्श
नं॥ ३ ॥ द्रुमैःपुष्पफलोपेतैःसर्वरत्नमयैर्वृतं॥ तथापतत्रिभिर्दिव्यैरुपेतंसुमनोहरैः ॥ ४ ॥ असुरैर्नित्यमुदितैःशूलर्ष्टिमुसलायुधैः ॥ चापमुद्गरहस्तैश्चस्रग्विभिः
सर्वतोवृतं॥ ५॥ तदहंप्रेक्ष्यदैत्यानांपुरमद्भुतदर्शनं॥ अपृच्छंमातलिंराजन्किमिदंवर्ततेद्भुतं॥ ६॥ ॥ मातलिरुवाच॥ ॥ पुलोमानामदैतेयीकालकाचमहा
सुरी॥ दिव्यंवर्षसहस्रंतेचेरतुःपरमंतपः॥ ७॥ तपसोंतेततस्ताभ्यांस्वयंभूरददद्वरं ॥ अगृह्णीतांवरंतेतुसुतानामल्पदुःखतां॥ ८ ॥ अवध्यतांचराजेंद्रसुरराक्षस
पन्नगैः॥ पुरंसुरमणीयंचखचरंसुमहाप्रभं॥ ९ ॥ सर्वरत्नैःसमुदितंदुर्धर्षममरैरपि॥ महर्षियक्षगंधर्वपन्नगासुरराक्षसैः॥ १० ॥ सर्वकामगुणोपेतंवीतशोक
मनामयं॥ ब्रह्मणाभरतश्रेष्ठकालकेयकृतेकृतं॥ ११ ॥ तदेतत्खपुरंदिव्यंचरत्यमरवर्जितं॥ पौलोमाध्युषितंवीरकालकंजैश्चदानवैः॥ १२॥ हिरण्यपुरमित्येवं
ख्यायतेनगरंमहत्॥ रक्षितंकालकेयैश्चपौलोमैश्चमहासुरैः॥ १३॥ तएतेमुदिताराजन्नवध्याःसर्वदैवतैः॥ निवसंत्यत्रराजेंद्रगतोद्वेगानिरुत्सुकाः॥ १४॥ मा
नुषान्मृत्युरेतेषांनिर्दिष्टोब्रह्मणापुरा॥ एतानपिरणेपार्थकालकंजान्दुरासदान्॥ वज्रास्त्रेणनयस्वाशुविनाशंसुमहाबलान्॥ १५॥ ॥ अर्जुनउवाच॥ ॥ सुरा
सुरैरवध्यंतदहंज्ञात्वाविशांपते॥ अब्रुवंमातलिंहृष्टोयाह्येतत्पुरमंजसा॥ १६॥ त्रिदशेशद्विषोयावत्क्षयमस्त्रैर्नयाम्यहं॥ नकथंचिद्धिमेपापानवध्यायेसुरद्विषः
॥ १७॥ उवाहमांततःशीघ्रंहिरण्यपुरमंतिकात्॥ रथेनतेनदिव्येनहरियुक्तेनमातलिः॥ १८॥ तेमामालक्ष्यदैतेयाविचित्राभरणांबराः॥ समुत्पेतुर्महावेगारथा
नास्थायदंशिताः॥ १९॥ ततोनालीकनाराचैर्भल्लैःशक्त्यृष्टितोमरैः॥ प्रत्यघ्नन्दानवेंद्रामांक्रुद्धास्तीव्रपराक्रमाः॥ २०॥ तदहंशरवर्षेणमहताप्रत्यवारयं॥ शस्त्रव
र्षमहद्राजन्विद्याबलमुपाश्रितः॥ २१॥ व्यामोहयंचतान्सर्वान्रथमार्गैश्चरन्रणे॥ तेन्योन्यमभिसंमूढाःपातयंतिस्मदानवान् ॥ २२ ॥ तेषामेवंविमूढाना
मन्योन्यमभिधावतां ॥ शिरांसिविशिखैर्दीप्तैर्न्यहनंशतसंघशः ॥ २३ ॥ तेवध्यमानादैतेयाःपुरमास्थायतत्पुनः ॥ खमुत्पेतुःसनगरामायामास्थायदानवीं
॥ २४॥ ततोऽहंशरवर्षेणमहताकुरुनंदन॥ मार्गमावृत्यदैत्यानांगतिंचैषामवारयं ॥ २५ ॥ तत्पुरंखचरंदिव्यंकामगंसूर्यसप्रभं॥ दैतेयैर्वरदानेनधार्यतेस्मय
थासुखं॥ २६॥ अंतर्भूमौनिपततिपुनरूर्ध्वंप्रतिष्ठते॥ पुनस्तिर्यक्प्रयात्याशुपुनरप्सुनिमज्जति॥ २७॥

॥ २८ ॥ व्यगृह्णंविशेषेणगृहीतवान् बाणवृष्ट्यारुद्धवानित्यर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ आरुह्यगगनमुत्पत्य अवातरदवतीर्णः पाठांतरेमातलिमारुह्यआलंब्यमहीमवतरन्अवतीर्णोऽभवमितिशेषः
॥ ३२ ॥ पर्यवर्ततपरिवार्यअवर्तंत गार्ध्रराजितैर्गृध्रपत्रशोभितैः ॥ ३३ ॥ युद्धेनिमित्तेसतिसंन्यवर्तंत ईमेवयमितिशेषः युद्धेनजेतुमितिशेषः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७॥ अस्त्रप्रचुदितैः अस्त्राणांप्रचु

अमरावतिसंकाशंतत्पुरंकामगंमहत् ॥ अहमस्त्रैर्बहुविधैःप्रत्यगृह्णंपरंतप ॥ २८ ॥ ततोहंशरजालेनदिव्यास्त्रनुदितेनच ॥ व्यगृह्णंसहदैतेयैस्तत्पुरंपुरुषर्षभ
॥ २९ ॥ विक्षतंचायसैर्बाणैर्मत्प्रयुक्तैरजिह्मगैः॥ महीमभ्यपतद्राजन्प्रभग्नंपुरमासुरं॥ ३० ॥ तेवध्यमानामद्बाणैर्वज्रवेगैरयस्मयैः॥ पर्यभ्रमंतवैराजन्नसुराः
कालचोदिताः॥ ३१ ॥ ततोमातलिरारुह्यपुरस्तान्निपतन्निव॥ महीमवातरत्क्षिप्रंरथेनादित्यवर्चसा॥ ३२ ॥ ततोरथसहस्राणिषष्टिस्तेषाममर्षिणां॥ युयुत्सू
नांमयासार्धंपर्यवर्ततभारत॥ तान्यहंनिशितैर्बाणैर्व्यधमंगार्ध्रराजितैः॥ ३३ ॥ तेयुद्धेसन्न्यवर्ततसमुद्रस्ययथोर्मयः॥ नेमेशक्यामानुषेणयुद्धेनेतिप्रचिंत्यत
त्॥ ३४॥ ततोहमानुपूर्व्येणदिव्यान्यस्त्राण्ययोजयं॥ ततस्तानिसहस्राणिरथिनांचित्रयोधिनां॥ ३५॥ अस्त्राणिममदिव्यानिप्रत्यघ्नञ्छनकैरिव॥ रथमार्गा
न्विचित्रांस्तेविचरंतोमहाबलाः॥ ३६॥ प्रत्यदृश्यंतसंग्रामेशतशोथसहस्रशः॥ विचित्रमुकुटापीडाविचित्रकवचध्वजाः॥ ३७॥ विचित्राभरणाश्चैवनंदयंती
वमेमनः॥ अहंतुशरवर्षैस्तानस्त्रप्रचुदितैरणे॥ ३८॥ नाशक्नुवंपीडयितुंतेतुमांप्रत्यपीडयन्॥ तैःपीड्यमानोबहुभिःकृतास्त्रैःकुशलैर्युधि॥ ३९॥ व्यथितोस्मि
महायुद्धेभयंचागान्महन्मम॥ ततोहंदेवदेवायरुद्रायप्रयतोरणे॥ ४०॥ स्वस्तिभूतेभ्यइत्युक्त्वामहास्त्रंसमचोदयं॥ यत्तद्रौद्रमितिख्यातंसर्वामित्रविनाशनं
॥ ४१॥ ततोपश्यंत्रिशिरसंपुरुषंनवलोचनं॥ त्रिमुखंषड्भुजंदीप्तमर्कज्वलनमूर्धजं॥ ४२॥ लेलिहानैर्महानागैःकृतचीरममित्रहन्॥ विभीस्ततस्तदस्त्रंतुघोरंरौ
द्रंसनातनं॥ ४३॥ दृष्ट्वागांडीवसंयोगमानीयभरतर्षभ॥ नमस्कृत्वात्रिनेत्रायशर्वायामिततेजसे॥ ४४॥ मुक्तवान्दानवेंद्राणांपराभावायभारत॥ मुक्तमात्रेत
तस्तस्मिन्रूपाण्यासन्सहस्रशः॥ ४५॥ मृगाणामथसिंहानांव्याघ्राणांचविशांपते॥ ऋक्षाणांमहिषाणांचपन्नगानांतथागवां॥ ४६॥ शरभाणांगजानांच
वानराणांचसंघशः॥ ऋषभाणांवराहाणांमार्जाराणांतथैवच॥ ४७॥

दितैःप्रेरणंयदर्थैतैः उदुपधाद्भावादिकर्मणारितिभावेनिष्ठायाःकित्वं ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ कृतंपीडितंनिगृहीतंचीरंवस्त्रंयेन ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ पराभावायअत्यंताभावाय ॥ ४५॥४६॥४७॥

॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ मांसमेदोवसास्थिभिःसंयुक्तैरितिशेषः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ निबर्हणैर्नाशकरैः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ निशम्यदृष्ट्वा ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

शालावृकाणांप्रेतानांभुरुंडानांचसर्वशः ॥ गृध्राणांगरुडानांचचमराणांतथैवच ॥ ४८ ॥ देवानांचऋषीणांचगंधर्वाणांचसर्वशः ॥ पिशाचानांसयक्षाणां तथैवचसुरद्विषां ॥ ४९ ॥ गुह्यकानांचसंग्रामेनैर्ऋतानांतथैवच ॥ झषाणांगजवक्त्राणामुलूकानांतथैवच ॥ ५० ॥ मीनवाजिसरूपाणांनानाशस्त्रासिपाणिनां ॥ तथैवयातुधानानांगदामुद्गरधारिणां ॥ ५१ ॥ एतैश्चान्यैश्चबहुभिर्नानारूपधरैस्तथा ॥ सर्वमासीज्जगद्व्याप्तंतस्मिन्नस्त्रेविसर्जिते ॥ ५२ ॥ त्रिशिरोभिश्चतुर्दंष्ट्रैश्चतुरास्यैश्चतुर्भुजैः ॥ अनेकरूपसंयुक्तैर्मांसमेदोवसास्थिभिः ॥ ५३ ॥ अभीक्ष्णंवध्यमानास्तेदानवानाशमागताः ॥ अर्कज्वलनतेजोभिर्वज्राशनिसमप्रभैः ॥ ५४ ॥ अद्रिसारमयैश्चान्यैर्बाणैरपिनिबर्हणैः ॥ न्यहनंदानवान्सर्वान्मुहूर्तेनैवभारत ॥ ५५ ॥ गांडीवास्त्रप्रणुन्नांस्तान्गतासून्नभसश्च्युतान् ॥ दृष्ट्वाहंप्राणमंभूयत्रिपुरघ्नायवेधसे ॥ ५६ ॥ तथारौद्रास्त्रनिष्पिष्टान्दिव्याभरणभूषितान् ॥ निशम्यपरमंहर्षमगमद्देवसारथिः ॥ ५७ ॥ तदसह्यंकृतंकर्मदेवैरपिदुरासदं ॥ दृष्ट्वामांपूजयामासमातलिःशक्रसारथिः ॥ ५८ ॥ उवाचवचनंचेदंप्रीयमाणःकृतांजलिः ॥ सुरासुरैरसह्यंहिकर्मयत्साधितंत्वया ॥ ५९ ॥ नह्येतत्संयुगेकर्तुमपिशक्तःसुरेश्वरः ॥ सुरासुरैरवध्यंहिपुरमेतत्खगंमहत् ॥ ६० ॥ त्वयाविमथितंवीरस्ववीर्यतपसोबलात् ॥ विध्वस्तेखपुरेतस्मिन्दानवेषुहतेषुच ॥ ६१ ॥ विनदंत्यःस्त्रियःसर्वानिष्पेतुर्नगराद्बहिः ॥ प्रकीर्णकेश्योव्यथिताःकुरर्यइवदुःखिताः ॥ ६२ ॥ पेतुःपुत्रान्पितॄन्भ्रातॄन्शोचमानामहीतले ॥ रुदत्योदीनकंठ्यस्तुनिनदंत्योहतेश्वराः ॥ ६३ ॥ उरांसिपरिनिघ्नंत्योविस्रस्तस्रग्विभूषणाः ॥ तच्छोकयुक्तमश्रीकंदुःखदैन्यसमाहतं ॥ ६४ ॥ नबभौदानवपुरंहतत्विट्कंहतेश्वरं ॥ गंधर्वनगराकारंहतनागमिवह्रदं ॥ ६५ ॥ शुष्कवृक्षमिवारण्यमदृश्यमभवत्पुरम् ॥ मांतुसंहृष्टमनसंक्षिप्रंमातलिरानयत् ॥ ६६ ॥ देवराजस्यभवनंकृतकर्माणमाहवात् ॥ हिरण्यपुरमुत्सृज्यनिहत्यचमहासुरान् ॥ ६७ ॥ निवातकवचांश्चैवततोहंशक्रमागमं ॥ ममकर्मचदेवेंद्रंमातलिर्विस्तरेणतत् ॥ ६८ ॥ सर्वंविश्रावयामासयथाभूतंमहाद्युते ॥ हिरण्यपुरघातंचमायानांचनिवारणं ॥ ६९ ॥ निवातकवचानांचवधंसंख्येमहौजसां ॥ तच्छ्रुत्वाभगवान्प्रीतःसहस्राक्षःपुरंदरः ॥ ७० ॥ मरुद्भिःसहितःश्रीमान्साधुसाध्वित्यथाब्रवीत् ॥ ततोमांदेवराजोवैसमाश्वास्यपुनःपुनः ॥ ७१ ॥ अब्रवीद्विबुधैःसार्धमिदंसमधुरंवचः ॥ अतिदेवासुरंकर्मकृतमेतत्त्वयारणे ॥ ७२ ॥

॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥

॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७३ ॥ ॥७॥ ॥ ततइति अतिविश्वस्तं अतिअत्यंतंविश्वस्तंशत्रूञ्जेष्यतीति

गुर्वर्थश्चकृतःपार्थमहाशत्रून्घ्नतामम ॥ एवमेवसदाभाव्यंस्थिरेणाजौधनंजय ॥ ७३ ॥ असंमूढेनचास्त्राणांकर्तव्यंप्रतिपादनं ॥ अविषह्योरणेहित्वंदेवदानवराक्षसैः ॥ ७४ ॥ सयक्षासुरगंधर्वैःसपक्षिगणपन्नगैः ॥ वसुधांचापिकौंतेयत्वद्बाहुबलनिर्जितां ॥ पालयिष्यतिधर्मात्माकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ ७५ ॥ ॥ इति श्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनिवातकवचयुद्धपर्वणिहिरण्यपुरदैत्यवधेत्रिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥७॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ततोमामतिविश्वस्तंसंरूढशरविक्षतं ॥ देवराजोविगृह्येदंकालेवचनमब्रवीत् ॥ १ ॥ दिव्यान्यस्त्राणिसर्वाणित्वयितिष्ठंतिभारत ॥ नत्वाभिभवितुंशक्तोमानुषोभुविकश्चन ॥ २ ॥ भीष्मोद्रोणःकृपःकर्णःशकुनिःसहराजभिः ॥ संग्रामस्थस्यतेपुत्रकलांनार्हंतिषोडशीं ॥ ३ ॥ इदंचमेतनुत्राणंप्रायच्छन्मघवान्प्रभुः ॥ अभेद्यंकवचंदिव्यंस्रजंचैवहिरण्मयीं ॥ ४ ॥ देवदत्तंचमेशंखंपुनःप्रादान्महारवं ॥ दिव्यंचेदंकिरीटंमेस्वयमिंद्रोयुयोजह ॥ ५ ॥ ततोदिव्यानिवस्त्राणिदिव्यान्याभरणानिच ॥ प्रादाच्छक्रोममैतानिरुचिराणिबृहंतिच ॥ ६ ॥ एवंसंपूजितस्तत्रसुखमस्म्युषितोनृप ॥ इंद्रस्यभवनेपुण्येगंधर्वशिशुभिःसह ॥ ७ ॥ ततोमामब्रवीच्छक्रःप्रीतिमानमरैःसह ॥ समयोर्जुनगंतुंतेभ्रातरोहिस्मरंतिते ॥ ८ ॥ एवमिंद्रस्यभवनेपंचवर्षाणिभारत ॥ उषितानिमयाराजन्स्मरताद्यूतजंकलिं ॥ ९ ॥ ततोभवंतमद्राक्षंभ्रातृभिःपरिवारितं ॥ गंधमादनपादस्यपर्वतस्यास्यमूर्धनि ॥ १० ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ दिष्ट्याधनंजयास्त्राणित्वयाप्राप्तानिभारत ॥ दिष्ट्याचाराधितोराजादेवानामीश्वरःप्रभुः ॥ ११ ॥ दिष्ट्याचभगवान्स्थाणुर्देव्यासहपरंतप ॥ साक्षाद्दृष्टःस्वयुद्धेनतोषितश्चत्वयानघ ॥ १२ ॥ दिष्ट्याचलोकपालैस्त्वंसमेतोभरतर्षभ ॥ दिष्ट्यावर्धामहेपार्थदिष्ट्यासिपुनरागतः ॥ १३ ॥ अद्यकृत्स्नांमहींदेवींविजितांपुरमालिनीं ॥ मन्येचधृतराष्ट्रस्यपुत्रानपिवशीकृतान् ॥ १४ ॥ इच्छामितानिचास्त्राणिद्रष्टुंदिव्यानिभारत ॥ यैस्तथावीर्यवंतस्तेनिवातकवचाहताः ॥ १५ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ श्वःप्रभातेभवान्द्रष्टादिव्यान्यस्त्राणिसर्वशः ॥ निवातकवचाघोरायैर्मयाविनिपातिताः ॥ १६ ॥

विश्वासोयस्मिंस्तं संरूढादेहेनिमग्नाःशरास्तैर्विक्षतं विगृह्यविशेषेणगृहीत्वास्वीयत्वेनांगीकृत्येत्यर्थः ॥ १ ॥ त्वात्वां ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ रुचिराणिदीप्तिमंतिअतएवबृहंतिबहुमूल्यानि ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ १० ॥ देवानांराजाइंद्रः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ तेत्वयाहताः ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तस्यामिति ॥ १ ॥ मातृनंदनंमातुःसुखकरं ॥ २ ॥ ३ ॥ अस्त्राणिदर्शयितुमिच्छोरर्जुनस्यभावनामाह गिरीति गिरयएवकूबरादयस्तद्वंतं कूबरोयस्मिन्युगंध्रियतेतद्दारु पादौचक्रे अक्षस्तयोःसंधानदारु शुभावेणवइववेणवोयस्मिन्ततशुभवेणु त्रिवेणुअक्षकूबरयोःसंधानार्थंत्रिशिखंदा

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमागमनंतत्रकथयित्वाधनंजयः ॥ भ्रातृभिःसहितःसर्वैरजनींतामुवासह ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनिवातकवचयुद्धपर्वणिअस्त्रदर्शनसंकेतेचतुःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तस्यांरात्र्यांव्यतीतायांधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ उत्थायावश्यकार्याणिकृतवान्भ्रातृभिःसह ॥ १ ॥ ततःसंचोदयामाससोर्जुनंमातृनंदनं ॥ दर्शयास्त्राणिकौंतेययैर्जितादानवास्त्वया ॥ २ ॥ ततोधनंजयोराजन्देवैर्दत्तानिपांडवः ॥ अस्त्राणितानिदिव्यानिदर्शयामासभारत ॥ ३ ॥ यथान्यायंमहातेजाःशौचंपरममास्थितः ॥ गिरिकूबरपादाक्षंशुभवेणुत्रिवेणुमत् ॥ ४ ॥ पार्थिवंरथमास्थायशोभमानोधनंजयः ॥ दिव्येनसंवृतस्तेनकवचेनसुवर्चसा ॥ ५ ॥ धनुरादायगांडीवंदेवदत्तंसवारिजं ॥ शोशुभ्यमानःकौंतेयआनुपूर्व्यान्महाभुजः ॥ ६ ॥ अस्त्राणितानिदिव्यानिदर्शनायोपचक्रमे ॥ अथप्रयोक्ष्यमाणेषुदिव्येष्वस्त्रेषुतेषुवै ॥ ७ ॥ समाक्रांतामहीपद्भ्यांसमकंपतसद्रुमा ॥ क्षुभिताःसरितश्चैवतथैवचमहोदधिः ॥ ८ ॥ शैलाश्चापिव्यदीर्यंतनववौचसमीरणः ॥ नबभासेसहस्रांशुर्नजज्वालचपावकः ॥ ९ ॥ नवेदाःप्रतिभांतिस्मद्विजातीनांकथंचन ॥ अंतर्भूमिगतायेचप्राणिनोजनमेजय ॥ १० ॥ पीड्यमानाःसमुत्थायपांडवंपर्यवारयन् ॥ वेपमानाःप्रांजलयस्तेसर्वेविकृताननाः ॥ ११ ॥ दह्यमानास्तदास्त्रैस्तेयाचंतिस्मधनंजयं ॥ ततोब्रह्मर्षयश्चैवसिद्धायेचमहर्षयः ॥ १२ ॥ जंगमानिचभूतानिसर्वाण्येवावतस्थिरे ॥ देवर्षयश्चप्रवरास्तथैवचदिवौकसः ॥ १३ ॥ यक्षराक्षसगंधर्वास्तथैवचपतत्रिणः ॥ खेचराणिचभूतानिसर्वाण्येवावतस्थिरे ॥ १४ ॥ ततःपितामहश्चैवलोकपालाश्चसर्वशः ॥ भगवांश्चमहादेवःसगणोभ्याययौतदा ॥ १५ ॥ ततोवायुर्महाराजदिव्यैर्माल्यैःसमन्वितः ॥ अभितःपांडवंचित्रैरवचक्रेसमंततः ॥ १६ ॥ जगुश्चगाथाविविधागंधर्वाःसुरचोदिताः ॥ ननृतुःसंघशश्चैवराजन्नप्सरसांगणाः ॥ १७ ॥

रुतद्वंतं सुपांसुलुगितिद्वितीयायाआर्षोलुक् रथपदेवाक्लीबत्वंध्येयं ॥ ४ ॥ पृथिवीमेवपार्थिवंमानसंभूमिरूपंरथं राक्षसवायसादिवत्स्वार्थेतद्धितः आस्थायध्यानबलेनारुह्य दिव्येनेंद्रदत्तेन ॥ ५ ॥ वारिजंशंखं देवदत्तंनामतः ॥ ६ ॥ दर्शनायदर्शयितुं ॥ ७ ॥ अर्जुनेनअनेकब्रह्मांडगर्भस्यमहादेवस्यसाम्यंभावनाबलाद्गतेनसमाक्रांतापृथिवीसमकंपत ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ निरधिष्ठानेलक्ष्याभावेसति ॥ १९ ॥ अधिष्ठानेपिवाअनार्तःनप्रयुंजीत ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचसप्तत्यधिकशतत

तस्मिंश्चतादृशेकालेनारदश्चोदितःसुरैः ॥ आगम्याहवचःपार्थश्रवणीयमिदंनृप ॥ १८ ॥ अर्जुनार्जुनमायुंक्ष्वदिव्यान्यस्त्राणिभारत ॥ नैतानिनिरधिष्ठानेप्रयुज्यंतेकथंचन ॥ १९ ॥ अधिष्ठानेनवानार्तःप्रयुंजीतकदाचन ॥ प्रयोगेषुमहान्दोषोह्यस्त्राणांकुरुनंदन ॥ २० ॥ एतानिरक्ष्यमाणानिधनंजययथागमं ॥ बलवंतिसुखार्हाणिभविष्यंतिनसंशयः ॥ २१ ॥ अरक्ष्यमाणान्येतानित्रैलोक्यस्यापिपांडव ॥ भवंतिस्मविनाशायमैवंभूयःकृथाःक्वचित् ॥ २२ ॥ अजातशत्रोत्वंचैवद्रक्ष्यसेतानिसंयुगे ॥ योज्यमानानिपार्थेनद्विषतामवमर्दने ॥ २३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ निवार्याथततःपार्थंसर्वेदेवायथागतं ॥ जग्मुरन्येचयेतत्रसमाजग्मुर्नरर्षभ ॥ २४ ॥ तेषुसर्वेषुकौरव्यप्रतियातेषुपांडवाः ॥ तस्मिन्नेववनेहृष्टास्तऊषुःसहकृष्णया ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिनिवातकवचयुद्धपर्वणिअस्त्रदर्शनेपंचसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ समाप्तंचनिवातकवचयुद्धपर्व ॥ ॥ अथाजगरपर्व ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ तस्मिन्कृतास्त्रेरथिनांप्रवीरेप्रत्यागतेभवनाद्वृत्रहंतुः ॥ अतःपरंकिमकुर्वंतपार्थाःसमेत्यशूरेणधनंजयेन ॥ १ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ वनेषुतेष्वेवतुतेनरेंद्राःसहार्जुनेनेंद्रसमेनवीराः ॥ तस्मिंश्चशैलप्रवरेसुरम्येधनेश्वराक्रीडगताविजह्रुः ॥ २ ॥ वेश्मानितान्यप्रतिमानिपश्यन्क्रीडाश्चनानाद्रुमसन्निबद्धाः ॥ चचारधन्वीबहुधानरेंद्रःसोस्त्रेषुयत्तःसततंकिरीटी ॥ ३ ॥ अवाप्यवासंनरदेवपुत्राःप्रसादजंवैश्रवणस्यराज्ञः ॥ नप्राणिनांतेस्पृहयंतिराजन्शिवश्चकालःसबभूवतेषां ॥ ४ ॥ समेत्यपार्थेनयथैकरात्रमूषुःसमास्तत्रतदाचतस्रः ॥ पूर्वाश्चषट्तादशपांडवानांशिवाबभूवुर्वसतांवनेषु ॥ ५ ॥ ततोऽब्रवीद्वायुसुतस्तरस्वीजिष्णुश्चराजानमुपोपविश्य ॥ यमौचवीरौसुरराजकल्पावेकांतमास्थायहितंप्रियंच ॥ ६ ॥ तवप्रतिज्ञांकुरुराजसत्यांचिकीर्षमाणास्त्वदनुप्रियंच ॥ ततोनगच्छामवनान्यपास्यसुयोधनंसानुचरंनिहंतुं ॥ ७ ॥ एकादशंवर्षमिदंवसामःसुयोधनेनात्तसुखाःसुखार्हाः ॥ तंवंचयित्वाऽधमबुद्धिशीलमज्ञातवासंसुखमाप्नुयामः ॥ ८ ॥ तवाज्ञयापार्थिवनिर्विशंकाविहायमानंविचरन्वनानि ॥ समीपवासेनविलोभितास्तेज्ञास्यंतिनास्मानपकृष्टदेशान् ॥ ९ ॥

मोऽध्यायः ॥ १७५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तस्मिन्निति वृत्रहंतुरिंद्रस्य ॥ १ ॥ आक्रीडमुद्यानं ॥ २ ॥ ३ ॥ वासंस्थानं प्राणिनांभूमिस्थानामैश्वर्यमितिशेषः ॥ ४ ॥ पूर्वाश्चषट्समाः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ विचरन्विचरंतः अपकृष्टदेशान्दूरस्थान्नज्ञास्यंतिअपितुसमीपस्थानेवैतइतिज्ञास्यंतीत्यर्थः ज्ञास्यंत्यनाथानितिपाठेअनाथानितिदेशविशेषणं अप्रसिद्धान्देशान् तेषुसंवत्सरंगूढंविहृत्येतिसंबंधः ॥ ९ ॥

तत्रयुद्धेउद्धरेमकंटकवत्दूरीकरवाम निर्यात्यप्रत्यर्प्य अपकारिणेऽपकारंकृत्वेत्यर्थः फलंराज्यप्राप्तिः पुष्पंशत्रुवधः निर्यात्यउद्धरेमेत्यन्वयः ॥ १० ॥ ततोहेतोर्महीमावसाधितिष्ठ ननुइहैवसुखंमहदस्तिकिं महीवासेनेत्याशंक्याह स्वर्गेति ॥११॥१२॥ नियहेचवंधनेवा भ्रातृत्वाद्वधेऽप्रवृत्तिश्चेदितिभावः ॥१३॥ समेत्ययुद्धंप्राप्य ॥ १४॥ सुपर्णकेतुःकृष्णः शिनेर्नमासात्यकिः एतयोर्वीर्यंहितकारित्वंचाह तथैवे

संवत्सरंतत्रविहृत्यगूढंनराधमंतंसुखमुद्धरेम ॥ निर्यात्यवैरंसफलंसपुष्पंतस्मैनरेंद्राधमपूरुषाय ॥ १० ॥ सुयोधनायानुचरैर्वृतायततोमहीमावसधर्मराज ॥
स्वर्गोपमंदेशमिमंचरद्भिःशक्योविहंतुंनरदेवशोकः ॥ ११ ॥ कीर्तिस्तुतेभारतपुण्यगंधानश्येद्धिलोकेषुचराचरेषु ॥ तत्प्राप्यराज्यंकुरुपुंगवानांशक्यंमहत्प्राप्तु
मथक्रियाश्च ॥ १२ ॥ इदंतुशक्यंसततंनरेंद्रप्राप्तुंत्वयायल्लभसेकुबेरात् ॥ कुरुष्वबुद्धिंद्विषतांवधायकृतागसांभारतनिग्रहेच ॥ १३ ॥ तेजस्तवोग्रंनसहेतराजन्स
मेत्यसाक्षादपिवज्रपाणिः ॥ नहिव्यथांजातुकरिष्यतस्तौसमेत्यदेवैरपिधर्मराज ॥ १४ ॥ तवार्थसिद्ध्यर्थमपिप्रवृत्तौसुपर्णकेतुश्चशिनेश्चनप्ता ॥ तथैवकृष्णो
प्रतिमोबलेनतथैवचाहंनरदेववर्य ॥ १५ ॥ तवार्थसिद्ध्यर्थमभिप्रपन्नोयथैवकृष्णःसहयादवैस्तैः ॥ तथैवचाहंनरदेववर्ययमौचवीरौकृतिनौप्रयोगे ॥ १६ ॥ त्व
दर्थयोगप्रभवप्रधानाःशमंकरिष्यामपरान्समेत्य ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततस्तदाज्ञायमतंमहात्मातेषांचधर्मस्यसुतोवरिष्ठः ॥ १७ ॥ प्रदक्षिणंवैश्रव
णाधिवासंचकारधर्मार्थविदुत्तमौजाः ॥ आमंत्र्यवेश्मानिनदीःसरांसिसर्वाणिरक्षांसिचधर्मराजः ॥ १८ ॥ यथागतंमार्गमवेक्षमाणःपुनर्गिरिंचैवनिरीक्षमा
णः ॥ ततोमहात्मासविशुद्धबुद्धिःसंप्रार्थयामासनगेंद्रवर्यं ॥ १९ ॥ समाप्तकर्मासहितःसुहृद्भिर्जित्वासपत्नान्प्रतिलभ्यराज्यं ॥ शैलेंद्रभूयस्तपसेजितात्माद्रष्टात
वास्मीतिमतिंचकार ॥ २० ॥ वृतश्चसर्वैरनुजैर्द्विजैश्चतेनैवमार्गेणपतिःकुरूणां ॥ उवाहचैतान्गणशस्तथैवघटोत्कचःपर्वतनिर्झरेषु ॥ २१ ॥ तान्प्रस्थितान्प्रीत
मनामहर्षिःपितेवपुत्राननुशिष्यसर्वान् ॥ सलोमशःप्रीतमनाजगामदिवौकसांपुण्यतमंनिवासं ॥ २२ ॥ तेनार्ष्टिषेणेनतथानुशिष्टास्तीर्थानिरम्याणितपोवना
नि ॥ महांतिचान्यानिसरांसिपार्थाःसंपश्यमानाःप्रययुर्नराग्र्याः ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिआजगरप० गंधमादनप्रस्थानेषट्सप्तत्य
धिकशततमोऽध्यायः ॥ १७६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

ति कृष्णोऽर्जुनः अहंभीमसेनः ॥ १५ ॥ प्रयोगेऽस्त्रप्रयोगेकृतिनौकुशलौ ॥ १६ ॥ त्वदर्थयोगप्रभवप्रधानाःतवअर्थयोगोधनलाभःप्रभवऐश्वर्योत्कर्षस्तद्द्वयंप्रधानंयेषांतेतथा शमंसामशत्रुनाशेनक्षेमंवा समेत्यसाम्नायुद्धेनवा ॥ १७ ॥ १८ ॥१९॥ इतिप्रार्थयामासेतिपूर्वेणसंबंधः मतिचकार गमनेइतिशेषः ॥२०॥२१॥२२॥२३॥ ॥ इत्यारण्यकेप० नै० भा० षट्सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१७६॥

एवंतीर्थयात्रादिप्रभवेनपुण्येनदेवताप्रसादादुत्तमलोकप्राप्तिरद्भुतसामर्थ्यप्राप्तिश्चेतिदर्शितं प्राप्तमपिचैतद्दर्पवतामनर्थकरंभवतीतिदर्पजयार्थंनहुषभीमसेनयोर्दुरवस्थांवर्णयति नगोत्तमंप्रस्रवणैरुपेतमित्यादि ना नगोत्तमंगंधमादनंजहतांत्यजतां ॥१॥ कुबेरस्यकांतंप्रियं ॥२॥ समुच्छ्रयानुच्चैस्त्वानि संनिरोधान्संकीर्णत्वानि गोष्ठान्स्थानानि हरीणांसिंहानां गिरिषुनद्युत्तारणार्थाःसेतवोमालाश्च महत्सुप्रवाहेषुतत्रै

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ नगोत्तमंप्रस्रवणैरुपेतंदिशांगजैःकिन्नरपक्षिभिश्च ॥ सुखंनिवासंजहतांहितेषांनप्रीतिरासीद्भरतर्षभाणां ॥ १ ॥ ततस्तुतेषांपुनरेवह
र्षःकैलासमालोक्यमहान्बभूव ॥ कुबेरकांतंभरतर्षभाणांमहीधरंवारिधरप्रकाशं ॥ २ ॥ समुच्छ्रयान्पर्वतसंनिरोधान्गोष्ठान्हरीणांगिरिसेतुमालाः ॥ बहून्प्रपा
तांश्चसमीक्ष्यवीराःस्थलानिनिम्नानिचतत्रतत्र ॥ ३ ॥ तथैवचान्यानिमहावनानिमृगद्विजानेकपसेवितानि ॥ आलोकयंतोभिययुःप्रतीतास्तेधन्विनःखड्गधरा
नराग्र्याः ॥ ४ ॥ वनानिरम्याणिनदीःसरांसिगुहागिरीणांगिरिगह्वराणि ॥ एतेनिवासाःसततंबभूवुर्निशानिशंप्राप्यनरर्षभाणां ॥ ५ ॥ तेदुर्गवासंबहुधानिरु
ष्यव्यतीत्यकैलासमचिंत्यरूपं ॥ आसेदुरत्यर्थमनोरमंतेतमाश्रमाग्र्यंवृषपर्वणस्तु ॥ ६ ॥ समेत्यराज्ञावृषपर्वणातेप्रत्यर्चितास्तेनचवीतमोहाः ॥ शशंसिरेविस्त
रशःप्रवासंगिरौयथावद्वृषपर्वणस्ते ॥ ७ ॥ सुखोषितास्तस्यतएकरात्रंपुण्याश्रमेदेवमहर्षिजुष्टे ॥ अभ्याययुस्तेबदरींविशालांसुखेनवीराःपुनरेववासं ॥ ८ ॥ ऊ
षुस्ततस्तत्रमहानुभावानारायणस्थानगताःसमग्राः ॥ कुबेरकांतांनलिनींविशोकाःसंपश्यमानाःसुरसिद्धजुष्टां ॥ ९ ॥ तांचाथदृष्ट्वानलिनींविशोकाःपांडोःसु
ताःसर्वनरप्रधानाः ॥ तेरेमिरेनंदनवासमेत्यद्विजर्षयोवीतमलायथैव ॥ १० ॥ ततःक्रमेणोपययुर्नृवीरायथागतेनैवपथासमग्राः ॥ विहृत्यमासंसुखिनोबदर्यां
किरातराज्ञोविषयंसुबाहोः ॥ ११ ॥ चीनांस्तुषारान्दरदांश्चसर्वान्देशान्कुलिंदस्यचभूमिरत्नान् ॥ अतीत्यदुर्गंहिमवत्प्रदेशंपुरंसुबाहोर्ददृशुर्नृवीराः ॥ १२ ॥ श्रुत्वा
चतान्पार्थिवपुत्रपौत्रान्प्राप्तान्सुबाहुर्विषयेसमग्रान् ॥ प्रत्युद्ययौप्रीतियुतःसराजातंचाभ्यनंदन्वृषभाःकुरूणां ॥ १३ ॥ समेत्यराज्ञातुसुबाहुनातेसुतैर्विशोक
प्रमुखैश्चसर्वे ॥ सहेंद्रसेनैःपरिचारकैश्चपौरोगवैर्येचमहानसस्थाः ॥ १४ ॥ सुखोषितास्तत्रतएकरात्रंसूतान्समादायरथांश्चसर्वान् ॥ घटोत्कचंसानुचरंविसृ
ज्यततोभ्ययुर्यामुनमद्रिराजं ॥ १५ ॥ तस्मिन्गिरौप्रस्रवणोपपन्नहिमोत्तरीयारुणपांडुसानौ ॥ विशाखयूपंसमुपेत्यचक्रुस्तदानिवासंपुरुषप्रवीराः ॥ १६ ॥

वदेवप्रयागादौसांगाइतिप्रसिद्धाः प्रपातान्भृगून् ॥ ३ ॥ अनेकपाःद्विपाः ॥ ४ ॥ गुहाअल्पप्रमाणादरी गह्वरंमहतीदरी निशानिशंरात्रिंदिनं ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥८॥ नलिनींसरसीं ॥९॥ नंदनमिंद्रवनं ॥१०॥ ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ पौरोगवैःपुरोगामिभिःपटगृहादिसामग्रीवाहैः ॥ १४ ॥ यामुनंयमुनोद्गमं ॥ १५ ॥ पुंसियथाश्वेतमुत्तरीयंश्वेतारुणमुष्णीषंचतद्वत्गिरौप्रस्रवणानिअरुणपांडुसानूनिचभांतीत्युत्प्रे क्षा विशाखयूपंस्थानविशेषः ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ विषादस्तेजःप्रतिघातजःक्षोभः मोहोवैचित्त्यं ॥ १८ ॥ द्वीपोद्वीपवदाश्रयः ग्राहेणसर्पेण ॥१९॥२०॥२१॥ तृणोदपात्रावरणाः आसनार्थंतृणेनपाद्यार्थमुदकपात्रेणचआवृण्वंति पाठांतरेआहरं

वराहनानाम्मृगपक्षिजुष्टंमहावनंचैत्ररथप्रकाशं ॥ शिवेनपार्थाम्मृगयाप्रधानाःसंवत्सरंतत्रवनेविजह्रुः ॥ १७॥ तत्रासमसादातिबलंभुजंगंक्षुधार्दितंमृत्युमिवो
ग्ररूपं ॥ वृकोदरःपर्वतकंदरायांविषादमोहव्यथितांतरात्मा ॥ १८ ॥ द्वीपोभवद्यत्रवृकोदरस्ययुधिष्ठिरोधर्मभृतांवरिष्ठः ॥ अमोक्षयद्यस्तमनंततेजाग्राहेणसंवे
ष्टितसर्वगात्रं ॥ १९ ॥ तेद्वादशंवर्षमुपोपयातंवनेविहर्तुंकुरवःप्रतीताः ॥ तस्माद्वनाच्चैत्ररथप्रकाशाच्छ्रियाज्वलंतस्तपसाचयुक्ताः ॥ २० ॥ ततश्चयात्वामरुध
न्वपार्श्वंसदाधनुर्वेदरतिप्रधानाः ॥ सरस्वतीमेत्यनिवासकामाःसरस्ततोद्वैतवनंप्रतीयुः ॥ २१ ॥ समीक्ष्यतान्द्वैतवनेनिविष्टान्निवासिनस्तत्रततोभिजग्मुः ॥ त
पोदमाचारसमाधियुक्तास्तृणोदपात्रावरणाश्मकुट्टाः ॥ २२ ॥ प्लक्षाक्षरौहीतकवेतसाश्वतथाबदर्यःखदिराःशिरीषाः ॥ बिल्वेंगुदाःपीलुशमीकरीराःसरस्वती
तीररुहाबभूवुः ॥ २३ ॥ तांयक्षगंधर्वमहर्षिकांतामागारभूतामिवदेवतानां ॥ सरस्वतींप्रीतियुताश्चरंतःसुखंविजह्रुर्नरदेवपुत्राः ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारते
आरण्यकेपर्वणिआजगरपर्वणिपुनर्द्वैतवनप्रवेशेसप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ कथंनागायुत
प्राणोभीमोभीमपराक्रमः ॥ भयमाहारयत्तीव्रंतस्मादजगरान्मुने ॥ १ ॥ पौलस्त्यंधनदंयुद्धेयआह्वयतिदर्पितः ॥ नलिन्यांकदनंकृत्वानिहंतायक्षरक्षसां ॥ २ ॥
तंशंससिभयाविष्टमापन्नमरिसूदनं ॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंपरंकौतूहलंहिमे ॥ ३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ बह्वाश्चर्येवनेतेषांवसतामुग्रधन्विनां ॥ प्राप्ताना
माश्रमाद्राजन्राजर्षेर्वृषपर्वणः ॥ ४ ॥ यदृच्छयाधनुष्पाणिर्बद्धखड्गोवृकोदरः ॥ ददर्शतद्वनंरम्यंदेवगंधर्वसेवितं ॥५॥ सददर्शशुभान्देशान्गिरेर्हिमवतस्तदा ॥
देवर्षिसिद्धचरितानप्सरोगणसेवितान् ॥ ६ ॥ चकोरैरुपचक्रैश्चपक्षिभिर्जीवजीवकैः ॥ कोकिलैर्भृंगराजैश्चतत्रतत्रनिनादितान् ॥ ७॥ नित्यपुष्पफलैर्वृक्षैर्हिम
संस्पर्शकोमलैः ॥ उपेतान्बहुलच्छायैर्मनोनयननंदनैः ॥ ८ ॥ ससंपश्यन्गिरिनदीर्वैदूर्यमणिसंनिभैः ॥ सलिलैर्हिमसंकाशैर्हंसकारंडवायुतैः ॥ ९ ॥ वनानिदेव
दारूणांमेघानामिववागुराः ॥ हरिचंदनमिश्राणितुंगकालीयकान्यपि ॥ १० ॥

तिप्रत्येकमानीतेनवरयंतितेतथाभूताः अश्मकुट्टावानप्रस्थादंतोलूखलिकाएवसंतोजरयानष्टदंताअश्मकुट्टाभवंति ॥ २२ ॥ बभूवुःशोभिवितइतिशेषः ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठी
येभारतभावदीपेसप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कथमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ तुंगकालीयकंचकाष्ठविशेषौ ॥ १० ॥

मरुधन्वसुगिरेर्निर्जलप्रदेशेषु मरुर्नागिरिधन्वनोरितिमेदिनी ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ पर्वतस्याभोगोविस्तीर्णतातत्परिमाणं

मृगयांपरिधावन्ससमेषुमरुधन्वसु ॥ विध्यन्मृगाञ्शरैःशुद्धैश्चचारसमहाबलः ॥ ११ ॥ भीमसेनस्तुविख्यातोमहांतंदंष्ट्रिणंबलात् ॥ निघ्नन्नागशतप्राणोवने
तस्मिन्महाबलः ॥ १२ ॥ मृगाणांसवराहाणांमहिषाणांमहाभुजः ॥ विनिघ्नंस्तत्रतत्रैवभीमोभीमपराक्रमः ॥ १३ ॥ समातंगशतप्राणोमनुष्यशतवारणः ॥ सिं
हशार्दूलविक्रांतोवनेतस्मिन्महाबलः ॥ १४ ॥ वृक्षानुत्पाटयामासतरसावैबभंजच ॥ पृथिव्याश्चप्रदेशान्वैनादयंस्तुवनानिच ॥ १५ ॥ पर्वताग्राणिवैमृद्नन्नाद
यानश्चविज्वरः ॥ प्रक्षिपन्पादपांश्चापिनादेनापूरयन्महीं ॥ १६ ॥ वेगेनन्यपतद्भीमोनिर्भयश्चपुनःपुनः ॥ आस्फोटयन्क्ष्वेडयंश्चतलतालांश्चवादयन् ॥ १७ ॥
चिरसंबद्धदर्पस्तुभीमसेनोवनेतदा ॥ गजेंद्राश्चमहासत्वाम्मृगेंद्राश्चमहाबलाः ॥ १८ ॥ भीमसेनस्यनादेनव्यमुंचंतगुहाभयात् ॥ क्वचित्प्रधावंस्तिष्ठंश्चक्वचिच्चो
पविशंस्तथा ॥ १९ ॥ मृगप्रेप्सुर्महारौद्रेवनेचरतिनिर्भयः ॥ सतत्रमनुजव्याघ्रोवनेवनचरोपमः ॥ २० ॥ पद्भ्यामभिसमापेदेभीमसेनोमहाबलः ॥ सप्रविष्टोम
हारण्येनादान्नदतिचाद्भुतान् ॥ २१ ॥ त्रासयन्सर्वभूतानिमहासत्वपराक्रमः ॥ ततोभीमस्यशब्देनभीताःसर्पागुहाशयाः ॥ २२ ॥ अतिक्रांतास्तुवेगेनजगामा
नुसृतःशनैः ॥ ततोमरवरप्रख्योभीमसेनोमहाबलः ॥ २३ ॥ सददर्शमहाकायंभुजंगंलोमहर्षणं ॥ गिरिदुर्गेसमापन्नंकायेनावृत्यकंदरं ॥ २४ ॥ पर्वताभोगव
र्ष्माणमतिकायंमहाबलं ॥ चित्रांगमंगजैश्चित्रैर्हरिद्रासदृशच्छविं ॥ २५ ॥ गुहाकारेणवक्त्रेणचतुर्दंष्ट्रेणराजता ॥ दीप्ताक्षेणातिताम्रेणलिहानंसृक्किणीमुहुः
॥ २६ ॥ त्रासनंसर्वभूतानांकालांतकयमोपमं ॥ निःश्वासक्ष्वेडनादेनभर्त्सयंतमिवस्थितं ॥ २७ ॥ सभीमंसहसाभ्येत्यपृदाकुःकुपितोभृशं ॥ जग्राहाजगरोग्रा
होभुजयोरुभयोर्बलात् ॥ २८ ॥ तेनसंस्पृष्टगात्रस्यभीमसेनस्यवैतदा ॥ संज्ञामुमोहसहसावरदानेनतस्यहि ॥ २९ ॥ दशनागसहस्राणिधारयंतिहियद्बलं ॥ त
द्बलंभीमसेनस्यभुजयोरसमंपरैः ॥ ३० ॥ सतेजस्वीतथातेनभुजगेनवशीकृतः ॥ विस्फुरन्शनकैर्भीमोनशशाकविचेष्टितुं ॥ ३१ ॥ नागायुतसमप्राणःसिंहस्कं
धोमहाभुजः ॥ गृहीतोव्यजहात्सत्वंवरदानविमोहितः ॥ ३२ ॥ सहिप्रयत्नमकरोत्तीव्रमात्मविमोक्षणे ॥ नचैनमशकद्वीरःकथंचित्प्रतिबाधितुं ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्री
महाभारतेआरण्यकेपर्वणिआजगरप० अजगरग्रहणेअष्टसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

वर्ष्मशरीरंयस्यतं ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ पृदाकुःसर्पः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ सत्वंबुद्धिं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७८ ॥

सभीमसेनइति ॥१॥ कामयाइच्छातः ॥ २॥३॥४॥५॥६॥७॥ भोगेनदेहेन ॥ ८ ॥ विमुच्यतस्यबाहुबलंजिज्ञासितुमित्याशयः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११॥१२॥१३॥ १४॥ दायादंस्ववंश्यंपुत्रं अतएवावध्यं

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ सभीमसेनस्तेजस्वीतथासर्पवशंगतः॥ चिंतयामाससर्पस्यवीर्यमत्यद्भुतंमहत् ॥ १ ॥ उवाचचमहासर्पंकामयाब्रूहिपन्नग॥ कस्त्वं भोभुजगश्रेष्ठकिंमयाचकरिष्यसि ॥ २ ॥ पांडवोभीमसेनोहंधर्मराजादनंतरः ॥ नागायुतसमप्राणस्त्वयानीतःकथंवशं ॥ ३ ॥ सिंहाःकेसरिणोव्याघ्रामहिषा वारणास्तथा॥ समागताश्चशतशोनिहताश्चमयायुधि ॥ ४ ॥ राक्षसाश्चपिशाचाश्चपन्नगाश्चमहाबलाः॥ भुजवेगमशक्तामेसोढुंपन्नगसत्तम ॥५ ॥ किंनुविद्याबलंकिंनुवरदानमथोतव॥ उद्योगमपिकुर्वाणोवशगोस्मिकृतस्त्वया ॥ ६ ॥ असत्योविक्रमोनृणामितिमेधीयतेमतिः॥ यथेदंमेत्वयानागबलंप्रतिहतंमहत् ॥ ७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ इत्येवंवादिनंवीरंभीममक्लिष्टकारिणं॥ भोगेनमहतागृह्यसमंतात्पर्यवेष्टयत् ॥ ८ ॥ निगृह्यैनंमहाबाहुंततःसभुजगस्तदा॥ विमुच्यास्यभुजौपीनाविदंवचनमब्रवीत्॥ ९ ॥ दिष्टस्त्वंक्षुधितस्याद्यदेवैर्भक्षोमहाभुज॥ दिष्ट्याकालस्यमहतःप्रियाःप्राणाहिदेहिनां ॥ १० ॥ यथात्विदंमयाप्राप्तंसर्परूपमरिंदम॥ तथाऽवश्यंमयाख्याप्यंतवाद्यश्टणुसत्तम ॥ ११ ॥ इमामवस्थांसंप्राप्तोह्यहंकोपान्महर्षिणां॥ शापस्यांतंपरिप्रेप्सुःसर्वंतत्कथयामिते॥ १२ ॥ नहुषोनामराजर्षिर्व्यक्तंतेश्रोत्रमागतः॥ तवैवपूर्वःपूर्वेषामायोर्वंशधरःसुतः॥ १३ ॥ सोहंशापादगस्त्यस्यब्राह्मणानवमन्यच ॥ इमामवस्थामापन्नःपश्यदैवमिदंमम ॥ १४॥ त्वांचेदवध्यंदायादमतीवप्रियदर्शनं॥ अहमद्योपयोक्ष्यामिविधानंपश्ययादृशं ॥ १५॥ नहिमेमुच्यतेकश्चित्कथंचिद्ग्रहंगतः॥ गजोवामहिषोवापिषष्ठेकालेनरोत्तम॥ १६ ॥ नासिकेवलसर्पेणतिर्यग्योनिषुवर्तता॥ गृहीतःकौरवश्रेष्ठवरदानमिदंमम ॥ १७॥ पतताहिविमानाग्रान्मयाशक्रासनाद्द्रुतं॥ कुरुशापांतमित्युक्तोभगवान्मुनिसत्तमः॥ १८॥ समामुवाचतेजस्वीकृपयाभिपरिप्लुतः॥ मोक्षस्तेभविताराजन्कस्माच्चित्कालपर्ययात्॥ १९॥ ततोस्मिपतितोभूमौनचमामजहात्स्मृतिः॥ स्मार्तमस्तिपुराणंमेयथैवाधिगतंतथा॥ २० ॥ यस्तुतेव्याहृतान्प्रश्नान्प्रतिब्रूयाद्विभागवित्॥ सत्वांमोक्षयिताशापादितिमामब्रवीदृषिः॥ २१ ॥ गृहीतस्यत्वयाराजन्प्राणिनोपिबलीयसः॥ सत्वभ्रंशोधिकस्यापिसर्वस्याशुभविष्यति ॥ २२ ॥ इतिचाप्यहमश्रौषंवचस्तेषांदयावतां॥ मयिसंजातहार्दानामथतेंऽतर्हिताद्विजाः ॥ २३ ॥

अमेध्यमितिपाठेवैश्वदेवाद्यनर्हत्वादभक्ष्यंनरमांसमित्यर्थः उपयोक्ष्यामिभक्षितुमिच्छामि विधानंदैवं ॥१५॥ षष्ठेकालेऽष्टधाविभक्तस्याह्नोभागे ॥१६॥१७॥१८॥१९॥ स्मार्तंस्मृतिविषयं पुराणंचिरकालीनमपिस्मरामीत्यर्थः ॥ २० ॥ विभागविदात्मानात्मविवेकवित् ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ यस्मान्मनुष्यःपुण्यपापसाम्येनोपात्तजन्मासुखस्यागमेकदाचिदभावीसामर्थ्यहीनःकदाचिन्भावीसामर्थ्यवान्अवश्यंभवति एवंसुखस्यापायेदुःखस्याप्यागमेऽपायेच तस्मादवश्यंभावि

सोहंपरमदुष्कर्मावसामिनिरयेऽशुचौ ॥ सर्पयोनिमिमांप्राप्यकालाकांक्षीमहाद्युते ॥ २४॥ तमुवाचमहाबाहुर्भीमसेनोभुजंगमं ॥ नचकुप्येमहासर्पनचात्मानंविगर्हये॥ २५ ॥ यस्मादभावीभावीवामनुष्यःसुखदुःखयोः॥ आगमेयदिवाऽपायेनतत्रग्लपयेन्मनः॥ २६ ॥ दैवंपुरुषकारेणकोवंचयितुमर्हति ॥ दैवमेवपरंमन्येपुरुषार्थोनिरर्थकः॥ २७॥ पश्यदैवोपघाताद्धिभुजवीर्यव्यपाश्रयं॥ इमामवस्थांसंप्राप्तमनिमित्तमिहाद्यमां ॥ २८॥ किंतुनाद्यानुशोचामितथात्मानंविनाशितं ॥ तथातुविपिनेन्यस्तान्भ्रातॄन्राज्यपरिच्युतान् ॥ २९॥ हिमवांश्चसुदुर्गोयंयक्षराक्षससंकुलः ॥ मांसमुद्वीक्षमाणास्तेप्रयतिष्यंतिविह्वलाः ॥३०॥ विनष्टमथमांश्रुत्वाभविष्यंतिनिरुद्यमाः॥ धर्मशीलामयातेहिबाध्यंतेराज्यगृद्धिना॥३१॥ अथवानार्जुनोधीमान्विषादमुपयास्यति॥ सर्वास्त्रविदनाधृष्योदेवगंधर्वराक्षसैः॥ ३२ ॥ समर्थःसमहाबाहुरेकोपिसुमहाबलः॥ देवराजमपिस्थानात्प्रच्यावयितुमंजसा ॥ ३३॥ किंपुनर्धृतराष्ट्रस्यपुत्रंदुर्द्यूतदेविनं॥ विद्विष्टंसर्वलोकस्यदंभमोहपरायणं ॥ ३४॥ मातरंचैवशोचामिकृपणांपुत्रगृद्धिनीं ॥ यास्माकंनित्यमाशास्तेमहत्त्वमधिकंपरैः ॥ ३५॥ तस्याःकथंत्वनाथायामद्विनाशाद्भुजंगम॥ अफलास्तेभविष्यंतिमयिसर्वेमनोरथाः॥ ३६ ॥ नकुलःसहदेवश्चयमौचगुरुवर्तिनौ॥ मद्बाहुबलसंगुप्तौनित्यंपुरुषमानिनौ ॥ ३७॥ भविष्यतोनिरुत्साहौभ्रष्टवीर्यपराक्रमौ॥ मद्विनाशात्परिद्यूनावितिमेवर्ततेमतिः॥३८॥ एवंविधंबहुतदाविललापवृकोदरः ॥ भुजंगभोगसंरुद्धोनाशकच्चविचेष्टितुं॥ ३९ ॥ युधिष्ठिरस्तुकौंतेयोबभूवास्वस्थचेतनः॥ अनिष्टदर्शनान्घोरानुत्पातान्परिचिंतयन् ॥ ४० ॥ दारुणंह्यशिवंनादंशिवादक्षिणतःस्थिता ॥ दीप्तायांदिशिवित्रस्तारौतितस्याश्रमस्यह॥ ४१ ॥ एकपक्षाक्षिचरणावर्तिकाघोरदर्शना॥ रक्तंवमंतीददृशेप्रत्यादित्यमभासुरा ॥ ४२॥ प्रववौचानिलोरूक्षश्चंडःशर्करकर्षणः॥ अपसव्यानिसर्वाणिमृगपक्षिरुतानिच॥ ४३ ॥ पृष्ठतोवायसःकृष्णोयाहियाहीतिशंसति॥ मुहुर्मुहुःस्फुरतिचदक्षिणोस्यभुजस्तथा ॥ ४४॥ हृदयंचरणश्चापिवामोस्यपरितप्यति॥ सव्यस्याक्ष्णोविकारश्चाप्यनिष्टःसमपद्यत॥ ४५॥

त्वादन्यतरस्यसुखापायेदुःखागमेवामनोनग्लपयेन्नग्लानिंनयेत् ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥३० ॥ मयाराज्यगृद्धिनाराज्यकामेनधर्मशीलाःसत्यप्रतिज्ञाबाध्यंते परुषोक्तिभिरितिशेषः ॥ ३१॥३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ वर्तिकापक्षिविशेषः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ दक्षिणोभुजःस्फुरतीतिभविष्यतोऽनिष्टप्रशमनस्यलिंगं ॥ ४४ ॥ विकारःस्फुरणं ॥ ४५ ॥

॥४६॥४७॥४८॥४९॥ यूथपान्पतितान्ददर्शेत्यन्वयः ॥ ५०॥५१॥५२॥५३॥ ईरिणेऊषरे क्षुपाह्रस्वदृक्षाः ह्रस्वशाखाशिफःक्षुपइत्यमरः ॥५४॥ ॥ इत्यारण्यकेप०नै०भा०ऊनाशीत्यधिकशततमोऽ

धर्मराजोपिमेधावीमन्यमानोमहद्भयं ॥ द्रौपदींपरिपप्रच्छक्वभीमइतिभारत ॥ ४६ ॥ शशंसतस्मैपांचालीचिरयातंवृकोदरं ॥ सप्रतस्थेमहाबाहुर्धौम्येनसहितोनृपः ॥ ४७ ॥ द्रौपद्यारक्षणंकार्यमित्युवाचधनंजयं ॥ नकुलंसहदेवंचव्यादिदेशद्विजान्प्रति ॥ ४८ ॥ सतस्यपदमुन्नीयतस्मादेवाश्रमात्प्रभुः ॥ मृगयामासकौंतेयोभीमसेनंमहावने ॥ ४९ ॥ सप्राचींदिशमास्थायमहतोगजयूथपान् ॥ ददर्शपृथिवींचिह्नैर्भीमस्यपरिचिह्नितां ॥ ५० ॥ ततोमृगसहस्राणिमृगेंद्राणांशतानिच ॥ पतितानिवनेदृष्ट्वामार्गंतस्याविशन्नृपः ॥ ५१ ॥ धावतस्तस्यवीरस्यमृगार्थंवातरंहसः ॥ ऊरुवातविनिर्भग्नाद्रुमाव्यावर्जिताःपथि ॥ ५२ ॥ सगत्वातैस्तदाचिह्नैर्ददर्शगिरिगह्वरे ॥ रूक्षमारुतभूयिष्ठेनिष्पत्रद्रुमसंकुले ॥ ५३ ॥ ईरिणेनिर्जलेदेशेकंटकिद्रुमसंकुले ॥ अश्मस्थाणुक्षुपाकीर्णेसुदुर्गेविषमोत्कटे ॥ गृहीतंभुजगेंद्रेणनिश्चेष्टमनुजंतदा ॥ ५४ ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेप० आजगरपर्वणियुधिष्ठिरभीमदर्शनेऊनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१७९॥ ॥ ७॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ युधिष्ठिरस्तमासाद्यसर्पभोगेनवेष्टितं ॥ दयितंभ्रातरंधीमानिदंवचनमब्रवीत् ॥ १ ॥ कुंतीमातःकथमिमामापदंत्वमवाप्तवान् ॥ कश्चायंपर्वताभोगप्रतिमःपन्नगोत्तमः ॥ २ ॥ सधर्मराजमालक्ष्यभ्राताभ्रातरमग्रजं ॥ कथयामासतत्सर्वंग्रहणादिविचेष्टितं ॥ ३ ॥ ॥ भीमउवाच ॥ ॥ अयमार्यमहासत्वोभक्षार्थंमांगृहीतवान् ॥ नहुषोनामराजर्षिःप्राणवानिवसंस्थितः ॥ ४ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ मुच्यतामयमायुष्मन्भ्रातामेऽमितविक्रमः ॥ वयमाहारमन्यंतेदास्यामःक्षुन्निवारणं ॥ ५ ॥ ॥ सर्पउवाच ॥ ॥ आहारोराजपुत्रोयंमयाप्राप्तोमुखागतः ॥ गम्यतांनेहस्थातव्यंश्वोभवानपिमेभवेत् ॥ ६ ॥ व्रतमेतन्महाबाहोविषयंममयोव्रजेत् ॥ समेभक्षोभवेत्तातत्वंचापिविषयेमम ॥ ७ ॥ चिरेणाद्यमयाहारःप्राप्तोयमनुजस्तव ॥ नाहमेनंविमोक्ष्यामिनचान्यमभिकांक्षये ॥ ८ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ देवोवायदिवादैत्यउरगोवाभवान्यदि ॥ सत्यंसर्पवचोब्रूहिपृच्छतित्वांयुधिष्ठिरः ॥ किमर्थंचत्वयाग्रस्तोभीमसेनोभुजंगम ॥ ९ ॥ किमाहृत्यविदित्वावाप्रीतिस्तेस्याद्भुजंगम ॥ किमाहारंप्रयच्छामिकथंमुंचेद्भवानिमं ॥ १० ॥ ॥ सर्पउवाच ॥ ॥ नहुषोनामराजाहमासंपूर्वस्तवानघ ॥ प्रथितःपंचमःसोमादायोःपुत्रोनराधिप ॥ ११ ॥ क्रतुभिस्तपसाचैवस्वाध्यायेनदमेनच ॥ त्रैलोक्यैश्वर्यमव्यग्रंप्राप्तोहंविक्रमेणच ॥ १२ ॥ ॥१७७॥

ध्यायः ॥ १७९ ॥ ॥ ७॥ ॥ युधिष्ठिरइति ॥१॥२॥३॥ प्राणवान्वायुभक्षःसर्पइवनतुसर्पः ॥ ४॥५॥६॥७॥८॥९॥ किमाहृत्यविदित्वावेतिस्वस्यसर्वशक्तिमत्त्वंसर्वज्ञत्वंचसूचयति ॥१०॥११॥१२॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ नहुषस्तुज्ञानमेवपुरुषार्थइतिमत्वानचान्यदपिकामयेइतिस्वस्यज्ञानादन्यत्रवैराग्यप्रदर्शनकामःप्रश्नमेववृणोति प्रश्नानिति ॥ १७॥ १८ ॥ ब्राह्मणेनेतिघटंकरोतीतिवद्व्राविनीवृत्तिमाश्रित्यअब्राह्मणेपिमुमुक्षौब्रह्मविद्वाचिब्राह्मणशब्दप्रयोगःश्रुतौअमौनंचमौनंचनिर्विद्याथब्राह्मणइति श्रवणमननात्मकममौनंनिदिध्यासनात्मकंमौनंचनिर्विद्यनिष्पाद्यब्राह्मणोब्रह्मविद्भवतीतिदर्शनात्केवलंनिर्विशेषंवेत्तिपुरुषार्थत्वेनजानातिचेत्तर्हितद्वक्ष्यामिमतिसंवादाय॥१९॥तत्रयान्येवब्रह्मविल्लक्षणानितानिब्रह्मविद्यासाधकानीतिमन्वानोब्रह्मविदोलक्षणंब्रह्मस्वरूपंचपृच्छति ब्राह्मणइति॥२०॥ सत्यंयथार्थमहिंस्रंचवचनं आनृशंस्यमनैष्ठुर्यं तपःस्वधर्माचरणं घृणाकृपा ॥ २१॥ परंनिर्विशेषं सविशेषस्यवाङ्मनसगोचरस्यश्रुत्यैवाब्रह्मत्वोक्तेः यन्मनसानमनुतेयेनाहुर्मनोमतंतदेवब्रह्मत्वंविद्धिनेदंयदिदमुपासतइत्यादिना ब्रह्मत्रिविधपरिच्छेदशून्यंवस्तु तत्रपरमतेपरमाणोर्नित्यत्वात्कालतःपरिच्छेदाभावेपिदेशतोवस्तुतश्चपरिच्छेदोस्ति तथाकाशस्यनित्यत्वाद्विभुत्वाच्चकालतोदेशतश्चतदभावेपिवस्तुतःपरि

तदैश्वर्यंसमासाद्यदर्पोमामगमत्तदा ॥ सहस्रंहिद्विजातीनामुवाहशिबिकांमम ॥ १३ ॥ ऐश्वर्यमदमत्तोहमवमन्यततोद्विजान् ॥ इमामगस्त्येनदशामानीतःपृथिवीपते ॥ १४ ॥ नतुमामजहात्प्रज्ञायावदद्येतिपांडव ॥ तस्यैवानुग्रहाद्राजन्नगस्त्यस्यमहात्मनः ॥ १५ ॥ षष्ठेकालेमयाहारःप्राप्तोयमनुजस्तव ॥ नाहमेनंविमोक्ष्यामिनचान्यदपिकामये ॥ १६ ॥ प्रश्नानुच्चारितानद्यव्याहरिष्यसिचेन्मम ॥ अथपश्चाद्विमोक्ष्यामिभ्रातरंतेवृकोदरं ॥ १७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ ब्रूहिसर्पयथाकामंप्रतिवक्ष्यामितेवचः ॥ अपिचेच्छक्नुयांप्रीतिमाहर्तुंतेभुजंगम ॥ १८ ॥ वेद्यंचब्राह्मणेनेहतद्भवान्वेत्तिकेवलं ॥ सर्पराजततःश्रुत्वाप्रतिवक्ष्यामितेवचः ॥ १९ ॥ ॥ सर्पउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणःकोभवेद्राजन्वेद्यंकिंचयुधिष्ठिर ॥ ब्रवीह्यतिमतिंत्वांहिवाक्यैरनुमिमीमहे ॥ २० ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ सत्यंदानंक्षमाशीलमानृशंस्यंतपोघृणा ॥ दृश्यंतेयत्रनागेंद्रसब्राह्मणइतिस्मृतः ॥ २१ ॥ वेद्यंसर्पपरंब्रह्मनिर्दुःखमसुखंचयत् ॥ यत्रगत्वानशोचंतिभवतःकिंविवक्षितं ॥ २२ ॥ ॥ सर्पउवाच ॥ ॥ चातुर्वर्ण्यंप्रमाणंचसत्यंचब्रह्मचैवहि ॥ शूद्रेष्वपिचसत्यंचदानमक्रोधएवच ॥ आनृशंस्यमहिंसाचघृणाचैवयुधिष्ठिर ॥ २३ ॥ वेद्यंयच्चात्रनिर्दुःखमसुखंचनराधिप ॥ ताभ्यांहीनंपदंचान्यन्नतदस्तीतिलक्षये ॥ २४ ॥

च्छेदोस्त्येव अयमपित्रिविधः वृक्षस्यस्वगतोभेदःपत्रपुष्पफलादितः वृक्षांतरात्सजातीयोविजातीयःशिलादितइत्युक्तलक्षणः सएवपरमतेईश्वरस्यनित्यज्ञानादिभ्यआत्मांतराकाशादिभ्यश्चास्तीतितस्याप्यभावोत्राभिप्रेतः अतएवसुखादिधर्मवन्नभवति यत्रअखंडैकरसेगत्वानशोचतिशोकायतनस्यहृदयस्यैवाभावात्पुनःसंसारंनप्राप्नोतीत्यर्थः एवंस्वमतमुक्त्वापरमतंजिज्ञासते भवतःकिंविवक्षितमिति ॥ २२॥ सर्पस्तुब्राह्मणपदेनजातिमात्रंविवक्षित्वाशूद्रेतल्लक्षणंव्यभिचारयति चातुर्वर्ण्यमितिसार्द्धेन चतुर्णांवर्णानांहितं सत्यंप्रमाणंचधर्मव्यवस्थापकंब्रह्मशूद्रवेदः शूद्राचारस्मृतेरपिवेदमूलत्वात्सर्वोप्याचारादिःश्रुतिमूलकइत्यर्थः एवंचसत्यादिकंयदिशूद्रेप्यस्तितर्हिसोपिब्राह्मणएवस्यादित्याह शूद्रेष्वपीति ॥ २३ ॥ सुखदुःखातीतंपदमेवनास्तीत्युक्तरूपंब्रह्माप्याक्षिपति वेद्यमिति पदंपदनीयंप्राप्यस्थानं ॥ २४॥

इतरस्तुब्राह्मणपदेनब्रह्मविदंविवक्षित्वाशूद्रादेरपिब्राह्मणत्वमभ्युपगम्यपरिहरति शूद्रेत्विति शूद्रलक्ष्मकामादिकंनब्राह्मणेस्तिनापिब्राह्मणलक्ष्मशमादिकंशूद्रेस्तीत्यर्थः शूद्रोपिशमाद्युपेतोब्राह्मणएवब्राह्मणोपिकामाद्युपेत.शूद्रएवेत्यर्थः ॥२५॥२६॥ यदप्युक्तंसुखदुःखातीतंपदंनास्तितदपिअनुवादपूर्वकमभ्युपगमेनैवपरिहरतिसार्धेन यत्पुनरिति पदंपदनीयंप्रागप्राप्तंसत्कर्मणाप्राप्यंस्थानंतत्सुखदुःखाभ्यांहीनंनास्तिब्रह्मलोकस्थानामपिऐश्वर्यतारतम्यकृतंदुःखमस्त्येवकिंपुनर्लोकांतरस्थानां ॥ २७ ॥ एतदेवदृष्टांतेनापवदति यथेति यथाशीतलस्यजलस्यमध्येऽभ्यंतरेउष्णंअग्निर्नास्ति नापिउष्णेऽग्नौशीततायुक्तंजलं तयोःपरस्परविरोधेनसंयोगायोगात् ॥ २८ ॥ एवंपदंपदनीयंज्ञेयंवस्तुक्वचिद्देशेकालेवासुखदुःखाभ्यांहीनंप्राप्तंनास्तिआध्यासिकयोःसुखदुःखयोरधिष्ठानेनज्ञेयवस्तुनासहसर्पस्यरज्ज्वेवकालत्रयेपिसंबंधोनास्तीत्यर्थः ओहाङ्गतौअस्यओदितश्चेतिनिष्ठातस्यनः घुमास्थेतिसूत्रेणआतईत्वं हाङःपद्यतेश्चगत्यर्थत्वात्ज्ञानार्थत्वाच्चहीनंप्राप्तमितिपदंज्ञेयमितिचव्याख्यातं अन्यथातुप्रश्नोत्तरयोरेकरूपत्वादे

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥शूद्रेतुयद्भवेल्लक्ष्मद्विजेतच्चनविद्यते॥ नवैशूद्रोभवेच्छूद्रोब्राह्मणोनचब्राह्मणः॥ २५॥ यत्रैतल्लक्ष्यतेसर्पवृत्तंसब्राह्मणःस्मृतः॥ यत्रैतन्नभवेत्सर्पतंशूद्रमितिनिर्दिशेत्॥ २६॥ यत्पुनर्भवताप्रोक्तंनवेद्यंविद्यतीतिच॥ ताभ्यांहीनमतोन्यत्रपदंनास्तीतिचेदपि ॥ २७॥ एवमेतन्मतंसर्पताभ्यांहीनंनविद्यते॥ यथाशीतोष्णयोर्मध्येभवेन्नोष्णंनशीतता ॥ २८॥ एवंवैसुखदुःखाभ्यांहीनंनास्तिपदंक्वचित्॥ एषाममममतिःसर्पयथावामन्यतेभवान् ॥ २९ ॥ सर्पउवाच॥ ॥यदितेवृत्ततोराजन्ब्राह्मणःप्रसमीक्षितः॥ वृथाजातिस्तदायुष्मन्कृतिर्यावन्नविद्यते ॥ ३० ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥जातिरत्रमहासर्पमनुष्यत्वेमहामते॥ संकरात्सर्ववर्णानांदुष्परीक्ष्येतिमेमतिः ॥ ३१ ॥ सर्वेसर्वास्वपत्यानिजनयंतिसदानराः ॥ वाङ्मैथुनमथोजन्ममरणंचसमंनृणां॥ ३२॥ इदमार्षप्रमाणंचयेयजामहइत्यपि॥ तस्माच्छीलंप्रधानेष्टंविदुर्येतत्त्वदर्शिनः॥ ३३॥

षाममममतिरितिवाक्यशेषेस्वमतेःपृथक्करणंनोपपद्यते अन्येतुसिद्धांतेताभ्यांहीनंपदंकिंनास्तिअपितुअस्त्येवेतिकाकाव्याचक्षते अयंभावः यत्कर्मप्राप्यंस्थानंतत्सुखदुःखवर्जितंकदाचिदपिनास्ति यत्तुज्ञेयंवस्तुनित्यप्राप्तंप्रमाणसामर्थ्यात्कंठगतविस्मृतचामीकरवत्तवकंठेचामीकरंत्वमेवब्रह्मेतिचवाक्यैकसिद्धमज्ञानापनयनमात्रमपेक्षतेनतत्रसुखदुःखसंबंधोस्ति अकर्मजत्वात्तत्प्राप्तेः अतएवचतस्यानित्यत्वमपिनअजन्यत्वादिति ॥ २९ ॥ प्रथमप्रश्नस्योत्तरमाक्षिपति यदीति ॥ ३० ॥ उत्तरमाह जातिरिति ॥ ३१ ॥ वागादीनामिवमैथुनस्यापिसाधारण्याज्जातिर्दुर्ज्ञेया तथाचश्रुतिः नचैतद्विद्मोब्राह्मणाःस्मोवयमब्राह्मणावेतिब्राह्मण्येसंशयमुपन्यस्यति ॥ ३२ ॥ ननुजात्यनिश्चयेकथंब्राह्मणोहमित्याद्यभिमानपुरःसरंयागादौप्रवर्ततेत्याशंक्याह इदमार्षमिति अत्रयेयजामहइत्यनेनचयेवयंस्मोब्राह्मणाअन्येवातेवयंयजामहइतिब्राह्मण्येऽनवधारणंदर्शितं मंत्रलिंगमपि यएवास्मिससन्यजेइति नन्वेवंस्वस्याब्राह्मणत्वपक्षेयज्ञस्यानिष्टकरत्वमापततीत्याशंक्यतत्परिहारायंयागेयजमानस्यप्रवरवरणंक्रियतेयाज्ञिकैःतच्चाग्निर्होतेतिमंत्रेगौतमवदयास्यवदंगिरोवद्ब्राह्मण्वदितिकुर्वंतितस्यचप्रयोजनमब्राह्मणस्यापियजमानस्यब्राह्मणत्वसंपादनंतस्मादाचारएवब्राह्मण्यनिश्चयेहेतुर्वेदप्रामाण्यादित्युपसंहरति तस्मादिति प्रधानंचतदिष्टंचेतिकर्मधारयः ॥ ३३ ॥

कर्मैवब्राह्मण्यहेतुरित्याह प्रागिति नाभिवर्धनान्नालच्छेदनात् ॥ ३४ ॥ जायतेसंयुज्यते वेदसंयोगानंतरमेवब्राह्मण्यमुदेतितद्व्रतवरणेनापीतिभावः द्वैधेजातौसंशयेसति ॥ ३५ ॥ वृत्तंवैदिकसंस्कारोयदिनविद्यतेतर्हिसर्वाःप्रजाःकृतकृत्याःशूद्रतुल्याः तथाचस्मृतिः नशूद्रेपातकंकिंचिन्नचसंस्कारमर्हतीतितेषांसंस्कारानर्हत्वनिष्पापत्वाभिधानात्कृतकृत्यत्वंदर्शयति तद्वत्त्रैवर्णिकाअपिस्युरित्यर्थः अत्रवृत्ताभावे ॥ ३६ ॥ उपसंहरति यत्रेति ॥ ३७॥ ३८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवंयुधिष्ठिरमुखेनब्रह्मविल्लक्षणानिब्रह्मचनिरूप्यसर्पमुखेनचित्तशुद्धिद्वाराआत्मविविदिषोत्पादनद्वारावाब्रह्मप्राप्त्युपायान्दानादीन्विधातुमयमध्यायआरभ्यते भवानेतादृशइति अनुत्तमागतिःस्वर्गावाप्तिः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ गुरुलाघ

प्राङ्नाभिवर्धनात्पुंसोजातकर्मविधीयते॥ तत्रास्यमातासावित्रीपितात्वाचार्यउच्यते॥ ३४॥ तावच्छूद्रसमोह्येषयावद्वेदेनजायते ॥ तस्मिन्नेवंमतिद्वैधेमनुःस्वायंभुवोब्रवीत्॥ ३५॥ कृतकृत्याःपुनर्वर्णायदिवृत्तंनविद्यते॥ संकरस्त्वत्रनागेंद्रबलवान्प्रसमीक्षितः॥ ३६॥ यत्रेदानींमहासर्पसंस्कृतंवृत्तमिष्यते॥ तंब्राह्मणमहंपूर्वमुक्तवान्भुजगोत्तम॥ ३७॥ ॥सर्पउवाच॥ ॥श्रुतंविदितवेद्यस्यतववाक्यंयुधिष्ठिर॥ भक्षयेयमहंकस्माद्भ्रातरंतेवृकोदरं॥ ३८॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यकेप० आजगरपर्वणिअजगरयुधिष्ठिरसंवादेअशीत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १८० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥भवानेतादृशोलोकेवेदवेदांगपारगः॥ ब्रूहिकिंकुर्वतःकर्मभवेद्गतिरनुत्तमा॥ १॥ ॥सर्पउवाच॥ ॥पात्रेदत्वाप्रियाण्युक्त्वासत्यमुक्त्वाचभारत ॥ अहिंसानिरतःस्वर्गंगच्छेदितिमतिर्मम ॥ २ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ दानाद्वासर्पसत्याद्वाकिमतोगुरुदृश्यते॥ अहिंसाप्रिययोश्चैवगुरुलाघवमुच्यतां ॥ ३ ॥ ॥सर्पउवाच॥ दानंचसत्यंतत्त्वंवाअहिंसाप्रियमेवच॥ एषांकार्यगरीयस्त्वाद्दृश्यतेगुरुलाघवं ॥ ४ ॥ कस्माच्चिद्दानयोगाद्धिसत्यमेवविशिष्यते॥ सत्यवाक्याच्चराजेंद्रकिंचिद्दानंविशिष्यते ॥ ५ ॥ एवमेवमहेष्वासप्रियवाक्यान्महीपते॥ अहिंसादृश्यतेगुर्वीततश्चप्रियमिष्यते ॥ ६ ॥ एवमेतद्भवेद्राजन्कार्यापेक्षमनंतरं ॥ यदभिप्रेतमन्यत्तेब्रूहियावद्ब्रवीम्यहं॥ ७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥कथंस्वर्गेगतिःसर्पकर्मणांचफलंध्रुवं॥ अशरीरस्यदृश्येतप्रब्रूहिविषयांश्चमे॥८॥

वंगौरवंलाघवंचेत्यर्थः ॥ ४ ॥ कार्यगरीयस्त्वमेवसामान्यतोविवृणोति कस्माच्चिदिति अयमत्रनिर्णयः पिशुनायाभयंदातुंनसत्यंमतिमांस्त्यजेत् साधूनामभयायेहत्यजेत्सत्यमपिध्रुवं स्तेनेषुचप्रियाख्यानादहिंसाश्रेयसीमता अहिंसातःपरात्माख्यप्रियाख्यानंविशिष्यते एतच्चपुत्रांस्तत्त्वोपदेशेनप्रव्राज्यपितरंदुःखयतानारदेनमदालसयाचकृतं ॥ ५ ॥ तदेतदाह ततश्चप्रियमिष्यते अहिंसातोपिप्रियंगुरुतरमित्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ देहातिरिक्तमात्मानंसाधयितुंप्राक्कर्मसद्भावंदर्शयिष्यन्कर्मणांनिष्फलत्वंतावदाशंकते कथमिति अशरीरस्यनष्टदेहस्यकथंस्वर्गतिःकथंवातत्रविषयोपभोगःकथंवाकर्मफलस्यध्रुवत्वमप्रत्याख्येयत्वमित्यर्थः सदेहस्यह्येतत्रयंयुज्यतेनतुदेहहीनस्येतिभावः ॥ ८ ॥

अत्रोत्तरमाह तिस्रइति यथामृद्विकारेष्वपिघटशरावोदंचनादिषुकुलालगतौसंकल्पक्रियाभेदौवैषम्यहेतूभवतः एवंभौतिकेष्वपिसुरनरतिर्यक्शरीरेषुतदन्यकर्त्रात्मगतसंकल्पक्रियाभेदौवैषम्यहेतूभवतइति भावः तथाचश्रुतयः तंविद्याकर्मणीसमन्वारभेतेपूर्वप्रज्ञाच योनिमन्येप्रपद्यंतेशरीरत्वायदेहिनः स्थाणुमन्येनुसंयंतियथाकर्मयथाश्रुतमित्याद्याः तंत्यक्तदेहं विद्याउपासनाकर्मयज्ञादि पूर्वप्रज्ञाप्राग्भवीयसंस्कारः समन्वारभेतेअनुगच्छतइतिश्रुतिपदानामर्थः स्थाणुंस्थाणुत्वं योनिंसुरनरतिर्यग्रूपां तद्गतित्रयंत्रिधाप्रत्येकमुत्तममध्यमाधमभावेनत्रिप्रकारं॥ ९॥एतदेवविवृणोति तत्रेत्यादिना करणैःकर्मभिः॥ १०॥ विपरीतैरिति अयमर्थः पुण्यपापयोःसाम्येनमानुषत्वंप्राप्यपुण्याधिक्येस्वर्गंगच्छतिपापाधिक्येनरकं तत्रचतदधिकांशयोर्भोगेनक्षयेजातेसतिपुण्यपापयोःसाम्येस्वर्गादधस्तनंतिर्यग्योनेरुपरितनंचपुनर्मानुषत्वंगच्छतीति ॥ ११॥ १२॥ तत्रापितिर्यग्योनौविशेषमाह तिर्यग्योन्याइति पृथग्भावस्ततोमुक्तिर्मनुष्यार्थेमनुष्यजन्मलाभायविधीयतेवेदेनबोध्यते यतोगवादिभ्योगोजातितएवयज्ञेउपयुक्ताद्देवत्वमपि दृश्यतेप्रत्यक्षमुपलभ्यतेबह्वृचब्राह्मणे पशुर्वैनीयमानःसमृत्युंप्रापश्यत्सदेवान्नान्वकामयतैतुंतंदेवाअब्रुवन्नेहिस्वर्गंवैत्वालोकंगमयिष्यामइति ॥ १३ ॥ सोयमिति यथालोकेकार्यवांश्चरतिइतस्ततःपर्यटनं

सर्पउवाच॥ ॥तिस्रोवैगतयोराजन्परिदृष्टाःस्वकर्मभिः॥ मानुषंस्वर्गवासश्चतिर्यग्योनिश्चतत्त्रिधा॥ ९॥ तत्रवैमानुषाल्लोकाद्दानादिभिरतंद्रितः॥ अहिंसार्थसमायुक्तैःकारणैःस्वर्गमश्नुते ॥ १० ॥ विपरीतैश्चराजेंद्रकारणैर्मानुषोभवेत् ॥ तिर्यग्योनिस्तथातातविशेषश्चात्रवक्ष्यते ॥ ११ ॥ कामक्रोधसमायुक्तोहिंसालोभसमन्वितः॥ मनुष्यत्वात्परिभ्रष्टस्तिर्यग्योनौप्रसूयते॥ १२॥ तिर्यग्योन्याःपृथग्भावोमनुष्यार्थेविधीयते॥ गवादिभ्यस्तथाश्वेभ्योदेवत्वमपिदृश्यते॥ १३॥ सोयमेतागतीस्तातजंतुश्चरतिकार्यवान् ॥ नित्येमहतिचात्मानमवस्थापयतेद्विजः॥ १४॥ जातोजातश्चबलवान्भुंक्तेचात्मासदेहवान् ॥ फलार्थस्तातनिष्पृक्तःप्रजालक्षणभावनः॥ १५॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥शब्देस्पर्शेचरूपेचतथैवरसगंधयोः॥ तस्याधिष्ठानमव्यग्रोब्रूहिसर्पयथातथं॥ १६॥

करोतितद्रहितस्तुस्वस्थानेसुखमास्तेएवमिहापिसंसारमोक्षावितिभावः महतिब्रह्मण्यात्मानंजीवमवस्थापयतेउपाधित्यागेनमहाकाशेघटाकाशमिवप्रलीनंकरोति ॥ १४ ॥ एतदकरणेदोषमाह जातइति सचदेहवान्देहाभिमानीआत्माजीवः बलवानदृष्टोपगृहीतः जातोजातःपुनःपुनर्लब्धजन्मा फलार्थःसुखकामः भुंक्तेदेहयोगजंफलमितिशेषः एतेनफलार्थिनःप्रवृत्तिस्ततःकर्मततोजन्मततःफलभोगस्ततोरागोऽभुक्तेरागानुदयात्ततःफलार्थितेतिसंसाराविच्छेदोदर्शितः यस्तुनिष्पृक्तः निर्गतंपृक्तंफलसंयोगोयस्मात्सफलासंगीत्यर्थः सप्रजानांलक्षणंज्ञापकंजन्ममरणादिकमसाधारणंधर्मंभावयतीतितथा निष्कामकर्मकर्ताचित्तशुद्ध्यतिशयाज्जन्ममरणादीन्दोषान्पश्यतीत्यर्थः यद्वा प्रजानांकार्यमात्रस्यलक्षणमनिर्वचनीयत्वंभावयतीतितथाअसंगःपुमानधिष्ठानज्ञानेनतत्राध्यस्तस्यसंसारस्यमिथ्यात्वंशुक्तिरजतस्येवपश्यतीत्यर्थः ॥ १५ ॥ इदमाक्षिपति शब्देइति तस्यप्रजालक्षणलक्ष्यस्यानिर्वचनीयस्याहमर्थप्रसिद्धप्रजारूपकार्यस्यकिमधिष्ठानं तदाइदमर्थप्रसिद्धेशब्दादौविषयेयाप्रसेसर्तिकितस्याधिष्ठानं यथाप्रकाश्यप्रकाशकयोर्घटसूर्ययोरधिष्ठानेभूनभसीभिन्नेदृष्टेतद्वदहमिदमर्थयोरप्यधिष्ठानेपृथक्वाच्येइतिभावः ॥ १६ ॥

यदितुतर्कमतेइवप्रकाश्यप्रकाशकयोःसुखज्ञानयोरेकात्माधिष्ठानत्वमिष्टंतर्हितद्वदेवयुगपज्ज्ञानानुपलब्धिलिंगेनसिद्धंमनोनामकमात्मातिरिक्तंद्रव्यांतरमभ्युपेयंतेनविनात्मनितत्संयोगवैजात्यसिद्धस्यकार्यवैजात्यस्योदयासंभवादितिशंकते किंनेति ॥ १७ ॥ उत्तरमाह यदिति यत्परमतप्रसिद्धमात्मरूपंद्रव्यंसुखदुःखादिगुणानामाश्रयभूतंतद्देहसंश्रयणेनस्थूलसूक्ष्मशरीररूपोपाध्यालंबनेनहेतुनाअन्वितंबुद्ध्यादियुक्तंभवति आत्मनिसुखादिभानमवस्थात्रयोपाधिकंनस्वाभाविकमवस्थांतरगतस्यसुखादेरवस्थांतरेदर्शनाभावात् तत्रउपाधिविशिष्टमात्मद्रव्यंकरणैर्वक्ष्यमाणैरधिष्ठितंसत्भोगानुभुंक्ते तथाचश्रुतिः आत्मेंद्रियमनोयुक्तंभोक्तेत्याहुर्मनीषिणइति यथाविधिकर्मानुरूपं ॥ १८ ॥ ज्ञानंरूपाद्याकाराधीवृत्तिस्तेनतत्साधनानींद्रियाणिगृह्यंते बुद्धिःकर्त्रादिधर्मकंविज्ञानं विज्ञानंयज्ञंतनुतइतिश्रुतेः मनःसर्वबाह्यकरणानुग्राहकमंतःकरणं भोगाधिकरणेदेहे एतेनविकारभाजांकर्त्रादीनांकरणत्ववचनेनतदितरदकर्त्रात्मकमधिष्ठानंविवेचितं ॥ १९ ॥ द्वितीयप्रश्नोत्तरमाह मनसेति विषयस्यग्राहकत्वेनायतनंस्थान

किंनगृह्णासिविषयान्युगपत्त्वंमहामते॥ एतावदुच्यतांचोक्तंसर्वपन्नगसत्तम॥ १७॥ ॥सर्पउवाच॥ ॥यदात्मद्रव्यमायुष्मन्देहसंश्रयणान्वितं॥ करणाधिष्ठितंभोगानुपभुंक्तेयथाविधि॥ १८॥ ज्ञानंचैवात्रबुद्धिश्चमनश्चभरतर्षभ ॥ तस्यभोगाधिकरणेकरणानिनिबोधमे॥ १९ ॥ मनसातातपर्येतिक्रमशोविषयानिमान्॥ विषयायतनस्थेनभूतात्माक्षेत्रनिःसृतः ॥ २० ॥ तत्रचापिनरव्याघ्रमनोजंतोर्विधीयते॥ तस्माद्युगपदत्रास्यग्रहणंनोपपद्यते॥ २१ ॥ सआत्मापुरुषव्याघ्रभ्रुवोरंतरमाश्रितः ॥ बुद्धिंद्रव्येषुसृजतिविविधेषुपरावरां ॥ २२ ॥ बुद्धेरुत्तरकालाचवेदनादृश्यतेबुधैः ॥ एषवैराजशार्दूलविधिःक्षेत्रज्ञभावनः ॥ २३॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥मनसश्चापिबुद्धेश्चब्रूहिमेलक्षणंपरं॥ एतदध्यात्मविदुषांपरंकार्यंविधीयते॥ २४॥

मिंद्रियंतस्थेनमनसाकरणेनभूतात्माजीवःक्षेत्रात्तेनतेनद्वारेणनिःसृतःक्रमशइमान्रूपादीन्पर्येति अनेनान्यत्रमनाअभूवंनाश्रौषमन्यत्रमनाअभूवंनापश्यमित्याद्यनुभवस्यश्रुत्यैवप्रदर्शितत्वान्मनोनामव्यापकंकरणंसिद्धं ॥ २० ॥ तत्रेति तच्चमनस्तत्रविषयग्रहणेकर्तव्येसतिविधीयतेबुद्ध्याकर्त्र्याव्यापाराविष्टंक्रियतेऽतोव्यापारकालभेदान्मनोयुगपद्विषयान्नगृह्णातीत्यर्थः ॥ २१ ॥ बुद्धेरपिपरप्रेर्यत्वमाह सइति योबुद्धिमनइंद्रियैःकरणैरुपेतःसन् भोक्तास्वतस्त्वभोक्तेत्युक्तःसआत्माभ्रुवोरंतरमाश्रितइतिगुरूक्तयुक्त्यातदुपासकस्यतदुपलब्धिस्थानमुक्तं बुद्धिंद्रव्येषुरूपादिमत्सुग्राह्येषुसृजतिप्रेरयति अयस्कांतइवलोहं परावरामात्मानात्मविषयत्वेनोत्तमाधमां कुलालश्चक्रमिवबुद्धिर्व्यापाराविष्टैवमनोव्यापारयत्यात्मातुनतथेत्यर्थः ॥ २२ ॥ ननुबुद्धेरेवकर्तृत्वेनसर्वव्यवहारनिर्वाहेसतिकिंक्लीबसदृशेनात्मांतरेणेत्याशंक्याह बुद्धेरिति बुद्धितदभावयोर्यावेदनाज्ज्ञानंसाक्षिरूपंबुधैर्योगिभिर्बुद्धेःसकाशाद्विविक्ततयादृश्यतेयुक्त्यानुभवेनचगृह्यते एषतदेवज्ञानंक्षेत्रज्ञभावनआत्मप्रकाशकोविधिरज्ञातज्ञापनंस्वप्रकाशमित्यर्थः नहिलयोदयवत्याबुद्धेरात्मत्वंसंभवतिकृतनाशाकृताभ्यागमप्रसंगादित्यन्यत्रविस्तरः ॥ २३ ॥ मनसइति बुद्धिमनसोरन्यतरस्यकर्तृत्वंकरणत्वंवास्तुकिमुभयकल्पनयेत्याशयः ॥ २४ ॥

कार्यभेदाद्द्वयंकल्प्यतइत्याह बुद्धिरिति बुद्धिरतीवात्मानुगाअत्यंतमात्मनासहतादात्म्यंप्राप्तालोहपिंडइवाग्निनाअतःसाआत्मचैतन्यानुविद्धाउत्पातेनेनोक्तांत्यादिनाविधीयतेवशीक्रियते तथाचोत्पातवत्या अनुगतआत्माप्युत्पातवान्जलचंद्रचांचल्यन्यायेनभवति एतेनबुद्ध्यात्मनोरन्योन्याध्यासोदर्शितः इममेवाश्रित्यतार्किकास्तयोर्धर्मधर्मिभावमुपयंति नन्वध्यस्यंतामुपहितेषूपाधिधर्माःघटाकाशेइवघटग तिर्नतुविपरीतमपि घटेआकाशगतस्यास्पर्शत्वादेरदर्शनादित्याशंक्याह तदाश्रिताहिसाज्ञेयेति प्रसिद्धंह्यात्मचैतन्यंबुद्ध्याश्रितमतएवबौद्धाबुद्धिरेवचेतनेतिवदंति घटशब्दोयमितिदृष्टांतेपिशब्दवत्त्वस्याकाश धर्मस्यघटेध्यासदर्शनात् नन्वत्रान्योन्यस्मिन्नन्योन्यधर्मयोरेवाध्यासउतधर्मिणोरपि आद्येधर्मिणोःसमसत्वेनद्वैतापत्तिः अंत्येद्वयोरपिमिथ्यात्वापत्त्याशून्यशेषतापत्तिरित्याशंक्याह बुद्धिस्तस्यैषिणीभ वेदिति बुद्धिःस्वरूपसिद्ध्यर्थमात्मानमधिष्ठानमिच्छतिरज्जूरगइवरज्जुं तथाचधर्माणामेवान्योन्याध्यासोनतुधर्मिणोः शुक्तौरजतस्येवरजतेशुक्तेरध्यासाभावात् अतोनोक्तदोषद्वयप्रसंगः ॥ २५ ॥ नन्वाप द्यतांद्वैतंनतुसर्वप्रमाणसिद्धायाबुद्धेर्मिथ्यात्वंवक्तुंशक्यमित्याशंक्याह बुद्धिरुत्पद्यतेकार्यादिति विषयेंद्रियसंयोगादेःकार्याद्बुद्धिरुत्पद्यतेतन्निवृत्तौनिवर्ततइतिबुद्धेरनित्यत्वंप्रसिद्धंनित्यानित्ययोश्चात्मबुद्ध्योर्न

सर्पउवाच॥ ॥बुद्धिरात्मानुगातीवउत्पातेनविधीयते॥ तदाश्रिताहिसाज्ञेयाबुद्धिस्तस्यैषिणीभवेत्॥ २५ ॥ बुद्धिरुत्पद्यतेकार्यान्मनस्तूत्पन्नमेवहि॥ बुद्धेर्गु णविधानेनमनस्तद्गुणवद्भवेत्॥ २६॥ एतद्विशेषणंतातमनोबुद्ध्योर्यदंतरं॥ त्वमप्यत्राभिसंबुद्धःकथंवामन्यतेभवान्॥ २७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ अहो बुद्धिमतांश्रेष्ठशुभाबुद्धिरियंतव॥ विदितंवेदितव्यंतेकस्मात्समनुपृच्छसि ॥ २८॥ सर्वज्ञंत्वांकथंमोहआविशत्स्वर्गवासिनं॥ एवमद्भुतकर्माणमितिमेसंश योमहान्॥ २९॥ ॥सर्पउवाच॥ ॥सुप्रज्ञमपिचेच्छूरमृद्धिर्मोहयतेनरं॥ वर्तमानःसुखेसर्वोमुह्यतीतिमतिर्मम॥ ३०॥ सोहमैश्वर्यमोहेनमदाविष्टोयुधि ष्ठिर॥ पतितःप्रतिसंबुद्धस्त्वांतुसंबोधयाम्यहं॥ ३१॥ कृतंकार्यंमहाराजत्वयाममपरंतप॥ क्षीणःशापःसुकृच्छ्रोमेत्वयासंभाष्यसाधुना॥ ३२॥

धर्मधर्मिभावःसिद्ध्यति घटेयावद्रूपाभावस्यादर्शनेनात्मनियावद्दुःखाभावलक्षणस्यमोक्षस्यासिद्धेः नापिसंयोगःसहिउभयकर्मजोवाऽन्यतरकर्मजोवामल्लयोःपक्षिवृक्षयोर्वादृष्टोनचविभुनात्मनातादृशः संयोगोबुद्धेरस्ति आकाशेनेवघटस्य यत्तुतयोरपिसंयोगमभ्युपगच्छंतितद्युक्तिशून्यंपरिभाषामात्रं तस्माद्रज्जूरगयोरिवानिर्वचनीयस्तयोःसंबंधइतिरज्जुवदात्मानित्योरज्जूरगवदाविर्भावतिरोभाववतीबुद्धि र्मिथ्येतियुक्तमुत्पश्यामः नन्वेवंबुद्धेराकस्मिकत्वेतद्धर्माणांदुःखादीनामप्याकस्मिकत्वापातात्कृतनाशाकृताभ्यागमस्तदवस्थएवेत्याशंक्याह मनस्तूत्पन्नमेवहीति बुद्धेर्नाशेपितज्जन्यवासनातंतुसंतानात्मकं मनोस्त्येव ततश्चपूर्ववासनयाबुद्धिरुत्पद्यतेबुद्ध्याचवासनाविवर्धतइत्यनादिरनंताचैषाबुद्धिवासनयोर्बीजांकुरवत्संततिः तदेतदाह बुद्धेरिति गुणविधानेनसुखाद्याकारपरिणामधारणेन गुणविधिर्नास्तीतिपा ठेगुणविधिरुपादानत्वेनास्तिकिंतूपादेयत्वमेव मनस्तूपादानं पटतंतुवदनयोर्भेदइत्यर्थः तद्गुणवत्तद्वासनायुक्तं ॥ २६ ॥ विशेषणंव्यावर्तकं तस्मात्कार्यभेदान्मनोबुद्ध्योर्भेदस्तेनचवासनाबीजनाशात्संसारां कुरोनजायतइतिसिद्धं ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ जातमपिज्ञानमैश्वर्यजाद्दर्पान्नश्यतीतिज्ञाततत्त्वोपिशमादीनाश्रयेदितिशेषग्रंथतात्पर्यं ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ब्राह्मणत्वंब्रह्मविल्लक्षणं स्पष्टार्थमन्यत् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैल

अहंहिदिविदिव्येनविमानेनचरन्पुरा॥ अभिमानेनमत्तःसन्कंचिन्नान्यमचिंतयं॥ ३३॥ ब्रह्मर्षिदेवगंधर्वयक्षराक्षसपन्नगाः॥ करान्ममप्रयच्छंतिसर्वेत्रैलो क्यवासिनः॥ ३४॥ चक्षुषायंप्रपश्यामिप्राणिनंपृथिवीपते॥ तस्यतेजोहराम्याशुतद्धिदृष्टेर्बलंमम॥ ३५॥ ब्रह्मर्षीणांसहस्रंहिउवाहशिबिकांमम॥ समामपन योराजन्भ्रंशयामासवैश्रियः॥ ३६॥ तत्रह्यगस्त्यःपादेनवहन्स्पृष्टोमयामुनिः॥ अगस्त्येनततोस्म्युक्तोध्वंससर्पेतिवैरुषा ॥ ३७॥ ततस्तस्माद्विमानाग्र्यात्प्र च्युतश्च्युतलक्षणः॥ प्रपतन्बुबुधेत्मानंव्यालीभूतमधोमुखं॥ अयाचंतमहंविप्रंशापस्यांतोभवेदिति॥ ३८॥ ॥सर्पउवाच॥ ॥प्रमादात्संप्रमूढस्यभगवन्क्षं तुमर्हसि॥ ततःसमामुवाचेदंप्रपतंतंकृपान्वितः॥ ३९॥ युधिष्ठिरोधर्मराजःशापात्त्वांमोक्षयिष्यति॥ अभिमानस्यघोरस्यपापस्यचनराधिप॥ ४०॥ फलेक्षी णेमहाराजफलंपुण्यमवाप्स्यसि॥ ततोमेविस्मयोजातस्तद्दृष्ट्वातपसोबलं॥ ४१॥ ब्रह्मचब्राह्मणत्वंचयेनत्वाहमचूचुदं॥ सत्यंदमस्तपोदानमहिंसाधर्मनित्य ता॥ ४२॥साधकानिसदापुंसांनजातिर्नकुलंनृप॥ अरिष्टएषतेभ्राताभीमसेनोमहाबलः॥ स्वस्तितेस्तुमहाराजगमिष्यामिदिवंपुनः॥ ४३॥ ॥वैशंपायनउ वाच॥ ॥इत्युक्त्वाजगरंदेहंमुक्त्वासनहुषोनृपः॥ दिव्यंवपुःसमास्थायगतस्त्रिदिवमेवह॥ ४४॥ युधिष्ठिरोपिधर्मात्माभ्रात्राभीमेनसंगतः॥ धौम्येनसहितःश्री मानाश्रमंपुनरागमत्॥ ४५॥ ततोद्विजेभ्यःसर्वेभ्यःसमेतेभ्योयथातथं॥ कथयामासतत्सर्वंधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ ४६॥ तच्छ्रुत्वातेद्विजाःसर्वेभ्रातरश्चास्यते त्रयः॥ आसन्सुव्रीडिताराजन्द्रौपदीचयशस्विनी॥ ४७॥ तेतुसर्वेद्विजश्रेष्ठाःपांडवानांहितेप्सया॥ मैवमित्यब्रुवन्भीमंगर्हयंतोस्यसाहसं ॥ ४८॥ पांडवास्तु भयान्मुक्तंप्रेक्ष्यभीमंमहाबलं॥ हर्षमाहारयांचक्रुर्विजद्भुश्चमुदायुताः॥ ४९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिआजगरपर्वणिभीममोचनेएकाशीत्य धिकशततमोऽध्यायः॥ १८१॥ ॥ ७॥ ॥समाप्तंचेदमाजगरंपर्व॥ ॥अथमार्कंडेयसमास्यापर्व॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥निदाघांतकरः कालःसर्वभूतसुखावहः॥ तत्रैववसतांतेषांप्रावृट्समभिपद्यत॥ १॥

कंठीयेभारतभावदीपेएकाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ उक्तामेवब्रह्मविद्यांमार्कंडेयमुखेननानाख्यानपूर्वकंप्रपंचयिष्यंस्तदुपोद्घातत्वे नकाम्यकप्रवेशंतावदाह निदाघांतकरःकालइत्यादिना ॥ १ ॥

असिताःकृष्णवर्णाः ॥ २ ॥ तपात्ययेवर्षासुनिकेताइवमंडर्पाभूताइत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ समवस्तृतेआच्छादिते स्थावराणिभूतलादीनि ॥ ५ ॥ आशुगाःबाणवत्तीव्रवेगाः सिंधवोनद्यःशोणघर्घराद्याः ॥६॥ ॥७॥ स्तोकाएवस्तोककाश्चातकाः स्तोकस्त्रिष्वल्पेचातकेपुमानितिमेदिनी दर्दुरामंडूकाः ॥८॥ मरुधन्वसुगिरेःशुष्कस्थानेषु ॥ ९ ॥ रूढकक्षाणिबहुतृणानिवनानिप्रस्थशब्दोदितानिसानूनिचयस्यांसातथा

छादयंतोमहाघोषाःखंदिशश्चबलाहकाः॥ प्रववर्षुर्दिवारात्रमसिताःसततंतदा ॥ २ ॥ तपात्ययनिकेताश्चशतशोथसहस्रशः ॥ अपेतार्कप्रभाजालाःसविद्युद्विमलप्रभाः॥ ३ ॥ विरूढशष्पाधरणीमत्तदंशसरीसृपा ॥ बभूवपयसासिक्ताशांतासर्वमनोरमा ॥ ४ ॥ नस्मप्रज्ञायतेकिंचिदंभसासमवस्तृते ॥ समंवाविषमंवापिनद्योवास्थावराणिच ॥ ५॥ क्षुब्धतोयामहावेगाःश्वसमानाइवाशुगाः ॥ सिंधवःशोभयांचक्रुःकाननानितपात्यये ॥ ६ ॥ नदतांकाननांतेषुश्रूयंतेविविधाःस्वनाः॥ वृष्टिभिश्छाद्यमानानांवराहमृगपक्षिणां ॥ ७॥ स्तोककाःशिखिनश्चैवपुंस्कोकिलगणैःसह ॥ मत्ताःपरिपतंतिस्मदर्दुराश्चैवदर्पिताः ॥ ८ ॥ तथा बहुविधाकाराप्रावृण्मेघानुनादिता ॥ अभ्यतीताशिवातेषांचरतांमरुधन्वसु ॥ ९ ॥ क्रौंचहंससमाकीर्णाशरत्प्रमुदिताभवत् ॥ रूढकक्षवनप्रस्थाप्रसन्नजलनिम्नगा ॥ १० ॥ विमलाकाशनक्षत्राशरत्तेषांशिवाभवत् ॥ मृगद्विजसमाकीर्णापांडवानांमहात्मनां ॥ ११ ॥ दृश्यंतेशांतरजसःक्षपाजलदशीतलाः ॥ ग्रहनक्षत्रसंघैश्चसोमेनचविराजिताः ॥ १२ ॥ कुमुदैःपुंडरीकैश्चशीतवारिधराःशिवाः ॥ नदीःपुष्करिणीश्चैवददृशुःसमलंकृताः ॥ १३॥ आकाशनीकाशतटांतीरवानीरसंकुलां ॥ बभूवचरतांहर्षःपुण्यतीर्थांसरस्वतीं ॥ १४ ॥ तेवैमुमुदिरेवीराःप्रसन्नसलिलांशिवां ॥ पश्यंतोदृढधन्वानःपरिपूर्णांसरस्वतीं ॥ १५ ॥ तेषांपुण्यतमारात्रिःपर्वसंधौस्मशारदी ॥ तत्रैववसतामासीत्कार्तिकीजनमेजय ॥ १६ ॥ पुण्यकृद्भिर्महासत्वैस्तापसैःसहपांडवाः ॥ तत्सर्वेभरतश्रेष्ठाःसमूहुर्योगमुत्तमं ॥ १७॥ तमिस्राभ्युदयेतस्मिन्धौम्येनसहपांडवाः ॥ सूतैःपौरोगवैश्चैवकाम्यकंप्रययुर्वनं ॥ १८॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिकाम्यकवनप्रवेशेद्व्यशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ काम्यकंप्राप्यकौरव्ययुधिष्ठिरपुरोगमाः ॥ कृतातिथ्यामुनिगणैर्निषेदुःसहकृष्णया ॥ १ ॥ ततस्तान्परिविश्वस्तान्वसतःपांडुनंदनान् ॥ ब्राह्मणाबहवस्तत्रसमंतात्पर्यवारयन् ॥ २ ॥

प्रस्थोस्त्रियांमानभेदेसानावत्युच्चवस्तुनीतिमेदिनी ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ नीकाशःसदृशः ॥ १४ ॥ १५ ॥ कार्तिकीकृत्तिकायुक्तापौर्णमासी ॥१६॥ योगं युज्यतेरथादावितिव्युत्पत्त्यावाहनादिकंसमूहुरारोपितभारंकृतवंतः ॥१७॥१८॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्व्यशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ काम्यकमिति ॥ १ ॥ २ ॥

शौरिःकृष्णः ॥ ३ ॥ आयाताविदिताइत्यन्वयः वोयुष्माकंश्रेयोन्वेषी ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ भूतपतीरुद्रः गुहेनकार्तिकेयेन ॥ १३ ॥ १४ ॥ मधुहामधुसूदनः ॥१५॥

अथाब्रवीद्विजःकश्चिदर्जुनस्यप्रियःसखा ॥ सएष्यतिमहाबाहुर्वशीशौरिरुदारधीः ॥ ३ ॥ विदिताहिहरेर्यूयमिहायाताःकुरूद्वहाः ॥ सदाहिदर्शनाकांक्षीश्रेयोन्वेषीचवोहरिः ॥ ४ ॥ बहुवत्सरजीवीचमार्कंडेयोमहातपाः ॥ स्वाध्यायतपसायुक्तःक्षिप्रंयुष्मान्समेष्यति ॥ ५॥ तथैवब्रुवतस्तस्यप्रत्यदृश्यतकेशवः ॥ शैब्यसुग्रीवयुक्तेनरथेनरथिनांवरः ॥ ६ ॥ मघवानिवपौलोम्यासहितःसत्यभामया ॥ उपायाद्देवकीपुत्रोदिदृक्षुःकुरुसत्तमान् ॥ ७॥ अवतीर्यरथात्कृष्णोधर्मराजंयथाविधि ॥ ववंदेमुदितोधीमान्भीमंचबलिनांवरं ॥ ८ ॥ पूजयामासधौम्यंचयमाभ्यामभिवादितः ॥ परिष्वज्यगुडाकेशंद्रौपदींपर्यसांत्वयत् ॥ ९ ॥ सदृष्ट्वाफाल्गुनंवीरंचिरस्यप्रियमागतं ॥ पर्यष्वजतदाशार्हःपुनःपुनररिंदमः ॥ १० ॥ तथैवसत्यभामापिद्रौपदींपरिषस्वजे ॥ पांडवानांप्रियांभार्यांकृष्णस्यमहिषीप्रिया ॥ ११ ॥ ततस्तेपांडवाःसर्वेसभार्याःसपुरोहिताः ॥ आनर्चुःपुंडरीकाक्षंपरिवव्रुश्चसर्वशः ॥ १२ ॥ कृष्णस्तुपार्थेनसमेत्यविद्वान्धनंजयेनासुरतर्जनेन ॥ बभौयथाभूतपतिर्महात्मासमेत्यसाक्षाद्भगवान्गुहेन ॥ १३ ॥ ततःसमस्तानिकिरीटमालीवनेषुवृत्तानिगदाग्रजाय ॥ उक्त्वायथावत्पुनरन्वपृच्छत्कथंसुभद्राचसचाभिमन्युः ॥ १४ ॥ सपूजयित्वामधुहायथावत्पार्थंचकृष्णांचपुरोहितंच ॥ उवाचराजानमभिप्रशंसन्युधिष्ठिरंतत्रसहोपविश्य ॥ १५॥ धर्मःपरःपांडवराज्यलाभात्तस्यार्थमाहुस्तपएवराजन् ॥ सत्यार्जवाभ्यांचरतास्वधर्मंजितस्त्वयायंचपरश्चलोकः ॥ १६ ॥ अधीतमग्रेचरताव्रतानिसम्यग्धनुर्वेदमवाप्यकृत्स्नं ॥ क्षात्रेणधर्मेणवसूनिलब्ध्वासर्वेत्यवाप्ताःक्रतवःपुराणाः ॥ १७॥ नग्राम्यधर्मेषुरतिस्तवास्तिकामान्नकिंचित्कुरुषेनरेंद्र ॥ नचार्थलोभात्प्रजहासिधर्मंतस्मात्प्रभावादसिधर्मराजः ॥ १८ ॥ दानंचसत्यंचतपश्चराजन्श्रद्धाचबुद्धिश्चक्षमाधृतिश्च ॥ अवाप्यराष्ट्राणिवसूनिभोगानेषापरापार्थसदारतिस्ते ॥ १९॥ यदाजनौघःकुरुजांगलानांकृष्णांसभायामवशामपश्यत् ॥ अपेतधर्मव्यवहारवृत्तंसहेतततत्पांडवकस्त्वदन्यः ॥ २० ॥ असंशयंसर्वसमृद्धकामःक्षिप्रंप्रजाःपालयितासिसम्यक् ॥ इमेवयंनिग्रहणेकुरूणांयदिप्रतिज्ञाभवतःसमाप्ता ॥ २१॥ धौम्यंचभीमंचयुधिष्ठिरंचयमौचकृष्णांचदशार्हसिंहः ॥ उवाचदिष्ट्याभवतांशिवेनप्राप्तःकिरीटीमुदितःकृतास्त्रः ॥ २२ ॥ प्रोवाचकृष्णामपियाज्ञसेनींदशार्हभर्तासहितःसुहृद्भिः ॥ दिष्ट्यासमग्रासिधनंजयेनसमागतेत्येवमुवाचकृष्णः ॥२३॥

तस्यार्थेधर्मस्यवृद्ध्यर्थं ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ एषादानादिरूपासदारतिर्नित्यंप्रीतिविषयः ॥ १९ ॥ २० ॥ नियहणेयत्ताःस्मइतिशेषः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

तवात्मजाःप्रतिविंध्यादयः ॥ २४ ॥ २५ ॥ आनर्तंद्वारकादेशं ॥ २६ ॥ यथात्वमर्हसितथासुभद्राऽर्हतियथाकुंतीप्रयोक्तुमर्हतितथासुभद्राप्यर्हतियथाचार्हतितथैवकरोतिचतिसंबंधः ॥ २७ ॥ विने

कृष्णेधनुर्वेदरतिप्रधानास्तवात्मजास्तेशिशवःसुशीलाः॥ सद्भिःसदैवाचरितंसुत्द्धिश्वरंतिपुत्रास्तवयाज्ञसेनि ॥ २४॥ राज्येनराष्ट्रैश्वनिमंत्र्यमाणाःपित्राच
कृष्णेतवसोदरैश्व॥ नयज्ञसेनस्यनमातुलानांगृहेषुबालारतिमाप्नुवंति॥ २५॥ आनर्तमेवाभिमुखाःशिवेनगत्वाधनुर्वेदरतिप्रधानाः॥ तवात्मजावृष्णिपुरंप्र
विश्यनदैवतेभ्यःस्पृहयंतिकृष्णे॥ २६॥ यथात्वमेवार्हसितेषुवृत्तंप्रयोक्तुमार्याचयथैवकुंती॥ तेष्वप्रमादेनतथाकरोतितथैवभूयश्वतथासुभद्रा॥ २७॥ यथा
निरुद्धस्ययथाभिमन्योर्यथासुनीथस्ययथैवभानोः॥ तथाविनेताचगतिश्वकृष्णेतवात्मजानामपिरौक्मिणेयः ॥ २८॥ गदासिचर्मग्रहणेषुशूरानस्त्रेषुशिक्षा
सुरथाश्वयाने॥ सम्यग्विनेताविनयेदतंद्रीस्तांश्वाभिमन्युःसततंकुमारः॥२९॥ सचापिसम्यक्प्रणिधायशिक्षांशस्त्राणिचैषांविधिवत्प्रदाय॥ तवात्मजानांच
तथाभिमन्योःपराक्रमैस्तुष्यतिरौक्मिणेयः ॥ ३०॥ यथाविहारंप्रसमीक्षमाणाःप्रयांतिपुत्रास्तवयाज्ञसेनि॥ एकैकमेषामनुयांतितत्ररथाश्वयानानिचदंति
नश्व॥ ३१॥ अथाब्रवीद्धर्मराजंतुकृष्णोदशार्हयोधाःकुकुरांधकाश्व ॥ एतेनिदेशंतवपालयंतस्तिष्ठंतुयत्रेच्छसितत्रराजन् ॥ ३२ ॥ आवर्ततांकार्मुकवेगवा
ताहलायुधप्रग्रहणामधूनां॥ सेनातवार्थेषुनरेंद्रयत्ताससादिपत्त्यश्वरथासनागा॥३३॥ प्रस्थाप्यतांपांडवधार्तराष्ट्रःसुयोधनःपापकृतांवरिष्ठः॥ ससानुबंधः
ससुत्द्गणश्वभौमस्यसौभाधिपतेश्वमार्गं ॥ ३४॥ कामंतथातिष्ठनरेंद्रतस्मिन्यथाकृतस्तेसमयःसभायां ॥ दाशार्हयोधैस्तुहतारियोधंप्रतीक्षतांनागपुरंभवं
तं॥ ३५॥ व्यपेतमन्युर्व्यपनीतपाप्माविहृत्ययत्रेच्छसितत्रकामं ॥ ततःप्रसिद्धंप्रथमंविशोकःप्रपत्स्यसेनागपुरंसराष्ट्रं ॥ ३६ ॥ ततस्तदाज्ञायमतंमहात्माय
थावदुक्तंपुरुषोत्तमेन॥ प्रशस्यविप्रेक्ष्यचधर्मराजःकृतांजलिःकेशवमित्युवाच॥ ३७॥ असंशयंकेशवपांडवानांभवान्गतिस्त्वच्छरणाहिपार्थाः॥ कालोदये
तच्चततश्वभूयःकर्ताभवान्कर्मनसंशयोस्ति॥ ३८॥ यथाप्रतिज्ञंविहृतश्वकालःसर्वाःसमाद्वादशनिर्जनेषु॥ अज्ञातचर्यांविधिवत्समाप्यभवद्गताःकेशवपांड
वेयाः॥ ३९॥ एषैवबुद्धिर्जुषतांसदात्वांसत्येस्थिताःकेशवपांडवेयाः॥ सदानधर्माःसजनाःसदाराःसबांधवास्त्वच्छरणाहिपार्थाः॥ ४०॥ ॥१८२॥

ताशिक्षयितारौक्मिणेयःप्रद्युम्नः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ मधूनांमाथुराणां हलायुधःप्रग्रहणोनियंतायस्याःसासेना यत्तासन्नद्धा ॥ ३३ ॥ भौमस्यनरकासुरस्यसौभाधिपतेःशाल्वस्य
॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७॥ ३८ ॥ ३९॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ पंचविंशकः वर्षैरितिशेषः ॥ ४३ ॥ सुविश्वस्तंभगवन्मायादौदृढनिश्चयं ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ अवलोककःअवलोकनार्थी ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ सनातनःकृष्णः ॥ ५० ॥ ५१॥
॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ भवत्येवहीति धर्माधर्मफलयोर्विपर्ययंदृष्ट्वापुरुषःकर्मणःफलंकथंस्विदश्नातिईश्वरोवाकथंस्वित्कर्तास्तीतिधर्मेश्वरयोराक्षेपः ऋध्यतःसमृद्धियुतान् ॥ ५६ ॥ कथंस्विदि

॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ तथावदतिवार्ष्णेयेधर्मराजेचभारत॥ अथपश्चात्तपोवृद्धोबहुवर्षसहस्रधृक्॥ ४१ ॥ प्रत्यदृश्यतधर्मात्मामार्कंडेयोमहातपाः॥ अज
रश्चामरश्चैवरूपौदार्यगुणान्वितः॥४२॥ व्यदृश्यततथायुक्तोयथास्यात्पंचविंशकः॥ तमागतमृषिंवृद्धंबहुवर्षसहस्रिणं॥४३॥ आनर्चुर्ब्राह्मणाःसर्वेकृष्णश्वस
हपांडवैः॥ तमर्चितंसुविश्वस्तमासीनमृषिसत्तमं॥ ब्राह्मणानांमतेनाहपांडवानांचकेशवः॥४४॥ ॥कृष्णउवाच॥ ॥शुश्रूषवःपांडवास्तेब्राह्मणाश्वसमाग
ताः॥ द्रौपदीसत्यभामाचतथाहंपरमंवचः॥ ४५॥ पुरावृत्ताःकथाःपुण्याःसदाचारान्सनातनान्॥ राज्ञांस्त्रीणामृषीणांचमार्कंडेयविचक्ष्वनः॥ ४६॥ ॥ वैशं
पायनउवाच॥ ॥तेषुतत्रोपविष्टेषुदेवर्षिरपिनारदः॥आजगामविशुद्धात्मापांडवानवलोककः॥४७॥तमप्यथमहात्मानंसर्वेतेपुरुषर्षभाः॥पाद्यार्घ्याभ्यांयथा
न्यायमुपतस्थुर्मनीषिणः॥४८॥ नारदस्त्वथदेवर्षिर्ज्ञात्वातांस्तुकृतक्षणान्॥ मार्कंडेयस्यवदतस्तांकथामन्वमोदत ॥ ४९ ॥ उवाचचैनंकालज्ञःस्मयन्निवस
नातनः॥ ब्रह्मर्षेकथ्यतांयत्तेपांडवेषुविवक्षितं॥ ५० ॥ एवमुक्तःप्रत्युवाचमार्कंडेयोमहातपाः॥ क्षणंकुरुध्वंविपुलमाख्यातव्यंभविष्यति॥ ५१ ॥ एवमुक्ताःक्ष
णंचक्रुःपांडवाःसहतैर्द्विजैः॥ मध्यंदिनेयथादित्यंप्रेक्षंतस्तेमहामुनिं ॥५२॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ तंविवक्षंतमालक्ष्यकुरुराजोमहामुनिं॥ कथासंजन
नार्थायचोदयामासपांडवः॥ ५३ ॥ भवान्दैवतदैत्यानामृषीणांचमहात्मनां॥ राजर्षीणांचसर्वेषांचरितज्ञःपुरातनः॥५४॥ सेव्यश्वोपासितव्यश्वमतोनःकांक्षि
तश्चिरं॥ अयंचदेवकीपुत्रःप्राप्तोस्मानवलोककः॥ ५५॥ भवत्येवहिमेबुद्धिर्दृष्ट्वात्मानंसुखाच्च्युतं॥ धार्तराष्ट्रांश्वदुर्वृत्तानृध्यतःप्रेक्ष्यसर्वशः ॥ ५६॥ कर्मणःपु
रुषःकर्ताशुभस्याप्यशुभस्यवा॥ सफलंतदुपाश्नातिकथंकर्तास्विदीश्वरः॥५७॥ कुतोवासुखदुःखेषुनृणांब्रह्मविदांवर॥इहवाकृतमन्वेतिपरदेहेथवापुनः॥५८॥
देहीचदेहंसंत्यज्यमृग्यमाणःशुभाशुभैः॥ कथंसंयुज्यतेप्रेत्यइहवाद्विजसत्तम॥ ५९॥ ऐहलौकिकमेवेहउताहोपारलौकिकं॥ क्वचकर्माणितिष्ठंतिजंतोःप्रेतस्य
भार्गव॥६०॥

त्यस्योभयत्रसंबंधः ॥ ५७ ॥ कुतोवेति स्वभावात्कर्मणोवा अत्येइहैवपरत्रापिवा कृतंकर्मणासाधितंसुखमन्वेतीत्यर्थः ॥ ५८ ॥ शुभाशुभैःकर्मभिःसद्योविनाशिभिरिहवाकारीर्यादिभिर्दष्टयाद्यर्थैर्विहि
तैः परत्रवादेहत्यागेसतिकथंसंयुज्यतेकिमाश्रित्यचकर्माणितिष्ठंतीतिफलस्यव्यभिचारादाशुविनाशित्वादाश्रयाभावाच्चेतित्रेधाप्राक्कर्मसद्भावाक्षेपः ॥ ५९ ॥ ६० ॥

स्थित्यर्थंलोकरक्षार्थं ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ तत्रधर्माधर्मफलयोस्तावदव्यभिचारंदर्शयन्प्रथमंदोषंनिरस्यति निर्मलानीत्यादिना ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ मायाकूटकार्षापणादिर्व्याजंदंभस्तेद्वेोपजीवंतिनतुधर्मंतेमायाव्याजोपजीविनः ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ नार्थंतःप्रार्थयमानाः कामानांकामान् ॥ ७३ ॥ अंत्यंप्रश्नमनुवदति जंतोःप्रेतस्येतिद्वाभ्यां ॥ ७४ ॥ अनुनयंसिद्धांतं ॥ ७५ ॥ तस्योत्तरेणैवार्थात्कर्मणामाशुविनाशित्वदोषोनिरस्तोभवतीत्यभिसंधायाह अयमादीति आदिशरीरेणलिंगदेहेनयावन्मोक्षंस्थायिना देवसृष्टेनधर्माधर्मसंसृष्टेन यद्वाधर्माद्यनुरोधिनाईश्वरेणवा

॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ त्वद्युक्तोयमनुप्रश्नोयथावद्वदतांवर ॥ विदितंवेदितव्यंतेस्थित्यर्थंत्वंतुपृच्छसि ॥ ६१ ॥ अत्रतेकथयिष्यामितदिहैकमनाःशृणु ॥ यथेहामुत्रचनरःसुखदुःखमुपाश्नुते ॥ ६२ ॥ निर्मलानिशरीराणिविशुद्धानिशरीरिणां ॥ ससर्जधर्मतंत्राणिपूर्वोत्पन्नःप्रजापतिः ॥ ६३ ॥ अमोघफलसंकल्पाःसुव्रताःसत्यवादिनः ॥ ब्रह्मभूतानराःपुण्याःपुराणाःकुरुसत्तम ॥ ६४ ॥ सर्वेदेवैःसमायांतिस्वच्छंदेननभस्तलं ॥ ततश्चपुनरायांतिसर्वेस्वच्छंदचारिणः ॥ ६५ ॥ स्वच्छंदमरणाश्चासन्नराःस्वच्छंदचारिणः ॥ अल्पबाधानिरातंकाःसिद्धार्थानिरुपद्रवाः ॥ ६६ ॥ द्रष्टारोदेवसंघानामृषीणांचमहात्मनां ॥ प्रत्यक्षाःसर्वधर्माणांदांताविगतमत्सराः ॥ ६७ ॥ आसन्वर्षसहस्रीयास्तथापुत्रसहस्रिणः ॥ ततःकालांतरेन्यस्मिन्पृथिवीतलचारिणः ॥ ६८ ॥ कामक्रोधाभिभूतास्तेमायाव्याजोपजीविनः ॥ लोभमोहाभिभूताश्चत्यक्तादेहैस्ततोनराः ॥ ६९ ॥ अशुभैःकर्मभिःपापास्तिर्यङ्निरयगामिनः ॥ संसारेषुविचित्रेषुपच्यमानाःपुनःपुनः ॥ ७० ॥ मोघेष्टामोघसंकल्पामोघज्ञानाविचेतसः ॥ सर्वाभिशंकिनश्चैवसंवृत्ताःक्लेशदायिनः ॥ ७१ ॥ अशुभैःकर्मभिश्चापिप्रायशःपरिचिह्निताः ॥ दौष्कुल्याव्याधिबहुलादुरात्मानोप्रतापिनः ॥ ७२ ॥ भवंत्यल्पायुषःपापारौद्रकर्मफलोदयाः ॥ नाथंतःसर्वकामानांनास्तिकाभिन्नचेतसः ॥ ७३ ॥ जंतोःप्रेतस्यकौंतेयगतिःस्वैरिहकर्मभिः ॥ प्राज्ञस्यहीनबुद्धेश्चकर्मकोशःक्वतिष्ठति ॥ ७४ ॥ क्वस्थस्तत्समुपाश्नातिसुकृतंयदिवेतरत् ॥ इतितेदर्शनंयच्चतत्राप्यनुनयंशृणु ॥ ७५ ॥ अयमादिशरीरेणदेवसृष्टेनमानवः ॥ शुभानामशुभानांचकुरुतेसंचयंमहत् ॥ ७६ ॥ आयुषोंतेप्रहायेदंक्षीणप्रायंकलेवरं ॥ संभवत्येवयुगपद्योनौनास्त्यंतराऽभवः ॥ ७७ ॥ तत्रास्यस्वकृतंकर्मच्छायेवानुगतंसदा ॥ फलत्यथसुखार्होवादुःखार्होवाथजायते ॥ ७८ ॥

सृष्टेनाविष्कृतेन सर्ववासनामयंलिंगमेवकर्मणामाश्रयइत्यर्थः ॥ ७६ ॥ कलेवरंस्थूलदेहं युगपद्देहद्वयेनसंभवतिसंयुज्यतेपूर्वत्यागात्प्रागेवतृणजलौकान्यायेनापरमादत्तेनतुतदनंतरं अतएवांतरामध्येक्षणमात्रमप्यभवोऽसंसारोनास्ति ॥ ७७ ॥ तत्रस्थूलदेहांतरे यत्तुमरणानंतरंमध्येयावद्गर्भवासमातिवाहिकशरीरारूढोदिविभुव्यंतरिक्षेनरकेवाभवतीतितत्स्थूलदृष्ट्यैवज्ञेयं उभयत्रभोगसाम्येनस्थूलातिवाहिकयोर्भेदाभावात् यथोक्तंवसिष्ठेन आतिवाहिकएवायंत्वादृशैश्चित्तदेहकः आधिभौतिकयाबुद्ध्यागृहीतश्चिरभावनादिति ॥ ७८ ॥

कृतांतोयमस्तत्संबंधीविधिःपुण्यपापफलभोगेनियोगस्तेनसंयुक्तस्तमनुतिष्ठन् निरादानःप्राप्तंसुखंदुःखंवादूरीकर्तुमशक्तः दोऽवखंडनेइत्यस्यरूपं ॥ ७९ ॥ अबुद्धीनांतत्त्वज्ञानहीनानांगतिःस्वर्गनरकरूपा उत्तमांपुनरावृत्तिवर्जितां ॥ ८० ॥ ८१ ॥ शुक्लजातीयाःशुक्लोयोगजोधर्मस्तत्प्रकारास्तदेकार्जनपराः प्रकारवचनेजातीयर् योन्यंतरमातिवाहिकयोन्यपेक्षयाऽन्यामाधिभौतिकींयोनिं ॥ ८२ ॥ वशिनईश्वराः मंदरोगिणोनीरोगाः नतत्रशोकोनजरानमृत्युःप्राप्तस्ययोगाग्निमयंशरीरमितिश्रुतेः प्रारब्धकर्मप्राबल्यात्कदाचित्प्राप्तमेवचापक्वयोगिनांरोगादिकंचेत्तत्राह अल्पेति अल्पंद्वैतदर्शनं अथयत्रान्यत्पश्यत्यन्यच्छृणोतितदल्पमितिश्रुतेः तस्मादाबाधोदुःखंततस्त्रासात् निरुपद्रवाःउपसमीपेस्थित्वाद्रवतिस्त्रीयंधर्मंमार्ष्टिचतीत्युपद्रवोंऽतःकरणंतद्रहिताः एतेनप्रारब्धस्यापिप्रतिघातायनिर्बीजःसमाधिः

कृतांतविधिसंयुक्तःसजंतुर्लक्षणैःशुभैः ॥ अशुभैर्वानिरादानोलक्ष्यतेज्ञानदृष्टिभिः ॥ ७९ ॥ एषातावदबुद्धीनांगतिरुक्तायुधिष्ठिर ॥ अतःपरंज्ञानवतांनिबोधगतिमुत्तमां ॥ ८० ॥ मनुष्यास्तप्ततपसःसर्वागमपरायणाः ॥ स्थिरव्रताःसत्यपरागुरुशुश्रूषणेरताः ॥ ८१ ॥ सुशीलाःशुक्लजातीयाःक्षांतादांताःसुतेजसः ॥ शुचियोन्यंतरगताःप्रायशःशुभलक्षणाः ॥ ८२ ॥ जितेंद्रियत्वाद्वशिनःशुक्लत्वान्मंदरोगिणः ॥ अल्पाबाधपरित्रासाद्भवंतिनिरुपद्रवाः ॥ ८३ ॥ च्यवंतंजायमानंचगर्भस्थंचैवसर्वशः ॥ स्वमात्मानंपरंचैवबुध्यंतेज्ञानचक्षुषा ॥ ८४ ॥ ऋषयस्तेमहात्मानःप्रत्यक्षागमबुद्धयः ॥ कर्मभूमिमिमांप्राप्यपुनर्यांतिसुरालयं ॥ ८५ ॥ किंचिद्दैवाद्धठात्किंचित्किंचिदेवस्वकर्मभिः ॥ प्राप्नुवंतिनराराजन्माते ऽस्त्वन्याविचारणा ॥ ८६ ॥ इमामत्रोपमांचापिनिबोधवदतांवर ॥ मनुष्यलोकेयच्छ्रेयःपरंमन्येयुधिष्ठिर ॥ ८७ ॥ इहवैकस्यनामुत्रअमुत्रैकस्यनोइह ॥ इहवामुत्रचैकस्यनामुत्रैकस्यनोइह ॥ ८८ ॥ धनानियेषांविपुलानिसंतिनित्यंरमंतेसुविभूषितांगाः ॥ तेषामयंशत्रुवरघ्नलोकोनासौसदादेहसुखेरतानां ॥ ८९ ॥ येयोगयुक्तास्तपसिप्रसक्ताःस्वाध्यायशीलाजरयंतिदेहान् ॥ जितेंद्रियाःप्राणिवधेनिवृत्तास्तेपामसौनायमरिघ्नलोकः ॥ ९० ॥

प्रभवतीतिदर्शितं ॥ ८३ ॥ ननुतादृशोप्यपांतरतमानामवेदाचार्यःकलिद्वापरयोःसंधौसत्यवत्यांव्यासतयासमजनीतिस्मर्यतेमोक्षधर्मेषु अतःशुक्लजातीयानामप्युत्क्रांतिगत्यागतयोऽपरिहार्याइत्याशंक्याह च्यवंतमिति अधिकारिणांतेषांलोकानुग्रहार्थंस्वेच्छयागृहाद्गृहांतरप्रवेशवदिहपरत्रचसंचारोनकर्माधीनतयाऽस्माकमिवदुःखायभवतीत्याशयः तथानिर्णीतंयावदधिकारमवस्थितिराधिकारिकाणामित्यत्र ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ दैवात्मूढोन्मत्तजडभरतादिभिर्यल्लभ्यतेतद्दैवादेव हठात्योगसिद्धैर्विश्वामित्रादिभिः इतरैःस्वकर्मभिः अन्यातेषामन्यतमाएकैवकाचित्स्थितिरस्तीतिविचारणातेतवमास्तु ॥ ८६ ॥ एवमात्मविदांस्वातंत्र्यमुक्त्वेतरेषांस्थितिचातुर्विध्यमाह इमामिति ॥ ८७ ॥ इहवेति परंश्रेयइत्यनुकृष्यते वाशब्दएवार्थेद्विरावर्तते एकस्यइहैवपरंश्रेयोस्तिनामुत्रपरलोके एकस्यामुत्रैवास्तिनत्विह इहचामुत्रचएकस्यश्रेयोस्ति एकस्यतूभयत्रापिनास्तीति ॥ ८८ ॥ इममेवश्लोकंव्याचष्टे धनानीत्यादिना ॥ ८९ ॥ येइति तेषामसौलोकएवनत्वयं ॥ ९० ॥

॥ ९१ ॥ प्रजनेपुत्रोत्पादने ॥ ९२ ॥ भवंतस्तुलोकद्वयेपिश्रेयांसइत्याह सर्वेभवंतइति ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ तस्माद्धर्माधर्मफलयोर्वैपरीत्यंयत्त्वयाप्रागुक्तंतत्तथानमंतव्यमित्युपसंहरति माभूदिति ॥ ९५ ॥ मार्कंडेयसमास्यायांसहासनेइत्यर्थः आसउपविशनेऽस्माण्ण्यत् ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्र्यशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मवि

येधर्ममेवप्रथमंचरंतिधर्मेणलब्ध्वाचधनानिकाले ॥ दारानवाप्यक्रतुभिर्यजंतेतेषामयंचैवपरश्चलोकः ॥ ९१ ॥ येनैवविद्यांनतपोनदानंनचापिमूढाःप्रजने यतंति ॥ नचानुगच्छंतिसुखान्नभोगांस्तेषामयंचैवपरश्चलोकः ॥ ९२ ॥ सर्वेभवंतस्त्वतिवीर्यसत्वादिव्यौजसःसंहननोपपन्नाः ॥ लोकादमुष्मादवनिंप्रपन्नाः स्वधीतविद्याःसुरकार्यहेतोः ॥ ९३ ॥ कृत्वैवकर्माणिमहांतिशूरास्तपोदमाचारविहारशीलाः ॥ देवानृषीन्प्रेतगणांश्चसर्वान्संतर्पयित्वाविधिनापरेण ॥ ९४ ॥ स्वर्गंपरंपुण्यकृतोनिवासंक्रमेणसंप्राप्स्यथकर्मभिःस्वैः ॥ माभूद्विशंकातवकौरवेंद्रदृष्ट्वात्मनःक्लेशमिमंसुखार्ह ॥ ९५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणि मार्कंडेयसमास्यापर्वणित्र्यशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ मार्कंडेयंमहात्मानमूचुःपांडुसुतास्तदा ॥ माहात्म्यंद्विजमुख्यानांश्रोतुमिच्छामकथ्यतां ॥ १ ॥ एवमुक्तःसभगवान्मार्कंडेयोमहातपाः ॥ उवाचसुमहातेजाःसर्वशास्त्रविशारदः ॥ २ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ हैहयानांकुलकरोराजापरपुरंजयः ॥ कुमारोरूपसंपन्नोमृगयांव्यचरद्बली ॥ ३ ॥ चरमाणस्तुसोरण्येतृणवीरुत्समावृते ॥ कृष्णाजिनोत्तरासंगंददर्श मुनिमंतिके ॥ ४ ॥ सतेननिहतोरण्येमन्यमानेनवैमृगं ॥ व्यथितःकर्मतत्कृत्वाशोकोपहतचेतनः ॥ ५ ॥ जगामहैहयानांवैसकाशंप्रथितात्मनां ॥ राज्ञांराजीवनेत्रोसौकुमारःपृथिवीपतिः ॥ तेषांचतद्यथावृत्तंकथयामासवैतदा ॥ ६ ॥ तंचापिहिंसितंतातमुनिंमूलफलाशिनं ॥ श्रुत्वादृष्ट्वाचतेतत्रबभूवुर्दीनमानसाः ॥ ७ ॥ कस्यायमितितेसर्वेमार्गमाणास्ततस्ततः ॥ जग्मुश्चारिष्टनेमेःसोथताक्ष्र्यस्याश्रममंजसा ॥ ८ ॥ तेभिवाद्यमहात्मानंतंमुनिंनियतव्रतं ॥ तस्थुःसर्वेसतुमुनिस्तेषांपूजामथाहरत् ॥ ९ ॥ तेतमूचुर्महात्मानंनवयंसत्क्रियांमुने ॥ त्वत्तोर्हाःकर्मदोषेणब्राह्मणोहिंसितोहिनः ॥ १० ॥ तानब्रवीत्सविप्रर्षिःकथंवोब्राह्मणोहतः ॥ क्वचासौब्रूतसहिताःपश्यध्वंमेतपोबलं ॥ ११ ॥ ॥१८४॥

दांशुक्लजातीयानांस्वच्छंदमरणंतेषामित्यादिनाप्रोक्तंमहाभाग्यंप्रश्नपूर्वकंविवरीतुमयमध्यायआरभ्यते मार्कंडेयमिति कथ्यतांत्वया ॥ १ ॥ २ ॥ कुमारत्वादविवेकृत्वंसूचितं ॥ ३ ॥ उत्तरासंगःप्रावरणं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अरिष्टनेमिशब्दइकारांतोप्यत्रमन्नंतोपिज्ञेयः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ ताक्ष्र्यः तृक्षस्यकश्यपस्यापत्यं ॥ १३ ॥ स्यादयमित्यंगुल्यानिर्दिशति ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ हेतुयोगःमुक्तिसंबंधः समासःसंक्षेपस्ताभ्यामितिपंचम्यर्थेतसिः सत्यमेवाभिजानीमइत्यादिनासत्यादीनिमृत्युजयसाधनान्युच्यंते ॥ १८ ॥ यदितिब्राह्मणनिंदाशून्याः स्तुतिपराश्चस्मइत्यर्थः ॥ १९ ॥ भृत्यान्भार्यादीन्अत्यशनेनअशनादधिकेनदानमानादिना ॥ २० ॥ पुण्यदेशःगंगातीरादिः तेजस्विनांयोगसिद्धानांदेशःसामीप्यं तत्संगादित्यर्थः ॥ २१ ॥ एतद्वैइति यौष्माकीणंहत्यादोषमपिसंलापमात्राद्वयंहंतुंसमर्थाःस्मइत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेप० नै० भा० चतुरशी

तेतुतत्सर्वमखिलमाख्यायास्मैयथातथं ॥ नापश्यंस्तमृषिंतत्रगतासुंतेसमागताः ॥ १२ ॥ अन्वेषमाणाःसव्रीडाःस्वप्नवद्गतचेतनाः ॥ तानब्रवीत्तत्रमुनिस्ताक्ष्र्यःपरपुरंजयः ॥ १३ ॥ स्यादयंब्राह्मणःसोथयुष्माभिर्योविनाशितः ॥ पुत्रोह्ययंममनृपास्तपोबलसमन्वितः ॥ १४ ॥ तेचदृष्ट्वैवतमृषिंविस्मयंपरमंगताः ॥ महदाश्चर्यमितिवैतेब्रुवाणामहीपते ॥ १५ ॥ मृतोह्ययमुपानीतःकथंजीवितमाप्तवान् ॥ किमेतत्तपसोवीर्यंयेनायंजीवितःपुनः ॥ १६ ॥ श्रोतुमिच्छामहेविप्रयदिश्रोतव्यमित्युत ॥ सतानुवाचनास्माकंमृत्युःप्रभवतेनृपाः ॥ १७ ॥ कारणंवःप्रवक्ष्यामिहेतुयोगसमासतः ॥ सत्यमेवाभिजानीमोनानृतेकुर्महेमनः ॥ स्वधर्ममनुतिष्ठामस्तस्मान्मृत्युभयंननः ॥ १८ ॥ यद्ब्राह्मणानांकुशलंतदेषांकथयामहे ॥ नैषांदुश्चरितंब्रूमस्तस्मान्मृत्युभयंननः ॥ १९ ॥ अतिथीनन्नपानेनभृत्यानत्यशनेन च ॥ संभोज्यशेषमश्नीमस्तस्मान्मृत्युभयंननः ॥ २० ॥ क्षांतादांताःक्षमाशीलास्तीर्थदानपरायणाः ॥ पुण्यदेशनिवासाच्चतस्मान्मृत्युभयंननः ॥ तेजस्विदेशवासाच्चतस्मान्मृत्युभयंननः ॥ २१ ॥ एतद्वैलेशमात्रंवःसमाख्यातंविमत्सराः ॥ गच्छध्वंसहिताःसर्वेनपापाद्भयमस्तिवः ॥ २२ ॥ एवमस्त्वितितेसर्वेप्रतिपूज्यमहामुनिं ॥ स्वदेशमगमन्हृष्टाराजानोभरतर्षभ ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेप० मार्कंडेयसमास्यापर्वणिब्राह्मणमाहात्म्यकथनेचतुरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ भूयएवमहाभाग्यंब्राह्मणानांनिबोधमे ॥ वैन्योनामेहराजर्षिरश्वमेधायदीक्षितः ॥ १ ॥ तमत्रिर्गंतुमारेभेवित्तार्थमितिनःश्रुतं ॥ भूयोर्थंनानुरुध्यत्सधर्मव्यक्तिनिदर्शनात् ॥ २ ॥ सविचिंत्यमहातेजावनमेवान्वरोचयत् ॥ धर्मपत्नींसमाहूयपुत्रांश्चेदमुवाच ह ॥ ३ ॥ प्राप्स्यामःफलमत्यंतंबहुलंनिरुपद्रवं ॥ अरण्यगमनंक्षिप्रंरोचतांवोगुणाधिकं ॥ ४ ॥

त्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मृत्युजयहेतुःपूर्वोक्तःसत्यादिर्धर्मोवनस्थानामेवयुज्यतेनतुगृहस्थानांतेषांदुष्प्रतिग्रहब्रह्मविद्वेषादिनादोषप्रसक्त्यातादृशधर्मसंभवादित्याशयवानध्यायमारभते भूयइति ॥ १ ॥ सोत्रिरर्थंभूयोनानुरुध्यत् अत्यंतमर्थार्थीनबभूव कुतः धर्मव्यक्तिर्धर्मस्यफलद्वाराऽभिव्यक्तिः फलव्यक्त्याहिधर्मोनश्यत्यतस्तद्रक्षणार्थंनैच्छदित्यर्थः ॥ २ ॥ वनंगंतुमितिशेषः ॥ ३ ॥ निरुपद्रवमक्षयंमोक्षाख्यं ॥ ४ ॥

धर्मंयज्ञादिकमनुतन्वतीविस्तारयंती हेतौशतृप्रत्ययः धर्मार्थेधनमेवार्जयस्वेत्युवाचेत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ भृत्यानित्यतिथिदेवतादीनांसुतानितिभार्यादीनांचोपलक्षणं धर्मविद्भिर्मन्वादिभिः अनधीत्यद्विजो वेदाननुत्पाद्यसुतानपि अनिष्ट्वाविधिवद्यज्ञैर्मोक्षमिच्छन्व्रजत्यधइतिवदद्भिः ॥ ७ ॥ दशसूनासहस्राणिनित्यंवहतिसौनिकः तेनतुल्यःस्मृतोराजाघोरस्तस्यप्रतिग्रहइतिमनुवाक्यादेवराजप्रतिग्रहेदोषंजानन्नत्रिस्तत्रविघ्नमुपन्यस्यति कथितइत्यादिना ॥ ८ ॥ व्यवसामिउद्यमंकरोमि ॥ ९ ॥ निरर्थकामपिवाचंवदतांपराजयोपिपापावहइतिभावः तथाचस्मृतिः गुरुंत्वंकृत्यहुंकृत्यविप्रंनिर्जित्यवादतः अरण्ये

तंभार्याप्रत्युवाचाथधर्ममेवानुतन्वती॥ वैन्यंगत्वामहात्मानमर्थयस्वधनंबहु ॥५॥ सतेदास्यतिराजर्षिर्यजमानोर्थितोधनं॥ ततआदायविप्रर्षेप्रतिगृह्यधनंबहु॥६॥ भृत्यान्सुतान्संविभज्यततोव्रजयथेप्सितं॥ एषवैपरमोधर्मोधर्मविद्भिरुदाहृतः॥ ७॥ ॥ अत्रिरुवाच॥ ॥ कथितोमेमहाभागेगौतमेनमहात्मना॥ वैन्योधर्मार्थसंयुक्तःसत्यव्रतसमन्वितः॥८॥ किंत्वस्तितत्रद्वेष्टारोविवसंतिहिमेद्विजाः॥ यथामेगौतमःप्राहततोनव्यवसाम्यहं ॥ ९॥ तत्रस्मवाचंकल्याणींधर्मकामार्थसंहितां॥ मयोक्तामन्यथाब्रूयुस्ततस्तेवैनिरर्थिकां ॥ १० ॥ गमिष्यामिमहाप्राज्ञेरोचतेमेवचस्तव॥ गाश्चमेदास्यतेवैन्यःप्रभूतंचार्थसंचयं ॥ ११॥ एवमुक्त्वाजगामाशुवैन्ययज्ञंमहातपाः॥ गत्वाचयज्ञायतनमत्रिस्तुष्टावतंनृपं॥ १२॥ वाक्यैर्मंगलसंयुक्तैःपूजयानोब्रवीद्वचः॥ ॥ अत्रिरुवाच॥ ॥ राजन्धन्यस्त्वमीशश्चभुवित्वंप्रथमोनृपः॥१३॥ स्तुवंतित्वांमुनिगणास्त्वदन्योनास्तिधर्मवित्॥ तमब्रवीदृषिःक्रुद्धोवचनंवैमहातपाः॥१४॥ ॥ गौतमउवाच॥ ॥ मैवमत्रेपुनर्ब्रूयानतेप्रज्ञासमाहिता॥ अत्रनःप्रथमंस्थातामहेंद्रोवैप्रजापतिः ॥ १५॥ अथात्रिरपिराजेंद्रगौतमंप्रत्यभाषत॥ अयमेवविधाताहियथैवेंद्रःप्रजापतिः॥ त्वमेवमुह्यसेमोहान्नप्रज्ञानंतवास्तिह॥ १६॥ ॥ गौतमउवाच॥ ॥ जानामिनाहंमुह्यामित्वमेवात्रविमुह्यसे॥स्तौषित्वंदर्शनप्रेप्सूराजानंजनसंसदि॥ १७॥ नवेत्थपरमंधर्मंनचावैषिप्रयोजनं॥ बालस्त्वमसिमूढश्चवृद्धःकेनापिहेतुना॥१८॥ विवदंतौतथातौतुमुनीनांदर्शनेस्थितौ॥ येतस्ययज्ञेसंवृत्तास्तेऽपृच्छंतकथंत्विमौ॥ १९॥ प्रवेशःकेनदत्तोयमुभयोर्वैन्यसंसदि॥ उच्चैःसमभिभाषंतौकेनकार्येणधिष्ठितौ ॥ २०॥ ततःपरमधर्मात्माकाश्यपःसर्वधर्मवित्॥ विवादिनावनुप्राप्तौतावुभौप्रत्यवेदयत्॥ २१॥ अथाब्रवीत्सदस्यांस्तुगौतमोमुनिसत्तमान्॥ आवयोर्व्याहृतंप्रश्नंशृणुतद्विजसत्तमाः॥ २२॥

निर्जलेदेशेभवतिब्रह्मराक्षसइति ॥ १० ॥ एवंजानन्नपिस्नेहदोषात्तत्कर्तुंप्रतिजानीते गमिष्यामीति ॥ ११ ॥ १२ ॥ पूजयानइतितङ्कर्तृगामित्वात्स्तुतिफलस्ययुक्तः धन्योधनार्हःईशईशितानियंता प्रथमःहिरण्यगर्भइवअग्रजः नृपःमनुष्याणांरक्षकः ॥ १३ ॥ १४ ॥ अत्रपरलोकमेवबहुमन्वानोगौतमआह मैवमिति ॥ १५॥ तत्रेंद्रइवात्रराजैवमहेंद्रइतिवित्तार्थीअत्रिःपरपक्षंदूषयति अथेति ॥१६॥ ॥ १७॥ १८ ॥ दर्शनेदृष्टिपथे ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

नौआवयोः ॥ २३ ॥ २४ ॥ ब्राह्मेणबलेनराज्ञोबलंनतुस्वकीयमितिसमाधानग्रंथार्थस्तेननगौतमोक्तानिंदापिव्यर्थानाप्यत्रिप्रोक्तास्तुतिरपिनिर्मूलेतिज्ञेयं यद्यपिलोभमूलकत्वंस्तुतिपक्षेस्पष्टमप्रामाण्यकारणंतथाप्यविद्यमानैरपिविशेषणैर्धनार्थिनाराजास्तोतव्यइतिसनत्कुमाराशयः ॥ २५॥ प्रथितःप्रथांगतः धर्मोधर्मस्थापकः शक्रोरक्षिता शुक्रोनीतिवित् धाताअतएवजनकः बृहस्पतिर्हितोपदेष्टा ॥ २६ ॥ २७ ॥ पुरायोनिर्धर्मप्रवर्तकत्वेनप्रथमंकारणं युधाजित्संग्रामेजयकर्तृत्वेनोपद्रवनाशकःअभियाः अभितोयातियामिकवद्रक्षणार्थमित्यभियाः मुदितःभवःईश्वरः स्वर्णेतास्वर्गंप्रतिगमयिता स

वैन्यंविधातेत्याहात्रिरत्रनौसंशयोमहान्॥ श्रुत्वैवतुमहात्मानोमुनयोभ्यद्रवन्द्रुतं॥ २३ ॥ सनत्कुमारंधर्मज्ञंसंशयच्छेदनायवै॥ सचतेषांवचःश्रुत्वायथातत्त्वंमहातपाः॥ प्रत्युवाचाथतानेवंधर्मार्थसहितंवचः॥ २४ ॥ ॥ सनत्कुमारउवाच ॥ ॥ ब्रह्मक्षत्रेणसहितंक्षत्रंचब्रह्मणासह॥ संयुक्तौदहतःशत्रून्वनानीवाग्निमारुतौ॥ २५॥ राजावैप्रथितोधर्मःप्रजानांपतिरेवच॥ सएवशक्रःशुक्रश्चसधाताचबृहस्पतिः॥ २६ ॥ प्रजापतिर्विराट्सम्राट्क्षत्रियोभूपतिर्नृपः ॥ यएभिःस्तूयतेशब्दैःकस्तंनार्चितुमर्हति॥२७॥ पुरायोनिर्युधाजिच्चअभियामुदितोभवः॥ स्वर्णेतासहजिद्बभ्रुरितिराजाभिधीयते॥२८॥ सत्ययोनिःपुराविच्चसत्यधर्मप्रवर्तकः॥ अधर्मादृषयोभीताबलंक्षत्रेसमादधन्॥ २९॥ आदित्योदिविदेवेषुतमोनुदतितेजसा॥ तथैवनृपतिर्भूमावधर्मान्नुदतेभृशं॥ ३० ॥ ततोराज्ञःप्रधानत्वंशास्त्रप्रामाण्यदर्शनात्॥ उत्तरःसिद्ध्यतेपक्षोयेनराजेतिभाषितं॥ ३१॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ ततःसराजासंहृष्टःसिद्धेपक्षेमहामनाः॥ तमत्रिमब्रवीत्प्रीतःपूर्वंयेनाभिसंस्तुतः॥ ३२॥ यस्मात्पूर्वंमनुष्येषुज्यायांसंमामिहाब्रवीः॥ सर्वदेवैश्चविप्रर्षेसंमितंश्रेष्ठमेवच॥ ३३ ॥ तस्मात्तेहंप्रदास्यामिविविधंवसुभूरिच॥ दासीसहस्रंश्यामानांसुवस्त्राणामलंकृतं ॥ ३४ ॥ दशकोटीर्हिरण्यस्यरुक्मभारांस्तथादश॥ एतद्ददामिविप्रर्षेसर्वज्ञस्त्वंमतोहिमे॥ ३५॥ तदत्रिन्यायतःसर्वंप्रतिगृह्याभिसत्कृतः॥ प्रत्युज्जगामतेजस्वीगृहानेवमहातपाः॥ ३६ ॥ प्रदायचधनंप्रीतःपुत्रेभ्यःप्रयतात्मवान्॥ तपःसमभिसंधायवनमेवान्वपद्यत॥ ३७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिब्राह्मणमाहात्म्येपंचाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १८५॥ ॥ ७॥

मार्कंडेयउवाच॥ ॥ अत्रैवचसरस्वत्यागीतंपरपुरंजय॥ पृष्टयामुनिनावीरशृणुतार्क्ष्येणधीमता॥ १॥

हजित्सद्योजयशीलः बभ्रुर्विष्णुः बभ्रुर्नानकुलेविष्णौविपुलेपिंगलेत्रिष्वितिबलशर्मा ॥ २८ ॥ अधर्मादिति सर्वंब्राह्मंबलंक्षत्रेऽस्तीत्यर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ सत्यादिधर्मफलंवनेएवसिध्यतीत्याख्यायिकावसानमुखेनोपसंहरति प्रदायचेति ॥ ३७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८५ ॥ ॥ ७ ॥
वनेसत्यादिधर्मवतायत्कर्तव्यंयत्प्राप्यंयच्चज्ञेयंतदाहाध्यायेन अत्रैवचसरस्वत्येत्यादिना सरस्वतीयज्ञभोक्त्रीयज्ञफलदात्रीचदेवता अग्निहोत्रादहमभ्यागतास्मीतिवाक्यशेषात् ॥ १ ॥

कथंकुर्याच्छ्रेयइत्यावर्तते ॥ २ ॥ लोकान्कामान् विरजाआसक्तिहीनः चरेयमुपलभेयं तेषांसर्वेषुलोकेषुकामचारोभवतीतिश्रुतिप्रसिद्धसर्वकामभाक्त्वरूपंफलंकेनोपायेनप्राप्नुयादित्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥
ब्रह्मसगुणंहार्दाकाशाख्यं यथाप्रदेशंदेशभेदमनतिक्रांतमर्चिरादिमार्गेणलभ्यमित्यर्थः निर्गुणविदोनतस्यप्राणाउत्क्रामंतीतिगतिनिषेधात् स्वाध्यायःप्रणवजपः देवलोकस्यपारंकार्यब्रह्मलोकं ॥ ५ ॥ एन
मेवस्तौतिद्वाभ्यां तत्रेति ॥ ६ ॥ ७ ॥ देवलोकस्यपारस्तावद्दूरेस्तु सएवतुकथंप्राप्यतइत्यतआह परमित्यादिना अनडुहमनड्वाहंशकटवहनसमर्थंबलीवर्दं ॥ ८ ॥ धेनुंदोग्ध्रींगां ॥ ९ ॥ १० ॥ उत्तरीयैः

तार्क्ष्यउवाच॥ ॥किंनुश्रेयःपुरुषस्येहभद्रेकथंकुर्वन्नच्यवतेस्वधर्मात्॥आचक्ष्वमेचारुसर्वांगिकुर्यात्त्वयाशिष्टोनच्यवेयंस्वधर्मात्॥ २ ॥ कथंवाग्निंजुहुयां
पूजयेवाकस्मिन्कालेकेनधर्मोननश्येत्॥एतत्सर्वंसुभगेप्रब्रवीहियथालोकान्विरजाःसंचरेयं॥३॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥एवंपृष्टाप्रीतियुक्तेनतेनशुश्रूषुमी
क्ष्योत्तमबुद्धियुक्तं॥तार्क्ष्यंविप्रंधर्मयुक्तंहितंचसरस्वतीवाक्यमिदंबभाषे॥ ४ ॥ ॥सरस्वत्युवाच॥ ॥ योब्रह्मजानातियथाप्रदेशंस्वाध्यायनित्यःशुचिरप्रम
त्तः॥सवैपारंदेवलोकस्यगंतासहामरैःप्राप्नुयात्प्रीतियोगं॥५॥तत्रस्मरम्याविपुलाविशोकाःसुपुष्पिताःपुष्करिण्यःसुपुण्याः॥अकर्दमामीनवत्यःसुतीर्थाहि
रण्मयैरावृताःपुंडरीकैः॥६॥तासांतीरेष्वासतेपुण्यभाजोमहीयमानाःपृथगप्सरोभिः॥सुपुण्यगंधाभिरलंकृताभिर्हिरण्यवर्णाभिरतीवहृष्टाः॥ ७॥ परंलो
कंगोप्रदास्त्वाप्नुवंतिदत्वानडुहंसूर्यलोकंव्रजंति॥वासोदत्वाचांद्रमसंतुलोकंदत्वाहिरण्यममरत्वमेति ॥ ८ ॥ धेनुंदत्वासुप्रभांसुप्रदोहांकल्याणवत्सामपला
यिनींच॥यावंतिरोमाणिभवंतितस्यास्तावद्वर्षाण्यासतेदेवलोके॥ ९॥ अनड्वाहंसुव्रतंयोददातिहलस्यवोढारमनंतवीर्यं ॥ धुरंधरंबलवंतंयुवानंप्राप्नोतिलो
कान्दशधेनुदस्य॥ १०॥ददातियोवैकपिलांसचैलांकांस्योपदोहांद्रविणैरुत्तरीयैः॥तैस्तैर्गुणैःकामदुहाथभूत्वानरंप्रदातारमुपैतिसागौः॥ ११ ॥ यावंतिरोमा
णिभवंतिधेन्वास्तावत्फलंभवतिगोप्रदाने॥पुत्रांश्चपौत्रांश्चकुलंचसर्वमासप्तमंतारयतेपरत्र॥ १२॥ सदक्षिणांकांचनचारुशृंगींकांस्योपदोहांद्रविणैरुत्तरी
यैः॥ धेनुंतिलानांददतोद्विजायलोकावसूनांसुलभाभवंति॥ १३॥स्वकर्मभिर्दानवसंनिरुद्धेतीव्रांधकारेनरकेसंपततं॥ महार्णवेनौरिववातयुक्तादानंगवांतार
यतेपरत्र॥ १४॥योब्राह्मदेयांतुददातिकन्यांभूमिप्रदानंचकरोतिविप्रे॥ददातिदानंविधिनाचयश्चसलोकमाप्नोतिपुरंदरस्य॥ १५॥

पश्चाद्भवैर्दक्षिणादिभिर्द्रव्यैःसहितां ॥ ११ ॥ १२ ॥ तिलधेनुर्दानकांडेप्रसिद्धा ॥ १३ ॥ दानवैःकामक्रोधादिभिःसंनिरुद्धेव्याप्तेतीव्रांधकारेअंधेतमसिदेहाभिनिवेशाख्ये तारयतेयोगविघ्नान्नाशयति
॥ १४ ॥ ब्राह्मदेयां ब्राह्मेणालंकृत्यकन्यामुदकपूर्वांदद्यादेषब्राह्मोविवाहइतिगृह्योक्तेनविधिनादेयां ॥ १५ ॥

यःसप्तेति श्रौतंधर्ममनुतिष्ठन्नात्मनासहपूर्वानपरांश्चतारयतीत्यर्थः ॥ १६ ॥ अग्निहोत्रंजुह्वानोलोभजालंभिनत्त्यतःसंमोहंछित्वेत्यादिनामैत्रायणीयोपनिषद्यग्निहोत्रस्यज्ञानांतरंगत्वमुक्तमतस्तदाश्रितमेव
विशेषंव्रतादिकंपृच्छति किमिति पुराणंवेदोदितं ॥ १७ ॥ अनिर्णिक्तपादोऽप्रक्षालितपाणिपादोऽनाचांतश्च अब्रह्मवित्वेदंपाठतोर्थतश्चाविद्वान् अविपश्चित्वेदादधिगतस्यार्थस्यानुभवहीनः बुभुत्सवःपर
चित्तंज्ञातुमिच्छवः यस्मात्शुचिकामाजुषंतिसेवंते ॥ १८ ॥ ऋत्विगप्येवंविधएवकर्तव्यइत्याह नाश्रोत्रियमिति देवहव्येदेवानांहव्यदानादौ मोघंनिष्फलं पुरेतिशीलगोत्रादिज्ञानात्प्राक् अपूर्वमज्ञातकु
लशीलं आहवेदइतिशेषः ॥ १९ ॥ कृशाःधनादिप्रभवेनदर्पेणहीनाः ऋत्विजोयजमानावागवांलोकंकार्यब्रह्मलोकसमीपस्थंपरमंचदेवंब्रह्माणंततःक्रमेणसत्यंचपरमंब्रह्माख्यंपश्यंति एतेनसर्वगुणयुक्त

यःसप्तवर्षाणिजुहोतितार्क्ष्यहव्यंत्वग्नौनियतःसाधुशीलः॥सप्तावरान्सप्तपूर्वान्पुनातिपितामहानात्मनाकर्मभिःस्वैः॥ १६॥ ॥तार्क्ष्यउवाच॥ ॥किमग्निहोत्र
स्यव्रतंपुराणमाचक्ष्वमेपृच्छतश्चानुरूपे॥त्वयानुशिष्टोहमिहाद्यविद्यांयदग्निहोत्रस्यव्रतंपुराणं॥ १७॥ ॥सरस्वत्युवाच॥ ॥नवाशुचिर्नाप्यनिर्णिक्तपाणि
र्नाब्रह्मविज्जुहुयान्नाविपश्चित्॥बुभुत्सवःशुचिकामाहिदेवानाश्रद्दधानाद्धिहविर्जुषंति ॥ १८॥ नाश्रोत्रियंदेवहव्येनियुंज्यान्मोघंपुरासिंचतितादृशोहि॥ अ
पूर्वमश्रोत्रियमाहतार्क्ष्यनवैतादृक्जुहुयादग्निहोत्रं ॥ १९॥ कृशाश्चयेजुह्वतिश्रद्दधानाःसत्यव्रताहुतशिष्टाशिनश्च॥ गवांलोकंप्राप्यतेपुण्यगंधंपश्यंतिदेवंपर
मंचापिसत्यं॥२०॥ ॥तार्क्ष्यउवाच॥ ॥क्षेत्रज्ञभूतांपरलोकभावेकर्मोदयेबुद्धिमतिप्रविष्टां॥ प्रज्ञांचदेवींसुभगेविमृश्यपृच्छामित्वांकाह्यसिचारुरूपे॥२१॥
॥सरस्वत्युवाच॥ ॥अग्निहोत्रादहमभ्यागतास्मिविप्रर्षभाणांसंशयच्छेदनाय॥त्वत्संयोगादहमेतमब्रुवंभावेस्थितातथ्यमर्थंयथावत्॥ २२॥ ॥तार्क्ष्यउ
वाच॥ ॥नहित्वयासदृशीकाचिदस्तिविभ्राजसेह्यतिमात्रंयथाश्रीः॥रूपंचतेदिव्यमनंतकांतिप्रज्ञांचदेवींसुभगेबिभर्षि॥२३॥ ॥सरस्वत्युवाच॥ ॥श्रेष्ठा
नियानिद्विपदांवरिष्ठयज्ञेषुविद्वन्नुपपादयंति॥तैरेवचाहंसंप्रवृद्धाभवामिचाप्यायितारूपवतीचविप्र॥ २४॥

स्याग्निहोत्रस्यपरंपरयाकैवल्यजनकत्वमुक्तं ॥ २० ॥ क्षेत्रज्ञभूतांपरमात्मरूपांत्वांप्रज्ञांपृच्छामित्वंचकासीतिपृच्छामि प्रज्ञांविशिनष्टि परोलोकआत्मातस्यभावेस्वरूपेविषयेकर्मोदयेकर्मफलेब्रह्मलोकां
तेचविषयेबुद्धिमतिउत्कृष्टतरांबुद्धिंप्रविष्टांकर्मब्रह्मतत्त्वयोर्निविष्टामित्यर्थः किंकृत्वात्वांदेवींउभयतत्त्वंद्योतयंतींविमृश्यज्ञात्वा ॥ २१ ॥ अग्निहोत्रात्सत्कर्मणःसकाशादहंपरापरविद्यारूपासरस्वत्यभ्या
गताआविर्भूतास्मि त्वत्संयोगात्त्वत्संनिधिंप्राप्य एतमर्थंकर्मणांपारंपर्येणकैवल्यहेतुत्वंसगुणब्रह्मविद्यांचाब्रुवं यतोहंभावेस्थिता श्रद्धावानग्निहोत्रादिनादेवताप्रसादंप्राप्यकर्मोपास्तिज्ञानफलानिविंदती
त्यर्थः॥ २२ ॥ नहित्वयेतिश्लोकत्रयतात्पर्यंसोपासनेनकर्मणाविद्यासमुल्लसतीति ॥ २३ ॥ यज्ञेषुश्रेष्ठानिकर्मांगावबद्धोपासनानि उपासनास्वरूपंचअहंक्रतुरहंयज्ञःस्वधाहमहमौषधं मंत्रोहमहमेवाज्य
महमग्निरहंहुतमितिभगवदुपदिष्टंसर्वेषुयज्ञांगेषुब्रह्मदृष्टिकरणं ॥ २४ ॥

वानस्पत्यंसमिज्जुह्वादि आयसंसौवर्णादि पार्थिवंव्रीह्यादि दिव्येनदिवेस्वर्गायहितेनरूपेण प्रज्ञयाअहंक्रतुरित्यादिना उक्तविधप्रज्ञात्मकेनतवैवप्रत्यगात्मनःसिद्धिःप्राप्तिर्मुक्तिर्वानत्वनात्मभूतस्थानांतरसिद्धि रितिविद्धि ॥ २५ ॥ इदंतवैवसिद्धिरित्यनेनोपक्षिप्तंप्रत्यग्रूपंव्यायच्छंतेनिगृह्णंति इंद्रियादीनीतिशेषः संप्रतीताःसम्यग्विश्वासयुक्ताः ॥ २६ ॥ वेदविदएवप्रपन्नानत्ववैदिकाः नावेदविन्मनुतेतंबृहंतमिति श्रुतेः परंब्रह्मपरेभ्योविराट्सूत्रांतर्यामिभ्यःसोपाधिकेभ्यःपरंनिरुपाधिकत्वाच्छ्रेष्ठंप्रथितंसच्चिदानंदरूपेणसर्वत्रप्रथांगतं यथोक्तं अस्तिभातिप्रियंरूपंनामचेत्यर्थपंचकं आद्यंत्रयंब्रह्मरूपंजगद्रूपंततोद्वयमि ति पुराणंपुरापिनवं तेनसोपाधिकानामुत्पत्तिःसूचिता व्रतमहिंसादिपुण्यंजपादियोगश्चित्तवृत्तिनिरोधस्तैः तपःस्वधर्माचरणमेवधनंयेषांतेप्राप्नुवंतीतिशेषः ॥ २७ ॥ अस्यप्रत्यग्वस्तुनोद्वयत्वसिद्ध्यर्थमित एवांतर्याम्यादिनासमुत्थानमाह तस्येति तस्यचिदात्मनोमध्येवेतसोवंजुलतरुरिवसबीजांकुरोब्रह्मांडवृक्षश्चितापरिच्छेद्यत्वात्तन्मध्यस्थः पुण्योरमणीयोगंधइवगंधादिर्विषयोधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यवतिय स्मिन्नस्तीतिपुण्यगंधः सहस्रमनंतंशाखाइवभोगस्थानानियस्मिन् विपुलोऽपरिच्छिन्नोविभाति तस्यमूलादविद्यारूपात्सरितइवसंततप्रवाहवत्योभोगवासनाःप्रस्रवंत्युत्तिष्ठंति मधुवन्मृष्टमुदकवदाप्याय

यच्चापिद्रव्यमुपयुज्यतेहवानस्पत्यमायसंपार्थिवंवा॥ दिव्येनरूपेणचप्रज्ञयाचतवैवसिद्धिरितिविद्धिविद्वन्॥ २५॥ ॥तार्क्ष्यउवाच॥ ॥इदंश्रेयःपरमंमन्य मानाव्यायच्छंतेमुनयःसंप्रतीताः॥ आचक्ष्वमेतंपरमंविशोकंमोक्षंपरंयंप्रविशंतिधीराः॥ सांख्यायोगाःपरमंयंविदंतिपरंपुराणंतमहंनवेद्मि॥ २६॥ ॥सर स्वत्युवाच॥ ॥तंवैपरंवेदविदःप्रपन्नाःपरंपरेभ्यःप्रथितंपुराणं॥ स्वाध्यायवंतोव्रतपुण्ययोगैस्तपोधनावीतशोकाविमुक्ताः॥२७॥ तस्याथमध्येवेतसःपुण्यगं धःसहस्रशाखोविपुलोविभाति॥ तस्यमूलात्सरितःप्रस्रवंतिमधूदकप्रस्रवणाःसुपुण्याः ॥ २८ ॥ शाखांशाखांमहानद्यःसंयांतिसिकताशयाः॥ धानापूपामांसशाकाःसदापायसकर्दमाः॥ २९ ॥ यस्मिन्नग्निमुखादेवाःसेंद्राःसहमरुद्गणाः॥ ईजिरेक्रतुभिःश्रेष्ठैस्तत्पदंपरमंमम ॥ ३० ॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यकेप० मार्कंडेयसमास्याप० सरस्वतीतार्क्ष्यसंवादेषडशीत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १८६॥ ॥९॥

नकरंभोगजंसुखंप्रस्रवंतितामधूदकप्रस्रवणाः भोगवासनाश्चुत्तरकालीनंभोगसुखंप्रवृत्तिजननादिद्वाराप्रस्रवतीतिप्रसिद्धं ॥ २८ ॥ शाखामिति महानद्योवासनाःपुराशाखांशाखांतत्तद्भोगस्थानंसंयां तिस्वप्रवाहपतितंपुरुषंनयंतीत्यर्थः पुण्यवासनयापुण्यमाचरन्स्वर्गंगच्छत्येवमन्यत्रापि सिकताइवपरस्परमसंश्लिष्टाःपुत्रपश्वादयस्तासुशेरतेताःसिकताशयाःपुत्रादिविषयाइत्यर्थः धानाभृष्टयवाः अपूपाःसच्छिद्रंभक्ष्यं शेषंप्रसिद्धं धानादिकंमधूदकस्थानीयस्यसुखस्यविशेषणं विषयसुखंहिधानावन्नस्वसजातीयंप्रसूतेअपूपवदनेकच्छिद्रयुक्तंमांसवद्विसालभ्यंनानुपहत्यभूतानिभोगःसंभवतीतिप्रसिद्धेः शाकवदल्पसारंपायसवन्मुखमधुरंपाकेगुरुतरंचकर्दमवच्चित्तपटस्यमलिनीकरणंचेतिपरचैतन्यभूमावनाद्यविद्यामूलादुत्थितोयंसंसारवृक्षोऽतिविरसफलोविद्ययाऽविद्यानाशात्समूलमुन्मूलनीयइत्यर्थः तथा चचिदद्वैतमव्याहतं ॥२९॥ यस्मिन्यत्प्राप्तिनिमित्तं श्रेष्ठैःक्रतुभिर्योगयज्ञैरग्न्यादयोयद्गच्छंतितन्ममविद्यारूपायाःसरस्वत्याःपदंपदनीयंप्रापणीयंस्थानं परमंसर्वोत्कृष्टंज्ञातृज्ञानज्ञेयभानशून्यंब्रह्माद्वैतं॥३०॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषडशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८६ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥

पूर्वत्रचिद्भूमावविद्यामूलोजगद्वृक्षउत्थितःसोऽविद्याक्षयेभूमावेवलीयतइतिदर्शितं तत्रसकृदविद्याक्षयेसंसारभानंनस्यात्दृश्यतेचक्षीणाविद्यानामपिमार्कंडेयादीनांसंसारभानमस्मदादिवदितिजीवन्मुक्तौसं दिहानोराजामार्कंडेयमुवाचेत्याह ततःसइति मनोर्मनुतेइतिअभिमानात्मकोहंकारोमनुः विशेषेणवस्तेआच्छादयतिचित्प्रकाशमितिविवोऽज्ञानंतद्वान् विवस्वान्मायावीईश्वरः मायिनंतुमहेश्वरमितिश्रुतेः सएववैवस्वतस्तस्यवैवस्वतस्यचरितंसंचरणं अविद्यानाशेसत्याविद्यकोहंकारःकथंसंचरतिनहितंतुदाहेपटस्तिष्ठतीत्याक्षेपः ॥ १ ॥ अपरस्त्वाख्यायिकामनुस्त्यैवउत्तरमाह विवस्वतइत्यादिना अत्रप रब्रह्मणएवरूपांतरंमत्स्याख्योजीवःसोहंकारेणमनुनाउत्तरोत्तरश्रेष्ठेष्वलिंजरादिरूपेषुस्थूलदेहेषुतपोबलान्निपात्यते सचसमुद्राख्येवैराजेदेहेनिपतितश्चकल्पांतेऽविद्यानाशरूपेसत्यपिदग्धपटन्यायेनानुवर्त

॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततःसपांडवोविप्रंमार्कंडेयमुवाचह॥ कथयस्वेतिचरितंमनोर्वैवस्वतस्यच॥ १॥ ॥मार्कंडेयउवाच ॥ ॥विवस्वतःसुतोराजन्महर्षिःसुप्रतापवान्॥ बभूवनरशार्दूलप्रजापतिसमद्युतिः॥ २॥ ओजसातेजसालक्ष्म्यातपसाचविशेषतः॥ अतिचक्रामपितरंमनुःस्वंचपितामहं॥ ३॥ ऊर्ध्वबाहुर्विशालायांवदर्यांसनराधिप॥ एकपादस्थितस्तीव्रंचकारसुमहत्तपः॥ ४॥ अवाक्शिरास्तथाचापिनेत्रैरनिमिषैर्दृढं॥ सोऽतप्यततपोघोरंवर्षाणामयुतं तदा॥ ५॥ तंकदाचित्तपस्यंतमार्द्रचीरजटाधरं॥ चीरिणीतीरमागम्यमत्स्योवचनमब्रवीत्॥ ६॥ भगवन्क्षुद्रमत्स्योस्मिबलवद्भ्योभयंमम॥ मत्स्येभ्योहितोमांत्वंत्रातुमर्हसिसुव्रत॥ ७॥ दुर्बलंबलवंतोहिमत्स्यामत्स्यंविशेषतः॥ आस्वदंतिसदावृत्तिर्विहितानःसनातनी॥ ८॥ तस्माद्भयौघान्महतोमज्जंतंमांविशेषतः॥ त्रातुमर्हसिकर्तास्मिकृतेप्रतिकृतंतव॥ ९॥ समत्स्यवचनंश्रुत्वाकृपयाभिपरिप्लुतः॥ मनुर्वैवस्वतोगृह्णात्तंमत्स्यंपाणिनास्वयं॥ १०॥ उदकांतमुपानीयमत्स्यंवैवस्वतोमनुः॥ अलिंजरेप्राक्षिपत्तंचंद्रांशुसदृशप्रभे॥ ११॥ सतत्रववृधेराजन्मत्स्यःपरमसत्कृतः॥ पुत्रवत्स्वीकरोत्तस्मैमनुर्भावंविशेषतः॥ १२॥ अथकालेनमहतासमत्स्यःसुमहानभूत्॥ अलिंजरेयथाचैवनासौसमभवत्किल॥ १३॥

मानमहंकारंसप्तर्षिसंज्ञकैःप्राणादिभिर्बीजसंज्ञैःप्रारब्धकर्मभिश्चसहितंचरमदेहनाव्यारूढंवासनावरत्रयाजीवमत्स्येनप्रलयकालेप्यूह्यमानंमेरुशृंगसमेऽचलेभगवतोरूपेसद्वासनयालब्धास्पदंविलीनमनुलक्ष्यजीवमत्स्योदर्शनंप्राप्नोतिविलीनेह्यहंकारेजीवत्वंनश्यति सपुनर्निरस्तजीवभावोहंकारोब्रह्मरूपतामापन्नोयथापूर्ववासनयाजगत्सृजति नष्टेप्यविद्याख्येकारणेसंसारभानलक्षणंकार्यंचक्रभ्रमिवत्कंचित्कालमनुवर्ततइत्यध्यायतात्पर्यं ॥ २ ॥ अक्षरार्थस्तु पितरमीश्वरंपितामहंशुद्धंब्रह्मातिचक्रामदेहादावावेशबलान्मनुतइत्यर्थः ॥ ३ ॥ एवमहंकारस्यईशाद्यज्ञानात्बंधेप्रसक्तेतपसस्तन्निवृत्त्युपायत्वमाह ऊर्ध्वबाहुरित्यादिना ॥ ४ ॥ ५ ॥ चीरिणीनदीविशेषः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अलिंजरेमणिकाख्यपात्रे ॥ ११ ॥ १२ ॥ नसमभवत्स्थूलत्वेननममावित्यर्थः ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ समत्स्योच्युतइतिसंबंधः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ मत्स्यस्पर्शगंधजंचिदाभाससंपर्कजंसुखंयस्यास्तीतितस्यमनोः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥
॥ २८ ॥ संप्रक्षालनमेकीभावेनशुक्तिरजतस्येवप्रपंचमलस्यदूरीकरणं ॥ २९ ॥ त्रसानांजंगमानां इंगंचलनशीलंवृक्षादि नेंगतिपाषाणादि कालोंऽतः ॥ ३०॥ वटारकारज्जुः वटवेष्टनेऽस्यरूपं सप्तर्षिभिः

अथमत्स्योमनुंदृष्ट्वापुनरेवाभ्यभाषत ॥ भगवन्साधुमेऽद्यान्यत्स्थानंसंप्रतिपादय ॥ १४ ॥ उद्धृत्यालिंजरात्तस्मात्ततःसभगवान्मनुः ॥ तंमत्स्यमनयद्वापीं
महतींसमनुस्तदा॥ १५॥ तत्रतंप्राक्षिपच्चापिमनुःपरपुरंजय॥ अथावर्धतमत्स्यःसपुनर्वर्षगणान्बहून् ॥ १६ ॥ द्वियोजनायतावापीविस्तृताचापियोजनं
॥तस्यांनासौसमभवन्मत्स्योराजीवलोचन॥ १७॥ विचेष्टितुंचकौंतेयमत्स्योवाप्यांविशांपते॥ मनुंमत्स्यस्ततोदृष्ट्वापुनरेवाभ्यभाषत॥ १८ ॥ नयमांभगव
न्साधोसमुद्रमहिषींप्रियां॥ गंगांतत्रनिवत्स्यामियथावाताततमन्यसे॥ १९॥ निदेशेहिमयातुभ्यंस्थातव्यमनसूयता ॥ वृद्धिर्हिपरमाप्राप्तात्वत्कृतेहिमयानघ
॥ २०॥एवमुक्तोमनुर्मत्स्यमनयद्भगवान्वशी॥ नदींगंगांतत्रचैनंस्वयंप्राक्षिपदच्युतः॥२१॥ सतत्रववृधेमत्स्यःकिंचित्कालमरिंदम॥ ततःपुनर्मनुंदृष्ट्वामत्स्यो
वचनमब्रवीत्॥ २२ ॥ गंगायांहिनशक्नोमिबृहत्त्वाच्चेष्टितुंप्रभो॥ समुद्रंनयमामाशुप्रसीदभगवन्निति॥ २३॥ उद्धृत्यगंगासलिलात्ततोमत्स्यंमनुःस्वयं॥ समु
द्रमनयत्पार्थतत्रचैनमवासृजत॥ २४॥सुमहानपिमत्स्यस्तुसमनोर्नयतस्तदा॥ आसीद्यथेष्टहार्यश्चस्पर्शगंधसुखस्यवै॥ २५ ॥ यदासमुद्रेप्रक्षिप्तःसमत्स्यो
मनुनातदा ॥ ततएनमिदंवाक्यंस्मयमानइवाब्रवीत् ॥ २६ ॥ भगवन्हिकृतारक्षात्वयासर्वाविशेषतः ॥ प्राप्तकालंतुयत्कार्यंत्वयातच्छ्रूयतांमम ॥ २७ ॥
अचिराद्भगवन्भौममिदंस्थावरजंगमं॥ सर्वमेवमहाभागप्रलयंवैगमिष्यति॥२८॥ संप्रक्षालनकालोयंलोकानांसमुपस्थितः॥ तस्मात्त्वांबोधयाम्यद्ययत्ते
हितमनुत्तमं॥ २९ ॥ त्रसानांस्थावराणांचयच्चेंगंयच्चनेंगति॥ तस्यसर्वस्यसंप्राप्तःकालःपरमदारुणः॥ ३० ॥ नौश्चकारयितव्यातेदृढायुक्तवटारका॥ तत्रसप्त
र्षिभिःसार्धमारुहेथामहामुने॥ ३१ ॥ बीजानिचैवसर्वाणियथोक्तानिद्विजैःपुरा॥ तस्यामारोहयेर्नाविसुसंगुप्तानिभागशः॥ ३२॥ नौस्थश्चमांप्रतीक्षेथास्त
तोमुनिजनप्रिय॥ आगमिष्याम्यहंशृंगीविज्ञेयस्तेनतापस॥ ३३॥

प्राणेंद्रियैः ॥ ३१ ॥ बीजानिकर्माणिसुसंगुप्तानिदर्शनायोग्यानि अदृष्टानीत्यर्थः ॥ ३२ ॥ मामंतरात्मानंप्रतीक्षेथाःप्रतीपंजडानृतादिप्रातिकूल्येनईक्षेथाआलोचय आगमिष्याम्याविर्भविष्यामिशृंगी
शृणातिहिनस्तिजीवोपाधीन्बाधतेइतिशृंगंमूर्तिस्तद्वान् कथापक्षेसुगममेव ॥ ३३ ॥

आपःसंसारः मयाविनामदीयंज्ञानंविना ॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥ अहमिति अचलेअमूर्तेकारणात्मनिशृंगेबंधनस्यफलमीश्वरा
नुग्रहादहंब्रह्मास्मीतिज्ञानमित्यर्थः तथाचान्यत्रपूर्वंमूर्तौधृतंचित्तंमूर्तेरेकैकावयवत्यागेनैकदेशेस्थितमात्रेचधारयेत्इत्युक्त्वातत्रलब्धपदंचित्तमाकृष्यव्योम्निधारयेत् तच्चत्यक्त्वामदारोहेनकिंचिदपिचिंत

एवमेतत्त्वयाकार्यमापृष्टोसिव्रजाम्यहं॥ तानशक्यामहत्योवैआपस्तर्तुंमयाविना ॥ ३४ ॥ नाभिशंक्यमिदंचापिवचनंमेत्वयाविभो॥ एवंकरिष्यइतितंसम
त्स्यंप्रत्यभाषत॥ ३५॥ जग्मतुश्चयथाकाममनुज्ञाप्यपरस्परं॥ ततोमनुर्महाराजयथोक्तंमत्स्यकेनह ॥ ३६॥ बीजान्यादायसर्वाणिसागरंपुप्लुवेतदा॥ नौक
याशुभयावीरमहोर्मिणमरिंदम॥ ३७॥ चिंतयामासचमनुस्तंमत्स्यंपृथिवीपते॥ सचतच्चिंतितंज्ञात्वामत्स्यःपरपुरंजय॥ ३८ ॥ शृंगीतत्राजगामाशुतदाभ
रतसत्तम॥ तंदृष्ट्वामनुजव्याघ्रमनुर्मत्स्यंजलार्णवे॥ ३९॥ शृंगिणंतंयथोक्तेनरूपेणाद्रिमिवोच्छ्रितं॥ वटारकमयंपाशमथमत्स्यस्यमूर्धनि ॥ ४० ॥ मनुर्मनु
जशार्दूलतस्मिन्शृंगेन्यवेशयत् ॥ संयतस्तेनपाशेनमत्स्यःपरपुरंजय ॥ ४१ ॥ वेगेनमहतानावंप्राकर्षल्लवणांभसि ॥ सचतांस्तारयन्नावासमुद्रंमनुजेश्वर
॥ ४२ ॥ नृत्यमानमिवोर्मीभिर्गर्जमानमिवांभसा॥ क्षोभ्यमाणामहावातैःसानौस्तस्मिन्महोदधौ॥४३॥ घूर्णतेचपलेवस्त्रीमत्तापरपुरंजय॥ नैवभूमिर्नचदि
शःप्रदिशोवाचकाशिरे॥ ४४ ॥सर्वमांभसमेवासीत्खंद्यौश्चनरपुंगव॥ एवंभूतेतदालोकेसंकुलेभरतर्षभ॥ ४५ ॥ अदृश्यंतसप्तर्षयोमनुर्मत्स्यस्तथैवच॥ एवं
बहून्वर्षगणांस्तांनावंसोथमत्स्यकः॥ ४६॥ चकर्षातंद्रितोराजंस्तस्मिन्सलिलसंचये॥ ततोहिमवतःशृंगंयत्परंभरतर्षभ॥ ४७॥ तत्राकर्षत्ततोनावंसमत्स्यः
कुरुनंदन॥ अथाब्रवीत्तदामत्स्यस्तानृषीन्प्रहसन्शनैः॥ ४८॥ अस्मिन्हिमवतःशृंगेनावंबध्नीतमाचिरं॥ साबद्धातत्रतैस्तूर्णमृषिभिर्भरतर्षभ॥ ४९॥ नौर्मत्स्य
स्यवचःश्रुत्वाशृंगेहिमवतस्तदा॥ तच्चनौबंधनंनामशृंगंहिमवतःपरं ॥ ५० ॥ ख्यातमद्यापिकौंतेयतद्विद्धिभरतर्षभ॥ अथाब्रवीदनिमिषस्तानृषीन्सहितस्तदा
॥ ५१ ॥ अहंप्रजापतिर्ब्रह्मामत्परंनाधिगम्यते॥ मत्स्यरूपेणयूयंचमयाऽस्मान्मोक्षिताभयात् ॥ ५२ ॥ मनुनाचप्रजाःसर्वाःसदेवासुरमानुषाः॥स्रष्टव्याःसर्व
लोकाश्चयच्चेंगंयच्चनेंगति॥ ५३॥ तपसाचापितीव्रेणप्रतिभास्यभविष्यति॥ मत्प्रसादात्प्रजासर्गेनचमोहंगमिष्यति॥ ५४॥ इत्युक्त्वावचनंमत्स्यःक्षणेनादर्श
नंगतः॥ स्रष्टुकामःप्रजाश्चापिमनुर्वैवस्वतःस्वयं॥ ५५॥

येदितिव्योमाख्यामूर्तद्वारामूर्तामूर्तेतरेशुद्धेआरोहउक्तः अत्रहिमवतःशृंगेनावंबध्नीतेत्यहंप्रजापतिर्ब्रह्मेतिच
श्लोकाभ्यांमूर्त्याराधनादेवकारणंब्रह्मनिर्विशेषंचब्रह्मक्रमेणप्राप्यतइतिदर्शितं मत्स्यरूपेणज्ञातेनयूयंभयान्मोक्षिताइतिभयमहंकारादेरेवधर्मइत्युक्तं शेषंस्पष्टं ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५॥

॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेप० नै० भा० सप्ताशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवंजीवन्मुक्तिप्रसाध्यतस्याथ ध्येवेतसः पुण्यगंधाइत्यादिनानिर्गुणेब्रह्मण्येव सगुणस्यमायिकौभावाभावावुक्तौतत्प्रपंचार्थंततःसपुनरेवाथेत्यादिमन्यमानोयथाविधीत्यंतमध्यायद्वयमारभ्यतेऽद्वैतसिद्ध्यर्थं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ अनंतरिक्षेस्थूलवियदाद्यभाववतिअस्मिन्लोकेप्रत्यगात्मनिप्रलयेस्थूलप्रपंचस्यलयेसति ब्रह्माणंसूत्रात्मानंसूक्ष्मभूतमयहिरण्यगर्भं ॥४॥ इहहृदयपुंडरीके ॥५॥ चतुर्विधानिवासनामयानिजरायुजांडजस्वेदजोद्भिज्जानि अस्यप्रलयस्यपुरुषयत्नसाध्यतामा

प्रमूढोऽभूत्प्रजासर्गेतपस्तेपेमहत्ततः ॥ तपसामहतायुक्तःसोथस्रष्टुंप्रचक्रमे ॥५६॥ सर्वाःप्रजामनुःसाक्षाद्यथावद्भरतर्षभ ॥ इत्येतन्मात्स्यकंनामपुराणंपरिकीर्तितं ॥५७॥ आख्यानमिदमाख्यातंसर्वपापहरंमया ॥ यइदंशृणुयान्नित्यंमनोश्चरितमादितः ॥ ससुखीसर्वपूर्णार्थःसर्वलोकमियान्नरः ॥५८॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्याप० मत्स्योपाख्यानेसप्ताशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१८७॥ ॥७॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःसपुनरेवाथमार्कंडेयंयशस्विनं ॥ पप्रच्छविनयोपेतोधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥१॥ नैकेयुगसहस्रांतास्त्वयादृष्टामहामुने ॥ नचापीहसमःकश्चिदायुष्मान्दृश्यतेतव ॥२॥ वर्जयित्वामहात्मानंब्रह्माणंपरमेष्ठिनं ॥ नतेस्तिसदृशःकश्चिदायुषाब्रह्मवित्तम ॥३॥ अनंतरिक्षेलोकेस्मिन्देवदानववर्जिते ॥ त्वमेवप्रलयेविप्रब्रह्माणमुपतिष्ठसे ॥४॥ प्रलयेचापिनिर्वृत्तेप्रबुद्धेचपितामहे ॥ त्वमेकःसृज्यमानानिभूतानीहप्रपश्यसि ॥ ५ ॥ चतुर्विधानिविप्रर्षेयथावत्परमेष्ठिना ॥ वायुभूतादिशःकृत्वाविक्षिप्यापस्ततस्ततः ॥ ६ ॥ त्वयालोकगुरुःसाक्षात्सर्वलोकपितामहः ॥ आराधितोद्विजश्रेष्ठतत्परेणसमाधिना ॥ ७ ॥ स्वप्रमाणमथोविप्रत्वयाकृतमनेकशः ॥ घोरेणाविश्यतपसावेधसोनिर्जितास्त्वया ॥८॥

ह वायुभूताइति दिशःस्थूलंजगत्प्राणनिरोधेनवायुमात्रतामापाद्यततस्ततस्तेनतेनोपायेनापोदेहाकारपरिणताविक्षिप्यपरित्यज्य ब्रह्मांडंस्थूलदेहंतंचलिंगेप्रविलाप्येत्यर्थः ॥ ६ ॥ लोकगुरुःसूत्रात्मा समाधिनामनःप्रणिधानेन ॥ ७ ॥ अनेकशोऽनेकैरुपायैःकृतंकार्यंसर्वंब्रह्मांडंस्वप्रमाणमात्मसंमितंकृत्वा सार्वात्म्यंप्राप्येत्यर्थः यद्वास्वंप्रत्यक्चितिरेवप्रमाणंयस्मिन्स्वसंवेद्यंकृत्वासार्वज्ञ्यंप्राप्येत्यर्थः घोरेण तीव्रेणतपसाऐकाग्र्येण मनसश्चेंद्रियाणांचऐकाग्र्यंपरमंतपइतिस्मृतेः वेधसोविराजोमरीच्यादयोवा निर्जिताःस्वात्मसात्कृताः ॥ ८ ॥

नारायणस्यांकःस्थानंसमीपंवा अंकःस्थानेंतिकेइतिविश्वः तत्रप्रख्यःप्रख्यातोभगवद्भक्तेषूत्तमः सांपरायेपरलोकेस्थूलदेहत्यागेवाकर्तव्येसत्यतिपठ्यसेऽत्यंतंस्तूयसे लोकैरितिशेषः भगवानित्यादिसार्धः अक्षराधिक्यमार्षं विष्णोर्ब्रह्मणउपलब्धिस्थानत्वेनतत्संबंधिकर्णिकोद्धरणंकृत्वायोगकलयाहृदयपुंडरीकमुद्घाट्येत्यर्थः त्वयादृग्भ्यांभगवाननेकशोऽनेकवारंदृष्टइत्यन्वयः रत्नानितत्तज्जात्युत्कृष्टवस्तूनितेषामलंकारोनिवारणक्रिया परंवैराग्यमितियावत् योगोऽभियोगोऽभ्यासः वैराग्याभ्यासाभ्यामित्यर्थः दृग्भ्यामितिद्वित्वमंतर्दृष्ट्याहार्दाकाशेदृष्टोबहिर्दृष्ट्यापियोगजधर्मसंस्कृतयाव्यवहितादिदर्शिन्याकृत्स्नब्रह्मांडरूपीकरतलामलकवद्दृष्टइत्यभिप्रायेण ॥ ९ ॥ १० ॥ तवत्वांनविशतीत्यपकृष्यते ॥ ११ ॥ शेषमवशिष्टं पंचमहाभूतप्रलयेसतीत्यर्थः ॥ १२ ॥ एकार्णवसदृशेएकरसेलोकेआत्मनि सलिलए

नारायणांकप्रख्यस्त्वंसांपरायेऽतिपठ्यसे ॥ भगवाननेकशःकृत्वात्वयाविष्णोश्चविश्वकृत् ॥ ९ ॥ कर्णिकोद्धरणंदिव्यंब्रह्मणःकामरूपिणः ॥ रत्नालंकारयोगाभ्यांदृग्भ्यांदृष्टस्त्वयापुरा ॥ १० ॥ तस्मात्तवांतकोमृत्युर्जरावादेहनाशिनी ॥ नत्वांविशतिविप्रर्षेप्रसादात्परमेष्ठिनः ॥ ११ ॥ यदानैवरविर्नाग्निर्नवायुर्नचचंद्रमाः ॥ नैवांतरिक्षंनैवोर्वीशेषंभवतिकिंचन ॥ १२ ॥ तस्मिन्नेकार्णवेलोकेनष्टेस्थावरजंगमे ॥ नष्टेदेवासुरगणेसमुत्सन्नमहोरगे ॥ १३ ॥ शयानममितात्मानंपद्मोत्पलनिकेतनं ॥ त्वमेकःसर्वभूतेशंब्रह्माणमुपतिष्ठसि ॥ १४ ॥ एतत्प्रत्यक्षतःसर्वंपूर्ववृत्तंद्विजोत्तम ॥ तस्मादिच्छाम्यहंश्रोतुंसर्वहेत्वात्मिकांकथां ॥१५॥ अनुभूतंहिबहुशस्त्वयैकेनद्विजोत्तम ॥ नतेस्त्यविदितंकिंचित्सर्वलोकेषुनित्यदा ॥ १६ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ हंततेवर्तयिष्यामिनमस्कृत्वास्वयंभुवे ॥ पुरुषायपुराणायशाश्वतायाव्ययायच ॥ १७ ॥ अव्यक्तायसुसूक्ष्मायनिर्गुणायगुणात्मने ॥ सएषपुरुषव्याघ्रपीतवासाजनार्दनः ॥ १८ ॥ एषकर्ताविकर्ताचभूतात्माभूतकृत्प्रभुः ॥ अचिंत्यंमहदाश्चर्यंपवित्रमितिचोच्यते ॥ १९ ॥ अनादिनिधनंभूतंविश्वमव्ययमक्षयं ॥ एषकर्तानक्रियतेकारणंचापिपौरुषे ॥ २० ॥

कोद्रष्टाद्वैतोभवतिआत्मानमेवलोकमुपासीतेत्यादौनिर्विशेषेआत्मनिसलिललोकशब्दयोःप्रयोगदर्शनात् स्थावरादौनष्टेबाधितेसति ॥ १३ ॥ स्वयमपितत्रशयानंसमुद्रेवीचिवल्लीनंपद्मोत्पलनिकेतनंहृत्पद्मवल्लीपुष्पस्थमात्मानंमायाविनंब्रह्माणंब्रह्म अनुवाद्यापेक्षयापुंस्त्वं ॥ १४ ॥ एतत्सर्वंत्वयादृष्टमितिशेषः ॥ १५ ॥ १६ ॥ स्वयंभुवेअजन्मने अस्यापिजन्यत्वेतस्यतस्यापीत्यनवस्थापातः पुरुषायपूर्णाय पुराणायनित्यैकरूपाय शाश्वतायानादये अव्ययायनित्याय ॥ १७ ॥ अव्यक्तायरूपादिहीनाय सुसूक्ष्मायदुर्लक्ष्याय गुणात्मनेमायोपाधये सएषइत्यंगुल्यानिर्दिशति ॥ १८ ॥ विकर्ताविविधरूपत्वकर्ता महद्ब्रह्म ॥ १९ ॥ विश्वंविश्वात्मकमप्यव्ययंअपरिणामिअतएवाक्षयमविनाशि एषपीतवासाःकर्त्रैवनतुक्रियते एतेनकृष्णमूर्तेर्व्यवहारापेक्षयानित्यत्वमनादित्वंचदर्शितंतच्चव्युत्पादितमादिसभापर्वटीकयोः पौरुषेकारणंचायमेवतस्मात्प्रार्थनीयइतिभावः ॥ २० ॥

यएनमितिवक्तव्येयद्येषइत्युक्तिर्वैद्यवेदित्रोरत्यंताभेदप्रदर्शनार्था तथाचश्रुतिः ब्रह्मवाइदमग्रआसीत्तदात्मानमेवावेदहंब्रह्मास्मीतितदिदंसर्वमभवदिति ब्रह्मैवपश्यतिब्रह्मनाब्रह्मब्रह्मपश्यतीतिस्मृतिश्च वेदाअ पिनतंविदुरवाङ्मनसगोचरत्वात् सर्वमिति आदितःपरमात्मनोनिर्वृत्तंनिष्पन्नमेतत्प्रत्यक्षादिगम्यंसर्वंजगत्याश्चर्यमेवस्वप्नमायेंद्रजालवदसंभावनीयोत्पत्तिस्थितिकमेव कदाजगतःक्षयेदृष्टेसति अधिष्ठान साक्षात्कारात्प्रागेववादिभिःप्रधानपरमाण्वादिकंजगत्कारणमनुमीयते तस्मिन्सतितुप्रधानादेरभावावधारणात्कथमेकस्मादपरिणामिनोऽसहायाद्विचित्ररचनात्मकंजगज्जातंरज्ज्वाःसर्पइवेत्यत्यंताश्चर्यमि तिभावः तथाचब्रह्मैवसंसरतितदेवचजगदात्मनानिर्वर्ततइतिश्लोकद्वयतात्पर्यं ॥ २१ ॥ अयमेवपुरुषःस्वाज्ञानोत्थमाश्चर्यरूपंजगत्पश्यंस्तत्ररागादिमानुभूत्वायुगचतुष्टयात्माभवति तथाचश्रुतिः कलिःश

यद्येषपुरुषोवेदवेदाअपिनतंविदुः॥ सर्वमाश्चर्यमेवैतन्निर्वृत्तंराजसत्तम ॥ २१ ॥ आदितोमनुजव्याघ्रकृत्स्नस्यजगतःक्षये॥ चत्वार्याहुःसहस्राणिवर्षाणांत त्कृतंयुगं॥ २२ ॥ तस्यतावच्छतीसंध्यासंध्यांशश्चतथाविधः॥ त्रीणिवर्षसहस्राणित्रेतायुगमिहोच्यते॥ २३ ॥ तस्यतावच्छतीसंध्यासंध्यांशश्चततःपरं॥ तथा वर्षसहस्रेद्वेद्वापरंपरिमाणतः॥ २४ ॥ तस्यापिद्विशतीसंध्यासंध्यांशश्चतथाविधः॥ सहस्रमेकंवर्षाणांततःकलियुगंस्मृतं॥ २५॥ तस्यवर्षशतंसंधिःसंध्यांशश्च ततःपरं॥ संधिसंध्यांशयोस्तुल्यंप्रमाणमुपधारय॥ २६॥ क्षीणेकलियुगेचैवप्रवर्त्ततिकृतंयुगं॥ एषाद्वादशसाहस्रीयुगाख्यापरिकीर्त्तिता॥ २७॥ एतत्सहस्रप र्यंतमहोब्राह्ममुदाहृतं॥ विश्वंहिब्रह्मभवनेसर्वतःपरिवर्त्तते॥ २८॥ लोकानांमनुजव्याघ्रप्रलयंतंविदुर्बुधाः॥ अल्पावशिष्टेतुतदायुगांतेभरतर्षभ॥ २९॥ सह स्रांतेनराःसर्वेप्रायशोनृतवादिनः॥ यज्ञप्रतिनिधिःपार्थदानप्रतिनिधिस्तथा॥ ३० ॥ व्रतप्रतिनिधिश्चैवतस्मिन्कालेप्रवर्त्तते॥ ब्राह्मणाःशूद्रकर्माणस्तथाशूद्रा धनार्जकाः॥ ३१ ॥ क्षत्रधर्मेणवाप्यत्रवर्तयंतिगतेयुगे॥ निवृत्तयज्ञस्वाध्यायादंडाजिनविवर्जिताः॥ ३२॥

यानोभवतिसंजिहानस्तुद्वापरः उत्तिष्ठंस्त्रेताभवतिकृतंसंपद्यतेचरन्निति धर्मात्पराङ्मुखःपुरुषएवकलिः धर्मशास्त्राचार्याद्विजानन्द्वापरः तमनुष्ठातुमिच्छंस्त्रेता अनुतिष्ठन्कृतंभवति एतेषांव्युत्क्रमेणकालप्र माणमाहकलेर्बीभत्सत्वप्रदर्शनार्थं चत्वार्याहुरित्यादिना ॥ २२ ॥ तावच्छतीचतुःशती संध्यापूर्वस्मिन्युगेउत्तरयुगधर्माणामुपसर्जनतयासंक्रमः संध्यांशस्तूत्तरस्मिन्पूर्वयुगधर्माणां तथाविधउत्तरप्र कारस्त्रिशतीमितोयमेवपूर्वयुगापेक्षयासंध्यांशउत्तरयुगापेक्षयासंध्येतिचोच्यते तथाचकृतत्रेतयोःसंध्यासंध्यांशौसप्तशती त्रेताद्वापरयोःपंचशती द्वापारकल्योस्त्रिशती कलिकृतयोस्तुपंचशतीतिविज्ञेयं एवंचकृतस्यादौचतुःशतीकल्यपेक्षयासंध्यांशोपिकृतापेक्षयासंध्या एवंसर्वत्र तेनसंध्यासंध्यांशयोस्तुल्यंप्रमाणंभवति ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ कलेर्दोषान्वर्णयतिप्रहाणा ययत्रासेनमोक्षमार्गेप्रीतिजननायच सहस्रांतइति सहस्रस्यचतुर्धाकृतस्यांतेंऽतिमपादे ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

॥३३॥३४॥३५॥ स्वधर्मंयाजनप्रतिग्रहादि ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ सत्येऽल्पंसत्याल्पं सत्यवादोऽत्यंतमल्पइत्यर्थः ॥ ३८ ॥ वृथाअनुभवाभावात् ॥३९॥४०॥ मुखेभगाःस्त्रियोवंगेषुप्रसिद्धाः प्रथमंमुखेनैवभग कार्यंकृत्वापुरुषस्यकाममुद्दीपयंत्यः अत्यंतरतार्तत्वात् ॥ ४१ ॥ अट्टशूलाइति अट्टमन्नंशिवोवेदोब्राह्मणाश्चचतुष्पथाः केशोभगंसमाख्यातंशूलंतद्विक्रयंविदुरितिपूर्वेषांव्याख्यासंक्षेपः अट्टमन्नंतदेवशू लंदुःखदंयेषांतेक्षुद्व्याधिग्रस्ताइत्यर्थः शिवाःसर्वपुरुषप्रार्थनीयतयाकल्याणवत्यःशूलाःपण्यस्त्रियोयेषुतेशिवशूलाः विटवारांगनापूर्णाश्चतुष्पथाइत्यर्थः स्त्रियःपाणिग्रहणवत्योपिकेशोपलक्षितंसौभाग्यंल

ब्राह्मणाःसर्वभक्षाश्चभविष्यंतिकलौयुगे॥ अजपाब्राह्मणास्तातशूद्राजपपरायणाः॥३३॥ विपरीतेतदालोकेपूर्वरूपंक्षयस्यतत्॥ बहवोम्लेच्छराजानःपृथि व्यांमनुजाधिप॥ ३४॥ मृषानुशासिनःपापामृषावादपरायणाः॥ आंध्राःशकाःपुलिंदाश्चयवनाश्चनराधिपाः ॥ ३५॥ कांबोजाबाह्लिकाःशूरास्तथाभीरान रोत्तम॥ नतदाब्राह्मणःकश्चित्स्वधर्ममुपजीवति ॥ ३६॥ क्षत्रियाश्चापिवैश्याश्चविकर्मस्थानराधिप ॥ अल्पायुषःस्वल्पबलाःस्वल्पवीर्यपराक्रमाः ॥ ३७॥ अल्पसाराल्पदेहाश्चतथासत्याल्पभाषिणः॥ बहुशून्याजनपदामृगव्यालावृतादिशः॥ ३८॥ युगांतेसमनुप्राप्तेवृथाचब्रह्मवादिनः॥ भोवादिनस्तथाशूद्राब्रा ह्मणाश्चार्यवादिनः॥ ३९॥ युगांतेमनुजव्याघ्रभवंतिबहुजंतवः॥ नतथाघ्राणयुक्ताश्चसर्वगंधाविशांपते ॥ ४० ॥ रसाश्चमनुजव्याघ्रनतथास्वादुयोगिनः॥ बहुप्रजाह्रस्वदेहाःशीलाचारविवर्जिताः॥ मुखेभगाःस्त्रियोराजन्भविष्यंतियुगक्षये॥ ४१॥ अट्टशूलाजनपदाःशिवशूलाश्चतुष्पथाः॥ केशशूलाःस्त्रियोराज न्भविष्यंतियुगक्षये॥ ४२॥ अल्पक्षीरास्तथागावोभविष्यंतिजनाधिप॥ अल्पपुष्पफलाश्चापिपादपाबहुवायसाः॥ ४३॥ ब्रह्मवध्यानुलिप्तानांतथामिथ्या भिशंसिनां॥ नृपाणांपृथिवीपालप्रतिगृह्णंतिवैद्विजाः ॥ ४४॥ लोभमोहपरीताश्चमिथ्याधर्मध्वजावृताः ॥ भिक्षार्थंपृथिवीपालचंचूर्यंतेद्विजैर्दिशः ॥ ४५ ॥ करभारभयाद्भीतागृहस्थाःपरिमोषकाः॥ मुनिच्छद्माकृतिच्छन्नावाणिज्यमुपजीविनः ॥ ४६ ॥ मिथ्याचनखरोमाणिधारयंतितदाद्विजाः॥ अर्थलोभान्नर व्याघ्रतथाचब्रह्मचारिणः॥ ४७॥ आश्रमेषुवृथाचाराःपानपागुरुतल्पगाः॥ इहलौकिकमीहंतेमांसशोणितवर्धनं॥ ४८॥

ज्जामूलंशीलंशूलमिवदुःखदंत्याज्यंचयासांताःकेशशूलाः भर्तृद्वेषिण्यस्त्यक्तलज्जाश्चेत्यर्थः अट्टंभक्तेचशुष्केच शूलंस्याद्रोगआयुधे योगेशूलातुपण्यस्त्री शिवंक्षेमेजलेसुखे चतुष्पथश्चचतुर्मार्गेसंगमे ब्राह्मणेपिच केशःस्यात्पुंसिवरुणेह्रीबेरेकुंतलेपिचेतिमेदिनी ह्रीबेरंलज्जामूलंशीलमित्यर्थः बेरशब्दःकर्णाटेषुमूलेप्रसिद्धः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ मिथ्याधर्मःकपटधर्मःसएवध्वजइवख्यात्यर्थंज्ञाप्योयेषांतेतथाचं चूर्यंतेपीड्यंतेदिशःदिक्स्थाःजनाः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ पानपाःमद्यपाः ॥ ४८ ॥

॥ ४९ ॥ ५० ॥ शुचिःब्राह्मणपरिव्राजकादिः अशुचिरितिवाच्छेदः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ विधर्माणःत्यक्तधर्माः ॥ ५५ ॥ नगराणांनगरस्थानांविहारेषुक्रीडासुविधर्माणोव्यभिचारिणः ॥ ५६ ॥ आढ्योहमितिमदःआढ्यमदः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ पुरुषादानिवृकव्याघ्रादीनि चैत्येषुदेवतास्थानेषु ॥ ५९ ॥ गर्भधराःअतिकामातुराइत्यर्थः ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ अर्हतःयोग्यान् ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ततोदिनकरैर्दीप्तैरित्यतःप्राक्तनेनग्रंथेनकलिरूपःस्त्रीपुंसंघोदुराचारबाहुल्यादनंतंनरकंप्राप्नोतीतिदर्शितं, तत्परिहारार्थंयोगमनुतिष्ठेदितिविधीयतेस्वानुभवकथनप्रकारेण ततोदिन

बहुपाषंडसंकीर्णाःपरान्नगुणवादिनः॥ आश्रमामनुजव्याघ्रभविष्यंतियुगक्षये ॥ ४९॥ यथर्तुवर्षीभगवान्नतथापाकशासनः ॥ नचापिसर्वबीजानिसम्यग्रोहंतिभारत॥ ५० ॥ हिंसाभिरामश्चजनस्तथासंपद्यतेशुचिः॥ अधर्मफलमत्यर्थंतदाभवतिचानघ ॥५१॥ तदाचपृथिवीपालयोभवेद्धर्मसंयुतः॥ अल्पायुःसहिमंतव्योनहिधर्मोस्तिकश्चन॥ ५२ ॥ भूयिष्ठंकूटमानैश्चपण्यंविक्रीडतेजनः॥ वणिजश्चनरव्याघ्रबहुमायाभवंत्युत ॥ ५३॥ धर्मिष्ठाःपरिहीयंतेपापीयान्वर्धतेजनः॥ धर्मस्यबलहानिःस्यादधर्मश्चबलीतथा॥ ५४॥ अल्पायुषोदरिद्राश्चधर्मिष्ठामानवास्तथा॥ दीर्घायुषःसमृद्धाश्चविधर्माणोयुगक्षये ॥ ५५॥ नगराणांविहारेषुविधर्माणोयुगक्षये॥ अधर्मिष्ठैरुपायैश्चप्रजाव्यवहरंत्युत॥ ५६॥ संचयेनतथाल्पेनभवंत्याढ्यमदान्विताः॥ धनंविश्वासतोन्यस्तंमिथोभूयिष्ठशोनराः॥ ५७॥ हर्तुंव्यवसिताराजन्पापाचारसमन्विताः॥ नैतदस्तीतिमनुजावर्तंतेनिरपत्रपाः॥ ५८॥ पुरुषादानिसत्वानिपक्षिणोथमृगास्तथा॥ नगराणांविहारेषुचैत्येष्वपिचशेरते॥ ५९॥ सप्तवर्षाष्टवर्षाश्चस्त्रियोगर्भधरान्नृप॥ दशद्वादशवर्षाणांपुंसांपुत्रःप्रजायते॥ ६०॥ भवंतिषोडशेवर्षेनराःपलितिनस्तथा॥ आयुःक्षयोमनुष्याणांक्षिप्रमेवप्रपद्यते॥ ६१॥ क्षीणायुषोमहाराजतरुणावृद्धशीलिनः॥ तरुणानांचयच्छीलंतद्वृद्धेषुप्रजायते॥ ६२॥ विपरीतास्तदानार्योवंचयित्वाहतःपतीन्॥ व्युच्चरंत्यपिदुःशीलादासैःपशुभिरेवच॥ ६३॥ वीरपत्न्यस्तथानार्यःसंश्रयंतिनरान्नृप॥ भर्तारमपिजीवंतमन्यान्व्यभिचरंत्युत॥ ६४॥ तस्मिन्युगसहस्रांतेसंप्राप्तेचायुषःक्षये॥ अनावृष्टिर्महाराजजायतेबहुवार्षिकी॥ ६५॥ ततस्तान्यल्पसाराणिसत्वानिक्षुधितानिवै ॥ प्रलयंयांतिभूयिष्ठंपृथिव्यांपृथिवीपते॥ ६६॥ ततोदिनकरैर्दीप्तैःसप्तभिर्मनुजाधिप॥ पीयतेसलिलंसर्वंसमुद्रेषुसरित्सुच॥ ६७॥

करैरित्यादिना सोयंग्रंथोबहिर्दृष्टीनांकल्पांतप्रतिपादनपरतयाभासमानोपियोगपरएवास्ति अनंतरिक्षेलोकेस्मिन्निितिवाक्यशेषेआकाशाभावस्याप्युक्तत्वेननिराश्रयस्यजलधातुमात्रस्यसत्त्वायोगात् समानप्रकारेपुष्करप्रादुर्भावेच नष्टानलानिलेलोकेनष्टाकाशमहीतलेइतिस्पष्टंभूतपंचकनाशस्यप्रतिपादनात् तथापिकथापक्षेस्पष्टोर्थइतियोगपक्षएवव्याख्यायते कथापक्षेदिनकरैर्द्वादशादित्यैःपीयते सप्तभिर्दीप्तैःसप्तज्वालाभिःकल्पांताग्निनाच भस्मसात्दृश्यतइतिद्वयोःसंबंधः ॥ ६७ ॥

॥ ६८ ॥ तस्यैवविवरणंततःसंवर्तकइति ॥ ६९ ॥ ततः सवह्निः ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ गजकुलप्रख्याःगजसमुदायाइवकृष्णाः ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ राविणःशब्दवंतः ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ योगपक्षेतुदिनकरैःसूर्यनाडीइडातया बहुवचनंतदीयावयवाभिप्रायेण सलिलंचैतन्यगर्भिताचित्तवृत्तिः समुद्रेषुकामेषु कामंसमुद्रमाविशेतिमंत्रवर्णात् सरित्सुनाडीषुप्रसृतापीयतेसंक्षीयते सप्तभिःप्राणैरुद्दीपितयानाड्यावायुमाकृष्यचित्तवृत्तिर्निरुध्यतइत्यर्थः तदाकाष्ठादितुल्यंशरीरंभस्मसाद्भूतमदर्शनंगतंदृश्यतेअनुभूयते तदानींजाठरोग्निरपिलोकद्वयास्थितंदेहंनबाधतेवायुनात

यच्चकाष्ठंतृणंचापिशुष्कंचार्द्रंचभारत॥ सर्वंतद्भस्मसाद्भूतंदृश्यतेभरतर्षभ॥ ६८॥ ततःसंवर्तकोवह्निर्वायुनासहभारत॥ लोकमाविशतेपूर्वमादित्यैरुपशोषितं॥ ६९॥ ततःसपृथिवींभित्त्वाप्रविश्यचरसातलं॥ देवदानवयक्षाणांभयंजनयतेमहत् ॥ ७० ॥ निर्दहन्नागलोकंचयच्चकिंचित्क्षिताविह॥ अधस्तात्पृथिवीपालसर्वंनाशयतेक्षणात्॥ ७१ ॥ ततोयोजनविंशानांसहस्राणिशतानिच॥ निर्दहत्यशिवोवायुःसचसंवर्तकोनलः ॥ ७२॥ सदेवासुरगंधर्वंसयक्षोरगराक्षसं॥ ततोदहतिदीप्तःससर्वमेवजगद्विभुः॥ ७३॥ ततोगजकुलप्रख्यास्तडिन्मालाविभूषिताः॥ उत्तिष्ठंतिमहामेघानभस्यद्भुतदर्शनाः॥ ७४॥ केचिन्नीलोत्पलश्यामाःकेचित्कुमुदसन्निभाः॥ केचित्किंजल्कसंकाशाःकेचित्पीताःपयोधराः ॥ ७५॥ केचिद्धारिद्रसंकाशाःकाकांडकनिभास्तथा॥ केचित्कमलपत्राभाःकेचिद्धिंगुलसप्रभाः॥ ७६॥ केचित्पुरवराकाराःकेचिद्गजकुलोपमाः॥ केचिदंजनसंकाशाःकेचिन्मकरसन्निभाः ॥ ७७॥ विद्युन्मालापिनद्धांगाःसमुत्तिष्ठंतिवैघनाः॥ घोररूपामहाराजघोरस्वननिनादिताः॥ ततोजलधराःसर्वेव्याप्नुवंतिनभस्तलं॥ ७८॥ तैरियंपृथिवीसर्वासपर्वतवनाकरा॥ आपूर्यतेमहाराजसलिलौघपरिप्लुता॥ ७९॥ ततस्तेजलदाघोराराविणःपुरुषर्षभ॥ सर्वतःप्लावयंत्याशुचोदिताःपरमेष्ठिना॥ ८०॥ वर्षमाणामहत्तोयंपूरयंतोवसुंधरां॥ सुघोरमशिवंरौद्रंनाशयंतिचपावकं॥ ८१॥ ततोद्वादशवर्षाणिपयोदास्तउपप्लवे॥ धाराभिःपूरयंतोवैचोद्यमानामहात्मना॥ ८२॥ ततःसमुद्रःस्वांवेलामतिक्रामतिभारत॥ पर्वताश्चविदीर्यंतेमहीचाप्सुनिमज्जति॥ ८३॥

स्यापिलोकंइष्टंस्थानंभूघ्राणसंधिरूपंप्रतिनीतत्वादित्याह ततइति पूर्वमादित्यैरिडानाडीरूपैरुपशोषितमित्येतदेवप्रपंचयतिचतुर्भिस्ततःसइत्यादिभिः वायुरनलश्चनाड्यंतर्गतोदहतितत्तदवयवमभिमानत्यागादसत्कल्पंकरोतीत्यर्थः अत्रउपाध्यंतराश्रयंविनापूर्वोपाधिनिर्मोकोनभवतीत्याशंक्यतदानीमेवरेचकाभ्यासाज्जलधातुमालंब्यभूधातुंसर्वात्मनात्यजतीत्याह ततोगजकुलप्रख्याइत्यादिनामहीचाप्सुनिमज्जतीत्यंतेन ततःसमुद्रइति समुद्रोदेहविषयःकामः स्वांवेलांदेहानुलंघनंअतिक्रामति सकामःसर्वथानिवर्ततइत्यर्थः ॥ ८३ ॥

बाय्वग्न्योःसाहचार्यात्‌अग्निसहितंवायुमालंब्यजलधातुमपिल्यजतीत्याह सर्वतइति पयोदाइतितन्नाशेनतद्वत्तस्यजलस्यापिनाशोलक्ष्यते तत्रवायुवेगपराहताःपयोदानश्यंति स्वयंभूःनभस्तलंसंवेष्टयित्वा आकाशंसंहृत्यमारुतंपीत्वाआकाशनाशेनैवतत्कार्यस्यमारुतस्यनाशंकृत्वास्वपितिस्वंप्रत्यगात्मानंअपितिगच्छति तथाचस्वपितिशब्दनिर्वचनंश्रूयते यत्रैतत्पुरुषःस्वपितिनामसतासोम्यतदासंपन्नोभवतित स्मादेनंस्वपितीत्याचक्षतेस्वंह्यपीतोभवतीति स्वयंभूःसूत्रात्मा सताशुद्धेनब्रह्मणासंपन्नऐक्यंगतःस्वप्रत्यगात्मना ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ भौतिकप्रपंचप्रलयमाह तस्मिन्निति ॥ ८६ ॥ अनंतरिक्षेइतिपंचमहाभू

सर्वतःसहसाभ्रांतास्तेपयोदानभस्तलं ॥ संवेष्टयित्वानश्यंतिवायुवेगपराहताः ॥८४ ॥ ततस्तंमारुतंघोरंस्वयंभूर्मनुजाधिप ॥ आदिःपद्मालयोदेवःपीत्वास्वपि तिभारत ॥ ८५ ॥ तस्मिन्नेकार्णवेघोरेनष्टेस्थावरजंगमे ॥ नष्टेदेवासुरगणेयक्षराक्षसवर्जिते ॥ ८६ ॥ निर्मनुष्येमहीपालनिःश्वापदमहीरुहे ॥ अनंतरिक्षेलोके स्मिन्भ्रमाम्येकोहमाहतः ॥ ८७ ॥ एकार्णवेजलेघोरेविचरन्पार्थिवोत्तम ॥ अपश्यन्सर्वभूतानिवैक्लव्यमगमंततः ॥ ८८ ॥ ततःसुदीर्घंगत्वाहंप्लवमानोनराधि प ॥ श्रांतःक्वचिन्नशरणंलभाम्यहमतंद्रितः ॥ ८९ ॥ ततःकदाचित्पश्यामितस्मिन्सलिलसंचये ॥ न्यग्रोधंसुमहांतंवैविशालंपृथिवीपते ॥ ९० ॥ शाखायांतस्य वृक्षस्यविस्तीर्णायांनराधिप ॥ पर्यंकेपृथिवीपालदिव्यास्तरणसंस्तृते ॥ ९१ ॥ उपविष्टंमहाराजपद्मेंदुसदृशाननं ॥ फुल्लपद्मविशालाक्षंबालंपश्यामिभारत ॥ ९२ ॥ ततोमेपृथिवीपालविस्मयःसुमहानभूत् ॥ कथंत्वयंशिशुःशेतेलोकेनाशमुपागते ॥ ९३ ॥ तपसाचिंतयंश्चापितंशिशुंनोपलक्षये ॥ भूतंभव्यंभविष्यंचजानन्न पिनराधिप ॥ ९४ ॥ अतसीपुष्पवर्णाभःश्रीवत्सकृतभूषणः ॥ साक्षाल्लक्ष्म्याइवावासःसतदाप्रतिभातिमे ॥ ९५ ॥ ततोमामब्रवीद्बालःसपद्मनिभलोचनः ॥ श्री वत्सधारीद्युतिमान्वाक्यंश्रुतिसुखावहं ॥ ९६ ॥ जानामित्वांपरिश्रांतंततोविश्रामकांक्षिणं ॥ मार्कंडेयइहास्वत्वंयावदिच्छसिभार्गव ॥ ९७ ॥ अभ्यंतरंशरी रमेप्रविश्यमुनिसत्तम ॥ आस्वभोविहितोवासःप्रसादस्तेकृतोमया ॥ ९८ ॥ ततोबालेनतेनैवमुक्तस्यासीत्तदामम ॥ निर्वेदोजीवितेदीर्घेमनुष्यत्वेचभारत ॥ ९९ ॥ ततोबालेनतेनास्यंसहसाविवृतंकृतं ॥ तस्याहमवशोवक्त्रेदैवयोगात्प्रवेशितः ॥ १०० ॥

तलयउक्तः एकोहंस्थूलप्रपंचातीतस्तैजससंसूक्ष्मंप्रपंचंप्राप्तःसन्भ्रमामीति ॥ ८७ ॥ भ्रमहेतुमाह एकेति एकार्णवेनिर्विशेषेब्रह्मणितमश्छन्नतयाघोरेजलेसतिपारावारशून्यजलात्मनाविवर्तमानेसतिशुक्ता विवरूप्यात्मना तस्माच्चजलभ्रमाद्वैक्लव्यंमूर्छांअगमंप्राप्तवानस्मि ॥ ८८ ॥ ततःसुदीर्घंगत्वाहमित्यादिनासएषपुरुषव्याघ्रसंबंधीतेजनार्दनइत्यंतेनयंथेनकृष्णमूर्तेरेवसार्वात्म्यंसर्वकर्तृत्वंचोक्तं तदेतदुपपा दितंआदिसर्गभयोः अनेकबीजगर्भफलतुल्यस्यानेकब्रह्मांडवृक्षकारणत्वंकृष्णस्ययुज्यतेइति ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ततोबालेनेति निर्वेदोवैराग्यं धि ङ्मामदीर्घजीवित्वंमानुषत्वंचयन्मांबालोपिप्रसादस्तेकृतोमयेतिवदतीतिस्वाज्ञानप्रकाशनंभगवन्मायायाःप्राबल्यख्यापनार्थं ॥ ९९ ॥ १०० ॥

॥ १०१ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ १२० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

ततःप्रविष्टस्तत्कुक्षिंसहसामनुजाधिप ॥ सराष्ट्रनगराकीर्णांकृत्स्नांपश्यामिमेदिनीं ॥ १०१ ॥ गंगांशतद्रुंसीतांचयमुनामथकौशिकीं ॥ चर्मण्वतींवेत्रवतींचंद्र भागांसरस्वतीं ॥ २ ॥ सिंधुंचैवविपाशांचनदींगोदावरीमपि ॥ वस्वोकसारांनलिनींनर्मदांचैवभारत ॥ ३ ॥ नदींताम्रांचवेणांचपुण्यतोयांशुभावहां ॥ सुवे णांकृष्णवेणांचइरामांचमहानदीं ॥ ४ ॥ वितस्तांचमहाराजकावेरींचमहानदीं ॥ शोणंचपुरुषव्याघ्रविशल्यांकिंपुनामपि ॥ ५ ॥ एताश्चान्याश्चनद्योहंपृथिव्यां यानरोत्तम ॥ परिक्रामन्प्रपश्यामितस्यकुक्षौमहात्मनः ॥ ६ ॥ ततःसमुद्रंपश्यामियादोगणनिषेवितं ॥ रत्नाकरममित्रघ्नपयसोनिधिमुत्तमं ॥ ७ ॥ तत्रपश्यामि गगनंचंद्रसूर्यविराजितं ॥ जाज्वल्यमानंतेजोभिःपावकार्कसमप्रभं ॥ ८ ॥ पश्यामिचमहींराजन्काननैरुपशोभितां ॥ यजंतेहितदाराजन्ब्राह्मणाबहुभिर्मखैः ॥ ९ ॥ क्षत्रियाश्चप्रवर्तंतेसर्ववर्णानुरंजनैः ॥ वैश्याःकृषिंयथान्यायंकारयंतिनराधिप ॥ ११० ॥ शुश्रूषायांचनिरताद्विजानांवृषलास्तदा ॥ ततःपरिपतन्राजंस्त स्यकुक्षौमहात्मनः ॥ ११ ॥ हिमवंतंचपश्यामिहेमकूटंचपर्वतं ॥ निषधंचापिपश्यामिश्वेतंचरजतान्वितं ॥ १२ ॥ पश्यामिचमहीपालपर्वतंगंधमादनं ॥ मंदरंम नुजव्याघ्रनीलंचापिमहागिरिं ॥ १३ ॥ पश्यामिचमहाराजमेरुंकनकपर्वतं ॥ महेंद्रंचैवपश्यामिविंध्यंचगिरिमुत्तमं ॥ १४ ॥ मलयंचापिपश्यामिपारियात्रंच पर्वतं ॥ एतेचान्येचबहवोयावंतःपृथिवीधराः ॥ १५ ॥ तस्योदरेमयादृष्टाःसर्वेरत्नविभूषिताः ॥ सिंहान्व्याघ्रान्वराहांश्चपश्यामिमनुजाधिप ॥ १६ ॥ पृथिव्यां यानिचान्यानिसत्वानिजगतीपते ॥ तानिसर्वाण्यहंतत्रपश्यन्पर्यचरंतदा ॥ १७ ॥ कुक्षौतस्यनरव्याघ्रप्रविष्टःसंचरन्दिशः ॥ शक्रादींश्चापिपश्यामिकृत्स्नान्देवगणा नहं ॥ १८ ॥ साध्यान्रुद्रांस्तथादित्यान्गुह्यकान्पितरस्तथा ॥ सर्पान्नागान्सुपर्णांश्चवसूनप्यश्विनावपि ॥ १९ ॥ गंधर्वाप्सरसोयक्षानृषींश्चैवमहीपते ॥ दैत्य दानवसंघांश्चनागांश्चमनुजाधिप ॥ १२० ॥ सिंहिकातनयांश्चापियेचान्येसुरशत्रवः ॥ यच्चकिंचिन्मयालोकेदृष्टंस्थावरजंगमं ॥ २१ ॥ सर्वंपश्याम्यहंराजंस्तस्य कुक्षौमहात्मनः ॥ त्वरमाणःफलाहारःकृत्स्नंजगदिदंविभो ॥ २२ ॥ अंतःशरीरेतस्याहंवर्षाणामधिकंशतं ॥ नचपश्यामितस्याहंदेहस्यांतंकदाचन ॥ २३ ॥ सत तंधावमानश्चचिंतयानोविशांपते ॥ आसादयामिनैवांतंतस्यराजन्महात्मनः ॥ २४ ॥ ततस्तमेवशरणंगतोस्मिविधिवत्तदा ॥ वरेण्यंवरदंदेवंमनसाकर्मणैव च ॥ २५ ॥ ततोहंसहसाराजन्वायुवेगेननिःसृतः ॥ महात्मनोमुखात्तस्यविवृतात्पुरुषोत्तम ॥ २६ ॥

॥ २७॥ २८॥ २९॥ १३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ १४०॥ ४१॥ ४२॥ १४३॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टाशीत्यधिक शततमोऽध्यायः॥ १८८॥ ॥७॥ ॥ काममिति॥ १॥२॥ अपांनाराइति अपांअबुपलक्षितस्यपांचभौतिकस्यसंघातस्यनाराइतियौगिकंनाम आपोवैनरसूनवइतिप्रदेशांतरेविवरणात् नरेणावि

ततस्तस्यैवशाखायांन्यग्रोधस्यविशांपते॥ आस्तेमनुजशार्दूलकृत्स्नमादायवैजगत् ॥ २७॥ तेनैवबालवेषेणश्रीवत्सकृतलक्षणं॥ आसीनंतंनरव्याघ्रपश्या
म्यमिततेजसं॥ २८॥ ततोमामब्रवीद्बालःसप्रीतःप्रहसन्निव॥ श्रीवत्सधारीद्युतिमान्पीतवासामहाद्युतिः॥ २९॥ अपीदानींशरीरेस्मिन्मामकेमुनिसत्तम॥
उषितस्त्वंपरिश्रांतोमार्कंडेयब्रवीमिते॥१३०॥ मुहूर्तादथमेदृष्टिःप्रादुर्भूतापुनर्नवा॥ ययानिर्मुक्तमात्मानमपश्यंलब्धचेतसं॥३१॥तस्यताम्रतलौतातचरणौसु
प्रतिष्ठितौ॥सुजातौमृदुरक्ताभिरंगुलीभिर्विराजितौ॥ ३२॥ प्रयत्नेनमयामूर्ध्नागृहीत्वाह्यभिवंदितौ॥ दृष्ट्वापरिमितंतस्यप्रभावममितौजसः॥ ३३॥ विनये
नांजलिंकृत्वाप्रयत्नेनोपगम्यह॥ दृष्टोमयासभूतात्मादेवःकमललोचनः॥३४॥ तमहंप्रांजलिर्भूत्वानमस्कृत्येदमब्रुवं॥ ज्ञातुमिच्छामिदेवत्वांमायांचैतांतवोत्त
मां॥३५॥ आस्येनानुप्रविष्टोहंशरीरेभगवंस्तव॥दृष्टवानखिलान्सर्वान्समस्तान्जठरेहिते॥३६॥ तवदेवशरीरस्थादेवदानवराक्षसाः॥यक्षगंधर्वनागाश्चज
गत्स्थावरजंगमं॥ ३७॥ त्वत्प्रसादाच्चमेदेवस्मृतिर्नपरिहीयते॥ द्रुतमंतःशरीरेतेसततंपरिवर्तिनः॥ ३८॥ निर्गतोहमकामस्तुइच्छयातेमहाप्रभो ॥ इच्छामिपुं
डरीकाक्षज्ञातुंत्वाहमनिंदितं॥ ३९॥ इहभूत्वाशिशुःसाक्षात्किंभवानवतिष्ठते॥ पीत्वाजगदिदंसर्वमेतदाख्यातुमर्हसि॥१४०॥ किमर्थंचजगत्सर्वंशरीरस्थंत
वानघ॥ कियंतंचत्वयाकालमिहस्थेयमरिंदम॥ ४१॥ एतदिच्छामिदेवेशश्रोतुंब्राह्मणकाम्यया॥ त्वत्तःकमलपत्राक्षविस्तरेणयथातथं ॥ ४२॥ महद्ध्येतद
चिंत्यंचयदहंदृष्टवान्प्रभो॥इत्युक्तःसमयाश्रीमान्देवदेवोमहाद्युतिः॥ सांत्वयन्मामिदंवाक्यमुवाचवदतांवरः॥ १४३॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेप०
मार्कंडेयसमास्याप० अष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१८८॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥देवउवाच॥ ॥कामंदेवापिमांविप्रनहिजानंतितत्त्वतः॥त्वत्प्रीत्या
तुप्रवक्ष्यामियथेदंविसृजाम्यहं॥ १॥ पितृभक्तोसिविप्रर्षेमांचैवशरणंगतः॥ ततोदृष्टोस्मितेसाक्षाद्ब्रह्मचर्यंचतेमहत्॥ २॥ अपांनाराइतिपुरासंज्ञाकर्मकृतंम
या॥ तेननारायणोप्युक्तोममतत्त्वयनंसदा॥ ३॥ अहंनारायणोनामप्रभवःशाश्वतोव्ययः॥ विधातासर्वभूतानांसंहर्ताचद्विजोत्तम॥ ४॥

द्यावच्छिन्नरूपेणानादिनाजीवेनानुपाधौब्रह्मणिशुक्तौरजतमिवकल्पितत्वात् ममतत्त्वयनमिति तत्सृष्ट्वातदेवानुप्राविशदितिश्रुतेरहमेवसंघातस्यस्रष्टातदभिमानीचेतिजीवेश्वरयोरभेदोदर्शितः॥ ३॥ ४॥

अहंविष्णुरहंब्रह्मेत्यादिनातत्पदार्थमनूद्यतस्यब्रह्मादिजीवाभिन्नत्वंद्युप्रभृतिजडवर्गाभिन्नत्वंचेतनाचेतनस्थितिकर्तृत्वंचप्रतिपाद्यते ॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥ १६॥ १७॥ १८॥

अहंविष्णुरहंब्रह्माशक्रश्चाहंसुराधिपः॥ अहंवैश्रवणोराजायमःप्रेताधिपस्तथा॥ ५॥ अहंशिवश्चसोमश्चकश्यपोथप्रजापतिः॥ अहंधाताविधाताचयज्ञश्चा
हंद्विजोत्तम॥ ६॥ अग्निरास्यंक्षितिःपादौचंद्रादित्यौचलोचने॥ द्यौर्मूर्धाखंदिशःश्रोत्रेतथापःस्वेदसंभवाः॥ ७॥ सदिशंचनभःकायोवायुर्मनसिमेस्थितः॥ म
याक्रतुशतैरिष्टंबहुभिःस्वाप्तदक्षिणैः॥ ८॥ यजंतेवेदविदुषोमांदेवयजनेस्थितं॥ पृथिव्यांक्षत्रियेंद्राश्चपार्थिवाःस्वर्गकांक्षिणः॥ ९॥ यजंतेमांतथावैश्याःस्वर्ग
लोकजिगीषया॥ चतुःसमुद्रपर्यंतांमेरुमंदरभूषणां॥१०॥ शेषोभूत्वाहमेवैतांधारयामिवसुंधरां॥ वाराहंरूपमास्थायमयेयंजगतीपुरा॥११॥मज्जमानाज
लेविप्रवीर्येणासीत्समुद्धृता॥ अग्निश्चवडवावक्त्रोभूत्वाहंद्विजसत्तम॥ १२॥ पिबाम्यपःसदाविद्वंस्ताश्चैवविसृजाम्यहं॥ ब्रह्मवक्त्रंभुजौक्षत्रमूरूमेसंस्थिता
विशः॥ १३॥ पादौशूद्राभवंतीमेविक्रमेणक्रमेणच॥ ऋग्वेदःसामवेदश्चयजुर्वेदोप्यथर्वणः॥ १४॥ मत्तःप्रादुर्भवंत्येतेमामेवप्रविशंतिच॥यतयःशांतिपर
मायतात्मानोबुभुत्सवः॥ १५॥ कामक्रोधद्वेषमुक्तानिःसंगावीतकल्मषाः॥ सत्वस्थानिरहंकारानित्यमध्यात्मकोविदाः॥ १६॥ मामेवसततंविप्राश्चिंतयंत
उपासते॥ अहंसंवर्तकोवह्निरहंसंवर्तकोनलः॥ १७॥ अहंसंवर्तकःसूर्यस्त्वहंसंवर्तकोनिलः॥ तारारूपाणिदृश्यंतेयान्येतानिनभस्तले॥ १८॥ ममवैरोमकूपा
णिविद्धित्वंद्विजसत्तम॥रत्नाकराःसमुद्राश्चसर्वएवचतुर्दिशं॥ १९॥ वसनंशयनंचैवविलयंचैवविद्धिमे॥ मयैवसुविभक्तास्तेदेवकार्यार्थसिद्धये॥२०॥ का
मंक्रोधंचहर्षंचभयंमोहंतथैवच॥ ममैवविद्धिरोमाणिसर्वाण्येतानिसत्तम॥ २१॥ प्राप्नुवंतिनराविप्रयत्कृत्वाकर्मशोभनं॥ सत्यंदानंतपश्चोग्रमहिंसाचैवजं
तुषु॥ २२॥ मद्विधानेनविहिताममदेहविहारिणः॥ मयाभिभूतविज्ञानाविचेष्टंतनकामतः॥ २३॥ सम्यग्वेदमधीयानायजंतेविविधैर्मखैः॥ शांतात्मानोजि
तक्रोधाःप्राप्नुवंतिद्विजातयः॥ २४॥ प्राप्तुंनशक्योयोविद्वन्नरैर्दुष्कृतकर्मभिः॥ लोभाभिभूतैःकृपणैरनार्यैरकृतात्मभिः॥२५॥ तस्मान्महाफलंविद्धिनराणांभा
वितात्मनां॥ सुदुष्प्रापंविमूढानांमार्गंयोगैर्निषेवितं॥२६॥ यदायदाचधर्मस्यग्लानिर्भवतिसत्तम॥ अभ्युत्थानमधर्मस्यतदात्मानंसृजाम्यहं॥२७॥ दैत्याहिं
सानुरक्ताश्चअवध्यासुरसत्तमैः॥राक्षसाश्चापिलोकेस्मिन्यदोत्पत्स्यंतिदारुणाः॥ २८॥ ॥ १९॥ २०॥ २१॥२२॥ २३॥२४॥२५॥२६॥ तदात्मानंसृजाम्यहंआत्मा
नंकृष्णादिविग्रहंसृजामिसूर्यवदाविर्भावयामियथासूर्यआविर्भवंस्तिरोभवंश्चअस्तोदयाभ्यांनस्पृश्यतेकिंतुअस्माभिरेवतत्रतौकल्पितौ एवंनंदनंदनेपिजन्मनाशौमूढदृष्ट्यैवकल्पिताविव्यर्थः॥ २७॥२८॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अर्धममेति पितामहोब्रह्मांडात्माअर्धममेतिस्वस्वरूपंविकारांतर्वर्तितद्वर्तिचेतिदर्शितं यथामृत्घटादिकार्यमध्यवर्तिनीतद्बहिर्भूताचतद्वत् अतएवसूत्रं विकारावर्तिचतथास्थितिमाहेति जगद्व्यापारवर्जंप्रकरणादसंनिहितत्वाच्चभोगमात्रसाम्यलिंगाच्चेतिसूत्राभ्यांनित्यसिद्धेश्वरस्यउपासनासिद्धानामीश्वराणांचाद्यस्यजगत्स्रष्टौ

तदाहंसंप्रसूयामिगृहेषुशुभकर्मणां ॥ प्रविष्टोमानुषंदेहंसर्वंप्रशमयाम्यहं ॥ २९ ॥ सृष्ट्वादेवमनुष्यांस्तुगंधर्वोरगराक्षसान् ॥ स्थावराणिचभूतानिसंहराम्यात्ममायया ॥ ३० ॥ कर्मकालेपुनर्देहमविचिंत्यंसृजाम्यहं ॥ आविश्यमानुषंदेहंमर्यादाबंधकारणात् ॥ ३१ ॥ श्वेतःकृतयुगेवर्णःपीतस्त्रेतायुगेमम ॥ रक्तोद्वापरमासाद्यकृष्णःकलियुगेतथा ॥ ३२ ॥ त्रयोभागाह्यधर्मस्यतस्मिन्कालेभवंतिच ॥ अंतकालेचसंप्राप्तेकालोभूत्वातिदारुणः ॥ ३३ ॥ त्रैलोक्यंनाशयाम्येकःकृत्स्नंस्थावरजंगमं ॥ अहंत्रिवर्त्माविश्वात्मासर्वलोकसुखावहः ॥ ३४ ॥ आविर्भूःसर्वगोनंतोहृषीकेशउरुक्रमः ॥ कालचक्रंनयाम्येकोब्रह्मन्नहमरूपकं ॥ ३५ ॥ शमनंसर्वभूतानांसर्वलोककृतोद्यमं ॥ एवंप्रणिहितःसम्यङ्ममात्मामुनिसत्तम ॥ सर्वभूतेषुविप्रेंद्रनचमांवेत्तिकश्चन ॥ ३६ ॥ सर्वलोकेचमांभक्ताःपूजयंतिचसर्वशः ॥ यच्चकिंचित्त्वयाप्राप्तंमयिक्लेशात्मकंद्विज ॥ ३७ ॥ सुखोदयायतत्सर्वंश्रेयसेचतवानघ ॥ यच्चकिंचित्त्वयालोकेदृष्टंस्थावरजंगमं ॥ ३८ ॥ विहितःसर्वथैवासौममात्माभूतभावनः ॥ अर्धममशरीरस्यसर्वलोकपितामहः ॥ ३९ ॥ अहंनारायणोनामशंखचक्रगदाधरः ॥ यावद्युगानांविप्रर्षेसहस्रपरिवर्तनात् ॥ ४० ॥ तावत्स्वपिमिविश्वात्मासर्वभूतानिमोहयन् ॥ एवंसर्वमहंकालमिहास्सेमुनिसत्तम ॥ ४१ ॥ अशिशुःशिशुरूपेणयावद्ब्रह्मानबुध्यते ॥ मयाचदत्तोविप्राग्र्यवरस्तेब्रह्मरूपिणा ॥ ४२ ॥ असकृत्परितुष्टेनविप्रर्षिगणपूजित ॥ सर्वमेकार्णवंदृष्ट्वानष्टंस्थावरजंगमं ॥ ४३ ॥ विक्लवोसिमयाज्ञातस्ततस्तेदर्शितंजगत् ॥ अभ्यंतरंशरीरस्यप्रविष्टोसियदामम ॥ ४४ ॥ दृष्ट्वालोकंसमस्तंचविस्मितोनावबुध्यसे ॥ ततोसिवक्त्राद्विप्रर्षेद्रुतंनिःसारितोमया ॥ ४५ ॥ आख्यातस्तेमयाचात्मादुर्ज्ञेयोहिसुरासुरैः ॥ ४६ ॥ यावत्सभगवान्ब्रह्मानबुध्येतमहातपाः ॥ तावत्त्वमिहविप्रर्षेविश्रब्धश्चरवैसुखं ॥ ४७ ॥

स्वातंत्र्यंइतरेषांभूतसृष्टिकालेसन्निधानादसामर्थ्यंच उभयेषांगीतवादित्रादिभोगेसाम्यंचास्तीतिप्रदर्श्यआद्यस्यस्वरूपंमहदादिविकाराद्बहिर्भूतंचकारात्तदंतर्वर्तिच सभूमिंसर्वतोवृत्वात्यतिष्ठद्दशांगुलमितिवेदएवाविकारस्यरूपस्यस्थितिमाह तस्मात्कृष्णमूर्तिर्व्यवहारतोवियदादिवन्नित्येतियुक्तमुत्पश्यामः श्रुतिविरोधस्त्वत्रप्रागेवनिरस्तः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ यावदिति ब्रह्माविराट् इहलिंगात्मनि स्थूलाध्यासोदयादर्वाक्सूक्ष्मेएवस्थातव्यमित्यर्थः स्पष्टार्थमन्यत् ॥ ४७ ॥

॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोननवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८९ ॥ ॥ ७ ॥

ततोविबुद्धेतस्मिंस्तुसर्वलोकपितामहे ॥ एकीभूतोहिस्रक्ष्यामिशरीराणिद्विजोत्तम ॥ ४८ ॥ आकाशंपृथिवींज्योतिर्वायुंसलिलमेवच ॥ लोकेयच्चभवेच्छेषमिहस्थावरजंगमं ॥ ४९ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वांतर्हितस्तातसदेवःपरमाद्भुतः ॥ प्रजाश्चेमाःप्रपश्यामिविचित्राविविधाःकृताः ॥ ५० ॥ एवंदृष्टंमयाराजंस्तस्मिन्प्राप्तेयुगक्षये ॥ आश्चर्यंभरतश्रेष्ठसर्वधर्मभृतांवर ॥ ५१ ॥ यःसदेवोमयादृष्टःपुरापद्मायतेक्षणः ॥ सएषपुरुषव्याघ्रसंबंधीतेजनार्दनः ॥ ५२ ॥ अस्यैववरदानाद्धिस्मृतिर्नप्रजहातिमां ॥ दीर्घमायुश्चकौंतेयस्वच्छंदमरणंमम ॥ ५३ ॥ सएषकृष्णोवार्ष्णेयःपुराणपुरुषोविभुः ॥ आस्तेहरिरचिंत्यात्माक्रीडन्निवमहाभुजः ॥ ५४ ॥ एषधाताविधाताचसंहर्ताचैवशाश्वतः ॥ श्रीवत्सवक्षागोविंदःप्रजापतिपतिःप्रभुः ॥ ५५ ॥ दृष्ट्वेमंवृष्णिप्रवरंस्मृतिर्मामियमागता ॥ आदिदेवमयंजिष्णुंपुरुषंपीतवाससं ॥ ५६ ॥ सर्वेषामेवभूतानांपितामाताचमाधवः ॥ गच्छध्वमेनंशरणंशरण्यंकौरवर्षभाः ॥ ५७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्ताश्चतेपार्थायमौचपुरुषर्षभौ ॥ द्रौपद्यासहिताःसर्वेनमश्चक्रुर्जनार्दनं ॥ ५८ ॥ सचैतान्पुरुषव्याघ्रसाम्नापरमवल्गुना ॥ सांत्वयामाससमानार्होमन्यमानोयथाविधि ॥ ५९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिभविष्यकथनेएकोननवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८९ ॥ ॥ ७ ॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ युधिष्ठिरस्तुकौंतेयोमार्कंडेयंमहामुनिं ॥ पुनःपप्रच्छसाम्राज्येभविष्यांजगतोगतिं ॥ १ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ आश्चर्यभूतंभवतःश्रुतंनोवदतांवर ॥ मुनेभार्गवयद्वृत्तंयुगादौप्रभवात्ययं ॥ २ ॥ अस्मिन्कलियुगेप्यस्तिपुनःकौतूहलंमम ॥ समाकुलेषुधर्मेषुकिंतुशेषंभविष्यति ॥ ३ ॥ किंवीर्यामानवास्तत्रकिमाहारविहारिणः ॥ किमायुषःकिंवसनाभविष्यंतियुगक्षये ॥ ४ ॥ कांचकाष्ठांसमासाद्यपुनःसंपत्स्यतेकृतं ॥ विस्तरेणमुनेब्रूहिविचित्राणीहभाषसे ॥ ५ ॥ इत्युक्तःसमुनिश्रेष्ठःपुनरेवाभ्यभाषत ॥ रमयन्वृष्णिशार्दूलंपांडवांश्चमहानृषिः ॥ ६ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्मयादृष्टंयत्पुराश्रुतमेवच ॥ अनुभूतंचराजेंद्रदेवदेवप्रसादजं ॥ ७ ॥ भविष्यंसर्वलोकस्यवृत्तांतंभरतर्षभ ॥ कलुषंकालमासाद्यकथ्यमानंनिबोधमे ॥ ८ ॥

एवंकृष्णाद्वितंप्रसाध्यतत्रप्रीतिहेतोर्विषयवैराग्यस्योत्पादनायपुनर्भविष्यमेवाध्यायद्वयेनप्रश्नपूर्वकमाह युधिष्ठिरस्त्वित्यादिना साम्राज्येकर्तव्येसति ॥ १ ॥ २ ॥ किंतुकथंतु शेषंजगद्भविष्यतिउत्कर्षंप्राप्स्यति ॥ ३ ॥ ४ ॥ काष्ठांअवधिं कृतंकृतयुगं ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ कलुषंकलिं ॥ ८ ॥

निर्व्याजश्छद्मरहीनः उपाधिवर्जितःलोभादिहीनः वृषइवचतुष्पात् ॥ ९ ॥ अर्धेनाधर्मेण ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ धर्मवैतंसिकाःधर्मजालिकाः वीतंसोबंधनोपायेपशूनांपक्षिणामपीतिमेदिनी धर्म

कृतेचतुष्पात्सकलोनिर्व्याजोपाधिवर्जितः॥ वृषःप्रतिष्ठितोधर्मोमनुष्येभरतर्षभ॥ ९॥ अधर्मपादविद्धस्तुत्रिभिरंशैःप्रतिष्ठितः॥ त्रेतायांद्वापरेऽर्धेनव्यामिश्रोध
र्मउच्यते॥ १०॥ त्रिभिरंशैरधर्मस्तुलोकानाक्रम्यतिष्ठति॥ तामसंयुगमासाद्यतदाभरतसत्तम॥ ११॥ चतुर्थांशेनधर्मस्तुमनुष्यानुपतिष्ठति॥ आयुर्वीर्यमथोबु
द्धिर्बलंतेजश्चपांडव॥ १२॥ मनुष्याणामनुयुगंह्रसतीतिनिबोधमे॥ राजानोब्राह्मणावैश्याःशूद्राश्चैवयुधिष्ठिर॥ १३॥ व्याजैर्धर्मंचरिष्यंतिधर्मवैतंसिकानराः॥
सत्यंसंक्षेप्स्यतेलोकेनरैःपंडितमानिभिः॥ १४॥ सत्यहान्याततस्तेषामायुरल्पंभविष्यति॥ आयुषःप्रक्षयाद्विद्यानशक्ष्यंत्युपजीवितुं॥ १५॥ विद्याहीनानवि
ज्ञानाल्लोभोप्यभिभविष्यति॥ लोभक्रोधपरामूढाःकामासक्ताश्चमानवाः॥ १६॥ वैरबद्धाभविष्यंतिपरस्परवधैषिणः॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःसंकीर्यंतःप
रस्परं॥ १७॥ शूद्रतुल्याभविष्यंतितपःसत्यविवर्जिताः॥ अंत्यामध्याभविष्यंतिमध्याश्चांत्यानसंशयः॥ १८॥ ईदृशोभवितालोकोयुगांतेपर्युपस्थिते॥ वस्त्रा
णांप्रवराशाणीधान्यानांकोरदूषकाः॥ १९॥ भार्यामित्राश्चपुरुषाभविष्यंतियुगक्षये॥ मत्स्यामिषेणजीवंतोदुहंतश्चाप्यजैडकं॥ २० गोषुनष्टासुपुरुषायेपि
नित्यंधृतव्रताः॥ तेपिलोभसमायुक्ताभविष्यंतियुगक्षये॥ २१॥ अन्योन्यंपरिमुष्णंतोहिंसयंतश्चमानवाः॥ अजपानास्तिकाःस्तेनाभविष्यंतियुगक्षये॥ २२॥
सरित्तीरेषुकुद्दालैर्वापयिष्यंतिचौषधीः॥ ताश्चाप्यल्पफलास्तेषांभविष्यंतियुगक्षये॥ २३॥ श्राद्धेदैवेचपुरुषायेपिनित्यंधृतव्रताः॥ तेपिलोभसमायुक्ताभोक्ष्यं
तीहपरस्परं॥ २४॥ पितापुत्रस्यभोक्ताचपितुःपुत्रस्तथैवच॥ अतिक्रांतानिभोज्यानिभविष्यंतियुगक्षये॥ २५॥ नव्रतानिचरिष्यंतिब्राह्मणावेदनिंदकाः॥ नय
क्ष्यंतिनहोष्यंतिहेतुवादविमोहिताः॥ निम्नेकृषिंकरिष्यंतिहेतुवादविमोहिताः॥ २६॥ निम्नेकृषिंकरिष्यंतियोक्ष्यंतिधुरिधेनुकाः॥ एकहायनवत्सांश्चयोजयि
ष्यंतिमानवाः॥ २७॥ पुत्रःपितृवधंकृत्वापितापुत्रवधंतथा॥ निरुद्वेगोबृहद्वादीननिंदामुपलप्स्यते॥ २८॥ म्लेच्छभूतंजगत्सर्वंनिष्क्रियंयज्ञवर्जितं॥ भविष्य
तिनिरानंदमनुत्सवमथोतथा॥ २९॥ प्रायशःकृपणानांहितथाबंधुमतामपि॥ विधवानांचवित्तानिहरिष्यंतीहमानवाः॥ ३०॥

जालंविस्तार्यलोकान्वंचयंतीत्यर्थः॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ अंत्याइति चांडालाःक्षत्रियादिकर्मक्षत्रियादयश्चांडालकर्मकरिष्यंतीत्यर्थः॥ १८॥ शाणीशणसूत्रजा॥ १९॥ २०॥ २१॥
॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ निम्नेषुर्हानेषुकर्मसु॥ २६॥ २७॥ बृहद्वादीअकर्ताब्रह्माहमितिवदनशीलः॥ २८॥ २९॥ ३०॥

॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ परार्थान्परधनानि॥ ३७॥ हस्तोहस्तंपरिमुषेद्धस्तवदेकोदरजोपिभ्राताभ्रातरंवंचयेदेव॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ एकाहार्यएकविधमेवमांसशाकादिकमा

स्वल्पवीर्यबलाःस्तब्धालोभमोहपरायणाः॥ तत्कथादानसंतुष्टाद्दुष्टानामपिमानवाः॥ ३१॥ परिग्रहंकरिष्यंतिमायाचारपरिग्रहाः॥ समाह्वयंतःकौंतेयराजा
नःपापबुद्धयः॥ ३२॥ परस्परवधोद्युक्तामूर्खाःपंडितमानिनः॥ भविष्यंतियुगस्यांतेक्षत्रियालोककंटकाः॥ ३३॥ अरक्षितारोलुब्धाश्चमानाहंकारदर्पिताः
केवलंदंडरुचयोभविष्यंतियुगक्षये॥ ३४॥ आक्रम्याक्रम्यसाधूनांदारांश्चापिधनानिच॥ भोक्ष्यंतेनिरनुक्रोशारुदतामपिभारत॥ ३५॥ नकन्यांयाचतेक
श्चिन्नापिकन्याप्रदीयते॥ स्वयंग्राहाभविष्यंतियुगांतेसमुपस्थिते॥ ३६॥ राजानश्चाप्यसंतुष्टाःपरार्थान्मूढचेतसः॥ सर्वोपायैर्हरिष्यंतियुगांतेपर्युपस्थिते॥ ३७॥
म्लेच्छीभूतंजगत्सर्वंभविष्यतिनसंशयः॥ हस्तोहस्तंपरिमुषेद्युगांतेसमुपस्थिते॥ ३८॥ सत्यंसंक्षिप्यतेलोकेनरैःपंडितमानिभिः॥ स्थविराबालमतयोबालाः
स्थविरबुद्धयः॥ ३९॥ भीरुस्तथाशूरमानीशूराभीरुविषादिनः॥ नविश्वसंतिचान्योन्यंयुगांतेपर्युपस्थिते॥ ४०॥ एकाहार्यंयुगंसर्वंलोभमोहव्यवस्थितं॥ अ
धर्मोवर्द्धतेतत्रनतुधर्मःप्रवर्त्तते॥ ४१॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्यानशिष्यंतिजनाधिप॥ एकवर्णस्तदालोकोभविष्यतियुगक्षये॥ ४२॥ नक्षंस्यतिपितापुत्रंपुत्रश्च
पितरंतथा॥ भार्याश्चपतिशुश्रूषांनकरिष्यंतिसंक्षये॥ ४३॥ येयवान्नाजनपदागोधूमान्नास्तथैवच॥ तान्देशान्संश्रयिष्यंतियुगांतेपर्युपस्थिते॥ ४४॥ स्वैरा
चाराश्चपुरुषायोषितश्चविशांपते॥ अन्योन्यंनसहिष्यंतियुगांतेपर्युपस्थिते॥ ४५॥ म्लेच्छभूतंजगत्सर्वंभविष्यतियुधिष्ठिर॥ नश्राद्धैस्तर्पयिष्यंतिदैवतानीह
मानवाः॥ ४६॥ नकश्चित्कस्यचिच्छ्रोतानकश्चित्कस्यचिद्गुरुः॥ तमोग्रस्तस्तदालोकोभविष्यतिजनाधिप॥ ४७॥ परमायुश्चभवितातदावर्षाणिषोडश॥ ततः
प्राणान्विमोक्ष्यंतियुगांतेसमुपस्थिते॥ ४८॥ पंचमेवाथषष्ठेवावर्षेकन्याप्रसूयते॥ सप्तवर्षाष्टवर्षाश्चप्रजास्यंतिनरास्तदा॥ ४९॥ पत्यौस्त्रीतुतदाराजन्पुरुषो
वास्त्रियंप्रति॥ युगांतेराजशार्दूलनतोषमुपयास्यति॥ ५०॥ अल्पद्रव्यावृथालिंगाहिंसाचप्रभविष्यति॥ नकश्चित्कस्यचिद्दाताभविष्यतियुगक्षये॥ ५१॥ अ
ट्टशूलाजनपदाःशिवशूलाश्चतुष्पथाः॥ केशशूलाःस्त्रियश्चापिभविष्यंतियुगक्षये॥ ५२॥ म्लेच्छाचाराःसर्वभक्षादारुणाःसर्वकर्मसु॥ भाविनःपश्चिमेकालेम
नुष्यानात्रसंशयः॥ ५३॥ क्रयविक्रयकालेचसर्वःसर्वस्यवंचनं॥ युगांतेभरतश्रेष्ठवित्तलोभात्करिष्यति॥ ५४॥

हारमर्हतीतितथा भक्ष्याभक्ष्यविभागोनास्तीत्यर्थः॥ ४१॥ एकवर्णः वर्णविभागनाशनात्॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ प्रजास्यंतिप्रजाःजनयिष्यंति॥ ४९॥ ५०॥ ५१॥ ५२॥ ५३॥ ५४॥

ज्ञानानिज्ञेयस्वरूपाणि ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ वृषलार्दिताःशूद्रपीडिताः ॥ ५९ ॥ संक्षेप्स्यतेनाशंगमिष्यति ॥ ६० ॥ ६१ ॥ काकाइवसर्वतःशंकिनःनीचवृत्त्युपजीविनोवा ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

ज्ञानानिचाप्यविज्ञायकरिष्यंतिक्रियास्तथा ॥ आत्मच्छंदेनवर्ततेयुगांतेसमुपस्थिते ॥ ५५ ॥ स्वभावात्क्रूरकर्माणश्चान्योन्यमभिशंसिनः ॥ भवितारोजनाःस
र्वेसंप्राप्तेतुयुगक्षये ॥ ५६ ॥ आरामांश्चैववृक्षांश्चनाशयिष्यंतिनिर्व्यथाः ॥ भवितासंशयोलोकेजीवितस्यहिदेहिनां ॥ ५७ ॥ तथालोभाभिभूताश्चभविष्यंतिन
रान्नृप ॥ ब्राह्मणांश्चहनिष्यंतिब्राह्मणस्वोपभोगिनः ॥ ५८ ॥ हाहाकृताद्विजाश्चैवभयार्तावृषलार्दिताः ॥ त्रातारमलभंतोवैभ्रमिष्यंतिमहीमिमां ॥ ५९ ॥ जीवितां
तकराःक्रूरारौद्राःप्राणिविहिंसकाः ॥ यदाभविष्यंतिनरास्तदासंक्षेप्स्यतेयुगं ॥ ६० ॥ आश्रयिष्यंतिचनदीःपर्वतान्विषमाणिच ॥ प्रधावमानावित्रस्ताद्विजाःकु
रुकुलोद्वह ॥ ६१ ॥ दस्युभिःपीडिताराजन्काकाइवद्विजोत्तमाः ॥ कुराजभिश्चसततंकरभारप्रपीडिताः ॥ ६२ ॥ धैर्यंत्यक्त्वामहीपालदारुणेयुगसंक्षये ॥ विक
र्माणिकरिष्यंतिशूद्राणांपरिचारकाः ॥ ६३ ॥ शूद्राधर्मंप्रवक्ष्यंतिब्राह्मणाःपर्युपासकाः ॥ श्रोतारश्चभविष्यंतिप्रामाण्येनव्यवस्थिताः ॥ ६४ ॥ विपरीतश्चलोको
यंभविष्यत्यधरोत्तरः ॥ एडूकान्पूजयिष्यंतिवर्जयिष्यंतिदेवताः ॥ ६५ ॥ शूद्राःपरिचरिष्यंतिनद्विजान्युगसंक्षये ॥ आश्रमेषुमहर्षीणांब्राह्मणावसथेषुच ॥ ६६ ॥
देवस्थानेषुचैत्येषुनागानामालयेषुच ॥ एडूकचिह्नापृथिवीनदेवगृहभूषिता ॥ ६७ ॥ भविष्यतियुगेक्षीणेतद्युगांतस्यलक्षणं ॥ यदारौद्राधर्महीनामांसादाःपानपा
स्तथा ॥ ६८ ॥ भविष्यंतिनरानित्यंतदासंक्षेप्स्यतेयुगं ॥ पुष्पंपुष्पेयदाराजन्फलेवाफलमाश्रितं ॥ ६९ ॥ प्रजास्यतिमहाराजतदासंक्षेप्स्यतेयुगं ॥ अकालवर्षी
पर्जन्योभविष्यतिगतेयुगे ॥ ७० ॥ अक्रमेणमनुष्याणांभविष्यंतितदाक्रियाः ॥ विरोधमथयास्यंतिवृषलाब्राह्मणैःसह ॥ ७१ ॥ महीम्लेच्छजनाकीर्णाभविष्य
तिततोचिरात् ॥ करभारभयाद्विप्राभजिष्यंतिदिशोदश ॥ ७२ ॥ निर्विशेषाजनपदास्तथाविष्टिकरार्दिताः ॥ आश्रमानुपलप्स्यंतिफलमूलोपजीविनः ॥ ७३ ॥
एवंपर्याकुलेलोकेमर्यादानभविष्यति ॥ नस्थास्यंत्युपदेशेचशिष्याविप्रियकारिणः ॥ ७४ ॥ आचार्योपनिधिश्चैवभर्त्स्यंतेतदनंतरं ॥ अर्थयुक्त्याप्रवात्स्यंतिमि
त्रसंबंधिबांधवाः ॥ ७५ ॥ अभावःसर्वभूतानांयुगांतेसंभविष्यति ॥ दिशःप्रज्वलिताःसर्वानक्षत्राण्यप्रभाणिच ॥ ७६ ॥

॥ ६४ ॥ एडूकान्अस्थ्यंकितानिकुड्यानि भित्तिस्त्रीकुड्यमेडूकंयदंतर्न्यस्तकीकसमित्यमरः ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ निर्विशेषाःतुल्याचारवेषाः विष्टिकराःभृतिमद
त्वाकारयंतिते ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ आचार्योपिअपनिधिःनिर्धनःभर्त्स्यंतेधिक्क्रियते अर्थयुक्त्याधनयोगेननतुस्नेहेनधर्मेणवा ॥ ७५ ॥ ७६ ॥

॥ ७७ ॥ ७८ ॥ कबंधांतर्हितःराह्वंतर्हितः ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ यदेति गुरुसूर्यचंद्राःयदायुगपत्पुष्यनक्षत्रमेष्यंतितदाकृतयुगप्रव

ज्योतींषिप्रतिकूलानिवाताःपर्याकुलास्तथा ॥ उल्कापाताश्चबहवोमहाभयनिदर्शकाः ॥ ७७ ॥ षड्भिरन्यैश्चसहितोभास्करःप्रतपिष्यति ॥ तुमुलाश्चापिनिर्ह्रादा
दिग्दाहाश्चापिसर्वशः ॥ ७८ ॥ कबंधांतर्हितोभानुरुदयास्तमनेतदा ॥ अकालवर्षीभगवान्भविष्यतिसहस्रदृक् ॥ ७९ ॥ सस्यानिचनरोक्ष्यंतियुगांतेपर्युपस्थि
ते ॥ अभीक्ष्णंक्रूरवादिन्यःपरुषारुदितप्रियाः ॥ ८० ॥ भर्तॄणांवचनेचैवनस्थास्यंतिततःस्त्रियः ॥ पुत्राश्चमातापितरौहनिष्यंतियुगक्षये ॥ ८१ ॥ सूदयिष्यंतिचप
तीन्स्त्रियःपुत्रानपाश्रिताः ॥ अपर्वणिमहाराजसूर्यंराहुरुपैष्यति ॥ ८२ ॥ युगांतेहुतभुक्चापिसर्वतःप्रज्वलिष्यति ॥ पानीयंभोजनंचापियाचमानास्तदाध्वगाः
॥ ८३ ॥ नलप्स्यंतेनिवासंचनिरस्ताःपथिशेरते ॥ निर्घातवायसानागाःशकुनाःसमृगद्विजाः ॥ ८४ ॥ रूक्षावाचोविमोक्ष्यंतियुगांतेपर्युपस्थिते ॥ मित्रसंबंधि
नश्चापिसंत्यक्ष्यंतिनरास्तदा ॥ ८५ ॥ जनंपरिजनंचापियुगांतेपर्युपस्थिते ॥ अथदेशान्दिशश्चापिपत्तनानिपुराणिच ॥ ८६ ॥ क्रमशःसंश्रयिष्यंतियुगांतेप
र्युपस्थिते ॥ हातातहासुतेत्येवंतदावाचःसुदारुणाः ॥ ८७ ॥ विक्रोशमानश्चान्योन्यंजनोगांपर्यटिष्यति ॥ ततस्तुमुलसंघातेवर्तमानेयुगक्षये ॥ ८८ ॥ द्विजाति
पूर्वकोलोकःक्रमेणप्रभविष्यति ॥ ततःकालांतरेऽन्यस्मिन्पुनर्लोकविवृद्धये ॥ ८९ ॥ भविष्यतिपुनर्दैवमनुकूलंयदृच्छया ॥ यदासूर्यश्चचंद्रश्चतथातिष्यबृहस्प
ती ॥ ९० ॥ एकराशौसमेष्यंतिप्रपत्स्यतितदाकृतं ॥ कालवर्षीचपर्जन्योनक्षत्राणिशुभानिच ॥ ९१ ॥ प्रदक्षिणाग्रहाश्चापिभविष्यंत्यनुलोमगाः ॥ क्षेमंसुभिक्ष
मारोग्यंभविष्यतिनिरामयं ॥ ९२ ॥ कल्कीविष्णुयशानामद्विजःकालप्रचोदितः ॥ उत्पत्स्यतेमहावीर्योमहाबुद्धिपराक्रमः ॥ ९३ ॥ संभूतःसंभलग्रामेब्राह्मणा
वसथेशुभे ॥ मनसातस्यसर्वाणिवाहनान्यायुधानिच ॥ ९४ ॥ उपस्थास्यंतियोधाश्चशस्त्राणिकवचानिच ॥ सधर्मविजयीराजाचक्रवर्तीभविष्यति ॥ ९५ ॥
सचेमंसंकुलंलोकंप्रसादमुपनेष्यति ॥ उत्थितोब्राह्मणोदीप्तःक्षयांतकृदुदारधीः ॥ ९६ ॥ संक्षेपकोहिसर्वस्ययुगस्यपरिवर्तकः ॥ ससर्वत्रगतान्क्षुद्रान्ब्राह्मणैः
परिवारितः ॥ उत्सादयिष्यतितदासर्वम्लेच्छगणान्द्विजः ॥ ९७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिभविष्यकथनेनवत्यधि
कशततमोऽध्यायः ॥ १९० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

त्तिरित्यर्थः ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

ततइति कल्पयिष्यतिदास्यति ॥ १ ॥ २ ॥ विप्रैर्हेतुभिःकृतेयुगे ॥ ३ ॥ कृष्णाजिनानिब्रह्मचारिपरिधेयानि तेनसर्वाणिब्राह्मणंकर्माणिलक्ष्यंते शक्तीरित्यादिनाराजधर्माः स्थापयन्ब्रह्मक्षत्रयोर्धर्मव्यव

॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ ततश्चोरक्षयंकृत्वाद्विजेभ्यःपृथिवीमिमां॥ वाजिमेधेमहायज्ञेविधिवत्कल्पयिष्यति ॥ १ ॥ स्थापयित्वाचमर्यादाःस्वयंभुविहिताःशुभाः॥ वनंपुण्ययशःकर्मारमणीयंप्रवेक्ष्यति॥ २॥ तच्छीलमनुवर्त्स्यंतिमनुष्यालोकवासिनः॥ विप्रैश्चोरक्षयश्चैवकृतेक्षेमंभविष्यति ॥ ३॥ कृष्णाजिनानिशक्तीश्चत्रिशूलान्यायुधानिच॥ स्थापयन्द्विजशार्दूलोदेशेषुविजितेषुच॥ ४॥ संस्तूयमानोविप्रेंद्रैर्मानयानोद्विजोत्तमान्॥ कल्कीचरिष्यतिमहींसदादस्युवधेरतः॥ ५॥ हामातस्तातपुत्रेतितास्तावाचःसुदारुणाः॥ विक्रोशमानान्सुभृशंदस्यून्नेष्यतिसंक्षयं ॥ ६ ॥ ततोऽधर्मविनाशोवैधर्मवृद्धिश्चभारत॥ भविष्यतिकृतेप्राप्तेक्रियावांश्चजनस्तथा॥ ७॥ आरामाश्चैवचैत्याश्चतडागावसथास्तथा॥ पुष्करिण्यश्चविविधादेवतायतनानिच ॥ ८॥ यज्ञक्रियाश्चविविधाभविष्यंतिकृतेयुगे॥ ब्राह्मणाःसाधवश्चैवमुनयश्चतपस्विनः ॥ ९ ॥ आश्रमाःसहपाषंडाःस्थिताःसत्यजनाःप्रजाः ॥ प्ररोहंतिसर्वबीजानिरोप्यमाणानिचैवह ॥ १० ॥ सर्वेष्वृतुषुराजेंद्रसर्वसस्यंभविष्यति॥ नरादानेषुनिरताव्रतेषुनियमेषुच ॥ ११ ॥ जप्ययज्ञपराविप्राधर्मकामामुदायुताः॥ पालयिष्यंतिराजानोधर्मेणेमांवसुंधरां॥ १२॥ व्यवहाररतावैश्याभविष्यंतिकृतेयुगे॥ षट्कर्मनिरताविप्राःक्षत्रियाविक्रमेरताः ॥ १३ ॥ शुश्रूषायांरताःशूद्रास्तथावर्णत्रयस्यच ॥ एषधर्मःकृतयुगेत्रेतायांद्वापरेतथा ॥ १४॥ पश्चिमेयुगकालेचयःसतेसंप्रकीर्तितः॥ सर्वलोकस्यविदितायुगसंख्याचपांडव ॥ १५॥ एतत्तेसर्वमाख्यातमतीतानागतंतथा॥ वायुप्रोक्तमनुस्मृत्यपुराणमृषिसंस्तुतं॥ १६॥ एवंसंसारमार्गामेबहुशश्चिरजीविना॥ दृष्टाश्चैवानुभूताश्चतांस्तेकथितवानहं ॥ १७॥ इदंचैवापरंभूयःसहभ्रातृभिरच्युत ॥ धर्मसंशयमोक्षार्थंनिबोधवचनंमम ॥ १८ ॥ धर्मेत्वयात्मासंयोज्योनित्यंधर्मभृतांवर ॥ धर्मात्माहिसुखंराजन्प्रेत्यचेहचनंदति ॥ १९॥ निबोधचशुभांवाणींयांप्रवक्ष्यामितेनघ॥ नब्राह्मणेपरिभवःकर्तव्यस्तेकदाचन ॥ २० ॥ ब्राह्मणःकुपितोहन्यादपिलोकान्प्रतिज्ञया ॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ मार्कंडेयवचःश्रुत्वाकुरूणांप्रवरोनृपः॥ २१ ॥ उवाचवचनंधीमान्परमंपरमद्युतिः॥ कस्मिन्धर्मेमयास्थेयंप्रजाःसंरक्षतामुने॥ २२॥

स्थांचक्रेइतिभावः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ अधर्मविनाशइतिच्छेदः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ येआश्रमाःसहपाषंडाःप्राक्स्थितास्तेप्रजाश्चसत्यजनाभविष्यंतीतिसंबंधः प्ररोहंतिनश्यंति बीजानिसंस्काराःरोप्यमाणानिक्रियमाणैःकर्मभिर्दृढंसंपाद्यमानान्यपिज्ञानबलान्नश्यंतीत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९१ ॥ ७ ॥

कथंचवर्तमानोवैनच्यवेयंस्वधर्मतः॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥दयावान्सर्वभूतेषुहितोरक्तोनसूयकः॥२३॥ सत्यवादीमृदुर्दांतःप्रजानांरक्षणेरतः ॥ चरधर्मंत्यजाधर्मंपितॄन्देवांश्चपूजय॥ २४॥ प्रमादाद्यत्कृतंतेभूत्सम्यग्दानेनतज्जय॥ अलंतेमानमाश्रित्यसततंपरवान्भव॥ २५॥ विजित्यपृथिवींसर्वांमोदमानःसुखीभव॥ एषभूतोभविष्यश्चधर्मस्तेसमुदीरितः॥ २६॥ नतेस्त्यविदितंकिंचिदतीतानागतंभुवि॥ तस्मादिमंपरिक्लेशंत्वंतातहृदिमाकृथाः॥ २७॥ प्राज्ञास्तातमुह्यंतिकालेनापिप्रपीडिताः॥ एषकालोमहाबाहोअपिसर्वदिवौकसां॥ २८॥ मुह्यंतिहिप्रजास्तातकालेनापिप्रचोदिताः॥ माचतत्रविशंकाभूद्यन्मयोक्तंतवानघ॥ २९॥ अशंक्यमद्वचोह्येतद्धर्मलोपोभवेत्तव॥ जातोसिप्रथितेवंशेकुरूणांभरतर्षभ॥३०॥ कर्मणामनसावाचासर्वमेतत्समाचर॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ यत्त्वयोक्तंद्विजश्रेष्ठवाक्यंश्रुतिमनोहरं॥ ३१॥ तथाकरिष्येयत्नेनभवतःशासनंविभो॥ नमेलोभोस्तिविप्रेंद्रनभयंनचमत्सरः॥ ३२ ॥ करिष्यामिहितत्सर्वमुक्तंयत्तेमयिप्रभो॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ श्रुत्वातुवचनंतस्यमार्कंडेयस्यधीमतः॥ ३३॥ संहृष्टाःपांडवाराजन्सहिताःशार्ङ्गधन्वना॥ विप्रर्षभाश्चतेसर्वेयतत्रासन्समागताः॥ ३४॥ तथाकथांशुभांश्रुत्वामार्कंडेयस्यधीमतः॥ विस्मिताःसमपद्यंतपुराणस्यनिवेदनात्॥ ३५॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेप० मार्कंडेयसमास्याप० युधिष्ठिरानुशासनेएकनवत्यधिकशततमोध्यायः॥ १९१॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ भूयएवब्राह्मणमहाभाग्यंवक्तुमर्हसीत्यब्रवीत्पांडवेयोमार्कंडेयं ॥ १॥ अथाचष्टमार्कंडेयोऽपूर्वमिदंश्रूयतांब्राह्मणानांचरितं ॥ २ ॥ अयोध्यायामिक्ष्वाकुकुलोद्वहःपार्थिवःपरीक्षिन्नाममृगयामगमत्॥३॥ तमेकाश्वेनमृगमनुसरंतंमृगोदूरमपाहरत्॥४॥ अध्वनिजातश्रमःक्षुत्तृष्णाभिभूतश्चैकस्मिन्देशेनीलंगहनंवनखंडमपश्यत्॥५॥ तच्चविवेशततस्तस्यवनखंडस्यमध्येऽतीवरमणीयंसरोदृष्ट्वासाश्वएवव्यगाहत ॥ ६ ॥ अथाश्वस्तःसबिसमृणालमश्वायाग्रतोनिक्षिप्यपुष्करिणीतीरेसंविवेश॥ ततःशयानोमधुरंगीतमशृणोत्॥ ७॥ सश्रुत्वाऽचिंतयन्नेहमनुष्यगतिंपश्यामिकस्यखल्वयंगीतशब्दइति॥ ८॥ अथापश्यत्कन्यांपरमरूपदर्शनीयांपुष्पाण्यवचिन्वतींगायंतींच॥ अथसाराज्ञःसमीपेपर्यक्रामत्॥ ९॥

मारणस्तंभनाद्यान्यपिकर्माणिकृष्णाद्वैतविद्याबलेनैवसिद्ध्यंतीतिमंडूकाख्यायिकयैवाह भूयइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥१३॥ अवघोटितयाश्लक्ष्णीकृतया ॥१४॥ अभ्याशस्थोपिनिकटस्थोपिनापश्यत्क्रीडासक्तंराजानमितिशेषः ॥१५॥ प्रयोजनंकर्तव्यं ॥१६॥१७॥ अतिमुक्तकागारंवासंतीगृहं

तामब्रवीद्राजाकस्यासिभद्रेकावात्वमिति ॥ साप्रत्युवाचकन्यास्मीतितांराजोवाचार्थीत्वयाहमिति ॥ १० ॥ अथोवाचकन्यासमयेनाहंशक्यात्वयालब्धुं नान्यथेतिराजातांसमयमपृच्छत् ॥ कन्योवाचनोदकंमेदर्शयितव्यमिति ॥ ११ ॥ सराजातांबाढमित्युक्त्वातामुपयेमेकृतोद्वाहश्चराजापरीक्षित्क्रीडमानोमुदा परमयायुक्तस्तूष्णींसंगम्यतयासहास्ते ॥ १२ ॥ ततस्तत्रैवासीनेराजनिसेनान्वगच्छत् ॥ १३ ॥ सासेनोपविष्टंराजानंपरिवार्यातिष्ठत्पर्याश्वस्तश्चराजातयैवस हशिबिकयाप्रायादवघोटितयासस्वंनगरमनुप्राप्यरहसितयासहास्ते ॥ १४ ॥ तत्राभ्याशस्थोपिकश्चिन्नापश्यदथप्रधानामात्योभ्याशचरास्तस्यस्त्रियोपृ च्छत् ॥ १५ ॥ किमत्रप्रयोजनंवर्ततइत्यथाब्रुवंस्ताःस्त्रियः ॥ १६ ॥ अपूर्वमिवपश्यामउदकंनात्रनीयतइत्यथामात्योनुदकंवनंकारयित्वोदारवृक्षंबहुपुष्पफल मूलंतस्यमध्येमुक्ताजालमयींपार्श्वेवापींगूढांसुधासलिललिप्तांसरहस्युपगम्यराजानमब्रवीत् ॥ १७ ॥ वनमिदमुदारकंसाध्वत्ररम्यतामिति ॥ १८ ॥ सतस्य वचनात्तयैवसहदेव्यातद्वनंप्राविशत्सकदाचित्तस्मिन्काननेरम्येतयैवसव्यवाहरदथक्षुत्तृष्णार्दितःश्रांतोऽतिमुक्तकागारमपश्यत् ॥ १९ ॥ तत्प्रविश्यराजासहप्रि ययासुधाकृतांविमलांसलिलपूर्णांवापीमपश्यत् ॥ २० ॥ दृष्ट्वैवचतांतस्याश्चतीरेसहैवतयादेव्यावातिष्ठत् ॥ २१ ॥ अथतांदेवींसराजाब्रवीत्साध्ववतरवापी सलिलमिति ॥ सातद्वचःश्रुत्वावतीर्यवापींन्यमज्जन्नपुनरुदमज्जत् ॥ २२ ॥ तांसमृगयमाणोराजानापश्यद्वापीमथनिःस्राव्यमंडूकंश्वभ्रमुखेदृष्ट्वाक्रुद्धआज्ञा पयामाससराजा ॥ २३ ॥ सर्वत्रमंडूकवधःक्रियतामितियोमयार्थीसमांमृतमंडूकोपायनमादायोपतिष्ठेदिति ॥ २४ ॥ अथमंडूकवधेघोरेक्रियमाणेदिक्षुस र्वासुमंडूकान्भयमाविवेशतेभीतामंडूकराज्ञेयथावृत्तंन्यवेदयन् ॥ २५ ॥ ततोमंडूकराट्तापसवेषधारीराजानमभ्यगच्छदुपेत्यचैनमुवाच ॥ २६ ॥ माराज न्क्रोधवशंगमःप्रसादंकुरुनार्हसिमंडूकानामनपराधिनांवधंकर्तुमितिश्लोकौचात्रभवतः ॥ २७ ॥ मामंडूकान्जिघांसत्वंकोपंसंधारयाच्युत ॥ प्रक्षीयतेध नोद्रेकोजनानामविजानतां ॥ २८ ॥ प्रतिजानीहिनैतांस्त्वंप्राप्यक्रोधंविमोक्ष्यसि ॥ अलंकृत्वातवाधर्मंमंडूकैःकिंहतैर्हितै ॥ २९ ॥ तमेवंवादिनमिष्टजनशोक परीतात्माराजाथोवाच ॥ ३० ॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ धनोद्रेकःश्रीतपसोरुत्कर्षः ॥२८॥ प्रतिजानीहिनिश्चयंकुरु प्राप्यप्रापय्यमृत्युं क्रोधंस्त्रीशोकजं अलंकृत्वामाकुरु ॥२९॥३०॥

॥ ३१ ॥ विप्रलब्धाःवंचिताः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ब्रह्मण्यंब्राह्मणहितंतेनरहितानिअब्रह्मण्यानि ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ वाम्यौवामदेवीयौरथेयुक्तौअश्वौअश्वतरौ वामीप्रयु

नहिक्षम्यतेतन्मयाहनिष्याम्येतानेतैर्दुरात्मभिःप्रियामेभक्षितासर्वथैवमेवध्यामंडूकानार्हसिविद्वन्मामुपरोद्धुमिति ॥ ३१ ॥ सतद्वाक्यमुपलभ्यव्यथितेंद्रियम नाःप्रोवाचप्रसीदराजन्नहमायुर्नाममंडूकराजोममसादुहितासुशोभनानामतस्याहिदौःशील्यमेतद्बहवस्तयाराजानोविप्रलब्धाःपूर्वाइति ॥३२॥ तमब्रवीद्रा जातयासमर्थीसामेदीयतामिति ॥ ३३ ॥ अथैनांराज्ञेपितादादब्रवीच्चैनामेनंराजानंशुश्रूषस्वेति ॥ ३४ ॥ सएवमुक्त्वादुहितरंक्रुद्धःशशापयस्मात्त्वयाराजानो विप्रलब्धाबहवस्तस्मादब्रह्मण्यानितवापत्यानिभविष्यंत्यानृतिकत्वात्तवेति ॥ ३५ ॥ सचराजातामुपलभ्यतस्यांसुरतगुणनिबद्धहृदयोलोकत्रयैश्वर्यमिवोप लभ्यहर्षेणबाष्पकलयावाचाप्रणिपत्याभिपूज्यमंडूकराजमब्रवीदनुगृहीतोस्मीति ॥ ३६ ॥ सचमंडूकराजोदुहितरमनुज्ञाप्ययथागतमगच्छत् ॥ ३७ ॥ अथ कस्यचित्कालस्यतस्यांकुमारास्त्रयस्तस्यराज्ञःसंबभूवुःशलोदलोबलश्चेतिततस्तेषांज्येष्ठंशलंसमयेपिताराज्येभिषिच्यतपसिधृतात्मावनंजगाम ॥ ३८ ॥ अथ कदाचिच्छलोमृगयामनुचरन्मृगमासाद्यरथेनान्वधावत् ॥ ३९ ॥ सूतंचोवाचशीघ्रंमांवहस्वेतिसतथोक्तःसूतोराजानमब्रवीत् ॥ ४० ॥ नक्रियतामनुबंधोनै षशक्यस्त्वयामृगोयंग्रहीतुंयद्यपितेरथेयुक्तौवाम्यौस्यातामितिततोब्रवीद्राजासूतमाचक्ष्वमेवाम्यौहन्मिचत्वामिति ॥ सएवमुक्तोराजभयभीतःसूतोवामदे वशापभीतश्चसन्नाचख्यौराज्ञे ॥ ततःपुनःसराजाखड्गमुद्यम्यशीघ्रंकथयस्वेतितमाहहनिष्येत्वामिति ॥ सतदाहराजभयभीतःसूतोवामदेवस्याश्वौवाम्यौम नोजवाविति ॥ ४१ ॥ अथैनमेवंब्रुवाणमब्रवीद्राजावामदेवाश्रमंप्रयाहीतिसगत्वावामदेवाश्रमंतमृषिमब्रवीत् ॥ ४२ ॥ भगवन्मृगोमेविद्धःपलायतेसंभाव यितुमर्हसिवाम्यौदातुमितितमब्रवीदृषिर्ददानितेवाम्यौकृतकार्येणभवतामममैववाम्यौनिर्यात्यौक्षिप्रमितिसचतावश्वौप्रतिगृह्यानुज्ञाप्यऋषिंप्रायाद्वामीप्रयु क्तेनरथेनमृगंप्रतिगच्छंश्चाब्रवीत्सूतमश्वरत्नाविमावयोग्यौब्राह्मणानांनैतौप्रतिदेयौवामदेवायेत्युक्त्वामृगमवाप्यस्वनगरमेत्याश्वावंतःपुरेऽस्थापयत् ॥ ४३ ॥ अथर्षिश्चिंतयामासतरुणोराजपुत्रःकल्याणंपत्रमासाद्यरमतेनप्रतिनिर्यातयत्यहोकष्टमिति ॥ ४४ ॥ समनसाविचिंत्यमासिपूर्णेशिष्यमब्रवीत् ॥ ४५ ॥ ग च्छात्रेयराजानंब्रूहियदिपर्याप्तंनिर्यातयोपाध्यायवाम्याविति सगत्वैवंतंराजानमब्रवीत्तंराजाप्रत्युवाचराज्ञामेतद्वाहनमनर्हाब्राह्मणारत्नानामेवंविधानांकिं ब्राह्मणानामश्वैःकार्यंसाधुगम्यतां ॥ ४६ ॥

क्तेनेतिवाक्यशेषात् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ पत्त्रंवाहनं ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

॥ ४७ ॥ अंतरेभेदे ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ वाहोवाहनं ॥ ५१ ॥ यदेतत्ब्राह्मणस्यत्वमाजीवमानोस्येतदिहघोरमनिष्टपाकंव्रतंकर्माहुरित्यन्वयः वहंतुचतुर्दिक्षुप्रापयंतुचतुर्धाकृत्वेतिशेषः ॥ ५२ ॥ येत्वां मांहंतुमुद्युक्तंतेमदीयास्त्वामेवपातयंत्वित्यर्थः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ असत्यंमिथ्यावादिनमपित्वात्वांनानुशास्मिनदंडयामि अद्यप्रभृतितवाज्ञामितिसंबंधः तवापराधानृक्षमिष्येआज्ञयाचवर्तिष्येइतिवरद्वयंज्ञेयं

सगत्वैतदुपाध्यायायाचष्टतच्छ्रुत्वावचनमप्रियंवामदेवःक्रोधपरीतात्मास्वयमेवराजानमभिगम्याश्वार्थमचोदयन्नचाददद्राजा॥४७॥ ॥वामदेवउवाच॥ प्रयच्छवाम्यौममपार्थिवत्वंकृतंहितेकार्यमाभ्यामशक्यं ॥ मात्वावधीद्वरुणोघोरपाशैर्ब्रह्मक्षत्रस्यांतरेवर्तमानं॥ ४८॥ ॥राजोवाच॥ ॥अनड्वाहौसुव्रतौ साधुदांतावेतद्विप्राणांवाहनंवामदेव ॥ ताभ्यांयाहित्वंयत्रकामोमहर्षेच्छंदांसिवैत्वादृशंसंवहंति ॥ ४९ ॥ ॥वामदेवउवाच॥ ॥छंदांसिवैमादृशंसंवहंति लोकेऽमुष्मिन्पार्थिवयानिसंति॥ अस्मिंस्तुलोकेममयानमेतदस्मद्विधानामपरेषांचराजन्॥ ५०॥ ॥राजोवाच॥ ॥चत्वारस्त्वांवागर्दभाःसंवहंतुश्रेष्ठाश्वतर्योहरयोवातरंहाः॥ तैस्त्वंयाहिक्षत्रियस्यैषवाहोममैववाम्यौनतवैतौहिविद्धि ॥५१ ॥ ॥वामदेवउवाच॥ ॥घोरंव्रतंब्राह्मणस्यैतदाहुरेतद्राजन्यदिहाजीवमानः॥ अयस्मयाघोररूपामहांतश्चत्वारोवायातुधानाःसुरौद्राः॥ मयाप्रयुक्तास्त्वद्वधमीप्समानावहंतुत्वांशितशूलाश्चतुर्धा॥ ५२॥ ॥राजोवाच॥ ॥ये त्वांविदुर्ब्राह्मणंवामदेववाचाहंतुंमनसाकर्मणावा ॥ तेत्वांसशिष्यमिहपातयंतुमद्वाक्यनुन्नाःशितशूलासिहस्ताः॥५३॥ ॥वामदेवउवाच॥ ॥ममैतौवाम्यौप्रतिगृह्यराजन्पुनर्ददानीतिप्रपद्यमेत्वं॥ प्रयच्छशीघ्रंममवाम्यौत्वमश्वौयद्यात्मानंजीवितुंतेक्षमंस्यात्॥५४॥ ॥राजोवाच॥ ॥नब्राह्मणेभ्योम्रगयाप्रसूतानत्वानुशास्म्यद्यप्रभृतित्यसत्यं॥ तवैवाज्ञांसंप्रणिधायसर्वांतथाब्रह्मन्पुण्यलोकंलभेयं ॥ ५५॥ ॥वामदेवउवाच॥ ॥नानुयोगाब्राह्मणानांभवंतिवाचाराजन्मनसाकर्मणावा॥ यस्त्वेवंब्रह्मतपसान्वेतिविद्वांस्तेनश्रेष्ठोभवतिहिजीवमानः॥ ५६॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥एवमुक्तेवामदेवेनराजन्समुत्तस्थूराक्षसाघोररूपाः॥ तैःशूलहस्तैर्वध्यमानःसराजाप्रोवाचेदंवाक्यमुच्चैस्तदानीं॥५७॥ इक्ष्वाकवोयदिब्रह्मन्दलोवाविधेयामेयदिचेमेविशोपि॥ नोत्स्रक्ष्येहंवामदेवस्यवाम्यौनैवंविधाःकर्मशीलाभवंति ॥५८॥ एवंब्रुवन्नेवसयातुधानैर्हतोजगामाशुमहींक्षितीशः॥ ततोविदित्वानृपतिंनिपातितमिक्ष्वाकवोवैदलमभ्यषिंचन्॥५९॥ राज्येतदातत्रगत्वासविप्रःप्रोवाचेदंवचनंवामदेवः॥ दलंराजानंब्राह्मणानांहिदेयमेवंराजन्सर्वधर्मेषुदृष्टं॥६०॥

॥ ५५ ॥ एतत्सत्याचष्टे नेति अनुयोगःशासनंअदंड्याब्राह्मणाइत्यर्थः ब्रह्मब्राह्मणजाति योब्राह्मणसेवीसजीवत्यन्योनश्यतीत्यर्थः वरद्वयमपिनिरर्थकमितिभावः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ दलःकनिष्ठोभ्राता विधेयाआज्ञाकारिणः ॥ ५८ ॥ निपातितंमृतं ॥ ५९ ॥ ६० ॥

॥ ६१ ॥ ६२ ॥ तंजहितवसायकस्त्वत्पुत्रमेवहिंसिष्यतिनतुमामित्यर्थः ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ एवमुक्त्वावामदेवेनस्तंभितहस्तपादोराजोवाच इक्ष्वाकवइति ॥ ६७ ॥ संस्पृश्यहत्वा एनसोब्रह्म

विभेषिचेत्त्वमधर्मान्नरेंद्रप्रयच्छमेशीघ्रमेवाद्यवाम्यौ ॥ एतच्छ्रुत्वावामदेवस्यवाक्यंसपार्थिवःसूतमुवाचरोषात्॥ ६१ ॥ एकंहिमेसायकंचित्ररूपंदिग्धंविषेणाहरसंगृहीतं ॥ येनविद्धोवामदेवःशयीतसंदश्यमानःश्वभिरार्तरूपः ॥६२ ॥ ॥वामदेवउवाच॥ ॥जानामिपुत्रंदशवर्षंतवाहंजातंमहिष्यांश्येनजितंनरेंद्र॥ तंजहित्वंमद्वचनात्प्रणुन्नस्तूर्णंप्रियंसायकैर्घोररूपैः॥ ६३॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥एवमुक्तोवामदेवेनराजन्नंतःपुरेराजपुत्रंजघान॥ ससायकस्तिग्मतेजाविसृष्टःश्रुत्वादलस्तत्रवाक्यंबभाषे॥ ६४ ॥ ॥राजोवाच ॥ ॥इक्ष्वाकवोहंतचरामिवःप्रियंनिहन्मीमंविप्रमद्यप्रमथ्य॥ आनीयतामपरस्तिग्मतेजाःपश्यध्वंमेवीर्यमद्यक्षितीशाः॥६५॥ ॥वामदेवउवाच॥ ॥यत्त्वमेनंसायकंघोररूपंविषेणदिग्धंममसंदधासि॥ नत्वेतंत्वंशरवर्यंविमोक्तुंसंधातुंवाशक्ष्यसेमानवेंद्र॥ ६६॥ ॥राजोवाच॥ ॥इक्ष्वाकवःपश्यतमांगृहीतंनवैशक्नोम्येषशरंविमोक्तुं॥ नचास्यकर्तुंनाशमभ्युत्सहामिआयुष्मान्वैजीवतुवामदेवः॥६७॥ ॥वामदेवउवाच॥ ॥संस्पृश्यैनांमहिषींसायकेनततस्तस्मादेनसोमोक्ष्यसेत्वं॥ ततस्तथाकृतवान्पार्थिवस्तुततोमुनिंराजपुत्रीबभाषे॥ ६८॥ ॥राजपुत्र्युवाच॥ ॥यथायुक्तावामदेवाहमेनंदिनेदिनेसंदिशंतीनृशंसं॥ ब्राह्मणेभ्योम्रगयतीसूनृतानितथाब्रह्मन्पुण्यलोकंलभेयं॥६९॥ ॥वामदेवउवाच॥ ॥त्वयात्रातंराजकुलंशुभेक्षणेवरंवृणीष्वाप्रतिमंददानिते॥ प्रशाधीमंस्वजनंराजपुत्रिइक्ष्वाकुराज्यंसुमहच्चाप्यनिंद्ये॥७०॥ ॥राजपुत्र्युवाच॥ वरंवृणेभगवंस्त्वेवमेषविमुच्यतांकिल्बिषादद्यभर्ता॥ शिवेनचाध्याहिसपुत्रबांधवंवरोवृतोत्येषमयाद्विजाग्र्य॥७१॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥श्रुत्वावचःसमुनीराजपुत्र्यास्तथास्त्वितिप्राहकुरुप्रवीर॥ ततःसराजामुदितोबभूववाम्यौचास्मैप्रददौसंप्रणम्य ॥ ७२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिमंडूकोपाख्यानेद्विनवत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १९२ ॥ ॥५॥ ॥५॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥मार्कंडेयमृषयोब्राह्मणायुधिष्ठिरश्चपर्यपृच्छन्नृषिःकेनदीर्घायुरासीद्बकोमार्कंडेयस्तुतान्सर्वानुवाच॥ १ ॥ महातपादीर्घायुश्चबकोराजर्षिर्नात्रकार्याविचारणा॥ २॥

हत्याध्यवसायजात्पापात् ॥ ६८ ॥ एनंनृशंसंभर्तारंदिनेदिनेसूनृतानिकल्याणकराणिवाक्यानिसंदिशंतीतिसंबंधः ब्राह्मणेभ्योम्रगयतीब्राह्मणान्सेवितुमिच्छंती ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१॥ ७२ ॥ ॥इत्यारण्यकेप०नै०भा०द्विनवत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १९२ ॥ ॥५ ॥ ॥ मार्कंडेयमृषयइत्यादेरध्यायस्यतात्पर्यंब्रह्मविद्यालब्धंचिरजीवित्वमपिदुःखमिश्रमतोविदेहकैवल्यमेवश्रेष्ठमिति ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

एतच्छ्रुत्वातुकौंतेयोभ्रातृभिःसहभारत॥ मार्कंडेयंपर्यपृच्छद्धर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ ३ ॥ बकदाल्भ्यौमहात्मानौश्रूयेतेचिरजीविनौ॥ सखायौदेवराजस्यतावृ
षीलोकसंमतौ॥४॥ एतदिच्छामिभगवन्बकशक्रसमागमं॥सुखदुःखसमायुक्तंतत्त्वेनकथयस्वमे॥५॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥वृत्तेदेवासुरेराजन्संग्रामेलो
महर्षणे ॥ त्रयाणामपिलोकानामिंद्रोलोकाधिपोभवत् ॥ ६॥ सम्यग्वर्षतिपर्जन्येसस्यसंपदउत्तमाः ॥ निरामयाःसुधर्मिष्ठाःप्रजाधर्मपरायणाः ॥७॥ मु
दितश्चजनःसर्वःस्वधर्मेषुव्यवस्थितः॥ ताःप्रजामुदिताःसर्वादृष्ट्वाबलनिषूदनः॥ ८ ॥ ततस्तुमुदितोराजन्देवराजःशतक्रतुः॥ ऐरावतंसमास्थायताःपश्यन्मु
दिताःप्रजाः॥ ९ ॥ आश्रमांश्चविचित्रांश्चनदीश्चविविधाःशुभाः॥ नगराणिसमृद्धानिखेटान्जनपदांस्तथा॥ १० ॥ प्रजापालनदक्षांश्चनरेंद्रान्धर्मचारिणः॥
उदपानंप्रपावापीतडागानिसरांसिच ॥ ११ ॥ नानाब्रह्मसमाचारैःसेवितानिद्विजोत्तमैः॥ ततोवतीर्यरम्यायांपृथ्व्यांराजञ्छतक्रतुः ॥ १२ ॥ तत्ररम्येशिवेदे
शेबहुवृक्षसमाकुले॥ पूर्वस्यांदिशिरम्यायांसमुद्राभ्याशतोनृप॥ १३॥ तत्राश्रमपदंरम्यंमृगद्विजनिषेवितं॥तत्राश्रमपदेरम्येबकंपश्यतिदेवराट्॥१४॥ बक
स्तुदृष्ट्वादेवेंद्रंदृढंप्रीतमनाभवत् ॥ पाद्यासनार्घ्यदानेनफलमूलैरथार्चयत् ॥ १५ ॥ सुखोपविष्टोवरदस्ततस्तुबलसूदनः ॥ ततःप्रश्नंबकंदेवउवाचत्रिदशेश्वरः
॥ १६ ॥ शतंवर्षसहस्राणिमुनेजातस्यतेनघ॥ समाख्याहिममब्रह्मन्किंदुःखंचिरजीविनां॥१७॥ ॥बकउवाच॥ ॥अप्रियैःसहसंवासःप्रियैश्चापिविनाभ
वः॥ असद्भिःसंप्रयोगश्चतद्दुःखंचिरजीविनां॥ १८ ॥ पुत्रदारविनाशोत्रज्ञातीनांसुहृदामपि॥परेष्वायत्ततारुच्छ्रंकिंनुदुःखतरंततः॥ १९ ॥ नान्यद्दुःखतरंकिं
चिल्लोकेषुप्रतिभातिमे॥ अर्थैर्विहीनःपुरुषःपरैःसंपरिभूयते॥ २० ॥ अकुलानांकुलेभावंकुलीनानांकुलक्षयं॥संयोगंविप्रयोगंचपश्यंतिचिरंजीविनः॥ २१ ॥
अपिप्रत्यक्षमेवैतत्तवदेवशतक्रतो॥ अकुलानांसमृद्धानांकथंकुलविपर्ययः॥ २२॥ देवदानवगंधर्वमनुष्योरगराक्षसाः॥ प्राप्नुवंतिविपर्यासंकिंनुदुःखतरंत
तः॥ २३ ॥ कुलेजाताश्चक्लिश्यंतेदौष्कुलेयवशानुगाः॥ आढ्यैर्दरिद्रावमताःकिंनुदुःखतरंततः॥ २४ ॥ लोकेवैधर्म्यमेतत्तुदृश्यतेबहुविस्तरं॥ हीनज्ञानाश्चदृश्यं
तेक्लिश्यंतेप्राज्ञकोविदाः॥ २५ ॥ बहुदुःखपरिक्लेशंमानुष्यमिहदृश्यते ॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥ पुनरेवमहाभागदेवर्षिगणसेवित ॥ २६ ॥ समाख्याहिममब्रह्मन्
किंसुखंचिरजीविनां॥ ॥बकउवाच॥ ॥अष्टमेद्वादशेवापिशाकंयःपचतेगृहे॥ २७॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ॥इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

कुमित्राण्यनपाश्रित्यकिंवैसुखतरंततः॥ यत्राहानिनगण्यंतेनैनमाहुर्महाशनं॥ २७॥ अपिशाकंपचानस्यसुखंवैमघवनृगृहे ॥ अर्जितंस्वेनवीर्येणनाप्यपा
श्रित्यकंचन॥ २८ ॥ फलशाकमपिश्रेयोभोक्तुंह्यकृपणंगृहे॥ परस्यतुगृहेभोक्तुःपरिभूतस्यनित्यशः॥ २९ ॥ सुमृष्टमपिनश्रेयोविकल्पोयमतःसतां॥ श्ववत्की
लालपोयस्तुपरान्नंभोक्तुमिच्छति॥ ३० ॥ धिगस्तुतस्यतद्भुक्तंकृपणस्यदुरात्मनः॥ योदत्वातिथिभूतेभ्यःपितृभ्यश्चद्विजोत्तमः॥ ३१ ॥ शिष्टान्यन्नानियोभुंक्ते
किंवैसुखतरंततः॥ अतोमृष्टतरंनान्यत्पूतंकिंचिच्छतक्रतो॥३२॥ दत्वायस्त्वतिथिभ्योवैभुंक्तेतेनैवनित्यशः॥ यावतोह्यंधसःपिंडानश्नातिसततंद्विजः॥३३॥
तावतांगोसहस्राणांफलंप्राप्नोतिदायकः॥ यदेनोयौवनकृतंतत्सर्वंनश्यतेध्रुवं॥ ३४॥ सदक्षिणस्यभुक्तस्यद्विजस्यतुकरेगतं ॥ यद्वारिवारिणासिंचेत्तद्ध्येनस्त
रतेक्षणात्॥ ३५॥ एताश्चान्याश्चवैबह्वीःकथयित्वाकथाःशुभाः॥ बकेनसहदेवेंद्रआपृच्छ्यत्रिदिवंगतः॥३६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यके० मार्कंडेयस
मास्यापर्वणिब्राह्मणमहाभाग्येबकशक्रसंवादेत्रिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १९३॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततःपांडवाःपुनर्मा
र्कंडेयमूचुः ॥ १ ॥ कथितंब्राह्मणमहाभाग्यंराजन्यमहाभाग्यमिदानींशुश्रूषामहइतितानुवाचमार्कंडेयोमहर्षिःश्रूयतामितिइदानींराजन्यानांमहाभाग्यमि
ति ॥ कुरूणामन्यतमःसुहोत्रोनामराजामहर्षीनभिगम्यनिवृत्यरथस्थमेवराजानमौशीनरंशिबिंददर्शाभिमुखंतौसमेत्यपरस्परेणयथावयःपूजांप्रयुज्यगुण
साम्येनपरस्परेणतुल्यात्मानौविदित्वान्योन्यस्यपंथानंनददतुस्तत्रनारदःप्रादुरासीत्किमिदंभवंतौपरस्परस्यपंथानमावृत्यतिष्ठतइति ॥ २ ॥ तावूचतुर्नारदंनै
तद्भगवन्पूर्वकर्मकर्त्रादिभिर्विशिष्टस्यपंथाउपदिश्यतेसमर्थायवाआवांचसख्यंपरस्परेणोपगतौतच्चावधानतोऽत्युत्कृष्टमधरोत्तरंपरिभ्रष्टं॥नारदस्त्वेवमुक्तः
श्लोकत्रयमपठत्॥ ३ ॥ क्रूरःकौरव्यमृदवेमृदुःक्रूरेचकौरव॥ साधुश्चासाधवेसाधुःसाधवेनाप्नुयात्कथं॥४॥ कृतंशतगुणंकुर्यान्नास्तिदेवेषुनिर्णयः॥ औशी
नरःसाधुशीलोभवतोवैमहीपतिः॥ ५ ॥जयेत्कदर्यंदानेनसत्येनानृतवादिनं॥ क्षमयाक्रूरकर्माणमसाधुंसाधुनाजयेत्॥ ६॥

विद्याबलंयुद्धप्रजापालनादिव्येष्वपिराजस्वस्तीतिदर्शयितुमाह ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ नैतत्पंथास्त्याज्यइत्येतन्नेत्यर्थः तत्रहेतुः पूर्वेति पूर्वंचतेकर्मकर्त्रादयश्चेतिविग्रहः अनुमंतृवक्तृप्रभृतयआदिश
ब्दार्थः अवधानतोविचारतः अधरेति आवयोस्तारतम्यंनास्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥ क्रूरइति पूर्वार्द्धेखलवृत्तंनामुयात्साधुत्वैकथंनकुर्यादित्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ राज्ञःशिबेः ॥ ८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१९४॥ ॥७॥ ॥ इदमिति ॥ १॥२ ॥ विद्वेषणंयाचकस्यद्वेषं प्रीत्यैवददासिचेत्प्रहीष्यामीत्यर्थः ॥ ३ ॥ हेदयददोदानंतदर्ह दत्वानकीर्तये दुःखेसत्येवकीर्तनंस्यान्नान्यथेतिभावः दुःखंचप्रियवियोगेऽतोममादेयाभावात्त्वयाप्ययाच्योर्थोनास्तीत्यतःसर्वंप्राप्यंस्त्रीपुत्रदेहांतंदेयमेवनत्वप्राप्यंदातुंश

॥२९१॥ तदुभावेवभवंतावुदारौयद्इदानींभवद्भ्यामन्यतमःसोपसर्पतुएतद्वैनिदर्शनमित्युक्त्वातूष्णींनारदोबभूव॥ एतच्छ्रुत्वातुकौरव्यःशिबिंप्रदक्षिणंकृत्वापंथानंदत्वा
बहुकर्मभिःप्रशस्यप्रययौ॥ ७॥ तदेतद्राज्ञोमहाभाग्यमप्युक्तवान्नारदः ॥ ८॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेप० मार्कंडयसमास्यापर्वणिशिबिचरितेचतुर्नवत्य
धिकशततमोऽध्यायः॥ १९४॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥इदमन्यच्छ्रूयतांययातिर्नाहुषोराजाराज्यस्थःपौरजनावृतआसांचक्रे॥ गुर्वर्थी
ब्राह्मणउपेत्याब्रवीत्भोराजन्गुर्वर्थंभिक्षेयंसमयादितिराजोवाच ॥ १ ॥ ब्रवीतुभगवान्समयमिति ॥ २॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥ विद्वेषणंपरमंजीवलोकेकु
र्यान्नरःपार्थिवयाच्यमानः॥तंत्वांपृच्छामिकथंतुराजन्दद्याद्भवान्दयितंचमेद्य॥ ३॥ ॥राजोवाच॥ ॥ नचानुकीर्तयेदद्यदत्वाअयाच्यमर्थंनचसंशृणोमि ॥
प्राप्यमर्थंचसंश्रुत्यतंचापिदत्वासुसुखीभवामि ॥ ४॥ ददामितेरोहिणीनांसहस्रंप्रियोहिमेब्राह्मणोयाचमानः ॥ नमेमनःकुप्यतियाचमानेदत्तंनशोचामिक
दाचिदर्थं॥ ५॥ इत्युक्त्वाब्राह्मणायराजागोसहस्रंददौ॥ प्राप्तवांश्चगवांसहस्रंब्राह्मणइति ॥ ६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्व
णिनाहुषचरितेपंचनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९५ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥भूयएवमहाभाग्यंकथ्यतामित्यब्रवीत्पांडवः ॥ १ ॥
अथाचष्टमार्कंडेयोमहाराजवृषदर्भसेदुकनामानौराजानौनीतिमार्गरतावस्त्रोपास्त्रकृतिनौ॥ २॥ सेदुकोवृषदर्भस्यबालस्यैवउपांशुव्रतमभ्यजानात्कुप्यम
देयंब्राह्मणस्य॥ ३॥ अथतंसेदुकंब्राह्मणःकश्चिद्वेदाध्ययनसंपन्नआशिषंदत्वागुर्वर्थीभिक्षितवान्॥ ४॥ अश्वसहस्रंमेभवान्ददात्विति॥ तंसेदुकोब्राह्मणमब्र
वीत्॥ ५॥ नास्तिसंभवोगुर्वर्थंदातुमिति॥ ६॥ सत्वंगच्छवृषदर्भसकाशं॥ राजापरमधर्मज्ञोब्राह्मणतंभिक्षस्व॥ सतेदास्यतितस्यैतदुपांशुव्रतमिति॥ ७॥ अ
थब्राह्मणोवृषदर्भसकाशंगत्वाअश्वसहस्रमयाचत॥ सराजातंकशेनाताडयत्॥ ८॥ ॥२०१॥

क्यमित्यर्थः ॥ ४ ॥ रोहिणीनांगवां रोहिणीकंठरुग्भिदीत्युपक्रम्यलोहितागवोरितिमेदिनी ॥ ५ ॥ असाधावपिसाधुत्वंप्रीत्याइष्टार्थदानंचमहाभाग्यमित्यध्यायद्वयतात्पर्यं॥६॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९५ ॥ ॥७॥ ॥ भूयइति ॥ १ ॥ २ ॥ उपांशुबहिरनुद्घाटितं कुप्यंस्वर्णरूप्यादन्यत् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७॥ कशेनपुंस्त्वमार्षं ॥ ८ ॥

हिंसिहिनस्सिताडयसि ॥ ९ ॥ शपंतंशापंदित्सतं हेविप्रयोनददातिस्वीयंधनंतुभ्यंतस्मैवाएतत्शापदानमुचितं उताहोस्वित्एतद्ब्राह्मण्यंब्राह्मणयोग्यंस्वीयमपिदित्सन्नशापयोग्यःनापिशांतिधर्माब्राह्मणःशापंदातुमर्हतीत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ क्षेपणंदूरीकरणं अवश्यंसप्रसादनीयइत्यर्थः ॥ १२ ॥ दैवसिकांएकदिवसजातामुत्पत्तिधनस्य स्वनियमभंगायप्रवृत्तंब्राह्मणंदंडयितुमपिप्रार्थितादधिकंदत्वाप्रसादयितुमपिसमर्थाराजानइतितात्पर्यं ॥ १३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनै० भा० षण्णवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ देवानामिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ घोरंनिंदितंअनिष्टसूचकमित्य

तंब्राह्मणोब्रवीत्॥ किंहिंस्यनागसंमामिति ॥ ९ ॥ एवमुक्त्वातंशपंतंराजाह॥ विप्रकिंयोनददातितुभ्यमुताहोस्विद्ब्राह्मण्यमेतत्॥ १०॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥
राजाधिराजतवसमीपंसेदुकेनप्रेषितोभिक्षितुमागतः॥ तेनानुशिष्टेनमयात्वंभिक्षितोसि ॥ ११॥ ॥राजोवाच॥ ॥पूर्वाह्णेतेदास्यामियोमेद्यबलिरागमि
ष्यति॥ योहन्यतेकशयाकथंमोघंक्षेपणंतस्यस्यात् ॥ १२ ॥ इत्युक्त्वाब्राह्मणायदैवसिकामुत्पत्तिंप्रादात् ॥ अधिकस्याश्वसहस्रस्यमूल्यमेवादादिति ॥ १३॥
॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिसेदुकवृषदर्भचरितेषण्णवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९६ ॥ ॥७॥ ॥७॥
॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥देवानांकथासंजातामहीतलंगत्वामहीपतिंशिबिमौशीनरंसाध्वेनंशिबिंजिज्ञास्यामइति॥ एवंभोइत्युक्त्वाअग्नींद्रावुपतिष्ठेतां ॥ १ ॥
अग्निःकपोतरूपेणतमभ्यधावदामिषार्थमिंद्रःश्येनरूपेण ॥ २ ॥ अथकपोतोराज्ञोदिव्यासनासीनस्योत्संगंन्यपतत्॥ ३॥ अथपुरोहितोराजानमब्रवीत्॥प्रा
णरक्षार्थंश्येनाद्भीतोभवंतंप्राणार्थीप्रपद्यते॥ ४ ॥ वसुददातुअंतवान्पार्थिवोस्यनिष्कृतिंकुर्यात्घोरंकपोतस्यनिपातमाहुः ॥ ५ ॥ अथकपोतोराजानमब्रवी
त्॥ प्राणरक्षणार्थंश्येनाद्भीतोभवंतंप्राणार्थीप्रपद्येअंगैरंगानिप्राप्यार्थीमुनिर्भूत्वाप्राणांस्त्वांप्रपद्ये॥६॥ स्वाध्यायेनकर्शितंब्रह्मचारिणंमांविद्धि॥ तपसादमे
नयुक्तमाचार्यस्याप्रतिकूलभाषिणं॥ एवंयुक्तमपापंमांविद्धि॥ ७॥ गदामिवेदान्विचिनोमिच्छंदःसर्वेवेदाअक्षरशोमेअधीताः॥ नसाधुदानंश्रोत्रियस्यप्रदा
नंमाप्रादाःश्येनायनकपोतोऽस्मि॥ ८॥ अथश्येनोराजानमब्रवीत् ॥ ९ ॥ पर्यायेणवसतिर्वाभवेषुसर्गेजातःपूर्वमस्मात्कपोतात्॥ त्वमाददानोथकपोतमेनं
मात्वंराजन्विघ्नकर्ताभवेथाः॥ १० ॥

र्थः मृत्युदूतत्वात्कपोतस्य अंतवान्दिगंतानामीश्वरः ॥ ५ ॥ अंगैरिति मुनिरहंस्वशरीरेणकपोतशरीरंप्रविष्टोस्मीत्यर्थः प्राणान्प्राणरक्षकत्वेन त्वमेवममप्राणाइत्यर्थः ॥६॥ ७ ॥ श्रोत्रियस्यमेश्येनायत्वत्कर्तृकंप्रदानंसाधुदानं ॥ ८ ॥ ९ ॥ पर्यायेणेति पितृपुत्रभार्यामातृप्रभृतीनामाधरोत्तर्येणयाजायासैवभवांतरेमातायःपुत्रःसएवपिताएवंशत्रुर्मित्रंभवतिमित्रंवाशत्रुरितिभवेषुजन्मसुपर्यायेणवसतिःस्थितिर्भवतिअतस्त्वंसर्गेसृष्टौअस्मात्कपोनात्जातोसि अनस्त्वंतवजन्मांतरीयंपितरंकपोतंआददानोरक्षन्ममआहारेविघ्नंमाकुर्वित्यर्थः ॥

शकुनेनेत्यकारांतोपि एतयोःस्वरूपंज्ञात्वासाधुकर्मकथंकुर्यामितिविमृशतीत्यर्थः ॥११॥१२॥ इत्वाशैशवेएवप्रजाप्रमीयतेम्रियते ॥ १३ ॥ मोघंनिष्फलंसोन्नंविंदतिलभते अप्रचेताःअनुदारः ॥ १४ ॥ अस्मात्कपोतात् एनंकपोतंमोचयित्वातेतुभ्यंप्रतिनयंतुप्रतिनिधित्वेनसमर्पयंतु ॥ १५ ॥ ददस्व ददानेइत्यस्यरूपं शकुनानां एकस्मिन्नेवबहुत्वं अभावात्नाशेन ॥ १६ ॥ उक्षाणंबलीवर्दं वेहतंवंध्यांगांवा

॥राजोवाच॥ ॥केनेदृशीजातुपराहिदृष्टावागुच्यमानाशकुनेनसंस्कृता॥ यांवैकपोतोवदतेयांचश्येनउभौविदित्वाकथमस्तुसाधु॥ ११ ॥ नास्यवर्षंवर्षतिवर्षकालेनास्यबीजंरोहतिकालउप्तं॥ भीतंप्रपन्नंयोहिददातिशत्रवेनत्राणंलभेत्त्राणमिच्छन्सकाले॥ १२ ॥ जाताह्नस्वाप्रजाप्रमीयतेसदानवासंपितरोस्यकुर्वते॥ भीतंप्रपन्नंयोहिददातिशत्रवेनास्यदेवाःप्रतिगृह्णंतिहव्यं॥ १३ ॥ मोघमन्नंविंदतिचाप्रचेताःस्वर्गाल्लोकाद्भ्रश्यतिशीघ्रमेव ॥ भीतंप्रपन्नंयोहिददातिशत्रवेसेंद्रादेवाःप्रहरंत्यस्यवज्रं॥ १४ ॥ उक्षाणंपक्त्वासहओदनेनअस्मात्कपोतात्प्रतितेनयंतु॥ यस्मिन्देशेरमसेतीवश्येनतत्रमांसंशिबयस्तेवहंतु॥ १५॥ ॥श्येनउवाच॥ ॥नोक्षाणोराजन्प्रार्थयेयंनचान्यदस्मान्मांसमधिकंवाकपोतात्॥ देवैर्दत्तःसोद्यममैषभक्षस्तन्मेददस्वशकुनानामभावात्॥ १६॥ ॥राजोवाच॥ उक्षाणंवेहतमनूनंनयंतुतेपश्यंतुपुरुषाममैव॥ भयाहितस्यदायंममांतिकात्त्वांप्रत्याम्नायंतुत्वंह्येनंमाहिंसीः ॥ १७॥ त्यजेप्राणान्नैवदद्यांकपोतंसौम्योह्ययंकिंनजानासिश्येन॥ यथाक्लेशंमाकुरुष्वेहसौम्यनाहंकपोतमर्पयिष्येकथंचित्॥ १८॥ यथामांवैसाधुवादैःप्रसन्नाःप्रशंसेयुःशिबयःकर्मणातु॥ यथाश्येनप्रियमेवकुर्यांप्रशाधिमांयद्वदेस्तत्करोमि॥ १९॥ ॥श्येनउवाच॥ ॥ऊरोर्दक्षिणादुत्कृत्यस्वपिशितंतावद्राजन्यावन्मांसंकपोतेनसमं॥ तथातस्मात्साधुत्रातःकपोतःप्रशंसेयुश्चशिबयःकृतंचप्रियंस्यान्ममेति॥ २०॥ अथसदक्षिणादूरोरुत्कृत्यस्वमांसपेशींतुलयाधारयत्॥ गुरुतरएवकपोतआसीत्॥ २१॥ पुनरन्यमुच्चकर्तगुरुतरएवकपोतः॥ एवंसर्वसमधिकृत्यशरीरंतुलायामारोपयामासतत्तथापिगुरुतरएवकपोतआसीत्॥ २२॥ अथराजास्वयमेवतुलामारुरोह॥ नचव्यलीकमासीद्राज्ञएतद्वृत्तांतंदृष्ट्वात्रातइत्युक्त्वाप्रालीयतश्येनः अथराजाअब्रवीत्॥ २३॥ कपोतंविद्युःशिबयस्त्वांकपोतपृच्छामितेशकुनेकोनुश्येनः॥नानीश्वरईदृशंजातुकुर्यादेतंप्रश्नंभगवन्मेविचक्ष्व॥ २४॥

अनूनंसर्वांगसंपूर्णंयथास्यात्तथा भयाहितस्यभीयस्तस्यकपोतस्य दायंप्रतिधनंप्रत्याम्नायंनयंतुप्रापयंतु पश्यंतुआलोचयंतुचसंतः एनंकपोतंमाहिंसीरिति ॥ १७ ॥ सौम्योह्ययंसोमसंयुक्तक्रतुवन्नित्यंपरिपाल्योह्ययं हेसौम्यसोमवत्प्रियदर्शन ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ अधिकृत्यच्छित्वा ॥ २२ ॥ अपर्याप्तौस्वयमेवतुलामाविवेश व्यलीकंअप्रियं त्रातस्त्वयाकपोतइत्युक्त्वा ॥ २३ ॥ २४ ॥

हेसौरथेयसुरथायाःपुत्र नौआवां विद्धीतिशेषः ॥ २५ ॥ असिनाखड्गेन एतन्मांसं बाःनृपाणांलक्ष्मचिह्नंकरोमि ॥ २६ ॥ २७ ॥ शिबिनाशिथिलशरीरेणजातंऔद्भिदंउद्भेदेनजातं यशसादीप्यमानं

॥कपोतउवाच॥ ॥वैश्वानरोहंज्वलनोधूमकेतुरथैवश्येनोवज्रहस्तःशचीपतिः॥ साधुज्ञातुंत्वामृषभंसौरथेयनौजिज्ञासयात्वत्सकाशंप्रपन्नौ॥ २५॥ यामेतांपेशींममनिष्क्रयायप्रादाद्भवानसिनोत्कृत्यराजन्॥ एतद्वोलक्ष्मशिवंकरोमिहिरण्यवर्णंरुचिरंपुण्यगंधं॥ २६॥ एतासांप्रजानांपालयितायशस्वीसुरर्षीणामथसंमतोभृशं॥ एतस्मात्पार्श्वात्पुरुषोजनिष्यतिकपोतरोमेतिचतस्यनाम ॥ २७॥ कपोतरोमाणंशिबिनौद्भिदंपुत्रंप्राप्स्यसिनृपवृषसंहननंयशोदीप्यमानंद्रष्टासिशूरमृषभंसौरथानां॥ २८॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिशिबिचरितेसप्तनवत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १९७॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ भूयएवमहाभाग्यंकथ्यतामित्यब्रवीत्पांडवोमार्कंडेयं ॥ अथाचष्टमार्कंडेयः ॥ अष्टकस्यवैश्वामित्रेरश्वमेधेसर्वेराजानःप्रागच्छन्॥ १ ॥ भ्रातरश्चास्यप्रतर्दनोवसुमनाःशिबिरौशीनरइतिसचसमाप्तयज्ञोभ्रातृभिःसहरथेनप्रायात्तेचनारदमागच्छंतमभिवाद्यारोहतुभवान्रथमित्यब्रुवन्॥ २ ॥ तांस्तथेत्युक्त्वारथमारुरोह॥ अथतेषामेकःसुरर्षिंनारदमब्रवीत्॥ प्रसाद्यभगवंतंकिंचिदिच्छेयंप्रष्टुमिति॥ ३॥ पृच्छेत्यब्रवीदृषिः॥ सोब्रवीदायुष्मंतःसर्वगुणप्रमुदिताः॥ अथायुष्मंतंस्वर्गस्थानंचतुर्भिर्यातव्यंस्यात्कोऽवतरेत्॥ अयमष्टकोवतरेदित्यब्रवीदृषिः॥ ४॥ किंकारणमित्यपृच्छत्॥ अथाचष्टाष्टकस्यगृहेमयाउषितंसमांरथेनानुप्रावहदथापश्यमनेकानिगोसहस्राणिवर्णशोविविक्तानितमहमपृच्छंकस्येमागावइतिसोब्रवीत्॥ मयानिसृष्टाइत्येतास्तेनैवस्वयंश्लाघतिकथितेन॥ एषोवतरेदथत्रिभिर्यातव्यंसांप्रतंकोवतरेत्॥ ५॥ प्रतर्दनइत्यब्रवीदृषिः ॥ तत्रकिंकारणंप्रतर्दनस्यापिगृहेमयोषितंसमांरथेनानुप्रावहत् ॥ ६ ॥ अथैनंब्राह्मणोऽभिक्षेताश्वंमेददातुभवान्निवृत्तोदास्यामीत्यब्रवीद्ब्राह्मणंत्वरितमेवदीयतामित्यब्रवीद्ब्राह्मणस्त्वरितमेवसब्राह्मणस्यैवमुक्त्वादक्षिणंपार्श्वमददत्॥ ७॥ अथान्योप्यश्वार्थीब्राह्मणआगच्छत्॥ तथैवचैनमुक्त्वावामपार्ष्णिमभ्यदादथप्रायात्पुनरपिचान्योप्यश्वार्थीब्राह्मणआगच्छत्त्वरितोथतस्मैअपनत्यवामंधुर्यमददत्॥ ८॥

॥ २८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९७ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ भूयइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ आयुष्मंतंचिरकालभोग्यं स्वर्गस्थानं पुंस्त्वमार्षं अवतरेत्स्वर्गात्भूमौप्रथममितिशेषः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ पार्श्वंरथचक्रप्रदेशस्थमश्वं ॥ ७ ॥ ८ ॥

अतियातोऽतिवेगवान् अश्वचतुष्टयस्यापिदानात्धुरंस्वहस्तेनैवगृह्णता सांप्रतंयुक्तायुक्तविचारः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ ११ ॥ १२ ॥ पुष्परथस्यगिरिगगनसागरेष्वप्रतिषिद्धमार्गस्यप्रयोजनेनतदर्थमित्यर्थः

अथप्रायात्पुनरन्यआगच्छदश्वार्थीब्राह्मणस्तमब्रवीदतियातोदास्यामित्वरितमेवमेदीयतामित्यब्रवीद्ब्राह्मणस्तस्मैदत्वाश्वंरथधुरंगृह्णताव्याहृतंब्राह्मणानां सांप्रतंनास्तिकिंचिदिति ॥ ९ ॥ यएषददातिचासूयतिचतेनव्याहृतेनतथावतरेत् ॥ अथद्वाभ्यांयातव्यमितिकोवतरेत् ॥ १० ॥ वसुमनाअवतरेदित्यब्रवीदृषिः ॥ ११ ॥ किंकारणमित्यपृच्छदथाचष्टनारदः ॥ अहंपरिभ्रमन्वसुमनसोगृहमुपस्थितः ॥ १२ ॥ स्वस्तिवचनमासीत्पुष्परथस्यप्रयोजनेनतमहमन्वगच्छंस्वस्तिवाचितेषुब्राह्मणेषुरथोब्राह्मणानांदर्शितः ॥ १३ ॥ तमहंरथंप्राशंसमथराजाब्रवीद्भगवतारथःप्रशस्तः ॥ एषभगवतोभगवतोरथइति ॥ १४ ॥ अथकदाचित्पुनरप्यहमुपस्थितःपुनरेवचरथप्रयोजनमासीत् ॥ सम्यगयमेषभगवतइत्येवंराजाब्रवीदितिपुनरेवचतृतीयंस्वस्तिवाचनंसमभावयमथराजाब्राह्मणानांदर्शयन्मामभिप्रेक्ष्याब्रवीत् ॥ अथोभगवतापुष्परथस्यस्वस्तिवाचनानिसुष्ठुसंभावितानिएतेनद्रोहवचनेनावतरेत् ॥ १५ ॥ अथैकेनयातव्यंस्यात्कोवतरेत्पुनर्नारदआह ॥ शिबिर्यायादहमवतरेयंअत्रकिंकारणमित्यब्रवीत् ॥ असावहंशिबिनासमोनास्मियतोब्राह्मणःकश्चिदेनमब्रवीत् ॥ १६ ॥ शिबेअन्नार्थ्यस्मीतितमब्रवीच्छिबिःकिंक्रियतामाज्ञापयतुभवानिति ॥ १७ ॥ अथैनंब्राह्मणोब्रवीत्यएषतेपुत्रोबृहद्गर्भोनामएषप्रमातव्यइतितमेनंसंस्कुरुअन्नंचोपपादयततोहंप्रतीक्ष्यइति ॥ ततःपुत्रंप्रमाथ्यसंस्कृत्यविधिनासाधयित्वापात्र्यामर्पयित्वाशिरसाप्रतिगृह्यब्राह्मणममृगयत् ॥ १८ ॥ अथास्यमृगयमाणस्यकश्चिदाचष्टएषतेब्राह्मणोनगरंप्रविश्यदहतितेगृहंकोशागारमायुधागारंस्त्र्यगारमश्वशालांहस्तिशालांचक्रुद्धइति ॥ १९ ॥ अथशिबिस्तथैवाविकृतमुखवर्णोनगरंप्रविश्यब्राह्मणंतमब्रवीत्सिद्धंभगवन्नन्नमितिब्राह्मणोनाकिंचिद्व्याजहारविस्मयादधोमुखश्चासीत् ॥ २० ॥ ततःप्रासादयद्ब्राह्मणंभगवन्भुज्यतामिति ॥ मुहूर्तादुद्वीक्ष्यशिबिमब्रवीत् ॥ २१ ॥ त्वमेवैतदशानेतितत्राहतथेतिशिबिस्तथैवाविमनामहित्वाकपालमभ्युद्धार्यभोक्तुमैच्छत् ॥ २२ ॥ अथास्यब्राह्मणोहस्तमगृह्णात् ॥ अब्रवीच्चैनंजितक्रोधोसिनतेकिंचिदपरित्याज्यंब्राह्मणार्थेब्राह्मणोपितंमहाभागंसभाजयत् ॥ २३ ॥

॥ १३ ॥ रथःस्तुतएवनतुयाचितः राजापिममाशयंबुद्ध्वापिरथंनदत्तवान्रथस्तुतिंचानुमोदितवानितिप्रघट्टकार्थः ॥ १४ ॥ द्रोहवचनेनअदत्वात्तथास्तवेन ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ महित्वापूजयित्वा कपालंशीर्षास्थिपात्रं ॥ २२ ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ योदत्वाश्लाघतेयश्चासूयेत्यश्चार्थिनोलिप्सितमिंगितैर्ज्ञात्वापितंस्तुतिमात्रेणैवसंभावयतिनत्वर्थेनयश्चब्राह्मणेनार्थितःश्रद्धाक्षमापूर्वकमदेयमपिददातिअकर्तव्यमपिकरोतितेउत्तरोत्तरंश्रेष्ठाः तत्राप्यंत्योनारदादपिश्रेष्ठइतिदातुर्गुणदोषविधानपरोयमध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

सख्युद्वीक्षमाणःपुत्रमपश्यदग्रेतिष्ठंतंदेवकुमारमिवपुण्यगंधान्वितमलंकृतंसर्वंचतमर्थंविधायब्राह्मणोंतरधीयत ॥ २४ ॥ तस्यराजर्षेर्विधातातेनैववेषेणपरीक्षार्थमागतइति ॥ तस्मिन्नंतर्हितेअमात्याराजानमूचुः ॥ किंप्रेप्सुनाभवताइदमेवंजानताकृतमिति ॥ २५ ॥ ॥ शिबिरुवाच ॥ ॥ नैवाहमेतद्यशसेददानिनचार्थहेतोर्नचभोगतृष्णया ॥ पापैरनासेवितएषमार्गइत्येवमेतत्सकलंकरोमि ॥ २६ ॥ सद्भिःसदाध्यासितंतुप्रशस्तंतस्मात्प्रशस्तंश्रयतेमतिर्मे ॥ एतन्महाभाग्यवरंशिबेस्तुतस्मादहंवेदयथावदेतत् ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिराजन्यमहाभाग्येशिबिचरितेअष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ मार्कंडेयमृषयःपांडवाःपर्यपृच्छन्नस्तिकश्चिद्भवतश्चिरजाततरइति ॥ १ ॥ सतानुवाचास्तिखलुराजर्षिरिंद्रद्युम्नोनामक्षीणपुण्यस्त्रिदिवात्प्रच्युतःकीर्तिर्मेव्युच्छिन्नेतिसमामुपातिष्ठदथप्रत्यभिजानातिमांभवानिति ॥ २ ॥ तमहमब्रुवंकार्यचेष्टाकुलत्वान्नवयंवासायनिकाग्रामैकरात्रवासिनोनप्रत्यभिजानीमोप्यात्मनोर्थानामनुष्ठानंनशरीरोपतापेनात्मनःसमारभामोर्थानामनुष्ठानं ॥ ३ ॥ अस्तिखलुहिमवतिप्रावारकर्णोनामोलूकःप्रतिवसति ॥ समत्तश्चिरजातोभवंतंयदिजानीयादितःप्रकृष्टेचाध्वनिहिमवांस्तत्रासौप्रतिवसतीति ॥ ४ ॥ ततःसमामश्वोभूत्वातत्रावहद्यत्रबभूवोलूकः ॥ अथैनंसराजापप्रच्छप्रतिजानातिमांभवानिति ॥ ५ ॥ समुहूर्तमिवध्यात्वाब्रवीदेनंनाभिजानामिभवंतमितिसएवमुक्तइंद्रद्युम्नःपुनस्तमुलूकमब्रवीद्राजर्षिः ॥ ६ ॥ अथास्तिकश्चिद्भवतःसकाशाच्चिरजातइतिसएवमुक्तोब्रवीदस्तिखल्विंद्रद्युम्नंनामसरस्तस्मिन्नाडीजंघोनामबकःप्रतिवसतिसोस्मत्तश्चिरजाततरस्तंपृच्छेतितत्इंद्रद्युम्नोमांचोलूकमादायतत्सरोऽगच्छद्यत्रासौनाडीजंघोनामबकोबभूव ॥ ७ ॥

मार्कंडेयमृषयइति यावत्कीर्तिस्तावत्स्वर्गेतिष्ठतितुल्यन्यायत्वाद्यावदकीर्तिस्तावन्नरकेप्यतःकीर्त्यकीर्त्योर्नाशेकर्मानुरूपंब्राह्मणादिशरीरंनीचयोनिंवाउभावपिभूमौप्राप्नुतइत्यध्यायतात्पर्यं ॥ १ ॥ प्रत्यभिजानातिपरिचिनोति ॥ २ ॥ कार्यंपुण्यंतदर्थाश्चेष्टाजपादयस्ताभिराकुलत्वात् वासायनिकाःवासोविटंगागारंतदेवअयनंवासायनंतत्रभवाः ग्रामैकरात्रवासिनस्तीर्थाटनशीलाः शरीरोपतापेनकृच्छ्रोपवासादिजन्मनादेहतापेन अतोनवयमतीतानागतविदःस्मइतिभावः ॥ ३ ॥ खलुप्रसिद्धं ॥ ४ ॥ सःइंद्रद्युम्नोऽश्वोभूत्वामामवहत् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ चितिषुअग्निचयनेषुकर्तव्येषुसत्सु ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ पुरुषःस्वर्गस्थइतिशेषः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ असौमार्कंडेयः ॥ १८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेप०नै०भा०ऊनश

सोस्माभिःपृष्टोभवानिमर्मिंद्रद्युम्नंराजानमभिजानातीतिसएवंमुहूर्तंध्यात्वाऽब्रवीन्नाभिजानाम्यहमिंद्रद्युम्नंराजानमिति ॥ ततःसोस्माभिःपृष्टःकश्चिद्भवतो
ऽन्यश्चिरजाततरोस्तीतिसनोब्रवीदस्तिखल्वस्मिन्नेवसरस्यकूपारोनामकच्छपःप्रतिवसति ॥ समत्तश्चिरजाततरःसयदिकथंचिदभिजानीयादिमंराजानंत
मकूपारंपृच्छध्वमिति॥८॥ततःसबकस्तमकूपारंकच्छपंविज्ञापयामास॥ अस्माकमभिप्रेतंभवंतंकिंचिदर्थमभिप्रष्टुंसाध्वागम्यतांतावदितितच्छ्रुत्वाकच्छप
स्तस्मात्सरसउत्थायाभ्यगच्छद्यत्रतिष्ठामोवयंतस्यसरसस्तीरेआगतंचैनंवयमपृच्छामभवानिंद्रद्युम्नंराजानमभिजानातीति॥९॥समुहूर्तंध्यात्वाबाष्पसंपूर्ण
नयनउद्विग्नहृदयोवेपमानोविसंज्ञकल्पःप्रांजलिरब्रवीत्किमहमेनंनप्रत्यभिज्ञास्यामीहत्यनेनसहस्रकृत्वश्चितिषुयूपाआहिताः ॥ १० ॥ सरश्चेदमस्यदक्षि
णाभिर्दत्ताभिर्गोभिरतिक्रममाणाभिःकृतम्॥ अत्रचाहंप्रतिवसामीति ॥ ११ ॥ अथैतत्सकलंकच्छपेनोदाहृतंश्रुत्वातदनंतरंदेवलोकाद्देवरथःप्रादुरासीद्वा
चश्चाश्रूयंतेंद्रद्युम्नंप्रतिप्रस्तुतस्तेस्वर्गोयथोचितंस्थानंप्रतिपद्यस्वकीर्तिमानस्यव्यग्रोयाहीति ॥ १२ ॥ भवंतिचात्रश्लोकाः ॥ दिवंस्पृशतिभूमिंचशब्दःपुण्य
स्यकर्मणः॥ यावत्सशब्दोभवतितावत्पुरुषउच्यते॥ १३ ॥ अकीर्तिःकीर्त्यतेलोकेयस्यभूतस्यकस्यचित् ॥ सपतत्यधमाँल्लोकान्यावच्छब्दःप्रकीर्त्यते ॥ १४॥
तस्मात्कल्याणवृत्तःस्यादनंतायनरःसदा॥ विहायचित्तंपापिष्ठंधर्ममेवसमाश्रयेत्॥ १५ ॥ इत्येतच्छ्रुत्वासराजाऽब्रवीत्तिष्ठतावद्यावदिमौवृद्धौयथास्थानंप्र
तिपादयामीति ॥ १६॥ समांप्रावारकर्णंचोलूकंयथोचितेस्थानेप्रतिपाद्यतेनैवयानेनसंस्थितोयथोचितंस्थानंप्रतिपेदेतन्मयाऽनुभूतंचिरजीविनेदृशमितिपां
डवानुवाचमार्कंडेयः ॥ १७॥ पांडवाश्चोचुःसाधुशोभनंभवताकृतंराजानमिंद्रद्युम्नंस्वर्गलोकाच्च्युतंस्वेस्थानेप्रतिपादयतेत्यथैतानब्रवीदसौननुदेवकीपुत्रेणा
पिकृष्णेननरकेमज्जमानोराजर्षिर्नृगस्तस्मात्कृच्छ्रात्पुनःसमुद्धृत्यस्वर्गंप्रापितइति ॥ १८॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणि
इंद्रद्युम्नोपाख्यानेऊनशताधिकशततमोऽध्यायः॥ १९९॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ श्रुत्वासराजाराजर्षेरिंद्रद्युम्नस्यतत्तदा॥ मा
र्कंडेयान्महाभागात्स्वर्गस्यप्रतिपादनं॥ १ ॥ युधिष्ठिरोमहाजपुनःपप्रच्छतंमुनिं॥ कीदृशीषुव्यवस्थासुदत्वादानंमहामुने॥ २॥

ताधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अतःपरंस्वर्गप्रदान्साधारणान्धर्मानाहाध्यायेन श्रुत्वासराजाराजर्षेरित्यादिनावदंतिलोकेषुविशिष्टबुद्धयइत्यंतेन ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ पर्यश्नंतिबालवृद्धातिथिभ्यःपूर्वमश्नंति यत्रजन्मनिअसत्यंवृथागोब्राह्मणादित्राणंविनाकीर्त्यतेतदपिवृथेत्यर्थः ॥ ५ ॥ आरूढश्चासौपतितः आरूढोनैष्ठिकंधर्मंयस्तुप्रच्यवतेपुनः प्रायश्चित्तंन तस्यास्तियेनशुद्ध्येत्सआत्महेतिश्लोकोक्तः नैष्ठिकंयावज्जीवब्रह्मचर्यंचतुर्थाश्रमंवानप्रस्थत्वंवाप्रच्यवतेगार्हस्थ्येच्छादिनातांनिष्ठांत्यजति ॥ ६ ॥ गुरावप्यानृतिकेऽनृतप्रिये वृषलःशूद्रः ॥ ७ ॥ ब्रह्मबंधवो

इंद्रलोकंत्वनुभवेत्पुरुषस्तद्ब्रवीहिमे॥ गार्हस्थ्येप्यथवाबाल्येयौवनेस्थाविरेपिवा॥ यथाफलंसमश्नातितथात्वंकथयस्वमे॥ ३॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ वृथा
जन्मानिचत्वारिवृथादानानिषोडश॥ वृथाजन्मत्वपुत्रस्ययेचधर्मबहिष्कृताः॥४॥ परपाकेषुयेश्नंतिआत्मार्थंचपचेत्तुयः॥ पर्यश्नंतिवृथायत्रतदसत्यंप्रकीर्त्य
ते॥ ५॥ आरूढपतितेदत्तमन्यायोपहृतंचयत्॥ व्यर्थंतुपतितेदानंब्राह्मणेतस्करेतथा॥ ६॥ गुरौचानृतिकेपापेकृतघ्नेग्रामयाजके॥ वेदविक्रयिणेदत्तंतथावृष
लयाजके॥ ७॥ ब्रह्मबंधुषुयद्दत्तंयद्दत्तंवृषलीपतौ॥ स्त्रीजनेषुचयद्दत्तंव्यालग्राहेतथैवच ॥ ८॥ परिचारकेषुयद्दत्तंवृथादानानिषोडश ॥ तमोवृतस्तुयोदद्याद्भ
यात्क्रोधात्तथैवच॥ ९॥ भुंक्तेचदानंतत्सर्वंगर्भस्थस्तुनरःसदा॥ ददद्दानंद्विजातिभ्योवृद्धभावेनमानवः॥ १० ॥ तस्मात्सर्वास्ववस्थासुसर्वदानानिपार्थिव॥
दातव्यानिद्विजातिभ्यःस्वर्गमार्गजिगीषया॥ ११॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ चातुर्वर्ण्यस्यसर्वस्यवर्तमानाःप्रतिग्रहे॥ केनविप्राविशेषेणतारयंतितरंतिच
॥ १२॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ जपैर्मंत्रैश्चहोमैश्चस्वाध्यायाध्ययनेनच॥ नावंवेदमयींकृत्वातारयंतितरंतिच॥ १३॥ ब्राह्मणांस्तोषयेद्यस्तुतुष्यंतेतस्यदेवताः
॥ वचनाच्चापिविप्राणांस्वर्गलोकमवाप्नुयात्॥ १४॥ पितृदैवतपूजाभिर्ब्राह्मणाभ्यर्चनेनच॥ अनंतंपुण्यलोकंतुगंतासित्वंनसंशयः॥ १५॥ श्लेष्मादिभिर्व्या
प्तनुर्म्रियमाणोऽविचेतनः॥ ब्राह्मणाएवसंपूज्याःपुण्यंस्वर्गमभीप्सता ॥ १६॥ श्राद्धकालेतुयत्नेनभोक्तव्यात्यजुगुप्सिताः ॥ दुर्वर्णःकुनखीकुष्ठीमायावीकुंड
गोलकौ॥ १७॥ वर्जनीयाःप्रयत्नेनकांडपृष्ठाश्चदेहिनः॥ जुगुप्सितंहियच्छ्राद्धंदहत्यग्निरिवेंधनं॥ १८॥ येयेश्राद्धेनयुज्यंतेमूकांधबधिरादयः॥ तेपिसर्वेनियो
क्तव्यामिश्रितावेदपारगैः॥ १९॥ प्रतिग्रहश्चवैदेयःशृणुयस्ययुधिष्ठिर॥ प्रदातारंतथात्मानंयस्तारयतिशक्तिमान् ॥ २०॥ तस्मिन्देयंद्विजेदानंसर्वागमविजा
नता॥ प्रदातारंतथात्मानंतारयेद्यःसशक्तिमान् ॥ २१॥ नतथाहविषोहोमैर्नपुष्पैर्नानुलेपनैः॥ अग्नयःपार्थतुष्यंतियथात्यतिथिभोजने॥ २२॥

जातिमात्रब्राह्मणावृत्ताध्ययनशून्याः ॥ ८ ॥ ९ ॥ दानंदानफलं अन्यत्तुदानंवृद्धभावेनजरयाभुंक्ते ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ अजुगुप्सिताःअभिशस्तपतितवर्जिताः दुर्वर्णः अतिगौरोतिकृष्णोबीभत्सवर्णः ॥ १७ ॥ कांडपृष्ठाःबाणनिषंगधराःक्षात्रवृत्तयइत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ माल्यंनिर्माल्यं ॥२४॥ आकल्पःगंधादिनालंकरणं ॥२५॥२६॥ अभिभूतायदारिद्र्यादेवा॥ २७॥ अभिवर्जितंदत्तं ॥ २८ ॥ साबहुभ्योदत्ता ॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥

तस्मात्त्वंसर्वयत्नेनयतस्वातिथिभोजने॥ पादोदकंपादघृतंदीपमन्नंप्रतिश्रयं॥ २३॥ प्रयच्छंतितुयेराजन्नोपसर्पंतितेयमं॥ देवमाल्यापनयनंद्विजोच्छिष्टाव मार्जनं॥ २४॥ आकल्पपरिचर्याचगात्रसंवाहनानिच॥ अत्रैकैकंनृपश्रेष्ठगोदानाद्व्यतिरिच्यते॥ २५॥ कपिलायाःप्रदानात्तुमुच्यतेनात्रसंशयः॥ तस्मादलं कृतांदद्यात्कपिलांतुद्विजातये॥ २६॥ श्रोत्रियायदरिद्रायगृहस्थायाग्निहोत्रिणे॥ पुत्रदाराभिभूतायतथाह्यनुपकारिणे ॥ २७॥ एवंविधेषुदातव्यानसमृद्धेषु भारत॥ कोगुणोभरतश्रेष्ठसमृद्धेष्वभिवर्जितं॥ २८॥ एकस्यैकाप्रदातव्यानबहूनांकदाचन॥ सागौर्विक्रयमापन्नाहन्यात्त्रिपुरुषंकुलं ॥ २९॥ नतारयतिदा तारंब्राह्मणंनैवनैवतु॥ सुवर्णस्यविशुद्धस्यसुवर्णंयःप्रयच्छति॥ ३०॥ सुवर्णानांशतंतेनदत्तंभवतिशाश्वतं ॥ अनड्वाहंतुयोदद्याद्बलवंतंधुरंधरं॥ ३१ ॥ सनि स्तरतिदुर्गाणिस्वर्गलोकंचगच्छति॥ वसुंधरांतुयोदद्याद्द्विजायविदुषात्मने॥ ३२॥ दातारंह्यनुगच्छंतिसर्वेकामाभिवांछिताः॥ पृच्छंतिचात्रदातारंवदंतिपुरु षाभुवि॥ ३३॥ अध्वनिक्षीणगात्राश्चपांसुपादावगुंठिताः॥ तेषामेवश्रमार्तानांयोह्यन्नंकथयेद्बुधः॥ ३४॥ अन्नदातृसमःसोपिकीर्त्यतेनात्रसंशयः॥ तस्मा त्त्वंसर्वदानानिहित्वाऽन्नंसंप्रयच्छह॥३५॥ नहीदृशंपुण्यफलंविचित्रमिहविद्यते॥ यथाशक्तिचयोदद्यादन्नंविप्रेषुसंस्कृतं॥३६॥ सतेनकर्मणाप्नोतिप्रजापति सलोकतां॥ अन्नमेवविशिष्टंहितस्मात्परतरंनच॥३७॥ अन्नंप्रजापतिश्चोक्तःसचसंवत्सरोमतः॥ संवत्सरस्तुयज्ञोसौसर्वंयज्ञेप्रतिष्ठितं॥३८॥ तस्मात्सर्वाणि भूतानिस्थावराणिचराणिच॥ तस्मादन्नंविशिष्टंहिसर्वेभ्यइतिविश्रुतं॥ ३९॥ येषांतटाकानिमहोदकानिवाप्यश्चकूपाश्चप्रतिश्रयाश्च ॥ अन्नस्यदानंमधुरा चवाणीयमस्यतेनिर्वचनाभवंति॥ ४०॥ धान्यंश्रमेणार्जितवित्तसंचितंविप्रेसुशीलेचप्रयच्छतेयः॥वसुंधरातस्यभवेत्सुतुष्टाधारांवसूनांप्रतिमुंचतीव॥४१॥ अन्नदाःप्रथमंयांतिसत्यवाक्तदनंतरं॥ अयाचितप्रदाताचसमंयांतित्रयोजनाः॥४२॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥कौतूहलसमुत्पन्नःपर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः॥ मा र्कंडेयंमहात्मानंपुनरेवसहानुजः॥ ४३॥ यमलोकस्यचाध्वानमंतरंमानुषस्यच॥ कीदृशंकिंप्रमाणंवाकथंवातन्महामुने॥ तरंतिपुरुषाश्चैवयेनोपायेनशंसमे ॥ ४४॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥सर्वगुह्यतमंप्रश्नंपवित्रमृषिसंस्तुतं॥ कथयिष्यामितेराजन्धर्मंधर्मभृतांवर॥ ४५॥

प्रजापतिःविराट् अन्नंविराडितिश्रुतेः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ प्रतिश्रयाःगृहाः येषांयैः उत्सृष्टाइतिशेषः निर्वचनाः यमवार्त्तामपिनशृण्वंतीत्यर्थः ॥ ४० ॥ वसूनांधनानां ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥

षडशीतिसहस्राणियोजनानांनराधिप॥ यमलोकस्यचाध्वानमंतरंमानुषस्यच॥ ४६॥ आकाशंतदपानीयंघोरंकांतारदर्शनं ॥ नतत्रवृक्षच्छायावापानीयं केतनानिच॥ ४७॥ विश्रमेद्यत्रवैश्रांतःपुरुषोऽध्वनिकर्शितः॥ नीयतेयमदूतैस्तुयमस्याज्ञाकरैर्बलात्॥४८॥ नराःस्त्रियस्तथैवान्येपृथिव्यांजीवसंज्ञिताः॥ ब्रा ह्मणेभ्यःप्रदानानिनानारूपाणिपार्थिव॥ ४९॥ हयादीनांप्रकृष्टानितेऽध्वानंयांतिवैनराः॥ सन्निवार्यातपंयांतिच्छत्रेणैवहिच्छत्रदाः॥ ५०॥ तृप्ताश्चैवान्नदा तारोह्यतृप्ताश्चाप्यनन्नदाः॥ वस्त्रिणोवस्त्रदायांतिअवस्त्रायांत्यवस्त्रदाः॥ ५१॥ हिरण्यदाःसुखंयांतिपुरुषास्त्वभ्यलंकृताः॥ भूमिदास्तुसुखंयांतिसर्वैःकामैःसु तर्पिताः॥ ५२॥ यांतिचैवापरिक्लिष्टानराःसस्यप्रदायकाः॥ नराःसुखतरंयांतिविमानेषुगृहप्रदाः॥ ५३॥ पानीयदाह्यतृषिताःप्रहृष्टमनसोनराः॥ पंथानंद्योत यंतश्चयांतिदीपप्रदाःसुखं॥ ५४॥ गोप्रदास्तुसुखंयांतिनिर्मुक्ताःसर्वपातकैः॥ विमानैर्हंससंयुक्तैर्यांतिमासोपवासिनः ॥ ५५॥ तथाबर्हिप्रयुक्तैश्चषष्ठरात्रोप वासिनः॥ त्रिरात्रंक्षपतेयस्तुएकभक्तेनपांडव॥ ५६॥ अंतराचैवनाश्नातितस्यलोकाह्यनामयाः ॥ पानीयस्यगुणादिव्याःप्रेतलोकसुखावहाः॥ ५७॥ तत्रपु ष्पोदकानामनदीतेषांविधीयते॥ शीतलंसलिलंतत्रपिबंतिह्यमृतोपमं ॥ ५८॥ येचदुष्कृतकर्माणःपूयंतेषांविधीयते ॥ एवंनदीमहाराजसर्वकामप्रदाहिसा ॥ ५९॥ तस्मात्त्वमपिराजेंद्रपूजयैनान्यथाविधि॥ अध्वनिक्षीणगात्रश्चपथिपांसुसमन्वितः ॥ ६०॥ पृच्छतेह्यन्नदातारंगृहमायातिचाशया॥ तंपूजयाथय त्नेनसोतिथिर्ब्राह्मणश्चसः॥ ६१॥ तंयांतमनुगच्छंतिदेवाःसर्वेसवासवाः॥ तस्मिन्संपूजितेप्रीतानिराशायांत्यपूजिते॥६२॥ तस्मात्त्वमपिराजेंद्रपूजयैनंयथा विधि॥ एतत्तेशतशःप्रोक्तंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि॥ ६३॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ पुनःपुनरहंश्रोतुंकथांधर्मसमाश्रयां ॥ पुण्यामिच्छामिधर्मज्ञकथ्यमानां त्वयाविभो॥ ६४॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ धर्मांतरंप्रतिकथांकथ्यमानांमयानृप॥ सर्वपापहरांनित्यंशृणुष्वावहितोमम॥ ६५॥ कपिलायांतुदत्तायांयत्फ लंज्येष्ठपुष्करे॥ तत्फलंभरतश्रेष्ठविप्राणांपादधावने॥ ६६॥ द्विजपादोदकक्लिन्नायावत्तिष्ठतिमेदिनी॥ तावत्पुष्करपर्णेनपिबंतिपितरोजलं॥ ६७॥ स्वागतेना ग्नयस्तृप्ताआसनेनशतक्रतुः॥ पितरःपादशौचेनअन्नाद्येनप्रजापतिः॥ ६८॥ यावद्वत्सस्यवैपादौशिरश्चैवप्रदृश्यते॥ तस्मिन्कालेप्रदातव्याप्रयतेनांतरात्मना ॥ ६९॥ अंतरिक्षगतोवत्सोयावद्योन्यांप्रदृश्यते॥ तावद्द्यौःपृथिवीज्ञेयायावद्गर्भंनमुंचति॥ ७०॥

॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ अपानपाः अमद्यपाः नगदिताः नकेनचिद्दोषवत्तयाकीर्तिताः ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ नभवंतीहमानवाः स्वर्गंप्राप्योपर्युपरिगच्छंतोमुक्तिमेवप्राप्नुवंतीत्यर्थः

यावंतितस्यारोमाणिवत्सस्यचयुधिष्ठिर ॥ तावद्युगसहस्राणिस्वर्गलोकेमहीयते ॥ ७१ ॥ सुवर्णनासांयःकृत्वासखुरांकृष्णधेनुकां ॥ तिलैःप्रच्छादितांदद्यात्स
र्वरत्नैरलंकृतां ॥ ७२ ॥ प्रतिग्रहंगृहीत्वायःपुनर्ददतिसाधवे ॥ फलानांफलमश्नातितदादत्त्वाचभारत ॥ ७३ ॥ ससमुद्रगुहातेनसशैलवनकानना ॥ चतुरंताभ
वेद्दत्तापृथिवीनात्रसंशयः ॥ ७४ ॥ अंतर्जानुशयोयस्तुभुंजतेसक्तभाजनः ॥ योद्विजःशब्दरहितंसक्षमस्तारणायवै ॥ ७५ ॥ अपानपानगदितास्तथान्येयेद्वि
जातयः ॥ जपंतिसंहितांसम्यक्तेनित्यंतारणक्षमाः ॥ ७६ ॥ हव्यंकव्यंचयत्किंचित्सर्वंतच्छ्रोत्रियोर्हति ॥ दत्तंहिश्रोत्रियेसाधौज्वलितेग्नौयथाहुतं ॥ ७७ ॥ मन्यु
प्रहरणाविप्रानविप्राःशस्त्रयोधिनः ॥ निहन्युर्मन्युनाविप्रावज्रपाणिरिवासुरान् ॥ ७८ ॥ धर्माश्रितेयंतुकथाकथितेयंतवानघ ॥ यांश्रुत्वामुनयःप्रीतानैमिषा
रण्यवासिनः ॥ ७९ ॥ वीतशोकभयक्रोधाविपाप्मानस्तथैवच ॥ श्रुत्वेमांतुकथांराजन्नभवंतीहमानवाः ॥ ८० ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ किंतच्छौचंभवेद्ये
नविप्रःशुद्धःसदाभवेत् ॥ तदिच्छामिमहाप्राज्ञश्रोतुंधर्मभृतांवर ॥ ८१ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ वाक्शौचंकर्मशौचंचयच्चशौचंजलात्मकं ॥ त्रिभिःशौचै
रुपेतोयःसस्वर्गीनात्रसंशयः ॥ ८२ ॥ सायंप्रातश्चसंध्यांयोब्राह्मणोऽभ्युपसेवते ॥ प्रजपन्पावनींदेवींगायत्रींवेदमातरं ॥ ८३ ॥ सतयापावितोदेव्याब्राह्मणो
नष्टकिल्बिषः ॥ नसीदेत्प्रतिगृह्णानोमहीमपिससागरां ॥ ८४ ॥ येचास्यदारुणाःकेचिद्ग्रहाःसूर्यादयोदिवि ॥ तेचास्यसौम्याजायंतेशिवाःशिवतराःसदा ॥ ८५ ॥
सर्वेनानुगतंचैनंदारुणाःपिशिताशनाः ॥ घोररूपामहाकायाधर्षयंतिद्विजोत्तमं ॥ ८६ ॥ नाध्यापनाद्याजनाद्वा अन्यस्माद्वाप्रतिग्रहात् ॥ दोषोभवतिविप्राणां
ज्वलिताग्निसमाद्विजाः ॥ ८७ ॥ दुर्वेदावासुवेदावाप्राकृताःसंस्कृतास्तथा ॥ ब्राह्मणानावमंतव्याभस्मच्छन्नाइवाग्नयः ॥ ८८ ॥ यथाश्मशानेदीप्तौजाःपावको
नैवदुष्यति ॥ एवंविद्वानविद्वान्वाब्राह्मणोदैवतंमहत् ॥ ८९ ॥ प्राकारैश्चपुरद्वारैःप्रासादैश्चपृथग्विधैः ॥ नगराणिनशोभंतेहीनानिब्राह्मणोत्तमैः ॥ ९० ॥ वेदा
ढ्यावृत्तसंपन्नाज्ञानवंतस्तपस्विनः ॥ यत्रतिष्ठंतिवैविप्रास्तन्नामनगरंनृप ॥ ९१ ॥ व्रजेवाप्यथवारण्येयत्रसंतिबहुश्रुताः ॥ तत्तन्नगरमित्याहुःपार्थतीर्थंचतद्भ
वेत् ॥ ९२ ॥ रक्षितारंचराजानंब्राह्मणंचतपस्विनं ॥ अभिगम्याभिपूज्याथसद्यःपापात्प्रमुच्यते ॥ ९३ ॥

॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥

पवित्राणांत्रिसुपर्णादिमंत्राणां ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ अभिषेचनंतीर्थेषुयज्ञांतेऽवभृथेवास्नानं ॥ ९६ ॥ भावश्चित्तं ॥ ९७ ॥ नदुष्करमिति इंद्रियगामिनांविषयाणांविशुद्धिंविनाअशनंभोगःसुकरं भोगोविष
यशुद्धिंनापेक्षते पण्यांगनासंगादिनापितत्सिद्धेः किंतुअनाशित्वंअमृतत्वंभोगवर्जनंवातांविनानसुकरं यतोदुष्करंस्वभावतोदुःसंपादमितियोजना दुष्करत्वेहेतुमाहार्धेन विकारीति सुदुष्करतरंदुर्जयं ॥ ९८ ॥
॥ ९९ ॥ ज्ञातिभ्यःपुत्राद्यर्थे शुक्लेदेहःशुक्लवृत्त्युपजीवी अविकल्मषः शुक्लवृत्त्यायःकुटुंबंपीडयतिसनिष्कल्मषोनभवतीत्यर्थः तस्योपपादनमुत्तरार्धेन हिंसेति अनाशित्वंअशनत्यागः ॥ १०० ॥ १०१ ॥

पुण्यतीर्थाभिषेकंचपवित्राणांचकीर्तनं ॥ सद्भिःसंभाषणंचैवप्रशस्तंकीर्त्यतेबुधैः ॥ ९४ ॥ साधुसंगमपूतेनवाक्सुभाषितवारिणा ॥ पवित्रीकृतमात्मानंसंतो
मन्यंतिनित्यशः ॥ ९५ ॥ त्रिदंडधारणंमौनंजटाभारोथमुंडनं ॥ वल्कलाजिनसंवेष्टंव्रतचर्याभिषेचनं ॥ ९६ ॥ अग्निहोत्रंवनेवासःशरीरपरिशोषणं ॥ सर्वाण्ये
तानिमिथ्यास्युर्यदिभावोननिर्मलः ॥ ९७ ॥ नदुष्करमनाशित्वंसुकरंह्यशनंविना ॥ विशुद्धिंचक्षुरादीनांषण्णामिंद्रियगामिनां ॥ विकारितेषांराजेंद्रसुदुष्कर
तरंमनः ॥ ९८ ॥ येपापानिनकुर्वंतिमनोवाक्कर्मबुद्धिभिः ॥ तेतपंतिमहात्मानोनशरीरस्यशोषणं ॥ ९९ ॥ नज्ञातिभ्योदयायस्यशुक्लदेहोविकल्मषः ॥ हिंसासा
तपसस्तस्यनानाशित्वंतपःस्मृतम् ॥ १०० ॥ तिष्ठन्गृहेचैवमुनिर्नित्यंशुचिरलंकृतः ॥ यावज्जीवंदयावांश्चसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ १०१ ॥ नहिपापानिकर्माणिशु
ध्यंत्यनशनादिभिः ॥ सीदत्यनशनादेवमांसशोणितलेपनः ॥ २ ॥ अज्ञातंकर्मकृत्वाचक्लेशोनान्यस्प्रहीयते ॥ नाग्निर्दहतिकर्माणिभावशून्यस्यदेहिनः ॥ ३ ॥ पु
ण्यादेवप्रव्रजंतिशुध्यंत्यनशनानिच ॥ नमूलफलभक्षित्वान्नमौनान्नानिलाशनात् ॥ ४ ॥ शिरसोमुंडनाद्वापिनस्थानकुटिकासनात् ॥ नजटाधारणाद्वापिन
तुस्थंडिलशय्यया ॥ ५ ॥ नित्यंह्यनशनाद्वापिनाग्निशुश्रूषणादपि ॥ नचोदकप्रवेशेननचक्ष्माशयनादपि ॥ ६ ॥ ज्ञानेनकर्मणावापिजरामरणमेवच ॥ व्याध
यश्चप्रहीयंतेप्राप्यतेचोत्तमंपदं ॥ ७ ॥ बीजान्यग्निदग्धानिनरोहंतिपुनर्यथा ॥ ज्ञानदग्धैस्तथाक्लेशैर्नात्मासंयुज्यतेपुनः ॥ ८ ॥ आत्मनाविप्रहीणानिकाष्ठकु
ड्योपमानिच ॥ विनश्यंतिनसंदेहःफेनानीवमहार्णवे ॥ ९ ॥

मांसशोणितलेपनःदेहः ॥ २ ॥ अज्ञातंशास्त्रात्किंतुस्वयमेवकल्पितंतप्तशिलारोहणादि तेनक्लेशएवनतुअन्यत्पापंप्रहीयते भावशून्यस्येति तदपिभावश्चेत्शुद्धिहेतुरितिभावः ॥ ३ ॥ पुण्यादेवदयारूपात्
वाङ्मनःकायशुद्धिरूपाच्चवैराग्यशुद्धिमोक्षाःस्युर्नतुफलाद्यशनादिनेत्यर्थः ॥ ४ ॥ स्थानकुटिकासनात्स्थावरगृहत्यागात् ॥ ५ ॥ ६ ॥ विधित्सितमाह ज्ञानेनेति ॥ ७ ॥ क्लेशैःअविद्यादिभिः ॥ ८ ॥ आ
त्मनेतिशरीराणीतिशेषः आत्मनाविप्रहीणानिनिरात्मकानिरज्जूरगादिवत् यतःकाष्ठादिसमानिजडानिदृश्यानीत्यर्थः एतेनयद्दृश्यंतन्मिथ्येतिनियमोदर्शितः मूढदृष्ट्यापिनियमांतरमाह विनश्यंतीति यद्दृश्यंत
द्विनाशिअतोवियदादिकमहंकारश्चसाक्षिभास्यत्वात्घटवद्विनाश्येवेत्यर्थः ॥ ९ ॥

नास्मिदेहादिदृश्यरूपइतिवानाहमहंकाराख्यद्रष्टृरूपोवानममसंबंधिदेहाहंकारादिकमितिवात्मानंविदते ॥ १० ॥ द्व्यक्षरात्तत्त्वमितिवाक्यात् अभिसंधायशास्त्राशयंप्रत्यगात्मनःकेवलीभावंज्ञात्वा श्लोकपदैःसत्यंज्ञानमनंतमित्यादिभिर्मंत्रपदैःअंकितानिचिह्नितानिब्राह्मणानिब्रह्मविदाप्नोतिपरमित्यादीनि तैःउपनिषदांशतैःसहस्रैर्वेत्यर्थः प्रत्ययोहंब्रह्मास्मीत्यनुभवःस्वसाक्षिकः अद्वेष्टृत्वादिश्वलोकसाक्षिकः मोक्षस्यलक्षणंज्ञापकं ॥ ११ ॥ १२ ॥ परिवेदसाकल्येनवेद विदितार्थोज्ञातात्मतत्त्वः वेदेभ्यःवेदोक्तकर्मभ्यः ॥ १३ ॥ शुष्कतर्कप्रपंचःसत्योऽबाध्यत्वात्आत्मवत् व्यतिरेकेणशुक्तिरजतवद्वेत्यादिरूपं श्रुतिनेहनानास्तिकिंचनेति स्मृतिअज्ञानप्रभवालोकावेदाश्चाज्ञानसंभवाः विदितात्मसतत्त्वस्यनेहनानास्तिकिंचनेत्यादिकां जगद्बाधप्रदर्शिनींआश्रयस्व नैषातर्केणमतिरापनेयानावेदविन्मनुतेतंबृहंतमितिश्रुतिभ्यांएकंचतत्अक्षरंव्यापकंत्रिविधभेदशून्यंवस्तुतत्संबद्धंश्रुतिस्मृतितत्त्वं हेतुभिःश्रौतयुक्तिभिः अन्नेनसोम्यशुंगेनापोमूलमन्विच्छ अद्भिःसोम्यशुंगेनतेजोमूलमन्विच्छतेजसासोम्यशुंगेनसन्मूलमन्विच्छ सन्मूलाःसोम्येमाःप्रजाइत्यादिभिःकार्यलिंगकेनानुमानेनपरमकारणंदर्शयंतीभिः शुंगेनकार्येणमूलंकारणमिच्छसि यदीतिशेषः बुद्धिस्तत्त्वज्ञानं साधनस्यशमादेःशास्त्रादेःविपर्ययात्अभावात्अवैदिकत्वा

आत्मानंविंदतेयेनसर्वभूतगुहाशयं॥ श्लोकेनयदिवार्धेनक्षीणंतस्यप्रयोजनम्॥ १०॥ द्व्यक्षरादभिसंधायकेचिच्छ्लोकपदांकितैः॥ शतैरन्यैःसहस्रैश्चप्रत्ययो मोक्षलक्षणं॥ ११॥ नायंलोकोस्तिनपरोनसुखंसंशयात्मनः॥ ऊचुर्ज्ञानविदोवृद्धाःप्रत्ययोमोक्षलक्षणं ॥ १२॥ विदितार्थस्तुवेदानांपरिवेदप्रयोजनं ॥ उद्विजेत्सतुवेदेभ्योदावाग्नेरिवमानवः ॥ १३ ॥ शुष्कंतर्कंपरित्यज्यआश्रयस्वश्रुतिंस्मृतिं॥ एकाक्षराभिसंबद्धंतत्त्वंहेतुभिरिच्छसि॥ बुद्धिर्नतस्यसिद्ध्येतसाधनस्य विपर्ययात्॥ १४॥ वेदपूर्वंवेदितव्यंप्रयत्नात्तद्वैवेदस्तस्यवेदःशरीरं॥ वेदस्तत्त्वंतत्समासोपलब्धौक्लीबस्त्वात्मातत्सवेद्यस्यवेद्यं ॥ १५ ॥ वेदोक्तमायुर्देवानामाशिषश्चैवकर्मणां॥ फलत्यनुयुगंलोकेप्रभावश्चशरीरिणां॥ १६॥ इंद्रियाणांप्रसादेनतदेतत्परिवर्जयेत्॥ तस्मादनशनंदिव्यंनिरुद्धेंद्रियगोचरं॥ १७॥

द्वा ॥१४॥ वेदेति तत्अक्षरंतत्त्ववेदःप्रणवःवाच्यवाचकयोरभेदात् शरीरंप्रतिप्रमाप्रणवद्वारैवतदधिगमस्यसर्वत्रदर्शनात् तथाचश्रुतिः एतद्वैसत्यकामपरंचापरंब्रह्मयदोंकारस्तस्माद्विद्वानेतेनैवायतनेनैकतरमन्वेतीत्यादिका वेदस्तत्त्वंस्तत्त्वाधिगमहेतुः तत्समासोपलब्धौतस्यवेदस्यसमासःसंक्षेपःप्रलयोयत्रसतत्समासआत्मा यत्रवेदाअवेदाइतिश्रुतेः तस्योपलब्धौ आत्माक्लीबःस्वप्रकाशआत्मानघटवत्स्वात्मानंप्रकाशयति स्वात्मनिवृत्तिविरोधात् कथंतर्हितज्ज्ञानस्यसाध्यत्वमुच्यतइत्याशंक्याह तत्सवेद्यस्यवेद्यमिति तत्तस्मात्सःआत्मावेद्यस्यबुद्धिसत्वस्यवेद्यंज्ञेयं दृश्यतेत्वग्र्ययाबुद्ध्यामनसैवानुद्रष्टव्यमित्यादिश्रुतिभ्यः कथंतर्हियन्मनसानमनुतइत्यादिश्रवणं उच्यते चक्षुःसन्निहितंकुंभंयथासूर्योविभासयेत् चित्तवृत्त्यातथाव्याप्तंचिदात्मैवप्रकाशयेत् स्वप्रकाशंचिदात्मानंवृत्तिरात्मांतरंविना भासयेद्भास्करमिवचक्षुःसूर्यांतरंविना वृत्तिव्याप्तिमपेक्ष्यैववेद्यत्वंप्राहुरात्मनः चिदंतरानपेक्षत्वादवेद्यत्वंतथागमाः आगमाः यन्मनसानमनुतेमनसैवानुद्रष्टव्यमित्याद्याः विज्ञातारमरेकेनविजानीयादितिश्रुतिः निराकरोतिवेद्यत्वमनवस्थाभयादिति ॥ १६ ॥ प्रसादेननैर्मल्येन अनशनंनामचित्तेंद्रियनिरोधोनत्वाहारत्यागइत्याह तस्मादिति ॥ १७ ॥

उक्तमर्थंपिंडीकृत्याह तपसेति तपसास्वधर्माचरणेन ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ छायायांकरिणः गुर्वमायोगेऽश्वत्थच्छायागजच्छायाख्यंपर्वदेशकालयोगजं कर्णाइवकर्णाअश्वत्थपल्लवास्तैर्वीजितेदेशे जलोपांते ॥ २१ ॥ समाक्लिन्नंआर्द्रंवसुअन्नादिद्रव्यं वैश्यंविशंत्यस्मिन्नितिवेशोधर्मगृहंतदधिकारिणंवैश्यं वृद्धौषधाख्यान्नधनेत्रिषुरत्नेवसुस्मृतमिति वेशोवेश्यागृहेप्रोक्तोनेपथ्येगृहमात्रकेइतिचविश्वः ॥ २२॥ प्रतिस्रोतश्चित्रवाहाइतिसार्धःश्लोकः प्रतिप्रतीपंपूर्ववाहिन्याःनद्याःपश्चिमाभिमुखंस्रोतःप्रवाहोयत्रतत्तीर्थंप्रतिस्रोतः तत्रपात्रेर्पिताश्चित्रवाहाउत्तमाश्वाः विपरिणम्यअक्षयाइत्यपकृष्यते अक्षय

तपसास्वर्गगमनंभोगोदानेनजायते॥ ज्ञानेनमोक्षोविज्ञेयस्तीर्थस्नानादघक्षयः ॥ १८ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ एवमुक्तस्तुराजेंद्रप्रत्युवाचमहायशाः॥ भगवन्श्रोतुमिच्छामिप्रधानविधिमुत्तमं॥ १९॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ यत्त्वमिच्छसिराजेंद्रदानधर्मंयुधिष्ठिर ॥ इष्टंचेदंसदामत्त्यंराजन्गौरवतस्तथा॥ ॥ २०॥ शृणुदानरहस्यानिश्रुतिस्मृत्युदितानिच॥ छायायांकरिणःश्राद्धंतत्कर्णपरिवीजिते॥ दशकल्पायुतानीहनक्षीयेतयुधिष्ठिर॥ २१॥ जीवनायसमाक्लिन्नंवसुदत्वामहीयते॥ वैश्यंतुवासयेद्यस्तुसर्वयज्ञैःसइष्टवान् ॥ २२ ॥ प्रतिस्रोतश्चित्रवाहाःपर्जन्योन्नानुसंचरन्॥ महाधुरियथानावामहापापैःप्रमुच्यते॥ ॥ २३॥ विप्लवेविप्रदत्तानिदधिमस्त्वक्षयाणिच॥ पर्वसुद्विगुणंदानमृतौदशगुणंभवेत् ॥ २४॥ अयनेविषुवेचैवषडशीतिमुखेषुच॥ चंद्रसूर्योपरागेचदत्तमक्षयमुच्यते ॥ २५ ॥ ऋतुषुदशगुणंवदंतिदत्तंशतगुणमृत्वयनादिषुध्रुवं॥ भवतिसहस्रगुणंदिनस्यराहोर्विषुवतिचाक्षयमश्नुतेफलं ॥ २६॥ नाभूमिदोभूमिमश्नातिराजन्नायानदोयानमारुह्ययाति ॥ यान्यान्कामान्ब्राह्मणेभ्योददातितांस्तान्कामान्जायमानःसभुंक्ते ॥ २७॥ अग्नेरपत्यंप्रथमंसुवर्णंभूर्वैष्णवीसूर्यसुताश्चगावः॥ लोकास्त्रयस्तेनभवंतिदत्तायःकांचनंगाश्चमहींचदद्यात्॥ २८॥ परंहिदानान्नबभूवशाश्वतंभव्यंत्रिलोकेभवतेकुतःपुनः ॥ तस्मात्प्रधानंपरमंहिदानंवदंतिलोकेषुविशिष्टबुद्धयः॥ २९॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यके० मार्कंडेयसमास्यापर्वणिदानमाहात्म्येद्विशततमोऽध्यायः॥ २००॥ ॥ ७॥

फलाइत्यर्थः पर्जन्योन्नानुसंचरन्अन्नार्थंअनुसंचरन्पर्जन्यइंद्रोप्यक्षयः अतिथिरूपेणतृप्तइंद्रोप्यक्षयस्वर्गप्रदइत्यर्थः पर्जन्योमघवावृषेतिंहलायुधः महाधुरिमहतिधूःसदृशेप्रवाहे विप्लवेराहूपरागे विप्रदत्तानिविप्रेभ्योदत्तानि दधि मस्तुदध्नोमंडं मंडंदधिभवंमस्तुइत्यमरः चकारात्पूर्वोक्तानि नापुरुषोवायथामहाधुरियोगभारे यथासर्वपापैःप्रमुच्यतेतथैवगजच्छायाश्राद्धादिकर्तारोपिमुच्यंतइत्यर्थः ॥ २३॥ पर्वसुदर्शादिषु ॥ २४ ॥ विषुवेतुलामेषसंक्रांत्योः षडशीतिमुखेमिथुनकन्यामीनसंक्रांतिषु ॥ २५ ॥ २६ ॥ कामान्काम्यमानान्विषयान् ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

श्रुत्वेति ऋषीणांराज्ञांचलोककंटकाद्धरणंपरमेश्वरप्रीतिकरमितिधुंधुमारोपाख्यानतात्पर्यं पदार्थःस्पष्टः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ श्रुत्वातुराजाराजर्षेरिंद्रद्युम्नस्यतत्तथा ॥ मार्कंडेयान्महाभागात्स्वर्गस्यप्रतिपादनं ॥ १ ॥ युधिष्ठिरोमहाराजपप्रच्छभरतर्षभ ॥ मार्कंडेयंतपोवृद्धंदीर्घायुषमकल्मषं ॥ २ ॥ विदितास्तवधर्मज्ञदेवदानवराक्षसाः ॥ राजवंशाश्चविविधाऋषिवंशाश्चशाश्वताः ॥ ३ ॥ नतेस्त्यविदितंकिंचिदस्मिँल्लोकेद्विजोत्तम ॥ कथांवेत्सिमुनेदिव्यांमनुष्योरगरक्षसां ॥ ४ ॥ देवगंधर्वयक्षाणांकिन्नराप्सरसांतथा ॥ इदमिच्छाम्यहंश्रोतुंतत्त्वेनद्विजसत्तम ॥ ५ ॥ कुवलाश्वइतिख्यातइक्ष्वाकुरपराजितः ॥ कथंनामविपर्यासाद्धुंधुमारत्वमागतः ॥ ६ ॥ एतदिच्छामितत्त्वेनज्ञातुंभार्गवसत्तम ॥ विपर्यस्तंयथानामकुवलाश्वस्यधीमतः ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ युधिष्ठिरेणैवमुक्तोमार्कंडेयोमहामुनिः ॥ धौंधुमारमुपाख्यानंकथयामासभारत ॥ ८ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ हंततेकथयिष्यामिशृणुराजन्युधिष्ठिर ॥ धर्मिष्ठमिदमाख्यानंधुंधुमारस्यतच्छृणु ॥ ९ ॥ यथासराजाइक्ष्वाकुःकुवलाश्वोमहीपतिः ॥ धुंधुमारत्वमगमत्तच्छृणुष्वमहीपते ॥ १० ॥ महर्षिर्विश्रुतस्तातउत्तंकइतिभारत ॥ मरुधन्वसुरम्येषुआश्रमस्तस्यकौरव ॥ ११ ॥ उत्तंकस्तुमहाराजतपोतप्यत्सुदुश्चरं ॥ आरिराधयिषुर्विष्णुंबहून्वर्षगणान्विभुः ॥ १२ ॥ तस्यप्रीतःसभगवान्साक्षाद्दर्शनमेयिवान् ॥ दृष्ट्वैवचर्षिःप्रह्वस्तंतुष्टावविविधैःस्तवैः ॥ १३ ॥ ॥ उत्तंकउवाच ॥ ॥ त्वयादेवप्रजाःसर्वाःससुरासुरमानवाः ॥ स्थावराणिचभूतानिजंगमानितथैवच ॥ १४ ॥ ब्रह्मवेदाश्चवेद्यंचत्वयासृष्टंमहाद्युते ॥ शिरस्तेगगनंदेवनेत्रेशशिदिवाकरौ ॥ १५ ॥ निःश्वासःपवनश्चापितेजोग्निश्चतवाच्युत ॥ बाहवस्तेदिशःसर्वाःकुक्षिश्चापिमहार्णवः ॥ १६ ॥ ऊरूतेपर्वतादेवखंजंघेमधुसूदन ॥ पादौतेपृथिवीदेवीरोमाण्योषधयस्तथा ॥ १७ ॥ इंद्रसोमाग्निवरुणादेवासुरमहोरगाः ॥ प्रह्वास्त्वामुपतिष्ठंतिस्तुवंतोविविधैःस्तवैः ॥ १८ ॥ त्वयाव्याप्तानिसर्वाणिभूतानिभुवनेश्वर ॥ योगिनःसुमहावीर्याःस्तुवंतित्वांमहर्षयः ॥ १९ ॥ त्वयितुष्टेजगत्स्वास्थ्यंत्वयिक्रुद्धेमहद्भयं ॥ भयानामपनेतासित्वमेकःपुरुषोत्तम ॥ २० ॥ देवानांमानुषाणांचसर्वभूतसुखावहः ॥ त्रिभिर्विक्रमणैर्देवत्रयोलोकास्त्वयाहृताः ॥ २१ ॥ असुराणांसमृद्धानांविनाशश्चत्वयाकृतः ॥ तवविक्रमणैर्देवानिर्वाणमगमन्परं ॥ २२ ॥ पराभूताश्चदैत्येंद्रास्त्वयिक्रुद्धेमहाद्युते ॥ त्वंहिकर्ताविकर्ताचभूतानामिहसर्वशः ॥ २३ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥७॥

आराधयित्वात्वांदेवाःसुखमेधंतिसर्वशः ॥ एवंस्तुतोहृषीकेशउत्तंकेनमहात्मना ॥ २४ ॥ उत्तंकमब्रवीद्विष्णुःप्रीतस्तेहंवरंवृणु ॥ ॥ उत्तंकउवाच ॥ ॥ पर्याप्तोमेवरोह्येषयदहंदृष्टवान्हरिं ॥ २५ ॥ पुरुषंशाश्वतंदिव्यंस्रष्टारंजगतःप्रभुं ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ प्रीतस्तेहमलौल्येनभक्त्यातवचसत्तम ॥ २६ ॥ अवश्यंहित्वयाब्रह्मन्मत्तोग्राह्योवरोद्विज ॥ एवंसच्छंद्यमानस्तुवरेणहरिणातदा ॥ २७ ॥ उत्तंकःप्रांजलिर्वव्रेवरंभरतसत्तम ॥ यदिमेभगवन्प्रीतःपुंडरीकनिभेक्षण ॥ २८ ॥ धर्मेसत्येदमेचैवबुद्धिर्भवतुमेसदा ॥ अभ्यासश्चभवेद्भक्त्यात्वयिनित्यंममेश्वर ॥ २९ ॥ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ सर्वमेतद्धिभवितामत्प्रसादात्तवद्विज ॥ प्रतिभास्यतियोगश्चयेनयुक्तोदिवौकसां ॥ ३० ॥ त्रयाणामपिलोकानांमहत्कार्यंकरिष्यसि ॥ उत्सादनार्थंलोकानांधुंधुर्नाममहासुरः ॥ ३१ ॥ तपस्यतितपोघोरंशृणुयस्तंहनिष्यति ॥ राजाहिवीर्यवांस्तातइक्ष्वाकुरपराजितः ॥ ३२ ॥ बृहदश्वइतिख्यातोभविष्यतिमहीपतिः ॥ तस्यपुत्रःशुचिर्दांतःकुवलाश्वइतिश्रुतः ॥ ३३ ॥ सयोगबलमास्थायमामकंपार्थिवोत्तमः ॥ शासनात्तवविप्रर्षेधुंधुमारोभविष्यति ॥ एवमुक्त्वातुतंविप्रंविष्णुरंतरधीयत ॥ ३४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिधुंधुमारोपाख्यानेएकाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ इक्ष्वाकौसंस्थितेराजन्शशादःपृथिवीमिमां ॥ प्राप्तःपरमधर्मात्मासोऽयोध्यायांनृपोभवत् ॥ १ ॥ शशादस्यतुदायादःककुत्स्थोनामवीर्यवान् ॥ अनेनाश्चापिकाकुत्स्थःपृथुश्चानेनसःसुतः ॥ २ ॥ विष्वगश्वःपृथोःपुत्रस्तस्माददिश्चजज्ञिवान् ॥ अद्रेश्चयुवनाश्वस्तुश्रावस्तस्यात्मजोभवत् ॥ ३ ॥ तस्यश्रावस्तकोज्ञेयःश्रावस्तीयेननिर्मिता ॥ श्रावस्तकस्यदायादोबृहदश्वोमहाबलः ॥ ४ ॥ बृहदश्वस्यदायादःकुवलाश्वइतिस्मृतः ॥ कुवलाश्वस्यपुत्राणांसहस्राण्येकविंशतिः ॥ ५ ॥ सर्वेविद्यासुनिष्णाताबलवंतोदुरासदाः ॥ कुवलाश्वश्चपितृतोगुणैरभ्यधिकोभवत् ॥ ६ ॥ समयेतंपिताराज्येबृहदश्वोभ्यषेचयत् ॥ कुवलाश्वंमहाराजशूरमुत्तमधार्मिकं ॥ ७ ॥ पुत्रसंक्रामितश्रीस्तुबृहदश्वोमहीपतिः ॥ जगामतपसेधीमांस्तपोवनममित्रहा ॥ ८ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ अथशुश्रावराजर्षितमुत्तंकोनराधिप ॥ वनंसंप्रस्थितंराजन्बृहदश्वंद्विजोत्तमः ॥ ९ ॥ तमुत्तंकोमहातेजाःसर्वास्त्रविदुषांवरं ॥ न्यवारयदमेयात्मासमासाद्यनरोत्तमं ॥ १० ॥

इक्ष्वाकाविति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

ASIATIC SOCIETY LIBRARY BOMBAY

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीये

॥ उत्तंकउवाच ॥ ॥ भवतारक्षणंकार्यंतत्तावत्कर्तुमर्हसि ॥ निरुद्विग्नावयंराजंस्त्वत्प्रसादाद्भवेमहि ॥ ११ ॥ त्वयाहिपृथिवीराजन्रक्ष्यमाणामहात्मना ॥ भवि
ष्यतिनिरुद्विग्नानारण्यंगंतुमर्हसि ॥ १२ ॥ पालनेहिमहान्धर्मःप्रजानामिहदृश्यते ॥ नतथादृश्यतेऽरण्येमाभूत्तेबुद्धिरीदृशी ॥ १३ ॥ ईदृशोनहिराजेंद्रधर्मःक्वचन
दृश्यते ॥ प्रजानांपालनेयोवैपुराराजर्षिभिःकृतः १४ ॥ रक्षितव्याःप्रजाराज्ञातास्त्वंरक्षितुमर्हसि ॥ निरुद्विग्नस्तपश्चर्तुंनहिशक्नोमिपार्थिव ॥ १५ ॥ ममाश्रमस
मीपेवैसमेषुमरुधन्वसु ॥ समुद्रोवालुकापूर्णउज्जालकइतिस्मृतः ॥ १६ ॥ बहुयोजनविस्तीर्णोबहुयोजनमायतः ॥ तत्ररौद्रोदानवेंद्रोमहावीर्यपराक्रमः ॥ १७ ॥
मधुकैटभयोःपुत्रोधुंधुर्नामसुदारुणः ॥ अंतर्भूमिगतोराजन्वसत्यमितविक्रमः ॥ १८ ॥ तंनिहत्यमहाराजवनंत्वंगंतुमर्हसि ॥ शेतेलोकविनाशायतपआस्था
यदारुणं ॥ १९ ॥ त्रिदशानांविनाशायलोकानांचापिपार्थिव ॥ अवध्योदैवतानांहिदैत्यानामथरक्षसां ॥ २० ॥ नागानामथयक्षाणांगंधर्वाणांचसर्वशः ॥
अवाप्यसवरंराजन्सर्वलोकपितामहात् ॥ २१ ॥ तंविनाशयभद्रंतेमातेबुद्धिरतोन्यथा ॥ प्राप्स्यसेमहतींकीर्तिंशाश्वतीमव्ययांध्रुवां ॥ २२ ॥ क्रूरस्यतस्यस्वप
तोवालुकांतर्हितस्यच ॥ संवत्सरस्यपर्यंतेनिश्वासःसंप्रवर्तते ॥ २३ ॥ यदातदाभूश्चलतिसशैलवनकानना ॥ तस्यनिःश्वासवातेनरजउद्धूयतेमहत् ॥ २४ ॥ आ
दित्यपथमाश्रित्यसप्ताहंभूमिकंपनं ॥ सविस्फुलिंगंसज्वालंधूममिश्रंसुदारुणं ॥ २५ ॥ तेनराजन्नशक्नोमितस्मिन्स्थातुंस्वआश्रमे ॥ तंविनाशयराजेंद्रलोका
नांहितकाम्यया ॥ २६ ॥ लोकाःस्वस्थाभविष्यंतितस्मिन्विनिहतेऽसुरे ॥ त्वंहितस्यविनाशायपर्याप्तइतिमेमतिः ॥ २७ ॥ तेजसातवतेजश्चविष्णुराप्याययिष्य
ति ॥ विष्णुनाचवरोदत्तःपूर्वंममहीपते ॥ २८ ॥ यस्तंमहासुरंरौद्रंवधिष्यतिमहीपतिः ॥ तेजस्त्वंवैष्णवमितिप्रवेक्ष्यतिदुरासदं ॥ २९ ॥ तत्तेजस्त्वंसमाधायरा
जेंद्रभुविदुःसहं ॥ तंनिषूदयराजेंद्रदैत्यंरौद्रपराक्रमं ॥ ३० ॥ नहिधुंधुर्महातेजास्तेजसाल्पेनशक्यते ॥ निर्दग्धुंपृथिवीपालसहिवर्षशतैरपि ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्री
महाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिधुंधुमारोपाख्यानेद्व्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ सएवमुक्तोराजर्षि
रुत्तंकेनापराजितः ॥ उत्तंकंकौरवश्रेष्ठकृतांजलिरथाब्रवीत् ॥ १ ॥ नतेभिगमनंब्रह्मन्मोघमेतद्भविष्यति ॥ पुत्रोममायंभगवन्कुवलाश्वइतिस्मृतः ॥ २ ॥

भारतभावदीपेद्व्यधिकद्विशततमोध्यायः ॥ २०२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सएवमिति ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

धृतिमान्क्षिप्रकारीचवीर्येणाप्रतिमोभुवि ॥ प्रियंचतेसर्वमेतत्करिष्यतिनसंशयः ॥ ३ ॥ पुत्रैःपरिवृतःसर्वैःशूरैःपरिघबाहुभिः ॥ विसर्जयस्वमांब्रह्मन्न्यस्तश
स्त्रोस्मिसांप्रतं ॥ ४ ॥ तथास्त्वितिचतेनोक्तोमुनिनामिततेजसा ॥ सतमादिश्यतनयमुत्तंकायमहात्मने ॥ ५ ॥ क्रियतामितिराजर्षिर्जगामवनमुत्तमं ॥ ॥ युधि
ष्ठिरउवाच ॥ ॥ कएषभगवन्दैत्योमहावीर्यस्तपोधन ॥ ६ ॥ कस्यपुत्रोथनप्तावाएतदिच्छामिवेदितुं ॥ एवंमहाबलोदैत्योनश्रुतोमेतपोधन ॥ ७ ॥ एतदिच्छा
मिभगवन्याथातथ्येनवेदितुं ॥ सर्वमेवमहाप्राज्ञविस्तरेणतपोधन ॥ ८ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्निदंसर्वंयथावृत्तंनराधिप ॥ कथ्यमानंमहाप्राज्ञ
विस्तरेणयथातथं ॥ ९ ॥ एकार्णवेतदालोकेनष्टेस्थावरजंगमे ॥ प्रनष्टेषुचभूतेषुसर्वेषुभरतर्षभ ॥ १० ॥ प्रभवंलोककर्तारंविष्णुंशाश्वतमव्ययं ॥ यमाहुर्मुनयः
सिद्धाःसर्वलोकमहेश्वरं ॥ ११ ॥ सुष्वापभगवान्विष्णुरप्सुयोगतएवसः ॥ नागस्यभोगेमहतिशेषस्यामिततेजसः ॥ १२ ॥ लोककर्तामहाभागभगवानच्युतो
हरिः ॥ नागभोगेनमहतापरिरभ्यमहीमिमां ॥ १३ ॥ स्वपतस्तस्यदेवस्यपद्मंसूर्यसमप्रभं ॥ नाभ्यांविनिःसृतंदिव्यंतत्रोत्पन्नःपितामहः ॥ १४ ॥ साक्षाल्लोकगुरुर्ब्र
ह्मापद्मेसूर्यसमप्रभः ॥ चतुर्वेदश्चतुर्मूर्तिस्तथैवचचतुर्मुखः ॥ १५ ॥ स्वप्रभावाद्दुराधर्षोमहाबलपराक्रमः ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यदानवौवीर्यवत्तमौ ॥ १६ ॥ म
धुश्चकैटभश्चैवदृष्टवंतौहरिंप्रभुं ॥ शयानंशयनेदिव्यनागभोगेमहाद्युतिं ॥ १७ ॥ बहुयोजनविस्तीर्णेबहुयोजनमायते ॥ किरीटकौस्तुभधरंपीतकौशेयवाससं
॥ १८ ॥ दीप्यमानंश्रियाराजंस्तेजसावपुषातथा ॥ सहस्रसूर्यप्रतिममद्भुतोपमदर्शनं ॥ १९ ॥ विस्मयःसुमहानासीन्मधुकैटभयोस्तथा ॥ दृष्ट्वापितामहंचापिप
द्मपद्मनिभेक्षणं ॥ २० ॥ वित्रासयेतामथतौब्रह्माणममितौजसं ॥ वित्रस्यमानोबहुशोब्रह्मातााभ्यांमहायशाः ॥ २१ ॥ अकंपयत्पद्मनालंततोबुध्यतकेशवः ॥ अ
थापश्यतगोविंदोदानवौवीर्यवत्तरौ ॥ २२ ॥ दृष्ट्वाताववब्रवीद्देवःस्वागतंवांमहाबलौ ॥ ददामिवांवरंश्रेष्ठंप्रीतिर्हिममजायते ॥ २३ ॥ तौप्रहस्यहृषीकेशंमहाद
र्पौमहाबलौ ॥ प्रत्यब्रूतांमहाराजसहितौमधुसूदनं ॥ २४ ॥ आवांवरयदेवत्वंवरदौस्वःसुरोत्तम ॥ दातारौस्वोवरंतुभ्यंतद्ब्रवीह्यविचारयन् ॥ २५ ॥ ॥ भगवानु
वाच ॥ ॥ प्रतिगृह्णेवरंवीरावीप्सितश्चवरोमम ॥ युवांहिवीर्यसंपन्नौनवामस्तिसमःपुमान् ॥ २६ ॥ वध्यत्वमुपगच्छेतांममसत्यपराक्रमौ ॥ एतदिच्छाम्यहं
कामंप्राप्तुंलोकहितायवै ॥ २७ ॥

॥२०९॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्र्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

मधुकैटभावूचतुः॥अनृतंनोक्तपूर्वंनौस्वैरेष्वपिकुतोन्यथा॥सत्येधर्मेचनिरतौविद्ध्यावांपुरुषोत्तम॥ २८॥ बलेरूपेचशौर्येचशमेनचसमोस्तिनौ॥ धर्मेतपसि
दानेचशीलसत्वदमेषुच॥ २९ ॥ उपप्लवोमहानस्मानुपावर्ततकेशव ॥ उक्तंप्रतिकुरुष्वत्वंकालोहिदुरतिक्रमः ॥ ३० ॥ आवामिच्छामहेदेवकृतमेकंत्वयावि
भो॥ आनावृतेस्मिन्नाकाशेवधंसुरवरोत्तम॥ ३१ ॥ पुत्रत्वमधिगच्छावतवचापिसुलोचन॥ वरएषवृतोदेवतद्विद्धिसुरसत्तम ॥ ३२ ॥ अनृतंमाभवेद्देवय
द्धिनौसंश्रुतंतदा॥ ॥भगवानुवाच॥ ॥बाढमेवंकरिष्यामिसर्वमेतद्भविष्यति ॥ ३३ ॥ सविचिंत्याथगोविंदोनापश्यद्यदनावृतं ॥ अवकाशंपृथिव्यांवा
दिविवामधुसूदनः ॥ ३४ ॥स्वकावनावृतावूरूदृष्ट्वादेववरस्तदा॥ मधुकैटभयोराजन्शिरसीमधुसूदनः ॥ चक्रेणशितधारणेन्यकृंततमहायशाः ॥ ३५॥
॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिधुंधुमारोपाख्यानेत्र्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २०३॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७॥ मार्कंडेयउवा
च॥ ॥ धुंधुर्नाममहाराजतयोःपुत्रोमहाद्युतिः ॥ सतपोतप्यतमहन्महावीर्यपराक्रमः ॥ १ ॥ अतिष्ठदेकपादेनकृशोधमनिसंततः ॥ तस्मैब्रह्माददौप्रीतोवरंव
व्रेसचप्रभुं॥ २॥ देवदानवयक्षाणांसर्पगंधर्वरक्षसां॥ अवध्योहंभवेयंवैवरएषवृतोमया॥ ३॥ एवंभवतुगच्छेतितमुवाचपितामहः ॥ सएवमुक्तस्तत्पादौमू
र्ध्नास्पृश्यजगामह॥ ४॥ सतुधुंधुर्वरंलब्ध्वामहावीर्यपराक्रमः॥ अनुस्मरन्पितृवधंद्रुतंविष्णुमुपागमत् ॥ ५ ॥ सतुदेवान्सगंधर्वान्जित्वाधुंधुरमर्षणः॥ ब
बाधसर्वानसकृद्विष्णुंदेवांश्चवैभृशम्॥ ६ ॥ समुद्रेवालुकापूर्णेउज्जालकइतिस्मृते॥ आगम्यचसदुष्टात्मातंदेशंभरतर्षभ॥ ७॥ बाधतिस्मपरंशक्त्यातमुत्तंका
श्रमंविभो॥ अंतर्भूमिगतस्तत्रवालुकांतर्हितस्तथा॥ ८॥ मधुकैटभयोःपुत्रोधुंधुर्भीमपराक्रमः॥ शेतेलोकविनाशायतपोबलमुपाश्रितः ॥ ९ ॥ उत्तंकस्याश्र
माभ्याशेनिःश्वसन्पावकार्चिषः॥ एतस्मिन्नेवकालेतुराजासबलवाहनः॥ १०॥ उत्तंकविप्रसहितःकुवलाश्वोमहीपतिः ॥ पुत्रैःसहमहीपालःप्रययौभरतर्षभ
॥ ११ ॥ सहस्रैरेकविंशत्यापुत्राणामरिमर्दनः॥ कुवलाश्वोनरपतिरन्वितोबलशालिनां॥ १२ ॥ तमाविशत्ततोविष्णुर्भगवांस्तेजसाप्रभुः ॥ उत्तंकस्यनियोगे
नलोकानांहितकाम्यया॥ १३॥ तस्मिन्प्रयातेदुर्धर्षेदिविशब्दोमहानभूत्॥ एषश्रीमानवध्योद्यधुंधुमारोभविष्यति॥ १४॥

धुंधुरिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७॥॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

दिव्यैश्चपुष्पैस्तंदेवाःसमंतात्पर्यवारयन्॥ देवदुंदुभयश्चापिनेदुःस्वयमनीरिताः॥ १५॥ शीतश्चवायुःप्रववौप्रयाणेतस्यधीमतः॥ विपांसुलांमहींकुर्वन्ववर्षच
सुरेश्वरः॥ १६॥ अंतरिक्षेविमानानिदेवतानांयुधिष्ठिर॥ तत्रैवसमदृश्यंतधुंधुर्यत्रमहासुरः ॥ १७॥ कुवलाश्वस्यधुंधोश्चयुद्धकौतूहलान्विताः॥ देवगंधर्वस
हिताःसमवैक्षन्महर्षयः ॥ १८॥ नारायणेनकौरव्यतेजसाप्यायितस्तदा॥ सगतोनृपतिःक्षिप्रंपुत्रैस्तैःसर्वतोदिशं॥ १९॥ अर्णवंखानयामासकुवलाश्वोमही
पतिः॥ कुवलाश्वस्यपुत्रैश्चतस्मिन्वैवालुकार्णवे॥ २०॥ सप्तभिर्दिवसैःखात्वादृष्टोधुंधुर्महाबलः॥ आसीद्घोरंवपुस्तस्यवालुकांतर्हितंमहत् ॥ २१॥ दीप्यमानं
यथासूर्यस्तेजसाभरतर्षभ॥ ततोधुंधुर्महाराजदिशमावृत्यपश्चिमां ॥ २२॥ सुप्तोभूद्राजशार्दूलकालानलसमद्युतिः ॥ कुवलाश्वस्यपुत्रैस्तुसर्वतःपरिवारितः
॥ २३॥ अभिद्रुतःशरैस्तीक्ष्णैर्गदाभिर्मुसलैरपि॥ पट्टिशैःपरिघैःप्रासैःखड्गैश्चविमलैःशितैः॥ २४॥ सवध्यमानःसंक्रुद्धःसमुत्तस्थौमहाबलः॥ क्रुद्धश्चाभक्षय
त्तेषांशस्त्राणिविविधानिच॥ २५॥ आस्याद्वमन्पावकंससंवर्तकसमंतदा॥ तान्सर्वान्नृपतेःपुत्रानदहत्स्वेनतेजसा॥ २६॥ मुखजेनाग्निनाक्रुद्धोलोकानुद्वर्तय
न्निव॥ क्षणेनराजशार्दूलपुरेवकपिलःप्रभुः॥ २७॥ सगरस्यात्मजान्क्रुद्धस्तदद्भुतमिवाभवत्॥ तेषुक्रोधाग्निदग्धेषुतदाभरतसत्तम ॥ २८॥ तंप्रबद्धंमहात्मा
नंकुंभकर्णमिवापरं ॥ आससादमहातेजाःकुवलाश्वोमहीपतिः॥ २९॥ तस्यवारिमहाराजसुस्रावबहुदेहतः॥ तदापीयततस्तेजोराजावारिमयंनृप ॥ ३०॥
योगीयोगेनवह्निंचशमयामासवारिणा॥ ब्रह्मास्त्रेणचराजेंद्रदैत्यंक्रूरपराक्रमं॥ ३१॥ ददाहभरतश्रेष्ठसर्वलोकभयायवै ॥ सोस्त्रेणदग्ध्वाराजर्षिःकुवलाश्वो
महासुरं॥ ३२॥ सुरशत्रुममित्रघ्नंत्रैलोक्येशइवापरः॥ धुंधोर्वधात्तदाराजाकुवलाश्वोमहामनाः॥ ३३॥ धुंधुमारइतिख्यातोनाम्नाऽप्रतिरथोभवत्॥ प्रीतैश्च
त्रिदशैःसर्वैर्महर्षिसहितैस्तदा॥ ३४॥ वरंवृणीष्वेत्युक्तःसप्रांजलिःप्रणतस्तदा॥ अतीवमुदितोराजन्निदंवचनमब्रवीत्॥ ३५॥ दद्यांवित्तंद्विजाग्र्येभ्यःशत्रूणां
चापिदुर्जयः॥ सख्यंचविष्णुनामेस्याद्भूतेष्वद्रोहएवच॥ ३६॥ धर्मेरतिश्चसततंस्वर्गेवासस्तथाऽक्षयः॥ तथास्त्वितिततोदेवैःप्रीतैरुक्तःसपार्थिवः ॥ ३७॥ ऋ
षिभिश्चसगंधर्वैरुत्तंकेनचधीमता॥ संभाष्यचैनंविविधैराशीर्वादैस्ततोनृप॥ ३८॥ देवामहर्षयश्चापिस्वानिस्थानानिभेजिरे ॥ तस्यपुत्रास्त्रयःशिष्टायुधिष्ठिर
तदाभवन्॥ ३९॥ दृढाश्वःकपिलाश्वश्चचंद्राश्वश्चैवभारत॥ तेभ्यःपरंपराराजन्निक्ष्वाकूणांमहात्मनां॥ ४०॥

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुरधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ततइति पतिव्रताख्यानमितःस्त्रीमा

वंशस्यसुमहाभागराज्ञाममिततेजसां ॥ एवंसनिहतस्तेनकुवलाश्वेनसत्तम ॥ ४१ ॥ धुंधुर्नाममहादैत्योमधुकैटभयोःसुतः ॥ कुवलाश्वश्चनृपतिर्धुंधुमारइति
स्मृतः ॥ ४२ ॥ नाम्नाचगुणसंयुक्तस्तदाप्रभृतिसोभवत् ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥ ४३ ॥ धौंधुमारमुपाख्यानंप्रथितंयस्यकर्मणा ॥ इदंतुपुण्य
माख्यानंविष्णोःसमनुकीर्तनं ॥ ४४ ॥ शृणुयाद्यःसधर्मात्मापुत्रवांश्चभवेन्नरः ॥ आयुष्मान्भूतिमांश्चैवश्रुत्वाभवतिपर्वसु ॥ नचव्याधिभयंकिंचित्प्राप्नोतिवि
गतज्वरः ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिधुंधुमारोपाख्यानेचतुरधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०४ ॥ ॥ छ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोयुधिष्ठिरोराजामार्कंडेयंमहाद्युतिं ॥ पप्रच्छभरतश्रेष्ठधर्मप्रश्नंसदुर्विदं ॥ १ ॥ श्रोतुमिच्छामिभगवन्स्त्रीणांमाहात्म्यमुत्तमं ॥ क
कथ्यमानंत्वयाविप्रसूक्ष्मंधर्म्यंचतत्त्वतः ॥ २ ॥ प्रत्यक्षमिहविप्रर्षेदेवादृश्यंतिसत्तम ॥ सूर्याचंद्रमसौवायुःपृथिवीवह्निरेवच ॥ ३ ॥ पितामाताचभगवान्गुरु
रेवचसत्तम ॥ यच्चान्यद्देवविहितंतच्चापिभृगुनंदन ॥ ४ ॥ मान्याहिगुरवःसर्वेएकपत्न्यस्तथास्त्रियः ॥ पतिव्रतानांशुश्रूषादुष्कराप्रतिभातिमे ॥ ५ ॥ पतिव्रतानांमा
हात्म्यंवक्तुमर्हसिनःप्रभो ॥ निरुध्यचेंद्रियग्रामंमनःसंरुध्यचानघ ॥ ६ ॥ पतिंदैवतवच्चापिचिंतयंत्यःस्थिताहियाः ॥ भगवन्दुष्करंत्वेतत्प्रतिभातिममप्रभो ॥ ७ ॥
मातापित्रोश्चशुश्रूषास्त्रीणांभर्तरिचद्विज ॥ स्त्रीणांधर्मात्सुघोराद्धिनान्यंपश्यामिदुष्करं ॥ ८ ॥ साध्वाचाराःस्त्रियोब्रह्मन्यत्कुर्वंतिसदादृताः ॥ दुष्करंखलुकुर्वंति
पितरंमातरंचवै ॥ ९ ॥ एकपत्न्यश्चयानार्योयाश्चसत्यंवदंत्युत ॥ कुक्षिणादशमासांश्चगर्भंसंधारयंतियाः ॥ १० ॥ नार्यःकालेनसंभूयकिमद्भुततरंततः ॥ संशयं
परमंप्राप्यवेदनामतुलामपि ॥ ११ ॥ प्रजायंतेसुतान्नार्योदुःखेनमहताविभो ॥ पुष्णंतिचापिमहतास्नेहेनद्विजपुंगव ॥ १२ ॥ येचक्रूरेषुसर्वेषुवर्तमानाजुगुप्सि
ताः ॥ स्वकर्मकुर्वंतिसदादुष्करंतच्चमेमतं ॥ १३ ॥ क्षत्रधर्मसमाचारतत्त्वंव्याख्याहिमेद्विज ॥ धर्मःसुदुर्लभोविप्रनृशंसेनमहात्मनां ॥ १४ ॥ एतदिच्छामिभगव
न्प्रश्नंप्रश्नविदांवर ॥ श्रोतुंभृगुकुलश्रेष्ठशुश्रूषेतवसुव्रत ॥ १५ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ हंततेहंसमाख्यास्येप्रश्नमेतंसुदुर्वचं ॥ तत्त्वेनभरतश्रेष्ठगदतस्तन्निबो
धमे ॥ १६ ॥ मातॄस्तुगौरवादन्येपितॄनन्येतुमेनिरे ॥ दुष्करंकुरुतेमाताविवर्धयतियाप्रजाः ॥ १७ ॥

हात्म्यादीनांपृष्टानांनिर्णयार्थं तत्रापिनाहंबलाकाविप्रर्षेइत्यतःप्राक्तनोग्रंथःस्पष्टार्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

तपसादेवतेज्याभिर्वंदनेनतितिक्षया ॥ अभिचारैरुपायैश्चापीहंतेपितरःसुतान् ॥ १८ ॥ एवंकृच्छ्रेणमहतापुत्रंप्राप्यसुदुर्लभं ॥ चिंतयंतिसदावीरकीदृशोयंभ
विष्यति ॥ १९ ॥ आशंसतेहिपुत्रेषुपितामाताचभारत ॥ यशःकीर्तिमथैश्वर्यंप्रजाधर्मंतथैवच ॥ २० ॥ तयोराशांतुसफलांयःकरोतिसधर्मवित् ॥ पितामाता
चराजेंद्रतुष्यतोयस्यनित्यशः ॥ २१ ॥ इहप्रेत्यचतस्याथकीर्तिर्धर्मश्चशाश्वतः ॥ नैवयज्ञक्रियाःकाश्चिन्नश्राद्धंनोपवासकं ॥ २२ ॥ यातुभर्तरिशुश्रूषातयास्व
र्गंजयत्युत ॥ एतत्प्रकरणंराजन्नधिकृत्ययुधिष्ठिर ॥ २३ ॥ पतिव्रतानांनियतंधर्मंचावहितःशृणु ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमा
स्यापर्वणिपतिव्रतोपाख्यानेपंचाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ कश्चिद्द्विजातिप्रवरोवेदाध्यायीतपोधनः ॥ तप
स्वीधर्मशीलश्चकौशिकोनामभारत ॥ १ ॥ सांगोपनिषदोवेदानधीतेद्विजसत्तमः ॥ सवृक्षमूलेकस्मिंश्चिद्वेदानुच्चारयन्स्थितः ॥ २ ॥ उपरिष्टाच्चवृक्षस्यबला
कासंन्यलीयत ॥ तयापुरीषमुत्सृष्टंब्राह्मणस्यतदोपरि ॥ ३ ॥ तामवेक्ष्यततःक्रुद्धःसमपध्यायतद्विजः ॥ भृशंक्रोधाभिभूतेनबलाकासानिरीक्षिता ॥ ४ ॥ अपध्या
ताचविप्रेणन्यपतद्धरणीतले ॥ बलाकांपतितांदृष्ट्वागतसत्त्वामचेतनां ॥ ५ ॥ कारुण्यादभिसंतप्तःपर्यशोचततांद्विजः ॥ अकार्यंकृतवानस्मिरोषरागबलात्कृतः
॥ ६ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वाबहुशोविद्वान्ग्रामंभैक्ष्यायसंश्रितः ॥ ग्रामेशुचीनिप्रचरन्कुलानिभरतर्षभ ॥ ७ ॥ प्रविष्टस्तत्कुलंयत्रपूर्वंचरितवांस्तुसः ॥
देहीतियाचमानोसौतिष्ठेत्युक्तःस्त्रियाततः ॥ ८ ॥ शौचंतुयावत्कुरुतेभाजनस्यकुटुंबिनी ॥ एतस्मिन्नंतरेराजन्क्षुधासंपीडितोभृशं ॥ ९ ॥ भर्ताप्रविष्टःसहसात
स्याभरतसत्तम ॥ सातुदृष्ट्वापतिंसाध्वीब्राह्मणंव्यवहायतं ॥ १० ॥ पाद्यमाचमनीयंवैददौभर्तुस्तथासनं ॥ प्रह्वापर्यचरच्चापिभर्तारमसितेक्षणा ॥ ११ ॥ आ
हारेणाथभक्ष्यैश्चभोज्यैःसुमधुरैस्तथा ॥ उच्छिष्टंभाविताभर्तुर्भुंक्तेनित्यंयुधिष्ठिर ॥ १२ ॥ दैवतंचपतिंमेनेभर्तुश्चित्तानुसारिणी ॥ कर्मणामनसावाचानान्यचि
त्ताभ्यगात्पतिं ॥ १३ ॥ तंसर्वभावोपगतापतिशुश्रूषणेरता ॥ साध्वाचाराशुचिर्दक्षाकुटुंबस्यहितैषिणी ॥ १४ ॥ भर्तुश्चापिहितंयत्तत्सततंसानुवर्तते ॥ देवताति
थिभृत्यानांश्वश्रूश्वशुरयोस्तथा ॥ १५ ॥ शुश्रूषणपरानित्यंसततंसंयतेंद्रिया ॥ साब्राह्मणंतदादृष्ट्वासंस्थितंभैक्ष्यकांक्षिणं ॥ १६ ॥

॥ कश्चिदिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ दंडकेदंडकारण्ये ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ शुश्रूषायाइति भर्तृशुश्रूषयासार्वज्ञ्यप्राप्तिर्दर्शिता ॥ ३१ ॥ साचब्राह्म

कुर्वतीपतिशुश्रूषांसस्माराथशुभेक्षणा॥ व्रीडितासाभवत्साध्वीतदाभरतसत्तम॥ भिक्षामादायविप्रायनिर्जगामयशस्विनी ॥ १७॥ ॥ ब्राह्मणउवाच॥
किमिदंभवतित्वंमांतिष्ठेत्युक्त्वावरांगने॥ उपरोधंकृतवतीनविसर्जितवत्यसि॥ १८॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ ब्राह्मणंक्रोधसंतप्तंज्वलंतमिवतेजसा॥ दृष्ट्वा
साध्वीमनुष्येंद्रसांत्वपूर्ववचोब्रवीत्॥ १९॥ ॥ स्त्र्युवाच॥ ॥ क्षंतुमर्हसिमेविद्वन्भर्तामेदैवतंमहत्॥ सचापिक्षुधितःश्रांतःप्राप्तःशुश्रूषितोमया॥ २०॥ ॥ ब्रा
ह्मणउवाच॥ ॥ ब्राह्मणानगरीयांसोगरीयांस्तेपतिःकृतः॥ गृहस्थधर्मेवर्ततीब्राह्मणानवमन्यसे॥ २१॥ इंद्रोप्येषांप्रणमतेकिंपुनर्मानवोभुवि॥ अवलिप्तेन
जानीषेवृद्धानांनश्रुतंत्वया॥ २२॥ ब्राह्मणात्यग्निसदृशादहेयुःपृथिवीमपि॥ ॥ स्त्र्युवाच॥ ॥ नाहंबलाकाविप्रर्षेत्यजक्रोधंतपोधन॥ २३॥ ॥ अनयाक्रुद्ध
यादृष्ट्याक्रुद्धःकिंमांकरिष्यसि॥ नावजानाम्यहंविप्रान्देवैस्तुल्यान्मनस्विनः॥ २४॥ अपराधमिमंविप्रक्षंतुमर्हसिमेनघ॥ जानामितेजोविप्राणांमहाभाग्यंच
धीमतां॥ २५॥ अपेयःसागरःक्रोधात्कृतोहिलवणोदकः॥ तथैवदीप्ततपसांमुनीनांभावितात्मनां॥ २६॥ येषांक्रोधाग्निरद्यापिदंडकेनोपशाम्यति॥ ब्राह्मणानां
परिभवाद्वातापिःसुदुरात्मवान्॥ २७॥ अगस्त्यमृषिमासाद्यजीर्णःक्रूरोमहासुरः॥ बहुप्रभावाःश्रूयंतेब्राह्मणानांमहात्मनां॥ २८॥ क्रोधःसुविपुलोब्रह्मन्प्रसाद
श्चमहात्मनां॥ अस्मिंस्त्वतिक्रमेब्रह्मन्क्षंतुमर्हसिमेनघ॥ २९॥ पतिशुश्रूषयाधर्मोयःसमेरोचतेद्विज॥ दैवतेष्वपिसर्वेषुभर्तामेदैवतंपरं॥ ३०॥ अविशेषेण
तस्याहंकुर्यांधर्मंद्विजोत्तम॥ शुश्रूषायाःफलंपश्यपत्युर्ब्राह्मणयादृशं॥ ३१॥ बलाकाहित्वयादग्धारोषात्तद्विदितंमया॥ क्रोधःशत्रुःशरीरस्थोमनुष्याणांद्विजो
त्तम॥ ३२॥ यःक्रोधमोहौत्यजतितंदेवाब्राह्मणंविदुः॥ योवदेदिहसत्यानिगुरुंसंतोषयेतच॥ ३३॥ हिंसितश्चनहिंसेततंदेवाब्राह्मणंविदुः॥ जितेंद्रियोधर्मपरः
स्वाध्यायनिरतःशुचिः॥ ३४॥ कामक्रोधौवशौयस्यतंदेवाब्राह्मणंविदुः॥ यस्यचात्मसमोलोकोधर्मज्ञस्यमनस्विनः॥ ३५॥ सर्वधर्मेषुचरतस्तंदेवाब्राह्मणं ॥२१२॥
विदुः॥ योध्यापयेदधीयीतयजेद्वायाजयीतवा॥ ३६॥ दद्याद्वापियथाशक्तितंदेवाब्राह्मणंविदुः॥ ब्रह्मचारीवदान्योयोप्यधीयाद्द्विजपुंगवः॥ ३७॥

णानांब्रह्मविदामेवास्तीतितल्लक्षणान्याह क्रोधइति॥ ३२॥ अत्रलक्षणकथनंनिष्प्रयोजनमितियान्येवविद्वल्लक्षणानितानिविद्यासाधनानीतिन्यायेनब्राह्मण्यकामस्यक्रोधादित्यागोगुर्वाराधनादिचकर्त व्यत्वेनविधीयते यद्वति सत्यवाक्गुरुभक्तःक्षमावांश्चभवेदित्यर्थः॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ शाश्वतोधर्मआत्मदर्शनं यदाहयाज्ञवल्क्यः इज्याचारदमाहिंसादानस्वाध्यायकर्मणां अयंतुपरमोधर्मोयद्योगेनात्मदर्शनमिति सत्येत्रैकालिकबाधशून्येवस्तुनिप्रतिष्ठितःपर्यवसि

स्वाध्यायवानमत्तोवैतंदेवाब्राह्मणंविदुः॥ यद्ब्राह्मणानांकुशलंतदेषांपरिकीर्तयेत्॥ ३८॥ सत्यंतथाव्याहरतांनानृतेरमतेमनः॥ धर्मंतुब्राह्मणस्याहुःस्वाध्यायं
दममार्जवं॥ ३९॥ इंद्रियाणांनिग्रहंचशाश्वतंद्विजसत्तम॥ सत्यार्जवेधर्ममाहुःपरंधर्मविदोजनाः॥ ४०॥ दुर्ज्ञेयःशाश्वतोधर्मःसचसत्येप्रतिष्ठितः॥ श्रुतिप्र
माणोधर्मःस्यादितिवृद्धानुशासनं॥ ४१॥ बहुधादृश्यतेधर्मःसूक्ष्मएवद्विजोत्तम॥ भगवानपिधर्मज्ञःस्वाध्यायनिरतःशुचिः॥ ४२॥ नतुतत्त्वेनभगवन्धर्मंवे
त्सीतिमेमतिः॥ यदिविप्रनजानीषेधर्मंपरमकंद्विज॥ ४३॥ धर्मव्याधंततःपृच्छगत्वातुमिथिलांपुरीं॥ मातापितृभ्यांशुश्रूषुःसत्यवादीजितेंद्रियः॥ ४४॥ मि
थिलायांवसेद्व्याधःसतेधर्मान्प्रवक्ष्यति॥ तत्रगच्छस्वभद्रंतेयथाकामंद्विजोत्तम॥ ४५॥ अत्युक्तमपिमेसर्वंक्षंतुमर्हस्यनिंदित॥ स्त्रियोह्यवध्याःसर्वेषांयेधर्मम
भिविंदते॥ ४६॥ ॥ ब्राह्मणउवाच॥ ॥ प्रीतोस्मितवभद्रंतेगतःक्रोधश्चशोभने॥ उपालंभस्त्वयात्युक्तोममनिश्रेयसंपरं॥ स्वस्तितेस्तुगमिष्यामिसाधयिष्या
मिशोभने॥ ४७॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ तयाविसृष्टोनिर्गम्यस्वमेवभवनंययौ॥ विनिंदन्सस्वमात्मानंकौशिकोद्विजसत्तमः॥ ४८॥ ॥ इतिश्रीमहाभार
तेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिपतिव्रतोपाख्यानेषडधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २०६॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥
चिंतयित्वातदाश्चर्यंस्त्रियाप्रोक्तमशेषतः॥ विनिंदन्सस्वमात्मानमागस्कृतइवाबभौ॥ १॥ चिंतयानःस्वधर्मस्यसूक्ष्मांगतिमथाब्रवीत्॥ श्रद्दधानेनवैभाव्यंग
च्छामिमिथिलामहं॥ २॥ कृतात्माधर्मवित्तस्यांव्याधोनिवसतेकिल॥ तंगच्छाम्यहमद्यैवधर्मंप्रष्टुंतपोधनं॥ ३॥ इतिसंचिंत्यमनसाश्रद्दधानःस्त्रियावचः॥ ब
लाकाप्रत्ययेनासौधर्म्यैश्चवचनैःशुभैः॥ ४॥ संप्रतस्थेसमिथिलांकौतूहलसमन्वितः॥ अतिक्रामन्नरण्यानिग्रामांश्चनगराणिच॥ ५॥ ततोजगाममिथिलां
जनकेनसुरक्षितां॥ धर्मसेतुसमाकीर्णांयज्ञोत्सववतींशुभां॥ ६॥ गोपुराट्टालकवतींहर्म्यप्राकारशोभनां॥ प्रविश्यनगरींरम्यांविमानैर्बहुभिर्युतां॥ ७॥ पण्यै
श्चबहुभिर्युक्तांसुविभक्तमहापथां॥ अश्वैरथैस्तथानागैर्योधैश्चबहुभिर्युतां॥ ८॥

तःअन्योधर्मस्त्वसत्येप्रतिष्ठितइत्यर्थात्सिद्धं॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ साधयिष्यामिस्वकार्यमितिशेषः॥ ४७॥ ४८॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषडधिकद्वि शततमोऽध्यायः॥ २०६॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ चिंतयित्वेति आगोपराधःकृतमनेनेत्यागस्कृतः॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ विमानैःसाप्तभौमिकगृहैः॥ ७॥ ८॥

॥ ९ ॥ सूनावधस्थानंतन्मध्ये ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥१५॥ अदेशस्थंअयोग्यदेशस्थं ॥ १६ ॥१७॥ १८ ॥ १९ ॥२०॥ गुरूमातापितरौ ॥ २१ ॥ नाभ्यसूयेपरगुणेषुदोषंनाविष्कुर्वे वर्त

हृष्टपुष्टजनाकीर्णांनित्योत्सवसमाकुलां ॥ सोपश्यद्वहुवृत्तांतांब्राह्मणःसमतिक्रमन् ॥ ९ ॥ धर्मव्याधमपृच्छच्चसचास्यकथितोद्विजैः ॥ अपश्यत्तत्रगत्वातंसू
नामध्येव्यवस्थितं ॥ १० ॥ मार्गमाहिषमांसानिविक्रीणंतंतपस्विनं ॥ आकुलत्वाच्चक्रेतॄणामेकांतेसंस्थितोद्विजः ॥ ११ ॥ सतुज्ञात्वाद्विजंप्राप्तंसहसासंभ्रमो
त्थितः ॥ आजगामयतोविप्रःस्थितएकांतदर्शने ॥१२॥ ॥व्याधउवाच॥ ॥ अभिवादयेत्वांभगवन्स्वागतंतेद्विजोत्तम ॥ अहंव्याधोहिभद्रंतेकिंकरोमिप्रशा
धिमां ॥ १३ ॥ एकपत्न्यायदुक्तोसिगच्छत्वंमिथिलामिति ॥ जानाम्येतदहंसर्वंयदर्थंत्वमिहागतः ॥ १४ ॥ श्रुत्वाचतस्यतद्वाक्यंसविप्रोभृशविस्मितः ॥ द्वितीय
मिदमाश्चर्यमित्यचिंतयतद्विजः ॥ १५ ॥ अदेशस्थंहितेस्थानमितिव्याधोब्रवीदिदं ॥ गृहंगच्छावभगवन्यदितेरोचतेनघ ॥ १६ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ बा
ढमित्येवतंविप्रोहृष्टोवचनमब्रवीत् ॥ अग्रतस्तुद्विजंकृत्वासजगामगृहंप्रति ॥१७॥ प्रविश्यचगृहंरम्यमासनेनाभिपूजितः ॥ पाद्यमाचमनीयंचप्रतिगृह्यद्विजो
त्तमः ॥ १८ ॥ ततःसुखोपविष्टस्तंव्याधंवचनमब्रवीत् ॥ कर्मैतद्वैनसदृशंभवतःप्रतिभातिमे ॥ अनुतप्येभृशंताततवघोरेणकर्मणा ॥ १९ ॥ ॥ व्याधउवाच ॥
कुलोचितमिदंकर्मपितृपैतामहंपरं ॥ वर्तमानस्यमेधर्मेस्वेमन्युंमाकृथाद्विज ॥ २० ॥ विधात्राविहितंपूर्वंकर्मस्वमनुपालयन् ॥ प्रयत्नाच्चगुरूवृद्धौशुश्रूषेहंद्विजो
त्तम ॥ २१ ॥ सत्यंवदेनाभ्यसूयेयथाशक्तिददानिच ॥ देवतातिथिभृत्यानामवशिष्टेनवर्तये ॥ २२ ॥ नकुत्सयाम्यहंकिंचिन्नगर्हेबलवत्तरं ॥ कृतमन्वेतिकर्तारंपु
राकर्मद्विजोत्तम ॥ २३ ॥ कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यमिहलोकस्यजीवनं ॥ दंडनीतिस्त्रयीविद्यातेनलोकोभवत्युत ॥ २४ ॥ कर्मशूद्रेकृषिर्वैश्येसंग्रामःक्षत्रियेस्मृतः ॥
ब्रह्मचर्यंतपोमंत्राःसत्यंचब्राह्मणेसदा २५ ॥ राजाप्रशास्तिधर्मेणस्वकर्मनिरताःप्रजाः ॥ विकर्माणश्चयेकेचित्तान्युनक्तिस्वकर्मसु ॥ २६ ॥ भेतव्यंहिसदाराज्ञां
प्रजानामधिपाहिते ॥ वारयंतिविकर्मस्थंनृपाम्मृगमिवेषुभिः ॥ २७ ॥ जनकस्येहविप्रर्षेविकर्मस्थोनविद्यते ॥ स्वकर्मनिरतावर्णाश्चत्वारोपिद्विजोत्तम ॥ २८ ॥
सएषजनकोराजादुर्वृत्तमपिचेत्सुतं ॥ दंड्यंदंडेनिक्षिपतितथानग्लातिधार्मिकं ॥ २९ ॥ सुयुक्तचारोनृपतिःसर्वंधर्मेणपश्यति ॥ श्रीश्चराज्यंचदंडश्चक्षत्रियाणां
द्विजोत्तम ॥ ३० ॥ राजानोहिस्वधर्मेणश्रियमिच्छंतिभूयसीं ॥ सर्वेषामेववर्णानांत्रातराजाभवत्युत ॥ ३१ ॥

येजीवामि ॥ २२ ॥ कुत्साविद्यमानदोषसंकीर्तनं गर्हाअविद्यमानदोषारोपः पुराकृतंकर्मेतिसंबंधः ॥२३ ॥ लोकःपरलोकः ॥२४॥२५॥२६॥२७॥ २८ ॥ नग्लातिनग्लानिंनयति ॥२९॥३०॥३१ ॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ अभिचारात्स्वैरगतेः ॥ ३५ ॥ भेरुंडाःभयानकाः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ सुपरिणीतेनसाधुना येसंयुंजंतिसम्यग्योगंसेनानिवेशंकुर्वंतितएवपार्थिवाअन्येचोराइत्यर्थः ॥ ३९ ॥
॥ ४० ॥ ४१ ॥ संरंभाद्भयात् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ अन्यत्विपरीतंस्यात्इतरत्तादृशंद्वितीयंकल्याणमेवात्मनःपरस्यचाभिध्यायेत्जानीयात् ॥ ४४ ॥ पापेपापिनिप्रतिपापःप्रतिपापीनस्यात् ॥ ४५ ॥ वृजि

परेणहिहतान्ब्रह्मन्वराहमहिषानहं ॥ नस्वयंहन्मिविप्रर्षेविक्रीणामिसदात्वहं ॥ ३२ ॥ नभक्षयामिमांसानिऋतुगामीतथात्यहं ॥ सदोपवासीचतथानक्तभो
जीसदाद्विज ॥ ३३ ॥ अशीलश्चापिपुरुषोभूत्वाभवतिशीलवान् ॥ प्राणिहिंसारतिश्चापिभवतेधार्मिकःपुनः ॥ ३४ ॥ अभिचारान्नरेंद्राणांधर्मःसंकीर्यतेमहान्
॥ अधर्मोवर्ततेचापिसंकीर्यंतेततःप्रजाः ॥ ३५ ॥ भेरुंडावामनाःकुब्जाःस्थूलशीर्षास्तथैवच ॥ क्लीबाश्चांधाश्चबधिराजायंतेत्युच्चलोचनाः ॥ ३६ ॥ पार्थिवाना
मधर्मत्वात्प्रजानामभवःसदा ॥ सएषराजाजनकःप्रजाधर्मेणपश्यति ॥ ३७ ॥ अनुगृह्णन्प्रजाःसर्वाःस्वधर्मनिरताःसदा ॥ येचैवमांप्रशंसंतियेचनिंदंतिमान
वाः ॥ ३८ ॥ सर्वान्सुपरिणीतेनकर्मणातोषयाम्यहं ॥ येजीवंतिस्वधर्मेणसंयुंजंतिचपार्थिवाः ॥ ३९ ॥ नकिंचिदुपजीवंतिदांताउत्थानशीलिनः ॥ शक्त्यान्नदा
नंसततंतितिक्षाधर्मनित्यता ॥ ४० ॥ यथार्हंप्रतिपूजाचसर्वभूतेषुवैसदा ॥ त्यागान्नान्यत्रमर्त्यानांगुणास्तिष्ठंतिपूरुषे ॥ ४१ ॥ मृषावादंपरिहरेत्कुर्यात्प्रियमया
चितः ॥ नचकामान्नसंरंभान्नद्वेषाद्धर्ममुत्सृजेत् ॥ ४२ ॥ प्रियेनातिभृशंहृष्येदप्रियेनचसंज्वरेत् ॥ नमुह्येदर्थकृच्छ्रेषुनचधर्मंपरित्यजेत् ॥ ४३ ॥ कर्मचेत्किंचिद
न्यत्स्यादितरन्नतदाचरेत् ॥ यत्कल्याणमभिध्यायेत्तत्रात्मानंनियोजयेत् ॥ ४४ ॥ नपापेप्रतिपापःस्यात्साधुरेवसदाभवेत् ॥ आत्मनैवहतःपापोयःपापंकर्तुमि
च्छति ॥ ४५ ॥ कर्मचैतदसाधूनांवृजिनानामसाधुवत् ॥ नधर्मोस्तीतिमन्वानाःशुचीनवहसंतिये ॥ ४६ ॥ अश्रद्दधानाधर्मस्यतेनश्यंतिनसंशयः ॥ महादृतिरि
वाध्मातःपापोभवतिनित्यदा ॥ ४७ ॥ मूढानामवलिप्तानामसारंभावितंभवेत् ॥ दर्शयत्यंतरात्मातंदिवारूपमिवांशुमान् ॥ ४८ ॥ नलोकेराजतेमूर्खःकेवला
त्मप्रशंसया ॥ अपिचेहमृजाहीनःकृतविद्यःप्रकाशते ॥ ४९ ॥ अब्रुवन्कस्यचिन्निंदामात्मपूजामवर्णयन् ॥ नकश्चिद्गुणसंपन्नःप्रकाशोभुविदृश्यते ॥ ५० ॥ वि
कर्मणातप्यमानःपापाद्विपरिमुच्यते ॥ नतत्कुर्यांपुनरितिद्वितीयात्परिमुच्यते ॥ ५१ ॥

नानांव्यसनवतां असाधुश्चोरादिस्तद्वत् ॥ ४६ ॥ दृतिर्भस्त्रा आध्मातःसन्नसारोपिपुष्टोभवेत् ॥ ४७ ॥ तद्वन्मूढानांभावितंचिंतितं अंतरात्मैवतंमूढंदर्शयति मूढस्यमौढ्यमेवस्वरूपज्ञापकं ॥ ४८ ॥ मृजा
हीनःमलिनदेहः श्रियेतिपाठांतरेस्पष्टोर्थः ॥ ४९ ॥ मूढमतमाह अब्रुवन्निति ॥ ५० ॥ पापात्प्राकृतात् द्वितीयात्करिष्यमाणात् ॥ ५१ ॥

कर्मणेति येनतेनेतिजपतपस्तीर्थाद्यन्यतमेनयेनकेनचिदपिपापात्परिमुच्यतइत्यनुषज्यते सब्राह्मणःकेनस्याद्येनस्यात्तेनेदृशएवस्यादितिश्रुतिर्हिधर्मेषुधर्मोत्पत्तिविषया ज्ञानोत्पत्तौत्वेकएवश्रवणादिमार्गो नान्यःपंथाविद्यतेयनायेतिश्रूयते ॥ ५२ ॥ प्राकृतानीतिसंबंधः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ चिकीर्षेदिति यःसाधूनांछिद्राणिधनादिहीनतयारिक्तानिश्राद्धादीनियःविवृणोतिधनादिदानेनविवृणोतिविशेषतःपिदधाति ॥ ५५ ॥ सःकल्याणंमोक्षोपायंकर्तुमिच्छेदेव साधुसेवनजात्पुण्यान्मुमुक्षाउदेतीत्यर्थः ॥ ५६ ॥ यथेति मुमुक्षापापनाशपूर्विकैवोदेतीतिभावः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ अधर्माइति लुब्धाःधर्मशून्याअपिधर्म

कर्मणायेनतेनेहपापाद्विजवरोत्तम ॥ एवंश्रुतिरियंब्रह्मन्धर्मेषुप्रतिदृश्यते ॥ ५२ ॥ पापान्यबुध्वेहपुराकृतानिप्राग्धर्मशीलोपिविहंतिपश्चात् ॥ धर्मोराजन्नुदते पूरुषाणांयत्कुर्वतेपापमिहप्रमादात् ॥ ५३ ॥ पापंकृत्वाहिमन्येतनाहमस्मीतिपूरुषः ॥ तंतुदेवाःप्रपश्यंतिस्वस्यैवांतरपूरुषः ॥ ५४ ॥ चिकीर्षेदेवकल्याणंश्रद्धानोऽनसूयकः ॥ वसनस्येवच्छिद्राणिसाधूनांविवृणोतियः ॥ ५५ ॥ पापंचेत्पुरुषःकृत्वाकल्याणमभिपद्यते ॥ मुच्यतेसर्वपापेभ्योमहाभ्रेणेवचंद्रमाः ॥ ५६ ॥ यथादित्यःसमुद्यन्वैतमःपूर्वंव्यपोहति ॥ एवंकल्याणमातिष्ठन्सर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ५७ ॥ पापानांविद्ध्यधिष्ठानंलोभमेवद्विजोत्तम ॥ लुब्धाःपापंव्यवस्यंतिनरानातिबहुश्रुताः ॥ ५८ ॥ अधर्माधर्मरूपेणतृणैःकूपाइवावृताः ॥ तेषांदमःपवित्राणिप्रलापाधर्मसंश्रिताः ॥ सर्वंहिविद्यतेतेषुशिष्टाचारःसुदुर्लभः ॥ ५९ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ सतुविप्रोमहाप्राज्ञोधर्मव्याधमपृच्छत ॥ शिष्टाचारंकथमहंविद्यामितिनरोत्तम ॥ ६० ॥ एतदिच्छामिभद्रंतेश्रोतुंधर्मभृतांवर ॥ त्वत्तोमहामतेव्याधतद्ब्रवीहियथातथं ॥ ६१ ॥ ॥ व्याधउवाच ॥ ॥ यज्ञोदानंतपोवेदाःसत्यंचद्विजसत्तम ॥ पंचैतानिपवित्राणिशिष्टाचारेषुनित्यदा ॥ ६२ ॥ कामक्रोधौवशेकृत्वादंभंलोभमनार्जवं ॥ धर्ममित्येवसंतुष्टास्तेशिष्टाःशिष्टसंमताः ॥ ६३ ॥ नतेषांविद्यतेवृत्तंयज्ञस्वाध्यायशीलिनां ॥ आचारपालनंचैवद्वितीयंशिष्टलक्षणं ॥ ६४ ॥ गुरुशुश्रूषणंसत्यमक्रोधोदानमेवच ॥ एतच्चतुष्टयंब्रह्मन्शिष्टाचारेषुनित्यदा ॥ ६५ ॥ शिष्टाचारेमनःकृत्वाप्रतिष्ठाप्यचसर्वशः ॥ यामयंलभतेवृत्तिंसानशक्यात्यतोन्यथा ॥ ६६ ॥ वेदस्योपनिषत्सत्यंसत्यस्योपनिषद्दमः ॥ दमस्योपनिषत्त्यागःशिष्टाचारेषुनित्यदा ॥ ६७ ॥

स्वरूपमिवरूपंयस्यतेनदंभेनआवृताः तेषांदंभिनां अतएवदंभिनांसाधूनांचविशेषानवगमात् तेषुदंभिषुशिष्टाचारःसुदुर्लभःदुर्बोधइत्यर्थः ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ शिष्टाचारमाह यज्ञइति ॥ ६२ ॥ शिष्टलक्षणमाह कामेति ॥ ६३ ॥ वृत्तंवृतंस्वेच्छोपात्तमितियावत् वृत्तोधीतेप्यतीतेतिवर्तुलेपिमृतेवृतेइतिमेदिनी ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ अतोन्यथागुरुशुश्रूषणाद्यभावे ॥ ६६ ॥ वेदस्येति उपनिषद्रहस्यं सत्यंब्रह्म तदज्ञानेवेदोनिष्फलइत्यर्थः एवंदमाभावेसत्यंनास्तित्यागाभावेदमोपिनास्तीत्यर्थः ॥ ६७ ॥

अपथाअमार्गेण अनुयाताअनुगंता ॥ ६८ ॥ श्रुतिश्चत्यागश्चतेद्वेपरंअयनंस्थानंयेषांतेश्रुतित्यागपरायणाः ॥ ६९ ॥ परांबुद्धिंआत्माकारांवृत्तिमपिनियच्छंतिनिगृह्णंति परवैराग्यवंतइत्यर्थः ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ शिष्टाचारवतिशुक्लपटोपमेयोगधर्मःरागइवसाधुर्भवेत् शुक्लेव वेतिइवार्थे ववायथातथैवैवमित्यमरः ॥ ७३ ॥ अहिंसासत्यंचस्तौति अहिंसेति प्रतिष्ठांस्थैर्यं ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ योयथेत्यर्द्धंव्याचष्टे पापात्मेत्यादिना अनात्मवान्अजितचित्तः ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ अहंकारोदर्पःमत्सरःपरदोषासहिष्णुत्वंतद्वर्जिताः शिष्टंगुरुशास्त्रोक्तंआचरंतःशिष्टाचाराः ॥ ७८ ॥ त्रैविद्यवृद्धाःतिस्रोविद्याऋग्य

येतुधर्मानसूयंतेबुद्धिमोहान्वितानराः ॥ अपथागच्छतांतेषामनुयाताचपीड्यते ॥ ६८ ॥ येतुशिष्टाःसुनियताःश्रुतित्यागपरायणाः ॥ धर्मपंथानमारूढाःसत्यधर्मपरायणाः ॥ ६९ ॥ नियच्छंतिपरांबुद्धिंशिष्टाचारान्विताजनाः ॥ उपाध्यायमतेयुक्ताःस्थित्याधर्मार्थदर्शिनः ॥ ७० ॥ नास्तिकान्भिन्नमर्यादान्क्रूरान्पापमतौस्थितान् ॥ त्यजतान्ज्ञानमाश्रित्यधार्मिकानुपसेव्यच ॥ ७१ ॥ कामलोभग्रहाकीर्णांपंचेंद्रियजलांनदीं ॥ नावंधृतिमयींकृत्वाजन्मदुर्गाणिसंतर ॥ ७२ ॥ क्रमेणसंचितोधर्मोबुद्धियोगमयोमहान् ॥ शिष्टाचारेभवेत्साधूरागःशुक्लेववाससि ॥ ७३ ॥ अहिंसासत्यवचनंसर्वभूतहितंपरं ॥ अहिंसापरमोधर्मःसचसत्येप्रतिष्ठितः ॥ सत्येकृत्वाप्रतिष्ठांतुप्रवर्ततेप्रवृत्तयः ॥ ७४ ॥ सत्यमेवगरीयस्तुशिष्टाचारनिषेवितं ॥ आचारश्चसतांधर्मःसंतश्चाचारलक्षणाः ॥ ७५ ॥ योयथाप्रकृतिर्जंतुःसस्वांप्रकृतिमश्नुते ॥ पापात्माक्रोधकामादीन्दोषानाप्नोत्यनात्मवान् ॥ ७६ ॥ आरंभोन्याययुक्तोयःसहिधर्मइतिस्मृतः ॥ अनाचारस्त्वधर्मेतिएतच्छिष्टानुशासनं ॥ ७७ ॥ अक्रुध्यंतोनसूयंतोनिरहंकारमत्सराः ॥ ऋजवःशमसंपन्नाःशिष्टाचाराभवंतिते ॥ ७८ ॥ त्रैविद्यवृद्धाःशुचयोवृत्तवंतोमनस्विनः ॥ गुरुशुश्रूषवोदांताःशिष्टाचाराभवंत्युत ॥ ७९ ॥ तेषामहीनसत्वानांदुष्कराचारकर्मणां ॥ स्वैःकर्मभिःसत्कृतानांघोरत्वंसंप्रणश्यति ॥ ८० ॥ तंसदाचारमाश्चर्यंपुराणंशाश्वतंध्रुवं ॥ धर्मंधर्मेणपश्यंतःस्वर्गंयांतिमनीषिणः ॥ ८१ ॥ आस्तिकामानहीनाश्चद्विजातिजनपूजकाः ॥ श्रुतवृत्तोपसंपन्नाःसंतःस्वर्गनिवासिनः ॥ ८२ ॥ वेदोक्तःपरमोधर्मोधर्मशास्त्रेषुचापरः ॥ शिष्टाचारश्चशिष्टानांत्रिविधंधर्मलक्षणं ॥ पारणंचापिविद्यानांतीर्थानामवगाहनं ॥ ८३ ॥

जुःसामात्मिकायत्रसत्रिविद्योयज्ञस्तत्रसाधवस्त्रैविद्यायाज्ञिकाः वृत्तंशीलंतद्वंतः मनस्विनःजितचित्ताः ॥ ७९ ॥ दुष्कराचारकर्मणांअन्यैर्दुष्करःआचारःशीलंकर्मयज्ञादियेषांतेषां घोरत्वंहिंसादिदोषवत्त्वं ॥ ८० ॥ आश्चर्यमसतांदुरनुष्ठेयत्वात् सदाचारंसद्भिराचीर्णं पुराणमनादि शाश्वतंअनवच्छिन्नं ध्रुवंनित्यं अत्याज्यमित्यर्थः ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ वेदोक्तोऽग्निहोत्रादिः धर्मशास्त्रोक्तःअष्टकाश्राद्धादिः शिष्टाचारःहोलकादिः शिष्टानांतुष्टिरितिशेषः तदुक्तमभियुक्तैः सतांहिसंदेहपदेषुवस्तुषुप्रमाणमंतःकरणस्यवृत्तयइति अस्यापिशिष्टाचारेएवांतर्भावात्त्रिविधमित्युक्तं पारणंसमापनं ॥ ८३ ॥

॥ ८४ ॥ ८५ ॥ विपाकंक्रमेणपुण्यपापयोःक्षयं तेनपुण्यक्षासहेतुःसुखंनेष्टव्यंपापक्षासहेतुर्दुःखंसोढव्यमितिभावः न्यायोयुक्तिः गुणाःशमादयस्तदुपेताः ॥ ८६ ॥ शुक्लाःहिंसाशून्यधर्मवंतः सत्पथेब्रह्ममार्गे संविभक्तारःकुटुंबेषु ॥८७॥ श्रुतधनाःविद्याधनाः ॥ ८८॥८९॥९०॥ एधंतेवर्धंते ॥९१॥ नाभिमानःनिरभिमानः ॥ ९२ ॥ सतांपदंपदनीयंप्रार्थनीयं ॥ ९३ ॥ करुणाःकरुणावंतश्चतेवेदनशीलाश्च

क्षमासत्यार्जवंशौचंसतामाचारदर्शनं॥सर्वभूतदयावंतोअहिंसानिरताःसदा ॥८४॥ परुषंचनभाषंतेसदासंतोद्विजप्रियाः॥शुभानामशुभानांचकर्मणांफलसंचये॥८५॥विपाकमभिजानंतितेशिष्टाःशिष्टसंमताः॥न्यायोपेतागुणोपेताःसर्वलोकहितैषिणः॥८६॥ संतःस्वर्गजितःशुक्लाःसन्निविष्टाश्चसत्पथे॥ दातारःसंविभक्तारोदीनानुग्रहकारिणः॥८७॥सर्वपूज्याःश्रुतधनास्तथैवचतपस्विनः॥सर्वभूतदयावंतस्तेशिष्टाःशिष्टसंमताः॥८८॥दीनशिष्टाःसुखाँल्लोकानाप्नुवंतीहचश्रियं॥पीडयाचकलत्रस्यभृत्यानांचसमाहिताः॥८९॥ अतिशक्त्याप्रयच्छंतिसंतःसद्भिःसमागताः॥लोकयात्रांचपश्यंतोधर्ममात्महितानिच ॥ ९० ॥ एवंसंतोवर्तमानास्त्वेधंतेशाश्वतीःसमाः॥ अहिंसासत्यवचनमानृशंस्यमथार्जवं॥ ९१ ॥ अद्रोहोनाभिमानश्चह्रीस्तितिक्षादमःशमः॥ धीमंतोधृतिमंतश्चभूतानामनुकंपकाः॥९२॥ अकामद्वेषसंयुक्तास्तेसंतोलोकसाक्षिणः॥त्रीण्येवतुसतामाहुःसंतःपदमनुत्तमं॥ ९३॥ नचैवद्रुह्येद्दद्याच्चसत्यंचैवसदावदेत्॥ सर्वत्रचदयावंतःसंतःकरुणवेदिनः॥ ९४ ॥ गच्छंतीहसुसंतुष्टाधर्मपंथानमुत्तमं॥ शिष्टाचारामहात्मानोयेषांधर्मःसुनिश्चितः॥९५॥अनसूयाक्षमाशांतिःसंतोषःप्रियवादिता॥ कामक्रोधपरित्यागःशिष्टाचारनिषेवणं ॥ ९६ ॥ कर्मचश्रुतसंपन्नंसतांमार्गमनुत्तमं॥ शिष्टाचारंनिषेवंतेनित्यंधर्ममनुव्रताः ॥ ९७॥ प्रज्ञाप्रासादमारुह्यमुच्यंतेमहतोभयात्॥ प्रेक्षंतोलोकवृत्तानिविविधानिद्विजोत्तम॥९८॥ अतिपुण्यानिपापानितानिद्विजवरोत्तम॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंयथाप्रज्ञंयथाश्रुतं॥ शिष्टाचारगुणंब्रह्मन्पुरस्कृत्यद्विजर्षभ॥९९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिब्राह्मणव्याधसंवादेसप्ताधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २०७॥ ॥७॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥सतुविप्रमथोवाचधर्मव्याधोयुधिष्ठिर॥ यदहमाचरेकर्मघोरमेतदसंशयं॥ १ ॥ विधिस्तुबलवान्ब्रह्मन्दुस्तरंहिपुराकृतं॥ पुराकृतस्यपापस्यकर्मदोषोभवत्ययं॥ २॥ ॥२१५॥

मत्वर्थीयोच् ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ कर्मचकर्मैव कर्मणेतिगौडपाठेकर्मणाश्रुतेनचसंपन्नमित्यर्थः ॥ ९७ ॥ प्रज्ञाऋतंभराख्यावस्तुयाथात्म्यविषयंज्ञानंतदेवउच्चत्वात्प्रासादं भयात्संसारात् लोकानांवृत्तानिअतीतानागतादीनि ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ताधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०७ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ सत्विति एतन्मांसविक्रयात्मकं ॥ १ ॥ २ ॥

दोषस्येति यत्नवानपिनपरिहर्तुंशक्नोमिविधेःप्राबल्यादित्यर्थः ॥ ३ ॥ निमित्तेति शरवन्निमित्तभूतावयंसंधातृवत्कर्तातुविधिरेवेत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ अन्नाद्यभूताःअन्नंचतदद्यंचभोग्यंभक्ष्यंचेत्यर्थः सर्वमस्यान्नंभवतीतिश्रुतेः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ येस्याग्नयोजुह्वतोमांसकामाइतिमंत्रलिंगमपिश्रुतिरेव ॥ ११ ॥ १२ ॥ अत्रापीत्यादिसार्धःश्लोकः कलौतुमांसेनपैतृकस्यनिषेधाद्देवताशेषाद्यज्ञियमांसादन्यत्रमांसभक्षणंदुष्यत्येवेतिभावः ॥ १३ ॥ १४ ॥ अमांसाशीति यज्ञियमांसभुजोपिऋतुगामिनोब्रह्मचर्यमिवऔपचारिकममांसाशित्वमितिभावः ॥ १५॥ सत्यानृतेज्ञानकर्ममार्गौ अत्रापियज्ञि

दोषस्यैतस्यवैब्रह्मन्विघातेयत्नवानहं॥ विधिनाहिहतेपूर्वंनिमित्तंघातकोभवेत्॥ ३ निमित्तभूताहिवयंकर्मणोस्यद्विजोत्तम॥ येषांहतानांमांसानिविक्रीणामीहवैद्विज॥ ४॥ तेषामपिभवेद्धर्मउपयोगेनभक्षणे॥ देवतातिथिभृत्यानांपितॄणांचापिपूजनं॥ ५॥ ओषध्योवीरुधश्चैवपशवोमृगपक्षिणः॥ अन्नाद्यभूतालोकस्यइत्यपिश्रूयतेश्रुतिः॥६॥ आत्ममांसप्रसादेनशिविरौशीनरोनृपः॥ स्वर्गंसुदुर्गमंप्राप्तःक्षमावान्द्विजसत्तम॥७॥ राज्ञोमहानसेपूर्वंरंतिदेवस्यवैद्विज॥ द्वेसहस्रेतुवध्येतेपशूनामन्वहंतदा॥८॥ अहन्यहनिवध्येतेद्वेसहस्रेगवांतथा॥ समांसंददतोह्यन्नंरंतिदेवस्यनित्यशः॥ ९॥ अतुलाकीर्तिरभवन्नृपस्यद्विजसत्तम॥ चातुर्मास्येचपशवोवध्यंतइतिनित्यशः॥ १०॥ अग्नयोमांसकामाश्चइत्यपिश्रूयतेश्रुतिः॥ यज्ञेषुपशवोब्रह्मन्वध्यंतेसततंद्विजैः॥ ११॥ संस्कृताःकिलमंत्रैश्चतेपिस्वर्गमवाप्नुवन्॥ यदिनैवाग्नयोब्रह्मन्मांसकामाभवन्पुरा॥ १२॥ भक्ष्यंनैवाभवन्मांसंकस्यचिद्द्विजसत्तम॥ १३॥ अत्रापिविधिरुक्तश्चमुनिभिर्मांसभक्षणे॥ देवतानांपितॄणांचभुंक्तेदत्वापियःसदा॥ यथाविधियथाश्राद्धंनप्रदुष्यतिभक्षणात्॥ १४॥ अमांसाशीभवत्येवमित्यपिश्रूयतेश्रुतिः॥ भार्यांगच्छन्ब्रह्मचारीऋतौभवतिब्राह्मणः॥१५॥ सत्यानृतेविनिश्चित्यअत्रापिविधिरुच्यते॥ सौदासेनतदाराज्ञामानुषाभक्षिताद्विज॥ शापाभिभूतेनभृशमत्रकिंप्रतिभातिमे॥ १६॥ स्वधर्मइतिकृत्वातुनत्यजामिद्विजोत्तम॥ पुराकृतमितिज्ञात्वाजीवाम्येतेनकर्मणा॥ १७॥ स्वकर्मत्यजतोब्रह्मन्नधर्मइहदृश्यते॥ स्वकर्मनिरतोयस्तुधर्मःसइतिनिश्चयः॥ १८॥ पूर्वंहिविहितंकर्मदेहिनंनविमुंचति॥ धात्राविधिरयंदृष्टोबहुधाकर्मनिर्णये॥ १९॥

यमांसभक्षणेविधिर्विशेषः तमेवाहपरकृतिमुखेन सौदासेनेति कर्तृत्वाद्यभिमानवतामूढेनकर्मठेनयज्ञियमपिमांसंभक्षणीयंनज्ञानमार्गस्थेनेतिभावः रंतिदेवनिदर्शनंतुयुगांतराभिप्रायं अत्रकिंप्रतिभातिमेकिंशब्दःकुत्सायां अत्रमांसेभक्षणीयेममनिंदाप्रतिभाति एतएवनहन्मिनभक्षयामीतिप्रागेवोक्तंमयेत्यर्थः ॥ १६ ॥ कुतस्तर्हित्वंमांसविक्रयंकरोषितत्कर्तुरपिप्रयोजकत्वाद्धिंसादोषोस्त्यित्याशंक्याह स्वेतिस्वकर्मइत्यस्यव्याख्यापुराकृतमित्यादि ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २०॥ २१ ॥ २२ ॥ तथापिहिंसामिश्रंकर्मतवाप्ययोग्यमित्याशंक्यसर्वत्रहिंसायाअपरिहार्यत्वमाह कृषिसाध्वीतीत्यादिना केनराजीवान्नहिंसंत्यपितुसर्वेपिहिंसंत्येवेत्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

द्रष्टव्यातुभवेत्प्रज्ञाक्रूरेकर्मणिवर्तता ॥ कथंकर्मशुभंकुर्यांकथंमुच्येपराभवात् ॥ २० ॥ कर्मणस्तस्यघोरस्यबहुधानिर्णयोभवेत् ॥ दानेचसत्यवाक्येचगुरुशुश्रू
षणेतथा ॥ २१ ॥ द्विजातिपूजनेचाहंधर्मेचनिरतःसदा ॥ अभिमानातिवादाभ्यांनिवृत्तोस्मिद्विजोत्तम ॥ २२ ॥ कृषिंसाध्वीतिमन्यंतेतत्रहिंसापरास्मृता ॥ कर्ष
तोलांगलैःपुंसोघ्नंतिभूमिशयान्बहून् ॥ २३ ॥ जीवानन्यांश्चबहुशस्तत्रकिंप्रतिभातिमे ॥ धान्यबीजानियान्याहुर्व्रीह्यादीनिद्विजोत्तम ॥ २४ ॥ सर्वाण्येतानि
जीवानितत्रकिंप्रतिभातिमे ॥ अध्याक्रम्यपशूंश्चापिघ्नंतिवैभक्षयंतिच ॥ २५ ॥ वृक्षांस्तथौषधीश्चापिछिंदंतिपुरुषाद्विज ॥ जीवाहिबहवोब्रह्मन्वृक्षेषुचफले
षुच ॥ २६ ॥ उदकेबहवश्चापितत्रकिंप्रतिभातिमे ॥ सर्वंव्याप्तमिदंब्रह्मन्प्राणिभिःप्राणिजीवनैः ॥ २७ ॥ मत्स्यान्ग्रसंतेमत्स्याश्चतत्रकिंप्रतिभातिमे ॥ सत्वैः
सत्वानिजीवंतिबहुधाद्विजसत्तम ॥ २८ ॥ प्राणिनोन्योन्यभक्षाश्चतत्रकिंप्रतिभातिमे ॥ चंक्रम्यमाणाजीवांश्चधरणीसंश्रितान्बहून् ॥ २९ ॥ पद्भ्यांघ्नंतिनराववि
प्रतत्रकिंप्रतिभातिमे ॥ उपविष्टाःशयानाश्चघ्नंतिजीवाननेकशः ॥ ३० ॥ ज्ञानविज्ञानवंतश्चतत्रकिंप्रतिभातिमे ॥ जीवैर्ग्रस्तमिदंसर्वमाकाशंपृथिवीतथा
॥ ३१ ॥ अविज्ञानाच्चहिंसंतितत्रकिंप्रतिभातिमे ॥ अहिंसेतियदुक्तंहिपुरुषैर्विस्मितैःपुरा ॥ ३२ ॥ केनहिंसंतिजीवान्वैलोकेस्मिन्द्विजसत्तम ॥ बहुसंचिंत्यइति
वैनास्तिकश्चिदहिंसकः ॥ ३३ ॥ अहिंसायांतुनिरतायतयोद्विजसत्तम ॥ कुर्वंत्येवहिहिंसांतेयत्नादल्पतराभवेत् ॥ ३४ ॥ आलक्ष्याश्चैवपुरुषाःकुलेजातामहागु
णाः ॥ महाघोराणिकर्माणिकृत्वालज्जंतिवैनच ॥ ३५ ॥ सुहृदःसुहृदोन्यांश्चदुर्हृदश्चापिदुर्हृदः ॥ सम्यक्प्रवृत्तान्पुरुषान्नसम्यगनुपश्यतः ॥ ३६ ॥ समृद्धैश्चननं
दतिबांधवाबांधवैरपि ॥ गुरूंश्चैवविनिंदंतिमूढाःपंडितमानिनः ॥ ३७ ॥ बहुलोकेविपर्यस्तंदृश्यतेद्विजसत्तम ॥ धर्मयुक्तमधर्मंचतत्रकिंप्रतिभातिमे ॥ ३८ ॥ व
क्तुंबहुविधंशक्यंधर्माधर्मेषुकर्मसु ॥ स्वकर्मनिरतोयोहिसयशःप्राप्नुयान्महत् ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेप० मार्कंडेयस० पतिव्रतोपाख्यानेब्राह्मणव्याध
संवादेअष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ धर्मव्याधस्तुनिपुणंपुनरेवयुधिष्ठिर ॥ विप्रर्षभमुवाचेदंसर्वधर्मभृतांवर ॥ १ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेप० नै० भा० अष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
शांत्यादयोज्ञानांगभूताधर्माःप्रोक्ताःसंप्रतिज्ञानंविनाकृतकृत्यतानास्तीतिवक्तुंधर्मतत्त्वस्यदुरवगाहत्वंप्रपंचस्यनिःसारत्वंचोच्यते धर्मव्याधस्त्वित्यादिना ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ धारणावधारणंनिश्चयइत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ सुनीतंगुरुशिक्षा ॥ ८ ॥ ९ ॥ प्रहीणाःश्रांताअपीत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ पुत्रगृद्धिभिःपुत्रकामैः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ग्र

॥ व्याधउवाच ॥ ॥ श्रुतिप्रमाणोधर्मोयमितिवृद्धानुशासनं ॥ सूक्ष्मागतिर्हिधर्मस्यबहुशाखात्यनंतिका ॥ २ ॥ प्राणांतिकेविवाहेचवक्तव्यमनृतंभवेत् ॥ अनृ
तेनभवेत्सत्यंसत्येनैवानृतंभवेत् ॥ ३ ॥ यद्भूतहितमत्यंतंतत्सत्यमितिधारणा ॥ विपर्ययकृतोधर्मःपश्यधर्मस्यसूक्ष्मतां ॥ ४ ॥ यत्करोत्यशुभंकर्मशुभंवायदिस
त्तम ॥ अवश्यंतत्समाप्नोतिपुरुषोनात्रसंशयः ॥ ५ ॥ विषमांचदशांप्राप्तोदेवान्गर्हतिवैभृशं ॥ आत्मनःकर्मदोषाणिनविजानात्यपंडितः ॥ ६ ॥ मूढोनैकृतिक
श्चापिचपलश्चद्विजोत्तम ॥ सुखदुःखविपर्यासान्सदासमुपपद्यते ॥ ७ ॥ नैनंप्रज्ञासुनीतंवात्रायतेनैवपौरुषं ॥ योयमिच्छेद्यथाकामंतंतंकामंसआप्नुयात् ॥ ८ ॥
यदिस्यादपराधीनंपौरुषस्यक्रियाफलं ॥ संयताश्चापिदक्षाश्चमतिमंतश्चमानवाः ॥ ९ ॥ दृश्यंतेनिष्फलाःसंतःप्रहीणाःसर्वकर्मभिः ॥ भूतानामपरःकश्चिद्धिंसा
यांसततोत्थितः ॥ १० ॥ वंचनायांचलोकस्यससुखीजीवतेसदा ॥ अचेष्टमपिचासीनंश्रीःकंचिदुपतिष्ठति ॥ ११ ॥ कश्चित्कर्माणिकुर्वन्हिनप्राप्यमधिगच्छति
॥ देवानिष्ट्वातपस्तप्त्वाकृपणैःपुत्रगृद्धिभिः ॥ १२ ॥ दशमासधृतागर्भेजायंतेकुलपांसनाः ॥ अपरेधनधान्यैश्चभोगैश्चपितृसंचितैः ॥ १३ ॥ विपुलैरभिजायंते
लब्धास्तैरेवमंगलैः ॥ कर्मजाहिमनुष्याणांरोगानास्त्यत्रसंशयः ॥ १४ ॥ व्याधयोविनिवार्यंतेव्याधैःक्षुद्रमृगाइव ॥ तेचापिकुशलैर्वैद्यैर्निपुणैःसंभृतौषधैः
॥ १५ ॥ व्याधयोविनिवार्यंतेमृगाव्याधैरिवद्विज ॥ येषामस्तिचभोक्तव्यंग्रहणीदोषपीडिताः ॥ १६ ॥ नशक्नुवंतितेभोक्तुंपश्यधर्मभृतांवर ॥ अपरेबाहुबलिनः
क्लिश्यंतिबहवोजनाः ॥ १७ ॥ दुःखेनचाधिगच्छंतिभोजनंद्विजसत्तम ॥ इतिलोकमनाक्रंदंमोहशोकपरिप्लुतं ॥ १८ ॥ स्रोतसाऽसकृदाक्षिप्तंह्रियमाणंबलीय
सा ॥ नम्रियेयुर्नजीर्येयुःसर्वेस्युःसर्वकामिकाः ॥ १९ ॥ नाप्रियंप्रतिपश्येयुर्वशित्वंयदिवैभवेत् ॥ उपर्युपरिलोकस्यसर्वोगंतुंसमीहते ॥ यततेचयथाशक्तिनच
तद्वर्ततेतथा ॥ २० ॥ बहवःसंप्रदृश्यंतेतुल्यनक्षत्रमंगलाः ॥ महत्तुफलवैषम्यंदृश्यतेकर्मसंधिषु ॥ २१ ॥

हणीविष्टंभरोगः ॥ १६ ॥ १७ ॥ अनाक्रंदंअसहायं आक्रंदःक्रंदनेह्वानेमित्रदारुणयुद्धयोरितिमेदिनी ॥ १८ ॥ स्रोतसाकर्मप्रवाहेण असकृत्आक्षिप्तंआधिव्याधिभिस्ताडितंह्रियमाणंअवशं ॥ १९ ॥
ननुसर्वेपिस्ववशाएवदृश्यंतेनेत्याह नेति ॥ २० ॥ बहवइति दैवज्ञशास्त्रमपिव्यभिचारिफलमित्याशयः ॥ २१ ॥

नेति स्वीयमपिवस्तुस्वस्यानधीनंप्राक्कर्मवशाद्भवतीत्यर्थः तत्रापिदृष्टसामर्थ्यविकल्यमितिलोकायतमतमाशंक्याह कर्मणेति प्राकृतानांदेहात्मवादिनां कृतहानाकृताभ्यागमादिदोषदर्शिनांतुप्राक्कर्मैवप्रधानमितिभावः ॥ २२ ॥ एतदेववक्तुंजीवस्यनित्यत्वमाह यथेति ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ दशार्धतापंचत्वं ॥ २६ ॥ ननुकृतनाशोपिकृष्यादिफलेषुदृश्यतेऽतःकृतंकर्मनदेहांतरेनुवर्तिष्यतेदेहादन्यस्यात्मनोभावादित्याशंक्याह अन्योहीति भोजनफलवत्कृतस्यकर्मणःफलमपरिहार्यं यत्रतुसद्यःफलंनदृष्टंतत्रापिजन्मांतरेभविष्यतीत्यनुमेयं यत्रचाकृतमपिफलंनिधिलाभादिउपैति तत्रजन्मांतरीयंसाधनंकल्प्यमित्यर्थः ॥ २७ ॥ उत्पद्यतिजन्मांतरंलभते यतस्तैःप्राचीनैःकर्मभिर्भावितोरंजितः अतएवक्रममाणंप्रकृत्यश्रूयते तंविद्याकर्मणीसमन्वारभेतेपूर्वप्रज्ञाचेति तस्मात्स्वकृतमेवस्वयंभुंक्तेनत्वन्यकृतमन्यो

नकेचिदीशतेब्रह्मन्स्वयंग्राह्यस्यसत्तम ॥ कर्मणाप्राकृतानांवैइहसिद्धिःप्रदृश्यते ॥ २२ ॥ यथाश्रुतिरियंब्रह्मन्जीवःकिलसनातनः ॥ शरीरमध्रुवंलोकेसर्वेषां प्राणिनामिह ॥ २३ ॥ वध्यमानेशरीरेतुदेहनाशोभवत्युत ॥ जीवःसंक्रमतेन्यत्रकर्मबंधनिबंधनः ॥ २४ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ कथंकर्मविदांश्रेष्ठजीवोभवतिशाश्वतः ॥ एतदिच्छाम्यहंज्ञातुंतत्त्वेनवदतांवर ॥ २५ ॥ ॥ व्याधउवाच ॥ ॥ नजीवनाशोस्तिहिदेहभेदेमिथ्यैतदाहुर्म्रियतीतिमूढाः ॥ जीवस्तुदेहांतरितःप्रयातिदशार्धतैवास्यशरीरभेदः ॥ २६ ॥ अन्योहिनाश्नातिकृतंहिकर्ममनुष्यलोकेमनुजस्यकश्चित् ॥ यत्तेनकिंचिद्धिकृतंहिकर्मतदश्नुतेनास्तिकृतस्यनाशः ॥ २७ ॥ सुपुण्यशीलाहिभवंतिपुण्यानराधमाःपापकृतोभवंति ॥ नरोनुयातस्त्विहकर्मभिःस्वैस्ततःसमुत्पद्यतिभावितस्तैः ॥ २८ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ कथंसंभवतेयोनौकथंवापुण्यपापयोः ॥ जातीःपुण्यास्त्वपुण्याश्चकथंगच्छतिसत्तम ॥ २९ ॥ ॥ व्याधउवाच ॥ ॥ गर्भाधानसमायुक्तंकर्मेदंसंप्रदृश्यते ॥ समासेनतुतेक्षिप्रंप्रवक्ष्यामिद्विजोत्तम ॥ ३० ॥ यथासंभृतसंभारःपुनरेवप्रजायते ॥ शुभकृच्छुभयोनीषुपापकृत्पापयोनिषु ॥ ३१ ॥

तोनास्तिकृतस्यनाशइत्युक्तं ॥ २८ ॥ २९ ॥ एवंस्थूलशरीरादन्यत्वमात्मनःप्रसाध्यलिंगशरीरादपिव्यतिरेकंसाधयितुंवैराग्योत्पत्त्यर्थंजन्मादीनांदुःखरूपत्वमाह गर्भेत्यादिना गर्भाधानेनपिंडोत्पत्तिप्रकाशकेनग्रंथेनएतत्सर्वंसमायुक्तंसमाहितं तदेवसंक्षिप्याह इदंयत्संप्रदृश्यतेस्थूलदेहादिघटांततत्सर्वंकर्मैवेति अयमर्थः म्रियमाणोजंतुर्विद्याकर्मपूर्वप्रज्ञाभिःपंचप्राणमनोबुद्धिदशेंद्रियरूपसप्तदशकात्मकेनलिंगेनइतउत्क्रम्ययथाकर्मस्वर्गंनरकंवागत्वातत्रभोगान्भुक्त्वाकर्मशेषेणवृष्टिद्वारेणपुनर्बीजभावंप्राप्यशुक्रशोणितरूपेणपरिणमते बीजेपुनर्लिंगशरीरेणाविश्यतैरेवपूर्वैर्विद्यादिसंस्कारैर्युक्तोजायते तत्केनकर्मणाकुत्रजायतइत्येतत्प्रवक्ष्यामीत्यर्थः ॥ ३० ॥ संभृताःसंभाराःकर्मबीजानियेन ॥ ३१ ॥

मोहनीयैस्तामसैः अधःनरकतिर्यक्षु ॥ ३२ ॥ जातिर्जन्म संचरेयोनिसंचरेउत्क्रांत्यादिषुच ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ प्रेत्यमृत्वा दुःखात्मकःप्रतीघातः दुःखंभोक्तुमित्यर्थः ॥ ३५ ॥ अपथ्यमितिच्छेदः ॥ ३६ ॥ अदुःखितइतिच्छेदः दुःखाभावस्यचसुखमितिसंज्ञानतुसंसारेस्वरूपतःसुखमस्ति तथाचाहुः भारेऽपनीतेसुखिनःसंवृत्ताःस्मइति ततःअदुःखेसुखाध्यासात् अनिवृत्तेतिच्छेदः ॥ ३७ ॥ निवृत्तबंधोवीतरागः तत्रहेतुः विशुद्धश्चेति ॥ ३८ ॥ तस्यफलं तपोयोगयोःआलोचनध्यानयोःसमारंभं ॥ ३९ ॥ ४० ॥ यतेतयतेत ॥ ४१ ॥ पुण्यफलमाह अनसूयुरिति ॥ ४२ ॥ संस्कृतस्यअष्टाचत्वारिंशत्संस्कारयुक्त

शुभैःप्रयोगैर्देवत्वंव्यामिश्रैर्मानुषोभवेत् ॥ मोहनीयैर्वियोनीषुत्वधोगामीचकिल्बिषी ॥ ३२ ॥ जातिमृत्युजरादुःखैःसततंसमभिद्रुतः ॥ संचरेपच्यमानश्चदोषैरात्मकृतैर्नरः ॥ ३३ ॥ तिर्यग्योनिसहस्राणिगत्वानरकमेवच ॥ जीवाःसंपरिवर्ततेकर्मबंधनिबंधनाः ॥ ३४ ॥ जंतुस्तुकर्मभिस्तैस्तैःस्वकृतैःप्रेत्यदुःखितः ॥ तद्दुःखप्रतिघातार्थमपुण्यांयोनिमाप्नुते ॥ ३५ ॥ ततःकर्मसमादत्तेपुनरन्यन्नवंबहु ॥ पच्यतेतुपुनस्तेनभुक्त्वाऽपथ्यमिवातुरः ॥ ३६ ॥ अजस्रमेवदुःखार्तोऽदुःखितःसुखसंज्ञकः ॥ ततोनिवृत्तबंधत्वात्कर्मणामुदयादपि ॥ ३७ ॥ परिक्रामतिसंसारेचक्रवद्बहुवेदनः ॥ सचेन्निवृत्तबंधस्तुविशुद्धश्चापिकर्मभिः ॥ ३८ ॥ तपोयोगसमारंभंकुरुतेद्विजसत्तम ॥ कर्मभिर्बहुभिश्चापिलोकानश्नातिमानवः ॥ ३९ ॥ सचेन्निवृत्तबंधस्तुविशुद्धश्चापिकर्मभिः ॥ प्राप्नोतिसुकृताँलोकान्यत्रगत्वानशोचति ॥ ४० ॥ पापंकुर्वन्पापवृत्तःपापस्यांतंनगच्छति ॥ तस्मात्पुण्यंयतेत्कर्तुंवर्जयीतचपापकं ॥ ४१ ॥ अनसूयुःकृतज्ञश्चकल्याणानिचसेवते ॥ सुखानिधर्ममर्थंचस्वर्गंचलभतेनरः ॥ ४२ ॥ संस्कृतस्यचदांतस्यनियतस्ययतात्मनः ॥ प्राज्ञस्यानंतरावृत्तिरिहलोकेपरत्रच ॥ ४३ ॥ सतांधर्मेणवर्तेतक्रियांशिष्टवदाचरेत् ॥ असंक्लेशेनलोकस्यवृत्तिंलिप्सेतवैद्विज ॥ ४४ ॥ स्वधर्मेणक्रियालोकेकर्मणःसोप्यसंकरः ॥ संतिह्यागमविज्ञानाःशिष्टाःशास्त्रविचक्षणाः ॥ ४५ ॥ प्राज्ञोधर्मेणरमतेधर्मंचैवोपजीवति ॥ तस्माद्धर्मादवाप्तेनधनेनद्विजसत्तम ॥ ४६ ॥ तस्यैवसिंचतेमूलंगुणान्पश्यतियत्रवै ॥ धर्मात्माभवतिह्येवंचित्तंचास्यप्रसीदति ॥ ४७ ॥ समित्रजनसंतुष्टइहप्रेत्यचनंदति ॥ शब्दंस्पर्शंतथारूपंगंधानिष्टांश्चसत्तम ॥ ४८ ॥ प्रभुत्वंलभतेचापिधर्मस्यैतत्फलंविदुः ॥ धर्मस्यचफलंलब्ध्वानतुष्यतिमहाद्विज ॥ ४९ ॥ अतृप्यमाणोनिर्वेदमापेदेज्ञानचक्षुषा ॥ प्रज्ञाचक्षुर्नरइहदोषंनैवानुरुध्यते ॥ ५० ॥

स्य दांतस्यजितबाह्येंद्रियस्य नियतस्यशौचादिपरस्य यतात्मनःजितचित्तस्य अनंतरासुलभावृत्तिर्जीवनंविषयसुखमितियावत् ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ स्वधर्मेणेति यतःशिष्टाउपदेष्टारःसंतिअतःकर्मणः कर्मणिषष्ठी कर्म स्वधर्मेणस्वोचितेनाचारेण क्रियाःकुरुष्व आशीर्लिङ्मध्यमैकवचनं सोपिअसंकरः धर्माणामितिशेषः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ यत्रधर्मे ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ प्रभुत्वंअप्रतिहतेच्छत्वं धर्मस्येति चित्तशुद्ध्याभोगेच्छायांक्षीणायांस्वर्गेपिवैराग्यंजायतेइत्यर्थः ॥ ४९ ॥ अतृप्यमाणःप्रीतिमलभमानः निर्वेदंवैराग्यं आपेदेआप्नोति लकारव्यत्ययआर्षः दोषंरागद्वेषादिकंनानुरुध्यतेतद्वशोनभवतीत्यर्थः ॥ ५० ॥

॥ ५१ ॥ उपायतएवमोक्षेप्रयततेनत्वनुपायाद्दैवमात्राश्रयादितियोजना ॥ ५२ ॥ तपःज्ञानं निःश्रेयसंमोक्षसाधनं ॥ ५३ ॥ तेनतपसा ॥ ५४ ॥ तेषांनिग्रहस्यफलंचकिंकथंचफलमाप्नोतीतिसंबंधः ॥५५॥
॥ ५६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेप०नै०भा०नवाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ सूक्ष्मशरीराद्प्यात्मानंविवेचितुंइंद्रियाणामजये
दोषमाह विज्ञानार्थमित्यादिना महांधकारेविद्यमानानांघटादीनांविज्ञानार्थंघटच्छिद्राद्बहिर्गतदीपप्रभेवब्रह्मणिविद्यमानरूपादीनांविज्ञानार्थंइंद्रियच्छिद्रद्वाराबहिर्गतंतैजसंमनःप्रथमंप्रवर्तते ततूरूपादि

विरज्यतेयथाकामंनचधर्मंविमुंचति ॥ सर्वत्यागेचयततेदृष्ट्वालोकंक्षयात्मकं॥ ५१ ॥ ततोमोक्षेप्रयततेनानुपायादुपायतः ॥ एवंनिर्वेदमादत्तेपापंकर्मजहा
तिच ॥५२॥ धार्मिकश्चापिभवतिमोक्षंचलभतेपरं॥ तपोनिःश्रेयसंजंतोस्तस्यमूलंशमोदमः॥ ५३ ॥ तेनसर्वानवाप्नोतिकामान्यान्मनसेच्छति ॥ इंद्रियाणां
निरोधेनसत्येनचदमेनच॥ ब्रह्मणःपदमाप्नोतियत्परंद्विजसत्तम॥ ५४॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ इंद्रियाणितुयान्याहुःकानितानियतव्रत ॥ निग्रहश्चकथंका
र्योनिग्रहस्यचकिंफलं ॥ ५५॥ कथंचफलमाप्नोतितेषांधर्मभृतांवर॥ एतदिच्छामितत्त्वेनधर्मंज्ञातुंनिबोधमे॥ ५६॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणि
मार्कंडेयसमास्यापर्वणिब्राह्मणव्याधसंवादेनवाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०९ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ एव
मुक्तस्तुविप्रेणधर्मव्याधोयुधिष्ठिर॥ प्रत्युवाचयथाविप्रंतच्छृणुष्वनराधिप ॥ ॥ १॥ ॥ व्याधउवाच॥ ॥ विज्ञानार्थंमनुष्याणांमनःपूर्वंप्रवर्तते॥ तत्प्राप्यका
मंभजतेक्रोधंचद्विजसत्तम ॥ २ ॥ ततस्तदर्थंयततेकर्मचारभतेमहत्॥ इष्टानांरूपगंधानामभ्यासंचनिषेवते॥ ३ ॥ ततोरागःप्रभवतिद्वेषश्चतदनंतरं॥ ततोलो
भःप्रभवतिमोहश्चतदनंतरं ॥ ४ ॥ ततोलोभाभिभूतस्यरागद्वेषहतस्यच॥ नधर्मेजायतेबुद्धिर्व्याजाद्धर्मंकरोतिच॥ ५ ॥ व्याजेनचरतेधर्ममर्थंव्याजेनरोचते ॥
व्याजेनसिध्यमानेषुधनेषुद्विजसत्तम ॥ ६ ॥ तत्रैवरमतेबुद्धिस्ततःपापंचिकीर्षति ॥ सुहृद्भिर्वार्यमाणश्चपंडितैश्चद्विजोत्तम ॥ ७ ॥ उत्तरंश्रुतिसंबद्धंब्रवीत्य
श्रुतियोजितं॥ अधर्मस्त्रिविधस्तस्यवर्ततेरागदोषजः॥८॥ पापंचिंतयतेचैवब्रवीतिचकरोतिच॥ तस्याधर्मप्रवृत्तस्यगुणानश्यंतिसाधवः॥ ९॥ एकशीलैश्चमि
त्रत्वंभजंतेपापकर्मिणः॥ सतेनदुःखमाप्नोतिपरत्रचविपद्यते॥ १०॥

विज्ञानंप्राप्यज्ञातेर्थेकामंरागंक्रोधंद्वेषंचभजते ॥ २ ॥ तत्ररागकार्यमाहसपादश्लोकेन ततइति ॥ ३ ॥ प्रभवतिस्वकार्यसाधनेनकृतकृत्योभवति द्वेषकार्यमाहपादोनश्लोकेन द्वेषश्चेति ॥ ४ ॥ उभयोः कार्यमाह ततोलोभेति व्याजात्दंभात् ॥ ५ ॥ व्याजेनकौटिल्येन अर्थंधनं ॥ ६॥ ७॥ श्रुतिसंबद्धंअसंगोहमुदासीनोहमित्यादि अश्रुतियोजितंश्रुतिपथेशांत्यादौयोजितंयोगःतद्रहितंयथास्यात्तथा शमादिशून्योपिअसंगत्वंशास्त्रीयंशब्दैनैवदर्शयतीत्यर्थः ॥ ८ ॥ मनोवाक्कायजत्वेनत्रैविध्यमेवाह पापमिति साधवःशमादयः ॥ ९ ॥ पापकर्मिणः भावप्रधानोनिर्देशः पापकर्मकरत्वादित्यर्थः ॥ १० ॥

धर्मलाभोपायमेवाहसार्द्धेन यस्त्विति ॥ ११ ॥ १२ ॥ सूनृतंप्रियंधर्म्यंच ॥ १३ ॥ १४ ॥ ब्राह्मींब्राह्मणानांस्वभूतां ॥ १५ ॥ विद्यामेवाह इदमित्यादिना इदंप्रत्यक्षादिप्रमाणसिद्धंविश्वंकृत्स्नंजगत्स्थावरजंगमात्मकंसर्वंसर्वमपिअजय्यंकर्मणानलभ्यं सर्वशःसर्वप्रकारेण इदंसर्वंयदयमात्माआत्मैवेदंसर्वमित्यादिश्रुतिभ्यःसर्वस्यात्ममात्रत्वादितिभावः ननुपशुबंधयाजीसर्वाँल्लोकानभिजयतीतिकर्मजय्यत्वं जगतःकथंश्रूयतेतत्राह महाभूतात्मकमिति यतःब्रह्मत्रिविधपरिच्छेदशून्यंवस्तुतदेवमहाभूतानिआकाशादीनिआत्माजीवःकंआनंदरूपईश्वरःएतत्रितयात्मकं तथाचश्रुतिः भोक्ताभोग्यंप्रेरितारंचमत्वा सर्वंप्रोक्तंत्रिविधंब्रह्ममेतदिति नातःपरतरंभवेत्अतोब्रह्मणोन्यत्श्रेष्ठतरंप्राप्यंनास्ति जयश्रुतिस्तुअविद्यावद्विषयकर्मकांडाभिप्राया ॥ १६ ॥ ननुकेयंविद्यानाम आत्मैकत्वप्रतिपत्तिरितिब्रूमः किंशालग्रामेविष्णुत्वमिवप्रत्यगात्मनिसार्वात्म्यंभावनात्मकंकुर्यादितिविधितएवइहप्रतिपत्तव्यं उतवह्नावौष्ण्यमिवतात्त्विकंतत्त्वमस्यादिशब्दप्रमाणात्प्रतिपत्तव्यं आद्येऽजय्यवचनव्याकोपः द्वितीयेतात्त्विकाद्वैतेकर्मोपास्तिकांडयोरप्रामाण्यं नचेष्टापत्तिः तद्वदेवज्ञानकांडस्याप्यप्रामाण्यापत्तेः भेदग्राहिप्रत्यक्षादिप्रमाणांतरविरोधस्तुस्पष्टएवेत्याशंक्याह महाभूतानीति खादयःशब्दादयश्चतद्गुणाःतस्मिन्ब्रह्मणिआश्रि

पापात्माभवतित्येवंधर्मलाभंतुमेशृणु॥ यस्त्वेतान्प्रज्ञयादोषान्पूर्वमेवानुपश्यति॥ ११ ॥ कुशलःसुखदुःखेषुसाधूंश्चाप्युपसेवते ॥ तस्यसाधुसमारंभाद्बुद्धि
र्धर्मेषुराजते॥ १२॥ ॥ ब्राह्मणउवाच॥ ॥ ब्रवीषिसूनृतंधर्म्यंयस्यवक्तानविद्यते॥ दिव्यप्रभावःसुमहानृषिरेवमतोसिमे॥ १३॥ ॥ व्याधउवाच॥ ॥ ब्राह्म
णावैमहाभागाःपितरोग्रभुजःसदा॥ तेषांसर्वात्मनाकार्यंप्रियंलोकेमनीषिणा ॥ १४॥ यत्तेषांचप्रियंतत्तेवक्ष्यामिद्विजसत्तम ॥ नमस्कृत्वाब्राह्मणेभ्योब्राह्मीं
विद्यांनिबोधमे॥ १५॥ इदंविश्वंजगत्सर्वमजय्यंचापिसर्वशः॥ महाभूतात्मकंब्रह्मनातःपरतरंभवेत्॥ १६ ॥ महाभूतानिखंवायुरग्निरापस्तथाचभूः॥ शब्दः
स्पर्शश्चरूपंचरसोगंधश्चतद्गुणाः॥ १७॥

ताःगुणाः त्रिगुणात्मकमायाकार्यत्वात् मायायाश्चाश्रयोब्रह्मैव देवात्मशक्तिस्वगुणैर्निगूढां मायांतुप्रकृतिविद्यान्मायिनंतुमहेश्वरमित्यादिश्रुतिभ्यः अयमर्थः चंद्रेणासंस्पृष्टमपिजलंचंद्रेचंचलत्वानेकत्वाधःस्थत्वाद्यारोपहेतुर्भवति एवंप्रत्यगात्मनाऽसंस्पृष्टापिमायातत्रदुःखित्वानेकत्वाद्यारोपहेतुर्भवतीति तथाचश्रुतयः एकएवतुभूतात्माभूतेभूतेव्यवस्थितः एकधाबहुधाचैवदृश्यतेचलचंद्रवत् ससमानःसन्नुभौलोकावनुसंचरतिध्यायतीवलेलायतीव घटसंवृतमाकाशंनीयमानेयथाघटे घटोनीयेतनाकाशंतद्वज्जीवोनभोपमइत्याद्याः समानःबुद्धितादात्म्यंप्राप्तः लेलायतिलोलुपोभवति ब्रह्मैवस्वमादिष्विवस्वाज्ञानात्स्वस्मिन्ननेकभेदभिन्नंप्रपंचंपश्यति प्रमाणतश्चतद्बाधेएकमेवशिष्यते अतोरज्जूरगन्यायेनप्रपंचस्याधिष्ठानादनन्यत्वादात्ममात्रत्वं अविद्यावस्थायांकर्मोपास्तिज्ञानकांडानांप्रामाण्यं उत्पन्नेतुज्ञानेवेदाअवेदाइतिश्रुत्यैवस्वस्यप्रामाण्यंनिषिद्धमितिनकिंचिद्दुःस्थं यदाहुःसंप्रदायविदः देहात्मप्रत्ययोयद्वत्प्रमाणत्वेनकल्पितः लौकिकंतद्वदेवेदंप्रमाणंत्वात्मनिश्चयादिति आआत्मनिश्चयादितिच्छेदः तस्मायुक्तमुक्तंखादयस्तद्गुणाइति ॥ १७ ॥

अत्रतार्किकाःखादयःशब्दादिगुणवंतःआत्माचगुणवानन्योनतुतेषांपरस्परंगुणगुणिभावोस्तीत्याहुस्तन्निरस्यति तेषामपीति तेषांअव्यवधानात्शब्दादीनांखादिगुणानामपिसतांगुणास्तारत्वमंद्रत्वादयः संति सर्वेदृश्यमानाः अनेनसाक्षात्परंपरयावाग्राह्यमात्रंपांचभौतिकमित्युक्तं फलितमाह गुणवृत्तिःपरस्परमिति अयसिदग्धृत्वंवह्नौचतुष्कोणत्वमित्यन्योन्यसंक्रमोदृष्टःतद्वदात्मानात्मधर्माणामपि आत्मन्यपिआनंदोविषयानुभवोनित्यत्वंचेतिसंतिधर्मास्तेचापृथक्त्वेपिचैतन्यात्पृथगिवावभासमानाअंतःकरणेदृश्यंते एवमंतःकरणधर्मादुःखित्वादयोपीतरत्रेतितयोःपरस्पराश्रितत्वमाविद्यकंयुज्यतेऽतोनात्मनःपृथग्भूताःखादयःकिंतुरज्जूरगवत्तत्रैवाध्यस्ताइतिभावः त्रिषुईशसूत्रविराट्सु सर्वेइति एतेषांउपर्युपरिपरस्पराध्यासेपिपूर्वस्यसर्वेगुणाउत्तरस्मिन्भवंतिउत्तरस्यतुकेचिदेवपूर्वस्मिन्भवंतीत्युक्तं अयमर्थः यथाशुद्धेस्फटिकेजपाकुसुमसान्निध्याद्रक्तत्वाध्यासस्तत्रैवस्फटिकधीप्रमोषेसतिपद्मरागत्वाध्यासस्तत्रैवचंद्रिकायामिंद्रनीलत्वाध्यासइतिचतूरूपेस्फटिकेगुणवत्सुसोपाधिकेषुत्रिषुपूर्वपूर्वगुणस्यसर्वस्याप्युत्तरोत्तरत्राध्यासोदृश्यते तथाहि स्फटिकगतासत्तानिर्वचनीयेलौहित्येध्यस्तानतुस्फटिकेलौहित्यधर्मोनिर्वचनीयत्वमध्यस्तं एवंब्रह्मधर्माःसच्चिदानंदाःस्थूलेपिकायेदृश्यंते यथोक्तं अस्तिभातिप्रि

तेषामपिगुणाःसर्वेगुणवृत्तिःपरस्परं ॥ पूर्वपूर्वगुणाःसर्वेक्रमशोगुणिषुत्रिषु ॥ १८ ॥ षष्ठस्तुचेतनानाममनइत्यभिधीयते ॥
सप्तमीतुभवेद्बुद्धिरहंकारस्ततःपरं ॥ १९ ॥ इंद्रियाणिचपंचात्मारजःसत्वंतमस्तथा ॥ इत्येषसप्तदशकोराशिरव्यक्तसंज्ञकः ॥ २० ॥

यंरूपंनामचेत्यंशपंचकं आद्यंत्रयंब्रह्मरूपंजगद्रूपंततोद्वयमिति एवंचरज्जुसर्पभ्रमेभीषणत्वादयएवंसर्पधर्मारज्ज्वामध्यस्यंतेनतुमिथ्यात्वादयस्तद्वत् ननुसर्पेपिअभिगम्यत्वादयोरज्जुधर्मानदृश्यंतेइतिसर्वेइत्युक्तिरसंगतेतिचेत्सत्यं अखंडैकरसेब्रह्मणिसच्चिदानंदाःस्वरूपानतिरिक्ताअपिअनृतजडदुःखप्रतियोगित्वेनकल्प्यंतेनतुरूपरसादिवदकल्पिताःसंति अतःकल्पितानांतेषांकार्येनुवृत्तिर्नानुपपन्ना येतुईशादौअकल्पिताईशनत्वादयोनतेसूत्रादिष्वनुवर्तंतेकिंतुकर्तृत्वसत्वादयएव तस्मात्कल्पितधर्माभिप्रायेणसर्वेपूर्वस्यधर्माउत्तरस्मिन्संतीत्युक्तंतेनदृश्यंसर्वंभौतिकंतच्चब्रह्मण्यभेदेनाध्यस्तमितिपूर्वार्धार्थः तत्रापिस्थूलंशुद्धेशसूत्रैरनुगतंसूत्रंशुद्धेशाभ्यांईशःशुद्धेनशुद्धंतुनकेनचिदनुगतमितिउत्तरार्धेर्थाद्दर्शितं श्रौतोर्थस्तुतस्यस्पष्टएवेतिनिष्कर्षः तथाचनद्रव्याणांप्रत्यक्स्वरूपात्पृथक्सिद्धिरस्तीतितद्विरुद्धंतर्कमतंनिरस्तं ॥ १८ ॥ अत्रानुभवमेवप्रमाणयति षष्ठइति चेतनाधीवृत्तिस्तथाकामसंकल्पादयोप्युपलक्ष्यंते षष्ठंशब्दादिपंचकापेक्षया अयंभावः मनोविषयंकल्पयति स्वप्नेतथादर्शनात् बुद्धिस्तंप्रकाशयति अहंकारोभिमन्यतेमयायंज्ञातइति तस्मात्मनोमात्रंजगत् मनसोऽभावेतत्सत्त्वेप्रमाणाभावादिति ॥ १९ ॥ ननुप्रत्यक्षमेवतत्रप्रमाणमित्याशंक्याह इंद्रियाणीति आत्माजीवः अव्यक्तंमायातत्संज्ञकःप्रमाता प्रमाणंप्रमेयंचस्वप्नदृष्टांतेनमायामात्रमित्यवगंतव्यमितिभावः ॥ २० ॥

इंद्रियाणिमनोबुद्धिभ्यांसहसप्ततेषामर्थाःमंतव्यबोद्धव्याभ्यांसहशब्दादयःसप्त व्यक्ताव्यक्तैःबाह्येंद्रियग्राह्याःव्यक्ताःअन्येऽव्यक्तास्तैःसहसुसंवृतैरितिबुद्धिगुहायांलीनैरित्युक्तं तेचतुर्दशआकाशादयःपंच आत्माअहंकारोगुणत्रयंचेतिचतुर्विंशतेर्गणःव्यक्ताव्यक्तरूपःगुणःभोग्यवर्गः एतेभ्योविविक्तंयत्तदेवसर्वंसर्वात्मत्वात्सर्वशब्दाभिधेयंभोक्तृब्रह्मेत्यर्थः ॥ २१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१० ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ एवंपूर्वत्रइदंजगन्महाभूतात्मकंब्रह्मेत्युक्तंतद्व्याख्यातुंभूतगुणान्विभजते सर्वात्मकत्वंब्रह्मणोव्याचष्टे एवमुक्तःसइत्यादिनाऽध्यायेन ॥ १ ॥ २ ॥ गुणोत्तराणिउत्तरोत्तरगुणाःपूर्वपूर्वस्मिन्वर्ततइत्यर्थः ॥ ३ ॥ एतदेवाह भूमिरिति त्रयइति आकाशेएकःवातेद्वावित्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ सर्वभूतेषुजरायुजादिषुलोकाश्चिदात्मोपा

सर्वैरिहेंद्रियार्थैस्तुव्यक्ताव्यक्तैःसुसंवृतैः ॥ चतुर्विंशकइत्येषव्यक्ताव्यक्तमयोगुणः ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारते आरण्यके० मार्कंडेयसमास्याप० ब्राह्मणमाहात्म्येदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१० ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ एवमुक्तःसविप्रस्तुधर्मव्याधेनभारत ॥ कथामकथयद्भूयोमनसःप्रीतिवर्धनीं ॥ १ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ महाभूतानियान्याहुःपंचधर्मभृतांवर ॥ एकैकस्यगुणान्सम्यक्पंचानामपिमेवद ॥ २ ॥ ॥ व्याधउवाच ॥ ॥ भूमिरापस्तथाज्योतिर्वायुराकाशमेवच ॥ गुणोत्तराणिसर्वाणितेषांवक्ष्यामितेगुणान् ॥ ३ ॥ भूमिःपंचगुणाब्रह्मन्नुदकंचचतुर्गुणं ॥ गुणास्त्रयस्तेजसिचत्रयश्चाकाशवातयोः ॥ ४ ॥ शब्दःस्पर्शश्चरूपंचरसोगंधश्चपंचमः ॥ एतेगुणाःपंचभूमेःसर्वेभ्योगुणवत्तराः ॥ ५ ॥ शब्दःस्पर्शश्चरूपंचरसश्चापिद्विजोत्तम ॥ अपामेतेगुणाब्रह्मन्कीर्तितास्तवसुव्रत ॥ ६ ॥ शब्दःस्पर्शश्चरूपंचतेजसोथगुणास्त्रयः ॥ शब्दःस्पर्शश्चवायौतुशब्दश्चाकाशएवतु ॥ ७ ॥ एतेपंचदशब्रह्मन्गुणाभूतेषुपंचसु ॥ वर्ततेसर्वभूतेषुयेषुलोकाःप्रतिष्ठिताः ॥ ८ ॥ अन्योन्यंनातिवर्ततेसम्यक्चभवतिद्विज ॥ यदातुविषयीभावमाचरंतिचराचराः ॥ ९ ॥ तदादेहीदेहमन्यंव्यतिरोहतिकालतः ॥ आनुपूर्व्याविनश्यंतिजायंतेचानुपूर्वशः ॥ १० ॥

धिभूतानिपंचभूतानि ॥ ८ ॥ नातिवर्ततेपंचस्वेकेनविनाइतराणिभूतानिनतिष्ठंतीत्यर्थः सम्यक्चभवतिएकीभावेनप्रकाशंते एकत्वमार्षं संपूर्वादंचुगतिपूजनयोरित्यस्माद्धातोःऋत्विगादिनाक्विनिसम्यः समिरादेशः समित्येकीभावेइतियास्कः ननुभूतानांपरस्परमवियोगेमरणंनस्यात् तत्संघातोहिचेतनआत्मेतिलोकायतमतमाशंक्याह यदेति अविषयंविषयमिवयत्रभावयतिससंकल्पोविषयीभावःतेजीवास्तीव्रसंकल्पावेशाद्यंदेहंभावयंतितदभिमानदार्ढ्येनपूर्वदेहस्यात्यंतविस्मृतौसत्यांमृताइत्युच्यंतेनतुमृतदेहेपिभूतानांमिथोवियोगोस्तीत्यर्थः पाठांतरेभावंसंकल्पं विषमंस्वदेहविलक्षणंदेहांतरविषयं ॥ ९ ॥ विनश्यंतितिरोभवंति जायंतेआविर्भवंति ॥ १० ॥

धातवोरेतआदयः प्रत्येकंपांचभौतिकाःसंतोपि ॥ ११ ॥ सृज्यतेसंसृज्यते यद्वाप्राणेभ्योदेवादेवेभ्योलोकाइतिश्रूयमाणदृष्टिसृष्ट्यभिप्रायेणचक्षुरादिभिःसूर्यादिसृष्टिद्वारालोकःसृज्यतइतियथाश्रुतमेव व्यक्तंघटादि अव्यक्तंइंद्रियादि लिंगरूपादिप्रकाशस्तेनग्राह्यंअनुमेयं ॥ १२ ॥ यथास्वंस्वविषयानतिक्रमेण इमानिइंद्रियाणिधारयन्निगृह्णन्तप्यतइवआत्मानमविषयमप्यालोचयतइव मनआदीनांनि ग्रहएवआत्मालोचनमित्यर्थः ॥ १३ ॥ आत्मनःसोपाधिकंरूपमपेक्ष्याह लोकेइति विततंकुंडलेकनकमिवउपादानत्वेनव्यापकं निरुपाधिकंरूपमपेक्ष्याह लोकमिति लोकंचसैंधवखिल्यवदात्मनिचि देकरसेविलीनंपश्यति तथाचश्रुतीब्रह्मविदांद्वेअवस्थेनिरूपयतः यएवंवेदाहंब्रह्मास्मीतिसइदंसर्वंभवति यत्रत्वस्यसर्वमात्मैवाभूत्तत्केनकंपश्येदिति उक्तंचाभियुक्तैः सोपाधिर्निरुपाधिश्चद्वेधाब्रह्मविदुच्यते सोपाधिकःस्यात्सर्वात्मानिरुपाख्योनुपाधिकइति परापरज्ञःपरंनिरुपाधिअपरंसोपाधि सक्तःप्रारब्धकर्मणाबद्धःसन्यावद्देहपातमेवसमाधौसोपाधिकावस्थामनुभवतिनतुविदेहकैवल्येपीत्यर्थः ॥ १४ ॥ विद्याफलमाह पश्यतइति ब्रह्मवेदब्रह्मैवभवतीतिश्रुतेर्ब्रह्मभूतस्यउपाधित्यागादित्यर्थः अशुभेनपुण्यपापयोःफलेनसंप्रज्ञातसमाधाविवेकात्म्यधीदार्ढ्याज्जायत्स्वप्नयोरर्पितदेवपश्यन्कर्मणानलिप्यतइत्यर्थः

तत्रतत्रहिदृश्यंतेधातवःपांचभौतिकाः॥ यैराव्टतमिदंसर्वंजगत्स्थावरजंगमं॥ ११॥ इंद्रियैःसृज्यतेयद्यत्तत्तद्व्यक्तमितिस्मृतं॥ तदव्यक्तमितिज्ञेयंलिंगग्राह्यमतींद्रियं॥ १२॥ यथास्वंग्राहकान्येषांशब्दादीनामिमानितु॥ इंद्रियाणियदादेहीधारयन्निवतप्यते॥ १३॥ लोकेविततमात्मानंलोकंचात्मनिपश्यति॥ परापरज्ञः सक्तःसन्सतुभूतानिपश्यति॥ १४॥ पश्यतःसर्वभूतानिसर्वावस्थासुसर्वदा॥ ब्रह्मभूतस्यसंयोगोनाशुभेनोपपद्यते॥ १५॥ ज्ञानमूलात्मकंक्लेशमतिवृत्तस्य पौरुषं॥ लोकवृत्तिप्रकाशेनज्ञानमार्गेणगम्यते॥ १६॥ अनादिनिधनंजंतुमात्मयोनिंसदाव्ययं॥ अनौपम्यममूर्तंचभगवानाहबुद्धिमान्॥ १७॥ तपोमूलमिदंसर्वंयन्मांविप्रानुपृच्छसि॥ इंद्रियाण्येवसंयम्यतपोभवतिनान्यथा॥ १८॥

॥१५॥ ज्ञानमूलेति ज्ञानंविद्यातस्याःमूलंमाया ब्रह्माकारांतःकरणवृत्तेरपिमायाकार्यत्वात् मायात्मकंमिथ्यारूपं क्लेशंअविद्यादिरूपं अतिवृत्तस्यअतिक्रम्यगतस्य योगिनः लोकसंबंधिन्याःवृत्तेर्वर्तनजीवनात्मिकायाःप्रकाशोयेनतादृशेनज्ञानरूपेणज्ञानमार्गेण पौरुषंपरमपुरुषार्थरूपोमोक्षोगम्यतेप्रकाशते मायिक्येवाविद्यामायिक्यैवविद्ययानष्टाचेन्मुच्यतेइत्यर्थः यथोक्तंश्रीभागवते विद्याविद्येममतनूविद्ध्युद्धवशरीरिणां मोक्षबंधकरीआद्येमाययामेविनिर्मितेइति ज्ञानपूर्वात्मकमितिपाठेपिसएवार्थः॥ १६ ॥ मुक्तजीवस्यस्वरूपमाह अनादीति आद्यविशेषणेनलोकायतसंमतंदेहस्यात्मत्वंनिरस्तं जंतुंपुत्तिकादिब्रह्मांतंजीवंआत्मयोनिं जीवस्यात्मयोनित्वंवदताजीवत्वहेतोरविद्यादेःपृथक्सत्तासांख्याद्यभिमतानिरस्ता अव्ययमितितार्किकाभिमतंसुखदुःखादिविकारवत्त्वंनिरस्तं सदेतिआगंतुकविकाराम्पशित्वमुक्तं एतेनैवक्षणिकशून्यवादावपिनिरस्तौ अमूर्तमिति अतएवात्मवादोदेहसंमितात्मवादश्चपरास्तः अनौपम्यंतर्कागम्यमित्यर्थः भगवानाहस्वनिःश्वसितरूपेणवेदेनहेतुदृष्टांतवर्जितं नित्यंविभुंसर्वगतंसुसूक्ष्मंयद्भूतयोनिंपरिपश्यंतिधीराइत्यादिना बुद्धिमानबुद्धिःनियम्यत्वेनास्यास्तीतिसतथा॥ १७ ॥ तपोध्यानं॥ १८ ॥

इंद्रियाणिनिगृहीतानिस्वर्गायविसृष्टानिनरकायेतियोजनयापूर्वार्धस्यैवव्याख्या॥ १९ ॥ २० ॥ एतन्मूलमित्येतद्व्याचष्टे इंद्रियाणामिति दोषंरागविद्वेषादिरूपंआर्च्छंतिप्राप्नुवंति ॥ २१ ॥ षण्णांमनःषष्ठानामिंद्रियाणां नित्यानांआत्मनिकल्पितत्वेनरज्जुभुजंगवदाद्यंतशून्यानां ऐश्वर्यंनियंतृत्वं अनर्थैःप्रमातृत्वादिकर्तव्यभोक्तृत्वरूपैः ॥ २२ ॥ उक्तेर्थेप्रमाणसूचनार्थंआत्मानंरथिनंविद्धिशरीरंरथमेवचेत्यादिकठवल्लीनामर्थंसंगृह्णाति रथइत्यादिना॥ २३ ॥ आत्माबुद्धिः॥ २४ ॥ इंद्रियाणामजयेशास्त्रजापिप्रज्ञानश्यतीत्याह इंद्रियाणामिति ॥ २५ ॥ अनुविधीयतइतिकर्मकर्तरिलकारः यस्येंद्रियस्या

इंद्रियाण्येवतत्सर्वंयत्स्वर्गनरकावुभौ॥ निगृहीतविसृष्टानिस्वर्गायनरकायच॥ १९॥ एषयोगविधिःकृत्स्नोयावदिंद्रियधारणं॥ एतन्मूलंहितपसःकृत्स्नस्यनरकस्यच॥ २०॥ इंद्रियाणांप्रसंगेनदोषमार्च्छत्यसंशयं॥ सन्नियम्यतुतान्येवततःसिद्धिंसमाप्नुयात्॥ २१॥ षण्णामात्मनिनित्यानामैश्वर्यंयोधिगच्छति॥ नसपापैःकुतोनर्थैर्युज्यतेविजितेंद्रियः॥ २२॥ रथःशरीरंपुरुषस्यदृष्टमात्मानियंतेंद्रियाण्याहुरश्वान्॥ तैरप्रमत्तःकुशलीसदश्वैर्दांतैःसुखंयातिरथीवधीरः॥ २३॥ षण्णामात्मनियुक्तानामिंद्रियाणांप्रमाथिनां॥ योधीरोधारयेद्रश्मीन्सस्यात्परमसारथिः॥ २४॥ इंद्रियाणांप्रसृष्टानांहयानामिववर्त्मसु॥ धृतिंकुर्वीतसारथ्येधृत्यातानिजयेद्ध्रुवं॥ २५॥ इंद्रियाणांविचरतांयन्मनोनुविधीयते॥ तदस्यहरतेबुद्धिंनावंवायुरिवांभसि॥ २६॥ येषुविप्रतिपद्यंतेषट्सुमोहात्फलागमं॥ तेष्वध्यवसिताध्यायीविंदतेध्यानजंफलं॥ २७॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेप० मार्कंडेयसमास्यापर्वणिब्राह्मणव्याधसंवादेएकादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २११॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ एवंतुसूक्ष्मेकथितेधर्मव्याधेनभारत॥ ब्राह्मणःसपुनःसूक्ष्मंपप्रच्छसुसमाहितः॥ १॥ ॥ ब्राह्मणउवाच॥ ॥ सत्त्वस्यरजसश्चैवतमसश्चयथातथं॥ गुणांस्तत्त्वेनमेब्रूहियथावदिहपृच्छतः॥ २॥ ॥ व्याधउवाच॥ ॥ हंततेकथयिष्यामियन्मांत्वंपरिपृच्छसि॥ एषांगुणान्पृथक्त्वेननिबोधगदतोमम॥ ३॥ मोहात्मकंतमस्तेषांरजएषांप्रवर्तकं॥ प्रकाशबहुलत्वाच्चसत्वंज्यायइहोच्यते॥ ४॥ अविद्याबहुलोमूढःस्वप्नशीलोविचेतनः॥ दुर्दृषीकस्तमोध्यस्तःसक्रोधस्तामसोऽलसः॥ ५॥

धीनंमनोभवतितदेवप्रज्ञांनाशयतीत्यर्थः॥ २६ ॥ षट्सुसंकल्पेषुशब्दादिषु फलागमेतज्जन्येसुखाद्युपलंभेविषये विप्रतिपद्यंतेरागिणःसुखमुपादेयमित्याहुर्वीतरागाहेयमित्यादिरूपाविप्रतिपत्तिः तत्रयस्तेषुअध्यवसितंवस्तुदृष्ट्यानिश्चितंयद्धेयत्वंतदेवाध्यातुंशीलंयस्यसः विषयदोषदर्शनेनवीतरागइत्यर्थः॥ २७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेप० नै० भा० एकादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २११ ॥ ॥ ७॥ ॥पूर्वाध्यायांतोक्तविप्रतिपत्तिकारणंगुणत्रयंसकार्यंवक्तुमारभते एवमिति सूक्ष्मेब्रह्मणि सूक्ष्मंतत्प्राप्तिकारणंगुणत्रयविभागं तेनार्थाद्गुणेभ्योब्रह्मविविक्तमित्युक्तंभवति॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ दुर्दृषीकःदुःस्थेंद्रियः॥५॥

विधित्साविशेषतृष्णा धेटूपानेअस्यरूपं प्रवृत्तवाक्यःप्रवृत्तिवाक् अनसूयकःपरदोषादर्शी तत्रहेतुः विधित्समानइति स्तंभोनमस्काराद्यकरणं मानस्तद्धेतुर्महत्त्वाभिमानस्तदुभयवान् ॥ ६ ॥ ७ ॥ लोकवृत्तेरजस्तमःकार्ये यदायतः तज्जुगुप्सतेनिंदति ॥ ८ ॥ विरागस्यरागहीनस्यरूपंलक्षणं मृदुःस्तंभादिहीनः आर्जवमकौटिल्यं ॥ ९ ॥ द्वंद्वानिमानापमानादीनि ॥ १० ॥ जातस्येतिकर्मणिषष्ठी वैश्यत्वंकं तृ सद्गुणवंतंवैश्यत्वादयःस्वयमायांतीतिगुणकृतएववर्णविभागोनजातिकृतइतिभावः ॥११॥ ब्राह्मण्यंब्रह्मवित्त्वं ॥१२॥ ॥ इत्यारण्यकेप०नै०भा०द्वादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२१२॥ ॥ ७॥
ज्ञानक्रियाशक्तिमतोर्धीप्राणयोरात्मान्यत्वमग्निर्मूर्धादिवःकुकुत्पतिःपृथिव्याअयं अपांरेतांसिजिन्वतीतिमंत्रप्रकाशितंवक्तुमारभते पार्थिवमिति पार्थिवंपृथिवीबाहुल्यात् धातुंत्वगादिमयंदेहंआसाद्यप्रा

प्रवृत्तवाक्योमंत्रीचयोनरग्र्योनसूयकः॥ विधित्समानोविप्रर्षेस्तब्धोमानीसराजसः ॥६॥ प्रकाशबहुलोधीरोनिर्विधित्सोनसूयकः॥ अक्रोधनोनरोधीमानदांतश्चैवससात्विकः॥ ७॥ सात्विकस्त्वथसंबुद्धोलोकवृत्तेनक्लिश्यते॥ यदाबुध्यतिबोद्धव्यंलोकवृत्तंजुगुप्सते ॥ ८॥ विरागस्यचरूपंतुपूर्वमेवप्रवर्तते॥ मृदुर्भवत्यहंकारःप्रसीदत्यार्जवंचयत्॥ ९॥ ततोस्यसर्वद्वंद्वानिप्रशाम्यंतिपरस्परं॥ नचास्यसंशयोनामकश्चिद्भवतिकश्चन ॥ १०॥ शूद्रयोनौहिजातस्यसद्गुणानुपतिष्ठतः॥ वैश्यत्वंलभतेब्रह्मन्क्षत्रियत्वंतथैवच ॥ ११॥ आर्जवेवर्तमानस्यब्राह्मण्यमभिजायते॥ गुणास्तेकीर्तिताःसर्वेकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १२॥ इति श्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिब्राह्मणव्याधसंवादेद्वादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २१२॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥
॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥पार्थिवंधातुमासाद्यशारीरोग्निःकथंभवेत्॥ अवकाशविशेषेणकथंवर्तयतेनिलः॥ १॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥ प्रश्नमेतंसमुद्दिष्टंब्राह्मणेनयुधिष्ठिर॥ व्याधस्तुकथयामासब्राह्मणायमहात्मने॥२॥ ॥व्याधउवाच॥ ॥मूर्धानमाश्रितोवह्निःशरीरंपरिपालयन्॥ प्राणोमूर्धनिचाग्नौचवर्तमानोविचेष्टते॥ ३॥ भूतंभव्यंभविष्यंचसर्वंप्राणेप्रतिष्ठितं॥ श्रेष्ठंतदेवभूतानांब्रह्मयोनिमुपास्महे॥ ४॥

प्यप्रकाशप्रवृत्तिमोहाद्याश्रयोग्निर्विज्ञानाख्यस्तेजोधातुःशारीरःशरीराभिमानीकथंभवेत् अवकाशविशेषेणनाडीमार्गभेदेन वर्तयतेशरीरंचेष्टयते ॥१॥२॥ मूर्धनिसहस्रारेस्थितत्वात्श्रेष्ठत्वाद्वामूर्धानंचिदात्मानंअग्निर्विज्ञानात्माश्रितस्तदुपाधितांप्राप्तःसन्शरीरंपरिपालयन्चित्प्रतिबिंबंप्राप्यधीधातुःशरीरंचेतयतीत्यर्थः एतेनाग्निर्मूर्द्धेतिपदद्वयंव्याख्यातं प्राणस्तुतयोरुभयोरप्युपाधिरित्याह प्राणइति एतेनचिद्विज्ञानद्वयंवायुशब्दितंतस्यककुदिवककुत्चालकतयाश्रेष्ठःप्राणइत्युक्तं ॥ ३ ॥ अस्यककुत्त्वंव्याचष्टे भूतमिति प्राणेचिद्विज्ञानाभ्यांयुक्तेसूत्रात्मरूपे ब्रह्मकार्यरूपंयोनिंविराडादेः ॥ ४ ॥

सःचिद्विज्ञानप्राणानांसंघातोजंतुःसमष्टिजीवःसर्वेषांभूतानांकार्यकारणरूपाणांआत्माचेतयिता सनातनःपुरुषःपरंब्रह्मचसएवनिरस्तोपाधिःसन्सएवोपाधिपक्षपातीसन्महदाद्यात्माभवति विषयश्चशब्दादिःसएव एतेनपतिःपृथिव्याअयमितिद्वितीयःपादोव्याख्यातः अयंचिद्विज्ञानप्राणसंघातःपृथिव्याःक्षेत्रस्येतिश्रुतिपदयोरर्थः ॥ ५ ॥ एवमिति सर्वत्रअंतर्बहिश्चस्थितंसर्वंप्राणेनदेहलीदीपवन्मध्यस्थेनआंतरंविज्ञानंबाह्यंदेहेंद्रियादिकंचपाल्यतइत्यर्थः अपांरेतांसिजिन्वतीत्यंतपादंव्याचष्टे पृष्ठतइत्यादिना अन्नमयंहिसौम्यमनआपोमयःप्राणस्तेजोमयीवागितिश्रुतेःसाक्षात्परंपरयावाप्राणमनइंद्रियाण्यपांरेतांसिजिन्वतितर्पयतिसंघातात्मेतिश्रुतिपदानामर्थः पृष्ठतःउपाध्यावेशाज्जीवत्वप्राप्त्यनंतरं समानेन इत्थंभावेतृतीया स्वांस्वांपृथक्गम्यांगतिआश्रितोभवति समानवायुत्वंप्राप्तःपावकंजाठरमाश्रितःसन्बस्तिमूलंमूत्राशयंगुदंपुरीषाशयंचजाठरस्थःसमानोशितपीतादिकंपाचयित्वापानरूपीभूत्वास्वंस्वंस्थाननंनयतीत्यर्थः श्लोकद्वयं ॥ ६ ॥ ७ ॥ कर्मगमनादि प्रयत्नस्तदनुकूलाचेष्टा बलंभारोद्यमनादौसामर्थ्यं

सजंतुःसर्वभूतात्मापुरुषःससनातनः॥ महान्बुद्धिरहंकारोभूतानांविषयश्चसः॥ ५॥ एवंत्विहससर्वत्रप्राणेनपरिपाल्यते ॥ पृष्ठतस्तुसमानेनस्वांस्वांगतिमुपाश्रितः॥ ६॥ वस्तिमूलंगुदंचैवपावकंसमुपाश्रितः॥ वहन्मूत्रंपुरीषंवाप्यपानःपरिवर्तते॥ ७॥ प्रयत्नेकर्मणिबलेसएषत्रिषुवर्तते॥ उदानमितितंप्राहुरध्यात्मविदुषोजनाः॥ ८॥ संधौसंधौसंनिविष्टःसर्वेष्वपितथानिलः॥ शरीरेषुमनुष्याणांव्यानइत्युपदिश्यते॥ ९॥ धातुष्वग्निस्तुविततःसतुवायुसमीरितः॥रसान्धातूंश्चदोषांश्चवर्तयन्परिधावति॥ १०॥ प्राणानांसंनिपातात्तुसन्निपातःप्रजायते॥ उष्माचाग्निरितिज्ञेयोयोन्नंपचतिदेहिनां ॥ ११॥ समानोदानयोर्मध्येप्राणापानौसमाहितौ॥ समर्थितस्त्वधिष्ठानंसम्यक्पचतिपावकः॥ १२॥ अस्यापिपायुपर्यंतस्तथास्याद्गुदसंज्ञितः॥ स्रोतांसितस्माज्जायंतेसर्वप्राणेषुदेहिनां ॥ १३॥ अग्निवेगवहःप्राणोगुदांतेप्रतिहन्यते॥ सऊर्ध्वमागम्यपुनःसमुत्क्षिपतिपावकं॥ १४॥

विदुषःसकाशात्श्रुत्वेतिशेषः ॥ ८ ॥ ९ ॥ धातुषुत्वगादिषु अग्निर्जाठरः विततोव्याप्तः रसादीन्परिवर्तयन्परिणामयन् रसान्अन्नादीन् धातूंस्त्वगादीन् दोषान्पित्तादीन् ॥ १० ॥ कथंवर्तयतेनिलइतिपृष्टंतत्राह प्राणानामिति सन्निपातःसंघर्षस्तज्जऊष्माग्निर्जाठरोभवति ॥ ११ ॥ संनिपातंव्याकरोति समानेति नाभिस्थंसमानंहृदिस्थःप्राणएति गुदस्थोपानःकंठस्थमुदानमेति तेनप्राणापानसमानानांनाभिदेशेसंघर्षेणसमर्थितोनिष्पादितः अधिष्ठानंसप्तधातुमयंशरीरंसम्यक्पचतिवृद्ध्यादिपरिणामंनयति ॥ १२ ॥ अस्यपावकस्यपायुपर्यंतोगुदप्रवेशोगुदसंज्ञितोपानोभवति स्रोतांसिनाडीमार्गाः तस्मादपानात्प्राणेषुप्राणादिषुपंचसु प्राणादिभ्यःपावकोत्पत्तिःपावकाच्चापानद्वाराप्राणाद्युत्पत्तिर्भवतीतिप्रघट्टकार्थः ॥ १३ ॥ एतदेवोपपादयति अग्नीति अग्निवेगात्कंदुकवदूर्ध्वमुत्प्लुतःप्राणोगुदांतेप्रतिहतःपुनरुत्पतन्नग्निमप्युत्क्षिपतीत्यर्थः दृश्यतेचाग्निवेगात्बाष्पवायुवृद्धिर्वायुवेगाच्चाग्निवृद्धिः तथाचप्राणरोधेसतिजाठरंभयंनिवर्ततेऽतःप्राणोरोद्धव्यइतिभावः ॥ १४ ॥

जाठरनिरोधेसर्वेषामिंद्रियाणांनिरोधोभवतीत्याशयेनाह पक्वेति पक्वाशयःपक्वान्नस्थानं आमाशयःअपक्वान्नस्थानं नाभिमध्येइति तात्स्थ्याज्जाठर प्राणाइंद्रियाणि प्रतिष्ठिताःलीनाभवंतीत्यर्थः॥१५॥
सर्वैरसाः हृदयान्नहृदयंप्राप्य दशभिःप्राणैःप्रेरिताः तेचप्राणादयःपंच नागकूर्मककलदेवदत्तधनंजयाश्चपंच ॥ १६ ॥ एषमूर्द्धादिपायुपर्यंतः तत्परंब्रह्म मूर्द्धनिसुषुम्नयानाड्यासहस्रारंप्राप्ययेतत्रात्मानं
प्राणोपाधिमाहितवंतस्तेगच्छंति देहिषुजीवद्देहेषु सर्वेषामप्येषमार्गोगंतुंयोग्यइतिभावः ॥ १७ ॥ नकेवलंप्राणरोधएवपुरुषार्थःकिंतुतत्साध्यंविज्ञानमित्याह एकादशेत्यादिना सप्राणन्नेवप्राणोनामभव
ति वदन्वाक्पश्यन्चक्षुःशृण्वन्श्रोत्रंमन्वानोमनइतिश्रुतेरेकादशविकारालिंगशरीरंतदात्मातत्तादात्म्यंगतः यद्यपिपंचप्राणमनोबुद्धिदशेंद्रियसमन्वितं अपंचीकृतभूतोत्थंसूक्ष्मांगंभोगसाधनमितिसप्तदशा
त्मकंलिंगंतथापिमनसिबुद्धेर्दशेंद्रियेषुसामान्याकरणवृत्तिःप्राणाद्यावायवःपंचेतिसांख्यमतेनप्राणपंचकस्यचांतर्भावंविवक्षित्वाएकादशविकारात्मेतिज्ञेयं कलाःषोडश प्राणःश्रद्धाखंवायुर्ज्योतिरापःपृथि

पक्वाशयस्त्वधोनाभ्यामूर्ध्वमामाशयःस्थितः॥नाभिमध्येशरीरस्यप्राणाःसर्वेप्रतिष्ठिताः॥१५॥प्रवृत्ताहृदयात्सर्वेतिर्यगूर्ध्वमधस्तथा॥वहंत्यन्नरसान्नाड्यो दशप्राणप्रचोदिताः॥ १६॥ योगिनामेषमार्गस्तुयेनगच्छंतितत्परं॥ जितक्लमाःसमाधीरामूर्धन्यात्मानमादधुः॥एवंसर्वेषुविततौप्राणापानौहिदेहिषु॥१७॥ एकादशविकारात्माकलासंभारसंभृतः॥ मूर्तिमंतंहितंविद्धिनित्यंयोगजितात्मकं ॥ १८ ॥ तस्मिन्यःसंस्थितोह्यग्निर्नित्यंस्थाल्यामिवाहितः॥ आत्मानंतंविजानीहिनित्यंयोगजितात्मकं॥१९॥देवोयःसंस्थितस्तस्मिन्नब्बिंदुरिवपुष्करे॥क्षेत्रज्ञंतंविजानीहिनित्यंयोगजितात्मकं॥२०॥जीवात्मकानिजानीहिरजः सत्वंतमस्तथा॥जीवमात्मगुणंविद्धितथात्मानंपरात्मकं॥२१॥

वींद्रियंमनोन्नंवीर्यंतपोमंत्राःकर्मलोकानामचेतिएतासांसंभारेणसंभृतः कलारूपोपाधिनामूर्तिहीनमपिमूर्त्तिमंतंसूक्ष्मस्थूलदेहवंतंआत्मानंविद्धिविजानीहि ज्ञानसाधनमाह नित्यमिति योगेनजितआत्माबु
द्धिर्येनतंआत्मानमित्युत्तरादपकृष्यते ॥ १८ ॥ प्राणादिभ्योजीवंविविनक्ति तस्मिन्निति तस्मिन्कलासंभारे अग्निवदात्माप्रकाशरूपः स्थालीवत्कलाअप्रकाशात्मिकाःआत्मानंत्वंपदार्थं ॥ १९ ॥ अ
स्यतत्पदार्थाभेदमाह देवइति अब्बिंदुदृष्टांतेनासंगत्वंदर्शितं क्षेत्रज्ञंपरमात्मानं ॥२०॥ ननुत्वंपदार्थःसंगीतत्पदार्थोसंगःकथमनयोरभेदइत्याशंक्यबिंबप्रतिबिंबयोरिवेत्याशयेनाह जीवात्मकानीति रजआ
दिनाप्रवृत्त्यादयोधर्माजीवात्मकाउपाधिविशिष्टाश्रिताश्चांचल्यादयइवजलचंद्रे तंजीवं आत्मगुणंईश्वरस्यगुणंभृत्यवत्प्रेष्यं आत्मानंईश्वरंपरात्मकंनिर्गुणंविद्धि अयमर्थः तरंगतटाकप्रतिबिंबकल्पौधी
मायोपाधीजीवेश्वरौनियम्यनियामकौतयोर्जीवईश्वरात्माईश्वरस्तुबिंबस्थानीयासंगचिद्रूपइति तथाचश्रुतिः एकएवतुभूतात्माभूतेभूतेव्यवस्थितः एकधाबहुधाचैवदृश्यतेजलचंद्रवदितिभूतात्मानित्यसि
द्धश्चिदात्मा एकधेतिईश्वररूपेण बहुधेतिजीवरूपेण ॥ २१ ॥

अचेतनंजडंशरीरादि सचेतनमितितदेवग्राह्यं तत्जीवस्यगुणंभोग्यंवदंति सआत्माचेष्टतेजीवरूपेण चेष्टयतेईश्वररूपेण ततस्ताभ्यांजीवेश्वराभ्यांपरंउत्कृष्टंतंवदंति योभुवनानिसप्तभूरादीनिप्राकल्पयत्प्रा
वर्तयत् ननुकथंनिरुपाधेःप्रवर्तकत्वमुच्यते अधिष्ठानतयेतिब्रूमः तथाचश्रुतिः यतोवाइमानिभूतानिजायंतइति ब्रह्मणोलक्षणमुक्त्वाअन्नमयादिकोशकारणीभूतानामन्नादिशब्दितानांविराडादीनांजगत्का
रणत्वंअन्नात्ध्येवखल्विमानिभूतानिजायंतइत्यादिनास्थूलारुंधतीन्यायेनविराडादीनिसोपाधिकानिब्रह्माणिउक्त्वा प्रज्ञानघनएवानंदभुक्चेतोमुखःप्राज्ञस्तृतीयःपादएषसर्वेश्वरइतिमांडूक्यश्रुतिप्रसिद्ध
स्यानंदमयस्यईश्वरस्यकारणीभूतेआनंदाख्येब्रह्मणिआनंदाद्ध्येवखल्विमानिभूतानिजायंतइतिमुख्यंकारणत्वंव्यवस्थापितं तथाप्रदेशांतरेपिकोह्येवान्यात्कःप्राण्याद्यदेषआकाशआनंदोनस्यादितिश्रुति
राकाशाख्येकारणेयद्यानंदोनस्यात्तर्हितत्कार्येदेहादौकुतःप्राणनादिस्यादितितत्रैवमुख्यंप्रवर्तकत्वंदर्शयति ॥२२॥ ननुईश्वरसद्भावेभुवनप्रवृत्तिरेवकारणंदृश्यतेनतुतदन्यस्यनिर्गुणस्यईश्वरेणैवतस्यान्यथासि

सचेतनंजीवगुणंवदंतिसचेष्टतेचेष्टयतेचसर्वं॥ततःपरंक्षेत्रविदोवदंतिप्राकल्पयद्योभुवनानिसप्त॥ २२॥ एवंसर्वेषुभूतेषुभूतात्मासंप्रकाशते॥ दृश्यतेत्वग्र्यया बुद्ध्यासूक्ष्मयाज्ञानवेदिभिः॥ २३॥ चित्तस्यहिप्रसादेनहंतिकर्मशुभाशुभं॥ प्रसन्नात्मात्मनिस्थित्वासुखमानंत्यमश्नुते॥ २४ ॥लक्षणंतुप्रसादस्ययथातृप्तः सुखंस्वपेत्॥ निवातेवायथादीपोदीप्येत्कुशलदीपितः॥ २५॥ पूर्वरात्रेपरेचैवयुंजानःसततंमनः॥ लघ्वाहारोविशुद्धात्मापश्यन्नात्मानमात्मनि॥ २६ ॥ प्रदीपेनेवदीपेनमनोदीपेनपश्यति॥ दृष्ट्वात्मानंनिरात्मानंसतदाविप्रमुच्यते॥२७॥ सर्वोपायैस्तुलोभस्यक्रोधस्यचविनिग्रहः॥ एतत्पवित्रंलोकानांतपोवैसंक्रमो मतः॥ २८॥ नित्यंक्रोधात्तपोरक्षेद्धर्मंरक्षेच्चमत्सरात्॥ विद्यांमानापमानाभ्यामात्मानंतुप्रमादतः॥२९॥ आनृशंस्यंपरोधर्मःक्षमाचपरमंबलं॥ आत्मज्ञानं परंज्ञानंसत्यंव्रतपरंव्रतं॥ ३०॥ सत्यस्यवचनंश्रेयःसत्यंज्ञानंहितंभवेत्॥ यद्भूतहितमत्यंतंतद्वैसत्यंपरंमतं॥ ३१॥

द्धत्वादित्याशंक्याह एवमिति भूतात्मानित्यसिद्धआत्माआनंदाख्यः ऐश्वर्यस्यतुईशितव्यसापेक्षत्वान्ननित्यसिद्धत्वंसुप्तिप्रलययोरीशितव्याभावादनीश्वरत्वापत्तेरित्यानंदस्यैवनित्यमैश्वर्यमायाभिव्यज्य
तइतिभावः ज्ञानंब्रह्माकारावृत्तिस्तत्साक्षिभिस्तेनवेद्यादीशादन्यस्तत्प्रकाशकइतिदर्शितं ॥२३॥ प्रसन्नात्मावृत्तिजनितकालुष्यत्यागाद्विशुद्धचित्तः आत्मनिस्थित्वाचित्तसारूप्यमपित्यक्त्वा सुखंअनाया
सेन आनंत्यंमोक्षं ॥ २४ ॥ यथाजलादुत्तीर्णस्यशरीरेसंश्लिष्टःसूक्ष्मतमःपटःसन्नप्यसन्निवभाति एवंसमाधौविकल्पाभावात्सदपिचित्तंनभातीतिसुप्तितुल्यतांप्रसादस्याह लक्षणमिति ॥ २५॥ विशुद्धात्मा
शुद्धचित्तः आत्मानंब्रह्म आत्मनिहृदये॥ २६ ॥ निरात्मानंनिर्गुणंनिलीनंचित्तंयस्मिन्मृतं तावन्मनोनिरोद्धव्यंहृदियावत्क्षयंगतं एतज्ज्ञानंचध्यानंचशेषोन्योग्रंथविस्तरइतिश्रुतिः चित्तक्षयएवात्मदर्शनमि
त्यर्थः ॥ २७ ॥संक्रमःसेतुःपारप्रापकोमार्गः॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ भूतहितमनृतमपिसत्यमेव भूतानामहितकरंसत्यमप्यनृतमेवेत्यर्थः ॥ ३१ ॥

त्यागेफलत्यागे हुतंहोमयज्ञदानादि त्यागीसंन्यासी ॥३२॥ एनंब्रह्मणोयोगंनश्रावयेत् अपदार्थत्वात्किंतुउपपादयेल्लक्षणयाज्ञापयेत् तंचित्तवियोगमेवविरुद्धलक्षणयायोगसंज्ञितंप्राहुः तंविद्याद्दुःखसंयोगवियोगंयोगसंज्ञितमित्याद्यागमाइत्यर्थः ॥ ३३ ॥ मैत्रंमित्रभावस्तदेवायनंमार्गस्तद्गतश्चरेत् ॥ ३४ ॥ ज्ञानंज्ञानसाधनं ज्ञानमपिस्तौतिसाधनेप्रवृत्त्यर्थं सदात्मज्ञानमुत्तममिति ॥ ३५ ॥ अशोकंस्थानंवैराग्यं प्रेत्यमृत्वास्वर्गादौइहचराज्यादौआश्रित्ययतव्रतोभवेत् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ गुणाःलोकवेदादयःअगुणायस्मिन्तंगुणागुणं अत्रलोकाअलोकावेदाअवेदाइत्यादिश्रुतेः अनासंगंरुयादिसंगहीनं अतएवए

यस्यसर्वेसमारंभानिराशीर्बंधनाःसदा॥ त्यागेयस्यहुतंसर्वंसत्यागीसचबुद्धिमान्॥ ३२ ॥ यतोनगुरुरप्येनंश्रावयेदुपपादयेत् ॥ तंविद्याद्ब्रह्मणोयोगंवियोगंयोगसंज्ञितं॥ ३३ ॥ नहिंस्यात्सर्वभूतानिमैत्रायणगतश्चरेत्॥ नेदंजीवितमासाद्यवैरंकुर्वीतकेनचित्॥ ३४ ॥ आकिंचन्यंसुसंतोषोनिराशित्वमचापलं॥ एतदेवपरंज्ञानंसदात्मज्ञानमुत्तमं॥ ३५॥ परिग्रहंपरित्यज्यभवेद्बुद्ध्यायतव्रतः॥ अशोकंस्थानमाश्रित्यनिश्चलंप्रेत्यचेहच ॥ ३६ ॥ तपोनित्येनदांतेनमुनिनासंयतात्मना॥ अजितंजेतुकामेनभाव्यंसंगेष्वसंगिना॥ ३७॥ गुणागुणमनासंगमेककार्यमनंतरं ॥ एतत्तद्ब्रह्मणोवृत्तमाहुरेकपदंसुखं॥ ३८ ॥ परित्यजतियोदुःखंसुखंचाप्युभयंनरः॥ ब्रह्मप्राप्नोतिसोत्यंतमसंगेनचगच्छति॥ ३९ ॥ यथाश्रुतमिदंसर्वंसमासेनद्विजोत्तम॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि॥ ॥४०॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यकेप० मार्कंडेयसमास्याप० ब्राह्मणव्याधसंवादेत्रयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २१३॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥एवंसंकथितेकृत्स्नेमोक्षधर्मेयुधिष्ठिर॥ दृढप्रीतमनाविप्रोधर्मव्याधमुवाचह॥ १ ॥ न्याययुक्तमिदंसर्वंभवतापरिकीर्तितं॥ नतेस्त्यविदितंकिंचिद्धर्मेष्विहहिदृश्यते॥ २॥ ॥व्याधउवाच॥ ॥प्रत्यक्षंममयोधर्मस्तंचपश्यद्विजोत्तम॥ येनसिद्धिरियंप्राप्तामयाब्राह्मणपुंगव॥ ३ ॥ उत्तिष्ठभगवन्क्षिप्रंप्रविश्याभ्यंतरंगृहं॥ द्रष्टुमर्हसिधर्मज्ञमातरंपितरंचमे॥ ४॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥इत्युक्तःसप्रविश्याथददर्शपरमार्चितं॥ सौधंहृद्यंचतुःशालमतीवचमनोरमं॥ ५॥ देवतागृहसंकाशंदैवतैश्चसुपूजितं॥ शयनासनसंबाधंगंधैश्चपरमैर्युतं॥ ६॥ तत्रशुक्लांबरधरौपितरावस्यपूजितौ ॥ कृताहारौतुसंतुष्टावुपविष्टौवरासने॥ धर्मव्याधस्तुतौदृष्ट्वापादेषुशिरसापतत्॥ ७॥ ॥वृद्धावूचतुः॥ ॥उत्तिष्ठोत्तिष्ठधर्मज्ञधर्मस्त्वामभिरक्षतु॥ प्रीतौस्वस्तवशौचेनदीर्घमायुरवाप्नुहि॥८॥ ॥२२३॥

ककार्यंएकेनप्रत्यगात्मनैवनिष्पाद्यं अनंतरंअज्ञानमात्रापनयाद्गम्यंनतुक्रियाव्यवहितंस्वर्गादिसुखवत् वृत्तंप्राक्सिद्धं एकमेवपद्यतेगम्यतेनतुज्ञानज्ञेयविभागोयस्मिन्तत्एकपदं ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ॥ इत्यारण्यकेप० नै० भा० ब्राह्मणव्याधसंवादेत्रयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ शयनासनसंबाधंशयनादिसंकीर्णं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ वांयुवयोः ॥ १५ ॥ नौआवयोः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

गतिमिष्टांतपोज्ञानंमेधांचपरमांगतः॥ सत्पुत्रेणत्वयापुत्रनित्यंकालेसुपूजितौ॥ ९ ॥ नतेन्यद्दैवतंकिंचिद्दैवतेष्वपिवर्त्तते॥ प्रयतत्वाद्विजातीनांदमेनासिसमन्वितः॥ १० ॥ पितुःपितामहायेचतथैवप्रपितामहाः॥ प्रीतास्तेसततंपुत्रदमेनावांचपूजया॥ ११ ॥ मनसाकर्मणावाचाशुश्रूषानैवहीयते॥ नचान्याहितथाबुद्धिर्दृश्यतेसांप्रतंतव॥ १२ ॥ जामदग्न्येनरामेणयथावृद्धौसुपूजितौ॥ तथात्वयाकृतंसर्वंतद्विशिष्टंचपुत्रक॥ १३ ॥ ततस्तंब्राह्मणंताभ्यांधर्मव्याधोन्यवेदयत्॥ तौस्वागतेनतंविप्रमर्चयामासतुस्तदा॥ १४ ॥ प्रतिपूज्यचतांपूजांद्विजःपप्रच्छतावुभौ॥ सुपुत्राभ्यांसभृत्याभ्यांकच्चिद्वांकुशलंगृहे ॥ १५ ॥ अनामयंचवांकच्चित्सदैवेहशरीरयोः॥ १५॥ ॥वृद्धावूचतुः॥ ॥कुशलंनौगृहेविप्रभृत्यवर्गेचसर्वशः॥ कच्चित्त्वमप्यविघ्नेनसंप्राप्तोभगवन्निति ॥ १६ ॥ ॥मार्कंडेयउवाच बाढमित्येवतौविप्रःप्रत्युवाचमुदान्वितः॥ धर्मव्याधोनिरीक्ष्याथततस्तंवाक्यमब्रवीत्॥ १७॥ ॥व्याधउवाच॥ ॥पितामाताचभगवन्नेतौमेदैवतंपरं॥ यद्दैवतेभ्यःकर्त्तव्यंतदेताभ्यांकरोम्यहं॥ १८॥ त्रयस्त्रिंशद्यथादेवाःसर्वेशक्रपुरोगमाः॥ संपूज्याःसर्वलोकस्यतथावृद्धाविमौमम॥ २० ॥ उपाहारानाहरंतोदेवतानांयथाद्विजाः॥ कुर्वंतितद्वदेताभ्यांकरोम्यहमतंद्रितः॥ २१ ॥ एतौमेपरमंब्रह्मन्पितामाताचदैवतं ॥ एतौपुष्पैःफलैरत्नैस्तोषयामिसदाद्विज॥ २२ ॥ एतावेवाग्नयोमह्यंयान्वदंतिमनीषिणः॥ यज्ञावेदाश्चचत्वारःसर्वमेतौममद्विज॥ २३ ॥ एतदर्थंममप्राणाभार्यापुत्राःसुहृज्जनः॥ सपुत्रदारःशुश्रूषांनित्यमेवकरोम्यहं॥ २४॥ स्वयंचस्नापयाम्येतौतथापादौप्रधावये॥ आहारंचप्रयच्छामिस्वयंचद्विजसत्तम॥ २५॥ अनुकूलंतथावच्मिविप्रियंपरिवर्जये॥ अधर्मेणापिसंयुक्तंप्रियमाभ्यांकरोम्यहं॥ २६॥ धर्ममेवंगुरुंज्ञात्वाकरोमिद्विजसत्तम॥ अतंद्रितःसदाविप्रशुश्रूषांवैकरोम्यहं॥ २७॥ पंचैवगुरवोब्रह्मन्पुरुषस्यबुभूषतः॥ पितामाताग्निरात्माचगुरुश्चद्विजसत्तम॥ २८ ॥ एतेषुयस्तुवर्त्तेतसम्यगेवद्विजोत्तम॥ भवेयुरग्नयस्तस्यपरिचीर्णास्तुनित्यशः॥ गार्हस्थ्येवर्त्तमानस्यएषधर्मःसनातनः॥ २९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिद्विजव्याधसंवादेचतुर्दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २१४॥ ॥ ७ ॥ मा॥ र्कंडेयउवाच॥ ॥ गुरून्निवेद्यविप्रायतौमातापितरावुभौ॥ पुनरेवसधर्मात्माव्याधोब्राह्मणमब्रवीत्॥ १ ॥

॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ गुरूनिति ॥ १ ॥

प्रवृत्तचक्षुर्दिव्यदृष्टिः तपसः पित्रोः शुश्रूषात्मकस्य ॥ २ ॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ कामयाइच्छया ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

प्रवृत्तचक्षुर्जातोस्मिसंपश्यतपसोबलं॥ यदर्थमुक्तोसितयागच्छत्वमिथिलामिति ॥ २ ॥ पतिशुश्रूषपरयादांतयासत्यशीलया॥ मिथिलायांवसेद्याधःसते धर्मान्प्रवक्ष्यति॥ ३॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥पतिव्रतायाःसत्यायाःशीलाढ्यायायतव्रत॥ संस्मृत्यवाक्यंधर्मज्ञगुणवानसिमेमतः ॥ ४॥ ॥व्याधउवाच॥ यत्तदात्वंद्विजश्रेष्ठतयोक्तोमांप्रतिप्रभो॥ दृष्टमेवतयासम्यगेकपत्न्यानसंशयः॥५॥ त्वदनुग्रहबुद्ध्यातुविप्रैतद्दर्शितंमया॥ वाक्यंचशृणुमेतातयत्तेवक्ष्येहितंद्विज॥ ६॥ त्वयाविनिकृतामातापिताचद्विजसत्तम ॥ अनिसृष्टोसिनिष्क्रांतोगृहात्ताभ्यामनिंदित ॥ ७॥ वेदोच्चारणकार्यार्थमयुक्तंतत्त्वयाकृतं॥ तवशोकेनवृद्धौतावंधीभूतौतपस्विनौ॥ ८ ॥ तौप्रसादयितुंगच्छमात्वांधर्मोत्यगादयं ॥ तपस्वीत्वंमहात्माचधर्मेचनिरतःसदा॥ ९॥ सर्वमेतदपार्थंतेक्षिप्रंतौसंप्रसादय॥ श्रद्दधस्वममब्रह्मन्नान्यथाकर्तुमर्हसि॥ गम्यतामद्यविप्रर्षेश्रेयस्तेकथयाम्यहं॥ १०॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥यदेतदुक्तंभवतासर्वंसत्यमसंशयं॥ प्रीतोस्मितवभद्रंतेधर्माचारगुणान्वित॥ ११ ॥ ॥व्याधउवाच॥ ॥दैवतप्रतिमोहित्वंयस्त्वंधर्ममनुव्रतः ॥ पुराणंशाश्वतंदिव्यंदुष्प्राप्यमकृतात्मभिः ॥ १२ ॥मातापित्रोःसकाशंहिगत्वात्वंद्विजसत्तम॥ अतंद्रितःकुरुक्षिप्रंमातापित्रोर्हिपूजनं॥ अतःपरमहंधर्मंनान्यंपश्यामिकंचन॥ १३॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥इहाहमागतोदिष्ट्यादिष्ट्यामेसंगतंत्वया॥ ईदृशादुर्लभालोकेनराधर्मप्रदर्शकाः॥ १४॥ एकोनरसहस्रेषुधर्मविद्विद्यतेनवा॥ प्रीतोस्मितवसत्येनभद्रंतेपुरुषर्षभ॥ १५॥ पतमानोद्यनरकेभवतास्मिसमुद्धृतः॥ भवितव्यमथैवंचयद्दृष्टोसिमयानघ॥ १६॥ राजाययातिर्दौहित्रैःपतितस्तारितोयथा॥ सद्भिःपुरुषशार्दूलतथाहंभवताद्विजः॥ १७॥ मातापितृभ्यांशुश्रूषांकरिष्येवचनात्तव॥ नाकृतात्मावेदयतिधर्माधर्मविनिश्चयं॥ १८॥ दुर्ज्ञेयःशाश्वतोधर्मःशूद्रयोनौहिवर्तते ॥ नत्वांशूद्रमहंमन्येभवितव्यंहिकारणं॥१९॥ येनकर्मविशेषेणप्राप्तेयंशूद्रतात्वया॥एतदिच्छामिविज्ञातुंतत्त्वेनहिमहामते॥कामयाब्रूहिमेसर्वंसत्येनप्रयतात्मना॥२०॥ ॥व्याधउवाच॥ ॥अनतिक्रमणीयावैब्राह्मणामेद्विजोत्तम॥ शृणुसर्वमिदंवृत्तंपूर्वदेहेममानघ ॥ २१॥ अहंहिब्राह्मणःपूर्वमासंद्विजवरात्मजः॥वेदाध्यायीसुकुशलोवेदांगानांचपारगः ॥ २२ ॥ आत्मदोषकृतैर्ब्रह्मन्नवस्थामाप्तवानिमां ॥ कश्चिद्राजाममसखाधनुर्वेदपरायणः ॥ २३ ॥ संसर्गाद्धनुषिश्रेष्ठस्ततोहमभवंद्विज॥ एतस्मिन्नेवकालेतुमृगयांनिर्गतोनृपः॥ २४॥

॥ २५॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ निष्टनंतंशब्दंकुर्वंतं ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१५॥ ॥ ७॥ ॥ ७ ॥

सहितोयोधमुख्यैश्चमंत्रिभिश्चसुसंवृतः॥ ततोभ्यहन्मृगांस्तत्रसुबहूनाश्रमंप्रति॥ २५॥ अथक्षिप्तःशरोघोरोमयापिद्विजसत्तम॥ ताडितश्चऋषिस्तेनशरेणानतपर्वणा॥ २६॥ भूमौनिपतितोब्रह्मन्नुवाचप्रतिनादयन्॥ नापराध्याम्यहंकिंचित्केनपापमिदंकृतं॥ २७॥ मन्वानस्तंमृगंचाहंसंप्राप्तःसहसाप्रभो॥ अपश्यंतमृषिंविद्धंशरेणानतपर्वणा॥ २८॥ अकार्यकरणाच्चापिभृशंमेव्यथितंमनः॥ तमुग्रतपसंविप्रंनिष्टनंतंमहीतले॥२९॥ अजानताकृतमिदंमयेत्यहमथाब्रुवं॥ क्षंतुमर्हसिमेसर्वमितिचोक्तोमयामुनिः॥ ३०॥ ततःप्रत्यब्रवीद्वाक्यमृषिर्मांक्रोधमूर्च्छितः॥ व्याधस्त्वंभविताक्रूरशूद्रयोनावितिद्विज॥ ३१॥ ॥इतिश्रीम० आ० मार्कंडेयस० ब्राह्मणव्याधसंवादेपंचदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २१५॥ ॥७॥ ॥व्याधउवाच॥ ॥एवंशप्तोहमृषिणातदाद्विजवरोत्तम॥ अभिप्रसादयमृषिंगिरात्राहीतिमांतदा॥ १॥ अजानतामयाऽकार्यमिदमद्यकृतंमुने॥ क्षंतुमर्हसितत्सर्वंप्रसीदभगवन्निति॥ २॥ ॥ऋषिरुवाच॥ ॥नान्यथाभविताशापएवमेतदसंशयं॥ आनृशंस्यात्त्वहंकिंचित्कर्तानुग्रहमद्यते॥३॥ शूद्रयोन्यांवर्तमानोधर्मज्ञोहिभविष्यसि॥ मातापित्रोश्चशुश्रूषांकरिष्यसिनसंशयः॥४॥ तयाशुश्रूषयासिद्धिंमहत्त्वंसमवाप्स्यसि॥जातिस्मरश्चभवितास्वर्गंचैवगमिष्यसि॥५॥ शापक्षयेतुनिर्वृत्तेभवितासिपुनर्द्विजः॥एवंशप्तःपुरातनऋषिणाम्युग्रतेजसा॥ ६॥ प्रसादश्चकृतस्तेनममैवद्विपदांवर॥ शरंचोद्धृतवानस्मितस्यवैद्विजसत्तम॥ ७॥ आश्रमंचमयानीतोनचप्राणैर्व्ययुज्यत ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंयथाममपुराभवत्॥८॥ अभितश्चापिगंतव्यंमयास्वर्गंद्विजोत्तम॥ ९॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥एवमेतानिपुरुषादुःखानिचसुखानिच॥ आप्नुवंतिमहाबुद्धेनोत्कंठांकर्तुमर्हसि॥ १०॥ दुष्करंहिकृतंकर्मजानताजातिमात्मनः॥ लोकवृत्तांततत्त्वज्ञनित्यंधर्मपरायण॥ ११॥ कर्मदोषश्चवैविद्वन्नात्मजातिकृतेनवै॥ कंचित्कालमुष्यतांवैततोसिभविताद्विजः॥ १२॥ सांप्रतंचमतोमेसिब्राह्मणोनात्रसंशयः॥ ब्राह्मणःपतनीयेषुवर्तमानोविकर्मसु ॥ १३॥ दांभिकोदुष्कृतःप्राज्ञःशूद्रेणसदृशोभवेत्॥ यस्तुशूद्रोदमेसत्येधर्मेचसततोत्थितः॥ १४॥ तंब्राह्मणमहंमन्येवृत्तेनहिभवेद्द्विजः॥ कर्मदोषेणविषमांगतिमाप्नोतिदारुणां॥ १५॥ क्षीणदोषमहंमन्येचाभितस्त्वांनरोत्तम॥ कर्तुमर्हसिनोत्कंठांत्वद्विधाद्यविषादिनः॥ लोकवृत्तानुवृत्तज्ञानित्यंधर्मपरायणाः॥ १६॥

॥ एवमिति अभिप्रसादयं अडभावआर्षः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ गुणैःगुणकार्यैःसुखदुःखमोहैः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ गताध्वानःप्राप्तज्ञानमार्गाः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ बुद्धेस्तत्त्वज्ञानात् परंब्रह्मगताःप्राप्ताः ॥ २८ ॥ ॥२९॥

॥व्याधउवाच॥ ॥प्रज्ञयामानसंदुःखंहन्याच्छारीरमौषधैः॥एतद्विज्ञानसामर्थ्यंनबालैःसमतामियात्॥ १७॥ अनिष्टसंप्रयोगाच्चविप्रयोगात्प्रियस्यच॥म
नुष्यामानसैर्दुःखैर्युज्यंतेचाल्पबुद्धयः॥ १८ ॥गुणैर्भूतानियुज्यंतेवियुज्यंतेतथैवच॥सर्वाणिनैतदेकस्यशोकस्थानंहिविद्यते ॥ १९ ॥ अनिष्टंचान्वितंपश्यंस्त
थाक्षिप्रंविरज्यते॥ ततश्चप्रतिकुर्वीतयदिपश्यंत्युपक्रमात्॥ २० ॥शोचतोनभवेत्किंचित्केवलंपरितप्यते॥परित्यजंतियेदुःखंसुखंवाप्युभयंनराः॥२१ ॥ तए
वसुखमेधंतेज्ञानतृप्तामनीषिणः॥ असंतोषपरामूढाःसंतोषंयांतिपंडिताः॥ २२॥ असंतोषस्यनास्त्यंतस्तुष्टिस्तुपरमंसुखं॥ नशोचंतिगताध्वानःपश्यंतःपरमां
गतिं॥ २३ ॥ नविषादेमनःकार्यंविषादोविषमुत्तमं॥ मारयत्यकृतप्रज्ञंबालंकुद्धइवोरगः॥२४॥ यंविषादोभिभवतिविक्रमेसमुपस्थिते॥ तेजसातस्यहीनस्य
पुरुषार्थोनविद्यते॥ २५॥ अवश्यंक्रियमाणस्यकर्मणोदृश्यतेफलं॥ नहिनिर्वेदमागम्यकिंचित्प्राप्नोतिशोभनं॥२६॥ अथाप्युपायंपश्येतदुःखस्यपरिमोक्षणे॥
अशोचन्नारभेतैवंमुक्तश्चाव्यसनीभवेत् ॥ २७ ॥ भूतेष्वभावंसंचिंत्ययेतुबुद्धेःपरंगताः ॥ नशोचंतिकृतप्रज्ञाःपश्यंतःपरमांगतिं॥ २८ ॥ नशोचामिचवैविद्व
न्कालाकांक्षीस्थितोस्म्यहं॥एतैर्निदर्शनैर्ब्रह्मन्नवसीदामिसत्तम॥ २९ ॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥कृतप्रज्ञोसिमेधावीबुद्धिर्हिविपुलातव॥ नाहंभवंतंशोचामि
ज्ञानतृप्तोसिधर्मवित्॥ ३० ॥ आपृच्छेत्वांस्वस्तितेस्तुधर्मस्त्वांपरिरक्षतु॥ अप्रमादस्तुकर्तव्योधर्मेधर्मभृतांवर॥ ३१ ॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥बाढमित्येवतं
व्याधःकृतांजलिरुवाचह॥ प्रदक्षिणमथोकृत्वाप्रस्थितोद्विजसत्तमः ॥ ३२ ॥ सतुगत्वाद्विजःसर्वांशुश्रूषांकृतवांस्तदा॥ मातापितृभ्यांवृद्धाभ्यांयथान्यायंसु
संशितः॥ ३३ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंनिखिलेनयुधिष्ठिर॥ पृष्टवानसियंतातधर्मंधर्मभृतांवर॥३४॥ पतिव्रतायामाहात्म्यंब्राह्मणस्यचतत्तम॥ मातापित्रोश्चशु
श्रूषाधर्मव्याधेनकीर्तिता॥ ३५॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥अत्यद्भुतमिदंब्रह्मन्धर्माख्यानमनुत्तमं॥ सर्वधर्मविदांश्रेष्ठकथितंमुनिसत्तम ॥ ३६ ॥ सुखश्रव्यत
याविद्वन्मुहूर्तइवमेगतः॥ नहितृप्तोस्मिभगवन्शृण्वानोधर्ममुत्तमं॥ ३७ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिब्राह्मणव्याधसं
वादेषोडशाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २१६॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ प्रदक्षिणंकृत्वाउपदेष्टागुरुरितिबुद्ध्या ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेप०नै०भा०षोडशाधिकद्विशततमोऽध्याः ॥ २१६ ॥ ॥ ७ ॥

धर्मव्याधोक्तधर्मेषुमातापितात्मिराज्माचगुरुश्चद्विजसत्तमेतिमुमुक्षूणांपंचसेव्यत्वेनप्रोक्तास्तत्रपतिव्रतोपाख्यानेधर्मव्याधनिदर्शनेनमातापित्रोःपतिव्रतानिदर्शनेनगुरोश्चशुश्रूषायाःफलंदर्शितं तत्रैवमोक्षधर्म
प्रस्तावेआत्मसेवनंफलंचोक्तं परिशिष्टस्याग्निसेवनस्यमोक्षहेतुत्वप्रकारंवक्तुंआंगिरसमारभते श्रुत्वेमांधर्मसंयुक्तामित्यादिना ॥१॥ कथमिति ननुत्वमग्नेप्रथमोअंगिराऋषिरितिवेदवक्त्रेरंगिरस्त्वंश्रूयतेअत्रतुअं
गिरसोवह्नित्वंकथंपृच्छति सत्यं उभयोरभेदेनबीजांकुरवत्परस्परजनकत्वेनवाऽदोषः तथाच अगिर्वैब्राह्मणइतिअहंत्वदस्मिमदसित्वमेतन्ममासियोनिस्तवयोनिरस्मीतिचश्रुतीभवतः वनंसलिलं यातःप्रवि
ष्टः प्रविवेशिथापइतिमंत्रवर्णात् जीवनंभुवनंवनमित्यमरः ॥२॥ अग्निरिति एकस्याप्यग्नेःकर्मसुदृश्यमानमनेकत्वंकथमुपपद्यते नहिआग्नेयोष्टाकपालःदर्शपूर्णमासचातुर्मास्यादिषुएकएवेतिवक्तुंशक्यं अ

वैशंपायनउवाच॥ ॥श्रुत्वेमांधर्मसंयुक्तांधर्मराजःकथांशुभां॥ पुनःपप्रच्छतमृषिंमार्कंडेयमिदंतदा॥ १ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥कथमग्निर्वनंयातःकथं
चाप्यंगिराःपुरा॥ नष्टेग्नौहव्यमवहदग्निर्भूत्वामहाद्युतिः॥ २ ॥ अग्निर्यदात्वेकएवबहुत्वंचास्यकर्मसु॥ दृश्यतेभगवन्सर्वमेतदिच्छामिवेदितुं ॥ ३॥ कुमारश्चय
थोत्पन्नोयथाचाग्नेःसुतोभवत्॥ यथारुद्राच्चसंभूतोगंगायांकृत्तिकासुच॥४ ॥ एतदिच्छाम्यहंत्वत्तःश्रोतुंभार्गवसत्तम॥ कौतूहलसमाविष्टोयाथातथ्यंमहामु
ने॥ ५॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं॥ यथाक्रुद्धोहुतवहस्तपस्तप्तुंवनंगतः ॥ ६॥ यथाचभगवानग्निःस्वयमेवांगिराभवत्॥
संतापयंश्चप्रभयानाशयंस्तिमिराणिच॥ ७॥ पुरांगिरामहाबाहोचचारतपउत्तमं॥ आश्रमस्थोमहाभागोहव्यवाहंविशेषयन्॥ तथासभूत्वातुतदाजगत्सर्वं
व्यकाशयत्॥ ८ ॥ तपश्चरंस्तुहुतभुक्संतप्तस्तस्यतेजसा॥ भृशंग्लानश्चतेजस्वीनचकिंचित्प्रजज्ञिवान्॥९॥ अथसंचिंतयामासभगवान्हव्यवाहनः॥ अन्यो
ग्निरिहलोकानांब्रह्मणासंप्रकल्पितः॥ १० ॥ अग्नित्वंविप्रनष्टंहितप्यमानस्यमेतपः॥ कथमग्निःपुनरहंभवेयमितिचिंत्यसः ॥ ११ ॥ अपश्यदग्निवल्लोकांस्तापयं
तंमहामुनिं॥ सोपासर्पच्छनैर्भीतस्तमुवाचतदांगिराः॥ १२ ॥शीघ्रमेवभवस्वाग्निस्त्वंपुनर्लोकभावनः॥विज्ञातश्चासिलोकेषुत्रिषुसंस्थानचारिषु॥ १३॥

न्यावयत्वायोगात् अन्यस्यचगुणस्यद्रव्यस्यवायागभेदकस्याभावाद्देवताभेदएवयागभेदहेतुरितिअवश्यंवाच्यंसचाग्नेरेवकथंसंभवतीत्यर्थः ॥ ३ ॥ अथएकस्यसंततौअनेकेग्निनामानःसंतीतितर्हिआग्नेयस्य
स्कंदस्यकथंरुद्रादिपुत्रत्वमपिस्मर्यतइत्याह कुमारश्चेति ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ अंगिराभवत् संधिरडभावोवाआर्षः ॥ ७ ॥ तथेति अग्नेरप्यधिकोभूत्वासूर्यवत्जगत्प्रकाशितवान् ॥ ८ ॥ तपश्चरन्निति महत्त
दुल्बंस्थविरंतदासीद्येनाविष्टितःप्रविवेशिथापइतिश्रुतिप्रसिद्धेनकेनचिन्निमित्तेनजलेप्रविश्यतपश्चरन्नग्निरांगिरसेनतेजसासंतप्तोभूदित्यर्थः उल्बंउल्बणं स्थविरंप्राचीनं आविश्यतिष्ठतीत्याविष्टंभयंसंजात
मस्यसआविष्टितः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ संस्थानचारिषुस्थावरजंगमेषु सम्यक्स्थानंगतिनिवृत्तिर्येषुचरणशीलेषुचेतियोगात् त्रिषुअंतर्बहिर्दिविचउत्तमाधममध्यमेषुवा ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥१५॥ निक्षिपामीति अत्राग्निशब्देनदिग्देशकालकर्त्राद्यात्मासूत्रसंज्ञोहिरण्यगर्भउच्यते तस्यअग्नित्वत्यागःकारणात्मनावस्थानं प्रथमःप्रथमजःसूत्रात्मेत्यर्थः हेप्राजापत्यप्रजापतिपुत्रहेअंगिरः अहंद्वितीयःकःकसंज्ञोविराडात्माभविष्यामि ॥ १६ ॥ कुर्विति पुण्यंहविर्वहनं प्रजानांस्वर्ग्यंस्वर्गायहितं प्रथमंपुत्रंबृहस्पतिसंज्ञं अयंभावः ईशसूत्रविराडुपासनाभिःसिद्धाःक्रमेणब्रह्मप्रजापतिबृहस्पतिसंज्ञाः पूर्वपूर्वस्यउत्तरउत्तरःशतांशसंमितैश्वर्यः तथाचश्रुतिरारोहक्रमेणाह तेयेशतंबृहस्पतेतेरानंदाः सएकःप्रजापतेरानंदः तेयेशतंप्रजापतेरानंदाः सएकोब्रह्मणआनंदइति तत्रापिबीजांकुरन्यायेनाग्रेरंगिराःअंगिरसोबृहस्पत्याख्योग्निरितिबोध्यं तद्यदिदमाहुरमुंयजामुंयजेत्येतस्यैवसाविसृष्टिः सुपर्णविप्राःकवयोवचोभिरेकंसंतंबहुधाकल्पयंतीत्यादिश्रुतिप्रसिद्धंसूत्रात्मनःसर्वदेवतारूपत्वमांगिरसतात्पर्यं तदि

त्वमग्निःप्रथमंसृष्टोब्रह्मणातिमिरापहः॥ स्वस्थानंप्रतिपद्यस्वशीघ्रमेवतमोनुद॥ १४॥ ॥अग्निरुवाच॥ ॥ नष्टकीर्त्तिरहंलोकेभवान्जातोहुताशनः ॥ भवंतमेवज्ञास्यंतिपावकंनतुमांजनाः॥१५॥ निक्षिपाम्यहमग्नित्वंत्वमग्निःप्रथमोभव॥ भविष्यामिद्वितीयोहंप्राजापत्यकएवच॥ १६॥ ॥अंगिराउवाच॥ ॥कुरुपुण्यंप्रजास्वर्ग्यंभवाग्निस्तिमिरापहः॥ मांचदेवकुरुष्वाग्नेप्रथमंपुत्रमंजसा॥ १७॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥तच्छ्रुत्वांगिरसोवाक्यंजातवेदास्तदाकरोत्॥राजन्बृहस्पतिर्नामतस्याप्यंगिरसःसुतः॥१८॥ज्ञात्वाप्रथमजंतंतुवह्नेरांगिरसंसुतं॥ उपेत्यदेवाःपप्रच्छुःकारणंतत्रभारत॥ १९॥ सतुपृष्टस्तदादेवैस्ततःकारणमब्रवीत्॥ प्रत्यगृह्णंस्तुदेवाश्चतद्वचोंगिरसस्तदा॥२०॥ तत्रनानाविधानग्नीन्प्रवक्ष्यामिमहाप्रभान्॥ कर्मभिर्बहुभिःख्यातान्नानार्थान्ब्राह्मणेष्विह॥ २१॥
इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिआंगिरसेसप्तदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २१७॥ ॥ ७॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥
ब्रह्मणोयस्तृतीयस्तुपुत्रःकुरुकुलोद्वह॥ तस्याभवत्सुभाभार्याप्रजास्तस्यांचमेशृणु॥ १॥

दंज्ञात्वायजमानस्याग्निरपिमोक्षद्वारंभवतीत्यर्थः ॥ १७ ॥ तच्छ्रुत्वेति अकरोत्अंगीचकारजातवेदाः स्वयंकारणंगत्वास्वपुत्रमंगिरसमकरोत्तस्यापिपुत्रःस्वयंबृहस्पतिर्नामाभवदिति ॥ १८ ॥ तत्रबृहस्पतेःकारणत्वंकारणज्ञानादेवयुज्यतेब्रह्मविद्ब्रह्मैवभवतीतिश्रुतेरतस्तत्परीक्षार्थंदेवाबृहस्पतिंप्रतिकारणंब्रह्मपप्रच्छुः ॥ १९ ॥ तस्मिंश्चतेनोक्तेसतिप्रत्यगृह्णन्अंगिरसोवचःअयंभवतांगुरुरितिअंगीकृतवंतः ॥ २०॥ नानार्थान्पृथक्प्रयोजनान् ब्राह्मणेषुकर्मविधिवाक्येषु ॥ २१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कालाभिमानिन्योदेवताअपिअंगिरःसंज्ञात्सूत्रात्मनएवसकाशाज्जाताइतिवक्तुमध्यायमारभते ब्रह्मणइति ब्रह्मणःकारणात्सूत्रंततस्तदुपास्तिसिद्धोंगिराइतितस्यतृतीयत्वं सुभाकालाभिमानिनीदेवता सुष्ठुसंवत्सरात्मनाहोरात्राद्यात्मनावाभातीतिसुभा शुभाइतिपाठेपिसैवव्याख्या ॥ १ ॥

बृहत्कीर्तित्वादीनिबृहस्पतेरेवविशेषणानि कीर्तिर्यशः ज्योतिःशारीरंतेजः ब्रह्मवेदाध्ययनं मनःसंकल्पादिरूपं मंत्रोविचारःभाःप्रतिभाविचार्यतत्त्वस्फूर्तिः एतानिबृहंतियस्यसतथा तथाशब्दःपादपूरणार्थः ॥ २ ॥ तासुवक्ष्यमाणत्वेनबुद्धिस्थासु भानुमतीसूर्ययुक्तादिवसाभिमानिनीत्यर्थः ॥ ३ ॥ रात्रिमाह भूतानामिति सुषुप्तिकालत्वेनश्रमनाशकत्वात्तस्यांरागोभवत् रागात्रागहेतुत्वात्संध्याद्वयेरागोपेतत्वाद्वा ॥ ४ ॥ कपर्दिनोरुद्रस्यसुतामिवसुतांचंद्रकलांललाटेधृतत्वात्दृश्यादृश्यरूपां तत्रहेतुः तनुत्वादिति तेनसूक्ष्मचंद्रयुक्तत्वंलक्ष्यते चतुर्दशीयुक्तामावास्यासिनीवाली यापूर्वामावास्यासासिनीवालीयोत्तरासाकुहूरितिश्रुतेः ॥ ५ ॥ अर्चिष्मतीपूर्णचंद्रोपेताशुद्धपौर्णमासी यस्यांभाभिर्जनोरात्रावपिपश्यतिरूपादिकमितिशेषः साचतुर्थी यस्यांहविर्भिर्देवताइज्यंतेसाहविष्मतीप्रतिपद्युक्तापौर्णमासीराकानामपंचमी पुण्यांव्रतार्हांमहिष्मतींनामचतुर्दशीयुक्तांपूर्वांपौर्णमासींअनुमतींनाम यापौर्णमासीसाऽनुमतिर्योत्तरासाराकेतिश्रुतेः ॥ ६ ॥ शुद्धाममावास्यामाह महामखेष्विति सोमयागादिषुदीप्तिमती अमा

बृहत्कीर्तिर्बृहज्ज्योतिर्बृहद्ब्रह्माबृहन्मनाः॥ बृहन्मंत्रोबृहद्भासस्तथाराजन्बृहस्पतिः॥ २॥ प्रजासुतासुसर्वासुरूपेणाप्रतिमाभवत्॥ देवीभानुमतीनामप्रथमांगिरसःसुता॥ ३॥ भूतानामेवसर्वेषांयस्यांरागस्तदाभवत्॥ रागाद्रागेतियामाहुर्द्वितीयांगिरसःसुता॥ ४ ॥ यांकपर्दिसुतामाहुर्दृश्यादृश्येतिदेहिनः॥ तनुत्वात्सासिनीवालीतृतीयांगिरसःसुता॥ ५॥ पश्यत्यर्चिष्मतीभाभिर्हविर्भिश्चहविष्मती॥ षष्ठीमंगिरसःकन्यांपुण्यामाहुर्महिष्मतीं॥ ६ ॥ महामखेष्वांगिरसीदीप्तिमत्सुमहामते॥ महामतीतिविख्यातासप्तमीकथ्यतेसुता॥७॥ यांतुदृष्ट्वाभगवतींजनःकुहुकुहायते॥ एकानंशेतितामाहुःकुहूमंगिरसःसुतां॥८॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिआंगिरसोपाख्यनेअष्टादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २१८॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥
॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥बृहस्पतेश्चांद्रमसीभार्याभूद्यायशस्विनी॥ अग्नीन्साजनयत्पुण्यान्षडेकांचापिपुत्रिकां॥ १॥ आहुतिष्वेवयस्याग्नेर्हविषाद्यंविधीयते
॥ सोग्निर्बृहस्पतेःपुत्रःशंयुर्नाममहाव्रतः॥ २॥

वास्यायांहिदीक्षांकर्तुर्वर्धमानश्चंद्रोपेदृश्यतेपौर्णमास्यांतुक्षीयमाणःअतोदिप्तिमत्सुदिनेषुएषामहामतीत्युच्यते यतोत्रमहत्महस्वान्वाअंतर्हितोविद्यतेस्यामितियोगात् पूर्वपदस्याकारोंतादेशआर्षः ॥ ७ ॥ कुहुकुहायतेविस्मितोभवति एकाकला अनंशाअल्पांशवती अलवणायवागूरितिवदल्पार्थेनञ् योत्तरासाकुहूरितिश्रुतेः प्रतिपद्युक्ताअमावास्याकुहूरितिप्रसिद्धं ॥८॥ ॥इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ तत्रकलंगभूतःकालःप्रागुक्तःअथक्रत्वंगभूतादेवताःप्रपंचयितुंविराडुपास्तिफलावस्थस्यबृहस्पतेर्विभूतिरूपांसंततिंवक्तुमुपक्रमते बृहस्पतेरिति चांद्रमसीचंद्रमसाआक्रांतातारानाम षडग्नीन्शंयुप्रभृतीन्वक्ष्यमाणान् एकांपुत्रिकांस्वाहाख्यां॥१॥आहुतिषुप्रधानाहुतिषुदर्शपौर्णमासेचयस्यआद्यं हविःहविषेतितृतीयाप्रथमार्थे प्रथमंहविर्विधीयतेयदाग्नेयोष्टाकपालोमावास्यायांचपौर्णमास्यांचाच्युतोभवतीत्यादिश्रुत्याचोद्यते सशंयुर्नाम ॥ २ ॥

चातुर्मास्येषुचतुर्षुमासेषुकर्तव्येषुवैश्वदेववरुणप्रघाससाकमेधशुनासीरीयाख्यपर्वचतुष्टयेषु आग्नेयमष्टाकपालंनिर्वपतिसौम्यंचरुमितिप्रतिपर्वतुल्यवदग्निराम्नायते तथाश्वमेधेचयस्यइष्ट्यांइष्टिसमीपे अग्रजःप्रथमःपशुर्भवति तत्रयापशाविष्टिरुभयतोन्यतरोवाग्नेयीवाग्नावैष्णवी चेतिआश्वलायनायुक्ता तथाचदर्शपूर्णमासचातुर्मास्यपश्वश्वमेधाःयत्पूर्वकाःसोग्निर्बार्हस्पत्यःशंयुर्नामेत्यर्थः ॥३॥ शंयुसंततिमाह शंयोरिति अप्रतिमाअतिसुंदरी धर्मजाधर्मकन्या सत्यानाम दीप्तोदीप्तिमान् ॥४॥ तस्यनामाह प्रथमेनेति अध्वरेदर्शादौ प्रथमाज्यभागदेवतायोग्निःसभरद्वाजइत्यर्थः तस्यशंयोः ॥५॥ पौर्णमासेष्विति स्रुवोद्यतंहविःप्रथमाघारस्तस्यदेवताभरतोनामशंयोःपुत्रः पूर्णमासपदंसर्वतद्विकारपरंतेनदर्शोपिगृह्यते पौर्णमासेनेष्टिपशुसोमाउपदिष्टाइत्याश्वलायनवचनात् यद्यपिस्रौवाधारःप्राजापत्यस्तथापिसभरतसंज्ञएवप्रजापतिरितिज्ञेयं ॥६॥ भवंति शंयुतइत्यनुकृष्यते पतिर्ज्येष्ठः अत्रकन्यानांनामधेयानिसंततिश्चानुक्तापिअत्रैवांगप्रत्यंगदेवतात्वेनताबोध्याः विस्तरभयात्तुमुनिनानप्रदर्शिताः तस्यभरतस्योर्जस्‌

चातुर्मास्येषुयस्येष्ट्यामश्वमेधेग्रजःपशुः॥ दीप्तोज्वालैरनेकाभैरग्निरेकोथवीर्यवान्॥ ३ ॥ शंयोरप्रतिमाभार्यासत्यासत्याथधर्मजा ॥ अग्निस्तस्यसुतोदीप्तस्तिस्रःकन्याश्चसुव्रताः॥ ४ ॥ प्रथमेनाज्यभागेनपूज्यतेयोग्निरध्वरे॥ अग्निस्तस्यभरद्वाजःप्रथमःपुत्रउच्यते॥ ५ ॥ पौर्णमासेषुसर्वेषुहविषाज्यंस्रुवोद्यतं॥ भरतोनामतःसोग्निर्द्वितीयःशंयुतःसुतः॥६॥ तिस्रःकन्याभवंत्यन्यायासांसभरतःपतिः॥ भरतस्तुसुतस्तस्यभरत्येकाचपुत्रिका॥७॥ भरतोभरतस्याग्नेःपावकस्तुप्रजापतेः॥ महानत्यर्थमहितस्तथाभरतसत्तम॥८॥ भरद्वाजस्यभार्यातुवीरावीरस्यपिंडदा॥ प्राहुराज्येनतस्येज्यांसोमस्येवद्विजाःशनैः ॥ ९ ॥ हविषायोद्वितीयेनसोमेनसहयुज्यते॥ रथप्रभूरयाध्वानकुंभरेताःसउच्यते॥ १० ॥

ज्ञस्यपुत्रोभरतः ऊर्जःपुत्रंभरतंस्त्रप्रदानुमिनिमंत्रवर्णात् ॥ ७ ॥ भरतःभरणंकुर्वतः तेनभरतशब्दस्यनिर्वचनंदर्शितं भरतस्यप्रजापतेःपावकःसुतः सःअत्यर्थंमहितत्वात्महान् महितत्वंमहाफलप्रदातृत्वं यत्रकर्मणिआग्रयणादौप्रथमोग्निर्नास्तितत्रापिअयंमहत्त्वात्कर्तव्यएवेत्यर्थः पावकइत्यग्निपर्यायमात्रंनगुणः अग्निसंज्ञोग्निरित्यर्थः तथाचयेनयज्ञेनेर्त्सेत्कुर्यादेवतत्राग्नेयमष्टाकपालमितिआपस्तंबोक्तिःसंगच्छते ईर्त्सेत्वर्धितुमिच्छेत् ॥ ८ ॥ शंयोःकनिष्ठपुत्रसंततिमुक्त्वाज्येष्ठसंततिमाह भरद्वाजस्येति वीरानामतः वीरस्यवह्नेःपिंडदाशरीरकर्त्रीमातेत्यर्थः भरद्वाजात्वीरायांवीरोजातइत्यर्थः तस्यआज्येनइज्यांप्राहुः शनैःउपांशु सोमस्येवेतितत्साहित्यमुच्यते तथाग्नीषोमावुपांशुयष्टव्यावजामित्वायेतिश्रुतयोरग्नीषोमयोर्मध्यस्थोग्निःसइत्यर्थः ॥ ९॥ एतदेवाह हविषेति द्वितीयेनआग्नेयानंतरेण अस्यैवनामांतराणिरथेत्यादीनि ॥ १० ॥

सरथप्रभ्वादिनामाशरय्वांभार्यायांसिद्धिनामपुत्रंजनयत् यःभानुंसूर्यंभाभिर्दीप्तिभिःआवृणोत्सूर्यआवृतेआग्नेयंअग्निर्दैवत्यंयागंमानयन् अग्निअग्नआवहेत्यत्रमंत्रेग्नियुक्तसंबुद्ध्याएषसूयतेसुष्टुऊयतेकीर्त्यत उङ्शब्देइतिधातुः ॥ ११ ॥ बृहस्पतेर्द्वितीयःपुत्रोनिश्च्यवनः पृथिवींस्तौतीतिपृथिवीसाहचर्यमुच्यते तेनवागभिमानिदेवतारूपःसइत्यर्थः तस्यवाचास्तुष्टौपृथिवीचाग्निश्चेतिश्रुतेः ॥ १२ ॥ निश्च्यवनपुत्रःसत्यः समयधर्मोवाचकसंबंधस्तत्कर्ता ॥ १३ ॥ सत्यस्यैवनामांतरंनिष्कृतिः अभिसेवितेगृहारामादौ शोभयतिशोभांकरोति ॥ १४ ॥ रुजस्करःपीडाकरः स्वनोनामसत्यपुत्रः ॥ १५ ॥ एवंद्वयोर्बार्हस्पत्ययोःकर्मकर्मेंद्रियव्यापित्वमुक्तं तृतीयस्यबुद्धिव्यापकत्वमाह यस्त्विति ॥ १६ ॥ चतुर्थमाह अंतरिति ॥ १७ ॥ एनंविश्वभुजं पाकयज्ञेषुस्मार्तकर्मसु ॥ १८ ॥ कर्माणिगृह्याणि ॥ १९ ॥ पंचमंबार्ह‌

शरय्वांजनयत्सिद्धिंभानुंभाभिःसमावृणोत्॥ आग्नेयमानयन्नित्यमाह्वानेष्वेषसूयते ॥ ११ ॥ यस्तुनच्यवतेनित्यंयशसावर्चसाश्रिया॥ अग्निर्निश्च्यवनोनामपृथिवींस्तौतिकेवलं॥ १२ ॥ विपाप्माकलुषैर्मुक्तोविशुद्धश्चार्चिषाज्वलन्॥ विपापोग्निःसुतस्तस्यसत्यःसमयधर्मकृत्॥ १३ ॥ अक्रोशतांहिभूतानांयःकरोतिहिनिष्कृतिं॥ अग्निःसनिष्कृतिर्नामशोभयत्यभिसेविते॥ १४ ॥ अनुकूजंतियेनेहवेदनार्ताःस्वयंजनाः॥ तस्यपुत्रःस्वनोनामपावकःसरुजस्करः॥ १५ ॥ यस्तुविश्वस्यजगतोबुद्धिमाक्रम्यतिष्ठति॥ तंप्राहुरध्यात्मविदोविश्वजिन्नामपावकं॥ १६ ॥ अंतराग्निःस्मृतोयस्तुभुक्तंपचतिदेहिनां॥ सयज्ञेविश्वभुङ्नामसर्वलोकेषुभारत॥१७॥ ब्रह्मचारीयतात्माचसततंविपुलव्रतः॥ ब्राह्मणाःपूजयंत्येनंपाकयज्ञेषुपावकं॥१८॥ पवित्रागोमतीनामनदीयस्याभवत्प्रिया॥ तस्मिन्कर्माणिसर्वाणिक्रियंतेधर्मकर्तृभिः॥ १९ ॥ वडवाग्निःपिबत्यंभोयोसौपरमदारुणः॥ ऊर्ध्वभागूर्ध्वभाङ्नामकविःप्राणाश्रितस्तुयः॥ २० ॥ उदग्द्वारंहविर्यस्यगृहेनित्यंप्रदीयते॥ ततःस्विष्टंभवेदाज्यंस्विष्टकृत्परमःस्मृतः॥ २१ ॥ यःप्रशांतेषुभूतेषुमन्युर्भवतिपावकः॥ क्रुद्धस्यतुरसोजज्ञेमन्येतांचाथपुत्रिकां ॥ २२ ॥ स्वाहेतिदारुणाक्रूरासर्वभूतेषुतिष्ठति॥ त्रिदिवेयस्यसदृशोनास्तिरूपेणकश्चन॥ अतुलत्वात्कृतोदेवैर्नाम्नाकामस्तुपावकः॥ २३ ॥

स्पत्यमाह वडवाग्निरिति सएवाध्यात्मं ऊर्ध्वभागूर्ध्वगतिरुदानसंज्ञःअतएवोर्ध्वभाङ्नाम कविर्ब्राह्मणः प्राणाश्रितःप्राणवाय्वभिमानी ॥ २० ॥ षष्ठंबार्हस्पत्यमाह उदग्द्वारमिति उत्तरार्धात्सौविष्टकृतमितिश्रुतेः उदगागमनं गृहेस्त्रीसंबद्धेकर्मणि ततस्तेन स्विष्टंसुष्ठुइष्टंभवति आज्यंआज्यादिद्रव्यंच तत्रोत्तरार्धायोगात्पृथग्ग्रहणंतत्रापिस्विष्टकृत्प्रापणार्थं ॥ २१ ॥ सप्तमींकन्यामाह यइति पावकोबृहस्पतिःमन्युःक्रोधरूपीभवतितदायोस्यरसस्तेजःप्रभवःप्रस्वेदःजज्ञेजातः तामेवतज्जामेवपुत्रिकांमन्ये मन्यंतीचाथपुत्रिकेतिपाठेतुसरसएवपुत्रिकामन्यंतीदेवतोद्देशेनत्यक्तंहविरनुजानती ॥ २२ ॥ कासावित्यतआह स्वाहेत्यर्द्धेन अस्यास्त्रिगुणात्मकत्वात्तादृशीतत्संततिमाह त्रिदिवेइति एतेनराजस्याःस्वाहायाःकामरूपासंततिरुक्ता ॥२३॥

तामस्याःसंततिक्रोधाभिचाराद्यात्मिकामाह संहर्षादिति जेष्याम्येवेत्युत्साहःसंहर्षः ॥ २४ ॥ सात्विक्याःस्वाहायाःसंततिमाह उक्थइति उत्‌ऊर्ध्वंमोक्षपदंनयत्युक्थः त्रिभिरुक्थैः उत्तिष्ठत्यस्मात्कर्मफलमित्युक्थंतत्रशरीरादुत्थितंकर्मेतिशरीरमुक्थं शरीरोत्थापकतयाप्राणउक्थं प्राणोत्थापकतयापरमात्माप्युक्थं सजन्योग्निस्त्रिभिरप्युक्थैरभिष्टुतस्तदात्मनास्थितः महावाचंमहतींवाचंपराख्यांतुर्यब्रह्मकलां अजनयत्‌आविर्भावितवान् पूर्वेषामप्युपासकानांयंसमाश्वासंसमाश्वसितिविश्रामंप्राप्नोत्यनेनेतितंमोक्षेहेतुंविदुर्वेदाचार्याइतिशेषः ॥ २५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ काश्यपइतित्रयाणांसंबंधः अत्रपाठक्रमादर्थक्रमस्यबलीयस्त्वात्‌आद्ययोःश्लोकयोर्व्यत्यासेनार्थोग्राह्यः अचरदिति सपूर्वाध्यायांतोक्तउक्थोनामकाश्यपः वासिष्ठःप्राणपुत्रइतिप्राणस्यैवविशेषणं अग्निरांगिरसश्च्यवनइत्येकः ॥ १ ॥ २ ॥ महाव्याहृतिभिःभूरन्नमग्नयेपृथिव्यैस्वाहेत्यादिभिः भूर्भुवःस्वर्महोअग्निवायु

संहर्षाद्धारयन्क्रोधंधन्वीस्रग्वीरथेस्थितः॥ समरेनाशयेच्छत्रूनमोघोनामपावकः॥ २४ ॥ उक्थोनाममहाभागत्रिभिरुक्थैरभिष्टुतः॥ महावाचंत्वजनयत्समाश्वासंहियंविदुः॥२५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिआंगिरसोपाख्यानेएकोनविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२१९॥

॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥काश्यपोह्यथवासिष्ठःप्राणश्चप्राणपुत्रकः॥ अग्निरांगिरसश्चैवच्यवनस्त्रिषुवर्चकः॥ १ ॥ अचरत्सतपस्तीव्रंपुत्रार्थेबहुवार्षिकं॥ पुत्रंलभेयंधर्मिष्ठंयशसाब्रह्मणासमं॥ २ ॥ महाव्याहृतिभिर्ध्यातःपंचभिस्तैस्तदात्वथ॥ जज्ञेतेजोमहार्चिष्मान्पंचवर्णःप्रभावनः ॥ ३ ॥ समिद्धोग्निःशिरस्तस्यबाहूसूर्यनिभौतथा॥ त्वङ्नेत्रेचसुवर्णाभेकृष्णेजंघेचभारत॥४॥ पंचवर्णःसतपसाकृतस्तैःपंचभिर्जनैः॥ पांचजन्यःश्रुतोदेवःपंचवंशकरस्तुसः॥ ५ ॥ दशवर्षसहस्राणितपस्तप्त्वामहातपाः॥ जनयत्पावकंघोरंपितॄणांसप्रजाःसृजन्॥६॥बृहद्रथंतरंमूर्ध्नोवक्त्राद्वातरसाहरौ॥शिवंनाभ्यांबलादिंद्रंवाय्वग्नीप्राणतोसृजत्॥७॥

सूर्यचंद्रपृथिव्यंतरिक्षद्युदिगुपलक्षितेनसर्वात्मकेनरूपेणतंध्यातवंतइत्यर्थः तस्यैवंविदुषोयज्ञस्यात्मायजमानः वीतरागविषयंवाचित्तमितिश्रुतिस्मृत्योर्विदुषोपिध्येयत्वदर्शनात् जज्ञेप्रदीपइवपुत्ररूपेणाविर्भूतः अतएवअर्चिष्मानग्निरिवेतिलुप्तोपमा प्रभावनःजगत्सृष्टिकर्त्ता ॥ ३ ॥ पंचवर्णत्वमेवाह समिद्धइति ज्वालावर्णशिरस्तस्येत्यर्थः तथात्वगितित्वचोपिसूर्यनिभत्वमुक्तं ॥ ४ ॥ तपसाकृतइतितपोनामेत्यर्थः सएवपांचजन्यश्च यौगिकमस्यनामद्वयं ॥ ५ ॥ पितॄणांपावकंदक्षिणाग्निं प्रजाःसृजन्प्रजास्रष्टा ॥ ६ ॥ बृहत्मूर्ध्नः रथंतरंवक्त्रात् वाशब्दश्चार्थः एतेअहोरात्रदेवतेराथंतरींवैरात्र्यहर्बार्हतमितिश्रुतेः अतएवतरसावेगेनहरतःआयुष्यादीतितरसाहरौ शिवंअहंकाराभिमानिनंरुद्रं नाभ्यांनाभितः प्राणतःप्राणं सृष्ट्वावाय्वग्नीअसृजदितिसर्वत्रसंबध्यते ॥ ७ ॥

अनुदात्तौमंत्रेप्राकृतोनुदात्तःशतपथब्राह्मणेचवैकृतोनुदात्तः उदात्तमनुदात्तमनंत्यमितिभाषिकसूत्रेणप्राकृतोदात्तस्यब्राह्मणेनुदात्तत्वविधानात् तेनाभ्यांचतद्वान्मंत्रब्राह्मणभागात्मकोवेदोलभ्यते बाहुभ्यामितिहस्तस्वरेणतयोरनुदात्तयोःप्रदर्शनीयत्वंसूचितं एतच्चवेदांतराणामप्युपलक्षणं विश्वेसमनस्केंद्रियदेवताः भूतानिपंच एतान्‌विंशतिसंख्याकान् ॥८॥ बृहद्रथस्यवासिष्ठस्यप्रणिधिरंशतइतिशेषः अंगिरसश्च्यवनस्य वर्चस्यसुवर्चकस्य ॥ ९ ॥ असुरसृष्टिमाह देवानिति उत्तरानपाश्चात्यान् ॥ १० ॥ भीमबलमबलंचेतिसमाहारः तपस्तपःसंज्ञःपांचजन्यः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ यज्ञयाजिनइष्टमित्युत्तरश्लोकादपकृष्यते ॥ १४ ॥ १५ ॥ तदादानंतेषामादेयोभागः बहिर्वेद्यामुत्करेदेशे तुषैर्वैफलीकरणैर्देवाहविर्यज्ञेभ्योरक्षांसिनिरभजन्नस्मामहाप्यज्ञादितिश्रुतेः अस्मालोहितेन तत्तस्माद्धेतोः यत्रचाग्निं

बाहुभ्यामनुदात्तौचविश्वेभूतानिचैवह॥ एतान्सृष्ट्वाततःपंचपितॄणामसृजत्सुतान्॥ ८॥ बृहद्रथस्यप्रणिधिःकाश्यपस्यमहत्तरः॥ भानुरंगिरसोधीरःपुत्रोवर्चस्यसौभरः ॥ ९ ॥ प्राणस्यचानुदात्तस्तुव्याख्याताःपंचविंशतिः॥ देवान्यज्ञमुषश्चान्यान्सृजन्पंचदशोत्तरान्॥ १० ॥ सुभीममतिभीमंचभीमंभीमबलाबलं॥ एतान्यज्ञमुषःपंचदेवानांह्यसृजत्तपः॥ ११ ॥ सुमित्रंमित्रवंतंचमित्रज्ञंमित्रवर्धनं॥ मित्रधर्माणमित्येतान्देवानभ्यसृजत्तपः ॥ १२॥ सुरप्रवीरंवीरंचसुरेशंचसुवर्चसं॥ सुराणामपिहंतारंपंचैतानसृजत्तपः॥१३॥ त्रिविधंसंस्थितात्ह्येतेपंचपंचपृथक्पृथक्॥ मुष्णंत्यत्रस्थिताह्येतेस्वर्गतोयज्ञयाजिनः॥१४॥ तेषामिष्टंहरंत्येतेनिघ्नंतिचमहद्धविः॥ स्पर्धयाहव्यवाहानांनिघ्नंत्येतेहरंतिच ॥ १५॥ बहिर्वेद्यांतदादानंकुशलैःसंप्रवर्तितं ॥ तदेतेनोपसर्पंतियत्रचाग्निःस्थितोभवेत्॥ १६ ॥चिताग्नेरुद्वहन्नाज्यंपक्षाभ्यांतत्प्रवर्तिते॥ मंत्रैःप्रशमिताह्येतेनेष्टंमुष्णंतियज्ञियं ॥ १७॥ बृहदुक्थतपस्यैवपुत्रोभूमिमुपाश्रितः॥ अग्निहोत्रेहूयमानेपृथिव्यांसद्भिरिज्यते॥१८॥ रथंतरश्चतपसःपुत्रोग्निःपरिपठ्यते॥ मित्रविंदायवैतस्मैहविरध्वर्यवोविदुः॥१९॥ मुमुदेपरमप्रीतःसहपुत्रैर्महायशाः॥२०॥

॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिआंगिरसोपाख्यानेविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २२० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥गुरुभिर्नियमैर्जातोभरतोनामपावकः॥ अग्निःपुष्टिमतिर्नामतुष्टःपुष्टिंप्रयच्छति॥ भरत्येषप्रजाःसर्वास्ततोभरतउच्यते॥ १ ॥

तर्वेद्यां ॥ १६ ॥ पक्षाभ्यामिवचक्राभ्यामुपलक्षितेतत्रचयनेप्रवर्त्तितेहविर्धानेशकटेप्रवर्तितेसति चिताग्नेश्चयनकर्त्तुर्यजमानस्य आज्यंतदुपलक्षितंहविः एतेउद्वहन्तुद्वहंत्यपर्यवहरंतीत्यर्थः मंत्रैरक्षोघ्नैःप्रशमिताःसंतइष्टंहविर्नमुष्णंति ॥ १७ ॥ एवमसुराणांनामानिभागधेयंनिवृत्त्युपायंचोक्त्वापुनःपांचजन्यवंशमनुसंधत्ते बृहदुक्थइति तपस्यतपसः भूमिमुपाश्रितइतितस्यैवपृथिव्यभिमानिदेवतात्वमुक्तं ॥ १८ ॥मित्रविंदोमहाविराड्बृहस्पत्यपेक्षयाश्रेष्ठः तस्मैतद्भावप्राप्तये मित्रविंदामहावैराजीत्याश्वलायनवचनादिदमूहनीयं ॥ १९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सिंहावलोकनन्यायेनशंयोःपौत्रमूर्जपुत्रंभरतंस्तौतिसार्धेन गुरुभिरिति पुष्टिमतिरित्येकंनाम ॥ १ ॥

तथैवतपसस्तृतीयंसुतंशिवंस्तौति अग्निर्यश्चेति शक्तिश्चिच्छक्तिस्तस्याःपूजानिर्विकल्पसमाधिरूपा ॥ २ ॥ तपसएवपूर्वोक्तचत्वारिंशतोन्येपुरंदरऊष्मामनुःशंभुरावसथ्यइतिपंचपुत्रानाहचतुर्भिः तपसइति तपसोग्नेःफलमैश्वर्यसंप्रवृद्धंदृष्ट्वातदुद्धर्त्तुंपित्र्यंदायंपुत्रएवलभतेइतिदर्शनात्तदीयमैश्वर्यंप्राप्तुंपुरंदरोस्यपुत्रोजातः ॥ ३ ॥ ऊष्माचतपसःसकाशाज्जज्ञे योभूतेषूष्मणोहेतोर्लक्ष्यते अकारयदकरोत् स्वार्थे णिच् ॥ ४ ॥ ५ ॥ उपसंहरति ऊर्जस्करानिति यज्ञसुतान्यज्ञेऽभिषुतान् आदिकर्मणिक्तः सोमभागिनइत्यर्थः यद्वा यज्ञःसोमःसुतोयेभ्यस्तेइतियोगः ॥ ६ ॥ प्रशांतेस्तंऽकाले परिश्रांतोगवांरश्मीनांपतिः सूर्योऽग्निर्भवति आदित्योवाअस्तंयन्नग्निमनुप्रविशतीतिश्रुतेः यश्चघोरान्सुरान्जनयन्भवतितंतपोजनयदितिपूर्वेणान्वयः ॥ ७ ॥ तपसइति मनुमितिप्राजापत्यकर्तृत्वमुच्यते भानुंनामतःअंगिराश्चसृजदि

अग्निर्यश्चशिवोनामशक्तिपूजापरश्चसः॥ दुःखार्तानांचसर्वेषांशिवकृत्सततंशिवः ॥ २ ॥ तपसस्तुफलंदृष्ट्वासंप्रवृत्तंतपोमहत् ॥ उद्धर्तुकामोमतिमान्पुत्रोजज्ञेपुरंदरः॥ ३ ॥ ऊष्माचैवोष्मणोजज्ञेसोग्निभूतस्यलक्ष्यते॥ अग्निश्चापिमनुर्नामप्राजापत्यमकारयत् ॥ ४॥ शंभुमग्निमथप्राहुर्ब्राह्मणावेदपारगाः॥ आवसथ्यंद्विजाःप्राहुर्दीप्तमग्निंमहाप्रभं॥ ५॥ ऊर्जस्करान्हव्यवाहान्सुवर्णसदृशप्रभान्॥ ततस्तपोत्यजनयत्पंचयज्ञसुतानिह॥ ६॥ प्रशांतेग्निर्महाभागपरिश्रांतोगवांपतिः॥असुरान्जनयन्घोरान्मर्त्यांश्चैवपृथग्विधान्॥७॥तपसश्चमनुंपुत्रंभानुंचाप्यंगिराःसृजत्॥बृहद्भानुंतुतंप्राहुर्ब्राह्मणावेदपारगाः॥८॥भानोर्भार्या सुप्रजातुबृहद्भासातुसूर्यजा॥ असृजेतांतुषट्पुत्रान्शृणुतासांप्रजाविधिं ॥ ९ ॥ दुर्बलानांतुभूतानामसून्यःसंप्रयच्छति॥ तमग्निंबलदंप्राहुःप्रथमंभानुतःसुतं॥ १० ॥ यःप्रशांतेषुभूतेषुमन्युर्भवतिदारुणः॥ अग्निःसमन्युमान्नामद्वितीयोभानुतःसुतः ॥ ११ ॥ दर्शेचपौर्णमासेचयस्येहहविरुच्यते॥ विष्णुर्नामेहयोग्निस्तुधृतिमान्नामसोंगिराः॥ १२ ॥ इंद्रेणसहितंयस्यहविराग्रयणंस्मृतं॥ अग्निराग्रयणोनामभानोरेवान्वयस्तुसः॥१३॥ चातुर्मास्येषुनित्यानांहविषांयोनिरग्रहः॥ चतुर्भिःसहितःपुत्रैर्भानोरेवान्वयःस्तुभः॥ १४॥

तिसंबंधः तपःपुत्रस्याप्यंगिरःसृज्यत्वोक्तिर्भानुंप्रतिकुलालपितृवदंगिरसोन्यथासिद्धत्वंमाभूदिति तेनमूलकारणमेवांत्यात्कार्यान्घटइवतत्तद्वेषेणस्फुरतीतिसिद्धं अतएवआकाशाद्वायुरित्यादावाकाशभावमापन्नआत्मैववायुमसृजन्नकेवलआकाशइतिव्याख्यातंसंप्रदायविद्भिः ॥ ८ ॥ एवंबृहदादीन्भान्वंतान्तपसःपुत्रानुक्त्वातत्पौत्रानाह भानोरिति ॥ ९ ॥१०॥ बलदोमन्युमान्विष्णुरितित्रयःसुप्रजायाःसुताः ॥ ११ ॥ तत्रोपांशुयागदेवताविष्णुरुभयत्रस्मर्यमाणस्त्रयोदशामावास्यायामाहुतयोहूयंनेचतुर्दशपौर्णमास्यामितिलिंगदर्शनमन्यथयति दर्शेपिविष्णोःस्मरणेनचतुर्दशाहुतियोगात् अतएवांतरेणहविषीविष्णुमुपांश्वितरेयिणइत्याश्वलायनःसप्रमाणमुभयत्रोपांशुयाजमवगमयति ॥ १२ ॥ भानुभार्यायाबृहद्भासायाःसंततिराग्रयणस्थैंद्राग्नावयवोग्निरेकः ॥ १३ ॥ हविषामाग्नेयादीनामष्टानांयोनिरुद्भवस्थानंवैश्वदेवेपर्वणिमुख्योविश्वदेवसंज्ञकोग्निर्द्वितीयः स्तुभः स्तूयतेभातीतिस्तुभस्तृतीयः ॥ १४ ॥

निशानाम्नीभान्वपरनाम्नोमनोरपरातृतीयाभार्याभवत् कन्यांवक्ष्यमाणांरोहिणीमग्निसोममन्यान्पंचेत्यष्टावपत्यानिसुषुवे ॥ १५ ॥ शेषान्पंचक्रमेणाह पूज्यतइत्यादिना चातुर्मास्यानामारंभात्पूर्वंयद्वैश्वानरपार्जन्येष्टिःक्रियतेतत्रवैश्वानरःप्रथमोमनुपुत्रः ॥ १६ ॥ परिपच्यतेऽन्नंयेनेतिशेषः सविश्वपतिर्द्वितीयः ॥ १७ ॥ स्विष्टकृदेवकन्यारोहिणीपंचभ्योधिका ॥ १८ ॥ तस्याश्चकिंचिद्दोषजंभार्यात्वं वस्तुतस्तुसवह्निःप्रजापतिर्मनुसंज्ञैव कर्मणामैथुनतःप्रजाजननाख्येननिमित्तेन तथाचश्रुतिः सइममेवात्मानंद्वेधापातयत्ततःपतिश्चपत्नीचाभवतामिति सन्निहितोनामतृतीयः शब्दरूपस्यशब्दरूपग्रहणस्य

निशात्वजनयत्कन्यामग्नीषोमावुभौतथा॥ मनोरेवाभवद्भार्यासुषुवेपंचपावकान् ॥ १६॥ पूज्यतेहविषाग्र्येणचातुर्मास्येषुपावकः ॥ पर्जन्यसहितःश्रीमानग्निर्वैश्वानरस्तुसः ॥ १५॥ अस्यलोकस्यसर्वस्ययःप्रभुःपरिपच्यते ॥ सोग्निर्विश्वपतिर्नामद्वितीयोवैमनोःसुतः ॥ १७ ॥ ततःस्विष्टंभवेदाज्यंस्विष्टकृत्परमस्तुसः॥ कन्यासारोहिणीनामहिरण्यकशिपोःसुता॥ १८॥ कर्मणासौबभौभार्यासवह्निःसप्रजापतिः॥ प्राणानाश्रित्ययोदेहंप्रवर्त्तयतिदेहिनां॥ तस्यसन्निहितोनामशब्दरूपस्यसाधनः॥ १९॥ शुक्लकृष्णगतिर्देवोयोबिभर्त्तिहुताशनं ॥ अकल्मषःकल्मषाणांकर्त्ताक्रोधाश्रितस्तुसः ॥ २०॥ कपिलंपरमर्षिंचयंप्राहुर्यतयःसदा॥ अग्निःसकपिलोनामसांख्ययोगप्रवर्त्तकः॥ २१ ॥ अग्रंयच्छंतिभूतानांयेनभूतानिनित्यदा॥ कर्मस्विहविचित्रेषुसोग्रणीर्वह्निरुच्यते॥ २२॥ इमानन्यान्समसृजत्पावकान्प्रथितान्भुवि॥ अग्निहोत्रस्यदुष्टस्यप्रायश्चित्तार्थमुल्बणान्॥ २३ ॥ संस्पृशेयुर्यदान्योन्यंकथंचिद्वायुनाग्नयः ॥ इष्टिरष्टाकपालेनकार्यावैशुचयेग्नये॥ २४॥ दक्षिणाग्निर्यदाद्वाभ्यांसंसृजेततदाकिल॥ इष्टिरष्टाकपालेनकार्यावैवीतयेऽग्नये॥ २५॥ यद्यग्नयोहिस्पृश्येयुर्निवेशस्थादवाग्निना॥ इष्टिरष्टाकपालेनकार्यातुशुचयेऽग्नये॥ २६॥ अग्निंरजस्वलावैस्त्रीसंस्पृशेदग्निहोत्रिकं॥ इष्टिरष्टाकपालेनकार्यावसुमतेग्नये॥ २७ ॥ मृतःश्रूयेतयोजीवःपरेयुःपशवोयदा॥ इष्टिरष्टाकपालेनकार्यासुरभिमतेग्नये॥ २८॥ आर्तोनजुहुयादग्निंत्रिरात्रंयस्तुब्राह्मणः॥ इष्टिरष्टाकपालेनकार्यास्यादुत्तराग्नये॥२९॥ दर्शंचपौर्णमासंचयस्यतिष्ठेत्प्रतिष्ठितं॥ इष्टिरष्टाकपालेनकार्यापथिकृतेग्नये॥ ३०॥

साधनःप्रवर्त्तकः ॥ १९ ॥ चतुर्थमाहद्वाभ्यां शुक्लेति यस्मादुपास्याकर्मणाऽऽराधितात्क्रमेणशुक्लकृष्णेगतीअर्चिरादिधूमादिमार्गावपुनरावृत्तिपुनरावृत्तिफलौप्राप्येतेसशुक्लकृष्णगतिः अकल्मषःशुक्लत्वात् कल्मषाणांकाम्यकर्मणां ॥ २० ॥ अतएवकपिलःसांख्यंनिरीश्वरशास्त्रंतद्रूपोयोगस्तस्यप्रवर्त्तकः ॥ २१ ॥ पंचममाह अग्रमिति वैश्वदेवांतेमनुष्ययज्ञार्थंयत्प्रयच्छंतितदग्रं ॥ २२ ॥ इमानन्यानित्यादिनाप्रोक्ताअष्टाग्नयोमनोरेवसंततिः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कथमग्निर्वनंयातइतिपृष्टमग्नेर्जलप्रवेशप्रकारंवक्तुमारभते आपस्येति आपस्याऽप्सुविदितस्य सहस्यसहसंज्ञस्याग्नेर्मुदितानामपरमाप्रियाभार्या दुहितेतिपाठेपिसंज्ञाशब्दएवायं भूपतिर्भुवभर्ताचसहसंज्ञएवभूर्भुवर्लोकयोःस्वामीनतुस्वर्लोकस्याऽनावृत्तिस्थानस्य त्रिधैवात्रलोकविभागोभिप्रेतः तेनब्रह्मलोकादर्वाचीनस्यकृत्स्नस्यस्वामीत्यर्थः सपरमद्भुताख्यंपावकमजनयत् सहसस्पुत्रोअद्भुतइतिमंत्रवर्णात् सहशब्दोत्रअकारांतोपिवेदेसकारांतोज्ञेयः ॥१॥ अद्भुतमेवस्तौति भूतानामितिचतुर्भिः यंपावकंपतिमभिप्रेत्यभुवनभर्ताभूतानांचतुर्विधानामात्मेतिप्राहुः सान्वयेषूपदेशपरंपरावत्सु ॥ २ ॥ नकेवलंजरायुजादीनामात्माऽपितुमहतांभूतानांवियदादीनांपतिःस्रष्टृत्वादिना अतएवभगवान् ऐश्वर्यस्यसमग्रस्यज्ञानस्ययशसःश्रियः वैराग्यस्यचधर्मस्यषण्णांभगइतींगनेतिस्मृत्युक्तगुणवान् ॥ ३ ॥ गृहपतिरधियज्ञंत्रेताग्निरध्यात्मंजाठरः उभावप्युभयत्रस्थित्वापिंडब्रह्मां

सूतिकाग्निर्यदाचाग्निंसंस्पृशेदग्निहोत्रिकं ॥ इष्टिरष्टाकपालेनकार्याचाग्निमतेग्नये ॥ ३१ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिआंगिरसोपाख्यानेएकविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २२१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥आपस्यमुदिताभार्यासहस्यपरमाप्रिया॥ भूपतिर्भुवभर्ताचजनयत्पावकंपरं ॥ १ ॥ भूतानांसापिसर्वेषांयंप्राहुःपावकंपतिं ॥ आत्माभुवनभर्तेतिसान्वयेषुद्विजातिषु ॥ २ ॥ महतांचैवभूतानांसर्वेषामिहयःपतिः॥ भगवान्समहातेजानित्यंचरतिपावकः॥ ३ ॥ अग्निर्गृहपतिर्नामनित्यंयज्ञेषुपूज्यते॥ हुतंवहतियोहव्यमस्यलोकस्यपावकः॥ ४ ॥ अपांगर्भोमहाभागःसत्वभुग्योमहाद्भुतः॥ भूपतिर्भुवभर्ताचमहतःपतिरुच्यते ॥ ५ ॥ दहन्मृतानिभूतानितस्याग्निर्भरतोभवत्॥ अग्निष्टोमेचनियतःक्रतुश्रेष्ठोभरस्यतु ॥ ६ ॥

डस्थान्देवानन्नेनहविषाचतर्पयतइतिहव्यवाहौ ॥ ४ ॥ अपामिति अप्संबंधादापापरनामासहएवात्रअप्शब्दार्थः तस्यगर्भःपुत्रः सत्वभुगध्यात्मंबुद्धिसंहर्ता अधिभूतंलोकत्रयसंहर्ता महांश्चासावद्भुतः महतइतिनामैकदेशेनतस्यैवग्रहणंभामासत्यभामेतिवत् महतोमहाद्भुतस्य पतिःपिता भूपतिर्भुवभर्ताचेत्यर्थः अत्रमहच्छब्देनाऽध्यात्मंमहत्तत्त्वंसूक्ष्मबुद्ध्याख्यंग्राह्यं सहशब्देनकारणमव्यक्ताख्यं अप्शब्देनसलिलएकोद्रष्टाद्वैतोभवतीत्यादिश्रुतौसलिलेनोपमितंशुद्धंब्रह्मग्राह्यं ॥ ५ ॥ अस्यसहस्याऽपांप्रवेशेकारणमाह दहन्निति अधिभूतंभरतश्चिताग्निःसहस्यपौत्रोऽद्भुतपुत्रः अध्यात्मंमहतःपुत्रोहंकारः भरतिबिभर्तीतिमृतान्यचेतनानिखादीनिदेहाकाराणिधारयतीतिभरतोनाम तस्यैवभूतसंहारस्थानत्वंदहन्नितिदर्शितं भरस्यभरतस्य तकारलोपआर्षः क्रतुर्नामाध्यात्मं क्रतुःसंकल्पात्मकंमनः अग्निष्टोमशब्देनतस्यैवंविदुषोयज्ञस्यात्मायजमानःश्रद्धापत्नीशरीरमिध्ममुरोवेदिर्लोमानिबर्हिरित्यादिनातैत्तिरीयकेसमाम्नानोदेहतत्संबंधिक्रियाकलापात्मकोमरणरूपावभृथांतःसंसारउच्यते नियतोनित्यः ॥ ६॥

॥२३०॥

सइतिसहउच्यतेप्रथमइतिविशेषणात् देवैःसुरैरिंद्रियैश्चान्विष्यते भोगार्थिभिःपरोहिस्वर्गःकरणात्मेतिसंसारक्रतुफलमनिवार्यंदृष्ट्वासहोपिशुद्धंब्रह्माविवेशेत्युत्तरार्धार्थः कारणात्मतांप्राप्तस्यापितत्संबंधानपायात् अन्यथासुप्तिमूर्छादौमुच्येतायत्नतोजनइत्यापद्येत पक्षांतरेशवाग्निपौत्रंनियताख्यमायांतंदृष्ट्वास्पर्शभयात्स्ववंश्योयंदुष्टइतिलज्जयाऽर्णवंविवेश भृगुशापाद्धिसर्वभक्षत्वंप्राप्तोग्निरात्मानंबहुधाकृत्वाग्निहोत्रादिषुश्मशानादिषुचस्थितइत्युपाख्यायते ॥ ७ ॥ देवाइति अथर्वाणमंगिरसंतीव्रतपसंदृष्ट्वा ॥ ८ ॥ मध्यक्षंपिंगाक्षमग्निं भावप्रधानोनिर्देशः द्व्येकयोर्द्विवचनैकवचनेइतिवत् अन्यथाद्व्येकेष्विति स्यात्द्वित्वैकत्वयोरितिव्याख्यानानुपपत्तिश्च तेनैकस्त्वमेवाग्नित्वंगच्छेत्यर्थः तथाचनिक्षिपाम्यहमग्नित्वंत्वमग्निःप्रथमोभवेत्युपक्रमस्योपसंहारेणसहैकवाक्यताभवति ॥ ९ ॥ प्रेष्यआदिश्य सार्धःश्लोकः ॥ १० ॥ तथाचापितथैवमत्स्यैराख्यातोपि वचस्त्वंमध्यक्षोभवेतिपूर्वोक्तमेव ॥ ११ ॥ शरीरमाग्नेयंदेहं पक्षेमायांत्यक्त्वानिर्विकल्पोभूदित्यर्थः ॥ १२ ॥ देहत्यागप्रकारमाह सइति तत्स्थूलंशरीरंसंत्यज्य

सवह्निःप्रथमोनित्यंदेवैरन्विष्यतेप्रभुः॥ आयांतंनियतंदृष्ट्वाप्रविवेशार्णवंभयात् ॥ ७ ॥ देवास्तत्रापिगच्छंतिमार्गमाणायथादिशं॥ दृष्ट्वात्वग्निरथर्वाणंततोवचनमब्रवीत् ॥ ८ ॥ देवानांवहहव्यंत्वमहंवीरसुदुर्बलः॥ अथत्वंगच्छमध्यक्षंप्रियमेतत्कुरुष्वमे ॥ ९ ॥ प्रेष्यचाग्निरथर्वाणमन्यंदेशंततोगमत्॥ मत्स्यास्तस्यसमाचख्युःक्रुद्धस्तानग्निरब्रवीत्॥ भक्ष्यावैविविधैर्भावैर्भविष्यथशरीरिणां ॥ १० ॥ अथर्वाणंतथाचापिहव्यवाहोब्रवीद्वचः ॥ ११ ॥ अनुनीयमानोहिभृशंदेववाक्याद्धितेनसः॥ नैच्छद्वोढुंहविःसोढुंशरीरंचापिसोत्यजत्॥ १२ ॥ सतच्छरीरंसंत्यज्यप्रविवेशधरांतदा ॥ भूमिंस्पृष्ट्वास्तृजद्धातून्पृथक्पृथगतीवहि ॥ १३ ॥ पूयात्सगंधंतेजश्चअस्थिभ्योदेवदारुच ॥ श्लेष्मणःस्फाटिकंतस्यपित्तान्मारकतंतथा॥ १४ ॥ यकृत्कृष्णायसंतस्यत्रिभिरेवबभुःप्रजाः॥ नखास्तस्याभ्रपटलंशिराजालानिविद्रुमं॥ १५ ॥ शरीराद्विविधाश्चान्येधातवोस्याभवन्नृप॥ एवंत्यक्त्वाशरीरंचपरमेतपसिस्थितः॥ १६ ॥ भृग्वंगिरादिभिर्भूयस्तपसोत्थापितस्तदा॥ भृशंजज्वालतेजस्वीतपसाप्यायितःशिखी॥ १७ ॥ दृष्ट्वाऋषिंभयाच्चापिप्रविवेशमहार्णवं॥ तस्मिन्नष्टेजगद्भीतमथर्वाणमथाश्रितं॥ अर्चयामासुरेवैनमथर्वाणंसुरादयः॥ १८ ॥ अथर्वात्वसृजल्लोकानात्मनालोक्यपावकं॥ मिषतांसर्वभूतानामुन्ममाथमहार्णवं॥ १९ ॥

धरांधारणात्धरालयस्थानंलिंगशरीरंप्रविश्यतत्रापिसंकल्पोपनतान्भूम्यादीनसृजत् भूमिंस्पृष्ट्वोपाधावावेशंकृत्वात्रधातून्नीलपीतादींस्तानिववासनामयानिनाडीरूपाणिदृश्यंतेयोगमार्गे तथाचश्रुतिः तस्मिन्शुक्लमुतनीलमाहुःपिंगलंहरितंलोहितंच एषपंथाब्रह्मणाहानुवित्तस्तेनैतिब्रह्मवित्पुण्यकृत्तैजसश्चेति तैजसोलिंगदेहाभिमानी पक्षांतरेतुधातून्मनःशीलादीन् ॥ १३ ॥ १४ ॥ यकृत्शरीरांतर्वर्त्यवयवविशेषः त्रिभिःकाष्ठपाषाणलोहैः ॥ १५ ॥ अन्येस्वर्णपारदादयः शरीरंलिंगं परमेनिरुपाधौ तपसिआलोचनात्मकेध्याने ॥ १६ ॥ तपसासामर्थ्येन उत्थापितःसमाधेश्च्यावितः ॥ १७ ॥ ऋषिमथर्वांगिरसं भयंपूर्वोक्तमेव सार्धःश्लोकः ॥ १८ ॥ अथर्वात्विति अथार्णवमुन्ममाथतेनपावकमालोक्यलोकानसृजदितिक्रमेणान्वयोज्ञेयःपूर्वोत्तरार्धयोर्व्यत्यासेन ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ एवंत्विति अग्नेरंगिरास्ततोबृहस्पतिततःशंय्वादिक्रमेणवेदोक्तान्धिष्ण्यान्नानास्थानान्यजनयत् अध्यात्मपक्षेतुसमाधेःसकाशाद्व्युत्थितोहंकारंपुरस्कृत्यवृत्तिनदीषुचिदात्मासंचरतीति ॥ २१ ॥
पक्षांतरेस्पष्टएवार्थः सिंधुमिति ॥२२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ अद्भुतस्येति विभूरसिरितिश्रुतेरनुकरणं तेनविभूरसिप्रवाहणोवह्निरसिहव्यवाहनइत्यनुवाकोक्ताअन्येचधिष्ण्याअग्नयोदर्शितास्तेषां
ज्येष्ठोविभूरित्यर्थः यावंतःपावकाधिष्ण्याःसंतितावंतःसोमाःसोमयागाः एतच्चयाज्ञिकेष्वेवप्रसिद्धं ॥ २७ ॥ तानेवाग्नीनेवात्मनिचित्तेऽधारयत् अग्निध्यायतोग्निरेवप्रजारूपेणाविर्बभूवेत्यर्थः एवंचऋष्यं

एवमग्निर्भगवतानष्टःपूर्वमथर्वणा॥ आहूतःसर्वभूतानांहव्यंवहतिसर्वदा ॥ २० ॥ एवंत्वजनयद्धिष्ण्यान्वेदोक्तान्विबुधान्बहून्॥ विचरन्विविधान्देशान्भ्रम
माणस्तुतत्रवै ॥ २१ ॥ सिंधुंनदंपंचनदंदेविकाथसरस्वती॥ गंगाचशतकुंभाचशरयूगंडसाह्वया ॥ २२॥ चर्मण्वतीमहीचैवमेध्यामेधातिथिस्तदा ॥ ताम्राव
तीवेत्रवतीनद्यस्तिस्रोथकौशिकी॥ २३॥ तमसानर्मदाचैवनदीगोदावरीतथा॥ वेणोपवेणाभीमाचवडवाचैवभारत ॥ २४ ॥ भारतीसुप्रयोगाचकावेरीमु
र्मुरातथा॥ तुंगवेणाकृष्णवेणाकपिलाशोणएवच॥ २५॥ एतानद्यस्तुधिष्ण्यानांमातरोयाःप्रकीर्तिताः॥२६॥ अद्भुतस्यप्रियाभार्यातस्यपुत्रोविभूरसिः॥या
वंतःपावकाःप्रोक्ताःसोमास्तावंतएवतु॥ २७॥ अत्रेश्चाप्यन्वयेजाताब्रह्मणोमानसाःप्रजाः॥ अत्रिःपुत्रान्स्रष्टुकामस्तानेवात्मन्यधारयत्॥ २८॥ तस्यतद्ब्रह्म
णःकायान्निर्हरंतिहुताशनाः॥ एवमेतेमहात्मानःकीर्तितास्तेग्नयोमया॥२९॥ अप्रमेयायथोत्पन्नाःश्रीमंतस्तिमिरापहाः॥ अद्भुतस्यतुमाहात्म्यंयथावेदेषुकी
र्तितं॥ ३०॥ तादृशंविद्धिसर्वेषामेकोह्येषुहुताशनः॥ एकएवैषभगवान्विज्ञेयःप्रथमोंगिराः॥ ३१॥ बहुधानिःसृतःकायाज्ज्योतिष्टोमःक्रतुर्यथा॥ इत्येषवंशः
सुमहानग्नीनांकीर्तितोमया॥ योर्चितोविविधैर्मंत्रैर्हव्यंवहतिदेहिनां॥३२॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिआंगिरसो० अग्नि
समुद्भवेद्वाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २२२॥ ॥ ७॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥अग्नीनांविविधावंशाःकीर्तितास्तेमयानघ॥श्रृणुजन्मतुकौरव्यकार्ति
केयस्यधीमतः॥ १॥ अद्भुतस्याद्भुतंपुत्रंप्रवक्ष्याम्यमितौजसं॥ जातंब्रह्मर्षिभार्याभिर्ब्रह्मण्यंकीर्तिवर्धनं॥ २॥

तराणामप्युपलक्षणं तथाचसर्वकर्माग्निदैवत्यंसर्वेब्राह्मणाअग्निसंततिरित्युक्तंभवति ॥ २८ ॥ तस्याऽत्रेर्ब्रह्मणोब्राह्मणस्य कायाद्देहात् हुताशनानिर्हरंतिनिश्चरंति सार्धः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ कायात्
कस्यप्रजापतेःपुत्रोंगिराःकायस्तस्मात् कशब्दादण्प्रत्ययेकस्येदितिइकारोंतादेशः णित्वादादिवृद्धिः ज्योतिष्टोमोयथाउद्भिदादिरूपेणबहुधानिर्गतस्तद्वत् ॥ ३२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठी
येभारतभावदीपेद्वाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ क्रमप्राप्तंकुमारश्चयथोत्पन्नोयथाचाग्नेःसुतोभवदित्यस्योत्तरमाह अग्नीनांविविधावंशाइत्यादिना ॥ १॥ अद्भुतस्याग्नेः
अद्भुतमभिनवं ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ स्त्रियादेवसेनाभिमानिदेवतया ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनै० भा० त्रयोविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२३ ॥ ॥७॥

देवासुराःपुरायत्ताविनिघ्नंतःपरस्परं॥ तत्राजयन्सदादेवान्दानवाघोररूपिणः ॥ ३ ॥ वध्यमानंबलंदृष्ट्वाबहुशस्तैःपुरंदरः॥ ससैन्यनायकार्थायचिंतामापभृ
शंतदा॥ ४॥ देवसेनांदानवैर्हिभग्नांदृष्ट्वामहाबलः॥ पालयेद्वीर्यमाश्रित्यसज्ञेयःपुरुषोमया॥५॥ सशैलंमानसंगत्वाध्यायन्नर्थमिदंभृशं॥शुश्रावार्तस्वरंघोरम
थमुक्तंस्त्रियातदा॥ ६॥ अभिधावतुमांकश्चित्पुरुषस्त्रातुचैवह॥ पतिंचमेप्रदिशतुस्वयंवापतिरस्तुमे॥७॥ पुरंदरस्तुतामाहमाभैर्नास्तिभयंतव॥ एवमुक्त्वाततो
पश्यत्केशिनंस्थितमग्रतः॥८॥ किरीटिनंगदापाणिंधातुमंतमिवाचलं॥ हस्तेगृहीत्वाकन्यांतामथैनंवासवोब्रवीत्॥ ९॥ अनार्यकर्मन्कस्मात्त्वमिमांकन्यां
जिहीर्षसि॥ वज्रिणंमांविजानीहिविरमास्याःप्रबाधनात्॥ १०॥ ॥केश्युवाच॥ ॥विसृजस्वत्वमेवैनांशक्रैषाप्रार्थितामया॥ क्षमंतेजीवतोगंतुंस्वपुरंपाक
शासन॥ ११॥ एवमुक्त्वागदांकेशीचिक्षेपेंद्रवधायवै॥ तामापतंतींचिच्छेदमध्येवज्रेणवासवः॥ १२॥ अथास्यशैलशिखरंकेशीक्रुद्धोव्यवासृजत्॥ तदाप
तंतंसंप्रेक्ष्यशैलशृंगंशतक्रतुः॥ १३॥ बिभेदराजन्वज्रेणभुवितन्निपपातह॥ पततातुतदाकेशीतेनशृंगेणताडितः॥ १४॥ हित्वाकन्यांमहाभागांप्राद्रवद्भृशपी
डितः॥ अपयातेऽसुरेतस्मिंस्तांकन्यांवासवोब्रवीत्॥कासिकस्यासिकिंचेहकुरुषेत्वंशुभानने॥१५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्या
पर्वणिआंगि० स्कंदोत्पत्तौकेशिपराभवेत्रयोविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २२३॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥कन्योवाच॥ ॥अहंप्रजापतेः
कन्यादेवसेनेतिविश्रुता॥ भगिनीमेदैत्यसेनासापूर्वंकेशिनाहृता ॥ १ ॥ सदैवावांभगिन्यौतुसखिभिःसहमानसं॥ आगच्छावेहरत्यर्थमनुज्ञाप्यप्रजापतिं
॥ २॥ नित्यंचावांप्रार्थयतेहर्तुंकेशीमहासुरः॥इच्छत्येनंदैत्यसेनानचाहंपाकशासन॥३॥ साहृतानेनभगवन्मुक्ताहंत्वद्बलेनतु॥ त्वयादेवेंद्रनिर्दिष्टंपतिमिच्छामि
दुर्जयं॥४॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥ममममातृष्वसेयीत्वंमातादाक्षायणीमम॥ आख्यातुंत्वहमिच्छामिस्वयमात्मबलंत्वया॥५॥ ॥कन्योवाच ॥ ॥अबलाहं
महाबाहोपतिस्तुबलवान्मम॥ वरदानात्पितुर्भावीसुरासुरनमस्कृतः॥ ६॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥कीदृशंतुबलंदेविपत्युस्तवभविष्यति॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंतव
वाक्यमनिंदिते॥७॥ ॥कन्योवाच॥ ॥देवदानवयक्षाणांकिन्नरोरगरक्षसां॥ जेतायोदुष्टदैत्यानांमहावीर्योमहाबलः॥ ८॥

अहमिति॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

यस्तुसर्वाणिभूतानित्वयासहविजेष्यति ॥ सहिमेभविताभर्ताब्रह्मण्यःकीर्तिवर्धनः ॥ ९ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ इंद्रस्तस्यावचःश्रुत्वादुःखितोचिंतयद्भृशं ॥
अस्यादेव्याःपतिर्नास्तियादृशंसंप्रभाषते ॥ १० ॥ अथापश्यत्सउदयेभास्करंभास्करद्युतिः ॥ सोमंचैवमहाभागंविशमानंदिवाकरं ॥ ११ ॥ अमावास्यांप्रवृ
त्तायांमुहूर्तेरौद्रएवतु ॥ देवासुरंचसंग्रामंसोपश्यदुदयेगिरौ ॥ १२ ॥ लोहितैश्चघनैर्युक्तांपूर्वांसंध्यांशतक्रतुः ॥ अपश्यल्लोहितोदंचभगवान्वरुणालयं ॥ १३ ॥
भृगुभिश्चांगिरोभ्यश्चहुतंमंत्रैःपृथग्विधैः ॥ हव्यंगृहीत्वावह्निंचप्रविशंतंदिवाकरं ॥ १४ ॥ पर्वचैवचतुर्विंशंतदासूर्यमुपस्थितं ॥ तथाधर्मगतंरौद्रंसोमंसूर्यगतं
चतं ॥ १५ ॥ समालोक्यैकतामेवशशिनोभास्करस्यच ॥ समवायंतुतंरौद्रंदृष्ट्वाशक्रोन्वचिंतयत् ॥ १६ ॥ सूर्याचंद्रमसोर्घोरंदृश्यतेपरिवेषणं ॥ एतस्मिन्नेवरा
त्र्यंतेमहद्युद्धंतुशंसति ॥ १७ ॥ सरित्सिंधुरपीयंतुप्रत्यसृग्वाहिनीभृशं ॥ शृगालिन्यग्निवक्त्राचप्रत्यादित्यंविराविणी ॥ १८ ॥ एषरौद्रश्चसंघातोमहान्युक्तश्चते
जसा ॥ सोमस्यवह्निसूर्याभ्यामद्भुतोयंसमागमः ॥ १९ ॥ जनयेद्यंसुतंसोमःसोस्यादेव्याःपतिर्भवेत् ॥ अग्निश्चैतैर्गुणैर्युक्तःसर्वैरग्निश्चदेवता ॥ २० ॥ एषचेज्जन
येद्गर्भंसोस्यादेव्याःपतिर्भवेत् ॥ एवंसंचिंत्यभगवान्ब्रह्मलोकंतदागतः ॥ २१ ॥ गृहीत्वादेवसेनांतामवदत्सपितामहं ॥ उवाचचास्यादेव्यास्त्वंसाधुशूरंपतिंदि
श ॥ २२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मयैतच्चिंतितंकार्यंत्वयादानवसूदन ॥ तथासभवितागर्भोबलवानुरुविक्रमः ॥ २३ ॥ सभविष्यतिसेनानीस्त्वयासहशतक्रतो ॥
अस्यादेव्याःपतिश्चैवसभविष्यतिवीर्यवान् ॥ २४ ॥ एतच्छ्रुत्वानमस्तस्मैकृत्वासौसहकन्यया ॥ तत्राभ्यगच्छद्देवेंद्रोयत्रदेवर्षयोभवन् ॥ २५ ॥ वसिष्ठप्रमुखा
मुख्याविप्रेंद्राःसुमहाबलाः ॥ भागार्थंतपसोधातुंतेषांसोमंतथाध्वरे ॥ २६ ॥ पिपासवोययुर्देवाःशतक्रतुपुरोगमाः ॥ इष्टिंकृत्वायथान्यायंसुसमिद्धेहुताशने
॥ २७ ॥ जुहुवुस्तेमहात्मानोहव्यंसर्वदिवौकसां ॥ समाहूतोहुतवहःसोद्भुतःसूर्यमंडलात् ॥ २८ ॥ विनिःसृत्यययौवह्निर्वाग्यतोविधिवत्प्रभुः ॥ आगम्याहवनीयंवै
तैर्द्विजैर्मंत्रतोहुतं ॥ २९ ॥ सतत्रविविधंहव्यंप्रतिगृह्यहुताशनः ॥ ऋषिभ्योभरतश्रेष्ठप्रायच्छतदिवौकसां ॥ ३० ॥ निष्क्रामंश्चाप्यपश्यत्सपत्नीस्तेषांमहात्मना
म् ॥ स्वेष्वासनेषूपविष्टाःस्वपंतीश्चतथासुखं ॥ ३१ ॥ रुक्मवेदिनिभास्तास्तुचंद्रलेखाइवामलाः ॥ हुताशनार्चिप्रतिमाःसर्वास्ताराइवाद्भुताः ॥ ३२ ॥ सतत्रतेन
मनसाबभूवक्षुभितेंद्रियः ॥ पत्नीर्दृष्ट्वाद्विजेंद्राणांवह्निःकामवशंययौ ॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शिवेति ॥ १ ॥ २ ॥

भूयःसंचिंतयामासनन्याय्यंक्षुभितोस्म्यहं ॥ साध्व्यःपत्न्योद्विजेंद्राणामकामाःकामयाम्यहं ॥ ३४ ॥ नैताःशक्यामयाद्रष्टुंस्प्रष्टुंवाप्यनिमित्ततः ॥ गार्हपत्यंसमा
विश्यतस्मात्पश्याम्यभीक्ष्णशः ॥ ३५ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ संस्पृशन्निवसर्वास्ताःशिखाभिःकांचनप्रभाः ॥ पश्यमानश्चमुमुदेगार्हपत्यंसमाश्रितः ॥ ३६ ॥
निरुष्यतत्रसुचिरमेवंवह्निर्वशंगतः ॥ मनस्तासुविनिक्षिप्यकामयानोवरांगनाः ॥ ३७ ॥ कामसंतप्तहृदयोदेहत्यागविनिश्चितः ॥ अलाभेब्राह्मणस्त्रीणामग्नि
र्वनमुपागमत् ॥ ३८ ॥ स्वाहातंदक्षदुहिताप्रथमंकामयत्तदा ॥ सातस्यच्छिद्रमन्वैच्छच्चिरात्प्रभृतिभाविनी ॥ ३९ ॥ अप्रमत्तस्यदेवस्यनचपश्यत्यनिंदिता ॥ सा
तंज्ञात्वायथावत्तुवह्निंवनमुपागतं ॥ ४० ॥ तत्त्वतःकामसंतप्तंचिंतयामासभाविनी ॥ अहंसप्तर्षिपत्नीनांकृत्वारूपाणिपावकं ॥ ४१ ॥ कामयिष्यामिकामार्तां
तासांरूपेणमोहितं ॥ एवंकृतेप्रीतिरस्यकामावाप्तिश्चमेभवेत् ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेप० मार्कंडेयसमास्यापर्वणिआं० स्कंदोत्पत्तौ० चतुर्विं
शत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ शिवाभार्यात्वंगिरसःशीलरूपगुणान्विता ॥ तस्याःसाप्रथमंरूपंकृत्वादे
वीजनाधिप ॥ १ ॥ जगामपावकाभ्याशंतंचोवाचवरांगना ॥ मामग्नेकामसंतप्तांत्वंकामयितुमर्हसि ॥ २ ॥ करिष्यसिनचेदेवंमृतांमामुपधारय ॥ अहमंगिरसो
भार्याशिवानामहुताशन ॥ शिष्टाभिःप्रहिताप्राप्तामंत्रयित्वाविनिश्चयं ॥ ३ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ कथंमांत्वंविजानीषेकामार्तमितराःकथं ॥ यास्त्वयाकीर्त्ति
ताःसर्वाःसप्तर्षीणांप्रियाःस्त्रियः ॥ ४ ॥ ॥ शिवोवाच ॥ ॥ अस्माकंत्वंप्रियोनित्यंबिभीमस्तुवयंतव ॥ त्वच्चित्तमिंगितैर्ज्ञात्वाप्रेषितास्मितवांतिकं ॥ ५ ॥ मैथुनाये
हसंप्राप्ताकामंप्राप्तंद्रुतंचर ॥ जामयोमांप्रतीक्षंतेगमिष्यामिहुताशन ॥ ६ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ ततोग्निरुपयेमेतांशिवांप्रीतिमुदायुतः ॥ प्रीत्यादेवीसमायु
क्ताशुक्रंजग्राहपाणिना ॥ ७ ॥ अचिंतयन्ममेदंयेरूपंद्रक्ष्यंतिकानने ॥ तेब्राह्मणीनामनृतंदोषंवक्ष्यंतिपावके ॥ ८ ॥ तस्मादेतद्रक्ष्यमाणागरुडीसंभवाम्यहं ॥ व
नान्निर्गमनंचैवसुखंममभविष्यति ॥ ९ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ सुपर्णीसातदाभूत्वानिर्जगाममहावनात् ॥ अपश्यत्पर्वतंश्वेतंशरस्तंबैःसुसंवृतं ॥ १० ॥ दृ
ष्टीविषैःसप्तशीर्षैर्गुप्तंभोगिभिरद्भुतैः ॥ रक्षोभिश्चपिशाचैश्चरौद्रैर्भूतगणैस्तथा ॥ ११ ॥ राक्षसीभिश्चसंपूर्णमनेकैश्चमृगद्विजैः ॥ सातत्रसहसागत्वाशैलपृष्ठंसुदु
र्गमं ॥ १२ ॥ प्राक्षिपत्कांचनेकुंडेशुक्रंसात्वरिताशुभा ॥ सप्तानामपिसादेवीसप्तर्षीणांमहात्मनां ॥ १३ ॥ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥२३२॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

पत्नीसरूपतांकृत्वाकामयामासपावकं ॥ दिव्यरूपमरुंधत्याःकर्तुंनशकितंतया ॥ १४ ॥ तस्यास्तपःप्रभावेणभर्तृशुश्रूषणेनच ॥ षट्कृत्वस्तत्तुनिक्षिप्तमग्नेरेतः कुरूत्तम ॥ १५ ॥ तस्मिन्कुंडेप्रतिपदिकामिन्यास्वाहयातदा ॥ ततूस्कन्नंतेजसातत्रसंवृतंजनयत्सुतं ॥ १६ ॥ ऋषिभिःपूजितंस्कन्नमनयत्स्कंदतांततः ॥ षट्शिराद्विगुणश्रोत्रोद्वादशाक्षिभुजक्रमः ॥ १७ ॥ एकग्रीवैकजठरःकुमारःसमपद्यत ॥ द्वितीयायामभिव्यक्तस्तृतीयायांशिशुर्बभौ ॥ १८ ॥ अंगप्रत्यंगसंभूतश्चतुर्थ्यामभवद्गुहः ॥ लोहिताभ्रेणमहतासंवृतःसहविद्युता ॥ १९ ॥ लोहिताभ्रेसुमहतिभातिसूर्यइवोदितः ॥ गृहीतंतुधनुस्तेनविपुलंलोमहर्षणं ॥ २० ॥ न्यस्तंयत्त्रिपुरघ्नेनसुरारिविनिकृंतनं ॥ तद्गृहीत्वाधनुःश्रेष्ठंननादबलवांस्तदा ॥ २१ ॥ संमोहयन्निवेमान्सत्रींल्लोकान्सचराचरान् ॥ तस्यतंनिनदंश्रुत्वामहामेघौघनिःस्वनं ॥ २२ ॥ उत्पेततुर्महानागौचित्रश्चैरावतश्चह ॥ तावापतंतौसंप्रेक्ष्यसबालोर्कसमद्युतिः ॥ २३ ॥ द्वाभ्यांगृहीत्वापाणिभ्यांशक्तिंचान्येनपाणिना ॥ अपरेणाग्निदायादस्ताम्रचूडंभुजेनसः ॥ २४ ॥ महाकायमुपश्लिष्टंकुक्कुटंबलिनांवरं ॥ गृहीत्वाव्यनदद्भीमंचिक्रीडचमहाभुजः ॥ २५ ॥ द्वाभ्यांभुजाभ्यांबलवान्गृहीत्वाशंखमुत्तमं ॥ प्राध्मापयतभूतानांत्रासनंबलिनामपि ॥ २६ ॥ द्वाभ्यांभुजाभ्यामाकाशंबहुशोनिजघानह ॥ क्रीडन्भातिमहासेनस्त्रींल्लोकान्वदनैःपिबन् ॥ २७ ॥ पर्वताग्रेऽप्रमेयात्मारश्मिमानुदयेयथा ॥ सतस्यपर्वतस्याग्रेनिषण्णोद्भुतविक्रमः ॥ २८ ॥ व्यलोकयदमेयात्मामुखैर्नानाविधैर्दिशः ॥ सपश्यन्विविधान्भावांश्चकारनिनदंपुनः ॥ २९ ॥ तस्यतंनिनदंश्रुत्वान्यपतन्बहुधाजनाः ॥ भीताश्चोद्विग्नमनसस्तमेवशरणंययुः ॥ ३० ॥ येतुतंसंश्रितादेवंनानावर्णास्तदाजनाः ॥ तान्प्याहुःपारिषदान्ब्राह्मणाःसुमहाबलान् ॥ ३१ ॥ सतूत्थायमहाबाहुरुपसांत्व्यचतान्जनान् ॥ धनुर्विकृष्यव्यसृजद्बाणान्श्वेतेमहागिरौ ॥ ३२ ॥ बिभेदसशरैःशैलंक्रौंचंहिमवतःसुतं ॥ तेनहंसाश्चगृध्राश्चमेरुंगच्छंतिपर्वतं ॥ ३३ ॥ सविशीर्णोपतच्छैलोभृशमार्तस्वरान्रुवन् ॥ तस्मिन्निपतितेत्वन्येनेदुःशैलाभृशंतदा ॥ ३४ ॥ सतंनादंभृशार्तानांश्रुत्वापिबलिनांवरः ॥ नप्राच्यवदमेयात्माशक्तिमुद्यम्यचानदत् ॥ ३५ ॥ सातदाविमलाशक्तिःक्षिप्तातेनमहात्मना ॥ बिभेदशिखरंघोरंश्वेतस्यतरसागिरेः ॥ ३६ ॥ संतेनाभिहतोदीर्णोगिरिःश्वेतोचलैःसह ॥ उत्पपातमहींत्यक्त्वाभीतःसस्तुमहात्मनः ॥ ३७ ॥ ततःप्रव्यथिताभूमिर्व्यशीर्यतसमंततः ॥ आर्तास्कंदंसमासाद्यपुनर्बलवतीबभौ ॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२५ ॥ ॥७॥ ॥ तस्मिन्निति ॥ १ ॥ विपरीतंवैरं द्वंद्वान्यतिशीतात्युष्णादीनि ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

पर्वताश्चनमस्कृत्यतमेवपृथिवींगताः ॥ अथैनमभजल्लोकःस्कंदंशुक्लस्यपंचमीं ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिआंगिरसेकुमारोत्पत्तौपंचविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२५ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ तस्मिन्जातेमहासत्त्वेमहासेनेमहाबले ॥ समुत्तस्थुर्महोत्पाताघोररूपाःपृथग्विधाः ॥ १ ॥ स्त्रीपुंसोर्विपरीतंचतथाद्वंद्वानियानिच ॥ ग्रहादीमादिशःखंचरराससचमहीभृशं ॥ २ ॥ ऋषयश्चमहाघोरान्दृष्ट्वोत्पातान्समंततः ॥ अकुर्वन्शांतिमुद्विग्नालोकानांलोकभावनाः ॥ ३ ॥ निवसंतिवनेयेतुतस्मिंश्चैत्ररथेजनाः ॥ तेऽब्रुवन्नेषनोऽनर्थःपावकेनाहितोमहान् ॥ ४ ॥ संगम्यषड्भिःपत्नीभिःसप्तर्षीणामितिस्मह ॥ अपरेगरुडीमाहुस्त्वयानर्थोयमाहृतः ॥ ५ ॥ यैर्दृष्टासातदादेवीतस्यारूपेणगच्छती ॥ नतुतत्स्वाहयाकर्मकृतंजानातिवैजनः ॥ ६ ॥ सुपर्णीतुवचःश्रुत्वाममायंतनयस्त्विति ॥ उपगम्यशनैःस्कंदमाहाहंजननीतव ॥ ७ ॥ अथसप्तर्षयःश्रुत्वाजातंपुत्रंमहौजसं ॥ तत्यजुःषट्तदापत्नीर्विनादेवीमरुंधतीं ॥ ८ ॥ षड्भिरेवतदाजातमाहुस्तद्वनवासिनः ॥ सप्तर्षीनाहचस्वाहाममपुत्रोयमित्युत ॥ ९ ॥ अहंजानेनैतदेवमितिराजन्पुनःपुनः ॥ विश्वामित्रस्तुकृत्वेष्टिंसप्तर्षीणांमहामुनिः ॥ १० ॥ पावकंकामसंतप्तमदृष्टःपृष्ठतोन्वगात् ॥ तत्तेननिखिलंसर्वमवबुद्धंयथातथं ॥ ११ ॥ विश्वामित्रस्तुप्रथमंकुमारंशरणंगतः ॥ स्तवंदिव्यंसंप्रचक्रेमहासेनस्यचापिसः ॥ १२ ॥ मंगलानिचसर्वाणिकौमाराणित्रयोदश ॥ जातकर्मादिकास्तस्यक्रियाश्चक्रेमहामुनिः ॥ १३ ॥ षड्वक्त्रस्यतुमाहात्म्यंकुक्कुटस्यतुसाधनं ॥ शक्त्यादेव्याःसाधनंचतथापारिषदामपि ॥ १४ ॥ विश्वामित्रश्चकारैतत्कर्मलोकहितायवै ॥ तस्मादृषिःकुमारस्यविश्वामित्रोभवत्प्रियः ॥ १५ ॥ अन्वजानाच्चस्वाहायारूपान्यत्वंमहामुनिः ॥ अब्रवीच्चमुनीन्सर्वान्नापराध्यंतिवैस्त्रियः ॥ १६ ॥ श्रुत्वातुतत्त्वतस्तस्मात्तेपत्नीःसर्वतोऽत्यजन् ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ स्कंदंश्रुत्वातदादेवावासवंसहिताब्रुवन् ॥ १७ ॥ अविषह्यबलंस्कंदंजहिशक्राशुमाचिरं ॥ यदिवाननिहंस्येनंदेवेंद्रोयंभविष्यति ॥ १८ ॥ त्रैलोक्यंसन्निगृह्यास्मांस्त्वांचशक्रमहाबल ॥ सतानुवाचव्यथितोबालोयंसुमहाबलः ॥ १९ ॥ स्रष्टारमपिलोकानांयुधिविक्रम्यनाशयेत् ॥ नबालमुत्सहेहंतुमितिशक्रःप्रभाषते ॥ २० ॥ तेब्रुवन्नास्तितेवीर्यंयतएवंप्रभाषसे ॥ सर्वास्त्वद्याभिगच्छंतुस्कंदंलोकस्यमातरः ॥ २१ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ जातकर्मादिकाविवाहात्प्राचीनास्त्रयोदशक्रियाः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ श्रुत्वातुश्रुत्वापि सर्वतोलोकापवादभयाद्रामवत्पत्नीस्त्यक्तवंतइत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषड्विंशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

कामवीर्याग्नंतुचैनंतथेत्युक्त्वाचतायुयुः ॥ तमप्रतिबलंदृष्ट्वाविषण्णवदनास्तुताः ॥ २२ ॥ अशक्योयंविचिंत्यैवंतमेवशरणंययुः ॥ ऊचुश्चैनंत्वमस्माकंपुत्रोभ
वमहाबल ॥ २३ ॥ अभिनंदस्वनःसर्वाःप्रस्नुताःस्नेहविक्लवाः ॥ तासांतद्वचनंश्रुत्वापातुकामःस्तनान्प्रभुः ॥ २४ ॥ ताःसंपूज्यमहासेनःकामांश्चासांप्रदायसः ॥ अ
पश्यदग्निमायांतंपितरंबलिनांबली ॥ २५ ॥ सतुसंपूजितस्तेनसहमातृगणेनह ॥ परिवार्यमहासेनंरक्षमाणःस्थितःशिवः ॥ २६ ॥ सर्वासांयातुमातॄणांनारीक्रो
धसमुद्भवा ॥ धात्रीस्वपुत्रवत्स्कंदंशूलहस्ताभ्यरक्षत ॥ २७ ॥ लोहितस्योदधेःकन्याक्रूरालोहितभोजना ॥ परिष्वज्यमहासेनंपुत्रवत्पर्यरक्षत ॥ २८ ॥ अग्निर्भू
त्वानैगमेयश्छागवक्त्रोबहुप्रजः ॥ रमयामासशैलस्थंबालंक्रीडनकैरिव ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिआंगिरसेस्कं
दोत्पत्तौषड्विंशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ ग्रहाःसोपग्रहाश्चैवऋषयोमातरस्तथा ॥ हुताशनमुखाश्चैवदृप्ताःपारि
षदांगणाः ॥ १ ॥ एतेचान्येचबहवोघोरास्त्रिदिववासिनः ॥ परिवार्यमहासेनंस्थितामातृगणैःसह ॥ २ ॥ संदिग्धंविजयंदृष्ट्वाविजयेप्सुःसुरेश्वरः ॥ आरुह्यैराव
तस्कंधंप्रययौदैवतैःसह ॥ ३ ॥ आदायवज्रंबलवान्सर्वैर्देवगणैर्वृतः ॥ विजिघांसुर्महासेनमिंद्रस्तूर्णतरंययौ ॥ ४ ॥ उग्रंतंचमहानादंदेवानीकंमहाप्रभं ॥ विचि
त्रध्वजसन्नाहंनानावाहनकार्मुकं ॥ ५ ॥ प्रवरांबरसंवीतंश्रियाजुष्टमलंकृतं ॥ विजिघांसुंतमायांतंकुमारःशक्रमन्वयात् ॥ ६ ॥ विनदन्पार्थदेवेशोद्रुतंयातिम
हाबलः ॥ संहर्षयन्देवसेनांजिघांसुःपावकात्मजं ॥ ७ ॥ संपूज्यमानस्त्रिदशैस्तथैवपरमर्षिभिः ॥ समीपमथसंप्राप्तःकार्तिकेयस्यवासवः ॥ ८ ॥ सिंहनादंततश्च
क्रेदेवेशःसहितैःसुरैः ॥ गुहोपिशब्दंतंश्रुत्वाव्यनदत्सागरोयथा ॥ ९ ॥ तस्यशब्देनमहतासमुद्धूतोदधिप्रभं ॥ बभ्रामतत्रतत्रैवदेवसैन्यमचेतनं ॥ १० ॥ जिघांसू
नुपसंप्राप्तान्देवान्दृष्ट्वासपावकिः ॥ विससर्जमुखात्क्रुद्धःप्रवृद्धाःपावकार्चिषः ॥ ११ ॥ अदहद्देवसैन्यानिवेपमानानिभूतले ॥ तेप्रदीप्तशिरोदेहाःप्रदीप्तायुधवा
हनाः ॥ १२ ॥ प्रच्युताःसहसाभांतिव्यस्तास्तारागणाइव ॥ दह्यमानाःप्रपन्नास्तेशरणंपावकात्मजं ॥ १३ ॥ देवावज्रधरंत्यक्त्वाततःशांतिमुपागताः ॥ त्यक्तोदेवै ॥२३४॥
स्ततःस्कंदेवज्रंशक्रोन्यपातयत् ॥ १४ ॥

ग्रहाइति उपग्रहासहप्रभृतयः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ वज्रस्यविशनात्बाहोराखननाच्चविशाखइत्यर्थः ॥ १७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तविंशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ स्कंदेति ॥ १ ॥

तद्विसृष्टंजघानाशुपार्श्वंस्कंदस्यदक्षिणं ॥ बिभेदचमहाराजपार्श्वंतस्यमहात्मनः ॥ १५ ॥ वज्रप्रहारात्स्कंदस्यसंजातःपुरुषोऽपरः ॥ युवाकांचनसंनाहःशक्ति
धृग्दिव्यकुंडलः ॥ १६ ॥ यद्वज्रविशनाज्जातोविशाखस्तेनसोभवत् ॥ संजातमपरंदृष्ट्वाकालानलसमद्युतिं ॥ १७ ॥ भयादिंद्रस्तुतंस्कंदंप्रांजलिःशरणंगतः ॥ त
स्याभयंददौस्कंदःसहसैन्यस्यसत्तमः ॥ ततःप्रहृष्टास्त्रिदशावादित्राण्यभ्यवादयन् ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणि
आंगिरसेइंद्रस्कंदसमागमेसप्तविंशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ स्कंदपारिषदान्घोरान्शृणुष्वाद्भुतदर्श
नान् ॥ वज्रप्रहारात्स्कंदस्यजज्ञुस्तत्रकुमारकाः ॥ १ ॥ येहरंतिशिशून्जातान्गर्भस्थांश्चैवदारुणाः ॥ वज्रप्रहारात्कन्याश्चजज्ञिरेस्यमहाबलाः ॥ २ ॥ कुमारा
स्तेविशाखंचपितृत्वेसमकल्पयन् ॥ सभूत्वाभगवान्संख्येरक्षंश्छागमुखस्तदा ॥ ३ ॥ वृतःकन्यागणैःसर्वैरात्मीयैःसहपुत्रकैः ॥ मातॄणांप्रेक्षतीनांचभद्रशाख
श्चकौसलः ॥ ४ ॥ ततःकुमारपितरंस्कंदमाहुर्जनाभुवि ॥ रुद्रमग्निमुखांस्वाहांप्रदेशेषुमहाबलं ॥ ५ ॥ यजंतिपुत्रकामाश्चपुत्रिणश्चसदाजनाः ॥ यास्तास्त्वजन
यत्कन्यास्तपोनामहुताशनः ॥ ६ ॥ किंकरोमीतिताःस्कंदंसंप्राप्ताःसमभाषयन् ॥ ॥ कुमार्यऊचुः ॥ ॥ भवेमसर्वलोकस्यमातरोवयमुत्तमाः ॥ ७ ॥ प्रसादात्त
वपूज्याश्चप्रियमेतत्कुरुष्वनः ॥ सोब्रवीद्बाढमित्येवंभविष्यध्वंपृथग्विधाः ॥ ८ ॥ शिवाश्चैवाशिवाश्चैवपुनःपुनरुदारधीः ॥ ततःसंकल्प्यपुत्रत्वेस्कंदंमातृगणोग
मत् ॥ ९ ॥ काकीचहलिमाचैवमालिनीबृंहितातथा ॥ आर्यापलालावैमित्रासप्तैताःशिशुमातरः ॥ १० ॥ एतासांवीर्यसंपन्नःशिशुर्नामातिदारुणः ॥ स्कंदप्र
सादजःपुत्रोलोहिताक्षोभयंकरः ॥ ११ ॥ एषवीराष्टकःप्रोक्तःस्कंदमातृगणोद्भवः ॥ छागवक्त्रेणसहितोनवकःपरिकीर्त्यते ॥ १२ ॥ षष्ठंछागमयंवक्त्रंस्कंदस्यै
वेतिविद्धितत् ॥ षट्शिरोभ्यंतरंराजन्नित्यंमातृगणार्चितं ॥ १३ ॥ षण्णांतुप्रवरंतस्यशीर्षाणामिहशब्द्यते ॥ शक्तिंयेनासृजद्दिव्यांभद्रशाखइतिस्मह ॥ १४ ॥ इ
त्येतद्द्विविधाकारंवृत्तंशुक्लस्यपंचमीं ॥ तत्रयुद्धंमहाघोरंवृत्तंषष्ठ्यांजनाधिप ॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिआंगिर
सेकुमारोत्पत्तौअष्टविंशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टविंशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२८ ॥ ॥ ७ ॥

उपविष्टमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ हिरण्यगर्भेतिसंबोधनेनस्कंदस्यसूत्रात्मभूतितांदर्शयंति ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ उपविष्टंतुतंस्कंदंहिरण्यकवचस्रजं ॥ हिरण्यचूडमुकुटंहिरण्याक्षंमहाप्रभं ॥ १ ॥ लोहितांबरसंवीतंतीक्ष्णदंष्ट्रंमनोरमं ॥ सर्वलक्षणसंपन्नं त्रैलोक्यस्यापिसुप्रियं ॥ २ ॥ ततस्तंवरदंशूरंयुवानंमृष्टकुंडलं ॥ अभजत्पद्मरूपाश्रीःस्वयमेवशरीरिणी ॥ ३ ॥ श्रियाजुष्टःपृथुयशाःसकुमारवरस्तदा ॥ निषण्णो दृश्यतेभूतैःपौर्णमास्यांयथाशशी ॥ ४ ॥ अपूजयन्महात्मानोब्राह्मणास्तंमहाबलं ॥ इदमाहुस्तदाचैवस्कंदंतत्रमहर्षयः ॥ ५ ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ ॥ हिरण्यगर्भ भद्रंतेलोकानांशंकरोभव ॥ त्वयाषड्रात्रजातेनसर्वेलोकावशीकृताः ॥ ६ ॥ अभयंचपुनर्दत्तंत्वयैवैषांसुरोत्तम ॥ तस्मादिंद्रोभवानस्तुत्रैलोक्यस्याभयंकरः ॥ ७ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ किमिंद्रःसर्वलोकानांकरोतीहतपोधनाः ॥ कथंदेवगणांश्चैवपातिनित्यंसुरेश्वरः ॥ ८ ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ ॥ इंद्रोदधातिभूतानांब लंतेजःप्रजासुखं ॥ तुष्टःप्रयच्छतितथासर्वान्कामान्सुरेश्वरः ॥ ९ ॥ दुर्वृत्तानांसंहरतिव्रतस्थानांप्रयच्छति ॥ अनुशास्तिचभूतानिकार्येषुबलसूदनः ॥ १० ॥ अ सूर्येचभवेत्सूर्यस्तथाऽचंद्रेचचंद्रमाः ॥ भवत्यग्निश्चवायुश्चपृथिव्यापश्चकारणैः ॥ ११ ॥ एतदिंद्रेणकर्तव्यमिंद्रेहिविपुलंबलं ॥ त्वंचवीरबलीश्रेष्ठस्तस्मादिंद्रोभ वस्वनः ॥ १२ ॥ ॥ शक्रउवाच ॥ ॥ भवस्वेंद्रोमहाबाहोसर्वेषांनःसुखावहः ॥ अभिषिच्यस्वचैवाद्यप्राप्तरूपोसिसत्तम ॥ १३ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ शाधित्वमेव त्रैलोक्यमव्यग्रोविजयेरतः ॥ अहंतेकिंकरःशक्रनममेंद्रत्वमीप्सितं ॥ १४ ॥ ॥ शक्रउवाच ॥ ॥ बलंतवाद्भुतंवीरत्वंदेवानामरीन्जहि ॥ अवज्ञास्यंतिमांलो कावीर्येणतवविस्मिताः ॥ १५ ॥ इंद्रत्वेतुस्थितंवीरबलहीनंपराजितं ॥ आवयोश्चमिथोभेदेप्रयतिष्यंत्यतंद्रिताः ॥ १६ ॥ भेदितेचत्वयिविभोलोकोद्वैधमुपेष्यति ॥ द्विधाभूतेषुलोकेषुनिश्चितेष्वावयोस्तथा ॥ १७ ॥ विग्रहःसंप्रवर्तेतभूतभेदान्महाबल ॥ तत्रत्वंमांरणेतातयथाश्रद्धंविजेष्यसि ॥ १८ ॥ तस्मादिंद्रोभवानेवभ वितामाविचारय ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ त्वमेवराजाभद्रंतेत्रैलोक्यस्यममैवच ॥ १९ ॥ करोमिकिंचतेशक्रशासनंतद्ब्रवीहिमे ॥ ॥ इंद्रउवाच ॥ ॥ अहमिंद्रो भविष्यामितववाक्यान्महाबल ॥ २० ॥ यदिसत्यमिदंवाक्यंनिश्चयाद्भाषितंत्वया ॥ यदिवाशासनंस्कंदकर्तुमिच्छसिमेशृणु ॥ २१ ॥ अभिषिच्यस्वदेवानांसे नापत्येमहाबलः ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ दानवानांविनाशायदेवानामर्थसिद्धये ॥ २२ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥२३५॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ रुद्रमग्निमिति रुद्रोवाएषयदग्निरितिश्रुतिविदोद्विजाःप्राहुः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ प्रकारांतरेणस्कंदस्यरुद्रसूनुत्वमाह अनुप्रविश्येति अनुप्रविश्यस्थितेनेतिशेषः ततोवह्नि

गोब्राह्मणहितार्थायसैनापत्येभिषिंचमां ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ सोभिषिक्तोमघवतासर्वैर्देवगणैःसह ॥ २३ ॥ अतीवशुशुभेतत्रपूज्यमानोमहर्षिभिः ॥ त त्रतत्कांचनंछत्रंध्रियमाणंव्यरोचत ॥ २४ ॥ यथैवसुसमिद्धस्यपावकस्यात्ममंडलं ॥ विश्वकर्मकृताचास्यदिव्यामालाहिरण्मयी ॥ २५ ॥ आबद्धात्रिपुरघ्नेन स्वयमेवयशस्विना ॥ आगम्यमनुजव्याघ्रसहदेव्यापरंतप ॥ २६ ॥ अर्चयामाससुप्रीतोभगवान्गोवृषध्वजः ॥ रुद्रमग्निंद्विजाःप्राहूरुद्रसूनुस्ततस्तुसः ॥ २७ ॥ रुद्रेणशुक्रमुत्सृष्टंतच्छ्वेतःपर्वतोभवत् ॥ पावकस्येंद्रियंश्वेतेकृत्तिकाभिःकृतंनगे ॥ २८ ॥ पूज्यमानंतुरुद्रेणदृष्ट्वासर्वेदिवौकसः ॥ रुद्रसूनुंततःप्राहुर्गुहंगुणवतां वरं ॥ २९ ॥ अनुप्रविश्यरुद्रेणवह्निंजातोह्ययंशिशुः ॥ तत्रजातस्ततःस्कंदोरुद्रसूनुस्ततोभवत् ॥ ३० ॥ रुद्रस्यवह्नेःस्वाहायाःषण्णांस्त्रीणांचभारत ॥ जातःस्कं दःसुरश्रेष्ठोरुद्रसूनुस्ततोभवत् ॥ ३१ ॥ अरजेवाससीरक्तेवसानःपावकात्मजः ॥ भातिदीप्तवपुःश्रीमान्रक्ताभ्राभ्यामिवांशुमान् ॥ ३२ ॥ कुक्कुटश्चाग्निनादत्त स्तस्यकेतुरलंकृतः ॥ रथेसमुच्छ्रितोभातिकालाग्निरिवलोहितः ॥ ३३ ॥ याचेष्टासर्वभूतानांप्रभाशांतिर्बलंतथा ॥ अग्रतस्तस्यसाशक्तिर्देवानांजयवर्धनी ॥ ३४ ॥ विवेशकवचंचास्यशरीरेसहजंतथा ॥ युध्यमानस्यदेवस्यप्रादुर्भवतितत्सदा ॥ ३५ ॥ शक्तिर्धर्मोबलंतेजःकांतत्वंसत्यमुन्नतिः ॥ ब्रह्मण्यत्वमसंमोहो भक्तानांपरिरक्षणं ॥ ३६ ॥ निकृंतनंचशत्रूणांलोकानांचाभिरक्षणं ॥ स्कंदेनसहजातानिसर्वाण्येवजनाधिप ॥ ३७ ॥ एवंदेवगणैःसर्वैःसोभिषिक्तःस्वलंकृतः ॥ बभौप्रतीतःसुमनाःपरिपूर्णेंदुमंडलः ॥ ३८ ॥ इष्टैःस्वाध्यायघोषैश्चदेवतूर्यवरैरपि ॥ देवगंधर्वगीतैश्चसर्वैरप्सरसांगणैः ॥ ३९ ॥ एतैश्चान्यैश्चबहुभिस्तुष्टैर्हृष्टैःस्व लंकृतैः ॥ सुसंवृतःपिशाचानांगणैर्देवगणैस्तथा ॥ ४० ॥ क्रीडन्भातितदादेवैरभिषिक्तश्चपावकिः ॥ अभिषिक्तंमहासेनमपश्यंतदिवौकसः ॥ ४१ ॥ विनिहत्य तमःसूर्ययथेहाभ्युदितंतथा ॥ अथैनमभ्ययुःसर्वादेवसेनाःसहस्रशः ॥ ४२ ॥ अस्माकंत्वंपतिरितिब्रुवाणाःसर्वतोदिशः ॥ ताःसमासाद्यभगवान्सर्वभूतगणै र्वृतः ॥ ४३ ॥ अर्चितस्तुस्तुतश्चैवसांत्वयामासताअपि ॥ शतक्रतुश्चाभिषिच्यस्कंदंसेनापतिंतदा ॥ ४४ ॥ सस्मारतांदेवसेनांयासातेनविमोक्षिता ॥ अयंतस्याः पतिर्नूनंविहितोब्रह्मणास्वयं ॥ ४५ ॥ इतिचिंत्यानयामासदेवसेनांस्वलंकृतां ॥ स्कंदंप्रोवाचबलभिदियंकन्यासुरोत्तम ॥ ४६ ॥

देहेप्रविष्टाद्रुद्राज्जातइतिवारुद्रसूनुरित्यर्थः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२९ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ श्रियेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥
॥ ६ ॥ विवक्षंतमभिजिन्नक्षत्रस्यपतनान्नक्षत्रसंख्याकथंसमाभवेदितिप्रष्टुमिच्छंतंशक्रंसस्कंदःकिंकार्यमित्यब्रवीत् ॥ ७ ॥ कन्यसीकनिष्ठा वनंगताअधिकारंत्यक्तेतिशेषः ॥ ८ ॥ साचज्येष्ठतास्पर्धया

अजातेत्वयिनिर्दिष्टातवपत्नीस्वयंभुवा ॥ तस्मात्त्वमस्याविधिवत्पाणिंमंत्रपुरस्कृतं ॥४७॥ गृहाणदक्षिणंदेव्याःपाणिनापद्मवर्चसा ॥ एवमुक्तःसजग्राहतस्याः
पाणिंयथाविधि ॥ ४८ ॥ बृहस्पतिर्मंत्रविद्धिजजापचजुहावच ॥ एवंस्कंदस्यमहिषींदेवसेनांविदुर्जनाः ॥ ४९ ॥ षष्ठींयांब्राह्मणाःप्राहुर्लक्ष्मीमासांसुखप्रदां ॥
सिनीवालींकुहूंचैवसद्वृत्तिमपराजितां ॥ ५० ॥ यदास्कंदःपतिर्लब्धःशाश्वतोदेवसेनया ॥ तदातमाश्रयल्लक्ष्मीःस्वयंदेवीशरीरिणी ॥ ५१ ॥ श्रीजुष्टःपंचमींस्कं
दस्तस्माच्छ्रीपंचमीस्मृता ॥ षष्ठ्यांकृतार्थोभूद्यस्मात्तस्मात्षष्ठीमहातिथिः ॥ ५२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिआंगिरसे
स्कंदोपाख्यानेऊनत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२९ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ श्रियाजुष्टंमहासेनंदेवसेनापतिंकृ
तं ॥ सप्तर्षिपत्न्यःषड्देव्यस्तत्सकाशमथागमन् ॥ १ ॥ ऋषिभिःसंपरित्यक्ताधर्मयुक्तामहाव्रताः ॥ द्रुतमागम्यचोचुस्तादेवसेनापतिंप्रभुं ॥ २ ॥ वयंपुत्रपरित्यक्ता
भर्तृभिर्देवसंमितैः ॥ अकारणाद्रुषातैस्तुपुण्यस्थानात्परिच्युताः ॥ ३ ॥ अस्माभिःकिलजातस्त्वमितिकेनाप्युदाहृतं ॥ तत्सत्यमेतत्संश्रुत्यतस्मान्नस्त्रातुमर्हसि
॥ ४ ॥ अक्षयश्चभवेत्स्वर्गस्त्वत्प्रसादाद्धिनःप्रभो ॥ त्वांपुत्रंचाप्यभीप्सामःकृत्वैतदनृणोभव ॥ ५ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ मातरोहिभवंत्योमेसुतोवोहमनिंदिताः ॥
यच्चापीच्छततत्सर्वंसंभविष्यतिवस्तथा ॥ ६ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ विवक्षंतंततःशक्रंकिंकार्यमितिसोब्रवीत् ॥ उक्तःस्कंदेनब्रूहीतिसोब्रवीद्वासवस्ततः ॥ ७ ॥
अभिजित्स्पर्धमानातुरोहिण्याकन्यसीस्वसा ॥ इच्छंतीज्येष्ठतांदेवीतपस्तप्तुंवनंगता ॥ ८ ॥ तत्रमूढोस्मिभद्रंतेनक्षत्रंगगनाच्च्युतं ॥ कालंत्विमंपरंस्कंदब्रह्मणास
हचिंतय ॥ ९ ॥ धनिष्ठादिस्तदाकालोब्रह्मणापरिकल्पितः ॥ रोहिणीह्यभवत्पूर्वमेवंसंख्यासमाभवत् ॥ १० ॥ एवमुक्तेतुशक्रेणत्रिदिवंकृत्तिकागताः ॥ नक्षत्रं ॥२३६॥
सप्तशीर्षाभंभातितद्वह्निदैवतं ॥ ११ ॥ विनतांचाब्रवीत्स्कंदंममत्वंपिंडदःसुतः ॥ इच्छामिनित्यमेवाहंत्वयापुत्रसहासितुं ॥ १२ ॥

गगनाच्च्युताऽतोहंमूढोस्मिनक्षत्रसंख्यापूरणप्रकारस्याज्ञानादितिभावः ॥ ९ ॥ धनिष्ठादिरिति यस्यनक्षत्रस्याद्यक्षणेचंद्रसूर्यगुरूणांयोगस्तद्युगादिनक्षत्रं तच्चपूर्वंरोहिण्यभूत् तदाभिजित्पतनकालेत्वेक
न्यूनैरहोरात्रैर्भगणस्यभोगात्कृतयुगादिनक्षत्रंधनिष्ठैवाभवदित्यर्थः संख्याकलाकाष्ठादीनां ॥ १० ॥ तथाचकृत्तिकाभिरेवनक्षत्रसंख्यापूर्तिकुर्वितिशक्राशयंज्ञात्वातास्त्रिदिवंगताः ॥ ११ ॥ ननुषट्कृत्ति
काःकथंसप्तशीर्षाभमित्यतआह विनतेति ऋषिपत्नीनामिवगरुत्मत्याअपिरूपंस्वाहयाधृतमितितत्साहित्यात्सप्तशीर्षाभमित्यर्थः ॥ १२ ॥

स्नुषयादेवसेनया ॥ १३ ॥ मातृगणोविनतादिसमूहः ॥ १४ ॥ १५ ॥ ताःप्रसिद्धाः मातरोब्राह्मीमाहेश्वरीप्रभृतयः ॥ १६ ॥ त्वत्कृतेत्वदर्थंताभिर्ब्राह्म्यादिभिरस्मद्भर्तृन्मिथ्याभिशापदोषेणकोपयंतीभि

॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ एवमस्तुनमस्तेस्तुपुत्रस्नेहात्प्रशाधिमां ॥ स्नुषयापूज्यमानावैदेविवत्स्यसिनित्यदा ॥ १३ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ अथमातृगणःसर्वः
स्कंदंवचनमब्रवीत् ॥ वयंसर्वस्यलोकस्यमातरःकविभिःस्तुताः ॥ इच्छामोमातरस्तुभ्यंभवितुंपूजयस्वनः ॥ १४ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ मातरोहिभवत्योमेभव
तीनामहंसुतः ॥ उच्यतांयन्मयाकार्यंभवतीनामथेप्सितं ॥ १५ ॥ ॥ मातरऊचुः ॥ ॥ यास्तुतामातरःपूर्वंलोकस्यास्यप्रकल्पिताः ॥ अस्माकंतुभवेत्स्थानंतासां
चैवनतद्भवेत् ॥ १६ ॥ भवेमपूज्यालोकस्यनताःपूज्याःसुरर्षभ ॥ प्रजाऽस्माकंहृतास्ताभिस्त्वत्कृतेताःप्रयच्छनः ॥ १७ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ दत्ताःप्रजानताःश
क्याभवतीभिर्निषेवितुं ॥ अन्यांवःकांप्रयच्छामिप्रजांयांमनसेच्छथ ॥ १८ ॥ ॥ मातरऊचुः ॥ ॥ इच्छामतासांमातॄणांप्रजाभोक्तुंप्रयच्छनः ॥ त्वयासहपृथ
ग्भूतायेचतासामथेश्वराः ॥ १९ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ प्रजावोदद्मिकष्टंतुभवतीभिरुदाहृतं ॥ परिरक्षतभद्रंवःप्रजाःसाधुनमस्कृताः ॥ २० ॥ ॥ मातरऊचुः ॥
परिरक्षामभद्रंतेप्रजाःस्कंदयथेच्छसि ॥ त्वयानोरोचतेस्कंदसहवासश्चिरंप्रभो ॥ २१ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ यावत्षोडशवर्षाणिभवंतितरुणाःप्रजाः ॥ प्रबा
धतमनुष्याणांतावद्रूपैःपृथग्विधैः ॥ २२ ॥ अहंचवःप्रदास्यामिरौद्रमात्मानमव्ययं ॥ परमंतेनसहिताःसुखंवत्स्यथपूजिताः ॥ २३ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥
ततःशरीरात्स्कंदस्यपुरुषःपावकप्रभः ॥ भोक्तुंप्रजाःसमर्त्यानांनिष्पपातमहाप्रभः ॥ २४ ॥ अपतत्सहसाभूमौविसंज्ञोथक्षुधार्दितः ॥ स्कंदेनसोभ्यनुज्ञातोरौ
द्ररूपोभवद्ग्रहः ॥ २५ ॥ स्कंदापस्मारमित्याहुर्ग्रहंतंद्विजसत्तमाः ॥ विनतातुमहारौद्राकथ्यतेशकुनिग्रहः ॥ २६ ॥ पूतनांराक्षसींप्राहुस्तंविद्यात्पूतनाग्रहं ॥ कष्टा
दारुणरूपेणघोररूपानिशाचरी ॥ २७ ॥ पिशाचीदारुणाकाराकथ्यतेशीतपूतना ॥ गर्भान्सामानुषीणांतुहरतेघोरदर्शना ॥ २८ ॥ अदितिंरेवतींप्राहुर्ग्रहस्त
स्यास्तुरैवतः ॥ सोपिबालान्महाघोरोबाधतेवैमहाग्रहः ॥ २९ ॥ दैत्यानांयादितिर्मातातामाहुर्मुखमंडिकां ॥ अत्यर्थंशिशुमांसेनसंप्रहृष्टादुरासदा ॥ ३० ॥
कुमाराश्चकुमार्यश्चयेप्रोक्ताःस्कंदसंभवाः ॥ तेपिगर्भभुजःसर्वेकौरव्यसुमहाग्रहाः ॥ ३१ ॥

प्रजाहृताःसंगाभावादित्यर्थः संधिरार्षः नोऽस्मभ्यंप्रयच्छ भर्तॄणामनुकूलनेनेत्यर्थः ॥ १७ ॥ दत्तामयादत्ताअपि मयाप्रार्थिताअपिमुनयोयुष्माननंगीकरिष्यंतीतिभावः ॥ १८ ॥ मातॄणांब्राह्म्यादी
नां तासांप्रजानामीश्वराःपित्रादयः ॥ १९ ॥ प्रजाःअस्मदाद्याः नमस्कृतायूयंमयेतिशेषः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥

तासामेवतुपत्नीनांपतयस्तेप्रकीर्तिताः ॥ आजायमानान्गृह्णंतिबालकान्रौद्रकर्मिणः ॥ ३२ ॥ गवांमातातुयाप्राज्ञैःकथ्यतेसुरभिर्नृप ॥ शकुनिस्तामथारु ह्यसहभुंक्तेशिशून्भुवि ॥ ३३ ॥ सरमानामयामाताशुनांदेवीजनाधिप ॥ सापिगर्भान्समादत्तेमानुषीणांसदैवहि ॥ ३४ ॥ पादपानांचयामाताकरंजनिलया हिसा ॥ वरदासाहिसौम्याचनित्यंभूतानुकंपिनी ॥ ३५ ॥ करंजेतांनमस्यंतितस्मात्पुत्रार्थिनोनराः ॥ इमेत्वष्टादशान्येवैग्रहामांसमधुप्रियाः ॥ ३६ ॥ द्विपंचरा त्रंतिष्ठंतिसततंसूतिकागृहे ॥ कद्रूःसूक्ष्मवपुर्भूत्वागर्भिणींप्रविशत्यथ ॥ ३७ ॥ भुंक्तेसातत्रतंगर्भंसातुनागंप्रसूयते ॥ गंधर्वाणांतुयामातासागर्भंगृह्यगच्छति ॥ ३८ ॥ ततोविलीनगर्भासामानुषीभुविदृश्यते ॥ याजनित्रीत्वप्सरसांगर्भमास्तेप्रगृह्यसा ॥ ३९ ॥ उपनष्टंततोगर्भंकथयंतिमनीषिणः ॥ लोहितस्योदधेःकन्या धात्रीस्कंदस्यसास्मृता ॥ ४० ॥ लोहितायनिरित्येवंकदंबेसाहिपूज्यते ॥ पुरुषेषुयथारुद्रस्तथार्याप्रमदास्वपि ॥ ४१ ॥ आर्यामाताकुमारस्यपृथक्कामार्थमिज्य ते ॥ एवमेतेकुमाराणांमयाप्रोक्तामहाग्रहाः ॥ ४२ ॥ यावत्षोडशवर्षाणिशिशूनांत्यशिवास्ततः ॥ येचमातृगणाःप्रोक्ताःपुरुषाश्चैवयेग्रहाः ॥ ४३ ॥ सर्वेस्कंद ग्रहानामज्ञेयानित्यंशरीरिभिः ॥ तेषांप्रशमनंकार्यंस्नानंधूपमथांजनं ॥ बलिकर्मोपहाराश्चस्कंदस्येज्याविशेषतः ॥ ४४ ॥ एवमभ्यर्चिताःसर्वेप्रयच्छंतिशुभं नृणां ॥ आयुर्वीर्यंचराजेंद्रसम्यक्पूजानमस्कृताः ॥ ४५ ॥ ऊर्ध्वंतुषोडशाद्वर्षाद्येभवंतिग्रहान्नृणां ॥ तानहंसंप्रवक्ष्यामिनमस्कृत्यमहेश्वरं ॥ ४६ ॥ यःपश्यतिन रोदेवान्जाग्रद्वाशयितोपिवा ॥ उन्माद्यतिसतुक्षिप्रंतंतुदेवग्रहंविदुः ॥ ४७ ॥ आसीनश्चशयानश्चयःपश्यतिनरःपितॄन् ॥ उन्माद्यतिसतुक्षिप्रंसज्ञेयस्तुपितृग्रहः ॥ ४८ ॥ अवमन्यतियःसिद्धान्क्रुद्धाश्चापिशपंतियं ॥ उन्माद्यतिसतुक्षिप्रंज्ञेयःसिद्धग्रहस्तुसः ॥ ४९ ॥ उपाघ्रातिचयोगंधान्रसांश्चापिपृथग्विधान् ॥ उन्माद्य तिसतुक्षिप्रंसज्ञेयोराक्षसोग्रहः ॥ ५० ॥ गंधर्वाश्चापियंदिव्याःसंविशंतिनरंभुवि ॥ उन्माद्यतिसतुक्षिप्रंग्रहोगांधर्वएवसः ॥ ५१ ॥ अधिरोहंतियंनित्यंपिशाचाः पुरुषंप्रति ॥ उन्माद्यतिसतुक्षिप्रंग्रहःपैशाचएवसः ॥ ५२ ॥ आविशंतिचयंयक्षाःपुरुषंकालपर्यये ॥ उन्माद्यतिसतुक्षिप्रंज्ञेयोयक्षग्रहस्तुसः ॥ ५३ ॥ यस्यदोषैः प्रकुपितंचित्तंमुह्यतिदेहिनः ॥ उन्माद्यतिसतुक्षिप्रंसाधनंतस्यशास्त्रतः ॥ ५४ ॥ वैक्लव्याच्चभयाच्चैवघोराणांचापिदर्शनात् ॥ उन्माद्यतिसतुक्षिप्रंसांत्वंतस्यतुसा धनं ॥ ५५ ॥ कश्चित्क्रीडितुकामोवैभोक्तुकामस्तथापरः ॥ अभिकामस्तथैवान्यइत्येषत्रिविधोग्रहः ॥ ५६ ॥

॥ ५७ ॥ मिथ्याभिशापग्रस्तानामपिस्कंदमातॄणांबालग्रहत्वादिनाचाधिकारप्राप्तिःकिमुतसाक्षाद्दोषकर्तॄणामतःसर्वदोषपरिहारार्थंमहेश्वरःपूज्यइत्युपसंहरति अप्रकीर्णेंद्रियमिति ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

यावत्सप्ततिवर्षाणिभवंत्येतेग्रहान्नृणां ॥ अतःपरंदेहिनांतुग्रहतुल्योभवेज्ज्वरः ॥ ५७ ॥ अप्रकीर्णेंद्रियंदांतंशुचिंनित्यमतंद्रितं ॥ आस्तिकंश्रद्दधानंचवर्जयंति सदाग्रहाः ॥ ५८ ॥ इत्येषतेग्रहोद्देशोमानुषाणांप्रकीर्तितः ॥ नस्पृशंतिग्रहाभक्तान्नरान्देवंमहेश्वरं ॥ ५९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेय समास्यापर्वणिआंगिरसेमनुष्यग्रहकथनेत्रिंदशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३० ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ यदास्कंदेनमातॄणामेव मेतत्प्रियंकृतं ॥ अथैनमब्रवीत्स्वाहाममपुत्रस्त्वमौरसः ॥ १ ॥ इच्छाम्यहंत्वयादत्तांप्रीतिंपरमदुर्लभां ॥ तामब्रवीत्ततःस्कंदःप्रीतमिच्छसिकीदृशं ॥ २ ॥ ॥ स्वा होवाच ॥ ॥ दक्षस्याहंप्रियाकन्यास्वाहानाममहाभुज ॥ बाल्यात्प्रभृतिनित्यंचजातकामाहुताशने ॥ ३ ॥ नसमांकामिनींपुत्रसम्यक्जानातिपावकः ॥ इच्छा मिशाश्वतंवासंवस्तुंपुत्रसहाग्निना ॥ ४ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ हव्यंकव्यंचयत्किंचिद्द्विजानांमंत्रसंस्तुतं ॥ होष्यंत्यग्नौसदादेविस्वाहेत्युक्त्वासमुद्धृतं ॥ ५ ॥ अद्य प्रभृतिदास्यंतिसुवृत्ताःसत्पथेस्थिताः ॥ एवमग्निस्त्वयासार्धंसदावत्स्यतिशोभने ॥ ६ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ एवमुक्तातत:स्वाहातुष्टास्कंदेनपूजिता ॥ पावकेनसमायुक्ताभर्त्रास्कंदमपूजयत् ॥ ७ ॥ ततोब्रह्मामहासेनंप्रजापतिरथाब्रवीत् ॥ अभिगच्छमहादेवंपितरंत्रिपुरार्दनं ॥ ८ ॥ रुद्रेणाग्निंसमाविश्यस्वाहा माविश्यचोमया ॥ हितार्थंसर्वलोकानांजातस्त्वमपराजितः ॥ ९ ॥ उमायोन्यांचरुद्रेणशुक्रंसिक्तंमहात्मना ॥ अस्मिन्गिरौनिपतितंमिंजिकामिंजिकंयतः ॥ १० ॥ संभूतंलोहितोदेतुशुक्रशेषमवापतत् ॥ सूर्यरश्मिषुचाप्यन्यदन्यच्चैवापतद्भुवि ॥ ११ ॥ आसक्तमन्यद्वृक्षेषुतदेवंपंचधापतत् ॥ तत्रतेविविधाकारागणा ज्ञेयामनीषिभिः ॥ तवपारिषदाघोरायएतेपिशिताशिनः ॥ १२ ॥ एवमस्त्वितिचाप्युक्त्वामहासेनोमहेश्वरं ॥ अपूजयदमेयात्मापितरंपितृवत्सलः ॥ १३ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ अर्कपुष्पैस्तुतेपंचगणाःपूज्याधनार्थिभिः ॥ व्याधिप्रशमनार्थंचतेषांपूजांसमाचरेत् ॥ १४ ॥ मिंजिकामिंजिकंचैवमिथुनंरुद्रसंभवं ॥ नमस्कार्यंसदैवेहबालानांहितमिच्छता ॥ १५ ॥ स्त्रियोमानुषमांसादावृद्धिकानामनामतः ॥ वृक्षेषुजातास्तादेव्योनमस्कार्याःप्रजार्थिभिः ॥ १६ ॥ एवमेतेपि शाचानामसंख्येयागणाःस्मृताः ॥ घंटायाःसपताकायाःशृणुमेसंभवंनृप ॥ १७ ॥

॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभा० त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३० ॥ ॥ ६ ॥ ॥ यदेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ १९ ॥२०॥२१॥ २२ ॥२३ ॥२४ ॥२५॥२६ ॥ २७॥२८ ॥ २९ ॥३० ॥ ३१॥ ३२ ॥ ३३ ॥ जृंभकैर्यक्षविशेषैः ॥३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९॥ ४०॥४१॥ ४२॥ ४३॥

ऐरावतस्यघंटेद्वेवैजयंत्याविति श्रुते॥ गुहस्यतेस्वयंदत्तेक्रमेणानाय्यधीमता॥ १८॥ एकातत्रविशाखस्यघंटास्कंदस्यचापरा॥ पताकाकार्तिकेयस्यविशाखस्यचलोहिता॥ १९॥ यानिक्रीडनकान्यस्यदेवैर्दत्तानिवैतदा॥ तैरेवरमतेदेवोमहासेनोमहाबलः॥ २०॥ ससंवृतःपिशाचानांगणैर्देवगणैस्तथा॥शुशुभेकांचनेशैलेदीप्यमानःश्रियावृतः॥ २१॥ तेनवीरेणशुशुभेसशैलःशुभकाननः॥ आदित्येनेवांशुमतामंदरश्चारुकंदरः॥ २२॥ संतानकवनैःफुल्लैःकरवीरवनैरपि॥ पारिजातवनैश्चैवजपाशोकवनैस्तथा॥ २३॥ कदंबतरुषंडैश्चदिव्यैर्मृगगणैरपि॥ दिव्यैःपक्षिगणैश्चैवशुशुभेश्वेतपर्वतः॥ २४॥ तत्रदेवगणाःसर्वेसर्वेदेवर्षयस्तथा॥ मेघतूर्यरवाश्चैवक्षुब्धोदधिसमस्वनाः॥ २५॥ तत्रदिव्याश्चगंधर्वानृत्यंतेप्सरसस्तथा॥ हृष्टानांतत्रभूतानांश्रूयतेनिनदोमहान्॥ २६॥ एवंसेंद्रंजगत्सर्वंश्वेतपर्वतसंस्थितं॥ प्रहृष्टंप्रेक्षतेस्कंदंनचग्लायतिदर्शनात्॥ २७॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ यदाभिषिक्तोभगवान्सैनापत्येनपावकिः॥ तदासंप्रस्थितःश्रीमान्हृष्टोभद्रवटंहरः॥ २८॥ रथेनादित्यवर्णेनपार्वत्यासहितःप्रभुः॥ सहस्रंतस्यसिंहानांतस्मिन्युक्तंरथोत्तमे॥ २९॥ उत्पपातदिवंशुभ्रंकालेनाभिप्रचोदितं॥ तेपिबंतइवाकाशंत्रासयंतश्चराचरान्॥ ३०॥ सिंहानभस्यगच्छंतनदंतश्चारुकेसराः॥ तस्मिन्रथेपशुपतिःस्थितोभात्युमयासह॥ ३१॥ विद्युतासहितःसूर्यःसेंद्रचापेघनेयथा॥ अग्रतस्तस्यभगवान्धनेशोगुह्यकैःसह॥ ३२॥ आस्थायतुचिरंयातिपुष्पकंनरवाहनः॥ ऐरावतंसमास्थायशक्रश्चापिसुरैःसह॥ ३३॥ पृष्ठतोनुययौयांतंवरदंवृषभध्वजं॥ जृंभकैर्यक्षरक्षोभिःस्रग्विभिःसमलंकृतः॥ ३४॥ यात्यमोघोमहायक्षोदक्षिणंपक्षमास्थितः॥ तस्यदक्षिणतोदेवावहवश्चित्रयोधिनः॥ ३५॥ गच्छंतिवसुभिःसार्धंरुद्रैश्चसहसंगताः॥ यमश्चमृत्युनासार्धंसर्वतःपरिवारितः॥ ३६॥ घोरैर्व्याधिशतैर्यातिघोररूपवपुस्तथा॥ यमस्यपृष्ठतश्चैवघोरस्त्रिशिखरःशितः॥ ३७॥ विजयोनामरुद्रस्ययातिशूलःस्वलंकृतः॥ तमुग्रपाशोवरुणोभगवान्सलिलेश्वरः॥ ३८॥ परिवार्यशनैर्यातियादोभिर्विविधैर्वृतः॥ पृष्ठतोविजयस्यापियातिरुद्रस्यपट्टिशः॥ ३९॥ गदामुसलशक्त्याद्यैर्वृतःप्रहरणोत्तमैः॥ पट्टिशंत्वन्वगाद्राजंश्छत्रंरौद्रंमहाप्रभं॥ ४०॥ कमंडलुश्चाप्यनुतंमहर्षिगणसेवितः॥ तस्यदक्षिणतोभातिदंडोगच्छन्श्रियावृतः॥ ४१॥ भृग्वंगिरोभिःसहितोदेवतैश्चानुपूजितः॥ एषांतुपृष्ठतोरुद्रोविमलेस्यंदनेस्थितः॥ ४२॥ यातिसंहर्षयन्सर्वांस्तेजसात्रिदिवौकसः॥ ऋषयश्चापिदेवाश्चगंधर्वाभुजगास्तथा॥ ४३॥

॥२३८॥

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ विद्यागणाःस्तुतिपद्यसमूहाः ॥ ४९ ॥ वचनंपठनंसरहस्यव्याख्यानंवा ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥

नद्योह्रदाःसमुद्राश्चतथैवाप्सरसांगणाः॥ नक्षत्राणिग्रहाश्चैवदेवानांशिशवश्चये॥ ४४॥ स्त्रियश्चविविधाकारायांतिरुद्रस्यपृष्ठतः॥ सृजंत्यःपुष्पवर्षाणिचारुरूपावरांगनाः॥ ४५॥ पर्जन्यश्चाप्यनुययौनमस्कृत्यपिनाकिनं॥ छत्रंचपांडुरंसोमस्तस्यमूर्धन्यधारयत्॥ ४६॥ चामरेचापिवायुश्चगृहीत्वाग्निश्चधिष्ठितौ॥ शक्रश्चपृष्ठतस्तस्ययातिराजञ्छ्रियावृतः॥ ४७॥ सहराजर्षिभिःसर्वैःस्तुवानोवृषकेतनं॥ गौरीविद्याथगांधारीकेशिनीमित्रसाह्वया॥ ४८॥ सावित्र्यासहसर्वास्ताःपार्वत्यायांतिपृष्ठतः॥ तत्रविद्यागणाःसर्वेयेकेचित्कविभिःकृताः॥ ४९॥ तस्यकुर्वंतिवचनंसेंद्रादेवाश्चमूमुखे॥ गृहीत्वातुपताकांवैयात्यग्रेराक्षसोग्रहः॥ ५०॥ व्यापृतस्तुश्मशानेयोनित्यंरुद्रस्यवैसखा॥ पिंगलोनामयक्षेंद्रोलोकस्यानंददायकः॥ ५१॥ एभिश्चसहितोदेवस्तत्रयातियथासुखं॥ अग्रतःपृष्ठतश्चैवनहितस्यगतिर्ध्रुवा॥ ५२॥ रुद्रंसत्कर्मभिर्मर्त्याःपूजयंतीहदैवतं॥ शिवमित्येवयंप्राहुरीशंरुद्रंपितामहं॥ ५३॥ भावैस्तुविविधाकारैःपूजयंतिमहेश्वरं॥ देवसेनापतिस्त्वेवंदेवसेनाभिरावृतः॥ अनुगच्छतिदेवेशंब्रह्मण्यःकृत्तिकासुतः॥ ५४॥ अथाब्रवीन्महासेनंमहादेवोबृहद्वचः॥ सप्तमंमारुतस्कंधंरक्षनित्यमतंद्रितः॥ ५५॥ ॥ स्कंदउवाच॥ ॥ सप्तमंमारुतस्कंधंपालयिष्याम्यहंप्रभो॥ यदन्यदपिमेकार्यंदेवतद्वदमाचिरं॥ ५६॥ ॥ रुद्रउवाच॥ ॥ कार्येष्वहंत्वयापुत्रसंद्रष्टव्यःसदैवहि॥ दर्शनान्ममभक्त्याचश्रेयःपरमवाप्स्यसि॥ ५७॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ इत्युक्त्वाविससर्जैनंपरिष्वज्यमहेश्वरः॥ विसर्जितेततःस्कंदेबभूवौत्पातिकंमहत्॥ ५८॥ सहसैवमहाराजदेवान्सर्वान्प्रमोहयत्॥ जज्वालखंसनक्षत्रंप्रमूढंभुवनंभृशं॥ ५९॥ चचालव्यनदच्चोर्वीतमोभूतंजगद्बभौ॥ ततस्तद्दारुणंदृष्ट्वाक्षुभितःशंकरस्तदा॥ ६०॥ उमाचैवमहाभागादेवाश्चसमहर्षयः॥ ततस्तेषुप्रमूढेषुपर्वतांबुदसन्निभं॥ ६१॥ नानाप्रहरणंघोरमदृश्यतमहद्बलं॥ तद्वैघोरमसंख्येयंगर्जच्चविविधागिरः॥ ६२॥ अभ्यद्रवद्रणेदेवान्भगवंतंचशंकरं॥ तैर्विसृष्टान्यनीकेषुबाणजालान्यनेकशः॥ ६३॥ पर्वताश्चशतघ्न्यश्चप्रासासिपरिघागदाः॥ निपतद्भिश्चतैर्घोरैर्देवानीकंमहायुधैः॥ ६४॥ क्षणेनव्यद्रवत्सर्वंविमुखंचाप्यदृश्यत॥ निकृत्तयोधनागाश्वंकृत्तायुधमहारथं॥ ६५॥ दानवैरर्दितंसैन्यंदेवानांविमुखंबभौ॥ असुरैर्वध्यमानंतत्पावकैरिवकाननं॥ ६६॥ अपतद्दग्धभूयिष्ठंमहाद्रुमवनंयथा॥ तेविभिन्नशिरोदेहाःप्राद्रवंतोदिवौकसः॥ ६७॥ ननाथमधिगच्छंतिवध्यमानामहारणे॥ अथतद्विद्रुतंसैन्यंदृष्ट्वादेवःपुरंदरः॥ ६८॥

॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ अनयोदारहरणादिः ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ कूबरंधूःप्रदेशं ॥ ८७ ॥ रेसतुःशब्दंचक्र

आश्वासयन्नुवाचेदंबलभिद्दानवार्दितं ॥ भयंत्यजतभद्रंवःशूराःशस्त्राणिगृह्णत ॥ ६९ ॥ कुरुध्वंविक्रमेबुद्धिंमावःकाचिद्व्यथाभवेत् ॥ जयतैनान्सुदुर्वृत्तान्दानवान्घोरदर्शनान् ॥ ७० ॥ अभिद्रवतभद्रंवोमयासहमहासुरान् ॥ शक्रस्यवचनंश्रुत्वासमाश्वस्तादिवौकसः ॥ ७१ ॥ दानवान्प्रत्ययुध्यंतशक्रंकृत्वाव्यपाश्रयं ॥ ततस्तेत्रिदशाःसर्वेमरुतश्चमहाबलाः ॥ ७२ ॥ प्रत्युद्ययुर्महाभागाःसाध्याश्चवसुभिःसह ॥ तैर्विसृष्टान्यनीकेषुक्रुद्धैःशस्त्राणिसंयुगे ॥ ७३ ॥ शराश्चदैत्यकायेषुपिबंतिरुधिरंबहु ॥ तेषांदेहान्विनिर्भिद्यशरास्तेनिशितास्तदा ॥ ७४ ॥ निपतंतोऽभ्यदृश्यंतनगेभ्यइवपन्नगाः ॥ तानिदैत्यशरीराणिनिर्भिन्नानिस्मसायकैः ॥ ७५ ॥ अपतन्भूतलेराजंश्छिन्नाभ्राणीवसर्वशः ॥ ततस्तद्दानवंसैन्यंसर्वैर्देवगणैर्युधि ॥ ७६ ॥ त्रासितंविविधैर्बाणैःकृतंचैवपराङ्मुखं ॥ अथोत्कृष्टंतदाहृष्टैःसर्वैर्देवैरुदायुधैः ॥ ७७ ॥ संहतानिचतूर्याणिप्रावाद्यंतह्यनेकशः ॥ एवमन्योन्यसंयुक्तंयुद्धमासीत्सुदारुणं ॥ ७८ ॥ देवानांदानवानांचमांसशोणितकर्दमं ॥ अनयोदेवलोकस्यसहसैवाभ्यदृश्यत ॥ ७९ ॥ तथाहिदानवाघोराविनिघ्नंतिदिवौकसः ॥ ततस्तूर्यप्रणादाश्चभेरीणांचमहास्वनाः ॥ ८० ॥ बभूवुर्दानवेंद्राणांसिंहनादाश्चदारुणाः ॥ अथदैत्यबलाद्घोरान्निष्पपातमहाबलः ॥ ८१ ॥ दानवोमहिषोनामप्रगृह्यविपुलंगिरिं ॥ तेतंघनैरिवादित्यंदृष्ट्वासंपरिवारितं ॥ ८२ ॥ तमुद्यतगिरिंराजन्व्यद्रवंतदिवौकसः ॥ अथाभिद्रुत्यमहिषोदेवांश्चिक्षेपतंगिरिं ॥ ८३ ॥ पततातेनगिरिणादेवसैन्यस्यपार्थिव ॥ भीमरूपेणनिहतमयुतंप्रापतद्भुवि ॥ ८४ ॥ अथतैर्दानवैःसार्धंमहिषस्त्रासयन्सुरान् ॥ अभ्यद्रवद्रणेतूर्णंसिंहःक्षुद्रमृगानिव ॥ ८५ ॥ तमापतंतंमहिषंदृष्ट्वासेंद्रादिवौकसः ॥ व्यद्रवंतरणेभीताविकीर्णायुधकेतनाः ॥ ८६ ॥ ततःसमहिषःक्रुद्धस्तूर्णंरुद्ररथंययौ ॥ अभिद्रुत्यचजग्राहरुद्रस्यरथकूबरं ॥ ८७ ॥ यदारुद्ररथंक्रुद्धोमहिषःसहसागतः ॥ रेसतूरोदसीगाढंमुमुहुश्चमहर्षयः ॥ ८८ ॥ अनदंश्चमहाकायादैत्याजलधरोपमाः ॥ आसीच्चनिश्चितंतेषांजितमस्माभिरित्युत ॥ ८९ ॥ तथाभूतेतुभगवानहनन्महिषंरणे ॥ सस्मारचतदास्कंदंमृत्युंतस्यदुरात्मनः ॥ ९० ॥ महिषोपिरथंदृष्ट्वारौद्रोरुद्रस्यचानदत् ॥ देवान्संत्रासयंश्चापिदैत्यांश्चापिप्रहर्षयन् ॥ ९१ ॥ ततस्तस्मिन्भयेघोरेदेवानांसमुपस्थिते ॥ आजगाममहासेनःक्रोधात्सूर्यइवज्वलन् ॥ ९२ ॥

तुः रोदसीद्यावाभूमी ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ अहनत्हतवान् ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥

॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ द्वारमुत्तरकुरूणामितिशेषः अगम्यमितिच्छेदः ॥ ९७ ॥ तेनद्वारेण ॥ ९८ ॥ ९९ ॥१००॥ १॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ ११३॥

लोहितांबरसंवीतोलोहितस्रग्विभूषणः ॥ लोहिताश्वोमहाबाहुर्हिरण्यकवचःप्रभुः ॥ ९३ ॥ रथमादित्यसंकाशमास्थितःकनकप्रभं ॥ तंदृष्ट्वादैत्यसेनासाव्यद्रवत्सहसारणे ॥ ९४ ॥ सचापितांप्रज्वलितांमहिषस्यविदारिणीं ॥ मुमोचशक्तिंराजेंद्रमहासेनोमहाबलः ॥ ९५ ॥ सामुक्ताऽभ्यहरत्तस्यमहिषस्यशिरोमहत् ॥ पपातभिन्नेशिरसिमहिषस्त्यक्तजीवितः ॥ ९६ ॥ पतताशिरसातेनद्वारंषोडशयोजनं ॥ पर्वताभेनपिहितंतदागम्यंततोभवत् ॥ ९७ ॥ उत्तराःकुरवस्तेनगच्छंत्यद्ययथासुखं ॥ क्षिप्ताक्षिप्तातुसाशक्तिर्हत्वाशत्रून्सहस्रशः ॥ ९८ ॥ स्कंदहस्तमनुप्राप्तादृश्यतेदेवदानवैः ॥ प्रायःशरैर्विनिहतामहासेनेनधीमता ॥ ९९ ॥ शेषादैत्यगणाघोराभीतास्त्रस्तादुरासदैः ॥ स्कंदपारिषदैर्हत्वाभक्षिताश्चसहस्रशः ॥ १०० ॥ दानवान्भक्षयंतस्तेप्रपिबंतश्चशोणितं ॥ क्षणान्निर्दानवंसर्वमकार्षुर्भृशहर्षिताः ॥ १०१ ॥ तमांसीवयथासूर्योवृक्षानग्निर्घनान्खगः ॥ तथास्कंदोजयच्छत्रून्स्वेनवीर्येणकीर्त्तिमान् ॥ २ ॥ संपूज्यमानस्त्रिदशैरभिवाद्यमहेश्वरं ॥ शुशुभेकृत्तिकापुत्रःप्रकीर्णांशुरिवांशुमान् ॥ ३ ॥ नष्टशत्रुर्यदास्कंदःप्रयातस्तुमहेश्वरं ॥ तदाब्रवीन्महासेनंपरिष्वज्यपुरंदरः ॥ ४ ॥ ब्रह्मदत्तवरःस्कंदत्वयायंमहिषोहतः ॥ देवास्तृणसमायस्यबभूवुर्जयतांवर ॥ ५ ॥ सोयंत्वयामहाबाहोशमितोदेवकंटकः ॥ शतंमहिषतुल्यानांदानवानांत्वयारणे ॥ ६ ॥ निहतंदेवशत्रूणांयैर्वयंपूर्वतापिताः ॥ तावकैर्भक्षिताश्चान्येदानवाःशतसंघशः ॥ ७ ॥ अजेयस्त्वंरणेऽरीणामुमापतिरिवप्रभुः ॥ एतत्तेप्रथमंदेवख्यातंकर्मभविष्यति ॥ ८ ॥ त्रिषुलोकेषुकीर्तिश्चतवाक्षय्याभविष्यति ॥ वशगाश्चभविष्यंतिसुरास्तवमहाभुज ॥ ९ ॥ महासेनमेवमुक्त्वानिवृत्तःसहदैवतैः ॥ अनुज्ञातोभगवतात्र्यंबकेणशचीपतिः ॥ ११० ॥ गतोभद्रवटंरुद्रोनिवृत्ताश्चदिवौकसः ॥ उक्ताश्चदेवारुद्रेणस्कंदंपश्यतमामिव ॥ ११ ॥ सहत्वादानवगणान्पूज्यमानोमहर्षिभिः ॥ एकाह्नैवाजयत्सर्वंत्रैलोक्यंवह्निनंदनः ॥ १२ ॥ स्कंदस्ययइदंविप्रःपठेज्जन्मसमाहितः ॥ सपुष्टिमिहसंप्राप्यस्कंदसालोक्यमाप्नुयात् ॥ ११३ ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेप० मार्कंडेयसमास्याप० आंगिर० स्कंदोत्पत्तौमहिषासुरवधेएकत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ भगवन्श्रोतुमिच्छामिनामान्यस्यमहात्मनः ॥ त्रिषुलोकेषुयान्यस्यविख्यातानिद्विजोत्तम ॥ १ ॥

॥ इत्यारण्यके० नै० भा० एकत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सर्वेषांमहाणांस्कंदाधीनत्वात्तच्छांतयेस्कंदंप्रार्थयितुकामस्तदीयंनामादिकंपृच्छति भगवन्निति ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ कामजित्पूर्णमनोरथः ॥ ४ ॥ कूटंकपटंबालग्रहादितेनमोहयतीतिकूटमोहनः ॥ ५ ॥ कन्याभर्ताअग्निपुत्रत्वेनाग्निरूपत्वान्तृतीयोग्निष्टेपतिरितिमंत्रवर्णाच्च ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ जुष्टंसेवितं ॥ १० ॥ ब्रह्मण्योब्राह्मणेषुसाधुः ब्रह्मजोवेदोक्तेनगर्भाधानादिकर्मणाजातः अतएवहेतुद्वयात्ब्रह्मविद्वेदार्थज्ञाता ततएवब्रह्मेब्रह्मणिकर्मब्रह्मरूपेशेतेइतिब्रह्मेशयः अदंतत्वमार्षं कर्मब्रह्मनिष्ठावानित्य

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःपांडवेयेनमहात्माऋषिसन्निधौ ॥ उवाचभगवांस्तत्रमार्कंडेयोमहातपाः ॥ २ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ आग्नेयश्चैवस्कंदश्च दीप्तकीर्तिरनामयः ॥ मयूरकेतुर्धर्मात्माभूतेशोमहिषार्दनः ॥ ३ ॥ कामजित्कामदःकांतःसत्यवाग्भुवनेश्वरः ॥ शिशुःशीघ्रःशुचिश्चंडोदीप्तवर्णःशुभाननः ॥ ४ ॥ अमोघस्त्वनघोरौद्रःप्रियश्चंद्राननस्तथा ॥ दीप्तशक्तिःप्रशांतात्माभद्रकृत्कूटमोहनः ॥ ५ ॥ षष्ठीप्रियश्चधर्मात्मापवित्रोमातृवत्सलः ॥ कन्याभर्ताविभक्तश्चस्वाहेयोरेवतीसुतः ॥ ६ ॥ प्रभुर्नेताविशाखश्चनैगमेयःसुदुश्चरः ॥ सुव्रतोललितश्चैवबालक्रीडनकप्रियः ॥ ७ ॥ खचारीब्रह्मचारीचशूरःशरवणोद्भवः ॥ विश्वामित्रप्रियश्चैवदेवसेनाप्रियस्तथा ॥ ८ ॥ वासुदेवप्रियश्चैवप्रियःप्रियकृदेवतु ॥ नामान्येतानिदिव्यानिकार्तिकेयस्ययःपठेत् ॥ स्वर्गंकीर्तिंधनंचैवसलभेन्नात्रसंशयः ॥ ९ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ स्तोष्यामिदेवैर्ऋषिभिश्चजुष्टंशक्त्यागुहंनामभिरप्रमेयं ॥ षडाननंशक्तिधरंसुवीरंनिबोधचैतानिकुरुप्रवीर ॥ १० ॥ ब्रह्मण्योवैब्रह्मजोब्रह्मविच्चब्रह्मेशयोब्रह्मवतांवरिष्ठः ॥ ब्रह्मप्रियोब्राह्मणसव्रतीत्वंब्रह्मज्ञोवैब्राह्मणानांचनेता ॥ ११ ॥ स्वाहास्वधात्वंपरमंपवित्रंमंत्रस्तुतस्त्वंप्रथितःषडर्चिः ॥ संवत्सरस्त्वमृतवश्चषड्वैमासार्धमासावयनंदिशश्च ॥ १२ ॥ त्वंपुष्कराक्षस्त्वरविंदवक्त्रःसहस्रवक्त्रोसिसहस्रबाहुः ॥ त्वंलोकपालःपरमंहविश्चत्वंभावनःसर्वसुरासुराणां ॥ १३ ॥ त्वमेवसेनाधिपतिःप्रचंडःप्रभुर्विभुश्चाप्यथशत्रुजेता ॥ सहस्रभूस्त्वंधरणीत्वमेवसहस्रतुष्टिश्चसहस्रभुक्‌ ॥ १४ ॥ सहस्रशीर्षस्त्वमनंतरूपःसहस्रपात्त्वंगुहशक्तिधारी ॥ गंगासुतस्त्वंस्वमतेनदेवस्वाहामहीकृत्तिकानांतथैव ॥ १५ ॥ त्वंक्रीडसेषण्मुखकुक्कुटेनयथेष्टनानाविधकामरूपी ॥ दीक्षासिसोमोमरुतःसदैवधर्मोसिवायुरचलेंद्रइंद्रः ॥ १६ ॥ सनातनानामपिशाश्वतस्त्वंप्रभुःप्रभूणामपिचोग्रधन्वा ॥ ऋतस्यकर्तादितिजांतकस्त्वंजेतारिपूणांप्रवरःसुराणां ॥ १७ ॥ सूक्ष्मंतपस्तत्परमंत्वमेवपरावरज्ञोसिपरावरस्त्वं ॥ धर्मस्यकामस्यपरस्यचैवत्वत्तेजसाकृत्स्नमिदंमहात्मन् ॥ १८ ॥

र्थः ब्रह्मवतांकर्मोपास्तिज्ञानवतांवरिष्ठोज्ञानीत्यर्थः वरिष्ठत्वेहेतुर्ब्रह्मप्रियस्तत्कर्मोपास्तिपरः ब्राह्मणोब्रह्मवित्तेनसहसमानंव्रतमद्वेष्टृत्वादिरूपंयस्यसब्राह्मणसव्रती अतएवब्रह्मज्ञःशुद्धब्रह्मवित् ब्राह्मणानांनेता ब्रह्मपदप्रापकः ॥ ११ ॥ षडर्चिःषण्मुखत्वात्षड्जिह्वः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वात्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पतिव्रतोपाख्यानेसूचितान्स्त्रीधर्मान्विवरीतुंद्रौपदीसत्यभामासंवादमारभते उपासीनेषुविप्रेष्वित्यादिना सममेकत्र ॥ १ ॥ जाहस्यमानेपरस्परमतिशयेनहसंत्यौ ॥ २ ॥ कुरुयदूत्थिताःकुरुषुयदुषुचोत्पन्नाः ॥ ३ ॥ ४ ॥ संहतान्दृढांगान् ॥ ५ ॥ ६ ॥ व्रतंसोमवारव्रता

व्याप्तंजगत्सर्वसुरप्रवीरशक्त्यामयासंस्तुतलोकनाथ ॥ नमोस्तुतेद्वादशनेत्रबाहोअतःपरंवेद्मिगतिंनतेहं ॥ १९ ॥ स्कंदस्ययइदंविप्रःपठेज्जन्मसमाहितः ॥ श्रावयेद्ब्राह्मणेभ्योयःशृणुयाद्वाद्विजेरितं ॥ २० ॥ धनमायुर्यशोदीप्तंपुत्रान्शत्रुजयंतथा ॥ सपुष्टितुष्टीसंप्राप्यस्कंदसालोक्यमाप्नुयात् ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिमार्कंडेयसमास्यापर्वणिआंगिरसेकार्तिकेयस्तवेद्वात्रिंशद० द्विशततमोऽध्यायः ॥ २३२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ समाप्तंचमार्कंडेयसमास्यापर्व ॥ ॥ अथद्रौपदीसत्यभामासंवादपर्व ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ उपासीनेषुविप्रेषुपांडवेषुमहात्मसु ॥ द्रौपदीसत्यभामाचविविशातेतदासमं ॥ १ ॥ जाहस्यमानेसुप्रीतेसुखंतत्रनिषीदतुः ॥ चिरस्यदृष्ट्वाराजेंद्रतेन्योन्यस्यप्रियंवदे ॥ २ ॥ कथयामासतुश्चित्राःकथाःकुरुयदूत्थिताः ॥ अथाब्रवीत्सत्यभामाकृष्णस्यमहिषीप्रिया ॥ ३ ॥ सात्राजितीयाज्ञसेनींरहसीदंसुमध्यमा ॥ केनद्रौपदिवृत्तेनपांडवानधितिष्ठसि ॥ ४ ॥ लोकपालोपमान्वीरान्युनःपरमसंहतान् ॥ कथंचवशगास्तुभ्यंनकुप्यंतिचतेशुभे ॥ ५ ॥ तववश्याहिसततंपांडवाःप्रियदर्शने ॥ मुखप्रेक्षाश्चतेसर्वेतत्त्वमेतद्ब्रवीहिमे ॥ ६ ॥ व्रतचर्यातपोवापिस्नानमंत्रौषधानिवा ॥ विद्यावीर्यंमूलवीर्यंजपहोमागदास्तथा ॥ ७ ॥ ममाद्याचक्ष्वपांचालियशस्यंभगदैवतं ॥ येनकृष्णेभवेन्नित्यंममकृष्णोवशानुगः ॥ ८ ॥ एवमुक्त्वासत्यभामाविररामयशस्विनी ॥ पतिव्रतामहाभागाद्रौपदीप्रत्युवाचतां ॥ ९ ॥ असत्स्त्रीणांसमाचारंसत्येमामनुपृच्छसि ॥ असदाचरितेमार्गेकथंस्यादनुकीर्तनं ॥ १० ॥ अनुप्रश्नःसंशयोवानैतत्त्वय्युपपद्यते ॥ तथाह्युपेताबुद्ध्यात्वंकृष्णस्यमहिषीप्रिया ॥ ११ ॥ यदैवभर्ताजानीयान्मंत्रमूलपरांस्त्रियं ॥ उद्विजेततदैवास्याःसर्पाद्वेश्मगतादिव ॥ १२ ॥ उद्विग्नस्यकुतःशांतिरशांतस्यकुतःसुखं ॥ नजातुवशगोभर्तास्त्रियाःस्यान्मंत्रकर्मणा ॥ १३ ॥ अमित्रप्रहितांश्चापिगदान्परमदारुणान् ॥ मूलप्रचारैर्हिविषंप्रयच्छंतिजिघांसवः ॥ १४ ॥

दि तपउपवासादि स्नानंसंगमादौ मंत्रोपेतमौषधंवशीकरणार्थं विद्याकामशास्त्रोक्ता रतांतेवामपादेनभर्तुर्लिंगमुपस्पृशेत् यावज्जीवंपतिस्तस्यागर्भदासोभवेद्ध्रुवमित्यादिका तद्वीर्यं मूलवीर्यंमूलंअप्रच्युतंतारुण्यादितद्वीर्यं जपहोमागदाःविशकलिताःसमुदितावा अगदोंजनादिरौषधं ॥ ७ ॥ भगदैवतंसौभाग्यवर्धकंसौरव्रतादिकं भगवेदनमितिपाठेसौभाग्यसूचकं वशानुगइच्छानुसारी ॥ ८ ॥ ९ ॥ हेसत्ये अनुकीर्त्तनमुत्तरं ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ औषधादिप्रयोगेऽनिष्टमाह अमित्रेति गदान्रोगान् ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ जलोदरःउदररोगः वृकोदरइतिपाठेकुक्षिव्याधिर्भस्मकनामा श्वित्रिणःकुष्ठवंतः ॥ १६ ॥ उपसृजंतिदोषैर्योजयंति ॥ १७ ॥ १८ ॥ सदारानिति सपत्नीनामपिसेवनंपतिप्रीत्यर्थंकर्तव्यमित्यर्थः ॥१९॥ प्रणयमीर्ष्यां आत्मानंचित्तं आत्मनिस्वस्मिन्निरभिमानादर्पहीना ॥२०॥इंगितमभिप्रायःअध्यासितःक्षिप्तोयस्मिन्कटाक्षेतस्मादिंगिताध्यासितात् ॥२१॥ चक्षुर्हणःदृष्ट्यैवरिपून्घ्नंतितादृशान् ॥२२॥ अभिरूपःसुंदरः ॥ २३ ॥ नाभुक्तवतीति भर्तरिअभुक्तवतिनाश्नामीत्यपकृष्यते तथाअस्नातेनस्नामीतिशेषः तथाकर्मकरेषुभृत्येष्वपिअसंविष्टेषुनसंविशामि अनाशितेषुनाश्नामीतिचविपरिणामापकर्षणे

जिह्वयायानिपुरुषस्त्वचावाप्युपसेवते ॥ तत्रचूर्णानिदत्तानिहन्युःक्षिप्रमसंशयं ॥ १५ ॥ जलोदरसमायुक्ताःश्वित्रिणःपलितास्तथा ॥ अपुमांसःकृताःस्त्रीभिर्जडांधबधिरास्तथा ॥ १६ ॥ पापानुगास्तुपापास्ताःपतीनुपसृजंत्युत ॥ नजातुविप्रियंभर्तुःस्त्रियाकार्यंकथंचन ॥ १७ ॥ वर्ताम्यहंतुयांवृत्तिंपांडवेषुमहात्मसु ॥ तांसर्वांशृणुमेसत्यांसत्यभामेयशस्विनि ॥ १८ ॥ अहंकारंविहायाहंकामक्रोधौचसर्वदा ॥ सदारान्पांडवान्नित्यंप्रयतोपचराम्यहं ॥ १९ ॥ प्रणयंप्रतिसंहृत्य निधायात्मानमात्मनि ॥ शुश्रूषुर्निरभीमानापतीनांचित्तरक्षिणी ॥ २० ॥ दुर्व्याहृताच्छंकमानादुस्थितादुरवेक्षितात् ॥ दुरासितादुर्व्रजितादिंगिताध्यासितादपि ॥ २१ ॥ सूर्यवैश्वानरसमान्सोमकल्पान्महारथान् ॥ सेवेचक्षुर्हणःपार्थानुग्रवीर्यप्रतापिनः ॥२२॥ देवोमनुष्योगंधर्वोयुवाचापिस्वलंकृतः ॥ द्रव्यवानभिरूपोवानमेन्यःपुरुषोमतः ॥ २३ ॥ नाभुक्तवतिनास्नातेनासंविष्टेचभर्तरि ॥ नसंविशामिनाश्नामिसदाकर्मकरेष्वपि ॥ २४ ॥ क्षेत्राद्वनाद्वाग्रामाद्वाभर्तारंगृहमागतं ॥ अभ्युत्थायाभिनंदामिआसनेनोदकेनच ॥ २५ ॥ प्रमृष्टभांडामृष्टान्नाकालेभोजनदायिनी ॥ संयतागुप्तधान्याचसुसंमृष्टनिवेशना ॥ २६ ॥ अतिरस्कृतसंभाषादुःस्त्रियोनानुसेवती ॥ अनुकूलवतीनित्यंभवाम्यनलसासदा ॥ २७ ॥ अनर्मंचापिहसितंद्वारिस्थानमभीक्ष्णशः ॥ अवस्करेचिरस्थानंनिष्कुटेषुचवर्जये ॥ २८ ॥ अतिहासातिरोषौचक्रोधस्थानंचवर्जये ॥ निरताहंसदासत्येभर्तॄणामुपसेवने ॥ २९ ॥ सर्वथाभर्तृरहितंनममेष्टंकथंचन ॥ यदाप्रवसतेभर्ताकुटुंबार्थेनकेनचित् ॥ ३० ॥ सुमनोवर्णकापेताभवामिव्रतचारिणी ॥ यच्चभर्तानपिबतियच्चभर्तानसेवते ॥ ३१ ॥ यच्चनाश्नातिमेभर्तासर्वंतद्वर्जयाम्यहं ॥ यथोपदेशंनियतावर्तमानावरांगने ॥ ३२ ॥ स्वलंकृतासुप्रयताभर्तुःप्रियहितेरता ॥ येचधर्माःकुटुंबेषुश्वश्र्वामेकथिताःपुरा ॥ ३३ ॥ भिक्षाबलिःश्राद्धमितिस्थालीपाकाश्चपर्वसु ॥ मान्यानांमानसत्कारायेचान्येविदितामम ॥ ३४ ॥

नयोज्यं ॥ २४ ॥ २५ ॥ प्रमृष्टभांडासंमार्जितगृहोपकरणा ॥ २६ ॥ अतिरस्कृतसंभाषातिरस्कारशून्यवचना ॥ २७ ॥ अनर्मपरिहासहीनं हसितंहासः स्थानंस्थितिं अवस्करेतिरस्करोमि किरतेरिदंरूपं उत्करेइतिवा निष्कुटेषुगृहारामेषु ॥ २८ ॥ २९ ॥ भर्तृरहितंभर्तृवियोगः ॥ ३० ॥ सुमनोवर्णकापेतापुष्पैरनुलेपनैश्चवर्जिता ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ मानःपूजा सत्कारआदरः ॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ नातिशयेनातिक्रमामि नपरिवदेनंनिंदामि ॥ ३८ ॥ अवधानेनअप्रमादेन मत्र्यंमम ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अग्रहारेणवैश्वदेवांतेप्रथमदेयेनान्नेन ॥ ४५ ॥

तान्सर्वाननुवर्तामिदिवारात्रमतंद्रिता ॥ विनयान्नियमांश्चैवसदासर्वात्मनाश्रिता ॥ ३५ ॥ मृदून्सतःसत्यशीलान्सत्यधर्मानुपालिनः ॥ आशीविषानिवक्रुद्धान्पतीन्परिचराम्यहं ॥ ३६ ॥ पत्याश्रयोहिमेधर्मोमतःस्त्रीणांसनातनः ॥ सदेवःसागतिर्नान्यातस्यकाविप्रियंचरेत् ॥ ३७ ॥ अहंपतीन्नातिशयेनात्यश्नेनातिभूषये ॥ नापिपरिवदेश्वश्रूंसर्वदापरियंत्रिता ॥ ३८ ॥ अवधानेनसुभगेनित्योत्थिततयैवच ॥ भर्तारोवशगामह्यंगुरुशुश्रूषयैवच ॥ ३९ ॥ नित्यमार्यामहंकुंतींवीरसूंसत्यवादिनीं ॥ स्वयंपरिचराम्येतांपानाच्छादनभोजनैः ॥ ४० ॥ नैतामतिशयेजातुवस्त्रभूषणभोजनैः ॥ नापिपरिवदेचाहंतांपृथांपृथिवीसमां ॥ ४१ ॥ अष्टावग्रेब्राह्मणानांसहस्राणिस्मनित्यदा ॥ भुंजतेरुक्मपात्रीषुयुधिष्ठिरनिवेशने ॥ ४२ ॥ अष्टाशीतिसहस्राणिस्नातकागृहमेधिनः ॥ त्रिंशद्दासीकएकैकोयान्बिभर्तियुधिष्ठिरः ॥ ४३ ॥ दशान्यानिसहस्राणियेषामन्नंसुसंस्कृतं ॥ ह्रियतेरुक्मपात्रीभिर्यतीनामूर्ध्वरेतसां ॥ ४४ ॥ तान्सर्वानग्रहारेणब्राह्मणान्वेदवादिनः ॥ यथार्हंपूजयामिस्मपानाच्छादनभोजनैः ॥ ४५ ॥ शतंदासीसहस्राणिकौंतेयस्यमहात्मनः ॥ कंबुकेयूरधारिण्योनिष्ककंठ्यःस्वलंकृताः ॥ ४६ ॥ महार्हमाल्याभरणाःसुवर्णाश्चंदनोक्षिताः ॥ मणीन्हेमचबिभ्रत्योनृत्यगीतविशारदाः ॥ ४७ ॥ तासांनामचरूपंचभोजनाच्छादनानिच ॥ सर्वासामेववेदाहंकर्मचैवकृताकृतं ॥ ४८ ॥ शतंदासीसहस्राणिकुंतीपुत्रस्यधीमतः ॥ पात्रीहस्तादिवारात्रमतिथीन्भोजयंत्युत ॥ ४९ ॥ शतमश्वसहस्राणिदशनागायुतानिच ॥ युधिष्ठिरस्यानुयात्रमिंद्रप्रस्थनिवासिनः ॥ ५० ॥ एतदासीत्तदाराज्ञोयन्महींपर्यपालयत् ॥ येषांसंख्याविधिंचैवप्रदिशामिशृणोमिच ॥ ५१ ॥ अंतःपुराणांसर्वेषांभृत्यानांचैवसर्वशः ॥ आगोपालाविपालेभ्यःसर्वंवेदकृताकृतं ॥ ५२ ॥ सर्वंराज्ञःसमुदयमायंचव्ययमेवच ॥ एकाहंवेद्मिकल्याणिपांडवानांयशस्विनि ॥ ५३ ॥ मयिसर्वंसमासज्यकुटुंबंभरतर्षभाः ॥ उपासनरताःसर्वेघटयंतिवरानने ॥ ५४ ॥ तमहंभारमासक्तमनाधृष्यंदुरात्मभिः ॥ सुखंसर्वंपरित्यज्यरात्र्यहानिघटामिवै ॥ ५५ ॥ अधृष्यंवरुणस्येवनिधिपूर्णमिवोदधिं ॥ एकाहंवेद्मिकोशंवैपतीनांधर्मचारिणां ॥ ५६ ॥ अनिशायांनिशायांचसहायाक्षुत्पिपासयोः ॥ आराधयंत्याःकौरव्यांस्तुल्यारात्रिरहश्चमे ॥ ५७ ॥ प्रथमंप्रतिबुध्यामिचरमंसंविशामिच ॥ नित्यकालमहंसत्येएतत्संवननंमम ॥ ५८ ॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ अनुयात्रंस्वैरयात्रायामपिपरिवारभूतं ॥ ५० ॥ ५१ ॥ वेदवेद्मि ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ संवननंवशीकरणं ॥ ५८ ॥

॥ ५९ ॥ ६० ॥ अभिपन्नाप्रार्थयाना ॥ ६१ ॥ ॥ इत्यार०नै०भा० त्रयस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इममिति आच्छेत्स्यसिबलाद्धरिष्यसि कामिनीभ्यःसपत्नीभ्यः

एतज्जानाम्यहंकर्तुंभर्तृसंवननंमहत् ॥ असत्स्त्रीणांसमाचारंनाहंकुर्यानकामये ॥ ५९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वाधर्मसहितंव्याहृतंकृष्णयातदा ॥ उवाचसत्यासत्कृत्यपांचालींधर्मचारिणीं ॥ ६० ॥ अभिपन्नास्मिपांचालियाज्ञसेनिक्षमस्वमे ॥ कामकारःसखीनांहिसोपहासंप्रभाषितं ॥ ६१ ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेप० द्रौपदीसत्यभामासंवादपर्वणित्रयस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ द्रौपद्युवाच ॥ ॥ इमंतुतेमार्गमपेतमोहंवक्ष्यामिचित्तग्रहणायभर्तुः ॥ अस्मिन्यथावत्सखिवर्तमानाभर्तारमाच्छेत्स्यसिकामिनीभ्यः ॥ १ ॥ नैतादृशंदैवतमस्तिसत्येसर्वेषुलोकेषुसदेवकेषु ॥ यथापतिस्तस्यतुसर्वकामालभ्याःप्रसादात्कुपितश्चहन्यात् ॥ २ ॥ तस्मादपत्यंविविधाश्चभोगाःशय्यासनान्युत्तमदर्शनानि ॥ वस्त्राणिमाल्यानितथैवगंधाःस्वर्गश्चलोकोविपुलाचकीर्तिः ॥ ३ ॥ सुखंसुखेनेहनजातुलभ्यंदुःखेनसाध्वीलभतेसुखानि ॥ साकृष्णमाराधयसौहृदेनप्रेम्णाचनित्यंप्रतिकर्मणाच ॥ ४ ॥ तथासनैश्चारुभिरग्र्यमाल्यैर्दाक्षिण्ययोगैर्विविधैश्चगंधैः ॥ अस्याःप्रियोस्मीतियथाविदित्वात्वामेवसंश्लिष्यतितद्विधत्स्व ॥ ५ ॥ श्रुत्वास्वरंद्वारगतस्यभर्तुःप्रत्युत्थितातिष्ठगृहस्यमध्ये ॥ दृष्ट्वाप्रविष्टंत्वरितासनेनपाद्येनचैनंप्रतिपूजयस्व ॥ ६ ॥ संप्रेषितायामथचैवदास्यामुत्थायसर्वंस्वयमेवकार्यं ॥ जानातुकृष्णस्तवभावमेतंसर्वात्मनामांभजतीतिसत्ये ॥ ७ ॥ त्वत्संनिधौयत्कथयेत्पतिस्तेयद्यप्यगुह्यंपरिरक्षितव्यं ॥ काचित्सपत्नीतववासुदेवंप्रत्यादिशेत्तेनभवेद्विरागः ॥ ८ ॥ प्रियांश्चरक्तांश्चहितांश्चभर्तुस्तान्भोजयेथाविविधैरुपायैः ॥ द्वेष्यैरुपेक्ष्यैरहितैश्चतस्यभिद्यस्वनित्यंकुहकोद्यतैश्च ॥ ९ ॥ मदंप्रमादंपुरुषेषुहित्वासंयच्छभावंप्रतिगृह्यमौनं ॥ प्रद्युम्नसांबावपितेकुमारौनोपासितव्यौरहितेकदाचित् ॥ १० ॥ महाकुलीनाभिरपापिकाभिःस्त्रीभिःसतीभिस्तवसख्यमस्तु ॥ चंडाश्चशौंडाश्चमहाशनाश्चचौराश्चदुष्टाश्चपलाश्चवर्ज्याः ॥ ११ ॥ एतद्यशस्यंभगदैवतंचस्वार्थंतदाशत्रुनिबर्हणंच ॥ महार्हमाल्याभरणांगरागाभर्तारमाराधयपुण्यगंधा ॥ १२ ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेपर्वणिद्रौपदीसत्यभामासंवादप० द्रौपदीकर्तव्यकथनेचतुस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३४ ॥ ॥ ७ ॥

॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ प्रतिकर्मणाकायक्लेशेन ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ रहितेविजने ॥ १० ॥ चंडाःक्रूराः शौंडाःपराभिभवसमर्थाः महाशनाःबहुभुजः दुष्टाःद्वेषाद्याक्रांताः स्त्रियोवर्ज्याइतिशेषः ॥ ११ ॥ भगदैवतंभाग्यकरं ॥ १२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३४ ॥ ॥ ७ ॥

मार्कंडेयादिभिरिति ॥ १ ॥ संविदंसंभाषां ॥ २ ॥ स्वजित्वाआश्लिष्य ॥ ३ ॥ कृष्णेहेद्रौपदि ॥ ४ ॥ ५ ॥ निर्द्वंद्वानिष्प्रतिपक्षा ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ मार्कंडेयादिभिर्विप्रैःपांडवैश्चमहात्मभिः ॥ कथाभिरनुकूलाभिःसहस्थित्वाजनार्दनः ॥ १ ॥ ततस्तैःसंविदंकृत्वायथावन्मधुसूदनः ॥ आरुरुक्षूरथंसत्यामाह्वयामासकेशवः ॥ २ ॥ सत्यभामाततस्तत्रस्वजित्वाद्रुपदात्मजां ॥ उवाचवचनंहृद्यंयथाभावंसमाहितं ॥ ३ ॥ कृष्णेमाभूत्तवोत्कंठामाव्यथामाप्रजागरः ॥ भर्तृभिर्देवसंकाशैर्जितांप्राप्स्यसिमेदिनीं ॥ ४ ॥ नह्येवंशीलसंपन्नानैवंपूजितलक्षणाः ॥ प्राप्नुवंतिचिरंक्लेशंयथात्वमसितेक्षणे ॥ ५ ॥ अवश्यंचत्वयाभूमिरियंनिहतकंटका ॥ भर्तृभिःसहभोक्तव्यानिर्द्वंद्वेतिश्रुतंमया ॥ ६ ॥ धार्तराष्ट्रवधंकृत्वावैराणिप्रतियात्यच ॥ युधिष्ठिरस्थांपृथिवींद्रक्ष्यसेद्रुपदात्मजे ॥ ७ ॥ यास्ताःप्रव्राजमानांत्वांप्राहसन्दर्पमोहिताः ॥ ताःक्षिप्रंहतसंकल्पाद्रक्ष्यसित्वंकुरुस्त्रियः ॥ ८ ॥ तवदुःखोपपन्नायायैराचरितमप्रियं ॥ विधिसंप्रस्थितान्सर्वांस्तान्कृष्णेयमसादनं ॥ ९ ॥ पुत्रस्तेप्रतिविंध्यश्चसुतसोमस्तथाविधः ॥ श्रुतकर्मार्जुनिश्चैवशतानीकश्चनाकुलिः ॥ १० ॥ सहदेवाच्चयोजातःश्रुतसेनस्तवात्मजः ॥ सर्वेकुशलिनोवीराःकृतास्त्राश्चसुतास्तव ॥ ११ ॥ अभिमन्युरिवप्रीताद्वारवत्यांरताभृशं ॥ त्वमिवैषांसुभद्राचप्रीत्यासर्वात्मनास्थिता ॥ १२ ॥ प्रीयतेतवनिर्द्वंद्वातेभ्यश्चविगतज्वरा ॥ दुःखितातेनदुःखेनसुखेनसुखितातथा ॥ १३ ॥ भजेत्सर्वात्मनाचैवप्रद्युम्नजननीतथा ॥ भानुप्रभृतिभिश्चैनान्विशिनष्टिचकेशवः ॥ १४ ॥ भोजनाच्छादनेचैषांनित्यंमेश्वशुरःस्थितः ॥ रामप्रभृतयःसर्वेभजंत्यंधकवृष्णयः ॥ १५ ॥ तुल्योहिप्रणयस्तेषांप्रद्युम्नस्यचभाविनि ॥ एवमादिप्रियंसत्यंहृद्यमुक्त्वामनोनुगं ॥ १६ ॥ गमनायमनश्चक्रेवासुदेवरथंप्रति ॥ तांकृष्णांकृष्णमहिषीचकाराभिप्रदक्षिणं ॥ १७ ॥ आरुरोहरथंशौरेःसत्यभामाथभाविनी ॥ स्मयित्वातुयदुश्रेष्ठोद्रौपदींपरिसांत्व्यच ॥ उपावर्त्यततःशीघ्रैर्हयैःप्रायात्पुरंस्वकं ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिद्रौपदीसत्यभामासंवादप० कृष्णगमनेपंचत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ समाप्तमिदंद्रौपदीसत्यभामासंवादपर्व ॥ ॥ अथघोषयात्रापर्व ॥

॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ एवंवनेवर्तमानानराग्र्याःशीतोष्णवातातपकर्शितांगाः ॥ सरस्तदासाद्यवनंचपुण्यंततःपरंकिमकुर्वतपार्थाः ॥ १ ॥

प्रणयःस्नेहः ॥ १६ ॥ १७ ॥ उपावर्त्य पांडवानितिशेषः ॥ १८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

एवंवनेवर्तमानाइत्यादेःस्वपुरंविविशुस्तदेत्यंतस्यग्रंथस्यईर्ष्यालुर्दुर्योधनवदपमानंप्राप्नोतिसाधुश्चयुधिष्ठिरवच्छत्रूनप्युपकरोतीतितात्पर्यं सरोद्वैतवनस्थं ॥ १ ॥

जनंसमुदायं वेशंगृहं नदीप्रदेशान्‌तत्समीपस्थानेच ॥ २ ॥ वनेद्वैतवने ॥ ३ ॥ नृपंधृतराष्ट्रं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ रंकोर्मृगविशेषस्यलोमराशिमयीतूलिकारांकवकूटं ॥ ९ ॥ इडातलस्थःभूतलस्थः

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ सरस्तदासाद्यतुपांडुपुत्राजनंसमुत्सृज्यविधायवेशं ॥ वनानिरम्याण्यथपर्वतांश्चनदीप्रदेशांश्चतदाविचेरुः ॥ २ ॥ तथावनेतान्व
सतःप्रवीरान्स्वाध्यायवंतश्चतपोधनांश्च ॥ अभ्याययुर्वेदविदःपुराणास्तान्पूजयामासुरथोनराग्र्याः ॥ ३ ॥ ततःकदाचित्कुशलःकथासुविप्रोभ्यगच्छद्भुवि
कौरवेयान्॥ सतैःसमेत्याथयदृच्छयैववैचित्रवीर्यंनृपमभ्यगच्छत्॥ ४ ॥ अथोपविष्टःप्रतिसत्कृतश्चवृद्धेनराज्ञाकुरुसत्तमेन॥ प्रचोदितःसंकथयांबभूवधर्मा
निलेंद्रप्रभवान्यमौच॥ ५ ॥ कृशांश्चवातातपकर्शितांगान्दुःखस्यचोग्रस्यमुखेप्रपन्नान्॥ तांचाप्यनाथामिववीरनाथांकृष्णांपरिक्लेशगुणेनयुक्तां॥ ६ ॥ त
तःकथास्तस्यनिशम्यराजावैचित्रवीर्यःकृपयाऽभितप्तः॥ वनेतथापार्थिवपुत्रपौत्रान्श्रुत्वातथादुःखनदींप्रपन्नान्॥ ७ ॥ प्रोवाचदैन्याभिहतांतरात्मानिःश्वा
सवातोपहतस्तदानीं॥ वाचंकथंचित्स्थिरतामुपेत्यतत्सर्वमात्मप्रभवंविचिंत्य॥ ८ ॥ कथंनुसत्यःशुचिरार्यवृत्तोज्येष्ठःसुतानांममधर्मराजः॥ अजातशत्रुःपृ
थिवीतलेस्मशेतेपुरारांकवकूटशायी॥ ९ ॥ प्रबोध्यतेमागधसूतपूगैर्नित्यंस्तुवद्भिःस्वयमिंद्रकल्पः॥ पतत्रिसंघैःसजघन्यरात्रेप्रबोध्यतेनूनमिडातलस्थः॥ १० ॥
कथंनुवातातपकर्शितांगोवृकोदरःकोपपरिप्लुतांगः॥ शेतेपृथिव्यामतथोचितांगःकृष्णासमक्षंवसुधातलस्थः॥ ११ ॥ तथार्जुनःसुकुमारोमनस्वीवशेस्थितो
धर्मसुतस्यराज्ञः॥ विदूयमानैरिवसर्वगात्रैर्ध्रुवंनशेतेवसतीरमर्षात् १२ ॥ यमौचकृष्णांचयुधिष्ठिरंचभीमंचदृष्ट्वासुखविप्रयुक्तं॥ विनिःश्वसन्सर्पइवोग्रते
जाध्रुवंनशेतेवसतीरमर्षात्॥ १३ ॥ तथायमौचाप्यसुखौसुखार्हौसमृद्धरूपावमरौदिवीव॥ प्रजागरस्थौध्रुवमप्रशांतौधर्मेणसत्येनचवार्यमाणौ॥ १४ ॥
समीरणेनाथसमोबलेनसमीरणस्यैवसुतोबलीयान्॥ सधर्मपाशेनसितोग्रजेनध्रुवंविनिःश्वस्यसहत्यमर्षं॥ १५ ॥ सचापिभूमौपरिवर्तमानोवधंसुतानांम
मकांक्षमाणः॥ सत्येनधर्मेणचवार्यमाणःकालंप्रतीक्षत्यधिकोरणेन्यैः॥ १६ ॥ अजातशत्रौतुजितेनिकृत्यादुःशासनोयत्परुषाण्यवोचत्॥ तानिप्रविष्टानिवृ
कोदरांगंदहंतिकक्षाग्निरिवेंधनानि ॥ १७ ॥ नपापकंध्यास्यतिधर्मपुत्रोधनंजयश्चाप्यनुवर्त्स्यतेतं॥ अरण्यवासेनविवर्धतेतुभीमस्यकोपोऽग्निरिवानिलेन
॥ १८ ॥ सतेनकोपेनविदह्यमानःकरंकरेणाभिनिपीड्यवीरः॥ विनिःश्वसत्युष्णमतीवघोरंदहन्निवेमान्ममपुत्रपौत्रान्॥ १९ ॥

इडातुबुधयोषिति सौरभेय्यांचवचनेवसुमत्यामपिस्त्रियामितिमेदिनी ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ उग्रतेजाअर्जुनः ॥ १३ ॥ प्रजागरस्थौभुविशयातेइतिशेषः ॥ १४ ॥ १५ ॥ अन्यैःअन्येभ्योधिकः प्रती
क्षतीत्यप्युपपदाभावेपिच्छांदसोगर्हायांलट् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ शुभेति फलंस्वर्गनरकरूपं तेनमूढस्यतस्मान्नमोक्षोस्तीत्यर्थः ॥ २२ ॥ दृष्टसामग्र्यांसत्यामपिदैवप्रातिकूल्यात्फलंनजायतइत्याह क्षेत्रेइति उपितेन्युप्ते एवंमच्चित्तेदुर्योधनादीनांचचित्ते
वृद्धहितोपदेशोवृथाभवतीतिभावः ॥ २३ ॥ यथानसाधुअशुभंस्यात्तथामताक्षेणशकुनिनाकृतं पांडवेनचतदानीमेवतान्‌अनिग्रतासाधुकृतं मयाचतथाकृतंयथायमंतकालउपस्थितइतिशेषः ॥ २४ ॥
प्रवास्यतिवातइतिशेषः प्रजास्यतिअपत्यंजनयिष्यति क्षपादौराव्यादौ एतस्यपापस्यफलमपरिहार्यमितिभावः ॥ २५ ॥ कथंतर्हिप्रागेवैतन्नचिंतितमित्याशंक्याह क्रियेतेति यद्येवंविवेकोनृणांभवे
त्तर्हिवित्तंकस्माद्धेतोरस्मदादिरन्यायेनापिक्रियेतसाधयेत् त्वंमूर्खोसीतिचेदपरेपिपूर्वेराजानःकस्मात्वित्तंकुर्युरर्जयेयुः अर्जितंवावित्तंपुरुषाःसाधवोपिकथंचित्धर्मकामाद्यर्थैवाकस्मान्नदद्युःनपरित्यजे
युः तस्मात्प्राणिनांवित्तस्यार्जनेअर्जितस्यपालनेचस्वाभाविकीबुद्धिरपरिहार्येतिभावः वित्तेनेतिगौडपाठेतुवित्तेनहेतुनावित्तार्थंकस्मात्क्रियेतयत्नइतियत्नंकुर्युरितिचाध्याहृत्ययोज्यं कथंचिद्दद्युरितिदु

गांडीवधन्वाचवृकोदरश्चसंरंभिणावंतककालकल्पौ॥ नशेषयेतांयुधिशत्रुसेनांशरान्किरंतावशनिप्रकाशान्॥ २० ॥ दुर्योधनःशकुनिःसूतपुत्रोदुःशासनश्चा
पिसुमंदचेताः॥ मधुप्रपश्यंतिनतुप्रपातंयद्यूतमालंब्यहरंतिराज्यं॥ २१ ॥ शुभाशुभंकर्मनरोहिकृत्वाप्रतीक्षतेतस्यफलंस्मकर्ता ॥ सतेनमुच्यत्यवशःफलेनमो
क्षःकथंस्यात्पुरुषस्यतस्मात्॥ २२ ॥ क्षेत्रेसुकृष्टेह्युपितेचबीजेदेवेचवर्षत्यृतुकालयुक्तं॥ नस्यात्फलंतस्यकुतःप्रसिद्धिरन्यत्रदैवादितिचिंतयामि ॥ २३ ॥ कृतं
मताक्षेणयथानसाधुसाधुप्रवृत्तेनचपांडवेन॥ मयाचदुष्पुत्रवशानुगेनयथाकुरूणामयमंतकालः॥ २४ ॥ ध्रुवंप्रवास्यत्यसमीरितोपिध्रुवंप्रजास्यत्युतगर्भि
णीया॥ ध्रुवंदिनादौरजनीप्रणाशस्तथाक्षपादौचदिनप्रणाशः॥ २५ ॥ क्रियेतकस्मादपरेचकुर्युर्वित्तंनदद्युःपुरुषाःकथंचित् ॥ प्राप्यार्थकालंचभवेदनर्थःकथं
नुतत्स्यादितितत्कुतःस्यात्॥ २६ ॥ कथंनुभिद्येतनचस्रवेतनचप्रसिच्येदितिरक्षितव्यं॥ अरक्ष्यमाणंशतधाप्रकीर्येत्ध्रुवंननाशोस्तिकृतस्यलोके ॥ २७ ॥

स्त्यजत्वंचतस्यैवोक्तं नन्वर्जनाभावेएवकोदोषइत्यतआह प्राप्येति अर्थकालंअर्थसाध्यदारक्रियादिकालंयौवनादिकंप्राप्यअनर्थःव्याकुलत्वंभवेत् तदेवाह तत्‌धनसाध्यंकार्यंकथंनुकेनप्रकारेणवाममनि
र्धनस्यस्यात् कुतोवाउपायात्‌तत्‌धनंममनिर्दैवस्यस्यात्संपद्येतेतिचिंतारूपोऽनर्थःस्यादेवेत्यर्थः ॥ २६ ॥ नन्वेवमर्थस्यइदानीमप्यनर्थकरत्वंजानतात्वयापांडवानामंशःसुत्यजस्ततश्चननाशशंकास्तीत्याशंक्या
ह कथंनुइति पुत्रवत्पशुवच्चपिंडीभूतःप्रियतमश्चार्थःकथंनुभिद्येतद्विधाभवेत्वेणुरिवकरपत्रेणनकथंचिद्भेत्तुंशक्यइतिभावः नचस्रवेतआमपात्राज्जलमिवस्तोकंस्तोकमपिनबहिर्गच्छेत् प्रार्थनायांलिङ् ए
वमहंप्रार्थयामि तेनपरैर्ग्रामपंचकमपियाचितंचेन्नदास्यामीतिदर्शितं नचप्रसिच्येत्पात्रधारयावानबहिर्गच्छेत्तेनार्धराज्यदानंसुतरांनदेयमित्युक्तं इतिहेतोर्धनंरक्षितव्यमेवनस्तोकमर्धंवातेभ्यःप्रदेयमि
तिभावः तत्रहेतुः अरक्ष्यमाणंशतधाप्रकीर्येदिति अर्थनाशएवमहाननर्थइत्यर्थः नन्वर्थेनापिपुत्रनाशःसंभाव्यतइत्याशंक्याह ध्रुवमिति तेषांमरणंदुर्गतिर्वादैवकृताद्दुर्निवार्याकिमर्थदानेनप्रत्यक्षदुःखेनेति
भावः ॥ २७ ॥

किंचतुल्यांशभागिनोदायादस्योत्कर्षोपिदुःसहइत्याशयेनाह गतइत्यादिना ॥ २८ ॥ अन्यत्रस्वर्गे स्थानविशेषमहिम्नादिव्यज्ञानसंपन्नोर्जुनः कुरून्मुमूर्षून्समीक्षमाणःकोपिमानुषोनास्तीत्यर्थः ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ अदृष्टोमृत्युभयात् सचाथदृष्टइतिपाठेदृष्टः पांडवेभ्योल्पमपिनदेयमितिधृतराष्ट्रप्रतिज्ञाश्रवणात् ॥ ३१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

गतोह्यरण्यादपिशक्रलोकंधनंजयःपश्यतवीर्यमस्य॥ अस्त्राणिदिव्यानिचतुर्विधानिज्ञात्वापुनर्लोकमिमंप्रपन्नः ॥ २८ ॥ स्वर्गंहिगत्वासशरीरएवकोमानुषः पुनरागंतुमिच्छेत् ॥ अन्यत्रकालोपहताननेकान्समीक्षमाणस्तुकुरून्मुमूर्षून् ॥२९॥ धनुर्ग्राहश्चार्जुनःसव्यसाचीधनुश्चतद्गांडिवंभीमवेगं ॥ अस्त्राणिदिव्यानिचतानितस्यत्रयस्यतेजःप्रसहेतकोत्र ॥३०॥ निशम्यतद्वचनंपार्थिवस्यदुर्योधनंरहितेसौबलोथ ॥ अबोधयत्कर्णमुपेत्यसर्वंसचाप्यदृष्टोभवदल्पचेताः॥३१॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषयात्रापर्वणिधृतराष्ट्रखेदवाक्येषट्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २३६॥ ॥ ७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ धृतराष्ट्रस्यतद्वाक्यंनिशम्यशकुनिस्तदा॥दुर्योधनमिदंकालेकर्णेनसहितोब्रवीत् ॥ १ ॥ प्रव्राज्यपांडवान्वीरान्स्वेनवीर्येणभारत॥ भुंक्ष्वेमांपृथिवीमेकोदिविशंबरहायथा॥ २॥ प्राच्याश्चदाक्षिणात्याश्चप्रतीच्योदीच्यवासिनः॥ कृताःकरप्रदाःसर्वेराजानस्तेनराधिप ॥ ३॥ याहिसादीप्यमानेवपांडवानभजत्पुरा॥ साद्यलक्ष्मीस्त्वयाराजन्नवाप्ताभ्रातृभिःसह॥ ४॥ इंद्रप्रस्थगतेयांतांदीप्यमानांयुधिष्ठिरे॥ अपश्यामश्रियंराजन्दृश्यतेसातवाद्यवै॥ ५॥ शत्रवस्तवराजेंद्रनचिरंशोककर्शिताः॥ सातुबुद्धिबलेनेयंराज्ञस्तस्माद्युधिष्ठिरात् ॥ ६॥ त्वयाक्षिप्तामहाबाहोदीप्यमानेवदृश्यते॥ तथैवतवराजेंद्रराजानःपरवीरहन् ॥ ७॥ शासनेधिष्ठिताःसर्वेकिंकुर्मइतिवादिनः॥ तेवयंपृथिवीराजन्निखिलासागरांबरा ॥ ८ ॥ सपर्वतवनादेवीसग्रामनगराकरा ॥ नानावनोद्देशवतीपर्वतैरुपशोभिता ॥ ९॥ वंद्यमानोद्विजैराजन्पूज्यमानश्चराजभिः॥ पौरुषाद्दिविदेवेषुभ्राजसेरश्मिवानिव॥ १०॥ रुद्रैरिवयमोराजामरुद्भिरिववासवः॥ कुरुभिस्त्वंवृतोराजन्भासिनक्षत्रराडिव॥ ११॥ यैःस्मतेनाद्रियेताज्ञानचयेशासनेस्थिताः॥ पश्यामस्तान्श्रियाहीनान्पांडवान्वनवासिनः ॥ १२॥ श्रूयतेहिमहाराजसरोद्वैतवनंप्रति॥ वसंतःपांडवाःसार्धंब्राह्मणैर्वनवासिभिः॥ १३॥

॥ २३६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ धृतराष्ट्रस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ प्रतीच्याउदीच्याश्चदेशास्तद्वासिनः तेत्वया ॥ ३ ॥ साद्याःसादयितुंनाशयितुंयोग्याःशत्रवस्तेषांलक्ष्मीःसाद्यलक्ष्मीः ॥ ४ ॥ ५॥ नचिरमल्पकालंशोककर्शिताः अतस्त्वत्प्रतिज्ञातोस्माकंसुखकालोभूयानस्तीतिभावः सातुश्रीः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ वंद्यमानःस्तूयमानःद्विजैस्त्रैवर्णिकैः ॥ १० ॥ ११ ॥ नाद्रियेतनादृता ॥ १२॥१३॥

॥ १४ ॥ १५॥ त्वात्वां ॥ १६ ॥ समर्थासुहृदांहर्षंशत्रूणांचशोकंदातुमितिशेषः ॥ १७ ॥ १८ ॥ अमित्रेष्वघदर्शनात् अघंदुःखं अघंतुव्यसनेदुःखेदुरितेचनपुंसकमितिमेदिनी ॥ १९ ॥ २० ॥ निर्विद्य

सप्रयाहिमहाराजश्रियापरमयायुतः ॥ तापयन्पांडुपुत्रांस्त्वंरश्मिवानिवतेजसा॥ १४॥ स्थितोराज्येच्युतान्राज्याच्छ्रियाहीनाञ्छ्रियावृतः॥ असमृद्धान्समृद्धार्थःपश्यपांडुसुतान्नृप॥ १५॥महाभिजनसंपन्नंभद्रेमहतिसंस्थितं॥ पांडवास्त्वाभिवीक्षंतुययातिमिवनाहुषं ॥ १६॥ यांश्रियंसुहृदश्चैवदुर्हृदश्चविशांपते॥ पश्यंतिपुरुषेदीप्तांसासमर्थाभवत्युत॥ १७॥ समस्थोविषमस्थान्हिदुर्हृदोयोभिवीक्षते॥ जगतीस्थानिवाद्रिस्थःकिमतःपरमंसुखं ॥ १८ ॥ नपुत्रधनलाभेननराज्येनापिविंदति॥ प्रीतिंनृपतिशार्दूलयाममित्राघदर्शनात् ॥ १९॥ किंनुतस्यसुखंनस्यादाश्रमेयोधनंजयं ॥ अभिवीक्षेतसिद्धार्थोवल्कलाजिनवाससं॥ २०॥ सुवाससोहितेभार्यावल्कलाजिनसंवृतां॥ पश्यंतुदुःखितांकृष्णांसाचनिर्विद्यतांपुनः॥ २१॥ विनिंदतांतथात्मानंजीवितंचधनच्युतं॥ नतथाहिसभामध्येतस्याभवितुमर्हति॥ वैमनस्यंयथादृष्ट्वातवभार्याःस्वलंकृताः॥ २२॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवमुक्त्वातुराजानंकर्णःशकुनिनासह॥ तूष्णींबभूवतुरुभौवाक्यांतेजनमेजय ॥ २३॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषयात्राप० कर्णशकुनिवाक्येसप्तत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥कर्णस्यवचनंश्रुत्वाराजादुर्योधनस्ततः॥ हृष्टोभूत्वापुनर्दीनइदंवचनमब्रवीत् ॥ १॥ ब्रवीषियदिदंकर्णसर्वंमनसिमेस्थितम्॥ नत्वभ्यनुज्ञांलप्स्यामिगमनेयत्रपांडवाः॥ २॥ परिदेवतितान्वीरान्धृतराष्ट्रोमहीपतिः॥ मन्यतेभ्यधिकांश्चापितपोयोगेनपांडवान्॥ ३॥ अथवाप्यनुबुध्येतनृपोस्माकंचिकीर्षितं॥ एवमप्यायतिंरक्षन्नाभ्यनुज्ञातुमर्हति॥ ४॥ नहिद्वैतवनेकिंचिद्विद्यतेन्यत्प्रयोजनं ॥ उत्सादनमृतेतेषांवनस्थानांमहाद्युते॥ ५॥ जानासिहियथाक्षत्ताद्यूतकालउपस्थिते ॥ अब्रवीद्यच्चमांत्वांचसौबलंवचनंतदा ॥ ६ ॥ तानिसर्वाणिवाक्यानियच्चान्यत्परिदेवितं॥ विचिंत्यनाधिगच्छामिगमनायेतरायवा॥ ७॥ ममापिहिमहान्हर्षोयदहंभीमफाल्गुनौ॥ क्लिष्टावरण्येपश्येयंकृष्णयासहिताविति ॥ ८॥ नतथाप्नुयांप्रीतिमवाप्यवसुधामिमां॥ दृष्ट्वायथापांडुसुतान्वल्कलाजिनवाससः॥ ९॥

तांजीवितादपिविरक्ताभवतु ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कर्णस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ आयतिमुत्तरकालं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ इतरायावस्थानाय नाधिगच्छामिअधिगमंनिश्चयंनप्राप्नोमि ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ लक्ष्म्याउपेतंपश्येतांचेज्जीवितंयुक्तमितिसंबंधः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ कल्यंप्रातः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ घोषागोव्रजाः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ अयमुपायोघोषयात्रैव

किंनुस्यादधिकंतस्माद्यदहंद्रुपदात्मजां ॥ द्रौपदींकर्णपश्येयंकाषायवसनांवने ॥ १० ॥ यदिमांधर्मराजश्चभीमसेनश्चपांडवः ॥ युक्तंपरमयालक्ष्म्यापश्येतां जीवितंभवेत् ॥ ११ ॥ उपायंनतुपश्यामियेनगच्छेमतद्वनं ॥ यथाचाभ्यनुजानीयाद्गच्छंतंमांमहीपतिः ॥ १२ ॥ ससौबलेनसहितस्तथादुःशासनेनच ॥ उपायंपश्यनिपुणंयेनगच्छेमतद्वनं ॥ १३ ॥ अहमप्यद्यनिश्चित्यगमनायेतरायच ॥ कल्यमेवगमिष्यामिसमीपंपार्थिवस्यह ॥ १४ ॥ मयितत्रोपविष्टेतुभीष्मेचकुरुसत्तमे ॥ उपायोयोभवेद्दृष्टस्तंब्रूयाःसहसौबलः ॥ १५ ॥ वचोभीष्मस्यराज्ञश्चनिशम्यगमनंप्रति ॥ व्यवसायंकरिष्येहमनुनीयपितामहं ॥ १६ ॥ तथेत्युक्त्वातुतेसर्वेजग्मुरावसथान्प्रति ॥ व्युषितायांरजन्यांतुकर्णोराजानमभ्ययात् ॥ १७ ॥ ततोदुर्योधनंकर्णःप्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ उपायःपरिदृष्टोयंतंनिबोधजनेश्वर ॥ १८ ॥ घोषाद्वैतवनेसर्वेत्वत्प्रतीक्षानराधिप ॥ घोषयात्रापदेशेनगमिष्यामोनसंशयः ॥ १९ ॥ उचितंहिसदागंतुंघोषयात्रांविशांपते ॥ एवंचत्वांपिताराजन्समनुज्ञातुमर्हति ॥ २० ॥ तथाकथयमानौतुघोषयात्राविनिश्चयं ॥ गांधारराजःशकुनिःप्रत्युवाचहसन्निव ॥ २१ ॥ उपायोयंमयादृष्टोगमनायनिरामयः ॥ अनुज्ञास्यतिनोराजाचोदयिष्यतिचाप्युत ॥ २२ ॥ घोषाद्वैतवनेसर्वेत्वत्प्रतीक्षानराधिप ॥ घोषयात्रापदेशेनगमिष्यामोनसंशयः ॥ २३ ॥ ततःप्रहसिताःसर्वेतेन्योन्यस्यतलान्ददुः ॥ तदेवचविनिश्चित्यददृशुःकुरुसत्तमं ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषया० घोषयात्रामंत्रणेअष्टत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ धृतराष्ट्रंततःसर्वेददृशुर्जनमेजय ॥ पृष्ट्वासुखमथोराज्ञःपृष्टाराज्ञाचभारत ॥ १ ॥ ततस्तैर्विहितःपूर्वंसमंगोनामबल्लवः ॥ समीपस्थास्तदागावोधृतराष्ट्रेन्यवेदयत् ॥ २ ॥ अनंतरंचराधेयःशकुनिश्चविशांपते ॥ आहतुःपार्थिवश्रेष्ठंधृतराष्ट्रंजनाधिपं ॥ ३ ॥ रमणीयेषुदेशेषुघोषाःसंप्रतिकौरव ॥ स्मारणेसमयःप्राप्तोवत्सानामपिचांकनं ॥ ४ ॥ मृगयाचोचिताराजन्नस्मिन्कालेसुतस्यते ॥ दुर्योधनस्यगमनंसमनुज्ञातुमर्हसि ॥ ५ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ तलान्हस्ततलानि ॥ २४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टात्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ धृतराष्ट्रमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ स्मारणेस्मरणहेतौकर्मणिगवांसंख्यापूर्वकंवयोवर्णजातिनाम्नांलेखने स्मारणासमयइतिगौडाःपठंति ॥ ४ ॥ ५ ॥

विश्रंभोविश्वासोनगंतव्योनकर्तव्यः पांडवैर्भेदितास्तेकदाचिद्युष्मांस्तत्पुरतोनिन्युश्चेदनिष्टंस्यादितिभावः ॥ ६ ॥ तदेवाह तेत्विति ॥ ७ ॥ ८ ॥ तेजोग्निरेव ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अशक्यत्वमेवाह

॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ मृगयाशोभनातातगवांहिसमवेक्षणं ॥ विश्रंभस्तुनगंतव्योबल्लवानामितिस्मरे ॥ ६ ॥ तेतुतत्रनरव्याघ्राःसमीपइतिनःश्रुतं ॥ अतोनाभ्यनुजानामिगमनंतत्रवःस्वयं ॥ ७ ॥ छद्मनानिर्जितास्तेतुकर्शिताश्चमहावने ॥ तपोनित्याश्चराधेयसमर्थाश्चमहारथाः ॥ ८ ॥ धर्मराजोनसंक्रुद्ध्येद्भीमसेनस्त्वमर्षणः ॥ यज्ञसेनस्यदुहितातेजएवतुकेवलं ॥ ९ ॥ यूयंचाप्यपराध्येयुर्दर्पमोहसमन्विताः ॥ ततोविनिर्दहेयुस्तेतपसाहिसमन्विताः ॥ १० ॥ अथवासायुधावीरामन्युनाभिपरिप्लुताः ॥ सहिताबद्धनिस्त्रिंशादहेयुःशस्त्रतेजसा ॥ ११ ॥ अथयूयंबहुत्वात्तानभियातकथंचन ॥ अनार्यंपरमंतत्स्यादशक्यंतच्चवैमतं ॥ १२ ॥ उषितोहिमहाबाहुरिंद्रलोकेधनंजयः ॥ दिव्यान्यस्त्राण्यवाप्याथततःप्रत्यागतोवनं ॥ १३ ॥ अकृतास्त्रेणपृथिवीजिताबीभत्सुनापुरा ॥ किंपुनःसकृतास्त्रोद्यनहन्याद्वोमहारथः ॥ १४ ॥ अथवामद्वचःश्रुत्वातत्रयत्ताभविष्यथ ॥ उद्विग्नवासोविश्रंभाद्दुःखंतत्रभविष्यति ॥ १५ ॥ अथवासैनिकाःकेचिदपकुर्युर्युधिष्ठिरं ॥ तदबुद्धिकृतंकर्मदोषमुत्पादयेच्चवः ॥ १६ ॥ तस्माद्गच्छंतुपुरुषाःस्मारणायाप्तकारिणः ॥ नस्वयंतत्रगमनंरोचयेतवभारत ॥ १७ ॥ ॥ शकुनिरुवाच ॥ ॥ धर्मज्ञःपांडवोज्येष्ठःप्रतिज्ञातंचसंसदि ॥ तेनद्वादशवर्षाणिवस्तव्यानीतिभारत ॥ १८ ॥ अनुवृत्ताश्चतेसर्वेपांडवाधर्मचारिणः ॥ युधिष्ठिरस्तुकौंतेयोननःकोपंकरिष्यति ॥ १९ ॥ मृगयांचैवनोगंतुमिच्छासंवर्ततेभृशं ॥ स्मारणंतुचिकीर्षामोनतुपांडवदर्शनं ॥ २० ॥ नचानार्यसमाचारःकश्चित्तत्रभविष्यति ॥ नचतत्रगमिष्यामोयत्रतेषांप्रतिश्रयः ॥ २१ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तःशकुनिनाधृतराष्ट्रोजनेश्वरः ॥ दुर्योधनंसहामात्यमनुजज्ञेनकामतः ॥ २२ ॥ अनुज्ञातस्तुगांधारिःकर्णेनसहितस्तदा ॥ निर्ययौभरतश्रेष्ठोबलेनमहतावृतः ॥ २३ ॥ दुःशासनेनचतथासौबलेनचधीमता ॥ संवृतोभ्रातृभिश्चान्यैःस्त्रीभिश्चापिसहस्रशः ॥ २४ ॥ तंनिर्यातंमहाबाहुंद्रष्टुंद्वैतवनंसरः ॥ पौराश्चानुययुःसर्वेसहदारावनंचतत् ॥ २५ ॥ अष्टौरथसहस्राणित्रीणिनागायुतानिच ॥ पत्तयोबहुसाहस्राहयाश्चनवतिःशताः ॥ २६ ॥

उषितोहीति ॥ १३ ॥ १४ ॥ उद्विग्नवासइति वनवासेनोद्विग्नेषुपांडवेषुविश्रंभात्सत्यव्रताएतेनास्मान्बाधिष्यंतइतिविश्वासाद्योभवतांवासःसदुःखंदुःखदोभविष्यति पूर्वापकृतेविश्वासोनकर्तव्यइत्यर्थः ॥ १५ ॥ पक्षांतरमाह अथवेति ॥ १६ ॥ १७ ॥ द्वयमपिदूषयति धर्मज्ञइत्यादिना ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

शकटाःभारवहान्यनांसि आपणाःपण्यानि वेशोवेश्याजनाश्रयः ॥ २७ ॥ २८ ॥ गव्यूतिःक्रोशद्वयं ॥ २९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः
॥ २३९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथेति चक्रेकृतवान् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ अंकैश्चिह्नैः लक्षैःसंख्यानैः लक्षानपुंसिसंख्यायामितिमेदिनी ॥ ४ ॥ जज्ञेज्ञातवान् उपस्तृतानूदमनार्हान्वत्सतरान्समीपाग

शकटापणवेशाश्चवणिजोबंदिनस्तथा॥ नराश्चमृगयाशीलाःशतशोथसहस्रशः॥ २७॥ ततःप्रयाणेनृपतेःसुमहानभवत्स्वनः॥ प्रावृषीवमहावायोरुद्धतस्य
विशांपते॥ २८॥ गव्यूतिमात्रेन्यवसद्राजादुर्योधनस्तदा॥ प्रयातोवाहनैःसर्वैस्ततोद्वैतवनंसरः॥२९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषयात्राप०
दुर्योधनप्रस्थानेऊनचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २३९॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ अथदुर्योधनोराजातत्रतत्रव
नेवसन्॥ जगामघोषानभितस्तत्रचक्रेनिवेशनं॥ १ ॥ रमणीयेसमाज्ञातेसोदकेसमहीरुहे॥ देशेसर्वगुणोपेतेचक्रुरावसथान्नराः ॥ २ ॥ तथैवतत्समीपस्था
न्पृथगावसथान्बहून्॥ कर्णस्यशकुनेश्चैवभ्रातृणांचैवसर्वशः॥ ३ ॥ ददर्शसतदागावःशतशोथसहस्रशः॥ अंकैर्लक्षैश्चताःसर्वालक्षयामासपार्थिवः॥ ४ ॥
अंकयामासवत्सांश्चजज्ञेचोपस्तृतांस्त्वपि॥ बालवत्साश्चयागावःकालयामासताअपि ॥ ५ ॥ अथसस्मारणंकृत्वालक्षयित्वात्रिहायनान्॥ वृतोगोपालकैः
प्रीतोव्याहरत्कुरुनंदनः॥ ६ ॥ सचपौरजनःसर्वःसैनिकाश्चसहस्रशः॥ यथोपजोषंचिक्रीडुर्वनेतस्मिन्यथामराः॥ ७॥ ततोगोपाःप्रगातारःकुशलान्नृत्यवादने॥
धार्त्तराष्ट्रमुपातिष्ठन्कन्याश्चैवस्वलंकृताः॥ ८ ॥ सस्त्रीगणावृतोराजाप्रहृष्टःप्रददौवसु॥ तेभ्योयथार्हमन्नानिपानानिविविधानिच॥ ९ ॥ ततस्तेसहिताःसर्वेतर
क्षून्महिषान्मृगान्॥ गवयर्क्षवराहांश्चसमंतात्पर्यकालयन् ॥ १० ॥ सताञ्छरैर्विनिर्भिद्यगजांश्चसुबहून्वने॥ रमणीयेषुदेशेषुग्राहयामासवैमृगान्॥ ११ ॥
गोरसानुपयुंजानउपभोगांश्चभारत॥ पश्यन्सरमणीयानिवनान्युपवनानिच॥ १२ ॥ मत्तभ्रमरजुष्टानिबर्हिणाभिरुतानिच॥ अगच्छदानुपूर्व्येणपुण्यंद्वैतव
नंसरः॥ १३ ॥ मत्तभ्रमरसंजुष्टंनीलकंठरवाकुलं॥ सप्तच्छदसमाकीर्णंपुन्नागबकुलैर्युतं॥१४॥ ऋद्ध्यापरमयायुक्तोमहेंद्रइववज्रभृत्॥ यदृच्छयाचतत्रस्थो
धर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ १५॥ ईजेराजर्षियज्ञेनसाद्यस्केनविशांपते॥ दिव्येनविधिनाचैववन्येनकुरुसत्तम ॥ १६॥ कृत्वानिवेशमभितःसरसस्तस्यकौरव॥ द्रौ
पद्यासहितोधीमान्धर्मपत्न्यानराधिपः॥ १७॥ ॥ २४६ ॥

तान्वाकालयामाससंख्यातवान् ॥ ५ ॥ त्रिहायनांस्त्रिवर्षान्वृषान् व्याहरत्विजहार ॥ ६ ॥ यथोपजोषंयथारुचि ॥७॥८॥९॥१०॥११॥ १२ ॥१३ ॥१४ ॥१५ ॥ साद्यस्केनएकाहसाध्येन ॥१६॥१७॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ आत्मजैर्जयंतादिभिःसहेतिशेषः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ विजिहीर्षुर्विहर्तुमिच्छुः उपसर्पततत्समीपंगच्छत ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

ततोदुर्योधनःप्रेष्यानादिदेशसहस्रशः॥ आक्रीडावसथाःक्षिप्रंक्रियंतामितिभारत॥ १८ ॥ तेतथेत्येवकौरव्यमुक्त्वावचनकारिणः ॥ चिकीर्षंतस्तदाक्रीडान्ज
ग्मुर्द्वैतवनंसरः ॥ १९ ॥ प्रविशंतंवनद्वारिगंधर्वाःसमवारयन्॥ सेनाग्रंधार्त्तराष्ट्रस्यप्राप्तंद्वैतवनंसरः ॥ २० ॥ तत्रगंधर्वराजोवैपूर्वमेवविशांपते॥ कुबेरभवना
द्राजन्नाजगामगणावृतः॥ २१ ॥ गणैरप्सरसांचैवत्रिदशानांतथात्मजैः॥ विहारशीलःक्रीडार्थंतेनतत्संवृतंसरः॥ २२॥ तेनतत्संवृतंदृष्ट्वातेराजपरिचारकाः॥
प्रतिजग्मुस्ततोराजन्यत्रदुर्योधनोनृपः॥ २३ ॥ सतुतेषांवचःश्रुत्वासैनिकान्युद्धदुर्मदान्॥ प्रेषयामासकौरव्यउत्सारयततानिति ॥ २४ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वा
राज्ञःसेनाग्रयायिनः॥ सरोद्वैतवनंगत्वागंधर्वानिदमब्रुवन्॥ २५॥ राजादुर्योधनोनामधृतराष्ट्रसुतोबली॥ विजिहीर्षुरिहायातितदर्थमुपसर्पत ॥ २६ ॥ एव
मुक्तास्तुगंधर्वाःप्रहसंतोविशांपते ॥ प्रत्यब्रुवंस्तान्पुरुषानिदंहिपरुषंवचः॥ २७ ॥ नचेतयतिवोराजामंदबुद्धिःसुयोधनः॥ योस्मानाज्ञापयत्येववैश्यानिवदि
वौकसः॥ २८॥ यूयंमुमूर्षवश्चापिमंदप्रज्ञानसंशयः॥ येतस्यवचनादेवमस्मान्ब्रूतविचेतसः ॥ २९॥ गच्छध्वंत्वरिताःसर्वेयत्रराजासकौरवः ॥ नचेदद्यैवग
च्छध्वंधर्मराजनिवेशनं॥ ३०॥ एवमुक्तास्तुगंधर्वैराज्ञःसेनाग्रयायिनः॥ संप्राद्रवन्यतोराजाधृतराष्ट्रसुतोभवत् ॥ ३१॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्व
णिघोषयात्रापर्वणिगंधर्वदुर्योधनसेनासंवादेचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २४०॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततस्तेसहिताःसर्वेदुर्योधनमु
पागमन्॥ अब्रुवंश्चमहाराजयदूचुःकौरवंप्रति॥ १ ॥ गंधर्वैर्वारितेसैन्येधार्तराष्ट्रःप्रतापवान्॥ अमर्षपूर्णःसैन्यानिप्रत्यभाषतभारत॥ २॥ शासतैनानधर्मज्ञा
न्ममविप्रियकारिणः॥ यदिप्रक्रीडतेसर्वैर्देवैःसहशतक्रतुः ॥ ३ ॥ दुर्योधनवचःश्रुत्वाधार्त्तराष्ट्रामहाबलाः॥ सर्वएवाभिसन्नद्धायोधाश्चापिसहस्रशः॥ ४ ॥ त
तःप्रमथ्यसर्वांस्तांस्तद्वनंविविशुर्बलात्॥ सिंहनादेनमहतापूरयंतोदिशोदश ॥ ५॥ ततोपरैरवार्यंतगंधर्वैःकुरुसैनिकाः ॥ तेवार्यमाणागंधर्वैःसाम्नैववसुधाधि
प ॥ ६ ॥ताननादृत्यगंधर्वांस्तद्वनंविविशुर्महत्॥ यदावाचानतिष्ठंतिधार्त्तराष्ट्राःसराजकाः ॥ ७॥ ततस्तेखेचराःसर्वेचित्रसेनेन्यवेदयन्॥ गंधर्वराजस्तान्सर्वा
नब्रवीत्कौरवान्प्रति॥ ८॥ अनार्यान्शासतेत्येतांश्चित्रसेनोत्यमर्षणः॥ अनुज्ञाताश्चगंधर्वाश्चित्रसेनेनभारत॥ ९॥

॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततस्तेसहिताइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ एकैकस्ययोधाःएकैकंयोधाःपर्यवर्ततपरीतवंतः ॥ २४ ॥ जिजीषवः अत्रार्षोलोपोव्योर्वलीति

प्रगृहीतायुधाःसर्वेधार्त्तराष्ट्रानभिद्रवन् ॥ तान्दृष्ट्वापततःशीघ्रान्गंधर्वानुद्यतायुधान् ॥ १० ॥ प्राद्रवंस्तेदिशःसर्वेधार्त्तराष्ट्रस्यपश्यतः ॥ तान्दृष्ट्वाद्रवतःसर्वान् धार्त्तराष्ट्रान्पराङ्मुखान् ॥ ११ ॥ राधेयस्तुतदावीरोनासीत्तत्रपराङ्मुखः ॥ आपतंतींतुसंप्रेक्ष्यगंधर्वाणांमहाचमूं ॥ १२ ॥ महताशरवर्षेणराधेयःप्रत्यवारयत् ॥ क्षुरप्रैर्विशिखैर्भल्लैर्वत्सदंतैस्तथायसैः ॥ १३ ॥ गंधर्वान्शतशोभिघ्नंल्लघुत्वात्सूतनंदनः ॥ पातयन्नुत्तमांगानिगंधर्वाणांमहारथः ॥ १४ ॥ क्षणेनव्यधमत्सर्वांचित्रसेनस्यवाहिनीं ॥ तेवध्यमानागंधर्वाःसूतपुत्रेणधीमता ॥ १५ ॥ भूयएवाभ्यवर्ततशतशोथसहस्रशः ॥ गंधर्वभूतापृथिवीक्षणेनसमपद्यत ॥ १६ ॥ आपतद्भिर्महावेगैश्चित्रसेनस्यसैनिकैः ॥ अथदुर्योधनोराजाशकुनिश्चापिसौबलः ॥ १७ ॥ दुःशासनोविकर्णश्चयेचान्येधृतराष्ट्रजाः ॥ न्यहनंस्तत्तदासैन्यंरथैर्गरुडनिःस्वनैः ॥ १८ ॥ भूयश्चयोधयामासुःकृत्वाकर्णमथाग्रतः ॥ महतारथसंघेनरथचारेणचाप्युत ॥ १९ ॥ वैकर्तनंपरीप्संतोगंधर्वान्समवाकिरन् ॥ ततःसंन्यपतन्सर्वेगंधर्वाःकौरवैःसह ॥ २० ॥ तदासुतुमुलंयुद्धमभवल्लोमहर्षणं ॥ ततस्तेमृदवोभूवन्गंधर्वाःशरपीडिताः ॥ २१ ॥ उच्चुक्रुशुश्चकौरव्यागंधर्वान्प्रेक्ष्यपीडितान् ॥ गंधर्वांस्त्रासितान्दृष्ट्वाचित्रसेनोत्यमर्षणः ॥ २२ ॥ उत्पपातासनात्क्रुद्धोवधेतेषांसमाहितः ॥ ततोमायास्त्रमास्थाययुयुधेचित्रमार्गवित् ॥ तयामुह्यंतकौरव्याश्चित्रसेनस्यमायया ॥ २३ ॥ एकैकस्यतदायोधाधार्त्तराष्ट्रस्यभारत ॥ पर्यवर्ततगंधर्वैर्दशभिर्दशभिःसह ॥ २४ ॥ ततःसंपीड्यमानास्तेबलेनमहतातदा ॥ प्राद्रवंतरणेभीतायेचराजन्जिजीषवः ॥ २५ ॥ भज्यमानेष्वनीकेषुधार्तराष्ट्रेषुसर्वशः ॥ कर्णोवैकर्तनोराजंस्तस्थौगिरिरिवाचलः ॥ २६ ॥ दुर्योधनश्चकर्णश्चशकुनिश्चापिसौबलः ॥ गंधर्वान्योधयामासुःसमरेभृशविक्षताः ॥ २७ ॥ सर्वएवतुगंधर्वाःशतशोथसहस्रशः ॥ जिघांसमानाःसहिताःकर्णमभ्यद्रवन्रणे ॥ २८ ॥ असिभिःपट्टिशैःशूलैर्गदाभिश्चमहाबलाः ॥ सूतपुत्रंजिघांसंतःसमंतात्पर्यवाकिरन् ॥ २९ ॥ अन्येस्ययुगमच्छिंदन्ध्वजमन्येन्यपातयन् ॥ ईषामन्येहयानन्येसूतमन्येन्यपातयन् ॥ ३० ॥ अन्येच्छत्रंवरूथंचबंधुरंचतथापरे ॥ गंधर्वाबहुसाहस्रास्तिलशोव्यधमन्रथं ॥ ३१ ॥ ततोरथादवप्लुत्यसूतपुत्रोसिचर्मभृत् ॥ विकर्णरथमास्थायमोक्षायाश्वानचोदयत् ॥ ३२ ॥ ॥ इ० म० आ० प० घोषयात्राप० कर्णपराभवेएकचत्वारिंशद० द्विशततमोऽध्यायः ॥ २४१ ॥

लोपः जिजीविषवः ॥ २५ ॥ राजन्हेजनमेजय ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ वरूथंरथगुप्तिं बंधुरंरथबंधनानि ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ॥ इत्यार० नै० भा० एकचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४१ ॥ ७ ॥

गंधर्वैरिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ जीवग्राहं जीवंतमेवगृहीत्वेतिणमुलंतं कषादित्वादग्रहीदित्यनुप्रयोगः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ राज्ञोयुधिष्ठिरस्य

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ गंधर्वैस्तुमहाराजभग्नेकर्णेमहारथे ॥ संप्राद्रवच्चमूःसर्वाधार्तराष्ट्रस्यपश्यतः ॥ १ ॥ तान्दृष्ट्वाद्रवतःसर्वान्धार्तराष्ट्रान्पराङ्मुखान् ॥ दुर्योधनोमहाराजोनासीत्तत्रपराङ्मुखः ॥ २ ॥ तामापतंतींसंप्रेक्ष्यगंधर्वाणांमहाचमूं ॥ महताशरवर्षेणसोभ्यवर्षदरिंदमः ॥ ३ ॥ अचिंत्यशरवर्षंतुगंधर्वास्तस्यतंरथं ॥ दुर्योधनंजिघांसंतःसमंतात्पर्यवारयन् ॥ ४ ॥ युगमीषांवरूथंचतथैवध्वजसारथी ॥ अश्वांस्त्रिवेणुंतल्पंचतिलशोव्यधमञ्छरैः ॥ ५ ॥ दुर्योधनंचित्रसेनोविरथंपतितंभुवि ॥ अभिद्रुत्यमहाबाहुर्जीवग्राहमथाग्रहीत् ॥ ६ ॥ तस्मिन्गृहीतेराजेंद्रस्थितंदुःशासनंरथे ॥ पर्यगृह्णंतगंधर्वाःपरिवार्यसमंततः ॥ ७ ॥ विविंशतिचित्रसेनावादायान्येविदुद्रुवुः ॥ विंदानुविंदावपरेराजदारांश्चसर्वशः ॥ ८ ॥ सैन्यंतद्धार्तराष्ट्रस्यगंधर्वैःसमभिद्रुतं ॥ पूर्वंप्रभग्नाःसहिताःपांडवानभ्ययुस्तदा ॥ ९ ॥ शकटापणवेशाश्चयानयुग्यंचसर्वशः ॥ शरणंपांडवान्जग्मुर्ह्रियमाणेमहीपतौ ॥ १० ॥ ॥ सैनिकाऊचुः ॥ ॥ प्रियदर्शीमहाबाहोधार्तराष्ट्रोमहाबलः ॥ गंधर्वैर्ह्रियतेराजापार्थास्तमनुधावत ॥ ११ ॥ दुःशासनोदुर्विषहोदुर्मुखोदुर्जयस्तथा ॥ बध्वाह्रियंतेगंधर्वैराजदाराश्चसर्वशः ॥ १२ ॥ इतिदुर्योधनामात्याःक्रोशंतोराजगृद्धिनः ॥ आर्तादीनास्ततःसर्वेयुधिष्ठिरमुपागमन् ॥ १३ ॥ तांस्तथाव्यथितान्दीनान्भिक्षमाणान्युधिष्ठिरं ॥ वृद्धान्दुर्योधनामात्यान्भीमसेनोभ्यभाषत ॥ १४ ॥ महताहिप्रयत्नेनसंनह्यगजवाजिभिः ॥ अस्माभिर्यदनुष्ठेयंगंधर्वैस्तदनुष्ठितं ॥ १५ ॥ अन्यथावर्तमानानामर्थोजातोयमन्यथा ॥ दुर्मंत्रितमिदंतावद्राज्ञोदुर्द्यूतदेविनः ॥ १६ ॥ द्वेष्टारमन्येक्लीबस्यपातयंतीतिनःश्रुतं ॥ इदंकृतंनःप्रत्यक्षंगंधर्वैरतिमानुषं ॥ १७ ॥ दिष्ट्यालोकेपुमानस्तिकश्चिदस्मत्प्रियेस्थितः ॥ येनास्माकंहृतोभारआसीनानांसुखावहः ॥ १८ ॥ शीतवातातपसहांस्तपसाचैवकर्शितान् ॥ समस्थोविषमस्थान्हिद्रष्टुमिच्छतिदुर्मतिः ॥ १९ ॥ अधर्मचारिणस्तस्यकौरव्यस्यदुरात्मनः ॥ येशीलमनुवर्ततितेपश्यंतिपराभवं ॥ २० ॥ अधर्मोहिकृतस्तेनयेनैतदुपशिक्षितं ॥ अनृशंसास्तुकौंतेयास्तत्प्रत्यक्षंब्रवीमिवः ॥ २१ ॥ एवंब्रुवाणंकौंतेयंभीमसेनमपस्वरं ॥ नकालःपरुषस्यायमितिराजाभ्यभाषत ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषयात्राप० दुर्योधनादिहरणेद्विचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ १६ ॥ क्लीबस्यअशक्तत्वात् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ अपस्वरंक्रोधेनविकलवर्णंयथास्यात्तथाब्रुवाणं ॥ २२ ॥ ॥ इत्यार० नै० भा० द्विचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४२ ॥

अस्मानिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ अभिधावयाहीतिचोदितआर्यःत्राणंरक्षकःशरणागतस्यकःभवेत् यआर्योमहान्सएवभवेत् शरणागतरक्षणसमर्थोदुर्लभ

॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अस्मानभिगतांस्तातभयार्तान्छरणैषिणः ॥ कौरवान्विषमप्राप्तान्कथंब्रूयास्त्वमीदृशं ॥ १ ॥ भवंतिभेदाज्ज्ञातीनांकलहाश्चवृकोदर ॥ प्रसक्तानिचवैराणिकुलधर्मोननश्यति ॥ २ ॥ यदातुकश्चिज्ज्ञातीनांबाह्यःप्रार्थयतेकुलं ॥ नमर्षयंतितत्संतोबाह्येनाभिप्रधर्षणं ॥ ३ ॥ जानात्येषहिदुर्बुद्धिरस्मानिहचिरोषितान् ॥ सएवंपरिभूयास्मानकार्षीदिदमप्रियं ॥ ४ ॥ दुर्योधनस्यग्रहणाद्गंधर्वेणबलात्प्रभो ॥ स्त्रीणांबाह्याभिमर्शाच्चहतंभवतिनःकुलं ॥ ५ ॥ शरणंचप्रपन्नानांत्राणार्थंचकुलस्यच ॥ उत्तिष्ठध्वंनरव्याघ्राःसज्जीभवतमाचिरं ॥ ६ ॥ अर्जुनश्चयमौचैवत्वंचवीरापराजितः ॥ मोक्षयध्वंनरव्याघ्राह्रियमाणंसुयोधनं ॥ ७ ॥ एतेरथानरव्याघ्राःसर्वशस्त्रसमन्विताः ॥ धृतराष्ट्रस्यपुत्राणांविमलाःकांचनध्वजाः ॥ ८ ॥ सस्वनानधिरोहध्वंनित्यसज्जानिमान्रथान् ॥ इंद्रसेनादिभिःसूतैःकृतशस्त्रैरधिष्ठितान् ॥ ९ ॥ एतानास्थायवैयत्तागंधर्वान्योद्धुमाहवे ॥ सुयोधनस्यमोक्षायप्रयतध्वमतंद्रिताः ॥ १० ॥ यएवकश्चिद्राजन्यःशरणार्थमिहागतं ॥ परंशक्त्याभिरक्षेतकिंपुनस्त्वंवृकोदर ॥ ११ ॥ कइहार्योभवेत्त्राणमभिधावेतिचोदितः ॥ प्रांजलिंशरणापन्नंदृष्ट्वाशत्रुमपिध्रुवं ॥ १२ ॥ वरप्रदानंराज्यंचपुत्रजन्मचपांडवाः ॥ शत्रोश्चमोक्षणंक्लेशात्त्रीणिचैकंचतत्समं ॥ १३ ॥ किंचाप्यधिकमेतस्माद्यदापन्नःसुयोधनः ॥ त्वद्बाहुबलमाश्रित्यजीवितंपरिमार्गते ॥ १४ ॥ स्वयमेवप्रधावेयंयदिनस्याद्वृकोदर ॥ विततोमेक्रतुर्वीरनहिमेऽत्रविचारणा ॥ १५ ॥ साम्नैवतुयथाभीममोक्षयेथाःसुयोधनं ॥ तथासर्वैरुपायैस्त्वंयतेथाःकुरुनंदन ॥ १६ ॥ नसाम्नाप्रतिपद्येतयदिगंधर्वराडसौ ॥ पराक्रमेणमृदुनामोक्षयेथाःसुयोधनं ॥ १७ ॥ अथासौमृदुयुद्धेननमुंचेद्भीमकौरवान् ॥ सर्वोपायैर्विमोच्यास्तेनिगृह्यपरिपंथिनः ॥ १८ ॥ एतावद्धिमयाशक्यंसंदेष्टुंवैवृकोदर ॥ वैतानेकर्मणिततेवर्तमानेचभारत ॥ १९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ अजातशत्रोर्वचनंतच्छ्रुत्वातुधनंजयः ॥ प्रतिजज्ञेगुरोर्वाक्यंकौरवाणांविमोक्षणं ॥ २० ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ यदिसाम्नानमोक्ष्यंतिगंधर्वाधृतराष्ट्रजान् ॥ अद्यगंधर्वराजस्यभूमिःपास्यतिशोणितं ॥ २१ ॥ अर्जुनस्यतुतांश्रुत्वाप्रतिज्ञांसत्यवादिनः ॥ कौरवाणांतदाराजनपुनःप्रत्यागतंमनः ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषयात्रापर्वणिदुर्योधनमोचनानुज्ञायांत्रिचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

इतिभावः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४३ ॥ ७ ॥

युधिष्ठिरेति ॥ १ ॥ २ ॥ दंशिताःसन्नद्धाः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ श्रेयःकल्याणं प्रतिपादयितुंप्रापयितुं ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ खचरानग

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ युधिष्ठिरवचःश्रुत्वाभीमसेनपुरोगमाः ॥ प्रहृष्टवदनाःसर्वेसमुत्तस्थुर्नरर्षभाः ॥ १ ॥ अभेद्यानिततःसर्वेसमनह्यंतभारत ॥ जांबूनदविचित्राणिकवचानिमहारथाः ॥ २ ॥ आयुधानिचदिव्यानिविविधानिसमाददुः ॥ तेदंशितारथैःसर्वेध्वजिनःसशरासनाः ॥ ३ ॥ पांडवाःप्रत्यदृश्यंतज्वलिताइवपावकाः ॥ तान्रथान्साधुसंपन्नान्संयुक्तान्जवनैर्हयैः ॥ ४ ॥ आस्थायरथशार्दूलाःशीघ्रमेवययुस्ततः ॥ ततःकौरवसैन्यानांप्रादुरासीन्महास्वनः ॥ ५ ॥ प्रयातान्सहितान्दृष्ट्वापांडुपुत्रान्महारथान् ॥ जितकाशिनश्चखचरास्त्वरिताश्चमहारथाः ॥ ६ ॥ क्षणेनैववनेतस्मिन्समाजग्मुरभीतवत् ॥ न्यवर्तंततःसर्वेगंधर्वाजितकाशिनः ॥ ७ ॥ दृष्ट्वारथगतान्वीरान्पांडवांश्चतुरोरणे ॥ तांस्तुविभ्राजितान्दृष्ट्वालोकपालानिवोद्यतान् ॥ ८ ॥ व्यूढानीकाव्यतिष्ठंतगंधमादनवासिनः ॥ राज्ञस्तुवचनंश्रुत्वाधर्मपुत्रस्यधीमतः ॥ ९ ॥ क्रमेणमृदुनायुद्धमुपक्रांतंचभारत ॥ नतुगंधर्वराजस्यसैनिकामंदचेतसः ॥ १० ॥ शक्यंतेमृदुनाश्रेयःप्रतिपादयितुंतदा ॥ ततस्तान्युधिदुर्धर्षान्सव्यसाचीपरंतपः ॥ ११ ॥ सांत्वपूर्वमिदंवाक्यमुवाचखचरान्रणे ॥ विसर्जयतराजानंभ्रातरंमेसुयोधनं ॥ १२ ॥ तएवमुक्तागंधर्वाःपांडवेनयशस्विना ॥ उत्स्मयंतस्तदापार्थमिदंवचनमब्रुवन् ॥ १३ ॥ एकस्यैववयंतातकुर्यामवचनंभुवि ॥ यस्यशासनमाज्ञायचरामोविगतज्वराः ॥ १४ ॥ तेनैकेनयथादिष्टंतथावर्त्तामभारत ॥ नशास्ताविद्यतेऽस्माकमन्यस्तस्मात्सुरेश्वरात् ॥ १५ ॥ एवमुक्तःसगंधर्वैःकुंतीपुत्रोधनंजयः ॥ गंधर्वान्पुनरेवेदंवचनंप्रत्यभाषत ॥ १६ ॥ नतद्गंधर्वराजस्ययुक्तंकर्मजुगुप्सितं ॥ परदाराभिमर्शश्चमानुषैश्चसमागमः ॥ १७ ॥ उत्सृज्ध्वंमहावीर्यान्धृतराष्ट्रसुतानिमान् ॥ दारांश्चैषांविमुंचध्वंधर्मराजस्यशासनात् ॥ १८ ॥ यदासाम्नानमुंचध्वंगंधर्वाधृतराष्ट्रजान् ॥ मोक्षयिष्यामिविक्रम्यस्वयमेवसुयोधनं ॥ १९ ॥ एवमुक्त्वाततःपार्थःसव्यसाचीधनंजयः ॥ ससर्जनिशितान्बाणान्खचरान्खचरान्प्रति ॥ २० ॥ तथैवशरवर्षेणगंधर्वास्तेबलोत्कटाः ॥ पांडवानभ्यवर्षंतपांडवाश्चदिवौकसः ॥ २१ ॥ ततःसुतुमुलंयुद्धंगंधर्वाणांतरस्विनां ॥ बभूवभीमवेगानांपांडवानांचभारत ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषयात्राप०पांडवगंधर्वयुद्धेचतुश्चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

गनगमनान् खचरान्गंधर्वान् ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुश्चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ तथातेषांचतुर्णामपिरथान्छन्नान्प्रचक्रिरेगंधर्वाः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ गृह्यगृहीत्वा

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोदिव्यास्त्रसंपन्नागंधर्वाहेममालिनः ॥ विसृजंतःशरान्दीप्तान्समंतात्पर्यवारयन् ॥ १ ॥ चत्वारःपांडवावीरागंधर्वाश्चसहस्रशः ॥
रणेसंन्यपतन्राजंस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ २ ॥ यथाकर्णस्यचरथोधार्तराष्ट्रस्यचोभयोः ॥ गंधर्वैःशतशश्छिन्नौतथातेषांप्रचक्रिरे ॥ ३ ॥ तान्समापततोराजन्
गंधर्वाञ्छतशोरणे ॥ प्रत्यगृह्णन्नरव्याघ्राःशरवर्षैरनेकशः ॥ ४ ॥ तेकीर्यमाणाःखगमाःशरवर्षैःसमंततः ॥ नशेकुःपांडुपुत्राणांसमीपेपरिवर्तितुं ॥ ५ ॥ अभि
क्रुद्धानभिक्रुद्धोगंधर्वानर्जुनस्तदा ॥ लक्षयित्वाथदिव्यानिमहास्त्राण्युपचक्रमे ॥ ६ ॥ सहस्राणांसहस्राणिप्राहिणोद्यमसादनं ॥ आग्नेयेनार्जुनःसंख्येगंधर्वा
णांबलोत्कटः ॥ ७ ॥ तथाभीमोमहेष्वासःसंयुगेबलिनांवरः ॥ गंधर्वान्शतशोराजन्जघाननिशितैःशरैः ॥ ८ ॥ माद्रीपुत्रावपितथायुध्यमानौबलोत्कटौ ॥ प
रिगृह्याग्रतोराजन्जघ्नतुःशतशःपरान् ॥ ९ ॥ तेवध्यमानागंधर्वादिव्यैरस्त्रैर्महारथैः ॥ उत्पेतुःखमुपादायधृतराष्ट्रसुतांस्ततः ॥ १० ॥ सतानुत्पतितान्दृष्ट्वाकुंतीपु
त्रोधनंजयः ॥ महताशरजालेनसमंतात्पर्यवारयत् ॥ ११ ॥ तेबद्धाःशरजालेनशकुंताइवपंजरे ॥ ववर्षुरर्जुनंक्रोधाद्गदाशक्त्यृष्टिवृष्टिभिः ॥ १२ ॥ गदाशक्त्यृष्टि
वृष्टीस्तानिहत्यपरमास्त्रवित् ॥ गात्राणिचाहनद्भल्लैर्गंधर्वाणांधनंजयः ॥ १३ ॥ शिरोभिःप्रपतद्भिश्चचरणैर्बाहुभिस्तथा ॥ अश्मवृष्टिरिवाभातिपरेषामभवद्भ
यं ॥ १४ ॥ तेवध्यमानागंधर्वाःपांडवेनमहात्मना ॥ भूमिष्ठमंतरिक्षस्थाःशरवर्षैरवाकिरन् ॥ १५ ॥ तेषांतुशरवर्षाणिसव्यसाचीपरंतपः ॥ अस्त्रैःसंवार्यतेजस्वी
गंधर्वान्प्रत्यविध्यत ॥ १६ ॥ स्थूणाकर्णेंद्रजालंचसौरंचापितथार्जुनः ॥ आग्नेयंचापिसौम्यंचससर्जकुरुनंदनः ॥ १७ ॥ तेदह्यमानागंधर्वाःकुंतीपुत्रस्यसायकैः ॥
दैतेयाइवशक्रेणविषादमगमन्परं ॥ १८ ॥ ऊर्ध्वमाक्रममाणाश्चशरजालेनवारिताः ॥ विसर्पमाणाभल्लैश्चवार्यंतेसव्यसाचिना ॥ १९ ॥ गंधर्वांस्त्रासितान्दृष्ट्वा
कुंतीपुत्रेणभारत ॥ चित्रसेनोगदांगृह्यसव्यसाचिनमाद्रवत् ॥ २० ॥ तस्याभिपततस्तूर्णंगदाहस्तस्यसंयुगे ॥ गदांसर्वायसींपार्थःशरैश्चिच्छेदसप्तधा ॥ २१ ॥
सगदांबहुधादृष्ट्वाकृत्तांबाणैस्तरस्विना ॥ संवृत्यविद्ययात्मानंयोधयामासपांडवं ॥ २२ ॥ अस्त्राणितस्यदिव्यानिसंप्रयुक्तानिसर्वशः ॥ दिव्यैरस्त्रैस्तदावीरःपर्य
वारयदर्जुनः ॥ २३ ॥ सवार्यमाणस्तैरस्त्रैरर्जुनेनमहात्मना ॥ गंधर्वराजोबलवान्माययांतर्हितस्तदा ॥ २४ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ संवृत्याच्छाद्य विद्ययाऽदर्शनशक्त्या ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥ ॥ इत्यारण्यके० नै० भारतभावदीपे पंचचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४५ ॥ ॥९॥ ॥ ततोर्जुनइति ॥१॥२॥ तत्रस्थेन मयेतिशेषः ॥३॥४॥५॥६॥७॥

अंतर्हितंतमालक्ष्यप्रहरंतमथार्जुनः ॥ ताडयामासखचरैर्दिव्यास्त्रप्रतिमंत्रितैः ॥ २५ ॥ अंतर्धानवधंचास्यचक्रेक्रुद्धोर्जुनस्तदा ॥ शब्दवेधंसमाश्रित्यबहुरूपो
धनंजयः ॥ २६ ॥ सवध्यमानस्तैरस्त्रैरर्जुनेनमहात्मना ॥ ततोस्यदर्शयामासतदात्मानंप्रियःसखा ॥ २७ ॥ चित्रसेनस्ततोवाचसखायंयुधिविद्धिमां ॥ चित्रसे
नमथालक्ष्यसखायंयुधिदुर्बलं ॥ २८ ॥ संजहारास्त्रमथतत्प्रसृष्टंपांडवर्षभः ॥ दृष्ट्वातुपांडवाःसर्वेसंहृतास्त्रंधनंजयं ॥ २९ ॥ संजह्रुःप्रद्रुतानश्वान्शरवेगान्धनूं
षिच ॥ चित्रसेनश्चभीमश्चसव्यसाचीयमावपि ॥ पृष्ट्वाकौशलमन्योन्यंरथेष्वेवावतस्थिरे ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेप० घोषयात्रापर्वणिगंधर्वपरा
भवेपंचचत्वारिंशदधिकद्विशततमोध्यायः ॥ २४५ ॥ ॥९॥ ॥९॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोर्जुनश्चित्रसेनंप्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ मध्येगंधर्वसैन्या
नांमहेष्वासोमहाद्युतिः ॥ १ ॥ किंतेव्यवसितंवीरकौरवाणांविनिग्रहे ॥ किमर्थंचसदारोयंनिगृहीतःसुयोधनः ॥ २ ॥ ॥ चित्रसेनउवाच ॥ ॥ विदितोयमभि
प्रायस्तत्रस्थेनदुरात्मनः ॥ दुर्योधनस्यपापस्यकर्णस्यचधनंजय ॥ ३ ॥ वनस्थान्भवतोज्ञात्वाक्लिश्यमानाननाथवत् ॥ समस्थोविषमस्थांस्तान्द्रक्ष्यामीत्यन
वास्थितान् ॥ ४ ॥ इमेऽवहसितुंप्राप्ताद्रौपदींचयशस्विनीं ॥ ज्ञात्वाचिकीर्षितंचैषांमामुवाचसुरेश्वरः ॥ ५ ॥ गच्छदुर्योधनंबद्ध्वासहामात्यमिहानय ॥ धनंजय
श्चतेरक्ष्यःसहभ्रातृभिराहवे ॥ ६ ॥ सचप्रियःसखातुभ्यंशिष्यश्चतवपांडव ॥ वचनाद्देवराजस्यततोस्मीहागतोद्रुतं ॥ ७ ॥ अयंदुरात्माबद्धश्चगमिष्यामिसुरा
लयं ॥ नेष्याम्येनंदुरात्मानंपाकशासनशासनात् ॥ ८ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ उत्सृज्यतांचित्रसेनभ्रातास्माकंसुयोधनः ॥ धर्मराजस्यसंदेशान्ममचेदिच्छ
सिप्रियं ॥ ९ ॥ ॥ चित्रसेनउवाच ॥ ॥ पापोयंनित्यसंतुष्टोनविमोक्षणमर्हति ॥ प्रलब्धाधर्मराजस्यकृष्णायाश्चधनंजय ॥ १० ॥ नेदंचिकीर्षितंतस्यकुंतीपुत्रो
युधिष्ठिरः ॥ जानातिधर्मराजोहिश्रुत्वाकुरुयथेच्छसि ॥ ११ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तेसर्वएवराजानमभिजग्मुर्युधिष्ठिरं ॥ अभिगम्यचतत्सर्वंशशंसुस्त
स्यचेष्टितं ॥ १२ ॥ अजातशत्रुस्तच्छ्रुत्वागंधर्वस्यवचस्तदा ॥ मोक्षयामासतान्सर्वान्गंधर्वान्प्रशशंसच ॥ १३ ॥ दिष्ट्याभवद्भिर्बलिभिःशक्तैःसर्वैर्नहिंसितः ॥
दुर्वृत्तोधार्तराष्ट्रोयंसामात्यज्ञातिबांधवः ॥ १४ ॥ उपकारोमहांस्तातकृतोयंममखेचरैः ॥ कुलंनपरिभूतंमेमोक्षणेस्यदुरात्मनः ॥ १५ ॥

॥८॥९॥ नित्यसंतुष्टोमत्तइत्यर्थः संतुष्टत्वाद्दृप्यइति दृष्टोदृप्यतिदृप्तोधर्ममतिक्रामतीत्यापस्तंबवचनात् प्रलब्धावंचकः ॥१०॥ इदंमदुक्तंसमस्थोविषमस्थांस्तान्द्रक्ष्यामीति ॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥

इष्टानिवस्त्रालंकारादीन्याज्ञापयध्वं भवदर्थंनान्योनेष्यतीति ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ सुखंसुखेन एधंतिएधंतेवर्धंते ॥ २२ ॥ वैमनस्यंवैरंकेनचित्सहमाकुथाःमाकुरु ॥ २३ ॥ २४ ॥

आज्ञापयध्वमिष्टानिप्रीयामोदर्शनेनवः॥ प्राप्यसर्वानभिप्रायांस्ततोव्रजतमाचिरं॥१६॥ अनुज्ञातास्तुगंधर्वाःपांडुपुत्रेणधीमता॥ सहाप्सरोभिःसंहृष्टाश्चित्रसेनमुखाययुः॥ १७॥ देवराडपिगंधर्वान्मृतांस्तान्समजीवयत्॥ दिव्येनामृतवर्षेणयेहताःकौरवैर्युधि ॥ १८॥ ज्ञातींस्तानवमुच्याथराजदारांश्चसर्वशः॥ कृत्वाचदुष्करंकर्मप्रीतियुक्ताश्चपांडवाः ॥ १९॥ सस्त्रीकुमारैःकुरुभिःपूज्यमानामहारथाः ॥ बभ्राजिरेमहात्मानःक्रतुमध्येयथाग्नयः ॥ २० ॥ ततोदुर्योधनंमुक्तंभ्रातृभिःसहितस्तदा ॥ युधिष्ठिरस्तुप्रणयादिदंवचनमब्रवीत् ॥ २१ ॥ मास्मतातपुनःकार्षीरीदृशंसाहसंक्वचित् ॥ नहिसाहसकर्तारःसुखमेधंतिभारत ॥ २२ ॥ स्वस्तिमान्सहितःसर्वैर्भ्रातृभिःकुरुनंदन॥ गृहान्व्रजयथाकामंवैमनस्यंचमाकृथाः ॥ २३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ पांडवेनाभ्यनुज्ञातोराजादुर्योधनस्तदा॥ अभिवाद्यधर्मपुत्रंगतेंद्रियइवातुरः॥ २४॥ विदीर्यमाणोव्रीडावान्जगामनगरंप्रति॥ तस्मिन्गतेकौरवेयेकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ २५॥ भ्रातृभिःसहितोवीरःपूज्यमानोद्विजातिभिः॥ तपोधनैश्चतैःसर्वैर्वृतःशक्रइवामरैः॥ २६॥ तथाद्वैतवनेतस्मिन्विजहारमुदायुतः॥ २७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषयात्राप० दुर्योधनमोक्षणेषट्चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २४६॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥शत्रुभिर्जितबद्धस्यपांडवैश्चमहात्मभिः॥ मोक्षितस्ययुधापश्चान्मानिनःसुदुरात्मनः॥ १॥ कत्थनस्यावलिप्तस्यगर्वितस्यचनित्यशः॥ सदाचपौरुषौदार्यैःपांडवानवमन्यतः॥ २॥ दुर्योधनस्यपापस्यनित्याहंकारवादिनः॥ प्रवेशोहास्तिनपुरेदुष्करःप्रतिभातिमे ॥ ३ ॥ तस्यलज्जान्वितस्यैवशोकव्याकुलचेतसः॥ प्रवेशंविस्तरेणत्वंवैशंपायनकीर्त्तय॥ ४॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥धर्मराजनिसृष्टस्तुधार्त्तराष्ट्रःसुयोधनः॥ लज्जयाधोमुखःसीदन्नुपासर्पत्सुदुःखितः ॥५॥ स्वपुरंप्रययौराजाचतुरंगबलानुगः॥ शोकोपहतयाबुद्ध्याचिंतयानःपराभवं॥ ६॥ विमुच्यपथियानानिदेशेसुयवसोदके॥ सन्निविष्टःशुभेरम्येभूमिभागेयथेप्सितं॥ ७॥ हस्त्यश्वरथपादातंयथास्थानंन्यवेशयत्॥ अथोपविष्टंराजानंपर्यंकेज्वलनप्रभे॥८॥ ॥२५०॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शत्रुभिरिति ॥ १ ॥ कत्थनस्यात्मस्तुतिपरस्य अवलिप्तस्यपापाशयस्य गर्वितस्यात्यभिमानिनः अतएवपांडवानवमन्यतः ॥ २ ॥ अहंकारंगर्वंवदतीतितथा ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

उपप्लुतंयथासोमंराहुणारात्रिसंक्षये॥ उपागम्याब्रवीत्कर्णोदुर्योधनमिदंतदा॥ ९॥ दिष्ट्याजीवसिगांधारेदिष्ट्यानःसंगमःपुनः॥ दिष्ट्यात्वयाजिताश्चैवगंधर्वाःकामरूपिणः॥ १०॥ दिष्ट्यासमग्रान्पश्यामिभ्रातॄंस्तेकुरुनंदन॥ विजिगीषून्रणेयुक्तान्निर्जितारीन्महारथान्॥ ११॥ अहंत्वभिद्रुतःसर्वैर्गंधर्वैःपश्यतस्तव॥ नाशक्नुवंस्थापयितुंदीर्यमाणांचवाहिनीं॥ १२ ॥ शरक्षतांगश्चभृशंव्यपयातोऽभिपीडितः॥ इदंत्वत्यद्भुतंमन्येयद्युष्मानिहभारत ॥ १३॥ अरिष्टानक्षतांश्चापिसदारबलवाहनान्॥ विमुक्तान्संप्रपश्यामियुद्धात्तस्मादमानुषात्॥ १४॥ नैतस्यकर्तालोकेस्मिन्पुमान्विद्यतिभारत॥ यत्कृतंतेमहाराजसहभ्रातृभिराहवे॥ १५॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवमुक्तस्तुकर्णेनराजादुर्योधनस्तदा॥ उवाचचांगराजानंबाष्पगद्गदयागिरा ॥ १६॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषयात्रापर्वणिकर्णदुर्योधनसंवादेसप्तचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २४७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥दुर्योधनउवाच॥ ॥ अजानतस्तेराधेयनाभ्यसूयाम्यहंवचः॥ जानासित्वंजितान्शत्रून्गंधर्वांस्तेजसामया॥ १॥ आयोधितास्तुगंधर्वाःसुचिरंसोदरैर्मम॥ मयासहमहाबाहोकृतश्चोभयतःक्षयः॥ २॥ मायाधिकास्त्वयुध्यंतयदाशूरावियद्गताः॥ तदानोनसमंयुद्धमभवत्खेचरैःसह॥ ३॥ पराजयंचप्राप्ताःस्मोरणेबंधनमेवच॥ सभृत्यामात्यपुत्राश्चसदारबलवाहनाः॥ ४॥ उच्चैराकाशमार्गेणह्रियामस्तैःसुदुःखिताः ॥ अथनःसैनिकाःकेचिदमात्याश्चमहारथाः॥ ५॥ उपगम्याब्रुवन्दीनाःपांडवांश्चरणप्रदान् ॥ एषदुर्योधनोराजाधार्तराष्ट्रःसहानुजः॥ ६॥ सामात्यदारोह्रियतेगंधर्वैर्दिवमाश्रितैः॥ तंमोक्षयतभद्रंवःसहदारंनराधिपं ॥ ७॥ परामर्शोमाभविष्यत्कुरुदारेषुसर्वशः॥ एवमुक्तेतुधर्मात्माज्येष्ठःपांडुसुतस्तदा॥ ८॥ प्रसाद्यपांडवान्सर्वानाज्ञापयतमोक्षणे॥ अथागम्यतमुद्देशंपांडवाःपुरुषर्षभाः ॥ ९॥ सांत्वपूर्वमयाचंतशक्ताःसंतोमहारथाः॥ यदाचास्मान्नमुमुचुर्गंधर्वाःसांत्विताअपि॥ १०॥ ततोर्जुनश्चभीमश्चयमजौचबलोत्कटौ ॥ मुमुचुःशरवर्षाणिगंधर्वान्प्रत्यनेकशः॥ ११॥ अथसर्वेरणंमुक्त्वाप्रयाताःखेचरादिवं॥ अस्मानेवाभिकर्षंतोदीनान्मुदितमानसाः॥ १२॥ ततःसमंतात्पश्यामःशरजालेनवेष्टितं॥ अमानुषाणिचास्त्राणिप्रमुंचंतंधनंजयं॥ १३॥ समावृतादिशोदृष्ट्वापांडवेनशितैःशरैः॥ धनंजयसखात्मानंदर्शयामासवैतदा॥ १४॥

अजानतस्तेइति नाभ्यसूयामिदोषवदितिनमन्ये ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ चित्रसेनमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

चित्रसेनःपांडवेनसमाश्लिष्यपरस्परं ॥ कुशलंपरिपप्रच्छतैःपृष्टश्चाप्यनामयं ॥ १५ ॥ तेसमेत्यतथान्योन्यंसन्नाहान्विप्रमुच्यच ॥ एकीभूतास्ततोवीरागंध
र्वाःसहपांडवैः ॥ अपूजयेतामन्योन्यंचित्रसेनधनंजयौ ॥ १६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषयात्रापर्वणिदुर्योधनवाक्येअष्टचत्वारिंशदधिक
द्विशततमोऽध्यायः ॥ २४८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दुर्योधनउवाच ॥ ॥ चित्रसेनंसमागम्यप्रहसन्नर्जुनस्तदा ॥ इदंवचनमक्लीबमब्रवीत्परवीरहा
॥ १ ॥ भ्रातॄनर्हसिमेवीरमोक्तुंगंधर्वसत्तम ॥ अनर्हधर्षणाहीमेजीवमानेषुपांडुषु ॥ २ ॥ एवमुक्तस्तुगंधर्वःपांडवेनमहात्मना ॥ उवाचयत्कर्णवयंमंत्रयंतोविनि
र्गताः ॥ ३ ॥ द्रष्टारःस्मसुखाद्धीनान्सदारान्पांडवानिति ॥ तस्मिन्नुच्चार्यमाणेतुगंधर्वेणवचस्तथा ॥ ४ ॥ भूमेर्विवरमन्वैच्छंप्रवेष्टुंव्रीडयान्वितः ॥ युधिष्ठिरमथा
गम्यगंधर्वाःसहपांडवैः ॥ ५ ॥ अस्मद्दुर्मंत्रितंतस्मैबद्धांश्चास्मान्न्यवेदयन् ॥ स्त्रीसमक्षमहंदीनोबद्धःशत्रुवशंगतः ॥ ६ ॥ युधिष्ठिरस्योपहृतःकिंनुदुःखमतःपरं ॥
येमेनिराकृतानित्यंरिपुर्येषामहंसदा ॥ ७ ॥ तैर्मोक्षितोहंदुर्बुद्धिर्दत्तंतैरेवजीवितं ॥ प्राप्तःस्यांयद्यहंवीरवधंतस्मिन्महारणे ॥ ८ ॥ श्रेयस्तद्भवितामह्यंनैवंभूतस्य
जीवितं ॥ अभूद्यशःपृथिव्यांमेख्यातंगंधर्वतोवधात् ॥ ९ ॥ प्राप्ताश्चपुण्यलोकाःस्युर्महेंद्रसदनेऽक्षयाः ॥ यत्त्वद्यमेव्यवसितंतच्छृणुध्वंनरर्षभाः ॥ १० ॥ इहप्राय
मुपासिष्येयूयंव्रजतवैगृहान् ॥ भ्रातरश्चैवमेसर्वेयांत्वद्यस्वपुरंप्रति ॥ ११ ॥ कर्णप्रभृतयश्चैवसुहृदोबांधवाश्चये ॥ दुःशासनंपुरस्कृत्यप्रयांत्वद्यपुरंप्रति ॥ १२ ॥
नह्यहंसंप्रयास्यामिपुरंशत्रुनिराकृतः ॥ शत्रुमानापहोभूत्वासुहृदांमानकृत्तथा ॥ १३ ॥ ससुहृच्छोकदोजातःशत्रूणांहर्षवर्धनः ॥ वारणाह्वयमासाद्यकिंवक्ष्या
मिजनाधिपं ॥ १४ ॥ भीष्मद्रोणौकृपद्रौणीविदुरःसंजयस्तथा ॥ बाह्लीकःसौमदत्तिश्चयेचान्येवृद्धसंमताः ॥ १५ ॥ ब्राह्मणाःश्रेणिमुख्याश्चतथोदासीनवृत्तयः ॥
किंमांवक्ष्यंतिकिंचापिप्रतिवक्ष्यामितानहं ॥ १६ ॥ रिपूणांशिरसिस्थित्वातथाविक्रम्यचोरसि ॥ आत्मदोषात्परिभ्रष्टःकथंवक्ष्यामितानहं ॥ १७ ॥ दुर्विनीताः
श्रियंप्राप्यविद्यामैश्वर्यमेवच ॥ तिष्ठंतिनचिरंभद्रंयथाहंमदगर्वितः ॥ १८ ॥ अहोनार्हमिदंकर्मकष्टंदुश्चरितंकृतं ॥ स्वयंदुर्बुद्धिनामोहाद्येनप्राप्तोस्मिसंशयं
॥ १९ ॥ तस्मात्प्रायमुपासिष्येनहिशक्ष्यामिजीवितुं ॥ चेतयानोहिकोजीवेत्कृच्छ्राच्छत्रुभिरुद्धृतः ॥ २० ॥

॥ ८ ॥ एवंभूतस्यजीवितंनश्रेयइतिसंबंधः अभूदभविष्यत् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ श्रेणिमुख्याःशिल्पिसंघातमुख्याःप्रकृतयइत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ विस्रब्धंसविश्वासंयथास्यात्तथा ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ यदाचेति यदिशोकेनव्यसनंनश्येत्तर्हिस

शत्रुभिश्चावहसितोमानीपौरुषवर्जितः ॥ पांडवैर्विक्रमाढ्यैश्चसावमानमवेक्षितः ॥ २१ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंचिंतापरिगतोदुःशासनमथाब्रवी
त् ॥ दुःशासननिबोधेदंवचनंममभारत ॥ २२ ॥ प्रतीच्छत्वंमयादत्तमभिषेकंनृपोभव ॥ प्रशाधिपृथिवींस्फीतांकर्णसौबलपालितां ॥ २३ ॥ भ्रातॄन्पालयवि
स्रब्धंमरुतोवृत्रहायथा ॥ बांधवास्त्वोपजीवंतुदेवाइवशतक्रतुं ॥ २४ ॥ ब्राह्मणेषुसदावृत्तिंकुर्वीथाश्चाप्रमादतः ॥ बंधूनांसुहृदांचैवभवेथास्त्वंगतिःसदा ॥ २५ ॥
ज्ञातींश्चाप्यनुपश्येथाविष्णुर्देवगणान्यथा ॥ गुरवःपालनीयास्तेगच्छपालयमेदिनीं ॥ २६ ॥ नंदयन्सुहृदःसर्वान्शात्रवांश्चावभर्त्सयन् ॥ कंठेचैनंपरिष्वज्यग
म्यतामित्युवाचह ॥ २७ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वादीनोदुःशासनोब्रवीत् ॥ अश्रुकंठःसुदुःखार्तःप्रांजलिःप्रणिपत्यच ॥ २८ ॥ सगद्गदमिदंवाक्यंभ्रातरंज्येष्ठमात्मनः ॥
प्रसीदेत्यपतद्भूमौदूयमानेनचेतसा ॥ २९ ॥ दुःखितःपादयोस्तस्यनेत्रजंजलमुत्सृजन् ॥ उक्तवांश्चनरव्याघ्रोनैतदेवंभविष्यति ॥ ३० ॥ विदीर्येत्सकलाभूमि
र्द्यौश्चापिशकलीभवेत् ॥ रविरात्मप्रभांजह्यात्सोमःशीतांशुतांत्यजेत् ॥ ३१ ॥ वायुःशैघ्र्यमथोजह्याद्धिमवांश्चपरिव्रजेत् ॥ शुष्येत्तोयंसमुद्रेषुवह्निरप्युष्णतांत्यजे
त् ॥ ३२ ॥ नचाहंत्वदृतेराजन्प्रशासेयंवसुंधरां ॥ पुनःपुनःप्रसीदेतिवाक्यंचेदमुवाचह ॥ ३३ ॥ त्वमेवनःकुलेराजाभविष्यसिशतंसमाः ॥ एवमुक्त्वासराजानंसुस्व
रंप्ररुरोदह ॥ ३४ ॥ पादौसंस्पृश्यमानार्हौभ्रातुर्ज्येष्ठस्यभारत ॥ तथातौदुःखितौदृष्ट्वादुःशासनसुयोधनौ ॥ ३५ ॥ अधिगम्यव्यथाविष्टःकर्णस्तौप्रत्यभाषत ॥ वि
षीदथःकिंकौरव्यौबालिश्यात्प्राकृताविव ॥ ३६ ॥ नशोकःशोचमानस्यविनिवर्तेतकर्हिचित् ॥ यदाचशोचतःशोकोव्यसनंनापकर्षति ॥ ३७ ॥ सामर्थ्यंकिंततः
शोकेशोचमानौप्रपश्यथः ॥ धृतिंगृह्णीतंमाशत्रून्शोचंतौनंदयिष्यथः ॥ ३८ ॥ कर्तव्यंहिकृतंराजन्पांडवैस्तवमोक्षणं ॥ नित्यमेवप्रियंकार्यंराज्ञोविषयवासि
भिः ॥ ३९ ॥ पाल्यमानास्त्वयातेहिनिवसंतिगतज्वराः ॥ नार्हस्येवंगतेमन्युंकर्तुंप्राकृतवद्यथा ॥ ४० ॥ विषण्णास्तवसोदर्यास्त्वयिप्रायंसमास्थिते ॥ उत्तिष्ठव्रजभद्रं
तेसमाश्वासयसोदरान् ॥ ४१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषयात्राप० दुर्योधनप्रायोपवेशेऊनपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४९ ॥ ७

कर्तव्योनतुतत्तथास्यतःशोकोनकर्तव्यइत्यर्थः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४९ ॥ ॥ ७ ॥

राजन्निति स्पष्टार्थोऽध्यायः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेप० नै० भा० पंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५० ॥ ॥ ७ ॥

॥ कर्णउवाच ॥ ॥ राजन्नाद्यावगच्छामितवेहलघुसत्वतां ॥ किमत्रचित्रंयद्वीरमोक्षितःपांडवैरसि ॥ १ ॥ सद्योवशंसमापन्नःशत्रूणांशत्रुकर्शन ॥ सेनाजीवै
श्चकौरव्यतथाविषयवासिभिः ॥ २ ॥ अज्ञातैर्यदिवाज्ञातैःकर्तव्यंनृपतेःप्रियं ॥ प्रायःप्रधानाःपुरुषाःक्षोभयंत्यरिवाहिनीं ॥ ३ ॥ निगृह्यंतेचयुद्धेषुमोक्ष्यंतेचैवसैनि
कैः ॥ सेनाजीवाश्चयेराज्ञांविषयेसंतिमानवाः ॥ ४ ॥ तैःसंगम्यनृपार्थाययतितव्यंयथातथं ॥ यद्येवंपांडवैराजन्भवद्विषयवासिभिः ॥ ५ ॥ यदृच्छयामोक्षितो
सितत्रकापरिदेवना ॥ नचैतत्साधुयद्राजन्पांडवास्त्वांनृपोत्तमं ॥ ६ ॥ स्वसेनयासंप्रयांतंनानुयांतिस्मपृष्ठतः ॥ शूराश्चबलवंतश्चसंयुगेष्वपलायिनः ॥ ७ ॥ भ
वतस्तेसहायावैप्रेष्यतांपूर्वमागताः ॥ पांडवेयानिरत्नानित्वमद्याप्युपभुंजसे ॥ ८ ॥ सत्वस्थान्पांडवान्पश्यनतेप्रायमुपाविशन् ॥ उत्तिष्ठराजन्भद्रंतेनचिरंक
र्तुमर्हसि ॥ ९ ॥ अवश्यमेवनृपतेराज्ञोविषयवासिभिः ॥ प्रियाण्याचरितव्यानितत्रकापरिदेवना ॥ १० ॥ मद्वाक्यमेतद्राजेंद्रयद्येवंनकरिष्यसि ॥ स्थास्यामीह
भवत्पादौशुश्रूषन्नरिमर्दन ॥ ११ ॥ नोत्सहेजीवितुमहंत्वद्विहीनोनरर्षभ ॥ प्रायोपविष्टस्तुनृपराज्ञांहास्योभविष्यसि ॥ १२ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमु
क्तस्तुकर्णेनराजादुर्योधनस्तदा ॥ नैवोत्थातुंमनश्चक्रेस्वर्गायकृतनिश्चयः ॥ १३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषयात्रापर्वणिदुर्योधनप्रायोपवे
शेकर्णवाक्येपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५० ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ प्रायोपविष्टंराजानंदुर्योधनममर्षणं ॥ उवाचसांत्वयन्रा
जन्शकुनिःसौबलस्तदा ॥ १ ॥ ॥ शकुनिरुवाच ॥ ॥ सम्यगुक्तंहिकर्णेनतच्छ्रुतंकौरवत्वया ॥ मयाहृतांश्रियंस्फीतांतांमोहादपहासिकिं ॥ २ ॥ त्वमल्पबुद्ध्यान्नृप
तेप्राणानुत्स्रष्टुमर्हसि ॥ अथवाप्यवगच्छामिनवृद्धाःसेवितास्त्वया ॥ ३ ॥ यःसमुत्पतितंहर्षंदैन्यंवाननियच्छति ॥ सनश्यतिश्रियंप्राप्यपात्रमाममिवांभसि
॥ ४ ॥ अतिभीरुमतिक्लीबंदीर्घसूत्रंप्रमादिनं ॥ व्यसनाद्विषयाक्रांतंनभजंतिनृपंप्रजाः ॥ ५ ॥ सत्कृतस्यहितेशोकोविपरीतेकथंभवेत् ॥ माकृतंशोभनंपार्थैःशो
कमालंब्यनाशय ॥ ६ ॥ यत्रहर्षस्त्वयाकार्यःसत्कर्तव्याश्चपांडवाः ॥ तत्रशोचसिराजेंद्रविपरीतमिदंतव ॥ ७ ॥

प्रायोपविष्टमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ पात्रंमृत्पात्रं आममपक्वं ॥ ४ ॥ भीरुमात्मनाशशंकाकुलं क्लीबंसामर्थ्यहीनं दीर्घसूत्रंचिरकारिणं प्रमादिनमनवहितं व्यसनात्द्यूतपानमृगयादिरूपात् विषयैःस्त्र्या
दिभिराक्रांतं त्वंतुतेषांमध्येप्रमादीविषयाक्रांतश्चेतिभावः ॥ ५ ॥ पार्थैःकृतंशोकमालंब्यमानाशयेतिसंबंधः ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥२५२॥

आत्मानंशरीरंमात्यज ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ विकृतंम्लानं भ्रातृसौहृदंभ्रातरिसौहृदंवात्सल्यमस्यास्तीतिभ्रातृसौहृदस्तं ॥ ११ ॥ १२ ॥ निर्वेदंजीवितेवैराग्यं नैराश्यंराज्यलाभेइतिशेषः ॥ १३ ॥ समन्युः
दैन्यवान् धर्मेणधनेनसौख्येनवानममकार्यमितिसंबंधः धर्मधनाभ्यांयत्सौख्यंतेनवा आज्ञयाआज्ञाफलेनराज्येनेत्यर्थः ॥ १४ ॥ माविहन्यतआत्मानंमाघातयतममसंकल्पंवामानाशयत ॥ १५ ॥ पूज्या
भवद्भिरितिशेषः गुरवोधृतराष्ट्रादयः ॥ १६ ॥ १७ ॥ सुहृद्भिःकर्णाद्यैः अमात्यैःशकुनिप्रभृतिभिः भ्रातृभिर्दुःशासनादिभिः स्वजनैःसंबंधिभिः ॥ १८ ॥ १९ ॥ वाग्यतोमौनी स्वर्गगतिर्मरणंतत्काम्य

प्रसीदमात्यजात्मानंतुष्टश्चसुकृतंस्मर ॥ प्रयच्छराज्यंपार्थानांयशोधर्ममवाप्नुहि ॥ ८ ॥ क्रियामेतांसमाज्ञायकृतज्ञस्त्वंभविष्यसि ॥ सौभ्रात्रंपांडवैःकृत्वासम
वस्थाप्यचैवतान् ॥ ९ ॥ पित्र्यंराज्यंप्रयच्छैषांततःसुखमवाप्स्यसि ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ शकुनेस्तुवचःश्रुत्वादुःशासनमवेक्ष्यच ॥ १० ॥ पादयोःपति
तंवीरंविकृतंभ्रातृसौहृदम् ॥ बाहुभ्यांसाधुजाताभ्यांदुःशासनमरिंदमं ॥ ११ ॥ उत्थाप्यसंपरिष्वज्यप्रीत्याऽजिघ्रतमूर्धनि ॥ कर्णसौबलयोश्चापिसंश्रुत्यवच
नान्यसौ ॥ १२ ॥ निर्वेदंपरमंगत्वाराजादुर्योधनस्तदा ॥ व्रीडयाभिपरीतात्मानैराश्यमगमत्परं ॥ १३ ॥ तच्छ्रुत्वासुहृदश्चैवसमन्युरिदमब्रवीत् ॥ नधर्मधनसौ
ख्येनैश्वर्येणनचाज्ञया ॥ १४ ॥ नैवभोगैश्चमेकार्यमाविहन्यतगच्छत ॥ निश्चितेयंममततिःस्थिताप्रायोपवेशने ॥ १५ ॥ गच्छध्वंनगरंसर्वेपूज्याश्चगुरवोम
म ॥ तएवमुक्ताःप्रत्यूचूराजानमरिमर्दनं ॥ १६ ॥ यागतिस्तवराजेंद्रसास्माकमपिभारत ॥ कथंवासंप्रवेक्ष्यामस्त्वद्विहीनाःपुरंवयं ॥ १७ ॥ ॥ वैशंपायनउवा
च ॥ ॥ ससुहृद्भिरमात्यैश्चभ्रातृभिःस्वजनेनच ॥ बहुप्रकारमप्युक्तोनिश्चयान्नविचाल्यते ॥ १८ ॥ दर्भास्तरणमास्तीर्यनिश्चयाद्धृतराष्ट्रजः ॥ संस्पृश्यापःशुचिर्भू
त्वाभूतलेसमुपस्थितः ॥ १९ ॥ कुशचीरांबरधरःपरंनियममास्थितः ॥ वाग्यतोराजशार्दूलःसस्वर्गगतिकाम्यया ॥ २० ॥ मनसोपचितिंकृत्वानिरस्यचबहिःक्रि
याः ॥ अथतंनिश्चयंतस्यबुध्वादैतेयदानवाः ॥ २१ ॥ पातालवासिनोरौद्राःपूर्वंदेवैर्विनिर्जिताः ॥ तेस्वपक्षक्षयंतंतुज्ञात्वादुर्योधनस्यवै ॥ २२ ॥ आह्वानायत
दाचक्रुःकर्मवैतानसंभवं ॥ बृहस्पत्युशनोक्तैश्चमंत्रैर्मंत्रविशारदाः ॥ २३ ॥ अथर्ववेदप्रोक्तैश्चयाश्चोपनिषदिक्रियाः ॥ मंत्रजप्यसमायुक्तास्तास्तदासमवर्तय
न् ॥ २४ ॥ जुह्वत्यग्नौहविःक्षीरंमंत्रवत्सुसमाहिताः ॥ ब्राह्मणावेदवेदांगपारगाःसुदृढव्रताः ॥ २५ ॥

यातदिच्छया ॥ २० ॥ मनसाउपसमीपेचितिंदाहार्थंकाष्ठसंचयंकृत्वासंकल्प्यअवश्यंमर्तव्यमितिनिश्चित्येत्यर्थः बहिःक्रियाःस्नानपानाद्याः ॥ २१ ॥ २२ ॥ वैतानसंभवमग्निविस्तारसाध्यंनवकुंड्या
दिविधानं आथर्वणिकंनतुत्रयीरूपं ॥ २३ ॥ उपनिषदिआरण्यकेप्रोक्ताःक्रियाःसर्वंप्रविध्यत्हृदयंप्रविध्यशिरोभिंधंजधमनीःप्रव्रजेत्यादिमंत्रप्रकाशिताःशत्रुमारणार्थाएतन्मंत्रजपहोमादिरूपाःसमवर्त
यन्संप्रावर्तयन्दैतेयदानवाइतिपूर्वेणसंबंधः ॥ २४ ॥ २५ ॥

कृत्याआज्ञाकरीदेवता ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५१ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ भोःसुयोधनेति

कर्मसिद्धौतदातत्रजृंभमाणामहाद्भुता ॥ कृत्यासमुत्थितोराजन्किंकरोमीतिचाब्रवीत् ॥ २६ ॥ आहुर्दैत्याश्चतांतत्रसुप्रीतेनांतरात्मना ॥ प्रायोपविष्टंराजानं धार्तराष्ट्रमिहानय ॥ २७॥ तथेतिचप्रतिश्रुत्यसाकृत्याप्रययौतदा ॥ निमेषादगमच्चापियत्रराजासुयोधनः ॥ २८ ॥ समादायचराजानंप्रविवेशरसातलं ॥ दानवानांमुहूर्तांच्चतमानीतंन्यवेदयत् ॥ तमानीतंनृपंदृष्ट्वारात्रौसंगत्यदानवाः ॥ २९ ॥ प्रहृष्टमनसःसर्वेकिंचिदुत्फुल्ललोचनाः ॥ साभिमानमिदंवाक्यंदुर्योधनमथाब्रुवन् ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषयात्रापर्वणिदुर्योधनप्रायोपवेशेएकपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५१ ॥ ॥ ६ ॥

॥ दानवाऊचुः ॥ ॥ भोःसुयोधनराजेंद्रभरतानांकुलोद्वह ॥ शूरैःपरिवृतोनित्यंतथैवचमहात्मभिः ॥ १ ॥ अकार्षीःसाहसमिदंकस्मात्प्रायोपवेशनं ॥ आत्मत्यागीह्यधोयातिवाच्यतांचायशस्करीं ॥ २ ॥ नहिकार्यविरुद्धेषुबहुपापेषुकर्मसु ॥ मूलघातिषुसज्जंतेबुद्धिमंतोभवद्विधाः ॥ ३॥ नियच्छैनांमतिंराजन्धर्मार्थसुखनाशिनीं ॥ यशःप्रतापवीर्यघ्नींशत्रूणांहर्षवर्धनीं ॥ ४ ॥ श्रूयतांतुप्रभोतत्त्वंदिव्यतांचात्मनोनृप ॥ निर्माणंचशरीरस्यततोधैर्यमवाप्नुहि ॥५॥ पुरात्वंतपसास्माभिर्लब्धोराजन्महेश्वरात् ॥ पूर्वकायश्चपूर्वस्तेनिर्मितोवज्रसंचयैः ॥६॥ अस्त्रैरभेद्यःशस्त्रैश्चाप्यधःकायश्चतेनघ ॥ कृतःपुष्पमयोदेव्यारूपतःस्त्रीमनोहरः ॥७॥ एवमीश्वरसंयुक्तस्तवदेहोनृपोत्तम ॥ देव्याचराजशार्दूलदिव्यस्त्वंहिनमानुषः ॥ ८ ॥ क्षत्रियाश्चमहावीर्याभगदत्तपुरोगमाः ॥ दिव्यास्त्रविदुषःशूराःक्षपयिष्यंतितेरिपून् ॥ ९ ॥ तदलंतेविषादेनभयंतवनविद्यते ॥ सहायार्थंचतेवीराःसंभूताभुविदानवाः ॥ १० ॥ भीष्मद्रोणकृपादींश्चप्रवेक्ष्यंत्यपरेऽसुराः ॥ यैराविष्टाघृणांत्यक्त्वायोत्स्यंतेतववैरिभिः ॥ ११ ॥ नैवपुत्रान्नचभ्रातॄन्नपितॄन्नचबांधवान् ॥ नैवशिष्यान्नचज्ञातीन्नबालान्स्थविरान्नच ॥ १२ ॥ युधिसंप्रहरिष्यंतोमोक्ष्यंतिकुरुसत्तम ॥ निःस्नेहादानवाविष्टाःसमाक्रांतेंतरात्मनि ॥ १३ ॥ प्रहरिष्यंतिविवशाःस्नेहमुत्सृज्यदूरतः ॥ हृष्टाःपुरुषशार्दूलाःकलुषीकृतमानसाः ॥ अविज्ञानविमूढाश्चदैवाच्चविधिनिर्मितात् ॥ १४ ॥

॥ १ ॥ २ ॥ कार्यविरुद्धेषुशत्रुजयविरुद्धेषु पापेषुआत्महत्यादिषु ॥ ३ ॥ नियच्छत्यजेत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ पूर्वकायःनाभेरुपरि ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ असुराइतिच्छेदः घृणांकृपां ॥ ११ ॥ १२ ॥ अंतरात्मनिचित्तेसमाक्रांतेदानवैरेव ॥ १३ ॥ अविज्ञानंकार्याकार्यविज्ञानाभावस्तेनमूढाः दैवाददृष्टात् विधिनिर्मितात्पूर्वकर्मकृतात् ॥ १४ ॥

व्याभाषमाणाःविरुद्धमाभाषंतः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ विक्रमेशत्रुजये शौटीरःसमर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ तेत्वयाअन्यामरणार्थावैरशांत्यर्थावाबुद्धिर्न

व्याभाषमाणाश्चान्योन्यंनमेजीवन्विमोक्ष्यसे ॥ सर्वेशस्त्रास्त्रमोक्षेणपौरुषेसमवस्थिताः ॥ १५ ॥ श्लाघमानाःकुरुश्रेष्ठकरिष्यंतिजनक्षयं ॥ तेपिपंचमहात्मानःप्रतियोत्स्यंतिपांडवाः ॥ १६ ॥ वधंचैषांकरिष्यंतिदैवयुक्तामहाबलाः ॥ दैत्यरक्षोगणाश्चैवसंभूताःक्षत्रयोनिषु ॥ १७ ॥ योत्स्यंतियुधिविक्रम्यशत्रुभिस्तवपार्थिव ॥ गदाभिर्मुसलैःशूलैःशस्त्रैरुच्चावचैस्तथा ॥ १८ ॥ यच्चतेंतर्गतंवीरभयमर्जुनसंभवं ॥ तत्रापिविहितोस्माभिर्वधोपायोऽर्जुनस्यवै ॥ १९ ॥ हतस्यनरकस्यात्माकर्णमूर्तिमुपाश्रितः ॥ तद्वैरंसंस्मरन्वीरयोत्स्यतेकेशवार्जुनौ ॥ २० ॥ सतेविक्रमशौटीरोरणेपार्थंविजेष्यति ॥ कर्णःप्रहरतांश्रेष्ठःसर्वांश्चारीन्महारथः ॥ २१ ॥ ज्ञात्वैतच्छद्मनावज्रीरक्षार्थंसव्यसाचिनः ॥ कुंडलेकवचंचैवकर्णस्यापहरिष्यति ॥ २२ ॥ तस्मादस्माभिरप्यत्रदैत्याःशतसहस्रशः ॥ नियुक्ताराक्षसाश्चैवयेतेसंशप्तकाइति ॥ २३॥ प्रख्यातास्तेर्जुनंवीरंहनिष्यंतिचमाशुचः ॥ असपत्नात्वयाहीयंभोक्तव्यावसुधानृप ॥ २४॥ माविषादंगमस्तस्मान्नैतत्त्वय्युपपद्यते ॥ विनष्टेत्वयिचास्माकंपक्षोहीयेतकौरव ॥ २५ ॥ गच्छवीरनतेबुद्धिरन्याकार्याकथंचन ॥ त्वमस्माकंगतिर्नित्यंदेवतानांचपांडवाः ॥ २६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वापरिष्वज्यदैत्यास्तंराजकुंजरं ॥ समाश्वास्यचदुर्धर्षंपुत्रवद्दानवर्षभाः ॥ २७॥ स्थिरांकृत्वाबुद्धिमस्यप्रियाण्युक्त्वाचभारत ॥ गम्यतामित्यनुज्ञायजयमाप्नुहिचेत्यथ ॥ २८ ॥ तैर्विसृष्टंमहाबाहुंकृत्यासैवानयत्पुनः ॥ तमेवदेशंयत्रासौतदाप्रायमुपाविशत् ॥ २९ ॥ प्रतिनिक्षिप्यतंवीरंकृत्यासमभिपूज्यच ॥ अनुज्ञाताचराज्ञासातथैवांतरधीयत ॥ ३० ॥ गतायामथतस्यांतुराजादुर्योधनस्तदा ॥ स्वप्नभूतमिदंसर्वमचिंतयतभारत ॥ ३१ ॥ विजेष्यामिरणेपांडूनितिचास्याभवन्मतिः ॥ कर्णंसंशप्तकांश्चैवपार्थस्यामित्रघातिनः ॥ ३२ ॥ अमन्यतवधेयुक्तान्समर्थांश्चसुयोधनः ॥ एवमाशादृढातस्यधार्तराष्ट्रस्यदुर्मतेः ॥ ३३ ॥ विनिर्जयेपांडवानामभवद्भरतर्षभ ॥ कर्णोप्याविष्टचित्तात्मानरकस्यांतरात्मना ॥ ३४ ॥ अर्जुनस्यवधेक्रूरांकरोतिस्मतदामतिं ॥ संशप्तकाश्चतेवीराराक्षसाविष्टचेतसः ॥ ३५ ॥ रजस्तमोभ्यामाक्रांताःफाल्गुनस्यवधैषिणः ॥ भीष्मद्रोणकृपाद्याश्चदानवाक्रांतचेतसः ॥ ३६ ॥ नतथापांडुपुत्राणांस्नेहवंतोविशांपते ॥ नचाचचक्षेकस्मैचिदेतद्राजासुयोधनः ॥ ३७ ॥

कार्या ॥ २६ ॥ २७ ॥ जयमामुहिचेत्युक्तमितिशेषः अथतैर्विसृष्टमितिसंबंधः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ अंतरात्मनामनसा ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३४ ॥ पांडुपुत्राणामुपरीतिशेषः ॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ एषांदुःशासनादीनां ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ पदातैःपदातिभिः साचमूर्द्यौरिवशुशुभेइतिद्वयोःसंबंधः ॥ ४७ ॥ व्यपेतःअभ्रघनःमेघविस्तारोयस्मिन् घनं स्यादित्युपक्रम्यविस्तारेलोहमुद्गरेइतिमेदिनी शरदीत्यर्थः अव्यक्ताईषद्व्यक्ताशारदीशरज्जातपुंडरीककाशकुसुमाद्याकारच्छत्रचामरादिरूपाशोभायस्यांसाऽव्यक्तशारदी अधिराजासार्वभौमोयुधिष्ठिरस्त

दुर्योधनंनिशांतेचकर्णोवैकर्तनोब्रवीत्॥ स्मयन्निवांजलिंकृत्वापार्थिवंहेतुमद्वचः ॥ ३८॥ नम्रतोजयतेशत्रून्जीवन्भद्राणिपश्यति॥ मृतस्यभद्राणिकुतःकौ रवेयकुतोजयः॥ ३९ ॥ नकालोद्यविषादस्यभयस्यमरणस्यवा॥ परिष्वज्याब्रवीच्चैनंभुजाभ्यांसमहाभुजः॥ ४० ॥ उत्तिष्ठराजन्किंशेषेकस्माच्छोचसिशत्रु हन्॥ शत्रून्प्रताप्यवीर्येणसकथंमृत्युमिच्छसि॥ ४१ ॥ अथवातेभयंजातंदृष्ट्वार्जुनपराक्रमं॥ सत्यंतेप्रतिजानामिवधिष्यामिरणेर्जुनं॥ ४२ ॥ गतेत्रयोदशेव र्षेसत्येनायुधमालभे॥ आनयिष्याम्यहंपार्थान्वशंतवजनाधिप॥४३॥ एवमुक्तस्तुकर्णेनदैत्यानांवचनात्तथा॥ प्रणिपातेनचाप्येषामुदतिष्ठत्सुयोधनः॥४४॥ दैत्यानांतद्वचःश्रुत्वाहृदिकृत्वास्थिरांमतिं ॥ ततोमनुजशार्दूलोयोजयामासवाहिनीं ॥ ४५ ॥ रथनागाश्वकलिलांपदातिजनसंकुलां ॥ गंगौघप्रतिमाराज न्साप्रयातामहाचमूः॥ ४६॥ श्वेतच्छत्रैःपताकाभिश्चामरैश्वसुपांडुरैः॥ रथैर्नागैःपदातैश्वशुशुभेतीवसंकुला ॥ ४७॥ व्यपेताभ्रघनेकालेद्यौरिवाव्यक्तशार दी॥ जयाशीर्भिर्द्विजेंद्रैःसस्तूयमानोधिराजवत्॥ ४८॥ गृह्णन्नंजलिमालाश्चधार्त्तराष्ट्रोजनाधिपः॥ सुयोधनोययावग्रेश्रियापरमयाज्वलन्॥ ४९॥ कर्णेन सार्धराजेंद्रसौबलेनचदेविना॥ दुःशासनादयश्चास्यभ्रातरःसर्वएवते॥ ५०॥ भूरिश्रवाःसोमदत्तोमहाराजश्चबाह्लिकः॥ रथैर्नानाविधाकारैर्हयैर्गजवरैस्त था॥ ५१॥ प्रयांतंनृपसिंहंतमनुजग्मुःकुरूद्वहाः॥ कालेनाल्पेनराजेंद्रस्वपुरंविविशुस्तदा॥ ५२॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषयात्राप० दुर्योध नपुरप्रवेशेद्विपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २५२॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥वसमानेषुपार्थेषुवनेतस्मिन्महात्मसु॥ धार्तराष्ट्रामहे ष्वासाःकिमकुर्वतसत्तमाः॥ १॥ कर्णोवैकर्तनश्चैवशकुनिश्चमहाबलः॥ भीष्मद्रोणकृपाश्चैवतन्मेशंसितुमर्हसि॥२॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ एवंगतेषुपा र्थेषुविसृष्टेचसुयोधने॥ आगतेहास्तिनपुरंमोक्षितेपांडुनंदनैः॥ ३॥ भीष्मोब्रवीन्महाराजधार्तराष्ट्रमिदंवचः॥ उक्तंतातयथापूर्वंगच्छतस्तेतपोवनं॥ ४॥ ॥२५४॥

द्वत् ॥ ४८ ॥ गृह्णन्नूर्द्ध्वप्रसारादिनाऽनुगृह्णन् अंजलिमालाःनमस्कारांजलिपंक्तीः बद्धांजलीनित्यर्थः ॥ ४९ ॥ देविनाद्यूतरतेन ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ॥इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वि पंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५२ ॥ ॥ ॥ वसमानेष्विति ॥१॥ २॥ ३॥ ४॥

तवगमनंनरुचितंनानुमोदितं मेमया तेत्वयाचतन्नकृतं ॥ ५ ॥ ६ ॥ अपयात्अपायात्पलायितः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ संधिक्षमंयुक्तंमन्य ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ममापि

गमनंमेनरुचितंतवतत्रकृतंचते॥ ततःप्राप्तंत्वयावीरग्रहणंशत्रुभिर्बलात्॥ ५॥ मोक्षितश्चासिधर्मज्ञैःपांडवैर्नचलज्जसे ॥ प्रत्यक्षंतवगांधारेससैन्यस्यविशां पते॥ ६॥ सूतपुत्रोऽपयाद्भीतोगंधर्वाणांतदारणात्॥ क्रोशतस्तवराजेंद्रससैन्यस्यनृपात्मज॥ ७॥ दृष्टस्तेविक्रमश्चैवपांडवानांमहात्मनां॥ कर्णस्यचमहाबा होसूतपुत्रस्यदुर्मतेः॥ ८॥ नचापिपादभाक्कर्णःपांडवानांनृपोत्तम॥ धनुर्वेदेचशौर्येचधर्मेवाधर्मवत्सल॥ ९॥ तस्मादहंक्षमंमन्येपांडवैस्तैर्महात्मभिः॥ संधिं संधिविदांश्रेष्ठकुलस्यास्यविवृद्धये॥ १०॥ एवमुक्तश्चभीष्मेणधार्तराष्ट्रोजनेश्वरः॥ प्रहस्यसहसाराजन्विप्रतस्थेससौबलः॥ ११॥ तंतुप्रस्थितमाज्ञायकर्ण दुःशासनादयः॥ अनुजग्मुर्महेष्वासाधार्तराष्ट्रंमहाबलं॥ १२॥ तांस्तुसंप्रस्थितान्दृष्ट्वाभीष्मःकुरुपितामहः॥ लज्जयाव्रीडितोराजन्जगामस्वंनिवेशनं ॥ १३॥ गतेभीष्मेमहाराजधार्तराष्ट्रोजनेश्वरः॥ पुनरागम्यतंदेशममंत्रयतमंत्रिभिः॥ १४॥ किमस्माकंभवेच्छ्रेयःकिंकार्यमवशिष्यते॥ कथंचसुकृतंतत्स्या न्मंत्रयामोद्ययद्धितं॥ १५॥ ॥कर्णउवाच॥ ॥दुर्योधननिबोधेदंयत्त्वांवक्ष्यामिकौरव॥ भीष्मोस्मान्निंदतिसदापांडवांश्चप्रशंसति॥ १६॥ त्वद्द्वेषाच्चमहा बाहोममापिद्वेष्टुमर्हति॥ विगर्हतेचमांनित्यंत्वत्समीपेनरेश्वर॥ १७॥ सोहंभीष्मवचस्तद्वैनमृष्यामीहभारत॥ त्वत्समक्षंयदुक्तंचभीष्मेणामित्रकर्षण॥ १८॥ पांडवानांयशोराजंस्तवनिंदांचभारत॥ अनुजानीहिमांराजन्सभृत्यबलवाहनं॥ १९॥ जेष्यामिपृथिवींराजन्सशैलवनकाननां॥ जिताचपांडवैर्भूमिश्चतु र्भिर्बलशालिभिः॥ २०॥ तामहंतेविजेष्यामिएकएवनसंशयः॥ संपश्यतुसुदुर्बुद्धिर्भीष्मःकुरुकुलाधमः॥ २१॥ अनिंद्यंनिंदतेयोहिअप्रशंस्यंप्रशंसति॥ सप श्यतुबलंमेद्यआत्मानंतुविगर्हतु॥ २२॥ अनुजानीहिमांराजन्ध्रुवोहिविजयस्तव॥ प्रतिजानामितेसत्यंराजन्नायुधमालभे॥ २३॥ तच्छ्रुत्वातुवचोराजन्क र्णस्यभरतर्षभ॥ प्रीत्यापरमयायुक्तःकर्णमाहनराधिपः॥ २४॥ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मियस्यमेत्वंमहाबलः॥ हितेषुवर्तसेनित्यंसफलंजन्मचाद्यमे॥ २५॥ य दाचमन्यसेवीरसर्वशत्रुनिबर्हणं॥ तदानिर्गच्छभद्रंतेह्यनुशाधिचमामिति॥ २६॥ एवमुक्तस्तदाकर्णोधार्तराष्ट्रेणधीमता॥ सर्वमाज्ञापयामासप्रायात्रिक मरिंदम॥ २७॥ प्रययौचमहेष्वासोनक्षत्रेशुभदैवते॥ शुभेतिथौमुहूर्तेचपूज्यमानोद्विजातिभिः॥ २८॥

मामपि ॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ प्रायात्रिकंप्रयातुंराज्ञोऽपेक्षितंशकटापणवीथ्यादि ॥ २७॥ २८॥

मंगलैर्मंगलद्रव्यैः सुगंधतैलादिभिःस्नातः शुभैर्नीराजनादिभिःप्रपयापितिसंबंधः ॥ २९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५३ ॥ ॥ ७ ॥

मंगलैश्वशुभैःस्नातोवाग्भिश्चापिप्रपूजितः॥ नादयन्रथघोषेणत्रैलोक्यंसचराचरं॥ २९॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यकेप० घोषयात्रापर्वणिकर्णदिग्विजयेत्रिपं
चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५३॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततःकर्णोमहेष्वासोबलेनमहतावृतः॥ द्रुपदस्यपुरंरम्यंरुरोधभ
रतर्षभ ॥ १ ॥ युद्धेनमहताचैनंचक्रेवीरंवशानुगं॥ सुवर्णरजतंचापिरत्नानिविविधानिच॥ २॥ करंचदापयामासद्रुपदंनृपसत्तम॥ तंविनिर्जित्यराजेंद्रराजा
नस्तस्ययेनुगाः॥ ३ ॥ तान्सर्वान्वशगांश्चक्रेकरंचैनानदापयत्॥ अथोत्तरांदिशंगत्वावशेचक्रेनराधिपान् ॥ ४॥ भगदत्तंचनिर्जित्यराधेयोगिरिमारुहत्॥ हि
मवंतंमहाशैलंयुध्यमानश्चशत्रुभिः॥ ५॥ प्रययौचदिशःसर्वान्नृपतीन्वशमानयत्॥ सहैमवतिकान्जित्वाकरंसर्वानदापयत्॥ ६॥ नेपालविषयेयेचराजान
स्तानवाजयत्॥ अवतीर्यततःशैलात्पूर्वांदिशमभिद्रुतः॥ ७॥ अंगान्वंगान्कलिंगांश्चशुंडिकान्मिथिलानथ॥ मागधान्कर्कखंडांश्चनिवेश्यविषयेत्मनः॥ ८॥
आवशीरांश्चयोध्यांश्चअहिक्षत्रंचनिर्जयत्॥ पूर्वांदिशंविनिर्जित्यवत्सभूमिंतथागमत्॥ ९ ॥ वत्सभूमिंविनिर्जित्यकेवलांमृत्तिकावतीं॥ मोहनंपत्तनंचैवत्रि
पुरींकोसलांतथा॥ १० ॥ एतान्सर्वान्विनिर्जित्यकरमादायसर्वशः॥ दक्षिणांदिशमास्थायकर्णोजित्वामहारथान्॥ ११ ॥ रुक्मिणंदाक्षिणात्येषुयोधयामा
ससूतजः॥ सयुद्धंतुमुलंकृत्वारुक्मीप्रोवाचसूतजं ॥ १२ ॥ प्रीतोस्मितवराजेंद्रविक्रमेणबलेनच॥ नतेविघ्नंकरिष्यामिप्रतिज्ञांसमपालयं॥ १३॥ प्रीत्याचा
हंप्रयच्छामिहिरण्यंयावदिच्छसि॥ समेत्यरुक्मिणाकर्णःपांड्यंशैलंचसोगमत्॥ १४ ॥ सकेरलंरणेचैवनीलंचापिमहीपतिं॥ वेणुदारिसुतंचैवयेचान्येनृपस
त्तमाः॥ १५॥ दक्षिणस्यांदिशिनृपान्करान्सर्वानदापयत्॥ शैशुपालिंततोगत्वाविजिग्येसूतनंदनः॥ १६॥ पार्श्वस्थांश्चापिनृपतीन्वशेचक्रेमहाबलः॥ आ
वंत्यांश्चवशेकृत्वासाम्नाचभरतर्षभ॥ वृष्णिभिःसहसंगम्यपश्चिमामपिनिर्जयत्॥ १७॥ वारुणींदिशमागम्ययावनान्बर्बरांस्तथा॥ नृपान्पश्चिमभूमिस्थान्
दापयामासवैकरान्॥ १८॥विजित्यपृथिवींसर्वांसपूर्वापरदक्षिणां॥ सम्लेच्छाटविकान्वीरःसपर्वतनिवासिनः॥ १९॥ ॥२५५॥

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ निवेश्यविषयेत्मनः आत्मनोगोचरेकृत्वेत्यर्थः आकारपूर्वरूपंलोपोवाआर्षः ॥ ८ ॥ निर्जयज्जितवान् अडभावआर्षः॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ प्रतिज्ञां क्षत्रधर्मंसमपालयंपालितवानस्मि क्षत्रधर्मावेक्षयैवत्वयासहयुद्धंकृतंनत्वज्जिगीषयेतिभावः ॥ १३ ॥ शैलंश्रीशैलं ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ तत्कर्मकर्णविजयंपुरेउद्घोषयामास ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ अभ्युदितेभ्योप्युदिताःश्रेष्ठतमाः ॥ २७ ॥ २८ ॥ हलहलाशब्दंहाहाकारंकर्णनिंदांचपांडवपक्षपातिन

भद्रान्रोहितकांश्चैवआग्रेयान्मालवानपि॥ गणान्सर्वान्विनिर्जित्यनीतिकृत्प्रहसन्निव ॥ २०॥ शशकान्यवनांश्चैवविजिग्येसूतनंदनः॥ नग्नजित्प्रमुखांश्चै
वगणान्जित्वामहारथान्॥ २१ ॥ एवंसपृथिवींसर्वांवशेकृत्वामहारथः॥ विजित्यपुरुषव्याघ्रोनागसाह्वयमागमत्॥ २२॥ तमागतंमहेष्वासंधार्तराष्ट्रोजना
धिपः॥ प्रत्युद्गम्यमहाराजसभ्रातृपितृबांधवः ॥ २३ ॥ अर्चयामासविधिनाकर्णमाहवशोभिनं ॥ आश्रावयच्चतत्कर्मप्रीयमाणोजनेश्वरः॥ २४॥ यन्नभी
ष्मान्नचद्रोणान्नकृपान्नचबाह्लिकात्॥ प्राप्तवानस्मिभद्रंतेत्वत्तःप्राप्तंमयाहितत् ॥ २५॥ बहुनाचकिमुक्तेनशृणुकर्णवचोमम ॥ सनाथोस्मिमहाबाहोत्वया
नाथेनसत्तम॥२६॥ नहितेपांडवाःसर्वेकलामर्हंतिषोडशीं॥ अन्येवापुरुषव्याघ्रराजानोभ्युदितोदिताः॥ २७॥ सभवान्धृतराष्ट्रंतंगांधारींचयशस्विनीं॥ पश्य
कर्णमहेष्वासअदितिंवज्रभृद्यथा॥ २८ ॥ ततोहलहलाशब्दःप्रादुरासीद्विशांपते॥ हाहाकाराश्चबहवोनगरेनागसाह्वये॥ २९॥ केचिदेनंप्रशंसंतिनिंदंतिस्मत
थापरे॥ तूष्णीमासंस्तथाचान्येनृपास्तत्रजनाधिप॥ ३०॥ एवंविजित्यराजेंद्रकर्णःशस्त्रभृतांवरः॥ सपर्वतवनाकाशांससमुद्रांसनिष्कुटां ॥ ३१ ॥ देशैरुच्चा
वचैःपूर्णांपत्तनैर्नगरैरपि॥ द्वीपैश्चानूपसंपूर्णैःपृथिवींपृथिवीपते ॥ ३२ ॥ कालेननातिदीर्घेणवशेकृत्वातुपार्थिवान् ॥ अक्षयंधनमादायसूतजोनृपमभ्ययात्
॥ ३३॥ प्रविश्यचगृहंराजन्नभ्यंतरमरिंदम॥ गांधारीसहितंवीरोधृतराष्ट्रंददर्शसः॥ ३४॥ पुत्रवच्चनरव्याघ्रपादौजग्राहधर्मवित्॥ धृतराष्ट्रेणचाश्लिष्यप्रेम्णा
चापिविसर्जितः॥ ३५ ॥ तदाप्रभृतिराजाचशकुनिश्चापिसौबलः॥ जानतेनिर्जितान्पार्थान्कर्णेनयुधिभारत ॥ ३६॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यकेप० घोषया
त्राप० कर्णदिग्विजयेचतुष्पंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २५४॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ जित्वातुपृथिवींराजन्सूतपुत्रो
जनाधिप॥ अब्रवीत्परवीरघ्नोदुर्योधनमिदंवचः॥१॥ ॥ कर्णउवाच॥ ॥ दुर्योधननिबोधेदंयत्त्वांवक्ष्यामिकौरव॥ श्रुत्वावाचंतथासर्वंकर्तुमर्हस्यरिंदम॥२॥
तवाद्यपृथिवीवीरनिःसपत्नानृपोत्तम॥ तांपालययथाशक्रोहतशत्रुर्महामनाः॥ ३॥

श्चकुरित्यर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥ आकाशःपर्वतवनयोरंतरालं सस्याद्युत्पत्तिभूमिमित्यर्थः ॥ ३१ ॥ अनूपंसर्वतोजलंतेनसंपूर्णैः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुष्पंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५४ ॥ ॥ ७ ॥ जित्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥८ ॥९॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ जीवमानेइत्येकस्मिन्कुलेद्वौराजसूयौनभवतइतिवातस्मिन्नजितइतिवाभावः ॥ १३ ॥ सचशत्रुर्नतत्प्रतिबंधस्माकंकाचिदस्तियूतेनचजितोस्येवेत्याशंक्याह दीर्घायुरिति पितर्यकृतराजसूयेजीवतिसतिस्वयंतंनकुर्यादित्यर्थः अंधस्यपितुरनधिकारात्तत्तस्त्वंयद्यप्यधिकारप्रतिबंधकंनभवतिकिंतुयुधिष्ठिरजयासामर्थ्यमेवतथापितत्कीर्तयितुमशक्यमित्येतदु

॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवमुक्तस्तुकर्णेनकर्णराजाब्रवीत्पुनः॥नकिंचिद्दुर्लभंतस्ययस्यत्वंपुरुषर्षभ ॥ ४ ॥ सहायश्चानुरक्तश्चमदर्थंचसमुद्यतः॥ अभिप्रायस्तुमेकश्चित्तंवैश्टणुयथातथं ॥५॥ राजसूयंपांडवस्यदृष्ट्वाक्रतुवरंमहत्॥ ममस्पृहासमुत्पन्नातांसंपादयसूतज ॥६॥ एवमुक्तस्ततःकर्णोराजानमिदमब्रवीत्॥ तवाद्यपृथिवीपालावश्याःसर्वेनृपोत्तम ॥ ७॥ आहूयंतांद्विजवराःसंभाराश्चयथाविधि ॥ संभ्रियंतांकुरुश्रेष्ठयज्ञोपकरणानिच ॥८ ॥ ऋत्विजश्चसमाहूतायथोक्तावेदपारगाः॥ क्रियांकुर्वंतुतेराजन्यथाशास्त्रमरिंदम ॥ ९ ॥ बह्वन्नपानसंयुक्तःसुसमृद्धगुणान्वितः॥ प्रवर्ततांमहायज्ञस्तवापिभरतर्षभ ॥ १० ॥ एवमुक्तस्तुकर्णेनधार्त्तराष्ट्रोविशांपते॥ पुरोहितंसमानाय्यवचनंचेदमब्रवीत् ॥ ११ ॥ राजसूयंक्रतुश्रेष्ठंसमाप्तवरदक्षिणं॥ आहरत्वंममकृतेयथान्यायंयथाक्रमं ॥ १२ ॥ सएवमुक्तोनृपतिमुवाचद्विजसत्तमः ॥ नसशक्यःक्रतुश्रेष्ठोजीवमानेयुधिष्ठिरे ॥ १२ ॥ आहर्तुंकौरवश्रेष्ठकुलेतवनृपोत्तम ॥ दीर्घायुर्जीवतिचतेधृतराष्ट्रःपितानृप ॥ १४ ॥ अतश्चापिविरुद्धस्तेक्रतुरेषनृपोत्तम ॥ अस्तित्वन्यन्महत्सत्रंराजसूयसमंप्रभो ॥ १५॥ तेनत्वंयजराजेंद्रश्टणुचेदंवचोमम ॥ यइमेपृथिवीपालाःकरदास्तवपार्थिव ॥ १६ ॥ तेकरान्संप्रयच्छंतुसुवर्णंचकृताकृतं॥ तेनतेक्रियतामद्यलांगलंनृपसत्तम ॥ १७॥ यज्ञवाटस्यतेभूमिःकृष्यतांतेनभारत ॥ तत्रयज्ञोनृपश्रेष्ठप्रभूतान्नःसुसंस्कृतः॥ १८ ॥ प्रवर्त्ततांयथान्यायंसर्वतोह्यनिवारितः॥ एषतेवैष्णवोनामयज्ञःसत्पुरुषोचितः ॥ १९ ॥ एतेननेष्टवान्कश्चिद्दतेविष्णुंपुरातनं॥ राजसूयंक्रतुश्रेष्ठंस्पर्धत्येषमहाक्रतुः॥ २० ॥ अस्माकंरोचतेचैवश्रेयश्चतवभारत॥ निर्विघ्नश्चभवत्येषसफलास्यात्स्पृहातव ॥ २१ ॥ एवमुक्तस्तुतैर्विप्रैर्धार्त्तराष्ट्रोमहीपतिः॥ कर्णंचसौबलंचैवभ्रातॄंश्चैवेदमब्रवीत्॥ २२ ॥ रोचतेमेवचःकृत्स्नंब्राह्मणानांनसंशयः॥ रोचतेयदियुष्माकंतस्मात्प्रब्रूतमाचिरं ॥ २३ ॥ एवमुक्तास्तुतेसर्वेतथेत्यूचुर्नराधिपं॥ संदिदेशततोराजाव्यापारस्थान्यथाक्रमं ॥ २४ ॥ हलस्यकरणेचापिव्यादिष्टाःसर्वशिल्पिनः ॥ यथोक्तंचनृपश्रेष्ठकृतंसर्वंयथाक्रमं॥ २५॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यकेपर्वणिघोषयात्राप० दुर्योधनयज्ञसमारंभेपंचपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २५५॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

दाहृतं तथाचवक्ष्यति हतेषुयुधिपार्थेषुराजसूयेतथात्वया आहृतेहंनरश्रेष्ठत्वांसभाजयितापुनरिति ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ कृतंघटितमलंकारादिरूपं अकृतमन्यत् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥२०॥२१॥ ॥ २२ ॥ २३ ॥ व्यापारस्थान्शिल्पिनः ॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥इत्यार० नै० भा० पंचपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५५ ॥ ॥ छ ॥

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ धार्तराष्ट्रेषुस्वयंक्रोधेनज्वलत्सुक्रोधहविःक्रोधरूपंसर्पिस्तेषामत्यंतोद्दीपकंमोक्ष्यतितदाह

वैशंपायनउवाच॥ ॥ ततस्तुशिल्पिनःसर्वेअमात्यप्रवराश्चये॥ विदुरश्चमहाप्राज्ञोधार्त्तराष्ट्रेन्यवेदयन्॥ १ ॥ सज्जंक्रतुवरंराजन्कालप्राप्तंचभारत ॥ सौवर्णंचकृतंसर्वंलांगलंचमहाधनं॥ २ ॥ एतच्छ्रुत्वानृपश्रेष्ठोधार्त्तराष्ट्रोविशांपते॥ आज्ञापयामासनृपःक्रतुराजप्रवर्त्तनं॥ ३॥ ततःप्रववृतेयज्ञःप्रभूतार्थःसुसंस्कृतः॥ दीक्षितश्चापिगांधारिर्यथाशास्त्रंयथाक्रमं॥ ४ ॥ प्रहृष्टोधृतराष्ट्रश्चविदुरश्चमहायशाः ॥ भीष्मोद्रोणःकृपःकर्णोगांधारीचयशस्विनी॥ ५॥ निमंत्रणार्थंदूतांश्चप्रेषयामासशीघ्रगान्॥ पार्थिवानांचराजेंद्रब्राह्मणानांतथैवच ॥ ६॥ तेप्रयातायथोद्दिष्टादूतास्त्वरितवाहनाः ॥ तत्रकंचित्प्रयातंतुदूतंदुःशासनोब्रवीत् ॥ ७॥ गच्छद्वैतवनंशीघ्रंपांडवान्पापपूरुषान्॥ निमंत्रययथान्यायंविप्रांस्तस्मिन्वनेतदा॥ ८ ॥ सगत्वापांडवान्सर्वानुवाचाभिप्रणम्यच ॥ दुर्योधनोमहाराजयजतेनृपसत्तमः॥ ९ ॥ स्ववीर्यार्जितमर्थौघमवाप्यकुरुसत्तमः॥ तत्रगच्छंतिराजानोब्राह्मणाश्चततस्ततः॥ १० ॥ अहंतुप्रेषितोराजन्कौरवेणमहात्मना॥ आमंत्रयतिवोराजाधार्त्तराष्ट्रोजनेश्वरः॥ ११ ॥ मनोभिलषितंराज्ञस्तंक्रतुंद्रष्टुमर्हथ॥ ततोयुधिष्ठिरोराजातच्छ्रुत्वादूतभाषितं॥ १२ ॥ अब्रवीन्नृपशार्दूलोदिष्ट्याराजासुयोधनः॥ यजतेक्रतुमुख्येनपूर्वेषांकीर्तिवर्धनः॥ १३ ॥ वयमप्युपयास्यामोनत्विदानींकथंचन॥ समयःपरिपाल्योनोयावद्वर्षंत्रयोदशं॥ १४॥ श्रुत्वैतद्धर्मराजस्यभीमोवचनमब्रवीत्॥ तदातुनृपतिर्गंताधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ १५॥ अस्त्रशस्त्रप्रदीप्तेग्नौयदातंपातयिष्यति॥ वर्षात्त्रयोदशादूर्ध्वंरणसत्रेनराधिपः॥ १६॥ यदाक्रोधहविर्मोक्ताधार्तराष्ट्रेषुपांडवः॥ आगंताहंतदास्मीतिवाच्यस्तेससुयोधनः॥ १७॥ शेषास्तुपांडवाराजन्नैवोचुःकिंचिदप्रियं॥ दूतश्चापियथावृत्तंधार्तराष्ट्रेन्यवेदयत्॥ १८॥ अथाजग्मुर्नरश्रेष्ठानानाजनपदेश्वराः॥ ब्राह्मणाश्चमहाभागधार्तराष्ट्रपुरंप्रति॥ १९ ॥ तेत्वर्चितायथाशास्त्रंयथाविधियथाक्रमं॥ मुदापरमयायुक्ताःप्रीताश्चापिनरेश्वराः॥ २० ॥ धृतराष्ट्रोपिराजेंद्रसंवृतःसर्वकौरवैः॥ हर्षेणमहतायुक्तोविदुरंप्रत्यभाषत ॥ २१ ॥ यथासुखीजनःसर्वःक्षत्तःस्यादन्नसंयुतः॥ तुष्येत्तुयज्ञसदनेतथाक्षिप्रंविधीयतां॥ २२॥ विदुरस्तुतदाज्ञायसर्ववर्णानरिंदम॥ यथाप्रमाणतोविद्वान्पूजयामासधर्मवित्॥ २३॥ भक्ष्यपेयान्नपानेनमाल्यैश्चापिसुगंधिभिः॥ वासोभिर्विविधैश्चैवयोजयामासहृष्टवत्॥ २४॥

मागंताआगमिष्यामि ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ कर्णसौबलैःसौबलाद्यैः ॥ २७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्पंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रविशंतमिति ॥ १ ॥ २ ॥

कृत्वात्यावसथान्वीरोयथाशास्त्रंयथाक्रमं ॥ सांत्वयित्वाचराजेंद्रोदत्वाचविविधंवसु ॥ २५ ॥ विसर्जयामासनृपान्ब्राह्मणांश्चसहस्रशः ॥ विसृज्यचनृपान्स र्वान्भ्रातृभिःपरिवारितः ॥ २६ ॥ विवेशहास्तिनपुरंसहितःकर्णसौबलैः ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषयात्रापर्वणिदुर्योधनयज्ञेषट्पंचा शदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ प्रविशंतंमहाराजसूतास्तुष्टुवुरच्युतं ॥ जनाश्चापिमहेष्वासंतुष्टुवूराजसत्तम ॥ १ ॥ लाजैश्चंदनचूर्णैश्चविकीर्यचजनास्ततः ॥ ऊचुर्दिष्ट्यानृपाविघ्नःसमाप्तोयंक्रतुस्तव ॥ २ ॥ अपरेत्वब्रुवंस्तत्रवातिकास्तंमहीपतिं ॥ युधिष्ठिरस्ययज्ञेननसमोत्ये षतेक्रतुः ॥ ३ ॥ नैवतस्यक्रतोरेषकलामर्हतिषोडशीं ॥ एवंतत्राब्रुवन्केचिद्वातिकास्तंजनेश्वरं ॥ ४ ॥ सुहृदस्त्वब्रुवंस्तत्रअतिसर्वानयंक्रतुः ॥ ययातिर्नहुषश्चापि मांधाताभरतस्तथा ॥ ५ ॥ क्रतुमेनंसमाहृत्यपूताःसर्वेदिवंगताः ॥ एतावाचःशुभाःशृण्वन्सुहृदांभरतर्षभ ॥ ६ ॥ प्रविवेशपुरंहृष्टःस्ववेश्मचनराधिपः ॥ अभि वाद्यततःपादौमातापित्रोर्विशांपते ॥ ७ ॥ भीष्मद्रोणकृपादीनांविदुरस्यचधीमतः ॥ अभिवादितःकनीयोभिर्भ्रातृभिर्भ्रातृनंदनः ॥ ८ ॥ निषसादासनेमुख्ये भ्रातृभिःपरिवारितः ॥ तमुत्थायमहाराजंसूतपुत्रोब्रवीद्वचः ॥ ९ ॥ दिष्ट्यातेभरतश्रेष्ठसमाप्तोयंमहाक्रतुः ॥ हतेषुयुधिपार्थेषुराजसूयेतथात्वया ॥ १० ॥ आहृते हंनरश्रेष्ठत्वांसभाजयितापुनः ॥ तमब्रवीन्महाराजोधार्तराष्ट्रोमहायशाः ॥ ११ ॥ सत्यमेतत्त्वयोक्तंहिपांडवेषुदुरात्मसु ॥ निहतेषुनरश्रेष्ठप्राप्तेचापिमहाक्रतौ ॥ १२ ॥ राजसूयेपुनर्वीरत्वमेवंवर्धयिष्यसि ॥ एवमुक्त्वामहाराजकर्णमाश्लिष्यभारत ॥ १३ ॥ राजसूयंक्रतुश्रेष्ठंचिंतयामासकौरवः ॥ सोब्रवीत्कौरवांश्चापि पार्श्वस्थान्नृपसत्तमः ॥ १४ ॥ कदातुतंक्रतुवरंराजसूयंमहाधनं ॥ निहत्यपांडवान्सर्वानाहरिष्यामिकौरवाः ॥ १५ ॥ तमब्रवीत्तदाकर्णःशृणुमेराजकुंजर ॥ पा दौनधावयेतावद्यावन्ननिहतोर्जुनः ॥ १६ ॥ कीलालजंनखादेयंकरिष्येचासुरव्रतं ॥ नास्तीतिनैववक्ष्यामियाचितोयेनकेनचित् ॥ १७ ॥ अथोत्कुष्टंमहेष्वासैर्धा र्तराष्ट्रैर्महारथैः ॥ प्रतिज्ञातेफाल्गुनस्यवधेकर्णेनसंयुगे ॥ १८ ॥

वातिकावातरोगोपहतचेतसउचितभाषणानभिज्ञाः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ सभाजयितापूजयिष्यामि ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ धावयेपरेणेतिशेषः ॥ १६ ॥ कीलालजंमांसंतद्धिघनीभूतंरुधिरमेव कीलालंरुधिरेतोयेइतिमेदिनी असुरंसुरारहितंचव्रतंस्वनियमंकरिष्ये मद्यंमांसंचत्यक्ष्येइत्यर्थः ॥ १७ ॥ उत्कुष्टमुच्चैःशब्दःकृतः ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दुर्यो

विजितांश्चाप्यमन्यंतपांडवान्धृतराष्ट्रजाः ॥ दुर्योधनोपिराजेंद्रविसृज्यनरपुंगवान् ॥ १९ ॥ प्रविवेशगृहंश्रीमान्यथाचैत्ररथंप्रभुः ॥ तेपिसर्वेमहेष्वासाजग्मु र्वेश्मानिभारत ॥ २० ॥ पांडवाश्चमहेष्वासादूतवाक्यप्रचोदिताः ॥ चिंतयंतस्तमेवार्थंनालभंतसुखंक्वचित् ॥ २१ ॥ भूयश्चचारैराजेंद्रप्रवृत्तिरुपपादिता ॥ प्रति ज्ञासूतपुत्रस्यविजयस्यवधंप्रति ॥ २२ ॥ एतच्छ्रुत्वाधर्मसुतःसमुद्विग्नोनराधिप ॥ अभेद्यकवचंमत्वाकर्णमद्भुतविक्रमं ॥ २३ ॥ अनुस्मरंश्चसंक्लेशान्नशांति मुपयातिसः ॥ तस्यचिंतापरीतस्यबुद्धिर्जज्ञेमहात्मनः ॥ २४ ॥ बहुव्यालमृगाकीर्णंत्यक्तुंद्वैतवनंवनं ॥ धार्तराष्ट्रोपिनृपतिःप्रशशासवसुंधरां ॥ २५ ॥ भ्रातृभिः सहितोवीरैर्भीष्मद्रोणकृपैस्तथा ॥ संगम्यसूतपुत्रेणकर्णेनाहवशोभिना ॥ २६ ॥ दुर्योधनःप्रियेनित्यंवर्तमानोमहीभृतां ॥ पूजयामासविप्रेंद्रान्क्रतुभिर्भूरिद क्षिणैः ॥ २७ ॥ भ्रातॄणांचप्रियंराजन्सचकारपरंतपः ॥ निश्चित्यमनसावीरोदत्तभुक्तफलंधनं ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिघोषयात्रापर्व णियुधिष्ठिरचिंतायांसप्तपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ समाप्तंचघोषयात्रापर्व ॥ ॥ अथमृगस्वप्नोद्भवपर्व ॥ ॥ जनमेजयउ वाच ॥ ॥ दुर्योधनंमोक्षयित्वापांडुपुत्रामहाबलाः ॥ किमकार्षुर्वनेतस्मिंस्तन्ममाख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततःशयानंकौंतेयंरात्रौद्वैतव नेमृगाः ॥ स्वप्नांतेदर्शयामासुर्बाष्पकंठायुधिष्ठिरं ॥ २ ॥ तानब्रवीत्सराजेंद्रोवेपमानान्कृतांजलीन् ॥ ब्रूतयद्वक्तुकामाःस्थकेभवंतःकिमिष्यते ॥ ३ ॥ एवमुक्ताः पांडवेनकौंतेयेनयशस्विना ॥ प्रत्यब्रुवन्मृगास्तत्रहतशेषायुधिष्ठिरं ॥ ४ ॥ वयंमृगाद्वैतवनेहतशिष्टास्तुभारत ॥ नोत्सीदेममहाराजक्रियतांवासपर्ययः ॥ ५ ॥ भवतोभ्रातरःशूराःसर्वएवास्त्रकोविदाः ॥ कुलान्यल्पावशिष्टानिकृतवंतोवनौकसां ॥ ६ ॥ बीजभूतावयंकेचिदवशिष्टामहामते ॥ विवर्धेमहिराजेंद्रप्रसादात्ते युधिष्ठिर ॥ ७ ॥ तान्वेपमानान्वित्रस्तान्बीजमात्रावशेषितान् ॥ मृगान्दृष्ट्वासुदुःखार्तोधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ ८ ॥ तांस्तथेत्यब्रवीद्राजासर्वभूतहितेरतः ॥ यथाभ वंतोब्रुवतेकरिष्यामिचतत्तथा ॥ ९ ॥ इत्येवंप्रतिबुद्धःसरात्र्यंतेराजसत्तमः ॥ अब्रवीत्सहितान्भ्रातॄन्दयापन्नोमृगान्प्रति ॥ १० ॥ उक्तोरात्रौमृगैरस्मिस्वप्नांतेह तशेषितैः ॥ तंतुभूताःस्मभद्रंतेदयानःक्रियतामिति ॥ ११ ॥

धनमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ वासस्यपर्ययोवैपरीत्यं नात्रवस्तव्यमित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

एकंवर्षंवत्सरंउपयुंक्ष्महेभक्षयामः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वनेइ

तेसत्यमाहुःकर्तव्यादयास्माभिर्वनौकसां ॥ साष्टमासंहिनोवर्षंयदेनानुपयुंक्ष्महे ॥ १२ ॥ पुनर्बहुमृगंरम्यंकाम्यकंकाननोत्तमं ॥ मरुभूमेःशिरःस्थानंतृणबिंदुसरःप्रति ॥ १३ ॥ तत्रेमांवसतिंशिष्टांविहरंतोरमेमहि ॥ ततस्तेपांडवाःशीघ्रंप्रययुर्धर्मकोविदाः ॥ १४ ॥ ब्राह्मणैःसहिताराजन्येचतत्रसहोषिताः ॥ इंद्रसेनादिभिश्चैवप्रेष्यैरनुगतास्तदा ॥ १५ ॥ तेयात्वानुसृतैर्मार्गैःस्वन्नैःशुचिजलान्वितैः ॥ ददृशुःकाम्यकंपुण्यमाश्रमंतपसायुतं ॥ १६ ॥ विविशुस्तेस्मकौरव्याष्टताविप्रर्षभैस्तदा ॥ तद्वनंभरतश्रेष्ठाःस्वर्गंसुकृतिनोयथा ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेप० मृगस्वप्नोद्भवपर्वणिकाम्यकप्रवेशेअष्टपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ समाप्तंचमृगस्वप्नोद्भवपर्व ॥ ॥ अथव्रीहिद्रौणिकपर्व ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ वनेनिवसतांतेषांपांडवानांमहात्मनां ॥ वर्षाण्येकादशातीयुःकृच्छ्रेणभरतर्षभ ॥ १ ॥ फलमूलाशनास्तेहिसुखार्हादुःखमुत्तमं ॥ प्राप्तकालमनुध्यांतःसेहिरेवरपूरुषाः ॥ २ ॥ युधिष्ठिरस्तुराजर्षिरात्मकर्मापराधजं ॥ चिंतयन्समहाबाहुर्भ्रातॄणांदुःखमुत्तमं ॥ ३ ॥ नसुष्वापसुखंराजाहृदिशल्यैरिवार्पितैः ॥ दौरात्म्यमनुपश्यंस्तत्कालेद्यूतोद्भवस्यहि ॥ ४ ॥ संस्मरन्परुषावाचःसूतपुत्रस्यपांडवः ॥ निःश्वासपरमोदीनोबिभ्रत्कोपविषंमहत् ॥ ५ ॥ अर्जुनोयमजौचोभौद्रौपदीचयशस्विनी ॥ सचभीमोमहातेजाःसर्वेषामुत्तमोबली ॥ ६ ॥ युधिष्ठिरमुदीक्षंतःसेहुर्दुःखमनुत्तमं ॥ अवशिष्टमल्पकालंमन्वानाःपुरुषर्षभाः ॥ ७ ॥ वपुरन्यदिवाकार्षुरुत्साहामर्षचेष्टितैः ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ ८ ॥ आजगाममहायोगीपांडवानवलोककः ॥ तमागतमभिप्रेक्ष्यकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ ९ ॥ प्रत्युद्गम्यमहात्मानंप्रत्यगृह्णाद्यथाविधि ॥ तमासीनमुपासीनःशुश्रूषुर्नियतेंद्रियः ॥ १० ॥ तोषयन्प्रणिपातेनव्यासंपांडवनंदनः ॥ तानवेक्ष्यकृशान्पौत्रान्वनेवन्येनजीवतः ॥ ११ ॥ महर्षिरनुकंपार्थमब्रवीद्बाष्पगद्गदं ॥ युधिष्ठिरमहाबाहोशृणुधर्मभृतांवर ॥ १२ ॥ नातप्ततपसोलोकेप्राप्नुवंतिमहासुखं ॥ सुखदुःखेहिपुरुषःपर्यायेणोपसेवते ॥ १३ ॥ नात्यनंतंसुखंकश्चित्प्राप्नोतिपुरुषर्षभ ॥ प्रज्ञावांस्त्वेवपुरुषःसंयुक्तःपरयाधिया ॥ १४ ॥

ति ॥ १ ॥ ध्यांतःध्यायंतः ॥ २ ॥ ३ ॥ तत्कालेतस्मिन्काले द्यूतोद्भवस्यद्यूतहेतोःशकुन्यादेः ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ अवलोककोऽवलोकितुकामः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ अनंतंसुखंनप्राप्नोतिकश्चित्पृथग्जनः कस्तर्हितत्प्राप्नोतीत्याह प्रज्ञावानिति परयाधियाब्रह्मविषयया ॥ १४ ॥

उदयास्तमनंजगतउत्पत्तिस्थितिलयकारणंब्रह्मतज्ज्ञोनशोचतिनकांक्षति मिथ्याभूतेजगतिप्रियस्यसुखस्याभावात्तद्वियोगजःशोकोवातदिच्छावातस्यनजायतइत्यर्थः प्रारब्धकर्मोपस्थापितंसुखदुःखाद्यपरिहार्यमित्याह सुखमिति ॥ १५ ॥ तपसाज्ञानेन महद्ब्रह्म ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ कालेदानकाले ॥ २१ ॥ अनायासंक्लेशपरिहारं निर्वृतिंसुखं परांमोक्षाख्यां ॥ २२ ॥ दांतोजितेंद्रि

उदयास्तमनज्ञोहिनहृष्यतिनशोचति ॥ सुखमापतितंसेवेद्दुःखमापतितंवहेत् ॥ १५ ॥ कालप्राप्तमुपासीतसस्यानामिवकर्षकः ॥ तपसोहिपरंनास्तितपसाविंदतेमहत् ॥ १६ ॥ नासाध्यंतपसःकिंचिदितिबुद्ध्यस्वभारत ॥ सत्यमार्जवमक्रोधःसंविभागोदमःशमः ॥ १७ ॥ अनसूयाऽविहिंसाचशौचमिंद्रियसंयमः ॥ पावनानिमहाराजनराणांपुण्यकर्मणां ॥ १८ ॥ अधर्मरुचयोमूढास्तिर्यग्गतिपरायणाः ॥ कृच्छ्रांयोनिमनुप्राप्तानसुखंविंदतेजनाः ॥ १९ ॥ इहयत्क्रियतेकर्मतत्परत्रोपयुज्यते ॥ तस्माच्छरीरंयुंजीततपसानियमेनच ॥ २० ॥ यथाशक्तिप्रयच्छेतसंपूज्याभिप्रणम्यच ॥ कालेप्राप्तेचहृष्टात्माराजन्विगतमत्सरः ॥ २१ ॥ सत्यवादीलभेतायुरनायासमथार्जवं ॥ अक्रोधनोनसूयश्चनिर्वृतिंलभतेपरां ॥ २२ ॥ दांतःशमपरःशश्वत्परिक्लेशंनविंदति ॥ नचतप्यतिदांतात्माहृष्ट्वापरगतांश्रियं ॥ २३ ॥ संविभक्ताचदाताचभोगवान्सुखवान्नरः ॥ भवत्यहिंसकश्चैवपरमारोग्यमश्नुते ॥ २४ ॥ मान्यमानयिताजन्मकुलेमहतिविंदति ॥ व्यसनैर्नतुसंयोगंप्राप्नोतिविजितेंद्रियः ॥ २५ ॥ शुभानुशयबुद्धिर्हिसंयुक्तःकालधर्मणा ॥ प्रादुर्भवतितद्योगात्कल्याणमतिरेवसः ॥ २६ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ भगवन्दानधर्माणांतपसोवामहामुने ॥ किंस्विद्बहुगुणंप्रेत्यकिंवादुष्करमुच्यते ॥ २७ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ दानान्नदुष्करंतातपृथिव्यामस्तिकिंचन ॥ अर्थेचमहतीतृष्णासचदुःखेनलभ्यते ॥ २८ ॥ परित्यज्यप्रियान्प्राणान्धनार्थंहिमहामते ॥ प्रविशंतिनरावीराःसमुद्रमटवींतथा ॥ २९ ॥ कृषिगोरक्ष्यमित्येकेप्रतिपद्यंतिमानवाः ॥ पुरुषाःप्रेष्यतामेकेनिर्गच्छंतिधनार्थिनः ॥ ३० ॥ तस्माद्दुःखार्जितस्यैवपरित्यागःसुदुष्करः ॥ नदुष्करतरंदानात्तस्माद्दानंमतंमम ॥ ३१ ॥ विशेषस्त्वत्रविज्ञेयोन्यायेनोपार्जितंधनं ॥ पात्रेकालेचदेशेचसाधुभ्यःप्रतिपादयेत् ॥ ३२ ॥ अन्यायात्समुपात्तेनदानधर्मोधनेनयः ॥ क्रियतेनसकर्तारंत्रायतेमहतोभयात् ॥ ३३ ॥ पात्रेदानंस्वल्पमपिकालेदत्तंयुधिष्ठिर ॥ मनसाहिविशुद्धेनप्रेत्यानंतफलंस्मृतं ॥ ३४ ॥

यः दांतत्वप्रतिपत्तियोग्यतामापादितआत्मामनोयस्य जितचित्तइत्यर्थः ॥ २३ ॥ संविभक्ताअन्नादेर्विभागकर्त्ता दाताधनादेः ॥ २४ ॥ इंद्रियजयफलमाह मान्येति व्यसनैःस्त्रीमद्यद्यूताद्यैः ॥ २५ ॥ शुभमेवानुशेतेशुभपक्षपातिनीबुद्धिर्यस्य कालधर्मेणमरणेनतद्योगाच्छुभानुशययोगात्सकल्याणमतिरेवप्रादुर्भवतिजायते ॥ २६ ॥ दानजानांधर्माणां तपसःकायक्लेशकृतस्यकृच्छ्रादेः एतयोर्मध्येप्रेत्यमृत्वाकिंबहुगुणंकिंपरलोकेश्रेष्ठमित्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ दुःखार्जितस्यधनस्येतिशेषः मतंश्रेष्ठत्वेन ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

द्रोणोमानविशेषस्तन्मिताव्रीहयस्तेषांदानात् ॥ ३५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ व्रीहिद्रोणइति ॥ १ ॥
प्रत्यक्षधर्मान्मूर्णाधर्मस्यवेत्ता भगवान्ईश्वरः ॥ २ ॥ शिलंकणिशार्जनं उंछःकणशोर्जनं उंछःकणशआदानंकणिशाद्यर्जनंशिलमितियादवः तेउभेवृत्तिर्जीवनंयस्यसशिलोंछवृत्तिः ॥ ३ ॥ कापोती

॥२५९॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ व्रीहिद्रोणपरित्यागाद्यत्फलंप्रापमुद्गलः ॥ ३५ ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेपर्वणिव्रीहिद्रौणिकप० दानदुष्करत्वकथने
ऊनषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ व्रीहिद्रोणःपरित्यक्तःकथंतेनमहात्मना ॥ कस्मैदत्तश्च
भगवन्विधिनाकेनचात्थमे ॥ १ ॥ प्रत्यक्षधर्माभगवान्यस्यतुष्टोहिकर्मभिः ॥ सफलंतस्यजन्माहंमन्येसद्धर्मचारिणः ॥ २ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ शिलोंछ
वृत्तिर्धर्मात्मामुद्गलःसंयतेंद्रियः ॥ आसीद्राजन्कुरुक्षेत्रेसत्यवागनसूयकः ॥ ३ ॥ अतिथिव्रतीक्रियावांश्चकापोतींवृत्तिमास्थितः ॥ सत्रमिष्टीकृतंनामसमुपा
स्तेमहातपाः ॥ ४ ॥ सपुत्रदारोहिमुनिःपक्षाहारोबभूवह ॥ कपोतवृत्त्यापक्षेणव्रीहिद्रोणमुपार्जयत् ॥ ५ ॥ दर्शंचपौर्णमासंचकुर्वन्विगतमत्सरः ॥ देवतातिथिशे
षेणकुरुतेदेहयापनं ॥ ६ ॥ तस्येंद्रःसहितोदेवैःसाक्षात्त्रिभुवनेश्वरः ॥ प्रत्यगृह्णान्महाराजभागंपर्वणिपर्वणि ॥ ७ ॥ सपर्वकालंकृत्वातुमुनिवृत्त्यासमन्वितः ॥ अ
तिथिभ्योददावन्नंप्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ ८ ॥ व्रीहिद्रोणस्यतद्धस्यददतोन्नंमहात्मनः ॥ शिष्टंमात्सर्यहीनस्यवर्धत्यतिथिदर्शनात् ॥ ९ ॥ तच्छतान्यपिभुंजंतिब्राह्म
णानांमनीषिणां ॥ मुनेस्त्यागविशुद्ध्यातुतदन्नंवृद्धिमर्च्छति ॥ १० ॥ तंतुशुश्रावधर्मिष्ठंमुद्गलंसंशितव्रतं ॥ दुर्वासानृपदिग्वासास्तमथाभ्याजगामह ॥ ११ ॥
बिभ्रच्चानियतंवेषमुन्मत्तइवपांडव ॥ विकचःपरुषावाचोव्याहरन्विविधामुनिः ॥ १२ ॥ अभिगम्याथतंविप्रमुवाचमुनिसत्तमः ॥ अन्नार्थिनमनुप्राप्तंविद्धि
मांद्विजसत्तम ॥ १३ ॥ स्वागतंतेस्त्वितिमुनिंमुद्गलःप्रत्यभाषत ॥ पाद्यमाचमनीयंचप्रतिपाद्यार्घ्यमुत्तमं ॥ १४ ॥ प्रादात्सतापसायान्नंक्षुधितायातिथिव्रती ॥
उन्मत्तायपरांश्रद्धामास्थायसधृतव्रतः ॥ १५ ॥ ततस्तदन्नंरसवत्सएवक्षुधयान्वितः ॥ बुभुजेकृत्स्नमुन्मत्तःप्रादात्तस्मैचमुद्गलः ॥ १६ ॥ भुक्त्वाचान्नंततःसर्वमु
च्छिष्टेनात्मनस्ततः ॥ अथांगंलिलिपेन्नेनयथागतमगाच्चसः ॥ १७ ॥ ॥२५९॥

वृत्तिमल्पसंग्रहरूपां इष्टीकृतंइष्टिभिरेवनिर्वर्त्यंनतुपश्वादिना सत्रंयज्ञं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ पर्ववैश्वदेववरुणप्रघासादिकंकर्म कालंकालेफाल्गुन्यादौ अत्यंतसंयोगेद्वितीया व्रीहिद्रोणमात्रंयदासिध्य
तितदाददाति ॥ ८ ॥ तदाचदीयमानंतद्वर्धतिवर्धते ॥ ९ ॥ अर्च्छतिप्राप्नोति ॥ १० ॥ ११ ॥ विकचोहसन्मुंडोवा ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

द्वितीयेपक्षे ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ क्षुत्क्षुधा धर्मसहितांसंज्ञां त्वयातुप्राणधर्मःक्षुधाइंद्रियधर्मोरसनातदुभयंजितमित्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

एवंद्वितीयेसंप्राप्तेयथाकालेमनीषिणः ॥ आगम्यबुभुजेसर्वमन्नमुंछोपजीविनः ॥ १८ ॥ निराहारस्तुसमुनिरुंछमार्जयतेपुनः ॥ नचैनंविक्रियांनेतुमशकन्मु
द्गलंक्षुधा ॥ १९ ॥ नक्रोधोनचमात्सर्यंनावमानोनसंभ्रमः ॥ सपुत्रदारमुंछंतमाविवेशद्विजोत्तमं ॥ २० ॥ तथातमुंछधर्माणंदुर्वासामुनिसत्तमं ॥ उपतस्थे
यथाकालंषट्कृत्वःकृतनिश्चयः ॥ २१ ॥ नचास्यमनसाकश्चिद्विकारंददृशेमुनिः ॥ शुद्धसत्वस्यशुद्धंसददृशेनिर्मलंमनः ॥ २२ ॥ तमुवाचततःप्रीतःसमुनिर्मुद्गलं
ततः ॥ त्वत्समोनास्तिलोकेस्मिन्दातामात्सर्यवर्जितः ॥ २३ ॥ क्षुद्धर्मसंज्ञांप्रणुदत्यादत्तेधैर्यमेवच ॥ रसानुसारिणीजिह्वाकर्षत्येवरसान्प्रति ॥ २४ ॥ आहारप्रभ
वाःप्राणामनोदुर्निग्रहंचलं ॥ मनसश्चेंद्रियाणांचाप्यैकाग्र्यंनिश्चितंतपः ॥ २५ ॥ श्रमेणोपार्जितंत्यक्तुंदुःखंशुद्धेनचेतसा ॥ तत्सर्वंभवतासाधोयथावदुपपा
दितं ॥ २६ ॥ प्रीताःस्मोनुगृहीताश्चसमेत्यभवतासह ॥ इंद्रियाभिजयोधैर्यंसंविभागोदमःशमः ॥ २७ ॥ दयासत्यंचधर्मश्चत्वयिसर्वंप्रतिष्ठितं ॥ जितास्तेकर्म
भिर्लोकाःप्राप्तोसिपरमांगतिं ॥ २८ ॥ अहोदानंविघुष्टंतेसुमहत्स्वर्गवासिभिः ॥ सशरीरोभवान्गंतास्वर्गंसुचरितव्रत ॥ २९ ॥ इत्येवंवदतस्तस्यतदादुर्वाससोमु
नेः ॥ देवदूतोविमानेनमुद्गलंप्रत्युपस्थितः ॥ ३० ॥ हंससारसयुक्तेनकिंकिणीजालमालिना ॥ कामगेनविचित्रेणदिव्यगंधवतातथा ॥ ३१ ॥ उवाचचैनंविप्र
र्षिंविमानंकर्मभिर्जितं ॥ समुपारोहसंसिद्धिंप्राप्तोसिपरमांमुने ॥ ३२ ॥ तमेवंवादिनमृषिर्देवदूतमुवाचह ॥ इच्छामिभवताप्रोक्तान्गुणान्स्वर्गनिवासिनां
॥ ३३ ॥ केगुणास्तत्रवसतांकिंतपःकश्चनिश्चयः ॥ स्वर्गेतत्रसुखंकिंचदोषोवादेवदूतक ॥ ३४ ॥ सतांसाप्तपदंमित्रमाहुःसंतःकुलोचिताः ॥ मित्रतांचपुरस्कृत्य
पृच्छामित्वामहंविभो ॥ ३५ ॥ यदत्रतथ्यंपथ्यंचतद्ब्रवीह्यविचारयन् ॥ श्रुत्वातथाकरिष्यामिव्यवसायंगिरातव ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यके
पर्वणिव्रीहिद्रौणिक० मुद्गलोपाख्यानेषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ देवदूतउवाच ॥ ॥ महर्षेआर्यबु
द्धिस्त्वंयःस्वर्गसुखमुत्तमं ॥ संप्राप्तंबहुमंतव्यंविमृशस्यबुधोयथा ॥ १ ॥

॥ ३१ ॥ उवाचदेवदूतइत्यनुकृष्यते ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ व्यवसायंनिश्चयं ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६० ॥ ॥ ७ ॥
महर्षेइति विमृशसिशुभमशुभंवेतिविचारयसि ॥ १ ॥

स्वर्लोकः सुखलोकः यन्नदुःखेनसंभिन्नंनचग्रस्तमनंतरं अभिलाषोपनीतंयत्तत्सुखंस्वःपदास्पदमितिश्रुतिः तत्प्रधानत्वाल्लोकोपिस्वःशब्दवाच्यः ऊर्ध्वंगमनादित्यूर्ध्वगः सत्पथोब्रह्ममार्गः क्रममुक्तिस्थानमित्यर्थः देवयानेनमार्गेणअर्चिरादिपर्ववताचरंत्यस्मिन्निति देवयानचरः ॥ २ ॥ पुंसःपुमांसः ॥ ३ ॥ ४ ॥ धर्माग्र्यंधर्मश्रेष्ठंयोगं ॥ ५ ॥ यामाधामाश्चगणविशेषाः ॥ ६ ॥ देवानांनिकायाआलयायेषुतेषां

उपरिष्टाच्चस्वर्लोकोयोयंस्वरितिसंज्ञितः॥ ऊर्ध्वगःसत्पथःशश्वद्देवयानचरोमुने॥२॥ नातप्ततपसःपुंसोनामहायज्ञयाजिनः ॥ नानृतानास्तिकाश्चैवतत्रगच्छं
तिमुद्गल॥ ३॥ धर्मात्मानोजितात्मानःशांतादांताविमत्सराः॥ दानधर्मरताःपुंसःशूराश्चाहवलक्षणाः॥ ४ ॥ तत्रगच्छंतिधर्माग्र्यंकृत्वाशमदमात्मकं॥ लोका
न्पुण्यकृतांब्रह्मन्सद्भिराचरितान्नृभिः॥ ५॥ देवाःसाध्यास्तथाविश्वेतथैवचमहर्षयः॥ यामाधामाश्चमौद्गल्यगंधर्वाप्सरसस्तथा ॥ ६॥ एषांदेवनिकायानांपृ
थक्पृथगनेकशः॥ भास्वंतःकामसंपन्नालोकास्तेजोमयाःशुभाः॥ ७॥ त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणियोजनानिहिरण्मयः॥ मेरुःपर्वतराड्यत्रदेवोद्यानानिमुद्गल॥८॥
नंदनादीनिपुण्यानिविहाराःपुण्यकर्मणां॥ नक्षुत्पिपासेनग्लानिर्नशीतोष्णेभयंतथा॥ ९॥ बीभत्समशुभंवापितत्रकिंचिन्नविद्यते ॥ मनोज्ञाःसर्वतोगंधाःसु
खस्पर्शाश्चसर्वशः॥ १०॥ शब्दाःश्रुतिमनोग्राह्याःसर्वतस्तत्रवैमुने॥ नशोकोनजरातत्रनायासपरिदेवने ॥ ११॥ ईदृशःसमुनेलोकःस्वकर्मफलहेतुकः॥ सु
कृतैस्तत्रपुरुषाःसंभवंत्यात्मकर्मभिः॥ १२॥ तैजसानिशरीराणिभवंत्यत्रोपपद्यतां॥ कर्मजान्येवमौद्गल्यनमातृपितृजान्युत॥ १३॥ नसंस्वेदोनदौर्गंध्यंपुरी
षंमूत्रमेवच॥ तेषांनचरजोवस्त्रंबाधतेतत्रवैमुने॥ १४॥ नम्लायंतिस्रजस्तेषांदिव्यगंधामनोरमाः॥ संयुज्यंतेविमानैश्चब्रह्मन्नेवंविधैश्चते ॥ १५ ॥ ईर्ष्याशो
कक्लमापेतामोहमात्सर्यवर्जिताः॥ सुखंस्वर्गजितस्तत्रवर्तयंतेमहामुने॥ १६॥ तेषांतथाविधानांतुलोकानांमुनिपुंगव ॥ उपर्युपरिलोकस्यलोकादिव्यागुणा
न्विताः॥ १७॥ पुरस्ताद्ब्राह्मणास्तत्रलोकास्तेजोमयाःशुभाः॥ यत्रयांत्यृषयोब्रह्मन्पूताःस्वैःकर्मभिःशुभैः॥ १८॥ ऋभवोनामतत्रान्येदेवानामपिदेवताः॥ तेषां
लोकात्परतरेयान्यजंतीहदेवताः॥ १९॥ स्वयंप्रभास्तेभास्वंतोलोकाःकामदुघाःपरे ॥ नतेषांस्त्रीकृतस्तापोनलोकैश्वर्यमत्सरः ॥ २० ॥ नवर्तयंत्याहुतिभिस्ते
नाप्यमृतभोजनाः॥ तथादिव्यशरीरास्तेनचविग्रहमूर्तयः॥ २१ ॥ नसुखेसुखकामास्तेदेवदेवाःसनातनाः॥ नकल्पपरिवर्तेषुपरिवर्तंतितेतथा॥ २२॥

देवनिकायानां ॥ ७ ॥ त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणियोजनान्युपरिपरिधिरित्यर्थः उच्छ्रायस्यचतुरशीतिसहस्रंमानमितिजंबूखंडेवक्ष्यमाणत्वात् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ उपपद्यतामुपगच्छतां ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ एवंविधैरितिदृश्यमानप्रदर्शनं ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ २५ ॥ व्युष्टिःसंपत्तिः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥४०॥४१॥ ४२॥४३॥ ४४॥४५॥४६॥ बलंपरंवैराग्यं बुद्धिर्ज्ञानं ॥ ४७ ॥

जरामृत्युःकुतस्तेषांहर्षःप्रीतिःसुखंनच॥ नदुःखंनसुखंचापिरागद्वेषौकुतोमुने॥ २३॥ देवानामपिमौद्गल्यकांक्षितासागतिःपरा॥ दुष्प्रापापरमासिद्धिरगम्या
कामगोचरैः॥ २४॥ त्रयस्त्रिंशदिमेदेवायेषांलोकामनीषिभिः॥ गम्यंतेनियमैःश्रेष्ठैर्दानैर्वाविधिपूर्वकैः॥ २५ ॥ सेयंदानकृताव्युष्टिरनुप्राप्तासुखंत्वया॥ तांभुं
क्ष्वसुकृतैर्लब्धांतपसाद्योतितप्रभः॥ २६॥ एतत्स्वर्गसुखंविप्रलोकानानाविधास्तथा॥ गुणाःस्वर्गस्यप्रोक्तास्तेदोषानपिनिबोधमे॥ २७॥ कृतस्यकर्मणस्तत्र
भुज्यतेयत्फलंदिवि॥ नचान्यत्क्रियतेकर्ममूलच्छेदेनभुज्यते ॥ २८॥ सोत्रदोषोममामतस्तस्यांतेपतनंचयत्॥ सुखव्याप्तमनस्कानांपतनंयच्चमुद्गल॥ २९॥
असंतोषःपरीतापोदृष्ट्वादीप्ततराःश्रियः॥ यद्भवत्यवरेस्थानेस्थितानांतत्सुदुष्करं ॥ ३० ॥ संज्ञामोहश्चपततांरजसाचप्रधर्षणं॥ प्रम्लानेषुचमाल्येषुततःपिप
तिषोर्भयं॥ ३१॥ आब्रह्मभवनादेतेदोषामौद्गल्यदारुणाः॥ नाकलोकेसुकृतिनांगुणास्त्वयुतशोनृणां ॥ ३२ ॥ अयंत्वन्योगुणःश्रेष्ठश्च्युतानांस्वर्गतोमुने॥ शु
भानुशययोगेनमनुष्येषूपजायते॥ ३३॥ तत्रापिसमहाभागःसुखभागभिजायते॥ नचेत्संबुध्यतेतत्रगच्छत्यधमतांततः॥ ३४॥ इहयत्क्रियतेकर्मतत्परत्रोप
भुज्यते॥ कर्मभूमिरियंब्रह्मन्फलभूमिरसौमता॥ ३५॥ ॥मुद्गलउवाच॥ ॥महांतस्तुअमीदोषास्त्वयास्वर्गस्यकीर्तिताः॥ निर्दोषएवयस्त्वन्योलोकंतंप्रव
दस्वमे॥ ३६॥ ॥देवदूतउवाच॥ ॥ब्रह्मणःसदनादूर्ध्वंतद्विष्णोःपरमंपदं॥ शुद्धंसनातनंज्योतिःपरंब्रह्मेतियद्विदुः॥ ३७॥ नतत्रविप्रगच्छंतिपुरुषाविषयात्म
काः॥ दंभलोभमहाक्रोधमोहद्रोहैरभिद्रुताः॥ ३८ ॥ निर्ममानिरहंकारानिर्द्वंद्वाःसंयतेंद्रियाः॥ ध्यानयोगपराश्चैवतत्रगच्छंतिमानवाः ॥ ३९॥ एतत्तेसर्वमा
ख्यातंयन्मांपृच्छसिमुद्गल॥ तवानुकंपयासाधोसाधुगच्छाममाचिरं ॥ ४० ॥ ॥व्यासउवाच ॥ ॥एतच्छ्रुत्वातुमौद्गल्योवाक्यंविममृशेधिया ॥ विमृश्य
चमुनिश्रेष्ठोदेवदूतमुवाचह॥ ४१॥ देवदूतनमस्तेस्तुगच्छतातयथासुखं॥ महादोषेणमेकार्यंनस्वर्गेणसुखेनवा॥ ४२॥ पतनांतेमहादुःखंपरितापःसुदारुणः
॥ स्वर्गभाजश्चरंतीहतस्मात्स्वर्गंनकामये॥ ४३॥ यत्रगत्वानशोचंतिनव्यथंतिचलंतिवा॥ तदहंस्थानमत्यंतंमार्गयिष्यामिकेवलं॥ ४४ ॥ इत्युक्त्वासमुनिर्वा
क्यंदेवदूतंविसृज्यतं॥ शिलोंछवृत्तिर्धर्मात्माशममातिष्ठदुत्तमं ॥ ४५ ॥ तुल्यनिंदास्तुतिर्भूत्वासमलोष्टाश्मकांचनः ॥ ज्ञानयोगेनशुद्धेनध्याननित्योबभूवह
॥ ४६॥ ध्यानयोगाद्बलंलब्ध्वाप्राप्यबुद्धिमनुत्तमां॥ जगामशाश्वतींसिद्धिंपरांनिर्वाणलक्षणां॥ ४७॥

॥ ४८ ॥ नेमिचक्रधारां अराः नाभिनेमिसंधानदारूणि ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेप० नै० भा० एकषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६१ ॥ ॥७॥ ॥ वसन्निति ॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥

तस्मात्त्वमपिकौंतेयनशोकंकर्तुमर्हसि॥ राज्यात्स्फीतात्परिभ्रष्टस्तपसातदवाप्स्यसि ॥४८॥ सुखस्यानंतरंदुःखंदुःखस्यानंतरंसुखं॥ पर्यायेणोपसर्पंतेनरंनेमि
मराइव ॥ ४९ ॥ पितृपैतामहंराज्यंप्राप्स्यस्यमितविक्रम॥ वर्षात्त्रयोदशादूर्ध्वंव्येतुतेमानसोज्वरः॥ ५० ॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ सएवमुक्काभगवान्व्या
सःपांडवनंदनं॥ जगामतपसेधीमान्पुनरेवाश्रमंप्रति॥५१॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यकेप० व्रीहिद्रौणिक० मुद्गलदेवदूतसंवादेएकषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः
॥ २६१ ॥ ॥७॥ ॥ समाप्तंचव्रीहिद्रौणिकपर्व॥ ॥ अथद्रौपदीहरणपर्व॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ वसत्स्वेवंवनेतेषुपांडवेषुमहात्मसु ॥ रममा
णेषुचित्राभिःकथाभिर्मुनिभिःसह॥ १ ॥ सूर्यदत्ताक्षयान्नेनकृष्णायाभोजनावधि॥ ब्राह्मणांस्तर्पमाणेषुयेचान्नार्थमुपागताः॥ २॥ आरण्यानांमृगाणांचमां
सैर्नानाविधैरपि॥ धार्तराष्ट्रादुरात्मानःसर्वेदुर्योधनादयः॥ ३॥ कथंतेष्वन्ववर्तंतपापाचारामहामुने॥ दुःशासनस्यकर्णस्यशकुनेश्चमतेस्थिताः ॥ ४ ॥ एतदा
चक्ष्वभगवन्वैशंपायनपृच्छतः॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ श्रुत्वातेषांतथावृत्तिंनगरेवसतामिव ॥ ५॥ दुर्योधनोमहाराजतेषुपापमरोचयत्॥ तथातैर्निकृति
प्रज्ञैःकर्णदुःशासनादिभिः॥६॥ नानोपायैरघंतेषुचिंतयत्सुदुरात्मसु॥ अभ्यागच्छत्सधर्मात्मातपस्वीसुमहायशाः॥ ७॥ शिष्यायुतसमोपेतोदुर्वासानामका
मतः॥ तमागतमभिप्रेक्ष्यमुनिंपरमकोपनं ॥ ८ ॥ दुर्योधनोविनीतात्माप्रश्रयेणदमेनच ॥ सहितोभ्रातृभिःश्रीमानातिथ्येनन्यमंत्रयत् ॥ ९ ॥ विधिवत्पूज
यामासस्वयंकिंकरवत्स्थितः॥ अहानिकतिचित्तत्रतस्थौसमुनिसत्तमः॥१०॥ तंचपर्यचरद्राजादिवारात्रमतंद्रितः॥ दुर्योधनोमहाराजशापात्तस्यविशंकितः
॥ ११ ॥ क्षुधितोस्मिददस्वान्नंशीघ्रंममनराधिप॥ इत्युक्त्वागच्छतिस्नातुंप्रत्यागच्छतिवैचिरात्॥ नभोक्ष्याम्यद्यमेनास्तिक्षुधेत्युक्त्वैत्यदर्शनं ॥ १२ ॥ अकस्मा
देत्यचब्रूतेभोजयास्मांस्त्वरान्वितः॥ कदाचिच्चनिशीथेसउत्थायनिकृतौस्थितः॥ १३॥ पूर्ववत्कारयित्वान्नंनभुंक्तेगर्हयन्स्मसः॥ वर्तमानेतथातस्मिन्यदादु
र्योधनोनृपः॥ १४॥ विकृतिंनैतिनक्रोधंतदातुष्टोभवन्मुनिः॥ आहचैनंदुराधर्षोवरदोस्मीतिभारत॥ १५॥ ॥दुर्वासाउवाच॥ ॥वरंवरयभद्रंतेयत्तेमनसि ॥२६१॥
वर्तते॥ मयिप्रीतेतुयद्धर्म्यंनालभ्यंविद्यतेतव॥ १६॥

अघंदुःखं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ धर्म्यंधर्मादनपेतं ॥१६॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥२० ॥ ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६२ ॥ ॥ ७ ॥

वैशंपायनउवाच॥ ॥ एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यमहर्षेर्भावितात्मनः॥ अमन्यतपुनर्जातमात्मानंससुयोधनः॥ १७॥ प्रागेवमंत्रितंचासीत्कर्णदुःशासनादिभिः॥
याचनीयंमुनेस्तुष्टादितिनिश्चित्यदुर्मतिः॥ १८॥ अतिहर्षान्वितोराजन्वरमेनमयाचत॥ शिष्यैःसहममब्रह्मन्यथाजातोऽतिथिर्भवान्॥ १९ ॥ अस्मत्कुलेम
हाराजोज्येष्ठःश्रेष्ठोयुधिष्ठिरः॥ वनेवसतिधर्मात्माभ्रातृभिःपरिवारितः॥ २० ॥ गुणवान्शीलसंपन्नस्तस्यत्वमतिथिर्भव॥ यदाचराजपुत्रीसासुकुमारीयश
स्विनी॥ २१॥ भोजयित्वाद्विजान्सर्वान्पतींश्चवरवर्णिनी॥ विश्रांताचस्वयंभुक्त्वासुखासीनाभवेद्यदा॥ २२॥ तदात्वंतत्रगच्छेथाययनुग्राह्यतामयि॥ तथा
करिष्येत्वस्मीत्येत्येवमुक्त्वासुयोधनं॥ २३॥ दुर्वासाअपिविप्रेंद्रोयथागतमगात्ततः॥ कृतार्थमपिचात्मानंतदामेनेसुयोधनः॥ २४॥ करेणचकरंगृह्यकर्णस्य
मुदितोभृशं॥ कर्णोपिभ्रातृसहितमित्युवाचनृपंमुदा॥२५॥ ॥ कर्णउवाच॥ ॥ दिष्ट्याकामःसुसंवृत्तोदिष्ट्याकौरववर्धसे॥ दिष्ट्यातेशत्रवोमग्नादुस्तरेव्यसना
र्णवे॥ २६॥ दुर्वासःक्रोधजेवह्नौपतिताःपांडुनंदनाः॥ स्वैरेवतेमहापापैर्गतावैदुस्तरंतमः॥ २७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्थंतेनिकृतिप्रज्ञाराजन्दुर्योध
नादयः॥ हसंतःप्रीतमनसोजग्मुःस्वंस्वंनिकेतनं ॥ २८ ॥ ॥इतिश्रीम० आरण्यकेप० द्रौपदीह० दुर्वासउपाख्यानेद्विषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६२॥
॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ ततःकदाचिद्दुर्वासाःसुखासीनांस्तुपांडवान्॥ भुक्त्वाचावस्थितांकृष्णांज्ञात्वातस्मिन्वनेमुनिः॥ १ ॥ अभ्यागच्छत्परिवृतःशिष्यैरयुत
संमितैः॥ दृष्ट्वायांतंतमतिथिंसचराजायुधिष्ठिरः॥२॥ जगामाभिमुखःश्रीमान्सहभ्रातृभिरच्युतः॥ तस्मैबद्ध्वांजलिंसम्यगुपवेश्यवरासने॥३॥ विधिवत्पूज
यित्वातमातिथ्येनन्यमंत्रयत्॥ आह्निकंभगवन्कृत्वाशीघ्रमेहीतिचाब्रवीत् ॥ ४ ॥ जगामचमुनिःसोपिस्नातुंशिष्यैःसहानघः॥ भोजयेत्सहशिष्यंमांकथमित्य
विचिंतयन्॥ ५ ॥न्यमज्जत्सलिलेचापिमुनिसंघःसमाहितः॥ एतस्मिन्नंतरेराजन्द्रौपदीयोषितांवरा॥ ६ ॥ चिंतामवापपरमामन्नहेतोःपतिव्रता॥ साचिं
तयंतीचयदानान्नहेतुमविंदत॥ ७॥

ननइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ एतस्मिन्नंतरेकाले ॥ ६ ॥ ७ ॥

कृष्णंपापकर्षकं कंसस्यकामादेर्दुष्टराज्ञोवानिषूदनं हेकृष्णकृष्ण अत्यादरसूचनार्थंद्विर्वचनं कृषिर्भूवाचकःशब्दोणश्चनिर्वृतिवाचकः तयोरैक्यंपरंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयतइतिश्रुतिप्रणीतःकृष्णपदस्यार्थः म
हांतौब्रह्मांडपिंडावष्टंभक्षमौबाहूयस्य संबाहुभ्यांधमतिसंपतत्रैर्द्यावाभूमीजनयन्देवएकइतिश्रुतेः अव्ययाऽविनाशिन् अत्रदेवकीनंदनस्याव्ययत्वंवदंत्याकृष्णमूर्तेरभौतिकत्वमुक्तं एवमादिनाम्नामर्थःशंकर

मनसाचिंतयामासकृष्णंकंसनिषूदनं॥ कृष्णकृष्णमहाबाहोदेवकीनंदनाव्यय ॥ ८ ॥ वासुदेवजगन्नाथप्रणतार्तिविनाशन॥ विश्वात्मन्विश्वजनकविश्वह
र्तःप्रभोऽव्यय॥ ९ ॥ प्रपन्नपालगोपालप्रजापालपरात्पर॥ आकूतीनांचचित्तीनांप्रवर्तकनतास्मिते ॥ १० ॥ वरेण्यवरदानंतअगतीनांगतिर्भव॥ पुराणपुरु
षप्राणमनोवृत्त्याद्यगोचर॥ ११ ॥ सर्वाध्यक्षपराध्यक्षत्वामहंशरणंगता॥ पाहिमांकृपयादेवशरणागतवत्सल ॥ १२ ॥ नीलोत्पलदलश्यामपद्मगर्भारुणेक्ष
ण॥ पीतांबरपरीधानलसत्कौस्तुभभूषण॥ १३ ॥ त्वमादिरंतोभूतानांत्वमेवचपरायणं॥ परात्परतरंज्योतिर्विश्वात्मासर्वतोमुखः ॥ १४ ॥ त्वामेवाहुःपरंबीजं
निधानंसर्वसंपदां ॥ त्वयानाथेनदेवेशसर्वापद्भ्योभयंनहि ॥ १५॥ दुःशासनादहंपूर्वंसभायांमोचितायथा॥ तथैवसंकटादस्मान्मामुद्धर्तुमिहार्हसि ॥ १६॥
॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवंस्तुतस्तदादेवःकृष्णयाभक्तवत्सलः॥ द्रौपद्याःसंकटंज्ञात्वादेवदेवोजगत्पतिः॥ १७॥ पार्श्वस्थांशयनेत्यक्त्वारुक्मिणींकेशवःप्रभुः॥
तत्राजगामत्वरितोह्यचिंत्यगतिरीश्वरः॥१८॥ ततस्तंद्रौपदीदृष्ट्वाप्रणम्यपरयामुदा॥ अब्रवीद्वासुदेवायमुनेरागमनादिकं॥ १९॥ ततस्तामब्रवीत्कृष्णःक्षुधि
तोस्मिभृशातुरः॥ शीघ्रंभोजयमांकृष्णेपश्चात्सर्वंकरिष्यसि॥२०॥ निशम्यतद्वचःकृष्णालज्जितावाक्यमब्रवीत्॥ स्थाल्यांभास्करदत्तायामन्नंमद्भोजनावधि
॥ २१ ॥ भुक्तवत्यस्म्यहंदेवतस्मादन्नंनविद्यते॥ ततःप्रोवाचभगवान्कृष्णांकमललोचनः॥ २२ ॥ कृष्णेननर्मकालोयंक्षुच्छ्रमेणातुरेमयि ॥ शीघ्रंगच्छमम
स्थालीमानयित्वाप्रदर्शय॥ २३ ॥ इतिनिर्बंधतःस्थालीमानाय्यसयदूद्वहः॥ स्थाल्याःकंठेथसंलग्नंशाकान्नंवीक्ष्यकेशवः॥ २४ ॥ उपयुज्याब्रवीदेनामनेनहरि
रीश्वरः॥ विश्वात्माप्रीयतांदेवस्तुष्टश्चास्त्वितियज्ञभुक्॥ २५॥ आकारयमुनीन्शीघ्रंभोजनायेतिचाब्रवीत्॥ सहदेवंमहाबाहुःकृष्णःक्लेशविनाशनः॥ २६ ॥
ततोजंगामत्वरितःसहदेवोमहायशाः॥ आकारितुंतुतान्सर्वान्भोजनार्थंनृपोत्तम ॥ २७ ॥ स्नातुंगतान्देवनद्यांदुर्वासःप्रभृतीन्मुनीन्॥ तेचावतीर्णाःसलिले
कृतवंतोऽघमर्षणं॥ २८॥ दृष्ट्वोद्गारान्सान्नरसांस्तृप्त्यापरमयायुताः॥ उत्तीर्यसलिलात्तस्माद्दृष्टवंतःपरस्परं ॥ २९॥ ॥२६२॥

भगवत्पादीयेविष्णुसहस्रनामव्याख्यानेएवद्रष्टव्यः ॥ ८ ॥ ९ ॥ अकूतीनांचित्तीनांचेतिचेतोवृत्तिविशेषाणां ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१॥
॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ देवनद्यांतत्रस्थएवतीर्थविशेषे ॥ २८ ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ अलीकानिच्छलानि अलीकंत्वप्रियेनृतेइतिनानार्थः

दुर्वाससमभिप्रेक्ष्यतेसर्वेमुनयोब्रुवन्॥ राज्ञाहिकारयित्वान्नंवयंस्नातुंसमागताः॥ ३० ॥ आकंठतृप्ताविप्रर्षेकिंस्विद्भुंजामहेवयं॥ वृथापाकःकृतोस्माभिस्तत्र
किंकरवामहे॥ ३१॥ ॥दुर्वासाउवाच॥ ॥वृथापाकेनराजर्षेरपराधःकृतोमहान्॥ मास्मानधाक्षुर्दृष्ट्वैवपांडवाःक्रूरचक्षुषा ॥ ३२॥ स्मृत्वानुभावंराजर्षेरं
बरीषस्यधीमतः॥ बिभेमिसुतरांविप्राहरिपादाश्रयाज्जनात्॥३३॥ पांडवाश्चमहात्मानःसर्वेधर्मपरायणाः॥ शूराश्चकृतविद्याश्चव्रतिनस्तपसिस्थिताः॥३४॥
सदाचाररतानित्यंवासुदेवपरायणाः॥ क्रुद्धास्तेनिर्दहेयुर्वैतूलराशिमिवानलः॥ ततएतानपृष्ट्वैवशिष्याःशीघ्रंपलायत॥ ३५॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्यु
क्तास्तेद्विजाःसर्वेमुनिनागुरुणातदा॥ पांडवेभ्योभृशंभीतादुद्रुवुस्तेदिशोदश॥३६॥ सहदेवोदेवनद्यामपश्यन्मुनिसत्तमान्॥ तीर्थेष्वितस्ततस्तस्याविचचारग
वेषयन्॥ ३७॥ तत्रस्थेभ्यस्तापसेभ्यःश्रुत्वातांश्चैवविद्रुतान्॥ युधिष्ठिरमथाभ्येत्यतंवृत्तांतंन्यवेदयत् ॥ ३८॥ ततस्तेपांडवाःसर्वेप्रत्यागमनकांक्षिणः॥ प्रती
क्षंतःकियत्कालंजितात्मानोवतस्थिरे॥ ३९॥ निशीथेऽभ्येत्यचाकस्मादस्मान्सच्छलयिष्यति॥ कथंचनिस्तरेमास्मात्कृच्छ्राद्दैवोपसादितात् ॥ ४० ॥ इतिचिं
तापरान्दृष्ट्वानिःश्वसंतोमुहुर्मुहुः॥ उवाचवचनंश्रीमान्कृष्णःप्रत्यक्षतांगतः॥ ४१॥ ॥श्रीकृष्णउवाच॥ ॥भवतामापदंज्ञात्वाऋषेःपरमकोपनात्॥ द्रौपद्या
चिंतितःपार्थाअहंसत्वरमागतः॥ ४२॥ नभयंविद्यतेतस्माद्दृषेर्दुर्वाससोऽल्पकं॥ तेजसाभवतांभीतःपूर्वमेवपलायितः॥४३॥ धर्मनित्यास्तुयेकेचिन्नतेसीदंति
कर्हिचित्॥ आपृच्छेवोगमिष्यामिनियतंभद्रमस्तुवः॥४४॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥श्रुत्वेरितंकेशवस्यबभूवुःस्वस्थमानसाः॥ द्रौपद्यासहिताःपार्थास्तमूचुर्वि
गतज्वराः॥ ४५॥ त्वयानाथेनगोविंददुस्तरामापदंविभो॥ तीर्णाःप्लवमिवासाद्यमज्जमानामहार्णवे॥ ४६॥ स्वस्तिसाधयभद्रंतेइत्यज्ञातोययौपुरीं॥ पांडवा
श्चमहाभागद्रौपद्यासहिताःप्रभो॥ ४७॥ ऊषुःप्रहृष्टमनसोविहरंतोवनाद्वनं॥ इतितेभिहितंराजन्यत्पृष्टोहमिहत्वया॥ ४८॥ एवंविधान्यलीकानिधार्तराष्ट्रैर्दु
रात्मभिः॥ पांडवेषुवनस्थेषुप्रयुक्तानिवृथाभवन्॥४९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिद्रौपदीहरणपर्वणिदुर्वासउपाख्यानेत्रिषष्ट्यधिकद्विशततमो
ऽध्यायः॥ २६३॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

॥ ४९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

तस्मिन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ परिबर्हेणपरिच्छदेन परिबर्हंतुराजार्हवस्तुन्यपिपरिच्छदेइतिविश्वः ॥ ७॥ ८ ॥ नीलाभ्रंनीलमेघं ॥ ९ ॥ १० ॥११ ॥ कोटिकास्यंकोटीदुर्गमंतःपुरंतत्रा

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तस्मिन्बहुमृगेरण्येअटमानामहारथाः ॥ काम्यकेभरतश्रेष्ठाविजह्रुस्तेयथामराः ॥ १ ॥ प्रेक्षमाणाबहुविधान्वनोद्देशान्समंततः ॥ यथर्तुकालरम्याश्चवनराजीःसुपुष्पिताः ॥ २ ॥ पांडवामृगयाशीलाश्चरंतस्तन्महद्वनं ॥ विजह्रुरिंद्रप्रतिमाःकंचित्कालमरिंदम ॥ ३ ॥ ततस्तेयौगपद्येनययुःसर्वेचतुर्दिशं ॥ मृगयांपुरुषव्याघ्राब्राह्मणार्थेपरंतपाः ॥ ४ ॥ द्रौपदीमाश्रमेन्यस्यतृणबिंदोरनुज्ञया ॥ महर्षेर्दीप्ततपसोधौम्यस्यचपुरोधसः ॥ ५॥ ततस्तुराजासिंधूनांवार्धक्षत्रिर्महायशाः ॥ विवाहकामःशाल्वेयान्प्रयातःसोभवत्तदा ॥ ६ ॥ महतापरिबर्हेणराजयोग्येनसंवृतः ॥ राजभिर्बहुभिःसार्धमुपायात्काम्यकंचसः ॥ ७॥ तत्रापश्यत्प्रियांभार्यांपांडवानांयशस्विनीं ॥ तिष्ठंतीमाश्रमद्वारिद्रौपदींनिर्जनेवने ॥ ८॥ विभ्राजमानांवपुषाबिभ्रतींरूपमुत्तमं ॥ भ्राजयंतींवनोद्देशंनीलाभ्रमिवविद्युतं ॥ ९ ॥ अप्सरादेवकन्यावामायावादेवनिर्मिता ॥ इतिकृत्वांजलिंसर्वेददृशुस्तामनिंदितां ॥ १० ॥ ततःसराजासिंधूनांवार्धक्षत्रिर्जयद्रथः ॥ विस्मितस्त्वनवद्यांगींदृष्ट्वातांदुष्टमानसः ॥ ११ ॥ सकोटिकास्यंराजानमब्रवीत्काममोहितः ॥ कस्यत्वेषानवद्यांगीयदिवापिनमानुषी ॥ १२ ॥ विवाहार्थोनमेकश्चिदिमांप्राप्यातिसुंदरीं ॥ एतामेवाहमादायगमिष्यामिस्वमालयं ॥ १३ ॥ गच्छजानीहिसौम्येमांकस्यवात्रकुतोपिवा ॥ किमर्थमागतासुभ्रूरिदंकंटकितंवनं ॥ १४॥ अपिनामवरारोहामामेषालोकसुंदरी ॥ भजेदद्यायतापांगीसुदतीतनुमध्यमा ॥ १५ ॥ अप्यहंकृतकामःस्यामिमांप्राप्यवरस्त्रियं ॥ गच्छजानीहिकोन्वस्यानाथइत्येवकोटिक ॥ १६ ॥ सकोटिकास्यस्तच्छ्रुत्वारथात्प्रस्कंद्यकुंडली ॥ उपेत्यपप्रच्छतदाक्रोष्टाव्याघ्रवधूमिव ॥ १७॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिद्रौपदीहरणपर्वणिजयद्रथागमनेचतुःषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कोटिकउवाच ॥ ॥ कात्वंकदंबस्यविनाम्यशाखामेकाश्रमेतिष्ठसिशोभमाना ॥ देदीप्यमानाग्निशिखेवनक्तंव्याधूयमानापवनेनसुभ्रूः ॥ १ ॥ अतीवरूपेणसमन्वितात्वंनचाप्यरण्येषुबिभेषिकिंनु ॥ देवीनुयक्षीयदिदानवीवावराप्सरादैत्यवरांगनावा ॥ २ ॥ ॥२६३॥

धिकृताःकोटिकास्तेषामास्यमिवमुख्यं आख्यमितिपाठेसंख्यांतरंवक्तारमितिवा अश्येतिपाठेकोटिकाअश्याव्याप्यायस्येतिवा राजानंक्षत्रियंप्रभुंवा राजाप्रभौचनृपतौक्षत्रियेरजनीपताविितिमेदिनी ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुःषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ केति ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ धातुःप्रजापतेःसरस्वतीवा विधातुःकश्यपस्यरुद्रस्यवाअदितिःपार्वतीवा विभोर्विष्णोर्लक्ष्मीर्वा ॥ ४ ॥ प्रभवंपितरं प्रभुंमहांतं ॥ ५ ॥ राज्ञःक्षत्रियस्य चयनेइष्टकोच्चये ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ अनुचक्रंसैन्यमनुलक्षीकृत्यप्रयांति चक्रंसैन्यरथांगयोरितिविश्वः पाठांतरेऽनुयात्रायात्रोपकरणपालाइत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ पदातिनःपद्भ्यामतितुंसततंगंतुंशीलंयेषांतेपदातयः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

वपुष्मतीवोरगराजकन्यावनेचरीवाक्षणदाचरस्त्री ॥ यद्येवराज्ञोवरुणस्यपत्नीयमस्यसोमस्यधनेश्वरस्य ॥ ३ ॥ धातुर्विधातुःसवितुर्विभोर्वाशक्रस्यवात्वंसदनात्प्रपन्ना ॥ नह्येवनःपृच्छसियेवयंस्मनचापिजानीमतवेहनाथं ॥ ४ ॥ वयंहिमानंतववर्धयंतःपृच्छामभद्रेप्रभवंप्रभुंच ॥ आचक्ष्वबंधूंश्चपतिंकुलंचतत्त्वेनयच्चेहकरोषिकार्यं ॥ ५ ॥ अहंतुराज्ञःसुरथस्यपुत्रोयंकोटिकास्येतिविदुर्मनुष्याः ॥ असौतुयस्तिष्ठतिकांचनांगेरथेहुतोग्निश्चयनेयथैव ॥ ६ ॥ त्रिगर्तराजःकमलायताक्षःक्षेमंकरोनामसएषवीरः ॥ अस्मात्परस्त्वेषमहाधनुष्मान्पुत्रःकुलिंदाधिपतेर्वरिष्ठः ॥ ७ ॥ निरीक्षतेत्वांविपुलायताक्षःसुपुष्पितःपर्वतवासनित्यः ॥ असौतुयःपुष्करिणीसमीपेश्यामोयुवातिष्ठतिदर्शनीयः ॥ ८ ॥ इक्ष्वाकुराज्ञःसुभवस्यपुत्रःसएवहंताद्विषतांसुगात्रि ॥ यस्यानुचक्रंध्वजिनःप्रयांतिसौवीरकाद्वादशराजपुत्राः ॥ ९ ॥ शोणाश्वयुक्तेषुरथेषुसर्वेमखेषुदीप्ताइवहव्यवाहाः ॥ अंगारकःकुंजरोगुप्तकश्चशत्रुंजयःसंजयसुप्रवृद्धौ ॥ १० ॥ भयंकरोथभ्रमरोरविश्चशूरःप्रतापःकुहनश्चनाम ॥ यंषट्सहस्रारथिनोनुयांतिनागाहयाश्चैवपदातिनश्च ॥ ११ ॥ जयद्रथोनामयदिश्रुतस्तेसौवीरराजःसुभगेसएषः ॥ तस्यापरेभ्रातरोऽदीनसत्वाबलाहकानीकविदारणाद्याः ॥ १२ ॥ सौवीरवीराःप्रवरायुवानोराजानमेतेबलिनोनुयांति ॥ एतैःसहायैरुपयातिराजामरुद्गणैरिंद्रइवाभिगुप्तः ॥ १३ ॥ अजानतांख्यापयनःसुकेशिकस्यासिभार्यादुहिताचकस्य ॥ १४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिद्रौपदीहरणपर्वणिकोटिकास्यप्रश्नेपंचषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ अथाब्रवीद्द्रौपदीराजपुत्रीपृष्टाशिबीनांप्रवरेणतेन ॥ अवेक्ष्यमंदंप्रविमुच्यशाखांसंगृह्णतीकौशिकमुत्तरीयं ॥ १ ॥ बुद्ध्याभिजानामिनरेंद्रपुत्रनमादृशीत्वामभिभाष्टुमर्हति ॥ नत्वेहवक्तास्तितवेहवाक्यमन्योनरोवाप्यथवापिनारी ॥ २ ॥ एकाह्यहंसंप्रतितेनवाचंददानिवैभद्रनिबोधचेदं ॥ अहंह्यरण्येकथमेकमेकात्वामालपेयंनिरतास्वधर्मे ॥ ३ ॥ जानामिचत्वांसुरथस्यपुत्रंयंकोटिकास्येतिविदुर्मनुष्याः ॥ तस्मादहंशैब्यतथैवतुभ्यमाख्यामिबंधून्प्रथितंकुलंच ॥ ४ ॥

॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथेति शिबीनांशिबिवंश्यानांक्षत्रियाणां मंदंस्वैरं अवेक्ष्यसंकोच्य तदेवाह विमुच्येति कौशिकंकोशजं ॥ १ ॥ अभिभाष्टुंअभिभाषितुं ॥ २ ॥ तेनकारणेन ॥ ३ ॥ ४ ॥

पंचजनान्पंचपुरुषान् ॥५॥६॥ जयोर्जुनः ॥७॥८॥ तेषामर्थेअतिथिषुयोग्यंस्वधर्मंपूजादिकंकर्तुंसंचिंत्यशालांविवेश ॥९॥ ॥इत्यार०नै०भा०षट्षष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६६ ॥ ॥ ७ ॥

अपत्यमस्मिद्रुपदस्यराज्ञःकृष्णेतिमांशैब्यविदुर्मनुष्याः॥ साहंवृणेपंचजनान्पतित्वेयेखांडवप्रस्थगताःश्रुतास्ते ॥५॥ युधिष्ठिरोभीमसेनार्जुनौचमाद्र्याश्चपु
त्रौपुरुषप्रवीरौ॥ तेमांनिवेश्येहदिशश्चतस्रोविभज्यपार्थामृगयांप्रयाताः॥ ६॥ प्राचींराजादक्षिणांभीमसेनोजयःप्रतीचींयमजावुदीचीं ॥ मन्येतुतेषांरथस
त्तमानांकालोभितःप्राप्तइहोपयातुं॥ ७॥ संमानितायास्यथतैर्यथेष्टंविमुच्यवाहानवरोहयध्वं ॥ प्रियातिथिर्धर्मसुतोमहात्माप्रीतोभविष्यत्यभिवीक्ष्ययुष्मान्
॥८॥ एतावदुक्त्वाद्रुपदात्मजासाशैब्यात्मजंचंद्रमुखीप्रतीता॥ विवेशतांपर्णशालांप्रशस्तांसंचिंत्यतेषामतिथित्वमर्थे ॥ ९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यके
पर्वणिद्रौपदीहरणपर्वणिद्रौपदीवाक्येषट्षष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २६६॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥तथासीनेषुसर्वेषुते
षुराजसुभारत॥ यदुक्तंकृष्णयासार्धंतत्सर्वंप्रत्यवेदयत्॥ १ ॥ कोटिकास्यवचःश्रुत्वाशैब्यंसौवीरकोब्रवीत्॥ यदावाचंव्याहरंत्यामस्यांमेरमतेमनः॥ २॥ सी
मंतिनीनांमुख्यायांविनिवृत्तःकथंभवान्॥ एतांदृष्ट्वास्त्रियोमेन्यायथाशाखामृगस्त्रियः॥ ३॥ प्रतिभांतिमहाबाहोसत्यमेतद्ब्रवीमिते॥ दर्शनादेवहिमनस्तयामे
पहृतंभृशं॥ ४॥ तांसमाचक्ष्वकल्याणींयदिस्याच्छैब्यमानुषी॥ ॥कोटिकउवाच॥ ॥एषावैद्रौपदीकृष्णाराजपुत्रीयशस्विनी॥५॥ पंचानांपांडुपुत्राणांम
हिषीसंमताभृशं॥ सर्वेषांचैवपार्थानांप्रियाबहुमतासती॥ ६॥ तयासमेत्यसौवीरसौवीराभिमुखोव्रज॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवमुक्तःप्रत्युवाचपश्या
मिद्रौपदीमिति ॥ ७॥ पतिःसौवीरसिंधूनांदुष्टभावोजयद्रथः ॥ सप्रविश्याश्रमंपुण्यंसिंहगोष्ठंवृकोयथा ॥ ८ ॥ आत्मनासप्तमःकृष्णामिदंवचनमब्रवीत्॥
कुशलंतेवरारोहेभर्तारस्तेप्यनामयाः॥ ९॥ येषांकुशलकामासितेपिकच्चिदनामयाः ॥ ॥द्रौपद्युवाच॥ ॥ अपितेकुशलंराजन्राष्ट्रेकोशेबलेतथा॥ १०॥
कच्चिदेकःशिबीनाढ्यान्सौवीरान्सहसिंधुभिः॥ अनुतिष्ठसिधर्मेणयेचान्येविदितास्त्वया॥ ११॥ कौरव्यःकुशलीराजाकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ अहंचभ्रातरश्चा
स्ययांश्चान्यान्परिपृच्छसि॥ १२॥ पाद्यंप्रतिगृहाणेदमासनंचनृपात्मज॥ मृगान्पंचाशतंचैवप्रातराशंददानिते॥ १३॥ ॥२६४॥

तथेति ॥ १ ॥ सौवीरकोजयद्रथः ॥ २ ॥ यदास्यांमेमनोरमतेतदाभवान्कथंविनिवृत्तइतियोज्यं ॥ ३ ॥४ ॥५ ॥६ ॥ ७ ॥ सिंहगोष्ठंसिंहसभां गोष्ठंगोस्थानकंगोष्ठीसभासंलापयोःस्त्रियामितिमेदिनी लिंगं त्वविवक्षितं गोष्ठमिवगोष्ठमितिवास्थानमेव ॥ ८ ॥ सप्तमोबलाहकादीन्षड्भ्रातॄनुपलक्ष्यआत्मनाशरीरेणसप्तानांपूरणः ॥ ९ ॥ १० ॥ अनुतिष्ठसिपालयसि विदितालब्धाः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ श्रियःसंक्षयेसतीतिशेषः हीनलक्ष्मीकेइत्यर्थः ॥ १८ ॥ समाःसंवत्सरान् ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभा०सप्तषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ सरोषेति रोषेणरागोरक्तिमातेनसहितंसरोषरागंतदुपहतंचम्लानंचतेन वल्गुनासुंदरेण नतेस्वभावतउन्नतेक्रोधेनभ्रुवौयस्यास्तथा विस्फूर्यफूत्का

ऐणेयान्पृषतान्न्यंकून्हरिणान्शरभान्शशान्॥ ऋक्षान्रुरून्शंबरांश्चगवयांश्चमृगान्बहून्॥ १४॥ वराहान्महिषांश्चैवयाश्चान्यामृगजातयः॥ प्रदास्य
तिस्वयंतुभ्यंकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ १५॥ ॥जयद्रथउवाच॥ ॥कुशलंप्रातराशस्यसर्वंमेदित्सितंत्वया॥ एहिमेरथमारोहसुखमाप्नुहिकेवलं॥ १६॥ गतश्री
कान्हृतराज्यान्कृपणान्गतचेतसः॥ अरण्यवासिनःपार्थान्नानुरोद्धुंत्वमर्हसि ॥ १७॥ नैवप्राज्ञागतश्रीकंभर्तारमुपयुंजते ॥ युंजानमनुयुंजीतनश्रियःसंक्ष
येवसेत्॥ १८॥ श्रियाविहीनाराष्ट्राच्चविनष्टाःशाश्वतीःसमाः॥ अलंतेपांडुपुत्राणांभक्त्याक्लेशमुपासितुं॥ १९॥ भार्यामेभवसुश्रोणित्यजैनान्सुखमाप्नुहि॥
अखिलान्सिंधुसौवीरानाप्नुहित्वंमयासह॥ २०॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्युक्तासिंधुराजेनवाक्यंहृदयकंपनं॥ कृष्णातस्मादपाक्रामद्देशात्सभ्रुकुटीमु
खी॥ २१॥ अवमत्यास्यतद्वाक्यमाक्षिप्यचसुमध्यमा॥ मैवमित्यब्रवीत्कृष्णालज्जस्वेतिचसैंधवं॥ २२॥ साकांक्षमाणाभर्तॄणामुपयातमनिंदिता॥ विलोभ
यामासपरंवाक्यैर्वाक्यानियुंजती ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिद्रौपदीहरणप०जयद्रथद्रौपदीसंवादेसप्तषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः
॥ २६७॥ ॥ ७ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ सरोषरागोपहतेनवल्गुनासरागनेत्रेणनतोन्नतभ्रुवा॥ मुखेनविस्फूर्यसुवीरराष्ट्रपंततोब्रवीत्तंद्रुपदात्मजापुनः
॥ १ ॥ यशस्विनस्तीक्ष्णविषान्महारथानभिब्रुवन्मूढनलज्जसेकथं ॥ महेंद्रकल्पान्निरतान्स्वकर्मसुस्थितान्समूहेष्वपियक्षरक्षसां ॥ २ ॥ नकिंचिदीड्यंप्रवदंति
पापंवनेचरंवागृहमेधिनंवा॥ तपस्विनंसंपरिपूर्णविद्यंभषंतिहैवंश्वनराःसुवीर॥ ३॥ अहंतुमन्येतवनास्तिकश्चिदेतादृशेक्षत्रियसंनिवेशे॥ यस्त्वद्यपातालमुखे
पतंतंपाणौगृहीत्वाप्रतिसंहरेत॥ ४॥ नागंप्रभिन्नंगिरिकूटकल्पमुपत्यकांहैमवतींचरंतं॥ दंडीवयूथादपसेधसित्वंयोजेतुमाशंससिधर्मराजं॥ ५॥ बाल्यात्प्रसु
प्तस्यमहाबलस्यसिंहस्यपक्ष्माणिमुखाल्लुनासि॥ पदासमाहत्यपलायमानःक्रुद्धंयदाद्रक्ष्यसिभीमसेनं॥ ६॥

रंकृत्वा ॥१॥ अभिअभिक्रम्यब्रुवन् स्थितानचलान् यक्षादिभिरप्यजेयानित्यर्थः ॥ २ ॥ ईड्यंस्तुत्यं वनेचरंवानप्रस्थं पापंपापवचनं प्रवदंतिसंतइतिशेषः श्वनराःशुनकतुल्यानरास्त्वादृशास्तुएवमुक्तरीत्या भषंतिब्रुवंति ॥ ३ ॥ क्षत्रियसंनिवेशेनृपसमाजे पातालमुखेमहागर्ते प्रतिसंहरेत्प्रतिषेधेत ॥ ४ ॥ उपत्यकामद्रिसमीपभूमिं दंडीदंडमात्रायुधोयूथात्समूहादपसेधसिअपकर्षसि ॥ ५॥ बाल्यात्मौढ्यात् पक्ष्माणिमुखोपरिस्थकेशान् पदासमाहत्यलुनासिछिनत्सि ॥ ६ ॥

॥७॥८॥ वेण्वादयःफलिताएवनश्यंतिकर्कटीचपरिणतगर्भानश्यतीतिलोकप्रसिद्धं ॥९॥ विभीषणेनभयप्रदर्शनेन ॥१०॥ वयमिति सप्तदशअष्टौकर्माणिनवशक्त्यादयश्चनित्यंसंतियेषुतानिसप्तदशानि नित्य योगेमत्वर्थीयोर्शआद्यच् तत्रकृषिर्वणिक्पथोदुर्गंसेतुःकुंजरबंधनं खन्याकरकरादानंशून्यानांचनिवेशनं अष्टौसंधानकर्माणिनियुक्तानिमनीषिभिरितिकर्माष्टकंकोशवृद्धिकरं तथाप्रभुशक्तिर्मंत्रशक्तिरुत्सा हशक्तिःप्रभुसिद्धिर्मंत्रसिद्धिरुत्साहसिद्धिःप्रभूदयोमंत्रोदयउत्साहोदयः प्रभुत्वादीनांस्वरूपतःसामर्थ्यतःफलतश्चयेषुनित्ययोगइत्यर्थः अनवमेषुअनीचेषु षड्भ्योगुणेभ्यः ल्यब्लोपेपंचमी षड्गुणान्प्राप्यपां डवेभ्योभ्यधिकाः तेचशौर्यंतेजोधृतिर्दाक्षिण्यंदानैश्वर्याणि भवताप्युक्ताःशौर्यंतेजइति यत्रयुद्धेचाप्यपलायनंशौर्येएवांतर्भूतमितिषडेवक्षत्रियकर्माणितस्यगुणत्वेनोच्यंते संधिविग्रहयानासनद्वैधीभावाश्र

महाबलंघोरतरंप्रवृद्धंजातंहरिंपर्वतकंदरेषु॥ प्रसुप्तमुग्रंप्रपदेनहंसियःक्रुद्धमायोत्स्यसिजिष्णुमुग्रं ॥ ७ ॥ कृष्णोरगौतीक्ष्णमुखौद्विजिह्वौमत्तःपदाक्रामसिपु च्छदेशे॥ यःपांडवाभ्यांपुरुषोत्तमाभ्यांजघन्यजाभ्यांप्रयुयुत्ससेत्वं ॥८॥ यथाचवेणुःकदलीनलोवाफलंत्यभावायनभूतयेत्मनः ॥ तथैवमांतैःपरिरक्ष्यमा णामादास्यसेकर्कटकीवगर्भं ॥ ९ ॥ ॥जयद्रथउवाच॥ ॥ जानामिकृष्णेविदितंममैतद्यथाविधास्तेनरदेवपुत्राः ॥ नत्वेवमेतेनविभीषणेनशक्यावयंत्रा सयितुंत्वयाद्य॥ १० ॥ वयंपुनःसप्तदशेषुकृष्णेकुलेषुसर्वेऽनवमेषुजाताः॥ षड्भ्योगुणेभ्योभ्यधिकाविहीनान्मन्यामहेद्रौपदिपांडुपुत्रान् ॥ ११ ॥ साक्षिप्रमा तिष्ठगजंरथंवानवाक्यमात्रेणवयंहिशक्याः॥ आशंसवात्वंकृपणंवदंतीसौवीरराजस्यपुनःप्रसादं ॥ १२ ॥ ॥द्रौपद्युवाच॥ ॥ महाबलाकिंत्विहदुर्बलेवसौ वीरराजस्यमताहमस्मि॥ नाहंप्रमाथादिहसंप्रतीतासौवीरराजंकृपणंवदेयं॥ १३॥ यस्याहिकृष्णौपदवींचरेतांसमास्थितावेकरथेसमेतौ॥ इंद्रोपितांनापह रेत्कथंचिन्मनुष्यमात्रःकृपणःकुतोन्यः ॥ १४ ॥ यथाकिरीटीपरवीरघातीनिघ्नन्रथस्थोद्विषतांमनांसि ॥ मदंतरेत्वद्ध्वजिनींप्रवेष्टाकक्षंदहन्नग्निरिवोष्णगेषु ॥ १५॥जनार्दनःसांधकवृष्णिवीरोमहेष्वासाःकेकयाश्चापिसर्वे॥एतेहिसर्वेममराजपुत्राःप्रहृष्टरूपाःपदवींचरेयुः॥ १६॥ मौर्वीविसृष्टाःस्तनयित्नुघोषागां डीवमुक्तास्त्वतिवेगवंतः॥ हस्तंसमाहत्यधनंजयस्यभीमाःशब्दंघोरतरंनदंति॥ १७॥

याख्यास्तुगुणानीतिशास्त्रोक्तानेहगृह्यंतेतेषांसर्वेषामुत्कर्षानाधायकत्वात् हीनबलएवसंधिद्वैधादीनिइच्छतिनप्रबलइति ॥११॥ शक्याःनिवारितुमितिशेषः पुनरितिपांडवपराजयानंतरंवाइदानीमेववात्वंम त्प्रसादमाशंसप्रार्थय ॥ १२ ॥ प्रमाथान्निग्रहात् प्रतीतासादराप्रख्यातावा सभायांवस्त्रराशिप्रदानेनभगवदनुगृहीतत्वात् प्रतीतःसादरेज्ञातेहृष्टेइतिमेदिनी ॥ १३ ॥ कृष्णौवासुदेवार्जुनौ पदवींचरेतामन्वे षणंकुरुतएवेत्यर्थः ॥ १४ ॥ मदंतरेमन्निमित्तं प्रवेष्टाप्रकर्षेणवेष्टयिष्यति उष्णगेषुनिदाघेषु ॥ १५ ॥ १६ ॥ गांडीवमुक्ता इतिसूचनाच्छराइतिविशेष्यानिर्देशोनदोषाय ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ अभविष्यत्भविष्यतीत्यर्थेव्यत्ययेनलृङ् ॥ १९ ॥ अधमेतिच्छेदः ॥ २० ॥ २१ ॥ संभ्रमंभयं आगतैवास्मिनतुत्वद्वशेस्थास्यामीत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२६८॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥१॥ महावनंकाम्यकं॥ २ ॥ महावनंमहानालयः गृहिणीगृहमुच्यतइत्युक्तेर्गृहिणी वनंन

गांडीवमुक्तांश्चमहाशरौघान्पतंगसंगानिवशीघ्रवेगान्॥ यदाद्रष्टास्यर्जुनंवीर्यशालिनंतदास्वबुद्धिंप्रतिनिंदितासि॥ १८॥ सशंखघोषःसतलत्रघोषोगांडीव धन्वामुहुरुद्वहंश्च॥ यदाशरानर्पयितातवोरसितदामनस्तेकिमिवाभविष्यत्॥ १९॥ गदाहस्तंभीममभिद्रवंतंमाद्रीपुत्रौसंपतंतौदिशश्च ॥ अमर्षजंक्रोधविषं वमंतौदृष्ट्वाचिरंतापमुपैष्यसेधम॥२०॥ यथावाहंनातिचरेकथंचित्पतीन्महार्हान्मनसापिजातु॥ तेनाद्यसत्येनवशीकृतंत्वांद्रष्टास्मिपार्थैःपरिकृष्यमाणं॥२१॥ नसंभ्रमंगंतुमहंहिशक्ष्येत्वयानृशंसेनविकृष्यमाणा॥ समागताहंहिकुरुप्रवीरैःपुनर्वनंकाम्यकमागतास्मि॥ २२॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥साताननुप्रेक्ष्य विशालनेत्राजिघृक्षमाणानवभर्त्सयंती ॥ प्रोवाचमामास्पृशतेतिभीताधौम्यंप्रचुक्रोशपुरोहितंसा ॥ २३ ॥ जग्राहतामुत्तरवस्त्रदेशेजयद्रथस्तंसमवाक्षिप त्सा॥ तयासमाक्षिप्ततनुःसपापःपपातशाखीवनिकृत्तमूलः ॥ २४ ॥ प्रगृह्यमाणातुमहाजवेनमुहुर्विनिःश्वस्यचराजपुत्री॥ साकृष्यमाणारथमारुरोहधौम्य स्यपादावभिवाद्यकृष्णा॥ २५॥ ॥धौम्यउवाच॥ ॥नेयंशक्यात्वयानेतुमविजित्यमहारथान्॥ धर्मंक्षत्रस्यपौराणमवेक्षस्वजयद्रथ॥२६॥ क्षुद्रंकृत्वाफलं पापंत्वंप्राप्स्यसिनसंशयः॥आसाद्यपांडवान्वीरान्धर्मराजपुरोगमान्॥२७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्युक्त्वाह्रियमाणांतांराजपुत्रींयशस्विनीं॥अन्वगच्छ त्तदाधौम्यःपदातिगणमध्यगः॥ २८॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिद्रौपदीहरणपर्वणिद्रौपदीहरणेअष्टषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६८ ॥ ७ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततोदिशःसंप्रविसृत्यपार्थामृगान्वराहान्महिषांश्चहत्वा॥ धनुर्धराःश्रेष्ठतमाःपृथिव्यांपृथक्चरंतःसहिताबभूवुः ॥ १ ॥ ततोमृगव्यालग णानुकीर्णमहावनंतद्विहगोपघुष्टं॥ भ्रातॄंश्चतानभ्यवदद्युधिष्ठिरःश्रुत्वागिरोव्याहरतांमृगाणां ॥ २॥ आदित्यदीप्तांदिशमभ्युपेत्यमृगाद्विजाःक्रूरमिमेवदंति॥ आयासमुग्रंप्रतिवेदयंतोमहावनंशत्रुभिर्बाध्यमानं॥ ३॥ क्षिप्रंनिवर्तध्वमलंमृगैर्नोमनोहिमेदूयतिदह्यतेच॥ बुद्धिंसमाच्छाद्यचमेसमन्युरुद्धूयतेप्राणपतिः शरीरे॥ ४॥

पुंसकंनीरेनिवासालयकाननेइतिमेदिनी महाधनमितिपाठेमहच्चतद्धनंचेतिस्त्रीरूपमेवधनं ॥ ३ ॥ समाच्छाद्यमोहयित्वा समन्युःदैन्यसहितः प्राणानामाध्यात्मिकानामिंद्रियाणांपतिर्मुख्यःप्राणः ॥ ४ ॥

अराजकंराजहीनं शौंडैःशुंडयाविदितैर्गजैः पीतरसःपीतजलः यथादासीमुदकुंभंनयंतीमनुलक्ष्यमहामात्रस्तयाऽज्ञातमेवगजंतत्पृष्ठतोनीत्वातेनतज्जलंशोषयतिसाचाकस्माद्घटंलघुतयारिक्तंपश्चाज्जानाति तद्वत्अस्माभिरज्ञातोऽस्मद्वनंकश्चिद्द्रक्ष्यतितदारिक्तकुंभवद्वनंपश्चाद्द्रक्ष्यामइत्यर्थः ॥ ५ ॥ सैंधवैःसिंधुदेशजैर्वाजिभिरश्वैः सुरथैःशोभनरथैः समानाधिकरणंतृतीयात्रयं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ प्रेष्यवधूंदास

सरःसुपर्णेनहृतोरगंयथाराष्ट्रंयथाऽराजकमात्तलक्ष्मि ॥ एवंविधंमेप्रतिभातिकाम्यकंशौंडैर्यथापीतरसश्चकुंभः ॥ ५ ॥ तेसैंधवैरत्यनिलोग्रवेगैर्महाजवैर्वाजिभिरुह्यमानाः ॥ युक्तैर्बृहद्भिःसुरथैर्नृवीरास्तदाश्रमायाभिमुखाबभूवुः ॥ ६ ॥ तेषांतुगोमायुरनल्पघोषोनिवर्त्ततांवाममुपेत्यपार्श्वं ॥ प्रव्याहरत्तत्प्रविमृश्यराजाप्रोवाचभीमंचधनंजयंच ॥ ७ ॥ यथावदत्येपविहीनयोनिःशालावृकोवाममुपेत्यपार्श्वं ॥ सुव्यक्तमस्मानवमन्यपापैःकृतोभिमर्दःकुरुभिःप्रसह्य ॥ ८ ॥ इत्येवतेतद्वनमाविशंतोमहत्यरण्येमृगयांचरित्वा ॥ बालामपश्यंततदारुदंतींधात्रेयिकांप्रेष्यवधूंप्रियायाः ॥ ९ ॥ तामिंद्रसेनस्त्वरितोभिसृत्यरथादवप्लुत्यततोभ्यधावत् ॥ प्रोवाचचैनांवचनंनरेंद्रधात्रेयिकामंतितरस्तदानीं ॥ १० ॥ किंरोदिषित्वंपतिताधरण्यांकिंतेमुखंशुष्यतिदीनवर्णं ॥ कच्चिन्नपापैःसुनृशंसकृद्भिःप्रमाथिताद्रौपदीराजपुत्री ॥ ११ ॥ अचिंत्यरूपासुविशालनेत्राशरीरतुल्याकुरुपुंगवानां ॥ यद्येवदेवींपृथिवींप्रविष्टादिवंप्रपन्नाप्यथवासमुद्रं ॥ १२ ॥ तस्यागमिष्यंतिपदेहिपार्थायथाहिसंतप्यतिधर्मपुत्रः ॥ कोहीदृशानामरिमर्दनानांक्लेशक्षमानामपराजितानां ॥ १३ ॥ प्राणैःसमामिष्टतमांजिहीर्षेदनुत्तमंरत्नमिवप्रमूढः नबुध्यतेनाथवतीमिहाद्यबहिश्चरंहृदयंपांडवानां ॥ १४ ॥ कस्याद्यकायंप्रतिभिद्यघोरामहींप्रवेक्ष्यंतिशिताःशराग्र्याः ॥ मात्वंशुचस्तांप्रतिभीरुविद्धियथाद्यकृष्णापुनरेष्यतीति ॥ १५ ॥ निहत्यसर्वान्द्विषतःसमग्रान्पार्थाःसमेष्यंत्यथयाज्ञसेन्या ॥ अथाब्रवीच्चारुमुखंविमृश्यधात्रेयिकासारथिमिंद्रसेनं ॥ १६ ॥ जयद्रथेनापहृताप्रमथ्यपंचेंद्रकल्पान्परिभूयकृष्णा ॥ तिष्ठंतिवर्त्मानिनवान्यमूनिवृक्षाश्चनम्लांतितथैवभग्नाः ॥ १७ ॥ आवर्तयध्वंह्यनुयातशीघ्रंनदूरयातैवहिराजपुत्री ॥ सन्नह्यध्वंसर्वएवेंद्रकल्पामहांतिचारूणिचदंशनानि ॥ १८ ॥ गृह्णीतचापानिमहाधनानिशरांश्चशीघ्रंपदवींचरध्वं ॥ पुराहिनिर्भर्त्सनदंडमोहिताप्रमोहचित्तावदनेनशुष्यता ॥ १९ ॥ ददातिकस्मैचिदनर्हतेतनुंवराज्यपूर्णामिवभस्मनिस्रुचं ॥ पुरातुषाग्नाविवहूयतेहविःपुराश्मशानेस्रगिवापविध्यते ॥ २० ॥ ॥२६६॥
पुराचसोमोऽध्वरगोऽवलिह्यतेशुनायथाविप्रजनेप्रमोहिते ॥ महत्यरण्येमृगयांचरित्वापुराशृगालोनलिनींविगाहते ॥ २१ ॥

भार्यां ॥ ९ ॥ अंतितरःसमीपतरः आर्ततरइतिपाठः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ पुरायावदनर्हेतेतनुंनददातितावच्छीघ्रमनुयातेतिचतुर्थेनसंबंधः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ प्रतिक्रामदूरेभव परुषाणिअनर्हतेतनुंददातीत्यादीनिदुःश्राव्याणि मत्तत्वात् वंचनांस्वजनस्यतवैववधरूपां ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ धर्षणात्पराभवात् ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठी

मावःप्रियायाःसुनसंसुलोचनंचंद्रप्रभाच्छंवदनंप्रसन्नं ॥ स्पृश्याच्छुभंकश्चिदकृत्यकारीश्वावैपुरोडाशमिवाध्वरस्थं ॥ एतानिवर्त्मान्यनुयातशीघ्रंमावःकालःक्षिप्रमिहात्यगाद्वै ॥ २२ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ भद्रेप्रतिक्रामनियच्छवाचंमास्मत्सकाशेपरुषाण्यवोचः ॥ राजानोवायदिवाराजपुत्राबलेनमत्तावंचनांप्राप्नुवंति ॥ २३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एतावदुक्ताप्रययुर्हिशीघ्रंतान्येववर्त्मान्यनुवर्त्तमानाः ॥ मुहुर्मुहुर्व्यालवदुच्छ्वसंतोज्यांविक्षिपंतश्चमहाधनुर्भ्यः ॥ २४ ॥ ततोपश्यंस्तस्यसैन्यस्यरेणुमुद्धूतंवैवाजिखुरप्रणुन्नं ॥ पदातीनांमध्यगतंचधौम्यंविक्रोशंतंभीममभिद्रवेति ॥ २५ ॥ तेसांत्व्यधौम्यंपरिदीनसत्वाःसुखंभवानेत्विति राजपुत्राः ॥ श्येनायथैवामिषसंप्रयुक्ताजवेनतत्सैन्यमथाभ्यधावन् ॥ २६ ॥ तेषांमहेंद्रोपमविक्रमाणांसंरब्धानांधर्षणाद्याज्ञसेन्याः ॥ क्रोधःप्रजज्वालजयद्रथंचदृष्ट्वाप्रियांतस्यरथेस्थितांच ॥ २७ ॥ प्रचुक्रुशुश्चाप्यथसिंधुराजंवृकोदरश्चैवधनंजयश्च ॥ यमौचराजाचमहाधनुर्धरास्ततोदिशःसंमुमुहुःपरेषां ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिद्रौ०ह०प० पार्थागमनेऊनसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोघोरतरःशब्दोवनेसमभवत्तदा ॥ भीमसेनार्जुनौदृष्ट्वाक्षत्रियाणाममर्षिणां ॥ १ ॥ तेषांध्वजाग्राण्यभिवीक्ष्यराजास्वयंदुरात्माकुरुपुंगवानां ॥ जयद्रथोयाज्ञसेनीमुवाचरथेस्थितांभानुमतींहतौजाः ॥ २ ॥ आयांतीमेपंचरथामहांतोमन्येचकृष्णेपतयस्तवैते ॥ साजानतीख्यापयनःसुकेशिपरंपरंपांडवानांरथस्थं ॥ ३ ॥ ॥ द्रौपद्युवाच ॥ ॥ किंतेज्ञातैर्मूढमहाधनुर्धरैरनायुष्यंकर्मकृत्वातिघोरं ॥ एतेवीराःपतयोमेसमेतानवःशेषःकश्चिदिहास्तियुद्धे ॥ ४ ॥ आख्यातव्यंत्वेवसर्वंमुमूर्षोर्मयातुभ्यंपृष्टयाधर्मएषः ॥ नमेव्यथाविद्यतेत्वद्भयंवासंपश्यंत्याःसानुजंधर्मराजं ॥ ५ ॥ यस्यध्वजाग्रेनदतोमृदंगौनंदोपनंदौमधुरौयुक्तरूपौ ॥ एतंस्वधर्मार्थविनिश्चयज्ञंसदाजनाःकृत्यवंतोनुयांति ॥ ६ ॥ यएषजांबूनदशुद्धगौरःप्रचंडघोणस्तनुरायताक्षः ॥ एतंकुरुश्रेष्ठतमंवदंतियुधिष्ठिरंधर्मसुतंपतिंमे ॥ ७ ॥ अप्येषशत्रोःशरणागतस्यदद्यात्प्राणान्धर्मचारीनृवीरः ॥ परेह्येनंमूढजवेनभूतयेत्वमात्मनःप्रांजलिर्न्यस्तशस्त्रः ॥ ८ ॥ अथाप्येनंपश्यसियंरथस्थंमहाभुजंशालमिवप्रवृद्धं ॥ संदष्टौष्ठंभ्रुकुटीसंहतभ्रुवंवृकोदरोनामपतिर्ममैषः ॥ ९ ॥

येभारतभावदीपेऊनसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ अनायुष्यमायुर्नाशकंमृत्युदमित्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ परेहिशरणंगच्छ एनंधर्मराजं ॥ ८ ॥ ९ ॥

आजानेयाअश्वविशेषाः ॥ १० ॥ अपराद्धाःअपराधवंतः शेषंजीवनं वैरस्यांतंशत्रुनाशंसंविधायआहत्योपयातिकुर्वन्नपिअतीवशांतिंनोपैतीति मरणांतानिवैराणीतिलोकेप्रसिद्धंअयंतुमारयित्वापिपु

आजानेयाबलिनःसाधुदांतामहाबलाःशूरमुदावहंति॥ एतस्यकर्माण्यतिमानुषाणिभीमेतिशब्दोस्यगतःपृथिव्यां ॥ १० ॥ नास्यापराद्धाःशेषमवाप्नुवंतिना यंवैरंविस्मरतेकदाचित्॥ वैरस्यांतंसंविधायोपयातिपश्चाच्छांतिंनचगच्छत्यतीव ॥ ११ ॥ धनुर्धराग्र्योधृतिमान्यशस्वीजितेंद्रियोवृद्धसेवीनृवीरः ॥ भ्राताच शिष्यश्चयुधिष्ठिरस्यधनंजयोनामपतिर्ममैषः॥ १२ ॥ योवैनकामान्नभयान्नलोभात्त्यजेद्धर्मंननृशंसंचकुर्यात्॥ सएषवैश्वानरतुल्यतेजाःकुंतीसुतःशत्रुसहः प्रमाथी १३॥ यःसर्वधर्मार्थविनिश्चयज्ञोभयार्तानांभयहर्तामनीषी॥ यस्योत्तमंरूपमाहुःपृथिव्यांयंपांडवाःपरिरक्षंतिसर्वे॥ १४ ॥ प्राणैर्गरीयांसमनुव्रतंवै सएषवीरोनकुलःपतिर्मे॥ यःखड्गयोधीलघुचित्रहस्तोमहांश्चधीमान्सहदेवोद्वितीयः॥ १५॥ यस्याद्यकर्मद्रक्ष्यसेमूढसत्वशतक्रतोर्वादैत्यसेनासुसंख्ये॥ शूरः कृतास्त्रोमतिमान्मनस्वीप्रियंकरोधर्मसुतस्यराज्ञः॥ १६ ॥ यएषचंद्रार्कसमानतेजाजघन्यजःपांडवानांप्रियश्च॥ बुद्ध्यासमोयस्यनरोनविद्यतेवक्तातथास त्सुविनिश्चयज्ञः॥१७॥ सएषशूरोनित्यममर्षणश्चधीमान्प्राज्ञःसहदेवःपतिर्मे॥ त्यजेत्प्राणान्प्रविशेद्धव्यवाहंनत्वेवैषव्याहरेद्धर्मबाह्यं॥१८॥ सदामनस्वीक्ष त्रधर्मेरतश्चकुंत्याःप्राणैरिष्टतमोनृवीरः॥ विशीर्यतींनावमिवार्णवांतेरत्नाभिपूर्णांमकरस्यपृष्ठे॥१९॥ सेनांतवेमांहतसर्वयोधांविक्षोभितांद्रक्ष्यसिपांडुपुत्रैः॥ इत्येतेवैकथिताःपांडुपुत्रायांस्त्वंमोहादवमन्यप्रवृत्तः॥ यद्येतेभ्योमुच्यसेरिष्टदेहःपुनर्जन्मप्राप्स्यसेजीवएव॥ २०॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततःपार्थाःपंच पंचेंद्रकल्पास्त्यक्त्वात्रस्तान्प्रांजलींस्तान्पदातीन्॥ यथानीकंशरवर्षांधकारंचक्रुःक्रुद्धाःसर्वतःसंनिगृह्य॥ २१॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिद्रौपदी हरणप० द्रौपदीवाक्येसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २७०॥ ॥छ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥संतिष्ठतप्रहरततूर्णंविपरिधावत॥ इतिस्मसैंधवोराजा चोदयामासतान्नृपान्॥१॥ ततोघोरतमःशब्दोरणेसमभवत्तदा॥ भीमार्जुनयमान्दृष्ट्वासैन्यानांसयुधिष्ठिरान्॥ २॥ शिबिसौवीरसिंधूनांविषादश्चाप्यजा यत॥ तान्दृष्ट्वापुरुषव्याघ्रान्व्याघ्रानिवबलोत्कटान्॥ ३॥

त्रपौत्रादिकमपिनशेषयतीत्यत्यंतंदीर्घकोपित्वमुक्तं ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ यंपरिरक्षंतिसनकुलइतिद्वयोःसंबंधः ॥ १४ ॥ १५ ॥ मूढसत्वमूढबुद्धे शतक्रतोर्वाशतक्रतोरिव ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ जीवएवजीवन्नेवअमृत्वैवपुनर्जन्मप्राप्स्यसे ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७० ॥ ॥ छ ॥ ॥ संतिष्ठतेति ॥१॥ २ ॥३॥

॥ ४ ॥ अंतरमभ्यहारयत्भीमजयद्रथयोर्मध्येप्रवेशेनव्यवधानंकृतवान् रथवंशेनरथवर्गेण ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

हेमचित्रसमुत्सेधांसर्वशैक्यायसींगदां॥ प्रगृह्याभ्यद्रवद्भीमःसैंधवंकालचोदितं॥४॥ तदंतरमथावृत्यकोटिकास्योभ्यहारयत्॥महतारथवंशेनपरिवार्यवृको दरं॥ ५॥ शक्तितोमरनाराचैर्वीरबाहुप्रचोदितैः॥ कीर्यमाणोपिबहुभिर्नस्मभीमोभ्यकंपत ॥ ६ ॥ गजंतुसगजारोहंपदातींश्चचतुर्दश॥ जघानगदयाभीमः सैंधवध्वजिनीमुखे॥७॥ पार्थःपंचशतान्शूरान्पार्वतीयान्महारथान्॥ परीप्समानःसौवीरंजघानध्वजिनीमुखे॥ ८॥ राजास्वयंसुवीराणांप्रवराणांप्रहारि णां॥ निमेषमात्रेणशतंजघानसमरेतदा॥ ९॥ ददृशेनकुलस्तत्ररथात्प्रस्कंद्यखड्गधृक्॥ शिरांसिपादरक्षाणांबीजवत्प्रवपन्मुहुः॥ १०॥ सहदेवस्तुसंयायरथे नगजयोधिनः॥ पातयामासनाराचैर्द्रुमेभ्यइवबर्हिणः॥ ११॥ ततस्त्रिगर्तःसधनुरवतीर्यमहारथात्॥ गदयाचतुरोवाहान्राज्ञस्तस्यतदावधीत्॥ १२॥ तम भ्याशगतंराजापदातिंकुंतिनंदनः॥ अर्धचंद्रेणबाणेनविव्याधोरसिधर्मराट्॥ १३॥ सभिन्नहृदयोवीरोवक्त्राच्छोणितमुद्वमन्॥ पपाताभिमुखःपार्थंछिन्न मूलइवद्रुमः॥ १४॥ इंद्रसेनद्वितीयस्तुरथात्प्रस्कंद्यधर्मराट्॥ हताश्वःसहदेवस्यप्रतिपेदेमहारथं॥ १५॥ नकुलंत्वभिसंधायक्षेमंकरमहामुखौ॥ उभावुभयत स्तीक्ष्णैःशरवर्षैरवर्षतां॥ १६॥ तोमरैरभिवर्षंतौजीमूताविववार्षिकौ॥ एकैकेनविपाठेनजघ्नेमाद्रवतीसुतः॥ १७॥ त्रिगर्तराजःसुरथस्तस्याथरथधूर्गतः॥ र थमाक्षेपयामासगजेनगजयानवित्॥ १८॥ नकुलस्त्वपभीस्तस्माद्रथाच्चर्मासिपाणिमान्॥ उद्भ्रांतंस्थानमास्थायतस्थौगिरिरिवाचलः॥ १९॥ सुरथस्तंग जवरंवधायनकुलस्यतु॥ प्रेषयामाससक्रोधमत्युच्छ्रितकरंततः॥ २०॥ नकुलस्तस्यनागस्यसमीपपरिवर्त्तिनः॥ सविषाणंभुजंमूलेखड्गेननिरकृंतत॥ २१॥ सविनद्यमहानादंगजःकिंकिणिभूषणः॥ पतन्नवाक्शिराभूमौहस्त्यारोहमपोथयत्॥ २२॥ सतत्कर्ममहत्कृत्वाशूरोमाद्रवतीसुतः॥ भीमसेनरथंप्राप्यश र्मलेभेमहारथः॥ २३॥ भीमस्त्वापततोराज्ञःकोटिकास्यस्यसंगरे॥ सूतस्यनुदतोवाहान्क्षुरेणापाहरच्छिरः॥ २४॥ नबुबोधहतंसूतंसराजाबाहुशालिना॥ तस्याश्वाव्यद्रवन्संख्येहतसूतास्ततस्ततः॥ २५॥ विमुखंहतसूतंतंभीमःप्रहरतांवरः॥ जघानतलयुक्तेनप्रासेनाभ्येत्यपांडवः॥ २६॥ द्वादशानांतुसर्वेषांसौवी राणांधनंजयः॥ चकर्तनिशितैर्भल्लैर्धनूंषिचशिरांसिच॥ २७॥

सविषाणंभुजंसदंतंशुंडादंडं मूलेगंडप्रदेशे ॥ २१ ॥२२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ तलयुक्तेनमुष्टियुक्तेन तलंस्वरूपेइत्युपक्रम्यचपेटेचत्सरावितिमेदिनी त्सरुःखड्गादिमुष्टिः ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ आदिश्यनामविश्राव्य ॥ ३५ ॥ सैनिकान्निघ्नंतंभीमंवारयामास ॥ ३६ ॥ समरोद्देशेरणभूमौ ॥ ३७ ॥ अन्विषअन्विच्छ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

शिबीनिक्ष्वाकुमुख्यांश्चत्रिगर्तान्सैंधवानपि ॥ जघानातिरथःसंख्येबाणगोचरमागतान् ॥ २८ ॥ सादिताःप्रत्यदृश्यंतबहवःसव्यसाचिना ॥ सपताकाश्चमातंगाःसध्वजाश्चमहारथाः ॥ २९ ॥ प्रच्छाद्यपृथिवींतस्थुःसर्वमायोधनंप्रति ॥ शरीराण्यशिरस्कानिविदेहानिशिरांसिच ॥ ३० ॥ श्वगृध्रकंककाकोलभासगोमायुवायसाः ॥ अतृप्यंस्तत्रवीराणांहतानांमांसशोणितैः ॥ ३१ ॥ हतेषुतेषुवीरेषुसिंधुराजोजयद्रथः ॥ विमुच्यकृष्णांसंत्रस्तःपलायनमनाभवत् ॥ ३२ ॥ सतस्मिन्संकुलेसैन्येद्रौपदीमवतार्यतां ॥ प्राणप्रेप्सुरुपाधावद्वनंयेननराधमः ॥ ३३ ॥ द्रौपदींधर्मराजस्तुदृष्ट्वाधौम्यपुरस्कृतां ॥ माद्रीपुत्रेणवीरेणरथमारोपयत्तदा ॥ ३४ ॥ ततस्तद्विद्रुतंसैन्यमपयातेजयद्रथे ॥ आदिश्यादिश्यनाराचैराजघानवृकोदरः ॥ ३५ ॥ सव्यसाचीतुतंदृष्ट्वापलायंतंजयद्रथं ॥ वारयामासनिघ्नंतंभीमंसैंधवसैनिकान् ॥ ३६ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ यस्यापचारात्प्राप्तोयमस्मान्क्लेशोदुरासदः ॥ तमस्मिन्समरोद्देशेनपश्यामिजयद्रथं ॥ ३७ ॥ तमेवान्विषभद्रंतेकिंतेयोधैर्निपातितैः ॥ अनामिषमिदंकर्मकथंवामन्यतेभवान् ॥ ३८ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्तोभीमसेनस्तुगुडाकेशेनधीमता ॥ युधिष्ठिरमभिप्रेक्ष्यवाग्मीवचनमब्रवीत् ॥ ३९ ॥ हतप्रवीरारिपवोभूयिष्ठंविद्रुतादिशः ॥ गृहीत्वाद्रौपदींराजन्निवर्त्ततुभवानितः ॥ ४० ॥ यमाभ्यांसहराजेंद्रधौम्येनचमहात्मना ॥ प्राप्याश्रमपदंराजन्द्रौपदींपरिसांत्वय ॥ ४१ ॥ नहिमेमोक्ष्यतेजीवन्मूढःसैंधवकोनृपः ॥ पातालतलसंस्थोपियदिशक्रोस्यसारथिः ॥ ४२ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ नहंतव्योमहाबाहोदुरात्मापिससैंधवः ॥ दुःशलामभिसंस्मृत्यगांधारींचयशस्विनीं ॥ ४३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वाद्रौपदीभीममुवाचव्याकुलेंद्रिया ॥ कुपिताह्रीमतीप्राज्ञापतीभीमार्जुनावुभौ ॥ ४४ ॥ कर्तव्यंचेत्प्रियंमत्वंवध्यःसपुरुषाधमः ॥ सैंधवापसदःपापोदुर्मतिःकुलपांसनः ॥ ४५ ॥ भार्याभिहर्त्तावैरीयोयश्चराज्यहरोरिपुः ॥ याचमानोपिसंग्रामेनमोक्तव्यःकथंचन ॥ ४६ ॥ इत्युक्तौतौनरव्याघ्रौययतुर्यत्रसैंधवः ॥ राजानिववृतेकृष्णामादायसपुरोहितः ॥ ४७ ॥ सप्रविश्याश्रमपदमपविद्धबृसीमठं ॥ मार्कंडेयादिभिर्विप्रैरनुकीर्णंददर्शह ॥ ४८ ॥ द्रौपदीमनुशोचद्भिर्ब्राह्मणैस्तैःसमाहितैः ॥ समियायमहाप्राज्ञःसभार्योभ्रातृमध्यगः ॥ ४९ ॥ तेस्मतंमुदितादृष्ट्वापुनःप्रत्यागतंनृपं ॥ जित्वातान्सिंधुसौवीरान्द्रौपदींचाहृतांपुनः ॥ ५० ॥

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ दुःशलांदुर्योधनभगिनीं ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ अपविद्धाइतस्ततोविशीर्णाबृस्योऋषीणामासनानिमठाश्चच्छात्राणामालयायत्रतत् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ अतिविक्रमयुक्तानिकर्माणि ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७१ ॥
जयद्रथस्त्विति ॥ १ ॥ २ ॥ अत्रास्यजयद्रथस्यपरदारहर्तुःक्षत्रियाधमत्वात्पंचधामारणमुक्तं शिरोगृहीत्वेत्यादिना शिरःकेशेष्वित्यर्थः ताडयामासचपेटाभिरितिशेषः यथोक्तंनीतिशास्त्रे वामपाणिक

सतैःपरिवृतोराजातत्रैवोपविवेशह ॥ प्रविवेशाश्रमंकृष्णायमाभ्यांसहभाविनी ॥ ५१ ॥ भीमसेनार्जुनौचापिश्रुत्वाक्रोशगतंरिपुं ॥ स्वयमश्वांस्तुदंतौतौजवेनैवाभ्यधावतां ॥ ५२ ॥ इदमत्यद्भुतंचात्रचकारपुरुषोर्जुनः ॥ क्रोशमात्रगतानश्वान्सैंधवस्यजघानयत् ॥ ५३ ॥ सहिदिव्यास्त्रसंपन्नःकृच्छ्रकालेप्यसंभ्रमः ॥ अकरोद्दुष्करंकर्मशरैरस्त्रानुमंत्रितैः ॥ ५४ ॥ ततोभ्यधावतांवीरावुभौभीमधनंजयौ ॥ हताश्वंसैंधवंभीतमेकंव्याकुलचेतसं ॥ ५५ ॥ सैंधवस्तुहतान्दृष्ट्वातथाश्वान्स्वान्सुदुःखितः ॥ अतिविक्रमकर्माणिकुर्वाणंचधनंजयं ॥ ५६ ॥ पलायनकृतोत्साहःप्राद्रवद्येनवैवनं ॥ सैंधवंत्वभिसंप्रेक्ष्यपराक्रांतंपलायने ॥ ५७ ॥ अनुयायमहाबाहुःफाल्गुनोवाक्यमब्रवीत् ॥ अनेनवीर्येणकथंस्त्रियंप्रार्थयसेबलात् ॥ ५८ ॥ राजपुत्रनिवर्तस्वनतेयुक्तंपलायनं ॥ कथंत्वनुचरान्हित्वाशत्रुमध्येपलायसे ॥ ५९ ॥ इत्युच्यमानःपार्थेनसैंधवोनन्यवर्तत ॥ तिष्ठतिष्ठेतितंभीमःसहसाभ्यद्रवद्बली ॥ मावधीरितिपार्थस्तंदयावान्प्रत्यभाषत ॥ ६० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिद्रौपदीहरणप० जयद्रथपलायनेएकसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७१ ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ समाप्तंचद्रौपदीहरणपर्व ॥

॥ अथजयद्रथविमोक्षणपर्व ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ जयद्रथस्तुसंप्रेक्ष्यभ्रातरावुद्यतावुभौ ॥ प्राधावत्तूर्णमव्यग्रोजीवितेप्सुःसुदुःखितः ॥ १ ॥ तंभीमसेनोधावंतमवतीर्यरथाद्बली ॥ अभिद्रुत्यनिजग्राहकेशपक्षेत्यमर्षणः ॥ २ ॥ समुद्यम्यचतंभीमोनिष्पिपेषमहीतले ॥ शिरोगृहीत्वाराजानंताडयामासचैवह ॥ ३ ॥ पुनःसंजीवमानस्यतस्योत्पतितुमिच्छतः ॥ पदामूर्ध्निमहाबाहुःप्राहरद्विलपिष्यतः ॥ ४ ॥ तस्यजानूददौभीमोजघ्नेचैनमरत्निना ॥ समोहमगमद्राजाप्रहारवरपीडितः ॥ ५ ॥ सरोषंभीमसेनंतुवारयामासफाल्गुनः ॥ दुःशलायाःकृतेराजायत्तदाहेतिकौरव ॥ ६ ॥ ॥ भीमउवाच ॥ ॥ नायंपापसमाचारोमत्तोजीवितुमर्हति ॥ कृष्णायास्तदनर्हायाःपरिक्लेष्टानराधमः ॥ ७ ॥ किंनुशक्यंमयाकर्तुंयद्राजासततंघृणी ॥ त्वंचबालिशयाबुद्ध्यासदैवास्मान्प्रबाधसे ॥ ८ ॥

चोत्पीडाभूमौनिष्पेषणंबलात् मूर्ध्निपादप्रहरणंजानुनोदरमर्दनं मालूराकारयामुष्ट्याकपोलेदृढताडनं कफोणिपातोप्यसकृत्सर्वतस्तलताडनं तालेनयुद्धेभ्रमणंमारणंस्मृतमष्टधेति चतुर्भिःक्षत्रियंहन्यात्पंचभिःक्षत्रियाधमं षड्भिर्वैश्यंसप्तभिस्तुशूद्रंसंकरमष्टभिरिति ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ घृणीदयावान् बालिशयास्वल्पया बाधसेशत्रुंहंतुंनददासि ॥ ८ ॥

सटाःजटाःकेशसंनिवेशेमध्येमध्येपंचसुस्थानेष्वर्धचंद्रेणबाणेनक्षौरवद्वापयामासेत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

एवमुक्त्वासटास्तस्यपंचचक्रेवृकोदरः ॥ अर्धचंद्रेणबाणेनकिंचिदब्रुवतस्तदा ॥ ९ ॥ विकत्थयित्वाराजानंततःप्राहवृकोदरः ॥ जीवितुंचेच्छसेमूढहेतुंमेगदतःशृ
णु ॥ १० ॥ दासोस्मीतितथावाच्यंसंसत्सुचसभासुच ॥ एवंतेजीवितंदद्यामेषयुद्धजितोविधिः ॥ ११ ॥ एवमस्त्वितितंराजाकृष्यमाणोजयद्रथः ॥ प्रोवाचपु
रुषव्याघ्रंभीममाहवशोभिनं ॥ १२ ॥ ततएनंविचेष्टंतंबद्ध्वापार्थोवृकोदरः ॥ रथमारोपयामासविसंज्ञंपांसुगुंठितं ॥ १३ ॥ ततस्तंरथमास्थायभीमःपार्थानु
गस्तदा ॥ अभ्येत्याश्रममध्यस्थमभ्यगच्छद्युधिष्ठिरं ॥ १४ ॥ दर्शयामासभीमस्तुतदवस्थंजयद्रथं ॥ तंराजाप्राहसन्दृष्ट्वामुच्यतामितिचाब्रवीत् ॥ १५ ॥ राजा
नंचाब्रवीद्भीमोद्रौपद्याःकथ्यतामिति ॥ दासभावंगतोह्येषपांडूनांपापचेतनः ॥ १६ ॥ तमुवाचततोज्येष्ठोभ्रातासप्रणयंवचः ॥ मुंचेममधमाचारंप्रमाणाय
दिनेवयं ॥ १७ ॥ द्रौपदीचाब्रवीद्भीममभिप्रेक्ष्ययुधिष्ठिरं ॥ दासोयंमुच्यतांराज्ञस्त्वयापंचसटःकृतः ॥ १८ ॥ समुक्तोभ्येत्यराजानमभिवाद्ययुधिष्ठिरं ॥ ववंदेवि
ह्वलोराजंस्तांश्चदृष्ट्वामुनींस्तदा ॥ १९ ॥ तमुवाचघृणीराजाधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ तथाजयद्रथंदृष्ट्वागृहीतंसव्यसाचिना ॥ २० ॥ अदासोगच्छमुक्तोसिमैवंका
र्षीःपुनःक्वचित् ॥ स्त्रीकामंवाधिगस्तुत्वांक्षुद्रःक्षुद्रसहायवान् ॥ २१ ॥ एवंविधंहिकःकुर्यात्त्वदन्यःपुरुषाधमः ॥ गतसत्वमिवज्ञात्वाकर्तारमशुभस्यतं ॥ २२ ॥ सं
प्रेक्ष्यभरतश्रेष्ठःकृपांचक्रेनराधिपः ॥ धर्मेतेवर्धतांबुद्धिर्माचाधर्मेमनःकृथाः ॥ २३ ॥ साश्वःसरथपादातःस्वस्तिगच्छजयद्रथ ॥ एवमुक्तस्तुसव्रीडंतूष्णींकिंचिद
वाङ्मुखः ॥ २४ ॥ जगामराजन्दुःखार्तोगंगाद्वारायभारत ॥ सदेवंशरणंगत्वाविरूपाक्षमुमापतिं ॥ २५ ॥ तपश्चचारविपुलंतस्यप्रीतोवृषध्वजः ॥ बलिंस्वयंप्र
त्यगृह्णात्प्रीयमाणस्त्रिलोचनः ॥ २६ ॥ वरंचास्मैददौदेवःसजग्राहचतच्छृणु ॥ समस्तान्सरथान्पंचजयेयंयुधिपांडवान् ॥ २७ ॥ इतिराजाब्रवीद्देवंनेतिदेवस्तम ॥२६१॥
ब्रवीत् ॥ अजय्यांश्चाप्यवध्यांश्चवारयिष्यसितान्युधि ॥ २८ ॥ ऋतेर्जुनंमहाबाहुंनरंनामसुरेश्वरं ॥ बदर्यांतप्ततपसंनारायणसहायकं ॥ २९ ॥ अजितंसर्वलो
कानांदेवैरपिदुरासदं ॥ मयादत्तंपाशुपतंदिव्यमप्रतिमंशरं ॥ अवापलोकपालेभ्योवज्रादीन्समहाशरान् ॥ ३० ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ बलिमुपहारं ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ नारायणःसहायोयस्यतंनारायणसहायकं ॥ २९ ॥ शरंशृणातिहिनस्तीतिशरमस्त्रं ॥ ३० ॥

नारायणसहायस्याजेयत्वंवक्तुंनारायणमाहात्म्यमेवाह देवदेवइत्यादिना देवानांद्योतकानांसूर्यचंद्राग्निचक्षुर्मनोवाचांज्योतिषांदेवःप्रकाशकः येनसूर्यस्तपतितेजसेद्धः येनचक्षूंषिपश्यंतिइत्यादिश्रुतिभ्यः अनंतस्त्रिविधपरिच्छेदशून्यआत्मास्वरूपंयस्य प्रधानंत्रिगुणात्मिकामायापुरुषश्चिद्रूपस्तदुभयात्माचिदचिन्मयः अव्यक्तोजगत्कारणरूपोबीजांतर्गतवटतुल्यः अतएवविश्वात्माविश्वएवात्माचेतनांशेन विश्वमूर्त्तिमान्जडांशेन ॥ ३१ ॥ एवंनारायणस्यजगद्धेतुत्वमुक्त्वातस्यजगत्संहर्तृत्वमाह युगांतेति कालाग्निरूपोनारायणोनिर्दहते ॥३२॥३३॥ विनदिनोगर्जंतः समुत्तिष्ठन्समुदतिष्ठन् उत्तिष्ठंतीत्यर्थः॥३४॥ नाशयामासुःपयोधराइतिप्रपूर्वेणान्वयः अक्षमात्रैरथाक्षमात्राभिःस्थूलाभिः सामान्येनपुंसकं यद्वाधाराभिरितिधाराशब्दआकारांतःसोमपाशब्दवत्पुंल्लिंगः धावमानाएवरांतिआददतेक्लेदनीयंवस्त्वितिधाराः राआदानेस्मात्क्विप् ॥ ३५ ॥ एकार्णवेइति अवांतरप्रलयेस्मिन्पवननाशोक्तिर्निदाघइवतदनुपलंभमात्रपरा ॥३६॥ चतुर्युगसहस्रप्रमाणंब्रह्मणोदिनंतदंतेआप्लुतासलिलैंर्तर्हितेत्यर्थः नारायणइत्याख्या

देवदेवोह्यनंतात्माविष्णुःसुरगुरुःप्रभुः ॥ प्रधानपुरुषोव्यक्तोविश्वात्माविश्वमूर्तिमान् ॥ ३१ ॥ युगांतकालेसंप्राप्तेकालाग्निर्दहतेजगत् ॥ सपर्वतार्णवद्वीपंसशै
लवनकाननं ॥ ३२ ॥ निर्दहन्नागलोकांश्चपातालतलचारिणः ॥ अथांतरिक्षेसुमहन्नानावर्णाःपयोधराः ॥ ३३ ॥ घोरस्वराविनदिनस्तडिन्मालावलंबिनः ॥ स
मुत्तिष्ठन्दिशःसर्वाविवर्षंतःसमंततः ॥ ३४ ॥ ततोग्निंनाशयामासुःसंवर्ताग्निनियामकाः ॥ अक्षमात्रैश्चधाराभिस्तिष्ठंत्यापूर्यसर्वशः ॥ ३५ ॥ एकार्णवेतदात
स्मिन्नुपशांतचराचरे ॥ नष्टचंद्रार्कपवनेग्रहनक्षत्रवर्जिते ॥ ३६ ॥ चतुर्युगसहस्रांतेसलिलेनाप्लुतामही ॥ ततोनारायणाख्यस्तुसहस्राक्षःसहस्रपात् ॥ ३७ ॥ सह
स्रशीर्षापुरुषःस्वप्तुकामस्त्वतींद्रियः ॥ फटासहस्रविकटंशेषंपर्यंकभाजनं ॥ ३८ ॥ सहस्रमिवतिग्मांशुसंघातममितद्युतिं ॥ कुंदेंदुहारगोक्षीरमृणालकुमुदप्रभं
॥ ३९ ॥ तत्रासौभगवान्देवःस्वपन्जलनिधौतदा ॥ नैशेनतमसाव्याप्तांस्वांरात्रिंकुरुतेविभुः ॥ ४० ॥ सत्वोद्रेकात्प्रबुद्धस्तुशून्यंलोकमपश्यत ॥ इमंचोदाहरंत्यत्र
श्लोकंनारायणंप्रति ॥ ४१ ॥ आपोनारास्तत्तनवइत्यपांनामशुश्रुम ॥ अयनंतेनचैवास्तेतेननारायणःस्मृतः ॥ ४२ ॥

नामयस्य यद्वानारायणादेवआख्याप्रथायस्यसहिरण्यगर्भःसूत्रात्माविश्वाभिमानी अतएवसहस्रपादादिमान् ॥ ३७ ॥ स्वप्तुकामःस्वदिनांतेफटासहस्रंफणासहस्रमध्यतिष्ठदितिशेषः ॥ ३८ ॥ अमितद्युतिमत्यंतंद्योतमानं ॥ ३९ ॥ ४० ॥ सत्वोद्रेकात्तमसोभिभवेसतिसत्वस्याविर्भावात् शून्यंप्राणिसंचारहीनं ॥ ४१ ॥ नारायणपदंनिर्वक्ति आपइति नराज्जातानाराः नृनरयोर्वृद्धिश्चेतिगौरादिगणपाठात्प्राप्तोङीषूगणकार्यस्यानित्यत्वान्न तत्तनवस्तस्यनारायणस्यैवतनवः यथासौवर्णंकुंडलंसुवर्णमेवैवंनरजाआपोनरएवेत्यर्थः नाराआपोदेहाद्याकारपरिणताअयनंनिवासस्थानंयस्य अथवाताभिःसहतत्तादात्म्यंप्राप्याऽऽस्तेइतिवानारायणइति तत्सृष्ट्वातदेवानुप्राविशदितिआत्मेंद्रियमनोयुक्तंभोक्तेत्याहुर्मनीषिणइतिचश्रुतिःपरमात्मनएवस्वसृष्टदेहप्रवेशंदेहसंबंधेनभोक्तृत्वंचदर्शयतितेनचेतनाचेतनंसर्वंजगन्नारायणात्मकमित्युक्तंभवति ॥ ४२ ॥

प्रध्यानेति ध्यानसमकालेप्रजाहेतोःप्रजानामुत्पत्त्यर्थंसनातनश्चिरंतनोब्रह्मानाभिपद्माद्विनिःसृतस्तादृशेनरूपेणध्यातुर्दृष्टौप्रत्यभादित्यर्थः ततोध्यातमात्रेध्यानानंतरंविष्णोर्नाभ्यांपद्मःसमुत्थितः ॥ ४३ ॥ तस्मिंश्चपद्मेपितामहउपविष्टइतिक्रमभंगेनयोज्यं ॥ ४४ ॥ मरीचिप्रमुखान् मरीचिरत्र्यंगिरसौपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः वसिष्ठोनारदश्चैवभृगुर्नवमहर्षयः ॥४५॥ त्रसानिजंगमानि ॥४६॥ प्रजापतेरीश्वरस्यमायाशबलस्यतिस्रोवस्थाएकैकगुणोत्कर्षनिमित्ताः रजसउत्कर्षेब्रह्मासन्सृज्यते सत्वोत्कर्षेपौरुषींवैष्णवींतनुंप्रविश्यरक्षति तमसउत्कर्षेरौद्रीभावेनरुद्रभावेनशमयेदिति ॥ ४७ ॥ हेसिंधुपतेतेतवश्रुतंश्रवणंनास्ति यतोविष्णोरद्भुतकर्मणःकथ्यमानानिकथनीयानिकर्माणिनवेत्सीतिशेषः ॥ ४८ ॥ तान्येवकर्माण्याह एकार्णवेसत्येकाकाशेआकाशमात्रेवायुतेजःपृथिवीरहितेजलमात्रेसति ॥ ४९ ॥ खद्योतइतिप्रकाशमात्रत्वमुच्यते प्रतिष्ठानायलोकप्रतिष्ठापनार्थं ॥ ५० ॥५१॥ जलक्रीडायामभिरुचितंप्रीतिर्यस्य ॥ ५२ ॥ वराहवपुषमात्मानमितिशेषः वाङ्मयंचतुर्वेदमयं वेदसंमितंवेदप्रमितयज्ञरूपं ॥ ५३ ॥ वर्ष्मशरीरं ॥ ५४ ॥ दंष्ट्रेणदंष्ट्रयान्यविशतन्यवेशयत् ॥ ५५ ॥ एवंवराहावतारमुक्त्वानरसिंहावतारमाह पुनरेवेत्यादिना अपूर्वोलोकेपूर्वंनदृष्टः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

प्रध्यानसमकालंतुप्रजाहेतोःसनातनः॥ ध्यातमात्रेतुभगवन्नाभ्यांपद्मःसमुत्थितः॥ ४३ ॥ ततश्चतुर्मुखोब्रह्मानाभिपद्माद्विनिःसृतः ॥ तत्रोपविष्टःसहसापद्मे लोकपितामहः॥ ४४ ॥ शून्यंदृष्ट्वाजगत्कृत्स्नंमानसानात्मनःसमान्॥ ततोमरीचिप्रमुखान्महर्षीनसृजन्नव ॥ ४५ ॥ तेऽसृजन्सर्वभूतानित्रसानिस्थावराणि च॥ यक्षराक्षसभूतानिपिशाचोरगमानुषान्॥ ४६ ॥ सृज्यतेब्रह्ममूर्तिस्तुरक्षतेपौरुषीतनुः॥ रौद्रीभावेनशमयेत्तिस्रोवस्थाःप्रजापतेः ॥ ४७ ॥ नश्रुतंतेसिंधुपतेविष्णोरद्भुतकर्मणः॥ कथ्यमानानिमुनिभिर्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः॥ ४८ ॥ जलेनसमनुप्राप्तेसर्वतःपृथिवीतले॥ तदाचैकार्णवेतस्मिन्नेकाकाशेप्रभुश्चरन्॥ ४९ ॥ निशायामिवखद्योतःप्रावृट्कालेसमंततः॥ प्रतिष्ठानायपृथिवींमार्गमाणस्तदाभवत्॥ ५० ॥ जलेनिमग्नांगांदृष्ट्वाचोद्धर्तुंमनसेच्छति ॥ किंनुरूपमहंकृत्वासलिलादुद्धरेमहीं॥ ५१ ॥ एवंसंचिंत्यमनसादृष्ट्वादिव्येनचक्षुषा॥ जलक्रीडाभिरुचितंवाराहंरूपमस्मरत्॥ ५२ ॥ कृत्वावराहवपुषंवाङ्मयंवेदसंमितं ॥ दशयोजनविस्तीर्णमायतंशतयोजनं॥ ५३ ॥ महापर्वतवर्ष्माभंतीक्ष्णदंष्ट्रंप्रदीप्तिमत्॥ महामेघौघनिर्घोषंनीलजीमूतसन्निभं॥ ५४ ॥ भूत्वायज्ञवराहोवैअपःसंप्राविशत्प्रभुः॥ दंष्ट्रेणैकेनचोद्धृत्यस्वेस्थानेन्यविशन्महीं॥ ५५ ॥ पुनरेवमहाबाहुरपूर्वांतनुमाश्रितः ॥ नरस्यकृत्वार्धतनुंसिंहस्यार्धतनुंप्रभुः॥ ५६ ॥ दैत्येंद्रस्यसभांगत्वापाणिंसंस्पृश्यपाणिना॥ दैत्यानामादिपुरुषःसुरारिर्दितिनंदनः ॥ ५७ ॥ दृष्ट्वाचापूर्वपुरुषंक्रोधात्संरक्तलोचनः॥ शूलोद्यतकरःस्रग्वीहिरण्यकशिपुस्तदा ॥ ५८ ॥ मेघस्तनितनिर्घोषोनीलाभ्रचयसन्निभः॥ देवारिर्दितिजोवीरोनृसिंहंसमुपाद्रवत्॥ ५९ ॥

मृगेंद्रेणापिसमुपेत्यदैत्यसमीपेगत्वासमुपाद्रवन्हिरण्यकशिपुःकरजैर्नखैर्दारितः ॥ ६० ॥ एवंनृसिंहावतारकथामुपसंहृत्यवामनावतारकथांप्रस्तौति एवमिति ॥ ६१ ॥ गर्भेधारितःगर्भधारितः सप्तमीतियोगविभागात्समासः ॥६२॥ दुर्दिनंप्रावृट्दिनंतत्रभवोंभोदःकृष्णमेघस्तत्सदृशः मेघच्छन्नेऽह्निदुर्दिनमित्यमरः श्रीवत्सेनोरसिभूषितइतिलुप्तविभक्तिकंपदं ॥६३॥ बालःवामनः वाटंस्थानं॥६४॥ बलिनोबलेः अयमिकारांतइन्नंतश्चशब्दोदृश्यते ॥ ६५ ॥ ददानित्वदीप्सितमितिशेषः ॥६६ ॥ ६७॥ दिव्यंचतदद्भुततमंचरूपंबभूवेतिशेषः ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ अवतीर्णोवतरणंकुर्वन्नजायतआविर्भूतः यदुक्षयेयदूनांगृहे ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ तस्यकर्माणिविदुषोविद्वांसःगांतिगायंति ॥ ७३ ॥ सोर्जुनःअस्त्रविदुषांप्रधानंश्रेष्ठःयंअजितमाहुस्तेनकृष्णेनरक्ष्यते ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ तेनकृष्णसहायत्वेनहेतुना भावःपूज्यतमःभावःपूज्यतमेलोकेइत्यनेकार्थः ॥ ७६ ॥ दिनैकमेकदिनमेवनसर्वदा ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ दक्षयज्ञेभगस्यनेत्रंनिपातितवान्भगनेत्रनिपातनः ॥ ८० ॥

समुपेत्यततस्तीक्ष्णैर्मृगेंद्रेणबलीयसा॥ नारसिंहेनवपुषादारितःकरजैर्भृशं॥ ६० ॥ एवंनिहत्यभगवान्दैत्येंद्ररिपुघातिनं॥ भूयोन्यःपुंडरीकाक्षःप्रभुर्लोकहितायच॥ ६१ ॥ कश्यपस्यात्मजःश्रीमानदित्यागर्भधारितः॥ पूर्णेवर्षसहस्रेतुप्रसूतागर्भमुत्तमं ॥ ६२ ॥ दुर्दिनांभोदसदृशोदीप्ताक्षोवामनाकृतिः॥ दंडीकमंडलुधरःश्रीवत्सोरसिभूषितः॥ ६३ ॥ जटीयज्ञोपवीतीचभगवान्बालरूपधृक्॥ यज्ञवाटंगतःश्रीमान्दानवेंद्रस्यवैतदा॥ ६४ ॥ बृहस्पतिसहायोसौप्रविष्टोबलिनोमखे॥ तंदृष्ट्वावामनतनुंप्रहृष्टोबलिरब्रवीत्॥ ६५ ॥ प्रीतोस्मिदर्शनेविप्रब्रूहित्वंकिंददानिते॥ एवमुक्तस्तुबलिनावामनःप्रत्युवाचह॥ ६६ ॥ स्वस्तीत्युक्त्वाबलिंदेवःस्मयमानोभ्यभाषत॥ मेदिनींदानवपतेदेहिमेविक्रमत्रयं॥ ६७ ॥ बलिर्ददौप्रसन्नात्माविप्रायामिततेजसे॥ ततोदिव्याद्भुततमंरूपंविक्रमतोहरेः॥ ६८ ॥ विक्रमैस्त्रिभिरक्षोभ्योजहाराशुसमेदिनीं॥ ददौशक्रायचमहींविष्णुर्देवःसनातनः॥ ६९ ॥ एषतेवामनोनामप्रादुर्भावःप्रकीर्तितः ॥ तेनदेवाःप्रादुरासन्वैष्णवंचोच्यतेजगत्॥ ७० ॥ असतांनिग्रहार्थायधर्मसंरक्षणायच॥ अवतीर्णोमनुष्याणामजायतयदुक्षये॥ ७१ ॥ सएवंभगवान्विष्णुःकृष्णेतिपरिकीर्त्यते॥ अनाद्यंतमजंदेवंप्रभुंलोकनमस्कृतं॥ ७२ ॥ यंदेवंविदुषोगांतितस्यकर्माणिसैंधव॥ यमाहुरजितंकृष्णंशंखचक्रगदाधरं॥ ७३ ॥ श्रीवत्सधारिणंदेवंपीतकौशेयवाससं ॥ प्रधानंसोस्त्रविदुषांतेनकृष्णेनरक्ष्यते॥ ७४ ॥ सहायःपुंडरीकाक्षःश्रीमानतुलविक्रमः॥ समानस्यंदनेपार्थमास्थायपरवीरहा ॥ ७५ ॥ नशक्यतेतेनजेतुंत्रिदशैरपिदुःसहः ॥ कःपुनर्मानुषोभावोरणेपार्थंविजेष्यति ॥ ७६ ॥ तमेकंवर्जयित्वातुसर्वंयौधिष्ठिरंबलं ॥ चतुरःपांडवान्राजन्दिनैकंजेष्यसेरिपून् ॥ ७७ ॥

॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ इत्येवमुक्त्वानृपतिंसर्वपापहरोहरः॥ उमापतिःपशुपतिर्यज्ञहात्रिपुरार्दनः ॥ ७८ ॥ वामनैर्विकटैःकुब्जैरुग्रश्रवणदर्शनैः॥ वृतःपारिषदैर्घोरैर्नानाप्रहरणोद्यतैः॥ ७९ ॥ त्र्यंबकोराजशार्दूलभगनेत्रनिपातनः॥ उमासहायोभगवांस्तत्रैवांतरधीयत॥ ८० ॥

॥८१॥ ॥ इत्यारण्यकेप०नै०भा०द्विसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२७२॥ ॥७॥ ॥ एवमिति ॥ १॥२॥३॥४॥५ ॥ दैवंधर्माधर्मौविधिःसदसत्कर्मणीताभ्यांनिर्मितं ॥६॥ ईदृशोभावःपरेणहरणं ॥७॥

जयद्रथोपिमंदात्मास्वमेवभवनंययौ॥ पांडवाश्चवनेतस्मिन्न्यवसन्काम्यकेतथा॥ ८१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिजयद्रथविमोक्षणपर्वणि
द्विसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २७२॥ ॥७॥ ॥समाप्तंचजयद्रथविमोक्षणपर्व॥ ॥अथरामोपाख्यानपर्व॥ ॥जनमेजयउवाच ॥ ॥एवंहृतायां
कृष्णायांप्राप्यक्लेशमनुत्तमं॥ अतऊर्ध्वंनरव्याघ्राःकिमकुर्वतपांडवाः॥ १ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवंकृष्णांमोक्षयित्वाविनिर्जित्यजयद्रथं॥ आसांच
क्रेमुनिगणैर्धर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ २ ॥ तेषांमध्येमहर्षीणांशृण्वतामनुशोचतां॥ मार्कंडेयमिदंवाक्यमब्रवीत्पांडुनंदनः॥ ३॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥भगवन्
देवर्षीणांत्वंख्यातोभूतभविष्यवित्॥ संशयंपरिपृच्छामिच्छिंधिमेहृदिसंस्थितं॥४॥ द्रुपदस्यसुताह्येषावेदिमध्यात्समुत्थिता॥ अयोनिजामहाभागास्नुषापां
डोर्महात्मनः॥५॥ मन्येकालश्चभगवान्दैवंचविधिनिर्मितं॥ भवितव्यंचभूतानांयस्यनास्तिव्यतिक्रमः ॥ ६॥ इमांहिपत्नीमस्माकंधर्मज्ञांधर्मचारिणीं॥ सं
स्पृशेदीदृशोभावःशुचिंस्तैन्यमिवानृतं॥ ७॥ नहिपापंकृतंकिंचित्कर्मवानिंदितंक्वचित्॥ द्रौपद्याब्राह्मणेष्वेवधर्मःसुचरितोमहान्॥ ८ ॥ तांजहारबलाद्राजा
मूढबुद्धिर्जयद्रथः॥ तस्याःसंहरणात्पापःशिरसःकेशपातनं ॥ ९ ॥ पराजयंचसंग्रामेससहायःसमाप्तवान् ॥ प्रत्याहृतातथास्माभिर्हत्वातत्सैंधवंबलं ॥ १० ॥
तद्दारहरणंप्राप्तमस्माभिरवितर्कितं ॥ दुःखश्चायंवनेवासोमृगयायांचजीविका॥ ११ ॥ हिंसाचमृगजातीनांवनौकोभिर्वनौकसां ॥ ज्ञातिभिर्विप्रवासश्चमि
थ्याव्यवसितैरियं॥१२॥ अस्तिनूनंमयाकश्चिदल्पभाग्यतरोनरः॥ भवताहृष्टपूर्वोवाश्रुतपूर्वोपिवाभवेत्॥ १३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामो
पाख्यानप०युधिष्ठिरप्रश्नेत्रिसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२७३॥ ॥७॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥प्राप्तमप्रतिमंदुःखंरामेणभरतर्षभ॥ रक्षसाजानकीत
स्यहृताभार्याबलीयसा॥१॥ आश्रमाद्राक्षसेंद्रेणरावणेनदुरात्मना॥ मायामास्थायतरसाहत्वागृध्रंजटायुषं॥२॥प्रत्याजहारतांरामःसुग्रीवबलमाश्रितः॥ ब
द्ध्वासेतुंसमुद्रस्यदग्ध्वालंकांशितैःशरैः ॥ ३॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥कस्मिन्रामःकुलेजातःकिंवीर्यःकिंपराक्रमः॥ रावणःकस्यपुत्रोवाकिंवैरंतस्यतेनह ॥२७१॥
॥४॥ एतन्मेभगवन्सर्वंसम्यगाख्यातुमर्हसि॥ श्रोतुमिच्छामिचरितंरामस्याक्लिष्टकर्मणः॥५॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥मिथ्याव्यवसितैःवृथा तापसवेषधरैः इयंहिंसाक्रियतइतिशेषः ॥१२॥ मयासमइतिशेषः ॥१३॥ ॥इत्यारण्य०नै०भा०त्रिसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२७३॥ ॥७॥ ॥प्राप्तमिति ॥१॥ मायांसंन्यासिवेषं ॥२॥३॥४॥५॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ त्वष्टाप्रजापतिःस्वयमेवसंकल्पेनचकारनतुमैथुनद्वारा अयोनिजामित्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ गविगोसंज्ञायांभार्यायां ॥ १२॥ तस्यवैश्रवणस्यकोपान्मांत्यक्त्वामत्पितरंसेवतइत्यति

॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥अजोनामाभवद्राजामहानिक्ष्वाकुवंशजः॥ तस्यपुत्रोदशरथःशश्वत्स्वाध्यायवाञ्छुचिः॥६॥ अभवंस्तस्यचत्वारःपुत्राधर्मार्थकोवि
दाः॥ रामलक्ष्मणशत्रुघ्नाभरतश्चमहाबलः॥ ७॥ रामस्यमाताकौसल्याकैकेयीभरतस्यतु॥ सुतौलक्ष्मणशत्रुघ्नौसुमित्रायाःपरंतपौ॥८॥ विदेहराजोजनकः
सीतातस्यात्मजाविभो॥ यांचकारस्वयंत्वष्टारामस्यमहिषींप्रियां॥ ९ ॥ एतद्रामस्यतेजन्मसीतायाश्चप्रकीर्तितं॥ रावणस्यापितेजन्मव्याख्यास्यामिजनेश्वर
॥ १० ॥ पितामहोरावणस्यसाक्षाद्देवःप्रजापतिः॥ स्वयंभूःसर्वलोकानांप्रभुःस्रष्टामहातपाः॥ ११ ॥ पुलस्त्योनामतस्यासीन्मानसोदयितःसुतः ॥ तस्यवैश्रव
णोनामगविपुत्रोभवत्प्रभुः॥१२॥ पितरंससमुत्सृज्यपितामहमुपस्थितः॥ तस्यकोपात्पिताराजन्ससर्जात्मानमात्मना॥ १३॥ सजज्ञेविश्रवानामतस्यात्मा
र्धेनवैद्विजः॥ प्रतीकारायसक्रोधस्ततोवैश्रवणस्यवै॥१४॥ पितामहस्तुप्रीतात्मादददौवैश्रवणस्यह॥ अमरत्वंधनेशत्वंलोकपालत्वमेवच॥१५॥ ईशानेनतथा
सख्यंपुत्रंचनलकूबरं॥ राजधानीनिवेशंचलंकांरक्षोगणान्वितां॥१६॥विमानंपुष्पकंनामकामगंचददौप्रभुः॥यक्षाणामाधिपत्यंचराजराजत्वमेवच॥१७॥
॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानप०रामरावणयोर्जन्मकथनेचतुःसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २७४॥ ॥७॥ ॥७॥
॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥पुलस्त्यस्यतुयःक्रोधादर्धदेहोभवन्मुनिः॥ विश्रवानामसक्रोधःसवैश्रवणमैक्षत ॥ १ ॥ बुबुधेतंतुसक्रोधंपितरंराक्षसेश्वरः ॥ कुबेरस्त
त्प्रसादार्थंयततेस्मसदानृप॥ २ ॥ सराजराजोलंकायांन्यवसन्नरवाहनः॥ राक्षसीःप्रददौतिस्रःपितुर्वैपरिचारिकाः ॥ ३॥ ताःसदातंमहात्मानंसंतोषयितुमुद्य
ताः॥ ऋषिंभरतशार्दूलनृत्यगीतविशारदाः॥ ४ ॥ पुष्पोत्कटाचराकाचमालिनीचविशांपते ॥ अन्योन्यस्पर्धयाराजन्श्रेयस्कामाःसुमध्यमाः ॥ ५॥ सतासां
भगवांस्तुष्टोमहात्माप्रददौवरान्॥ लोकपालोपमान्पुत्रानेकैकस्यायथेप्सितान्॥६॥ पुष्पोत्कटायांजज्ञातेद्वौपुत्रौराक्षसेश्वरौ॥ कुंभकर्णदशग्रीवौबलेनाप्रति
मौभुवि॥ ७॥ मालिनीजनयामासपुत्रमेकंविभीषणं॥ राकायांमिथुनंजज्ञेखरःशूर्पणखातथा॥ ८॥

ज्वलनात् वैश्रवणंबाधितुंपुलस्त्यएवयोगबलेनविश्रवःसंज्ञंदेहांतरंचक्रेइत्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुःसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः
॥ २७४ ॥ ॥७॥ ॥पुलस्त्यस्येति ॥ १ ॥ पितरंविश्रवसं राक्षसेश्वरःकुबेरोरक्षःपुरीनायकत्वात् ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ पित्राविश्रवसा ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ पंचदिक्षुचत्वारएकःसूर्यइतिपंचानामग्नीनांमध्यगःपंचाग्निः ॥ १६ ॥ विभीषणस्तपोऽतिष्ठदित्यन्वयः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

विभीषणस्तुरूपेणसर्वेभ्योऽभ्यधिकोभवत् ॥ सबभूवमहाभागोधर्मगोप्ताक्रियारतिः ॥ ९ ॥ दशग्रीवस्तुसर्वेषांश्रेष्ठोराक्षसपुंगवः ॥ महोत्साहोमहावीर्योमहा
सत्वपराक्रमः ॥ १० ॥ कुंभकर्णोबलेनासीत्सर्वेभ्योभ्यधिकोयुधि ॥ मायावीरणशौंडश्चरौद्रश्चरजनीचरः ॥ ११ ॥ खरोधनुषिविक्रांतोब्रह्मद्विट्पिशिताशनः ॥
सिद्धविघ्नकरीचापिरौद्रीशूर्पणखातदा ॥ १२ ॥ सर्वेवेदविदःशूराःसर्वेसुचरितव्रताः ॥ ऊषुःपित्रासहरतागंधमादनपर्वते ॥ १३ ॥ ततोवैश्रवणंतत्रददृशुर्नरवा
हनं ॥ पित्रासार्धंसमासीनमृद्ध्यापरमयायुतं ॥ १४ ॥ जातामर्षास्ततस्तेतुतपसेधृतनिश्चयाः ॥ ब्रह्माणंतोषयामासुर्घोरेणतपसातदा ॥ १५ ॥ अतिष्ठदेकपादे
नसहस्रंपरिवत्सरान् ॥ वायुभक्षोदशग्रीवःपंचाग्निःसुसमाहितः ॥ १६ ॥ अधःशायीकुंभकर्णोयताहारोयतव्रतः ॥ विभीषणःशीर्णपर्णमेकमभ्यवहारयन्
॥ १७ ॥ उपवासरतिर्धीमान्सदाजप्यपरायणः ॥ तमेवकालमातिष्ठत्तीव्रंतपउदारधीः ॥ १८ ॥ खरःशूर्पणखाचैवतेषांवैतप्यतांतपः ॥ परिचर्यांचरक्षांचचक्र
तुर्हृष्टमानसौ ॥ १९ ॥ पूर्णेवर्षसहस्रेतुशिरश्छित्त्वादशाननः ॥ जुहोत्यग्नौदुराधर्षस्तेनातुष्यज्जगत्प्रभुः ॥ २० ॥ ततोब्रह्मास्वयंगत्वातपसस्तान्न्यवारयत् ॥ प्रलोभ्य
वरदानेनसर्वानेवपृथक्पृथक् ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ प्रीतोस्मिवोनिवर्तध्वंवरान्वृणुतपुत्रकाः ॥ यद्यदिष्टमृतेत्वेकममरत्वंतथास्तुतत् ॥ २२ ॥ यद्यदग्नौहु
तंसर्वंशिरस्तेमहदीप्सया ॥ तथैवतानितेदेहेभविष्यंतियथेप्सया ॥ २३ ॥ वैरूप्यंचनतेदेहेकामरूपधरस्तथा ॥ भविष्यसिरणेऽरीणांविजेतानचसंशयः ॥ २४ ॥
॥ रावणउवाच ॥ ॥ गंधर्वदेवासुरतोयक्षराक्षसतस्तथा ॥ सर्पकिंनरभूतेभ्योनमेभूयात्पराभवः ॥ २५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यएतेकीर्तिताःसर्वेनतेभ्योस्तिभ
यंतव ॥ ऋतेमनुष्याद्भद्रंतेतथातद्विहितंमया ॥ २६ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ एवमुक्तोदशग्रीवस्तुष्टःसमभवत्तदा ॥ अवमेनेहिदुर्बुद्धिर्मनुष्यान्पुरुषादकः
॥ २७ ॥ कुंभकर्णमथोवाचतथैवप्रपितामहः ॥ सवव्रेमहतींनिद्रांतमसाग्रस्तचेतनः ॥ २८ ॥ तथाभविष्यतीत्युक्त्वाविभीषणमुवाचह ॥ वरंवृणीष्वपुत्रत्वंप्रीतो
स्मीतिपुनःपुनः ॥ २९ ॥ ॥ विभीषणउवाच ॥ ॥ परमापद्गतस्यापिनाधर्मेमेमतिर्भवेत् ॥ अशिक्षितंचभगवन्ब्रह्मास्त्रंप्रतिभातुमे ॥ ३० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ महदीप्सयाश्रेष्ठपदापेक्षया ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ तमसेति अनिष्टामपिनिद्रांमोहाद्वृतवानित्यर्थः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

योनौक्षेत्रेनतुरेतोऽत्रराक्षसमस्ति तस्मान्मातृदोषादेवक्रौर्यंरावणादीनामित्यर्थः नराणांमातुलक्रमइतिप्रसिद्धं ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ नभविष्यसिमरिष्यसि ॥ ३५ ॥ अन्वगच्छत्कुबेरमितिशेषः

॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यस्माद्राक्षसयोनौतेजातस्यामित्रकर्शन ॥ नाधर्मेधीयतेबुद्धिरमरत्वंददानिते ॥ ३१ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ राक्षसस्तुवरंलब्ध्वादशग्री
वोविशांपते ॥ लंकायाश्च्यावयामासयुधिजित्वाधनेश्वरं ॥ ३२ ॥ हित्वासभगवाँल्लंकामाविशद्गंधमादनं ॥ गंधर्वयक्षानुगतोरक्षःकिंपुरुषैःसह ॥ ३३ ॥ विमा
नंपुष्पकंतस्यजहाराक्रम्यरावणः ॥ शशापतंवैश्रवणोनत्वामेतद्वहिष्यति ॥ ३४ ॥ यस्तुत्वांसमरेहंतातमेवैतद्वहिष्यति ॥ अवमन्यगुरुंमांचक्षिप्रंत्वंनभविष्यसि
॥ ३५ ॥ विभीषणस्तुधर्मात्मासतांमार्गमनुस्मरन् ॥ अन्वगच्छन्महाराजश्रियापरमयायुतः ॥ ३६ ॥ तस्मैसभगवांस्तुष्टोभ्राताभ्रात्रेधनेश्वरः ॥ सैनापत्यंद
दौधीमान्यक्षराक्षससेनयोः ॥ ३७ ॥ राक्षसाःपुरुषादाश्चपिशाचाश्चमहाबलाः ॥ सर्वेसमेत्यराजानमभ्यषिंचन्दशाननं ॥ ३८ ॥ दशग्रीवश्चदैत्यानांदेवा
नांचबलोत्कटः ॥ आक्रम्यरत्नान्यहरत्कामरूपीविहंगमः ॥ ३९ ॥ रावयामासलोकान्यत्तस्माद्रावणउच्यते ॥ दशग्रीवःकामबलोदेवानांभयमादधत् ॥ ४० ॥
॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानप० रावणादिवरप्राप्तौपंचसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥
॥ ततोब्रह्मर्षयःसर्वेसिद्धादेवर्षयस्तथा ॥ हव्यवाहंपुरस्कृत्यब्रह्माणंशरणंगताः ॥ १ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ योसौविश्रवसःपुत्रोदशग्रीवोमहाबलः ॥ अवध्यो
वरदानेनकृतोभगवतापुरा ॥ २ ॥ सबाधतेप्रजाःसर्वाविप्रकारैर्महाबलः ॥ ततोनस्त्रातुभगवान्नान्यस्त्राताहिविद्यते ॥ ३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ नसदेवासुरैःश
क्योयुद्धेजेतुंविभावसो ॥ विहितंतत्रयत्कार्यमभितस्तस्यनिग्रहः ॥ ४ ॥ तदर्थमवतीर्णोसौमन्नियोगाच्चतुर्भुजः ॥ विष्णुःप्रहरतांश्रेष्ठःसतत्कर्मकरिष्यति ॥ ५ ॥
॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ पितामहस्ततस्तेषांसंनिधौशक्रमब्रवीत् ॥ सर्वैर्देवगणैःसार्धंसंभवत्वंमहीतले ॥ ६ ॥ विष्णोःसहायानृक्षीषुवानरीषुचसर्वशः ॥ जनय
ध्वंसुतान्वीरान्कामरूपबलान्वितान् ॥ ७ ॥ ततोभागानुभागेनदेवगंधर्वदानवाः ॥ अवतर्तुंमहींसर्वेमंत्रयामासुरंजसा ॥ ८ ॥ तेषांसमक्षंगंधर्वींदुंदुभींनाम
नामतः ॥ शशासवरदोदेवोगच्छकार्यार्थसिद्धये ॥ ९ ॥ पितामहवचःश्रुत्वागंधर्वींदुंदुभीततः ॥ मंथरामानुषेलोकेकुब्जासमभवत्तदा ॥ १० ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ रत्नानि जातौजातौयदुत्कृष्टंतद्रत्नमभिधीयते विहंगमःखेचरः ॥ ३९ ॥ रावयामास हिंसार्थस्यरुङोरूपमिदं ॥ ४० ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ विप्रकारैर्विविधैःप्रकारैः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

१अभितोऽचिरात्

॥ ११ ॥ १२ ॥ वज्रसंहननावज्रवद्दृढांगाः ॥ १३ ॥ यत्रेच्छातत्रैवनिवासोयेषांतेयत्रेच्छकनिवासाः ॥ १४ ॥ यद्यत्कार्यंकैकेयीप्रलोभनंरामप्रव्राजनादिच ॥ १५ ॥ संधुक्षणेदीपन ॥ १६ ॥ ॥ इत्या

शक्रप्रभृतयश्चैवसर्वेतेसुरसत्तमाः॥ वानरर्क्षवरस्त्रीषुजनयामासुरात्मजान्॥ ११ ॥ तेन्ववर्तन्पितॄन्सर्वेयशसाचबलेनच ॥ भेत्तारोगिरिशृंगाणांसालताल
शिलायुधाः॥ १२ ॥ वज्रसंहननाःसर्वेसर्वेचौघबलास्तथा॥ कामवीर्यबलाश्चैवसर्वेयुद्धविशारदाः ॥ १३ ॥ नागायुतसमप्राणावायुवेगसमाजवे ॥ यत्रे
च्छकनिवासाश्चकेचिदत्रवनौकसः॥१४॥ एवंविधायतत्सर्वंभगवाँल्लोकभावनः॥ मंथरांबोधयामासयद्यत्कार्यंयथायथा॥१५॥ सातद्वचःसमाज्ञायतथा
चक्रेमनोजवा॥ इतश्चेतश्चगच्छंतीवैरसंधुक्षणेरता॥ १६॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानपर्वणिवानराद्युत्पत्तौषट्सप्तत्यधिकद्विशत
तमोऽध्यायः॥ २७६॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ उक्तंभगवताजन्मरामादीनांपृथक्पृथक्॥ प्रस्थानकारणंब्रह्मन्श्रोतुमिच्छामिकथ्यतां
॥ १ ॥ कथंदाशरथीवीरौभ्रातरौरामलक्ष्मणौ॥ संप्रस्थितौवनेब्रह्मन्मैथिलीचयशस्विनी॥ २॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ जातपुत्रोदशरथःप्रीतिमानभवन्नृ
प॥ क्रियारतिर्धर्मरतःसततंवृद्धसेविता॥ ३॥ क्रमेणचास्यतेपुत्राव्यवर्धंतमहौजसः॥ वेदेषुसरहस्येषुधनुर्वेदेषुपारगाः॥४॥ चरितब्रह्मचर्यास्तेकृतदाराश्चपा
र्थिव॥ यदातदादशरथःप्रीतिमानभवत्सुखी॥५॥ ज्येष्ठोरामोभवत्तेषांरमयामासहिप्रजाः॥ मनोहरतयाधीमान्पितुर्हृदयनंदनः ॥ ६॥ ततःसराजामतिमा
न्मत्वात्मानंवयोधिकं॥ मंत्रयामाससचिवैर्धर्मज्ञैश्चपुरोहितैः ॥ ७॥ अभिषेकायरामस्ययौवराज्येनभारत ॥ प्राप्तकालंचतेसर्वेमेनिरेमंत्रिसत्तमाः ॥८॥
लोहिताक्षंमहाबाहुंमत्तमातंगगामिनं॥ दीर्घबाहुंमहोरस्कंनीलकुंचितमूर्धजं ॥ ९॥ दीप्यमानंश्रियावीरंशक्रादनवरंरणे ॥ पारगंसर्वधर्माणांबृहस्पतिसमं
मतौ॥ १०॥ सर्वानुरक्तप्रकृतिंसर्वविद्याविशारदं॥ जितेंद्रियममित्राणामपिदृष्टिमनोहरं॥ ११॥ नियंतारमसाधूनांगोप्तारंधर्मचारिणां॥ धृतिमंतमनाधृष्यं
जेतारमपराजितं॥ १२॥ पुत्रंराजादशरथःकौसल्यानंदिवर्धनं॥ संदृश्यपरमांप्रीतिमगच्छत्कुरुनंदन॥ १३॥ चिंतयंश्चमहातेजागुणान्रामस्यवीर्यवान्॥
अभ्यभाषतभद्रंतेप्रीयमाणःपुरोहितं॥ १४॥ अद्यपुष्योनिशिब्रह्मन्पुण्यंयोगमुपैष्यति॥ संभाराःसंभ्रियंतांमेरामश्चोपनिमंत्र्यतां॥ १५॥

रण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्सप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७६ ॥ ॥७॥ ॥ उक्तमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ रामपदंनिर्वक्ति ज्येष्ठइति ॥ ६ ॥ ७ ॥८ ॥ महांतौशत्रुजयक्ष मौबाहूयस्यतं दीर्घावाजानुपर्यंतौबाहूयस्यतं ॥ ९ ॥ १० ॥ सर्वशोऽनुरक्ताःप्रकृतयःप्रजायस्मिंस्तंसर्वानुरक्तप्रकृतिं ॥११॥१२॥१३ ॥ भद्रंतेइतियुधिष्ठिरंप्रत्याशीर्वचनं पुरोहितंवसिष्ठं ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ वेदीवद्विलग्नःकृशोमध्योयस्याः ॥ १९ ॥ २० ॥ कामंवरं उपाकुरुष्वदेहि संकटात्कष्टात् ॥ २१॥ २२ ॥२३ ॥२४ ॥ २५॥ २६ ॥ २७॥ २८॥ सीतालांगलपद्धतिस्ततोजा

इतितद्राजवचनंप्रतिश्रुत्याथमंथरा॥ कैकेयीमभिगम्येदंकालेवचनमब्रवीत् ॥ १६ ॥ अद्यकैकेयिदौर्भाग्यंराज्ञातेख्यापितंमहत्॥ आशीविषस्त्वांसंक्रुद्धश्चं
डोदशतुदुर्भगे॥ १७॥ सुभगाखलुकौसल्यायस्याःपुत्रोभिषेक्ष्यते॥ कुतोहितवसौभाग्यंयस्याःपुत्रोनराज्यभाक् ॥ १८॥ सातद्वचनमाज्ञायसर्वाभरणभूषि
ता॥ वेदीविलग्नमध्येवबिभ्रतीरूपमुत्तमं॥ १९॥ विविक्तेपतिमासाद्यहसंतीवशुचिस्मिता॥ प्रणयंव्यंजयंतीवमधुरंवाक्यमब्रवीत् ॥ २०॥ सत्यप्रतिज्ञयन्मे
त्वंकाममेकंनिसृष्टवान्॥ उपाकुरुष्वतद्राजंस्तस्मान्मुच्यस्वसंकटात्॥ २१॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ वरंददानितेहंततद्गृहाणयदिच्छसि॥ अवध्योवध्यतांकोद्य
बध्यःकोद्यविमुच्यतां॥ २२॥ धनंददानिकस्याद्यह्रियतांकस्यवापुनः॥ ब्राह्मणस्वादिहान्यत्रयत्किंचिद्वित्तमस्तिमे॥२३॥ पृथिव्यांराजराजोस्मिचातुर्वर्ण्यस्य
रक्षिता॥ यस्तेभिलषितःकामोब्रूहिकल्याणिमाचिरं॥ २४॥ सातद्वचनमाज्ञायपरिगृह्यनराधिपं॥ आत्मनोबलमाज्ञायततएनमुवाचह॥२५॥ आभिषेचनि
कंयत्तेरामार्थमुपकल्पितं॥ भरतस्तदवाप्नोतुवनंगच्छतुराघवः॥२६॥ सतद्राजावचःश्रुत्वाविप्रियंदारुणोदयं॥ दुःखार्तोभरतश्रेष्ठनकिंचिद्व्याजहारह॥२७॥
ततस्तथोक्तंपितरंरामोविज्ञायवीर्यवान्॥ वनंप्रतस्थेधर्मात्माराजासत्योभवत्विति ॥ २८॥ तमन्वगच्छल्लक्ष्मीवान्धनुष्माँल्लक्ष्मणस्तदा॥ सीताचभार्याभद्रं
तेवैदेहीजनकात्मजा॥ २९॥ ततोवनंगतेरामेराजादशरथस्तदा॥ समयुज्यतदेहस्यकालपर्यायधर्मणा॥ ३०॥ रामंतुगतमाज्ञायराजानंचतथागतं॥ आना
य्यभरतंदेवीकैकेयीवाक्यमब्रवीत्॥ ३१॥ गतोदशरथःस्वर्गंवनस्थौरामलक्ष्मणौ॥ गृहाणराज्यंविपुलंक्षेमंनिहतकंटकं॥ ३२॥ तामुवाचसधर्मात्मानृशंसंव
ततेकृतं॥ पतिंहत्वाकुलंचेदमुत्साद्यधनलुब्धया॥ ३३॥ अयशःपातयित्वामेमूर्ध्नित्वंकुलपांसने॥ सकामाभवमेमातरित्युक्त्वाप्ररुरोदह ॥ ३४॥ सचारित्रंवि
शोध्याथसर्वप्रकृतिसन्निधौ॥ अन्वयाद्भ्रातरंरामंविनिवर्तनलालसः॥ ३५॥ कौसल्यांचसुमित्रांचकैकेयींचसुदुःखितः॥ अग्रेप्रस्थाप्ययानैःसशत्रुघ्नसहितो
ययौ॥ ३६॥ वसिष्ठवामदेवाभ्यांविप्रैश्चान्यैःसहस्रशः॥ पौरजानपदैःसार्धंरामानयनकांक्षया ॥ ३७॥ ददर्शचित्रकूटस्थंसरामंसहलक्ष्मणं॥ तापसानाम
लंकारंधारयंतंधनुर्धरं॥ ३८॥ विसर्जितःसरामेणपितुर्वचनकारिणा॥ नंदिग्रामेऽकरोद्राज्यंपुरस्कृत्यास्यपादुके॥ ३९॥

तत्वादियमपिसीता विदेहापत्यत्वाद्वैदेही ॥ २९ ॥ कालपर्यायधर्मणामृत्युना ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ चारित्र्यंविशोध्येदंकैकेय्यैवकृतंनतुमयेतिप्रदर्श्य ॥ ३५॥ ३६ ॥ ३७॥ ३८ ॥ ३९ ॥

॥४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ सिंहंहिस्रं केसरिणंसटावंतंमृगराजं ॥ ५० ॥ स्रोतोभ्यश्चक्षुरादिरंध्रेभ्यः तेजसोर्चिषोग्रेर्ज्वालाः ॥ ५१॥ खरदूषणसंयुक्तंतत्परा

रामस्तुपुनराशंक्यपौरजानपदागमं ॥ प्रविवेशमहारण्यंशरभंगाश्रमंप्रति ॥ ४० ॥ सत्कृत्यशरभंगंसदंडकारण्यमाश्रितः ॥ नदींगोदावरींरम्यामाश्रित्यन्यव सत्तदा ॥ ४१ ॥ वसतस्तस्यरामस्यततःशूर्पणखाकृतं ॥ खरेणासीन्महद्वैरंजनस्थाननिवासिना ॥४२॥ रक्षार्थंतापसानांतुराघवोधर्मवत्सलः ॥ चतुर्दशसहस्रा णिजघानभुविराक्षसान् ॥ ४३ ॥ दूषणंचखरंचैवनिहत्यसुमहाबलौ ॥ चक्रेक्षेमंपुनर्धीमान्धर्मारण्यंसराघवः ॥ ४४ ॥ हतेषुतेषुरक्षःसुततःशूर्पणखापुनः ॥ य यौनिकृत्तनासोष्ठीलंकांभ्रातुर्निवेशनं ॥ ४५ ॥ ततोरावणमभ्येत्यराक्षसीदुःखमूर्छिता ॥ पपातपादयोर्भ्रातुःसंशुष्करुधिरानना ॥ ४६ ॥ तांतथाविकृतांदृष्ट्वा रावणःक्रोधमूर्छितः ॥ उत्पपातासनात्क्रुद्धोदंतैर्दंतानुपस्पृशन् ॥ ४७ ॥ स्वानमात्यान्विसृज्याथविविक्तेतामुवाचसः ॥ केनास्येवंकृताभद्रेमामचिंत्यावमन्य च ॥४८ ॥ कःशूलंतीक्ष्णमासाद्यसर्वगात्रैर्निषेवते ॥ कःशिरस्यग्निमाधायविश्वस्तःस्वपतेसुखं ॥ ४९॥ आशीविषंघोरतरंपादेनस्पृशतीहकः ॥ सिंहंकेसरिणंक श्चदंष्ट्रायांस्पृश्यतिष्ठति ॥ ५० ॥ इत्येवंब्रुवतस्तस्यस्रोतोभ्यस्तेजसोर्चिषः ॥ निश्चेरुर्दह्यतोरात्रौवृक्षस्येवस्वरंध्रतः ॥ ५१ ॥ तस्यतत्सर्वमाचख्यौभगिनीरामवि क्रमं ॥ खरदूषणसंयुक्तंराक्षसानांपराभवं ॥ ५२ ॥ सनिश्चित्यततःकृत्यंस्वसारमुपसांत्व्यच ॥ ऊर्ध्वमाचक्रमेराजाविधायनगरेविधिं ॥५३ ॥ त्रिकूटंसमतिक्र म्यकालपर्वतमेवच ॥ ददर्शमकरावासंगंभीरोदंमहोदधिं ॥ ५४ ॥ तमतीत्याथगोकर्णमभ्यगच्छद्दशाननः ॥ दयितंस्थानमव्यग्रंशूलपाणेर्महात्मनः ॥ ५५ ॥ तत्राभ्यगच्छन्मारीचंपूर्वामात्यंदशाननः ॥ पुरारामभयादेवतापस्यंसमुपाश्रितं ॥५६॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानपर्वणिरामवना भिगमनेसप्तसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७७॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ मारीचस्त्वथसंभ्रांतोदृष्ट्वारावणमागतं ॥ पूजयामाससत्कारैःफलमूलादिभिस्ततः ॥ १ ॥ विश्रांतंचैनमासीनमन्वासीनःसराक्षसः ॥ उवाचप्रस्तंवाक्यंवाक्यज्ञोवाक्यकोविदं ॥ २ ॥ नतेप्रकृतिमान्वर्णः कच्चित्क्षेमंपुरेतव ॥ कच्चित्प्रकृतयःसर्वाभजंतेत्वांयथापुरा ॥ ३ ॥ किमिहागमनेचापिकार्यंतेराक्षसेश्वर ॥ कृतमित्येवतद्विद्धियद्यपिस्यात्सुदुष्करं ॥ ४ ॥ शशंस रावणस्तस्मैतत्सर्वंरामचेष्टितं ॥ समासेनैवकार्याणिक्रोधामर्षसमन्वितः ॥ ५ ॥

भवसहितं ॥५२॥ विधिरक्षां ॥ ५३ ॥ पुरारामभयाद्विश्वामित्रयज्ञप्रसंगेनजातात् ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ॥ इत्यार०नै०भा०सप्तसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७७ ॥ ॥छ॥ ॥ मारीचइति प्रस्तंपुष्कलार्थवत् ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

राममासाद्यालं रामंनैवासादयेरित्यर्थः अलंखल्वोःप्रतिषेधयोःप्राचांक्त्वेतिनिषेधार्थकालंशब्दयोगेक्त्वाप्रत्ययः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥ उदकमौर्ध्वदेहिकं ॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥

मारीचस्त्वब्रवीच्छ्रुत्वासमासेनैवरावणं ॥ अलंतेराममासाद्यवीर्यज्ञोह्यस्मितस्यवै ॥६॥ बाणवेगंहिकस्तस्यशक्तःसोढुंमहात्मनः ॥ प्रव्रज्यायांहिमेहेतुःसएवपु रुषर्षभः ॥ ७॥ विनाशमुखमेतत्तेकेनाख्यातंदुरात्मना ॥ तमुवाचाथसक्रोधोरावणःपरिभर्त्सयन् ॥८॥ अकुर्वतोस्मद्वचनंस्यान्मृत्युरपितेध्रुवं ॥ मारीचश्चिंतया मासविशिष्टान्मरणंवरं ॥९॥ अवश्यंमरणेप्राप्तेकरिष्याम्यस्ययन्मतं ॥ ततस्तंप्रत्युवाचाथमारीचोरक्षसांवरं ॥१०॥ किंतेसाह्यंमयाकार्यंकरिष्याम्यवशोपितत् ॥ तमब्रवीद्दशग्रीवोगच्छसीतांप्रलोभय ॥ ११ ॥ रत्नशृंगोमृगोभूत्वारत्नचित्रतनूरुहः ॥ ध्रुवंसीतासमालक्ष्यत्वांरामंचोदयिष्यति ॥ १२॥ अपक्रांतेचकाकुत्स्थेसी तावश्याभविष्यति ॥ तामादायापनेष्यामिततःसनभविष्यति ॥ १३ ॥ भार्यावियोगाद्दुर्बुद्धिरेतत्साह्यंकुरुष्वमे ॥ इत्येवमुक्तोमारीचःकृत्वोदकमथात्मनः ॥ १४ ॥ रावणंपुरतोयांतमन्वगच्छत्सुदुःखितः ॥ ततस्तस्याश्रमंगत्वारामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ १५॥ चक्रतुस्तद्यथासर्वमुभौयत्पूर्वमंत्रितं ॥ रावणस्तुयतिर्भूत्वामुंडःकुंडी त्रिदंडधृक् ॥ १६ ॥ मृगश्चभूत्वामारीचस्तंदेशमुपजग्मतुः ॥ दर्शयामासमारीचोवैदेहींमृगरूपधृक् ॥ १७॥ चोदयामासतस्यार्थेसारामंविधिचोदिता ॥ राम स्तस्याःप्रियंकुर्वन्धनुरादायसत्वरः ॥१८॥ रक्षार्थेलक्ष्मणंन्यस्यप्रययौमृगलिप्सया ॥ सधन्वीबद्धतूणीरःखड्गगोधांगुलित्रवान् ॥१९॥ अन्वधावन्मृगंरामोरुद्र स्तारामृगंयथा ॥ सोंतर्हितःपुनस्तस्यदर्शनंराक्षसोव्रजन् ॥ २० ॥ चकर्षमहदध्वानंरामस्तंबुबुधेततः ॥ निशाचरंविदित्वातंराघवःप्रतिभानवान् ॥ २१ ॥ अमो घंशरमादायजघानमृगरूपिणं ॥ सरामबाणाभिहतःकृत्वारामस्वरंतदा ॥ २२ ॥ हासीतेलक्ष्मणेत्येवंचुक्रोशार्तस्वरेणह ॥ शुश्रावतस्यवैदेहीततस्तांकरुणांगि रं ॥२३॥ साप्राद्रवद्यतःशब्दस्तामुवाचाथलक्ष्मणः ॥ अलंतेशंकयाभीरुकोरामंप्रहरिष्यति ॥ २४ ॥ मुहूर्त्ताद्द्रक्ष्यसेरामंभर्त्तारंत्वंशुचिस्मिते ॥ इत्युक्तासाप्ररुद तीपर्यशंकतलक्ष्मणं ॥ २५ ॥ हतावैस्त्रीस्वभावेनशुक्लचारित्रभूषणा ॥ सातंपरुषमारब्धावक्तुंसाध्वीपतिव्रता ॥ २६ ॥ नैषकामोभवेन्मूढयंत्वंप्रार्थयसेह्वदा ॥ अप्यहंशस्त्रमादायहन्यामात्मानमात्मना ॥ २७॥ पतेयंगिरिशृंगाद्वाविशेयंवाहुताशनं ॥ रामंभर्त्तारमुत्सृज्यनत्वहंत्वांकथंचन ॥ २८ ॥ निहीनमुपतिष्ठेयंशा र्दूलीक्रोष्टुकंयथा ॥ एतादृशंवचःश्रुत्वालक्ष्मणःप्रियराघवः ॥ २९ ॥

गोधाज्याघातवारणंअंगुलित्रंचतद्वान् ॥ १९ ॥ तारामृगंताराक्रूपंमृगं प्रजापतिःस्वांदुहितरंमृगोभूत्वाजगामतस्यरुद्रःशिरोऽच्छिनत्तदेतन्मृगशीर्षंनामनक्षत्रं ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ पर्यशं कतलक्ष्मणोमय्यभिलाषवानितिशंकामकरोत् ॥ २५॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ भिन्नकरटंभिन्नगंडस्थलंमत्तं करेणुर्हस्तिनी ॥ ३९ ॥ माध्वीकंमधुपुष्पजंमद्यं मधुमाधवींक्षौद्रजांसुरां सौवीरंकांजिकं ॥ ४० ॥

पिधायकर्णौसद्वृत्तःप्रस्थितोयेनराघवः॥ सरामस्यपदंगृह्यप्रससारधनुर्धरः॥ ३० ॥ अवीक्षमाणोबिंबोष्ठींप्रययौलक्ष्मणस्तदा ॥ एतस्मिन्नंतरेरक्षोरावणः
प्रत्यदृश्यत॥ ३१ ॥ अभव्योभव्यरूपेणभस्मच्छन्नइवानलः॥ यतिवेषप्रतिच्छन्नोजिहीर्षुस्तामनिंदितां ॥ ३२ ॥ सातमालक्ष्यसंप्राप्तंधर्मज्ञाजनकात्मजा॥
निमंत्रयामासतदाफलमूलाशनादिभिः॥ ३३॥ अवमन्यततःसर्वंस्वरूपंप्रत्यपद्यत॥ सांत्वयामासवैदेहीमितिराक्षसपुंगवः ॥ ३४ ॥ सीतेराक्षसराजोहंराव
णोनामविश्रुतः॥ ममलंकापुरीनाम्नारम्यापारेमहोदधेः॥३५॥ तत्रत्वंनरनारीषुशोभिष्यसिमयासह॥ भार्यामेभवसुश्रोणितापसंत्यजराघवं॥ ३६॥ एवमा
दीनिवाक्यानिश्रुत्वातस्याथजानकी॥ पिधायकर्णौसुश्रोणीमैवमित्यब्रवीद्वचः॥३७॥ प्रपतेद्द्यौःसनक्षत्रापृथिवीशकलीभवेत्॥ शैत्यमग्निरियान्नाहंत्यजे
यंरघुनंदनं॥ ३८॥ कथंहिभिन्नकरटंपद्मिनंवनगोचरं॥ उपस्थायमहानागंकरेणुःसूकरंस्पृशेत्॥ ३९ ॥ कथंहिपीत्वामाध्वीकंपीत्वाचमधुमाधवीं ॥ लोभंसौ
वीरकेकुर्यान्नारीकाचिदितिस्मरेत्॥ ४० ॥ इतिसातंसमाभाष्यप्रविवेशाश्रमंततः॥ क्रोधात्प्रस्फुरमाणौष्ठीविधुन्वानाकरौमुहुः॥ ४१ ॥ तामभिद्रुत्यसुश्रोणीं
रावणःप्रत्यषेधयत्॥ भर्त्सयित्वातुरूक्षेणस्वरेणगतचेतनां॥ ४२ ॥ मूर्धजेषुनिजग्राहऊर्ध्वमाचक्रमेततः॥ तांददर्शततोगृध्रोजटायुर्गिरिगोचरः॥ रुदतींराम
रामेतिह्रियमाणांतपस्विनीं ॥ ४३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानप० मारीचवधेसीताहरणेचअष्टसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः
॥ २७८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ सखादशरथस्यासीज्जटायुररुणात्मजः॥ गृध्रराजोमहावीरःसंपातिर्यस्यसोदरः॥ १ ॥ सद
दर्शतदासीतांरावणांकगतांस्नुषां॥ सक्रोधोभ्यद्रवत्पक्षीरावणंराक्षसेश्वरं॥ २॥ अथैनमब्रवीद्गृध्रोमुंचमुंचस्वमैथिलीं॥ ध्रियमाणेमयिकथंहरिष्यसिनिशाचर
॥ ३ ॥ नहिमेमोक्ष्यसेजीवन्यदिनोत्सृज्यसेवधूं॥ उक्त्वैवंराक्षसेंद्रंतंचकर्तनखरैर्भृशं॥ ४॥ पक्षतुंडप्रहारैश्चशतशोजर्जरीकृतं ॥ चक्षाररुधिरंभूरिगिरिःप्रस्रव
णैरिव ॥ ५ ॥ सवध्यमानोगृध्रेणरामप्रियहितैषिणा॥ खड्गमादायचिच्छेदभुजौतस्यपतत्रिणः॥६॥

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सखेति ॥ १ ॥ २ ॥ स्वमैथिलींस्वाचासौमैथिली स्वाआत्मी
यास्नुषामैथिलसुतेत्यर्थः ध्रियमाणेजीवति ॥ ३ ॥ नखरैर्नखैस्तीक्ष्णैः ॥ ४ ॥ चक्षारसुस्राव ॥ ५ ॥ ६ ॥

अंकेनोत्संगेन ॥ ७ ॥ ८ ॥ गिरिप्रस्थेपर्वतशिखरे प्रस्थोस्त्रियांमानभेदेसानावल्युच्चवस्तुनीतिमेदिनी ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ प्राकारःपरिधिभित्तिः वप्रस्तद्वाह्यंवेणुमयंदुर्गंताभ्यांसंबाधादुर्गमा वप्रःस्थानेपु

निहत्यगृध्रराजंसभिन्नाभ्रशिखरोपमं॥ ऊर्ध्वमाचक्रमेसीतांगृहीत्वांकेनराक्षसः ॥ ७॥ यत्रयत्रतुवैदेहीपश्यत्याश्रममंडलं॥ सरोवासरितोवापितत्रमुंचति
भूषणं॥ ८॥ साददर्शगिरिप्रस्थेपंचवानरपुंगवान्॥ तत्रवासोमहद्दिव्यमुत्ससर्जमनस्विनी॥ ९॥ तत्तेषांवानरेंद्राणांपपातपवनोद्धतं॥ मध्येसुपीतंपंचानांवि
द्युन्मेघांतरेयथा॥ १०॥ अचिरेणातिचक्रामखेचरःखेचरन्निव॥ ददर्शाथपुरींरम्यांबहुद्वारांमनोरमां ॥ ११ ॥ प्राकारवप्रसंबाधांनिर्मितांविश्वकर्मणा॥ प्र
विवेशपुरींलंकांससीतोराक्षसेश्वरः॥१२ ॥ एवंहृतायांवैदेह्यांरामोहत्वामहामृगं॥ निवृत्तोददृशेधीमान्भ्रातरंलक्ष्मणंतथा॥१३॥ कथमुत्सृज्यवैदेहींवनेरा
क्षससेविते॥ इतितंभ्रातरंदृष्ट्वाप्राप्तोसीतिव्यगर्हयत्॥ १४॥ मृगरूपधरेणाथरक्षसासोपकर्षणं॥ भ्रातुरागमनंचैवचिंतयन्पर्यतप्यत ॥ १५ ॥ गर्हयन्नेवरा
मस्तुत्वरितस्तंसमासदत्॥ अपिजीवतिवैदेहीमितिपश्यामिलक्ष्मण॥ १६॥ तस्यतत्सर्वमाचख्यौसीतायालक्ष्मणोवचः ॥ यदुक्तवत्यसदृशंवैदेहीपश्चिमंवचः
॥ १७॥ दह्यमानेनतुहृदारामोभ्यपतदाश्रमं॥ सददर्शतदागृध्रंनिहतंपर्वतोपमं॥ १८॥ राक्षसंशंकमानस्तंविकृष्यबलवद्धनुः॥ अभ्यधावतकाकुत्स्थस्ततस्तं
सहलक्ष्मणः॥ १९ ॥ सतावुवाचतेजस्वीसहितौरामलक्ष्मणौ॥ गृध्रराजोस्मिभद्रंवांसखादशरथस्यवै ॥ २० ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वासंगृह्यधनुषीशुभे॥ कोयंपि
तरमस्माकंनाम्नाहेत्यूचतुश्चतौ॥ २१ ॥ ततोददृशतुस्तौतंछिन्नपक्षद्वयंखगं॥ तयोःशशंसगृध्रस्तुसीतार्थेरावणाद्वधं॥ २२॥ अपृच्छद्राघवोगृध्रंरावणःकांदिशं
गतः॥ तस्यगृध्रःशिरःकंपैराचचक्षेममारच ॥ २३॥ दक्षिणामितिकाकुत्स्थोविदित्वास्यतदिंगितं॥ सत्कारंलंभयामाससखायंपूजयन्पितुः ॥ २४॥ ततोदृष्ट्वा
श्रमपदंव्यपविद्धबृसीमठं॥ विध्वस्तकलशंशून्यंगोमायुशतसंकुलं॥२५॥ दुःखशोकसमाविष्टौवैदेहीहरणार्दितौ॥ जग्मतुर्दंडकारण्यंदक्षिणेनपरंतपौ॥२६॥
वनेमहतितस्मिंस्तुरामःसौमित्रिणासह॥ ददर्शमृगयूथानिद्रवमाणानिसर्वशः॥ २७॥ शब्दंचघोरंसत्वानांदावाग्नेरिववर्धतः॥ अपश्येतांमुहूर्ताच्चकबंधंघोर
दर्शनं॥ २८॥ मेघपर्वतसंकाशंशालस्कंधंमहाभुजं॥ उरोगतविशालाक्षंमहोदरमहामुखं॥ २९॥

पुमानस्त्रीवेणुक्षेत्रेचपेटकेइतिमेदिनी ॥ १२ ॥ १३ ॥ कथंप्राप्तोसीतिसंबंधः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ वांयुवयोः ॥ २० ॥ आहब्रूते ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥
॥ २७ ॥ २८ ॥ उरसिनेत्रेउदरेमुखंचयस्य कबंधःशीर्षहीनःपुमान् ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ येनयतस्तन्मुखंततःकृष्यते ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ एवंबहुविधंराममब्रवीत् असंभ्रमोनिर्भयः ॥३५॥ ३६ ॥ ३७ ॥ विनिःसृत्यदिव्यदर्शनोभूत् पुरुषःकबंधदेहधारीसचददृशेदृष्टः॥४०॥

यदृच्छयाथतद्रक्षःकरेजग्राहलक्ष्मणं॥ विषादमगमत्सद्यःसौमित्रिरथभारत॥ ३०॥ सराममभिसंप्रेक्ष्यकृष्यतेयेनतन्मुखं॥ विषण्णश्चाब्रवीद्रामंपश्यावस्थामिमांमम॥ ३१॥ हरणंचैववैदेह्यामममचायमुपप्लवः॥ राज्यभ्रंशश्चभवतस्तातस्यमरणंतथा ॥ ३२ ॥ नाहंत्वांसहवैदेह्यासमेतंकोसलागतं॥ द्रक्ष्यामिपृथिवीराज्येपितृपैतामहेस्थितं॥ ३३॥ द्रक्ष्यंत्यार्यस्यधन्यायेकुशलाजशमीदलैः॥ अभिषिक्तस्यवदनंसोमंशांतघनंयथा ॥ ३४॥ एवंबहुविधंधीमानविललापसलक्ष्मणः॥ तमुवाचाथकाकुत्स्थःसंभ्रमेष्वप्यसंभ्रमः॥ ३५॥ माविषीदनरव्याघ्रनैषकश्चिन्मयिस्थिते॥ छिंध्यस्यदक्षिणंबाहुंछिन्नःसव्योमयाभुजः॥ ३६ इत्येवंवदतातस्यभुजोरामेणपातितः॥ खड्गेनभृशतीक्ष्णेननिकृत्तस्तिलकांडवत्॥ ३७॥ ततोस्यदक्षिणंबाहुंखड्गेनाजघ्निवान्बली॥ सौमित्रिरपिसंप्रेक्ष्यभ्रातरंराघवंस्थितं॥ ३८॥ पुनर्जघानपार्श्वेवैतद्रक्षोलक्ष्मणोभृशं॥ गतासुरपतद्भूमौकबंधःसुमहांस्ततः ॥ ३९ ॥ तस्यदेहाद्विनिःसृत्यपुरुषोदिव्यदर्शनः॥ ददृशेदिवमास्थायदिविसूर्यइवज्वलन्॥ ४०॥ पप्रच्छरामस्तंवाग्मीकस्त्वंप्रब्रूहिपृच्छतः॥ कामयाकिमिदंचित्रमाश्चर्यंप्रतिभातिमे ॥ ४१॥ तस्याचचक्षेगंधर्वोविश्वावसुरहंनृप॥ प्राप्तोब्राह्मणशापेनयोनिंराक्षससेवितां॥ ४२॥ रावणेनहृतासीताराज्ञालंकाधिवासिना ॥ सुग्रीवमभिगच्छस्वसतेसाह्यंकरिष्यति ॥ ४३॥ एषापंपाशिवजलाहंसकारंडवायुता॥ ऋष्यमूकस्यशैलस्यसंनिकर्षेतटाकिनी॥ ४४॥ वसतेतत्रसुग्रीवश्चतुर्भिःसचिवैःसहः॥ भ्रातावानरराजस्यवालिनोहेममालिनः॥ ४५॥ तेनत्वंसहसंगम्यदुःखमूलंनिवेदय॥ समानशीलोभवतःसाहाय्यंसकरिष्यति॥ ४६ ॥ एतावच्छक्यमस्माभिर्वक्तुंद्रष्टासिजानकीं॥ ध्रुवंवानरराजस्यविदितोरावणालयः॥ ४७॥ इत्युक्त्वांतर्हितोदिव्यःपुरुषःसमहाप्रभः॥ विस्मयंजग्मतुश्चोभौप्रवीरौरामलक्ष्मणौ ॥ ४८॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानपर्वणिकबंधहननेऊनाशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २७९॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ ततोविदूरेनलिनींप्रभूतकमलोत्पलां॥ सीताहरणदुःखार्तःपंपांरामःसमासदत्॥ १॥

कामयाइच्छया ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ पंपानामतः तटाकिनीसरसी ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनाशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२७९॥
ततइति अविदूरेसमीपे नलिनींपुष्करिणीं उत्पलानिकुमुदानि ॥ १ ॥

अमृतगंधिनाऽमृतसदृशेन ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ उपपादयसफलीकुरु ॥ ५ ॥ ६ ॥ अनंतरःसंलग्नः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ऋष्यमूकंपर्वतं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ओघोजनवृंदस्तन्नि

मारुतेनसुशीतेनसुखेनामृतगंधिना॥ सेव्यमानोवनेतस्मिन्जगाममनसाप्रियां॥ २॥ विललापसराजेंद्रस्तत्रकांतामनुस्मरन्॥ कामबाणाभिसंतप्तःसौमित्रिस्तमथाब्रवीत्॥३॥ नत्वामेवंविधोभावःस्प्रष्टुमर्हतिमानद॥ आत्मवंतमिवव्याधिःपुरुषंवृद्धशीलिनं॥४॥ प्रवृत्तिरुपलब्धातेवैदेह्यारावणस्यच॥ तांत्वंपुरुषकारेणबुद्ध्याचैवोपपादय॥ ५॥ अभिगच्छावसुग्रीवंशैलस्थंहरिपुंगवं ॥ मयिशिष्येचभृत्येचसहायेचसमाश्वस ॥ ६ ॥ एवंबहुविधैर्वाक्यैर्लक्ष्मणेनसराघवः॥ उक्तःप्रकृतिमापेदेकार्येचानंतरोभवत्॥ ७॥ निषेव्यवारिपंपायास्तर्पयित्वापितॄनपि॥ प्रतस्थतुरुभौवीरौभ्रातरौरामलक्ष्मणौ॥ ८॥ तावृष्यमूकमभ्येत्यबहुमूलफलद्रुमं॥ गिर्यग्रेवानरान्पंचवीरौददृशतुस्तदा ॥ ९॥ सुग्रीवःप्रेषयामाससचिवंवानरंतयोः॥ बुद्धिमंतंहनूमंतंहिमवंतमिवस्थितं ॥ १० ॥ तेनसंभाष्यपूर्वंतौसुग्रीवमभिजग्मतुः॥ सख्यंवानरराजेनचक्रेरामस्तदानृप ॥ ११॥ तद्वासोदर्शयामासुस्तस्यकार्येनिवेदिते ॥ वानराणांतुयत्सीताह्रियमाणाव्यपासृजत्॥ १२॥ तत्प्रत्ययकरंलब्ध्वासुग्रीवंप्लवगाधिपं॥ पृथिव्यांवानरैश्वर्येस्वयंरामोभ्यषेचयत्॥ १३॥ प्रतिजज्ञेचकाकुत्स्थःसमरेवालिनोवधं॥ सुग्रीवश्चापिवैदेह्याःपुनरानयनंनृप॥ १४॥ इत्युक्त्वासमयंकृत्वाविश्वास्यचपरस्परं॥ अभ्येत्यसर्वेकिष्किंधांतस्थुर्युद्धाभिकांक्षिणः ॥ १५॥ सुग्रीवःप्राप्यकिष्किंधांनादौघनिभस्वनः॥ नास्यतन्मम्षेवालीतारातंप्रत्यषेधयत्॥ १६॥ यथानदतिसुग्रीवोबलवानेषवानरः ॥ मन्येचाश्रयवान्प्राप्तोनत्वंनिष्क्रांतुमर्हसि ॥ १७॥ हेममालीततोवालीतारांताराधिपाननां॥ प्रोवाचवचनंवाग्मीतांवानरपतिःपतिः ॥ १८॥ सर्वभूतरुतज्ञात्वंपश्यबुद्ध्यासमन्विता॥ केनचाश्रयवान्प्राप्तोममैषभ्रातृगंधिकः॥ १९॥ चिंतयित्वामुहूर्तंतुताराताराधिपप्रभा ॥ पतिमित्यब्रवीत्प्राज्ञाशृणुसर्वंकपीश्वर ॥ २० ॥ हृतदारोमहासत्वोरामोदशरथात्मजः॥ तुल्यारिमित्रतांप्राप्तःसुग्रीवेणधनुर्धरः॥ २१॥ भ्राताचास्यमहाबाहुःसौमित्रिरपराजितः॥ लक्ष्मणोनाममेधावीस्थितःकार्यार्थसिद्धये ॥ २२॥ मैंदश्चद्विविदश्चापिहनूमांश्चानिलात्मजः॥ जांबवानृक्षराजश्चसुग्रीवसचिवाःस्थिताः ॥ २३॥ सर्वएतेमहात्मानोबुद्धिमंतोमहाबलाः ॥ अलंतवविनाशायरामवीर्यबलाश्रयात्॥ २४॥ तस्यास्तदाक्षिप्यवचोहितमुक्तंकपीश्वरः॥ पर्यशंकततामीर्षुःसुग्रीवगतमानसां॥ २५॥

भःस्वनोयस्य ओघोवेगेजलस्यच वृंदेपरंपरायांचेतिमेदिनी ॥ १६ ॥ आश्रयवानूपरबलाश्रितः ॥ १७ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ ईर्षुरीर्ष्यालुः ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ जीवितसामर्थ्यंजीवनस्यश्लाघ्यत्वं ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ करभोत्क

तारांपरुषमुक्त्वातुनिर्जगामगुहामुखात् ॥ स्थितंमाल्यवतोभ्याशेसुग्रीवंसोभ्यभाषत ॥ २६ ॥ असकृत्त्वंमयापूर्वंनिर्जितोजीवितप्रियः ॥ मुक्तोज्ञातिरितिज्ञा
त्वाकात्वरामरणेपुनः ॥ २७ ॥ इत्युक्तःप्राहसुग्रीवोभ्रातरंहेतुमद्वचः ॥ प्राप्तकालममित्रघ्नोराममंसंबोधयन्निव ॥ २८ ॥ हृतराज्यस्यमेराजन्हृतदारस्यचत्वया ॥
किंमेजीवितसामर्थ्यमितिविद्धिसमागतं ॥ २९ ॥ एवमुक्त्वाबहुविधंततस्तौसन्निपेततुः ॥ समरेवालिसुग्रीवौशालतालशिलायुधौ ॥ ३० ॥ उभौजघ्नतुरन्यो
न्यमुभौभूमौनिपेततुः ॥ उभौववल्गतुश्चित्रंमुष्टिभिश्चनिजघ्नतुः ॥ ३१ ॥ उभौरुधिरसंसिक्तौनखदंतपरिक्षतौ ॥ शुशुभातेतदावीरौपुष्पिताविवकिंशुकौ
॥ ३२ ॥ नविशेषस्तयोर्युद्धेयदाकश्चनदृश्यते ॥ सुग्रीवस्यतदामालांहनुमान्कंठआसजत् ॥ ३३ ॥ समालयातदावीरःशुशुभेकंठसक्तया ॥ श्रीमानिवमहाशै
लोमलयोमेघमालया ॥ ३४ ॥ कृतचिह्नंतुसुग्रीवंरामोदृष्ट्वामहाधनुः ॥ विचकर्षधनुःश्रेष्ठंवालिमुद्दिश्यलक्ष्यवत् ॥ ३५ ॥ विस्फारस्तस्यधनुषोयंत्रस्येवतदाब
भौ ॥ वितत्रासतदावालीशरेणाभिहतोरसि ॥ ३६ ॥ सभिन्नहृदयोवालीवक्त्राच्छोणितमुद्वमन् ॥ ददर्शावस्थितंरामंततःसौमित्रिणासह ॥ ३७ ॥ गर्हयित्वास
काकुत्स्थंपपातभुविमूर्छितः ॥ तारादद‌र्शतंभूमौतारापतिसमौजसं ॥ ३८ ॥ हतेवालिनिसुग्रीवःकिष्किंधांप्रत्यपद्यत ॥ तांचतारापतिमुखींतारांनिपतितेश्व
रां ॥ ३९ ॥ रामस्तुचतुरोमासान्पृष्ठेमाल्यवतःशुभे ॥ निवासमकरोद्धीमान्सुग्रीवेणाभ्युपस्थितः ॥ ४० ॥ रावणोपिपुरींगत्वालंकांकामबलात्कृतः ॥ सीतांनि
वेशयामासभवनेनंदनोपमे ॥ ४१ ॥ अशोकवनिकाभ्याशेतापसाश्रमसन्निभे ॥ भर्तृस्मरणतन्वंगीतापसीवेषधारिणी ॥ ४२ ॥ उपवासतपःशीलातत्रासपृ
थुलेक्षणा ॥ उवासदुःखवसतिंफलमूलकृताशना ॥ ४३ ॥ दिदेशराक्षसीस्तत्ररक्षणेराक्षसाधिपः ॥ प्रासासिशूलपरशुमुद्गरालातधारिणीः ॥ ४४ ॥ द्व्यक्षींत्र्य
क्षींललाटाक्षींदीर्घजिह्वामजिह्विकां ॥ त्रिस्तनीमेकपादांचत्रिजटामेकलोचनां ॥ ४५ ॥ एताश्चान्याश्चदीप्ताक्ष्यःकरभोत्कटमूर्द्धजाः ॥ परिवार्यासतेसीतांदि
वारात्रमतंद्रिताः ॥ ४६ ॥ तास्तुतामायतापांगींपिशाच्योदारुणस्वराः ॥ तर्जयंतिसदारौद्राःपरुषव्यंजनस्वराः ॥ ४७ ॥ खादामपाटयामैनांतिलशःप्रविभज्य
तां ॥ येयंभर्तारमस्माकमवमन्येहजीवति ॥ ४८ ॥ इत्येवंपरिभर्त्संतीस्त्रास्यमानापुनःपुनः ॥ भर्तृशोकसमाविष्टानिःश्वस्येदमुवाचताः ॥ ४९ ॥

टमूर्धजाउष्ट्रसदृशकेशाः ॥ ४६ ॥ परुषव्यंजनस्वरात्मकाःशब्दायासांताः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ वधूंस्नुषां ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ परिक्षिप्ताव्याप्ता ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥

आर्याःखादतमांशीघ्रंनमेलोभोस्तिजीविते ॥ विनातंपुंडरीकाक्षंनीलकुंचितमूर्धजं ॥ ५० ॥ अप्येवाहंनिराहाराजीवितप्रियवर्जिता ॥ शोषयिष्यामिगात्रा
णिव्यालीतालगतायथा ॥ ५१ ॥ नत्वन्यमभिगच्छेयंपुमांसंराघवादृते ॥ इतिजानीतसत्यंमेक्रियतांयदनंतरं ॥ ५२ ॥ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाराक्षस्यस्ताःखरस्व
नाः ॥ आख्यातुंराक्षसेंद्रायजग्मुस्तत्सर्वमादृताः ॥ ५३ ॥ गतासुतासुसर्वासुत्रिजटानामराक्षसी ॥ सांत्वयामासवैदेहींधर्मज्ञाप्रियवादिनी ॥ ५४ ॥ सीतेवक्ष्या
मितेकिंचिद्विश्वासंकुरुमेसखि ॥ भयंत्वंत्यजवामोरुश्शृणुचेदंवचोमम ॥ ५५ ॥ अविंध्योनाममेधावीवृद्धोराक्षसपुंगवः ॥ सरामस्यहितान्वेषीत्वदर्थेहिसमा
वदत् ॥ ५६ ॥ सीतामद्वचनाद्वाच्यासमाश्वास्यप्रसाद्यच ॥ भर्तातेकुशलीरामोलक्ष्मणानुगतोबली ॥ ५७ ॥ सख्यंवानरराजेनशक्रप्रतिमतेजसा ॥ कृतवान्रा
घवःश्रीमांस्त्वदर्थेचसमुद्यतः ॥ ५८ ॥ माचतेस्तुभयंभीरुरावणाल्लोकगर्हितात् ॥ नलकूबरशापेनरक्षिताह्यसिनंदिनि ॥ ५९ ॥ शप्तोह्येषपुरापापोवधूंरंभांपरा
मृशन् ॥ नशक्तोह्यवशांनारीमुपैतुमजितेंद्रियः ॥ ६० ॥ क्षिप्रमेष्यतितेभर्तासुग्रीवेणाभिरक्षितः ॥ सौमित्रिसहितोधीमांस्त्वांचेतोमोक्षयिष्यति ॥ ६१ ॥ स्वप्ना
हिसुमहाघोरादृष्टामेऽनिष्टदर्शनाः ॥ विनाशायास्यदुर्बुद्धेःपौलस्त्यकुलघातिनः ॥ ६२ ॥ दारुणोह्येषदुष्टात्माक्षुद्रकर्मानिशाचरः ॥ स्वभावाच्छीलदोषेणसर्वे
षांभयवर्धनः ॥ ६३ ॥ स्पर्धतेसर्वदेवैर्यःकालोपहतचेतनः ॥ मयाविनाशलिंगानिस्वप्नेदृष्टानितस्यवै ॥ ६४ ॥ तैलाभिषिक्तोविकचोमज्जन्पंकेदशाननः ॥ असकृ
त्खरयुक्तेतुरथेनृत्यन्निवस्थितः ॥ ६५ ॥ कुंभकर्णादयश्चेमेनग्नाःपतितमूर्धजाः ॥ गच्छंतिदक्षिणामाशांरक्तमाल्यानुलेपनाः ॥ ६६ ॥ श्वेतातपत्रःसोष्णीषःशु
क्लमाल्यानुलेपनः ॥ श्वेतपर्वतमारूढएकएवविभीषणः ॥ ६७ ॥ सचिवाश्चास्यचत्वारःशुक्लमाल्यानुलेपनाः ॥ श्वेतपर्वतमारूढामोक्ष्यंतेऽस्मान्महाभयात् ॥ ६८ ॥
रामस्यास्त्रेणपृथिवीपरिक्षिप्ताससागरा ॥ यशसापृथिवींकृत्स्नांपूरयिष्यतितेपतिः ॥ ६९ ॥ अस्थिसंचयमारूढोभुंजानोमधुपायसं ॥ लक्ष्मणश्चमयादृष्टोदिध
क्षुःसर्वतोदिशं ॥ ७० ॥ रुदतीरुधिरार्द्रांगीव्याघ्रेणपरिरक्षिता ॥ असकृत्त्वंमयादृष्टागच्छंतीदिशमुत्तरां ॥ ७१ ॥ हर्षमेष्यसिवैदेहिक्षिप्रंभर्त्रासमन्विता ॥ राघवे
णसहभ्रात्रासीतेत्वमचिरादिव ॥ ७२ ॥ इत्येतन्मृगशावाक्षीतच्छ्रुत्वात्रिजटावचः ॥ बभूवाशावतीबालापुनर्भर्तृसमागमे ॥ ७३ ॥

॥ ७४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति मणिर्मंगलसूत्रगतःसएवशेषोयेषांतैतत्सदृशाअभ्य

यावदभ्यागतारौद्राःपिशाच्यस्ताःसुदारुणाः ॥ ददृशुस्तांत्रिजटयासहासीनांयथापुरा ॥७४॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानपर्वणित्रि
जटाकृतसीतासांत्वनेअशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २८० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥ततस्तांभर्तृशोकार्त्तांदीनांमलिनवा
ससं॥ मणिशेषाभ्यलंकारांरुदतींचपतिव्रतां ॥ १ ॥ राक्षसीभिरुपास्यंतींसमासीनांशिलातले॥ रावणःकामबाणार्त्तोददर्शोपससर्पच ॥ २ ॥ देवदानवगंध
र्वयक्षकिंपुरुषैर्युधि ॥ अजितोऽशोकवनिकांययौकंदर्पपीडितः ॥ ३ ॥ दिव्यांबरधरःश्रीमान्सुमृष्टमणिकुंडलः ॥ विचित्रमाल्यमुकुटोवसंतइवमूर्तिमान्
॥ ४ ॥नकल्पवृक्षसदृशोयत्नादपिविभूषितः॥श्मशानचैत्यद्रुमवद्भूषितोपिभयंकरः॥५॥ सतस्यास्तनुमध्यायाःसमीपेरजनीचरः॥ददृशेरोहिणीमेत्यशनैश्चरइ
वग्रहः॥ ६ ॥ सतामामंत्र्यसुश्रोणींपुष्पकेतुशराहतः ॥ इदमित्यब्रवीद्वाक्यंत्रस्तांरौहीमिवाबलां ॥ ७ ॥ सीतेपर्याप्तमेतावत्कृतोभर्तुरनुग्रहः॥ प्रसादंकुरुतन्वं
गिक्रियतांपरिकर्मते॥ ८॥भजस्वमांवरारोहेमहार्हाभरणांबरा॥ भवमेसर्वनारीणामुत्तमावरवर्णिनी॥९॥ संतिमेदेवकन्याश्चगंधर्वाणांचयोषितः॥ संतिदा
नवकन्याश्चदैत्यानांचापियोषितः॥ १० ॥चतुर्दशपिशाचानांकोट्योमेवचनेस्थिता॥ द्विस्तावत्पुरुषादानांरक्षसांभीमकर्मणां॥ ११ ॥ ततोमेत्रिगुणायक्षा
येमद्वचनकारिणः ॥ केचिदेवधनाध्यक्षंभ्रातरंमेसमाश्रिताः ॥ १२ ॥ गंधर्वाप्सरसोभद्रेमामापानगतंसदा ॥ उपतिष्ठंतिवामोरुयथैवभ्रातरंमम ॥ १३॥
पुत्रोहमपिविप्रर्षेःसाक्षाद्विश्रवसोमुनेः॥ पंचमोलोकपालानामितिमेप्रथितंयशः॥ १४॥ दिव्यानिभक्ष्यभोज्यानिपानानिविविधानिच॥ यथैवत्रिदशेशस्य
तथैवममभाविनि॥ १५॥ क्षीयतांदुष्कृतंकर्मवनवासकृतंतव॥ भार्यामेभवसुश्रोणियथामंदोदरीतथा॥ १६॥ इत्युक्ता तेनवैदेहीपरिवृत्यशुभानना ॥ तृण
मंतरतःकृत्वातमुवाचनिशाचरं॥ १७ ॥ अशिवेनातिवामोरूरजस्रंनेत्रवारिणा॥ स्तनावपतितौबालासंहतावभिवर्षती॥ १८ ॥ उवाचवाक्यंतंक्षुद्रंवैदेहीप
तिदेवता॥ असकृद्वदतोवाक्यमीदृशंराक्षसेश्वर॥ १९ ॥ विषादयुक्तमेतत्तेमयाश्रुतमभाग्यया॥ तद्भद्रसुखभद्रंतेमानसंविनिवर्त्यतां॥ २० ॥ ॥२७८॥

लंकारायस्यास्तां ॥ १ ॥ उपास्यंतीमुपास्यमानां ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ रौहींहरिणीं ॥ ७ ॥ परिकर्मवस्त्राभरणादिनाप्रसाधनं ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥
॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ हेभद्रसुख भद्रंकल्याणावहंसुखंयस्य पारदार्यसुखंत्वकल्याणावहमितिभावः विनिवर्त्यतांमत्तइतिशेषः ॥ २० ॥

औपयिकीउपयोगार्हा ॥ २१ ॥२२॥२३॥२४॥ शिरोमुखंचप्रच्छाद्यधरांददृशेऽपश्यदितिसंबंधः ॥ २५ ॥२६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकाशीत्य

परदारास्म्यलभ्याचसततंचपतिव्रता॥ नचैवौपयिकीभार्यामानुषीकृपणातव ॥ २१ ॥ विवशांधर्षयित्वाचकांत्वंप्रीतिमवाप्स्यसि॥ प्रजापतिसमोविप्रोब्रह्म
योनिःपितातव ॥ २२ ॥ नचपालयसेधर्मंलोकपालसमःकथं॥ भ्रातरंराजराजानंमहेश्वरसखंप्रभुं॥ २३ ॥ धनेश्वरंव्यपदिशन्कथंत्विहनलज्जसे॥ इत्युक्त्वाप्रा
रुदत्सीताकंपयंतीपयोधरौ॥ २४ ॥ शिरोधरांचतन्वंगीमुखंप्रच्छाद्यवाससा॥ तस्यारुदत्याभाविन्यादीर्घावेणीसुसंयता॥ २५॥ ददृशेस्वसितास्निग्धाकाली
व्यालीवमूर्धनि॥ श्रुत्वातद्रावणोवाक्यंसीतयोक्तंसुनिष्ठुरं॥ २६॥ प्रत्याख्यातोपिदुर्मेधाःपुनरेवाब्रवीद्वचः॥ काममंगानिमेसीतेदुनोतुमकरध्वजः ॥ २७॥
नत्वामकामांसुश्रोणींसमेष्येचारुहासिनीं॥ किंनुशक्यंमयाकर्तुंयत्त्वमद्यापिमानुषं॥ २८॥ आहारभूतमस्माकंराममेवानुरुध्यसे॥ इत्युक्त्वातामनिंद्यांगींस
राक्षसमहेश्वरः॥ २९ ॥ तत्रैवांतर्हितोभूत्वाजगामाभिमतांदिशं ॥ राक्षसीभिःपरिवृतावैदेहीशोककर्शिता ॥ सेव्यमानात्रिजटयातत्रैवन्यवसत्तदा ॥ ३० ॥
॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानप० सीतारावणसंवादेएकाशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥राघवःसहसौमित्रिःसुग्रीवेणाभिपालितः॥ वसन्माल्यवतःपृष्ठेददर्शविमलंनभः॥ १॥ सदृष्ट्वाविमलेव्योम्निनिर्मलंशशलक्षणं॥ ग्रहन
क्षत्रताराभिरनुयातममित्रहा॥ २॥ कुमुदोत्पलपद्मानांगंधमादायवायुना॥ महीधरस्थःशीतेनसहसाप्रतिबोधितः॥ ३ ॥ प्रभातेलक्ष्मणंवीरमभ्यभाषतदुर्म
नाः॥ सीतांसंस्मृत्यधर्मात्मारुद्धांराक्षसवेश्मनि॥ ४ ॥गच्छलक्ष्मणजानीहिकिष्किंधायांकपीश्वरं॥ प्रमत्तंग्राम्यधर्मेषुकृतघ्नंस्वार्थपंडितं॥ ५॥ योसौकुलाध
मोमूढोमयाराज्येभिषेचितः॥ सर्ववानरगोपुच्छायमृक्षाश्चभजंतिवै॥ ६॥ यदर्थंनिहतोवालीमयारघुकुलोद्वह॥ त्वयासहमहाबाहोकिष्किंधोपवनेतदा॥ ७॥
कृतघ्नंतमहंमन्येवानरापसदंभुवि॥ योमामेवंगतोमूढोनजानीतेद्यलक्ष्मण॥ ८॥ असौमन्येनजानीतेसमयप्रतिपालनं ॥ कृतोपकारंमांनूनमवमन्याल्पया
धिया॥ ९ ॥ यदितावदनुद्युक्तःशेतेकामसुखात्मकः॥ नेतव्योवालिमार्गेणसर्वभूतगतिंत्वया॥ १० ॥ अथापिघटतेस्माकमर्थेवानरपुंगवः॥ तमादायैवकाकु
त्स्थत्वरावान्भवमाचिरं॥ ११ ॥इत्युक्तोलक्ष्मणोभ्रात्रागुरुवाक्यहितेरतः॥ प्रतस्थेरुचिरंगृह्यसमार्गणगुणंधनुः॥ १२॥

धिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ राघवइति॥१॥२॥३॥४॥ ग्राम्यधर्मेषुमैथुनादिषुनिमित्तभूतेषु प्रमत्तमसावधानं॥ ५ ॥६ ॥७॥८॥९॥१०॥११॥ गुरोर्वाक्येहितेचरतस्तत्परः ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ द्वयोर्मासयोरुपरमःसमाप्तिर्यस्मिंस्तस्मिन्काले ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

किष्किंधाद्वारमासाद्यप्रविवेशानिवारितः॥ सक्रोधइतितंमत्वाराजाप्रत्युद्ययौहरिः॥ १३ ॥ तंसदारोविनीतात्मासुग्रीवःप्लवगाधिपः॥ पूजयाप्रतिजग्राहप्रीयमाणस्तदर्हया ॥ १४॥ तमब्रवीद्रामवचःसौमित्रिरकुतोभयः ॥ सतत्सर्वमशेषेणश्रुत्वाप्रह्वःकृतांजलिः ॥ १५ ॥ सभृत्यदारोराजेंद्रसुग्रीवोवानराधिपः॥ इदमाहवचःप्रीतोलक्ष्मणंनरकुंजरं ॥ १६॥ नास्मिलक्ष्मणदुर्मेधानाकृतज्ञोननिर्घृणः ॥ श्रूयतांयःप्रयत्नोमेसीतापर्येषणेकृतः ॥ १७॥ दिशःप्रस्थापिताःसर्वेविनीताहरयोमया॥ सर्वेषांचकृतःकालोमासेनागमनंपुनः॥ १८॥ यैरियंसवनासाद्रिःसपुरासागरांबरा॥ विचेतव्यामहीवीरसग्रामनगराकरा ॥ १९॥ समासःपंचरात्रेणपूर्णोभवितुमर्हति॥ ततःश्रोष्यसिरामेणसहितःसुमहत्प्रियं॥ २० ॥ इत्युक्तोलक्ष्मणस्तेनवानरेंद्रेणधीमता॥ त्यक्तारोषमदीनात्मासुग्रीवंप्रत्यपूजयत्॥ २१ ॥ सरामंसहसुग्रीवोमाल्यवत्पृष्ठमास्थितं॥ अभिगम्योदयंतस्यकार्यस्यप्रत्यवेदयत्॥ २२॥ इत्येवंवानरेंद्रास्तेसमाजग्मुःसहस्रशः॥ दिशस्तिस्रोविचित्याथनतुयेदक्षिणांगताः॥ २३॥ आचख्युस्तत्ररामायमहींसागरमेखलां॥ विचितांनतुवैदेह्यादर्शनंरावणस्यवा॥ २४॥ गतास्तुदक्षिणामाशांयेवैवानरपुंगवाः॥ आशावांस्तेषुकाकुत्स्थःप्राणानार्तोभ्यधारयत्॥ २५॥ द्विमासोपरमेकालेव्यतीतेप्लवगास्ततः॥ सुग्रीवमभिगम्येदंत्वरितावाक्यमब्रुवन् ॥ २६॥ रक्षितंवालिनायत्तत्स्फीतंमधुवनंमहत्॥ त्वयाचप्लवगश्रेष्ठतद्भुंक्तेपवनात्मजः॥ २७॥ वालिपुत्रोंगदश्चैवयेचान्येप्लवगर्षभाः॥ विचेतुंदक्षिणामाशांराजन्प्रस्थापितास्त्वया॥ २८॥ तेषामपनयंश्रुत्वामेनेसकृतकृत्यतां॥ कृतार्थानांहिभृत्यानामेतद्भवतिचेष्टितं॥ २९॥ सतद्रामायमेधावीशशंसप्लवगर्षभः॥ रामश्चाप्यनुमानेनमेनेदृष्टांतुमैथिलीं॥३०॥ हनुमत्प्रमुखाश्चापिविश्रांतास्तेप्लवंगमाः॥ अभिजग्मुर्हरींद्रंतंरामलक्ष्मणसन्निधौ॥३१॥ गतिंचमुखवर्णंचदृष्ट्वारामोहनूमतः॥ अगमत्प्रत्ययंभूयोदृष्टासीतेतिभारत॥ ३२॥ हनूमत्प्रमुखास्तेतुवानराःपूर्णमानसाः॥ प्रणेमुर्विधिवद्रामंसुग्रीवंलक्ष्मणंतथा ॥ ३३॥ तानुवाचानतान्रामःप्रगृह्यसशरंधनुः॥ अपिमांजीवयिष्यध्वमपिवःकृतकृत्यता॥ ३४॥ अपिराज्यमयोध्यायांकारयिष्याम्यहंपुनः॥ निहत्यसमरेशत्रूनाहृत्यजनकात्मजां॥ ३५॥ अमोक्षयित्वावैदेहीमहत्वाचरणेरिपून्॥ हृतदारोवधूतश्चनाहंजीवितुमुत्सहे॥ ३६॥ ॥२७९॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ कारयिष्यामि स्वार्थेणिच् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥४३॥४४॥ ४५ ॥४६॥ ४७ ॥४८॥ सत्पदंगतवंताविति शेषः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५॥५६॥ ५७॥५८॥ ५९ ॥ ६०॥ ६१ ॥६२ ॥

इत्युक्तवचनंरामंप्रत्युवाचानिलात्मजः॥ प्रियमाख्यामितेरामदृष्टासाजानकीमया ॥ ३७॥ विचित्यदक्षिणामाशांसपर्वतवनाकरां ॥ श्रांताःकालेव्यतीतेस्मदृष्टवंतोमहागुहां॥ ३८॥ प्रविशामोवयंतांतुबहुयोजनमायतां॥ अंधकारांसुविपिनांगहनांकीटसेवितां॥ ३९॥ गत्वासुमहदध्वानमादित्यस्यप्रभांततः॥ दृष्टवंतःस्मतत्रैवभवनंदिव्यमंतरा॥४०॥ मयस्यकिलदैत्यस्यतदासद्वेश्मराघव॥ तत्रप्रभावतीनामतपोतप्यततापसी॥ ४१॥ तयादत्तानिभोज्यानिपानानिविविधानिच॥ भुक्त्वालब्धबलाःसंतस्तयोक्तेनपथाततः॥ ४२॥ निर्यायतस्माद्देशात्पश्यामोलवणांभसः॥ समीपेसह्यमलयौदर्दुरंचमहागिरिं॥४३॥ ततोमलयमारुह्यपश्यंतोवरुणालयं॥ विषण्णाव्यथिताःखिन्नानिराशाजीवितेभृशं॥ ४४॥ अनेकशतविस्तीर्णंयोजनानांमहोदधिं ॥ तिमिनक्रझषावासंचिंतयंतःसुदुःखिताः॥ ४५॥ तत्रानशनसंकल्पंकृत्वासीनावयंतदा॥ ततःकथांतेगृध्रस्यजटायोरभवत्कथा॥ ४६॥ ततःपर्वतशृंगाभंघोररूपंभयावहं॥ पक्षिणंदृष्टवंतःस्मवैनतेयमिवापरं॥ ४७॥ सोस्मानतर्कयद्भोक्तुमथाभ्येत्यवचोब्रवीत्॥ भोःकएषममभ्रातुर्जटायोःकुरुतेकथां॥ ४८॥ संपातिर्नामतस्याहंज्येष्ठोभ्राताखगाधिपः॥ अन्योन्यस्पर्धयारूढावावामादित्यसत्पदं॥ ४९॥ ततोदग्धाविमौपक्षौनदग्धौतुजटायुषः॥ तदामेचिरदृष्टःसभ्राताग्‍ध्रपतिःप्रियः॥ ५०॥ निर्दग्धपक्षःपतितोह्यहमस्मिन्महागिरौ॥ तस्यैवंवदतोस्माभिर्हतोभ्रातानिवेदितः॥ ५१॥ व्यसनंभवतश्चेदंसंक्षेपाद्वैनिवेदितं॥ ससंपातिस्तदाराजन्श्रुत्वासुमहदप्रियं॥५२॥ विषण्णचेताःपप्रच्छपुनरस्मानरिंदम॥ कःसरामःकथंसीताजटायुश्चकथंहतः॥५३॥ इच्छामिसर्वमेवैतच्छ्रोतुंप्लवगसत्तमाः॥ तस्याहंसर्वमेवैतद्भवतोव्यसनागमं॥ ५४॥ प्रायोपवेशनेचैवहेतुंविस्तरशोब्रुवं॥ सोस्मानुत्थापयामासवाक्येनानेनपक्षिराट्॥ ५५॥ रावणोविदितोमह्यंलंकाचास्यमहापुरी॥ दृष्टापारेसमुद्रस्यत्रिकूटगिरिकंदरे॥ ५६॥ भवित्रीतत्रवैदेहीनमेस्त्यत्रविचारणा॥ इतितस्यवचःश्रुत्वावयमुत्थायसत्वराः॥ ५७॥ सागरक्रमणेमंत्रंमंत्रयामःपरंतप॥ नाध्यवास्यद्यदाकश्चित्सागरस्यविलंघनं॥ ५८॥ ततःपितरमाविश्यपुप्लुवेहंमहार्णवं॥ शतयोजनविस्तीर्णंनिहत्यजलराक्षसीं॥५९॥ तत्रसीतामयादृष्टारावणांतःपुरेसती॥ उपवासतपःशीलाभर्तृदर्शनलालसा॥ ६०॥ जटिलामलदिग्धांगीकृशादीनातपस्विनी॥ निमित्तैस्तामहंसीतामुपलभ्यपृथग्विधैः॥ ६१॥ उपसृत्याब्रुवंचार्यामभिगम्यरहोगतां॥ सीतेरामस्यदूतोहंवानरोमारुतात्मजः॥ ६२॥

॥६३॥६४॥६५॥६६॥६७॥६८॥ धारिताजीवनंप्राप्ता इदानीमेतद्वियोगादत्यंतंव्याकुलायास्तस्यालाभार्थंशीघ्रंयतितव्यमितिभावः ॥६९॥७०॥ ७१॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपे

त्वद्दर्शनमभिप्रेप्सुरिहप्राप्तोविहायसा ॥ राजपुत्रौकुशलिनौभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ ६३ ॥ सर्वशाखामृगेंद्रेणसुग्रीवेणाभिपालितौ ॥ कुशलंत्वाब्रवीद्रामःसीते सौमित्रिणासह ॥ ६४ ॥ सखिभावाच्चसुग्रीवःकुशलंत्वानुपृच्छति ॥ क्षिप्रमेष्यतितेभर्त्तासर्वशाखामृगैःसह ॥ ६५ ॥ प्रत्ययंकुरुमेदेविवानरोस्मिनराक्षसः ॥ मुहूर्त्तमिवचध्यात्वासीतामांप्रत्युवाचह ॥ ६६ ॥ अवैमित्वांहनूमंतमविंध्यवचनादहं ॥ अविंध्योहिमहाबाहोराक्षसोवृद्धसंमतः ॥ ६७ ॥ कथितस्तेनसुग्रीव स्त्वद्विधैःसचिवैर्वृतः ॥ गम्यतामितिचोक्त्वामांसीताप्रादादिमंमणिं ॥ ६८ ॥ धारितायेनवैदेहीकालमेतमनिंदिता ॥ प्रत्ययार्थंकथांचेमांकथयामासजानकी ॥ ६९ ॥ क्षिप्तामिषीकांकाकायचित्रकूटेमहागिरौ ॥ भवतापुरुषव्याघ्रप्रत्यभिज्ञानकारणात् ॥ ७० ॥ ग्राहयित्वाहमात्मानंततोदग्ध्वाचतांपुरीं ॥ संप्राप्तइतितं रामःप्रियवादिनमार्चयत् ॥ ७१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानपर्वणिहनुमत्प्रत्यागमनेद्व्यशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८२ ॥

॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ ततस्तत्रैवरामस्यसमासीनस्यतैःसह ॥ समाजग्मुःकपिश्रेष्ठाःसुग्रीववचनात्तदा ॥ १ ॥ वृतःकोटिसहस्रेणवानराणांतरस्विनां ॥ श्वशुरोवालिनःश्रीमान्सुषेणोराममभ्ययात् ॥ २ ॥ कोटीशतवृतोवापिगजोगवयएवच ॥ वानरेंद्रौमहावीर्यौपृथक्पृथगदृश्यतां ॥ ३ ॥ षष्टिकोटिसहस्राणिप्रकर्षन्प्रत्यदृश्यत ॥ गोलांगूलोमहाराजगवाक्षोभीमदर्शनः ॥ ४ ॥ गंधमादनवासीतुप्रथितोगंधमादनः ॥ कोटीशतसहस्राणिहरीणांसमकर्षत ॥ ५ ॥ पनसोनाम मेधावीवानरःसुमहाबलः ॥ कोटीर्दशद्वादशचत्रिंशत्पंचप्रकर्षति ॥ ६ ॥ श्रीमान्दधिमुखोनामहरिवृद्धोऽतिवीर्यवान् ॥ प्रचकर्षमहासैन्यंहरीणांभीमतेजसां ॥ ७ ॥ कृष्णानांमुखपुंड्राणामृक्षाणांभीमकर्मणां ॥ कोटीशतसहस्रेणजांबवान्प्रत्यदृश्यत ॥ ८ ॥ एतेचान्येचबहवोहरियूथपयूथपाः ॥ असंख्येयामहाराजस मीयूरामकारणात् ॥ ९ ॥ गिरिकूटनिभांगानांसिंहानामिवगर्जतां ॥ श्रूयतेतुमुलःशब्दस्तत्रतत्रप्रधावतां ॥ १० ॥ गिरिकूटनिभाःकेचित्केचिन्महिषसन्निभाः ॥ शरदभ्रप्रतीकाशाःकेचिद्धिंगुलकाननाः ॥ ११ ॥ उत्पतंतःपतंतश्चप्लवमानाश्चवानराः ॥ उद्धुन्वंतोपरेरेणून्समाजग्मुःसमंततः ॥ १२ ॥ सवानरमहासैन्यःपूर्ण सागरसन्निभः ॥ निवेशमकरोत्तत्रसुग्रीवानुमतेतदा ॥ १३ ॥

द्व्यशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततस्तत्रैवेति ॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥ ७॥ मुखेपुंड्रस्तिलकंयेषांते ललाटेऊर्ध्वपुंड्राकारेणचिह्नेनचिह्नितानां ॥ ८ ॥ ९ ॥१०॥११॥१२ ॥१३॥

१४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ शालिभिर्भातीतिशालिभंतच्चतद्वनंपक्वशालिभवनंतद्वत्पीतवर्णमित्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ प्लवःअलाबु

ततस्तेषुहरींद्रेषुसमावृत्तेषुसर्वशः ॥ तिथौप्रशस्तेनक्षत्रेमुहूर्तेचाभिपूजिते ॥ १४ ॥ तेनव्यूढेनसैन्येनलोकानुद्वर्तयन्निव ॥ प्रययौराघवःश्रीमान्सुग्रीवसहितस्त दा ॥ १५ ॥ मुखमासीत्तुसैन्यस्यहनूमान्मारुतात्मजः ॥ जघनंपालयामाससौमित्रिरकुतोभयः ॥ १६ ॥ बद्धगोधांगुलित्राणौराघवौतत्रजग्मतुः ॥ वृतौहरिमहामात्रैश्चंद्रसूर्यौग्रहैरिव ॥ १७ ॥ प्रबभौहरिसैन्यंतत्सालतालशिलायुधं ॥ सुमहच्छालिभवनंयथासूर्योदयंप्रति ॥ १८ ॥ नलनीलांगदक्राथमैंदद्विविदपालिता ॥ ययौसुमहतीसेनाराघवस्यार्थसिद्धये ॥ १९ ॥ विविधेषुप्रशस्तेषुबहुमूलफलेषुच ॥ प्रभूतमधुमांसेषुवारिमत्सुशिवेषुच ॥ २० ॥ निवसंतीनिराबाधातथैवगिरिसानुषु ॥ उपायाद्धरिसेनासाक्षारोदमथसागरं ॥ २१ ॥ द्वितीयसागरनिभंतद्बलंबहुलध्वजं ॥ वेलावनंसमासाद्यनिवासमकरोत्तदा ॥ २२ ॥ ततोदाशरथिः श्रीमान्सुग्रीवंप्रत्यभाषत ॥ मध्येवानरमुख्यानांप्राप्तकालमिदंवचः ॥ २३ ॥ उपायःकोनुभवतांमतःसागरलंघने ॥ इयंहिमहतीसेनासागरश्चातिदुस्तरः ॥ २४ तत्रान्येव्याहरंतिस्मवानराबहुमानिनः ॥ समर्थालंघनेसिंधोर्नतुतत्कृत्स्नकारकं ॥ २५ ॥ केचिन्नौभिर्व्यवस्यंतिकेचिच्चविविधैःप्लवैः ॥ नेतिरामस्तुतान्सर्वान्सांत्वयन्प्रत्यभाषत ॥ २६ ॥ शतयोजनविस्तारंनशक्ताःसर्ववानराः ॥ क्रांतुंतोयनिधिंवीरानैषावोनैष्ठिकीमतिः ॥ २७ ॥ नावोनसंतिसेनायाबह्व्यस्तारयितुंतथा ॥ वणिजामुपघातंचकथमस्मद्विधश्चरेत् ॥ २८ ॥ विस्तीर्णंचैवनःसैन्यंहन्याच्छिद्रेणवैपरः ॥ प्लवोडुपप्रतारश्चनैवात्रममरोचते ॥ २९ ॥ अहंत्विमंजलनिधिंसमारप्स्याम्युपायतः ॥ प्रतिशेष्याम्युपवसन्दर्शयिष्यतिमांततः ॥ ३० ॥ नचेद्दर्शयितामार्गंधक्ष्याम्येनमहंततः ॥ महास्त्रैरप्रतिहतैरत्यग्निपवनोज्ज्वलैः ॥ ३१ ॥ इत्युक्त्वासहसौमित्रिरुपस्पृश्याथराघवः ॥ प्रतिशिश्येजलनिधिंविधिवत्कुशसंस्तरे ॥ ३२ ॥ सागरस्तुततःस्वप्नेदर्शयामासराघवं ॥ देवोनदनदीभर्ताश्रीमान्यादोगणैर्वृतः ॥ ३३ ॥ कौसल्यामातरित्येवमाभाष्यमधुरंवचः ॥ इदमित्याहरत्नानामाकरैःशतशोवृतः ॥ ३४ ॥ ब्रूहिकिंतेकरोम्यत्रसाहाय्यंपुरुषर्षभ ॥ ऐक्ष्वाकोह्यस्मितज्ज्ञातिरितिरामस्तमब्रवीत् ॥ ३५ ॥ मार्गमिच्छामिसैन्यस्यदत्तंनदनदीपते ॥ येनगत्वादशग्रीवंहन्यांपौलस्त्यपांसनं ॥ ३६ ॥

घटादिमयंतरणसाधनं उडुपंक्षुद्रनौकाताभ्यांप्रतारस्तरणं ॥ २९ ॥ समारप्स्यामिआराधयिष्यामि ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ मधुरंवचइदंशृण्वित्याहेतिशेषेणयोज्यं ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

१ समस्तजनाधिकारिकं

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ आज्ञयेतिच्छेदः पूर्वरूपमार्षं ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ प्रणिधिश्छलकद्मप्रचारोवा प्रणिधिर्नाखलेचरेइतिमेदिनी ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

यद्येवंयाचतोमार्गंनप्रदास्यतिमेभवान् ॥ शरैस्त्वांशोषयिष्यामिदिव्यास्त्रप्रतिमंत्रितैः ॥ ३७ ॥ इत्येवंब्रुवतःश्रुत्वारामस्यवरुणालयः ॥ उवाचव्यथितोवाक्य
मितिबद्धांजलिःस्थितः ॥ ३८ ॥ नेच्छामिप्रतिघातंतेनास्मिविघ्नकरस्तव ॥ शृणुचेदंवचोरामश्रुत्वाकर्तव्यमाचर ॥ ३९ ॥ यदिदास्यामितेमार्गंसैन्यस्यव्रजतो
ज्ञया ॥ अन्येप्याज्ञापयिष्यंतिमामेवंधनुषोबलात् ॥ ४० ॥ अस्तित्वत्रनलोनामवानरःशिल्पिसंमतः ॥ त्वष्टुर्देवस्यतनयोबलवान्विश्वकर्मणः ॥ ४१ ॥ सयत्का
ष्ठंतृणंवापिशिलांवाक्षेप्स्यतेमयि ॥ सर्वंतद्धारयिष्यामिसतेसेतुर्भविष्यति ॥ ४२ ॥ इत्युक्त्वांतर्हितेतस्मिन्रामोनलमुवाचह ॥ कुरुसेतुंसमुद्रेत्वंशक्तोह्यसिमतो
मम ॥ ४३ ॥ तेनोपायेनकाकुत्स्थःसेतुबंधमकारयत् ॥ दशयोजनविस्तारमायतंशतयोजनं ॥ ४४ ॥ नलसेतुरितिख्यातोयोद्यापिप्रथितोभुवि ॥ रामस्याज्ञांपु
रस्कृत्यनिर्यातोगिरिसंनिभः ॥ ४५ ॥ तत्रस्थंसतुधर्मात्मासमागच्छद्विभीषणः ॥ भ्रातावैराक्षसेंद्रस्यचतुर्भिःसचिवैःसह ॥ ४६ ॥ प्रतिजग्राहरामस्तंस्वागतेन
महामनाः ॥ सुग्रीवस्यतुशंकाभूत्प्रणिधिःस्यादितिस्मह ॥ ४७ ॥ राघवःसत्यचेष्टाभिःसम्यक्चचरितेंगितैः ॥ यदातत्त्वेनतुष्टोभूत्ततएनमपूजयत् ॥ ४८ ॥ सर्वराक्ष
सराज्येचाप्यभ्यषिंचद्विभीषणं ॥ चक्रेचमंत्रसचिवंसुहृदंलक्ष्मणस्यच ॥ ४९ ॥ विभीषणमतेचैवसोत्यक्रामन्महार्णवं ॥ ससैन्यःसेतुनातेनमासेनैवनराधिप
॥ ५० ॥ ततोगत्वासमासाद्यलंकोद्यानान्यनेकशः ॥ भेदयामासकपिभिर्महांतिचबहूनिच ॥ ५१ ॥ ततस्तौरावणामात्यौमंत्रिणौशुकसारणौ ॥ चरौवानररूपे
णतौजग्राहविभीषणः ॥ ५२ ॥ प्रतिपन्नौयदारूपंराक्षसंतौनिशाचरौ ॥ दर्शयित्वाततःसैन्यंरामःपश्चादवासृजत् ॥ ५३ ॥ निवेश्योपवनेसैन्यंतत्पुरःप्राज्ञवान
रं ॥ प्रेषयामासदौत्येनरावणस्यततोंगदं ॥ ५४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानपर्वणिसेतुबंधनेत्र्यशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥
॥ २८३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ प्रभूतान्नोदकेतस्मिन्बहुमूलफलेवने ॥ सेनांनिवेश्यकाकुत्स्थोविधिवत्पर्यरक्षत ॥ १ ॥ रा
वणःसंविधंचक्रेलंकायांशास्त्रनिर्मितां ॥ प्रकृत्यैवदुराधर्षादृढप्राकारतोरणा ॥ २ ॥

॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ दौत्येनहेतुना ॥ ५४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्र्यशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रभूतेति ॥ १ ॥ संविधंसम्यग्विद्धांत्यनयातांया त्रादिसंपत्ति ॥ २ ॥ १ निर्व्यूढः

॥ ३ ॥ कपाटैर्यंत्रैश्चगोलाद्युत्क्षेपणसाधनैर्दुर्धर्षाःपरिखाःसहुडाःसोपलाश्च हुडंमूत्राद्युत्सर्जनार्थंशृंगं उपलाःप्रक्षेप्यागोलकाः ॥ ४ ॥ समधूच्छिष्टमुद्गराःमधूच्छिष्टंक्षौद्रंमधु मद्यादिव्यावृत्त्यर्थमुच्छिष्टप

अगाधतोयाःपरिखामीननक्रसमाकुलाः ॥ बभुवुःसप्तदुर्धर्षाःखादिरैःशंकुभिश्चिताः ॥ ३ ॥ कपाटयंत्रदुर्धर्षाबभूवुःसहुडोपलाः ॥ साशीविषघटायोधाःसस
र्जरसपांसवः ॥ ४ ॥ मुसलालातनाराचतोमरासिपरश्वधैः ॥ अन्विताश्चशतघ्नीभिःसमधूच्छिष्टमुद्गराः ॥ ५ ॥ पुरद्वारेषुसर्वेषुगुल्माःस्थावरजंगमाः ॥ बभूवुः
पत्तिबहुलाःप्रभूतगजवाजिनः ॥ ६ ॥ अंगदस्त्वथलंकायाद्वारदेशमुपागतः ॥ विदितोराक्षसेंद्रस्यप्रविवेशगतव्यथः ॥ ७ ॥ मध्येराक्षसकोटीनांबह्वीनांसुमहा
बलः ॥ शुशुभेमेघमालाभिरादित्यइवसंवृतः ॥ ८ ॥ ससमासाद्यपौलस्त्यममात्यैरभिसंवृतं ॥ रामसंदेशमामंत्र्यवाग्मीवक्तुंप्रचक्रमे ॥ ९ ॥ आहत्वांराघवोरा
जन्कोसलेंद्रोमहायशाः ॥ प्राप्तकालमिदंवाक्यंतदादत्स्वकुरुष्वच ॥ १० ॥ अकृतात्मानमासाद्यराजानमनयेरतं ॥ विनश्यंत्यनयाविष्टादेशाश्चनगराणिच
॥ ११ ॥ त्वयैकेनापराद्धंमेसीतामाहरताबलात् ॥ वधायानपराद्धानामन्येषांतद्भविष्यति ॥ १२ ॥ येत्वयाबलदर्पाभ्यामाविष्टेनवनेचराः ॥ ऋषयोहिंसिताःपूर्वं
देवाश्चाप्यवमानिताः ॥ १३ ॥ राजर्षयश्चनिहतारुदत्यश्चहृताःस्त्रियः ॥ तदिदंसमनुप्राप्तंफलंतस्यानयस्यते ॥ १४ ॥ हंतास्मित्वांसहामात्यैर्युध्यस्वपुरुषोभव ॥
पश्यमेधनुषोवीर्यंमानुषस्यनिशाचर ॥ १५ ॥ मुच्यतांजानकीसीतानमेमोक्ष्यसिकर्हिचित् ॥ अराक्षसमिमंलोकंकर्तास्मिनिशितैःशरैः ॥ १६ ॥ इतितस्यब्रुवा
णस्यदूतस्यपरुषंवचः ॥ श्रुत्वानममृषेराजारावणःक्रोधमूर्च्छितः ॥ १७ ॥ इंगितज्ञास्ततोभर्तुश्चत्वारोरजनीचराः ॥ चतुर्ष्वंगेषुजगृहुःशार्दूलमिवपक्षिणः ॥ १८ ॥
तांस्तथांगेषुसंसक्तानंगदोरजनीचरान् ॥ आदायैवखमुत्पत्यप्रासादतलमाविशत् ॥ १९ ॥ वेगेनोत्पततस्तस्यपेतुस्तेरजनीचराः ॥ भुविसंभिन्नहृदयाःप्रहार
वरपीडिताः ॥ २० ॥ संसक्तोहर्म्यशिखरात्तस्मात्पुनरवापतत् ॥ लंघयित्वापुरींलंकांसुवेलस्यसमीपतः ॥ २१ ॥ कोसलेंद्रमथागम्यसर्वमावेद्यवानरः ॥ विश
श्रामसतेजस्वीराघवेणाभिनंदितः ॥ २२ ॥ ततःसर्वाभिसारेणहरीणांवातरंहसां ॥ भेदयामासलंकायाःप्राकारंरघुनंदनः ॥ २३ ॥ विभीषणर्क्षाधिपतीपुरस्कृ
त्याथलक्ष्मणः ॥ दक्षिणंनगरद्वारमवामृद्नाद्दुरासदं ॥ २४ ॥

दं ॥ ५ ॥ गुल्मागुप्तोपवेशनस्थानानि बुरुजाख्यामहास्तंभाःस्थावरगुल्माः जंगमागुल्माःसेनाद्याअलंगइत्यभिहिताः ॥ ६ ॥ गतव्यथोनिर्भयः ॥ ७ ॥ ८ ॥ आमंत्र्यहेरावणइतिसंबोध्य ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥
॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ सर्वाभिसारोयुगपत्सर्वेषामभिसारोयत्नैस्तेनसुलतानढवाइतिम्लेच्छप्रसिद्धेन ॥ २३ ॥ ऋक्षाधिपतिर्जांबवान् ॥ २४ ॥

करभोमणिबंधादिकनिष्ठांतंहस्तप्रदेशस्तद्वदरुणपांडवःश्वेतारुणाः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ शणोगोणीसूत्रोपादानकीरुत् ॥ २८ ॥ २९ ॥ यतैर्दुर्गरक्षणार्थंसामग्रीकृतासैवतेषांनगरनाशायाभूदित्याह बिभिदुस्तेइत्यादिना कर्णस्तिर्यग्यानंतेनप्रकारेणयत्पाषाणादिविस्तरेणक्रियतेतत्तद्गृहविशेषंकर्णाट्टमितिवदंति तद्धिदिक्कोणस्यचतुरस्रस्योपरिविदिक्कोणंचतुरस्रंतदुपरिदिक्कोणंतदुपरिपुनर्विदिक्कोणमित्येवंक

करभारुणपांडूनांहरीणांयुद्धशालिनां॥ कोटीशतसहस्रेणलंकामभ्यपतत्तदा॥ २५॥ प्रलंबबाहूरुकरजंघांतरविलंबिनां॥ ऋक्षाणांधूम्रवर्णानांतिस्रःकोट्योव्यवस्थिताः॥ २६॥ उत्पतद्भिःपतद्भिश्चनिपतद्भिश्चवानरैः॥ नादृश्यततदासूर्योरजसानाशितप्रभः॥ २७॥ शालिप्रसूनसदृशैःशिरीषकुसुमप्रभैः॥ तरुणादित्यसदृशैःशणगौरैश्चवानरैः॥ २८॥ प्राकारंददृशुस्तेतुसमंतात्कपिलीकृतं॥ राक्षसाविस्मिताराजन्सस्त्रीवृद्धाःसमंततः॥ २९॥ बिभिदुस्तेमणिस्तंभान्कर्णाट्टशिखराणिच॥ भग्नोन्मथितशृंगाणियंत्राणिचविचिक्षिपुः॥ ३०॥ परिगृह्यशतघ्नीश्चसचक्राःसगुडोपलाः॥ चिक्षिपुर्भुजवेगेनलंकामध्येमहास्वनाः॥ ३१॥ प्राकारस्थाश्चयेकेचिन्निशाचरगणास्तथा॥ प्रदुद्रुवुस्तेशतशःकपिभिःसमभिद्रुताः॥ ३२॥ ततस्तुराजवचनाद्राक्षसाःकामरूपिणः॥ निर्ययुर्विकृताकाराःसहस्रशतसंघशः॥ ३३॥ शस्त्रवर्षाणिवर्षंतोद्रावयित्वावनौकसः॥ प्राकारंशोभयंतस्तेपरंविक्रममास्थिताः॥ ३४॥ समाषराशिसदृशैर्बभूवक्षणदाचरैः॥ कृतोनिर्वानरोभूयःप्राकारोभीमदर्शनैः॥ ३५॥ पेतुःशूलविभिन्नांगाबहवोवानरर्षभाः॥ स्तंभतोरणभग्नाश्चपेतुस्तत्रनिशाचराः॥ ३६॥ केशाकेश्यभवद्युद्धंरक्षसांवानरैःसह॥ नखैर्दंतैश्चवीराणांखादतांवैपरस्परं॥ ३७॥ निष्टनंतोह्युभयतस्तत्रवानरराक्षसाः॥ हतानिपतिताभूमौनमुंचंतिपरस्परं॥ ३८॥ रामस्तुशरजालानिववर्षजलदोयथा॥ तानिलंकांसमासाद्यजघ्नुस्तान्रजनीचरान्॥ ३९॥ सौमित्रिरपिनाराचैर्दृढधन्वाजितक्लमः॥ आदिश्यादिश्यदुर्गस्थान्पातयामासराक्षसान्॥ ४०॥ ततःप्रत्यवहारोभूत्सैन्यानांराघवाज्ञया॥ कृतेविमर्देलंकायांलब्धलक्ष्योजयोत्तरः॥ ४१॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानपर्वणिलंकाप्रवेशेचतुरशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २८४॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ॥

मेणोत्तरोत्तरमल्पप्रमाणैश्चतुरस्रैःसमाप्यतइतिप्रसिद्धं ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ स्तंभतःस्तंभैर्वानरोपात्तैः रणेभग्नारणभग्नाः ॥ ३६ ॥ केशाकेशिअन्योन्यंकेशेषुगृहीत्वा ॥ ३७ ॥ निष्टनंतःशब्दंकुर्वंतः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ आदिश्यसंमुखीकृत्येत्यर्थः ॥ ४० ॥ प्रत्यवहारःशिबिरंप्रतिगमनं लब्धाआयुधैःप्राप्तालक्ष्यावेध्यायस्मिन्नवंध्यप्रहारइतियावत् जयोत्तरोजयोत्कर्षवान् ॥ ४१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुरशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

गणाअनेकेइतिच्छेदः ॥ १ ॥ २ ॥ अंतर्धानवधमंतर्धानशक्तेर्नाशं ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ हरीन्वानरान् अभ्यवहारयदावेष्टितवान् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ आनर्छदपीडयत् ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ ततोनिविशमानांस्तान्सैनिकान्रावणानुगाः॥ अभिजग्मुर्गणानेकेपिशाचक्षुद्ररक्षसां॥ १॥ पर्वणःपतनोजंभःखरःक्रोधवशोहरिः॥ प्ररुजश्चारुजश्चैवप्रघसश्चैवमादयः॥ २॥ ततोभिपततांतेषामदृश्यानांदुरात्मनां॥ अंतर्धानवधंतज्ज्ञश्चकारसविभीषणः॥ ३॥ तेदृश्यमानाहरिभिर्बलिभिर्दूरपातिभिः॥ निहताःसर्वशोराजन्महींजग्मुर्गतासवः॥ ४॥ अमृष्यमाणःसबलोरावणोनिर्ययावथ॥ राक्षसानांबलैर्घोरैःपिशाचानांचसंवृतः॥ ५॥ युद्धशास्त्रविधानज्ञउशनाइवचापरः॥ व्यूह्यचौशनसंव्यूहंहरीनभ्यवहारयत्॥ ६॥ राघवस्तुविनिर्यांतंव्यूढानीकंदशाननं॥ बार्हस्पत्यंविधिंकृत्वाप्रत्यव्यूहन्निशाचरं॥ ७॥ समेत्ययुयुधेतत्रततोरामेणरावणः॥ युयुधेलक्ष्मणश्चापितथैवेंद्रजितासह॥ ८॥ विरूपाक्षेणसुग्रीवस्तारेणचनिखर्वटः॥ तुंडेनचनलस्तत्रपटुशःपनसेनच॥ ९॥ विषह्यंयंहियोमेनेससतेनसमेयिवान्॥ युयुधेयुद्धवेलायांस्वबाहुबलमाश्रितः॥ १०॥ ससंप्रहारोववृधेभीरूणांभयवर्धनः॥ लोमसंहर्षणोघोरःपुरादेवासुरेयथा॥ ११॥ रावणोराममानर्छच्छक्तिशूलासिवृष्टिभिः॥ निशितैरायसैस्तीक्ष्णैरावणंचापिराघवः॥ १२॥ तथैवेंद्रजितंयत्तंलक्ष्मणोमर्मभेदिभिः॥ इंद्रजिच्चापिसौमित्रिंबिभेदबहुभिःशरैः॥ १३॥ विभीषणःप्रहस्तंचप्रहस्तश्चविभीषणं॥ खगपत्रैःशरैस्तीक्ष्णैरभ्यवर्षद्गतव्यथः॥ १४॥ तेषांबलवतामासीन्महास्त्राणांसमागमः॥ विव्यथुःसकलायेनत्रयोलोकाश्चराचराः॥ १५॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानप० रामरावणादिद्वंद्वयुद्धेपंचाशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २८५॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ ततःप्रहस्तःसहसासमभ्येत्यविभीषणं॥ गदयाताडयामासविनद्यरणकर्कशः॥ १॥ सतयाभिहतोधीमान्गदयाभीमवेगया॥ नाकंपतमहाबाहुर्हिमवानिवसुस्थिरः॥ २॥ ततःप्रगृह्यविपुलांशतघंटांविभीषणः॥ अनुमंत्र्यमहाशक्तिंचिक्षेपास्यशिरःप्रति॥ ३॥ पतंत्यासतयावेगाद्राक्षसोऽशनिवेगया॥ हृतोत्तमांगोददृशेवातरुग्णइवद्रुमः॥ ४॥ तंदृष्ट्वानिहतंसंख्येप्रहस्तंक्षणदाचरं॥ अभिदुद्रावधूम्राक्षोवेगेनमहताकपीन्॥ ५॥ तस्यमेघोपमंसैन्यमापतद्भीमदर्शनं॥ दृष्ट्वैवसहसादीर्णारणेवानरपुंगवाः॥ ६॥ ततस्तान्सहसादीर्णान्दृष्ट्वावानरपुंगवान्॥ निर्ययौकपिशार्दूलोहनूमान्मारुतात्मजः॥ ७॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचाशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततःप्रहस्तइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ रक्षोमहामात्रंरक्षःश्रेष्ठं ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ आगतसाध्वसोजातभयः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

तंदृष्ट्वावस्थितंसंख्येहरयःपवनात्मजं ॥ महत्यात्वरयाराजन्संन्यवर्तंतसर्वशः ॥ ८ ॥ ततःशब्दोमहानासीत्तुमुलोलोमहर्षणः ॥ रामरावणसैन्यानामन्योन्यम
भिधावतां ॥ ९ ॥ तस्मिन्प्रवृत्तेसंग्रामेघोरेरुधिरकर्दमे ॥ धूम्राक्षःकपिसैन्यंतद्द्रावयामासपत्रिभिः ॥ १० ॥ तंसरक्षोमहामात्रमापतंतंसपत्नजित् ॥ प्रतिजग्रा
हहनुमांस्तरसापवनात्मजः ॥ ११ ॥ तयोर्युद्धमभूद्घोरंहरिराक्षसवीरयोः ॥ जिगीषतोर्युधान्योन्यमिंद्रप्रह्लादयोरिव ॥ १२ ॥ गदाभिःपरिघैश्चैवराक्षसोजघ्निवा
न्कपिं ॥ कपिश्चजघ्निवान्रक्षःसस्कंधविटपैर्द्रुमैः ॥ १३ ॥ ततस्तमतिकोपेनसाश्वंसरथसारथिं ॥ धूम्राक्षमवधीत्क्रुद्धोहनूमान्मारुतात्मजः ॥ १४ ॥ ततस्तंनिह
तंदृष्ट्वाधूम्राक्षंराक्षसोत्तमं ॥ हरयोजातविस्रंभाजघ्नुरन्येचसैनिकान् ॥ १५ ॥ तेवध्यमानाहरिभिर्बलिभिर्जितकाशिभिः ॥ राक्षसाभग्नसंकल्पालंकामभ्यपत
न्भयात् ॥ १६ ॥ तेभिपत्यपुरंभग्राहतशेषानिशाचराः ॥ सर्वंराज्ञेयथावृत्तंरावणायन्यवेदयन् ॥ १७ ॥ श्रुत्वातुरावणस्तेभ्यःप्रहस्तंनिहतंयुधि ॥ धूम्राक्षंचमहेष्वा
संससैन्यंवानरर्षभैः ॥ १८ ॥ सुदीर्घमिवनिःश्वस्यसमुत्पत्यवरासनात् ॥ उवाचकुंभकर्णस्यकर्मकालोयमागतः ॥ १९ ॥ इत्येवमुक्काविविधैर्वादित्रैःसुमहास्व
नैः ॥ शयानमतिनिद्रालुंकुंभकर्णमबोधयत् ॥ २० ॥ प्रबोध्यमहताचैनंयत्नेनागतसाध्वसः ॥ स्वस्थमासीनमव्यग्रंविनिद्रंराक्षसाधिपः ॥ २१ ॥ ततोब्रवीद्दश
ग्रीवःकुंभकर्णमहाबलं ॥ धन्योसियस्यतेनिद्राकुंभकर्णेयमीदृशी ॥ २२ ॥ यइदंदारुणाकारंनजानीषेमहाभयं ॥ एषतीर्त्वार्णवंरामःसेतुनाहरिभिःसह ॥ २३ ॥
अवमन्येहनःसर्वान्करोतिकदनंमहत् ॥ मयात्वपहृताभार्यासीतानामास्यजानकी ॥ २४ ॥ तांनेतुंसइहायातोबद्ध्वासेतुंमहार्णवे ॥ तेनचैवप्रहस्तादिर्महान्नः
स्वजनोहतः ॥ २५ ॥ तस्यनान्योनिहंतास्तित्वामृतेशत्रुकर्शन ॥ सदंशितोभिनिर्यायत्वमद्यबलिनांवर ॥ २६ ॥ रामादीन्समरेसर्वान्जहिशत्रूनरिंदम ॥ दूषणा
वरजौचैववज्रवेगप्रमाथिनौ ॥ २७ ॥ तौत्वांबलेनमहतासहितावनुयास्यतः ॥ इत्युक्काराक्षसपतिःकुंभकर्णंतरस्विनं ॥ संदिदेशेतिकर्तव्येवज्रवेगप्रमाथिनौ
॥ २८ ॥ तथेत्युक्कातुतौवीरौरावणंदूषणानुजौ ॥ कुंभकर्णंपुरस्कृत्यतूर्णंनिर्ययतुःपुरात् ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानप० कुंभक
र्णनिर्गमनेषडशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषडशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

ततइति जितकाशिदृढमुष्टि काशिर्मुष्टिःप्रकाशनादितियास्कः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ ततोनिर्यायस्वपुरात्कुंभकर्णःसहानुगः ॥ अपश्यत्कपिसैन्यंतज्जितकाश्यग्रतःस्थितं ॥ १ ॥ सवीक्षमाणस्तत्सैन्यंरामदर्शनकांक्षया ॥ अ
पश्यच्चापिसौमित्रिंधनुष्पाणिंव्यवस्थितं ॥ २ ॥ तमभ्येत्याशुहरयःपरिवव्रुःसमंततः ॥ अभ्यघ्नंश्चमहाकायैर्बहुभिर्जगतीरुहैः ॥ ३ ॥ करजैरतुदंश्चान्येविहायभ
यमुत्तमं ॥ बहुधायुध्यमानास्तेयुद्धमार्गैःप्लवंगमाः ॥ ४ ॥ नानाप्रहरणैर्भीमैराक्षसेंद्रमताडयन् ॥ सताड्यमानःप्रहसन्भक्षयामासवानरान् ॥ ५ ॥ बलंचंड
बलाख्यंचवज्रबाहुंचवानरं ॥ तद्दृष्ट्वाव्यथनंकर्मकुंभकर्णस्यरक्षसः ॥ ६ ॥ उदक्रोशन्परित्रस्तास्तारप्रभृतयस्तदा ॥ तानुच्चैःक्रोशतःसैन्यान्श्रुत्वासहरियूथपा
न् ॥ ७ ॥ अभिदुद्रावसुग्रीवःकुंभकर्णमपेतभीः ॥ ततोनिपत्यवेगेनकुंभकर्णमहामनाः ॥ ८ ॥ शालेनजघ्निवान्मूर्ध्निबलेनकपिकुंजरः ॥ समहात्मामहावेगः
कुंभकर्णस्यमूर्धनि ॥ ९ ॥ बिभेदशालंसुग्रीवोनचैवाव्यथयत्कपिः ॥ ततोविनद्यसहसाशालस्पर्शविबोधितः ॥ १० ॥ दोर्भ्यामादायसुग्रीवंकुंभकर्णोहरद्बला
त् ॥ ह्रियमाणंतुसुग्रीवंकुंभकर्णेनरक्षसा ॥ ११ ॥ अवेक्ष्याभ्यद्रवद्वीरःसौमित्रिर्मित्रनंदनः ॥ सोभिपत्यमहावेगंरुक्मपुंखंमहाशरं ॥ १२ ॥ प्राहिणोत्कुंभकर्णा
यलक्ष्मणःपरवीरहा ॥ सतस्यदेहावरणंभित्त्वादेहंचसायकः ॥ १३ ॥ जगामदारयन्भूमिंरुधिरेणसमुक्षितः ॥ तथासभिन्नहृदयःसमुत्सृज्यकपीश्वरं ॥ १४ ॥
कुंभकर्णोमहेष्वासःप्रगृहीतशिलायुधः ॥ अभिदुद्रावसौमित्रिमुद्यम्यमहतींशिलां ॥ १५ ॥ तस्याभिपततस्तूर्णंक्षुराभ्यामुच्छ्रितौकरौ ॥ चिच्छेदनिशिताग्रा
भ्यांसबभूवचतुर्भुजः ॥ १६ ॥ तानप्यस्यभुजान्सर्वान्प्रगृहीतशिलायुधान् ॥ क्षुरैश्चिच्छेदलघ्वस्त्रंसौमित्रिःप्रतिदर्शयन् ॥ १७ ॥ सबभूवातिकायश्चबहुपाद
शिरोभुजः ॥ तंब्रह्मास्त्रेणसौमित्रिर्ददाराद्रिचयोपमं ॥ १८ ॥ सपपातमहावीर्योदिव्यास्त्राभिहतोरणे ॥ महाशनिविनिर्दग्धःपादपोंकुरवानिव ॥ १९ ॥ तंदृष्ट्वावृ
त्रसंकाशंकुंभकर्णंतरस्विनं ॥ गतासुंपतितंभूमौराक्षसाःप्राद्रवन्भयात् ॥ २० ॥ तथातान्द्रवतोयोधान्दृष्ट्वातौदूषणानुजौ ॥ अवस्थाप्याथसौमित्रिंसंक्रुद्धा
वभ्यधावतां ॥ २१ ॥ तावाद्रवंतौसंक्रुद्धौवज्रवेगप्रमाथिनौ ॥ अभिजग्राहसौमित्रिर्विनद्योभौपतत्रिभिः ॥ २२ ॥ ततःसुतुमुलंयुद्धमभवल्लोमहर्षणं ॥ दूषणा
नुजयोःपार्थलक्ष्मणस्यचधीमतः ॥ २३ ॥ महताशरवर्षेणराक्षसौसोभ्यवर्षत ॥ तौचापिवीरौसंक्रुद्धावुभौतौसमवर्षतां ॥ २४ ॥ मुहूर्त्तमेवमभवद्वज्रवेगप्रमा
थिनोः ॥ सौमित्रेश्चमहाबाहोःसंप्रहारःसुदारुणः ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ वन्यावनेचरावानराः ॥ २९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ताशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥

अथाद्रिशृंगमादायहनुमान्मारुतात्मजः ॥ अभिद्रुत्याददेप्राणान्वज्रवेगस्यरक्षसः ॥ २६ ॥ नीलश्चमहताग्राव्णादूषणावरजंहरिः ॥ प्रमाथिनमभिद्रुत्यप्रममाथमहाबलः ॥ २७ ॥ ततःप्रावर्त्ततपुनःसंग्रामःकटुकोदयः ॥ रामरावणसैन्यानामन्योन्यमभिधावतां ॥ २८ ॥ शतशोनैर्ऋतान्वन्याजघ्नुर्वन्यांश्चनैर्ऋताः ॥ नैर्ऋतास्तत्रवध्यंतेप्रायेणनतुवानराः ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यके० रामोपाख्यान० कुंभकर्णादिवधेसप्ताशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८७ ॥

॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ ततःश्रुत्वाहतंसंख्येकुंभकर्णंसहानुगं ॥ प्रहस्तंचमहेष्वासंधूम्राक्षंचातितेजसं ॥ १ ॥ पुत्रमिंद्रजितंवीरंरावणःप्रत्यभाषत ॥ जहिराममित्रघ्नसुग्रीवंचसलक्ष्मणं ॥ २ ॥ त्वयाहिममसत्पुत्रयशोदीप्तमुपार्जितं ॥ जित्वावज्रधरंसंख्येसहस्राक्षंशचीपतिं ॥ ३ ॥ अंतर्हितःप्रकाशोवादिव्यैर्दत्तवरैःशरैः ॥ जहिशत्रूनमित्रघ्नममशस्त्रभृतांवर ॥ ४ ॥ रामलक्ष्मणसुग्रीवाःशरस्पर्शंनतेनघ ॥ समर्थाःप्रतिसोढुंचकुतस्तदनुयायिनः ॥ ५ ॥ अगतायाप्रहस्तेनकुंभकर्णेनचानघ ॥ खरस्यापचितिःसंख्येतांगच्छत्वंमहाभुज ॥ ६ ॥ त्वमद्यनिशितैर्बाणैर्हत्वाशत्रून्ससैनिकान् ॥ प्रतिनंदयमांपुत्रपुराजित्वेववासवं ॥ ७ ॥ इत्युक्तःसतथेत्युक्त्वारथमास्थायदंशितः ॥ प्रययाविंद्रजिद्राजंस्तूर्णमायोधनंप्रति ॥ ८ ॥ ततोविश्राव्यविस्पष्टंनामराक्षसपुंगवः ॥ आह्वयामाससमरेलक्ष्मणंशुभलक्षणं ॥ ९ ॥ तंलक्ष्मणोभ्यधावच्चप्रगृह्यसशरंधनुः ॥ त्रासयंस्तलघोषेणसिंहःक्षुद्रमृगान्यथा ॥ १० ॥ तयोःसमभवद्युद्धंसुमहज्जयगृद्धिनोः ॥ दिव्यास्त्रविदुषोस्तीव्रमन्योन्यस्पर्धिनोस्तदा ॥ ११ ॥ रावणिस्तुयदानैवंविशेषयतिसायकैः ॥ ततोगुरुतरंयत्नमातिष्ठद्बलिनांवरः ॥ १२ ॥ ततएनंमहावेगैरर्दयामासतोमरैः ॥ तानागतान्सचिच्छेदसौमित्रिर्निशितैःशरैः ॥ १३ ॥ तेनिकृत्ताःशरैस्तीक्ष्णैर्न्यपतन्धरणीतले ॥ तमंगदोवालिसुतःश्रीमानुद्यम्यपादपं ॥ १४ ॥ अभिद्रुत्यमहावेगस्ताडयामासमूर्धनि ॥ तस्येंद्रजिदसंभ्रांतःप्रासेनोरसिवीर्यवान् ॥ १५ ॥ प्रहर्तुमैच्छत्तंचास्यप्रासंचिच्छेदलक्ष्मणः ॥ तमभ्याशगतंवीरमंगदंरावणात्मजः ॥ १६ ॥ गदयाताडयत्सव्येपार्श्वेवानरपुंगवं ॥ तमचिंत्यप्रहारंसबलवान्वालिनःसुतः ॥ १७ ॥ ससर्जेंद्रजितःक्रोधाच्छालस्कंधंतथांगदः ॥ सोंगदेनरुषोत्सृष्टोवधायेंद्रजितस्तरुः ॥ १८ ॥ जघानेंद्रजितःपार्थरथंसाश्वंससारथिं ॥ ततोहताश्वात्प्रस्कंद्यरथात्सहतसारथिः ॥ १९ ॥

॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ ससर्जउत्सृष्टवान् शालस्कंधंमहास्कंधंतरुं ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ तान्हरीन् तौचरामलक्ष्मणौ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टाशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८८ ॥ ॥ ७ ॥

तत्रैवांतर्दधेराजन्माययारावणात्मजः ॥ अंतर्हितंविदित्वातंबहुमायंचराक्षसं ॥ २० ॥ रामस्तंदेशमागम्यतत्सैन्यंपर्यरक्षत ॥ सराममुद्दिश्यशरैस्ततोदत्तवरैस्तदा ॥ २१ ॥ विव्याधसर्वगात्रेषुलक्ष्मणंचमहाबलं ॥ तमदृश्यंशरैःशूरौमाययांतर्हितंतदा ॥ २२ ॥ योधयामासतुरुभौरावणिंरामलक्ष्मणौ ॥ सरुषासर्वगात्रेषुतयोःपुरुषसिंहयोः ॥ २३ ॥ व्यसृजत्सायकान्भूयःशतशोथसहस्रशः ॥ तमदृश्यंविचिन्वंतःसृजंतमनिशंशरान् ॥ २४ ॥ हरयोविविशुर्व्योमप्रगृह्यमहतीःशिलाः ॥ तांश्चतौचाप्यदृश्यःसशरैर्विव्याधराक्षसः ॥ २५ ॥ सभृशंताडयामासरावणिर्माययावृतः ॥ तौशरैराचितौवीरौभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ पेततुर्गगनाद्भूमिंसूर्याचंद्रमसाविव ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानपर्वणिइंद्रजिद्युद्धेअष्टाशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८८ ॥ ॥ ७ ॥

॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ तावुभौपतितौदृष्ट्वाभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ बबंधरावणिर्भूयःशरैर्दत्तवरैस्तदा ॥ १ ॥ तौवीरौशरबंधेनबद्धाविंद्रजितारणे ॥ रेजतुःपुरुषव्याघ्रौशकुंताविवपंजरे ॥ २ ॥ तौदृष्ट्वापतितौभूमौशतशःसायकैश्चितौ ॥ सुग्रीवःकपिभिःसार्धंपरिवार्यततःस्थितः ॥ ३ ॥ सुषेणमैंदद्विविदैःकुमुदेनांगदेनच ॥ हनुमन्नीलतारैश्चनलेनचकपीश्वरः ॥ ४ ॥ ततस्तंदेशमागम्यकृतकर्माविभीषणः ॥ बोधयामासतौवीरौप्रज्ञास्त्रेणप्रबोधितौ ॥ ५ ॥ विशल्यौचापिसुग्रीवःक्षणेनैतौचकारह ॥ विशल्ययामहौषध्यादिव्यमंत्रप्रयुक्तया ॥ ६ ॥ तौलब्धसंज्ञौनृवरौविशल्यावुदतिष्ठतां ॥ गततंद्रीक्लमौचापिक्षणेनैतौमहारथौ ॥ ७ ॥ ततोविभीषणःपार्थराममिक्ष्वाकुनंदनं ॥ उवाचविज्वरंदृष्ट्वाकृतांजलिरिदंवचः ॥ ८ ॥ इदमंभोगृहीत्वातुराजराजस्यशासनात् ॥ गुह्यकोभ्यागतःश्वेतात्त्वत्सकाशमरिंदम ॥ ९ ॥ इदमंभःकुबेरस्तेमहाराजप्रयच्छति ॥ अंतर्हितानांभूतानांदर्शनार्थंपरंतप ॥ १० ॥ अनेनमृष्टनयनोभूतान्यंतर्हितान्युत ॥ भवान्द्रक्ष्यतियस्मैचप्रदास्यतिनरःसतु ॥ ११ ॥ तथेतिरामस्तद्वारिप्रतिगृह्याभिसंस्कृतं ॥ चकारनेत्रयोःशौचंलक्ष्मणश्चमहामनाः ॥ १२ ॥ सुग्रीवजांबवंतौचहनुमानंगदस्तथा ॥ मैंदद्विविदनीलाश्चप्रायःप्लवगसत्तमाः ॥ १३ ॥ तथासमभवच्चापियदुवाचविभीषणः ॥ क्षणेनातींद्रियाण्येषांचक्षूंष्यासन्युधिष्ठिर ॥ १४ ॥ इंद्रजित्कृतकर्माचपित्रेकर्मतदात्मनः ॥ निवेद्यपुनरागच्छत्त्वरयाजिशिरःप्रति ॥ १५ ॥

ताविति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ अतींद्रियाण्यतींद्रियार्थग्राहकाणि ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ कृतसंज्ञोविभीषणेनसंकेतितः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ निधायबध्वा असिखड्गं ॥ ३३ ॥

तमापततंतंसंक्रुद्धंपुनरेवयुयुत्सया ॥ अभिदुद्रावसौमित्रिर्विभीषणमतेस्थितः ॥ १६ ॥ अकृताह्निकमेवैनंजिघांसुर्जितकाशिनं ॥ शरैर्जघानसंक्रुद्धःकृतसंज्ञोथ
लक्ष्मणः ॥ १७ ॥ तयोःसमभवद्युद्धंतदान्योन्यंजिगीषतोः ॥ अतीवचित्रमाश्चर्यंशक्रप्रह्लादयोरिव ॥ १८ ॥ अविध्यदिंद्रजित्तीक्ष्णैःसौमित्रिंमर्मभेदिभिः ॥ सौ
मित्रिश्चानलस्पर्शैरविध्यद्रावणिंशरैः ॥ १९ ॥ सौमित्रिशरसंस्पर्शाद्रावणिःक्रोधमूर्छितः ॥ असृजल्लक्ष्मणायाष्टौशरानाशीविषोपमान् ॥ २० ॥ तस्यासून्पाव
कस्पर्शैःसौमित्रिःपत्रिभिस्त्रिभिः ॥ यथानिरहरद्वीरस्तन्मेनिगदतःशृणु ॥ २१ ॥ एकेनास्यधनुष्मंतंबाहुंदेहादपातयत् ॥ द्वितीयेनसनाराचंभुजंभूमौन्यपातयत्
॥ २२ ॥ तृतीयेनतुबाणेनपृथुधारेणभास्वता ॥ जहारसुनसंचापिशिरोभ्राजिष्णुकुंडलं ॥ २३ ॥ विनिकृत्यभुजस्कंधंकवंधंभीमदर्शनं ॥ तंहत्वासूतमप्यस्त्रैर्ज
घानबलिनांवरः ॥ २४ ॥ लंकांप्रवेशयामासुस्तंरथंवाजिनस्तदा ॥ ददर्शरावणस्तंचरथंपुत्रविनाकृतं ॥ २५ ॥ सपुत्रंनिहतंदृष्ट्वात्रासात्संभ्रांतमानसः ॥ राव
णःशोकमोहार्त्तोवैदेहींहंतुमुद्यतः ॥ २६ ॥ अशोकवनिकास्थांतांरामदर्शनलालसां ॥ खड्गमादायदुष्टात्माजवेनाभिपपातह ॥ २७ ॥ तंदृष्ट्वातस्यदुर्बुद्धेरविंध्यः
पापनिश्चयं ॥ शमयामाससंक्रुद्धंश्रूयतांयेनहेतुना ॥ २८ ॥ महाराज्येस्थितोदीप्येनस्त्रियंहंतुमर्हसि ॥ हतैवैषायदास्त्रीचबंधनस्थाचतेवशे ॥ २९ ॥ नचैषादेहभे
देनहतास्यादितिमेमतिः ॥ जहिभर्तारमेवास्याहतेतस्मिन्हताभवेत् ॥ ३० ॥ नहितेविक्रमेतुल्यःसाक्षादपिशतक्रतुः ॥ असकृद्धित्वयासेंद्रास्त्रासितास्त्रिदशायु
धि ॥ ३१ ॥ एवंबहुविधैर्वाक्यैरविंध्योरावणंतदा ॥ क्रुद्धंसंशमयामासजगृहेचसतद्वचः ॥ ३२ ॥ निर्याणेसमतिंकृत्वानिधायासिंक्षपाचरः ॥ आज्ञापयामास
तदारथोमेकल्प्यतामिति ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानप॰इंद्रजिद्वधेऊननवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८९ ॥ ॥ ७ ॥
॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ ततःक्रुद्धोदशग्रीवःप्रियेपुत्रेनिपातिते ॥ निर्ययौरथमास्थायहेमरत्नविभूषितं ॥ १ ॥ संवृतोराक्षसैर्घोरैर्विविधायुधपाणिभिः ॥ अभिदु ॥२८५॥
द्रावरामंसयोधयन्हरियूथपान् ॥ २ ॥ तमाद्रवंतंसंक्रुद्धंमैंदनीलनलांगदाः ॥ हनूमान्जांबवांश्चैवससैन्याःपर्यवारयन् ॥ ३ ॥ तेदशग्रीवसैन्यंतदृक्षवानरपुंग
वाः ॥ द्रुमैर्विध्वंसयांचक्रुर्दशग्रीवस्यपश्यतः ॥ ४ ॥

॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊननवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततःक्रुद्धइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ रामस्यरूपंकृत्वालक्ष्मणमभिदुद्राव लक्ष्मणस्यरूपंकृत्वाराममितियोजना ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

ततःससैन्यमालोक्यवध्यमानमरातिभिः ॥ मायावीचासृजन्मायांरावणोराक्षसाधिपः ॥ ५ ॥ तस्यदेहविनिष्क्रांताःशतशोथसहस्रशः ॥ राक्षसाःप्रत्यदृश्यंतश
रशक्त्यृष्टिपाणयः ॥ ६ ॥ तान्रामोजघ्निवान्सर्वान्दिव्येनास्त्रेणराक्षसान् ॥ अथभूयोपिमायांसव्यदधाद्राक्षसाधिपः ॥ ७ ॥ कृत्वारामस्यरूपाणिलक्ष्मणस्य
चभारत ॥ अभिदुद्रावरामंचलक्ष्मणंचदशाननः ॥ ८ ॥ ततस्तेराममर्च्छंतोलक्ष्मणंचक्षपाचराः ॥ अभिपेतुस्तदारामंप्रगृहीतशरासनाः ॥ ९ ॥ तांदृष्ट्वाराक्षसें
द्रस्यमायामिक्ष्वाकुनंदनः ॥ उवाचरामंसौमित्रिरसंभ्रांतोबृहद्वचः ॥ १० ॥ जहीमान्राक्षसान्पापानात्मनःप्रतिरूपकान् ॥ जघानरामस्तांश्चान्यानात्मनःप्र
तिरूपकान् ॥ ११ ॥ ततोहर्यश्वयुक्तेनरथेनादित्यवर्चसा ॥ उपतस्थेरणेरामंमातलिःशक्रसारथिः ॥ १२ ॥ ॥ मातलिरुवाच ॥ ॥ अयंहर्यश्वयुग्जैत्रोमघोनः
स्यंदनोत्तमः ॥ अनेनशक्रःकाकुत्स्थसमरेदैत्यदानवान् ॥ १३ ॥ शतशःपुरुषव्याघ्ररथोदारेणजघ्निवान् ॥ तदनेननरव्याघ्रमयायत्तेनसंयुगे ॥ १४ ॥ स्यंदनेन
जहिक्षिप्रंरावणंमाचिरंकृथाः ॥ इत्युक्तोराघवस्तथ्यंवचोशंकतमातलेः ॥ १५ ॥ मायैषाराक्षसस्येतितमुवाचविभीषणः ॥ नेयंमायानरव्याघ्ररावणस्यदुरात्म
नः ॥ १६ ॥ तदातिष्ठरथंशीघ्रमिममैंद्रंमहाद्युते ॥ ततःप्रहृष्टःकाकुत्स्थस्तथेत्युक्त्वाविभीषणं ॥ १७ ॥ रथेनाभिपपाताथदशग्रीवंरुषान्वितः ॥ हाहाकृतानिभूतानि
रावणेसमभिद्रुते ॥ १८ ॥ सिंहनादाःसपटहादिविदिव्यास्तथानदन् ॥ दशकंधरराजसून्वोस्तथायुद्धमभून्महत् ॥ १९ ॥ अलब्धोपममन्यत्रतयोरेवतथाभवत् ॥
सरामायमहाघोरंविससर्जनिशाचरः ॥ २० ॥ शूलमिंद्राशनिप्रख्यंब्रह्मदंडमिवोद्यतं ॥ तच्छूलंसत्वरंरामश्चिच्छेदनिशितैःशरैः ॥ २१ ॥ तद्दृष्ट्वादुष्करंकर्मरा
वणंभयमाविशत् ॥ ततःक्रुद्धःससर्जाशुदशग्रीवःशिताञ्छरान् ॥ २२ ॥ सहस्रायुतशोरामेशस्त्राणिविविधानिच ॥ ततोभुशुंडीःशूलानिमुसलानिपरश्वधान्
॥ २३ ॥ शक्तीश्चविविधाकाराःशतघ्नीश्चशितान्क्षुरान् ॥ तांमायांविकृतांदृष्ट्वादशग्रीवस्यरक्षसः ॥ २४ ॥ भयात्प्रदुद्रुवुःसर्वेवानराःसर्वतोदिशं ॥ ततःसुपत्रंसु
मुखंहेमपुंखंशरोत्तमं ॥ २५ ॥ तूणादादायकाकुत्स्थोब्रह्मास्त्रेणयुयोजह ॥ तंबाणवर्यंरामेणब्रह्मास्त्रेणानुमंत्रितं ॥ २६ ॥ जहृषुर्देवगंधर्वादृष्ट्वाशक्रपुरोगमाः ॥
अल्पावशेषमायुश्चततोमन्यंतरक्षसः ॥ २७ ॥

॥ २३ ॥ विकृतांभीषणां ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥२८॥२९॥३०॥३१॥ पंचभूतानितत्यजुर्मृतइत्यर्थः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ॥इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सहत्वेति ॥१॥२॥

ब्रह्मास्त्रोदीरणाच्छत्रोर्देवदानवकिंनराः॥ ततःससर्जतंरामःशरमप्रतिमौजसं॥२८॥ रावणांतकरंघोरंब्रह्मदंडमिवोद्यतं॥ मुक्तमात्रेणरामेणदूराकृष्टेनभारत
॥२९॥ सतेनराक्षसश्रेष्ठःसरथःसाश्वसारथिः॥ प्रजज्वालमहाज्वालेनाग्निनाभिपरिप्लुतः॥ ३०॥ ततःप्रहृष्टास्त्रिदशाःसहगंधर्वचारणाः॥ निहतंरावणंदृष्ट्वा
रामेणाक्लिष्टकर्मणा॥ ३१ ॥ तत्यजुस्तंमहाभागंपंचभूतानिरावणं॥ भ्रंशितःसर्वलोकेषुसहिब्रह्मास्त्रतेजसा॥ ३२॥ शरीरधातवोह्यस्यमांसंरुधिरमेवच॥ ने
शुर्ब्रह्मास्त्रनिर्दग्धानचभस्माप्यदृश्यत॥ ३३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानपर्वणिरावणवधेनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२९०॥
॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥सहत्वारावणंक्षुद्रंराक्षसेंद्रंसुरद्विषं॥ बभूवहृष्टःससुहृद्रामःसौमित्रिणासह॥ १॥ ततोहतेदशग्रीवेदेवाःसर्षिपुरोगमाः॥ आशीर्भिर्ज
ययुक्ताभिरानर्चुस्तंमहाभुजं॥ २॥ रामंकमलपत्राक्षंतुष्टुवुःसर्वदेवताः॥ गंधर्वाःपुष्पवर्षैश्चवाग्भिश्चत्रिदशालयाः॥३॥ पूजयित्वायथारामंप्रतिजग्मुर्यथाग
तं॥ तन्महोत्सवसंकाशमासीदाकाशमच्युत॥ ४॥ ततोहत्वादशग्रीवंलंकांरामोमहायशाः॥ विभीषणायप्रददौप्रभुःपरपुरंजयः॥५॥ ततःसीतांपुरस्कृत्यवि
भीषणपुरस्कृतां॥ अविंध्योनामसुप्रज्ञोवृद्धामात्योविनिर्ययौ॥६॥ उवाचचमहात्मानंकाकुत्स्थंदैन्यमास्थितः॥प्रतीच्छदेवींसद्वृत्तांमहात्मन्जानकीमिति॥७॥
एतच्छ्रुत्वावचस्तस्मादवतीर्यरथोत्तमात्॥ बाष्पेणापिहितांसीतांददर्शेक्ष्वाकुनंदनः॥८॥ तांदृष्ट्वाचारुसर्वांगींयानस्थांशोककर्शितां॥ मलोपचितसर्वांगीं
जटिलांकृष्णवाससं॥ ९॥ उवाचरामोवैदेहींपरामर्शविशंकितः॥ गच्छवैदेहिमुक्तात्वंयत्कार्यंतन्मयाकृतं॥१०॥ मामासाद्यपतिंभद्रेनत्वंराक्षसवेश्मनि॥ ज
रांव्रजेथाइतिमेनिहतोसौनिशाचरः॥ ११॥ कथंह्यस्मद्विधोजातुजानन्धर्मविनिश्चयं॥ परहस्तगतांनारींमुहूर्त्तमपिधारयेत्॥ १२॥ सुवृत्तामसुवृत्तांवाप्यहं
त्वामद्यमैथिलि॥ नोत्सहेपरिभोगायश्वावलीढंहविर्यथा॥ १३॥ ततःसासहसाबालातच्छ्रुत्वादारुणंवचः॥ पपातदेवीव्यथितानिकृत्ताकदलीयथा॥ १४॥
योप्यस्याहर्षसंभूतोमुखरागस्तदाभवत्॥ क्षणेनसपुनर्नष्टोनिःश्वासइवदर्पणे॥ १५॥ ततस्तेहरयःसर्वेतच्छ्रुत्वारामभाषितं॥ गतासुकल्पानिश्चेष्टाबभूवुःसह ॥२८६॥
लक्ष्मणाः॥ १६॥

त्रिदशालयःस्वर्गस्तत्स्थाः॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥

॥१७॥१८॥१९॥ २०॥२१॥२२॥२३॥ २४॥ २५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥३१॥ ३२॥३३॥ ३४॥३५॥ ३६॥३७॥३८॥३९॥४०॥

ततोदेवोविशुद्धात्माविमानेनचतुर्मुखः॥ पद्मयोनिर्जगत्स्रष्टादर्शयामासराघवं॥१७॥ शक्रश्चाग्निश्चवायुश्चयमोवरुणएवच॥ यक्षाधिपश्चभगवांस्तथास
प्तर्षयोमलाः॥ १८॥ राजादशरथश्चैवदिव्यभास्वरमूर्तिमान्॥ विमानेनमहार्हेणहंसयुक्तेनभास्वता॥ १९॥ ततोंतरिक्षंतत्सर्वंदेवगंधर्वसंकुलं॥ शुशुभेतार
काचित्रंशरदीवनभस्तलं॥ २०॥ ततउत्थायवैदेहीतेषांमध्येयशस्विनी॥ उवाचवाक्यंकल्याणीरामंपृथुलवक्षसं॥ २१॥ राजपुत्रनतेदोषंकरोमिविदिता
हिते॥ गतिःस्त्रीणांनराणांचशृणुचेदंवचोमम॥ २२॥ अंतश्चरतिभूतानांमातरिश्वासदागतिः॥ समेविमुंचतुप्राणान्यदिपापंचराम्यहं॥ २३॥ अग्निराप
स्तथाकाशंपृथिवीवायुरेवच॥ विमुंचंतुममप्राणान्यदिपापंचराम्यहं॥ २४॥ यथाहंत्वदृतेवीरनान्यंस्वप्नेप्यचिंतयं॥ तथामेदेवनिर्दिष्टस्त्वमेवहिपतिर्भव
॥ २५॥ ततोंतरिक्षेवागासीत्सुभगालोकसाक्षिणी॥ पुण्यासंहर्षणीतेषांवानराणांमहात्मनां॥ २६॥ ॥वायुरुवाच॥ ॥भोभोराघवसत्यंवैवायुरस्मिसदा
गतिः॥ अपापामैथिलीराजन्संगच्छसहभार्यया॥२७॥ ॥अग्निरुवाच॥ ॥अहमंतःशरीरस्थोभूतानांरघुनंदन॥ सुसूक्ष्ममपिकाकुत्स्थमैथिलीनापराध्य
ति॥२८॥ ॥वरुणउवाच॥ ॥रसावैमत्प्रसूताहिभूतदेहेषुराघव॥ अहंवैत्वांप्रब्रवीमिमैथिलीप्रतिगृह्यतां॥ २९॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥पुत्रनैतदिहाश्चर्यंत्व
यिराजर्षिधर्मिणि॥ साधोसद्वृत्तकाकुत्स्थशृणुचेदंवचोमम॥ ३०॥ शत्रुरेषत्वयावीरदेवगंधर्वभोगिनां॥ यक्षाणांदानवानांचमहर्षीणांचपातितः॥ ३१॥ अ
वध्यःसर्वभूतानांमत्प्रसादात्पुराभवत्॥ कस्माच्चित्कारणात्पापःकंचित्कालमुपेक्षितः॥३२॥वधार्थमात्मनस्तेनहृतासीतादुरात्मना॥ नलकूबरशापेनरक्षाचा
स्याःकृतामया॥ ३३॥ यदिह्यकामामासेवेत्स्त्रियमन्यामपिध्रुवं॥ शतधास्यफलेन्मूर्धाइत्युक्तःसोभवत्पुरा॥ ३४॥ नात्रशंकात्वयाकार्याप्रतीच्छेमांमहाद्यु
ते॥ कृतंत्वयामहत्कार्यंदेवानाममरप्रभ॥ ३५॥ ॥दशरथउवाच॥ ॥प्रीतोस्मिवत्सभद्रंतेपितादशरथोस्मिते॥ अनुजानामिराज्यंचप्रशाधिपुरुषोत्तम
॥३६॥ ॥रामउवाच॥ ॥अभिवादयेत्वांराजेंद्रयदित्वंजनकोमम॥ गमिष्यामिपुरींरम्यामयोध्यांशासनात्तव॥३७॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥तमुवाचपि
ताभूयःप्रहृष्टोभरतर्षभ॥ गच्छायोध्यांप्रशाधीतिरामंरक्तांतलोचनं॥३८॥ संपूर्णानीहवर्षाणिचतुर्दशमहाद्युते॥ ततोदेवान्नमस्कृत्यसुहृद्भिरभिनंदितः॥३९॥
महेंद्रइवपौलोम्याभार्ययाससमेयिवान्॥ ततोवरंददौतस्मैत्र्यविंध्यायपरंतपः॥ ४०॥

॥४१॥४२॥४३॥४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥५२॥५३॥ यत्रशिश्येपूर्वंसमुद्रप्रार्थनार्थंशयनंकृतवान् ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६॥५७॥५८॥५९॥६०॥६१॥६२॥६३॥ गुरुणारामेण ॥ ६४ ॥

त्रिजटांचार्थमानाभ्यांयोजयामासराक्षसीं ॥ तमुवाचततोब्रह्मादेवैःशक्रपुरोगमैः ॥ ४१ ॥ कौसल्यामातरिष्टांस्तेवरानद्यददानिकान् ॥ वत्रेरामःस्थितिंधर्मे
शत्रुभिश्चापराजयं ॥ ४२ ॥ राक्षसैर्निहतानांचवानराणांसमुद्भवं ॥ ततस्तेब्रह्मणाप्रोक्तेतथेतिवचनेतदा ॥ ४३ ॥ समुत्तस्थुर्महाराजवानरालब्धचेतसः ॥ सी
ताचापिमहाभागावरंहनुमतेददौ ॥ ४४ ॥ रामकीर्त्यासमंपुत्रजीवितंतेभविष्यति ॥ दिव्यास्त्वामुपभोगाश्चमत्प्रसादकृताःसदा ॥ ४५ ॥ उपस्थास्यंतिहनुमन्नि
तिस्महरिलोचन ॥ ततस्तेप्रेक्षमाणानांतेषामक्लिष्टकर्मणां ॥ ४६ ॥ अंतर्धानंययुर्देवाःसर्वेशक्रपुरोगमाः ॥ दृष्ट्वारामंतुजानक्यासंगतंशक्रसारथिः ॥ ४७॥ उ
वाचपरमप्रीतःसुहृन्मध्यइदंवचः ॥ देवगंधर्वयक्षाणांमानुषासुरभोगिनां ॥ ४८॥ अपनीतंत्वयादुःखमिदंसत्यपराक्रम ॥ सदेवासुरगंधर्वायक्षराक्षसपन्न
गाः ॥ ४९ ॥ कथयिष्यंतिलोकास्त्वांयावद्भूमिर्धरिष्यति ॥ इत्येवमुक्त्वानुज्ञाप्यरामंशस्त्रभृतांवरं ॥ ५० ॥ संपूज्यापाक्रमत्तेनरथेनादित्यवर्चसा ॥ ततःसीतांपुर
स्कृत्यरामःसौमित्रिणासह ॥ ५१ ॥ सुग्रीवप्रमुखैश्चैवसहितःसर्ववानरैः ॥ विधायरक्षांलंकायांविभीषणपुरस्कृतः ॥ ५२ ॥ संततारपुनस्तेनसेतुनामकरालयं ॥
पुष्पकेणविमानेनखेचरेणविराजता ॥ ५३ ॥ कामगेनयथामुख्यैरमात्यैःसंवृतोवशी ॥ ततस्तीरेसमुद्रस्ययत्रशिश्येसपार्थिवः ॥ ५४ ॥ तत्रैवोवासधर्मात्मास
हितःसर्ववानरैः ॥ अथैनान्राघवःकालेसमानीयाभ्यपूज्यच ॥ ५५ ॥ विसर्जयामासतदारत्नैःसंतोष्यसर्वशः ॥ गतेषुवानरेंद्रेषुगोपुच्छर्क्षेषुतेषुच ॥५६॥ सुग्री
वसहितोरामःकिष्किंधांपुनरागमत् ॥ विभीषणेनानुगतःसुग्रीवसहितस्तदा ॥ ५७॥ पुष्पकेणविमानेनवैदेह्यादर्शयन्वनं ॥ किष्किंधांतुसमासाद्यरामःप्रहर
तांवरः ॥ ५८ ॥ अंगदंकृतकर्माणंयौवराज्येभ्यषेचयत् ॥ ततस्तैरेवसहितोरामःसौमित्रिणासह ॥ ५९ ॥ यथागतेनमार्गेणप्रययौस्वपुरंप्रति ॥ अयोध्यांससमा
साद्यपुरींराष्ट्रपतिस्ततः ॥ ६० ॥ भरतायहनूमंतंदूतंप्रास्थापयत्तदा ॥ लक्षयित्वेंगितंसर्वंप्रियंतस्मैनिवेद्यवै ॥ ६१ ॥ वायुपुत्रेपुनःप्राप्तेनंदिग्राममुपागमत् ॥ सत
त्रमलदिग्धांगंभरतंचीरवाससं ॥ ६२ ॥ अग्रतःपादुकेकृत्वाददर्शासीनमासने ॥ संगतोभरतेनाथशत्रुघ्नेनचवीर्यवान् ॥ ६३ ॥ राघवःसहसौमित्रिर्मुमुदेभरतर्ष ॥२८७॥
भ ॥ ततोभरतशत्रुघ्नौसमेतौगुरुणातदा ॥ ६४ ॥ वैदेह्यादर्शनेनोभौप्रहर्षंसमवापतुः ॥ तस्मैतद्भरतोराज्यमागतायातिसत्कृतं ॥ न्यासंनिर्यातयामासयुक्तःप
रमयामुदा ॥ ६५ ॥ ततस्तंवैष्णवेशूरंनक्षत्रेभिमतेहनि ॥ वसिष्ठोवामदेवश्चसहिताभ्यषिंचतां ॥ ६६ ॥

॥ ६५ ॥ वैष्णवेनक्षत्रेश्रवणे ॥ ६६ ॥

॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ जारूथ्यान्त्रिगुणदक्षिणानित्यर्जुनमिश्रः जूवृभ्यामूथन्नित्युणादिसूत्रेजरूथंमांसमितिशाब्दिकाः तदामांसमयान्मांसादिदानप्रधानान्पुष्टानित्यर्थः निरर्गलान्अन्नाद्यर्थिनामना वृतद्वारान् जरूथोऽसुरविशेषइतिवेदभाष्यं जरूथंहन्यक्षिरायेपुरंधिमितिमंत्रवर्णात् जरूथंगरूथंगृणातेरितियास्कवचनाच्चजरूथंस्तोत्रं तथाचायंमंत्रोनिरुक्तभाष्येव्याख्यातः हेऽग्नेत्वांपुरंधिमहांतंस

सोभिषिक्तःकपिश्रेष्ठंसुग्रीवंससुहृज्जनं ॥ विभीषणंचपौलस्त्यमन्वजानाद्गृहान्प्रति ॥ ६७ ॥ अभ्यर्च्यविविधैर्भोगैःप्रीतियुक्तौमुदायुतौ ॥ समाधायेतिकर्तव्यं
दुःखेनविससर्जह ॥ ६८ ॥ पुष्पकंचविमानंतत्पूजयित्वासराघवः ॥ प्रादाद्वैश्रवणायैवप्रीत्यासरघुनंदनः ॥ ६९ ॥ ततोदेवर्षिसहितःसरितंगोमतीमनु ॥ दशा
श्वमेधानाजह्रेजारूथ्यान्सनिरर्गलान् ॥ ७० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिरामोपाख्यानपर्वणिरामाभिषेकेएकनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः
॥ २९१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ एवमेतन्महाबाहोरामेणामिततेजसा ॥ प्राप्तंव्यसनमत्युग्रंवनवासकृतंपुरा ॥ १ ॥ माशुचःपुरुष
व्याघ्रक्षत्रियोसिपरंतप ॥ बाहुवीर्याश्रितेमार्गेवर्तसेदीप्तनिर्णये ॥ २ ॥ नहितेवृजिनंकिंचिद्वर्ततेपरमण्वपि ॥ अस्मिन्मार्गेनिषीदेयुःसेंद्राऽपिससुरासुराः ॥ ३ ॥ सं
हत्यनिहतोवृत्रोमरुद्भिर्वज्रपाणिना ॥ नमुचिश्चैवदुर्धर्षोदीर्घजिह्वाचराक्षसी ॥ ४ ॥ सहायवतिसर्वार्थाःसंतिष्ठंतीहसर्वशः ॥ किन्नुतस्याजितंसंख्येयस्यभ्राता
धनंजयः ॥ ५ ॥ अयंचबलिनांश्रेष्ठोभीमोभीमपराक्रमः ॥ युवानौचमहेष्वासौवीरौमाद्रवतीसुतौ ॥ ६ ॥ एभिःसहायैःकस्मात्त्वंविषीदसिपरंतप ॥ यइमेवज्रि
णःसेनांजयेयुःसमरुद्गणां ॥ ७ ॥ त्वमप्येभिर्महेष्वासैःसहायैर्देवरूपिभिः ॥ विजेष्यसिरणेसर्वानमित्रान्भरतर्षभ ॥ ८ ॥ इतश्चत्वमिमांपश्यसैंधवेनदुरात्मना ॥
बलिनावीर्यमत्तेनहृतामेभिर्महात्मभिः ॥ ९ ॥ आनीतांद्रौपदींकृष्णांकृत्वाकर्मसुदुष्करं ॥ जयद्रथंचराजानंविजितंवशमागतं ॥ १० ॥ असहायेनरामेणवैदे
हीपुनराहृता ॥ हत्वासंख्येदशग्रीवंराक्षसंभीमविक्रमं ॥ ११ ॥ यस्यशाखामृगामित्राण्यृक्षाःकालमुखास्तथा ॥ जात्यंतरगताराजन्नेतद्बुद्ध्यानुचिंतय ॥ १२ ॥
तस्मात्त्वंकुरुश्रेष्ठमाशुचोभरतर्षभ ॥ त्वद्विधाहिमहात्मानोनशोचंतिपरंतप ॥ १३ ॥

मिधानःसम्यग्दीपयन्वसिष्ठोमुनीरायेधनप्राप्तयेजरूथंस्तोत्रंहन्गमयन्यक्षियजति अत्रजरतेःस्तुत्यर्थस्यशब्दसारूप्यादर्थाविरोधाच्चजरूथंस्तोत्रमित्युच्यतइतिजारूथ्यान्स्तोत्रार्हानित्यर्थः ॥ ७० ॥
॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमेतदिति ॥ १ ॥ दीप्तनिर्णयेअसंदिग्धेप्रत्यक्षफले ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥
॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नात्मानमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ साविव्या
सावित्रीसवितृकन्यातद्दैवत्ययाऋचासाच सोमोवधूयुरभवदश्विनास्तामुभावरा सूर्यायत्पत्येशंसंतींमनसासवितादददिति यदासविचात्वष्टासावित्रीस्वकन्यासूर्यासूर्यस्यस्त्रीसूर्यायदत्तातदासोमोस्याव

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमाश्वासितोराजामार्कंडेयेनधीमता ॥ त्यक्त्वादुःखमदीनात्मापुनरप्येनमब्रवीत् ॥ १४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणि
रामोपाख्यानप० युधिष्ठिराश्वासनेद्विनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ समाप्तंचरामोपाख्यानपर्व ॥ ॥ अथपतिव्रतामाहात्म्यपर्व ॥
॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ नात्मानमनुशोचामिनेमान्भ्रातॄन्महामुने ॥ हरणंचापिराज्यस्ययथेमांद्रुपदात्मजां ॥ १ ॥ द्यूतेदुरात्मभिःक्लिष्टाःकृष्णयातारितावयं ॥ ज
यद्रथेनचपुनर्वनाच्चापिहृतावलात् ॥ २ ॥ अस्तिसीमंतिनीकाचिद्दृष्टपूर्वापिवाश्रुता ॥ पतिव्रतामहाभागायथेयंद्रुपदात्मजा ॥ ३ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ शृणु
राजन्कुलस्त्रीणांमहाभाग्यंयुधिष्ठिर ॥ सर्वमेतद्यथाप्राप्तंसाविच्याराजकन्यया ॥ ४ ॥ आसीन्मद्रेषुधर्मात्माराजापरमधार्मिकः ॥ ब्रह्मण्यश्चमहात्माचसत्यसं
धोजितेंद्रियः ॥ ५ ॥ यज्वादानपतिर्दक्षःपौरजानपदप्रियः ॥ पार्थिवोश्वपतिर्नामसर्वभूतहितेरतः ॥ ६ ॥ क्षमावाननपत्यश्चसत्यवाग्विजितेंद्रियः ॥ अतिक्रांते
नवयसासंतापमुपजग्मिवान् ॥ ७ ॥ अपत्योत्पादनार्थंचतीव्रंनियममास्थितः ॥ कालेपरिमिताहारोब्रह्मचारीजितेंद्रियः ॥ ८ ॥ हुत्वाशतसहस्रंससाविव्याराजसत्तम ॥ षष्ठेषष्ठेतदाकालेबभूवमितभोजनः ॥ ९ ॥ एतेननियमेनासीद्वर्षाण्यष्टादशैवतु ॥ पूर्णेत्वष्टादशेवर्षेसावित्रीतुष्टिमभ्यगात् ॥ १० ॥ रूपिणीतुतदारा
जन्दर्शयामासतंनृपं ॥ अग्निहोत्रात्समुत्थायहर्षेणमहतान्विता ॥ उवाचचैनंवरदावचनंपार्थिवंतदा ॥ ११ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ ब्रह्मचर्येणशुद्धेनदमेन
नियमेनच ॥ सर्वात्मनाचभक्त्याचतुष्टास्मितवपार्थिव ॥ १२ ॥ वरंवृणीष्वाश्वपतेमद्रराजयदीप्सितं ॥ नप्रमादश्चधर्मेषुकर्तव्यस्तेकथंचन ॥ १३ ॥ ॥ अश्व
पतिरुवाच ॥ ॥ अपत्यार्थःसमारंभःकृतोधर्मेप्सयामया ॥ पुत्रामेबहवोदेविभवेयुःकुलभावनाः ॥ १४ ॥ तुष्टासियदिमेदेविवरमेतंवृणोम्यहं ॥ संतानंपरमो
धर्मइत्याहुर्मांद्विजातयः ॥ १५ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ पूर्वमेवमयाराजन्नभिप्रायमिमंतव ॥ ज्ञात्वापुत्रार्थमुक्तोवैभगवांस्तेपितामहः ॥ १६ ॥

धूयुर्वध्वाअनुचरोभूत् सविताचसूर्यांपत्येपत्युःकल्याणार्थंशंसंतींकथयंतींमनसाउभौवरौपुत्ररूपावश्विनौअददादितिमंत्रार्थः इतएववाक्यादेतस्यमंत्रस्यलक्षहोमादपत्यप्राप्तिर्भवतीतिगम्यते षष्ठेकाले
ऽष्टधाविभक्तस्याह्नःषष्ठेंशे ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ उत्तरंपुत्रार्थंप्रार्थनावचनं निसर्गेणाज्ञया ॥ १८ ॥ प्रतिज्ञायांगीकृत्य ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ मानव्यामनुपुत्र्याः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ प्रतिवारितोऽभिभूतः ॥ २७ ॥

प्रसादाच्चैवतस्मात्तेस्वयंभुविहिताद्भुवि ॥ कन्यातेजस्विनीसौम्यक्षिप्रमेवभविष्यति ॥ १७ ॥ उत्तरंचनतेकिंचिद्व्याहर्तव्यंकथंचन ॥ पितामहनिसर्गेणतुष्टाह्येत
द्ब्रवीमिते ॥ १८ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ सतथेतिप्रतिज्ञायसाविव्यावचनंनृपः ॥ प्रसादयामासपुनःक्षिप्रमेतद्भविष्यति ॥ १९ ॥ अंतर्हितायांसावित्र्यांजगा
मस्वपुरंनृपः ॥ स्वराज्येचावसद्वीरःप्रजाधर्मेणपालयन् ॥ २० ॥ कस्मिंश्चित्तुगतेकालेसराजानियतव्रतः ॥ ज्येष्ठायांधर्मचारिण्यांमहिष्यांगर्भमादधे ॥ २१ ॥ रा
जपुत्र्यास्तुगर्भःसमानव्याभरतर्षभ ॥ व्यवर्धततदाशुक्लेतारापतिरिवांबरे ॥ २२ ॥ प्राप्तेकालेतुसुषुवेकन्यांराजीवलोचनां ॥ क्रियाश्चतस्यामुदितश्चक्रेचनृप
सत्तमः ॥ २३ ॥ सावित्र्याप्रीतयादत्तासाविव्याहुतयाह्यपि ॥ सावित्रीत्येवनामास्याश्चक्रुर्विप्रास्तथापिता ॥ २४ ॥ साविग्रहवतीवश्रीर्व्यवर्धतनृपात्मजा ॥
कालेनचापिसाकन्यायौवनस्थाबभूवह ॥ २५ ॥ तांसुमध्यांपृथुश्रोणींप्रतिमांकांचनीमिव ॥ प्राप्तेयंदेवकन्येतिदृष्ट्वासंमेनिरेजनाः ॥ २६ ॥ तांतुपद्मपला
शाक्षींज्वलंतीमिवतेजसा ॥ नकश्चिद्वरयामासतेजसाप्रतिवारितः ॥ २७ ॥ अथोपोष्यशिरःस्नातादेवतामभिगम्यसा ॥ हुत्वाग्निंविधिवद्विप्रान्वाचयामास
पर्वणि ॥ २८ ॥ ततःसुमनसःशेषाःप्रतिगृह्यमहात्मनः ॥ पितुःसमीपमगमद्देवीश्रीरिवरूपिणी ॥ २९ ॥ साभिवाद्यपितुःपादौशेषाःपूर्वंनिवेद्यच ॥ कृतांजलिर्वरा
रोहानृपतेःपार्श्वमास्थिता ॥ ३० ॥ यौवनस्थांतुतांदृष्ट्वास्वांसुतांदेवरूपिणीं ॥ अयाच्यमानांचवरैर्नृपतिर्दुःखितोभवत् ॥ ३१ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ पुत्रिप्रदान
कालस्तेनचकश्चिद्वृणोतिमां ॥ स्वयमन्विच्छभर्तारंगुणैःसदृशमात्मनः ॥ ३२ ॥ प्रार्थितःपुरुषोयश्चसनिवेद्यस्त्वयामम ॥ विमृश्याहंप्रदास्यामिवरयत्वंयथेप्सितं
॥ ३३ ॥ श्रुतंहिधर्मशास्त्रेषुपठ्यमानंद्विजातिभिः ॥ तथात्वमपिकल्याणिगदतोमेवचःशृणु ॥ ३४ ॥ अप्रदातापितावाच्योवाच्यश्चानुपयन्पतिः ॥ मृतेभर्तरिपुत्रश्च
वाच्योमातुररक्षिता ॥ ३५ ॥ इदंमेवचनंश्रुत्वाभर्तुरन्वेषणेत्वर ॥ देवतानांयथावाच्योनभवेयंतथाकुरु ॥ ३६ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वादुहितरंतथा
वृद्धांश्चमंत्रिणः ॥ व्यादिदेशानुयात्रंचगम्यतांचेत्यचोदयत् ॥ ३७ ॥

॥ २८ ॥ सुमनसइष्टदेवतायाः सुपर्वाणःसुमनसस्त्रिदिवेशाइत्यमरः शेषाःप्रसादपूर्वकंदत्तानिमाल्यानि प्रसादभूतामालाइत्यर्थः प्रसादान्निजनिर्माल्यदानेशेषानुकीर्तितेतिविश्वः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥
॥ ३२ ॥ प्रार्थितइच्छितः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ वाच्योनिंद्यः अनुपयन्नकृतावगच्छन् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ अनुयात्रंयात्रोपकरणंवाहनादि ॥ ३७ ॥

॥ २८ ॥३९॥४०॥ ४१॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथेति कथायोगेनकथाप्रसंगेन ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

साभिवाद्यपितुःपादौव्रीडितेवतपस्विनी ॥ पितुर्वचनमाज्ञायनिर्जगामाविचारितं ॥ ३८ ॥ साहैमंरथमास्थायस्थविरैःसचिवैर्वृता ॥ तपोवनानिरम्याणिराज
र्षीणांजगामह ॥ ३९ ॥ मान्यानांतत्रवृद्धानांकृत्वापादाभिवादनं ॥ वनानिक्रमशस्तातसर्वाण्येवाभ्यगच्छत ॥ ४० ॥ एवंतीर्थेषुसर्वेषुधनोत्सर्गंनृपात्मजा ॥ कु
र्वतीद्विजमुख्यानांतंतंदेशंजगामह ॥ ४१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिपतिव्रतामाहात्म्यपर्वणिसावित्र्युपाख्यानेत्रिनवत्यधिकद्विशततमोऽ
ध्यायः ॥ २९३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ अथमद्राधिपोराजानारदेनसमागतः ॥ उपविष्टःसभामध्येकथायोगेनभारत ॥ १ ॥ ततो
भिगम्यतीर्थानिसर्वाण्येवाश्रमांस्तथा ॥ आजगामपितुर्वेश्मसावित्रीसहमंत्रिभिः ॥ २ ॥ नारदेनसहासीनंसादृष्ट्वापितरंशुभा ॥ उभयोरेवशिरसाचक्रेपादा
भिवादनं ॥ ३ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ क्वगताभूत्सुतेयंतेकुतश्चैवागतानृप ॥ किमर्थंयुवतींभर्त्रेनचैनांसंप्रयच्छसि ॥ ४ ॥ ॥ अश्वपतिरुवाच ॥ ॥ कार्येणख
ल्वनेनैवप्रेषिताद्यैवचागता ॥ एतस्याःशृणुदेवर्षेभर्तारंयोनयावृतः ॥ ५ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ साब्रूहिविस्तरेणेतिपित्रासंचोदिताशुभा ॥ तदैवतस्यवचनं
प्रतिगृह्येदमब्रवीत् ॥ ६ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ आसीच्छाल्वेषुधर्मात्माक्षत्रियःपृथिवीपतिः ॥ द्युमत्सेनइतिख्यातःपश्चाद्बंधोबभूवह ॥ ७ ॥ विनष्टचक्षुष
स्तस्यबालपुत्रस्यधीमतः ॥ सामीप्येनहृतंराज्यंछिद्रेस्मिन्पूर्ववैरिणा ॥ ८ ॥ सबालवत्सयासार्धंभार्ययाप्रस्थितोवनं ॥ महारण्यंगतश्चापितपस्तेपेमहाव्रतः
॥ ९ ॥ तस्यपुत्रःपुरेजातःसंवृद्धश्चतपोवने ॥ सत्यवाननुरूपोमेभर्तेतिमनसावृतः ॥ १० ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ अहोबतमहत्पापंसावित्र्यानृपतेकृतं ॥ अजा
नंत्यायदनयागुणवान्सत्यवान्वृतः ॥ ११ ॥ सत्यंवदत्यस्यपितासत्यंमाताप्रभाषते ॥ तथास्यब्राह्मणाश्चक्रुर्नामैतत्सत्यवानिति ॥ १२ ॥ बालस्याश्वाःप्रिया
श्चास्यकरोत्यश्वांश्चमृन्मयान् ॥ चित्रेपिविलिखत्यश्वांश्चित्राश्वइतिचोच्यते ॥ १३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अपीदानींसतेजस्वीबुद्धिमान्वानृपात्मजः ॥ क्षमावा
नपिवाशूरःसत्यवान्पितृवत्सलः ॥ १४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ विवस्वानिवतेजस्वीबृहस्पतिसमोमतौ ॥ महेंद्रइववीरश्चवसुधेवक्षमान्वितः ॥ १५ ॥ ॥ अ
श्वपतिरुवाच ॥ ॥ अपिराजात्मजोदाताब्रह्मण्यश्चापिसत्यवान् ॥ रूपवानप्युदारोवाप्यथवाप्रियदर्शनः ॥ १६ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ सामीप्येनसमीपवासिना छिद्रेअंधत्वेसति ॥ ८ ॥ ९ ॥ सत्यवान्नामतः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ तेजस्वीप्रभाववान्बुद्धिमान्वा वाशब्दश्चार्थे ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

सांकृतेःसंकृतिपुत्रस्य ॥ १७॥१८॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ आक्रम्याभिभूय ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अंशःकाष्ठपाषाणादेःशकलःसकृन्निपतति कृतस्यकरणंनास्तीत्यर्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

॥ नारदउवाच ॥ ॥ सांकृतेरंतिदेवस्यस्वशक्त्यादानतःसमः ॥ ब्रह्मण्यःसत्यवादीचशिबिरौशीनरोयथा ॥ १७ ॥ ययातिरिवचोदारःसोमवत्प्रियदर्शनः ॥ रूपे
णान्यतमोश्विभ्यांद्युमत्सेनसुतोबली ॥ १८ ॥ सदांतःसमृदुःशूरःससत्यःसंयतेंद्रियः ॥ समैत्रःसोनसूयश्चसह्रीमान्द्युतिमांश्चसः ॥ १९ ॥ नित्यशश्चार्जवंतस्मि
न्स्थितिस्तस्यैवचध्रुवा ॥ संक्षेपतस्तपोवृद्धैःशीलवृद्धैश्चकथ्यते ॥ २० ॥ ॥ अश्वपतिरुवाच ॥ ॥ गुणैरुपेतंसर्वैस्तंभगवन्प्रब्रवीषिमे ॥ दोषानप्यस्यमेब्रूहिय
दिसंतीहकेचन ॥ २१ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ एकएवास्यदोषोहिगुणानाक्रम्यतिष्ठति ॥ सचदोषःप्रयत्नेननशक्यमतिवर्तितुं ॥ २२ ॥ एकोदोषोस्तिनान्योस्यसो
द्यप्रभृतिसत्यवान् ॥ संवत्सरेणक्षीणायुर्देहन्यासंकरिष्यति ॥ २३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ एहिसावित्रिगच्छस्वअन्यंवरयशोभने ॥ तस्यदोषोमहानेकोगुणानाक्र
म्यचस्थितः ॥ २४ ॥ यथामेभगवानाहनारदोदेवसत्कृतः ॥ संवत्सरेणसोऽल्पायुर्देहन्यासंकरिष्यति ॥ २५ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ सकृदंशोनिपततिसकृत्क
न्याप्रदीयते ॥ सकृदाहददानीतित्रीण्येतानिसकृत्सकृत् ॥ २६ ॥ दीर्घायुरथवाल्पायुःसगुणोनिर्गुणोपिवा ॥ सकृद्वृतोमयाभर्तानद्वितीयंवृणोम्यहं ॥ २७ ॥ मन
सानिश्चयंकृत्वाततोवाचाभिधीयते ॥ क्रियतेकर्मणापश्चात्प्रमाणंमेमनस्ततः ॥ २८ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ स्थिराबुद्धिर्नरश्रेष्ठसावित्र्यादुहितुस्तव ॥ नैषावा
रयितुंशक्याधर्मादस्मात्कथंचन ॥ २९ ॥ नान्यस्मिन्पुरुषेसंतियेसत्यवतिवैगुणाः ॥ प्रदानमेवतस्मान्मेरोचतेदुहितुस्तव ॥ ३० ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अविचा
ल्यमेतदुक्तंतथ्यंचभवतावचः ॥ करिष्याम्येतदेवंचगुरुर्हिभगवान्मम ॥ ३१ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ अविघ्नमस्तुसावित्र्याःप्रदानेदुहितुस्तव ॥ साधयिष्याम्य
हंतावत्सर्वेषांभद्रमस्तुवः ॥ ३२ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वासमुत्पत्यनारदस्त्रिदिवंगतः ॥ राजापिदुहितुःसज्जंवैवाहिकमकारयत् ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्री
महाभारतेआरण्यकेपर्वणिपतिव्रतामा०सावित्र्युपाख्यानेचतुर्नवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ अथकन्या
प्रदानेसतमेवार्थंविचिंतयन् ॥ समानिन्येचतत्सर्वंभांडंवैवाहिकंनृपः ॥ १ ॥ ततोवृद्धान्द्विजान्सर्वानृत्विजःसपुरोहितान् ॥ समाहूयदिनेपुण्येप्रययौसहकन्य
या ॥ २ ॥ मेध्यारण्यंसगत्वाचद्युमत्सेनाश्रमंनृपः ॥ पद्भ्यामेवद्विजैःसार्धंराजर्षिंतमुपागमत् ॥ ३ ॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ यत्तत्सावित्र्यावचनमविचाल्यंभवताचतथ्यमुक्तं ॥ ३१ ॥ साधयिष्यामिगमिष्यामि धातूनामनेकार्थत्वाद्गत्यर्थोयं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ॥ इत्यार०नै०भा०चतुर्नवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथेति भांडंवैवाहिकमुपकरणंविवाहोचितं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

कौश्यांकुशमय्यांबृस्यामासने ॥ ४ ॥ आत्मनिवेदनमश्वपतिरहमितिज्ञापनं ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ भवाभवात्मकमुत्पत्तिविनाशात्मकं तेत्वांप्रति ॥ १० ॥ मामां ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ निर्वर्ततु

तत्रापश्यन्महाभागंशालवृक्षमुपाश्रितं ॥ कौश्यांबृस्यांसमासीनंचक्षुर्हीनंनृपंतदा ॥ ४ ॥ सराजातस्यराजर्षेःकृत्वापूजांयथार्हतः ॥ वाचासुनियतोभूत्वाचकारात्मनिवेदनं ॥ ५ ॥ तस्यार्घ्यमासनंचैवगांचावेद्यसधर्मवित् ॥ किमागमनमित्येवंराजाराजानमब्रवीत् ॥ ६ ॥ तस्यसर्वमभिप्रायमितिकर्तव्यतांचतां ॥ सत्यवंतंसमुद्दिश्यसर्वमेवन्यवेदयत् ॥ ७ ॥ ॥ अश्वपतिरुवाच ॥ ॥ सावित्रीनामराजर्षेकन्येयंममशोभना ॥ तांस्वधर्मेणधर्मज्ञस्नुषार्थेत्वंगृहाणमे ॥ ८ ॥ द्युमत्सेनउवाच ॥ ॥ च्युताःस्मराज्याद्वनवासमाश्रिताश्चरामधर्मंनियतास्तपस्विनः ॥ कथंत्वनर्हावनवासमाश्रमेनिवत्स्यतेक्लेशमिमंसुतातव ॥ ९ ॥ ॥ अश्वपतिरुवाच ॥ ॥ सुखंचदुःखंचभवाभवात्मकंयदाविजानातिसुताहमेवच ॥ नमद्विधेयुज्यतिवाक्यमीदृशंविनिश्चयेनाभिगतोस्मितेनृप ॥ १० ॥ आशांनार्हसिमेहंतुंसौहृदात्प्रणतस्यच ॥ अभितश्चागतंप्रेम्णाप्रत्याख्यातुंनमार्हसि ॥ ११ ॥ अनुरूपोहियुक्तश्चत्वंममाहंतवापिच ॥ स्नुषांप्रतीच्छमेकन्यांभार्यांसत्यवतस्ततः ॥ १२ ॥ ॥ द्युमत्सेनउवाच ॥ ॥ पूर्वमेवाभिलषितःसंबंधोमेत्वयासह ॥ भ्रष्टराज्यस्त्वहमितिततएतद्विचारितं ॥ १३ ॥ अभिप्रायस्त्वयंयोमेपूर्वमेवाभिकांक्षितः ॥ सनिर्वर्ततुमेद्यैवकांक्षितोह्यसिमेऽतिथिः ॥ १४ ॥ ततःसर्वान्समानाय्यद्विजानाश्रमवासिनः ॥ यथाविधिसमुद्वाहंकारयामासतुर्नृपौ ॥ १५ ॥ दत्वासोश्वपतिःकन्यांयथार्हंसपरिच्छदं ॥ ययौस्वमेवभवनंयुक्तःपरमयामुदा ॥ १६ ॥ सत्यवानपितांभार्यांलब्ध्वासर्वगुणान्वितां ॥ मुमुदेसाचतंलब्ध्वाभर्तारंमनसेप्सितं ॥ १७ ॥ गतेपितरिसर्वाणिसंन्यस्याभरणानिसा ॥ जगृहेवल्कलान्येववस्त्रंकाषायमेवच ॥ १८ ॥ परिचारैर्गुणैश्चैवप्रश्रयेणदमेनच ॥ सर्वकामक्रियाभिश्चसर्वेषांतुष्टिमादधे ॥ १९ ॥ श्वश्रूंशरीरसत्कारैःसर्वैराच्छादनादिभिः ॥ श्वशुरंदेवसत्कारैर्वाचःसंयमनेनच ॥ २० ॥ तथैवप्रियवादेननैपुणेनशमेनच ॥ रहश्चैवोपचारेणभर्तारंपर्यतोषयत् ॥ २१ ॥ एवंतत्राश्रमेतेषांतदानिवसतांसतां ॥ कालस्तपस्यतांकश्चिदपाक्रामतभारत ॥ २२ ॥ सावित्र्याग्लायमानायास्तिष्ठंत्यास्तुदिवानिशं ॥ नारदेनयदुक्तंतद्वाक्यंमनसिवर्तते ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीम० आ० प० सावित्र्युपाख्यानेपंचनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९५ ॥

निष्पद्यतां ॥ १४ ॥ १५ ॥ सपरिच्छदंपारिबर्हसहितं ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ परिचारैःसेवनैः गुणैःशीलसत्यादिभिः प्रश्रयेणस्नेहेन दमेनजितेंद्रियतया सर्वकामक्रियाभिःसर्वेषामिष्टसंपादनेन ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ वसतीनांस्थानंभोजनत्रयनिरोधः उपवसतीत्यादौवसतेस्तादर्थ्यदर्शनात् ॥ ५ ॥ पारयिष्यामिसमापयिष्यामि व्यवसायकृतमुद्योगकृतं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ युगंहस्त

॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ ततःकालेबहुतिथेव्यतिक्रांतेकदाचन ॥ प्राप्तःसकालोमर्तव्यंयत्रसत्यवतानृप ॥ १ ॥ गणयंत्याश्चसावित्र्यादिवसेदिवसेगते ॥ यद्वाक्यंनारदेनोक्तंवर्ततेहृदिनित्यशः ॥ २ ॥ चतुर्थेहनिमर्तव्यमितिसंचिंत्यभाविनी ॥ व्रतंत्रिरात्रमुद्दिश्यदिवारात्रंस्थिताभवत् ॥ ३ ॥ तंश्रुत्वानियमंतस्याभृशंदुःखान्वितोनृपः ॥ उत्थायवाक्यंसावित्रीमब्रवीत्परिसांत्वयन् ॥ ४ ॥ ॥ द्युमत्सेनउवाच ॥ ॥ अतितीव्रोयमारंभस्त्वयारब्धोनृपात्मजे ॥ तिसृणांवसतीनांहिस्थानंपरमदुश्चरं ॥ ५ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ नकार्यस्तातसंतापःपारयिष्याम्यहंव्रतं ॥ व्यवसायकृतंहीदंव्यवसायश्चकारणं ॥ ६ ॥ ॥ द्युमत्सेनउवाच ॥ ॥ व्रतंभिंधीतिवक्तुंत्वांनास्मिशक्तःकथंचन ॥ पारयस्वेतिवचनंयुक्तमस्मद्विधोवदेत् ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वाद्युमत्सेनोविरराममहामनाः ॥ तिष्ठंतीचैवसावित्रीकाष्ठभूतेवलक्ष्यते ॥ ८ ॥ श्वोभूतेभर्तृमरणेसावित्र्याभरतर्षभ ॥ दुःखान्वितायास्तिष्ठंत्याःसारात्रिर्व्यत्यवर्तत ॥ ९ ॥ अद्यतद्दिवसंचेतिहुत्वादीप्तंहुताशनं ॥ युगमात्रोदितेसूर्येकृत्वापौर्वाह्णिकीःक्रियाः ॥ १० ॥ ततःसर्वान्द्विजान्वृद्धान्श्वश्रूंश्वशुरमेवच ॥ अभिवाद्यानुपूर्व्येणप्रांजलिर्नियतास्थिता ॥ ११ ॥ अवैधव्याशिषस्तेतुसावित्र्यर्थंहिताःशुभाः ॥ ऊचुस्तपस्विनःसर्वेतपोवननिवासिनः ॥ १२ ॥ एवमस्त्वितिसावित्रीध्यानयोगपरायणा ॥ मनसातागिरःसर्वाःप्रत्यगृह्णात्तपस्विनां ॥ १३ ॥ तंकालंतंमुहूर्तंचप्रतीक्षंतीनृपात्मजा ॥ यथोक्तंनारदवचश्चिंतयंतीसुदुःखिता ॥ १४ ॥ ततस्तुश्वश्रूश्वशुरावूचतुस्तांनृपात्मजां ॥ एकांतमास्थितांवाक्यंप्रीत्याभरतसत्तम ॥ १५ ॥ ॥ श्वशुरावूचतुः ॥ ॥ व्रतंयथोपदिष्टंतुतथातत्पारितंत्वया ॥ आहारकालःसंप्राप्तःक्रियतांयदनंतरं ॥ १६ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ अस्तंगतेमयादित्येभोक्तव्यंकृतकामया ॥ एषमेहृदिसंकल्पःसमयश्चकृतोमया ॥ १७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ एवंसंभाषमाणायाःसावित्र्याभोजनंप्रति ॥ स्कंधेपरशुमादायसत्यवान्प्रस्थितोवनं ॥ १८ ॥ सावित्रीत्वाहभर्तारंनैकस्त्वंगंतुमर्हसि ॥ सहत्वयागमिष्यामिनहित्वांहातुमुत्सहे ॥ १९ ॥ ॥ सत्यवानुवाच ॥ ॥ वनंनगतपूर्वंतेदुःखःपंथाश्चभाविनि ॥ व्रतोपवासक्षामाचकथंपद्भ्यांगमिष्यसि ॥ २० ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ उपवासान्नमेग्लानिर्नास्तिचापिपरिश्रमः ॥ गमनेचकृतोत्साहांप्रतिषेद्धुंनमार्हसि ॥ २१ ॥

चतुष्कंतावदुदितेउपरियाते ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषण्णवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९६ ॥ ॥ ९५ ॥

॥ सत्यवानुवाच ॥ ॥ यदितेगमनोत्साहःकरिष्यामितवप्रियं ॥ ममत्वामंत्रयगुरून्नमांदोषःस्पृशेदयं ॥ २२ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ साभिवाद्याब्रवीच्छ्वश्रूंश्वशुरंचमहाव्रता ॥ अयंगच्छतिमेभर्ताफलाहारोमहावनं ॥ २३ ॥ इच्छेयमभ्यनुज्ञाताआर्ययाश्वशुरेणह ॥ अनेनसहनिर्गंतुंनमेद्यविरहःक्षमः ॥ २४ ॥ गुर्वग्निहोत्रार्थकृतेप्रस्थितश्वसुतस्तव ॥ ननिवार्योनिवार्यःस्यादन्यथाप्रस्थितोवनं ॥ २५ ॥ संवत्सरःकिंचिदूनोननिष्क्रांताहमाश्रमात् ॥ वनंकुसुमितंद्रष्टुंपरंकौतूहलंहिमे ॥ २६ ॥ ॥ द्युमत्सेनउवाच ॥ ॥ यतःप्रभृतिसावित्रीपित्रादत्तास्नुषामम ॥ नानयाभ्यर्थनायुक्तमुक्तपूर्वंस्मराम्यहं ॥ २७ ॥ तदेषालभतांकामंयथाभिलषितंवधूः ॥ अप्रमादश्चकर्तव्यःपुत्रिसत्यवतःपथि ॥ २८ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ उभाभ्यामभ्यनुज्ञातासाजगामयशस्विनी ॥ सहभर्त्राहसंतीवहृदयेनविदूयता ॥ २९ ॥ सावनानिविचित्राणिरमणीयानिसर्वशः ॥ मयूरगणजुष्टानिददर्शविपुलेक्षणा ॥ ३० ॥ नदीःपुण्यवहाश्चैवपुष्पितांश्चनगोत्तमान् ॥ सत्यवानाहपश्येतिसावित्रींमधुरंवचः ॥ ३१ ॥ निरीक्षमाणाभर्तारंसर्वावस्थमनिंदिता ॥ मृतमेवहिभर्तारंकालेमुनिवचःस्मरन् ॥ ३२ ॥ अनुव्रजंतीभर्तारंजगाममृदुगामिनी ॥ द्विधेवहृदयंकृत्वातंचकालमवेक्षती ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेपर्वणिपतिव्रतामा० साविञ्युपाख्यानेषण्णवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ ॥ २९६ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ अथभार्यासहायःसफलान्यादायवीर्यवान् ॥ कठिनंपूरयामासततःकाष्ठान्यपाटयत् ॥ १ ॥ तस्यपाटयतःकाष्ठंस्वेदोवैसमजायत ॥ व्यायामेनचतेनास्यजज्ञेशिरसिवेदना ॥ २ ॥ सोभिगम्यप्रियांभार्यामुवाचश्रमपीडितः ॥ ॥ सत्यवानुवाच ॥ ॥ व्यायामेनममानेनजाताशिरसिवेदना ॥ ३ ॥ अंगानिचैवसावित्रिहृदयंदूयतीवच ॥ अस्वस्थमिवचात्मानंलक्षयेमितभाषिणि ॥ ४ ॥ शूलैरिवशिरोविद्धमिदंसंलक्षयाम्यहं ॥ तत्स्वप्तुमिच्छेकल्याणिनस्थातुंशक्तिरस्तिमे ॥ ५ ॥ सासमासाद्यसावित्रीभर्तारमुपगम्यच ॥ उत्संगेस्यशिरःकृत्वानिषसादमहीतले ॥ ६ ॥ ततःसानारदवचोविमृशंतीतपस्विनी ॥ तंमुहूर्तंक्षणंवेलांदिवसंचयुयोजह ॥ ७ ॥ मुहूर्तादेवचापश्यत्पुरुषंरक्तवाससं ॥ बद्धमौलिंवपुष्मंतमादित्यसमतेजसं ॥ ८ ॥

अथेति कठिनंस्थालीं कठिनंनिष्ठुरेस्थाल्यामितिविश्वः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ युयोजानुचिंतितवती ॥ ७ ॥ ८ ॥

१ व्यत्ययेनपुंस्त्वं

॥ ९ ॥ १० ॥ कामयाइच्छया ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ अंगुष्ठमात्रंहृदयाकाशप्रतिष्ठितत्वात्तत्प्रमाणंपुर्यष्टकवेष्टितंसूक्ष्मशरीरवंतं ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ अनात्मवंतोऽजितेंद्रियाः वनेधर्मंयज्ञादिरूपंनचरंति जितेंद्रियाएववनेयामेवायज्ञादींस्त्रीसंबद्धान्धर्मान्कुर्वंति तेनगृहस्थवानप्रस्थयोःसंग्रहः वासंगुरुकुलवासंब्रह्मचर्यं परिश्रमंपरित्यागरूपमाश्रमंसंन्या

श्मामावदातंरक्ताक्षंपाशहस्तंभयावहं ॥ स्थितंसत्यवतःपार्श्वेनिरीक्षंतंतमेवच ॥ ९ ॥ तंदृष्ट्वासहसोत्थायभर्तुर्न्यस्यशनैःशिरः ॥ कृतांजलिरुवाचार्ताहृदयेनप्रवेपती ॥ १० ॥ ॥ साविञ्युवाच ॥ ॥ दैवतंत्वाभिजानामिवपुरेतद्धमानुषं ॥ कामयाब्रूहिदेवेशकस्त्वंकिंचचिकीर्षसि ॥ ११ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ पतिव्रतासिसावित्रितथैवचतपोन्विता ॥ अतस्त्वामभिभाषामिविद्धिमांत्वंशुभेयमं ॥ १२ ॥ अयंतेसत्यवान्भर्ताक्षीणायुःपार्थिवात्मजः ॥ नेष्यामितमहंबद्ध्वाविद्ध्येतन्मेचिकीर्षितं ॥ १३ ॥ ॥ साविञ्युवाच ॥ ॥ श्रूयतेभगवन्दूतास्तवागच्छंतिमानवान् ॥ नेतुंकिलभवान्कस्मादागतोसिस्वयंप्रभो ॥ १४ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःपितृराजस्तांभगवान्स्वचिकीर्षितं ॥ यथावत्सर्वमाख्यातुंतत्प्रियार्थंप्रचक्रमे ॥ १५ ॥ अयंचधर्मसंयुक्तोरूपवान्गुणसागरः ॥ नार्होमत्पुरुषैर्नेतुमतोस्मिस्वयमागतः ॥ १६ ॥ ततःसत्यवतःकायात्पाशबद्धंवशंगतं ॥ अंगुष्ठमात्रंपुरुषंनिश्चकर्षयमोबलात् ॥ १७ ॥ ततःसमुद्धृतप्राणंगतश्वासंहतप्रभं ॥ निर्विचेष्टंशरीरंतद्बभूवाप्रियदर्शनं ॥ १८ ॥ यमस्तुतंततोबद्ध्वाप्रयातोदक्षिणामुखः ॥ सावित्रीचैवदुःखार्तायममेवान्वगच्छत ॥ नियमव्रतसंसिद्धामहाभागापतिव्रता ॥ १९ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ निवर्तगच्छसावित्रिकुरुष्वास्यौर्ध्वदेहिकं ॥ कृतंभर्तुस्त्वयानृण्यंयावद्गम्यंगतंत्वया ॥ २० ॥ ॥ साविञ्युवाच ॥ ॥ यत्रमेनीयतेभर्तास्वयंवायत्रगच्छति ॥ मयाचतत्रगंतव्यमेषधर्मःसनातनः ॥ २१ ॥ तपसागुरुभक्त्याचभर्तुःस्नेहाद्व्रतेनच ॥ तवचैवप्रसादेननमेप्रतिहतागतिः ॥ २२ ॥ प्राहुःसाप्तपदंमैत्रंबुधास्तत्त्वार्थदर्शिनः ॥ मित्रतांचपुरस्कृत्यकिंचिद्वक्ष्यामितच्छृणु ॥ २३ ॥ नानात्मवंतस्तुवनेचरंतिधर्मंचवासंचपरिश्रमंच ॥ विज्ञानतोधर्ममुदाहरंतितस्मात्संतोधर्ममाहुःप्रधानं ॥ २४ ॥

सं पाठांतरेप्रतिश्रयंप्रतिनिवृत्तःश्रयःकर्मफलाश्रयणमत्रेतिप्रतिश्रयंसंन्यासं विज्ञानतः चतुर्थ्यर्थेसार्वविभक्तिकस्तसिः धर्मस्यफलमात्मविज्ञानमित्यर्थः तमेतंवेदानुवचनेनब्राह्मणाविविदिषंतियज्ञेनदानेनतपसानाशकेनेति एतमेवप्रव्राजिनोलोकमिच्छंतःप्रव्रजंतीतिचवेदानुवचनस्ययज्ञादीनांप्रव्रजनस्यचात्मलाभार्थत्वश्रवणात् ॥ २४ ॥

एतेषामाश्रमधर्माणांसमुच्चयंवारयति एकस्येति चतुर्णामन्यतमस्यैकस्याश्रमस्यधर्मेणसतांमतेनदंभादिरहितश्रद्धयासम्यगनुष्ठितेनेत्यर्थः सर्वेवयमाश्रमास्तंमार्गंज्ञानमार्गंप्रपन्नाःप्राप्ताःस्मः अतोहेतोरस्म त्सदृशोग्निसाध्यानांकर्मणांकर्ताधर्मंचवासंचप्रतिश्रयंचेतिपाठक्रमापेक्षयाद्वितीयंनैष्ठिकंगुरुकुलवासंदाराऽकरणरूपंतृतीयंपारिव्राज्यंदारादित्यागरूपंवानवांछे ज्ञानहेतोःप्रधानभूतस्यधर्मस्यात्रैवसिद्धेरि त्यर्थः मद्भर्तुर्हरणेनावयोर्धर्ममानाशयेतिभावः॥२५॥ निवर्तनिवर्तस्व स्वरउदात्तादिः अक्षरमकारादि व्यंजनंककारादि एतद्युक्तत्वेनवाक्यस्यशब्दतोनिर्दोषत्वमुक्तं हेतुयुक्तत्वेनयुक्तियुक्तत्वमप्युक्तं ॥२६॥

एकस्यधर्मेणसतांमतेनसर्वेस्मतंमार्गमनुप्रपन्नाः॥ मावैद्वितीयंमातृतीयंचवांछेतस्मात्संतोधर्ममाहुःप्रधानं ॥ २५॥ ॥यमउवाच॥ ॥निवर्ततुष्टोस्मित वानयागिरास्वराक्षरव्यंजनहेतुयुक्तया॥ वरंवृणीष्वेहविनास्यजीवितंददानितेसर्वमनिंदितेवरं॥ २६॥ ॥सावित्र्युवाच॥ ॥च्युतःस्वराज्याद्वनवासमाश्रि तोविनष्टचक्षुःश्वशुरोममाश्रमे॥ सलब्धचक्षुर्बलवान्भवेन्नृपस्तवप्रसादाज्ज्वलनार्कसंनिभः॥ २७॥ ॥यमउवाच॥ ॥ददानितेहंतमनिंदितेवरंयथात्वयो क्तंभविताचतत्तथा॥ तवाध्वनाग्लानिमिवोपलक्षयेनिवर्तगच्छस्वनतेश्रमोभवेत्॥ २८॥ ॥सावित्र्युवाच॥ ॥श्रमःकुतोभर्तृसमीपतोहिमेयतोहिभर्तामम सागतिर्ध्रुवा॥ यतःपतिंनेष्यसितत्रमेगतिःसुरेशभूयश्चवचोनिबोधमे ॥ २९॥ सतांसकृत्संगतमीप्सितंपरंततःपरंमित्रमितिप्रचक्षते॥ नचाफलंसत्पुरुषेण संगतंततःसतांसंनिवसेत्समागमे॥ ३०॥ ॥यमउवाच॥ ॥मनोनुकूलंबुधबुद्धिवर्धनंत्वयायदुक्तंवचनंहिताश्रयं॥ विनापुनःसत्यवतोस्यजीवितंवरंद्विती यंवरयस्वभामिनि॥३१॥ ॥सावित्र्युवाच॥ ॥हृतंपुरामेश्वशुरस्यधीमतःस्वमेवराज्यंलभतांसपार्थिवः॥ जह्यात्स्वधर्मान्नचमेगुरुर्यथाद्वितीयमेतद्वरयामि तेवरं॥३२॥ ॥यमउवाच॥ ॥स्वमेवराज्यंप्रतिपत्स्यतेऽचिरान्नचस्वधर्मात्परिहास्यतेनृपः॥ कृतेनकामेनमयानृपात्मजेनिवर्तगच्छस्वनतेश्रमोभवेत्॥३३॥

भर्तारंमोचयिष्याम्येवेतिस्वयंनिश्चिन्वानावरांतराण्येवतावत्प्रार्थयंतीसावित्र्युवाच च्युतइति ॥ २७॥ अध्वनामार्गेणनतुभर्तृनाशेन अनष्टएवभर्तेत्याशयः ॥ २८॥ यतोयत्रभर्तासागतिस्तत्रैवगमनंध्रुवा निश्चिता ॥ २९॥ सतामिति साधोस्तवसमागममात्रेणजातामैत्रीयंनिष्फलानैवभवेदितिभावः॥ ३०॥ हिताश्रयंयुक्त्यनुकूलं पूर्वमाश्रमधर्माणांज्ञानहेतुत्वमुक्तमिहतुसत्संगस्येतिभेदः तथाचश्रुतिस्तद्वि ज्ञानार्थंसगुरुमेवाभिगच्छेदिति ॥ ३१॥ गुरुःश्वशुरः॥ ३२॥ ३३॥

ज्ञानानवाप्तौदोषमाह प्रजाइति नियमेननियमनेनसंयतानिगृहीताःसत्यःभवंतिताश्चपुनःकर्मभूतास्त्वंनिकामयाकामितेनार्थेननयसेसंयोजयसियातनांतेसत्कर्मफलमपिताभ्योददासि नकामयेतिपाठेता स्त्वमिच्छयाननयसेकर्मफलायेतिशेषः किंतुतत्तत्कर्मवशादेवेत्यर्थः येषांतुज्ञानिनांकामनैवनास्तिनतेत्वद्वशेभवंतिनापिदेहैःफलायसंयुज्यंतइत्यर्थः तथाचश्रुतिः इतिनुकामयमानस्येतिसंसारिणामुच्चावचां गतिमुपसंहृत्याथाकामयमानोयोकामोनिष्कामआप्तकामःस्यान्नतस्यप्राणाउत्क्रामंत्यत्रैवसमवनीयंतेब्रह्मैवसन्ब्रह्माप्येतीतितद्विदामकामानांगत्यायभावंदर्शयति तथासकामानांपुनःपुनःसंसारंचदर्शयति नसांपरायःप्रतिभातिबालंप्रमाद्यंतंवित्तलोभेनमूढं अयंलोकोनास्तिपरइतिमानीपुनःपुनर्वशमापद्यतेमेइतियमयातनानिवृत्त्यर्थंसारमुपादिशन्श्रोतारमभिमुखीकरोति निबोधेति ॥ ३४॥ अद्रोहःद्रो हाभावः अनुग्रहोदया दानंसंविभागः त्वमपिमयिदयांकुर्वितिभावः॥ ३५॥ एवंप्रायइत्यल्पायुष्ट्वंभर्तुरभिनयति अशक्तिपेशलाःशक्तिकौशलहीनाः पाठांतरेभक्तिःश्रद्धाकौशलंचताभ्यांहीनाः संधि

प्रजास्त्वयैतानियमेनसंयतानियम्यचैतानयसेनिकामया॥ ततोयमत्वंतवदेवविश्रुतंनिबोधचेमांगिरमीरितांमया ॥ ३४॥ अद्रोहःसर्वभूतेषुकर्मणामनसा गिरा॥ अनुग्रहश्चदानंचसतांधर्मःसनातनः॥ ३५॥ एवंप्रायश्चलोकोयंमनुष्याःशक्तिपेशलाः॥ संतस्त्वेवाप्यमित्रेषुदयांप्राप्तेषुकुर्वते॥३६॥ ॥यमउवाच॥ पिपासितस्येवभवेद्यथापयस्तथात्वयावाक्यमिदंसमीरितं॥ विनापुनःसत्यवतोस्यजीवितंवरंवृणीष्वेहशुभेयदिच्छसि॥ ३७॥ ॥सावित्र्युवाच॥ ॥ममा नपत्यःपृथिवीपतिःपिताभवेत्पितुःपुत्रशतंतथौरसं॥ कुलस्यसंतानकरंचयद्भवेत्तृतीयमेतद्वरयामितेवरं ॥ ३८॥ ॥यमउवाच॥ ॥कुलस्यसंतानकरंसुवर्च संशतंसुतानांपितुरस्तुतेशुभे॥ कृतेनकामेननराधिपात्मजेनिवर्तदूरंहिपथस्त्वमागता ॥ ३९॥ ॥सावित्र्युवाच॥ ॥ नदूरमेतन्ममभर्तृसन्निधौमनोहिमेदूर तरंप्रधावति॥ अथव्रजन्नेवगिरंसमुद्यतांमयोच्यमानांशृणुभूयएवच॥ ४०॥ विवस्वतस्त्वंतनयःप्रतापवांस्ततोहिवैवस्वतउच्यसेबुधैः॥ समेनधर्मेणचरंति ताःप्रजास्ततस्तवेहेश्वरधर्मराजता॥ ४१॥ आत्मन्यपिनविश्वासस्तथाभवतिसत्सुयः॥ तस्मात्सत्सुविशेषेणसर्वःप्रणयमिच्छति॥ ४२ ॥

रार्थः आयुःशक्तिकौशलहीनामनुष्यामादृशाः संतस्त्वमित्रेष्वपिप्राप्तेषुशरणागतेषुदयांकुर्वंतिकिमुतमादृशेषुदीनेष्वितिभावः॥ ३६ ॥ यथातृप्तिकरमितिशेषः ॥ ३७॥ औरसमितिदत्तक्रीतादिव्यावृत्तिः ॥ ३८॥ ३९॥ समुद्यतामुपस्थितां ॥ ४०॥ विवस्वतःवस्यतेआच्छाद्यतेइतिवःआच्छादनंतद्वानवस्वांस्तदन्योविवस्वान्निरावरणोजगदात्मासूर्यः सूर्यआत्माजगतस्तस्थुषश्चेतिश्रुतेः तस्यतनयःपुत्रः अ त्यंतहितइत्यर्थः समेनशत्रुमित्रादितारतम्यहीनेनतवधर्मेणप्रशासनेनताःप्रजाश्चरंति त्वदाज्ञावशगाइत्यर्थः अतएवतवनामधर्मराजइति धर्मेणैवराजतेधर्मोस्यराजतइतिवा ॥ ४१॥ लौकिकेष्वपिविश्वा संकुर्वन्निष्टसिद्धिंप्राप्नोतिकिमुतत्वयिधर्मराजेइत्याशयेनाह आत्मन्यपीति प्रणयंप्रार्थनां ॥ ४२ ॥

॥ ४३ ॥ तेत्वया ॥४४॥ ममात्मजंसत्यवतश्चऔरसंनतुधृतराष्ट्रादिवदन्यतोमयिजातमित्यर्थः ॥४५॥४६ ॥ शाश्वतोधर्मःपत्युःसकाशादेवापत्योत्पादनं सतांमादृशानांदाराणांतत्रैववृत्तिः ननुगतायुषिपत्यौ कथंतत्स्यादित्यतआह संतइति वरंदत्वासंतोनव्यथंतिनापिसीदंतिकिंतुउक्तंनिर्वहंत्येवेत्यर्थः अत्यंताशक्येर्थेकथंस्यादित्यतआह सतामिति सतामशक्यमपिनास्तिभयंचान्यस्यतेभ्योनास्तीतितत्त्वतोहंनि

सौहृदात्सर्वभूतानांविश्वासोनामजायते॥ तस्मात्सत्सुविशेषेणविश्वासंकुरुतेजनः॥४३॥ ॥यमउवाच॥ ॥ उदाहृतंतेवचनंयदंगनेशुभेनतादृक्त्वदृतेश्रुतं मया॥ अनेनतुष्टोस्मिविनास्यजीवितंवरंचतुर्थंवरयस्वगच्छच॥ ४४॥ ॥सावित्र्युवाच॥ ॥ममात्मजंसत्यवतस्तथौरसंभवेदुभाभ्यामिहयत्कुलोद्वहं॥श तंसुतानांबलवीर्यशालिनामिदंचतुर्थंवरयामितेवरं॥४५॥ ॥यमउवाच॥ ॥शतंसुतानांबलवीर्यशालिनांभविष्यतिप्रीतिकरंतवाबले॥ परिश्रमस्तेनभवे न्नृपात्मजेनिवर्तदूरंहिपथस्त्वमागता॥४६॥ ॥सावित्र्युवाच॥ ॥ सतांसदाशाश्वतधर्मवृत्तिःसंतोनसीदंतिनचव्यथंति ॥ सतांसद्भिर्नाफलःसंगमोस्तिस द्भ्योभयंनानुवर्ततिसंतः॥ ४७॥ संतोहिसत्येननयंतिसूर्यंसंतोभूमिंतपसाधारयंति॥ संतोगतिर्भूतभव्यस्यराजन्सतांमध्येनावसीदंतिसंतः॥ ४८॥ आर्यजुष्ट मिदंवृत्तमितिविज्ञायशाश्वतं॥संतःपरार्थंकुर्वाणानावेक्षंतिपरस्परं ॥ ४९॥ नचप्रसादःसत्पुरुषेषुमोघोनचाप्यर्थोनश्यतिनापिमानः॥ यस्मादेतन्नियतंस त्सुनित्यंतस्मात्संतोरक्षितारोभवंति॥५०॥ ॥यमउवाच॥ ॥यथायथाभाषसिधर्मसंहितंमनोनुकूलंसुपदंमहार्थवत्॥ तथातथामेत्वयिभक्तिरुत्तमावरंवृ णीष्वाप्रतिमंपतिव्रते॥५१॥ ॥सावित्र्युवाच॥ ॥नतेपवर्गःसुकृताद्विनाकृतस्तथायथान्येषुवरेषुमानद॥ वरंवृणेजीवतुसत्यवानयंयथामृताह्येवमहंपतिं विना॥ ५२॥ नकामयेभर्तृविनाकृतासुखंनकामयेभर्तृविनाकृतादिवं॥ नकामयेभर्तृविनाकृताश्रियंनभर्तृहीनाव्यवसामिजीवितुं॥ ५३॥ वरातिसर्गःशत पुत्रताममत्वयैवदत्तोह्रियतेचमेपतिः॥वरंवृणेजीवतुसत्यवानयंतवैवसत्यंवचनंभविष्यति॥५४॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥ तथेत्युक्त्वातुतंपाशंमुक्त्वावैवस्वतो यमः॥ धर्मराजःप्रहृष्टात्मासावित्रीमिदमब्रवीत्॥ ५५॥ एषभद्रेमयामुक्तोभर्तातेकुलनंदिनि॥ अरोगस्तवनेयश्चसिद्धार्थःसभविष्यति॥५६॥ चतुर्वर्षशता युश्चत्वयासार्धमवाप्स्यति॥ इष्ट्वायज्ञैश्चधर्मेणख्यातिंलोकेगमिष्यति॥५७॥

भयास्मीतिभावः ॥ ४७॥ त्वयापिसत्यंस्वीयंरक्षणीयमित्याह संतोहीति भूतभव्यस्यभूतस्यभविष्यस्यच ॥ ४८॥ परस्परंउपकारप्रत्युपकारं ॥४९॥ एतत्त्रयंप्रसादोर्थोमानश्च दरिद्रस्यप्रसादोनार्थायश्री मतांप्रसादोर्थकृदपिनमानदः सतांतुमानदइति खलेतुप्रसादएवनास्ति अतस्त्रयंत्वय्येवस्थितमितित्वंरक्षितास्माकंभवेतिभावः॥ ५०॥ ५१॥ तेत्वत्तः अपवर्गःपुत्रफलप्राप्तिःसुकृताद्विनासमीचीनाद्दांपत्य योगादृतेक्षेत्रजादिपुत्रार्पणेननकृतोनिष्पादितोभवति यथान्येषुवरेषुभर्तृषुमदयंत्यांवसिष्ठस्येवनतद्वत् यस्मादेवंतस्माद्वरंवृणे॥ ५२॥ व्यवसामिशक्नोमि॥ ५३॥ ५४॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥

॥ ५८॥ त्वन्नामधेयाःसावित्राइति॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ शावंश्यामं॥६२॥ ६३॥ ६४॥६५॥६६॥६७॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥७९॥८०॥ ८१॥

त्वयिपुत्रशतंचैवसत्यवान्जनयिष्यति॥ तेचापिसर्वेराजानःक्षत्रियाःपुत्रपौत्रिणः॥ ५८॥ ख्यातास्त्वन्नामधेयाश्चभविष्यंतीहशाश्वताः॥ पितुश्चतेपुत्रशतं भवितातवमातरि॥५९॥ मालव्यांमालवानामशाश्वताःपुत्रपौत्रिणः॥भ्रातरस्तेभविष्यंतिक्षत्रियास्त्रिदशोपमाः॥६०॥ एवंतस्यैवरंदत्वाधर्मराजःप्रतापवा न्॥ निवर्तयित्वासावित्रींस्वमेवभवनंययौ॥६१॥ सावित्र्यपियमेयातेभर्तारंप्रतिलभ्यच॥ जगामतत्रयत्रास्याभर्तुःशावंकलेवरं॥ ६२॥ साभूमौप्रेक्ष्यभ र्तारमुपसृत्योपगृह्यच॥ उत्संगेशिरआरोप्यभूमावुपविवेशह॥ ६३॥ संज्ञांचसपुनर्लब्ध्वासावित्रीमभ्यभाषत॥ प्रोष्यागतइवप्रेम्णापुनःपुनरुदीक्ष्यवै ॥६४॥ ॥सत्यवानुवाच॥ ॥सुचिरंबतसुप्तोस्मिकिमर्थंनावबोधितः॥ क्वचासौपुरुषःश्यामोयोसौमांसंचकर्षह॥६५॥ ॥सावित्र्युवाच॥ ॥सुचिरंत्वंप्रसु प्तोसिममांकेपुरुषर्षभ॥ गतःसभगवान्देवःप्रजासंयमनोयमः॥ ६६॥ विश्रांतोसिमहाभागविनिद्रश्चनृपात्मज॥ यदिशक्यंसमुत्तिष्ठविगाढांपश्यशर्वरीं ॥६७॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥उपलभ्यततःसंज्ञांसुखसुप्तइवोत्थितः॥ दिशःसर्वावनांतांश्चनिरीक्ष्योवाचसत्यवान्॥६८॥ फलाहारोस्मिनिष्क्रांतस्त्वयासह सुमध्यमे॥ ततःपाटयतःकाष्ठंशिरसोमेरुजाभवत्॥६९॥ शिरोभितापसंतप्तःस्थातुंचिरमशक्नुवन्॥ तवोत्संगेप्रसुप्तोस्मिइतिसर्वंस्मरेशुभे॥ ७०॥ त्वयोपगू ढस्यचमेनिद्रयापहृतंमनः॥ ततोपश्यंतमोघोरंपुरुषंचमहौजसं॥ ७१॥ तद्यदित्वंविजानासिकिंतद्ब्रूहिसुमध्यमे॥ स्वप्नोमेयदिवादृष्टोयदिवासत्यमेवतत् ॥ ७२॥ तमुवाचाथसावित्रीरजनीव्यवगाहते॥श्वस्तेसर्वंयथावृत्तमाख्यास्यामिनृपात्मज॥७३॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठभद्रंतेपितरौपश्यसुव्रत॥ विगाढारजनीचेयंनि वृत्तश्चदिवाकरः॥७४॥ नक्तंचराश्चरंत्येतेहृष्टाःक्रूराभिभाषिणः॥ श्रूयंतेपर्णशब्दाश्चमृगाणांचरतांवने॥७५॥ एताघोरंशिवानादान्दिशंदक्षिणपश्चिमां॥ आ स्थायविरुवंत्युग्राःकंपयंत्योमनोमम॥७६॥ ॥सत्यवानुवाच॥ ॥वनंप्रतिभयाकारंघनेनतमसावृतं॥ नविज्ञास्यसिपंथानंगंतुंचैवनशक्ष्यसि॥ ७७॥ ॥सा वित्र्युवाच॥ ॥अस्मिन्नद्यवनेदग्धेशुष्कवृक्षःस्थितोज्वलन्॥ वायुनाधम्यमानोत्रदृश्यतेग्निःक्वचित्क्वचित्॥७८॥ ततोग्निमानयित्वेहज्वालयिष्यामिसर्वतः॥ काष्ठानीमानिसंतीहजहिसंतापमात्मनः॥ ७९॥ यदिनोत्सहसेगंतुंसरुजंत्वांहिलक्षये॥ नचज्ञास्यसिपंथानंतमसासंवृतेवने॥८०॥ श्वःप्रभातेवनेदृश्येया स्यावोनुमतेतव॥ वसावेहक्षपामेकांरुचितंयदितेनघ॥८१॥

॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ अस्नायमाणकौरुदंतौ ॥ ८७ ॥ नौआवयोः ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ प्रज्ञाचक्षुरंधः ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ ध्रिये

॥सत्यवानुवाच॥ ॥शिरोरुजानिवृत्तामेस्वस्थान्यंगानिलक्षये॥ मातापितृभ्यामिच्छामिसंगमंत्वत्प्रसादजं॥८२॥ नकदाचिद्विकालंहिगतपूर्वोमयाश्रमः॥ अनागतायांसंध्यायांमातामेप्ररुणद्धिमां॥८३॥ दिवापिमयिनिष्क्रांतेसंतप्येतेगुरूमम॥ विचिनोतिहिमांतातःसहैवाश्रमवासिभिः॥ ८४॥ मात्रापित्राच सुभृशंदुःखिताभ्यामहंपुरा॥ उपालब्धश्चबहुशश्चिरेणागच्छसीतिहि॥८५॥ कात्ववस्थातयोरद्यमदर्थमितिचिंतये॥ तयोरदृश्येमयिचमहदुःखंभविष्यति ॥८६॥ पुरामामूचतुश्चैवरात्रावस्रायमाणकौ॥ भृशंसुदुःखितौवृद्धौबहुशःप्रीतिसंयुतौ॥८७॥ त्वयाहीनौनजीवावमुहूर्तमपिपुत्रक॥ यावद्धरिष्यसेपुत्रतावन्नौजीवितंध्रुवं॥८८॥ वृद्धयोरंधयोर्दृष्टिस्त्वयिवंशःप्रतिष्ठितः॥ त्वयिपिंडश्चकीर्तिश्चसंतानंचावयोरिति॥८९॥ मातावृद्धापितावृद्धस्तयोर्यष्टिरहंकिल॥ तौरात्रौमामपश्यंतौकामवस्थांगमिष्यतः॥९०॥ निद्रायाश्चाभ्यसूयामियस्याहेतोःपितामम॥ माताचसंशयंप्राप्तामत्कृतेनपकारिणी॥९१॥ अहंचसंशयं प्राप्तःकृच्छ्रामापदमास्थितः॥ मातापितृभ्यांहिविनानाहंजीवितुमुत्सहे॥९२॥ व्यक्तमाकुलयाबुद्ध्याप्रज्ञाचक्षुःपितामम॥ एकैकमस्यांवेलायांपृच्छत्याश्रम वासिनं॥९३॥ नात्मानमनुशोचामियथाहंपितरंशुभे॥ भर्तारंचाप्यनुगतांमातरंपरिदुर्बलं॥ ९४॥ मत्कृतेनहितावद्यसंतापंपरमेष्यतः॥ जीवंतावनुजीवामिभर्तव्यौतौमयेतिह॥९५॥ तयोःप्रियंमेकर्तव्यमितिजानामिचाप्यहं॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥एवमुक्त्वासधर्मात्मागुरुभक्तोगुरुप्रियः॥ ९६॥ उच्छ्रित्य बाहूदुःखार्तःसुस्वरंप्ररुरोदह॥ ततोब्रवीत्तथादृष्ट्वाभर्तारंशोककर्शितं॥९७॥ प्रमृज्याश्रूणिनेत्राभ्यांसावित्रीधर्मचारिणी॥ यदिमेस्तितपस्तप्तंयदिदत्तंहुतंयदि ॥९८॥ श्वश्रूश्वशुरभर्तॄणांममपुण्यास्तुशर्वरी॥ नस्मराम्युक्तपूर्वंवैस्वैरेष्वप्यनृतांगिरं॥९९॥ तेनसत्येनतावद्यध्रियेतांश्वशुरौमम॥ ॥सत्यवानुवाच॥ ॥ कामयेदर्शनंपित्रोर्याहिसावित्रिमाचिरं॥१००॥ पुरामातुःपितुर्वापियदिपश्यामिविप्रियं॥ नजीविष्येवरारोहेसत्येनात्मानमालभे॥१॥ यदिधर्मेचतेबुद्धिर्मांचेज्जीवंतमिच्छसि॥ ममप्रियंवाकर्तव्यंगच्छावाश्रममंतिकात्॥२॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥सावित्रीततउत्थायकेशान्संयम्यभाविनी॥ पतिमुत्थापयामासबाहुभ्यांपरिगृह्यवै॥३॥ उत्थायसत्यवांश्चापिप्रमृज्यांगानिपाणिना॥ सर्वादिशःसमालोक्यकठिनेदृष्टिमादधे॥४॥ तमुवाचाथसावित्रीश्वःफलानिहरिष्यसि॥ योगक्षेमार्थमेतंतेनेष्यामिपरशुंत्वहं॥५॥ ॥२९४॥

तांजीवेतां श्वशुरौश्वश्रूश्वशुरौ ॥ १०० ॥ १०१॥ २ ॥३ ॥ कठिनेफलपूर्णेपात्रे ॥४॥५॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ १११ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एतस्मिन्नेवेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

कृत्वाकठिनभारंसावृक्षशाखावलंबिनं॥ गृहीत्वापरशुंभर्तुःसकाशेपुनरागमत्॥६॥ वामेस्कंधेतुवामोरूर्भर्तुर्बाहुंनिवेश्यच॥ दक्षिणेनपरिष्वज्यजगामगजगामिनी॥७॥ ॥सत्यवानुवाच॥ ॥अभ्यासगमनाद्भीरुपंथानोविदितामम॥ वृक्षांतरालोकितयाज्योत्स्नयाचापिलक्षये॥८॥ आगतौस्वःपथायेनफलान्यवचितानिच॥ यथागतंशुभेगच्छपंथानंमाविचारय॥९॥ पलाशखंडेचैतस्मिन्पंथाव्यावर्ततेद्विधा॥ तस्योत्तरेणयःपंथास्तेनगच्छत्वरस्वच॥१०॥ स्वस्थोस्मिबलवानस्मिदिदृक्षुःपितरावुभौ॥ ब्रुवन्नेवत्वरायुक्तःसंप्रायादाश्रमंप्रति॥१११॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिपतिव्रतामा० सावित्र्युपाख्यानेसप्तनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२९७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥मार्कंडेयउवाच॥ ॥एतस्मिन्नेवकालेतुद्युमत्सेनोमहाबलः॥ लब्धचक्षुःप्रसन्नायांदृष्ट्यांसर्वंददर्शह॥१॥ ससर्वानाश्रमान्गत्वाशैब्ययासहभार्यया॥ पुत्रहेतोःपरामार्तिंजगामभरतर्षभ॥२॥ तावाश्रमान्नदीश्चैववनानिचसरांसिच॥ तस्यांनिशिविचिन्वंतौदंपतीपरिजग्मतुः॥३॥ श्रुत्वाशब्दंतुयंकंचिदुन्मुखौसुतशंकया॥ सावित्रीसहितोभ्येतिसत्यवानित्यभाषतां॥४॥ भिन्नैश्चपरुषैःपादैःसव्रणैःशोणितोक्षितैः॥ कुशकंटकविद्धांगावुन्मत्ताविवधावतः॥५॥ ततोभिसृत्यतैर्विप्रैःसर्वैराश्रमवासिभिः॥ परिवार्यसमाश्वास्यतावानीतौस्वमाश्रमं॥६॥ तत्रभार्यासहायःसवृतोवृद्धैस्तपोधनैः॥ आश्वासितोपिचित्रार्थैःपूर्वराज्ञांकथाश्रयैः॥ ७॥ ततस्तौपुनराश्वस्तौवृद्धौपुत्रदिदृक्षया॥ बाल्यवृत्तानिपुत्रस्यस्मरंतौभृशदुःखितौ॥८॥ पुनरुक्त्वाचकरुणांवाचंतौशोककर्शितौ॥ हापुत्रहासाध्विवधूःक्वासिक्वासीत्यरोदतां॥ ब्राह्मणःसत्यवाक्तेषामुवाचेदंतयोर्वचः॥९॥ ॥सुवर्चाउवाच॥ ॥यथासभार्यासावित्रीतपसाचदमेनच॥ आचारेणचसंयुक्तातथाजीवतिसत्यवान्॥१०॥ ॥गौतमउवाच॥ ॥वेदाःसांगामयाधीतास्तपोमेसंचितंमहत्॥ कौमारब्रह्मचर्यंचगुरवोग्निश्चतोषिताः॥११॥ समाहितेनचीर्णानिसर्वाण्येवव्रतानिमे॥ वायुभक्षोपवासश्चकृतोमेविधिवत्सदा॥१२॥ अनेनतपसावेद्मिसर्वंपरचिकीर्षितं॥ सत्यमेतन्निबोधध्वंध्रियतेसत्यवानिति॥१३॥ ॥शिष्यउवाच॥ ॥उपाध्यायस्यमेवक्त्राद्यथावाक्यंविनिःसृतं॥ नैवजातुभवेन्मिथ्यातथाजीवतिसत्यवान्॥१४॥

भिन्नैर्विदीर्णैः परुषैःकर्कशैः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ शांतायांप्रसन्नायां पार्थिवीपार्थिवत्वयोग्याप्रवृत्तिर्धर्मः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ विरात्रेबहुरात्रेकाले आगतमाग

॥ ऋषयऊचुः॥ ॥ यथास्यभार्यासावित्रीसर्वैरेवसुलक्षणैः॥ अवैधव्यकरैर्युक्तातथाजीवतिसत्यवान्॥ १५॥ ॥भारद्वाजउवाच॥ ॥ यथास्यभार्यासा
वित्रीतपसाचदमेनच॥ आचारेणचसंयुक्तातथाजीवतिसत्यवान्॥१६॥ ॥दाल्भ्यउवाच॥ ॥ यथादृष्टिःप्रवृत्तातेसावित्र्याश्चयथाव्रतं॥ गताहारमकृत्वा
चतथाजीवतिसत्यवान्॥ १७॥ ॥ आपस्तंबउवाच॥ ॥ यथावदंतिशांतायांदिशिवैमृगपक्षिणः॥ पार्थिवीचप्रवृत्तिस्तेतथाजीवतिसत्यवान् ॥ १८ ॥
॥ धौम्यउवाच॥ ॥ सर्वैर्गुणैरुपेतस्तेयथापुत्रोजनप्रियः॥ दीर्घायुर्लक्षणोपेतस्तथाजीवतिसत्यवान्॥ १९॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ एवमाश्वासितस्तैस्तुस
त्यवाग्भिस्तपस्विभिः॥ तांस्तान्विगणयन्सर्वांस्ततःस्थिरइवाभवत् ॥ २० ॥ ततोमुहूर्तात्सावित्रीभर्त्रासत्यवतासह॥ आजगामाश्रमंरात्रौप्रहृष्टाप्रविवेशह
॥ २१॥ ॥ब्राह्मणाऊचुः॥ ॥ पुत्रेणसंगतंत्वांतुचक्षुष्मंतंनिरीक्ष्यच॥ सर्वेवयंवैपृच्छामोवृद्धिंवैपृथिवीपते ॥ २२॥ समागमेनपुत्रस्यसावित्र्यादर्शनेनच॥
चक्षुषश्चात्मनोलाभात्त्रिभिर्दिष्ट्याविवर्धसे॥ २३॥ सर्वैरस्माभिरुक्तंयत्तथातन्नात्रसंशयः॥ भूयोभूयःसमृद्धिस्तेक्षिप्रमेवभविष्यति॥ २४॥ ततोग्निंतत्रसंज्वा
ल्यद्विजास्तेसर्वएवहि॥ उपासांचक्रिरेपार्थद्युमत्सेनंमहीपतिं॥ २५॥ शैब्याचसत्यवांश्चैवसावित्रीचैकतःस्थिताः॥ सर्वैस्तैरभ्यनुज्ञाताविशोकाःसमुपाविशन्
॥ २६॥ ततोराज्ञासहासीनाःसर्वेतेवनवासिनः॥ जातकौतूहलाःपार्थपप्रच्छुर्नृपतेःसुतं ॥ २७॥ ॥ ऋषयऊचुः॥ ॥ प्रागेवनागतंकस्मात्सभार्येणत्वयावि
भो॥ विरात्रेचागतंकस्मात्कोनुबंधस्तवाभवत्॥ २८॥ संतापितःपितामातावयंचैवनृपात्मज॥ कस्मादितिनजानीमस्तत्सर्वंवक्तुमर्हसि॥ २९॥ ॥सत्यवा
नुवाच ॥ ॥ पित्राहमभ्यनुज्ञातःसावित्रीसहितोगतः॥ अथमेभूच्छिरोदुःखंवनेकाष्ठानिभिंदतः॥ ३० ॥ सुप्तश्चाहंवेदनयाचिरमित्युपलक्षये॥ तावत्कालंन
चमयासुप्तपूर्वंकदाचन॥ ३१॥ सर्वेषामेवभवतांसंतापोमाभवेदिति॥ अतोविरात्रागमनंनान्यदस्तीहकारणं॥३२॥ ॥गौतमउवाच॥ ॥ अकस्माच्चक्षुषः
प्राप्तिर्द्युमत्सेनस्यतेपितुः॥ नास्यत्वंकारणंवेत्सिसावित्रीवक्तुमर्हति॥ ३३॥ श्रोतुमिच्छामिसावित्रित्वंहिवेत्थपरावरं॥ त्वांहिजानामिसावित्रिसावित्रीमिवते
जसा॥ ३४॥ त्वमत्रहेतुंजानीषेतस्मात्सत्यंनिरुच्यतां॥ रहस्यंयदितेनास्तिकिंचिदत्रवदस्वनः॥ ३५॥

मनं ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९८ ॥ ॥७॥ ॥ तस्यामिति ॥

सावित्र्युवाच॥ ॥ एवमेतद्यथावेत्थसंकल्पोनान्यथाहिवः॥ नहिकिंचिद्रहस्यंमेश्रूयतांतथ्यमेवयत्॥ ३६ ॥ मृत्युर्मेपत्युराख्यातोनारदेनमहात्मना॥ सचाद्य
दिवसःप्राप्तस्ततोनैनंजहाम्यहं॥ ३७॥ सुप्तंचैनंयमःसाक्षादुपागच्छत्सकिंकरः॥ सएनमनयद्बद्ध्वादिशंपितृनिषेवितां॥ ३८॥ अस्तौषंतमहंदेवंसत्येनवचसा
विभुं॥ पंचवैतेनमेदत्तावराःशृणुततान्मम॥ ३९ ॥ चक्षुषीचस्वराज्यंचद्वौवरौश्वशुरस्यमे॥ लब्धंपितुःपुत्रशतंपुत्राणांचात्मनःशतं॥ १४०॥ चतुर्वर्षशतायुर्मे
भर्तालब्धश्चसत्यवान्॥ भर्तुर्हिजीवितार्थंतुमयाचीर्णंत्विदंव्रतं॥ ४१ ॥ एतत्सर्वंमयाख्यातंकारणंविस्तरेणवः॥ यथावृत्तंसुखोदर्कमिदंदुःखंमहन्मम ॥ ४२॥
॥ ऋषयऊचुः॥ ॥ निमज्जमानंव्यसनैरभिद्रुतंकुलंनरेंद्रस्यतमोमयेह्रदे ॥ त्वयासुशीलव्रतपुण्ययाकुलंसमुद्धृतंसाध्विपुनःकुलीनया ॥ ४३ ॥ ॥मार्कंडेय
उवाच॥ ॥ तथाप्रशस्यह्यभिपूज्यचैववरस्त्रियंतामृषयःसमागताः॥ नरेंद्रमामंत्र्यसपुत्रमंजसाशिवेनजग्मुर्मुदिताःस्वमालयं॥१४४॥ ॥ इतिश्रीमहाभार
तेआरण्यकेपर्वणिपतिव्रतामाहात्म्यपर्वणिसावित्र्युपाख्यानेअष्टनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २९८॥ ॥७॥ ॥ मार्कंडेयउवाच॥ ॥ तस्यांरात्र्यां
व्यतीतायामुदितेसूर्यमंडले ॥ कृतपौर्वाह्णिकाःसर्वेसमेयुस्तेतपोधनाः ॥ १ ॥ तदेवसर्वंसावित्र्यामहाभाग्यंमहर्षयः॥ द्युमत्सेनायनातृप्यन्कथयंतःपुनःपुनः
॥ २ ॥ ततःप्रकृतयःसर्वाःशाल्वेभ्योभ्यागतानृप॥ आचख्युर्निहतंचैवस्वेनामात्येनतंद्विषं॥ ३ ॥ तंमंत्रिणाहतंश्रुत्वाससहायंसबांधवं ॥ न्यवेदयन्यथावृत्तंवि
द्रुतंचद्विषद्बलं॥ ४॥ ऐकमत्यंचसर्वस्यजनस्याथनृपंप्रति॥ सचक्षुर्वाप्यचक्षुर्वासनोराजाभवत्विति॥ ५ ॥ अनेननिश्चयेनेहवयंप्रस्थापितानृप॥ प्राप्तानीमा
नियानानिचतुरंगंचतेबलं॥ ६॥ प्रयाहिराजन्भद्रंतेघुष्टस्तेनगरेजयः॥ अध्यास्वचिरराात्रायपितृपैतामहंपदं॥ ७ ॥ चक्षुष्मंतंचतंदृष्ट्वाराजानंवपुषान्वितं॥ मू
र्ध्नानिपतिताःसर्वेविस्मयोत्फुल्ललोचनाः॥ ८॥ ततोभिवाद्यतान्वृद्धान्द्विजानाश्रमवासिनः॥ तैश्चाभिपूजितःसर्वैःप्रययौनगरंप्रति॥ ९॥ शैब्याचसहसावित्र्या
स्वास्तीर्णेनसुवर्चसा॥ नरयुक्तेनयानेनप्रययौसेनयावृता॥१०॥ ततोभिषिषिचुःप्रीत्याद्युमत्सेनंपुरोहिताः॥ पुत्रंचास्यमहात्मानंयौवराज्येभ्यषेचयन्॥ ११॥
ततःकालेनमहतासावित्र्याःकीर्तिवर्धनं॥ तद्वैपुत्रशतंजज्ञेशूराणामनिवर्तिनां ॥ १२ ॥ भ्रातॄणांसोदराणांचतथैवास्याभवच्छतं॥ मद्राधिपस्याश्वपतेर्माल
व्यांसुमहद्बलं॥ १३॥

॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ चिरराात्रायबहुकालं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेनवनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९९ ॥ ॥ ७॥ ॥ यत्तदिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ विभावसुः

एवमात्मापितामाताश्वश्रूःश्वशुरएवच ॥ भर्तुःकुलंचसाविञ्यासर्वंकृच्छ्रात्समुद्धृतं ॥ १४ ॥ तथैवैषाहिकल्याणीद्रौपदीशीलसंमता ॥ तारयिष्यतिवःसर्वान्सा
वित्रीवकुलांगना ॥१५॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंसपांडवस्तेनअनुनीतोमहात्मना ॥ विशोकोविज्वरोराजन्काम्यकेन्यवसत्तदा ॥१६॥ यश्चेदंशृणुया
द्भक्त्यासाविञ्याख्यानमुत्तमं ॥ ससुखीसर्वसिद्धार्थोनदुःखंप्राप्नुयान्नरः ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिपतिव्रतामाहात्म्यपर्वणिसाविञ्युपा
ख्यानेनवनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ समाप्तंचेदंपतिव्रतामाहात्म्यपर्व ॥ ॥ अथकुंडलाहरणपर्व ॥ ॥ जन
मेजयउवाच ॥ ॥ यत्तत्तदामहद्ब्रह्मन्लोमशोवाक्यमब्रवीत् ॥ इंद्रस्यवचनादेवपांडुपुत्रंयुधिष्ठिरं ॥ १ ॥ यच्चापितेभयंतीव्रंनचकीर्तयसेक्कचित् ॥ तच्चाप्यपहरि
ष्यामिधनंजयइतोगते ॥ २ ॥ किंनुतज्जपतांश्रेष्ठकर्णप्रतिमहद्भयं ॥ आसीन्नचसधर्मात्माकथयामासकस्यचित् ॥ ३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ अयंतेरा
जशार्दूलकथयामिकथामिमां ॥ पृच्छतोभरतश्रेष्ठशुश्रूषस्वगिरंमम ॥ ४ ॥ द्वादशेसमतिक्रांतेवर्षेप्राप्तेत्रयोदशे ॥ पांडूनांहितकृच्छक्रःकर्णंभिक्षितुमुद्यतः
॥ ५ ॥ अभिप्रायमथोज्ञात्वामहेंद्रस्यविभावसुः ॥ कुंडलार्थेमहाराजसूर्यःकर्णमुपागतः ॥ ६ ॥ महार्हेशयनेवीरंस्पर्ध्यास्तरणसंवृते ॥ शयानमतिविश्वस्तंब्रह्म
ण्यंसत्यवादिनं ॥ ७ ॥ स्वप्नांतेनिशिराजेंद्रदर्शयामासरश्मिवान् ॥ कृपयापरयाविष्टःपुत्रस्नेहाच्चभारत ॥ ८ ॥ ब्राह्मणोवेदविद्भूत्वासूर्योयोगर्धिरूपवान् ॥ हि
तार्थमब्रवीत्कर्णंसांत्वपूर्वमिदंवचः ॥ ९ ॥ कर्णमद्वचनंतातशृणुसत्यभृतांवर ॥ ब्रुवतोद्यमहाबाहोसौहृदात्परमंहितं ॥ १० ॥ उपायास्यतिशक्रस्त्वांपांडवानां
हितेप्सया ॥ ब्राह्मणच्छद्मनाकर्णकुंडलापजिहीर्षया ॥ ११ ॥ विदितंतेनशीलंतेसर्वस्यजगतस्तथा ॥ यथात्वंभिक्षितःसद्भिर्ददास्येवनयाचसे ॥ १२ ॥ त्वंहिता
तददास्येवब्राह्मणेभ्यःप्रयाचितं ॥ वित्तंयच्चान्यदप्याहुर्नप्रत्याख्यासिकस्यचित् ॥ १३ ॥ त्वांतुचैवंविधंज्ञात्वास्वयंवैपाकशासनः ॥ आगंताकुंडलार्थायकवचं
चैवभिक्षितुं ॥ १४ ॥ तस्मैप्रयाचमानायनदेयेकुंडलेत्वया ॥ अनुनेयःपरंशक्त्याश्रेयएतद्धितेपरं ॥ १५ ॥

विशिष्टाभाःदीप्तिःसैववसुधनंयस्यतादृशःसूर्यः ॥ ६ ॥ ७ ॥ स्वप्नांतेस्वप्नमध्ये ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

१ स्पर्ध्यंविमर्दसहंस्पृहणीयंवा

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

कुंडलार्थेब्रुवंस्तातकारणैर्बहुभिस्त्वया ॥ अन्यैर्बहुविधैर्वित्तैःसन्निवार्यःपुनःपुनः ॥ १६ ॥ रत्नैःस्त्रीभिस्तथागोभिर्धनैर्बहुविधैरपि ॥ निदर्शनैश्चबहुभिःकुंडले
प्सुःपुरंदरः ॥ १७ ॥ यदिदास्यसिकर्णत्वंसहजेकुंडलेशुभे ॥ आयुषःप्रक्षयंगत्वामृत्योर्वशमुपैष्यसि ॥ १८ ॥ कवचेनसमायुक्तःकुंडलाभ्यांचमानद ॥ अवध्य
स्त्वंरणेरीणामितिविद्धिवचोमम ॥ १९ ॥ अमृतादुत्थितंह्येतदुभयंरत्नसंभवं ॥ तस्माद्रक्ष्यंत्वयाकर्णजीवितंचेत्प्रियंतव ॥ २० ॥ ॥ कर्णउवाच ॥ ॥ कोमामे
वंभवान्प्राहदर्शयन्सौहृदंपरं ॥ कामयाभगवन्ब्रूहिकोभवान्द्विजवेषधृक् ॥ २१ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ अहंतातसहस्रांशुःसौहृदात्त्वांनिदर्शये ॥ कुरुष्वैतद्व
चोमेत्वमेतच्छ्रेयःपरंहिते ॥ २२ ॥ ॥ कर्णउवाच ॥ ॥ श्रेयएवममात्यंतंयस्यमेगोपतिःप्रभुः ॥ प्रवक्ताद्यहितान्वेषीशृणुचेदंवचोमम ॥ २३ ॥ प्रसादयेत्वांवरदं
प्रणयाच्चब्रवीम्यहं ॥ ननिवार्योव्रतादस्मादहंयद्यस्मितेप्रियः ॥ २४ ॥ व्रतंवैममलोकोयंवेत्तिकृत्स्नंविभावसो ॥ यथाहंद्विजमुख्येभ्योदद्यांप्राणानपिध्रुवं ॥ २५ ॥
यद्यागच्छतिमांशक्रोब्राह्मणच्छद्मनावृतः ॥ हितार्थंपांडुपुत्राणांखेचरोत्तमभिक्षितुं ॥ २६ ॥ दास्यामिविबुधश्रेष्ठकुंडलेवर्मचोत्तमं ॥ नमेकीर्तिःप्रणश्येतत्त्रि
षुलोकेषुविश्रुता ॥ २७ ॥ मद्विधस्ययशस्यंहिनयुक्तंप्राणरक्षणं ॥ युक्तंहियशसायुक्तंमरणंलोकसंमतं ॥ २८ ॥ सोहमिंद्रायदास्यामिकुंडलेसहवर्मणा ॥ यदि
मांबलवृत्रघ्नोभिक्षार्थमुपयास्यति ॥ २९ ॥ हितार्थंपांडुपुत्राणांकुंडलेमेप्रयाचितुं ॥ तन्मेकीर्तिकरंलोकेतस्याकीर्तिर्भविष्यति ॥ ३० ॥ वृणोमिकीर्तिंलोकेहिजी
वितेनापिभानुमन् ॥ कीर्तिमानश्नुतेस्वर्गंहीनकीर्तिस्तुनश्यति ॥ ३१ ॥ कीर्तिर्हिपुरुषंलोकेसंजीवयतिमातृवत् ॥ अकीर्तिर्जीवितंहंतिजीवतोपिशरीरिणः ॥ ३२ ॥
अयंपुराणःश्लोकोहिस्वयंगीतोविभावसो ॥ धात्रालोकेश्वरयथाकीर्तिरायुर्नरस्यह ॥ ३३ ॥ पुरुषस्यपरेलोकेकीर्तिरेवपरायणं ॥ इहलोकेविशुद्धाचकीर्तिरायु
र्विवर्द्धनी ॥ ३४ ॥ सोहंशरीरजेदत्वाकीर्तिंप्राप्स्यामिशाश्वतीं ॥ दत्वाचविधिवद्दानंब्राह्मणेभ्योयथाविधि ॥ ३५ ॥ हुत्वाशरीरंसंग्रामेकृत्वाकर्मसुदुष्करं ॥ वि
जित्यचपरानाजौयशःप्राप्स्यामिकेवलं ॥ ३६ ॥ भीतानामभयंदत्वासंग्रामेजीवितार्थिनां ॥ वृद्धान्बालान्द्विजातींश्चमोक्षयित्वामहाभयात् ॥ ३७ ॥ प्राप्स्या
मिपरमंलोकेयशःस्वर्ग्यमनुत्तमं ॥ जीवितेनापिमेरक्ष्याकीर्तिस्तद्विद्धिमेव्रतं ॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०० ॥ ॥ ५ ॥ ॥ माहितमिति अहितमितिच्छेदः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ जीवतांपुत्रादीनांकार्यंप्रयोजनंपरिष्वंगादि
जंसुखंपित्रादिःकुरुतेलभते त्वयिमृतेत्वत्पित्रादीनांकिंसुखंस्यादितिभावः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ विशाखयोःविशाखानक्षत्रस्यद्वेभास्वरेतारेतयोर्मध्येगतःपूर्णचंद्रः ॥१२॥१३॥

सोऽहंत्वामघवतेभिक्षामेतामनुत्तमां ॥ ब्राह्मणच्छद्मिनेदेवलोकेगंतापरांगतिं ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिकुंडलाहरणपर्वणिसूर्यकर्णसं
वादेत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०० ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ सूर्यउवाच ॥ ॥ माऽहितंकर्णकार्षीस्त्वमात्मनःसुहृदांतथा ॥ पुत्राणामथभार्याणामथोमातुरथो
पितुः ॥ १ ॥ शरीरस्याविरोधेनप्राणिनांप्राणभृद्वर ॥ इष्यतेयशसःप्राप्तिःकीर्तिश्चत्रिदिवेस्थिरा ॥ २ ॥ यस्त्वंप्राणविरोधेनकीर्तिमिच्छसिशाश्वतीं ॥ सातेप्राणा
न्समादायगमिष्यतिनसंशयः ॥ ३ ॥ जीवतांकुरुतेकार्यंपितामातासुतास्तथा ॥ येचान्येबांधवाःकेचिल्लोकेस्मिन्पुरुषर्षभ ॥ ४ ॥ राजानश्चनरव्याघ्रपौरुषेणनि.
बोधतत् ॥ कीर्तिश्चजीवतःसाध्वीपुरुषस्यमहाद्युते ॥ ५ ॥ मृतस्यकीर्त्याकिंकार्यंभस्मीभूतस्यदेहिनः ॥ मृतःकीर्तिंनजानीतेजीवन्कीर्तिंसमश्नुते ॥ ६ ॥ मृतस्य
कीर्तिर्मर्त्यस्यंयथामालागतायुषः ॥ अहंतुत्वांब्रवीम्येतद्भक्तोसीतिहितेप्सया ॥ ७ ॥ भक्तिमंतोहिमेरक्ष्याइत्येतेनापिहेतुना ॥ भक्तोयंपरयाभक्त्यामामित्येवम
हाभुज ॥ ८ ॥ ममापिभक्तिरुत्पन्नासत्वंकुरुवचोमम ॥ अस्तिचात्रपरंकिंचिदध्यात्मंदेवनिर्मितं ॥ अतश्चत्वांब्रवीम्येतत्क्रियतामविशंकया ॥ ९ ॥ देवगुह्यंत्व
याज्ञातुंनशक्यंपुरुषर्षभ ॥ तस्मान्नाख्यामितेगुह्यंकालेवेत्स्यतितद्भवान् ॥ १० ॥ पुनरुक्तंचवक्ष्यामित्वंराधेयनिबोधतत् ॥ मास्मैतेकुंडलेदद्याभिक्षितेवज्रपा
णिना ॥ ११ ॥ शोभसेकुंडलाभ्यांचरुचिराभ्यांमहाद्युते ॥ विशाखयोर्मध्यगतःशशीवविमलेदिवि ॥ १२ ॥ कीर्तिश्चजीवतःसाध्वीपुरुषस्येतिविद्धितत् ॥ प्रत्या
ख्येयस्त्वयाताकुंडलार्थेसुरेश्वरः ॥ १३ ॥ शक्याबहुविधैर्वाक्यैःकुंडलेप्सात्वयानघ ॥ विहंतुंदेवराजस्यहेतुयुक्तैःपुनःपुनः ॥ १४ ॥ हेतुमदुपपन्नार्थैर्माधुर्यकृत
भूषणैः ॥ पुरंदरस्यकर्णत्वंबुद्धिमेतामपानुद ॥ १५ ॥ त्वंहिनित्यंनरव्याघ्रस्पर्धसेसव्यसाचिना ॥ सव्यसाचीत्वयाचेहयुधिशूरःसमेष्यति ॥ १६ ॥ नतुत्वामर्जुनः
शक्तःकुंडलाभ्यांसमन्वितं ॥ विजेतुंयुधियद्यस्यस्वयमिंद्रःसखाभवेत् ॥ १७ ॥ तस्मान्नदेयेशक्रायत्वयैतेकुंडलेशुभे ॥ संग्रामेयदिनिर्जेतुंकर्णकामयसेर्जुनं
॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिकुंडलाहरणपर्वणिसूर्यकर्णसंवादेएकाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०१ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥

विहंतुंशक्येतिसंबंधः हेतुर्जीवनादिप्रदर्शनंतद्युक्तैः ॥ १४ ॥ हेतुर्युक्तिस्तद्वंतिचउपपन्नार्थानिहेत्वाभासरहितानिचतैःसर्वतएवात्मानंगोपायेत् नसर्पायांगुलिंदद्यात् शरीरमाद्यंखलुधर्मसाधनमित्यादिभिर्वाक्यैः
॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०१ ॥ ॥ ५ ॥

भगवंतमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ अस्मैसूर्याय वृषःकर्णः ॥ १९ ॥ स्वर्भानुसूदनोराहुदमनः ॥ २० ॥

॥ कर्णउवाच ॥ ॥ भगवंतमहंभक्तोयथामांवेत्थगोपते ॥ तथापरमतिग्मांशोनास्त्यदेयंकथंचन ॥ १ ॥ नमेदारानमेपुत्रानचात्मासुहृदोनच ॥ तथेष्टावैसदा
भक्त्यायथात्वंगोपतेमम ॥ २ ॥ इष्टानांचमहात्मानोभक्तानांचनसंशयः ॥ कुर्वंतिभक्तिमिष्टांचजानीषेत्वंचभास्कर ॥ ३ ॥ इष्टोभक्तश्चमेकर्णोनचान्यद्दैवतंदि
वि ॥ जानीतइतिवैकृत्वाभगवानाहमद्धितं ॥ ४ ॥ भूयश्चशिरसायाचेप्रसाद्यचपुनःपुनः ॥ इतिब्रवीमितिग्मांशोत्वंतुमेक्षंतुमर्हसि ॥ ५ ॥ बिभेमिनतथामृत्यो
र्यथाबिभ्येऽनृतादहं ॥ विशेषेणद्विजातीनांसर्वेषांसर्वदासतां ॥ ६ ॥ प्रदानेजीवितस्यापिनमेत्रास्तिविचारणा ॥ यच्चमामात्थदेवत्वंपांडवंफाल्गुनंप्रति ॥ ७ ॥
व्येतुसंतापजंदुःखंतवभास्करमानसं ॥ अर्जुनंप्रतिमांचैवविजेष्यामिरणेर्जुनं ॥ ८ ॥ तवापिविदितंदेवममाप्यस्त्रबलंमहत् ॥ जामदग्न्यादुपात्तंयत्तथाद्रोणान्म
हात्मनः ॥ ९ ॥ इदंत्वमनुजानीहिसुरश्रेष्ठव्रतंमम ॥ भिक्षतेवज्रिणेदद्यामपिजीवितमात्मनः ॥ १० ॥ ॥ सूर्यउवाच ॥ ॥ यदितातददास्येतेवज्रिणेकुंडलेशु
भे ॥ त्वमप्येनमथोब्रूयाविजयार्थंमहाबलं ॥ ११ ॥ नियमेनप्रदद्यास्तेकुंडलेवैशतक्रतो ॥ अवध्योह्यसिभूतानांकुंडलाभ्यांसमन्वितः ॥ १२ ॥ अर्जुनेनविनाशंहि
तवदानवसूदनः ॥ प्रार्थयानोरणेवत्सकुंडलेतेजिहीर्षति ॥ १३ ॥ सत्वमप्येनमाराध्यसूनृताभिःपुनःपुनः ॥ अभ्यर्थयेथादेवेशममोघार्थंपुरंदरं ॥ १४ ॥ अमो
घांदेहिमेशक्तिममित्रविनिबर्हिणीं ॥ दास्यामितेसहस्राक्षकुंडलेवर्मचोत्तमं ॥ १५ ॥ इत्येवनियमेनत्वंदद्याःशक्रायकुंडले ॥ तयात्वंकर्णसंग्रामेहनिष्यसिरणे
रिपून् ॥ १६ ॥ नाहत्वाहिमहाबाहोशत्रूनेतिकरंपुनः ॥ साशक्तिर्देवराजस्यशतशोथसहस्रशः ॥ १७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वासहस्रांशुःसहसां
तरधीयत ॥ ततःसूर्यायजप्यांतेकर्णःस्वप्नंन्यवेदयत् ॥ १८ ॥ यथादृष्टंयथातत्त्वंयथोक्तमुभयोर्निशि ॥ तत्सर्वमानुपूर्व्येणशशंसास्मैवृषस्तदा ॥ १९ ॥ तच्छ्रुत्वाभग
वान्देवोभानुःस्वर्भानुसूदनः ॥ उवाचतंतथेत्येवकर्णंसूर्यःस्मयन्निव ॥ २० ॥ ततस्तत्त्वमितिज्ञात्वाराधेयःपरवीरहा ॥ शक्तिमेवाभिकांक्षन्वैवासवंप्रत्यपालयत्
॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिकुंडलाहरणपर्वणिसूर्यकर्णसं०द्व्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०२ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ किं
तद्गुह्यंनचाख्यातंकर्णायेहोष्णरश्मिना ॥ कीदृशेकुंडलेतेचकवचंचैवकीदृशं ॥ १ ॥

॥ २१ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्व्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०२ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ किंतद्गुह्यमिति ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अनवमन्यअवमानमकृत्वा ॥ ११ ॥ १२ ॥ वस्तुंवासंकर्तुं ॥ १३ ॥ पराश्वस्यपरमाश्वासंकृत्वा अभिराधनंकर्तुमितिशेषः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६॥

कुतश्चकवचंतस्यकुंडलेचैवसत्तम ॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंतन्मेब्रूहितपोधन ॥ २ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ अयंराजन्ब्रवीम्येतत्तस्यगुह्यंविभावसोः ॥ यादृ
शेकुंडलेतेचकवचंचैवयादृशं ॥ ३ ॥ कुंतिभोजंपुराराजन्ब्राह्मणःपर्युपस्थितः ॥ तिग्मतेजामहाप्रांशुःश्मश्रुदंडजटाधरः ॥ ४ ॥ दर्शनीयोनवद्यांगस्तेजसाप्रज्व
लन्निव ॥ मधुपिंगोमधुरवाक्तपःस्वाध्यायभूषणः ॥ ५ ॥ सराजानंकुंतिभोजमब्रवीत्सुमहातपाः ॥ भिक्षामिच्छामिवैभोक्तुंतवगेहेविमत्सर ॥ ६ ॥ नमेव्य
लीकंकर्तव्यंत्वयावातवचानुगैः ॥ एवंवत्स्यामितेगेहेयदितेरोचतेऽनघ ॥ ७ ॥ यथाकामंचगच्छेयमागच्छेयंतथैवच ॥ शय्यासनेचमेराजन्नापराध्येतकश्चन
॥ ८ ॥ तमब्रवीत्कुंतिभोजःप्रीतियुक्तमिदंवचः ॥ एवमस्तुपरंचेतिपुनश्चैनमथाब्रवीत् ॥ ९ ॥ ममकन्यामहाप्राज्ञपृथानामयशस्विनी ॥ शीलवृत्तान्वितासा
ध्वीनियताचैवभाविनी ॥ १० ॥ उपस्थास्यतिसात्वांवैपूजयानवमन्यच ॥ तस्याश्चशीलवृत्तेनतुष्टिंसमुपयास्यसि ॥ ११ ॥ एवमुक्त्वातुतंविप्रमभिपूज्ययथा
विधि ॥ उवाचकन्यामभ्येत्यपृथांपृथुललोचनां ॥ १२ ॥ अयंवत्सेमहाभागोब्राह्मणोवस्तुमिच्छति ॥ ममगेहेमयाचास्यतथेत्येवंप्रतिश्रुतं ॥ १३ ॥ त्वयिवत्से
पराश्वस्यब्राह्मणस्याभिराधनं ॥ तन्मेवाक्यममिथ्यात्वंकर्तुमर्हसिकर्हिचित् ॥ १४ ॥ अयंतपस्वीभगवान्स्वाध्यायनियतोद्विजः ॥ यद्यद्ब्रूयान्महातेजास्तत्तद्देय
ममत्सरात् ॥ १५ ॥ ब्राह्मणोहिपरंतेजोब्राह्मणोहिपरंतपः ॥ ब्राह्मणानांनमस्कारैःसूर्योदिविविराजते ॥ १६ ॥ अमानयन्हिमानार्हान्वातापिश्चमहासुरः ॥ निह
तोब्रह्मदंडेनतालजंघस्तथैवच ॥ १७ ॥ सोयंवत्सेमहाभारआहितस्त्वयिसांप्रतं ॥ त्वंसदानियताकुर्याब्राह्मणस्याभिराधनं ॥ १८ ॥ जानामिप्रणिधानंतेबाल्या
त्प्रभृतिनंदिनि ॥ ब्राह्मणेष्विहसर्वेषुगुरुबंधुषुचैवह ॥ १९ ॥ तथाप्रेष्येषुसर्वेषुमित्रसंबंधिमातृषु ॥ मयिचैवयथावत्त्वंसर्वमावृत्यवर्तसे ॥ २० ॥ नह्यतुष्टोजनो
स्तीहपुरेचांतःपुरेचते ॥ सम्यग्वृत्त्यानवद्यांगितवभृत्यजनेष्वपि ॥ २१ ॥ संदेष्टव्यांतुमन्येत्वांद्विजातिंकोपनंप्रति ॥ पृथेबालेतिकृत्वावैसुताचासिममेतिच ॥ २२ ॥
वृष्णीनांचकुलेजाताशूरस्यदयितासुता ॥ दत्ताप्रीतिमतामह्यंपित्राबालापुरास्वयं ॥ २३ ॥ वसुदेवस्यभगिनीसुतानांप्रवराममा ॥ अग्र्यमग्रेप्रतिज्ञायतेनासि
दुहितामम ॥ २४ ॥ तादृशेहिकुलेजाताकुलेचैवविवर्धिता ॥ सुखात्सुखमनुप्राप्ताह्रदाद्ध्रदमिवागता ॥ २५ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ प्रणिधानंचित्तैकाग्र्यं ॥ १९ ॥ आवृत्यव्याप्य ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ अग्र्यंअग्रेदेयंमयाप्रथममपत्यंतुभ्यंदेयमितिप्रतिज्ञातमित्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥

दौष्कुलेयाःदुष्कुलेजाताः प्रग्रहंनिर्बंधंगताःप्राप्ताः विकुर्वंतिदौष्ट्यंकुर्वंति ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्र्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०३ ॥ ॥७॥

दौष्कुलेयाविशेषेणकथंचित्प्रग्रहंगताः ॥ बालभावाद्विकुर्वंतिप्रायशःप्रमदाःशुभे ॥ २६ ॥ पृथेराजकुलेजन्मरूपंचापितवाद्भुतं ॥ तेनतेनासिसंपन्नासमुपेता
चभाविनी ॥ २७ ॥ सात्वंदर्पंपरित्यज्यदंभंमानंचभाविनि ॥ आराध्यवरदंविप्रंश्रेयसायोक्ष्यसेपृथे ॥ २८ ॥ एवंप्राप्स्यसिकल्याणिकल्याणमनघेध्रुवं ॥ कोपि
तेचद्विजश्रेष्ठेकृत्स्नंदह्येतमेकुलं ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्य० कुंडलाहरणप० पृथोपदेशेत्र्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०३ ॥ ॥७॥ ॥ कुंत्युवाच ॥
ब्राह्मणंयंत्रिताराजन्नुपस्थास्यामिपूजया ॥ यथाप्रतिज्ञंराजेंद्रनचमिथ्याब्रवीम्यहं ॥ १ ॥ एषचैवस्वभावोमेपूजयेयंद्विजानिति ॥ तवचैवप्रियंकार्यंश्रेयश्चप
रंममम ॥ २ ॥ यद्येवैष्यतिसायाह्नेयदिप्रातरथोनिशि ॥ यद्यर्धरात्रेभगवान्नमेकोपंकरिष्यति ॥ ३ ॥ लाभोममैषराजेंद्रयद्वैपूजयतीद्विजान् ॥ आदेशेतवतिष्ठं
तीहितंकुर्यांनरोत्तम ॥ ४ ॥ विस्रब्धोभवराजेंद्रनव्यलीकंद्विजोत्तमः ॥ वसन्प्राप्स्यतितेगेहेसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ ५ ॥ यत्प्रियंचद्विजस्यास्यहितंचैवतवानघ ॥
यतिष्यामितथाराजन्व्येतुतेमानसोज्वरः ॥ ६ ॥ ब्राह्मणाहिमहाभागाःपूजिताःपृथिवीपते ॥ तारणायसमर्थाःस्युर्विपरीतेवधायच ॥ ७ ॥ साहमेतद्विजानंती
तोषयिष्येद्विजोत्तमं ॥ नमत्कृतेव्यथांराजन्प्राप्स्यसिद्विजसत्तमात् ॥ ८ ॥ अपराधेपिराजेंद्रराज्ञामश्रेयसेद्विजाः ॥ भवंतिच्यवनोयद्वत्सुकन्यायाःकृतेपुरा
॥ ९ ॥ नियमेनपरेणाहमुपस्थास्येद्विजोत्तमं ॥ यथात्वयानरेंद्रेदंभाषितंब्राह्मणंप्रति ॥ १० ॥ एवंब्रुवंतींबहुशःपरिष्वज्यसमर्थ्यच ॥ इतिचेतिचकर्तव्यंराजास
र्वमथादिशत् ॥ ११ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ एवमेतत्त्वयाभद्रेकर्तव्यमविशंकया ॥ मद्धितार्थंतथात्मार्थंकुलार्थंचाप्यनिंदिते ॥ १२ ॥ एवमुक्त्वातुतांकन्यांकुंति
भोजोमहायशाः ॥ पृथांपरिददौतस्मैद्विजायद्विजवत्सलः ॥ १३ ॥ इयंब्रह्मन्ममसुताबालासुखविवर्धिता ॥ अपराध्येतयत्किंचिन्नकार्यंहृदितत्त्वया ॥ १४ ॥
द्विजातयोमहाभागावृद्धबालतपस्विषु ॥ भवंत्यक्रोधनाःप्रायोह्यपराद्धेषुनित्यदा ॥ १५ ॥ सुमहत्यपराधेपिक्षांतिःकार्याद्विजातिभिः ॥ यथाशक्तियथोत्साहं
पूजाग्राह्याद्विजोत्तम ॥ १६ ॥ तथेतिब्राह्मणेनोक्तेसराजाप्रीतमानसः ॥ हंसचंद्रांशुसंकाशंगृहमस्मैन्यवेदयत् ॥ १७ ॥ तत्राग्निशरणेकॢप्तमासनंतस्यभानुम
त् ॥ आहारादिचसर्वंतत्तथैवप्रत्यवेदयत् ॥ १८ ॥

ब्राह्मणमिति यंत्रितानियमयुक्ता ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ विस्रब्धोविश्वस्तः व्यलीकमप्रियं ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ अग्निशरणेअग्न्यगारे ॥ १८ ॥

तंद्रीमालस्यं ॥ १९ ॥ परिचारार्हंपूजार्हं ॥२०॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुरधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०४ ॥ ॥छ॥ ॥ सात्विति ॥१॥२॥ प्रतिश्रयैःआश्रयैःशयनासनाद्यैः

निक्षिप्यराजपुत्रीतुतंद्रींमानंतथैवच ॥ आतस्थेपरमंयत्नंब्राह्मणस्याभिराधने ॥ १९ ॥ तत्रसाब्राह्मणंगत्वापृथाशौचपरासती ॥ विधिवत्परिचारार्हंदेववत्पर्य तोषयत् ॥ २० ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिपृथाद्विजपरिचर्यायांचतुरधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०४ ॥ ॥छ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ सातुकन्यामहाराजब्राह्मणंसंशितव्रतं ॥ तोषयामासशुद्धेनमनसासंशितव्रता ॥ १ ॥ प्रातरेष्याम्यथेत्युक्त्वाकदाचिद्द्विजसत्तमः ॥ ततआयातिराजेंद्रसायंरात्रा वथोपुनः ॥ २ ॥ तंचसर्वासुवेलासुभक्ष्यभोज्यप्रतिश्रयैः ॥ पूजयामाससाकन्यावर्धमानैस्तुसर्वदा ॥ ३ ॥ अन्नादिसमुदाचारःशय्यासनकृतस्तथा ॥ दिवसेदि वसेतस्यवर्धतेनतुहीयते ॥ ४ ॥ निर्भर्त्सनापवादैश्वतथैवाप्रिययागिरा ॥ ब्राह्मणस्यपृथाराजन्नचकाराप्रियंतदा ॥ ५ ॥ व्यस्तेकालेपुनश्चैतिनचैतिबहुशोद्वि जः ॥ सुदुर्लभमपित्यन्नंदीयतामितिसोब्रवीत् ॥ ६ ॥ कृतमेवचतत्सर्वंयथातस्मैन्यवेदयत् ॥ शिष्यवत्पुत्रवच्चैवस्वस्त्रवच्चसुसंयता ॥ ७ ॥ यथोपजोषंराजेंद्रद्वि जातिप्रवरस्यसा ॥ प्रीतिमुत्पादयामासकन्यारत्नमनिंदिता ॥ ८ ॥ तस्यास्तुशीलवृत्तेनतुतोषद्विजसत्तमः ॥ अवधानेनभूयोस्याःपरंयत्नमथाकरोत् ॥ ९ ॥ तांप्रभातेचसायंचपितापप्रच्छभारत ॥ अपितुष्यतितेपुत्रिब्राह्मणःपरिचर्यया ॥ १० ॥ तंसापरममित्येवप्रत्युवाचयशस्विनी ॥ ततःप्रीतिमवापाग्र्यांकुंतिभो जोमहामनाः ॥ ११ ॥ ततःसंवत्सरेपूर्णेयदासौजपतांवरः ॥ नापश्यद्दुष्कृतंकिंचित्पृथायाःसौहृदेरतः ॥ १२ ॥ ततःप्रीतमनाभूत्वासएनांब्राह्मणोब्रवीत् ॥ प्रीतो स्मिपरमंभद्रेपरिचारेणतेशुभे ॥ १३ ॥ वरान्वृणीष्वकल्याणिदुरापान्मानुषैरिह ॥ यैस्त्वंसीमंतिनीःसर्वायशसाभिभविष्यसि ॥ १४ ॥ ॥कुंत्युवाच॥ ॥कृता निममसर्वाणियस्यामेवेदवित्तम ॥ त्वंप्रसन्नःपिताचैवकृतंविप्रवरैर्मम ॥१५॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥ यदिनेच्छसिमत्तस्त्वंवरंभद्रेशुचिस्मिते ॥ इमंमंत्रंगृहा णत्वमाह्वानायदिवौकसां ॥ १६ ॥ यंयंदेवंत्वमेतेनमंत्रेणावाहयिष्यसि ॥ तेनतेनवशेभद्रेस्थातव्यंतेभविष्यति ॥ १७ ॥ अकामोवासकामोवाससमेष्यतिते वशे ॥ विबुधोमंत्रसंशांतोभवेद्भृत्यइवानतः ॥ १८ ॥

॥ ३ ॥ अन्नादिनासमुदाचारःसमुपसर्पणं ॥४॥ निर्भर्त्सनंधिक्कारः अपवादोन्यादेर्दूषणं पाठांतरेऽपदेशोव्याजः अप्रिययागालनरूपया ॥५॥६॥७॥ यथोपजोषंप्रियमनतिक्रम्य ॥८॥ शीलंशमादि वृत्तंपरि चर्या अवधानमैकाग्र्यं एतैस्तुतोष यद्वाअस्याःपृथायाःश्रेयोर्थमवधानेनसमाधिकालेयत्नमकरोत् यत्नेनतस्याःकल्याणंचिंतितवानित्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

द्वितीयंद्वितीयवारं ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ विहितोविधानतः विशेषेणहितस्तृप्तोवा ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इत्यार०नै०भा०पंचाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०५ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ नशशाकद्वितीयंसाप्रत्याख्यातुमनिंदिता ॥ तंवैद्विजातिप्रवरंतदाशापभयान्नृप ॥ १९ ॥ ततस्तामनवद्यांगींग्राहयामाससद्विजः ॥ मंत्रग्रामंतदाराजन्नथर्वशिरसिश्रुतं ॥ २० ॥ तंप्रदायतुराजेंद्रकुंतिभोजमुवाचह ॥ उषितोस्मिसुखंराजन्कन्ययापरितोषितः ॥ २१ ॥ तवगेहेषुविहितःसदा सुप्रतिपूजितः ॥ साधयिष्यामहेतावदित्युक्त्वांतरधीयत ॥ २२ ॥ सतुराजाद्विजंदृष्ट्वातत्रैवांतर्हितंतदा ॥ बभूवविस्मयाविष्टःपृथांचसमपूजयत् ॥ २३ ॥ ॥इति श्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिकुंडलाहरणपर्वणिपृथायामंत्रप्राप्तौपंचाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०५ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ गतेतस्मिन्द्विजश्रेष्ठेकस्मिंश्चित्कारणांतरे ॥ चिंतयामाससाकन्यामंत्रग्रामबलाबलं ॥ १ ॥ अयंवैकीदृशस्तेनममदत्तोमहात्मना ॥ मंत्रग्रामोबलंतस्यज्ञा स्येनातिचिरादिति ॥ २ ॥ एवंसंचिंतयंतीसाददर्शर्तुंयदृच्छया ॥ व्रीडितासाभवद्बालाकन्याभावेरजस्वला ॥ ३ ॥ ततोहर्म्यतलस्थासामहार्हशयनोचिता ॥ प्राच्यां दिशिसमुद्यंतंददर्शादित्यमंडलं ॥ ४ ॥ तत्रबद्धमनोदृष्टिरभवत्सासुमध्यमा ॥ नचातप्यतरूपेणभानोःसंध्यागतस्यसा ॥ ५ ॥ तस्यादृष्टिरभूद्दिव्यासापश्यद्दिव्यदर्श नं ॥ आमुक्तकवचंदेवंकुंडलाभ्यांविभूषितं ॥ ६ ॥ तस्याःकौतूहलंत्वासीन्मंत्रंप्रतिनराधिप ॥ आह्वानमकरोत्साथतस्यदेवस्यभाविनी ॥ ७ ॥ प्राणानुपस्पृश्यतदा त्याजुहावदिवाकरं ॥ आजगामततोराजंस्त्वरमाणोदिवाकरः ॥ ८ ॥ मधुपिंगोमहाबाहुःकंबुग्रीवोहसन्निव ॥ अंगदीबद्धमुकुटोदिशःप्रज्वालयन्निव ॥ ९ ॥ योगात्कृत्वाद्विधात्मानमाजगामततापच ॥ आबभाषेततःकुंतींसाम्नापरमवल्गुना ॥ १० ॥ आगतोस्मिवशंभद्रेतवमंत्रबलात्कृतः ॥ किंकरोमिवशोराज्ञिब्रू हिकर्तातदस्मिते ॥ ११ ॥ ॥ कुंत्युवाच ॥ ॥ गम्यतांभगवंस्तत्रयतएवागतोह्यसि ॥ कौतूहलात्समाहूतःप्रसीदभगवन्निति ॥ १२ ॥ ॥सूर्यउवाच॥ गमिष्येहंयथामात्वंब्रवीषितनुमध्यमे ॥ नतुदेवंसमाहूयन्याय्यंप्रेषयितुंवृथा ॥ १३ ॥ तवाभिसंधिःसुभगेसूर्यात्पुत्रोभवेदिति ॥ वीर्येणाप्रतिमोलोकेकवची कुंडलीतिच ॥ १४ ॥ सात्वमात्मप्रदानंवैकुरुष्वगजगामिनि ॥ उत्पत्स्यतिहिपुत्रस्तेयथासंकल्पमंगने ॥ १५ ॥ अथगच्छाम्यहंभद्रेत्वयासंगम्यसुस्मिते ॥ यदित्वं वचनंनाद्यकरिष्यसिममप्रियं ॥ १६ ॥

गतेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ऋतुंरजः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ प्राणानिंद्रियाणिचक्षुःश्रोत्रादीन्युपस्पृश्य जलेनसम्यगाचम्येत्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ वशंकामं ॥ ११ ॥ १२ ॥ यथाहंगमिष्येतथामामांब्रवीषि नतुतद्योग्यमित्याह नत्विति वृथाप्रसादमप्राप्य ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

ब्राह्मणंदुर्वाससं ॥ १७ ॥ १८ ॥ विनयंदंडंधास्यामिधारयिष्यामि ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ अपचारापराधःकृतः॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठी

शपिष्येत्वामहंक्रुद्धोब्राह्मणंपितरंचते॥ त्वत्कृतेतान्प्रधक्ष्यामिसर्वानपिनसंशयः ॥ १७॥ पितरंचैवतेमूढंयोनवेत्तितवानयं ॥ तस्यचब्राह्मणस्याद्ययोसौमंत्र
मदात्तव ॥ १८॥ शीलवृत्तमविज्ञायधास्यामिविनयंपरं॥ एतेहिविबुधाःसर्वेपुरंदरमुखादिवि ॥ १९ ॥ त्वयाप्रलब्धंपश्यंतिस्मयंतइवभाविनि ॥ पश्यचैनान्सु
रगणान्दिव्यंचक्षुरिदंहिते॥ पूर्वमेवमयादत्तंदृष्टवत्यसियेनमां ॥२०॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ ततोपश्यत्त्रिदशान्राजपुत्रीसर्वानेवस्वेषुधिष्ण्येषुखस्थान्॥
प्रभावंतंभानुमंतंमहांतंयथादित्यंरोचमानांस्तथैव॥२१॥ सातान्दृष्ट्वाव्रीडमानेवबालासूर्यंदेवीवचनंप्राहभीता॥ गच्छत्वंवैगोपतेस्वंविमानंकन्याभावाद्दुःख
एवापचारः॥२२॥ पितामातागुरवश्चैवयेन्येदेहस्यास्यप्रभवंतिप्रदाने॥ नाहंधर्मलोपयिष्यामिलोकेस्त्रीणांवृत्तंपूज्यतेदेहरक्षा॥२३॥ मयामंत्रबलंज्ञातुमाहूत
स्त्वंविभावसो॥बाल्याद्बालेतितत्कृत्वाक्षंतुमर्हसिमेविभो॥२४॥ ॥सूर्यउवाच॥ ॥ बालेतिकृत्वानुनयंतवाहंददानिनान्यानुनयंलभेत॥आत्मप्रदानंकुरुकुंतिक
न्येशांतिस्तवैवंहिभवेच्चभीरु॥२५॥ नचापिगंतुंयुक्तंहिमयामिथ्याकृतेनवै॥ असमेत्यत्वयाभीरुमंत्राहूतेनभाविनि॥ २६॥ गमिष्याम्यनवद्यांगिलोकेसमव
हास्यतां॥ सर्वेषांविबुधानांचवक्तव्यःस्यांतथाशुभे॥ २७॥ सात्वंमयासमागच्छपुत्रंलप्स्यसिमादृशं॥ विशिष्टासर्वलोकेषुभविष्यसिनसंशयः॥ २८॥ ॥इ
तिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिकुंडलाहरणपर्वणिसूर्याह्वानेषडधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३०६॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥
सातुकन्याबहुविधंब्रुवंतीमधुरंवचः॥ अनुनेतुंसहस्रांशुंनशशाकमनस्विनी॥१॥ नशशाकयदाबालाप्रत्याख्यातुंतमोनुदं॥ भीताशापात्ततोराजन्दध्यौदीर्घ
मथांतरं॥ २ ॥ अनागसःपितुःशापोब्राह्मणस्यतथैवच॥ मन्निमित्तःकथंनस्यात्क्रुद्धादस्माद्विभावसोः ॥ ३ ॥ बालेनापिसतामोहाद्भृशंपापकृतान्यपि॥ ना
भ्यासादयितव्यानितेजांसिचतपांसिच॥ ४॥ साहमद्यभृशंभीतागृहीत्वाचकरेभृशं॥ कथंत्वकार्यंकुर्यांवैप्रदानंह्यात्मनःस्वयं॥ ५॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥
सावैशापपरित्रस्ताबहुचिंतयतीहृदा॥ मोहेनाभिपरीतांगीस्मयमानापुनःपुनः॥ ६॥

येभारतभावदीपेषडधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सातुकन्येति ॥ १ ॥ दध्यौचिंतितवती अंतरंकालं ॥ २ ॥ ३ ॥ बालेनाल्पवयसापिसतासाधुनामोहाच्चित्तपारवश्यात्पा
पंकृतंहिसितंयैस्तानिनिष्पापान्यपितेजांसिसूर्यादीनि तपांसिदुर्वासआदीनिनाभ्यासादयितव्यान्यत्यंतंप्रत्यासत्तिविषयाणिनकर्तव्यानि ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

बंधूनांसखीनांताभ्यइत्यर्थः ॥७॥ ध्रियतेजीवति ॥८॥ नशेन्नश्येत् ॥९॥१०॥११॥ प्रभवंतिस्वाम्यमर्हंति ॥१२॥ कामयतेसर्वानितिकन्येतिकन्याशब्दनिर्वचनं ॥१३॥ तत्रहेतुः लोककाम्ययालोकप्रियया

तंदेवमब्रवीद्भीताबंधूनांराजसत्तम॥ व्रीडाविह्वलयावाचाशापत्रस्ताविशांपते॥ ७॥ ॥कुंत्युवाच ॥ ॥ पितामेध्रियतेदेवमाताचान्येचबांधवाः ॥ नतेषुध्रि
यमाणेषुविधिलोपोभवेदयं॥८॥ त्वयातुसंगमोदेवयदिस्याद्विधिवर्जितः॥ मन्निमित्तंकुलस्यास्यलोकेकीर्तिर्नशेत्ततः॥९॥ अथवाधर्ममेतंत्वंमन्यसेतपतांव
र॥ ऋतेप्रदानाद्बंधुभ्यस्तवकामंकरोम्यहं॥ १०॥ आत्मप्रदानंदुर्धर्षतवकृत्वासतीत्वहं॥ त्वयिधर्मोयशश्चैवकीर्तिरायुश्चदेहिनां॥११॥ ॥ सूर्यउवाच॥ ॥न
तेपितानतेमातागुरवोवाशुचिस्मिते॥ प्रभवंतिवरारोहेभद्रंतेशृणुमेवचः॥ १२॥ सर्वान्कामयतेयस्मात्कमेर्धातोश्चभाविनि॥ तस्मात्कन्येहसुश्रोणीस्वतंत्रा
वरवर्णिनि॥१३॥ नाधर्मश्चरितःकश्चित्त्वयाभवतिभाविनि॥अधर्मंकुतएवाहंचरेयंलोककाम्यया॥१४॥ अनावृताःस्त्रियःसर्वानराश्चवरवर्णिनि॥स्वभावएष
लोकानांविकारोन्यइतिस्मृतः॥ १५॥ सामयासहसंगम्यपुनःकन्याभविष्यसि ॥पुत्रश्चतेमहाबाहुर्भविष्यतिमहायशाः॥ १६॥ ॥ कुंत्युवाच॥ ॥ यदिपुत्रो
ममभवेत्त्वत्तःसर्वतमोनुद॥ कुंडलीकवचीशूरोमहाबाहुर्महाबलः॥ १७॥ ॥सूर्यउवाच॥ ॥भविष्यतिमहाबाहुःकुंडलीदिव्यवर्मभृत् ॥ उभयंचामृतमयंत
स्यभद्रेभविष्यति॥ १८॥ ॥कुंत्युवाच॥ यद्येतदमृतादस्तिकुंडलेवर्मचोत्तमं॥ ममपुत्रस्ययंवैत्वंमत्तउत्पादयिष्यसि ॥ १९॥ अस्तुमेसंगमोदेवयथोक्तंभगवं
स्त्वया॥ त्वद्वीर्यरूपसत्वौजाधर्मयुक्तोभवेत्सच॥ २०॥ ॥सूर्यउवाच॥ ॥अदित्याकुंडलेराज्ञिदत्तेमेमत्तकाशिनि॥ तेऽस्यदास्यामिवैभीरुवर्मचैवेदमुत्तमं
॥२१॥ ॥कुंत्युवाच॥ ॥परमंभगवन्नेवंसंगमिष्येत्वयासह॥ यदिपुत्रोभवेदेवंयथावदसिगोपते॥ २२॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥तथेत्युक्त्वातुतांकुंती
माविवेशविहंगमः॥स्वर्भानुशत्रुर्योगात्मानाभ्यांपस्पर्शचैवतां॥२३॥ ततःसाविह्वलेवासीत्कन्यासूर्यस्यतेजसा॥ पपातचाथसादेवीशयनेमूढचेतना॥२४॥
॥सूर्यउवाच॥ ॥साधयिष्यामिसुश्रोणिपुत्रंवैजनयिष्यसि॥ सर्वशस्त्रभृतांश्रेष्ठंकन्याचैवभविष्यसि॥ २५॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततःसाव्रीडिताबाला
तदासूर्यमथाब्रवीत्॥ एवमस्त्वितिराजेंद्रप्रस्थितंभूरिवर्चसं॥ २६॥ इतिस्मोक्ताकुंतिराजात्मजासाविवस्वंतंयाचमानासलज्जा॥ तस्मिन्पुण्येशयनीयेपपात
मोहाविष्टाभज्यमानालतेव॥ २७॥

कामवृत्तया ॥ १४ ॥ अन्योविवाहनियमादिर्विकारः॥ १५॥ १६ ॥ १७॥ अमृतमयंसहजंवर्म ॥ १८॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ प्रस्थितंसंगमायोपक्रांतं ॥ २६ ॥ २७॥

आत्मसंस्थांवचनवशां एनांनदूषयामास कन्यात्वस्थापनेनेतिशेषः ॥ २८ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ताधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०७॥ ॥ ७॥ ॥ ततइति ॥

तिग्मांशुस्तांतेजसामोहयित्वायोगेनाविश्यात्मसंस्थांचकार ॥ नचैवैनांदूषयामासभानुःसंज्ञांलेभेभूयएवाथबाला ॥ २८॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यके
पर्वणिकुंडलाहरणपर्वणिसूर्यकुंतीसमागमेसप्ताधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोगर्भःसमभ
वत्पृथायाःपृथिवीपते ॥ शुक्लेदशोत्तरेपक्षेतारापतिरिवांबरे ॥ १ ॥ साबांधवभयाद्बालागर्भंतंविनिगूहती ॥ धारयामाससुश्रोणीनचैनांबुबुधेजनः ॥ २ ॥ नहि
तांवेदनार्यन्याकाचिद्धात्रेयिकामृते ॥ कन्यापुरगतांबालांनिपुणांपरिरक्षणे ॥ ३ ॥ ततःकालेनसागर्भंसुषुवेवरवर्णिनी ॥ कन्यैवतस्यदेवस्यप्रसादादमरप्रभं
॥ ४ ॥ तथैवाबद्धकवचंकनकोज्ज्वलकुंडलं ॥ हर्यक्षंवृषभस्कंधंयथास्यपितरंतथा ॥ ५॥ जातमात्रंचतंगर्भंधात्र्यासंमंत्र्यभाविनी ॥ मंजूषायांसमाधायस्वा
स्तीर्णायांसमंततः ॥ ६ ॥ मधूच्छिष्टस्थितायांसासुखायांरुदतीतथा ॥ श्लक्ष्णायांसुपिधानायामश्वनद्यामवासृजत् ॥ ७॥ जानतीचाप्यकर्तव्यंकन्यायागर्भ
धारणं ॥ पुत्रस्नेहेनसाराजन्करुणंपर्यदेवयत् ॥ ८ ॥ समुत्सृजंतीमंजूषामश्वनद्यांतदाजले ॥ उवाचरुदतीकुंतीयानिवाक्यानितच्छृणु ॥ ९ ॥ स्वस्तितेचांतरिक्षे
भ्यःपार्थिवेभ्यश्चपुत्रक ॥ दिव्येभ्यश्चैवभूतेभ्यस्तथातोयचराश्चये ॥ १०॥ शिवास्तेसंतुपंथानोमाचतेपरिपंथिनः॥ आगताश्चतथापुत्रभवंत्वद्रोहचेतसः॥ ११॥
पातुत्वांवरुणोराजासलिलेसलिलेश्वरः ॥ अंतरिक्षेंतरिक्षस्थःपवनःसर्वगस्तथा ॥ १२ ॥ पितात्वांपातुसर्वत्रतपनस्तपतांवरः ॥ येनदत्तोसिमेपुत्रदिव्येनविधि
नाकिल ॥ १३ ॥ आदित्यावसवोरुद्राःसाध्याविश्वेचदेवताः ॥ मरुतश्चसहेंद्रेणदिशश्चसदिगीश्वराः ॥ १४ ॥ रक्षंतुत्वांसुराःसर्वेसमेषुविषमेषुच ॥ वेत्स्यामि
त्वांविदेशेपिकवचेनाभिसूचितं ॥ १५॥ धन्यस्तेपुत्रजनकोदेवोभानुर्विभावसुः ॥ यस्त्वांद्रक्ष्यतिदिव्येनचक्षुषावाहिनीगतं ॥ १६॥ धन्यासाप्रमदायात्वांपुत्र
त्वेकल्पयिष्यति ॥ यस्यास्त्वंतृषितःपुत्रस्तनंपास्यसिदेवज ॥ १७ ॥ कोनुस्वप्नस्तयादृष्टोयात्वामादित्यवर्चसं ॥ दिव्यवर्मसमायुक्तंदिव्यकुंडलभूषितं ॥ १८॥
पद्मायतविशालाक्षंपद्मताम्रदलोज्ज्वलं ॥ सुललाटंसुकेशांतंपुत्रत्वेकल्पयिष्यति ॥ १९॥

दशोत्तरेएकादशेशुक्लेपक्षेप्रतिपदिचंद्रइवबालउद्भूतः माघशुक्लप्रतिपदिकर्णनिषेकजन्मेत्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ हर्यक्षंसिंहनेत्रं ॥ ५ ॥ ६ ॥ मधूच्छिष्टंसिक्थकं मयनमितिभाषायां तेनस्थितायां
सर्वतोलिप्तायांमंजूषायां जलप्रवेशोनभवेदित्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ दैवंदेवजं विधिनाईश्वरेणनिर्मितं ॥ २७ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०८ ॥ ॥ ७ ॥

धन्याद्रक्ष्यंतिपुत्रत्वांभूमौसंसर्पमाणकं ॥ अव्यक्तकलवाक्यानिवदंतंरेणुगुंठितं ॥ २० ॥ धन्याद्रक्ष्यंतिपुत्रत्वांपुनर्यौवनगोचरं ॥ हिमवद्वनसंभूतंसिंहंकेसरिणं
यथा ॥ २१ ॥ एवंबहुविधंराजन्विलप्यकरुणंपृथा ॥ अवासृजतमंजूषामश्वनद्यांतदाजले ॥ २२ ॥ रुदतीपुत्रशोकार्तानिशीथेकमलेक्षणा ॥ धात्र्यासहपृथा
राजनपुत्रदर्शनलालसा ॥ २३ ॥ विसर्जयित्वामंजूषांसंबोधनभयात्पितुः ॥ विवेशराजभवनंपुनःशोकातुराततः ॥ २४॥ मंजूषात्वश्वनद्याःसाययौचर्मण्वतीं
नदीं ॥ चर्मण्वत्याश्चयमुनांततोगंगांजगामह ॥ २५ ॥ गंगायाःसूतविषयंचंपामनुययौपुरीं ॥ समंजूषागतोगर्भस्तरंगैरुह्यमानकः ॥ २६ ॥ अमृतादुत्थितंदि
व्यंतनुवर्मसकुंडलं ॥ धारयामासतंगर्भंदेवंचविधिनिर्मितं ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेप०कुंडलाहरणप०कर्णपरित्यागेअष्टाधिकत्रिशततमो
ऽध्यायः ॥ ३०८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुधृतराष्ट्रस्यवैसखा ॥ सूतोधिरथइत्येवसदारोजाह्नवींययौ
॥ १ ॥ तस्यभार्याऽभवद्राजन्रूपेणासदृशीभुवि ॥ राधानाममहाभागानसापुत्रमविंदत ॥ २ ॥ अपत्यार्थेपरंयत्नमकरोच्चविशेषतः ॥ सादर्दर्शाथमंजूषामुह्य
मानांयदृच्छया ॥ ३ ॥ दत्तरक्षाप्रतिसरामन्वालंभनशोभनां ॥ ऊर्मीतरंगैर्जाह्नव्याःसमानीतामुपह्वरं ॥ ४ ॥ सातुकौतूहलात्प्राप्तांग्राहयामासभाविनी ॥ ततो
निवेदयामाससूतस्याधिरथस्यवै ॥ ५ ॥ सतामुद्धृत्यमंजूषामुत्सार्यजलमंतिकात् ॥ यंत्रैरुद्घाटयामाससोपश्यत्तत्रबालकं ॥ ६ ॥ तरुणादित्यसंकाशंहेमवर्म
धरंतथा ॥ मृष्टकुंडलयुक्तेनवदनेनविराजता ॥ ७ ॥ ससूतोभार्ययासार्धंविस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ अंकमारोप्यतंबालंभार्यांवचनमब्रवीत् ॥ ८ ॥ इदमत्यद्भुतंभी
रुयतोजातोस्मिभाविनी ॥ दृष्टवान्देवगर्भोयंमन्येस्माकमुपागतः ॥ ९ ॥ अनपत्यस्यपुत्रोयंदेवैर्दत्तोध्रुवंमम ॥ इत्युक्त्वातंददौपुत्रंराधायैसमहीपते ॥ १० ॥ प्रति
जग्राहतंराधाविधिवद्दिव्यरूपिणं ॥ पुत्रंकमलगर्भाभंदेवगर्भंश्रियावृतं ॥ ११ ॥ पुपोषचैनंविधिवद्ववृधेसचवीर्यवान् ॥ ततःप्रभृतिचाप्यन्येप्राभवन्नौरसाः
सुताः ॥ १२ ॥ वसुवर्मधरंदृष्ट्वातंबालंहेमकुंडलं ॥ नामास्यवसुषेणेतिततश्चक्रुर्द्विजातयः ॥ १३ ॥

एतस्मिन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ दत्तोरक्षार्थंप्रतिसरोदूर्वाकंकणादिरूपोयस्यांतां अन्वालंभनंकुंकुमहस्तदानं उपह्वरंसमीपं ॥ ४ ॥ ५ ॥ उत्सार्यपरतोनीत्वा ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ यतोजातोस्मिउत्पत्तिदिना
दारभ्याद्यैवेदमद्भुतंदृष्टं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ वसुवर्मस्वर्णकवचं ॥ १३ ॥

॥१४॥अंगेषुजनपदविशेषेषु॥१५॥१६॥ उपसदनंगुरूपसदनं॥१७॥परमेष्वासतांमहाधनुर्धरतां॥१८॥१९॥ यतःकालेदृष्टः॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभाव

एवंससूतपुत्रत्वंजगामामितविक्रमः॥ वसुषेणइतिख्यातोवृषइत्येवचप्रभुः ॥ १४॥ सूतस्यववृधेंऽगेषुश्रेष्ठःपुत्रःसवीर्यवान्॥ चारेणविदितश्चासीत्पृथयादि
व्यवर्मभृत्॥ १५॥ सूतस्त्वधिरथःपुत्रंविवृद्धंसमयेनतं॥ दृष्ट्वाप्रस्थापयामासपुरंवारणसाह्वयं॥ १६॥ तत्रोपसदनंचक्रेद्रोणस्येष्वस्त्रकर्मणि॥ सख्यंदुर्योधने
नैवमगमत्सचवीर्यवान्॥ १७॥ द्रोणात्कृपाच्चरामाच्चसोस्त्रग्रामंचतुर्विधं॥ लब्ध्वालोकेभवत्ख्यातःपरमेष्वासतांगतः॥१८॥ संधायधार्तराष्ट्रेणपार्थानांवि
प्रियेरतः॥ योद्धुमाशंसतेनित्यंफाल्गुनेनमहात्मना॥१९॥ सदाहितस्यस्पर्धासीदर्जुनेनविशांपते॥ अर्जुनस्यचकर्णेनयतोदृष्टोबभूवसः॥२०॥ एतद्गुह्यंमहारा
जसूर्यस्यासीन्नसंशयः॥ यःसूर्यसंभवःकर्णःकुंत्यांसूतकुलेतथा॥ २१॥ तंतुकुंडलिनंदृष्ट्वावर्मणाचसमन्वितं॥ अवध्यंसमरेमत्वापर्यतप्यद्युधिष्ठिरः ॥ २२॥
यदाचकर्णोराजेंद्रभानुमंतंदिवाकरं॥ स्तौतिमध्यंदिनेप्राप्तेप्रांजलिःसलिलोत्थितः ॥ २३ ॥ तत्रैनमुपतिष्ठंतिब्राह्मणाधनहेतुना॥ नादेयंतस्यतत्कालेकिंचिद
स्तिद्विजातिषु॥ २४॥ तमिंद्रोब्राह्मणोभूत्वाभिक्षांदेहीत्युपस्थितः॥ स्वागतंचेतिराधेयस्तमथप्रत्यभाषत॥ २५॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिकुंड
लाहरणपर्वणिराधाकर्णप्रामौनवाधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३०९॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ देवराजमनुप्राप्तंब्राह्मण
च्छद्मनावृतं॥ दृष्ट्वास्वागतमित्याहनबुबोधास्यमानसं ॥ १ ॥ हिरण्यकंठीःप्रमदाग्रामान्वाबहुगोकुलान्॥ किंददानीतितंविप्रमुवाचाधिरथिस्ततः ॥ २ ॥
॥ ब्राह्मणउवाच॥ ॥ हिरण्यकंठ्यःप्रमदायच्चान्यत्प्रीतिवर्धनं॥ नाहंदत्तमिहेच्छामितदर्थिभ्यःप्रदीयतां॥ ३॥ यदेतत्सहजंवर्मकुंडलेचतवानघ॥ एतदुत्कृत्यमे
देहियदिसत्यव्रतोभवान्॥ ४॥ एतदिच्छाम्यहंक्षिप्रंत्वयादत्तंपरंतप॥ एषमेसर्वलाभानांलाभःपरमकोमतः॥५॥ ॥ कर्णउवाच॥ ॥ अवनिंप्रमदागाश्चनि
वापंबहुवार्षिकं॥ तत्तेविप्रप्रदास्यामिनतुवर्मसकुंडलं॥ ६॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ एवंबहुविधैर्वाक्यैर्याच्यमानःसतुद्विजः॥ कर्णेनभरतश्रेष्ठनान्यंवरम
याचत॥ ७॥ सांत्वितश्चयथाशक्तिपूजितश्चयथाविधि॥ नचान्यंसद्विजश्रेष्ठःकामयामासवैवरं॥ ८॥ यदानान्यंप्रवृणुतेवरंवैद्विजसत्तमः॥ तदैनमब्रवीद्भूयो
राधेयःप्रहसन्निव॥ ९॥ सहजंवर्ममेविप्रकुंडलेचामृतोद्भवे॥ तेनावध्योस्मिलोकेषुततोनैतज्जहाम्यहं॥ १०॥

दीपनवाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०९॥ ॥७॥ ॥ देवराजमिति ॥१॥२॥३॥४॥५॥ अवनिंगृहार्थं निवापंन्युप्यतेबीजमस्मिन्निति क्षेत्रं बहुवार्षिकंयावज्जीविकवृत्तिरूपं ॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥

॥ ११ ॥ गमनीयोवध्यः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ आयानेवआगच्छन्नेव ॥१८ ॥१९॥ २०॥ २१॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७॥२८ ॥२९॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥

विशालंपृथिवीराज्यंक्षेमंनिहतकंटकं॥ प्रतिगृह्णीष्वमत्तस्त्वंसाधुब्राह्मणपुंगव ॥ ११ ॥ कुंडलाभ्यांविमुक्तोहंवर्मणासहजेनच॥ गमनीयोभविष्यामिशत्रूणां
द्विजसत्तम॥१२॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ यदन्यंनवरंवव्रेभगवान्पाकशासनः॥ ततःप्रहस्यकर्णस्तंपुनरित्यब्रवीद्वचः॥१३॥ विदितोदेवदेवेशप्रागेवासिम
मप्रभो॥ नतुन्याय्यंमयादातुंतवशक्यंवृथावरं॥ १४॥ त्वंहिदेवेश्वरःसाक्षात्त्वयादेयोवरोमम॥ अन्येषांचैवभूतानामीश्वरोह्यसिभूतकृत्॥ १५॥ यदिदास्या
मितेदेवकुंडलेकवचंतथा॥ वध्यतामुपयास्यामित्वंचशक्रावहास्यतां॥ १६॥ तस्माद्विनिमयंकृत्वाकुंडलेवर्मचोत्तमं॥ हरस्वशक्रकामंमेनदद्यामहमन्यथा
॥१७॥ ॥शक्रउवाच॥ ॥ विदितोहंरवेःपूर्वमायानेवतवांतिकं ॥ तेनतेसर्वमाख्यातमेवमेतन्नसंशयः॥ १८ ॥ काममस्तुतथातातवकर्णयथेच्छसि॥
वर्जयित्वातुमेवज्रंप्रवृणीष्वयथेच्छसि॥ १९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ ततःकर्णःप्रहृष्टस्तुउपसंगम्यवासवं ॥ अमोघांशक्तिमभ्येत्यववेसंपूर्णमानसः
॥ २०॥ ॥ कर्णउवाच॥ ॥ कर्मणाकुंडलाभ्यांचशक्तिंमेदेहिवासव॥ अमोघांशत्रुसंघानांघातिनींपृतनामुखे॥ २१॥ ततःसंचिंत्यमनसामुहूर्तमिववास
वः॥ शक्त्यर्थंपृथिवीपालकर्णंवाक्यमथाब्रवीत्॥ २२॥ कुंडलेमेप्रयच्छस्ववर्मचैवशरीरजं॥ गृहाणकर्णशक्तिंत्वमनेनसमयेनच ॥ २३ ॥ अमोघाहंतिशत
शःशत्रून्ममकरच्युता ॥ पुनश्चपाणिमभ्येतिममदैत्यान्विनिघ्नतः ॥ २४ ॥ सेयंतवकरप्राप्ताहत्वैकंरिपुमूर्जितं ॥ गर्जंतंप्रतपंतंचमामेवैष्यतिसूतज ॥ २५ ॥
॥ कर्णउवाच॥ ॥ एकमेवाहमिच्छामिरिपुंहंतुंमहाहवे॥ गर्जंतंप्रतपंतंचयतोममभयंभवेत्॥ २६॥ ॥ इंद्रउवाच ॥ ॥ एकंहनिष्यसिरिपुंगर्जंतंबलिनंरणे
॥ त्वंतुयंप्रार्थयस्येकंरक्ष्यतेसमहात्मना॥ २७॥ यमाहुर्वेदविद्वांसोवराहमपराजितं॥ नारायणमचिंत्यंचतेनकृष्णेनरक्ष्यते॥ २८ ॥ ॥ कर्णउवाच॥ ॥ एव
मप्यस्तुभगवन्नेकवीरवधेमम॥ अमोघांदेहिमेशक्तिंयथाहन्यांप्रतापिनं॥ २९ ॥ उत्कृत्यतुप्रदास्यामिकुंडलेकवचंचते ॥ निकृत्तेषुतुगात्रेषुनमेबीभत्सताभ
वेत्॥ ३०॥ ॥ इंद्रउवाच॥ ॥ नतेबीभत्सताकर्णभविष्यतिकथंचन ॥ व्रणश्चैवनगात्रेषुयस्त्वंनानृतमिच्छसि ॥ ३१ ॥ यादृशस्तेपितुर्वर्णस्तेजश्चवदतांवर
तादृशेनैववर्णेनत्वंकर्णभवितापुनः॥ ३२॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ कृणातिहिनस्तिकृंततिछिनत्तिवाअंगानीतिकर्णइत्यर्थः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१॥ ४२ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेदशाधिकत्रिशतत

विद्यमानेषुशस्त्रेषुयद्यमोघामसंशये॥ प्रमत्तोमोक्ष्यसेचापित्वय्येवैषापतिष्यति ॥ ३३ ॥ ॥ कर्णउवाच ॥ ॥ संशयंपरमंप्राप्यविमोक्ष्येवासवीमिमां॥ यथामामात्थशक्रत्वंसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ ३४॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ ततःशक्तिंप्रज्वलितांप्रतिगृह्यविशांपते ॥ शस्त्रंगृहीत्वानिशितंसर्वगात्राण्यकृंतत ॥ ३५॥ ततोदेवामानवादानवाश्चनिकृंततंतंकर्णमात्मानमेवं॥ दृष्ट्वासर्वेसिंहनादान्प्रणेदुर्नह्यस्यासीन्मुखजोवैविकारः॥ ३६ ॥ ततोदिव्यादुंदुभयःप्रणेदुःपपातोच्चैःपुष्पवर्षंचदिव्यं॥ दृष्ट्वाकर्णंशस्त्रसंकृत्तगात्रंमुहुश्चापिस्मयमानंनृवीरं ॥ ३७ ॥ ततश्छित्वाकवचंदिव्यमंगात्तथैवार्द्रंप्रददौवासवाय ॥ तथोत्कृत्यप्रददौकुंडलेतेकर्णात्तस्मात्कर्मणातेनकर्णः॥ ३८ ॥ ततःशक्रःप्रहसन्वंचयित्वाकर्णंलोकेयशसायोजयित्वा॥ कृतंकार्यंपांडवानांहिमेनेततःपश्चाद्दिवमेवोत्पपात॥ ३९ ॥ श्रुत्वाकर्णंमुषितंधार्तराष्ट्रादीनाःसर्वेभग्नदर्पाइवासन्॥ तांचावस्थांगमितंसूतपुत्रंश्रुत्वापार्थाजहृषुःकाननस्थाः॥ ४०॥ ॥ जनमेजयउवाच॥ क्वस्थावीराःपांडवास्तेबभूवुःकुतश्चैतेश्रुतवंतःप्रियंतत् ॥ किंवाकार्षुर्द्वादशेब्देव्यतीतेतन्मेसर्वंभगवान्व्याकरोतु ॥ ४१ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ लब्ध्वाकृष्णांसैंधवंद्रावयित्वाविप्रैःसार्धंकाम्यकादाश्रमात्ते॥ मार्कंडेयाच्छ्रुतवंतःपुराणंदेवर्षीणांचरितंविस्तरेण॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्य० कुंडलाहरणप० कवचकुंडलदानेदशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३१०॥ ॥७॥ ॥ समाप्तंचेदंकुंडलाहरणपर्व॥ ॥ अथारणेयपर्व ॥ ॥ जनमेजयउवाच॥ ॥ एवंहृतायांभार्यायांप्राप्यक्लेशमनुत्तमं॥ प्रतिपद्यततःकृष्णांकिमकुर्वतपांडवाः॥ १॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ एवंहृतायांकृष्णायांप्राप्यक्लेशमनुत्तमं॥ विहायकाम्यकंराजासहभ्रातृभिरच्युतः॥ २॥ पुनर्द्वैतवनंरम्यमाजगामयुधिष्ठिरः॥ स्वादुमूलफलंरम्यंविचित्रबहुपादपं ॥ ३॥ अनुभुक्तफलाहाराःसर्वएवमिताशनाः॥ न्यवसन्पांडवास्तत्रकृष्णयासहभार्यया॥ ४ ॥ वसन्द्वैतवनेराजाकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ भीमसेनोर्जुनश्चैवमाद्रीपुत्रौचपांडवौ॥ ५॥ ब्राह्मणार्थेपराक्रांताधर्मात्मानोयतव्रताः॥ क्लेशमार्च्छंतविपुलंसुखोदर्कंपरंतपाः ॥ ६॥ तस्मिन्प्रतिवसंतस्तेयत्प्रापुःकुरुसत्तमाः ॥ वनेक्लेशंसुखोदर्कंतत्प्रवक्ष्यामितेशृणु॥ ७॥ अरणीसहितंमंथंब्राह्मणस्यतपस्विनः॥ मृगस्यघर्षमाणस्यविषाणेसमसज्जत॥ ८॥

मोऽध्यायः॥ ३१०॥ ॥७॥ ॥ एवमिति ॥१॥२॥३ ॥ अनुभुक्ताःव्रतिनः फलाहाराःफलान्येवाहर्तुंशीलाः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अरणीउत्तराधरेऽग्निमथनकाष्ठेताभ्यांसहितंमंथंनिर्मथनदंडं ॥८॥

आश्रमांतरितःआश्रमदूरगतः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ पदंमार्गेचिह्नंगत्वाप्राप्य तेनैवपथातदानयत ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७॥ १८ ॥ १९॥ २० ॥ धर्मोनममज्ज धर्मलोपोर्थलोपश्च

तदादायगतोराजंस्त्वरमाणोमहामृगः॥ आश्रमांतरितःशीघ्रंप्लवमानोमहाजवः॥ ९ ॥ क्रियमाणंतुतंदृष्ट्वासविप्रःकुरुसत्तम ॥ त्वरितोभ्यागमत्तत्रअग्निहोत्रपरीप्सया॥ १० ॥ अजातशत्रुमासीनंभ्रातृभिःसहितंवने॥ आगम्यब्राह्मणस्तूर्णंसंतप्तश्चेदमब्रवीत्॥ ११ ॥ अरणीसहितंमंथंसमासक्तंवनस्पतौ॥ मृगस्यघर्षमाणस्यविषाणेसमसज्जत॥ १२ ॥ तमादायगतोराजंस्त्वरमाणोमहामृगः॥ आश्रमात्त्वरितःशीघ्रंप्लवमानोमहाजवः ॥ १३॥ तस्यगत्वापदंराजन्नासाद्यचमहामृगं॥ अग्निहोत्रंनलुप्येततदानयतपांडवाः॥ १४ ॥ ब्राह्मणस्यवचःश्रुत्वासंतप्तोथयुधिष्ठिरः॥ धनुरादायकौंतेयःप्राद्रवद्भ्रातृभिःसह ॥ १५॥ सन्नद्धाधन्विनःसर्वेप्राद्रवन्नरपुंगवाः॥ ब्राह्मणार्थेयतंतस्तेशीघ्रमन्वगमन्मृगं ॥१६॥ कर्णिनालीकनाराचानुत्सृजंतोमहारथाः ॥ नाविध्यन्पांडवास्तत्रपश्यंतोमृगमंतिकात्॥ १७॥ तेषांप्रयतमानानांनादृश्यतमहामृगः॥ अपश्यंतोमृगंश्रांतादुःखंप्राप्तामनस्विनः ॥ १८ ॥ शीतलच्छायमागम्यन्यग्रोधंगहनेवने॥ क्षुत्पिपासापरीतांगाःपांडवाःसमुपाविशन्॥ १९॥ तेषांसमुपविष्टानांनकुलोदुःखितस्तदा॥ अब्रवीद्भ्रातरंश्रेष्ठममर्षात्कुरुनंदनं॥२०॥ नास्मिन्कुलेजातुममज्जधर्मोनचालस्यादर्थलोपोबभूव ॥ अनुत्तराःसर्वभूतेषुभूयःसंप्राप्ताःस्मःसंशयंकिन्नुराजन्॥ २१॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिआरणेयपर्वणिमृगान्वेषणेएकादशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३११॥ ॥७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ नापदामस्तिमर्यादाननिमित्तंनकारणं॥ धर्मस्तुविभजत्यर्थमुभयोःपुण्यपापयोः॥ १ ॥ ॥ भीमउवाच॥ ॥ प्रातिकाम्यनयत्कृष्णांसभायांप्रेष्यवत्तदा॥ नमयानिहतस्तत्रतेनप्राप्ताःस्मसंशयं॥ २॥ ॥ अर्जुनउवाच॥ ॥ वाचस्तीक्ष्णास्थिभेदिन्यःसूतपुत्रेणभाषिताः॥ अतितीव्रामयाक्षांतास्तेनप्राप्ताःस्मसंशयं॥ ३॥ ॥ सहदेवउवाच॥ ॥ शकुनिस्त्वांयदाजैषीदक्षद्यूतेनभारत ॥ समयानहतस्तत्रतेनप्राप्ताःस्मसंशयं॥ ४॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ ततोयुधिष्ठिरोराजानकुलंवाक्यमब्रवीत्॥ आरुह्यवृक्षंमाद्रेयनिरीक्षस्वदिशोदश॥ ५॥ पानीयमंतिकेपश्यवृक्षांश्चाप्युदकाश्रितान्॥ एतेहिभ्रातरःश्रांतास्तवतातपिपासिताः॥ ६॥

नाभूत् आलस्यादित्युपचर्यते त्वयिअनुत्तराःप्रतिवाक्यरहिताःसर्वभूतेषुकार्यार्थेउपस्थितेओमित्येववदामोनतुवाक्यांतरमित्यर्थः संशयंब्राह्मणस्यकर्मलोपनिमित्तंदोषं ॥ २१॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकादशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥३११॥ ॥७॥ ॥ नापदामिति निमित्तंफलं धर्मःप्रारब्धरूपस्त्वर्थंफलंसुखदुःखरूपंविभजति ॥१॥ प्रेष्यवत्प्रेष्यामिव ॥२॥३॥४॥५॥६॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ साहसंजलपानरूपं परिग्रहोनियमः योमत्प्रश्नान्वदेत्सएवेतःपयःपिबेद्धरेद्वेति ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

नकुलस्तुतथेत्युक्त्वाशीघ्रमारुह्यपादपं ॥ अब्रवीद्भ्रातरंज्येष्ठमभिवीक्ष्यसमंततः ॥ ७॥ पश्यामिबहुलान्राजन्वृक्षानुदकसंश्रयान् ॥ सारसानांचनिर्ह्रादमत्रो
दकमसंशयं ॥ ८ ॥ ततोब्रवीत्सत्यधृतिःकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ गच्छसौम्यततःशीघ्रंतूणैःपानीयमानय ॥ ९ ॥ नकुलस्तुतथेत्युक्त्वाभ्रातुर्ज्येष्ठस्यशासनात् ॥ प्राद्र
वद्यत्रपानीयंशीघ्रंचैवान्वपद्यत ॥ १० ॥ सदृष्ट्वाविमलंतोयंसारसैःपरिवारितं ॥ पातुकामस्ततोवाचमंतरिक्षात्सशुश्रुवे ॥ ११ ॥ ॥ यक्षउवाच ॥ ॥ मातात
साहसंकार्षीर्ममपूर्वपरिग्रहः ॥ प्रश्नानुक्त्वातुमाद्रेयततःपिबहरस्वच ॥ १२ ॥ अनादृत्यतुतद्वाक्यंनकुलःसुपिपासितः ॥ अपिबच्छीतलंतोयंपीत्वाचनिपपातह
॥ १३ ॥ चिरायमाणेनकुलेकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ अब्रवीद्भ्रातरंवीरंसहदेवमरिंदमं ॥ १४ ॥ भ्राताहिचिरयातोनःसहदेवतवाग्रजः ॥ तथैवानयसोदर्यंपानीयं
चत्वमानय ॥ १५ ॥ सहदेवस्तथेत्युक्त्वातांदिशंप्रत्यपद्यत ॥ ददर्शचहतंभूमौभ्रातरंनकुलंतदा ॥ १६ ॥ भ्रातृशोकाभिसंतप्तस्तृषयाचप्रपीडितः ॥ अभिदुद्राव
पानीयंततोवागभ्यभाषत ॥ १७ ॥ मातातसाहसंकार्षीर्ममपूर्वपरिग्रहः ॥ प्रश्नानुक्त्वायथाकामंपिबस्वचहरस्वच ॥ १८ ॥ अनादृत्यतुतद्वाक्यंसहदेवःपिपासि
तः ॥ अपिबच्छीतलंतोयंपीत्वाचनिपपातह ॥ १९ ॥ अथाब्रवीत्सविजयंकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ भ्रातरौतेपरिगतौबीभत्सोशत्रुकर्शन ॥ २० ॥ तौचैवानयभद्रं
तेपानीयंचत्वमानय ॥ त्वंहिनस्तातसर्वेषांदुःखितानामपाश्रयः ॥ २१ ॥ एवमुक्तोगुडाकेशःप्रगृह्यसशरंधनुः ॥ आमुक्तखड्गोमेधावीतत्सरःप्रत्यपद्यत ॥ २२ ॥
ततःपुरुषशार्दूलौपानीयहरणेगतौ ॥ तौददर्शहतौतत्रभ्रातरौश्वेतवाहनः ॥ २३ ॥ प्रसुप्ताविवतौदृष्ट्वानरसिंहःसुदुःखितः ॥ धनुरुद्यम्यकौंतेयोव्यलोकयततद्व
नं ॥ २४ ॥ नापश्यत्तत्रकिंचित्सभूतमस्मिन्महावने ॥ सव्यसाचीततःश्रांतःपानीयंसोभ्यधावत ॥ २५ ॥ अभिधावंस्ततोवाक्यमंतरिक्षात्सशुश्रुवे ॥ किमासी
दसिपानीयंनैतच्छक्यंबलात्त्वया ॥ २६ ॥ कौंतेययदिप्रश्नांस्तान्मयोक्तान्प्रतिपत्स्यसे ॥ ततःपास्यसिपानीयंहरिष्यसिचभारत ॥ २७ ॥ वारितस्त्वब्रवीत्पार्थो
दृश्यमानोनिवारय ॥ यावद्बाणैर्विनिर्भिन्नःपुनर्नैवंवदिष्यसि ॥ २८ ॥ एवमुक्त्वाततःपार्थःशरैरस्त्रानुमंत्रितैः ॥ प्रववर्षदिशःकृत्स्नाःशब्दवेधंचदर्शयन् ॥ २९ ॥
कर्णिनालीकनाराचानुत्सृजन्भरतर्षभ ॥ सत्वमोघानिषून्मुक्त्वातृष्णयाभिप्रपीडितः ॥ ३० ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ दृश्यमानोभूत्वेतिशेषः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

विधानेनयत्नेन ॥ ३१ ॥ नभविष्यसिमरिष्यसि ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ हेमजालानिहेमवर्णानिकेसराणितैःपरिष्कृतंमंडितं ॥ ४४ ॥

अनेकैरिषुसंघातैरंतरिक्षेववर्षह ॥ ॥ यक्षउवाच ॥ ॥ किंविधानेनतेपार्थप्रश्नानुक्त्वाततःपिब ॥ ३१ ॥ अनुक्त्वाचपिबन्प्रश्नान्पीत्वैवनभविष्यसि ॥ एवमुक्तस्त
तःपार्थःसव्यसाचीधनंजयः ॥ ३२ ॥ अवज्ञायैवतांवाचंपीत्वैवनिपपातह ॥ अथाब्रवीद्भीमसेनंकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ ३३ ॥ नकुलःसहदेवश्चबीभत्सुश्चपरंत
प ॥ चिरंगतास्तोयहेतोर्नचागच्छंतिभारत ॥ ३४ ॥ तांश्चैवानयभद्रंतेपानीयंचत्वमानय ॥ भीमसेनस्तथेत्युक्त्वातंदेशंप्रत्यपद्यत ॥ ३५ ॥ यत्रतेपुरुषव्याघ्राभ्रा
तरोस्यनिपातिताः ॥ तान्दृष्ट्वादुःखितोभीमस्तृषयाचप्रपीडितः ॥ ३६ ॥ अमन्यतमहाबाहुःकर्मतद्यक्षरक्षसां ॥ सचिंतयामासतदायोद्धव्यंध्रुवमद्यवै ॥ ३७ ॥
पास्यामितावत्पानीयमितिपार्थोवृकोदरः ॥ ततोभ्यधावत्पानीयंपिपासुःपुरुषर्षभः ॥ ३८ ॥ ॥ यक्षउवाच ॥ ॥ मातातसाहसंकार्षीर्ममपूर्वपरिग्रहः ॥ प्रश्ना
नुक्त्वातुकौंतेयततःपिबहरस्वच ॥ ३९ ॥ एवमुक्तस्तदाभीमोयक्षेणामिततेजसा ॥ अनुक्त्वैवतुतान्प्रश्नान्पीत्वैवनिपपातह ॥ ४० ॥ ततःकुंतीसुतोराजाप्रचिंत्यपु
रुषर्षभः ॥ समुत्थायमहाबाहुर्दह्यमानेनचेतसा ॥ ४१ ॥ व्यपेतजननिर्घोषंप्रविवेशमहावनं ॥ रुरुभिश्चवराहैश्चपक्षिभिश्चनिषेवितं ॥ ४२ ॥ नीलभास्वरवर्णै
श्चपादपैरुपशोभितं ॥ भ्रमरैरुपगीतंचपक्षिभिश्चमहायशाः ॥ ४३ ॥ सगच्छन्काननेतस्मिन्हेमजालपरिष्कृतं ॥ ददर्शतत्सरःश्रीमान्विश्वकर्मकृतंयथा ॥ ४४ ॥
उपेतंनलिनीजालैःसिंधुवारैःसवेतसैः ॥ केतकैःकरवीरैश्चपिप्पलैश्चैवसंवृतं ॥ श्रमार्तस्तदुपागम्यसरोदृष्ट्वाथविस्मितः ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआरण्य
केपर्वणिआरणेयपर्व० नकुलादिपतनेद्वादशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ सद
दर्शहतान्भ्रातॄन्लोकपालानिवच्युतान् ॥ युगांतेसमनुप्राप्तेशक्रप्रतिमगौरवान् ॥ १ ॥ विनिकीर्णधनुर्बाणंदृष्ट्वानिहतमर्जुनं ॥ भीमसेनंयमौचैवनिर्विचेष्टा
न्गतायुषः ॥ २ ॥ सदीर्घमुष्णंनिःश्वस्यशोकबाष्पपरिप्लुतः ॥ तान्दृष्ट्वापतितान्भ्रातॄन्सर्वांश्चिंतासमन्वितः ॥ ३ ॥ धर्मपुत्रोमहाबाहुर्विललापसुविस्तरं ॥ ननु
त्वयामहाबाहोप्रतिज्ञातंवृकोदर ॥ ४ ॥ सुयोधनस्यभेत्स्यामिगदयासक्थिनीरणे ॥ व्यर्थंतदद्यमेसर्वंत्वयिवीरेनिपातिते ॥ ५ ॥ महात्मनिमहाबाहोकुरूणांकी
र्तिवर्धने ॥ मनुष्यसंभवावाचोविधर्मिण्यःप्रतिश्रुताः ॥ ६ ॥

सिंधुवारैर्जलजविशेषैः ॥ ४५ ॥ ॥ इत्यारण्यके० नै० भा० द्वादशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सददर्शेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ विधर्मिण्योऽनृताः ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ नकस्यचिदजेनाऽपितुसर्वस्यैवजेता ॥ ९ ॥ आशांराज्याशां संहत्यविनाश्य ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ दध्यौकारणंमरणहेतुंविचारितवान् ॥ १७ ॥ १८ ॥

भवतांदिव्यवाचस्तुताभवंतुकथंमृषा ॥ देवाश्चापियदावोचन्सूतकेत्वांधनंजय ॥ ७ ॥ सहस्राक्षादनवरःकुंतिपुत्रस्तवेतिवै ॥ उत्तरेपारियात्रेचजगुर्भूतानिस
र्वशः ॥ ८ ॥ विप्रनष्टांश्रियंचैषामाहर्तापुनरंजसा ॥ नास्यजेतारणेकश्चिदजेतानैषकस्यचित् ॥ ९ ॥ सोयंमृत्युवशंयातःकथंजिष्णुर्महाबलः ॥ अयंममाशांसं
हत्यशेतेभूमौधनंजयः ॥ १० ॥ आश्रित्ययंवयंनाथंदुःखान्येतानिसेहिम ॥ रणेप्रमत्तौवीरौचसदाशत्रुनिबर्हणौ ॥ ११ ॥ कथंरिपुवशंयातौकुंतीपुत्रौमहाबलौ ॥
यौसर्वास्त्राप्रतिहतौभीमसेनधनंजयौ ॥ १२ ॥ अश्मसारमयंनूनंहृदयंममदुर्हृदः ॥ यमौयदेतौदृष्ट्वाद्यपतितौनावदीर्यते ॥ १३ ॥ शास्त्रज्ञादेशकालज्ञास्तपोयु
क्ताःक्रियान्विताः ॥ अकृत्वासदृशंकर्मकिंशेध्वंपुरुषर्षभाः ॥ १४ ॥ अविक्षतशरीराश्चाप्यप्रमृष्टशरासनाः ॥ असंज्ञाभुविसंगम्यकिंशेध्वमपराजिताः ॥ १५ ॥
सानूनिवाद्रेःसंसुप्तान्दृष्ट्वाभ्रातॄन्महामतिः ॥ सुखंप्रसुप्तान्प्रस्विन्नःखिन्नःकष्टांदशांगतः ॥ १६ ॥ एवमेवेदमित्युक्त्वाधर्मात्मासनरेश्वरः ॥ शोकसागरमध्यस्थो
दध्यौकारणमाकुलः ॥ १७ ॥ इतिकर्तव्यतांचेतिदेशकालविभागवित् ॥ नाभिपेदेमहाबाहुश्चिंतयानोमहामतिः ॥ १८ ॥ अथसंस्तभ्यधर्मात्मातदात्मानंतपःसु
तः ॥ एवंविलप्यबहुधाधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ १९ ॥ बुद्ध्याविचिंतयामासवीराःकेननिपातिताः ॥ २० ॥ नैषांशस्त्रप्रहारोस्तिपदंनेहास्तिकस्यचित् ॥ भूतंमहदि
दंमन्येभ्रातरोयेनमेहताः ॥ २१ ॥ एकाग्रंचिंतयिष्यामिपीत्वावेत्स्यामिवाजलं ॥ स्यात्तुदुर्योधनेनेदमुपांशुविहितंकृतं ॥ २२ ॥ गांधारराजरचितंसततंजिह्मबु
द्धिना ॥ यस्यकार्यमकार्यंवासममेवभवत्युत ॥ २३ ॥ कस्तस्यविश्वसेद्वीरोदुष्कृतेरकृतात्मनः ॥ अथवापुरुषैर्गूढैःप्रयोगोयंदुरात्मनः ॥ २४ ॥ भवेदितिमहाबु
द्धिर्बहुधातदचिंतयत् ॥ तस्यासीन्नविषेणेदमुदकंदूषितंयथा ॥ २५ ॥ मृतानामपिचैतेषांविकृतंनैवजायते ॥ मुखवर्णाःप्रसन्नामेभ्रातॄणामित्यचिंतयत् ॥ २६ ॥
एकैकशश्चौघबलानिमान्पुरुषसत्तमान् ॥ कोन्यःप्रतिसमासेतकालांतकयमादृते ॥ २७ ॥ एतेनव्यवसायेनतत्तोयंव्यवगाढवान् ॥ गाहमानश्चतत्तोयमं
तरिक्षात्सशुश्रुवे ॥ २८ ॥

तपःसुतोधर्मपुत्रः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ उपांशुविहितमस्माभिरज्ञातंसद्विहितं ॥ २२ ॥ २३ ॥ दुष्कृतेःपापकर्मणः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ओघबलान्महाप्रवाहवेगान् प्रतिसमासेतप्रतियुद्ध्येत् का
लेंतंकरोतियस्तादृशोयमःकालांतकयमस्तस्मात् ॥ २७ ॥ २८ ॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ प्रधानभाक्प्राधान्यभाक् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ तेतत्र ॥ ३३ ॥ तेत्वया ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ यद्यतः आत्मनैवात्मस्वरूपंवक्तव्यम

॥ यक्षउवाच ॥ ॥ अहंबकःशैवलमत्स्यभक्षोनीतामयाप्रेतवशंतवानुजाः ॥ त्वंपंचमोभवितराजपुत्रनचेत्प्रश्नान्पृच्छतोव्याकरोषि ॥ २९ ॥ मातातसाहसं
कार्षीर्ममपूर्वपरिग्रहः ॥ प्रश्नानुक्त्वातुकौंतेयततःपिबहरस्वच ॥ ३० ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ रुद्राणांवावसूनांवामरुतांवाप्रधानभाक् ॥ पृच्छामिकोभवा
न्देवोनैतच्छकुनिनाकृतं ॥ ३१ ॥ हिमवान्पारियात्रश्चविंध्योमलयएवच ॥ चत्वारःपर्वताःकेनपातिताभूरितेजसः ॥ ३२ ॥ अतीवतेमहत्कर्मकृतंचबलिनांव
र ॥ यान्नदेवानगंधर्वानासुराश्चनराक्षसाः ॥ ३३ ॥ विषहेरन्महायुद्धेकृतंतेतन्महाद्भुतं ॥ नतेजानामियत्कार्यंनाभिजानामिकांक्षितं ॥ ३४ ॥ कौतूहलंमहज्जातं
साध्वसंचागतंमम ॥ येनास्म्युद्विग्नहृदयःसमुत्पन्नशिरोज्वरः ॥ ३५ ॥ पृच्छामिभगवंस्तस्मात्कोभवानिहतिष्ठति ॥ ॥ यक्षउवाच ॥ ॥ यक्षोहमस्मिभद्रंतेना
स्मिपक्षीजलेचरः ॥ ३६ ॥ मयैतेनिहताःसर्वेभ्रातरस्तेमहौजसः ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततस्तामशिवांश्रुत्वावाचंसपरुषाक्षरां ॥ ३७ ॥ यक्षस्यब्रुवतोरा
जन्नुपक्रम्यतदास्थितः ॥ विरूपाक्षंमहाकायंयक्षंतालसमुच्छ्रयं ॥ ३८ ॥ ज्वलनार्कप्रतीकाशमधृष्यंपर्वतोपमं ॥ वृक्षमाश्रित्यतिष्ठंतंददर्शभरतर्षभः ॥ ३९ ॥
मेघगंभीरनादेनतर्जयंतंमहास्वनं ॥ ॥ यक्षउवाच ॥ ॥ इमेतेभ्रातरोराजन्वार्यमाणामयाऽसकृत् ॥ ४० ॥ बलात्तोयंजिहीर्षंतस्ततोवैसूदितामया ॥ नपेयमु
दकंराजन्प्राणानिहपरीप्सता ॥ ४१ ॥ पार्थमासाहसंकार्षीर्ममपूर्वपरिग्रहः ॥ प्रश्नानुक्त्वातुकौंतेयततःपिबहरस्वच ॥ ४२ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ नचाहंका
मयेयक्षतवपूर्वपरिग्रहं ॥ कामंनैतत्प्रशंसंतिसंतोहिपुरुषाःसदा ॥ ४३ ॥ यदात्मनास्वमात्मानंप्रशंसेत्पुरुषर्षभ ॥ यथाप्रज्ञंतुतेप्रश्नान्प्रतिवक्ष्यामिपृच्छमां
॥ ४४ ॥ ॥ यक्षउवाच ॥ ॥ किंस्विदादित्यमुन्नयतिकेचतस्याभितश्चराः ॥ कश्चैनमस्तंनयतिकस्मिंश्चप्रतितिष्ठति ॥ ४५ ॥

तस्तेप्रश्नान्प्रतिवक्ष्यामि ॥ ४४ ॥ किंस्विदादित्यमुन्नयतीत्यादिप्रश्नोत्तरमालिकाआत्मनस्तत्त्वंनिर्णेतुमारब्धा तरतिशोकमात्मविदितितज्ज्ञानस्यफलवत्त्वश्रवणात्तत्सिद्धयेचोच्चावचंसाधनजातमस्यां
निरूप्यतेतांव्याख्यास्यामः ॥ ४५ ॥

आदित्यमादत्तेशब्दादीनूश्रोत्रादिभिरित्यादित्योजीवस्तंगौरोहमंधोहंदुःख्यहंकर्ताहमित्याद्यनुभवाद्देहाद्यात्मतयाभासमानंवादिभिश्चानेकधाविकल्प्यमानंब्रह्मवेदउन्नयतिदेहादिभ्यःपृथक्करोति श्रुतिरेवा त्मतत्त्वनिर्णयेमानमित्यर्थः तथाचश्रुतिः नावेदविन्मनुतेतंबृहंतमिति ननुसर्वेपिवेदादात्मानंजानंतिनेत्याह देवाइति देवाःशमादयस्तस्याभितश्चराःसहायाः अस्तंस्वस्थानमपहतपाप्मादिगुणाष्टकविशिष्टंत त्कारणभूतंहार्दाकाशंप्रत्येनंधर्मःसाक्षात्परंपरयावाकर्मोपासनारूपोनयतिप्रापयति सएवमुक्तविधंस्वरूपंसगुणब्रह्मभावंप्राप्यतद्बाधेनसत्येसर्वबाधावधिभूतेशुद्धचिन्मात्रेप्रतिष्ठितोभवति तथाचश्रुतिः सएवं विद्वानस्माच्छरीरभेदादूर्ध्वमुत्क्रम्यामुष्मिन्स्वर्गेलोकेसर्वान्कामानाप्त्वाऽमृतःसमभवदिति प्रथमंशास्त्रजंज्ञानंततःशमादिसंपन्नस्ययोगबलाद्देहाद्यध्यासनिवृत्तिस्ततःस्वर्गाख्यसगुणब्रह्मदर्शनंततःकेवलीभाव इतिश्रुतेरर्थः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ वेदस्यसत्येप्रतिष्ठाहेतुत्वमुक्तंतत्रदृष्टंद्वारमाह श्रुतेनेति श्रोत्रियोवेदाध्यायीश्रुतेनाचार्यमुखाद्वेदार्थावधारणेनभवतिनत्वक्षरग्रहणमात्रेण ततश्चतपसायुक्त्याचश्रुतस्या

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ब्रह्मादित्यमुन्नयतिदेवास्तस्याभितश्चराः॥धर्मश्चास्तंनयतिचसत्येचप्रतितिष्ठति॥४६॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥केनस्विच्छ्रोत्रियोभवति
केनस्विद्विंदतेमहत्॥केनस्विद्द्वितीयवान्भवतिराजन्केनचबुद्धिमान्॥४७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥श्रुतेनश्रोत्रियोभवतितपसाविंदतेमहत्॥धृत्याद्वितीयवा
न्भवतिबुद्धिमान्वृद्धसेवया॥४८॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥किंब्राह्मणानांदेवत्वंकश्चधर्मःसतामिव॥कश्चैषांमानुषोभावःकिमेषामसतामिव॥ ॥४९॥ ॥यु
धिष्ठिरउवाच॥ ॥स्वाध्यायएषांदेवत्वंतपएषांसतामिव॥मरणंमानुषोभावःपरिवादोऽसतामिव ॥ ५० ॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥ किंक्षत्रियाणांदेवत्वंकश्च
धर्मःसतामिव॥कश्चैषांमानुषोभावःकिमेषामसतामिव॥५१॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥इष्वस्त्रमेषांदेवत्वंयज्ञएषांसतामिव॥ भयंवैमानुषोभावःपरित्या
गोऽसतामिव॥५२॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥किमेकंयज्ञियंसामकिमेकंयज्ञियंयजुः॥काचैषांवृणुतेयज्ञंकांयज्ञोनातिवर्तते॥५३॥

र्थस्यालोचनेनमहत्ब्रह्मविंदतेजानीते मानमेयगताऽसंभावनानिवृत्त्यानिश्चिनोति धृत्या धृत्याययाधारयतेमनःप्राणेंद्रियक्रियाः योगेनाव्यभिचारिण्याधृतिःसापार्थसात्विकीत्युक्तलक्षणया निदिध्यासने नेत्यर्थः द्वितीयमनीशत्वादिविशिष्टादविद्याप्रत्युपस्थापिताज्जैवाद्रूपात्तद्विपरीतंविद्याप्राप्यंप्रतीचोयद्द्वितीयंरूपंतद्वान्भवति एतत्त्रयनिश्चयात्मिकाबुद्धिर्गुरूपदेशादेवप्राप्येत्याह बुद्धिमानिति तथाचश्रुतिः आत्मावारेद्रष्टव्यःश्रोतव्योमंतव्योनिदिध्यासितव्यः आचार्यवान्पुरुषोवेदेत्यादिरात्मदर्शनसाधनत्वेनश्रवणादित्रयमाचार्यवत्त्वंचेतिदर्शयति ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ श्रवणाद्यधिकारेहेतुमाह त्रिभिरुत्तरैः स्वाध्यायोवेदाध्ययनंविप्राणांदेवत्वंस्वर्गलोकप्रापकं तपःशमादिकंसदाचारइत्युपादेयद्वयं मानुषोभावोदेहाद्यभिमानः मरणंजन्ममरणप्रापकः परिवादोदेवब्राह्मणादिदूषणं असदाचारइतिहेयद्वयं॥ ५०॥ ॥ ५१ ॥ परित्यागआर्तानामितिशेषः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥

इतोप्यंतरंगहेतुमाह प्राणमनसीनिरुध्यमानेयज्ञेसामयजुषीइवज्ञानयज्ञोपकारके ऋक्एकामुख्यायज्ञंज्ञानंवृणुतेस्वीकरोति ज्ञानोत्पादिकेत्यर्थःतथाचश्रुतिर्मनोवाचंप्राणंतान्यात्मनेकुरुतेतिआत्महितार्थमे तत्त्रयंप्रजापतिनासृष्टमित्याह तथातंत्वौपनिषदंपुरुषमित्यौपनिषदत्वविशेषणंवाचोमुख्यत्वमाह ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ शमादीनांप्राणजयादीनांचासंभवेयज्ञाद्येवकर्तव्यमित्याह आवपतांआसमंतात्देवां स्तर्पयतांवर्षवृष्टिःश्रेष्ठंफलंसर्वलोकोपकारकत्वात् यथोक्तं अग्नौप्रास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्याज्जायतेवृष्टिरिति निवपतांनिवापःपितृतर्पणंतत्कुर्वतांबीजंक्षेत्रारामाद्यात्मोपकारकंफलं आयुः प्रजांधनंविद्यांस्वर्गंमोक्षंसुखानिच प्रयच्छंतुतथाराज्यंप्रीतास्तुभ्यंपितामहाइतिस्मृत्युक्तं प्रतिष्ठमानानामिहैवप्रतिष्ठालिप्सूनांगावःश्रेष्ठं प्रसवतांसंततिमिच्छूनांपुत्रःश्रेष्ठंफलंदौहित्रादिभ्यःगवांपुत्रस्यचदृष्टा र्थत्वेपिअतिथिप्रीणनद्वाराश्राद्धप्रदानादिद्वारोपकारकत्वेनपरंपरयाश्रवणाद्यधिकारहेतुत्वंज्ञेयं ॥ ५६ ॥ इतोपिसाधनाद्भ्रष्टोयस्तंनिंदति इंद्रियार्थानिति इंद्रियार्थान्शब्दादीन्लोकेधनादिमत्त्वेनपूजितः

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥प्राणोवैयज्ञियंसाममनोवैयज्ञियंयजुः॥ऋगेकावृणुतेयज्ञंतांयज्ञोनातिवर्तते॥५४॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥किंस्विदावपतांश्रेष्ठंकिं
स्विन्निवपतांवरं॥किंस्वित्प्रतिष्ठमानानांकिंस्वित्प्रसवतांवरं॥५५॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥वर्षमावपतांश्रेष्ठंबीजंनिवपतांवरं ॥ गावःप्रतिष्ठमानानांपुत्रः
प्रसवतांवरः॥५६॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥इंद्रियार्थाननुभवन्बुद्धिमान्लोकपूजितः॥संमतःसर्वभूतानामुच्छ्वसन्कोनजीवति॥५७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥
देवतातिथिभृत्यानांपितॄणामात्मनश्चयः॥ननिर्वपतिपंचानामुच्छ्वसन्नसजीवति॥५८॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥किंस्विद्गुरुतरंभूमेःकिंस्विदुच्चतरंचखात्॥ किं
स्विच्छीघ्रतरंवायोःकिंस्विद्बहुतरंतृणात् ॥ ५९ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥मातागुरुतराभूमेःखात्पितोच्चतरस्तथा ॥ मनःशीघ्रतरंवाताच्चिंताबहुतरीतृणात्
॥६०॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥किंस्वित्सुप्तंननिमिषतिकिंस्विज्जातंनचोपति ॥ कस्यस्विद्धृदयंनास्तिकिंस्विद्वेगेनवर्धते॥६१॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥मत्स्यःसु
प्तोननिमिषत्यंडंजातंनचोपति॥अश्मनोहृदयंनास्तिनदीवेगेनवर्धते॥६२॥

संमतोदानाधिकारित्वेन ॥ ५७ ॥ ननिर्वपतिनप्रयच्छतिदेवतादिभ्यः ॥ ५८ ॥ उक्तसाधनाशक्तेनमातापित्रोःशुश्रूषामनोनिरोधस्तृणवत्तुच्छायांश्वितायास्त्यागश्चकर्तव्यइत्याह किंस्विद्गुर्विति ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ननुमनोनाशेशून्यमेवावशिष्यतइत्याशंक्यनेत्याह मत्स्यइति मत्स्यइवमत्स्योजीवःजाग्रत्स्वप्नयोरिहलोकपरलोकयोर्वातीरयोरिवसंचारेणसुप्तःस्वनीडभूतंसद्रूपंब्रह्मप्राप्तोननिमिषतिमनोव लुप्तदृष्टिर्नभवतिनहिद्रष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपोविद्यतेऽविनाशित्वादितिश्रुतेः ननुमत्स्योविनाशित्वादजातश्चेत्कस्तर्हिजातइत्यतआह अंडंपिंडब्रह्मांडरूपंजातमुत्पन्नंसत्नचोपतिनचलति चुपमंदायांगतौ पुरुषप्रव र्तितमेवाहंकारादिजडजातंचेष्टतेइत्यर्थः कोह्येवान्यात्कःप्राण्याद्यदेषआकाशआनंदोनस्यादितिश्रुतेः कस्तर्हिजाताजातयोरेतयोःसंयोगस्यदुःखदस्यनिवृत्त्युपायइत्यतआह अश्मनःअशरीरस्यनिवृत्तदेह त्रयाध्यासस्ययोगिनोहृदयंशोकनीडंनास्ति कथंतर्हिसमाधेरपिव्युत्तिष्ठंतीत्याह नदीचित्तनदीवेगेनवर्धते सुषुप्तावस्थापन्नस्यस्वप्नदर्शनवत्समाहितोत्थितस्यायंप्रपंचोदृष्टिसमसमयमात्रजातइत्यर्थः॥६२॥

॥ ६३ ॥ मनोरोधाशक्तस्यदानमेवश्रेयइत्याह सार्थोयथाप्रवसतोमित्रमेवंमरिष्यतोमर्त्यस्यदानंमित्रमित्यर्थः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ दानस्यचित्तशुद्धिद्वारायज्ञादौयज्ञादेश्चचित्तैकाग्र्यद्वारासमष्ट्युपास्तौप्रव त्तिहेतुत्वेनचउपकारकत्वमाह अतिथिरिति अग्निराहवनीयादिरूपः गवामृतंक्षीरंतदेवसोमाख्यंहोतव्यं सोयंसनातनोनित्योधर्मःअमृतोमोक्षहेतुः तत्रद्वारमाह वायुःसर्वमिदंजगत्वायुरेवव्यष्टिर्वायुःसमष्टि रितिश्रुतेःपिंडब्रह्मांडात्मकवायुरूपत्वप्राप्तेर्मोक्षद्वारमित्यर्थः ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ उक्तलक्षणस्यवायोरपिसंहारेकिमवशिष्यतइत्याह सूर्यएकोविचरते सूर्यवच्चित्प्रकाशरूपआत्मैवास्तिअवस्थात्रयेतदभावेच प्रकाश्यसत्त्वासत्त्वयोःसूर्यइव कुतस्तर्हिप्रपंचभानमतआह चंद्रमाजायतेपुनः चंद्रमामनोभूत्वेतिश्रुतेर्मनएवाविद्यावशादुत्पद्यतेतच्चदुःखप्रदंजगत्कल्पयति अविद्यानिवृत्त्युपायमाह अग्निर्हिमस्यभैषज्यं

॥यक्षउवाच॥ ॥किंस्वित्प्रवसतोमित्रंकिंस्विन्मित्रंगृहेसतः॥ आतुरस्यचकिंमित्रंकिंस्विन्मित्रंमरिष्यतः॥६३॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥सार्थःप्रवसतो मित्रंभार्यामित्रंगृहेसतः॥ आतुरस्यभिषङ्मित्रंदानंमित्रंमरिष्यतः॥६४॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥कोतिथिःसर्वभूतानांकिंस्विद्धर्मंसनातनं॥ अमृतंकिंस्विद्राजेंद्र किंस्वित्सर्वमिदंजगत्॥६५॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥अतिथिःसर्वभूतानामग्निःसोमोगवामृतं॥ सनातनोमृतोधर्मोवायुःसर्वमिदंजगत्॥६६॥ ॥यक्षउवाच॥ किंस्विदेकोविचरतेजातःकोजायतेपुनः॥ किंस्विद्धिमस्यभैषज्यंकिंस्विदावपनंमहत्॥६७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥सूर्यएकोविचरतेचंद्रमाजायतेपुनः॥ अग्निर्हिमस्यभैषज्यंभूमिरावपनंमहत्॥६८॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥किंस्विदेकपदंधर्म्यंकिंस्विदेकपदंयशः॥ किंस्विदेकपदंस्वर्ग्यंकिंस्विदेकपदंसुखं॥६९॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥दाक्ष्यमेकपदंधर्म्यंदानमेकपदंयशः॥ सत्यमेकपदंस्वर्ग्यंशीलमेकपदंसुखं॥७०॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥किंस्विदात्मामनुष्यस्यकिंस्विद्दैवकृतःसखा॥ उपजीवनंकिंस्विदस्यकिंस्विदस्यपरायणं॥७१॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥पुत्रआत्मामनुष्यस्यभार्यादैवकृतःसखा॥ उपजीवनंचपर्जन्योदान मस्यपरायणं॥७२॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥धन्यानामुत्तमंकिंस्विद्धनानांस्यात्किमुत्तमं॥ लाभानामुत्तमंकिंस्यात्सुखानांस्यात्किमुत्तमं॥७३॥

अग्निर्वाग्भूत्वेतिश्रुतेर्वागेवतत्त्वमस्यादिकाहिमस्यसूर्याभिभावकस्याविद्याजाड्यस्यऔषधंनिवारकं भूमिःशरीरंतदेवमहदावपनंविद्याया अविद्यायाश्चनिधानपात्रं इहैवसंसारित्ववदसंसारिब्रह्मभावोपिसा क्षात्क्रियतइत्यर्थः॥६८॥ अत्रद्वाभ्यांप्रश्नाभ्यांब्रह्मविद्यासूत्रंससाधनमुपक्षिप्तंततःसप्तभिस्त्वंपदार्थशोधस्ततस्त्रिभिस्तत्पदार्थशोधःससाधनःकृतः इदानींपुनःप्रकारांतरेणसाधनान्येवविदधत्तत्त्वंपदार्थयोरभे दंतत्त्वमस्यहंब्रह्मास्मीत्यादिमहावाक्यप्रतिपाद्यंदर्शयतिनवभिः किंस्विदेकपदमित्यादिना ॥ ६९ ॥ एकपदंएकमेवपर्यवसानस्थानं दाक्ष्येकृत्स्नोधर्मःपर्यवसितइत्यर्थः एवमुत्तरत्र ॥ ७०॥ उद्योगोदानंसत्यं शीलंचसेव्यंतत्रापिदानमेवपुत्रवदात्माभार्यावत्सखापर्जन्यवदुपजीवनंच आत्मप्रदत्वात्रमणीयफलत्वान्नादत्तमुपतिष्ठतीतिवचनेनोपजीवनहेतुत्वाच्चेत्याह किंस्विदात्मेति ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥

धन्यंधनायहितं धनमपिश्रुतमेवनस्वर्णादीत्याह उत्तमंश्रुतमिति लाभआरोग्यंधर्मसाधनत्वात् तुष्टिःसंतोषः उद्योगोध्ययनमारोग्यंसंतोषश्चदृष्टद्वारेणज्ञानेउपकुर्वंतीत्यर्थः ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ आनृशंस्यंसर्व भूताभयदानंसंन्यासइत्यर्थः त्रयीमोक्षमंत्रस्त्रयीतिश्रुतेस्त्रयीशब्देनात्रत्रिमात्रःप्रणवउच्यते तदाश्रितोधर्मोऽकारउकारमकारार्थानांस्थूलसूक्ष्मकारणोपाधीनांक्रमेणपूर्वपूर्वस्योत्तरोत्तरत्रप्रविलापनेनार्ध मात्रार्थेतुरीयेब्रह्मण्यवस्थानं सदाफलोऽविनाशिफलः मोक्षहेतुत्वात् तस्यधर्मस्यप्राप्तावुपायोमनोनिग्रहएव तावतैवज्ञातात्मतत्त्वोभूत्वाशोकंतरति मनोनिग्रहमार्गश्चसद्भिःकृपालुभिरेवप्रदर्शनीयइतिता त्पर्यार्थः ॥७६॥ मनोनिग्रहेदृष्टंद्वारंमानादिचतुष्टयत्यागइत्याह किंनुइति॥७७॥७८॥ मानादित्यागोपिधर्मफलमतोत्रापिब्राह्मणेदत्तंयद्दानंतदेवधर्महेतुत्वादुपकरोतिनान्यत्रदत्तमित्याह किमर्थमिति॥७९॥

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥धन्यानामुत्तमंदाक्ष्यंधनानामुत्तमंश्रुतं॥ लाभानांश्रेयआरोग्यंसुखानांतुष्टिरुत्तमा॥७४॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥कश्चधर्मःपरोलोकेक श्चधर्मःसदाफलः॥ किंनियम्यनशोचंतिकैश्चसंधिर्नजीर्यते॥७५॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥आनृशंस्यंपरोधर्मस्त्रयीधर्मःसदाफलः॥ मनोयम्यनशोचंतिसं धिःसद्भिर्नजीर्यते॥७६॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥किंनुहित्वाप्रियोभवतिकिंनुहित्वानशोचति॥ किंनुहित्वार्थवान्भवतिकिंनुहित्वासुखीभवेत्॥७७॥ ॥युधि ष्ठिरउवाच॥ ॥मानंहित्वाप्रियोभवतिक्रोधंहित्वानशोचति॥ कामंहित्वार्थवान्भवतिलोभंहित्वासुखीभवेत्॥७८॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥किमर्थंब्राह्मणेदा नंकिमर्थंनटनर्तके॥ किमर्थंचैवभृत्येषुकिमर्थंचैवराजसु॥७९॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥धर्मार्थंब्राह्मणेदानंयशोर्थंनटनर्तके॥ भृत्येषुभरणार्थंवैभयार्थंचै वराजसु॥८०॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥केनस्विदावृतोलोकःकेनस्विन्नप्रकाशते॥ केनत्यजतिमित्राणिकेनस्वर्गंनगच्छति॥८१॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥अ ज्ञानेनावृतोलोकस्तमसानप्रकाशते॥ लोभात्त्यजतिमित्राणिसंगात्स्वर्गंनगच्छति॥८२॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥मृतःकथंस्यात्पुरुषःकथंराष्ट्रंमृतंभवेत्॥ श्राद्धं मृतंकथंवास्यात्कथंयज्ञोमृतोभवेत्॥८३॥

॥८०॥ ८१ ॥ ननुदानबलान्मानादीन्जित्वामनोनिगृह्णतएवात्यंतिकोदुःखनाशोभविष्यतिकिंप्रविलापनरूपेणत्रयीधर्मेणेत्याशंक्याह अज्ञानेनेति अज्ञानकार्येणस्थूलसूक्ष्मशरीरद्वयेनजरामरणशोकमो हाद्याश्रयेण लोक्यतइतिलोकआत्मा आवृतस्तिरोहितः कल्पितभुजंगेनेवरज्जुः अतोऽज्ञाननाशार्थंत्रयीधर्मोवश्यमेष्टव्यः ननुसुषुप्तौदेहद्वयस्याभावादज्ञाननाशोस्त्वेवकिंत्रयीधर्मेणेत्यतआह तमसामूला ज्ञानेनसुषुप्तावप्यावृतोतोनप्रकाशते तस्माद्देहत्रयमपिप्रविलापनीयमेवेत्यर्थः ज्ञानाज्ञानयोरेवविरोधादज्ञानकृतःसंसारोनमनोरोधमात्रेणनश्यतिकिंतुसर्वबाधेन रज्जुमधिगम्यैवयथासमूलस्यभयस्यनाश स्तथादेहत्रयबाधेनस्वरूपाधिगमेनैवसमूलस्यसंसारस्यनाशइतिभावः अतोलोभसंगौत्यक्त्वाज्ञानमेवसाधनीयमित्याह लोभादिति ॥ ८२ ॥ ८३ ॥

लोभसंगयोरत्यागेदोषमाह मृतइति दरिद्रोलुब्धचित्तःसदानाद्यसमर्थत्वेनमृतएव तत्रदृष्टांतः मृतंराष्ट्रमिव राष्ट्रंप्राणभूमिपतेःसंचारस्थानंशरीरंत्वराजकंनष्टप्राणंयथातथादरिद्रोजीवन्मृतइत्यर्थः अग्निमं दृष्टांतद्वयंश्रुतिप्रसिद्धमेव ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ एवंलोभादित्यागेनदानाद्यनुष्ठानेनशमादिसंपत्त्याचयुक्तस्यश्रवणादिमतोयज्ज्ञातव्यंब्रह्मात्मैक्यंतदाह कादिगिति संतोवेदप्रमाणनिष्ठाः दिक्दिशत्युपदिशतीतिदि गुपदेष्टारइत्यर्थः आचार्यवचनाद्ब्रह्मज्ञातव्यमितिभावः तथाजलंपंचम्यामाहुतावापःपुरुषवचसोभवंतीतिश्रुतेर्जलंपिंडब्रह्मांडात्मकंकार्यंतदभिमानीचेतनश्च तेनव्यष्टिसमष्टिजीवोलक्ष्यते आकाशःसर्वाणिहवाइमानिभूतान्याकाशादेवसमुत्पद्यंतआकाशेऽस्तंयंतीतिश्रुतेराकाशोव्याकृतंकारणंतदभिमानीईश्वरस्तेनोच्यते अनयोर्जलमाकाशमितिसामानाधिकरण्यादभेदउपाध्यंशप्रहाणेनोभयत्रशुद्धचिन्मात्रलक्षणयासोयंदेवदत्तइत्यत्रेव तदेतद्देशकालरूपविशेषणप्रहाणेनदेवदत्तस्वरूपमात्रलक्षणयाएतावानेवसर्वेषुवेदांतेषुज्ञातव्योर्थः ननुव्यावर्त्तकेउपाधिभेदेजाग्रतिसतिकथमनयोरभेदःस्यादतआह

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥मृतोदरिद्रःपुरुषोमृतंराष्ट्रमराजकं॥मृतमश्रोत्रियंश्राद्धंमृतोयज्ञस्त्वदक्षिणः॥८४॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥कादिक्किमुदकंप्रोक्तंकिमन्नंकिंचवैविषं॥श्राद्धस्यकालमाख्याहिततःपिबहरस्वच॥८५॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥संतोदिग्जलमाकाशंगौरन्नंप्रार्थनाविषं॥श्राद्धस्यब्राह्मणःकालःकथंवायक्षमन्यसे॥८६॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥तपःकिंलक्षणंप्रोक्तंकोदमश्चप्रकीर्तितः॥क्षमाचकापराप्रोक्ताकाचह्रीःपरिकीर्तिता॥८७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥तपःस्वधर्मवर्तित्वंमनसोदमनंदमः॥क्षमाद्वंद्वसहिष्णुत्वंह्रीरकार्यनिवर्तनं॥८८॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥किंज्ञानंप्रोच्यतेराजन्कःशमश्चप्रकीर्तितः॥दयाचकापराप्रोक्ताकिंचार्जवमुदाहृतं॥८९॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ज्ञानंतत्त्वार्थसंबोधःशमश्चित्तप्रशांतता॥दयासर्वसुखैषित्वमार्जवंसमचित्तता॥९०॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥कःशत्रुर्दुर्जयःपुंसांकश्चव्याधिरनंतकः॥कीदृशश्चस्मृतःसाधुरसाधुःकीदृशःस्मृतः॥९१॥

गौरन्नमिति गच्छतीतिगौरिंद्रियंतद्ग्राह्यंशब्दाद्यर्थजातंवा तदन्नमदनीयंप्रविलापनीयंसैंधवोदकन्यायेन यथासैंधवखिल्यउदकेप्रास्तउदकमेवानुविलीयते अत्रह्येतेसर्वएकंभवंतीत्यादिश्रुतिभ्यः उपाध्योर्मिथ्यात्वादेवरज्जूरगवत्प्रविलयःसुखसाध्यइत्यर्थः प्रार्थनाकामःसएवविषमिवविषंजन्ममरणहेतुत्वात् अतःकामंत्यक्त्वागुरूपदेशेनप्रपंचंप्रविलाप्यप्रत्यक्ब्रह्मणोरभेदंसाक्षात्कुर्यादित्यर्थः ब्राह्मणोब्रह्मवित्श्राद्धस्यश्रद्धयाप्रदेयस्यकालःसमयःयदैवसत्पात्रलाभस्तदैवधर्मज्ञानादिकमनुष्ठेयंशिक्षणीयंच समाप्तासससाधनाब्रह्मविद्यातथाप्यन्यान्यपिज्ञानसाधनानितल्लक्षणानिचप्रष्टुमिच्छुःपूर्णवरंभ्रातृजीवनादिसुखंनददात्यतोधर्मराजःपरामृशति कथंवायक्षमन्यसेइति तवमतेएतावताकृतकृत्यत्वमस्तिनास्तिवेतिप्रश्नाभिप्रायः ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ तपआद्यष्टकस्यज्ञानसाधनस्यलक्षणान्याहद्वाभ्यां तपःस्वधर्मेति ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥

क्रोधलोभनिर्दयत्वानित्यक्त्वासर्वभूतहितःस्यादित्यर्थः ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ त्रिभिर्मोहादीनांलक्षणान्याह मोहोहीत्यादिना ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ नास्तिकोनास्तिपरलोकइतिवादीसएवमूर्खोनततोन्यःपृथङ्मूर्खःप्रष्टव्यइत्यर्थः संसारहेतुर्वासना ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ महच्चतदज्ञानंचाहंकारः धर्मोध्वजोच्छ्रयोध्वजवदुच्छ्रितोलोकेषुख्यात्यर्थः दंभदर्पपैशुन्यानित्यक्त्वादैवाधीनोयदृच्छालाभसंतुष्टोनिर्दं

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥क्रोधःसुदुर्जयःशत्रुर्लोभोव्याधिरनंतकः॥सर्वभूतहितःसाधुरसाधुर्निर्दयःस्मृतः॥९२॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥कोमोहःप्रोच्यतेराजन्कश्चमानःप्रकीर्तितः॥किमालस्यंचविज्ञेयंकश्चशोकःप्रकीर्तितः॥९३॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥मोहोहिधर्ममूढत्वंमानस्त्वात्माभिमानिता॥धर्मनिष्क्रियतालस्यंशोकस्त्वज्ञानमुच्यते॥९४॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥किंस्थैर्यमृषिभिःप्रोक्तंकिंचधैर्यमुदाहृतं॥स्नानंचकिंपरंप्रोक्तंदानंचकिमिहोच्यते॥९५॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥स्वधर्मेस्थिरतास्थैर्यंधैर्यमिंद्रियनिग्रहः॥स्नानंमनोमलत्यागोदानंवैभूतरक्षणं॥९६॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥कःपंडितःपुमान्ज्ञेयोनास्तिकःकश्चउच्यते॥कोमूर्खःकश्चकामःस्यात्कोमत्सरइतिस्मृतः॥९७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥धर्मज्ञःपंडितोज्ञेयोनास्तिकोमूर्खउच्यते॥कामःसंसारहेतुश्चहृत्तापोमत्सरःस्मृतः॥९८॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥कोहंकारइतिप्रोक्तःकश्चदंभःप्रकीर्तितः॥किंतद्दैवंपरंप्रोक्तंकिंतत्पैशुन्यमुच्यते॥९९॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥महाज्ञानमहंकारोदंभोधर्मोध्वजोच्छ्रयः॥दैवंदानफलंप्रोक्तंपैशुन्यंपरदूषणं॥१००॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥धर्मश्चार्थश्चकामश्चपरस्परविरोधिनः॥एषांनित्यविरुद्धानांकथमेकत्रसंगमः॥१०१॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥यदाधर्मश्चभार्याचपरस्परवशानुगौ॥तदाधर्मार्थकामानांत्रयाणामपिसंगमः॥२॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥अक्षयोनरकःकेनप्राप्यतेभरतर्षभ॥एतन्मेपृच्छतःप्रश्नंतच्छीघ्रंवक्तुमर्हसि॥३॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ब्राह्मणंस्वयमाहूययाचमानमकिंचनं॥पश्चान्नास्तीतियोब्रूयात्सोक्षयंनरकंव्रजेत्॥४॥वेदेषुधर्मशास्त्रेषुमिथ्यायोवैद्विजातिषु॥देवेषुपितृधर्मेषुसोक्षयंनरकंव्रजेत्॥५॥ विद्यमानेधनेलोभाद्दानभोगविवर्जितः॥पश्चान्नास्तीतियोब्रूयात्सोक्षयंनरकंव्रजेत्॥६॥

भोनिष्कामंचधर्ममाचरेदित्यर्थः १०० ॥ १ ॥ नन्वर्थकामयोर्विरोधिनोःसतोस्तादृशोधर्मोदुरनुष्ठेयइत्याशंक्याह यदेति धर्मोग्निहोत्रादिःपारिव्राज्यवद्भार्याविरोधीनभवति यदाचभार्यादानादिप्रतिबंधकंविनाधर्मेविरोधिनीनभवतितदाधर्मोर्थान्प्रसूतेभार्याचकामंपूरयंति तेनत्रिवर्गोयंसंगमंप्राप्नोति तथाचगृहिणामप्यस्तिधर्मद्वारेणमोक्षेधिकारइत्युक्तं ॥ २ ॥ अक्षयोनरकोनित्यसंसारित्वं ॥ ३ ॥ तद्धेतुमासुरींसंपदमाह ॥ ब्राह्मणमित्यादिना ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

स्वाध्यायेनाऽक्षरावाप्त्या श्रुतेनतदर्थग्रहणेन सार्थवेदाधिगमेनेत्यर्थः ॥ ७ ॥ कुलंनकारणं स्वाध्यायःश्रुतंचद्वयंमिलित्वैकमेवतदपिनकारणमितियोज्यं ॥ ८ ॥ ९॥१०॥ अतिरिच्यतेनीचतायामितिशेषः॥ ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ कर्मोपास्तिज्ञानानामंतरंगसाधनंवैराग्यमाह प्रश्नचतुष्टयोत्तरत्वेन हेवारिचरहेयक्ष ऋणप्रवासंचाकुर्वन्यदृच्छालाभसंतुष्टोभवेदित्यर्थः ॥ १५॥ अहनीति देहस्यविनाशित्वमनुसंधायप्रामानपिभोगांस्यक्त्वाशीघ्रंपरमार्थाययतितव्यमित्यर्थः ॥ १६ ॥ तर्कइति अप्रतिष्ठोनिर्णयशून्यः श्रुतयोपिविभिन्नाःपरस्परविरुद्धार्थवादिन्यः मुनयोपितद्व्याख्यातारस्तादृशाएव अ

॥ यक्षउवाच॥ ॥ राजन्कुलेनवृत्तेनस्वाध्यायेनश्रुतेनवा॥ ब्राह्मण्यंकेनभवतिप्रब्रूह्येतत्सुनिश्चितं॥७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ शृणुयक्षकुलंतातनस्वाध्यायोनचश्रुतं॥ कारणंहिद्विजत्वेचवृत्तमेवनसंशयः॥८॥ वृत्तंयत्नेनसंरक्ष्यंब्राह्मणेनविशेषतः॥ अक्षीणवृत्तोनक्षीणोवृत्ततस्तुहतोहतः ॥ ९॥ पठकाःपाठकाश्चैवयेचान्येशास्त्रचिंतकाः॥ सर्वेव्यसनिनोमूर्खायःक्रियावान्सपंडितः॥१०॥ चतुर्वेदोपिदुर्वृत्तःसशूद्रादतिरिच्यते॥ योग्निहोत्रपरोदांतःसब्राह्मणइतिस्मृतः॥११॥ ॥ यक्षउवाच॥ ॥ प्रियवचनवादीकिंलभतेविमृशितकार्यकरःकिंलभते॥ बहुमित्रकरःकिंलभतेधर्मरतःकिंलभतेकथय॥१२॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ प्रियवचनवादीप्रियोभवतिविमृशितकार्यकरोधिकंजयति॥ बहुमित्रकरःसुखंवसतेयश्चधर्मरतःसगतिंलभते॥१३॥ ॥ यक्षउवाच॥ ॥ कोमोदतेकिमाश्चर्यंकःपंथाःकाचवार्तिका॥ वदमेचतुरःप्रश्नान्मृताजीवंतुबांधवाः॥१४॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ पंचमेहनिषष्ठेवाशाकंपचतिस्वेगृहे॥ अनृणीचाप्रवासीचसवारिचरमोदते॥१५॥ अहन्यहनिभूतानिगच्छंतीहयमालयं॥ शेषाःस्थावरमिच्छंतिकिमाश्चर्यमतःपरं ॥ १६॥ तर्कोऽप्रतिष्ठःश्रुतयोविभिन्नानैकोऋषिर्यस्यमतंप्रमाणं॥ धर्मस्यतत्त्वंनिहितंगुहायांमहाजनोयेनगतःसपंथाः॥१७॥ अस्मिन्महामोहमयेकटाहेसूर्याग्निनारात्रिदिवेंधनेन॥ मासर्तुदर्वीपरिघट्टनेनभूतानिकालःपचतीतिवार्ता॥१८॥ ॥ यक्षउवाच॥ ॥ व्याख्यातामेत्वयाप्रश्नायाथातथ्यंपरंतप ॥ पुरुषंत्विदानींव्याख्याहियश्चसर्वधनीनरः ॥ १९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ दिवंस्पृशतिभूमिंचशब्दःपुण्येनकर्मणा॥ यावत्सशब्दोभवतितावत्पुरुषउच्यते॥२०॥

तोऽनंतासुधर्मशास्त्रादिविद्यासुश्रममकृत्वाबहुजनसंमतमेवमार्गमनुसरेदित्यर्थः ॥ १७॥ अस्मिन्निति भुज्यमानाअपिस्त्र्यादयोनचिरस्थायिनइतिसर्वतोवैराग्यमेवाश्रयेदितिभावः ॥ १८ ॥ कर्मज्ञानफलेविवेक्तुंपृच्छति व्याख्याताइति याथातथ्यंयथार्थंयथास्यात्तथापुरुषंपुरिशरीरेवसतीतिपुरुषस्तंजीवंतमित्यर्थः कोजीवतिकश्चावाप्तसकलकामइतिप्रश्नौ ॥ १९ ॥ तयोरुत्तरं दिवमितिद्वाभ्यां पुण्येनकर्मणासकामेननिष्कामेणवाद्युभूमिव्यापीकीर्तिशब्दोभवति यावत्कीर्तिरस्तितावज्जीवतीत्यर्थः पश्चादिहलोकेपूर्ववासनानुरूपाणिकर्माणिकरोति तत्रापिसोपानारोहक्रमेणनिष्कामोमुच्यते अवरोहक्रमेणसकामोधिकमधिकंवासनापाशैर्बध्यतइतिविवेकः ॥ २० ॥

तुल्येइति ब्रह्मविदेवसर्वधनी यस्तमात्मानमनुविद्यविजानातिसर्वांश्चलोकानाप्नोतिसर्वांश्चकामानितितस्यैवाप्तसकलकामत्वश्रुतेः तस्यस्वाभाविकमिदंलक्षणंतुल्येप्रियाप्रियेइति तदेवसाधकस्ययत्नसाध्यंज्ञानसाधनमित्युच्यते यथोक्तं उत्पन्नात्मप्रबोधस्यत्वद्वेष्टृत्वादयोगुणाः अयत्नतोभवंत्यस्यनतुसाधनरूपिणइति ॥ २१ ॥ एवंपुत्रस्यज्ञानंपरीक्ष्यधर्मेस्थितिंपरीक्षितुमाह यमेकमिच्छसिसजीवत्विति ॥

तुल्येप्रियाप्रियेयस्यसुखदुःखेतथैवच॥ अतीतानागतेचोभेसवैसर्वधनीनरः॥२१॥ ॥ यक्षउवाच॥ ॥ व्याख्यातःपुरुषोराजन्यश्चसर्वधनीनरः॥ तस्मात्त्वमेकंभ्रातृणांयमिच्छसिसजीवतु॥२२॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ श्यामोयएषरक्ताक्षोबृहच्छालइवोत्थितः॥ व्यूढोरस्कोमहाबाहुर्नकुलोयक्षजीवतु॥२३॥ ॥ यक्षउवाच॥ ॥ प्रियस्तेभीमसेनोयमर्जुनोवःपरायणं॥ सकस्मान्नकुलोराजन्सापत्नंजीवमिच्छसि॥२४॥ यस्यनागसहस्रेणदशसंख्येनवैबलं॥ तुल्यंतंभीममुत्सृज्यनकुलंजीवमिच्छसि॥ २५॥ तथैनंमनुजाःप्राहुर्भीमसेनंप्रियंतव॥ अथकेनानुभावेनसापत्नंजीवमिच्छसि ॥ २६॥ यस्यबाहुबलंसर्वेपांडवाःसमुपासते॥ अर्जुनंतमपाहायनकुलंजीवमिच्छसि॥२७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ धर्मएवहतोहंतिधर्मोरक्षतिरक्षितः॥ तस्माद्धर्मंनत्यजामिमानोधर्मोहतोवधीत्॥२८॥ आनृशंस्यंपरोधर्मःपरमार्थाच्चमेमतं॥ आनृशंस्यंचिकीर्षामिनकुलोयक्षजीवतु ॥ २९ ॥ धर्मशीलःसदाराजाइतिमांमानवाविदुः॥ स्वधर्मान्नचलिष्यामिनकुलोयक्षजीवतु॥३०॥ कुंतीचैवतुमाद्रीचद्वेभार्येतुपितुर्मम॥ उभेसपुत्रेस्यातांवैइतिमेधीयतेमतिः॥ ३१॥ यथाकुंतीतथामाद्रीविशेषोनास्तिमेतयोः॥ मातृभ्यांसममिच्छामिनकुलोयक्षजीवतु॥३२॥ ॥ यक्षउवाच॥ ॥ यस्यतेर्थाच्चकामाच्चआनृशंस्यंपरंमतं॥ तस्मात्तेभ्रातरःसर्वेजीवंतुभरतर्षभ॥ ३३॥ ॥ इतिश्रीम० आरण्यकेप० आरणेयपर्व० यक्षप्रश्नेत्रयोदशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥३१३॥ ॥७॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततस्तेयक्षवचनादुदतिष्ठंतपांडवाः॥ क्षुत्पिपासेचसर्वेषांक्षणेनव्यपगच्छतां॥१॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ सरस्येकेनपादेनतिष्ठंतमपराजितं॥ पृच्छामिकोभवान्देवोनमेयक्षोमतोभवान्॥ २॥ वसूनांवाभवानेकोरुद्राणामथवाभवान्॥ अथवामरुतांश्रेष्ठोवज्रीवात्रिदशेश्वरः॥ ३॥ ममहिभ्रातरइमेसहस्रशतयोधिनः॥ तंयोधंनप्रपश्यामियेनसर्वेनिपातिताः॥४॥ सुखंप्रतिप्रबुद्धानामिंद्रियाण्युपलक्षये॥ सभवान्सुहृदोस्माकमथवानःपिताभवान्॥५॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ जीवंजीवंतं ॥ २४ ॥ २५ ॥ अनुभावेननकुलगतसामर्थ्येन ॥ २६ ॥ २७ ॥ नोऽस्मान्मावधीत् ॥ २८ ॥ आनृशंस्यमवैषम्यं परमार्थात्सत्यात् ॥ २९ ॥ ३० ॥ धीयतेनिश्चिनुते॥ ३१॥ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ॥ इतिआरण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोदशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१३ ॥ ॥७॥ ॥ ततस्तेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४॥ सुहृदःसुहृत् छांदसमदंतत्वं॥५॥

॥ ६ ॥ यशःख्यातिः सत्यंयथार्थभाषणं दमोबाह्येंद्रियजयः शौचंद्विविधं मृज्जलादिनाबाह्यंकामक्रोधादिराहित्यादांतरं आर्जवमवक्रता मार्दवमितिपाठेअक्रूरता ह्रीरकार्यप्रवृत्तिवारकश्चेतोवृत्तिविशेषः अचापलंमनसःस्थैर्यं दानंप्रसिद्धं तपःस्वधर्माचरणं ब्रह्मचर्यमुपस्थनिग्रहः तनवःशरीराणि ॥ ७ ॥ अहिंसावाङ्मनःशरीरैःपरपीडावर्जनं समतामानापमानादिष्ववैषम्यं शांतिश्चित्तनिग्रहः तपःकृच्छ्रचांद्रायणादि शौचंव्याख्यातं अमत्सरःपरगुणानदृष्ट्वाऽसंतापः मत्सरस्तदभावः द्वाराणिधर्मप्राप्तिमुखानि ॥ ८ ॥ दिष्ट्यापंचसुरक्तोसि पंचस्वात्मदर्शनसाधनेषुशांतोदांतउपरतस्तितिक्षुःसमाहितोभूत्वात्मन्येवात्मानंपश्यतीतिश्रुत्युक्तेषुशमादिषु दिष्ट्यापूर्वपुण्यवशाद्रक्तोसितस्यफलंचषट्पदीजयः पर्यंतेप्रामुवंतिदेहिनमितिपदानिषडूर्मयोयोशनायापिपासेशोकंमोहंजरांमृत्युमत्येतीतिश्रुत्युक्ताः तेषांषण्णांपदानांसमाहारःषट्पदीसात्वयाजिता तेषुपदेषुद्वेपदेपूर्वजातमात्रस्यह्यशनापिपासेप्रथमंभवतः द्वेमध्येशोकमोहौ शोकइष्टवियोगजश्चित्तस्यसंतापः मोहोऽतिपापेनकार्याकार्यप्रतिसंधानशून्यत्वं एतेमध्येम

॥यक्षउवाच॥ ॥अहंतेजनकस्तातधर्मोमृदुपराक्रम॥ त्वांदिदृक्षुरनुप्राप्तोविद्धिमांभरतर्षभ॥ ६॥ यशःसत्यंदमःशौचमार्जवंह्रीरचापलं॥ दानंतपोब्रह्मचर्यमित्येतास्तनवोमम॥ ७॥ अहिंसासमताशांतिस्तपःशौचममत्सरः॥ द्वाराण्येतानिमेविद्धिप्रियोह्यसिसदामम॥८॥ दिष्ट्यापंचसुरक्तोसिदिष्ट्यातेषट्पदीजिता॥ द्वेपूर्वेमध्यमेद्वेचद्वेचांतेसांपरायिके॥ ९॥ धर्मोहमितिभद्रंतेजिज्ञासुस्त्वामिहागतः॥ आनृशंस्येनतुष्टोस्मिवरंदास्यामितेनघ ॥ १० ॥ वरंवृणीष्वराजेंद्रदाताह्यस्मितवानघ॥ येहिमेपुरुषाभक्तानतेषामस्तिदुर्गतिः॥ ११॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥अरणीसहितंयस्यमृगोह्यादायगच्छति॥ तस्याग्नयोनलुप्येरन्प्रथमोस्तुवरोमम॥ १२॥ ॥यक्षउवाच॥ ॥अरणीसहितंह्यस्यब्राह्मणस्यहृतंमया॥ मृगवेषेणकौंतेयजिज्ञासार्थंतवप्रभो॥१३॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ददानीत्येवभगवानुत्तरंप्रत्यपद्यत॥ अन्यंवरयभद्रंतेवरंत्वममरोपम॥ १४॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ वर्षाणिद्वादशारण्येत्रयोदशमुपस्थितं॥ तत्रनोनाभिजानीयुर्वसतोमनुजाःक्वचित्॥१५॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ददानीत्येवभगवानुत्तरंप्रत्यपद्यत॥ भूयश्चाश्वासयामासकौंतेयंसत्यविक्रमं॥ १६॥

ध्यमेवयसिप्राप्नुतः प्राश्चस्तु पंचसुमहायज्ञेषु कामक्रोधौलोभमोहौमदमानौचषट्पदी षट्पदींसमतिक्रम्यमुच्यतेनात्रसंशयइतिव्याचक्रुस्तदध्यात्माधिकाराद्धेपूर्वेइतिवाक्यशेषासामंजस्याच्चोपेक्षितं सांपरायिकेजरामृत्यूउत्तरेवयस्युपतिष्ठतः द्वेअंतेसांपरायिके संपरायःपरलोकस्तंप्रतिनेतुमुदितेसांपरायिके ॥ ९ ॥ धर्मोहमितिभद्रंते अहंधर्मस्तवपितास्मीतिस्वरूपप्रकाशनं इतिभद्रंतेइत्यनेनइतिएवमुक्तप्रकारेणयशःप्रभृतिभिर्दशभिर्धर्मतनुभिरहिंसादिभिर्धर्मद्वारैश्चोत्पन्नेनादृष्टेनशमादिपंचकानुरक्तस्यषट्पदीजयफलंभद्रंकल्याणंमोक्षसुखाख्यमद्वयसच्चिदानंदमात्रंतेतवास्त्विति‌शेषः एवंप्रश्नानुवादमुखेनप्रतिपादितांब्रह्मविद्यांयशःसत्यंदमःशौचमित्यादिश्लोकत्रयेणोपसंहृत्याख्यायिकामनुसरति जिज्ञासुस्त्वामिहागतइत्यादिना ॥ १० ॥ ११ ॥ अरणीसहितमरण्योःसमारोपितमग्निं यद्वाअरण्योःसहितंसमुदायः अरणीद्वयमितियावत् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ अरण्येगतानीतिशेषः नोऽस्मान् ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १७॥ १८॥ छंदतइच्छातः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ आरणेयमरणीसंपुटं ॥ २७ ॥ समुत्थानसमागतंभीमादीनांसमुत्थानंचधर्मराजेनसहसमागतंसंमेलनंचेतिसमा

यद्यपिस्वेनरूपेणचरिष्यथमहीमिमां॥ नवोविज्ञास्यतेकश्चित्त्रिषुलोकेषुभारत॥ १७॥ वर्षंत्रयोदशमिदंमत्प्रसादात्कुरूद्वहाः॥ विराटनगरेगूढाअविज्ञाताश्चरिष्यथ॥ १८॥ यद्वःसंकल्पितंरूपंमनसायस्ययादृशं॥ तादृशंतादृशंसर्वेछंदतोधारयिष्यथ॥१९॥ अरणीसहितंचेदंब्राह्मणायप्रयच्छत॥ जिज्ञासार्थंमयाह्येतदाहृतंमृगरूपिणा॥ २०॥ प्रवृणीष्वापरंसौम्यवरमिष्टंददानिते॥ नतृप्यामिनरश्रेष्ठप्रयच्छन्वैवरांस्तथा॥ २१॥ तृतीयंगृह्यतांपुत्रवरमप्रतिमंमहत्॥ त्वंहिमत्प्रभवोराजन्विदुरश्चममांशजः॥ २२॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥देवदेवोमयादृष्टोभवान्साक्षात्सनातनः॥ यंददासिवरंतुष्टस्तंग्रहीष्याम्यहंपितः ॥ २३॥ जयेयंलोभमोहौचक्रोधंचाहंसदाविभो॥ दानेतपसिसत्येचमनोमेसततंभवेत्॥ २४॥ ॥ धर्मउवाच ॥ ॥ उपपन्नोगुणैरेतैःस्वभावेनासिपांडव॥ भवान्धर्मःपुनश्चैवयथोक्तंतेभविष्यति॥ २५॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्युक्त्वांतर्दधेधर्मोभगवाँल्लोकभावनः॥ समेताःपांडवाश्चैवसुखसुप्तामनस्विनः॥ २६॥ उपेत्यचाश्रमंवीराःसर्वएवगतक्लमाः॥ आरणेयंददुस्तस्मैब्राह्मणायतपस्विने॥ २७॥ इदंसमुत्थानसमागतंमहत्पितुश्चपुत्रस्यचकीर्तिवर्धनं॥ पठन्नरःस्याद्विजितेंद्रियोवशीसपुत्रपौत्रःशतवर्षभाग्भवेत्॥२८॥ नचाप्यधर्मेनसुहृद्विभेदनेपरस्वहारेपरदारमर्शने॥ कदर्यभावेनरमेन्मनःसदानृणांसदाख्यानमिदंविजानतां॥ २९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआरण्यकेपर्वणिआरणेयप० नकुलादिजीवनादिवरप्राप्तौचतुर्दशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३१४॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥धर्मेणतेभ्यनुज्ञाताःपांडवाःसत्यविक्रमाः॥ अज्ञातवासंवत्स्यंतश्छन्नावर्षंत्रयोदशं॥ १ ॥ उपोपविश्यविद्वांसःसहिताःसंशितव्रताः॥ येतद्भक्तावसंतिस्मवनवासेतपस्विनः॥ २॥ तानब्रुवन्महात्मानः स्थिताःप्रांजलयस्तदा॥ अभ्यनुज्ञापयिष्यंतस्तंनिवासंधृतव्रताः॥ ३ ॥ विदितंभवतांसर्वंधार्तराष्ट्रैर्यथावयं॥ छद्मनाहृतराज्याश्चानयाश्चबहुशःकृताः॥ ४॥ उषिताश्चवनेकृच्छ्रेवयंद्वादशवत्सरान्॥ अज्ञातवाससमयंशेषंवर्षंत्रयोदशं॥ ५ ॥ तद्वसामोवयंछन्नास्तदनुज्ञातुमर्हथ॥ सुयोधनश्चदुष्टात्माकर्णश्चसहसौबलः॥ ६॥

हारः पितुर्धर्मस्य पुत्रस्ययुधिष्ठिरस्य चातसमागतमितिसमासैकदेशभूतमप्यनुवर्तते ॥ २८ ॥ कदर्यभावेकार्पण्ये सदाख्यानंशुभाख्यानं ॥ २९ ॥ ॥ इत्यारण्यकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्दशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ धर्मेणेति वत्स्यंतोवस्तुमिच्छंतः ॥ १ ॥ २ ॥ स्थिताःस्वधर्मनिष्ठाः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

युक्तायोजिताश्चारायैस्ते युक्ताअवहिताः पौरस्यस्वजनस्यचास्माभिराश्रितस्यविषमंकुर्युरतोराष्ट्रांतरेस्माभिर्गंतव्यमित्याशयः ॥ ७॥ ८ ॥ अशुचिरार्तियस्तत्वात् शुचिरित्येवपाठःस्वच्छः ॥ ९ ॥ १०॥ ११॥

जानंतोविषमंकुर्युरस्मास्वत्यंतवैरिणः॥ युक्तचाराश्चयुक्ताश्चपौरस्यस्वजनस्यच ॥७॥ अपिनस्तद्भवेद्भूयोयद्वयंब्राह्मणैःसह॥समस्ताःस्वेषुराष्ट्रेषुस्वराज्यस्थाभवेमहि॥ ८॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्युक्तादुःखशोकार्तोशुचिर्धर्मसुतस्तदा॥ संमूर्छितोभवद्राजासाश्रुकंठोयुधिष्ठिरः॥ ९ ॥ तमथाश्वासयन्सर्वेब्राह्मणाभ्रातृभिःसह ॥ अथधौम्योब्रवीद्वाक्यंमहार्थंनृपतिंतदा ॥ १० ॥ राजन्विद्वान्भवान्दांतःसत्यसंधोजितेंद्रियः ॥ नैवंविधाःप्रमुह्यंतेनराःकस्यांचिदापदि ॥ ११ ॥ देवैरप्यापदःप्राप्ताश्छन्नैश्चबहुशस्तथा ॥ तत्रतत्रसपत्नानांनिग्रहार्थंमहात्मभिः॥ १२ ॥ इंद्रेणनिषधान्प्राप्यगिरिप्रस्थाश्रमेतदा ॥ छन्नेनोष्यकृतंकर्मद्विषतांचविनिग्रहे॥ १३ ॥ विष्णुनाश्वशिरःप्राप्यतथादित्यानिवत्स्यता ॥ गर्भेवधार्थंदैत्यानामज्ञातेनोषितंचिरं ॥ १४॥ प्राप्यवामनरूपेणप्रच्छन्नंब्रह्मरूपिणा॥ बलेर्यथाहृतंराज्यंविक्रमैस्तच्चतेश्रुतं॥ १५॥ हुताशनेनयच्चापःप्रविश्यच्छन्नमासता॥ विबुधानांकृतंकर्मतच्चसर्वंश्रुतंत्वया॥ १६॥ प्रच्छन्नंचापिधर्मज्ञहरिणारिविनिग्रहे॥ वज्रंप्रविश्यशक्रस्ययत्कृतंतच्चतेश्रुतं ॥ १७॥ और्वेणवसताच्छन्नमूरौब्रह्मर्षिणातदा ॥ यत्कृतंतातदेवेषुकर्मतत्तेऽनघश्रुतं ॥ १८ ॥ एवंविवस्वतातातच्छन्नेनोत्तमतेजसा॥ निर्दग्धाःशात्रवाःसर्वेवसताभुविसर्वशः॥ १९ ॥ विष्णुनावसताचापिगृहेदशरथस्यवै ॥ दशग्रीवोहतश्छन्नंसंयुगेभीमकर्मणा ॥ २० ॥ एवमेवमहात्मानःप्रच्छन्नास्तत्रतत्रह॥ अजयञ्छात्रवान्युद्धेतथात्वमपिजेष्यसि॥ २१॥ तथाधौम्येनधर्मज्ञोवाक्यैःसंपरितोषितः॥ शास्त्रबुद्ध्यास्वबुद्ध्याचनचचालयुधिष्ठिरः ॥ २२॥ अथाब्रवीन्महाबाहुर्भीमसेनोमहाबलः ॥ राजानंबलिनांश्रेष्ठोगिरासंपरिहर्षयन् ॥ २३॥ अवेक्षयामहाराजतवगांडीवधन्वना॥ धर्मानुगतयाबुद्ध्यानकिंचित्साहसंकृतं ॥ २४ ॥ सहदेवोमयानित्यंनकुलश्चनिवारितौ॥ शक्तौविध्वंसनेतेषांशत्रूणांभीमविक्रमौ ॥ २५॥ नवयंतत्प्रहास्यामोयस्मिन्मोक्ष्यतिनोभवान्॥ भवान्विधत्तांतत्सर्वंक्षिप्रंजेष्यामहेरिपून्॥ २६॥ इत्युक्तेभीमसेनेनब्राह्मणाःपरमाशिषा॥उक्त्वाचापृच्छ्यभरतान्यथास्वान्स्वान्ययुर्गृहान्॥ २७॥ सर्वेवेदविदोमुख्यायतयोमुनयस्तथा॥ आसेदुस्तेयथान्यायंपुनर्दर्शनकांक्षया ॥ २८॥ सहधौम्येनविद्वांसस्तथापंचचपांडवाः॥ उत्थायप्रययुर्वीराःकृष्णामादायधन्विनः॥ २९॥

॥१२॥ उष्यवासंकृत्वा ॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥ नचचाल छलेनशत्रुवधंनांगीकृतवान् ॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥ आशिषोक्त्वाआशिषंप्रयुज्य ॥ २७॥२८॥२९॥

॥ ३० ॥ मंत्रायविचारार्थं ॥ ३१ ॥ ॥इतिश्रीमत्पदवाक्यप्रमाणज्ञमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसगोविंदसूरिसूनोर्नीलकंठस्यकृतौभारतभावदीपेआरण्यपर्वार्थप्रकाशेपंचदशाधिकत्रिशततमो

क्रोशमात्रमुपागम्यतस्माद्देशान्निमित्ततः॥ श्वोभूतेमनुजव्याघ्राश्छन्नवासार्थमुद्यताः ॥ ३० ॥ पृथक्शास्त्रविदःसर्वेसर्वेमंत्रविशारदाः॥ संधिविग्रहकालज्ञामंत्रायसमुपाविशन्॥ ३१ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासक्यांआरण्यकेपर्वणिआरणेयपर्वणिअज्ञातवासमंत्रणेपंचदशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३१५॥ ॥७॥ ॥आरणेयपर्वसमाप्तम्॥ ॥समाप्तंचेदमारण्यकंपर्वेति॥ ॥इदमारण्यकंश्रुत्वामहापापैःप्रमुच्यते॥ अधनोधनमाप्नोतिपुत्रपौत्रसमन्वितः॥ १ ॥ यंयंप्रार्थयतेकामंतंतंप्राप्नोत्यसंशयं॥ नारीवापुरुषोवापिशुचिःप्रयतमानसः ॥ २ ॥ आरण्यकेश्रुतेधीतेब्राह्मणान्पायसादिभिः॥ भोजयेद्वस्त्रगोस्वर्णदानैरत्नैःप्रपूजितान्॥ ३ ॥ ब्राह्मणेषुचतुष्टेषुसंतुष्टाःपांडुनंदनाः॥ ब्रह्माविष्णुस्तथारुद्रःशक्रोदेवगणास्तथा॥ ४ ॥ भूतानिमुनयोदेव्यस्तथापितृगणाश्रये॥ वाचकंपूजयेच्छक्त्यावस्त्रान्नैःस्वर्णभूषणैः॥ ५॥ विशेषतस्तुकपिलादेयातुजपपाठके ॥ कांस्यदोहारौप्यखुरास्वर्णशृंगीसभूषणा॥ पांडूनांपरितोषार्थंदद्यादन्नंद्विजातये॥ ६॥ आरण्यकाख्यमाख्यानंश्रृणुयाद्योनरोत्तमः॥ ससर्वकाममाप्नोतिपुनःस्वर्गतिमाप्नुयात्॥ ७॥ ॥इत्यारण्यकश्रवणमहिमादानविधिश्चसमाप्तः॥ ॥अस्मिन्पर्वणिवृत्तांताः॥ पांडवप्रव्राजनं॥ पौरानुगमनं॥ पौरवाक्यंपौरविसर्जनंच॥ ब्राह्मणानुगमनं॥ युधिष्ठिरचिंता॥ शौनकवाक्यं॥ धौम्यस्तवः॥ आदित्यनामाष्टशतं॥ विदुरनिर्वासनं॥ विदुरागमनं॥ धृतराष्ट्रस्यसंतापः॥ व्यासागमनं॥ सुरभींद्रसंवादः॥ अर्जुनवाक्यं॥भीमसेनवाक्यं॥ व्यासदर्शनं॥ कौंतेयगमनं॥ लोकपालागमनं॥ विद्यालाभः॥ शस्त्रप्राप्तिः॥ किरातयुद्धं॥ इंद्रलोकगमनं ॥ नलोपाख्यानं ॥ अक्षज्ञानप्राप्तिः॥ नारदागमनं॥ पुलस्त्यतीर्थयात्रा॥ लोमशागमनं॥ तत्तीर्थयात्राप्रस्थानं॥ अगस्त्यप्रभावः॥ विंध्यशैलचरितं॥ वातापिनाशनं॥ समुद्रशोषणं ॥ कालेयवधः॥ सगरपुत्रविनाशः॥ गंगावतारः॥ ऋष्यशृंगोपाख्यानं॥ वृष्णिपांचालगमनं॥ हलधरवाक्यं॥ वासुदेववाक्यं॥ जामदग्न्यचरितं॥ सौकन्योपाख्यानं॥श्येनकपोतीयं॥ अष्टावक्रीयं॥ गंधमादनप्रवेशः॥ औत्पातिकं॥ घटोत्कचगमनं॥ जटासुरवधः॥ आर्ष्टिषेणाश्रमनिवासः॥ हनूमद्भीमसमागमः ॥पुष्पाभिहरणं॥ यक्षयुद्धं॥ वैश्रवणसमागमनं॥ निवातकवचवधः॥ अर्जुनागमनं॥ शस्त्रदर्शनं॥ आजगरं॥ काम्यकागमनं॥ वासुदेवसत्यभामागमनं॥ नारदागम

ऽध्यायः ॥ ३१५॥ ॥७॥

नं॥ मार्कंडेयागमनं॥ मार्कंडेयसमास्याभविष्यं॥ ब्राह्मणमाहात्म्यं॥ धुंधुमारोपाख्यानं॥ सरस्वतीतार्क्ष्यसंवादः॥ मनुचरितं॥ मंडूकोपाख्यानं॥ पतिव्रतोपाख्यानं॥ धर्मव्याधोपाख्यानं॥ मधुकैटभोपाख्यानं॥ द्रौपदीसत्यभामासंवादः॥ घोषयात्रादुर्योधनकर्म॥प्रावृड्वर्णनं॥ इंद्रद्युम्नोपाख्यानं॥ आंगिरसंस्कंदजननं॥ धार्तराष्ट्रयज्ञः॥ व्यासदर्शनं॥ मृगस्वप्नदर्शनं॥ व्रीहिद्रौणिकं॥ द्रौपदीप्रमाथः॥ दुर्वासउपाख्यानं॥ रामोपाख्यानं॥ साविच्युपाख्यानं॥ कुंडलाहरणं॥ आरणेययक्षप्रश्नाः॥ समाप्तावृत्तांताः॥ अस्याग्रेविराटपर्वभविष्यतितस्यायमाद्यःश्लोकः॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥कथंविराटनगरेममपूर्वपितामहाः॥ अज्ञातवासमुषिताद्दुर्योधनभयार्दिताः॥ १॥

यद्यपिवनपर्वणिएकोनसप्तत्यधिकद्विशताध्यायाआदिपर्वणिसूत्राध्यायेलिखितास्तथाप्यत्रलिपिकरप्रमादादध्यायवृद्धिर्जाताकुत्रवृद्धिर्नतन्निश्चयोभवतीतिज्ञेयंश्लोकसंख्यायाअप्याधिक्यंतथैवबोध्यं

इदमारण्यकं पर्व मुंबय्याख्यराजधान्यां गणपतकृष्णाजीत्यभिधानां मुद्रायंत्रालये मुद्रितं शकाब्दाः॥ १७९१ ॥

THE ASIATIC SOCIETY OF BOMBAY LIBRARY

॥ इति श्रीमहाभारते वनपर्व समाप्तम् ॥

00011244

Digitized with financial assistance from the

Government of Maharashtra

on 05 April, 2016